This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at http://books.google.com/

Delph. 25
Σ. 4. 25
2941 e. 171
Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

M. TULLII CICERONIS

OPERA.

VOL. VIII.

Digitized by Google

Digitized by Google

M. TULLII CICERONIS

ORATIONES

EX EDITIONE JO. AUG. ERNESTI

CUM NOTIS ET INTERPRETATIONE

IN USUM DELPHINI

VARIIS LECTIONIBUS

NOTIS VARIORUM

RECENSU EDITIONUM ET CODICUM

ET

INDICIBUS LOCUPLETISSIMIS

ACCURATE RECENSITÆ.

VOLUMEN QUARTUM.

LONDINI:

CURANTE ET IMPRIMENTE A. J. VALPY, A.M.

1830.

Digitized by Google

BIBLIOTHECA · BODLEIANA

Digitized by Google

M. TULLII CICERONIS

PRO L. FLACCO

ORATIO XXIV.

ARGUMENTUM.

Cæsare et Bibulo coss. accusatus est de repetundis L. Flaccus, qui Asiam triennium pro prætore obtinuerat, a D. Lælio. Inter ejus defensores (nam tum tribus fere actionibus causæ perorabantur, uti e Cicerone discimus) fuit Cicero; quo consule prætor fuerat Flaccus, Ciceronemque in vindicanda conjuratione juverat. Defensionis autem hæc est ratio, ut partim a superioris vitæ innocentia, a summis in rempubl. meritis ducatur, partim a Græcorum testium in universum omnium, tum horum inprimis, levitate, qui contra Flaccum testimonii dicendi causa ex Asia Romam venerant. In quo cum videretur eos offendere, aut certe minime consentientes habere, qui Græcos vehementer admirabantur, summo artificio magnam Græcis laudem concedit ingenii, inventarum et perfectarum artium, eloquentiæ, fidem autem negat. Diluuntur deinde etiam alia crimina; cum aurum avertisse, quod Judæi Hierosolymam mittere solebant quotannis, religionis causa, et civibus Rom. quibusdam injuriam fecisse, dicebatur.

[*Ed. Ald. p.* 146.] I. 1. Cum in maximis periculis hujus urbis atque imperii, gravissimo atque acerbissimo reipublicæ casu, socio atque adjutore consiliorum periculorumque meorum,[a] L. Flacco, cædem a vobis, conjugibus, li-

NOTÆ

[a] *Periculorum meorum*] Cicero expositus fuit maximis periculis, quando Catilina contra rempub. conjuravit; quorum particeps fuit Flaccus, quia prætor erat.

Digitized by Google

beris vestris, vastitatem a templis, delubris,[b] urbe, Italia depellebam; sperabam,[1] judices, honoris potius L. Flacci me adjutorem futurum, quam miseriarum deprecatorem. Quod enim esset præmium dignitatis, quod populus Romanus, cum hujus majoribus[c] semper detulisset, huic denegaret; cum L. Flaccus veterem Valeriæ gentis in liberanda patria laudem, prope[2] quingentesimo[d] anno reipublicæ, retulisset? 2. Sed si forte aliquando aut beneficii hujus obtrectator, aut virtutis hostis,[e] aut laudis invidus extitisset; existimabam, L. Flacco multitudinis potius imperitæ, nullo tamen cum periculo, quam sapientissimorum et lectissimorum[3] virorum judicium esse subeundum. Etenim, quibus auctoribus et defensoribus omnium tum salus esset non civium solum, verum etiam[4] gentium defensa ac retenta, neminem unquam putavi per eos ipsos periculum hujus fortunis atque insidias creaturum.[a] Quodsi esset

[a] *Neminem putavi periculum creaturum esse Flacco per eos, quibus auctoribus salus civium et gentium defensa esset.*

CAP. I. 1 Verbum *sperabam* deest in χ. Mox, Faërnus e codd. *honorum*; et sic Lamb. non improbante Grævio, improbante vero Ernesti. Franc. et edd. vett. servant *honoris*. Pro *deprecatorem* C habet *deprecaturum*.—2 Cod. χ *quoque*. Edd. ante Ernesti distinguunt, *prope q. anno*, *reipublicæ retulisset*; et sic Orell. *reipublicæ* dativum esse, regique a verbo *retulisset*, docet Huldr. Cf. Philip. I. 12.—3 Steph. omittit *et lectissimorum*.—4 C *sed etiam*. Mox, *per eos ipsos neminem unquam putavi* malit Ernesti. Deinde, *insidias*

NOTÆ

[b] *Delubris*] Servius ait delubrum ita appellari, quod sub uno tecto plura complectatur numina, quia uno tecto diluatur; alii delubrum esse volunt locum ante templum, ubi aqua currat, a diluendo dictum; alii, locum in quo simulacrum dedicatum sit, ut ita ab Dei dedicato simulacro delubrum cœperit dici.

[c] *Hujus majoribus*] L. hic Valerius Flaccus traxit originem e Publio Valerio Poplicola, qui pro libertate civitatis contra Tarquinium regem pugnavit; qui cum in suspicionem regni affectandi venisset, questus apud populum, quod de se aliquid timuisset, domum suam diruit; secures etiam demtis fascibus in populi concione submisit; legem de provocatione a magistratu ad populum tulit. Hinc Poplicola, quasi populi cultor, dictus est.

[d] *Prope quingentesimo*] A Valerio Poplicola ad præturam usque Valerii istius, quam gessit Cicerone consule, anni 666. numerantur; sed in istis supputandis non adeo accuratus est Cicero.

[e] *Virtutis hostis*] Virtus sæpe invidiam parit.

Digitized by Google

aliquando futurum, ut aliquis[5] de L. Flacci pernicie cogitaret; nunquam tamen existimavi, judices, D. Lælium, optimi viri filium, optima ipsum spe præditum summæ dignitatis, eam suscepturum accusationem, quæ sceleratorum civium potius odio et furori, quam ipsius virtuti atque institutæ adolescentiæ conveniret. Etenim cum a clarissimis viris justissimas inimicitias sæpe cum bene meritis civibus depositas esse[6] vidissem, non sum arbitratus, quenquam amicum reipublicæ, posteaquam L. Flacci amor in patriam perspectus esset, novas huic inimicitias, nulla accepta injuria, denuntiaturum. 3. Sed quoniam, judices, multa nos et in nostris rebus et in republica[7] fefellerunt; ferimus ea, quæ sunt ferenda: tantum a vobis petimus, ut omnia reipublicæ subsidia, totum statum civitatis, omnem memoriam temporum præteritorum, salutem præsentium, spem reliquorum,[b] in vestra potestate, in vestris sententiis, in hoc uno judicio positam esse et defixam putetis. Si unquam respublica consilium, gravitatem, sapientiam,[8] providentiam judicum imploravit; hoc tempore, hoc, inquam, tempore implorat. II. Non estis de Lydorum, aut Mysorum, aut Phrygum, qui huc compulsi concitatique venerunt, sed de vestra republica judicaturi, de civitatis statu, de communi salute, de spe bonorum omnium, si qua reliqua est etiam[1] nunc, quæ fortium civium mentes cogitationesque sustentet: omnia alia perfugia bonorum, præsidia innocentium, subsidia reipublicæ, consilia, auxilia, jura ceciderunt.[2] 4. Quem enim alium appellem? quem obtester?

[b] *Futurorum.*

curaturum Junt.—5 H *ut aliquid.* Mox, *de Lucii Flacci* χ. *tamen* deest in C. *D. Lentulum* in eodem cod. ‘Male distinguunt Crat. Garat. Beck. *præditum, summæ dign.* Cf. pro Sulla § 30.’ *Orell.* Deinde, *civium* deest in C. *atque sic institutæ* conj. Græv. *atque instituto* codex unus Faërni. ‘Plerique codd. *atque institutæ;* potest corruptum videri, cum adverbium aliquod, *præclare, honeste, sic*, desideretur. Attamen simile illud est Cluent. § 42.’ *Orell.* Vulg. est in octo Pall. *adolescente* T.—6 Verbum *esse* deest in ς. Mox, *postea L. Flacci* C. *amor* deest in χ. *persecutus esset* in eodem cod.—7 C *reipublicæ.* Pro *ferimus* idem habet *fecimus.* Paulo post, *memoriam* deest in eodem.—8 C omittit *sapientiam.* Actutum, *prudentiam* C S. *judicium* C T. *hoc tempore* desunt in C H S.

CAP. II. 1 C *si qua reliqua etiam.* Mox, *alia profugia* ς.—2 Ita codd. Ox-

Digitized by Google

quem implorem? Senatumne? at is ipse auxilium petit a vobis, et confirmationem auctoritatis suæ vestræ potestati permissam[3] esse sentit: an equites Romanos? judicabitis principes ejus ordinis quinquaginta,[e] quid cum omnibus senseritis: an populum Romanum? at is quidem omnem suam de nobis[4] potestatem tradidit vobis. Quamobrem, nisi hoc loco, nisi apud vos, nisi per vos, judices, non auctoritatem, quæ amissa est,[5] sed salutem nostram, quæ spe exigua extremaque pendet, tenuerimus; [*p.* 147.] nihil est præterea, quo confugere possimus; nisi forte, quæ res hoc judicio tentetur, quid agatur, cui causæ fundamenta jaciantur, judices, non videtis. 5. Damnatus est is,[f] qui Catilinam, signa patriæ inferentem,[g] interemit: quid est causæ, cur non is,[h] qui Catilinam ex urbe repulit,[6] pertimescat? repetitur ad pœnam, qui indicia communis exitii excepit: cur sibi confidat is, qui ea proferenda et patefacienda curavit? socii consiliorum, ministri, comitesque vexantur:

---

on. Guelf. Reg. duo Franc. Venett. 1480. 1483. aliæ vett. *occiderunt* Lamb. 1584. Grut.—3 H χ *commissam.*—4 Ita Memm. Lamb. Orell. Beck. Schutz. et sic conj. Faërn. *de bonis* exhibent codd. Oxon. Regg. al. cum reliquis edd. Pro *tradidit*, quod servant codd. Faërni, Pall. nonnulli, quatuor Oxon. Venett. 1480. 1483. Lamb. Grut. et recentt. *tradit* nonnulli Pall. T ς. *cecidit* Gruteri cod. *credidit* conj. Beck. Deinde, *nobis* ς.—5 Cod. χ *commissa est.* Mox, *nihil est propterea* C. Deinde, *non videbitis* ς.—6 Pantag. et Lamb. e codd. *expulit.* Mox, *rapitur ad pœnam* Pall. 5. 7. 8. C H S ς χ, al. ap. Grut. item edd. Venett. 1480. 1483. Naug. Hervag. Manut. *reperitur ad pœnam* T, Pal. 6. *petitur ad pœnam* Pal. 4. al. ap. Faërn. *qui judicia* C S T. *exitii cepit* C H S T χ, Venett. 1480. 1483. Naug. Hervag. Manut. *ex. excepit* cod. unus

NOTÆ

[e] *Principes ejus ordinis quinquaginta*] Cum soli senatores lege Cornelia, quam Cornelius Sulla tulerat, judicarent, L. Aurelius Cotta prætor ad populum tulit, ut tres ordines simul judicarent; id est, ex senatorio, ex equestri, et ex plebeio judices assumerentur. E plebe tribuni ærarii assumti sunt.

[f] *Damnatus est is*] C. Antonius, Hybrides dictus, patruus Marci Antonii, collega fuit Ciceronis; quem Cicero pactione provinciæ Macedoniæ reipub. devinxit. Hic post administratam provinciam accusatus fuit a M. Cœlio, et damnatus.

[g] *Patriæ inferentem*] Antonius missus est contra Catilinam et Manlium, qui bellum reipub. inferebant.

[h] *Cur non is*] Cicero ait sibi timendum esse, qui profugere ex urbe Catilinam coëgit, ne damnetur quoque sicut damnatus est Antonius, et ut damnare volunt Flaccum, qui indices conjurationis Allobroges Romam adduxit.

Digitized by Google

quid auctores,[i] quid duces, quid principes sibi expectent?[7] Atque utinam inimici nostri[8] ac bonorum omnium, mecum potius[k] contendant! utrum tum omnes boni, duces nostri, an comites fuerint ad communem conservandam salutem *

Permulta desunt.[9]

Faërn. Memm. et edd. recentt. *qui ea perferenda* χ.—7 C *expectentur;* T *expectentur.*—8 C S ς *vestri.* Pro *mecum* C H S afferunt *me tu;* unde *metu* conj. Beck. Mox, pro *contendant*, C H S T habent *tum est;* χ *aut est;* ς *contenderint.* Al. ap. Græv. *contendunt, utrum tamen o. b. d. n. an comites;* Ven. 1480. 1483. Mediol. *tum est utrum tum o. b. d. n. an, &c.* Pro *tum*, C H S habent *cum.* Voc. *duces* deest in χ. *nostri* deest in H. *vestri* habent C S. Pro *an* T habet *ante.*—9 'In C H S T nulla est lacuna; neque vero hic multa deesse videntur.' *Beck.* Fragmentum quod sequitur e cod. Ambrosianæ biblioth. Mediol. nuper eruit Angelus Maius, ediditque in libello sic inscripto: 'M. T. Ciceronis trium Orationum pro Scauro, pro Tullio, pro Flacco partes ineditæ cum antiquo scholiaste item inedito ad Orat. pro Scauro, invenit, recensuit, notis illustravit Angelus Maius Biblioth. Ambros. a linguis Oriental. Mediol. 1814.' Recus. Francof. ad Mœnum 1815. * * * *externum*[1] *cum domestica vita naturaque extarent. Itaque non patiar, D. Læli, te tibi hoc sumere, atque hanc ceteris in posterum, nobis in præsens tempus legem et conditionem constituere.* * * * *Cum adolescentiam notaris, cum reliquum tempus ætatis turpitudinis maculis consperseris, cum privatarum rerum ruinas, cum domesticas labes, cum urbanam infamiam, cum Hispaniæ, Galliæ, Ciliciæ, Cretæ, quibus in provinciis non obscure versatus est, vitia et flagitia protuleris, tum denique quid Tmolitæ*[2] *et Loreni de L. Flacco existiment audiemus. Quem vero tot tam gravesque provinciæ salvum esse cupiant, quem plurimi cives tota ex Italia devincti necessitudinis vetustate*[3] *defendant, quem hæc communis omnium nostrorum patria propter recentem summi beneficii memoriam complexa teneat, hunc etiamsi tota Asia deposcit ad supplicium, defendam, resistam. Quid? si neque tota, neque optima,*[4] *neque incorrupta; neque sua sponte, nec jure, nec more, nec vere, nec religiose, nec integre? si improvisa, si solicitata, si concitata, si coacta, si impia, si temere, si putide, si inconstanter nomina misit in in hoc judicium per egentissimos testes; ipsa autem nihil queri v* * * * *de injuriis potest? Tamenne judices, hæc ad breve tempus audita longinqui temporis cognitarum rerum fidem derogabunt? Tenebo igitur hunc ordinem defensor, quem fugit inimicus et accusatorem urgebo atque insequar, et ultro crimen ab adversario flagitabo. Quid est, Læli, numquid ea* * * *vere dicis?*[5] *Qui quidem non in umbra neque in illius ætatis disciplinis artibusque versatus est. Etenim puer cum patre consule ad bellum est profectus. Nimirum etiam hoc ipso nomine aliquid* * * *usus* * Hoc fragm. hoc loco inseruerunt Heinrichius, Schutz. Peyronius, Beier, et Orell. Hic variantes aliquot addidit, quas, pleniores tamen, subjungere licet: [1] [*Quid attinuit adhibere testimonium*] *externum* Heinrich. ex ingenio, quem sequitur Orell. Mox, *conditionemque statuere,* [*ut defensiones nostras ad accusatorum arbitrium accommodemus, non veniamus ad illam contentionem, ad quam nos causa ipsa deducit.*] Heinrich. et Orell.—[2] Ita, de conj. Maii, Beier,

NOTÆ

[i] *Quid auctores*] Indicat quod si illi qui minus occupati sunt in Catilinæ conjuratione opprimenda rapiuntur ad pœnam, ii metuere debent, qui auctores fuerunt bonorum omnium consiliorum.

[k] *Mecum potius*] Optat ut potius secum contendant quam cum Flacco, qui nihil nisi Cicerone auctore fecit.

Digitized by Google

III. 6. Hunc igitur virum, Læli, quibus tandem rebus oppugnas?[a] Fuit, P. Servilio[a] imperatore, in Cilicia tribunus militum:[b] ea res siletur. Fuit M. Pisoni quæstor[c] in Hispania: vox de quæstura[d] nulla missa est.[b] Bellum Cretense ex magna parte gessit, atque una cum summo imperatore[e] sustinuit:[f] muta est[1] hujus temporis accusatio. Præturæ jurisdictio,[g] res varia et multiplex[h] ad suspiciones

[a] *Accusas.* [b] *Nullus male locutus fuit de eo.*

Schutz. et Orell. *Molitæ* cod. Ambros. Actutum, *et Lorymeni* de Heinrichii conj. Beier, et Orell.—[3] Ita Schutz. non monito lectore; *necessitudine ac vetustate* Orell. *necessitudinum vetustate* conj. Mai. *necessitudine ac nominis vetustate* suspicabatur Peyron. *necessitudine ac vicinitate* Beier. *necessitudine ac vetustatem* habet cod. Ambr. ''Vetustas' plane hic ponitur pro 'vetusta amicitia,' sive 'consuetudine,' ut in Planciana cap. 40. ubi consule Garat.' *Orell.*—[4] Ambr. *optimos;* Peyr. conj. *optima pars;* Maii *optime;* Schutz. Orell. Beier, *optima.* Actutum, *incorruptos* Ambr. *incorrupte* Maii; *incorrupta* Schutz. Orell. Beier. Pro *si improvisa*, Heinric. Peyr. Beier, Orell. legunt *si impulsa.* Pro *si impia*, Orell. de conj. dedit *si impie.* Pro *putide*, Heinric. Peyr. Beier, Orell. *cupide.* Deinde, *nomen suum misit* Heinric. Peyr. Beier, Orell. *vere de injuriis* in iisdem.—[5] *Læli? Numquid adolescentiam L. Flacci notasti?* Orell. cum Heinric. *Numquid ead * * d * * ea * * f * * * no* Ambr. ap. Peyr. *Numquid * * * ea * * * * vere * * * dicis* Maii. Mox, *qui equidem* Ambr. Heinric. Peyr. *qui quidem* est de conj. Beier. Denique, *aliquid, quia sus[piciose dici poterat, criminabare]* Heinric. et Orell.

Cap. III. 1 C S *invita est;* T *mutata est.* Mox, *at vero* codd. plerique, omnes ap. Faërn. Guelf. sex Pall. duo Franc. Barb. C S T ς, ed. Wald. *ab*

NOTÆ

[a] *P. Servilio*] P. Servilius proconsul Isauros in Cilicia domuit, et inde Isauricus appellatus est.

[b] *Tribunus militum*] In legione decem erant cohortes. Primæ cohorti præerat tribunus militum, utpote virtute bellica ceteris superior. Tribunatus militaris primus aditus fuit ad honores, inde enim fiebant quæstores, deinde ædiles, &c.

[c] *M. Pisoni quæstor*] Quæstores cum prætoribus in provincias mittebantur. Is Piso Pupius dictus est, qui biennio post Ciceronem consulem consul fuit, et Q. Metello Cretico, et Q. Hortensio coss. triumphavit ex Hispania, quam postea provinciam coss. Crasso et Pompeio obtinuit, ex qua priore anno Metellus et Pompeius victores discesserant.

[d] *Vox de quæstura*] Ita sancte se gessit in quæstura, et aliis primis muneribus, ut de iis nulla sit accusatio.

[e] *Summo imperatore*] Secutus est Metellum, qui, devicto a Cretensibus Antonio, totam insulam vi ferroque populatus, nihil de tam insigni victoria, quam cognomen Creticum, reportavit. Vide Flor. lib. III.

[f] *Sustinuit*] Cum Flaccus legatus esset Metello in eo bello, partem laborum sustinuit.

[g] *Præturæ jurisdictio*] Cicerone consule prætor urbanus fuit Flaccus, ideoque jurisdictionem exercuit inter cives.

[h] *Varia et multiplex*] Prætor, nisi

Digitized by Google

et simultates,[i] non attingitur: ea vero, in summo et periculosissimo reipublicæ tempore,[k] etiam ab inimicis laudatur. At a testibus[2] læditur. Antequam dico, a quibus,[l] qua spe, qua re[3] concitatis, qua levitate, qua egestate, qua perfidia, qua audacia præditis; dicam de genere universo, et de conditione omnium nostrum. Per Deos immortales! judices, vos, quomodo is, qui anno ante Romæ jus[4] dixerat, anno post[m] in Asia jus dixerit, a testibus quæretis ignotis?[n] ipsi conjectura nihil judicabitis?[o] In tam varia jurisdictione, tam multa decreta, tot hominum gratiosorum[p] læsæ[5] voluntates: quæ est unquam jacta non suspicio, quæ tamen solet esse falsa,[q] sed iracundiæ vox,[e r] aut do-

[e] *Nemo eum accusat de hoc tempore.*

inimicis eadem prætura laudatur plurimi etiam codd. ap. Faërn. et Lamb. *ab inimicissimis* Pall. 2. 3. H χ. Manut. maluit *Et vero, &c.* legi.—2 *At Asiatica a testibus* conj. Pantag. probante Ursino. Grutero plura h. l. desiderari videntur.—3 Ita codd. Faërn. Pall. duo Franc. Barb. Guelf. T, et ed. Wald. item Lamb. Græv. et recentt. *qua spe, qua vi, qua re* quatuor codd. Oxonn. Venett. 1480. 1483. Junt. Crat. Lamb. 1566. *qua spe quam qua re* χ. *qua re* suspecta Beckio et Schutz. Pro *qua levitate*, χ habet *quale vita.*—4 Pro *jus* H affert *civis.* Verba, *jus dixerat, a. p. in A. jus dixerit* desunt in T. *jus* altero loco omissum est in C. Pro *dixerit*, H S χ dant *dixerat.*—5 ' Post

NOTÆ

vir bonus sit, aut amicitia aut pecunia corruptus sententiam feret.

[i] *Et simultates*] Qui condemnati sunt, in odium contra prætorem facile veniunt.

[k] *Periculosissimo reipub. tempore*] Præturam exercuit conjurationis Catilinariæ tempore, quo tota civitas scissa erat odiis.

[l] *A quibus*] Mores eorum describit, qui testes contra Flaccum producti sunt, qui facile corrumpi pecunia potuerunt.

[m] *Anno post*] Completo præturæ anno Romæ, profectus est in Asiam, ubi anno tantum jus dixit in Asia, cum alii in aliis provinciis triennium dixerint.

[n] *Ignotis*] Queritur Cicero, quod Græci, qui Romæ ignoti sunt, et quorum fides Romanis hominibus semper suspecta fuit, producantur testes contra Flaccum.

[o] *Ipsi conjectura nihil judicabitis*] Ostendit Cicero quod de probitate Flacci ex gesta Romæ prætura sumenda sit conjectura; nam cum varia ac multiplex ei occasio fuerit male judicandi, aut accipiendi pecuniam pro judiciis, nunquam tamen reprehensus est a quoquam.

[p] *Gratiosorum*] Gratiosi dicuntur, qui in gratia sunt apud alios propter merita et beneficia sua; quibus læsis, facile læduntur, præcipue quando condemnati sunt.

[q] *Solet esse falsa*] Facile plebs imperita in suspicionem venit, quæ sæpe falsa est.

[r] *Iracundiæ vox*] Non silent qui se

Digitized by Google

loris? 7. Et is est reus avaritiæ,[d] qui in uberrima re turpe compendium,[e] in[6] maledicentissima civitate, in suspiciosissimo negotio, maledictum omne,[s] non modo crimen effugit? Prætereo[7] illa, quæ prætereunda non sunt; nullum hujus in privatis rebus factum avarum, nullam in re pecuniaria contentionem, nullam in re familiari sordem[t] posse proferri. Quibus igitur testibus ego hosce[8] possum refutare, nisi vobis? 8. Timolites[9][u] ille vicanus, homo non modo nobis, sed ne inter suos quidem notus, vos docebit, qualis sit L. Flaccus? quem vos modestissimum adolescentem, provinciæ maximæ sanctissimum virum, nostri exercitus fortissimum militem, diligentissimum ducem, temperatissimum legatum quæstoremque cognoverunt? quem vos præsentes constantissimum senatorem, justissimum prætorem, atque amantissimum[10] reipublicæ civem judicastis? IV. 9. De

[d] *Repetundarum.* [e] *Lucrum.*

læsa excidisse puto *sunt.*' Orell.—6 Præpositio *in* deest in C. Lambinus edidit, *in maledic. civ. maledictum omne, in susp. n. omnem suspicionem, non modo, &c.* contra omnes codd. et edd. vett. *in susp. genere negotio* T.—7 *Præterea* C. *quæ prætermittenda* H.—8 Cod. χ *hostes.* Mox, post *refutare* Venett. 1480. 1483. addunt *testes.*—9 *Tmolites* Lamb. et Orell. *molites* C H S T. *Ti. Molites* ς χ. Pro *vicanus* Lamb. de conjectura Turnebi Advers. xxx. 4. legit *Nicenus;* C habet *inlevicanus;* T *ille vitanius;* Pall. 1. 4. *ille vitanus.* Vulgg. est in reliquis Pall. Paulo post, *vestri exercitus* C H S χ. Deinde, *temperantissimum* Lamb. et Garat. *cognorunt* Faërn. et Lamb. *cognoverint* al. ap. Faërn. *cognoverit* Barb.—10 Ita Ernesti e vestigiis Guelf. pro vulg. *ac aman-*

NOTÆ

læsos a judice arbitrantur: itaque si nemo questus sit de Flacco, reus accusari non debet, præsertim cum tenuerit eam jurisdictionem, in qua maximum, licet infamem, quæstum facere potuisset.

[s] *Maledictum omne*] Tam purus est Flaccus, et integer, ut nullum non modo crimen, sed ne maledictum quidem ullum in maledica civitate conjectum sit.

[t] *Sordem*] Vix hæc vox in singulari usurpatur: et inelegantiam significat, et avaritiam in re familiari.

[u] *Timolites*] Tmolus mons in Lydia fuit, qui a Latinis Timolon dictus est, ubi fuit vicus, et patria Timolitæ illius. Sicut vero oppidanus ab oppido dicitur, ita a vico vicanus. Quædam domus in urbe, et extra urbem, vici dicuntur. Vici sunt alii in urbe, qui urbani; alii extra urbem, qui pagani dicti sunt. Ostendit autem hominis ignoti testimonium non esse anteponendum communi judicio, quod de eo fit a civibus, a provinciis, &c.

Digitized by Google

quibus[1] vos aliis testes esse debetis, de iis ipsi alios testes audietis? At[2] quos testes? primum dicam (id quod est commune) Græcos:[x] non quo nationi huic ego unus maxime fidem derogem;[f] nam, si quis unquam de nostris hominibus a genere isto, studio ac voluntate non abhorrens fuit, me et esse arbitror, et magis etiam tum, cum plus erat otii,[y] fuisse: sed sunt in illo numero multi boni, docti, pudentes, qui ad hoc judicium deducti non sunt; multi impudentes,[3] illiterati, leves, quos variis de causis video concitatos. [*p.* 148.] Verumtamen hoc dico de toto genere Græcorum: tribuo illis literas, do[4] multarum artium disciplinam, non adimo sermonis leporem, ingeniorum acumen, dicendi copiam: denique etiam,[5] si qua sibi alia sumunt, non repugno: testimoniorum religionem[z] et fidem nunquam ista natio coluit; totiusque hujusce rei quæ sit vis, quæ auctoritas, quod pondus, ignorant. 10. Unde illud est, 'Da mihi testimonium mutuum?' num Gallorum, num[6] Hispanorum putatur? totum istud Græcorum est; ut etiam, qui Græce nesciunt, hoc, quibus verbis a Græcis dici soleat,[a] sciant. Itaque videte, quo vultu, qua confidentia

[f] *Detraham.*

tissimum; Græv. e cod. Franc. 2. ed. 1472. et ed. Wald. dedit *et amantissimum*; Grævium secutus est Lallem. *atque* habent etiam C H S.

CAP. IV. 1 *De quibus* desunt in χ. Voc. *testes* secundo loco deest in χ. —2 *Atque* C H S. Mox, *hominibus* deest in χ. Paulo post, *tum* deest in C. Deinde, *sed si sunt* C H S.—3 Ita Naug. Hervag. Lamb. et recentt. *prudentes . . . imprudentes* Barb. H S T, Venett. 1480. 1483. *prudentes . . . impudentes* ς χ. Pro *judicium* χ habet *studium*. H ς χ *deducti non sint*.—4 Pro *do* χ habet *de*.—5 Barb. *deinde etiam*. Mox, *aliqua s. n. r. t. legionem* C.—6 Ed. Wald.

NOTÆ

[x] *Græcos*] Non de iis Græcis loquitur qui provincias Græciæ, sed de illis qui in Asiam profecti, colonias tenuerunt; quæ gentes propter vanitatem et impudentiam ab omnibus, et a Romanis præcipue, contemtæ sunt. Eorum itaque testimonium sanctius Romanorum testimonio haberi non debet.

[y] *Cum plus erat otii*] Cum juvenis erat Cicero, neque adhuc ad rem. pub. accesserat, Græcis plurimum delectabatur.

[z] *Religionem*] Nunquam coluerunt Græci jurisjurandi religionem, quæ summa fuit apud Rom. testes enim jurabant: qui autem jurat, testem Deum facit: jusjurandum autem aliud nihil est quam religiosa, teste Deo, affirmatio.

[a] *A Græcis dici soleat*] Ea autem sunt, ut putat Erasmus, *Δάνεισόν μοι*

Digitized by Google

dicant; tum intelligetis, qua religione dicant. Nunquam nobis[7] ad rogatum[g] respondent; semper accusatori plus, quam ad rogatum: nunquam laborant, quemadmodum probent, quod dicunt; sed quemadmodum se explicent[h] dicendo. Iratus Flacco[b] dixit M. Lurco, quod (ut ipse aiebat[8]) libertus erat ejus turpi judicio condemnatus: nihil dixit, quod læderet eum, cum cuperet; impediebat enim religio: tamen id, quod dixit, quanto cum pudore, quo tremore et pallore dixit! 11. Quam promtus homo P. Septimius![9][c] quam iratus de judicio, et de villico! tamen hæsitabat; tamen ejus iracundiæ religio nonnunquam repugnabat. Inimicus M. Cœlius,[d] quod, cum in re manifesta putasset nefas esse, publicanum[e] judicare contra publicanum, sublatus erat[f] e numero recuperatorum:[g] tamen tenuit se, neque attulit in judicium quicquam ad læ-

[g] *Interrogationem.* [h] *Expediant.*

non Gallorum non. Paulo post, *sciunt* C. *dicunt* χ.—7 C ς *vobis.*—8 Cod. χ *agebat.* Pro *libertus* C χ habent *liberatus.* Mox, *quod læderat* T. Actutum, *cum* omittunt plurimi codd. Vatt. ap. Faërn. Memm. Franc. 1. 2. Barb. Guelf. et ed. Wald. *cum* servant meliores Pall. *nihil d. quo læderet, cum, &c.* conj. Lamb. *quem cuperet* codd. ap. H. Steph.—9 *Servilius* C S. Mox, *de* ante *villico* deest in Venett. 1480. 1488.

NOTÆ

μαρτυρίαν· tamen ille credit dici oportere *Χρῆσόν μοι μαρτυρίαν.* Videtur tamen Cicero respexisse ad illa verba, *Δός τι καὶ λαβέ τι,* id est, *Da, et accipe.*

[b] *Iratus Flacco*] Marcus Lurco testimonium dixit in Flaccum, iratus ei, quod libertus condemnatus fuisset ab eo accepta pecunia. At id dixit solicite et anxie. Confert autem hic Romanos homines cum Græcis, et curam illorum in dicendis testimoniis, cum Græcorum levitate.

[c] *P. Septimius*] Profert aliud exemplum Septimii, qui cum iratus Flacco fuisset quod ejus villicum condemnasset, tamen metu religionis hæsitare videbatur.

[d] *Inimicus M. Cœlius*] Eques Romanus fuit ille Cœlius, et illius parens fortasse, qui a Cicerone defensus est.

[e] *Publicanum*] Publicani dicebantur qui publica vectigalia pop. Rom. et ultro tributa, quæstus sui causa, conducebant, sive in Italia, sive in provinciis. Ex equestri ordine omnes fere assumebantur.

[f] *Sublatus erat*] Ipse Cœlius.

[g] *Recuperatorum*] Recuperatores dicuntur judices a prætore constituti, ut cognoscant eorum causas, qui spoliatos se, aut vi dejectos dicunt, ut eorum judicio illi suum recuperent.

Digitized by Google

dendum, nisi voluntatem. V. Hi si Græci fuissent, ac nisi nostri mores[1] ac disciplina plus valerent, quam dolor ac simultas; omnes se spoliatos, vexatos, fortunis eversos esse dixissent. Græcus testis[h] cum ea voluntate processit, ut lædat; non jurisjurandi, sed lædendi verba meditatur: vinci,[i] refelli, coargui putat esse turpissimum: ad id se parat; nihil aliud curat. Itaque non optimus quisque, nec gravissimus,[2] sed impudentissimus loquacissimusque deligitur. 12. Vos autem in privatis minimarum rerum judiciis testem diligenter expenditis:[*] etiam si formam hominis, si nomen, si tribum[k] nostis, mores tamen exquirendos putatis: qui autem dicit testimonium ex nostris hominibus, ut se ipse sustentat! ut omnia verba moderatur! ut timet, ne quid cupide,[l] ne quid iracunde, ne quid plus minusve, quam sit necesse, dicat! Num illos item[4] putatis? quibus jusjurandum jocus est; testimonium ludus;[m] existimatio vestra tenebræ;[n] laus, merces, gratia, gratulatió proposita est omnis in impudenti mendacio. Sed

[*] *Examinatis.*

CAP. V. 1 H S *majores.* Mox, *plus valeret* χ. *se eversos esse* H S χ. Pro *processit*, quidam ap. Lamb. legi malunt *procedit.* Verba *sed lædendi* desunt in T. *nil aliud curat* C.—2 C *neque grav.* Mox, *sed imprudentissimus* T. *sed impudicissimus* quædam edd. ap. Faërn.—3 C *nostris.* Mox, pro *qui autem*, quod exhibent codd. Faërni, C H S ϛ χ, edd. fere vett. *qui cum* habet ed. Wald. *qui tum* plerique Pall. codd. Victor. Franc. et Barb. *sustentatur* C.—4 Ita Guelf. et ϛ. *idem* habent edd. vett. Mox, pro *tenebræ*, Ant. Augustin. conj. *tricæ.* Pantag. conj. *existimatio verba; tenebræ laus; merces.* Pro *merces*, ϛ habet *mentes.* Pro *omnis*, Grævius conj. *omnibus*, quod habet et Guelf.

NOTÆ

[h] *Græcus testis*] Jam ostendit quanta sit Græcorum testium improbitas.

[i] *Vinci*] Si testimonio Græci non creditur, putat id sibi vitio verti; quare meditatur verba quæ in ferendo testimonio proferre debet, ut vinci, &c. non possit, et mendacium defendat.

[k] *Si tribum*] Tribus populi Rom. erant omnino 35. in quas universus ille populus divisus fuit.

[l] *Cupide*] Testis Romanus timet ne quid dicat offendendi cupiditate.

[m] *Testimonium ludus*] Proverbialis figura de iis quæ parvi fiunt: qualis est apud Græcos religio testium.

[n] *Tenebræ*] Alia proverbialis figura de rebus levissimis; nisi velit Cicero significare, a Græcis lucem dignitatis populi Romani contemni.

Digitized by Google

non dilatabo orationem[o] meam; etenim potest[5] esse infinita, si mihi libeat totius gentis in testimoniis dicendis explicare vanitatem: sed propius accedam: de his vestris testibus dicam. 13. Vehementem[6] accusatorem[p] nacti sumus, judices, et inimicum in omni genere odiosum ac molestum; quem spero[q] his rebus fore magno usui et amicis et reipublicæ; sed certe inflammatus incredibili cupiditate, hanc causam accusationemque suscepit. Qui comitatus in inquirendo![r] comitatum dico? immo vero quantus exercitus! quæ jactura! qui sumtus! quanta largitio! Quæ quanquam utilia sunt[7] causæ, timide tamen dico; quod vereor, ne Lælius ex his rebus,[s] quas sibi suscepit gloriæ causa, putet aliquid, oratione mea, sermonis in sese, aut invidiæ esse quæsitum. VI. Itaque hanc partem totam relinquam: tantum a vobis petam, judices, ut, si quid ipsi audistis communi fama atque sermone, de vi, de manu,[t] de armis, de copiis; memineritis, quarum rerum invidia, lege hac[1]

proposita suspectum est Ernestio; *posita* dedit Oliv.—5 Ita Guelf. Franc. 1. 2. Barb. S T ς χ, al. ap. Faërn. Venett. 1480. 1483. Lamb. *posset* Mediol. Naug. Grut. al. ante Ernesti. Mox, *si* deest in C. Pro *vanitatem*, C H S ς χ habent *levitatem*; T *veritatem*, *lenitatem*; Barb. *veritatem*, *levitatem*, quod Garat. judicat extitisse e duabus lectt. conjunctis. Actutum, *sed proprius* T. *sed propius de his* duo Pall. *accedam* omittitur in χ. Pro *vestris*, H S T χ *nostris*.—6 *Vehementissimam* H χ. Paulo post, *his verbis fore* plurimi codd. *his moribus fore* conj. Faërn. *his virtutibus fore* conj. Lamb. Deinde *vero* post *immo* deest in T et Barb. *vere* habet S. *exercitusque jact.* χ. *quis sumtus* Barb. et Venet. 1480. *quantaque largitio* χ. *quanta religio* Guelf.—7 Cod. χ *sint*.

CAP. VI. 1 Pronomen *hac* deest in χ. *ac* habet C. Pro *certus est*, Faërn. conj. *certus sit*, quod recepit Beck. Actutum, *inquisitori comitum* conj. Pan-

NOTÆ

[o] *Dilatabo orationem*] Non vult dilatare orationem, Græcorum mendaciis, explicandis.

[p] *Accusatorem*] Vehementem accusatorem Lælium dicit, quia odii causa Flaccum falsis testibus adductis persequitur.

[q] *Quem spero*] Ironia. Derogat etiam fidem accusatori, quod nimio odio agat in Flaccum.

[r] *In inquirendo*] Qui repetundarum accusabant, et Romæ, et in provinciis, de vitiis inquirebant. Hic autem multa de ejus inquisitione dicit, ut eum in odium adducat.

[s] *Ex his rebus*] Id est, ex accusatione, et inquisitione.

[t] *De vi, de manu*] Intelligit vim, quam accusatores tanta hominum manu stipati adhibuerunt, cum tam odiose de vitiis Flacci inquirere voluerunt.

recenti[u] ac nova, certus est inquisitioni comitum numerus constitutus. 14. Sed, ut hanc vim omittam, quanta illa sunt! [p. 149.] quæ[1] quoniam accusatorio jure et more[x] sunt facta, reprehendere non possumus, queri tamen cogimur: primum, quod, distributis partibus,[y] sermo est tota Asia dissipatus, Cn. Pompeium, quod L. Flacco est vehementer inimicus, contendisse[c] a Lælio, paterno amico[z] ac pernecessario, ut hunc hoc judicio arcesseret; omnemque ei suam auctoritatem, gratiam, copias, opes ad hoc negotium conficiendum detulisse. Id hoc verisimilius Græcis hominibus videbatur, qui paulo ante[3] in eadem provincia familiarem[a] Lælium Flacco viderant. Pompeii autem auctoritas cum apud omnes tanta est, quanta esse debet, tum excellit in ista provincia, quam nuper et prædonum[b] et regum[c] bello liberavit. Adjunxit illa, ut eos,[4] qui domo exire[d] nolebant, testimonii denuntiatione terreret; qui domi

[c] *Postulasse.*

tagath.—2 Voc. *quæ* deest in χ. Pro *more*, ϛ habet *morte*. Naug. omittit *distributis partibus*. Mox, *D. Lælio* C ϛ. Voc. *paterno* suspectum fuit Manutio. Deinde, *ut hoc judicio hunc arc.* Guelf. *perficiendum detulisse* χ.—3 Barb. et Garat. *quod p. ante*. Mox, *familiarem Lælium in eadem provincia* edd. ante Ernesti, qui e Guelf. et ed. Wald. nostrum ordinem recepit. Idem Ernesti conj. *familiarem Flacco Lælium*.—4 T *ut omnes*. Pro *nolebant*, C S habent

NOTÆ

[u] *Lege hac recenti*] Legem intelligit qua jubebatur, ut euntibus in provincias inquirendi causa quos repetundarum reos fecerant, certus comitum numerus esset, quem forte prætergressus est Lælius, cum majorem lege præscripta comitum numerum habuerit.

[x] *Et more*] Secundum morem Lælius obtinuit comites, quod arguere nemo potest: at quod longe numero plures habuerit, et quod armis instructi venerint, id se queri Cicero testatur.

[y] *Distributis partibus*] Lælius in varias partes totam Asiam distribuit illis suis comitibus, qui hunc sermonem divulgarunt, nempe summis precibus Pompeium obtinuisse a Lælio ut Flaccum accusaret.

[z] *Paterno amico*] Pater Lælii amicissimus erat Pompeii.

[a] *Familiarem*] Græci illi conjicere potuerunt aut Flacco graviter offensum fuisse Pompeium, aut a Flacco insigne aliquod crimen commissum esse, cum accusaretur ab homine familiari et amico.

[b] *Prædonum*] Piraticum bellum confecit Pompeius: de quo vide Orat. pro Lege Manil.

[c] *Regum*] Tigranis et Mithridatis regnum populo Rom. subjecit. Vide eandem orationem.

[d] *Domo exire*] Minas intentavit Lælius iis, qui exire e domo et provincia

Digitized by Google

stare non poterant,[e] largo et liberali viatico[f] commoveret.[d] 15. Sic adolescens, ingenii plenus, locupletes metu, tenues[5] præmio, stultos[e] errore[g] permovit: sic sunt expressa ista præclara, quæ recitantur, psephismata,[h] non sententiis, neque auctoritatibus declarata, nec jurejurando constricta,[f] sed porrigenda manu,[i] profundendoque clamore multitudinis concitatæ.

VII. O morem[a] præclarum, disciplinamque, quam a majoribus accepimus, si quidem teneremus! sed nescio quo pacto jam de manibus elabitur.[1] Nullam enim[a] illi nostri sapientissimi et sanctissimi viri vim[e] concionis esse voluerunt. Quæ sciscerent plebes,[b] aut quæ populus juberet; submota concione, distributis partibus,[c] tributim et cen-

[d] *Incitaret.* [e] *Simplices.* [f] *Obligata.* [e] *Valere.*

volebant.—5 Cod. Lamb. *locupletis m. tenuis;* C habet *tenuos.* Mox, *quæ recitantur* desunt in C H S χ. Denique, *clamore* deest in χ.

Cap. vii. 1 Cod. χ *dabitur.*—2 Voc. *enim* deest cod. Franc. edd. Faërn. Manut. an. 1540. et Græv. Verba, *concionis e. v. q. s. p. a. q. p. juberet*, desunt

NOTÆ

sua, et venire in urbem nolebant, ut contra Flaccum testimonium dicerent.

[e] *Qui domi stare non poterant*] Pecunia alliciebat ad veniendum quorum status domi erat dubius et incertus, aut propter egestatem, aut contractum æs alienum.

[f] *Viatico*] Probat his verbis non audiendos esse testes ejusmodi, cum aperte lege Julia cautum sit, ne testes illi assumantur, qui ob dicendum testimonium pecuniam acceperint.

[g] *Errore*] Delusit incautos sermonibus quos sparsit de Pompeio.

[h] *Psephismata*] Psephismata sunt testimonia seu decreta, quæ scripta ad hoc judicium allata sunt. Vox hæc Græca est, ψήφισμα, *decretum*, seu sententia conclusa populi suffragiis. Græcam vero vocem retinuit, quia de re Græca agitur.

[i] *Porrigenda manu*] In concione, id est, coacta multitudine, quæ ἐκκλησία dicebatur, sive etiam in castris, collectis militibus, apud Græcos sententiæ sublatis manibus et acclamatione declarabantur.

[a] *O morem*] Græcorum consuetudini Romanam opponit, quam ita laudat, ut etiam conqueratur jam elabi e repub. quia vel negligitur, vel non animadvertitur.

[b] *Quæ sciscerent plebes*] Plebs a patriciis separata fuit, populus vero plebem et patricios continet. 'Sciscere' autem pertinebat ad plebem, unde plebiscita: 'jubere' autem ad populum, unde jussa populi dicta sunt: 'sciscere' porro et 'jubere' nihil aliud est quam probare aliquid suo suffragio, aut improbare.

[c] *Distributis partibus*] Id est, populus in tribus et curias dividebatur

Digitized by Google

turiatim descriptis[b] ordinibus,[d] classibus,[e] ætatibus, auditis auctoribus,[f] re multos dies promulgata et cognita, juberi vetarique voluerunt. 16. Græcorum autem totæ respublicæ sedentis concionis[g] temeritate administrantur. Itaque, ut hanc Græciam, quæ jamdiu suis consiliis perculsa[c] [3] et afflicta est, omittam; illa vetus, quæ quondam opibus, imperio, gloria floruit, hoc uno malo concidit, libertate immoderata ac licentia concionum.[h] Cum in theatro[i] imperiti homines, rerum omnium rudes ignarique consederant; tum bella inutilia suscipiebant; tum seditiosos homines reipublicæ præficiebant; tum optime meritos[k] cives e civitate ejiciebant. 17. Quodsi hæc Athenis tum, cum illæ non solum in Græcia, sed prope cunctis gentibus enitebant,[4] accidere sunt solita; quam moderationem putatis in Phrygia aut in Mysia[l] concionum fuisse? Nostras conciones[m] illarum nationum homines plerumque perturbant. Quid, cum soli sunt[5] ipsi, tandem fieri putatis?

[b] *Divisis.* [c] *Eversa.*

in ς. *quæ sciret plebs* C H S. *quæ si sciret plebs* T. *plebs* etiam Memm.—3 H *pulsa.*—4 Ita codd. Faërni, Venett. 1480. 1483. *eminebant* edd. quædam vett. ante Lamb. *sint solita* H. Mox, *putetis* Venet. 1480. *aut Mysia* C.—5 Sex

NOTÆ

in comitiis: de utrisque jam dictum est orat. pro Murena § 1. et pro Lege Manil. § 2. porro cum in tribus populus erat divisus, sciscebat; cum in centurias, jubebat.

[d] *Ordinibus*] Tres fuerunt, senatorius, equestris, et plebeius.

[e] *Classibus*] In classes divisus fuit populus a Servio. Vide orat. pro Mur. § 47.

[f] *Auditis auctoribus*] Cum de lege aliqua ferendum erat suffragium, primo ab auctoribus populo vel in concione vel in comitiis proponebatur, seu promulgabatur per tres nundinas: tum populus suo suffragio vel legem illam probabat, et recipiebatur; vel vetabat, et antiquabatur.

[g] *Sedentis concionis*] In concione stabant Romani, sedebant Græci.

[h] *Concionum*] Græcia concidit quia nimis promiscuæ multitudini licentiæ permissum est, quæ temeritate, non consilio regitur.

[i] *In theatro*] Conciones Athenis in theatro habebantur, Romæ in foro.

[k] *Optime meritos*] Ea erat populi licentia apud Athenienses, ut si quis opibus et potentia valeret, licet bene meritus de patria, decennali exilio mulctaretur.

[l] *In Phrygia aut in Mysia*] Regiones sunt Asiæ, ubi homines minus prudentes quam Athenis fuerunt.

[m] *Nostras conciones*] Conciones intelligit, quæ in illis provinciis a Romanis magistratibus habebantur.

Digitized by Google

Cæsus est virgis Cymæus[6] [n] ille Athenagoras, qui in fame frumentum exportare erat ausus. Data concio Lælio est:[7] [o] processit ille,[p] et Græcus apud Græcos non de culpa sua dixit, sed de pœna questus est: porrexerunt manus: psephisma[q] natum est. Hoc testimonium est?[r] Nuper epulati,[s] paulo ante omni largitione saturati, Pergameni, quod Mithridates (qui multitudinem illam non auctoritate, sed sagina tenebat) se velle dixit, id sutores, id zonarii[8] [t] conclamarunt. Hoc testimonium est civitatis?[u] Ego testes a Sicilia[9] publice duxi:[x] verum erant ea testimonia non concitatæ concionis, sed jurati senatus. 18. Quare jam non est mihi contentio[y] cum teste: vobis videndum[10] est,

codd. Oxon. *soli sint.*—6 *Cymicus* Barb. et edd. ante Faërn. *Cymneus* plurimi codd. *Cymeus* C. *Cinicus* T. Actutum, *ille Antenagoras* nonnulli Pall. et Victor. *qui in farinæ* χ.—7 Manut. *a Lælio est.* Mox, *et* ante *Græcus* deest in H S χ.—8 Edd. ante Ernesti, *id sutores, et zonarii;* codd. Victorii, nonnulli ap. Lamb. Franc. 1. duo Paris. *id sutores et coriarii;* Franc. 2. Venet. 1480. *sutores et leorii;* Pantagath. conj. *id sutores, zonarii, et coriarii.*—9 *Ego testes e Cilicia* nonnulli ap. Græv.—10 Ita codd. Gruteri et Franc. 1. 2. *divi-*

NOTÆ

[n] *Cymæus* [*Cynicus*] Id est, e secta Diogenis Athenagoras, satis omnibus notus. Alii legunt, *Cymæus*, id est, urbis Cymæ in Asia incola. Is jussu prætoris Flacci virgis cæsus est.

[o] *Data concio Lælio est*] Ex verbis postea sequentibus videtur sic legendum, a Lælio data fuit ei Athenagoræ concio.

[p] *Processit ille*] Athenagoras Græcus levis apud homines sibi similes et leves questus est de pœna sibi a prætore inflicta.

[q] *Psephisma*] De hoc dictum superius, § 15.

[r] *Hoc testimonium est*] Testimonium ejusmodi quod tumultuario fit, legitimum haberi non debet.

[s] *Epulati*] Cum Mithridates psephisma contra Flaccum a Pergamenis habere vellet, hos epulis et dapibus conciliavit. Respicit autem ad illa animalia quæ ad culinam saginantur.

[t] *Zonarii*] Zonarii qui zonas conficiunt. Vult ostendere quod illud decretum adversus Flaccum a zonariis et sutoribus, id est, a levissimis e plebe hominibus, factum sit, non autem a præcipuis, quorum una in accusationibus et testimoniis valere debet auctoritas.

[u] *Hoc testimonium est civitatis*] Per indignationem ait non valere ejusmodi testimonium.

[x] *A Sicilia publice duxi*] Jam a suo exemplo ostendit aliam esse et sanctiorem agendi rationem apud Romanos. Nam Verrem accusaturus, Siciliensis senatus qui juraverat, testimonia produxit, cujus summa fuit auctoritas tum a religione, tum a dignitate. Jurabant enim qui dicturi erant testimonium.

[y] *Jam non est mihi contentio*] Ex adjunctis et impulsione vanitatem tes-

Digitized by Google

sintne hæc testimonia putanda. VIII. Adolescens bonus, honesto loco natus, disertus, cum maximo ornatissimoque comitatu venit in oppidum Græcorum: postulat concionem: locupletes homines et graves, ne sibi adversentur,[1] testimonii denuntiatione deterret: egentes et leves spe legationis[a] et viatico publico, privata etiam benignitate prolectat:[d] opifices et tabernarios, atque illam omnem fæcem civitatum, quid est negotii[e] concitare, in eum præsertim, qui nuper summo cum imperio[a] fuerit, [*p.* 150.] summo autem in amore esse, propter nomen ipsum imperii, non potuerit? Mirandum vero est,[2] homines eos, quibus odio sunt nostræ secures,[b] nomen acerbitati,[c] scriptura, decumæ, portorium[d] morti, libenter arripere facultatem lædendi, quæcumque detur. 19. Mementote igitur, cum audietis psephismata, non audire vos testimonia; audire temeritatem

[d] *Invitat.* [e] *Laboris.*

dendum codd. Victorii, plerique Pall. Barb. T χ. *devidendum* nonnulli Pall. *valde videndum* unus Pal.

CAP. VIII. 1 C *aversarentur;* H S ς χ, Venett. 1480. 1483. *adversarentur.* Mox, *spe largitionis* Memm. Pall. 3. 6. H, alii codd. cum edd. Rom. Venet. 1480. Brix. Mediol. Junt. Pro *prolectat*, C habet *erigit;* H S *plectat;* T *projecta;* Barb. *profectos;* Venett. 1480. 1483. *perlectat.* Paulo post, *cum summo imperio* Venet. 1480. *cum in summo imp.* Barb. H S χ, Venet. 1483. *summo aut in amore* χ.—2 *Mirandum non est* C H S. Mox, *nomen* deest in ς. *acerbitatis* C H S T. *scripturæ* C S. *decimæ* C S T. *portorum* C S. *prætorium* H T. *mor-*

NOTÆ

tium ostendit: 1. a Lælii persona; 2. a terrore quem locupletibus civibus incutit; 3. a modo quo sibi abjectissimos quosque devincit; 4. ab odio quo tenebantur illi contra Flaccum.

[a] *Legationis* [*largitionis*] *Legationis* melius in plerisque codicibus legitur: eos enim testes invitabat spe legationis, ad Romam veniendum, proposito viatico publico, quasi a civitatibus mitterentur.

[a] *Summo cum imperio*] Id est, cum imperio consulari venerat, quod summum habebant in provinciis prætores, a quibus regebantur.

[b] *Nostræ secures*] Secures erant insignia potestatis Romanæ: duodecim consulibus præferebantur.

[c] *Acerbitati*] Nomen acerbum est illis populis, qui, cum natura sua levissimi sint, imperio regi se et comprimi non facile patiuntur.

[d] *Scriptura, decumæ, portorium*] Varia sunt vectigalia, et omnium optima quæ a Romanis colligebantur; de quibus jam in orat. pro Lege Manil. diximus § 6. hæc autem omnia instar mortis fuerunt illis populis.

Digitized by Google

vulgi, audire vocem levissimi cujusque, audire strepitum imperitorum, audire concionem[4] concitatam levissimæ nationis. Itaque perscrutamini penitus naturam rationemque criminum: jam nihil præter spem, nihil præter terrorem ac minas reperietis.*

[*Deesse videntur nonnulla.*]

IX. 20. In ærario[e] nihil habent civitates, nihil in vectigalibus:[f] duæ rationes conficiendæ pecuniæ, aut versura,[g] aut tributo:[h] nec tabulæ creditoris proferuntur, nec tributi confectio[1] ulla recitatur. Quam vero facile falsas rationes[f] inferre, et in tabulas,[i] quodcumque commodum est, referre soleant,[2] ex Cn. Pompeii literis ad Hypsæum,[k] et Hypsæi ad Pompeium missis, quæso cognoscite: [*Literæ Pompeii et Hypsæi.*] Satisne vobis coarguere his auctoribus[l] dissolutam[g] Græcorum consuetudinem licentiamque impudentem[h 3] videmur? nisi forte, qui Cn. Pompeium, qui præ-

[f] *Supputationes.* [g] *Impiam.* [h] *Mentiendi.*

tis H. *lædendique cum detur* χ. *lædendi quæcum detur* H.—4 H *contentionem;* C T ς χ *contentionem et concionem.* Mox, *rationem,* copula omissa, ς. Pro *spem* ς χ, et edd. quædam vett. habent *speciem.* Mox, in C H S T nulla est lacunæ nota.

CAP. IX. 1 Cod. unus Oxon. *profectio.*—2 Idem cod. Oxon. *solent.* Mox, *Hipseum* C H. *Literæ Pompeii et Hypsæi* desunt in C. *Litteræ Pompeii ad Hypsæum et Hypsæi ad Pompeium* codd. Lambini.—3 H *impendentem.* Mox, *quem præsentem quem nullo* in eodem codice. Deinde, *aut r. putatis* C S.—

NOTÆ

[e] *In ærario*] Ærarium, locus in quo urbis pecunia reponitur. Refutat autem quod dixerat adversarius, in ærario nihil fuisse pecuniæ, quasi a Flacco exhausta esset et abducta.

[f] *In vectigalibus*] Addebant accusatores nihil restare ex ea pecunia quæ ex vectigalibus colligitur.

[g] *Aut versura*] Versura est conversio quædam et mutatio æris alieni, seu debiti: ut si Titius debeat Caio ad Kalendas Januarias, et accipiat a Publio quod reddat ad Kalendas Decemb.

[h] *Aut tributo*] Tributum a tribuendo dicitur, illudque civitatibus aut populis imperatur.

[i] *In tabulas*] Tabulæ expensi et accepti servabantur in ærario.

[k] *Hypsæum*] Is forte est Hypsæus, qui competitor Milonis in consulatu fuit: Pompeii vero tum Hypsæi literæ publice a præcone recitatæ sunt.

[l] *His auctoribus*] Pompeio et Hypsæo, quorum singularis in repub. auctoritas valere debet ad coarguendam Græcorum perfidiam.

Digitized by Google

sentem, qui nullo impellente fallebant, eos, urgente Lælio, in absentem et in L. Flaccum[m] aut timidos fuisse aut religiosos putamus. 21. Sed fuerint[4] incorruptæ[5] literæ domi:[a] nunc vero, quam habere auctoritatem, aut quam fidem possunt? Triduo lex ad prætorem deferri, judicum[5] signis obsignari jubet: tricesimo die vix deferuntur. Ne corrumpi[6] tabulæ facile possint, idcirco lex obsignatas in publico poni voluit: at obsignantur corruptæ.[b] Quid refert igitur, tanto post ad judices[7] deferantur, an omnino non deferantur?

X. Quid, si testium studium cum accusatore sociatum est?[b] tamenne isti testes habebuntur? Ubi est igitur illa expectatio,[c] quæ versari in judiciis solet? nam antea, cum dixerat accusator[d] acriter et vehementer, cumque defensor suppliciter demisseque responderat,[1] tertius ille erat expectatus locus testium, qui aut sine ullo studio dicebant, aut cum dissimulatione aliqua cupiditatis. 22. Hoc vero[a] quid est? Una sedent, ex accusatorum subselliis[e] surgunt, non

[a] *Veræ.* [b] *Voluntas testium juncta est.*

4 *Sed fuerunt* T.—5 C T *judicium.* Mox, *vix deferunt* ς.—6 *Nec corrumpi* S.—7 H *post judices;* χ *post ad judicem.* Mox, *an o. n. deferantur* desunt in eodem codice.

NOTÆ

[m] *In L. Flaccum*] Flaccus Græcis illis non potuit esse gratiosus, propter imperium quod apud eos exercuit: ideoque facile fuit Lælio eos impellere ad accusandum.

[a] *Domi*] Concedit Cicero literas illas fuisse sinceras in Græcia, ubi illæ scriptæ fuerunt; sed tamen contendit jam non valere amplius, quia lex jubebat ut post tres dies Romam delatæ ab inquisitore de repetundis, ad prætorem ferrentur.

[b] *At obsignantur corruptæ*] Fit objectio velut ab adversariis, quod non solum veræ, sed etiam corruptæ literæ judicum signis obsignantur: quare non sunt corruptæ, propterea quod vix trigesimo die, quam Lælius ex Græcia rediit, hæ literæ ad proconsulem delatæ sint.

[c] *Expectatio*] Testes expectabantur, qui loco tertio dicere debebant.

[d] *Dixerat accusator*] Primo loco dicebant accusatores; secundo defensores; tertio fiebant altercationes: tum interrogationibus, tum responsionibus, exagitandis testibus, qui modo ante actionem, modo in ipsa actione, modo post actionem dicebant.

[e] *Subselliis*] Cum surgant ex adversariorum subselliis illi accusatores, videntur ab iis corrupti. Et id est de quo Cicero queritur.

Digitized by Google

dissimulant, non verentur.[3] De subselliis queror? una ex domo prodeunt: si verbo titubarint,[4] quo revertantur,[f] non habebunt. An quisquam esse testis potest,[g] quem accusator sine cura interroget, nec metuat, ne sibi[5] aliquid, quod ipse nolit, respondeat? Ubi est igitur[h] illa laus oratoris, quæ vel in accusatore antea, vel in patrono spectari solebat? Bene testem interrogavit: callide accessit: reprehendit: quo voluit,[6] adduxit: convicit et elinguem reddidit. 23. Quid tu istum roges, Læli, qui, priusquam hoc, 'te rogo,' dixeris, plura etiam effundat,[c] [7] quam tu ei domi ante præscripseris? Quid ego autem defensor rogem? nam aut oratio testium refelli solet, aut vita lædi.[i] Qua disputatione orationem refellam ejus, qui dicit, 'dedimus:'[k] nihil amplius? In hominem[8] [l] dicendum est igitur, cum oratio argumentationem[d] non habet. Quid dicam in ignotum? [*p.* 151.] Querendum est ergo[m] et deplorandum (id quod

[c] *Dicet temere.* [d] *Refutationem.*

Cap. x. 1 H a m. sec. *responderit.*—2 *Hæc vero* T.—3 Verba, *ex accus. s. s. n. d. n. verentur*, desunt in ς.—4 Codd. Lambini, Barb. C T, Venet. 1480. *titubaverint*; et sic Turneb. ad Quintil. v. 7. Mox, *non habent* C S.—5 Codex unus Oxon. *nec sibi.*—6 Ita codd. Faërni, Barb. alii quam plurimi et edd. vett. *quo noluit* vulgg. ante Faërn.—7 Ita Ernesti e cod. Guelf. *effundet* reliqui codd. et edd. vett. Mox, *prœscripseris* C. Deinde, *Quid ergo* χ. *tum* pro *autem* habent H χ. Pro *lædi*, C *læsi.*—8 *In homines* χ. Post *est* in C H S

NOTÆ

[f] *Quo revertantur*] Non habent in quam domum revertantur, cum egentes sint, si non placeant iis a quibus pecunia conducti sunt.

[g] *An quisquam esse testis potest*] Conqueritur Cicero domi fuisse testes edoctos quid dicerent, quid interrogarentur, et quid ipsi interrogantibus responderent.

[h] *Ubi est igitur*] Ex his corruptis testibus tota laus oratoris deperditur, quæ in exagitandis testibus colligitur.

[i] *Vita lædi*] Anteacta vita testium reprehenditur, ut intelligant judices eorum testimoniis fidem adhibendam non esse.

[k] *Dedimus*] Nihil aliud proferunt illi testes contra Flaccum, nisi quod dederunt illi pecuniam, quam modo in hoc judicio ereptam sibi repetunt.

[l] *Nihil amplius? In hominem*] Cum nihil aliud dicat testis, esset ejus vita discutienda; sed qui id fieri potest, cum sit ignotus, utpote qui venerit ex Asia.

[m] *Querendum est ergo*] Concludit Cicero sibi querendum esse duntaxat de tam iniqua accusatione, et de tota accusatorum iniquitate, quæ sine ulla est religione, et quorum fidei nulla ratio habenda est.

Digitized by Google

jamdudum facio) de omni accusationis iniquitate: primum de communi genere testium:[9] dicet enim natio minime in testimoniis dicendis religiosa: propius accedo:[e] nego esse ista testimonia, quæ tu ipse psephismata appellas; sed et fremitum[f] egentium, et motum quendam temerarium Græculæ concionis. Intrabo etiam[10] magis:[g] qui gessit, non adest:[n] qui numerasse dicitur, non est deductus: privatæ literæ nullæ proferuntur; publicæ retentæ sunt in accusatorum potestate: summa est[o] in testibus: hi vivunt cum inimicis; adsunt cum adversariis; habitant cum accusatoribus. 24. Utrum hic tandem[p] disceptationem[11] et cognitionem veritatis, an innocentiæ labem aliquam ac ruinam fore putatis? Multa enim sunt ejusmodi, judices, ut etiamsi in homine ipso, de quo agitur, negligenda sint, tamen in conditione[12] atque in exemplo pertimescenda videantur. XI. Si quem infimo loco natum, nullo splendore vitæ, nulla commendatione famæ[1] defenderem; tamen civem a civibus communis humanitatis jure ac misericordia deprecarer, ne

[e] *Dico ultra.* [f] *Vociferationem.* [g] *Pergam ulterius.*

plene interpungitur, et deinde *Igitur* majuscula litera scribitur.—9 Voc. *testium* deest in H S ς. *studio* legitur in T, *omnium* in χ. Mox, pro *dicet,* quod habent ς χ, *dicit* legitur in Græv. Oliv. Lall. Pro *natio* C habet *ratio.* Paulo post, *sed* delevit Beck. quia in codd. Faërni, Franc. aliisque Grævii, Barb. sex Oxon. et edd. pr. deest. *sed fremitum* habent Lamb. et Græv.—10 *Intra Boëtiam* ψ. Paulo post, *hi v. cum amicis* ς.—11 S χ *disceptationes.* Actutum, *et cognitiones* H S. *aut ruinam* codd. et edd. ante Ernesti.—12 Junt. Victor. Maunt. C. Steph. Hervag. et Græv. *in imitatione.* Actutum, *atque eciam exemplo* T.

CAP. XI. 1 Codex unus Oxon. *vitæ.* Mox, *civis civem* edd. quædam vett. unde Garat. conj. *civis a civibus.* C *deprecaret;* χ *deprecer.* C S *ne accusatoribus.* Iidem codd. et H *confessoribus;* ς *confectoribus.* Pro *convivis* H S χ habent *conviviis;* T *cois vel conviviis.* Paulo post, *dederitis* C H S T, et mox

NOTÆ

[n] *Qui gessit, non adest*] Profert alias circumstantias, ex quibus patet quam iniqua sit illa accusatio, v. g. quod ille per quem data fuit pecunia, non adsit, quod nullæ publicanorum et aliorum literæ proferantur, qui sunt in Asia Romani.

[o] *Summa est*] Tota vis illius causæ in testibus consistit, qui idonei testes non sunt, quia in domo sunt inimici, &c.

[p] *Utrum hic tandem*] Arguit quod illi testes non tam ad cognoscendam veritatem, quam ad Flaccum opprimendum comparentur.

Digitized by Google

ignotis testibus, ne incitatis, ne accusatoris consessoribus,[q] convivis, contubernalibus,[r] ne hominibus, levitate Græcis, crudelitate barbaris, civem ac supplicem vestrum dederetis; ne periculosam imitationem exempli reliquis in posterum proderetis. 25. Sed, cum L. Flacci res agatur, cujus ex familia qui primus[2] consul factus est, primus in hac civitate consul fuit;[s] cujus virtute regibus exterminatis, libertas in republica constituta est; quæ usque ad hoc tempus honoribus, imperiis, rerum gestarum gloria, continuata permansit; cumque ab hac perenni contestataque virtute majorum, non modo non degenerarit[3] L. Flaccus, sed, id quod maxime florere in generis sui gloria[4] viderat, laudem patriæ in libertatem vindicandæ prætor adamarit;[t] in hoc ego reo ne quod perniciosum exemplum prodatur, pertimescam, in quo, etiamsi quid errasset,[u] omnes boni connivendum esse

proderitis C.—2 Codex unus Oxon. *qui prius*. Paulo post, pro *imperiis*, quod habet cod. Victor. edd. item Græv. et Lall., *imperii* legitur in codd. Faërni, Gruteri, Barb. omnibus Pall. Franc. 1. 2. nonnullis Paris. C T χ. *imperio* in Venett. 1480. 1483. Mediol. Verb. Oliv.—3 C H S T, Barb. Venett. 1480. 1483. et Hervag. *degeneraverit; ς denegaverit;* al. *degeneravit.*—4 Ita codd. Victorii, tres Oxon. Pal. 2. Rom. Brix. Venet. 1483. Mediol. Ald. Junt. Crat. Victor. Hervag. Grut. Græv. *in qua m. f. generis sui gloriam* omnes codd. Faërni, septem Pall. Franc. 1. 2. Barb. Memm. Lamb. Beck. Orell. *in quo m. f. generis sui gloriam* conj. Ernesti: *id quod maxime* desunt in C. *in qua maxime* habet T. *quod maxime* χ. Mox, *in laudem* ς. Deinde, *adamaverit* H S, Ven. 1480. 1483. Hervag. Naug. Manut. *adamavit* al. ap. Græv. *in hoc ergo* C ς.

NOTÆ

[q] *Consessoribus*] Consessores illi sunt qui in eisdem sedent subselliis.

[r] *Contubernalibus*] Contubernalis vox translata est a militia, dicebaturque de militibus decem, qui sub uno papilione degebant, quibus præerat decanus, qui et caput contubernii dicebatur.

[s] *Primus in hac civitate consul fuit*] De eo superius jam dictum est. Nota tantum dici a Cicerone hunc primum fuisse consulem, non quod primus omnium consul fuerit, sed quod ejecto Collatino, primo cum Bruto consuli suffectus sit A. U. C. 244.

[t] *Prætor adamarit*] Cum seditionem Catilina excitavit, is Flaccus tum prætor erat urbanus, quo, in ea detegenda, Cicero consul usus est. Allobroges autem ad pontem Mulvium cum comitatu deprehendit, atque Antonio alteri consuli præsto fuit, in opprimendo Catilinæ exercitu.

[u] *Etiamsi quid errasset*] Error leve delictum est, quod non fit animo nocendi, quod ideo dissimulandum est, nec severe in illud animadvertendum; quare ait in eo esse connivendum.

Digitized by Google

arbitrarentur? 26. Quod quidem ego non modo non postulo, sed contra, judices, vos oro et obtestor, ut totam causam, quam maxime intentis oculis, (ut aiunt) acerrime contemplemini:[a] nihil religione testatum,[x] nihil veritate[5] fundatum, nihil dolore expressum;[y] contraque omnia corrupta libidine, iracundia, studio, pretio, perjurio reperientur.

XII. 27. Etenim jam universa istorum cognita cupiditate, accedam ad singulas querelas criminationesque[1] Græcorum. Classis[a] nomine pecuniam civitatibus imperatam queruntur; quod nos factum, judices, confitemur. Sed, si hoc crimen est; aut in eo[2] est, quod non licuerit imperare; aut in eo, quod non opus fuerit navibus; aut in eo, quod nulla, hoc prætore, classis navigarit. Licuisse ut intelligas, cognosce, quid, me consule, senatus decreverit, cum quidem nihil a superioribus continuorum[b] annorum decretis[3] decesserit. [*Senatusconsultum.*][a] Proximum est ergo, opus fuerit classe, necne,[4] quæramus. Utrum igitur hoc Græci statuent, aut ullæ[5] exteræ nationes, an vestri prætores, vestri duces, vestri imperatores? Equidem existimo, in ejusmodi[6] regione atque provincia, quæ mari cincta, por-

[a] *Animadvertatis diligenter.*
[b] *Annorum continentium.*
[a] *In classem ædificandam.*

prodeatur χ. *cohibendum esse* in eodem cod. *condonandum esse* al.—5 C *nil relig. . . . nil dol. . . . nil veritate.* Mox, *perjurio reperietis* C H S.

CAP. XII. 1 Codex unus Oxon. *criminationemque.*—2 Verba *aut in eo* desunt hic in χ. Mox, secundo loco *in eo* desunt in eodem codice. Pro *prætore* ς habet *tempore.* Deinde, *navigarat* H.—3 Voc. *decretis* deest in χ. Actutum, *discesserit* Lamb. probante Garat. *decesserat* C S ς.—4 Post *necne* plene interpunxit C, et a v. *Quæramus* novam periodum inchoavit.—5 C *aut ille;* ς *aut illæ.* Paulo post, *an v. p. v. judices* Guelf. alii quam plurimi codices et editio Waldensis.—6 H χ *hujusmodi.* Mox, *destincta* in ς.—

NOTÆ

[x] *Nihil religione testatum*] Vana erant, et nullius momenti hæc Græcorum psephismata, seu contra Flaccum decreta, quia nullius juramento testata erant.

[y] *Nihil dolore expressum*] Nemo de aliqua injuria sibi a Flacco illata conquestus est.

[a] *Senatusconsultum*] Hic illud senatusconsultum, quod factum est Cicerone consule, a præcone lectum est, quo prætoribus potestas facta est civitatibus pecuniam imperandi ad classem instruendam.

Digitized by Google

tubus distincta, insulis circumdata esset, non solum præsidii, sed etiam ornandi imperii causa, navigandum fuisse. 28. Hæc enim ratio ac magnitudo[7] animorum in majoribus nostris fuit, ut, cum in privatis rebus, suisque sumtibus, minimo contenti, tenuissimo cultu viverent, in imperio atque in publica dignitate omnia ad gloriam splendoremque revocarent. Quæritur enim in re domestica continentiæ laus;[8] in publica, dignitatis. [*p.* 152.] Quodsi etiam præsidii causa classem habuit, quis erit tam iniquus, qui reprehendat?[9] Nulli erant prædones. Quid? nullos fore, quis præstare[a] poterat? Minuis, inquit, gloriam Pompeii.[b] Immo tu auges molestiam. 29. Ille enim classes prædonum, urbes, portus, receptacula[c] sustulit; pacem maritimam summa virtute atque incredibili celeritate confecit:[d] illud vero neque suscepit, neque suscipere debuit, ut, si qua uspiam navicula prædonum apparuisset, accusandus videretur.[10] Itaque ipse in Asia, cum omnia jam bello terra marique confecisset, classem tamen iisdem istis civitatibus imperavit. Quod si tum statuit opus esse, cum ipsius præsentis nomine tuta[11] omnia et pacata esse poterant; quid, cum ille decessisset, Flacco existimatis statuendum et faciendum fuisse? XIII. 30. Quid nos hic? nonne ipso Pompeio auctore, Silano[1] et Murena consulibus,[e] decrevimus, ut classis in Italia navigaret? nonne eo ipso tempore, cum

[a] *Promittere.*

7 Codex unus Oxon. *a magnitudine.* Mox, pro *cultu*, H χ habent *sumptu.* —8 Cod. ς *locus.*—9 Cod. χ *tam inimicus ut reprehendat.*—10 Codex unus Oxon. *videtur.*—11 Voc. *tuta* deest in eodem cod.

CAP. XIII. 1 *Sillano* C H. Mox, pro *Italia*, χ habet *Asia*, et omittit *eo.* Deinde, *ter* deest in H T. *sex et quadragesies* habet χ. Pro *erogabamus*, quod

NOTÆ

[b] *Gloriam Pompeii*] Quasi mare prædonibus non purgasset. Vide orat. pro Lege Manilia, quæ tota fere de laude ejus est.

[c] *Receptacula*] Loca sunt, in quæ se prædones recipiebant, ut tutius essent.

[d] *Incredibili celeritate confecit*] Bello maritimo finem imposuit intra quadraginta dierum spatium.

[e] *Silano et Murena coss.*] Illi anno urbis 691. in consulatum Ciceroni et Antonio successerunt.

Digitized by Google

L. Flaccus in Asia remiges imperabat, nos hic in mare superum et inferum[f] sestertium ter[g] et quadragies erogabamus?[h] Quid postremo[d 2] anno? nonne M' Curio[i] et P. Sextilio quæstoribus, pecunia in classem est erogata? quid? hoc omni tempore equites in ora maritima non fuerunt? Illa est enim gloria divina Pompeii: primum prædones eos, qui tum, cum illi bellum maritimum[k] gerendum datum est, toto mari dispersi[3] vagabantur, redactos esse omnes in potestatem: deinde Syriam[l] esse nostram, Ciliciam[m] teneri, Cyprum per Ptolemæum[n] regem nihil audere: præterea Cretam Metelli virtute[o] esse nostram: nihil esse, unde proficiscantur; nihil, quo revertantur:[p] omnes sinus,[q] promontoria,[r] littora, insulas, urbes maritimas, claustris imperii

[d] *Superiore.*

est a Lamb., *rogabamus* habent codd. et edd. vett.—2 Ita codd. et edd. vett. etiam Junt. Hervag. Faërn. Lamb. *postero* Venet. 1483. Naug. Camer. Schutz. Orell. *Qui postremo* χ. Mox, *M. Curtio* in eodem cod. *M. Cicero.* codd. Grævii, et Grut. *Sestullio* codd. Grævii, C H S. *Serpillo* cod. Grut, *in classe* χ. *in classem rogata* Mediol. Deinde, *ora* deest in ς.—3 H S *disperse.* T *vagabuntur.* Pro *deinde*, C H S habent *demum.* Tum, *Cyliciam* C. *per* deest in H ς χ, Barb. Venett. 1480. 1483. Pro *præterea*, C H ς exhibent *propterea.* Pro *virtute*, T ς *virtutem.* Mox, in C bis scribitur *nil.* Denique,

NOTÆ

[f] *Mare superum et inferum*] Mare superum Adriaticum dicitur, et inferum Tyrrhenum, in quod Italia quasi procurrit.

[g] *Sestertium ter*] De sestertiis fuse dictum est in orat. pro Rosc. Comœdo.

[h] *Erogabamus* [*rogabamus*] Victis bello populis pecunia imperabatur, eandem populus Rom. rogabatur.

[i] *Nonne M' Curio*] A M' Curio rogata et impetrata est, ad classem instruendam, pecunia.

[k] *Bellum maritimum*] Bellum maritimum contra piratas a Pompeio gestum est, lege lata a Gabinio.

[l] *Syriam*] Syriam cum Cilicia Pompeius Tigrani eripuit, et adjecit imperio Rom.

[m] *Ciliciam*] Cilicia regio est Asiæ, inter Pamphyliam ad Occasum, et Syriam ad Ortum.

[n] *Cyprum per Ptolemæum*] Populi Rom. et Pompeii beneficio Cyprum Ptolemæi obtinuerunt. Cyprus porro insula est Maris Mediterranei in Issico sinu inter Ciliciam et Syriam; cujus fertilitas celebratur.

[o] *Metelli virtute*] De Metello loquitur, qui a devictis Cretensibus Creticus dictus est.

[p] *Revertantur*] Prædones nullum jam locum habent quo se recipiant, præda potiti.

[q] *Sinus*] Sinus est maris pars, quasi brachiis terræ interjecta.

[r] *Promontoria*] Promontoria loca sunt editiora, et quasi montes procurrentes in mare.

Digitized by Google

nostri contineri. 31. Quodsi, Flacco prætore,[4] nemo in mari prædo fuisset, tamen hujus diligentia reprehendenda non esset: idcirco enim, quod hic classem habuisset, existimarem non fuisse.[s] Quid, si L. Oppii,[5][t] L. Agrii, C. Cestii, equitum Romanorum, hujus etiam clarissimi viri, Cn. Domitii,[u] qui in Asia tum legatus fuit, testimonio doceo, eo ipso tempore, quo tu ipse negas classem habendam fuisse, complures a prædonibus esse captos? tamen Flacci consilium[x] in remigibus imperandis reprehendetur? Quid,[6] si etiam occisus est a piratis Adramitenus,[y] homo nobilis, cujus est fere nobis omnibus nomen auditum, Atinas pugil,[z] Olympionices?[a] hoc est apud Græcos (quoniam de eorum gravitate dicimus) prope majus, et gloriosius, quam Romæ triumphasse. At neminem cepisti. Quam multi oræ maritimæ clarissimi viri præfuerunt, qui cum prædonem nullum cepissent, mare tamen tutum præstiterunt?[e] casus est enim

[e] *Reddiderunt.*

verba, *omnes s. p. l. i. u. m. claustris*, desunt in C, spatio relicto; *insulas* deest in χ. *continere* ς.—4 Pro *prætore* C legit *iret*. Paulo post *existimantem* χ.—5 *Quod L. Eppii* T. *Quod si L. Eppii* S ς χ, septem Pall. Grut. et edd. vett. Mox, *L. Agri* C H S. *L. Ager* T. *Agri* χ, omisso prænomine. Deinde, *C. Cesti* H S χ. *C. Testi* T.—6 *Qui* χ. Mox, *Adramytenus* Oliv. Lall. Beck. *Adriamotenus* C. *Adriametenus* S. *Adriamettenus* ς. *Adriatenus* χ. *nobilis* deest in eodem cod. Deinde, *Ateinas pugil* C H S. *At in Aspigillo* T. *At*

NOTÆ

[s] *Existimarem non fuisse*] Tantæ utilitatis fuit Flaccum classem comparavisse, ut ab illo tempore prædones in mari nulli visi sint.

[t] *L. Oppii, &c.*] Equites Romanos appellat, qui omnibus judicibus erant notissimi, et quibus referentibus, eo tempore quo instructa classis fuit a Flacco, multi a piratis intercepti sunt.

[u] *Cn. Domitii*] Domitius, ut conjicere licet, sedebat inter judices, qui legatus in Asia Flacco fuit. Postea vero cum Messala consulatum gessit.

[x] *Flacci consilium*] Concludit Flaccum arguendum non esse, classem imperavisse.

[y] *Adramitenus*] Adramiteos, teste Plinio, olim Pedasus, Troadis oppidum.

[z] *Atinas pugil*] Atinas ille pugil fuit: pugil autem is dicitur apud Græcos, qui cæstibus pugnat.

[a] *Olympionices*] Dicebatur Olympionices, qui victoriam retulerat in ludis Olympicis, qui maxima totius Græciæ celebritate Olympiæ in urbe habebantur.

Digitized by Google

in capiendo,[b] locus, eventus, occasio: defendendi[c] facilis est cautio,[f] 7 non solum latibulis[d] occultorum locorum, sed etiam tempestatum moderatione[g] et conversione.[h] XIV. 32. Reliquum est, ut quæratur, utrum 1 ista classis, cursu et remis, an sumtu tantum et literis navigarit.[e] Num id igitur 2 negari potest,[f] cujus rei cuncta testis est Asia, bipartito[a] classem distributam fuisse, ut una pars supra Ephesum,[g] altera infra Ephesum navigaret? hac classe M. Crassus, vir amplissimus, ab Æno[h] in Asiam, his navibus Flaccus ex Asia in Macedoniam[i] navigavit. In quo igitur prætoris est diligentia requirenda? in numero navium,[k] et in descriptione 3 [l] æquabili sumtus? dimidium ejus, quo Pompeius erat usus,[m] imperavit. Num potuit parcius?

[f] *Est facile cavere.* [g] *Tranquillitate.* [h] *Inclementia maris.*
[a] *In duas partes.*

is Aspugillo χ. *Olympionicas* C S. *Olimpionices* T.—7 Verba, *def. facilis est cautio*, desunt in χ. *occasio defendendi facilis est, cautionem solum, &c.* al. ap. Græv.

Cap. xiv. 1 Pro *utrum* C S ς habent *nostra*: deest in T. *utrum nostra* edd. ante Faërn. *ista* deest in S. *cursu et* desunt in codd. Victor. *cursu tantum* in quinque Pall. Barb. T.—2 *Num igitur* codd. sex Oxon. et edd. vett. Mox, pro *supra* χ præbet *sumpta*; pro *infra* ς affert *in*. Verba *ab Æno* desunt in C. *ab uno* legit T. *ab Eno* codd. Faërni, Memm. Pall. Venet. 1483. *ab Hemo*, sive *Hæmo* al. *in Asia hiis nav.* T.—3 Barb. *an in descr.*—

NOTÆ

[b] *In capiendo*] Ut capiat prædones qui oram maritimam tuetur; ipsi capiendas est locus et occasio. At id sæpe casu potius quam diligentia accidit.

[c] *Defendendi*] Prædo se defendere, ne capiatur, facile potest.

[d] *Latibulis*] Non facile prædo reperitur, quia in locis occultis latet.

[e] *Sumtu et literis navigarit*] Restat jam ut videatur an persoluta tantum pecunia fuerit Flacco, nec ullam ille classem instruxerit.

[f] *Num id igitur negari potest*] Probat jam classem illam navigasse.

[g] *Ephesum*] Urbs Ioniæ fuit, et Dianæ templo celeberrima.

[h] *Æno*] Ænos urbs fuit in Thracia, ex qua Homerus Thracas venisse Trojanis in auxilium narrat.

[i] *In Macedoniam*] Macedonia amplissima Europæ regio, quæ a Macedone Jovis filio sic dicta est. Hæc centum quinquaginta populis dominata est.

[k] *In numero navium*] Ostendit non excessisse in numero navium Flaccum, nec in sumtibus pecuniæ, cum longe pauciorem Pompeio numerum habuerit, nec plures quam ille et Sulla sumtus fecerit.

[l] *In descriptione, &c.*] Vult hic exprimere Cicero quantum unaquæque civitas debeat solvere, ut in exigendis tributis vulgo fit.

[m] *Quo Pompeius erat usus*] Confecto

Digitized by Google

Descripsit autem pecuniam ad Pompeii rationem,[b] [4] quæ fuit accommodata L. Sullæ descriptioni; [*p.* 153.] qui, cum in omnes Asiæ civitates pro portione pecunias descripsisset,[5] illam rationem in imperando sumtu et Pompeius et Flaccus secutus est; neque est adhuc tamen ea summa[n] completa. 33. Non refert vero.[6] Quid lucretur?[o] cum enim genus imperatæ pecuniæ[p] suscipit; id, quod tu crimen esse vis, confitetur. Qui[c] igitur[7] probari potest, in ea pecunia non referenda,[q] crimen sibi ipsum facere, in qua crimen esset nullum, si referret? At enim[8] negas fratrem meum,[r] qui L. Flacco successerit, pecuniam ullam in remiges imperasse. Equidem Quinti fratris mei laude[9] delector;[s] sed aliis magis, gravioribus atque majoribus: aliud quiddam statuit, aliud vidit:[t] existimavit, quocumque tem-

[b] *Secundum descriptionem Pompeii.* [c] *Quomodo.*

4 Codex unus Oxon. *a Pomp. ratione.*—5 Ita Beck. et Schutz. *cum in omnes A. civ. proportione civ. desc.* Lamb. de conj. *cum omnes Asiæ civitates proportione in provincias descr.* Græv. et al. ante Ernesti; *cum omnes A. civ. pro portione in provincia descr.* tres codd. Oxon. et Orell. et sic volebat Græv. probante Wolf. Mox, *sumptum est* C χ. *et F. secuti sunt* nonnulli codd. ap. Faërn.—6 *Non r. vere* H ϛ. Mox, pro *genus* plerique codd. ed. Wald. Lamb. Græv. Lall. habent *onus.* Deinde, *suscepit* χ.—7 *Quid igitur* χ. *crimen si ipsum* in eodem cod.—8 *An enim* ϛ. *ullam* deest in χ.—9 Manut. *hac laude.*

NOTÆ

bello terra marique, Pompeius classem Asiæ civitatibus imperavit, ut jam dictum est.

[n] *Ea summa*] Summa a Flacco imperata non tota impensa fuit, neque ab eo relata in rationum tabulas; id videlicet ab adversariis objiciebatur.

[o] *Non refert vero. Quid lucretur*] Respondet objectioni adversariorum, nihil referre quantum ipsi pecuniæ superfuerit post instructam a se classem.

[p] *Genus imperatæ pecuniæ*] Per genus imperatæ pecuniæ, pecuniam generaliter impensam intelligit.

[q] *Referenda*] Rationes tum quis referre dicitur, cum exponit quid in tabula expensi, quid in tabula accepti sit.

[r] *Fratrem meum*] Quintus Cicero, post administratam a Flacco Asiam, administrandam ipse suscepit, ubi triennium fuit.

[s] *Laude delector*] Attulerat accusator exemplum Q. fratris, qui summa cum integritate provinciam illam rexerat.

[t] *Vidit*] Vidit, id est, alia fuit ejus animi ratio; nam credidit se statim habiturum classem, atque auditum fuerit de piratis, quare eo sumtu remigum Asianos liberavit. Non tamen idcirco Flaccus arguendus est, si sumtum illum instituerit, quia jam ante se similis fuerat institutus.

Digitized by Google

pore auditum quid esset de prædonibus, quam [e] vellet subito, se classem comparaturum: denique hoc primus frater meus in Asia fecit, ut hoc sumtu remigum civitates levaret: crimen autem tum videri solet, cum aliquis sumtus instituit eos, qui antea non erant instituti, non cum successor aliquid [10] immutat de institutis priorum. Flaccus, quid alii postea facturi essent, scire non poterat; quid fecissent, videbat.

XV. 34. Sed, quoniam de communi totius Asiæ crimine [1] dictum est, aggrediar jam ad singulas civitates; ex quibus sit sane nobis prima civitas Acmonensis. Citat præco [u] voce maxima legatos Acmonenses.[x] Procedit unus Asclepiades: prodeant.[2] Etiamne præconem [3] mentiri coëgisti? [y] est enim, credo, is vir iste, ut civitatis nomen [z] sua auctoritate sustineat; damnatus turpissimis judiciis [a] domi, notatus literis publicis; [b] cujus de probris,

[e] *Quantumvis.*

Paulo post, *sumptu remigium* χ.—10 Voc. *aliquid* deest in χ. Mox, *postea* deest in eodem cod.

CAP. XV. 1 Ita edd. ante Grut. item Beck. Schutz. Orell. *de totius communis Asiæ cr.* codd. Gruteri; *de communis Asiæ cr.* conj. Græv. *est dictum* Faërn. Mox, *Æmonensis* vulgg. ante Grut. *Acinonensis* Franc. 1. et Barb. *Acrimonensis* Franc. 2. et edd. pr. Actutum, *Citat p. v. m. l. Acmonenses* desunt in T.—2 Ita codd. plerique: defendit Garat. *prodeant ceteri* e cod. uno Faërni Lamb. *prodeant*, de Grævii sententia, transposuit ante v. *procedit* Schutz.—3 C S *prætorem.* Mox, *mentire* C. Paulo poŝt, *cujus* deest in C.—

NOTÆ

[u] *Citat præco*] Præco publicus fuit minister, qui missos ab illis populis homines ad dicendum testimonium appellavit.

[x] *Acmonenses*] Hi populi a Plinio dicuntur esse in Phrygia. Transit autem ad singularum civitatum testes refellendos.

[y] *Mentiri coëgisti*] Plures videlicet testes appellabat præco, et unus duntaxat Asclepiades prodiit; quare mentiri coactus est ab accusatoribus.

[z] *Civitatis nomen*] Tantæ vir est auctoritatis Asclepiades, ut solus suæ civitatis dignitatem sustineat, cum ipse totius civitatis nomine missus sit. Ironice loquitur, ut ejus deprimat fidem.

[a] *Damnatus turpissimis judiciis*] Lege Tullia arcebatur a ferendo testimonio, qui publico judicio damnatus fuerat: quare Asclepiadis non valere debet testimonium.

[b] *Literis publicis*] Acmonensium literis, quas de eo miserant, et quas extare Cicero significat, infamis declaratur.

Digitized by Google

adulteriis, ac stupris extant Acmonensium literæ; quas ego non solum propter longitudinem,[f] sed etiam propter turpissimam obscœnitatem verborum, prætereundas puto. Dixit[c] publice data drachmarum[d] CCVI millia:[4] dixit tantum: nihil ostendit,[e] nihil protulit: sed adjunxit id, quod certe, quoniam erat domesticum, docere debuit, se privatim[f] drachmarum CCVI millia dedisse. Quantum sibi ablatum homo impudentissimus dicit, tantum nunquam est ausus, ut haberet, optare. 35. Ab A. Sextilio[5] [g] dicit se dedisse, et a suis fratribus. Potuit dare Sextilius; nam fratres quidem consortes sunt mendicitatis.[h] Audiamus igitur Sextilium: fratres denique[6] ipsi prodeant: quam volent, impudenter mentiantur: et, quod nunquam habuerint, dedisse se dicant: tamen aliquid fortasse coram producti dicent, in quo reprehendantur. Non deduxi,[i] inquit, Sextilium. Cedo[g] tabulas: non deportavi. Fratres saltem

[f] *Prolixitatem.* [g] *Produc.*

4 Verbum *millia* hic et ante *dedisse* omittunt nonnulli codd. *in drachmis CCVII* Pall. *in drachmis CVII* C. *dix. publ. data drachmarum CCV* H S. *d. p. data dragmarum CCV* T. *datum ad rachmarum CCVI* ς. *datum drachmarum CCLX* χ. *dixit datum dragmarum CCVI* Barb. *dix. publ. datum drachmarum CC et VI et dixit tantum* Venett. 1480. 1483. *dixit publ. datum drachmarum CC et VI millia: dixit tantum* Naug. Herv. Manut. *et dixit* etiam C H S. Mox, *nil protulit* C. *sed* deest in χ. Verba, *sed adjunxit . . . dedisse* desunt in Franc. 2. *se privatum dicitur* [lacuna] *dedisse* C. *privatim dicitur* etiam ς.—5 *At A. Sestullio* χ. *Ab A. Sextilio* C H. *didicit se* H S. *et* deest in C H ς.—6 Voc. *denique* omittitur in χ. Mox, *habuerunt . . . repre-*

NOTÆ

[c] *Dixit*] Ille Asclepiades, testis Acmonensium, dixit ducenta et sex millia drachmarum Flacco fuisse numerata.

[d] *Drachmarum*] Drachmæ Græcorum sunt pecuniæ. Ex Budæo, quælibet valet denarios seu Turonicos tres et semissem.

[e] *Nihil ostendit*] Non ostendit publicas tabulas, quibus se revera missum esse constaret nomine civitatis.

[f] *Se privatim*] Privatim, id est, pro sua parte.

[g] *Ab A. Sextilio, &c.*] Acceptam mutuo ab A. Sextilio, et a fratribus suis pecuniam dicit se dedisse Flacco.

[h] *Mendicitatis*] Non potuit accipere pecuniam a suis fratribus, quia sunt illi tam pauperes et mendici quam ipse Asclepiades.

[i] *Non deduxi*] De provincia, sive ex Asia Sextilium non deduxisse Asclepiades respondet; ex quo, et ceteris quæ sequuntur, mendacium ejus arguitur.

Digitized by Google

exhibe: non denuntiavi. Quod ergo [7] unus Asclepiades, fortuna egens, vita turpis, existimatione damnatus, impudentia atque audacia fretus, sine tabulis, sine auctore jecerit, id nos, quasi crimen, aut testimonium pertimescamus? 36. Idem laudationem, quam nos ab Acmonensibus [8] Flacco datam proferebamus, falsam esse dicebat: cujus quidem laudationis jactura exoptanda nobis fuit. Nam, ut signum publicum inspexit [9] præclarus iste auctor suæ civitatis, solere suos cives ceterosque Græcos, ex tempore [k] quod opus sit, obsignare dixit. Tu vero tibi habeto istam laudationem: nec enim Acmonensium testimonio [10] Flacci vita et dignitas nititur: das [h] enim mihi, quod hæc causa maxime postulat, nullam gravitatem, nullam constantiam, nullum firmum in Græcis hominibus consilium, nullam denique esse testimonii fidem. Nisi vero hactenus ista formula testimonii atque orationis tuæ describi ac distingui [i] [11] potest, ut Flacco absenti aliquid civitates tribuisse dicantur; Lælio præsenti, per se agenti, vi legis,[l] jure accusationis, opibus præterea suis terrenti ac minanti, nihil temporis causa [k] scripsisse aut obsignasse videantur. XVI. 37. [p. 154.] Equidem in minimis rebus sæpe res magnas vidi, judices, deprehendi ac teneri, ut in hoc Asclepiade. Hæc, quæ est [1] a nobis prolata laudatio, obsignata erat

[h] *Concedis.* [i] *Declarari.* [k] *Fortuito.*

hendentur in eodem cod. *reprehendentur* etiam in H.—7 *Quid ergo?* H S. *Quid ego* χ. Mox, *atque* deest in eodem cod. Deinde, pro *jecerit*, codd. Gruteri, et edd. vett. habent *legerit*. Paulo post, *pertimescimus* C H ς χ.—8 *Acrimonensibus* T. *Æmonensibus* χ. *dicebant* ς. *expetenda* C S. *exoptata* T.—9 C *an spexit*; ς χ *inspexi*. 'Male in nonnullis edd. post *ex tempore* interpungitur.' *Ernesti.* *quid opus* C H S.—10 C S *laudatione*. Mox, *nullam constantiam* desunt in χ. Deinde in eodem cod. legitur *testimoniis*.—11 C S *distribui atque distingui.* Mox, *Lælio prasertim* H. *jure accusatoris* χ.

CAP. XVI. 1 Ita codd. Faërni, Lambini, Franc. 1. 2. Guelf. Barb. C H S ς χ, et edd. vett. *est* deest in edd. Manut. 1540. Gryph. Steph. et al. usque ad

NOTÆ

[k] *Ex tempore*] Asclepiades rejicit publicum urbis suæ testimonium, quod videlicet ejusmodi testimonii genus fortuito, ac statim atque se res offert, concedatur a civibus sine ulla matura deliberatione.

[l] *Vi legis*] Legem dicit, qua hoc de Flacco judicium constitutum est.

Digitized by Google

creta illa Asiatica;[m] quæ fere est omnibus nota nobis: qua utuntur omnes non modo in publicis, sed etiam in privatis literis, quas quotidie videmus mitti a publicanis,[n] sæpe unicuique nostrum. Neque enim testis ipse signo inspecto falsum nos proferre[o] dixit, sed levitatem totius Asiæ protulit, de qua nos et libenter et facile concedimus. Nostra igitur laudatio (quam ille temporis causa nobis datam dicit, datam quidem confitetur) consignata creta[2] est: in illo autem testimonio, quod accusatori dicitur datum, ceram esse vidimus.[p] 38. Hic ego, judices, si vos Acmonensium decretis, si ceterorum Phrygum literis permoveri[3] putarem, vociferarer, et, quantum maxime possem, contenderem: testarer publicanos,[q] excitarem negotiatores, vestram etiam conscientiam[r] implorarem: cera deprehensa, confiderem totius testimonii fictam[s] audaciam manifesto comprehensam atque oppressam teneri. Nunc vero non insultabo vehementius, nec volitabo[t] in hoc inso-

[t] *Me jactitabo.*

Ernesti. *nobis perlata* T. Mox, *cera illa* C H S. Paulo post, *etiam* deest in χ.—2 C H S *cera*, ut supra. Pro *autem* H χ habent *tum*. Mox, pro *vidimus* quod habent codd. Faërni, Franc. 1. 2. Guelf. ed. Wald. Lamb. Græv. Lall. *videmus* præferunt Grut. et vulgg. ante Ernesti.—3 C *promoveri*. Mox, *quam maxime* Barb. χ, Græv. Lall. *contendere* conj. Gulielm. Pro *conscientiam* C H S ϛ χ dant *scientiam*; T *summam*. Pro *cera* χ habet *cetera*. Verba *atque*

NOTÆ

[m] *Creta Asiatica*] Asiani creta literas suas obsignabant, quemadmodum jam nos cera, quam Hispanicam dicimus. Probat autem a signi materia legitimam esse laudationem, quæ ab Acmonensibus profertur.

[n] *Publicanis*] Publicani redemerant Asiæ vectigalia.

[o] *Falsum nos proferre*] A signo quo laudatio Acmonensium obsignata erat, eam esse legitimam Asclepiades testatus est, sed levitatem popularium suorum causatus est.

[p] *Ceram esse vidimus*] Hinc arguit falsitatem testimonii contra Flaccum prolati, quod illud cera obsignatum erat, non creta Asiatica; quare illud non in Asia, sed in domo Lælii et scriptum et obsignatum esse contendit.

[q] *Testarer publicanos*] Asclepiadis testimonio fidem non habendam esse confirmat, idque ipso publicanorum et negotiatorum testimonio qui sunt in Asia.

[r] *Conscientiam*] Probat etiam ab ipsa judicum conscientia, qui visa cera confiteantur oportet falsum esse illud testimonium.

[s] *Fictam*] Visa illa cera ait non opus esse convincere mendacii, deprehensos esse manifestissime.

Digitized by Google

lentius, neque in istum nugatorem,[4] tanquam in aliquem testem, invehar, neque in tóto Acmonensium testimonio, sive hic confictum est, ut apparet, sive missum domo est, ut dicitur, commovebor. Etenim, quibus ego istam laudationem remittam, quoniam sunt (ut Asclepiades dicit) leves, horum testimonium non pertimescam.

XVII. 39. Venio nunc ad Dorylensium[1 a] testimonium; qui producti, tabulas se publicas ad speluncas[b] perdidisse dixerunt. O pastores,[c] nescio quos, cupidos literarum! siquidem nihil istis,[2] præter literas, abstulerunt. Sed aliud esse causæ suspicamur, ne forte isti parum versuti esse videantur. Pœna est, ut opinor, Dorylæi[3] gravior, quam apud alios, falsarum et corruptarum literarum: si veras[d] protulissent, criminis nihil erat; si falsas, erat pœna: bellissimum putarunt, dicere amissas. 40. Quiescant igitur, et me hoc in lucro[e] ponere, atque aliud[4] agere patiantur. Non sinunt: supplet enim ille nescio quis,[f] et privatim dicit se dedisse.

---

oppressam desunt in ς.—4 Cod. χ *injustum nugatorem.* Idem pro *invehar* legit *irruebat.* Paulo post, *ego laudationibus istam remittam* C.

CAP. XVII. 1 *Dorylensium* deest in T.—2 C *nil istis.* Mox, pro *suspicamur* χ legit *supplicamur.*—3 Ita Ernesti e codd. suis et edd. vett. *Dorylai* codd. Faërni, Pall. Victorii, Franc. 1. 2. Paris. S T ς, Venet. 1483. Ascens. Crat. Hervag. Lall. et Beck. *Doryli* codd. Gruteri; *Dorrali* C H. *Dorilai* Barb. *Dorylensium* Grut. et vulgg. ante Ernesti. Mox, *literarum* deest in χ. *si vera protulissent* χ. *nil erat* C. *si falsa* χ. *erat* deest in T.—4 H *atque aliud me;* S *et me aliud;* T *atque ad me;* ς χ *atque aliud agere me.* Mox, *Non sinent* χ. *enim* deest in T. *iste nescio qui* codd. Faërni; *qui* præfert Garaton.—

NOTÆ

[a] *Dorylensium*] Jam refutandum aggreditur Dorylensium testimonium. Est autem Dorylaum, teste Plinio, oppidum in Phrygia.

[b] *Speluncas*] Speluncas aliquas intelligit, ubi frequentes erant pastores.

[c] *O pastores*] Ridet hic testimonium illorum hominum, quod tam ridicule quam Acmonensium profertur.

[d] *Si veras*] Dorylenses illi vel literas nullas, vel falsas habuerunt: si nullæ sunt, eas proferre non potuerunt; si falsæ, non ausi sunt, quia digni erant pœna propter falsum suum testimonium.

[e] *In lucro*] Jactura ista causæ plurimum prodest.

[f] *Nescio quis*] Vir quidam nullius nominis, deficientibus omnibus, profertur, qui dicit se pecuniam privatim Flacco dedisse.

Digitized by Google

Hoc vero ferri nullo modo potest. Qui[5] de tabulis publicis recitat iis, quæ in accusatoris potestate fuerunt,[g] non debet habere auctoritatem: sed tamen judicium fieri videtur, cum tabulæ illæ ipsæ, cujusquemodi sunt, proferuntur: cum vero[6] is, quem nemo vestrum vidit unquam; nemo, qui mortalis esset, audivit; tantum dicit,[a] 'Dedi;' dubitatis, judices, quin ab hoc ignotissimo Phryge[h] nobilissimum civem[i] vindicetis. Atque[7] huic eidem nuper tres equites Romani honesti et graves, cum in causa liberali[k] eum, qui asserebatur,[l] cognatum suum esse diceret, non crediderunt.[m] Qui hoc evenit,[8] ut, qui locuples testis[n] doloris et sanguinis sui[b] non fuerit, idem sit gravis auctor injuriæ publicæ? 41. Atque hic[9] Dorylensis nuper cum efferretur[o]

[a] *Non probat.* [b] *Cognati sui.*

5 *Quia* C H S T, Pall. et edd. vett. ap. Grut. Mox, *recitatur* C H S. *recitant hic* χ. Deinde, pro *judicium*, edd. quædam vett. habent *indicium*, quod correxerunt Faërn. et Lamb. *videtur cui cum* Venet. 1483. Pro *cujusquemodi* C H S T, Barb. et Venett. 1480. 1483. habent *cujuscemodi; cujusmodi* χ. *cujuscunque modi* codd. Lamb. *cuicuimodi* Schutz. e conjectura, et Beck.—6 C *nemo*. Paulo post, pro *dubitatis*, quod habent ed. 1584. Grut. et seqq. *dubitabitis* exhibent ς χ, Venet. 1483. Junt. Crat. Manut. Camer. Faërn. Lamb. Orell. *civem judicetis* ς. *civem vendicetis* C.—7 *Atqui* solus Lamb.—8 *Qui convenit* Schutz. de Gulielmii conj. probante Huldr.—9 *At hic* χ, probante Huldr. *Atqui hic* codd. Lambini. Actutum, *Dorilensis* C S. *cum hæc ferentur*

NOTÆ

[g] *In accusatoris potestate fuerunt*] Cum triduo fuerint, ut jam superius dictum est, in accusatoris potestate, illæ tabulæ valere non debent; nam ut valerent, oportebat eas ad prætorem deferre: quare ex iis fieri judicium non potest.

[h] *Phryge*] Haberi fidem non oportet homini despecto, (hæc enim Phrygum natio servilis est habita) cum præsertim ignotus omnino Romæ sit, ac dicat tantum se dedisse pecuniam.

[i] *Nobilissimum civem*] Non debet prævalere testimonium hominis ejusmodi contra Flaccum, cujus nota est omnibus nobilitas et virtus.

[k] *In causa liberali*] Causa liberalis dicitur, quæ actionem in se libertatis continet.

[l] *Asserebatur*] Asseri est vindicari in libertatem.

[m] *Non crediderunt*] Non crediderunt equites illi homini, cum testimonium pro suo cognato ferret: ergo ei credi etiam non debet in judicio repetundarum, cum hominem nobilissimum accusat.

[n] *Locuples testis*] Locuples est testis, cui credi oporteat, quia neque pecunia corruptus, neque injusta aliqua causa inductus est, ad falsum aliquod testimonium proferendum.

[o] *Efferretur*] Proprie mortuorum

Digitized by Google

magna frequentia, consessuque vestro, mortis illius invidiam in L. Flaccum Lælius conferebat. Facis injuste, Læli, si putas periculo nostro vivere tuos contubernales;[p] præsertim quod[10] tua negligentia factum arbitremur: homini enim Phrygi, qui arborem fici numquam vidisset, fiscinam[q] ficorum objecisti; cujus mors te ex aliqua parte relevavit: edacem enim hospitem amisisti. Flacco vero quid profuit, qui valuit[c] tamdiu, dum huc prodiret; mortuus est, aculeo[r] jam dimisso,[11] ac dicto testimonio? At istud[12] columen actionis tuæ, Mithridates, posteaquam, biduum retentus[s] testis a nobis, effudit, quæ voluit, omnia, reprehensus, convictus, fractusque[d] discessit, ambulat cum lorica: [*p.* 155.] metuit homo doctus[t] et sapiens, ne L. Flaccus nunc scelere se alliget,[e] [13] cum jam testem illum effugere non possit: ut, qui ante dictum testimonium sibi temperarit, cum tamen aliquid assequi posset, is nunc id agat, ut ad falsum avaritiæ[f] testimonium, verum etiam

[c] *Fuit sanus.* [d] *Confutatus.* [e] *Implicet.* [f] *Repetundarum.*

vet. cod. ap. Faërn. *cum ecferretur* ipse Faërn. *consensuque vestro* ς χ.—10 Cod. Faërni *præsertim cum.* Mox, *arbitraremus* C H S. Pro *fici* χ habet *feci.* Pro *hospitem,* C S *hominem.* C omittit *amisisti.*—11 Ita plurimi codd. *demisso* Guelf. et χ. *emisso* cod. Faërn. et Paris. et sic dederunt Lamb. et Lall. probantibus Manut. et Garat.—12 Ita codd. tres Oxon. Pal. 7. Venet. 1483. *Ut istud* Pall. 2. 3. 5. 8. ς χ, Grut. *Ut illud* T. *Est istud* Pall. 1. 4. 6. *At illud* Venet. 1480. *accusationis tuæ* Vat. ap. Faërn. Mox, *postquam biduum* al. ap. Græv. *postquam vidum* al. ibid. *testis a vobis* Steph. *testis nobis* ς. *quæ voluit* C.—13 Venet. 1483. Faërn. Lamb. Orell. *nunc se scelere alliget.* Paulo post, *temperavit* χ. Mox, *possit* C S. *etiam* omittunt Faërn. et Lamb.

NOTÆ

cadavera dicuntur efferri: hic autem carpit Lælium Cicero, quod in Flaccum Dorylensis illius mortem rejiciat.

[p] *Tuos contubernales*] Contubernales sunt qui simul vivunt: verbum translatum est a militia. Vult autem Cicero ejusmodi hominis testimonium non valere, quia de domo accusatoris productus erat.

[q] *Fiscinam*] Fiscinæ nomine intelligitur omne vasis genus quod ex vimine aut junco, aut simili materia, contextum est.

[r] *Aculeo*] Alludit ad apes, qui sicut infixo aculeo moriuntur, ita Dorylensis ille, prolato contra Flaccum testimonio, periit.

[s] *Biduum retentus*] Cum interrogaretur Mithridates, biduum retentus est a Flacci patronis.

[t] *Homo doctus*] Ironia.

Digitized by Google

maleficii[u] crimen adjungat. Sed de[14] hoc teste, totoque Mithridatico[x] crimine, disseruit et subtiliter et copiose Q. Hortensius: nos, ut instituimus, ad reliqua pergamus.

XVIII. 42. Caput est omnium Græcorum concitandorum, qui cum accusatoribus sedet, Heraclides ille Temnites,[1] [y] homo ineptus et loquax, sed (ut sibi videtur) ita doctus, ut etiam magistrum illorum se esse dicat; et, qui ita sit ambitiosus, ut omnes vos, nosque quotidie persalutet.[z] Temni usque ad illam ætatem in senatum venire[g] non potuit; et, qui se artem dicendi traditurum etiam ceteris profiteatur,[2] ipse omnibus turpissimis judiciis[a] convictus est. 43. Pari felicitate[3] una legatus venit Nicomedes, qui neque in senatum ulla conditione pervenire potuit, et furti et pro socio[b] damnatus est. Nam princeps legationis, Lysanias,[4] adeptus est ordinem senatorium: sed cum rempublicam nimium amplecteretur,[h] peculatus damnatus,[c] et

[g] *Inter senatores numerari.* [h] *Diligeret.*

uncis inclusit Orell.—14 *Sed quoniam de* Faërn. Lamb. Orell. *crimine* omittunt codd. plerique, Venet. 1483. Junt. Crat. Græv. Grut. seqq. *Sed de hoc testimonio Mithr.* nonnulli codd. *totoque Mithr. testimonio* cod. H. Steph. *deseruit subtiliter* Faërn. et Lamb. *ad r. peragamus* ς.

CAP. XVIII. 1 *Temenites* T. Mox, *magistrum aliorum* Franc. C S, Mediol. Ald. Junt. Victor. Faërn. Lamb. Græv. *magistratum* Schutz. *se* deest in C. —2 Barb. *profitetur;* Victor. *profitebatur.* Mox, *victus est* cod. Faërni, quod ipse præfert, et receperunt Lamb. Brut. et Merouv.—3 *Pari feditate* H S.—

NOTÆ

[u] *Maleficii*] Non est verisimile Flaccum crimini avaritiæ, quo accusabatur, aliud hominis interfecti crimen addidisse.

[x] *Mithridatico*] Jam Hortensius dixerat de genere testimonii, quod a Mithridate dictum est: de quo superius.

[y] *Temnites*] Temnis, seu Temnus, urbs in Æolide, Hermagoræ rhetoris patria; de quo Strabo lib. XIII. loquitur.

[z] *Persalutet*] Heraclides persalutare dicitur, cum alios officiose salutat quasi ab iis ad salutationem provocatus. In quo ridet hominis ridiculi ambitionem.

[a] *Turpissimis judiciis*] Omnibus judiciis condemnatus est, quibus infamiæ nota inuri possit.

[b] *Pro socio*] Nicomedes damnatus est, quia socium decepit: societas autem fuit quædam inter duos aut plures commoditatis, et lucri causâ conventio; condemnatio autem illa pro socio turpissima fuit.

[c] *Peculatus damnatus*] Peculatus est pecuniæ publicæ, aut sacræ furtum. Ita lib. IX. § 1. D. ad leg. Jul. de pecul. 'Qui ergo ex pecunia sacra, religiosa, publicave quid abstulerit, aut in rem suam verterit, quive

Digitized by Google

bona, et senatorium[d] nomen amisit. Hi tres[e] etiam ærarii nostri tabulas falsas esse voluerunt; nam servos novem se professi sunt habere, cum omnino[5] sine comite venissent. Decreto[6][f] scribendo primum video affuisse Lysaniam; cujus fratris bona,[g] quod is populo non solvebat, prætore Flacco, publice venierunt:[7] præterea Philippus est, Lysaniæ gener, et Hermobius; cujus frater, Poles, item pecuniæ publicæ[h] est condemnatus. XIX. Dicunt se Flacco, et iis, qui simul essent, drachmarum XV millia[1] dedisse. 44. Cum civitate mihi res[2] est acerrima, et conficientissima[i] literarum; in qua nummus commoveri[i] nullus potest sine quinque prætoribus, tribus quæstoribus, quatuor mensariis,[k] qui apud illos a populo creantur. Ex hoc tanto numero deductus[l] est nemo: et, cum illam pe-

[i] *Exigi publice.*

4 *Lysanas* ς. *Lasinias* χ. Mox, *ord. senatorum* in eodem cod.—5 C *omnes.* —6 *Decreto in* χ.—7 Idem cod. *venerunt.* Mox, *Lys. genere* ς.

Cap. XIX. 1 T *XVI milia.*—2 *Cum civ. in res* T. *Cum cupiditate mihi res* Mediol. Mox, *et conficientissima literarum* duo codd. et ed. Wald. *et acerrima literarum* habent codd. aliquot, ed. 1472. et Steph. *et conficiendarum literarum diligentissima* duo codd. Lamb. Græv. Lall. Schutz. Tum, *nullus commoveri*

NOTÆ

in aurum, argentum, æs publicum quid indiderit, aut immiscuerit, peculatus tenetur.'

[d] *Et bona, et senatorium, &c.*] Ulpianus peculatus pœnam hanc fuisse tradit, ut omnia pristina jura, et bona amitteret, qui hoc crimine victus teneretur.

[e] *Hi tres*] Heraclides, Nicomedes, et Lysanias, tabulas Romanas corrumpere voluerunt; dixerunt enim apud ærarii scribas, se novem servos adduxisse secum, cum nullum habeant, ut ipsis major pecunia pro itinere daretur.

[f] *Decreto*] Ostendit Lysaniæ testimonium non valere, quia affuit, cum decretum a Temnitis contra Flaccum latum est.

[g] *Cujus fratris bona*] Ut infirmet magis testimonium Lysaniæ, ait Flacco prætore illius fratris bona vendita fuisse, ideoque inimico testi non esse credendum.

[h] *Pecuniæ publicæ*] Condemnatus est vel quia furatus est pecuniam publicam, vel quia debitam non solvit.

[i] *Conficientissima*] Jam innocentiam Flacci probat a sedulitate illorum civium, qui omnia diligentissime scribunt, et apud quos ne nummus quidem dari potest, sine quinque prætoribus, qui a Græcis ἄρχοντες dicuntur, et quos Cicero prætores appellat.

[k] *Mensariis*] Argentarii, seu mensarii, dicuntur, a mensa quam propositam habebant in publico, ubi pecuniæ numerabantur.

[l] *Deductus*] Ex illis nemo Romam adductus est ad dicendum testimo-

cuniam nominatim Flacco datam referant; majorem etiam aliquam[3] cum huic iidem darent, in ædem[m] sacram reficiendam se perscripsisse dicunt: quod minime convenit; nam aut omnia[n] occulte[4] referenda fuerunt, aut aperte omnia: cum perscribunt nominatim Flacco, nihil timent, nihil verentur: cum operi publico referunt,[o] iidem homines subito eundem, quem contemserant, pertimescunt. Si prætor dedit, ut est scriptum, a quæstore numeravit;[k] quæstor a mensa publica;[l] mensa aut ex vectigali,[p] aut ex tributo. Nunquam erit istud simile criminis, nisi mihi totam rationem omni et personarum genere,[q] et literarum explicaris; 45. vel, quod est in eodem decreto[r] scriptum, homines clarissimos civitatis, amplissimis[5] usos honoribus, hoc prætore circumventos. Cur hi neque[6] in judicio adsunt, neque in decreto nominantur? non enim credo significari isto loco illum, qui se erigit, Heraclidem.[s] Utrum enim in clarissi-

[k] *Accepit.* [l] *Mensariis.*

Lamb. *moveri nullus* codd. aliquot et edd. ante Lamb.—3 Ita Franc. 1. 2. C S T ς, Paris. Barb. cum edd. Græv. Lall. *aliam* conj. Faërn. receperunt Manut. Lamb. Brut. Verb. Oliv. Pro *iidem* cod. Faërni habet *fide;* Faërnus ipse mavult *eidem.* Mox, *in eadem faciam* χ.—4 C H S T ς *occulta.* Mox, *nihil timeat, nihil veretur* ς. Deinde, *subito* deest in χ. *contempserat* in eodem. —5 Cod. χ *amplissimos.* Pro *usos* C habet *vos.*—6 *Cur hi nec* χ. *in decreto*

NOTÆ

nium.

[m] *In ædem*] In publicas nempe tabulas retulisse se dixerunt hanc pecuniam ut ædem sacram restaurarent.

[n] *Nam aut omnia*] Argumentatur Cicero, probatque nullam pecuniam Flaccum accepisse nec nominatim, nec in ædem sacram restaurandam.

[o] *Operi publico referunt*] Cum in ædem illam sacram reparandam, relatam esse dicunt, videntur vereri ne datam esse Flaccus neget.

[p] *Ex vectigali*] Vectigal generaliter dicitur quicquid fisco vel reipublicæ imperii nomine præstatur: neque tam certum est quam tributum; nam tributi certa summa est, vectigalis vero incerta, utpote cujus locatio modo pluris, modo minoris sit.

[q] *Omni personarum genere*] Homines eos intelligit qui dicuntur Flacco pecuniam dedisse, nempe prætores quinque, &c. qui cum nihil de illis drachmis perscripserint, fictum crimen Flacco imponi manifestum est.

[r] *Eodem decreto*] Eodem decreto, quod a Temnitis per legatos huc missum est, probari debet principes civitatis a Flacco deceptos esse, quod probabile non est, cum eorum nemo huic adsit judicio.

[s] *Heraclidem*] Heraclides fuit, ut jam dictum est, auctor eorum omnium quæ a Græcis contra Flaccum facta sunt.

Digitized by Google

mis est civibus is, quem [7] judicatum [t] hic duxit Hermippus? qui hanc ipsam legationem, quam habet, non accepit a suis civibus, sed usque Tmolo [u] petivit? cui nullus honos in sua civitate habitus [w] est unquam: res autem ea, quæ tenuissimis [x] committebatur, huic uni in vita commissa sola est.[8] Custos, T. Aufidio [9] prætore, frumento publico est positus: pro quo cum a P. Varino prætore pecuniam accepisset, celavit suos cives,[x] ultroque iis sumtum intulit.[y] Quod posteaquam Temni, literis a P. Varino missis, cognitum atque patefactum est; cumque eadem de re Cn. Lentulus, qui censor fuit, [*p.* 156.] Temnitarum patronus, literas misisset; Heraclidem istum [10] Temni nemo postea vidit.[z] 46. Atque,[11] ut ejus impudentiam [a] perspicere possitis, causam ipsam, quæ levissimi hominis animum in Flac-

[w] *Magistratus delatus.* [x] *Pauperrimis.*

minantur ς. Mox, *Heraclidam* Barb. C H S, et Venett. 1480. 1483.—7 Cod. χ *iisque*. Mox, *Tymolo* edd. vett. Naug. Hervag. *Timolo* C S ς, Venet. 1483. *timolo* χ. *molo* Vat. ap. Faërn. *Tmolo* est in Barb. aliisque codd. Venet. 1480. Manut. Grut. et recentt. Deinde, *est nunquam* χ.—8 Ita plerique codd. et edd. vett. *una in v. c. sola est* codd. Vat. et Reg. Lamb. Manut. Lall. Beck. et sic Faërn. ut volebat Huld. et Brem. *una in v. c. soli est* Camer. et Steph. *una in v. c. est*, deleto *sola*, conj. Faërn.—9 *Confidio* ς. *in frumento* C H S, Vat. ap. Faërn. Barb. Venett. 1480. 1483. Naug. et Hervag. ita quoque T, sed omisso *prætore*. Actutum, *publice* S et Venett. 1480. 1483. Mox, pro *Varino*, quod exhibent plerique codd. *Varrinio* legitur in T. *Varinio* Faërn. Schutz. et Orell. *Vareno* al. Hoc nomen deest in χ.—10 Cod. ς *istud*.—11 *At* C. Mox, *causam ipsius, quæ* C H S.

NOTÆ

[t] *Judicatum*] Non ille Heraclides inter primarios civitatis numerandus est, contra quem jam sententia lata est, et qui pecuniæ Hermippo debitæ condemnatus est. Cum vero quis judicatum non solvebat, ejus cui debebat addicebatur potestati: cum autem hic Heraclides Hermippo addictus esset, ab eo secum Romam ductus est.

[u] *Usque Tmolo*] Non petivit ille hanc legationem nisi ab usque Tmolo. Tmolus autem mons fuit in Lydia, ad cujus radices fontes Pactoli fuerunt, et in vertice castellum ejusdem nominis. Vide Strab. lib. x. et xiii.

[x] *Celavit suos cives*] Negavit se aliquam pro hoc munere pecuniam accepisse.

[y] *Sumtum intulit*] A suis civibus pro mercede pecuniam accepit, licet jam a Varino accepisset.

[z] *Nemo postea vidit*] Aufugit e patria, ne suis civibus pœnas daret.

[a] *Atque, ut ejus impudentiam*] Ostendit jam quam nulla fides sit Heraclidi adhibenda, propter singularem ejus fraudem, quam exponit.

Digitized by Google

cum incitavit, quæso, cognoscite. XX. Fundum Cymæum[1] Romæ mercatus est de pupillo Meculonio. Cum verbis se locupletem faceret; haberet nihil præter illam impudentiam, quam videtis; pecuniam sumsit mutuam[2] a Sex. Stola, judice hoc nostro, primario viro, qui et rem agnoscit, neque hominem ignorat; qui tamen credidit P. Fulvii Veratii, lectissimi hominis, fide.[b] Ei cum solveret,[3][c] sumsit a C. et M. Fufiis, equitibus Romanis, primariis[d] viris. Hic[e] hercule, cornici[4] oculum,[f] ut dicitur: nam hunc Hermippum, hominem eruditum, civem suum, cui debebat esse notissimus, percussit;[g] ejus enim fide sumsit a Fufiis. Securus Hermippus Temnum proficiscitur, cum iste[h] sese[5] pecuniam, quam hujus fide[i] sumserat, a discipulis suis diceret Fufiis persoluturum: habebat enim rhetor[k] iste adolescentes quosdam locupletes, quos dimidio redderet stultiores, quam acceperat, ubi nihil possent discere, nisi ignorantiam

CAP. XX. 1 *Cuneum* ς. *cunicum* χ. *Cineum* Franc. 1. Mox, *Metalonio* T. *M. Aculeone* conj. Pantagath. *de P. Mæculonio* Ursin. *P. Meculanio* conj. Grut.—2 Pro *mutuam*, cod. Faërni, Guelf. Barb. ς χ, habent *tum*; ed. Wald. *tamen*; C S, Rom. Brix. Venet. 1480. *mutuum*. Et *mutuum* et *tum* gloss. videntur Beckio. Mox, *Scola* Junt. *Sigola* Lamb. *Silloga* Faërn. *primario* deest in T. Pro *agnoscit*, Venet. 1480. Junt. *cognoscit*; Græv. conj. *noscit*. Deinde, *Neratii* vet. cod. ap. Manut. *Nerati* Vat. ap. Faërn. *Veratii* ceteri. Pro *fide*, quod servant plurimi codd. Faërn. Græv. Beck. Schutz. Orell. *fidei* habent χ, edd. vett. Lamb. Grut. al. ante Ernesti.—3 *Is cum solv*. C H S T ς, et edd. vett. *Ei c. solv.* e Vat. receperunt Lamb. et Grut. *solverat* T. *solverent* χ. Mox, *Fusiis* edd. vett. *Suffiis* T. *a Fusiis* C.—4 Cod. ς *conici*. Mox, *cui debet* C H S. *perculit* Pantagath.—5 Pro *sese* Faërn. scribi jussit

NOTÆ

[b] *Credidit P. Fulvii . . . fide*] Mutuum dedit spondente Fulvio.

[c] *Solveret*] Pecuniam videlicet pro fundo debitam solveret.

[d] *Primariis*] Primarii dicuntur, qui præcipui inter honestos cives habentur.

[e] *Hic*] Hic, id est, in hac mutuatione, et in ea re.

[f] *Cornici oculum*] Cornicum oculos confixit: proverbium est de iis dici solitum, qui quamvis acutos et cautos homines, tamen in fraudem eos inducunt: sumtum a cornicibus, quod aves sint cautissimæ, et facile insidias providentes.

[g] *Percussit*] Percussit metaphorice dixit, id est, in fraudem induxit.

[h] *Cum iste*] Heraclides.

[i] *Hujus fide*] Id est, Hermippo spondente.

[k] *Habebat enim rhetor*] Ridet ineptiam hujus rhetoris, et ejus scholasticos.

Digitized by Google

literarum.[6] 47. Neminem quidem adeo infatuare[a] potuit, ut ei nummum ullum crederet.[1] Itaque, cum Roma clam esset profectus, multosque minutis mutuationibus[7] fraudavisset, in Asiam venit, Hermippoque percontanti de nomine Fufiano,[b] respondet, se omnem pecuniam Fufiis persolvisse. Interim, neque ita longo[c] intervallo, libertus a Fufiis cum literis ad Hermippum venit: pecunia petitur ab Hermippo: Hermippus ab Heraclide petit; ipse tamen Fufiis satisfacit absentibus, et fidem suam liberat:[d] hunc æstuantem[e] et tergiversantem judicio ille persequitur: a recuperatoribus[m] causa cognoscitur. 48. Nolite existimare, judices, non unam et eandem omnibus in locis esse fraudatorum et inficiatorum[n] impudentiam: fecit eadem omnia, quæ nostri debitores solent: negavit sese omnino versuram ullam[o] fecisse Romæ: Fufiorum se affirmavit nunquam omnino nomen audisse: Hermippum vero ipsum, pudentissimum atque optimum virum, veterem amicum atque hospitem meum, splendidissimum atque ornatissimum civitatis suæ, probris omnibus maledictisque vex-

[a] *Facere fatuum.* [b] *De debito Fufiorum.*
[c] *Paulo post.* [d] *Persolvit, quod promiserat.*
[e] *Iratum.*

se. Paulo post, *diceret* deest in ς.—6 Verba, *ubi nihil p. d. n. i. lit.* absunt a Vat. *nil possint* habet C. Actutum, *neminem tamen* Lamb. e conjectura Faërni. *infaturare* C. *nummum illum crederet* ς. *crederetur* χ.—7 Cod. ς *mutationibus.* Mox, *respondit* Barb. C H S T. '*Se omnem*] Ab his verbis lacuna est in Guelf. usque ad verba, 'Sed exponam,' &c. c. 23.' *Ernesti.* Eadem lacuna est in Barb. In ς χ desunt verba post 'omnem' usque ad

NOTÆ

[1] *Crederet*] Id est, nemo ei mutuo dare volebat: inde credita potius pecunia, quam debita dicitur.

[m] *A recuperatoribus*] Recuperatores judices erant, qui a prætore in privatis controversiis, quacumque de re ageretur, dabantur; quos a recuperando dictos apparet, quod per eos suum quisque jus recuperare posset.

[n] *Inficiatorum*] Inficiatores hic appellat qui negant debita.

[o] *Versuram ullam*] Versuram facere, seu mutuam pecuniam sumere, ex eo dictum est, quod initio mutuabantur ab aliis, non ut domum ferrent, sed ut aliis solverent, velut verterent creditorem. 'Versuram facere' nonnunquam simpliciter æs alienum contrahere dicitur.

avit.[8] Sed cum se homo volubilis[f] quadam præcipiti celeritate dicendi illa oratione[9] jactaret, repente, testimoniis Fufiorum nominibusque[p] recitatis, homo audacissimus pertimuit, loquacissimus obmutuit. Itaque recuperatores contra istum rem minime dubiam prima actione[q] judicaverunt. Cum judicatum non faceret,[r] addictus Hermippo, et ab hoc ductus est. XXI. 49. Habetis et honestatem[s] hominis, et auctoritatem testimonii, et causam omnem simultatis.[t] Atque is[u] ab Hermippo missus,[g] cum ei pauca mancipia vendidisset, Romam se contulit: deinde in Asiam rediit, cum jam frater meus Flacco successisset, ad quem adiit, causamque ita detulit; recuperatores, vi Flacci coactos et metu, falsum invitos judicavisse.[x] Frater meus, pro sua æquitate prudentiaque, decrevit, ut, si judicatum negaret,[y] in duplum iret;[z] si metu coactos diceret, haberet eosdem recuperatores. Recusavit: et, quasi nihil esset actum, nihil judicatum, ab Hermippo ibidem mancipia, quæ ipse ei vendiderat, petere cœpit. M. Gratidius, legatus,[a] ad quem est aditum, actionem se daturum

[f] *Loquax.* [g] *Demissus.*

'quamobrem,' c. 23. In C T desunt *pecuniam . . . quid in re fit.*—8 H S, Ven. 1480. 1488. et Naug. *vexat.*—9 Ita plurimi codd. cum edd. Grut. Verb. seqq. *in illa oratione* H S, edd. vett. Lall. Beck. Orell.

NOTÆ

[p] *Nominibus*] Nomina aut tabulæ, in quibus Heraclides se a Fufiis pecuniam accepisse confitebatur.

[q] *Prima actione*] Actio prima dicitur, cum causa non ampliata, sed statim atque res exposita fuit, judicatur.

[r] *Cum judicatum non faceret*] De eo superius dictum est § 45.

[s] *Habetis et honestatem*] Ironia.

[t] *Simultatis*] Exposuit causam odii, quod Flaccum inter et Heraclidem fuit.

[u] *Atque is*] Heraclides.

[x] *Falsum invitos judicavisse*] Conquestus est Heraclides apud Q. Ciceronem, recuperatores injustam sententiam et falsam tulisse.

[y] *Si judicatum negaret*] Judicatum negaret, id est, si contenderet male recuperatores judicavisse, velletque ut iterum causa illa judicaretur.

[z] *In duplum iret*] Si convictus esset, duplum solveret, scilicet et pecuniam de qua agebatur, et eam quam deposuerat: quam, si vinceret, reciperet; si vinceretur, amitteret.

[a] *Legatus*] Quinti Ciceronis Gratidius legatus negavit actionem se daturum; id est, potestatem vocandi in judicium.

Digitized by Google

negavit: re judicata[1] stari ostendit placere. 50. Iterum iste, cui nullus esset usquam[2] consistendi locus,[b] Romam se retulit: persequitur Hermippus, qui nunquam istius impudentiæ cessit: petit Heraclides a C. Plotio senatore, viro primario, qui legatus in Asia fuerat, mancipia quædam, quæ se, cum judicatum[3] esset,[c] per vim vendidisse dicebat. [*p.* 157.] Q. Naso, vir ornatissimus, qui prætor fuerat, judex sumitur; qui cum sententiam secundum Plotium[h] se dicturum ostenderet, ab eo judice abiit, et quod[4] judicium lege non erat,[d] causam totam reliquit. Satisne vobis, judices, videor ad singulos testes accedere, neque, ut primo constitueram, tantummodo cum universo genere confligere? 51. Venio ad Lysaniam,[e] ejusdem civitatis, peculiarem tuum, Deciane, testem;[5] quem tu, cum ephebum Temni cognosses, quoniam te nudus[i] delectarat, semper nudum esse voluisti. Abduxisti[6] Temno Apollonidem: pecuniam adolescentulo, grandi fœnore, fiducia tamen accepta,[f] occupavisti:[k] hanc fiduciam commissam[g] tibi

[h] *Pro Plotio.* [i] *Pauper.* [k] *Commodavisti.*

CAP. XXI. 1 Ant. Augustin. legi voluit *rei judicatæ*, improbante Beck. Cf. Drakenb. ad Liv. XXI. 19.—2 Victor. et Manut. *unquam.*—3 Vat. ap. Faërn. et Lamb. teste Olivet. *judicatus.*—4 Sic, e conjectura Faërni, Lamb. et seqq. *ostenderet et ab eo i. habitet quod* Venet. 1483. *ostenderet et ab eo i. abiret quod* codd. plerique et edd. ante Lamb. 'Prius *et* servari sane poterat.' *Orell.*—5 Muretus conj. *civitatis p. cum Deciani testem;* Venett. 1480. 1483. habent *cum Deciani teste.* Mox, *cognosces* S. *cognosceres* H. Deinde, pro *quoniam te,* Venet. 1483. habet *qua te;* Lamb. *quia te;* Venet. 1480. *quia tum te.*—6 *Adduxisti* S, Venet. 1483. Junt. *Apolloniam* Lamb. *Apollinidem* Franc. 2. et edd. vett. *Apollonidem* suspectum fuit Camerario. Mox, *dicis* deest in

NOTÆ

[b] *Consistendi locus*] Propter suam inopiam domi consistere non poterat Heraclides.

[c] *Cum judicatum esset*] Cum judicatum esset, id est, cum sententia jam lata esset a recuperatoribus contra Heraclidem.

[d] *Judicium lege non erat*] Secundum legis institutum non erat judicium; neque enim de eo lex ulla lata fuerat, sine qua judicia legitima non habebantur.

[e] *Venio ad Lysaniam*] Aggreditur jam testimonium quod a Lysania datum est; cui fidendum minime esse contendit, propter viri mores pessimos.

[f] *Fiducia tamen accepta*] Fiducia est contractus, quo fidem alterius secuti, rem ei aliquam simulandi tantum causa mancipamus; inde ducta appellatione, quod nulla alia re, quam

Digitized by Google

dicis: tenes hodie ac possides. Eum tu testem spe recuperandi fundi paterni venire ad testimonium dicendum coëgisti; qui quoniam testimonium nondum [7] dixit, quidnam sit dicturus, expecto. Novi genus hominum, novi consuetudinem, novi libidinem. Itaque, etsi teneo, quid sit dicere paratus, nihil tamen contra disputabo prius, quam dixerit; totum enim convertet atque alia finget.[8] Quamobrem et ille servet, quod paravit; et ego me ad id, quod attulerit, integrum conservabo.[9]

XXII. 52. Venio nunc ad eam civitatem,[h] in quam ego multa et magna [1] studia et officia contuli; et quam meus frater inprimis colit atque diligit: quæ si civitas per viros bonos gravesque homines querelas ad vos detulisset, paulo commoverer magis: nunc vero quid putem? Trallianos Mæandrio causam commisisse, homini egenti, sordido,[i] sine honore, sine existimatione, sine censu?[k] Ubi erant illi Pythodori, Ætideni,[l] Lepisones,[2] ceteri homines apud nos noti, inter suos nobiles? ubi illa magnifica et gloriosa os-

H S, et edd. ante Faërn.—7 Particula *nondum* est e conj. Faërni, recepta a Lamb. et Grut. delevit Grævius.—8 Pantagath. conj. *converteret at. al. fingeret.* —9 Lamb. *servabo.*

Cap. XXII. 1 Ita Venet. 1483. *multa magna* Junt. *studia et* servant Venet. 1480. Junt. Faërn. Lamb. et recentt. Omittunt H S, edd. vett. ante Faërn.—2 Ita e conj. Faërn. edd. mediæ et recentt. atque ita fere Pall. 1. 3. *ubi erant illi, Pythodorus et Lepison? ubi ceteri hom.* cod. H. Stephani; *Pytho: et Daria et item Lepison et Cetem* Franc. 2. *Pythodoria, et idem, Lepisone* Vat. *Pythodorus et Lepison. Ceteri* Victor. et Mannt. *Pythodoria et idem lepisoni*

NOTÆ

fide ac probitate emtoris freti eam venditionem interponimus.

[g] *Hanc fiduciam commissam*] Per fiduciam, fundum intelligit, quem suum esse dicebat, et revera quasi suum possidebat. Carpit vero Cicero Decianum, ut iniquiorem in Lysaniam, cui fundum paternum ademerit: simul ostendit, ejus fundi recuperandi spe venisse Lysaniam ad dicendum in Flaccum testimonium.

[h] *Ad eam civitatem*] Mæandrii Tralliani testimonium refutat. Tralles autem oppidum est ab Argivis conditum in Asia.

[i] *Sordido*] Mæandrius pauper erat et inops, et in quo nihil dignitatis et splendoris fuit.

[k] *Sine censu*] Erat bonis fortunisque omnibus destitutus.

[l] *Pythodori, Ætideni, &c.*] Poterat homines illos producere, qui opibus, splendore, et dignitate sunt conspicui, quorum luculentius longe fuisset testimonium.

Digitized by Google

tentatio civitatis? Nonne esset putidum,[a] si hanc causam agerent severe, non modo legatum,[m] sed Trallianum omnino dici Mæandrium? huic illi legato,[3] huic publico testi patronum suum jam inde a patre, atque majoribus, L. Flaccum, mactandum[n] civitatis testimonio tradidissent? 53. Non est ita, judices, non est profecto. Vidi ego in quodam judicio[o] nuper Philodorum testem Trallianum, vidi Parrhasium, vidi Archidemum, cum quidem[4] idem hic mihi Mæandrius, quasi ministrator, aderat, subjiciens, quid in suos cives, civitatemque, si vellem, dicerem: nihil enim illo homine levius, nihil egentius, nihil inquinatius. Quare si hunc habent auctorem[5] Tralliani[p] doloris sui, si hunc custodem literarum, si hunc testem injuriæ, si hunc auctorem querelarum; remittant spiritus,[b] comprimant animos suos, sedent arrogantiam, fateantur in Mæandrii persona esse expressam faciem civitatis: sin istum semper illi ipsi domi proterendum[q] esse et conculcandum putaverunt; desinant putare, auctoritatem esse in eo testimonio, cujus auctor[r] inventus est nemo.[6] XXIII. Sed exponam, quid

[a] *Puduisset.* [b] *Desinant superbire.*

Venett. 1480. 1483. Mediol. *Pythodoria et idem lepisoni* H S.—3 Ita H S, et edd. vett. *huic tali legato* Grut. Græv. Oliv. Lall. *huic illi legato tuo* Junt.—4 Ernesti *quod quidem*, errore typogr.—5 Camerar. conj. *actorem*, receperunt Lamb. Beck. Schutz. Orell. contra codd. Paulo post, *Mæandri* H S. Pro *faciem*, Vat. ap. Faërn. Pal. 1. et Lamb. habent *speciem*; Franc. 2. Venet. 1483. *spem tum*. Mox, *esse* prius abundare censuit Faërn. omiserunt Venet. 1480. Junt. et Lamb. probante Garat. uncis inclusit Orell.—6 Voc. *nemo* deest in H.

NOTÆ

[m] *Legatum*] Hic legatus dicitur qui lectus publice mittitur: tantos autem viros puderet, si missus fuisset legatus in hac causa Mæandrius, et quod se Trallensem diceret.

[n] *Mactandum*] Verbum translatum a sacrificiis, in quibus victimæ mactabantur.

[o] *Vidi ego in quodam judicio*] Arguit perfidiam Mæandrii, cujus ipse testis est.

[p] *Auctorem Tralliani*] Malunt plerique *actorem*, nec male: ostendit enim eum egisse partes civitatis conquerentis de Flacci injuria. Hic autem dilemmate utitur.

[q] *Proterendum*] Contendit non solum nullo honore afficiendum esse, sed ut vilem hominem conculcandum esse.

[r] *Cujus auctor, &c.*] Cum auctor esset nullius momenti, nemo huic Mæandrio credidit.

Digitized by Google

in re sit,[1] ut, quamobrem ista civitas neque severe Flaccum oppugnarit, neque benigne defenderit, scire possitis. 54 Erat ei[s] Castriciano[2] nomine irata; de quo toto respondit Hortensius:[t] invita solverat Castricio pecuniam, jamdiu debitam. Hinc totum odium, hinc[3] omnis offensio. Quo cum venisset Lælius ad iratos, et illud Castricianum vulnus dicendo refricuisset;[c] exsiluerunt principes, neque in illa concione affuerunt, neque ipsius decreti ac testimonii auctores esse voluerunt: usque eo orba fuit ab optimatibus[u] illa concio, ut princeps principum[4] esset Mæandrius;[x] cujus lingua, quasi flabello[y] seditionis, illa tum est egentium concio ventilata. 55. Itaque civitatis pudentis,[5] ut ego semper existimavi, et gravis, ut ipsi existimari volunt, justum dolorem[z] querelasque cognoscite. [*p*. 158.] Quæ pecunia fuerit apud se, Flacci patris nomine,[a] collata[6] a civitatibus, hanc a se esse ablatam queruntur.[b] Alio loco quæram, quid licuerit Flacco: nunc tantum

[c] *Renovasset.*

Cap. xxiii. 1 Verbum *sit* abundare censuit Faërn. *civitas n. s. F. o. n. b. defenderit* desunt in χ.—2 *Erat Cast.* omisso pronomine *ei*, Junt.—3 *Huic t. o. huic* χ. Mox, *Quo* displicet Ernestio: tuetur Scheller. p. 97. Deinde, *siluerunt* C H S ς χ, Franc. 1. 2. Pall. et edd. vett. *principes* deest in quibusdam vett. *istius decreti* cod. H. Stephani, probante Garat. et sic conj. Faërn. *aut test.* C S.—4 Cod. χ *principes principum.* Idem cod. *Meandrus;* T. *exaudius.* Mox, *illa tum esset* χ.—5 Quidam ap. Lamb. legi malunt *prudentis.*—

NOTÆ

[s] *Erat ei*] Tralliana civitas Castricio pecuniam debebat, et hæc Flacco irata fuit, quia ei significavit, ut Castricio creditam pecuniam solveret.

[t] *Hortensius*] Jam ante Ciceronem Flacci causam defenderat Hortensius.

[u] *Orba fuit ab optimatibus*] Nemo optimatum affuit, cum illa concio habita est contra Flaccum.

[x] *Esset Mæandrius*] Facete ridet illum Mæandrium, quem principem principum appellat; quia in eo cœtu, seu illa concione, nemo vir honestus et nobilis affuit, cum latum est decretum.

[y] *Quasi flabello*] Flabellum instrumentum est, quo fit ventilatio ad calorem vel minuendum vel excitandum.

[z] *Justum dolorem*] Ironia.

[a] *Flacci patris nomine*] Flaccus, pater hujus Flacci, Asiam obtinuerat post consulatum, quem cum Mario gesserat.

[b] *A se esse ablatam queruntur*] Tralliani queruntur ablatam fuisse pecuniam a Flacco filio, quam, jubente patre, Trallenses civitates apud se detulerant.

Digitized by Google

a Trallianis requiro,[d] 7 quam pecuniam a se ablatam queruntur, suamne dicant, sibi a civitatibus collatam in usum suum: cupio audire. Non, inquit, dicimus. Quid igitur? delatam ad nos,8 creditam nobis L. Flacci patris nomine, ad hujus dies festos[c] atque ludos.[d] Quid tum? Hanc te, inquit, capere non licuit. 56. Jam 9 id videro:[e] sed primum illud tenebo: queritur gravis, locuples,[e] ornata civitas, quod non retinet alienum: spoliatam se dicit, quod id non habet, quod ejus non fuit: quid hoc impudentius dici aut fingi potest? delectum 10 est oppidum, quo in oppido uno pecunia a tota Asia ad honores L. Flacci poneretur: hæc pecunia tota ab honoribus translata est in quæstum[f] et fœnerationem; recuperata est multis post annis. XXIV. 57. Quæ 1 civitati facta est injuria? At moleste fert civitas. Credo: avulsum est 2 enim præter spem, quod erat spe devoratum lucrum.[g] At queritur: impudenter facit. Non enim omnia, quæ dolemus, eadem

[d] *Quæro.* [e] *Explicabo.*

6 Voc. *collata* deest in sex codd. Oxon. Actutum, *a civibus* Oliv.—7 Verbum *requiro* deest in ς. Mox, *querantur* H S ς χ, Venett. 1480. 1483. *requirantur* C. *querantur, suam ne dicant et sibi a c. c. in usus suos* cod. H. Steph. *in suos usus* etiam Naug. Hervag. et Lamb. Deinde, *hoc dicimus* Faërn. ex codd. recepit Lamb.—8 Cod. χ *vos.* Idem omittit prænomen *L.* Tum, *patris* omittunt C H S. *nominis hujus* habent Barb. et T. *nomine ejus* C H S. *ejus* etiam edd. vett. probante Garat. *atque* deest in ς.—9 *Nam* H. *id video* T.—10 Cod. χ *dejectum.* Mox, *una pecunia* H T ς χ. *uno provincia* C. Post *Flacci* Lamb. addit *collata*, contra codd. *tota* post *pecunia* deleri maluit Faërn. omittunt Naug. et Lamb. *est* post *translata* omittunt C H S, Venet. 1483. Hervag. Naug. Lamb.

CAP. XXIV. 1 *Quem* ς.—2 Ita codd. Pall. H. Stephani, Gruteri, Memm. Barb. et tres Oxon. *amissum est* H S ς, et edd. ante Lamb. Mox, *spe devota*

NOTÆ

[c] *Ad hujus dies festos*] Dies festi instituebantur in honorem proconsulum, vel prætorum, qui feliciter provincias administraverant, collata publice ad id a provincialibus pecunia.

[d] *Atque ludos*] Ludi erant festa, quæ de nomine alicujus vocabantur; v. g. in Marcelli honorem instituta, Marcellea dicta sunt.

[e] *Gravis, locuples*] Ironia.

[f] *In quæstum*] In quæstum Tralliani hanc pecuniam collocaverunt, non impenderunt in institutionem honorum, ad quos fuit collocata, et quibus fuit destinata; et ita quasi alienata fuit a Flacco.

[g] *Devoratum lucrum*] Metaphora proverbialis, translata a cibis qui avide deglutiuntur.

Digitized by Google

jure[3] queri possumus. At accusat[h] verbis gravissimis. Non civitas, sed imperiti homines, a Mæandrio[4] concitati. Quo loco etiam atque etiam facite, ut recordemini, quæ sit temeritas multitudinis, quæ levitas propria Græcorum, quid in concione seditiosa valeat oratio. Hic, in hac gravissima et moderatissima civitate, cum est forum[5] plenum judiciorum, plenum magistratuum, plenum optimorum virorum et civium, cum speculatur atque obsidet rostra vindex temeritatis, et moderatrix officii, curia;[i] tamen quantos fluctus excitari concionum videtis! Quid vos fieri censetis Trallibus? an id, quod Pergami?[6][k] nisi forte hæ civitates existimari volunt, facilius una se epistola Mithridatis[l] moveri impellique potuisse, ut amicitiam populi Romani, fidem suam, jura omnia officii humanitatisque violarent; quam ut filium testimonio læderent, cujus patrem[m] armis pellendum suis mœnibus censuissent. 58. Quare nolite mihi ista nomina civitatum[n] nobilium opponere: quos[7]

tum χ.—3 H S *eodem jure.* Mox, *possumus; ac, &c.* ς.—4 *Mæandro* χ.—5 Codex unus Oxon. *cum forum.* Paulo post, *concionem videtis* H S ς.—6 Lamb. de Sylvii conjectura, *an non idem, quod P.* Ernesti conj. *non id quod P.* vel, *Trallibus? quid P.* quod recepit Schutz. 'Codicum lectionem nescio quam bene defendit Wolf.' *Orell.* *Pergameni* sex codd. Oxon. Pro *nisi,* C H S habent *si:* deest in T. Mox, *facilius* omittit χ. *impelli potuisse* C. Deinde, *fidem suam* desunt in T. *sedem suam* habent C H S ς χ. *omnia officia societatis humanitatisque* cod. H. Stephani; *humanitatesque* Pall. *ira,* pro *jura,* χ. *violaret* H. *test. dederent* ς. *a suis manibus* edd. ante Grut.—7 C S *quod.*—

NOTÆ

[h] *At accusat*] Per illud decretum non accusat hæc civitas Flaccum, sed viles homines, qui a Mæandrio concitati sunt.

[i] *Curia*] Pro senatu dicitur curia, quia in ea senatus habebatur. Argumentatur autem a comparatione. Si senatus vix coërcere potest Rom. populum, quis Tralles, leves homines?

[k] *Quod Pergami*] Pergamus urbs fuit in Asia, ubi sedes est regia Mithridatis: ait autem quod idem præstabitur Trallibus quod Pergami.

[l] *Epistola Mithridatis*] Mithridates rex Ponti fuit, de quo sæpius in Orat. pro Lege Manil. et pro Murena. Hic una literarum significatione cives Rom. innumeros in suo regno interfici jussit, cum primo ei bellum Romani denuntiarunt.

[m] *Cujus patrem*] Cum hæc tanta tempestas a Mithridate excitata est, tunc Flaccus, hujus pater, bellum in Asia gerebat.

[n] *Civitatum*] Adducit in odium civitates istas Asianas, quasi Mithridatici sceleris participes.

Digitized by Google

enim hostes hæc familia contemsit, nunquam eosdem testes pertimescet. Vobis autem [8] [o] est confitendum, si consiliis principum vestræ civitates reguntur; non multitudinis temeritate, sed optimatum consilio bellum ab istis civitatibus cum populo Romano esse susceptum: sin ille tum motus est temeritate imperitorum excitatus; patimini, me delicta vulgi [p] a publica causa separare. XXV. 59. At enim istam pecuniam [q] huic capere non licuit. Utrum vultis patri Flacci [1] licuisse, necne? si licuit, sicuti certe licuit, ad ejus honores collatam, ex quibus ipse nihil capiebat, patris pecuniam recte abstulit filius; si non licuit, tamen illo mortuo, non modo filius, sed quivis hæres rectissime potuit auferre. Ac tum [2] quidem Tralliani, cum ipsi gravi fœnore istam pecuniam multos annos occupavissent, a Flacco tamen omnia, quæ voluerunt, impetraverunt; neque tam fuerunt impudentes, ut id, quod Lælius dixit, dicere auderent, hanc ab se pecuniam [3] abstulisse Mithridatem. Quis enim erat, qui non sciret, in ornandis studiosiorem Mithridatem,[4] quam in spoliandis Trallianis fuisse? 60. Quæ quidem a me si, ut dicenda [5] sunt, dicerentur, gravius agerem, judices, quam adhuc egi, quantam Asiaticis testi-

8 *Vobiscum vel nobiscum* T. Mox, verba, *sed opt. c. b. ab i. c. c. p. R. e. s. s. i. t. m. e. temeritate* desunt in χ. Actutum, *imparatorum* T. *impiorum* C S. *excitatus* omittit T. Pro *patimini*, quod servant codd. Faërni, Franc. 1. Memm. Barb. Reg. Guelf. T ς χ, et edd. vett. fere omnes, *patiamini* exhibent ed. Wald. Junt. Crat. Cam. Grut. Græv. *ne delica* T.

CAP. XXV. 1 Codd. plerique, Venett. 1480. 1483. Lamb. Beck. Schutz. Orell. *patri Flacco;* T *patris Flacco.* Paulo post, *res collata* sex codd. Oxon. *pecunia recte* χ. *pecunia ratione* T.—2 *At tum* C T. *potuit judicare.* *Actum* χ. *annos habuissent a Fl.* C S.—3 Ita codd. Faërni, Barb. Venett. 1480. 1483. Hervag. *hanc eis pec.* quædam edd. ante Faërn.—4 *Quis e. e. q. n. s. in o. s.*

NOTÆ

o *Vobis autem*] Ostendit Cicero quod Tralliani efficere debent, ut omnes credant, peccare potius apud eos multitudinem, quam totam civitatem; nam ita se immunes sceleris reddent quod a Mithridate peccatum est: nam si dicant sua decreta, tota urbe consentiente, facta esse, jam erit hostis pop. Rom.

p *Delicta vulgi*] Separat testimonia vulgi a reliqua civitate, ne principes civitatis dicantur concitatæ multitudini consentire.

q *At enim istam pecuniam*] Istam pecuniam auferre potuisse Flaccum, probat dilemmate.

Digitized by Google

bus fidem habere vos conveniret: revocarem animos vestros ad Mithridatici belli memoriam, ad illam universorum civium Romanorum per tot urbes, [*p.* 159.] uno puncto temporis,[r] miseram crudelemque cædem: prætores nostros[6 s] deditos, legatos[t] in vincula conjectos, nominis prope Romani memoriam, cum vestigio imperii, non modo ex ædibus Græcorum,[u] verum etiam ex literis esse deletam. Mithridatem Deum, illum patrem, illum conservatorem Asiæ, illum Evium,[x] Nysium, Bacchum, Liberum nominabant. 61. Unum atque idem erat tempus, cum L. Flacco consuli portas tota Asia claudebat; Cappadocem[a] autem illum

---

Mithridatem desunt in T. *in hortandis* χ.—5 H *uti dicenda.*—6 Cod. χ *prætores vestros.* Paulo post, *ex sedibus* cod. H. Steph. probantibus Garat. et Huld. Mox, verba, *ex lit. e. d. M. D. i. p. i. c. Asiæ*, desunt in C, spatio relicto. *esse delectam* χ. *Mith. demum* codd. plerique, Venet. 1483. prob. Garat. *Mith. dominum* Lamb. Magna inest in seqq. nominibus confusio. *Evium, Nysium, Bacchum, Liberum* e codd. aliquot primus dedit Faërn. *illum Euchyum, Bromium, Nysium, Bacchum, Liberum* Venet. 1483. Junt. Crat. Hervag. Cam. *Evium, Bromium, Nysium, Bacchum*, omisso *Liberum*, Lamb. *Evium, Dionysum, Bacchum, Liberum* Græv. *illum Evium, Bromium, Nysium, Iac-*

NOTÆ

[r] *Uno puncto temporis*] Refert Appianus in Mithrid. literas ad omnes Asiæ principes misisse, ut tricesimo post acceptas die Romanos omnes et Italos, qui in suis erant civitatibus, una cum liberis et uxoribus interficerent, eosque insepultos relinquerent. Narrat Plutarchus, centum quinquaginta millia in ista internecione periisse.

[s] *Prætores nostros*] Q. Oppius prætor a Laodicensibus Mithridati deditus est.

[t] *Legatos*] Manius Attilius, asino vinctus, præcedente tibicine, circumductus est.

[u] *Ædibus Græcorum*] Memoriam populi Rom. delere voluit Mithridates, cum in Asia interficerentur Romani cives.

[x] *Evium*] Receptus in sacris Bacchus *Evius* dictus est, quasi εὖ οἱ, *bene illi*: quod bello giganteo, primus Deorum omnium gigantem occiderit versus in leonem: unde sic illi acclamaverit Jupiter pater. Ita Helenius Acron et Porphyrion, antiqui interpretes ad Hor. Od. I. 18. Dionysius vero dictus est etiam a voce 'Dy,' id est, 'Dominus,' et 'Nysa,' per metathesin, pro 'Sina,' ut sit dominus Sinæ: δεῦνος enim apud Indos *regem* significat, ut ait Juba apud Etymologon. Pomponius Mela III. 7. de India, a Nysa urbe vult dictum esse Dionysium, quod in illa genitus sit. Liber denique dictus est a liberando, quia libertatis Deus est; sive quod Bœotiæ urbes liberas fecerit, (nam, ut ait Plutarchus, pro Bœotiæ libertate pugnavit) vel quia vinum curas solvit, et mentem ab iis liberat.

[a] *Cappadocem*] Mithridatem intelligit, quem Cappadocem, ad contemtum, nominat, cum Cappadoces

Digitized by Google

non modo recipiebat suis urbibus, verum etiam ultro vocabat. Liceat hæc nobis,[7] si oblivisci non possumus, at tacere: liceat mihi potius de levitate Græcorum queri, quam de crudelitate. Auctoritatem isti habeant apud eos, quos esse omnino noluerunt? nam, quoscumque potuerunt, togatos[b] interemerunt; nomen civium Romanorum, quantum in ipsis fuit,[8] sustulerunt. XXVI. In hac igitur urbe[c] se jactent,[1] quàm oderunt? apud eos, quos inviti vident? in ea republica, ad quam opprimendam non animus eis, sed vires defuerunt? Aspiciant hunc florem legatorum laudatorumque Flacci, ex vera atque integra Græcia:[d] tum se ipsi expendant,[2] tum cum his se comparent, tum, si audebunt, dignitati horum componant suam.

62. Adsunt Athenienses, unde humanitas, doctrina, religio, fruges,[e] jura, leges[f] ortæ, atque in omnés terras distributæ putantur: de quorum urbis possessione,[3] propter

chum conj. Orell.—7 *Liceat h. vobis* χ. *ac tacere* ς.—8 Cod. χ *fuerunt.*

Cap. xxvi. 1 Ita Pall. 3. 7. Manut. C. Steph. Lamb. Grut. *se jactant* C H S T χ, alii codd. Faërn. et al. ante Lamb. *quam oderint* T. Mox, pro *vident*, H habet *audent*. Pro *defuerunt*, quod servant codd. Faërni, *deficiunt et defuerunt* exhibent C S, Barb. Venet. 1480. 1483. Mediol. Hervag. *defecerunt et defuerunt* codd. plerique, Franc. 1. 2. T ς χ, ed. 1472. *non a. eos s. v. defecerunt* conj. Orell.—2 H S *expediant*. Mox; *tum* deest in ς. Pro *componant*, quod servant codd. Faërni, Memm. Franc. 1. 2. Barb. al. cum edd. Wald. Naug. Lamb. Grut. Oliv. *opponant* est in edd. plurimis ante Faërn. *anteponant* in Pal. 2. Dresd. C H S ς χ, Guelf. Reg. Venet. 1480. 1483. Brix. Mediol. Junt. Ald. Hervag. *suam* omittit Pal. 2.—3 C S, et edd. ante Faërn. *positione.* Mox, verba, *et eorum e. t. p. a. p. dicatur*, desunt in ς. *est* post

NOTÆ

a Romanis pro levissimis et abjectissimis hominibus semper habiti sint.

[b] *Togatos*] Togatos vocat Romanos, quia togis usi sunt.

[c] *Urbe*] Ostendit indignum esse ut Asiani in ea urbe Romanos accusent, quos oderunt, et perdere voluerunt.

[d] *Ex vera atque integra Græcia*] Non e vera Græcia, sed ex Asia venerant Flacci accusatores, qui longe diversi fuerunt ab Atheniensibus, quorum nomen in toto terrarum orbe claruit.

[e] *Fruges*] Ceres *e* Sicilia fruges Athenas intulit, ut Cicero Verr. vi. dixit, et Triptolemus Atticus primus homines arare docuit.

[f] *Jura, leges*] Lucret. lib. vi. legum, juris, et victus humani originem huic civitati tribuit. Certe Solon, sapientissimus ille legislator, dicitur primus omnium hanc civitatem optimis legibus temperasse; quanquam alii volunt inventas primum fuisse a Cerere, quæ idcirco a Virgil. Æneid. iv. 'legifera' dicitur.

Digitized by Google

pulchritudinem, etiam inter Deos certamen[g] fuisse proditum est: quæ vetustate ea est, ut ipsa ex sese suos cives[h] genuisse dicatur; et eorum[i] eadem terra parens, altrix, patria dicatur; auctoritate autem tanta est, ut jam fractum prope ac debilitatum Græciæ nomen, hujus urbis laude nitatur. 63. Adsunt Lacedæmonii;[k] cujus civitatis spectata ac nobilitata virtus, non solum natura corroborata, verum etiam disciplina[l] putatur; qui soli toto orbe terrarum septingentos[m] jam[4] annos amplius unis[a] moribus[n] et nunquam mutatis legibus vivunt. Adsunt ex Achaia cuncta[o] multi legati, Bœotia,[p] Thessalia;[q] quibus locis

[a] *Iisdem.*

NOTÆ

[g] *Inter Deos certamen*] Certamen fuit Minervam inter et Neptunum: cum enim Neptunus vel aquas, vel equum produxisset, Minerva vero oleam; hanc prætulerunt Athenienses operibus Neptuni, et hanc suæ urbis tutricem accepere. Neptunus iratus, δυσβουλίαν, id est, *stultitiam*, Atheniensibus immisit in consultando; Minerva autem, ut ipsis consulta bene cederent, est largita sapientiam. De his vide plura apud D. Augustin. de Civit. Dei, lib. XVIII. quæ ex M. Varrone refert.

[h] *Ex sese suos cives*] Elate ex se suos cives genuisse Cicero dicit: hanc enim Cecrops primus dicitur condidisse. Macedoniam inter et Achaiam in ea littorali regione sita fuit, quæ olim Acta, deinde Attica, dicta est. Hanc cum Cares crebris latrociniis et excursationibus vexarent, auctor omnibus Cecrops fuit, ut, qui tum in agris dispersi habitabant, universim in duodecim oppida commigrarent, seque communirent adversus hostium impetus: quo facto, ipse Cecropiæ, quam a suo nomine appellavit, regem se haud modicis nimirum soceri sui opibus declarandum putavit. Tandem aliquibus post sæculis, Athenæ a Minerva, quam Ἀθήνην vocaverunt, civitas illa dicta est. Vide Strab. lib. IX. et Paus. in Att.

[i] *Et eorum*] Civium.

[k] *Lacedæmonii*] Lacedæmon urbs clarissima fuit in Peloponneso, quæ et alio nomine Sparta dicta est.

[l] *Disciplina*] Accepit a Lycurgo disciplinam Lacedæmon.

[m] *Septingentos*] Qua ætate vixerit Lycurgus, nihil certi habetur. Cicero Tuscul. Quæst. lib. V. vixisse ante urbem conditam, an. 700. ait.

[n] *Unis moribus*] Justinianus in lib. I. Instit. tit. 1. ait Lacedæmonios moribus vixisse, et Athenienses legibus.

[o] *Achaia cuncta*] Achaia cuncta sumitur pro omnibus regionibus quæ se concilio Achaico adjunxerunt, et a Romanis in provinciam redactæ, commune hoc Achaiæ nomen sortitæ sunt: alioquin solitarie sumta accipitur pro Peloponnesi regiuncula, quæ a Ptolemæo 'Propria' dicitur.

[p] *Bœotia*] Bœotia est regio in Græciæ finibus, cujus longitudo se ad Atticam porrigit. Dicta vulgo dicitur a 'bove,' cujus ductu ad eum locum Cadmus pervenit. Vide Ovid. Met. III.

[q] *Thessalia*] Regio et pars Macedo-

Digitized by Google

nuper legatus L. Flaccus,[5] imperatore Metello,[r] præfuit. Neque vero te, Massilia,[s] prætereo, quæ L. Flaccum militem quæstoremque[6] cognosti; cujus ego civitatis disciplinam[t] atque gravitatem non solum Græciæ, sed haud scio an cunctis gentibus anteponendam dicam: quæ tam procul a Græcorum omnium regionibus, disciplinis linguaque divisa, cum in ultimis terris cincta Gallorum gentibus, barbariæ[u] fluctibus alluatur, sic optimatum consilio gubernatur, ut omnes ejus instituta laudare facilius possint, quam æmulari. 64. Hisce utitur laudatoribus[7] Flaccus, his innocentiæ testibus, ut Græcorum cupiditati,[x] Græcorum auxilio resistamus.

XXVII. Quanquam quis ignorat, qui modo[1] unquam mediocriter res istas scire curavit, quin tria Græcorum genera[y] sint vere? quorum uni sunt Athenienses, quæ gens

tanta omittit Lamb.—4 Codex unus Oxon. *sept. inter.*—5 Sex codd. Oxon. *legatus Flaccus.*—6 Gulielm. conj. *tribunum militum.* Copulam *que* omittit ς. *cognosti* deest in T. Mox, *jure dicam* ς χ, et plurimæ edd. ante Ernesti; sed illud *jure* omittunt codd. Romm. Faërni, Lambini et Grævii, Guelf. ed. Wald. Lamb. Græv. Pro *regionibus*, T habet *civitatibus.* χ *lingua quæ.* H *terris cuncta.* C H *abluatur.*—7 C *laudationibus.* Verba, *Græcorum cupididati*, desunt in C H S T. *cupididati ut Græcorum* ς χ.

CAP. XXVII. 1 Codex unus Oxon. *qui non modo.* Actutum, *ut quam* C. *ut quum* ς. *nunquam* al. *mediocriter* deest in ς. Mox, *gens I. habetur* H S ς,

NOTÆ

niæ, Achaiæ finitima.

[r] *Metello*] Metello Cretico legatus fuit.

[s] *Massilia*] Urbs Galliæ Narbonensis antiquissima, Macedonibus Astyage, Hebræis vero Sedecia imperante, condita; sed vastata, deinde a Phocensibus instaurata est. De hac jam dictum in Orat. pro Font. § 8.

[t] *Disciplinam*] Tanta in æstimatione fuit olim Massiliensium disciplina, ut studio bonarum artium daturi operam, citius ad Massilienses, quam ad Athenienses, juvenes mitterentur. Ita Strabo lib. III. Vide etiam Val. Max. lib. II. tit. de Instit. Antiq.

[u] *Barbariæ*] Cum fuerit Massilia urbs maritima, dicitur a Cicerone Barbariæ vicina; quia populi omnes externi Barbari a Romanis vocabantur.

[x] *Græcorum cupiditati*] Non illos Græcos Athenienses intelligit, sed Asianos, qui Flaccum accusaturi venerant.

[y] *Tria Græcorum genera*] Quatuor vulgo nominantur ab auctoribus Græcorum populi, Attici, Ionici, Æolici, Dorici, secundum variam eorum dialectum. Tres porro Cicero dicit, quia Attici et Ionici pro uno tantum populo numerabantur, licet eorum lingua maxime discreparet. Attica porro regio est Achaiæ, in qua Athe-

Digitized by Google

Ionum habebatur; Æoles alteri; Dores tertii nominabantur; atque hæc cuncta Græcia, quæ fama,[2] quæ gloria, quæ doctrina, quæ plurimis artibus, quæ etiam imperio et bellica laude floruit, parvum quendam locum, ut scitis, Europæ tenet, semperque tenuit. Asiæ maritimam[3] oram, bello superatam, cinxit urbibus, non ut munitam coloniis[z] illam augeret, sed ut obsessam teneret. 65. Quamobrem quæso[b] a vobis, Asiatici testes, cum[4] vere recordari voletis, quantum auctoritatis in judicium afferatis, vosmetipsi describatis Asiam; nec, quid alienigenæ de vobis loqui soleant, sed quid vosmetipsi de genere vestro statuatis,[a] memineritis. Namque, ut opinor, Asia vestra constat ex Phrygia,[b] Mysia,[5] [c] Caria,[d] Lydia.[e] Utrum igitur nostrum est, an ves-

[b] *Peto.*

Venet. 1483. Hervag.—2 Verba, *quæ fama*, desunt in uno cod. Faërni. Mox, *pluribus art. quæ et imp.* χ.—3 C ς *maximam.* Mox, *cinxit* deest in ς. Pro *urbibus*, χ habet *viribus.* Pro *munitam*, ς *minutam.* Deinde *illam gentem augeret* Lamb. *illam gentem*, omisso *augeret*, multi codd. et Venett. 1480. 1483. *illa augeret* Franc. Græv. *illam generet* Pall. 3. 4. 8. *illam generaret* cod. Victorii, et Memm.—4 Edd. vett. nonnullæ, et Orell. *ut*, *cum.* Mox, *rec. velitis* ς. Pro *afferatis*, nonnulli codd. ap. Faërn. *deferatis.*—5 *Nisia* ς.—

NOTÆ

næ urbs totius Græciæ nobilissima: Ionia in Asia Minore, provincia ditissima: Æolia in Asia proprie dicta: Doris Græciæ regio juxta sinum.

[z] *Munitam coloniis*] Colonias vulgo statuebant in oris maritimis, quo et tutius ab incursionibus hostium repentinis provinciam vindicarent, et facilius in eam cum exercitu haberent aditum.

[a] *De genere vestro statuatis*] Hortatur illos testes, ut non quid alii, sed quid ipsi apud se et de se communi omnium voce dicere soleant, recordentur. Hic odiosam Minoris Asiæ, et ejus morum descriptionem proverbiis confirmatam affert.

[b] *Ex Phrygia*] Phrygia regio Asiæ est, cujus incolæ Phryges dicti sunt, barbari, ac servili ingenio homines, qui solis verberibus in officio continentur.

[c] *Mysia*] Mysia regio Minoris Asiæ est ad Hellespontum, cujus incolæ abjectissimi semper habiti sunt. Unde quoties nullius æstimationis hominem volebant designare, Mysorum ultimus dicebatur, ut mox infra Cicero referet.

[d] *Caria*] Regio Minoris Asiæ a Care rege sic nominata; cujus incolæ vilissimi homines semper æstimati sunt, quod mercede militarent, ac in prima acie locati primos hostium impetus sustinentes vitam suam parvi ducerent: unde adagium natum est, 'In Care periculum facere.'

[e] *Lydia*] Lydia regio Asiæ Minoris est, incolarum improbitate famosa, quæ abiit in proverbium, 'Lydi mali.'

Digitized by Google

trum, hoc proverbium,[6] Phrygem plagis fieri solere meliorem? [*p.* 160.] Quid de tota Caria? nonne[7] hoc vestra voce vulgatum est, si quid cum periculo experiri velis, in Care id potissimum esse faciendum? Quid porro in Græco sermone tam tritum atque celebratum est, quam, si quis despicatui ducitur, ut Mysorum[8] ultimus esse dicatur? Nam quid ego dicam de Lydia? quis unquam Græcus comœdiam scripsit, in qua servus primarum partium non Lydus[9] esset?[e] Quamobrem quæ vobis fit injuria, si statuimus, vestro nobis judicio standum esse de vobis? 66. Equidem mihi[10] jam satis superque dixisse videor de Asiatico genere testium: sed tamen vestrum est, judices, omnia, quæ dici possunt in hominum levitatem, inconstantiam, cupiditatem, etiamsi a me minus dicuntur, vestris animis et cogitatione comprehendere.

XXVIII. Sequitur auri illa invidia Judaici. Hoc nimirum est illud, quod non longe a gradibus Aureliis[f] hæc causa dicitur: ob hoc[1] crimen hic locus abs te, Læli, atque illa turba quæsita est. Scis, quanta sit manus, quanta concordia,[g] quantum valeat[2] in concionibus. Submissa[3] voce agam, tantum ut judices audiant: neque enim desunt, qui istos in me, atque in optimum quemque incitent; quos ego, quo id facilius faciant, non adjuvabo.[h] 67.

[e] *In qua servus Lydus non haberet primas personas.*

6 Edd. vett. *vetus proverbium.*—7 *Quid? de tota Caria nonne* Orell. cum Wolffio; *Quid? de Caria nonne* conj. Schutz. Mox, *in Caria* edd. ante Lamb. *in care* cod. Grut. *in ea re* Guelf.—8 C *miserorum*; ς *Nysorum.*—9 *Lydius* C H S. *Lidius* ς.—10 *Equidem modo* H. *satis supraque* C H T χ. Paulo post, *etsi a me* χ.

Cap. xxviii. 1 Ita decem codd. Franc. 1. aliique libri; *ad hoc* codd. aliquot ap. Lamb. et liber H. Stephani.—2 H S T ς χ *valet.*—3 *Si submissa*

NOTÆ

[f] *Gradibus Aureliis*] Gradus Aurelii, seu Aurelium forum, tribunal, et porta ab Aurelio quopiam dicta sunt, quo sæpe improborum hominum multitudo ad cædem faciendam conveniebat. Non longe ab illis gradibus illa causa acta est, ut inde Lælius comparatos homines haberet, quos incenderet in Ciceronem et Flaccum, cum de auro Judaico diceret.

[g] *Concordia*] Ironice loquitur.

[h] *Non adjuvabo*] Non clara voce,

Digitized by Google

Cum aurum, Judæorum nomine, quotannis[i] ex Italia, et ex omnibus provinciis[4] Hierosolyma[k] exportari soleret, Flaccus sanxit[a] edicto, ne ex Asia[l] exportari liceret. Quis est,[5] judices, qui hoc non vere laudare possit? Exportari[m] aurum non oportere, cum sæpe antea senatus, tum, me consule,[n] gravissime judicavit. Huic autem[6] barbaræ superstitioni[o] resistere, severitatis; multitudinem Judæorum, flagrantem[b] nonnunquam in concionibus, pro republica contemnere, gravitatis summæ fuit. At Cn. Pompeius, captis Hierosolymis,[p] victor ex illo fano nihil attigit.[q] 68. Inprimis

[a] *Vetuit.* [b] *Tumultuantem.*

Pall. Victor. nonnulli ap. Faërn. Franc. 2. Barb. T χ, Venet. 1483. *Sic submissa* cod. unus Faërni, Franc. 1. et ed. Lamb. prob. Garat.—4 Edd. vett. *ex om. vestris prov.* Guelf. C H S ς, Rom. Brix. Mediol. Junt. omittunt *vestris.* Mox, *Hierosolymam* codd. et edd. omnes ante Ernesti. Verba, *Flaccus s. e. n. e. A. e. liceret,* desunt in χ.—5 *Quid est* C. *judex* T. *voce laudare* C. —6 *Hic autem* ς. *Huic tum* χ. Mox, *pro rep. contendere* ς. *summæ* deest in χ.

NOTÆ

sed submissa dicet; ne illos homines comparatos, ad tumultum excitandum incitet.

[i] *Quotannis*] Religionis nomine a Judæis pecuniæ in provinciis congerebantur, eæque Hierosolymam deferebantur.

[k] *Hierosolyma*] Hierosolyma urbs Palestinæ clarissima, et florentissima urbium Orientis est, ut scribit Plin. v. 14. quæ primo Judæorum religione et cultu veri Dei, deinde Christi et redemtionis humanæ mysteriis consecrata est.

[l] *Ex Asia*] Flaccus vetuit ne ex Asia Hierosolymam pecunia transferretur.

[m] *Exportari*] Ex provincia, vel ex Italia senatus pecuniam transferri vetuit.

[n] *Me consule*] Cicerone et Antonio coss. Pompeius Hierosolymam superavit.

[o] *Barbaræ superstitioni*] Superstitionem dicit barbaram, quia externa erat, nec Romæ solita haberi. Judæorum vero religionem superstitionem appellavit vir ethnicus, nempe legem illam quam a Mose acceperant, et cultus illos qui vero Deo tanta magnificentia exhibebantur: nisi fortasse melius superstitionem vocet, quod Judæi aurum illud, quod ubique colligebant, in Salomonis templo reponerent; quod ab illis religio maxima æstimabatur.

[p] *Captis Hierosolymis*] Nondum confecto bello Mithridatico Judæam domuit Pompeius, et Hierosolymam cepit die jejunii, quo ab omni opere abstinebant Judæi; et eversis mœnibus, in urbem intravit, et regem eorum Aristobulum cepit.

[q] *Nihil attigit*] Cum in penetralia intravisset Pompeius, quo adire nemini, sed solis sacerdotibus licebat, vidissetque stantem hic mensam auream, et sacrum candelabrum, et va-

Digitized by Google

hoc, ut multa alia, sapienter, quod[7] in tam suspiciosa[r] ac maledica civitate locum sermoni obtrectatorum non reliquit: non enim, credo, religionem et Judæorum, et hostium, impedimento[s] præstantissimo imperatori, sed pudorem,[8] fuisse. Ubi ergo[9] crimen est? quoniam quidem furtum nusquam reprehendis, edictum[t] probas, judicatum fateris, quæsitum et prolatum[u] palam, non negas; actum esse per viros primarios[x] res ipsa declarat: Apameæ[y] manifesto[10] comprehensum, ante pedes prætoris[z] in foro expensum est auri pondo[a] centum paulo minus per Sex. Cæsium, equitem Romanum, castissimum hominem atque integerrimum; Laodiceæ[b] viginti pondo paulo amplius per hunc ipsum L. Peducæum,[11] judicem nostrum; Adramyttii[c]

—7 Edd. vett. *sapienter, qui;* Barb. sex codd. Oxon. cod. H. Stephani, Ven. 1480. 1483. Manut. Lamb. *sapienter quod.* Mox, *ac maledicta* C.—8 H χ *pudori.*—9 *Ubi igitur* H, Lamb. Mox, *quoniam fructum*, omisso *quidem*, χ. Verba *edictum probas* desunt in eodem codice. Pro *judicatum*, Pantag. legi voluit *indicatum.* Verba, *judicatum f. quæsitum*, desunt in T. Pro *prolatum*, quod exhibent nonnulli codd. Faërni et Gruteri, Memm. Ven. 1480. Junt. Lamb. seqq. *probatum* habent vulgg. ante Faërn. *ploratum* unus cod. Faërni. —10 S T χ. Victor. Manut. *manifeste.* Actutum, *deprehensum* cod. H. Stephani, et al. ap. Lamb. Pro *expensum*, C H S, et vet. cod. ap. Ursin. *expressum.* Codd. Faërni et Barb. *esse auri.* Deinde, *Sex. Ecinium* Pall. nonnulli; *Sex. Cesinium* alii Pall. *Sex. Cofiniam* cod. Victor. *Sextum Cesinium* Franc. 2. et T. *Sex. Cesimum* χ.—11 Codd. variant, *Peduceum*, *Peduceium*,

NOTÆ

sa, et magnam aromatum copiam, et præterea in thesauris pecuniam consecratam, circiter bis mille talentis repositis; nihil horum pietate motus attigit. Vide Jos. Ant. Jud. l. XIV.

[r] *Suspiciosa*] Suspiciosa dicitur quæ omnia in pessimam partem interpretatur.

[s] *Impedimento*] Solus pudor prohibuit, quominus Pompeius, Hierosolymorum victor, aliquid attingeret de isto fano.

[t] *Edictum*] Tulit edictum Flaccus, ne pecunia ex Asia asportaretur, quod idem Cicerone consule senatus antea judicavit.

[u] *Prolatum*] Aurum quod Judæi exportabant, deprehensum fuit.

[x] *Viros primarios*] Per Cæsium, Peducæum, et Domitium, equites Romanos, tota res illa peracta est.

[y] *Apameæ*] Apamea urbs est Phrygiæ ad Marsyæ fluminis ostia, quæ Cibotos olim appellata est.

[z] *Ante pedes prætoris*] Aurum deprehensum Apameæ ponderatum est ante pedes Flacci prætoris, qui in loco editiore sedebat.

[a] *Auri pondo*] Pondo proprie significat pondus duodecim librarum, vox hæc *pondo* pluraliter tantum effertur. Unde unum pondo non dicimus, sed per 'libram' effertur.

[b] *Laodiceæ*] Laodicea urbs Cœlosyriæ.

[c] *Adramyttii* [*Adrymeti*] *Adrymetii*

Digitized by Google

per Cn. Domitium, legatum. 69. Pergami[d] non multum.[e] Auri ratio constat: aurum in ærario est: furtum non reprehenditur: invidia quæritur:[f] a judicibus[12] oratio avertitur: vox in coronam[g] turbamque effunditur. Sua cuique civitati religio, Læli, est,[13] nostra nobis. Stantibus Hierosolymis,[h] pacatisque Judæis, tamen istorum religio sacrorum a splendore hujus imperii, gravitate nominis nostri, majorum[14] institutis, abhorrebat: nunc vero hoc magis, quod illa gens, quid de imperio nostro sentiret, ostendit armis:[i] quam cara Diis immortalibus[k] esset, docuit, quod est victa, quod elocata,[l] quod servata.[m]

Puduceum. Nonnulli habent *C. Lucum Ped.* vel, *Cl. Ped.* vel, *C. L. Ped.* vel, *Cn. Lucium Ped.* Mox, *Adrumeti* edd. vett. *Adrimeti* C S. *Adrimei* χ. *Hadrumenti* Franc. 1. *admitti* Franc. 2. et ed. 1480. *Adramyttii* est e conj. Camerarii. *legatum* deest in χ.—12 Cod. ς *a judice;* χ *a judiciis.* Gruteri cod. *advertitur;* cod. Victorii, Memm. Pali. T χ *convertitur.*—13 Verbum *est* omittit C.—14 Cod. χ *malorum.* Mox, in eodem *abhorreat; abhorrebant* C. Mox, pro *elocata,* Guelf. habet *est locata;* Græv. conj. *pacata.* Pro *servata* Junt. habet *serva;* al.' *serva facta;* Pantag. conj. *enervata;* Withof. conj. *victa, quod derelicta, quod servire coacta;* Schutz. suspic. *victa, quod subacta, quod elocata.*

NOTÆ

legendum videtur; Adrymetum enim est in Africa: hæc autem urbs in iis locis esse debuit, de quibus Cicero loquitur.

[d] *Pergami*] Pergamus urbs est Asiæ Minoris non longe a Caico fluvio distans, sic dicta quod in rupe altiori sita sit: olim enim Pergama omnia loca editiora dicebantur.

[e] *Non multum, &c.*] Id est, quot auri pondo expensa sint, non certum est.

[f] *Invidia quæritur*] Injuriam quam sibi factam esse volunt Asiani in Flaccum derivant: ea de re non agunt apud judices, sed apud multitudinem, quam facile sperant se in eum esse concitaturos.

[g] *Vox in coronam*] Corona consessus est et turba circumstans. Est autem translatio a corona, qua caput præcingitur.

[h] *Stantibus Hierosolymis*] Antequam devincerentur a Pompeio Judæi, dicit eos abhorruisse a Romanorum religione; non immerito, quia veram religionem Judæi, impiam et falsam Romani sequebantur.

[i] *Ostendit armis*] Cum arma sumsere contra imperium Romanum Judæi, ostenderunt quam ab imperio Romano alieni essent.

[k] *Diis immortalibus*] Ait quod Diis cara non fuerit Judæorum religio, quod nempe eam non adjuverint, sed vinci ab hostibus Romanis passi sint.

[l] *Elocata*] Gens illa Judæorum loco et dignitate dejecta est, et subdita Romanorum tributo: translatio est a fundo, qui locatus est.

[m] *Servata*] Non est excisa penitus, ut urbes quæ a victoribus diripiebantur.

Digitized by Google

XXIX. 70. Quamobrem, quoniam, quod crimen esse voluisti, id totum vides in laudem[1] esse conversum; veniamus jam ad civium Romanorum querelas. Ex quibus sit sane prima Deciani. Quid tibi tandem, Deciane,[a] injuriæ factum est? Negotiaris[2] in libera civitate.[b] Primum patere, me esse curiosum:[c] quousque[a] negotiabere? præsertim cum sis isto loco[b] natus: annos jam triginta in foro versaris;[c] sed tamen in Pergameno:[d] [p. 161.] longo intervallo, si quando tibi peregrinari commodum est,[d] Romam venis:[3] affers faciem novam,[e] nomen vetus,[f] purpuram Tyriam.[g] In qua tibi invideo, quod unis vestimentis tamdiu lautus[e] es. 71. Verum esto: negotiari libet: cur non Pergæ?[4] Smyrnæ? Trallibus? ubi et multi cives Romani sunt, et jus a nostro magistratu[f] dicitur. Otium te delectat: lites, turba, prætor, odio est:[5] Græcorum libertate gaudes. Cur ergo unus tu Apollonidenses,[6] amantissimos

[a] *Quamdiu.* [b] *Ista dignitate.* [c] *Facis mercaturam.*
[d] *Libet.* [e] *Ornatus.* [f] *Prætore Romano.*

CAP. XXIX. 1 H *laudes.*—2 *Negotians* C. Mox, *quousque negotiaberis* H. Deinde, *si illo* ς. *sis illo* H S χ. *anno jam* C ς. Paulo post, *in* ante *Perg.* deest in H S ς, et quibusdam edd. ante Lamb.—3 Naug. Cam. Steph. *advenis.*—4 Ita Naug. Beck. Schutz. *Pergami* codd. et edd. vett.—5 Ita Grut. et Schutz. '*tura* e conj. videtur esse.' *Orell.* *lites, turbæ, prætor odio est* Faërn. Beck. Orell. *lites, turbæ P. R. odio est* Venet. Junt. Crat. Hervag. Camer. Græv. probante Garat. *lites turbæ Populus Romanus* al. *lites, turba, prætor odiosi* Naug. Steph. ed. 1584. *lites, turbæ, prætor Romanus odio est* Lamb. 1566. Pro *libertate*, C *liberalitate*; Franc. 1. *levitate.*—6 Ita codd. Lambini; *Apollonidienses* Naug. et Græv. *Apollonienses* sex codd. Oxon. Franc. 1. 2. et edd. omnes ante Victor. *fidelissimos socios* sex codd. Oxon. Mox, *habes*, *ut Mith. aut pater* ς. Pro *habuerit* omnes codd. Venett. 1480. Junt. Beck. Schutz.

NOTÆ

[a] *Deciane*] Decianus fuit unus e Lælii subscriptoribus, quem non audiendum esse testem contra Flaccum ostendit Cicero, quia ab eo prætore avaritiæ et crudelitatis damnatus fuerat.

[b] *Civitate*] Apolloniæ negotiabatur in libera civitate.

[c] *Curiosum*] Curiosus dicitur, qui in res alienas et negotia inquirit.

[d] *Pergameno*] Reprehendit Decianum quod Pergami negotiaretur in extremo et Asiano foro.

[e] *Faciem novam*] Redit nigra facie, Asianorum more, qualis Romanorum non est.

[f] *Nomen vetus*] Quia idem semper retinuit suum nomen.

[g] *Purpuram Tyriam*] Gerebat vestem rubram et tinctam purpura Tyria, quæ omnium celeberrima fuit.

Digitized by Google

populi Romani fidelissimosque socios, miseriores habes,[g] quam aut Mithridates, aut etiam pater tuus habuerit unquam? cur his per te frui libertate sua, cur denique esse liberis non licet? Homines sunt tota ex Asia[h] 7 frugalissimi, sanctissimi, a Græcorum luxuria et levitate remotissimi, patresfamilias suo contenti, aratores, rusticani: agros habent et natura perbonos, et diligentia culturaque meliores. In hisce agris tu prædia habere voluisti:[8] omnino mallem, (et magis erat tuum, si te crassi[i] agri delectabant) hic alicubi in Crustumino,[h] aut in Capenati[i] paravisses. 72. Verum esto: Catonis est dictum,[9] Pedibus compensari pecuniam.[k] Longe omnino a Tiberi ad Caicum;[l] quo in loco[10] etiam Agamemnon[m] cum exercitu errasset, nisi

[g] *Facis.* [h] *Totius Asiæ.* [i] *Pingues.*

Orell. legunt *habuit*, probantibus Lamb. et Huld.—7 C H S ϛ *tota Asia.* Mox, *luxuriæ* ϛ.—8 Franc. 1. et C *noluisti;* et sic in H S a m. sec. *et* ante *magis* deest in C H S ϛ. *et m. e. t. s. t. c. a. delectabant* omittuntur in χ. *si te jam crassi* Franc. 1. Mediol. *si jam te crassi* C H S. *sed te crassi* Barb. et Pall. omnes; *sed te magis crassi* Franc. 2. *omnino malle magis erat tuum* (*si te jam crassi delect.*) *hic alicubi* cod. Grut. unde ille, *omnino male; magis erat tuum* (*si t. jam crassi del.*) *hic, &c.* Venet. 1480. habet *omnino mallem, et magis erat tum, si te magis Crassi a. del.* Venet. 1483. *omnino mallem, magis erat tuum, si jam te crassi, &c.*—9 Oliv. e Victor. *edictum.*—10 C H S *quo loco.* Mox, *Agamemno* T. *Agameno* χ. *ducem Thelephum* C.

NOTÆ

[h] *Crustumino*] Crustuminum Italiæ oppidum est prope Veios, non longe ab urbe Roma; cujus fœnum in fundo noxium, extra vero saluberrimum, ut Plin. refert lib. II. et III.

[i] *Capenati*] Capena oppidum fuit non longe ab urbe Roma. Inde Capenas gentile nomen.

[k] *Pedibus compensari pecuniam*] Dicebat Cato fructu et ubertate agrorum longinquam profectionem et impensas compensari; quia quo remotior est fundus, eo vilius emitur.

[l] *A Tiberi ad Caicum*] Caicus fluvius ex Mysia fluit, et fœcundos agros alluit: Tiberis vero in Italia steriles quandoque interfluit, Crustumios inprimis et Capenates in Etruria.

[m] *Agamemnon*] Cum Græci ad bellum Trojanum profecti essent, aiunt eos in Mysiam delatos fuisse ad Teuthraniam, urbem Telephi, quam Trojam rati vastaverunt. Illis occurrit Telephus, filius Teuthrantis, rex Mysorum: data pugna sauciatus fuit Telephus ab Achille. Cum vero se sanari nisi ab auctore ab oraculo accepisset, ab Achille obtinuit, ut vulneri mederetur, et se Græcis ductorem ad Trojam futurum esse promisit. Historia fabulose a poëtis excogitata, de qua Aristides. Porro Agamemnon dux fuit Græcorum.

Digitized by Google

ducem Telephum invenisset. Sed concedo id quoque: placuit oppidum: regio delectavit: emisses.[n] XXX. Amyntas est genere, honore, existimatione, pecunia, princeps illius[1] civitatis;[o] cujus socrum, mulierem imbecilli consilii, satis locupletem, pellexit Decianus ad sese; et, cum illa, quid ageretur,[p] nesciret, in possessione prædiorum ejus familiam suam collocavit: uxorem abduxit[2] ab Amynta prægnantem, quæ peperit apud Decianum filiam, hodieque apud Decianum est uxor Amyntæ et filia. 73. Numquid harum rerum a me fingitur, Deciane? sciunt hæc omnes nobiles, sciunt boni viri, sciunt denique[3] nostri homines, sciunt mediocres negotiatores. Exsurge, Amynta: repete a Deciano, non pecuniam, non prædia: socrum denique sibi habeat: restituat uxorem: reddat misero patri filiam: nam[4] membra, quæ debilitavit lapidibus, fustibus, ferro, manus quas contudit, digitos quos confregit, nervos quos concidit, restituere non potest: filiam, filiam, inquam, ærumnoso patri, Deciane, redde. 74. Hæc Flacco non probasse te[q] miraris? cui, quæso,[5] tandem probasti? Emtiones falsas,[k] prædiorum proscriptiones[6] cum mulierculis, aperta circumscriptione,[l]

[k] *Fictas.* [l] *Deceptione.*

CAP. XXX. 1 Voc. *illius* deest in C. Mox, *hujus socrum* Barb. edd. vett. Beck. Orell. *imbecillis* H.—2 Cod. χ *adduxit*. Mox, *pregnante* in eodem, in quo etiam verba, *filiam h. a. Decianum*, desunt. *est et uxor* Barb. Venett. 1480. 1483. Naug. Hervag. Mannt. Olivet. Lall. Beck. Orell.—3 Voc. *denique* deest in ς, non improb. Haldr.—4 Particula *nam* deest in sex codd. Oxon. Mox, *quos contulit* χ. *quos fregit* idem cod.—5 Sex codd. Oxon. *quasi*.—6 Pall. *præscriptiones*, hic et infra; S T *perscriptiones*; S ς χ *cum mulieribus*. Mox, *tutor his verbis* Guelf. *utor his verbis* C H S. *utor his rebus* ς χ. *legibus* deest in

NOTÆ

[n] *Emisses*] Pungit Deciani furta, aitque, quod debuisset fundos emere quos sibi usurpavit.

[o] *Civitatis*] Apolloniæ civis erat iste Amyntas; cujus socrum Decianus sibi ita devinxit, ut in ejus possessiones involarit.

[p] *Quid ageretur*] Quid a Deciano ageretur nesciebat inepta mulier.

[q] *Flacco non probasse te*] Propter hanc crudelitatem Decianus damnatus est a Flacco; quam crudelitatem cum motu ad indignationem amplificat.

Digitized by Google

fecisti: tutor his rebus Græcorum legibus[r] ascribendus[w] fuit. Polemocratem[7] scripsisti,[s] mercenarium et administrum consiliorum tuorum: adductus est in judicium Polemocrates de dolo malo et de fraude a Dione, hujus ipsius tutelæ nomine.[t] Qui concursus ex oppidis finitimis undique! qui dolor animorum! quæ querela! Condemnatus est Polemocrates sententiis omnibus, irritæ venditiones,[8] irritæ proscriptiones.[u] Num restituis?[9] defers ad Pergamenos, ut illi reciperent in suas literas publicas præclaras proscriptiones et emtiones tuas: repudiant, rejiciunt.[x] At qui homines?[10] Pergameni, laudatores tui. Ita enim mihi gloriari visus es laudatione Pergamenorum, quasi honorem majorum[11] tuorum[y] assecutus esses: et hoc te superiorem putabas esse, quam Lælium, quod te civitas Pergamena laudaret. Num honestior est civitas Pergamena, quam Smyrna?[12] [z] at ne ipsi quidem dicunt. XXXI. 75.

[w] *Interponendus.*

cod. Faërni.—7 *Ptolemocratem* S. *Polemocratem* χ. Paulo post, *Ptolemecrates* Lamb. in marg. *advectus est* C. *et de fraudatione* cod. H. Stephani; *et defraudatione* Pithœus; *et de fraude ad Jovem* Pal. 1.—8 Codd. quidam ap. Grut. *venditionis.* Mox, *perscriptiones* S T. *præscriptiones* al. ap. Græv.—9 Ita cod. Gruteri, Franc. 2. Barb. 8 T ϛ χ, et edd. vett. *Non restituis* codd. aliquot, Manut. Lamb. Grut. Græv. Mox, *recipiant* Beck. e uno cod. Oxon.—10 *Atque homines* sex codd. Oxon.—11 Nonnulli codd. ap. Græv. *majorem.* Mox, *secutus esses* H S T ϛ χ. *esse putabas* Faërn.—12 Ita cod. H. Steph. ed. Wald. Beck. Schutz. *Smyrnæa* Camer. Lamb. Hervag. Orell. et sic edere

NOTÆ

[r] *Græcorum legibus*] Tam Romanorum, quam Græcorum legibus mulieres in potestate tutorum fuerunt, ut diximus de Romanis in Orat. pro Murena.

[s] *Scripsisti*] Tutorem scripsisse illius mulierculæ Decianus Polemocratem dicebat.

[t] *Nomine*] Propter hanc ipsam tutelam vocatus est in judicium de dolo malo: dolus autem malus est machinatio quædam alterius decipiendi causa.

[u] *Irritæ proscriptiones*] Proscribere est libellum affigere, quo res cognoscatur esse venalis, aut libello publice fixo aliquid edicere, et denuntiare.

[x] *Rejiciunt*] Postulationes Deciani rejiciunt omnes etiam Pergameni, quorum laudationibus gloriabatur.

[y] *Majorum tuorum*] Deciani majores viri boni in hac civitate habiti sunt.

[z] *Quam Smyrna*] Ridet laudes, quæ tum a Pergamenis, tum a Smyrnæis illi datæ sunt, cum utrique sint levissimi. Smyrna autem urbs fuit Ioniæ.

Digitized by Google

Vellem tantum habere[1] otii, ut possem recitare psephisma Smyrnæorum, quod fecerunt in Castricium mortuum: primum, ut in oppidum introferretur;[*] quod aliis non conceditur:[a] deinde, ut ferrent ephebi:[b] postremo, ut imponeretur aurea corona mortuo. Hæc P. Scipioni,[c] clarissimo viro, cum esset Pergami mortuus, facta non sunt. [*p.* 162.] At Castricium quibus verbis, Dii immortales! 'decus patriæ, ornamentum populi Romani, florem juventutis' appellant. 76. Quare, Deciane, si cupidus es gloriæ, alia ornamenta[*] censeo, quæras. Pergameni te deriserunt. Quid? tu ludi[*] te non intelligebas, cum tibi hæc recitabant; 'clarissimum virum,[d] præstantissima sapientia, singulari ingenio?' mihi crede, ludebant.[2] Cum vero coronam auream literis[e] imponebant; re vera non plus aurum tibi, quam monedulæ committebant.[f] Ne tum quidem hominum ve-

[*] *Sepeliretur.* [*] *Alias laudes.* [*] *Derideri.*

volebat Beck. *Zmyrnæa* vet. cod. Lambini; *Smyrne* Barb. Venet. 1483. *Smyrnæ* Junt. Grut. Græv. Vid. Sanct. Minerv. IV. 4. et Perizon. ad eum II. 3. Pro *at ne* C H S ϛ χ habent *anne;* etiam Garat. in Venett. 1480. 1483. Naug. et Hervag. invenit *an;* unde conj. *Smyrnæa? an ipsi.* Verba, *at ne i. q. d. V. t. h. o. ut possem*, desunt in T. *laudaret. Nam h. e. c. Pergamena* omittuntur in χ. pro *ipsi* ϛ habet *ipsæ.*

CAP. XXXI. 1 C H S ϛ χ *habere me.* Mox, *psephismata S. quæ* Naug. Manut. Cam. Steph. Deinde, a verbis, *primum ut in op.* usque ad § 83. *quod ait Lucceius,* ingens est lacuna in codd. tantum non omnibus.—2 Lamb. conj. *illudebant.* Mox, pro *monedulæ*, quod habent Naug. Hervag. Manut. et seqq. *monedium* legitur in Crat. emendavit jam Peuting. ex Isidor. Orig. XII. 7. ubi est *monedulæ committendum;* unde Ernesti conj. *monedulæ committendum puta-*

NOTÆ

[a] *Aliis non conceditur*] Cicero in lib. de Leg. refert antiquis fuisse vetitum comburi intra urbem cadavera; quod illi incendiorum periculum timerent.

[b] *Ephebi*] Ephebus vox Græca est, et apud Latinos usurpatur de iis, qui media pueritiam inter et adolescentiam ætate sunt.

[c] *P. Scipioni*] Cum Scipio Nasica Pontifex Max. Tiberium Gracchum occidisset, et hac de causa plebi esset infensus, ei legatio libera a senatu in Asiam decreta est, ubi prope Pergamum mortuus est.

[d] *Clarissimum virum*] Verba sunt laudationis quæ a Pergamenis data est Deciano; quam ironicam ait esse Cicero.

[e] *Literis*] Cum scripto et decreto suo decernebant ei coronam, perinde agebant, ac qui aurum committunt monedulæ.

[f] *Monedulæ committebant*] Monedula genus est avis auri et argenti furacissimæ, quod mira calliditate aufert, et condit.

Digitized by Google

nustatem et facetias perspicere potuisti? Isti igitur, isti Pergameni proscriptiones,[4] quas tu afferebas, repudiaverunt. P. Orbius,[g] homo et prudens[5] et innocens, contra te omnia decrevit. XXXII. In P. Globulum,[1] [h] meum necessarium, fuisti gratiosior. Utinam neque ipsum neque me pœniteret! Flaccum in curia[i] decrevissent. 77. Veridicas adjungis[2] causas inimicitiarum, quod patri L. Flacci, ædili curuli, pater tuus, tribunus plebis, diem dixerit.[k] At istud, ne ipsi quidem patri Flacci valde molestum[l] esse debuit; præsertim cum ille, cui dies dicta est, prætor postea factus sit, et consul: ille, qui diem[m] dixit, non potuerit privatus in civitate consistere. Sed, si justas[3] inimicitias putabas, cur, cum tribunus militum Flaccus esset, in ejus legione miles fuisti, cum tibi per leges militares effugere liceret iniquitatem tribuni? Cur autem præ-

bant.—4 Ita cod. H. Steph. et sic emend. Camer. *perscriptiones* Crat. Grut. al. vett. *descriptiones* Manut.—5 Græv. maluit *pudens.*

CAP. XXXII. 1 Ita Naug. et seqq. *In P. Globium* Crat. Hervag. *Apud P. Globulum* de conj. Schutz. probante Orell.—2 Ita Crat. Hervag. Cam. Grut. Græv. Beck. *Flaccum in curia decrevissent veridicas. Adjungis* Orell. *Flaccus vi et injuria decrevit: motus paternis odiis: verasque adj.* cod. H. Steph. unde *Flaccum dicis vi et injuria decrevisse motum paternis odiis, verasque adj.* scripsit Schutz. *Flaccum inimicitiis et iracundia incitatum decrevisse dicis. Et vero adj.* Lamb. 1566. *Flaccum elatum iracundia decrevisse dicis Et vero adj.* Lamb. in marg. ed. 1584. *Flaccum in curia decrevisse injuriam dicis: adjungis* conj. Pantag. *Flaccus, ais, injuriam decrevit, motus paternis odiis: verasque adj.* conj. Wolff. 'Locus manifesto corruptus. Mihi in mentem venit, *Flaccum iracunde* (vel *iracundia*) *decrevisse in te absentem dicis. Adjungis causas, &c.*' Orell. Mox, *patri L. Flacco* conj. idem Orell. et paulo post, *patri Flacco.* Crat. Hervag. Cam. habent *nec ipsi quidem.*—3 *Sed si istas* Crat. Hervag. Mox, *in illius legione* Crat. Hervag. Tum, *tibi* omittunt eædem edd. uncis inclusit Orell.—

NOTÆ

g *P. Orbius*] Orbius prætor fuit in illis provinciis.

h *P. Globulum*] Globulus e Servilia gente erat, qui tribunus plebis obstitit C. Cornelio collegæ, invito senatu legem ferenti, ne quis, nisi per populum, legibus solveretur.

i *Flaccum in curia*] Deest hic aliquid: quid sit, non facile est conjicere.

k *Diem dixerit*] Diem dicere est vocare in jus apud populum.

l *Valde molestum*] Non fuit molestum Flacco patri a tali homine vocari in judicium, quia ad summos honores pervenit: fuit enim tribunus militum, deinde quæstor, tandem ædilis, prætor, et consul.

m *Ille, qui diem*] Accusator vero pater Deciani non potuit Romæ manere vel propter egestatem, vel propter judicium quod subiit.

Digitized by Google

tor te,[4] inimicum paternum, in consilium vocavit?[n] * quæ quidem quam sancte solita sint observari, scitis omnes. 78. Nunc accusamur ab iis, qui in consilio nobis fuerunt. Decrevit Flaccus. Num aliud, atque oportuit? In liberos. Num aliter, ac censuit senatus? In absentem[o] decrevit.[5] Cum ibidem esses, cum prodire nolles; non est hoc in absentem reum. (*Senatusconsultum,*[p] *et decretum Flacci.*) Quid, si non decrevisset,[q] sed edixisset?[6] quis posset vere reprehendere? Num etiam fratris mei literas, plenissimas humanitatis et æquitatis, reprehensurus es?[7] quas easdem mulieri[r] a me datas, apud Pataranos[s] requisivit.[8] Recita literas Q. Ciceronis: (*Literæ Q. Ciceronis.*) 79. Quid? hæc Apollonidenses,[t 9] occasione facta,[b] ad Flac-

[b] *Data.*

4 Ita de Cam. et Augustini conj. Lamb. et seqq. *Cum a. per te* codd. cum edd. vett. Crat. Hervag. Cam. ' *Vocavit * quæ*] Nihil deest. Schutzium cum Ernesti lacunam hic statuentem egregie adjuvarunt typothetæ, sic dantes, *in consilium quæ vocavit * * quidem quam.* Mox, *accusantur* ed. 1584. Grut. errore typogr.' *Orell.* Pro *fuerunt,* quod exhibent Faërn. Lamb. et seqq. *faverunt* legunt Crat. Hervag. Camer. *adfuerunt* cod. H. Steph. et Beck.—5 Lamb. de conj. Pantag. delet *decrevit.* Paulo post, *abs. reum decernere* cod. H. Steph. et Schutz. *decernere in abs. reum* Lamb.—6 Ita codd. Lambini et Steph. Manut. Lamb. et seqq. *dixisset* vet. liber Ursini, Crat. Naug. Hervag. *addixisset* conj. Augustin.—7 Verbum *es* omittunt Crat. Hervag. Camer. Steph.—8 ' Ita Naug. seqq. nisi quod *mulieres* T, *mulieribus . . . requisivit* Lamb. Locus corruptus. *quas easdem mulieri a me datas apud * requisivit* Crat. Hervag. Ex hoc loco manifestum fit, post Crat. et Hervag. Naugerium aut licentissime in hoc toto capite versatum esse, aut, quod non prorsus incredibile est, habuisse exactius aliquod ἀπόγραφον cod. Pentingeriani, vel similius. Unde enim h. l. accepimus *Pataranos,* (ceterum Naug. divisim, *Patara nos,*) nisi aut e conj. libidinosa fere; aut e codd. Mss.? *queis easdem mulieres amandatos apud Pataranos requisivit* conj. Pantag. multis prob.' *Orell.* Mox, *Recita l. Q. Cic.* desunt in cod. H. Steph. *Literæ Q. Ciceronis* desunt in Naug. Hervag. Manut.—9 *Apollonidienses* hic et paulo post Græv. Pro

NOTÆ

[n] *In consilium vocavit*] Consilium consessus est eorum qui causam vel publicam vel privatam cum prætore aut judice cognoscunt.

[o] *In absentem*] Non decrevit contra absentem, siquidem eodem erat in loco, quo Flaccus.

[p] *Senatusconsultum*] Hic recitatum est Flacci decretum, ut pateret cum senatus decreto consentire.

[q] *Decrevisset*] Decernitur jure causa cognita; edicitur, quod pro imperio fit; potuit autem edicere cum prætor esset.

[r] *Mulieri*] Amyntæ uxorem, vel filiam ejus intelligit.

[s] *Pataranos*] Patara urbs Lyciæ fuit.

[t] *Apollonidenses*] Apollonia, a qua Apollonidenses, urbs Phrygiæ fuit.

Digitized by Google

cum detulerunt? Apud Orbium[u] acta non sunt? ad Globulum delata non sunt? Ad senatum nostrum, me consule,[x] nonne legati Apollonidenses omnia postulata de injuriis unius Deciani detulerunt? At hæc[10] prædia etiam in censu dedicavisti.[e] Mitto, quod[y] aliena; mitto, quod possessa per vim; mitto, quod convicta[z] ab Apollonidensibus; mitto, quod a Pergamenis repudiata: mitto etiam, quod a nostris magistratibus[a] in integrum[11] restituta: mitto, quod nullo jure,[b] neque in re, neque in possessione tua. 80. Illud quæro, sintne[12] ista prædia censui censendo:[c] habeant jus civile:[f d] sint, necne sint,[e] mancipi: subsignari apud ærarium,[f] apud censorem possint: in qua tribu[g] denique ista prædia censuisti? Commisisti,[13] si tempus[h]

[e] *Retulisti in censum.* [f] *Pendeant ex jure civili.*

occasione Lamb. conj. *censione;* Gulielm. *concursione;* Oliv. e Lamb. affert *potestate.*—10 Ita de Lambini conj. emend. Ernesti et Beck. *Adhæc* al. Pro *in censu*, Cam. Hervag. Crat. Lamb. habent *incensu;* Cujac. conj. *in censum.* Actutum, *dicasti* conj. Lamb.—11 'Forte *in integrum* est insititium.' *Ernesti.* Mox, *nullo in jure, neque re, neque poss.* Crat. *nullo in jure, neque in re, neque poss.* Naug.—12 Crat. Hervag. Naug. *suntne.* Mox, *civile, necne; sint, necne, mancipi* Lamb.—13 *Promisisti* Manut. et Græv. e vett. lib. et sic cod. H. Steph. qui mox, post *tributum*, addit *te non recusaturum*, non improbante Garaton.—

NOTÆ

[u] *Apud Orbium*] Orbius prætor fuit in Asia ante P. Globulum.

[x] *Me consule*] Consule Cicerone, Flaccus prætor urbanus erat.

[y] *Mitto, quod*] Id est, quod aliena sint.

[z] *Convicta*] Hæc prædia judicio Deciano ademta sunt ab Apollonidensibus.

[a] *A nostris magistratibus*] A duobus Asiæ prætoribus Orbio et Flacco restituta sunt, quia per vim ablata fuerant.

[b] *Nullo jure, &c.*] Ad ea prædia nullum jus habebat Decianus.

[c] *Censui censendo*] Censui censendo agri proprie appellantur, qui et emi et venire jure civili possunt.

[d] *Habeant jus civile*] Habere jus civile est dependere a jure civili.

[e] *Sint, necne sint, &c.*] Id est, ita sui juris sint, ut abalienari possint.

[f] *Subsignari apud ærarium, &c.*] Subsignari apud ærarium, idem est, ac referri in publicas tabulas, quæ in ærario a censoribus servantur.

[g] *In qua tribu*] In sua quisque tribu censebatur. Petit autem in qua tribu censeri potuerint ejus prædia, cum apud socios sint.

[h] *Commisisti, si tempus, &c.*] Commisisti, id est, effecisti, ut si aliquod gravius bellum exoriretur, pro quo colligenda esset pecunia, duplex tibi

Digitized by Google

aliquod gravius accidisset, ut ex iisdem prædiis[i] et Apollonide et Romæ imperatum esset tributum. Verum esto: gloriosus fuisti: voluisti magnum agri modum censeri,[e] et ejus agri,[f] qui dividi plebi Romanæ[k] non potest.[14] Census es præterea numeratæ pecuniæ centum triginta[l] H-S millia.[15] Eam opinor tibi numeratam non esse abs te.* Sed hæc omitto. Census es mancipia[m] Amyntæ: neque huic ullam in eo fecisti injuriam; possidet enim ea mancipia Amyntas. Ac primo quidem pertimuit, cum te audisset servos suos esse censum.[n] Retulit ad jurisconsultos.[g] Constabat inter omnes, si aliena censendo[o] Decianus sua facere posset, eum * [maximam habiturum esse familiam.[16] Responsum est, ejus facta non videri. Idem visum est postea Flacco, cum rem cognosceret: itaque decrevit].

XXXIII. 81. Habetis causam inimicitiarum, qua causa inflammatus Decianus ad Lælium detulerit hanc opimam[h] accusationem. Nam ita questus est Lælius, cum

[e] *Habere multos agros.*
[f] *Et eos agros.*
[g] *Consuluit jurisconsultos.*
[h] *Uberem.*

14 Ernesti conj. *posset.*—15 Crat. Naug. Orell. *numeratæ pecuniæ CXXX.* Hervag. *n. p. centum triginta millia;* Manut. conj. *n. p. CXXX H-S.*—16 Hervag. Cam. *eum m. h. esse domina;* al. e vett. lib. *eum m. h. esse prædia;* cod. H. Steph. *eum maximam h. esse rerum omnium copiam.* Verba uncis inclusa sunt e marg. vet. cod. 'Ingeniosum, nec tamen probabile est recentioris alicujus grammatici supplementum. Stephanianum ac Lambinianum conflavit Schutz. *eum . . . copiam. Responsum . . . decrevit.*' Orell.

NOTÆ

persolvendum esset tributum, Apollonide alterum, alterum Romæ.

[i] *Ex iisdem prædiis*] Ex prædiorum quæ censa erant, æstimatione, tributum imponebatur unicuique.

[k] *Dividi plebi Rom.*] Qui liberi sunt agri populo Rom. dividi non possunt, quia ex jure Romano non dependent; agri enim qui censi non erant, mulctæ nomine populo dividebantur.

[l] *Centum triginta, &c.*] Tredecim librarum millia.

[m] *Census es mancipia*] Id est, detulit in suum censum omnes servos: mancipia etiam sumuntur pro illis bonis, quæ postea mobilia vocaverunt.

[n] *Servos suos esse censum*] Timuit Amyntas cum illi renuntiatum est, servos illius esse censos, et inter bona sua retulisse Decianum.

[o] *Censendo*] Responsum est a jurisconsultis, si aliena in censum suum referre posset, brevi amplissima bona habiturum esse Decianum.

Digitized by Google

de perfidia Deciani diceret: Qui mihi auctor fuit,[p] qui causam ad me detulit, quem ego sum secutus; is a Flacco corruptus est, is me deseruit ac prodidit. Siccine tu auctor[q] tandem[2] eum,[r] cui tu in consilio fuisses, apud quem omnes gradus dignitatis tuæ retinuisses, pudentissimum hominem, nobilissima familia natum, optime de republica meritum, in discrimen omnium fortunarum vocavisti? Sed defendam[3][s] Decianum; qui tibi in suspicionem nullo suo delicto venit. 82. Non est, mihi crede, corruptus.[t] Quid enim fuit, quod ab eo redimeretur?[i] ut duceret[k] judicium? cui sex horas[u] omnino lex dedit. Quantum tandem ex his horis detraheret, si tibi[4] morem gerere voluisset? Nimirum illud est, quod ipse suspicatur.[5] Invidisti ingenio subscriptoris tui:[x] quod ornabat facile locum, quem prehenderat,[y] et acute testes interrogabat, aut circumveniebat;[l][6] fortasse fecistis[z] et tu, et populi sermo,

[i] *Emeretur.* [k] *Produceret.* [l] *Decipiebat.*

Cap. XXXIII. 1 Camer. *optimam.*—2 Bremius conj. *tu auctore tantum.* Mox, pro *fuisses*, Crat. Naug. Cam. Victor. Manut. legunt *favisses*; cod. H. Steph. *adfuisses.*—3 *Scilicet defendam* Crat. Hervag. Camer. Græv. Orell. Oliv. Lall.—4 Cod. H. Steph. *nisi tibi.*—5 Hervag. *suspicabatur.* Eadem ed. mox omittit *tui.* Mox, pro *facile*, quod habent Naug. Cam. Grut. Græv. Beck. *facete* legunt Lamb. Schutz. Orell. *facere* Crat. Hervag.—6 Crat. et Orell. omittunt *circumveniebat*, spatio relicto, quod Hervag. et seqq. exhibent ex arbitrario supplemento. Mox, *fortasse fecisti et tu, ut populi sermone exciperes* Hervag. Cam. *f. fecisti et tu et populi sermo ne exciperes* Steph. Grut.

NOTÆ

[p] *Qui mihi auctor fuit*] Inducit hic loquentem Lælium.

[q] *Siccine tu auctor*] Convertit orationem ad Decianum.

[r] *Eum*] Invehitur in Decianum, quod ausus sit Flaccum in periculum bonorum vocare.

[s] *Defendam*] Ostendit probabile non esse a Flacco corruptum esse Decianum.

[t] *Corruptus*] A Flacco corruptus non est Decianus.

[u] *Cui sex horas*] Horæ in causis publicis lege ita constituebantur, ut semper plures defensori, quam accusatori, darentur. Ita in causa Milonis duæ horæ accusatori, et tres reo permissæ sunt. At in causis repetundarum, tres tum accusatori, tum defensori, concedebantur.

[x] *Subscriptoris tui*] Subscriptores dicebantur, qui accusationi ejus qui rei nomen detulerat, subscribebant.

[y] *Locum, quem prehenderat*] Cum multi essent in eadem causa accusatores, sua cuique pars agenda deferebatur.

[z] *Fortasse fecistis*] Id est, effecis-

ne exciperes. Idcirco Decianum usque ad coronam applicuisti.[a] 7 Sed, ut hoc verisimile est, ita [8] haud verisimile, Decianum a Flacco esse corruptum. 33. Ita scitote, judices, esse cetera: [9] vel quod ait Lucceius,[a] L. Flaccum [10] sibi dare cupisse, ut a fide se abduceret,[b] sestertium vicies.[b] Et eum tu accusas avaritiæ, quem dicis sestertium vicies [11] voluisse perdere? nam quid emebat, cum te emebat? ut ad se transires? [c] quam partem [c] causæ tibi daremus? an ut enuntiares [12] consilia [d] Lælii? qui testes ab eo prodirent? quid? nos non videbamus habitare una? quis hoc nescit? tabulas [d] in Lælii potestate fuisse, num dubium est? an, ne vehementer, ne copiose accusares? [e] Nunc [13] facis suspicionem: ita enim dixisti, ut nescio quid abs te

[a] *Produxisti apud populum.*
[b] *Faceret se prævaricatorem.*
[c] *Partes ejus defenderes.*
[d] *Revelares consilia.*
[e] *Ut esses lenior in accusatione.*

Græv. *f. fecisti et ut populi sermonem exciperes* Lamb. *f. fecisset, ut ex populi sermone excideres* conj. Mannt. *f. fecisset, ut tu populi sermone excideres* Schutz. *f. fecistis et tu, et populi sermone exciperes* Crat. et Orell.—7 Ita Crat. et seqq. 'Hæc quoque corrupta.' *Orell.* *ad coronidem* conj. Angustin. vet. lib. Ursin. *Idcirco D. perfidiæ accusasti, teque ad coronam applicuisti* conj. Schutz. *Idcirco in D. usque te ad coronam applicuisti* conj. Wolff.—8 Particula *ita* non legitur in edd. ante Hervag.—9 Ita Naug. Steph. Lamb. seqq. *Ita scitote esse certa* Crat. *Eaque, judices, scitote esse vera* Hervag. *corruptum, scitote, judices, esse cetera* Camer. Hic tandem desinit lacuna a Cratandro suppleta.—10 *Lelium Flaccum* C. Mox, *ut fide* Franc. 1. C H S ς, Venet. 1483. Junt. Crat.—11 Verba, *Et eum tu a. a. q. d. s. vicies* desunt in T χ. *quem dices* C H S. *noluisse perdere* H. Paulo post, *ut ad te trans* χ. *quas partes* Lamb. *causæ* deest in S. *tibi darem* T.—12 Dresd. *annuntiares;* Franc. 1. et C *denuntiares.* Mox, *hæc nescit* Dresd. Tum, *potestatem* C. *non dubium est* C H S ς, Mannt. Lamb.—13 *Num* C. Actutum, *jacis susp.* suspicabatur Lamb. *quid a te* C H S χ. *imperatum esse* χ.

NOTÆ

tis ut non esset in majori quam tu existimatione. Et hac de causa eum non loqui permisistis. Sed tantum Decianum in conspectum populi adduxistis. Sensus valde obscurus, et mutilatus aliunde, videtur sic posse explicari.

[a] *Lucceius*] Videtur fuisse unus ex iis qui Flaccum accusabant, quem jam refutare aggreditur.

[b] *Sestertium vicies*] Id est, centum millia sestertiorum, librarum decem millia.

[c] *Partem*] Nulla pars esset in qua uteretur tua opera, vel quam Lucceio Flaccus dare posset.

[d] *Tabulas*] Tabulæ, in quibus scripta sunt testimonia quæ ex Africa Romam missa sunt, in Lælii potestate fuerunt; quæ ideo valere non debent.

Digitized by Google

impetratum esse videatur. XXXIV. 84. At enim Androni Sextilio[1] gravis injuria facta est, et non ferenda: quod, cum esset uxor ejus Valeria, intestato[e] mortua, sic egit eam rem Flaccus, quasi ad ipsum hæreditas pertineret. In quo quid reprehendas, scire cupio: quod falsum intenderit?[f] qui[a 2] doces? Ingenua, inquit, fuit.[g] O peritum juris hominem! Quid? ab ingenuis mulieribus hæreditates lege non veniunt? In manum,[3] inquit, convenerat.[f] Nunc audio: sed quæro, usu, an coëmtione?[h] usu non potuit; nihil

[a] *Quomodo.* [f] *Venerat in potestatem mariti.*

CAP. XXXIV. 1 *Sextullio* C. *a Dione Sextilio* Franc. 2. et ed. pr. *Androni Stuphalio* Franc. 2. Mox, *ejus* omittit Manut. *ejus uxor* habent codd. Faërni, Barb. et edd. ante 1584. *uxor ejus* ed. 1584. et seqq. Deinde, *intestata* codd. aliquot, Venet. 1483. et Junt. *Flaccus* deest in χ.—2 Cod. χ *ostenderit, quid.*—3 *In manu* C H S ς χ, Naug. *inquam* C χ. *convenerit* C H S χ. Mox, *quæro utrum usu* edd. quædam vett. sed *utrum* non legitur in codd. Faërni, Barb. ,Venett. 1480. 1483. *an emptione* H. *usu? coëmtione* Venet. 1483. Junt. Verba *nihil . . . deminui* poni post illa *omn. e. auctoribus* voluit

NOTÆ

[e] *Intestato*] Intestato mori dicuntur, qui non facto testamento moriuntur.

[f] *Quod falsum intenderit*] Id est, quod falso hæreditatem ad se pertinere dixerit.

[g] *Ingenua fuit*] Ingenui dicuntur, qui utroque parente libero nascuntur.

[h] *Usu, an coëmtione*] Conveniebant duobus modis in matrimonium veteres Romani; aut coëmtione, aut usu: coëmtione, cum vir et fœmina se invicem emebant; nubentes autem mulieres, ut Varro scribit, tres ad virum asses ferebant; atque unum quidem quem in manu tenebant, tanquam emendi causa, marito dare; alium quem in pede habebant, in foco larium familiarium ponere; tertium in sacciperio cum condidissent, compito vicinali solebant resignare. Hinc eveniebat, ut mulier quidem in manu mancipioque esset mariti, aut ejus, cujus in manu mancipioque maritus erat, suaque illi hæres fieret. Ita Ulpian. XVIII. 6. Vir autem interrogabat mulierem, an sibi materfamilias esse vellet; et hæc vicissim, an sibi paterfamilias esse vellet: si uterque respondebat se velle, mulier materfamilias vocabatur, quoniam non in matrimonium tantum, sed in familiam quoque mariti, et in sui hæredis locum venerat. Usu vero fieri matrimonium dicebatur, cum, tutoribus auctoribus, mulier in matrimonium alicui conveniebat, quo cum ea consuescebat quasi cum justo perfectoque matrimonio: adeo ut si usus ille intra annum non interrumperetur, pro usucapta jam haberetur; et tamen intra annum usurpare, id est, usum infringere, ex lege XII. Tab. liceret: quod ni faceret, quoad in eo matrimonio maneret, matrona, inquit Gellius, dicebatur; etsi liberi nati non forent:

enim potest de tutela legitima sine omnium tutorum auctoritate deminui: coëmtione? omnibus ergo auctoribus:[4] in quibus certe Flaccum fuisse non dices. 85. Relinquitur illud, quod vociferari non destitit,[5] non debuisse, cum prætor esset, suum negotium agere, aut mentionem facere hæreditatis. Maximas audio tibi, L. Luculle, qui de[6] L. Flacco sententiam laturus es,[i] pro tua eximia liberalitate, maximisque beneficiis in tuos, venisse hæreditates, cum Asiam provinciam consulari imperio[k] obtineres: si quis eas suas esse dixisset, concessisses?[l] Tu, T. Vecti,[7][m] si qua tibi in Africa venerit hæreditas; usu amittes?[n] an tuum, nulla avaritia,[o] salva dignitate, retinebis? At istius hæreditatis, jam Globulo[8] prætore,[p] Flacci nomine, petita possessio est: non igitur impressio,[q] non occasio,[r] non vis,

Geo. d'Arnaud Var. Conj. I. 27. *diminui* edd. vett.—4 Lamb. *omn. e. tutoribus auctoribus*. Particula *ergo* deest in T. *auctoritatibus* S.—5 Ita codd. Faërni et Lamb. *desistit* edd. vett.—6 Cod. ς *qui de tuo*. Paulo post, *in tuas v. h. . . . imp. obtinens . . . dixisses* in eodem cod. Deinde, *concessisse* H S.—7 *Vetti* Lamb. Beck. Schutz. Orell. *in A. venit* Guelf. C χ. Mox, *aut tuum* C. *nullam avaritiam* χ.—8 *Globillo* C H S χ. Mox, *non vis, non occasio* conj. Manut. probante Wolff. improb. Orell. *non occisio* C H S χ. Hæc verba de-

NOTÆ

a matris scilicet nomine, non adepto jam, sed cum spe et omine mox adipiscendi. Hæc neque in manu mancipioque mariti, neque sui juris erat; sed semper in tutorum potestate permanebat: quod si intestata moreretur, agnatus proximus habebat familiam.

[i] *Laturus es*] Lucullus erat inter judices qui ferre sententiam debebant; ejusque exemplo probat in sua provincia Flaccum potuisse hæreditates accipere.

[k] *Consulari imperio*] Erant consulares provinciæ, quæ a consulibus regebantur, quibus duodecim fasces, insignia potestatis, præferebantur.

[l] *Concessisses*] Interrogando petit utrum fuisset eas concessurus: quod negat.

[m] *Vecti*] Vectius judex sedebat, qui brevi profecturus erat in Africam.

[n] *Usu amittes*] Usu permittere, est non adire illam hæreditatem, sed ut eam alius usucapiat, permittere; nam usu res et acquiruntur, et amittuntur.

[o] *Nulla avaritia*] Potest cum dignitate, et sine avaritia conservare hæreditatem quæ ipsi obvenit.

[p] *Globulo prætore*] Globulo Flaccus successisse creditur, quo Globulo prætore, hæc Flacci nomine hæreditas petita est.

[q] *Impressio*] Impressio proprie est hostilis impetus, qui armata vi infertur; qualis a Flacco non factus esse potuit, cum nondum prætor esset.

[r] *Occasio*] Prætoriæ suæ dignitatis in Asia occasione non usus est.

Digitized by Google

non tempus, non imperium, non secures ad injuriam faciendam Flacci animum impulerunt. 86. Itaque eodem etiam M. Lurco, vir optimus, meus familiaris, convertit aculeum[s] testimonii sui: negavit, a privato pecuniam in provincia prætorem petere oportere. Cur tandem, M. Lurco,[9] non oportet? eripere, extorquere, accipere contra leges non oportet: petere non oportere, nunquam ostendes, nisi docueris non licere. An legationes sumere liberas,[t] exigendi causa, sicut et tu ipse nuper, et multi viri boni sæpe fecerunt, rectum est[10] (quod ego non reprehendo; socios video queri);[u] prætorem, si hæreditatem in provincia non reliquerit,[11] non solum reprehendendum, verum etiam condemnandum putas? XXXV. Doti, inquit,[1 x] Valeria pecuniam omnem suam dixerat. Nihil istorum explicari potest, nisi ostenderis, illam in tutela Flacci non fuisse:[y] si fuit, quæcumque sine hoc auctore est dicta dos, nulla est. 87. Sed tamen Lurconem, quanquam, pro sua dignitate moderatus

sunt in T. Paulo post, *Fl. an. intulerunt* ς.—9 Hæc omnia, *vir optimus . . . M. Lurco*, desunt in T. Mox, *eripere* omittunt sex codd. Oxon. Venet. 1483. Junt. Crat. Hervag. Camer.—10 H ς χ *ratum est;* et sic H in marg. Pro *quod ego* T habet *ego quoque*.—11 Ita codd. Gruteri, Grævii, Guelf. Venett. 1480. 1483. Junt. *non* omittunt codd. Faërni, Memm. al. unde Lamb. conj. in ed. 1566. *in provincia creverit*. Actutum, *non solum non* S et Dresd. *putatis* H S χ.

CAP. XXXV. 1 Schutz. de Beckii conjectura *inquis*. Mox, *Nihil doti istorum* H S ς χ, Franc. 1. 2. *explicare* ς. *in tutelam* H, Dresd. Barb. Venet. 1480. Deinde, *si sit* Franc. 1. 2. Dresd. Barb. H S T ς χ, ed. pr. Venett.

NOTÆ

[s] *Convertit aculeum, &c.*] Lurco in eandem partem infestum testimonium suum convertit. Translata verba sunt ab apibus. Hujus testimonium rejicit, quia potest prætor debitam sibi hæreditatem petere.

[t] *Legationes liberas*] Liberæ dicebantur legationes, quas senatores, privati negotii, aut evitandi plebeii furoris causa, a senatu ad aliquod tempus impetrabant. Cicero eas annuas lege sua fecerat; sed postea, ut scribit ad Att. lib. XV. lege Tullia quinquennium iis præfinitum fuit.

[u] *Socios video queri*] Objicit hoc esse reprehendendum, quia non æquo jure cum senatoribus litigarent.

[x] *Doti, inquit, &c.*] Objiciebat ille quod Valeria dotis nomine promiserat suam pecuniam; dos autem est, quod affert ea quæ nubit, vel quod pater dat familiæ.

[y] *In tutela Flacci non fuisse*] Lurco debet ostendere Valeriam non fuisse in tutela Flacci, si vult ut legitima sua sit accusatio.

Digitized by Google

est in testimonio dicendo religioni[2] suæ,[a] tamen iratum Flacco esse vidistis: neque enim occultavit causam iracundiæ suæ, neque reticendam putavit. Questus est, libertum suum,[b] Flacco prætore, esse damnatum.[3] O conditiones miseras administrandarum provinciarum! in quibus diligentia plena simultatum est; negligentia, vituperationum: ubi severitas periculosa est; liberalitas, ingrata: sermo, insidiosus;[*] assentatio, perniciosa: frons omnium, familiaris; multorum animus, iratus: iracundiæ, occultæ; blanditiæ, apertæ: venientes prætores expectant, præsentibus inserviunt, abeuntes deserunt. Sed omittamus querelas, ne nostrum consilium[c] in prætermittendis[4] provinciis laudare videamur. [*p.* 163.] 88. Literas misit de villico P. Septimii,[d] hominis ornati, qui villicus cædem fecerat: Septimium ardentem iracundia[e] videre potuistis.[5] In Lurconis libertum judicium ex edicto dedit:[f] hostis est Lurco. Quid

[*] *Fallax.*

1480. 1488. Mediol.—2 Voc. *religioni* displicet Ernestio, Beck. et Brem. *orationi*, e Bremmii conj. edidit Schutz. *iræ*, vel *sibi m. e. int. d. religione sua* conj. Wolff. improbante Orell. Mox, *nec enim* Franc. 1. 2. C H S, et ed. pr. *rejiciendum putavit* Franc. 1. *reiciendum putavit* C S. *rejicienda putavit* χ. *retinendum putavit* Franc. 2. et ed. pr.—3 *Questus est, l. s. F. p. e. damnatum* ς. Mox, *administ. civitatum et provinciarum* Venet. 1483. Junt. Crat. Hervag. *simulatum est* C χ. Dein, verba, *liberalitas, i. s. i. a. perniciosa*, desunt in T. *in grata* divisim C. *fraus omnium* T.—4 Unus cod. Oxon. et edd. vett. *omitten-*

NOTÆ

[a] *Moderatus est . . . religioni suæ*] Lurco modum tenuit, propter religionem scilicet jurisjurandi; nam jurati dicebant testimonia: tamen illius testimonium improbat, et causam subjicit.

[b] *Libertum suum*] Liberti sunt, quos domini ex justa servitute solverunt, ac manumiserunt; unde etiam illorum patroni, quasi patres, qui a morte in vitam illos revocaverunt, appellabantur. Libertini dicti sunt etiam, non qui manumittebantur, sed ingenui ex iis procreati.

[c] *Ne nostrum consilium*] Recusaverat Cicero provinciam administrandam post consulatum.

[d] *P. Septimii*] Septimius eques Romanus fuit, qui in Asia negotiabatur, cujus etiam testimonium reprehendit.

[e] *Ardentem iracundia*] Septimius visus est plenus iracundia in dicendo contra Flaccum testimonium; quia cum aufugisset ex Asia, post interfectum a se hominem, scripserat Romam Flaccus, ut ille villicus caperetur.

[f] *Ex edicto dedit*] Id est, tulit sententiam secundum edictum. Edic-

Digitized by Google

igitur? hominum gratiosorum[g] splendidorumque libertis fuit Asia tradenda? an simultates, nescio quas, cum libertis vestris Flaccus exercet?[6] an vobis in vestris vestrorumque causis severitas odio est;[b] eandem laudatis, cum de nobis judicatis? XXXVI. At iste Andro,[1][h] spoliatus bonis, ut dicitis, ad dicendum testimonium non venit. 89. Quid, si veniat? Decisionis[c] arbiter C. Cæcilius[i] fuit: quo splendore vir! qua fide! qua religione! obsignator C. Sextilius, Lurconis sororis filius, homo et pudens, et constans, et gravis. Si vis[k] erat, si fraus, si metus, si circumscriptio;[l] quis pactionem fieri, quis adesse istos coëgit? Quid, si ista omnis pecunia huic adolescentulo,[m] L. Flacco,[2] reddita est? si petita? si redacta?[n] si per hunc Antiochum,

[b] *Improbatur.* [c] *Pactionis.*

dis.—5 C *videte. Potuistis in, &c.*—6 Victor. et Mannt. *exercuit.* Mox, *vobis* deest in C H S ς χ. Deinde *vobis judicatis* C S. *vocatis* ς.

Cap. xxxvi. 1 C χ *audio.* Mox, hæc omnia, *Quid si . . . istos coëgit*, desunt in T. Pro *Cæcilius* ς habet *Cælius.* Idem cod. *obsignatos.* C H S χ *homo et prudens.*—2 C χ *a L. Flacco.* Mox, *si redacta per* conj. Patagath. ap. Ursin. *si numerata, aut si donata per hunc, &c.* al. ap. Græv. *hujus* deest in C χ. *soni illi* habet χ. *non* ante *solum* deest in codd. Oxon. *sed etiam libertatis*

NOTÆ

tum autem duplex fuit; perpetuum videlicet, et temporale: perpetuum fuit, quod prætor arbitratu suo, toto præturæ suæ tempore constituit; temporale vero, quod certi oborti negotii causa proponebatur.

[g] *Gratiosorum*] Gratiosi dicuntur qui gratia plurimum possunt, et quibus multorum gratia comparata est. Horum liberti molesti erant Asianis, quos ita impune agere non vult Cicero in provinciis.

[h] *Andro*] Andro vir Valeriæ fuit, quem non venisse in testimonium, dicit: at hunc nihil effecturum contendit Cicero; quia cum Flacco deciderat de hæreditate.

[i] *C. Cæcilius*] Cæcilius ille arbiter fuit initæ pactionis de hæreditate Valeriæ inter Andronem et Flaccum. Hujus Cæcilii auctoritatem et fidem laudat.

[k] *Si vis*] Si facta nempe a Flacco vis fuit, quia prætor erat; pactio fieri non debuit, cum nemo eos ad illam faciendam impulerit.

[l] *Circumscriptio*] Circumveniri et circumscribi dicitur qui in fraudem inducitur.

[m] *Adolescentulo*] Aderat hic alter Flaccus adolescens, qui potuit esse aut fratris filius, aut frater patruelis; atque ita ad ambos pertinuit hæreditas.

[n] *Redacta*] Si collecta fuit illa pecunia per Antiochum libertum, et data ab isto Flacco qui defenditur; propter liberalitatem laudandus est, non accusandus avaritiæ.

Digitized by Google

paternum hujus adolescentis libertum, seni illi Flacco probatissimum? videmurne non solum avaritiæ crimen effugere, sed etiam liberalitatis laudem assequi singularem? communem enim hæreditatem, quæ æqualiter ad utrumque lege venisset, concessit adolescenti, propinquo suo: nihil ipse attigit de Valerianis bonis: quod statuerat facere, adductus hujus pudore,[o] et non amplissimis patrimonii copiis, id non solum fecit, sed etiam prolixe cumulateque fecit. Ex quo intelligi debet, eum contra leges pecunias non cepisse, qui tam fuerit in hæreditate concedenda liberalis. 90. At Falcidianum crimen[p] est ingens:[3] talenta quinquaginta[q] se Flacco dicit dedisse. Audiamus hominem. Non adest. Quomodo igitur dicit?[4] Epistolam mater ejus profert, et alteram soror: scriptum ad se dicunt esse ab illo, tantam pecuniam Flacco datam. Ergo is,[5] qui si aram tenens[r] juraret, crederet nemo, per epistolam, quod volet, injuratus probabit? At qui vir? quam non amicus suis civibus! qui patrimonium satis lautum, quod hic nobiscum

ς. Deinde, *lege* deest in χ.—3 C H S ς χ, et Manut. *crimen ingens;* verbum *est* addidit Faërn. e codd. suis, quibus accedit Barb.—4 Ita Crat. Lamb. seqq. *dicitur* sex codd. Oxon. Venett. 1480. 1483. Junt. *dicet* Manut. et Steph. Mox, *tantum pecuniam* H. *tanquam pecuniam* C χ. *a Flacco* C.—5 *Ego is* χ. Mox, pro *qui si*, Græv. emend. *cui, si*, receperunt Beck. Schutz. Orell.

NOTÆ

[o] *Adductus hujus pudore*] Tantam honestatem in consanguineo adolescente reperit Flaccus, ut ipsi cesserit patrimonium quod ipse poterat accipere.

[p] *Falcidianum crimen*] Aliud crimen quod Falcidius intendit contra se a Flacco commissum esse. Hunc autem Falcidium in odium adducit festiva hominis descriptione.

[q] *Talenta quinq.*] Quoties occurrit talenti ratio, si nihil aliud addatur, de minori talento Attico intelligi debet, quod fuit minarum sexaginta, seu sex millium drachmarum. Porro drachma Attica, denario Romano, et grosso Francico æquiparatur: grossus pars est marcæ sexagesima quarta: marca signati argenti capit libras nostras, sive Francicos, viginti septem: grossus igitur valet octo solidos cum denariolis paulo minus sex: qui grossi sexies millies repetiti, Francicos conficiunt 2330. et hic valor est argentei talenti Attici ad modum nostrum revocati.

[r] *Si aram tenens*] Aram tenentes jurabant Græci. Huic autem Falcidio sic juranti nemo fidem habuit; ergo ei minus habenda est loquenti per literas.

Digitized by Google

conficere[d] potuit, Græcorum conviviis maluit dissipare. 91. Quid attinuit relinquere hanc urbem? libertate tam præclara carere? adire periculum navigandi? quasi bona comesse Romæ non liceret: nunc denique materculæ suæ[6] festivus filius, aniculæ minime suspiciosæ, purgat se per epistolam, ut eam pecuniam, quacum trajecerat, non consumsisse, sed Flacco dedisse videatur. XXXVII. At fructus isti[s] Trallianorum, Globulo prætore venierunt:[1] Falcidius emerat H-S nongentis[t] millibus. Si dat tantam pecuniam[2] Flacco, nempe idcirco dat, ut rata sit emtio. Emit igitur aliquid, quod certe multo pluris esset:[3] dat de lucro: nihil detrahit de vivo.[u] Minus igitur lucri facit. 92. Cur Albanum[4][x] venire jubet? cur matri præterea blanditur? cur epistolis et sororis et matris imbecillitatem aucupatur? postremo cur non audimus ipsum? Retinetur, credo, in provincia: mater negat: venisset, inquit, si esset denuntiatum. Tu certe coëgisses, si ullum firmamentum in illo teste posuisses. Sed hominem ab negotio abducere noluisti: magnum erat ei certamen propositum, magna cum Græcis contentio: qui tamen, ut opinor, jacent victi; nam iste unus totam Asiam magnitudine poculorum[y] bibendo

[d] *Prodigere.*

Paulo post, *satis latum* χ.—6 Idem cod. *matercula sua.* Mox, pro *quacum trajecerat,* quod exhibent Pal. 3. Grut. et recentt. *quam trajecerat* legunt codd. Faërni, Stephani, Franc. 1. Guelf. C χ, Junt. *quam confecerat* Crat. Naug. Lamb. *quam contrajecerat* codd. Victorii, Memm. Franc. Pall. plerique, et ed. 1471. *quam contra legerat* Venett. 1480. 1483.

CAP. XXXVII. 1 Ita Lamb. Grut. Græv. nullo codice laudato; *venierant* C H S ς χ, cum omnibus edd. ante Lamb. item Beck. Schutz. Orell. Mox *H-S* deest in C H S T, Barb. et Venett. 1480. 1483. *nonigentis* codd. Faërni; *noningentis* T.—2 Junt. *pecuniam tantam.*—3 Cod. χ *certo multi pluris esse.*—

NOTÆ

[s] *At fructus isti*] Dictum adversariorum refutat, qui dicebant Falcidium, Globulo prætore, Trallianorum fructus emisse.

[t] *H-S nongentis*] Quingenta talenta intelligenda sunt.

[u] *Detrahit de vivo*] Detrahit de vivo qui v. g. rem valentem triginta nummos, viginti emit. Viginti nummi vivum efficiunt, et decem lucrum.

[x] *Albanum*] Prædium, denominatum a regione in qua erat, vendere jussit Falcidius.

[y] *Magnitudine poculorum*] Majoribus poculis utebantur Græci et Asiani in bibendo, quia præ ceteris aliis

quæ superavit. Sed tamen quis tibi, Læli, de epistolis istis[5] indicavit? mulieres negant se scire. Quis is est igitur? ille ipse tibi,[6] se ad matrem et sororem scripsisse, narravit? an etiam scripsit oratu tuo? 93. At vero M. Æbutium, et[7] constantissimum et pudentissimum hominem, Falcidii affinem, nihil interrogas? nihil ejus generum, pari fide præditum, C. Manilium?[8] qui profecto de tanta pecunia, si esset data, nihil audisse non posset. [*p.* 164.] His tu igitur epistolis, Deciane, recitatis, his mulierculis productis, illo absente auctore laudato,[e] tantum te crimen probaturum putasti? præsertim, cum ipse non deducendo[a] Falcidium, judicium[9] feceris, plus falsam epistolam habituram ponderis, quam ipsius præsentis fictam vocem et simulatum dolorem?

94. Sed quid ego de epistolis Falcidii, aut de Androne Sextilio,[10] aut de Deciani censu tamdiu disputo? de sa-

[e] *Citato.*

4 *Albanam* Faërn.—5 Cod. ς *epistolis tuis.*—6 Grut. e codd. *se scire, qui sis: ipse igitur ille tibi;* Crat. et Cam. *Quis? is ipse? igitur ille tibi;* Venet. 1483. et Mediol. *Quid est igitur? ille tibi;* Garat. *Quid est igitur? ille ipse tibi;* Lamb. *Quis is est igitur? ille tibi;* Orell. *Quis is est igitur? ipse ille tibi;* Junt. *Quis is igitur? ipse ille tibi.* Nostram lect. exhibent codd. Grævii, Faërni, Paris. Guelf. cum edd. Græv. Lall. Beck. Schutz. Mox, *an conscripsit oratu tuo* Memm. Pall. quatuor codd. Oxon. Barb. Guelf. *an e. s. hortatu tuo* Pall. 1. 2. 5. Faërn. *an e. s. rogatu tuo* Naug. Steph.—7 Copula *et* deest in C H S T χ, *et prudentissimum* exhibent C H S T ς, et Victor.—8 Ita codd. Faërni, Barb. Venet. 1480. *Manlium* H S χ, et pleræque edd. ante Lamb. *non possent* C χ, alii codd. ap. Faërn. et Lamb. cum edd. Lamb. Beck. Schutz. Orell.—9 Franc. 1. *indicium,* probante Grævio.—10 *A. Sestullio* C. *Androne Sestullio* S. *Androne Sextullio* χ. Actutum, *aut deditiani* χ. Pro *censu,* C H S χ habent *sensu;* Ernesti conj. *causa.* Post *disputo* Lamb. addidit e Memm. *et expostulo,* quod habent etiam quatuor codd. Oxon. eumque secuti sunt Oliv. Lall. Beck. Schutz. et Orell. *disputo? postulo* legunt codd. Faërni, Pall. Barb. ς χ, Venett. 1480. 1483. Junt. Hervag. Faërn. Grut. Græv. Verb. *disputo? postremo* Naug. Cam. *disputo? de salute, &c.* Guelf. Deinde, *de summa republica* duo codd. Oxon. Venet. 1480. Lamb. Lall. Orell. *de summa R. P.* Venet. 1483. *de summa rei publicæ* Junt. Cam. Faërn. Grut. Græv. Beck. Schutz. Verba, *vestris humeris,* priore loco desunt in sex codd. Oxon.

NOTÆ

populis ebriosi et potatores habiti sunt: unde 'pergræcari' vox deducta est, id est, deditum esse vino.

[a] *Deducendo*] Ut probaretur illud crimen quod Flacco objicitur, ex Asia in judicium istud vocatus erat Falcidius.

Digitized by Google

lute omnium nostrum, de fortunis civitatis, de summa reipubl. taceo? quam vos universam in hoc judicio vestris humeris, vestris, inquam, humeris, judices, sustinetis. Videtis, in quo motu temporum, quanta in conversione rerum ac perturbatione versemur. XXXVIII. Cum alia multa certi homines,[a] tum hoc vel maxime moliuntur, ut vestræ quoque mentes, vestra judicia, vestræ sententiæ, optimo cuique infestissimæ atque inimicissimæ reperiantur: gravia judicia pro reipublicæ dignitate, multa de conjuratorum scelere fecistis: non putant satis conversam[b] [1] rempublicam, nisi in eandem impiorum[b] pœnam optime meritos cives detruserint. 95. Oppressus est C. Antonius:[c] esto: habuit quandam ille infamiam suam:[d] neque tamen ille ipse (pro meo jure[e] dico) vobis judicibus damnatus esset; cujus damnatione[2] sepulcrum L. Catilinæ, floribus ornatum, hominum audacissimorum ac domesticorum hostium conventu epulisque celebratum est:[f] justa Catilinæ[g] facta sunt. Nunc a Flacco Lentuli[h] pœnæ per

[b] *Mutatam.*

CAP. XXXVIII. 1 Ita codd. Faërni, Lambini, Pall. Barb. cum edd. Faërn. Lamb. seqq. *satis eversam* Franc. 1. *satis conversam esse* C H S χ, Venett. 1480. 1483. et aliæ ante Faërn. probante Huldr.—2 Codex unus Oxon. *dam-*

NOTÆ

[a] *Certi homines*] Per certos homines, eos intelligit, qui fuerunt in conjuratione Catilinæ, et qui conantur Flacco periculum moliri, qui Ciceroni præsto fuit in ea exstinguenda.

[b] *Impiorum*] Notat pœnam qua affecti sunt illi, qui cum Catilina conjurationis auctores fuerunt.

[c] *Oppressus est C. Antonius*] Damnatus fuit Antonius, de majestate a M. Cœlio accusatus.

[d] *Infamiam suam*] Venit primum in suspicionem conjurationis, a qua per Ciceronem revocatus est.

[e] *Pro meo jure*] Ait quod suo jure affirmare potest, judicum fretus justitia, quod nunquam ab illis judicibus damnatus esset.

[f] *Celebratum est*] Damnato Antonio, ad sepulcrum Catilinæ conventus ab illis, qui illius conjurationis participes fuerant, celebratus est: quod fieri solitum fuit olim in eorum memoriam, qui bene de republica meriti fuerant. Horum tumulus floribus spargebatur, et epulum ab amicis populo Romano dabatur.

[g] *Justa Catilinæ*] Justa dicebantur ea sacrificia, quæ in honorem mortuorum fiebant.

[h] *Lentuli*] Lentulus ille unus fuit ex principibus Catilinariæ conjurationis, de quo jam sæpe dictum est in Orat. contra Catil.

Digitized by Google

vos expetuntur.[i] Quam potestis P. Lentulo, qui vos in complexu liberorum conjugumque vestrarum trucidatos, incendio patriæ sepelire conatus est, mactare victimam gratiorem, quam si L. Flacci sanguine illius nefarium in nos omnes[3] odium saturaveritis? 96 Litemus[4][k] igitur Lentulo, parentemus[l] Cethego, revocemus ejectos:[e] nimiæ pietatis et summi amoris in patriam vicissim nos pœnas, si ita placet, sufferamus: nos jam ab indicibus[m] nominamur; in nos crimina finguntur; nobis pericula comparantur. Quæ si per alios agerent; si denique per populi nomen, civium imperitorum multitudinem concitassent; æquiore animo ferre possemus: illud vero ferri non potest, quod per senatores et per equites Romanos, qui hæc omnia pro salute omnium, communi consilio, una mente atque virtute[5] gesserunt, harum rerum auctores, duces, principes spoliari omnibus fortunis, atque civitate expelli posse arbitrantur. Etenim populi Romani[6] perspiciunt jam mentem et voluntatem: omnibus rebus, quibus potest, populus Romanus significat, quid sentiat: nulla varietas est inter ho-

[e] *Exules.*

nationem. Paulo post *est* deest in eodem cod. probante Huldr.—3 Nonnulli codd. ap. Faërn. *in omnes nos;* C H S ϛ χ *in omnes*, omisso *nos;* Victor. Manut. Junt. Naug. *in vos omnes.*—4 *Litemur* H χ. Mox, *si ita Diis placet* Naug. Manut. Junt. Faërn. probante Camer. sed *Diis* non legitur in codd. Lambini, Barb. et edd. antiquiss. *non jam* H. *autem jam* T. *ab judicibus* C T.—5 Codd. Faërni, Barb. T, Venet. 1480. Junt. Lamb. Græv. Beck. Orell. *ac virtute.* Mox, *spoliati* ϛ. Pro *atque civitate*, quod exhibent nonnulli codd. Faërni, Barb. Venett. 1480. 1483. Grut. Græv. Verb., *ac de civitate* Crat. Naug. Camer. Oliv. Lall. *ac civitate* quidam codd. Oxon. *atque e civitate* codd. Faërni, Lamb. Orell.—6 *Et omni populo Romano* ϛ. *Etenim si pop. R.* ex uno cod. dedit Faërn.

NOTÆ

[i] *Pœnæ per vos expetuntur*] Sperant damnatione Flacci fore ut Lentuli manes placentur. Id dicit, quia Flaccus prætor tunc ad pontem Mulvium Allobroges cum comitatu et literis deprehenderat. His convictus literis Lentulus pœnas dedit.

[k] *Litemus*] Id est, placemus sacrificiis manes Lentuli.

[l] *Parentemus*] 'Parentare' dicitur de inferis. Illud autem non a 'parente' deducitur, sed a verbo 'pareo,' quod est obsequi aliorum voluntati: iis ergo parentamus, quibus placere volumus.

[m] *Ab indicibus*] Indices sperant fore ut Flaccus condemnetur, a quibus omnes adjutores et auctores exstinguendæ conjurationis vocabantur in judicium propter ficta crimina.

Digitized by Google

mines opinionis, nulla voluntatis, nulla sermonis. 97. Quare, si quis illuc me vocat,[7] venio: populum Romanum disceptatorem [n] non modo non recuso, sed etiam deposco. Vis absit: ferrum ac lapides removeantur: operæ facessant,[8] [o] servitia [p] sileant: nemo erit tam injustus, qui me audierit, sit modo liber [q] et civis, quin potius de præmiis meis, quam de pœna cogitandum putet. XXXIX. O Dii immortales! quid hoc miserius? nos, qui P. Lentulo ferrum et flammam de manibus extorsimus, imperitæ multitudinis judicio [1] confidimus: lectissimorum [r] civium et amplissimorum sententias pertimescimus. 98. M' Aquillium [2] [s] patres nostri multis avaritiæ criminibus testimoniisque convictum, quia cum fugitivis fortiter bellum [t] gesserat, judicio liberaverunt.[d] Consul ego nuper defendi C. Pisonem; qui quia consul fortis constansque fuerat, incolumis est reipublicæ conservatus. Defendi item consul L. Murenam, consulem designatum: nemo illorum judicum, clarissimis viris [u] accusantibus, audiendum [e] sibi de ambitu

[d] *Absolverunt.* [e] *Obediendum.*

Etenim si perspiciunt eam mentem codd. Grut. et Franc. 1. *eam* delevit Faërn. et *si* et *eam* delevit Lamb. Pro *eam* Ernesti cum Victorio dedit *jam*, contra codd. et edd. vett. Mox, *homines opiniones* H. *omnes homines* S.—7 Cod. ς *revocat.*—8 Idem cod. *operæ ea cessant.* Mox, *si modo liber* Camer. et Oliv.

CAP. XXXIX. 1 Cod. ς *periculo.*—2 Ita Lamb. et recentt. *M. Aquilium*

NOTÆ

[n] *Disceptatorem*] Disceptator dicitur, qui judicis arbitrive munere fungitur.

[o] *Operæ facessant*] Operæ dicuntur homines ad opera facienda conducti.

[p] *Servitia*] Servi omnium vilissimi servitia dicebantur: cives seditiosi his ad seditiones faciendas vulgo utebantur.

[q] *Liber*] Qui non servus, et pecunia conductus est, liberum vocat.

[r] *Lectissimorum*] Judices alloquitur, qui honorificam de Cicerone judicium ferre debent.

[s] *M' Aquillium*] Vir consularis Aquillius a M. Catone accusatus est, et ab Antonio defensus; cujus tunicam concisam judicibus, et cicatrices adversas ostendit.

[t] *Bellum*] Aquillius consul in Sicilia bellum excitatum a servis confecit.

[u] *Clarissimis viris*] M. Cato, Sulpicius, et Postumius Murenam ambitus accusarunt: a Cicerone defensus, absolutus est.

Digitized by Google

putavit, cum, [*p.* 165.] bellum jam gerente Catilina, omnes, me auctore, duos consules Kalendis Jan.[3] [x] scirent esse oportere. Innocens et bonus vir, et omnibus rebus ornatus, bis hoc anno,[y] me defendente, absolutus est, A. Thermus.[4] Quanta, reipublicæ causa, lætitia populi Romani, quanta gratulatio consecuta est![5] Semper graves et sapientes judices[6] in rebus judicandis, quid utilitas civitatis, quid communis salus, quid reipublicæ tempora poscerent, cogitaverunt. 99. Cum tabella vobis dabitur,[z] judices, non de Flacco dabitur solum: dabitur[7] de ducibus auctoribusque conservandæ civitatis; dabitur de omnibus bonis civibus; dabitur de vobismet ipsis; dabitur de liberis vestris, de vita, de patria, de salute communi: non judicatis in hac causa de exteris nationibus,[a] non de sociis; de vobis ac vestra[8] republica judicatis. XL. 100. Quodsi provinciarum vos ratio magis movet, quam vestra; ego vero non modo non recuso, sed etiam postulo, ut provinciarum auctoritate moveamini. Etenim opponemus Asiæ provinciæ primum mag-

Grut. et vulgg. ante Lamb. Mox, *avaritiæ terminibus* C.—3 Codex unus Oxon. et Græv. *Kalendis Januariis*; Oliv. Lall. *Kal. Januarii.*—4 C *est. Termus*; H S ς χ *est Thermus.*—5 Vett. codd. ap. Lamb. *quanta gratulatione conservatus est*; unde ille, *quanta reipublicæ lætitia, quanta populi Rom. gratulatione conservatus est.* Barb. et Venet. 1480. *conservata est.*—6 Cod. χ *sapientes homines.* Mox, *reipublicæ quid* χ. *quid* deest in ς.—7 Verba *solum: dabitur* desunt in χ. Mox, *civibus* deleri volebat Faërn. probantibus Lamb. et Ernesti; uncis inclusit Orell. *de omnibus bonis civibus* Venet. 1483. Grut. Græv. *de bonis civibus omnibus* Barb. et Venet. 1480. *civibus* deest in codd. Lambini.—8 Ita Venet. 1483. Grut. Græv. *et de vestra* Lamb. *ac de vestra* codd. Faërni, Barb. T, Venet. 1480. Junt. Faërn. Beck. Schutz. Orell.

NOTÆ

[x] *Kal. Jan.*] Consules inibant magistratum Kal. Januariis.

[y] *Hoc anno*] Anno urbis conditæ 694. coss. Jul. Cæsare et Calp. Bibulo.

[z] *Tabella vobis dabitur*] Tres tabulæ judicibus dabantur ab eo qui judicio præerat; una absolutionis, in qua litera A; altera condemnationis, in qua litera C; tertia ampliationis, in qua duæ N L, id est, 'non liquet,' describebantur. Contendit autem si vocetur in judicium Flaccus, et damnetur, quod eadem calamitate omnes boni cives opprimendi sint.

[a] *Exteris nationibus*] Non de Græcis et Asianis nationibus agitur tantum in hoc judicio; sed de tota repub. quis enim eam defendere deinceps audebit?

Digitized by Google

nam partem ejusdem provinciæ,[1] quæ pro hujus periculis legatos laudatoresque misit: deinde provinciam Galliam,[b] provinciam Ciliciam,[c] provinciam Hispaniam,[d] provinciam Cretam;[e] Græcis autem, Lydis,[f] et Phrygibus, et Mysis, obsistent Massilienses, Rhodii,[2] Lacedæmonii, Athenienses, cuncta Achaia, Thessalia, Bœotia. Septimio et Cœlio,[3][g] testibus, P. Servilius et A. Metellus, hujus pudoris integritatisque testes repugnabunt. Asiaticæ jurisdictioni urbana jurisdictio[h] respondebit: annui[4] temporis[i] criminationem omnis ætas L. Flacci et perpetua vita defendet. 101. Et, si prodesse L. Flacco, judices, debet,[5] quod se tribunum militum, quod quæstorem, quod legatum imperatoribus clarissimis, exercitibus ornatissimis, provinciis gravissimis, dignum suis majoribus præstitit; prosit, quod hic, vobis videntibus, in periculis communibus omnium vestrum,[6] sua pericula cum meis[k] conjunxit; prosint ho-

CAP. XL. 1 Codex unus Oxon. *partem vestræ provinciæ.* Mox, pro *deinde* C H S χ habent *demum.* Actutum, *provincia Gallia* ς. *Ciciliam* χ. *provinciam* ante *Hisp.* omittunt C H S χ. '*Græcis Lydis et Phr. et Mysis* jungenda esse docet Huldr.' *Orell.*—2 *Thodii* χ.—3 *Cælio* suspectum fuit Camerario. Mox, pro *A. Metell.* quod habent codd. Victorii, Pall. Dresd. Guelf. duo Oxon. Grut. Græv. *M. Metell.* codd. aliquot, Venett. 1480. 1483. Junt. *Q. Metellus* Naug. Manut. Lamb. Garat. Beck. Orell. Schutz.—4 C *anni.*—5 C H S χ

NOTÆ

[b] *Galliam*] In ea Galliæ parte, in qua sunt Allobroges, aut Massilia, miles et quæstor fuit.

[c] *Ciliciam*] In Cilicia tribunus militum fuit, Servilio imperatore.

[d] *Hispaniam*] Quæstor in Hispania fuit.

[e] *Cretam*] Legatus fuit in Creta.

[f] *Græcis autem, Lydis, &c.*] Græcis et Lydis, populis nullius auctoritatis, qui Flaccum accusabant, alios objicit, quorum fides et auctoritas plurimum valuit semper, ut jam dictum est.

[g] *Septimio et Cœlio*] Septimio et Cœlio testibus opponit P. Servilium, qui imperator in Cilicia, et cui trib. militum fuit Flaccus; M. Metellum, cui legatus fuit idem in Achaia, Bœotia, et Thessalia.

[h] *Urbana jurisdictio*] Prætor urbanus fuit Flaccus temporibus Catilinariæ conjurationis; ubi tum se virum probum et diligentem præbuit in munere exercendo.

[i] *Annui temporis*] Per annum Asiam provinciam administravit Flaccus; cui tempori totam illius ætatem opponit.

[k] *Sua pericula cum meis*] In conjuratione Catilinæ exstinguenda Ciceroni adjutor fuit.

Digitized by Google

nestissimorum municipiorum[l] coloniarumque[m] laudationes; prosit etiam senatus populique Romani præclara et vera laudatio. 102. O nox illa,[n] quæ pæne æternas huic urbi tenebras attulisti! cum Galli[o] ad bellum, Catilina ad urbem, conjurati ad ferrum et flammam[7] vocabantur; cum ego te, Flacce, cœlum noctemque contestans, flens flentem obtestabar; cum tuæ fidei optimæ et spectatissimæ, salutem urbis et civium commendabam. Tu, tum,[8] Flacce, prætor, communis exitii nuntios cepisti; tu inclusam in literis reipublicæ pestem[p] deprehendisti; tu periculorum indicia, tu salutis auxilia, ad me et ad senatum attulisti. Quæ tibi tum gratiæ sunt a me actæ! quæ ab senatu! quæ a bonis omnibus! Quis tibi, quis C. Pomtino,[9] fortissimo viro, quenquam bonum putaret unquam, non salutem, verum honorem ullum denegaturum? O Nonæ[q] illæ[10] Decembres, quæ, me consule, fuistis! quem ego diem vere natalem hujus urbis, aut certe salutarem appellare possum. XLI.

debent.—6 H *nostrum.* Paulo post, *prosint etiam*, &c. C.—7 Dresd. Barb. T, Venet. 1480. *ferrum et ad flammam.* Mox, *obtestabor* ς. *contestabar* Dresd. *optimæ expectatissimæ* χ.—8 *Tu tu* H S, et omnes edd. ante Grut. *Tu tamen* Barb. T, Grut. *Tu tum* Franc. 1. Mox, *tu p. judicia* ς.—9 Lamb. Lall. Schutz. Orell. *Pomptino;* Beck. e Cal. II. 2. *Pomtino;* plerique codd. Oxon. et Barb. item Venet. 1480. Naug. Hervag. Manut. Grut. Græv. Oliv. *Pontinio;* χ *Prontinio;* C *Tomptinio.*—10 Pronomen *illæ* deest in T. *Decembris* C. Mox, *salutare* χ.

NOTÆ

[l] *Honestissimorum municipiorum*] Municipium fuit id genus hominum, qui cum Romam venissent, neque cives erant Romani, participes tamen fuerunt omnium rerum ad munus præstandum una cum Romanis civibus, præterquam de suffragio ferendo, aut magistratu capiendo.

[m] *Coloniarum*] Coloniæ fuerunt urbes occupatæ a Romanis, quarum civibus ager attribuebatur.

[n] *O nox illa*] De nocte loquitur qua oppressa fuit Catilinæ conjuratio.

[o] *Galli*] Allobroges solicitati fuerant a Catilina, et per eos detecta fuit conjuratio, cum ad pontem Mulvium a Flacco deprehensi sunt.

[p] *Inclusam in literis reip. pestem*] Flaccus et Pomtinus prætores ad pontem Mulvium legatos Allobrogum, cum literis et mandatis ad suos cives, et eodem itinere ad Catilinam missos, interceperunt.

[q] *O Nonæ*] Nonis Decembribus conjurati literas suas et signa confessi, conjurationem in senatu, qui habitus est in æde Concordiæ, aperuerunt.

Digitized by Google

103. O nox illa, quam iste est dies consecutus,[1] fausta huic urbi! miserum me! metuo, ne funesta nobis. Qui tum animus L. Flacci![2] (nihil dicam enim de me) qui amor in patriam! quæ virtus! quæ gravitas extitit! Sed quid ea[3] commemoro, quæ tum, cum agebantur, uno consensu omnium, una voce populi Romani, uno orbis terræ testimonio, in cœlum laudibus efferebantur? nunc vereor, ne non modo non prosint, verum etiam aliquid obsint. Etenim multo acriorem improborum interdum memoriam esse sentio, quam bonorum. Ego te, si quid gravius acciderit, ego te, inquam,[4] Flacce, prodidero: mea dextera[r] illa, mea fides, mea promissa, [*p.* 166.] cum te, si rempublicam conservaremus, omnium bonorum præsidio, quoad viveres, non modo munitum, sed etiam ornatum fore pollicebar. Putavi, speravi, etiamsi[5] honos noster[s] vobis vilior fuisset, salutem certe caram futuram. 104. At,[6] L. Flaccum quidem, judices, si (quod Dii immortales omen avertant!) gravis injuria afflixerit; nunquam tamen prospexisse vestræ saluti, consuluisse vobis, liberis, conjugibus, fortunis vestris, pœnitebit: semper ita sentiet, talem se animum et generis dignitati, et pietati suæ, et patriæ debuisse: vos ne pœniteat tali civi non pepercisse, per Deos immortales! judices, providete.[7] Quotus enim quisque est, qui hanc in republica sectam[8 ſ] sequatur? qui vobis, qui vestri similibus placere cupiat? qui optimi

ſ *Vitæ genus.*

Cap. xli. 1 Venet. 1480. *ista dies est consecuta.* Mox, *ne functa* ς.—2 *Quid tum animus Flacci* C. Mox, *enim* omittunt codd. aliquot, Faërn. Lamb. probante Huldr. extat in Barb. Tum, *qui virtus* codd. Victorii et quatuor Pall. *qui jura ratus* T.—3 *Sed quid eam* C. Paulo post, *non modo possint* χ, Venet. 1480. Schutz. probante Garat.—4 Verb. *inquam omittit* T. pro *prodidero*, quod servant codd. Faërni, Gruteri, duo Oxon. Dresd. Franc. 2. Barb. cum edd. Faërn. Lamb. Grut. seqq. *perdidero* habent C H S χ, et edd. vett.—5 *Putavi, etiam si* C.—6 *Ac* duo codd. Oxon. et Lamb. *si* (*id quod, &c.* H S T, Venet. 1483. Junt.—7 Verb. *providete* deest in ς.—8 C H S *hanc reipublicæ sec-*

NOTÆ

r *Dextera*] Dextra fidei sacra est, ideoque in fide danda jungitur.

s *Honos noster*] Consulatus Ciceronis, et Flacci prætura debuit esse cara populo Rom. siquidem et a Cicerone, et a Flacco prætore ipsi salus parta est.

Digitized by Google

atque amplissimi cujusque hominis atque ordinis auctoritatem magni putet; cum[9] illam viam sibi videant expeditiorem ad honores, et ad omnia quæ concupiverunt? XLII. Sed cetera sint eorum: sibi habeant[1] potentiam, sibi honores, sibi ceterorum commodorum summas facultates: liceat iis, qui hæc salva esse voluerunt, ipsis esse salvis. 105. Nolite, judices, existimare, eos, quibus integrum est,[t] qui nondum ad honores accesserunt, non expectare hujus exitum[2] judicii. Si L. Flacco tantus amor in bonos omnes, tantum in rempublicam[3] studium, calamitati fuerit;[u] quem posthac tam amentem fore putatis, qui non illam viam vitæ, quam ante præcipitem et lubricam[s] esse ducebat, huic planæ et stabili præponendam esse arbitretur? Quodsi talium civium vos, judices, tædet;[4 x] ostendite: mutabunt sententiam, qui poterunt: constituent, quid agant, quibus inte-

[s] *Periculosam.*

tam. Mox, *qui nobis* C.—9 Barb. C H S ς χ, et edd. ante Lamb. omittunt *cum*, quod e codd. suis Faërn. Lamb. Grut. addiderunt. Pro *videant*, quod servant codd. Faërni, duo Oxon. et Barb. *vident* H S ς, et edd. vett. *videret* χ. Mox, *et* deest in ς.

Cap. XLII. 1 Codex unus Oxon. *sed habebant*. Actutum, *potestatem* duo codd. Oxon. Oliv. Lall. Mox, *hæc* deest in χ. prius *esse* deest in Barb. probante Garat. *ipsi esse* ς.—2 Cod. χ *exitus;* ς *exitium*.—3 Stephani cod. *in remp.* C T *in rep.* Venet. 1483. *R. P.* Junt. Camer. Faërn. al. ante Lamb. *in republica*. Deinde, *esse arbitraretur* C H S T χ.—4 Verb. *tædet* deest in ς. Mox, *qui potuerint* plurimi codd. et edd. vett. etiam Venet. 1483. Faërn. Lamb. Græv. Beck. Orell. *qui potuerunt* codex unus Oxon. et Junt. *poterunt* est ex emend. Ernesti. *constituerunt* ς. *sin hoc anno* idem cod. Paulo post, verba, *quid s. H. h. m. p. v. ac l. v. s. j. hoc judicio*, desunt in T. *quid s. . . . hoc jud. vivendi præcepta* desunt in codd. Gruteri et in quibusdam edd. *sentiatis*. *Præclara illa hæc oratio quidem, si huic, huic, &c.* exhibent Naug. Manut. Steph. Faërn. Lamb. 'Est unum ex ineptiis illis Naugerii et pseudo-cod. H. Stephani supplementis, inde natum, quod codd. aliquot, velut Guelf. lacunæ indicium præbent.' *Orell.* 'Illud additamentum ineptum ignorant Franc. 1. 2. Barb. ed. pr. ap. Græv. Venett. 1480. 1483. et Hervag.

NOTÆ

[t] *Quibus integrum est*] Qui nec magistratum ullum gesserunt, nec petiverunt, expectant finem hujus de Flacco judicii.

[u] *Calamitati fuerit*] Si damnatus fuerit Flaccus, propter suum in remp. studium, nemo non anteponet viam inhonestam, et popularem, et quæ habet assentationem, honestæ viæ et sinceræ.

[x] *Vos tædet*] Ironia.

Digitized by Google

grum est: nos, qui jam progressi sumus, hunc exitum nostræ temeritatis feremus: sin hoc animo quam plurimos esse vultis, declarabitis hoc judicio, quid sentiatis. 106. Huic, huic misero puero, vestro ac liberorum vestrorum supplici,[5] judices, hoc judicio vivendi præcepta dabitis: cui si patrem conservatis; qualis ipse debeat esse civis, præscribetis: sin eripitis; ostendetis, bonæ rationi,[h] et constanti, et gravi nullum a vobis fructum esse propositum. Qui vos [6] (quoniam est id ætatis, ut sensum jam percipere possit ex mœrore patrio, auxilium nondum patri ferre possit) orat, ne suum luctum[y] patris lacrymis, patris mœrorem suo fletu augeatis; qui etiam me intuetur, me vultu appellat, meam quodammodo flens fidem implorat, ac repetit[7] eam, quam ego patri suo quondam pro salute patriæ spoponderim, dignitatem. Miseremini familiæ,[z] judices, miseremini fortissimi patris, miseremini filii: nomen[8] clarissimum et fortissimum, vel generis, vel vetustatis, vel hominis causa, reipublicæ reservate.[a]

[h] *Honestæ vitæ.*

huic semel ponit C.' *Beck.*—5 *Sulpici* Franc. 2. et ed. pr. *judicio* deest in iisdem. Mox, *si eripitis* H S T. *ostenditis* C H T.—6 *Quid vos* H S. *Qui nos* ς. Idem cod. pro *id ætatis* habet *iteratis.* Mox, *jam præcipere* χ. *ex more* ς. *patris* C χ.—7 Sex codd. Oxon. *imploratam repetit.* Actutum, *ea* C χ.—8 Pro *nomen,* Pantag. legit *hominem; notum* habet Dresd. *civem* maluit Manut.

NOTÆ

[y] *Ne suum luctum*] Aut Flacci puer hic lacrymatus est, aut lacrymantem fingit Cicero, ut ejus lacrymis moveat judices ad patrem Flaccum absolvendum.

[z] *Familiæ*] Valeria familia et nobilissima et antiquissima fuit, ut dictum est exordio.

[a] *Reipub. reservate*] Qui condemnabantur, in exilium abibant, atque ita a repub. sublati videbantur.

Digitized by Google

M. TULLII CICERONIS

PRO P. SULLA[1]

ORATIO XXV.

ARGUMENTUM.

D. Junio Silano et L. Murena coss. de conjuratione accusatus est a L. Torquato P. Sulla ex eo SCto, quod erat de conquirendis conjuratis factum. Quoniam autem bis conjuratum fuerat, ut supra in Argumento Catilinariarum ostendimus; Hortensius et Cicero ita inter se defensionem partiti sunt, ut ille a prima, hic autem ab altera conjuratione P. Sullam abfuisse ostenderet. Præmissa ergo responsione ad ea quæ in Ciceronem ipsum accusator dixerat, cum ejus inconstantiam, levitatem, et nimiam in judiciis potentiam in invidiam adducere vellet; sequitur ipsa defensio, refellens singula, quæ L. Torquatus confirmandi criminis causa dixerat; et tandem in religiosa Deorum obtestatione desinens, nihil sibi de P. Sullæ cum conjuratis societate compertum esse.

I. 1. [*Ed. Ald. p.* 167.] MAXIME vellem, judices, ut P. Sulla et antea[a] dignitatis suæ splendorem obtinere,[a][2] et, post calamitatem[b] acceptam, modestiæ fructum aliquem potuisset percipere: sed, quoniam ita tulit casus infestus,[c]

[a] *Recuperare.* [b] *Condemnationem.*
[c] *Adversa fortuna ita voluit.*

1 C *Silla:* alii *Sylla:* Mss. et edd. pleræque *Sulla.* Vid. Nott. Varr.
CAP. I. 2 *Obtineret* C H T χ, Dresd. Franc. 1. 2. Ms. Sylvii, et nonnullæ edd. vett. cum Græv. *optineret* Ven. 1480. Pro *et* ante verba *post calam.*

NOTÆ

[a] *Antea*] In honore erat Sulla, cum designatus est consul.

Digitized by Google

ut amplissimo honore,[3] [b] cum communi ambitionis invidia,[c] tum singulari Autronii[4] [d] odio everteretur; et in his pristinæ fortunæ[e] reliquiis, miseris et afflictis, tamen haberet quosdam,[f] quorum animos[5] ne supplicio quidem suo satiare posset; quanquam ex hujus incommodis magnam animo molestiam capio, tamen in ceteris malis[d] [6] facile patior oblatum mihi tempus, in quo boni viri lenitatem meam misericordiamque, notam omnibus quondam, nunc, quasi intermissam, agnoscerent; improbi[g] ac perditi[7] cives, redomiti atque victi, præcipitante[e] republica, vehementem me fuisse, atque fortem; conservata, mitem ac misericordem faterentur. 2. Et quoniam L. Torquatus, meus familiaris ac necessarius, judices, existimavit, si nostram in accusatione sua[8] necessitatem[f] [h] familiaritatemque violasset, aliquid se de auctoritate[i] meæ defensionis posse detrahere; cum hujus periculi propulsatione[k] conjungam defensionem[l] officii mei.

[d] *Inter cetera mala.* [e] *Ruente.* [f] *Necessitudinem.*

Sylvius scribi maluit *aut.*—3 *Ampliss. in honore* Mss. et edd. ante Ern. qui e conjectura præpositionem delevit, et quem Beck. Schutz. secuti sunt. Pro *cum* C habet *tum.*—4 *Antonii* C ς χ: *Atitonii* T: *Antronii* S: *Antronii* edd. vett. Vid. Nott. Varr.—5 *Animi* ς: *ex animo* χ.—6 ς *incertis malis.*—7 H *impr. atque perd.* Tum *edomiti* Vict. Lamb. et al. *redomitique* T: *redempti*

NOTÆ

[b] *Amplissimo honore*] Amplissimus honos dicitur consulatus, quia nulla hoc dignitas erat superior; id est, in consulatu: erat enim consul designatus, cum ambitus damnatus est.

[c] *Ambitionis invidia*] Facilius iis, qui magistratibus functi sunt, homines solent invidere, quam qui magistratus petunt: quia qui petunt, semper spem habent obtinendi; cum dejecti sunt a spe, iis invident qui ad eos pervenerunt.

[d] *Autronii*] Rejicit Sullanæ calamitatis causam in Autronium, quocum designatus erat consul, qui multis propter improbitatem odio fuit.

[e] *Pristinæ fortunæ*] Erat consul designatus.

[f] *Haberet quosdam*] Torquatum designat, quem a nimia crudelitate adducit in odium apud judices, qui non contentus supplicio quo affectus est Sulla, cum consulatu privatus est, iterum vult eum accusare quasi conjurationis Catilinariæ participem.

[g] *Improbi*] Improbos ait, qui in conjuratione Catilinaria fuerunt.

[h] *Necessitatem*] Aulus Gellius lib. XIII. hanc vocem, ut novam insolentemque, notat in hac significatione.

[i] *Auctoritate*] Auctoritas est opinio concepta de virtute alicujus, quæ maxime valet in oratore ad persuadendum.

[k] *Hujus periculi propulsatione*] Propulsatione, id est, defensione Sullæ,

Digitized by Google

Quo quidem genere non uterer orationis, judices, hoc tempore, si mea solum interesset.[9] Multis enim mihi locis et data facultas est, et sæpe [10] dabitur, de mea laude dicendi. Sed, ut[11] ille, judices, quantum de mea auctoritate deripuisset,[12] tantum se de hujus præsidiis[m] diminuturum putavit; sic hoc ego sentio, si mei facti rationem vobis, constantiamque hujus officii ac defensionis probavero;[13] causam quoque me P. Sullæ probaturum. 3. Ac primum[14] abs te[n] illud, L. Torquate, quæro, cur me a ceteris clarissimis viris ac principibus[15] civitatis, in hoc officio atque in defensionis jure secernas. Quid enim est, quamobrem abs te Q. Hortensii[16] factum,[o] clarissimi viri atque ornatissimi civis, non reprehendatur, reprehendatur meum? Nam[17] si initum est consilium a P. Sulla inflammandæ civitatis, hujus exstinguendi imperii,[18] delendæ urbis; mihi majorem hæc res dolorem, quam Q. Hortensio, mihi majus odium

C.—8 C *in actione*, omisso *sua*.—9 C *intereret*: 'Num *intererat?*' ait Beckius. In Pith. deest.—10 C *semper*.—11 H caret *ut*.—12 Alii *diripuisset*; et paulo post, *diminiturum*. Pro *putavit*, H, Franc. 1. Dresd. habent *putat*; Med. Crat. Hervag. Naug. Lamb. Steph. Manut. Oliv. Lall. *speravit*. In C S T ς χ, Franc. 2. Pith. Barb. novem Pall. edd. Rom. Wald. Ven. 1483. deest; et id omiserunt Grut. et Græv. In marg. Pal. 5. notatur, 'scilicet, sensit:' in marg. Pal. 8. 'existimat.' Pro *sic* in C *sed*; in H χ *si*. Dein *ego* non est in H.—13 Al. *probare*.—14 C H S *At primum*.—15 H *viris, a princ.* In ς χ et edd. paucis deest *hoc* ante *officio*. Ante *defensionis* Manut. et Lamb. addunt *hoc*. Tum C *secernis*.—16 C et χ *Hortensi*. Dein Pith. Dresd. Franc. 1. 2. Barb. duo Mss. Paris. ed. Wald. cum Græv. et Lall. *clariss. atque ornatiss. viri*, omisso *civis*. Ven. 1480. *clariss. atque orn. viri cujus* (pro *civis*). Garaton. conjicit legi etiam posse, *clariss. civis atque orn. viri*. In C desunt verba *atque orn. civis*.—17 *Num* Schutz. e conjectura.—18 Junt. et al. ita distin-

NOTÆ

qui ex accusatione Torquati periclitatur.

[l] *Conjungam defensionem*] Significat se officium suum defensurum; quod a Torquato reprehenditur.

[m] *Hujus præsidiis*] Speravit Torquatus diminuendo Ciceronis auctoritatem, se quoque de Sullæ defensione diminuturum.

[n] *Ac primum abs te*] Objectio fuit Torquati contra Ciceronem, quod Sullam non debuerit defendere de conjuratione, cum ejus vindex extiterit: sed respondet Cicero id se debere, Hortensii aliorumque clarissimorum virorum exemplo.

[o] *Hortensii factum*] Non reprehenditur, quod Sullam defenderit, Hortensius; igitur neque Cicero reprehendendus est, si eum quoque defendat.

Digitized by Google

afferre debent?[19] meum denique gravius esse[20] judicium,[p] qui adjuvandus in his causis, qui oppugnandus, qui defendendus, qui deserendus esse videatur? Ita, inquit.[q] Tu enim investigasti, tu patefecisti conjurationem. II. 4. Quod cum dicit, non attendit, eum,[1] qui patefecerit, hoc curasse, ut id omnes viderent,[r] quod antea fuisset occultum. Quare[2] ista conjuratio, si patefacta per me est, tam patet Hortensio, quam mihi. Quem cum videas, hoc honore, auctoritate, virtute, consilio præditum, non dubitasse, quin innocentem P. Sullam defenderet; quæro, cur, qui[3] aditus ad causam Hortensio patuerit, mihi interclusus esse debuerit. Quæro illud etiam, si me, qui defendo, reprehendendum putas esse, quid tandem de his existimes[4] summis viris et clarissimis civibus, quorum studio et dignitate celebrari[s] hoc judicium, ornari causam, defendi hujus innocentiam vides?[5] Non enim una est ratio[6][t] defensionis ea, quæ posita est in ora-

gunnt, *infl. civ. hujus, exsting. imp.*—19 Crat. Cam. Vict. Manut. *hæc res . . . debet.*—20 Schutz. auctoritate C H ς, Dresd. edidit *est.* Mox, in C *adjuvandis.* Paulo post, a Pith. absunt verba *qui deserendus.*

Cap. II. 1 Pro *eum* in C *ut.*—2 Post *Quare* χ addit *si.* Tum, pro *tam* C habet *causa:* et pro *patet* Ms. Vict. et ed. Lugd. *paret,* prob. Gulielm.—3 H caret *qui.* Mox, in ς *Hortensii.*—4 χ, Ven. 1483. Crat. Cam. Lamb. *existimes de his.*—5 *Cel. hoc judicium et ornari, causam defendi hujus innocentis vides* edd. ante Grut. et sic Mss. plerique, nisi quod cum edd. nonnullis *et* ante *ornari* omittunt. *Cel. hoc judicio ornari, causam defendi hujus innocentis vides* Franc. *Judicio* legitur etiam in C T ς. Tum H *defendendi;* et C H S T ς χ *innocentis.* Pro *vides* ς *judices.*—6 ς *oratio.* Mox, *ea* non est in C, nec *est* in ς.—

NOTÆ

p *Meum denique gravius esse judicium*] Pergit quærere Cicero an debeat prævidere, et gravius et diligentius expendere, qui sibi sit defendendus reus, quam Hortensius.

q *Ita, inquit*] Occupationem affert Torquati, qui respondet Ciceroni, quod etiamsi aliis liceat defendere, illos tamen illi non licet, quorum patefecit conjurationem.

r *Ut id omnes viderent*] Fatetur quidem Cicero patefecisse conjurationem, quam patefactam cognovit Hortensius, a quo tamen Sulla defensus est, quem etiam pari jure defendere potest.

s *Celebrari*] Multi frequentes aderant, qui non venerant patroni, ut causam agerent; sed advocati, ut sublevarent reum sua præsentia et auctoritate.

t *Non enim una est ratio*] Docet quod non tantum orator defendit, sed etiam alii qui adsunt in judicio; qui quamvis taceant, tamen sua auctoritate videntur aliquem tueri: aderant enim patrocinii causa, et ut reo præsentia sua faverent.

Digitized by Google

tione: omnes, qui adsunt, qui laborant, qui salvum volunt, pro sua parte[w] atque auctoritate defendunt. 5. An vero, in quibus subselliis[x] hæc ornamenta ac[7] lumina[g] reipublicæ viderem, in his me apparere nollem, quorum ego opera[8] illum in locum[y] atque in hanc celsissimam sedem dignitatis atque honoris, multis meis ac magnis[9] laboribus et periculis, ascendissem? [*p.* 168.] Atque, ut intelligas, Torquate, quem accuses, si te id offendit, quod ego, qui hoc genere[10] quæstionis[z] defenderim neminem, non desim P. Sullæ;[h] recordare de ceteris, quos adesse huic vides; intelliges, et de hoc, et de ceteris judicium meum et horum par atque unum fuisse. 6. Quis nostrum affuit Vargunteio?[11a] nemo: ne hic quidem Q. Hortensius, præsertim qui illum solus antea de ambitu defendisset. Non enim jam se ullo officio cum illo conjunctum arbitrabatur, cum ille,[12] tanto scelere commisso, omnium officiorum societatem diremisset. Quis

[g] *Hos viros clarissimos.* [h] *Defendam Sullam.*

7 Pro *ac* in Barb. et Ven. 1480. *hæc*, prob. Garaton.—8 *Quorum ego ope* Ms. Lamb. *ope quorum ego* Franc. 2. ed. 1472. et Ven. 1480. prob. Garaton. *quorum ego auxilio* H et Franc. 1. *quorum ego auxilio et ope* Junt. In C S T ς χ, Pith. Barb. (ubi tamen margini ascriptum *auxilio*) Ven. 1483. deest voc. *opera*, et hoc delevit Orell. Ceteri ut Ern. Paulo post, T *hanc clarissimam sedem*, omissa præpositione. Pro *hanc* Ern. maluit *illam*.—9 In H et T desunt verba *ac magnis*. Dein, ς *ascendisse*.—10 χ *pro hoc gen*.—11 χ *Vargun-*

NOTÆ

[w] *Pro sua parte*] Etiamsi non dicant, taciti tamen auctoritate sua tuentur.

[x] *Subselliis*] Subsellia sunt minorum magistratuum sedes; quare crediderim apud centumviros hanc causam actam esse, qui non magistratus, sed judices erant: quibus vero de causis egerint, vide Cic. de Orat. l. I.

[y] *Illum in locum*] Intelligit consularem dignitatem, qua nulla major extitit in repub. Rom. et ad quam tum beneficio tot clarorum virorum, tum suis laboribus pervenit.

[z] *Hoc genere quæstionis*] In hac quæstione agebatur de majestate, cujus læsæ vindex fuit, cum conjuratos tam acriter persecutus est.

[a] *Varganteio*] Hic una cum Cornelio procurationem in se receperat Ciceronem interficiendi. Vide Orat. in Catil. Hac de causa nemo ei periclitanti affuit; ne quidem Hortensius, licet clientes nunquam desererentur a patronis suis sine summa infamia. Vide Gell. lib. v.

Digitized by Google

nostrum Ser. Sullam?[b] quis P. Lentulum?[13][c] quis M. Leccam? quis Cornelium defendendum putavit? quis his horum[14] affuit? nemo. Quid ita? quia ceteris in causis, etiam nocentes, viri boni, si necessarii sunt, non[15] defendendos esse non putant: in hoc crimine non solum levitatis est culpa, verum etiam quædam contagio sceleris,[d] si defendas eum,[16] quem obstrictum esse patriæ[e] parricidio suspicere. 7. Quid Autronio?[f] nonne sodales,[g] non collegæ sui, non veteres amici, quorum ille copia quondam abundarat, non hi omnes,[17] qui sunt in republica principes,

teo: C *Organteo*, superscr. *Vergunteo.*—12 C *illo.*—13 'Deest nomen *Lentulum* in Mss. Pall. Vict. Grut. Busbeq. Franc. 2. Dresd. Pith. Barb. ς χ; (in quibus aut *quis P.* aut *quis Publium* legitur;) est tamen in Franc. 1. et in quinque Oxonn. Mss. ut videtur: atque inde a Naug. addiderunt omnes præter Grut. Verburg. et Lallem. (qui tamen de Pariss. Mss. nihil monuit, sed tantum inepte legi *Qu. P. Lentulum* decrevit.)' *Beck.* '*Quis P.* * *] Sic, sed sine defectus signo, Mss. plerique, Ven. 1483. Crat. Grut. Si integra esset lectio, cum Garaton. cogitandum est de alio P. Sulla, a nostro diverso: sed id satis refutatur a Sallust. Catil. 17. ubi lectio *Servii filii* satis certa est, etsi Wolff. alteram *Servii filius* præfert. Statuendum est igitur vel verum h. l. nomen excidisse, vel, quod probabilius mihi videtur, legendum esse *Ser. Sullam, hujus P. fratrem.*' Orell. Mox *M. Læcam* Franc. 2. ed. Maunt. Schutz. et Orell. prob. Grævio. Beck. tacite dedit *Leccam* sine prænomine. Tum *C. Cornelium* Lamb. Manut. et Orell.—14 Ern. conjecit *quis his nostrum;* et Huldric. *quis iis horum.*—15 *Non* ante *defendendos* abest a Barb. C T, Pall. plurimis: deest etiam in Franc. 2. ed. pr. Ven. 1480. qui etiam omittunt negativam particulam ante *putant.* Gruter. e Pal. 9. edidit *deserendos esse non putant*, eumque Græv. Oliv. Lall. secuti sunt.—16 H *quæd. cont. est scel.* et C *si defendendas eum esse.* Mox, pro *esse*, quod in χ deest, C legit *se.* Tum vocem *parricidio* omittunt Mss. nonnulli et edd. ante Grut. qui eam inseruit auctoritate Ms. Erf. et Pal. 9. eamque agnoscunt C H T χ ψ. In edd. nonnullis vett. legitur *quem obstrictum patrique.* In H deest *suspicere*, spatio relicto: T habet *suspiceretur.* Paulo post, *Antronio* S et ς: *Antonio* C χ. Denique *non sodales* Lamb. et *nonne sodales* Steph.—17 ς *nonne his omnes.*

NOTÆ

[b] *Ser. Sullam*] Servius Sulla frater hujus P. Sullæ fuit; uterque inter conjuratos a Sallustio enumeratur.

[c] *P. Lentulum*] Lentulus una cum Catilina princeps erat conjurationis.

[d] *Quædam contagio sceleris*] Qui alium conjurationis defendit, facile in ejusdem conjurationis suspicionem venit.

[e] *Obstrictum esse patriæ [parricidio] suspicere*] Id est, scelere obstrictum in patriam.

[f] *Quid Autronio*] Autronius eodem, quo ceteri, nomine, desertus est. Fuit ille quæstor cum Cicerone, et sex aliis collegis, a quibus destitutus est, ubi compertum fuit conjurasse.

[g] *Sodales*] Sodales dicuntur, qui ejusdem collegii sunt.

Digitized by Google

defuerunt? immo etiam testimonio plerique læserunt?[18] [h] Statuerant, tantum illud esse maleficium, quod non modo non[19] occultari per se, sed etiam aperiri illustrarique deberet. III. Quamobrem quid est, quod mirere, si cum iisdem[20] me in hac causa vides adesse, cum quibus in ceteris intelligis abfuisse?[1] nisi vero me unum vis ferum, præter ceteros, me asperum, me inhumanum existimari, me singulari immanitate et crudelitate præditum. 8. Hanc mihi tu[2] si, propter res meas gestas, imponis in omni vita mea personam, Torquate, vehementer erras. Me natura misericordem, patria severum, crudelem nec patria nec natura, esse voluit. Denique istam ipsam personam vehementem et acrem, quam mihi tum[3] tempus et respublica imposuit, jam voluntas et natura ipsa detraxit. Illa enim ad breve tempus severitatem postulavit; hæc in omni vita misericordiam lenitatemque desiderat. 9. Quare nihil est, quod ex tanto comitatu virorum amplissimorum me unum abstrahas.[4] Simplex officium [i] atque una est bonorum omnium[5] causa. Nihil erit, quod admirere posthac, si in ea parte, in qua hos animadverteris, me videbis. Nulla est enim in republica causa mea propria: [k] tempus agendi fuit magis mihi proprium,[6] quam ceteris: doloris vero, et timoris, et periculi fuit illa causa communis: neque enim princeps tunc ad salutem esse potuissem,[7] si esse alii comites

—18 ς *lexerunt*. Dein C *Statuerunt tamen illud*.—19 In Pal. 9. deest *non* ante *occultari*, probantibus Grutero et Wolffio. Pro *per se* in C legitur *posse*.

CAP. III. 20 C *quod mirere hisdem*. Ante *tum quibus* idem Ms. addit *cum*.—1 ς et edd. vett. paucæ *affuisse*. Dein C *Nisi verum*. Paulo post, a Pith. absunt verba *me asperum*.—2 C *tum*.—3 C *cum*: Pith. *tu*.—4 H *distrahas*.—5 Edd. pleræque ante Lamb. *omnium bonorum*. Tum, C T et Dresd. *Nihil est*. Pro *admirere* C *admirer*; H S ς χ, Dresd. Ven. 1483. *mirere*. Paulo post, C *si mea parte*.—6 C *agendum fuit*, et Pith. *magis improprium*.—7 Lamb.

NOTÆ

[h] *Testimonio læserunt*] Dicuntur lædere testimonio, qui testimonium dicunt contra aliquem.

[i] *Simplex officium*] Simplex officium est quod ab omnibus observatur: nemo vero bonus civis aliquem e conjuratis defendit.

[k] *Causa mea propria*] Conjuratio Catilinæ pertinuit ad totam rempub. non ad Ciceronem solum: quia vero erat consul, illius muneris fuit illam investigare.

Digitized by Google

noluissent. Quare necesse est, quod mihi consuli præcipuum fuit præter alios, id jam privato cum ceteris esse commune. Neque ego hoc partiendæ invidiæ,[l] sed communicandæ laudis causa loquor. Oneris[8] mei partem nemini impertio, gloriæ bonis omnibus. 10. In Autronium[9 m] testimonium dixisti, inquit: Sullam defendis. Hoc totum ejusmodi[10] est, judices, ut, si ego sim inconstans ac levis, nec testimonio fidem tribui convenerit,[11] nec defensioni auctoritatem. Sin est in me ratio reipublicæ, religio privati officii, studium retinendæ voluntatis bonorum; nihil minus accusator[12] debet dicere, quam a me defendi Sullam, testimonio[13] læsum esse Autronium. Videor enim non solum studium ad defendendas causas,[14] verum opinionis aliquid et auctoritatis afferre; qua et moderate ego[15] utar, judices, et omnino non uterer, si ille me non coëgisset. IV. 11. Duæ conjurationes abs te, Torquate, constituuntur; una, quæ Lepido et Volcatio[16] consulibus, patre

conjecit *ad salutem aliis esse pot.* Mox in C et χ *voluissent.* Tum ς *consului.*—8 C *Honoris.* Mox *impartior* H: *impertior* Barb. *impartio* alii.—9 *Jam Antronium* C: *In Antronium* ς: *Jam in Autronium* Dresd. Pro *dixisti* χ *dixi.* Postea Pith. *defendas.*—10 H *hujusmodi.* Pro *est* in C *esse;* et pro *sim* in eodem *sum.*—11 C *convenit.*—12 ς *accusatio.*—13 C *testimonium.* In Dresd. *testimonio esse læsum Autr.*—14 Dresd. *ad offendendas causas:* C *ad offendendas eas.*—15 In C deest *ego.*

CAP. IV. 16 C χ *Voltatio:* ς *Volcatio consule.* 'In edd. nonnullis ante Lamb. fuit *et L. Tullo coss.* quod retinuit Lamb. etsi in ejus quoque Ms. erat *Volcatio:* quod in novem Pall. Vict. Grut. Barb. omnibus a Grævio inspectis,

NOTÆ

[l] *Partiendæ invidiæ*] Occupationem affert ex dissimili: nam aliquis posset Ciceroni objicere, quod non tam cum aliis laudem, quam invidiæ partem communicaret. Non ita esse, sed totam hanc conjurationem sustinuisse ait, ut cum aliis laudem suam impertiret. Et certe licet ubique hanc a se exstinctæ conjurationis gloriam prædicet, semper tamen ejus laudis participes facit prætores Plancum, Pomtinum, Flaccum, equites, plebem, ipsumque suum collegam Antonium, licet ejusdem affinis et suspectus haberetur.

[m] *In Autronium*] Objiciebatur contra Ciceronem, absurdum esse accusare Autronium, et Sullam defendere. Sed rejicit hanc objectionem, nam aut levis fuit aut constans M. Tullius: si levis, ei fides non est habenda; si constans, ei credendum: at non est levis qui sequitur religionem, &c. Ergo ejus valere debet auctoritas, cum Sullam defendit, et accusat Autronium.

Digitized by Google

tuo consule designato, facta esse dicitur; altera, quæ me consule. [*p.* 169.] Harum in utraque Sullam dices fuisse. Patris tui,[n] fortissimi viri atque optimi consulis, scis, me consiliis non interfuisse: scis, me, cum mihi summus tecum usus esset, tamen illorum expertem [17] temporum et sermonum fuisse; credo, quod nondum penitus in republica versabar,[18] [o] quod nondum ad propositum mihi finem honoris [p] perveneram, quod mea [19] me ambitio [t] et forensis labor [q] ab omni illa cogitatione abstrahebat.[20] 12. Quis ergo intererat vestris consiliis? omnes hi,[1] quos vides huic adesse, et in primis Q. Hortensius;[r] qui cum propter honorem ac dignitatem,[s] atque animum eximium in rempublicam,[2] tum propter summam familiaritatem, summumque amorem in patrem tuum, tum communibus,[3] tum præcipuis patris tui periculis commovebatur. Ergo istius conjurationis crimen defensum ab eo est, qui interfuit, qui cognovit, qui particeps et consilii vestri fuit, et timoris; cujus in hoc crimine

[t] *Petitio consulatus.*

Bnsb. aliisque et edd. pr., recte reddiderunt textis Gruterus, Grævius (nisi quod hic perperam et contra codd. reliquit prænomen *L. Volcatio*), et deinceps omnes.' *Beck.* Verba *patre tuo* in χ desunt.—17 C *tum illorum me exp.* —18 H *versabatur.*—19 A Pal. 9. abest *mea*, probantibus Grutero et Garatono. In C H S T ς χ, Barb. Dresd. Franc. 1. 2. Mss. ap. Grut. atque Ven. 1480. 1483. deest *me.*—20 *Extrahebat* C: *abstrahebatur* Dresd. Tum *Quis igitur* T, Ven. 1480. Junt. *Qui ergo intererant* H, Dresd. Barb. Porro χ *nostris cons.*—1 In C deest *hi.* Dein *videtis* H.—2 C T *in rep.* Pro *summam* Pith. habet *suam*, et ς *sententiam.* Pro *familiaritatem* in χ *auctoritatem*; et pro *amorem* in C ς χ, Dresd. *honorem.*—3 C *cum comm.* et mox *commonebatur.*

NOTÆ

[n] *Patris tui*] Torquatus, pater hujus Torquati, qui Sullam accusat, inquisivit de prima conjuratione, quia consul erat.

[o] *In repub. versabar*] Quamvis Lepido et Tullo coss. prætor esset Cicero, nondum tamen intererat maximis reipub. negotiis.

[p] *Propositum finem honoris*] Consulatum indicat, quem ætatis suæ anno quadragesimo quarto obtinuit: qui omnium maximus et ultimis honos fuit, ad quem per quæsturam, ædilitatem, et præturam perveniebant.

[q] *Forensis labor*] Intelligit defensionum labores, quos pro amicis, et bene de repub. meritis civibus insumsit.

[r] *Q. Hortensius*] Hortensius orator illis temporibus celeberrimus fuit, quem ubique Cicero, et præsertim in dialogo de Claris Oratoribus, summis extollit laudibus.

[s] *Honorem ac dignitatem*] Consul fuit Hortensius.

Digitized by Google

propulsando cum esset copiosissima atque ornatissima oratio, tamen non minus inerat[4] auctoritatis in ea, quam facultatis. Illius igitur conjurationis, quæ facta contra vos, delata ad vos,[5] a vobis prolata esse dicitur, ego testis esse non potui. Non modo enim[6] nihil comperi,[t] sed vix ad aures meas istius suspicionis fama pervenit. 13. Qui vobiscum[7] in consilio fuerunt, qui vobiscum illa cognorunt, quibus ipsis periculum tum[8] conflari[u] putabatur, qui Autronio non affuerunt, qui in illum testimonia gravia dixerunt, hunc defendunt, huic adsunt, in hujus periculo[9] declarant, se non crimine conjurationis, ne adessent ceteris, sed hominum maleficio, deterritos esse.[10] Mei consulatus autem tempus, et crimen maximæ[11] conjurationis a me defendetur. Atque inter nos partitio[12,x] non est fortuito,[k] judices, nec temere facta: sed, cum videremus, eorum criminum nos patronos adhiberi, quorum testes esse possemus, uterque nostrum id sibi suscipiendum putavit, de quo aliquid scire ipse[13] atque existimare potuisset. v. 14. Et, quoniam de criminibus superioris conjurationis Hortensium diligenter audistis, de hac conjuratione, quæ, me consule, facta est, hoc primum attendite.

Multa, cum essem consul, de summis reipublicæ periculis[14] audivi, multa quæsivi, multa cognovi. Nullus un-

[k] *Casu.*

—4 C *erat.*—5 χ *delata a vobis.*—6 Pro *enim* in Ms. Ambrosian. ap. Ang. Maium *animo*; et mox in eodem legitur, *sed ad aures . . . non pervenit.* Ante *nihil* χ addit *non.*—7 *Qui nobis* T: *Qui vobis* C H S ς χ, Barb. Ven. 1480. 1483. Steph. Lamb. Beck. et Orell. *Qui vobiscum* ceteri. Mox, T *nobiscum.* —8 In C deest *tum.*—9 Pith. *in hoc peric.*—10 C *sed homines mal. teterrimos esse.*—11 Junt. Hervag. *maxime.* Orell. conjecit *proximæ.* In ς deest.—12 χ *peritio.*—13 Lamb. et Grut. *ipse* omittunt.

NOTÆ

[t] *Nihil comperi*] Licet illis temporibus prætor esset Cicero, nihil tamen comperit de Sulla.

[u] *Periculum conflari*] Torquatum et Cottam consules, Catilina et Autronius, cum Pisone aliisque, interficere statuerant, cum inirent magistratum.

[x] *Inter nos partitio*] Reddit rationem quare hanc defensionem Sullæ cum Hortensio partitus sit; quia videlicet prima Catilinæ conjuratio consule Hortensio, secunda Cicerone facta est.

Digitized by Google

quam de Sulla nuntius[y] ad me, nullum indicium, nullæ literæ[15] pervenerunt, nulla suspicio. Multum hæc vox fortasse deberet valere ejus hominis, qui consul insidias reipublicæ consilio investigasset, veritate aperuisset, magnitudine animi vindicasset,[16] cum ipse nihil[17] audisse de P. Sulla, nihil suspicatum esse, diceret. Sed ego nondum utor hac voce ad hunc defendendum:[18] ad purgandum me potius utor; ut mirari Torquatus desinat, me, qui Autronio abfuerim,[19] Sullam defendere. 15. Quæ enim Autronii fuit causa? quæ Sullæ est? ille ambitus judicium tollere[1] ac disturbare primum conflato voluit gladiatorum ac fugitivorum tumultu;[z] deinde, id quod vidimus omnes, lapidatione[a] atque concursu. Sulla, si sibi[20] suus pudor ac dignitas non prodesset,[b] nullum auxilium requisivit. Ille damnatus[c] ita se gerebat, non solum consiliis et sermonibus, verum etiam aspectu atque vultu, ut inimicus esse amplissimis ordinibus, infestus bonis omnibus, hostis patriæ videretur: hic se ita fractum illa calamitate atque afflictum putavit, ut nihil sibi[1] ex pristina dignitate superesse arbitraretur, nisi quod modestia retinuisset. 16. Hac vero in conjuratione, quid tam conjunctum, quam ille[2][d]

[1] *Rescindere.*

CAP. V. 14 Lamb. *de summa reipubl. peric.*—15 Verba *nullæ literæ* in χ desunt. Mox, Ms. Henr. Stephani *nulla denique susp.*—16 C *veritatem ap., magnitudinem an. vind.* Pro *vindicasset* ς *judicasset*; Pith. *indicasset*. Post *audisse* Lamb. addit *se.*—17 Pro *nihil* H habet *vel*; et pro *esse* Ven. 1483. Junt. *fuisse.*—18 C *ad ipsum def.*—19 H *affuerim.*—20 Ms. Henr. Steph. *quam sibi.* Mox, pro *auxilium* in C *consilium.*—1 ς *sibi* omittit.—2 In eodem Ms. deest

NOTÆ

[y] *Nullus unquam nuntius*] Sæpissime, et hic præsertim, 'nuntius' pro re nuntiata ponitur.

[z] *Tumultu*] Autronius, collecta fugitivorum et gladiatorum multitudine ad vim faciendam, disturbare voluit judicium cum ambitus accusaretur.

[a] *Lapidatione*] Lapidatione, id est, jactis lapidibus. Aliquando etiam lapidatio sumitur pro hominibus lapidatione interfectis.

[b] *Non prodesset*] Sulla nihil molitus est, cum vidit nihil modestiam et dignitatem sibi prodesse. Confert Autronium cum Sulla, a dissimili agendi ratione.

[c] *Ille damnatus*] Autronius, post damnationem, inimicus fuit senatui et equestri ordini.

[d] *Quam ille*] Autronius scelerato-

Digitized by Google

cum Catilina, cum Lentulo? Quæ tanta societas ullis[3] inter se rerum optimarum, quanta ei cum illis sceleris, libidinis, audaciæ? [*p.* 170.] quod flagitium Lentulus non cum Autronio concepit? quod sine eodem[4] illo Catilina facinus admisit? cum interim Sulla cum eisdem illis[5] non modo noctem solitudinemque[e] non quæreret, sed ne mediocri quidem sermone et congressu conjungeretur. 17. Illum Allobroges,[f] maximarum rerum verissimi indices,[6] illum multorum literæ[g] ac nuntii coarguerunt: Sullam interea nemo insimulavit, nemo nominavit. Postremo, ejecto,[7] sive emisso jam ex urbe Catilina, ille arma misit, cornua,[h] tubas, falces,[8] [i] signa, legiones; ille relictus intus,[k] expectatus foris, Lentuli pœna compressus, convertit se aliquando ad timorem, nunquam ad sanitatem:[9] hic contra ita quievit,[10] ut eo tempore omni Neapoli fuerit,[l] ubi neque homines fuisse putantur hujus affines suspicionis; et locus est[11] ipse non tam ad inflammandos calamitosorum animos,[12] quam ad consolandos accommodatus. VI. Propter

ille.—3 χ *illis.*—4 In H non legitur *eodem.*—5 Pro *illis* in C *vel;* et pro *modo* in Car. Steph. *solum.* Tum ς *solicitudinemque.*—6 ς χ *judices.*—7 ς *erecto.*—8 Pro *tubas* Franc. 1. *tabulas:* pro *falces* ς et Pal. 9. *fasces;* al. *faces*, teste Grævio. Dein pro verbis *signa, legiones*, quæ Orell. ut corrupta notavit, Schutz. e conjectura Augustini recepit *signa legionis.* Wolff. censet *legiones* delend.—9 H *ad salutem.*—10 Idem *quietus.*—11 χ *esse.*—12 ς *animorum*, et mox H S ς χ *consolationem.*

NOTÆ

rum socius fuit, et Catilinæ, et Lentuli, qui principes erant conjurationis ultimæ.

[e] *Noctem solitudinemque*] Per noctem consilia de conjuratione ab iis agitabantur.

[f] *Allobroges*] De Allobrogibus dictum in orat. contra Catil. a quibus conjurationis indicibus nominatus est Autronius.

[g] *Literæ*] Q. Catuli epistolam intelligit, quæ lecta est in senatu, tanquam a Catilina missa: de qua in Orat. III. in Catil.

[h] *Cornua*] Cornua genera sunt tubarum obtorta ex ære, sed primum ex cornibus, a quibus sumta est denominatio. Vide Varr. Ling. Lat. l. IV.

[i] *Falces*] Vegetius lib. IV. dicit falcem esse trabem, quæ adunco ferro præfigitur, ut de muro lapides extrahantur.

[k] *Relictus intus*] Autronius Romæ relictus est, ubi non mediocri metu perculsus fuit propter supplicium quo Lentulus affectus est in carcere.

[l] *Neapoli fuerit*] Ubi pacati et tranquilli cives vivunt. Neapolim Sulla profectus est.

Digitized by Google

hanc igitur tantam dissimilitudinem hominum atque causarum, dissimilem me in utroque præbui. 18. Veniebat enim ad me, et sæpe veniebat, Autronius, multis cum lacrymis,[13] supplex, ut se defenderem; et se meum condiscipulum in pueritia, familiarem in adolescentia, collegam in quæstura commemorabat fuisse: multa mea[14] in se, nonnulla etiam sua in me proferebat officia. Quibus ego rebus, judices, ita flectebar animo atque frangebar, ut etiam ex memoria, quas mihi ipsi fecerat[15] insidias, deponerem; ut jam immissum esse ab eo C. Cornelium, qui me in sedibus meis,[*][16] in conspectu uxoris meæ ac liberorum meorum trucidaret,[17] obliviscerer. Quæ si de uno me cogitasset; qua mollitia[m] sum animi ac lenitate, nunquam, mehercule, illius lacrymis ac precibus restitissem. 19. Sed, cum mihi patriæ,[n] cum vestrorum periculorum, cum hujus urbis, cum illorum delubrorum[o] atque templorum, cum puerorum infantium,[p] cum matronarum ac virginum veniebat in mentem; et cum illæ infestæ ac funestæ faces,[18] universumque totius urbis incendium, cum tela, cum cædes, cum civium cruor, cum[19] cinis patriæ versari ante oculos, atque animum[20] memoria refricare cœperat; tum denique ei resistebam, neque solum illi hosti[1] ac parricidæ, sed his etiam propinquis illius, Marcellis,[q] patri et filio, quorum alter

[*] *In domo mea.*

CAP. VI. 13 Pro *lacrymis* in C *literis*.—14 χ *me*. Tum pro *etiam* H habet *et*. Porro in eodem Ms. *proferebantur*.—15 *Quas ipse mihi fec*. Ven. 1480. Junt. Hervag. Manut. *quas mihi ipse fec*. χ et Barb.—16 Lamb. *in ædibus meis*.—17 Dresd. *tractaret*.—18 ς *fasces*.—19 In χ deest *cum* ante *cinis*.—20 Lamb. *animo*.—1 *Hosti* non est in χ. Mox H *propinquis illi*.—

NOTÆ

[m] *Mollitia*] Licet vulgo in malam partem accipiatur hæc vox 'mollitia,' hic sumitur pro miseratione et lenitate.

[n] *Sed cum mihi patriæ*] Locus egregie amplificatus ab enumeratione malorum, quæ ex conjuratione profectura erant.

[o] *Delubrorum*] De his vide orat. pro Flacc. § 1. not.

[p] *Puerorum infantium*] Pueritia ad annum usque decimum septimum durat; quo tempore infantes jam pueri dicuntur.

[q] *Marcellis*] Creditur is Marcellus intelligi, pro quo Cicero dixit apud Cæsarem.

Digitized by Google

apud me parentis gravitatem, alter filii suavitatem obtinebat: neque me arbitrabar sine summo scelere posse, quod maleficium in aliis vindicassem, idem in illorum socio, cum scirem, defendere. 20. Atque idem ego neque P. Sullam supplicem ferre, neque eosdem Marcellos, pro hujus periculis lacrymantes, aspicere,[2] neque hujus M. Messallæ,[r] hominis necessarii, preces sustinere potui. Neque enim est causa adversata[3] naturæ, nec homo, nec res misericordiæ meæ[4] repugnavit. Nusquam nomen, nusquam vestigium[5] fuerat; nullum crimen, nullum indicium, nulla suspicio. Suscepi causam, Torquate; suscepi,[6] et feci libenter, ut me, quem boni constantem[7] semper, ut spero, existimassent, eundem ne improbi quidem crudelem dicerent..

VII. 21. Hic ait se ille, judices, regnum meum[8] [s] ferre non posse. Quod tandem, Torquate, regnum? consulatus, credo, mei;[t] in quo ego imperavi nihil, sed contra patribus[9] conscriptis et bonis omnibus parui: quo in magistratu non institutum est a me, judices, regnum, sed non permissum.[10] [u] An tum, in tanto imperio,[a] tanta potes-

[a] *In consulatu.*

2 Verba *pro hujus p. l. asp.* non agnoscunt septem Oxonn. et alii Mss. atque edd. omnes ante Grut. qui ea addidit ex Erf. et Pal. 9.—3 ς *adversatæ.*—4 Ante *meæ* H addit *nunc.* A Pith. abest *meæ.*—5 Pro *vestigium* in C et ς *fastigium*; et pro *indicium* C et Schutz. *judicium.* Verba *nulla suspicio* non habent septem Oxonn. et alii Mss. atque edd. ante Grut. qui ea inseruit auctoritate Erf. et Pal. 9.—6 χ et Pith. omittunt voces *causam, Torq., suscepi.*—7 χ *constanter.*

Cap. vii. 8 ς *regnum magnum.*—9 Pith. *imperavi, et contra patribus, &c.* Dresd. *imperavi pluribus consiliis et bonis omn.* Pro *sed* etiam C ς *et*; pro *contra* ς *consulibus.*—10 *Sed permissum* Pith. Franc. et plures Pall. *sed pro-*

NOTÆ

[r] *M. Messallæ*] M. Messalla Niger, orator, cum M. Marcello fuit Scauri patronus, ut scribit Asconius.

[s] *Regnum meum*] Objecerat Torquatus Ciceroni, se regem dicere: quam a se injuriam rejicit Cicero, licet revera se e regio Volscorum sanguine traxisse originem dicere potuisset, ut Plutarch. in Cic. scribit.

[t] *Consulatus, credo, mei*] Si rex dicitur Cicero, dicendus est propter consulatum suum; quem ita gessit, ut nihil, nisi probante senatu populoque Rom. gesserit: nam si Lentulus, si quatuor alii fracta gula suffocati sunt, id senatus imperio factum est.

[u] *Sed non permissum*] Cicero re-

Digitized by Google

tate, non dicis fuisse regem; nunc privatum regnare dicis? quo tandem nomine? Quod,[11] in quos testimonia dixisti,[x] inquit, damnati sunt; quem defendis, sperat se absolutum iri. [*p.* 171.] Hic tibi ego de testimoniis meis hoc[12] respondeo: si falsum dixerim; te in eos[13] dixisse: sin verum; non esse hoc regnare, cum verum juratus[14] dicas, probare.[y] De hujus spe tantum[15] dico, nullas a me opes P. Sullam, nullam potentiam, nihil denique, præter fidem defensionis,[z] expectare.[16] 22. Nisi tu, inquit,[a] causam recepisses, nunquam mihi restitisset,[17] sed, indicta causa, profugisset.[18] Si jam hoc tibi concedam, Q. Hortensium, tanta gravitate hominem, si, hos tales viros non suo stare judicio, sed meo; si hoc tibi dem,[19] quod credi non potest, nisi ego huic adessem, hos affuturos non fuisse: uter tandem rex est, isne, cui innocentes[b] homines non resistunt,[20] an is,

missum H S ς χ: *sed repulsum* unus Paris. *sed repressum* e Pal. 9. receperunt Græv. Lall. Beck. Schutz. et Orell. *sed non permissum* ceteri. Dein, pro *An tum* Ms. Ambrosian. Franc. 2. et Ven. 1483. habent *An tu*; Vict. Manut. Lamb. *Quem tum*. Paulo post, Ms. Ambrosian. *tantaque potestate.*—11 χ *Quot.*—12 Pro *hoc* in H *tantum*; in T *hoc ego*. Tum Dresd. *respondebo.*—13 Orell. e Ms. Ambrosian. edidit *in eosdem:* Lamb. *in hos*. Pro *sin verum* in Ms. Ambrosian. et Junt. *si verum.*—14 Pro *juratus* in edd. ante Lamb. *juratos:* hinc Lamb. dedit *cum verum dicas, juratis probare:* sed Grut. e Pal. 9. restituit *juratus*. In C et Dresd. *vero juratos:* H S χ *verum juratos:* T *verum in iratos:* Franc. 1. *vera juratos*. Verbum *probare* Grævio suspectum est.—15 Pro *spe tantum* in Pith. *spectantum.*—16 C *expectarem.*—17 ς *restituisset.*—18 Dresd. *profuisset.*—19 Pro *dem* H T ς χ habent *idem*. Paulo

NOTÆ

pressit Catilinam, qui volebat reipub. dominari.

[x] *In quos testimonia dixisti*] Intelligit conjuratos, qui deprehensi sunt; in quos probabile est Ciceronem dixisse testimonium.

[y] *Cum verum juratus dicas, probare* [*Cum verum dicas, juratis probare*] Ait illum, ideoque se non regnare; sed veritatem probare judicibus, qui jurati dicuntur, quia jurabant sententiam dicturi. Hi porro verum esse testimonium probaverunt, cum eos damnaverunt in quos dictum est testimonium.

[z] *Fidem defensionis*] Defensionem patroni clienti præbere debent.

[a] *Nisi tu, inquit*] Alia Torquati objectio, cui resistit contradictione: nam Hortensius eum defendisset, et ceteri qui adsunt, si ipse Cicero non defendisset.

[b] *Isne, cui innocentes*] Inversione utitur Cicero, aitque potius Torquatum regem et tyrannum appellandum esse, quia postulat ut sibi homines innocentes non resistant; se vero non esse regem, quia innocentes defendit.

Digitized by Google

qui calamitosos non deserit? At hic[1] etiam (id quod tibi necesse minime fuit) facetus esse voluisti, cum Tarquinium,[c] et Numam,[d] et me tertium peregrinum regem, esse dixisti. Mitto jam de rege quærere: illud[2] quæro, peregrinum[*] cur me esse[e] dixeris: nam, si ita sum, non tam est admirandum, regem esse me (quia, ut tu vis, etiam peregrini reges Romæ fuerunt), quam consulem Romæ fuisse peregrinum.[f] 23. Hoc dico, inquit,[3] te esse ex municipio.[g] Fateor, et addo etiam, ex eo municipio, unde iterum jam salus huic urbi[h] imperioque[4] missa est. Sed scire ex te pervelim, quamobrem, qui ex municipiis veniant, peregrini tibi esse videantur: nemo enim istuc[5] M. illi Catoni seni,[i] cum

[*] *Externum.*

post, pro *nisi* C habet *quid nisi;* T *nisi ut.*—20 C *resistant.*—1 Franc. 1. 2. Dresd. et ed. pr. *An hic.*—2 H *illum.* Pro *cur* in C *cum.*—3 ς *inquis.* In

NOTÆ

[c] *Tarquinium*] Tarquinius Etruscus fuit, filius Damarati, Corinthii mercatoris ditissimi, qui patria sua pulsus per seditionem, transiit in Italiam, Tarquiniosque, urbem Etruriæ, commorandi causa delegit. Hic Aruntem et Lucumonem filios habuit; qui Lucumo, post mortem patris, Romam venit, ibique factus senator ab Anco Martio. Lucius Tarquinius appellatus est, dignus tandem habitus qui Anco mortuo in regnum succederet.

[d] *Numam*] Livius lib. I. refert Numam e Curibus Sabinorum, eo quod æquitate et prudentia singulari vir haberetur, jussu populi, et auctoritate patrum evocatum, regem Romanorum creatum esse.

[e] *Peregrinum cur me esse*] Dixit Ciceronem peregrinum esse, quia non Romanus, sed Arpinas fuit.

[f] *Consulem Romæ fuisse peregrinum*] Nullus consul fuerat, nisi qui Romanus civis esset.

[g] *Ex municipio*] Municipia eæ sunt civitates, quæ civium Rom. jure gaudent.

[h] *Unde iterum jam salus huic urbi*] Ex municipio Arpinate Marius oriundus, Italiam, Teutonum Cimbrorumque excursionibus oppressam, vi et fortitudine sua liberavit: ex eodem municipio Cicero periclitantem rempub. Catilinæ factionibus sustentavit.

[i] *Catoni seni*] Probat non esse peregrinos, qui ex municipiis veniunt, exemplo Catonis; de quo lib. II. de Leg. sic Cicero loquitur: 'Cato ille cum esset Tusculi natus, in pop. Rom. civitatem susceptus est: itaque cum ortu Tusculanus esset, civitate Romanus, habuit alteram loci patriam, alteram juris.' Sic M. Porcius Priscus, Cato Major, et Censorius, ad discrimen Uticensis, appellatus est.

Digitized by Google

plurimos haberet inimicos,[k] nemo T. Coruncanio,[6] [l] nemo Curio,[m] nemo huic ipsi nostro C. Mario,[7] [n] cum ei multi inviderent,[o] objecit unquam. Equidem vehementer lætor, eum esse me, in quem tu, cum cuperes, nullam contumeliam jacere potueris, quæ non ad maximam partem civium conveniret.[8] VIII. Sed tamen te a me, pro magnis causis nostræ necessitudinis, monendum esse [9] etiam atque etiam puto. Non possunt omnes esse patricii:[p] si verum [10] quæris, ne curant quidem; nec se æquales tui, propter istam causam, abs te anteiri putant. 24. Ac, si [11] tibi nos pere-

Pith. deest.—4 χ *municipioque.*—5 ς *istum.* Tum C *illo.*—6 *Ti. Coruncanio* Pith. Barb. Ms. Ambrosian. cum Græv. Beck. et Orell. Dein *Curioni* Mss. nonnulli et edd. pleræque ante Lamb. Ante *Curio* auctoritate Ms. Ambrosian. qui habet *Mario*, Orell. addidit prænomen *M'.*—7 Pro *Mario* in χ *Curioni;* et pro *ei* in C *enim.* In Pith. deest *inviderent.*—8 H *pertineret.*

CAP. VIII. 9 In C caret *esse.*—10 In Ms. Henr. Steph. *et si verum.*—11 Edd. pleræque ante Lamb. *At si.* Post *peregrini* χ addit *esse.* In H caret

NOTÆ

[k] *Cum plurimos haberet inimicos*] Si Plinio credamus lib. VII. 'quater et quadragies causam dixit, nec sæpius quispiam postulatus est' quam ille Cato.

[l] *Coruncanio*] Coruncanius Tusculanus fuit, et primus e plebe pontifex maximus creatus. Is est interfectus in legatione ad Teutam Illyriorum reginam: ob quod facinus bellum Illyricum exortum est. Consul fuit cum P. Valerio Lævino, A. U. C. 473.

[m] *Curio* [*Curioni*] Curio hic Dentatus nominatus est, quia cum dentibus in parva quadam villa Curiana in Sabinis natus est. Frugalitate sua et continentia laudatissimus fuit imperator. Ter consul fuit, et de Samnitibus, Sabinis, et Lucanis triumphavit.

[n] *C. Mario*] Marius ex Agro Arpinate humili familia natus, ita feliciter fortuna usus est, ut ad septimum consulatum pervenerit: quo tempore, ætatis anno 72. mortuus est. Vide Plutarch. in ejus vita.

[o] *Multi inviderent*] Præcipue L. Crassus, M. Scaurus, et Metelli omnes invidia in Marium flagrabant propter res gestas.

[p] *Patricii*] Centum senatores, qui a Romulo constituti sunt, patres ab honore, eorumque posteri patricii appellati sunt. Nota autem patricios non eosdem fuisse qui nobiles dicti sunt; nam populus Rom. ita fuit distributus, ut alii patricii, alii plebeii dicerentur. Patricii ab illis centum itaque dimanarunt, quales fuere Clodius, Piso, Catilina, &c. plebeii vero, qui ex populo reliquo traxerunt originem, ut Antonius, Cassius, T. Pomponius, &c. Horum plebeiorum alii nobiles, alii novi homines dicuntur: nobiles, quorum parentes curuli aliquo magistratu erant functi; novi, qui primi ex sua stirpe magistratum curulem erant adepti.

Digitized by Google

grini videmur, quorum jam et nomen et honos inveteravit[q] et huic urbi et hominum famæ ac sermonibus; quam tibi illos competitores[12] tuos peregrinos videri necesse erit, qui jam ex tota Italia delecti,[13] tecum de honore et de omni dignitate contendunt! quorum cave tu quenquam peregrinum appelles, ne peregrinorum suffragiis obruare.[14][r] Qui, si attulerint nervos et industriam, mihi credo, excutient[15] tibi istam verborum jactationem, et te ex somno[s] sæpe excitabunt; nec patientur, se abs te, nisi virtute vincentur,[16] honore superari. 25. Ac si, judices, ceteris patriciis me et vos peregrinos videri oporteret,[17] a Torquato tamen hoc vitium sileretur.[t] Est enim ipse a[18] materno genere municipalis, honestissimi ac nobilissimi generis, sed tamen Asculani.[19][u] Aut igitur doceat, Picentes[x] solos non esse peregrinos, aut gaudeat suo generi[20] me meum ante non ponere. Quare neque me[1] peregrinum posthac dixeris, ne gravius refutere;[2] neque regem, ne derideare: nisi forte regium[3] tibi videtur, ita vivere, ut non

copula ante *nomen*.—12 ς *competentiores*.—13 Ms. Lamb. *dilecti*. Mox T omittit præpositionem ante *omni*. Pro *contendunt* in H et ψ *certabant*.—14 Pith. *obviare*. Dein ς *attulerunt*.—15 Pro *excutient* in ς *executi etiam*.—16 Ern. conjecit *vincantur*. Mox in ς et edd. nonnullis ante Lamb. *At si*.—17 ψ *oporteat*. Dein S *silerent*. Scheller. Obs. p. 99. conjicit *a Torq. hoc merito sileretur*.—18 In Ms. Ambrosian. deest *a*: unde Orell. uncis inclusit.—19 *Æsculani* ψ: *Esculani* Dresd. Mox, C *Picentos*. χ caret *solos*.—20 In ψ *genere*. Pro *meum* H et ψ *mentiri*. Tum *anteponere*, omisso *non*, Mss. pauci et edd. nonnullæ ante Gruter.—1 Dresd. *nec me*.—2 ς *nec grav.* et Dresd.

NOTÆ

[q] *Inveteravit*] Inveteravit, id est, in hac urbe tanquam altas ita radices egit, ut non evelli facile possit.

[r] *Suffragiis obruare*] Obrui suffragiis, est pauca habere pro se in delectu magistratuum; et ideo contra se plurima.

[s] *Te ex somno*] Admonet Torquatum, ne sit otiosus, et fidat nimium patriciæ suæ familiæ; quia novi homines cogent eum vigilare in petitione magistratus, quia illi metum inferent, ne ab illis vincatur.

[t] *Vitium sileretur*] Vitium sileretur, id est, sileri deberet.

[u] *Asculani*] Asculum in Agro Piceno. Colonia nobilissima fuit populo Rom. invisa, quia in ea Q. Servilius proconsul, cum omnibus civibus Romanis qui illic erant, occisus est, cum bellum Italicum flagrare cœpit. Vide Livium lib. LXXII.

[x] *Picentes*] Picentes populi sunt in quinta regione Italiæ, ad Mare Adriaticum siti.

Digitized by Google

modo homini nemini, sed ne cupiditati quidem ulli servias; contemnere omnes libidines; non auri,[4] non argenti, non ceterarum rerum indigere; in senatu sentire[p] libere; populi utilitati magis consulere, quam voluntati; nemini cedere, multis obsistere. Si hoc putas esse regium, me regem esse confiteor;[5] sin te potentia mea, si dominatio, si denique aliquod dictum arrogans aut superbum movet; quin[6] tu id potius profers, quam verbi invidiam, contumeliamque maledicti? IX. 26. Ego, tantis a me[7] beneficiis in republica positis, si nullum aliud mihi præmium a senatu populoque Romano, nisi honestum otium, postularem, quis non concederet? Sibi haberent[8] honores, sibi imperia, sibi provincias, sibi triumphos, sibi alia præclaræ[9] laudis insignia: [p. 172.] mihi liceret ejus urbis, quam conservassem, conspectu, tranquillo animo et quieto frui. Quid, si hoc non postulo; si ille labor meus pristinus, si solicitudo, si officia,[10] si operæ, si vigiliæ deserviunt amicis, præsto sunt omnibus; si neque amici in foro requirunt studium meum, neque respublica in curia; si me non modo[11] rerum gestarum vacatio, sed neque honoris, neque ætatis excusatio vindicat[12] a labore; si voluntas mea, si industria, si domus, si animus, si aures patent omnibus; si mihi ne[13] ad ea quidem, quæ pro salute omnium gessi, recordanda et cogitanda[y] quicquam relinquitur temporis; tamen hoc regnum[14] appellabitur? cujus vicarius[z] qui velit esse, inveniri[15]

[p] *Dicere sententiam.*

refutem.—3 C *regnum:* ψ *regum.*—4 C *non uti auri:* et mox *cet. rerum indigne sentire lib.*—5 Nonnullæ edd. vett. *confiteor esse.*—6 Pro *quin* in ς *quibus.* Mox H *contumeliam* sine copula.

CAP. IX. 7 *s ante me.*—8 *Sibi habent* χ: *Sibi alii haberent* Lamb. e Ms. Henr. Steph. Verba *sibi provincias* in χ desunt.—9 C et ς *præclara.*—10 In ed. Manut. verba *si officia* omittuntur.—11 *Non modo non* ς, Pith. Ven. 1480. 1483. Junt. Crat. Hervag. Naug.—12 H S T, Beck. Schutz. *vendicat.*—13 C

NOTÆ

[y] *Recordanda et cogitanda*] Iis temporibus cogitabat Cicero commentarium scribere de rebus a se gestis in consulatu; quas Græce scripserat, ut perspici potest ex Epistt. ad Att. I. 1. 2. et 16.

[z] *Cujus vicarius*] Vicarius is intelligitur, qui ex mandato principis pro præfecto prætorio diœcesim aliquam regebat. Ulpian. l. 1. § 52.

Digitized by Google

nemo potest. Longe a me[16] abest regni suspicio. 27. Si quæris, qui sint Romæ regnum occupare conati, ut ne replices[q] annalium[a] memoriam, ex domesticis imaginibus[b] invenies. Res enim gestæ, credo, meæ, me nimis[17] extulerunt, ac mihi nescio quos spiritus[r] attulerunt. Quibus de rebus tam claris, tam immortalibus, judices, hoc possum dicere, me, qui[18] e summis eripuerim periculis urbem hanc et vitam omnium civium, satis adeptum fore, si ex hoc tanto in omnes mortales beneficio nullum in me periculum redundarit.[19] 28. Etenim, in qua civitate res tantas gesserim, memini, et[20] in qua urbe verser, intelligo. Plenum forum est eorum hominum, quos ego a vestris cervicibus depuli, judices,[1] a meis non removi: nisi vero paucos fuisse arbitramini, qui conari,[2] aut sperare possent, se tantum imperium posse delere. Horum ego faces eripere de manibus, et gladios extorquere potui,[3] sicut feci: voluntates vero consceleratas ac nefarias nec sanare potui, nec tollere. Quare non sum nescius, quanto periculo vivam

[q] *Revolvas.* [r] *Quam superbiam.*

caret *ne.*—14 Edd. nonnullæ *tamen ne hoc regn.*—15 χ *intueri.*—16 Voces *a me* absunt a Mss. plerisque et edd. ante Græv. qui ex Erf. et Pal. 9. edidit *Longe abest a me regni susp.* (ut volebat Gruter.) eumque secuti sunt Beck. Schutz. et Orell. *Invenire nemo potest, longe abest ab eo regni susp.* edidit Lamb. qui etiam conjecit *longe abest is a regni suspicione.* Pro *regni* in T *regem.* Garaton. cum Henr. Steph. e Ms. ejus legi maluit *suspicio, et si quæris.* Tum, pro *sint* ς habet *sunt.*—17 In ς deest *nimis.* Pro *ac* in C *at,* et pro *quos* in ψ *quo.*—18 C *quia.*—19 *Redundabit* Mss. plerique et edd. ante Grut. qui cum edd. seqq. ex Erf. et Pal. 9. recepit *redundarit.*—20 C caret copula. Pro *urbe* T *urbem.* In Mss. plerisque et edd. ante Grut. deest *verser:* Gruter. id inseruit auctoritate Pal. 9. et Erf. eumque edd. seqq. secuti sunt.—1 Lamb. *judices, depuli:* alii *repuli jud.*—2 χ *coronari.* Pro *aut* in C *ac.* Mox ς *debere.*—3 In ς deest *potui.*

NOTÆ

[a] *Annalium*] Primis temporibus annales tantum scribebantur: postea historiæ successerunt. Vide Cic. de Leg. l. 1.

[b] *Ex domesticis imaginibus*] Ex imaginibus nobilitas conjiciebatur, quæ in vestibulis ædium asservabantur. Videtur tamen hic designare M. Manlium Capitolinum, (cujus affinis erat Torquati familia) qui ob affectatum regnum de rupe Tarpeia dejectus est. Subtiliter autem pungit Torquatum, in cujus familia eum esse ait, quem criminatur in Cicerone.

Digitized by Google

in tanta multitudine improborum, cum mihi uni cum omnibus improbis æternum videam bellum esse susceptum. X. 29. Quodsi illis meis præsidiis forte invides; et, si ea tibi regia videntur, quod[4] omnes boni omnium generum atque ordinum suam salutem cum mea conjungunt; consolare te, quod omnium mentes improborum mihi uni maxime sunt infensæ et adversæ: qui me[5] non solum idcirco oderunt, quod eorum conatus impios et furorem consceleratum[6] repressi; sed eo etiam magis, quod nihil jam se simile, me vivo, conari posse arbitrantur.[7] 30. At vero quid ego miror,[8] si quid ab improbis de me improbe dicitur; cum L. Torquatus ipse, primum,[9] his fundamentis adolescentiæ jactis, ea spe proposita amplissimæ dignitatis, deinde[10] L. Torquati, fortissimi consulis, constantissimi senatoris, semper optimi civis, filius, interdum efferatur immoderatione[11] verborum? qui, cum suppressa voce de scelere[a] P. Lentuli, de audacia conjuratorum omnium dixisset, tantummodo ut vos, qui ea probatis, exaudire possetis; de supplicio[c] P. Lentuli, de carcere, magna et queribunda voce dicebat. 31. In quo primum illud erat absurdum, quod, cum ea, quæ leniter[12] dixerat, vobis probare volebat, eos autem, qui circum judicium stabant, audire nolebat;[13] non intelligebat, ea, quæ clare diceret, ita illos audituros, quibus se venditabat,[14] ut vos quoque audiretis, qui id non probabatis:[15] deinde alterum jam oratoris vitium, non videre quid quæque causa postulet. Nihil est enim tam

[a] *Submissa voce de conjuratione.*

CAP. X. 4 A Pith. abest *quod.*—5 *Me* ante *non solum* omittit C, qui cum S T ς χ Junt. Steph. addit *modo* ante *solum.*—6 *Fur. sceleratum* Dresd. *fur. non sceleratum* Pith. Pro *repressi, sed* in C *impressissem.*—7 H T *arbitrarentur.*—8 Pantagath. legit *mirer.* Ante *si* C addit *sed.*—9 Ern. e conj. cum Schutz. *ipse primum.* Omnes aliæ edd. *primum ipse.*—10 C a manu recent. *deinde filii.*—11 ς χ *in moderatione.*—12 Mss. plerique cum Beck. Schutz. et Orell. *leviter.* In T *dixit vobis leviter:* in ς χ *leviter dixerat vobis.*—13 C *nolebant.*—14 *Vindicabat* C H ς χ: *vendicabat* T ψ.—15 ς χ ψ, Junt. Grut. Græv. *probatis*, prob. Wolffio. *Id* Ernesto, Beckio et Orell. suspectum est. Ern.

NOTÆ

[c] *De supplicio*] Lentulus in carcere suspensus fuit.

Digitized by Google

alienum ab eo, qui alterum conjurationis accuset, quam videri [16] conjuratorum pœnam mortemque lugere. [*p.* 173.] Quod cum [17] is tribunus plebis [d] facit, qui unus videtur ex illis ad lugendos conjuratos relictus, non mirum est; [18] difficile est enim tacere, cum doleas: te, si quid ejusmodi [19] facis, non modo talem adolescentem, sed in ea causa, in qua te vindicem conjurationis velis esse, vehementer admiror.[20] 32. Sed reprehendo tamen [1] illud maxime, quod isto ingenio et prudentia præditus, causam reipublicæ non tenes, qui arbitrere,[2] plebi Romanæ res eas non probari, quas, me consule, omnes boni pro salute communi gesserunt. XI. Et quem [3] tu horum, qui adsunt, quibus te contra ipsorum voluntatem venditabas,[4] aut tam sceleratum statuis fuisse, ut hæc omnia perire voluerit, aut tam miserum,[5] ut et se perire cuperet, et nihil haberet, quod salvum esse vellet? An vero clarissimum [6] virum [e] generis vestri ac nominis nemo reprehendit, qui filium suum vita privavit,

conjecit *ea* legend.—16 H *videre.*—17 *Cum* omitti maluit Sylvius, ut in Ms. Henr. Steph. defuit. Lamb. e suis Mss. edidit *quod tamen tribunus plebis facit is, qui:* atque aut *tamen* reponi, aut *cum* deleri voluit Ursinus: Pantagath. autem conjecit *Quod Curius trib. pl. facit, qui, &c.*—18 *Neque hoc mirum est* C, Pal. 1. 4. 5. 7. 8. Barb. Ven. 1480. Junt. *re . . . mirum est* Pal. 2. 6. Ms. Vict. Busbeq. et Ms. Grut. *minime quidem mirum* Pal. 3. *minime mirum est* Pal. 9. prob. Grutero. *Nec mirum est* Ven. 1483. Junt. Beck. *nemini mirum est* e Ms. Ambrosian. recepit Orell. *non mirum est* ceteri. In T tantum legitur *mirum est.*—19 *Quidem hujusmodi* C: *quid hujusmodi* Dresd.—20 Hervag. Victor. Manut. Lamb. *miror.*—1 In H et ψ deest *tamen.*—2 C *arbitrare:* ψ *arbitrari.*

CAP. XI. 3 *Ecquem* sex Oxonn. Mss. Crat. Cam. Lamb. Oliv. Lall. Beck. Schutz. et Orell.—4 C H ς χ *vendicabas.*—5 C *miseram.* Pro *et se perire* ς

NOTÆ

[d] *Tribunus plebis*] Metellum Nepotem intelligit, qui hoc tempore tribunatum cum Bestia inierat, ut habemus ex Sallustio. Hic Nepos Ciceronem consulem magistratu abeuntem concionis habendæ potestate privare voluit: sed immo non obfuit Ciceroni, utut etiam gloriam auxerit: at post exilium Ciceronis, consul cum Lentulo, absens rediit cum eo in gratiam, senatus auctoritate permotus.

[e] *Clarissimum virum*] Loquitur hic de T. Manlio Torquato, qui tertium consul, Latino bello filium victorem necari jussit, quod contra patris edictum pugnavisset. Utitur autem hic Cicero majorum comparatione: si Torquatus filium minore de causa interfecit, licebit et consulibus hostes reipub. graviore de causa interficere.

Digitized by Google

ut in ceteris[7] firmaret imperium; tu rempublicam reprehendis,[8] quæ domesticos hostes, ne ab iis ipsa[9] necaretur, necavit? 33. Itaque attende[10] jam, Torquate, quam ego defugiam auctoritatem consulatus mei. Maxima voce, ut omnes exaudire possint,[11] dico, semperque dicam: adestote[12] omnes animis, qui adestis corporibus,[13] quorum ego frequentia magnopere lætor: erigite mentes auresque vestras, et me de invidiosis rebus, ut ille putat, dicentem attendite. Ego consul,[f] cum exercitus perditorum civium, clandestino scelere conflatus, crudelissimum et luctuosissimum exitium patriæ comparasset;[14] cum ad occasum interitumque reipublicæ Catilina[15] in castris, in his autem templis atque tectis dux Lentulus esset constitutus; meis consiliis, meis laboribus, mei capitis periculis, sine tumultu,[g] sine delectu, sine armis, sine exercitu, quinque hominibus[h] comprehensis[16] atque confossis, incensione urbem, internecione cives, vastitate Italiam, interitu rempublicam liberavi:[17] ego vitam omnium civium, statum orbis[18] terræ, urbem hanc denique, sedem omnium nostrum, arcem regum ac nationum exterarum, lumen gentium, domicilium imperii, quinque hominum amentium ac perditorum pœna redemi. 34. An me[19] existimasti hæc inju-

experire.—6 ς *clarissimi.* H ς χ *nemo* omittunt.—7 Orell. e Ms. Ambrosian. edidit *in ceteros.*—8 χ *defendis.*—9 Hervag. *ne his ipsa.*—10 C *attendite.* Mox ed. Junt. et Lamb. *quam ego non def.*—11 χ *possent.*—12 H et T *adesse.*—13 *Corporibus* non est in ς χ ψ.—14 χ *exitum Romæ comp.*—15 H *Catilinam.*—16 C T, Franc. 2. et ed. pr. *apprehensis.* Tum *confessis* C, Franc. 2. Dresd. Pall. nonnulli et ed. pr., probante Grutero. Paulo post, pro *internecione* C *interemtore;* T ς, Franc. 1. 2. Dresd. et ed. pr. cum Græv. *interemptione;* Ms. Lamb. *interitione;* alii *internitione,* vel *internicione.*—17 Pro *liberavi* χ *gubernavi.*—18 ς *statu urbis:* χ *statum orbi.*—19 H et ψ *At ne.* Pro *existimasti* in H *existimavi;* in T *existimatis.* Tum H *hæc injuriarum:* C *hoc me injuria-*

NOTÆ

[f] *Ego consul*] Prædicat collocatum suum beneficium in patriam, cum eam eripuit ex conjuratorum potestate.

[g] *Sine tumultu*] Bellum Gallicum et Italicum tumultus appellabatur, quod in eo multus timor esset. Cum autem bellum ejusmodi ingruebat, tumultum esse senatus decernebat.

[h] *Quinque hominibus*] Lentulus, Cethegus, Statilius, Gabinius, Ceparius, omnes in carcere strangulati sunt, quia cum Catilina conspiraverant.

Digitized by Google

ratum in judicio non esse dicturum, quæ juratus[i] in maxima concione dixissem? XII. Atque etiam illud addam, ne qui[20] forte incipiat improbus subito te amare, Torquate, et aliquid sperare de te; atque, ut[1] idem omnes exaudiant, clarissima voce dicam. Harum omnium rerum, quas ego in consulatu pro salute communi[2] suscepi et gessi, L. ille Torquatus, cum esset meus contubernalis[k] in consulatu,[3] atque etiam in prætura fuisset, auctor, adjutor, particeps extitit, cum princeps, cum auctor, cum signifer esset juventutis;[l] parens ejus, homo amantissimus patriæ, maxi-

rum: Franc. 2. et ed. pr. *hæc juratum:* Dresd. *hoc juraturum:* Pith. *juratum*, omisso *hæc*. Denique C *in judicium*.

CAP. XII. 20 T *ne quid:* Lamb. *ne quis*.—1 ς caret *ut*.—2 *Communi* in ς χ ψ deest. Lamb. *pro communi salute*. T non habet *suscepi*, nec χ *et gessi*.—3 C caret verbis *in consulatu*. S T ς omittunt verba *atque . . . auctor*. 'In vulgatis ante Lamb. edd. lectum est, *cum esset meus contub. in consulatu, cum signifer esset juventutis, atque in prætura fuisset, auctor, adj., particeps exst., cum auctor, cum princeps, cum sign. esset juv.; parens, &c.* Henr. igitur Steph. docuit priori loco verba *cum sign. ess. juv.* delenda esse. Lambinus ita dedit, *cum esset meus contub. in cons., atque in præt. fuisset: cum sign. esset juventutis: auctor exstitit;* sed verba quæ sequebantur, *cum auctor, cum princ., cum sign. ess. juv.* delevit. Pantagath. ap. Ursin. ita correxit, *L. iste Torq., cum esset meus contub. in cons, atque in præt. fuisset, cum princeps, cum signifer esset juv., auctor, adjutor, particeps exstitit; parens, &c.* Gruterus auctoritate Pal. 9. quæ vulgo priore loco posita erant verba *cum sign. esset juv.* delevit, meliusque interpunxit. Ferratius contra, Epp. p. 296. quod *princeps* majus quid significet quam *signifer*, aliisque levibus de causis, censuit posteriori loco delenda esse, locumque integrum ita scribendum, *cum esset meus contub. in cons., cum signifer esset juvent., atque in præt. fuisset, auctor, adjutor, particeps exstitit.* Verba *cum auctor* Lallem. dicit plerisque Mss. ignorari, seque cum Grævio delevisse; at nec Grævius delevit, et quinam codices ignorent, incertum est. Itaque malui tantum includere cancellis. Tum in verbis *atque etiam in præt.* τὸ *etiam* ex Pal. 9. adjectum est, cum in aliis edd. ante Grut. et Mss. plerisque, ut Barb., deesset. In Ms. Barb. et Ven. 1480. est etiam singularis hæc lectio, *cum princeps, cum auctor, cum signifer etiam esset iuventus parens, &c.*' Beck. Orell. dedit *actor, adjutor, particeps*. Postea,

NOTÆ

[i] *Juratus*] Torquatus objecerat Ciceroni, eum in conjuratos dixisse testimonium.

[k] *Esset meus contubernalis*] Mos fuit illis temporibus, ut adolescentes quotidiano convictu et sermone clarorum virorum administrandæ reipub. scientiam edocerentur. Sic pro Cœlio Cic. 'Cum paulum jam roboris accessisset ætati, in Africam profectus est Q. Pompeio proconsuli contubernalis.'

[l] *Princeps, cum auctor, cum signifer esset juventutis*] 'Signiferi,' ait Vegetius lib. II. 'sunt, qui signa portant, quos draconarios vocant.' De Bruto, Germanico, et C. Cæsare legimus, quod fuerint principes juvenes: tales

Digitized by Google

mi animi, summi consilii, singularis constantiæ, cum esset æger, tamen[4] omnibus rebus illis interfuit:[m] nunquam est a me digressus: studio, consilio, auctoritate unus adjuvit plurimum, cum infirmitatem corporis animi virtute superaret. 35. Videsne, ut eripiam te ex improborum subita gratia, et reconciliem bonis omnibus? qui te et[5] diligunt, et retinent, retinebuntque semper: nec, si a me forte desciveris, idcirco te a se,[6] et a republica, et a tua dignitate deficere patientur. Sed jam redeo ad causam; atque hoc vos, judices, testor: mihi de memetipso tam multa dicendi necessitas quædam imposita[7] est ab illo. Nam, si Torquatus Sullam solum accusasset,[8] ego quoque hoc tempore nihil aliud [agerem[9]], nisi eum, qui accusatus esset, defenderem: sed cum ille tota illa[10] oratione in me esset invectus, et cum initio, ut dixi, defensionem meam auctoritate spoliare voluisset; etiamsi dolor meus[11] respondere non cogeret, tamen ipsa causa hanc a me orationem flagitasset.

XIII. 36. Allobrogibus[12] nominatum[n] Sullam esse dicis. Quis negat? sed lege indicium, et vide, quemadmodum

verba, *cum auctor* delevit Schutz.—4 ς *tum*. Mox Lamb. *degressus*.—5 ς omittit copulam ante *diligunt*.—6 ς *idc. te et a se*: χ *idc. et a se*.—7 Pro *imposita* χ *incomposita*. In Ms. Henr. Stephani *testor, mihi ... necessitatem quandam impositam ab illo*: unde Lamb. dedit *necessitatem quandam impositam esse ab illo*.—8 ς *accusaret*.—9 '*Agerem* suspectum mihi est: eo deleto et Latinior et elegantior erit oratio.' *Ern*. Pro *eum* in C *cum*.—10 Pro *illa* in C *sua*.—11 Orell. conjecit *dolor me meus*. Pro *tamen* idem Ms. habet *cum*. Mox, Ern. conjecit *flagitabat* legend.

Cap. XIII. 12 Ante *Allobrogibus* Ms. Ambrosian. Lamb. et Orell. addunt *Ab*. Pro *nominatim* in ς *Romanum*. Mox, S χ ψ *dicis* omittunt. Dein *Quis negat Sullæ indicium? at vide* Mss. plerique et edd. pleræque ante Grut. *Quis negat Sullæ indicium? et vide* ed. 1472. *Quis negat? Sullæ indicium et vide* Franc. 2. *Quis negat? at vide* Hervag. Junt. Lamb. Ceteri ut Ern.

NOTÆ

vero dicuntur illi, quibus consul, aut summus magistratus signum tradit.

m *Rebus illis interfuit*] Cum Macedonia revertisset, affuit Ciceroni: nam primis mensibus abfuisse eum, ait in oratione contra Pisonem.

n *Allobrogibus nominatum*] Refutat quod a Torquato dictum est, ab Allobrogibus, nempe Gallorum legatis, Sullam inter conjuratos fuisse numeratum.

Digitized by Google

nominatus sit. L. Cassium [o] dixerunt commemorasse, cum ceteris Autronium secum facere.[t] [p. 174.] Quæro, num Sullam [13] dixerit Cassius? nusquam. Sese aiunt [14] quæsisse de Cassio, quid Sulla sentiret. Videte diligentiam Gallorum: qui vitam hominum [15] naturamque non nossent, ac tantum audissent, eos pari calamitate [p] esse; quæsiverunt, essentne eadem [16] voluntate? Quid tum? Cassius si respondisset, idem sentire et secum [17] facere Sullam, tamen mihi non videretur in hunc id [18] criminosum esse debere. Quid ita? quia qui barbaros [q] homines ad bellum impelleret, non debebat [19] minuere illorum suspicionem, et purgare eos, de quibus illi aliquid suspicarentur. Non respondit tamen,[20] una facere Sullam. 37. Etenim esset absurdum, cum ceteros sua sponte nominasset, mentionem Sullæ [1] facere nullam, nisi admonitum et interrogatum; nisi forte verisimile est, P. Sullæ nomen in memoria Cassio non fuisse. Si nobilitas hominis, si afflicta [2] fortuna, si reliquiæ pristinæ dignitatis non tam illustres fuissent; tamen Autronii [3] commemoratio memoriam Sullæ retulisset. Etiam, ut arbitror, cum auctoritates principum conjurationis ad incitandos animos Allobrogum colligeret Cassius, et cum sciret, exteras nationes maxime nobilitate moveri, non

[t] *Conjurare.*

Postea, C *nominatum sit.*—13 H *de Sylla.*—14 *Nunquam sese aiunt* Mss. plerique et edd. ante Grut. præter Hervag. Cam. Lamb.—15 In ψ deest *hominum.* H caret *ac* ante *tantum.*—16 *Eos, pari calamitate qui fuerant, esse in eadem* Mss. plerique et edd. ante Grut. qui auctoritate Pal. 9. et Erf. edidit *eos pari calamitate esse, quæsiverunt, essentne eadem voluntate,* ut habent ψ et edd. seqq. Post *voluntate* Sylvius addi jubebat *arbitrabantur,* aut tale verbum.—17 Pro *secum* H et ψ *simul.*—18 ψ caret *id.*—19 In ς *debeat.* H *illorum* omittit. Mox, pro *eos* H S χ habent *illos.* In marg. ed. Lugd. 1588. 'Fort. *et eos purgare, de quibus.*' Pro *suspicarentur* Græv. e Ms. Erf. recepit *suspicari viderentur.*—20 Dresd. *tum.* In ς deest *una.*—1 C H T ς χ ψ non agnoscunt

NOTÆ

[o] *L. Cassium*] Hic fuit Longinus Cassius senatorii ordinis, qui Allobroges in societatem conjurationis advocaverat, quique, ut illius conjurationis vires ostenderet, plurimos e nobilibus nominaverat.

[p] *Pari calamitate*] Sulla et Autronius simul de ambitu damnati fuerant.

[q] *Barbaros*] Barbaros Gallos dicit, quales exteri ab Romanis vocabantur.

Digitized by Google

prius Autronium, quam Sullam[r] nominasset. 38. Jam vero illud probari minime potest, Gallos, Autronio nominato, putasse, propter calamitatis similitudinem, sibi aliquid de Sulla esse quærendum; Cassio, si hic[4] esset in eodem scelere, ne cum appellasset quidem Autronium, hujus[5] in mentem venire potuisse. Sed tamen quid respondit de Sulla Cassius? Se nescire certum.[a] Non purgat,[6] inquit. Dixi antea: ne si argueret[7] quidem tum denique, cum esset interrogatus, id mihi criminosum videretur. 39. Sed ego in judiciis[8] et in quæstionibus non hoc quærendum arbitror, num purgetur[9] aliquis; sed num arguatur. Etenim cum negat se scire Cassius, utrum sublevat Sullam, an satis probat se nescire? Sublevat apud Gallos. Quid ita? ne indicent?[10] Quid? si periculum esse putasset, ne illi[11] unquam indicarent; de seipso confessus esset? Nescivit.[12] Credo, judices, celatum esse Cassium[s] de Sulla uno: nam de ceteris certe sciebat; et ea domi ejus pleraque[13] conflata esse constabat. Qui negare noluit esse in eo numero Sullam, quo plus spei Gallis daret, dicere autem falsum[14] non ausus est, nescire dixit. Atqui hoc perspicuum est, cum is, qui de omnibus scierit,[15] de Sulla se scire negarit; eandem vim esse negationis hujus, quam si[16] extra

[a] *Certo.*

Sullæ.—2 *Affecta* Dresd. *afflata* C H T ς χ.—3 ς *Antronium.*—4 χ caret *hic.* —5 Post *hujus* C T, Dresd. Franc. 1. 2. ed. 1472. et Ven. 1480. addunt *nomen*, quod in Barb. superscr. post *mentem*. Dein, χ *potuisset.*—6 Pith. *pugnat.* —7 C *ne se*, et ς *argueretur.*—8 Lamb. e conjectura Stephani et uno Ms. recepit *in indiciis*; sic etiam Orell. In Ms. Ambrosian. *in quæstionibus et indiciis.* C H S ς χ, Barb. et edd. ante Grut. omittunt præpositionem ante *quæstionibus.*—9 χ *purget*. Tum *aliquid* C: *aliqui* Orell. e Ms. Ambrosian. Pro *sed* C S T ς χ habent *et*: pro *num* in H *ne.*—10 *Incident* C: *indicetur* Ven. 1480.—11 Naug. Mannt. Grut. Græv. Oliv. *ulli.*—12 H *Nescit.* In Barb. Ven. 1480. 1483. *Nesciit, judices, Credo cel. esse, &c.*—13 ς *plerique.* —14 In χ deest *falsum*. Mox, Lamb. edidit *nescire se dixit.*—15 *Sciret* H ψ: *scirent* T. Porro H *negavit.*—16 Lamb. maluit *atque si*. Pro *si* in C *cum.*—

NOTÆ

[r] *Non prius Autronium quam Sullam*] Si Sulla fuisset inter conjuratos, eum nominasset, quia Sulla Autronio nobilitate præstabat.

[s] *Celatum esse Cassium*] A conjuratis.

Digitized by Google

conjurationem hunc esse, se [17] scire dixisset. Nam, cujus scientiam de omnibus constat fuisse, ejus ignoratio de aliquo, purgatio debet videri. Sed jam non quæro, purgetne Cassius Sullam: illud mihi tantum satis est, contra Sullam nihil esse in indicio.[18]

XIV. 40. Exclusus hac criminatione Torquatus, rursus in me irruit,[19] me accusat: ait, me aliter, ac dictum est, in tabulas publicas retulisse. O Dii immortales! (vobis enim tribuam, quæ vestra sunt; nec vero possum meo [20] tantum ingenio dare, ut tot res, tantas,[1] tam varias, tam repentinas, in illa turbulentissima tempestate reipublicæ,[2] mea sponte dispexerim [x]) vos profecto animum meum tum conservandæ patriæ cupiditate incendistis: vos me ab omnibus ceteris [3] cogitationibus ad unam salutem reipublicæ convertistis:[4] vos denique in tantis tenebris erroris et inscientiæ [5] [1] clarissimum lumen prætulistis menti meæ. 41. Vidi ego hoc, judices, nisi, recenti memoria senatus, auctoritatem hujus indicii [6] monumentis publicis testatus essem, fore, ut aliquando non Torquatus, neque [7] Torquati quispiam similis, (nam id me multum fefellit) [*p.* 175.] sed ut aliquis patrimonio [8] naufragus,[y] inimicus otii,[z] bonorum hostis, aliter indicata hæc esse diceret, quo facilius, vento

[x] *Providerim.* [y] *Decoctor patrimonii.* [z] *Pacis.*

17 Ed. Hervag. *se* omittit, prob. Beck.—18 C H ψ *in judicio.*

CAP. XIV. 19 C T *ruit.* Mox, Orell. e Ms. Ambrosian. dedit *dictum sit.* In ed. Ven. 1480. deest *me* ante *aliter.* Lambinus conjecit *aliter atque indicatum est.*—20 ‘ *Meo* in C T χ deest, delevitque Græv. quia in Dresd. Franc. 1. 2. et Med. invenit *possum tanto ingenio.* In Barb. fuit *mo*, (h. e. *modo*, ut diserte utraque ed. Ven. exhibet) sed manus æqualis emendavit *meo.* Necessarium hic est pronomen.’ *Beck.*—1 A Dresd. abest *tantas.*—2 Pro *tempestate reip.* χ habet *civitate R. P.* Mox, *despexerim* Franc. 2. et edd. vett. *dixerim* H.—3 C et T *exteris.*—4 Mss. nonnulli et edd. ante Grut. *contulistis.* Nonnulli ap. Lamb. legi jusserunt *compulistis:* ipse Lamb., si quid mutandum esset, maluit *transtulistis.*—5 Junt. *inscitiæ.* In ψ deest *lumen.* Pro *prætulistis* H *perfudistis.* In ed. Lamb. *menti meæ prætulistis.* ς non agnoscit *menti.* —6 *Judiciis* C ψ et Manut. *indiciis* ς.—7 H *nec.*—8 Ern. conjecit *patrimonii.*—

NOTÆ

[1] *Inscientiæ*] Ab insciente, vox illa ‘inscientia’ deducta est.

Digitized by Google

aliquo[a] in optimum quemque[9] excitato, posset in malis reipublicæ portum[b] suorum malorum aliquem[10] invenire. Itaque introductis in senatum indicibus,[11] constitui senatores,[w] qui omnia indicum dicta, interrogata, responsa perscriberent.[12] 42. At quos viros? non solum summa virtute et fide; cujus generis in senatu[13] facultas maxima; sed etiam, quos sciebam memoria, scientia, consuetudine et celeritate[14] scribendi, facillime, quæ dicerentur, persequi posse; C. Cosconium,[15][x] qui tunc erat prætor; M. Messallam, qui tum præturam[16] petebat; P. Nigidium, App. Claudium. Credo esse neminem,[17] qui his hominibus, ad

[a] *Periculo creato.* [b] *Requiem.*

9 ψ *quemquam.*—10 C *quem.*—11 C et ς *judicibus.* Tum *institui senatores* Ms. Ambrosian. Pro *omnia indicum*, in C *omnium judicum*: ς *omnia judicum*; Pith. *omnia indicii.*—12 C *præscriberent.*—13 Lamb. *cujus gen. est in sen.* prob. Orell.—14 ς *celebritate.*—15 *Constunum* ς: *Constonium* χ.—16 Pro *præturam* Ferratius in Epp. p. 256. conjecit *consulatum* legend.—17 C T ς χ, Pith. Dresd. *memorem.* Pro *his* T *is*; et pro *hominibus* C H ς χ *omnibus.* '*Ad vere referendum . . . defuisse*] Hæc olim ita lecta sunt in edd. antiq., ut Hervag. *qui his omnibus, aut vere referendis, aut etiam scribendis putet aut ing. def.* Gruter. ex Erf. et Pal. 9. ita emendavit: *qui his hominibus ad vere referendum, aut etiam scribendum, aut fidem putet, aut ing. def.* Cum tamen ipse moneat verba *aut etiam scribendum*, in illis duobus Mss., ut in aliis omnibus, tum suis tum aliorum, deesse, Græv. et Garaton. recte censent illa esse interpolata. Retinuerunt tamen editores omnes [præter Græv.] usque ad Ernestium, qui verba delevit, a glossatore profecta. Franc. 1. *qui his omnibus vere referendis haud putet ing. def.* sed voc. *haud* puncta sunt subjecta, quæ illud delendum esse docent. Pith. Dresd. et Franc. 2. *qui his omnibus aut vere referendis aut putet ing. def.* In C T *ad* deest: in H S ς χ *aut* legitur. Tum C H S ς χ *referendis*; T *reficiendis*: verba *aut etiam ad scribendum* in C H T ς χ desunt: S *aut etiam scribendis.* Pro verbis *aut fidem putet aut* in C est *non putet*; in H *aut memoriam putet aut*; in S *putet aut*; in T ς χ *aut putet.* Lambinus monet in quibusdam libris antiq. deesse *aut scribendis*, in iisque legi, *vere referendis fidem putet, aut etiam ing. def.* in aliis *fidem putet aut diligentiam defuisse.* Hinc Lamb. *aut scribendis fidem putet, aut etiam ing. def.* Pantagath. auctoribus Mss. libris, legi jussit *aut referendis fidem, aut recte scribendis, &c.* Ursinus monuit in alio antiquo libro rectius scriptum videri *qui his omnibus vere referendis aut memoriam putet aut ing. def.* quam scripturam etiam Muretus probavit.' *Beck.*

NOTÆ

[w] *Constitui senatores*] Cum ageretur de pœna conjuratorum in senatu, voluit Cicero, ut essent aliqui senatores qui velocissime, per signa quædam et breves notas, quæ multarum literarum vim haberent, dicta colligerent.

[x] *Cosconium*] Cosconius proconsul Hispaniam postea gubernavit.

Digitized by Google

vere referendum, aut fidem putet, aut ingenium defuisse. XV. Quid deinde? quid feci? Cum scirem, ita indicium[18] in tabulas publicas relatum, ut illæ tabulæ privata tamen custodia,[y] more majorum, continerentur; non occultavi, non continui domi,[19] sed describi ab omnibus statim librariis,[z] dividi passim et pervulgari[20] atque edi populo Romano imperavi. Divisi toti Italiæ, emisi[1] in omnes provincias: ejus indicii, e quo salus oblata[2] esset omnibus, expertem esse neminem volui. 43. Itaque dico, locum in orbe terrarum esse nullum, quo in loco populi Romani[3] nomen sit, quin eodem perscriptum hoc indicium pervenerit. In quo ego tam[4] subito, et exiguo, et turbido tempore multa divinitus, ita ut dixi, non mea sponte, providi:[5] primum, ne qui posset tantum aut de reipublicæ[6] aut de alicujus periculo meminisse, quantum vellet: deinde, ne cui liceret unquam reprehendere illud indicium,[7] aut temere creditum criminari: postremo, ne quid jam a me, ne quid ex meis commentariis quæreretur: ne aut oblivio mea, aut memoria, videretur nimia: ne denique aut negligentia turpis, aut diligentia crudelis putaretur. 44. Sed tamen abs te, Torquate, quæro, cum indicatus tuus inimicus[a] esset, et esset ejus[8] rei frequens senatus et recens memoria testis; tibi,[9] meo familiari et contubernali, prius etiam udituri fu-

Cap. XV. 18 C *judicium.* In septem Oxonn. Mss. deest *relatum.* H et ψ non habent *tabulæ.* Mox, in ϛ *concinerentur.*—19 In C deest *domi.*—20 Franc. 1. *divulgari*, prob. Ern. Lamb. conjecit *didi passim et pervulgari.*—1 Mss. plerique et edd. vett. *divisi:* Lamb. e conjectura Memmii *dimisi:* Grut. e Ms. Erf. cum edd. seqq. *emisi.*—2 *Oblatæ* C: *ablata* χ.—3 Pro *populi Romani* C H *rei;* ψ, Pith. Dresd. *reip.* Mox, C *præscriptum.*—4 ϛ χ *tum:* Dresd. *tamen.*—5 *Providi* non est in χ.—6 Pro *reipublicæ* ϛ habet *rerum.* Post verba *quantum vellet* Pantagathus addi voluit *sed quantum esset in re.*—7 ψ *judicium.*—8 C *cujus.*—9 Huldric. conjecit *cumque tibi.* Pro *meo* in H χ

NOTÆ

[y] *Privata custodia*] Id est, domi suæ. Consules et ceteri magistratus soliti erant commentarios scribere de iis quæ per suum magistratum gesta fuerant, et apud se conservare diligenter.

[z] *Librariis*] Librarii apud Romanos dicebantur, qui libros transcribebant, aut alio dictante epistolas excipiebant.

[a] *Tuus inimicus*] Reprehendit Torquatum quod, cum Sulla, ut dicit, nominatus fuisset inter conjuratos, tacuerit.

Digitized by Google

erint indicium[10] scribæ mei, si voluisses, quam in codicem[11] retulissent; cum[12] videres aliter fieri, cur tacuisti? passus es? non mecum, aut cum familiari meo questus es?[13] aut, quoniam tam facile inveheris in amicos, iracundius ac vehementius[14] expostulasti? Tu, cum tua vox nunquam sit audita; cum, indicio[15] lecto, descripto, divulgato, quieveris, tacueris; repente tantam rem enuntiare[16] audeas? et in eum locum te deducas, ut ante, quam me commutati indicii[17] coargueris, te summæ negligentiæ,[b] tuo judicio,[18] convictum esse fateare? XVI. 45. Mihi cujusquam salus tanti fuisset,[19] ut meam negligerem? per me ego veritatem patefactam contaminarem aliquo mendacio? quenquam denique ego juvarem, a quo et[20] crudeles insidias in rempublicam factas, et in me potissimum consulem constitutas,[1] putarem? Quodsi jam essem oblitus severitatis et constantiæ meæ, tamne amens eram, ut cum literæ posteritatis causa repertæ sint, quæ subsidio oblivioni esse possent,[2] ego recentem putarem memoriam cuncti senatus commentario meo posse superari? 46. Fero ego te,[3] Torquate, jamdudum, fero, et nonnunquam animum, incitatum ad ulciscendam[4] orationem tuam, revoco ipse et reflecto. Permitto aliquid iracundiæ tuæ,[5] do adolescentiæ, cedo[6] amicitiæ, tribuo parenti: sed, nisi tibi[7]

---

modo. H omittit *et* ante *contub*.—10 C H, et al. cum Junt. Lamb. Græv. *edituri ind. fuerint*.—11 Pro *codicem* H *codicem dicere*; ς χ *in eo dicere*; ψ *codice dicere*; Ven. 1480. et 1483. *in eo codice*.—12 ς *tum*. In H S ς χ, Dresd. deest *cur* ante *tacuisti*.—13 Pith. non agnoscit verba *questus es*.—14 *Irac. ac veh.* e Ms. Dresd. receperunt Ern. Beck. Schutz. et Orell. Alii *irac. aut veh.* Pro *expostulasti* in ς *expoliasti*.—15 C *judicio*. Mox, ψ *vulgato*.—16 H *renuntiare*. Pro *audeas*, quod in S ς χ ψ deest, in Pith. legitur *vel*. Ante *te deducas* Pith. addit *cum*.—17 C S *judicii*.—18 *Indicio* S χ et pauci alii cum Ven. 1483. et Græv. Pro *convictum* in ed. Hervag. *conjunctum*.

Cap. XVI. 19 Hervag. *fuisse*.—20 Edd. nonnullæ omittunt *et* ante *crudeles*.—1 *Constitutas* auctoritate Ms. Erf. addidit Gruter. quem Ern. Oliv. Lall. Beck. Schutz. et Orell. secuti sunt. Omnes alii Mss. et ed. omittunt. Mox in C et Barb. *Qui si jam essem*.—2 *Possint* C H ς: *possunt* χ.—3 In H deest *te*.—4 C et H *ulciscendum*.—5 C non habet *tuæ*.—6 ς *credo*: Ern. conjecit *concedo* legend.—7 In Franc. 1. *ni tibi*. Pro *tute*, quod habent C H T ψ, Erf.

NOTÆ

[b] *Summæ negligentiæ*] Quod autem tacuerit de indicio commutato, summa Torquati fuit negligentia.

aliquem modum tute constitueris, coges oblitum me nostræ amicitiæ, habere rationem meæ dignitatis. [*p.* 176.] Nemo unquam me tenuissima suspicione[8] perstrinxit,[c] quem non præverterim.[c] Sed mihi hoc[9] credas velim: non iis libentissime soleo respondere, quos mihi videor[10] facillime posse superare. 47. Tu, quoniam minime ignoras consuetudinem dicendi meam, noli hac nova lenitate[11] abuti mea: noli aculeos orationis meæ, qui reconditi sunt, excussos arbitrari: noli id putare omnino a me esse amissum,[12] si quid est tibi remissum atque concessum. Cum illæ valent[13] apud me excusationes injuriæ tuæ, iratus animus tuus, ætas, amicitia nostra; tum nondum, statuo, te virium satis habere, ut ego tecum luctari[14] et congredi debeam. Quodsi esses[15] usu atque ætate robustior; essem idem, qui soleo, cum sum lacessitus. Nunc tecum sic agam, tulisse ut potius injuriam, quam retulisse gratiam[16] videar. XVII. 48. Neque vero, quid mihi irascare, intelligere possum. Si, quod eum defendo, quem tu accusas; cur[17] tibi quoque ipse non succenseo, qui accuses[18] eum, quem ego defendo? Inimicum, inquis, accuso meum. Et amicum ego defendo meum.[19] Non debes tamen quenquam in[20] conjurationis quæstione[d] defendere. Immo nemo magis eum, de quo

[c] *Vocavit in tenuissimam suspicionem.* [d] *Causa.*

Grut. et edd. seqq., in C legitur *in te*, in Barb. *vite*, in omnibus aliis Mss. et edd. *vitæ*. J. F. Gronov. ascripserat *iræ*.—8 Lamb. *me ne tenuiss. quidem susp.* Mox, *perverterim* C H T ψ, Ven. 1480. Junt. Lamb. Post *præverterim* Erf. addit *ac perfregerim*, pro quo Grut. mavult *peregerim*. Rubenius e suis Mss. eruit, *non pertulerim* (quod in *perculerim* mutat) *ac perfregerim*.—9 H *hæc*. Pro *iis* in ed. Hervag. *his*.—10 C *video*.—11 ψ *nimia len.* ς χ *nova levitate*.—12 *Omissum* Mss. plerique et edd. ante Grut. qui cum edd. seqq. auctoritate Ms. Erf. dedit *amissum*. Mox, χ *rem. atque commissum*.—13 C et ς *valeant*.—14 H *ego tibi luct.*—15 H *Quid si esses*.—16 Vocem *gratiam* deleri maluit Lamb.

CAP. XVII. 17 Pro *cur* C, Dresd. Franc. 1. 2. et ed. 1472. habent *quid*, prob. Græv.—18 Schutz. e conjectura *accusas*. Mox, in C deest *ego*.—

NOTÆ

[c] *Præverterim*] Nemo perstrinxit Ciceronem aliqua suspicione, quem non respondendo superaverit.

Digitized by Google

nihil[1] est unquam suspicatus, quam is, qui de aliis multa cogitavit.[2] Cur dixisti testimonium in alios? Quia[3] coactus.[d] Cur damnati sunt? Quia creditum est.[e] Regnum est, dicere in quem velis, ac defendere[4] quem velis. Immo servitus est, non dicere in quem velis, ac defendere quem velis. Ac, si considerare cœperis, utrum magis mihi hoc necesse fuerit facere, an istud[5] tibi; intelliges, honestius te inimicitiarum modum[e] statuere potuisse, quam me humanitatis. 49. At vero[6] cum honos agebatur amplissimus familiæ vestræ, hoc est, consulatus parentis tui, sapientissimus vir familiarissimis suis non succensuit pater tuus, cum Sullam et defenderent et laudarent. Intelligebat,[7] hanc nobis a majoribus esse traditam disciplinam, ut nullius amicitia ad propulsanda pericula impediremur. Et erat huic judicio longe dissimilis illa contentio.[f] Tum, afflicto[8][f] P. Sulla, consulatus vobis pariebatur, sicuti partus est: honoris erat certamen: ereptum[9][g] repetere vos clamitabatis, ut victi in Campo,[h] in foro vinceretis. Tum qui

[e] *Finem.* [f] *Condemnato.*

19 Dresd. *meum* omittit.—20 H non habet præpositionem *in*.—1 Pro *nihil* C habet *nimis*. Tum vocem *unquam* omittunt Mss. plerique et edd. ante Grut. qui eam inseruit cum edd. seqq. auctoritate Ms. Erf. In Dresd. legitur *nihil est suspicatum*. Pro *is* ψ *id*.—2 *Excogitavit* Ven. 1488. *cognovit* Lamb. et margo Dresd.—3 Verba *in alios* et *Quia* non sunt in χ. Huldric. conjecit *coactus sum* legend.—4 Ms. Henr. Steph. *ac non def.* ut Sylvius et Ursinus conjecerunt. Franc. 1. Lamb. Græv. Beck. Schutz. et Orell. *nec def.* Ceteri *ac def.* Mox, Ms. Bergeri *quem nolis*. Dein, C *At si cons.*—5 Mss. plerique et edd. ante Grut. non habent *istud*.—6 Mss. plerique et edd. ante Lamb. *An vero*. In ς et Ms. Memmian. *At vero*, quod recepit Lamb. et edd. seqq. Si *An* legatur, Lamb. et alii maluerunt *non* ante *succensuit* deleri. Mox, ς *agebat ampl. fam. nostræ*. Verba *hoc est, cons. par. tui* Schutzio suspecta sunt. Dein C *familiarissimis*.—7 C ς *Intelligebant*. Pro *a* ante *majoribus* in ς legitur *et*.—8 χ *Afflictio*. Mox C *periebatur*. Pro *sicuti*

NOTÆ

[d] *Coactus*] Reipublicæ periculo coactus testimonium dixit.

[e] *Creditum est*] Testimonio Ciceronis creditum est, ideoque conjurati damnati sunt.

[f] *Illa contentio*] De consulatu contentionem significat.

[g] *Ereptum*] Consulatum sibi ereptum Sullæ largitione dicebat Torquatus.

[h] *In Campo*] In Campo Martio videlicet suffragiorum multitudine victus est Torquatus, sed vicit in foro, ubi Sulla condemnatus est.

Digitized by Google

contra vos pro hujus salute pugnabant, amicissimi vestri,[10] quibus non irascebamini, consulatum vobis eripiebant, honori vestro[11] repugnabant, et tamen id[12] inviolata vestra amicitia, integro officio, veteri exemplo, atque instituto optimi cujusque faciebant. XVIII. 50. Ego vero quibus ornamentis adversor tuis? aut cui dignitati vestræ repugno? Quid est, quod jam ab hoc[13] expetas? honor ad patrem,[i] insignia honoris[k] ad te delata sunt.[14] Tu, ornatus[15] exuviis hujus, venis ad eum lacerandum, quem interemisti: ego jacentem et spoliatum defendo et protego. Atque hic tu et reprehendis me, quia defendam,[16] et irasceris. Ego autem non modo tibi non irascor, sed ne reprehendo[17] quidem factum tuum. Te enim existimo tibi statuisse, quid faciendum putares, et satis idoneum officii[18] judicem posuisse. 51. At accusat C. Cornelii filius,[l] idemque valere debet, ac si pater indicaret. O patrem Cornelium sapientem![m] qui, quod præmii[n] solet esse in indicio,[19] reliquerit; quod turpitudinis[20] in confessione, id per accusationem filii susceperit. Sed quid est tandem, quod indicat per istum

in C *si certi.*—9 H non habet *ereptum.* Pro *repetere* χ *repente.*—10 ψ *amic. viri.*—11 ς *hon. nostro.*—12 In ed. Car. Steph. *id* omittitur.

CAP. XVIII. 13 Mss. nonnulli, cum Lamb. Grut. Oliv. Lall. *ab eo.* Tum *expectas* Dresd. Pith. Barb. quinque Oxonn. Mss. Ven. 1480. 1483. Junt. Oliv.—14 Pith. caret *sunt.*—15 H *oneratus.* Pro *exuviis hujus* C *criminis* (sic); H ς χ ψ *erumnis;* Pith. *eripius;* Franc. 2. *exumnis;* S T et edd. ante Grut. *ærumnis.*—16 Ern. conjecit *qui def.*—17 In C H T ς χ, Franc. 1. *sed neque repr.*—18 Post *officii* Erf. addit *tui.* Pro *judicem* in χ *indicem.* Lamb. 1566. e conjectura, *judicem posui te:* Gulielm. legi maluit *judicem fuisse.* Paulo post, prænomen ante *Cornelii* omittunt H S T χ ψ, Franc. 1.—19 C H ς χ, Ven. 1483. Crat. *in judicio.* Græv. auctoritate Ms. Pith. delevit præpositionem, quæ abest etiam ab uno Paris.—20 C *turpitudini.* Mox, C H S χ

NOTÆ

[i] *Honor ad patrem*] Sullæ consulatus ad patrem Torquati delatus est.

[k] *Insignia honoris*] Filium ornat patris consulatus.

[l] *C. Cornelii filius*] Cornelius ille immissus fuit ab Autronio ad Ciceronem consulem interficiendum.

[m] *Sapientem*] Ironia. Neque enim probabile est Cornelium rem per filium voluisse indicare, quia non indicii præmium accepisset, sed dedecus sibi comparasset.

[n] *Quod præmii*] In conjuratione Catilinæ senatus indicibus præmia decrevit, servis libertatem et sestertia centum; libero cuilibet ejus rei impunitatem, et sestertiorum ducenta millia. Vide Sallustium.

Digitized by Google

puerum Cornelius? Si est causa[1] mihi ignota, cum Hortensio[o] communicata; respondeat Hortensius. Sin tu ais illum comitatum Autronii et Catilinæ, cum in Campo, consularibus comitiis,[p] quæ a me habita sunt, cædem facere voluerunt; Autronium tum in Campo vidimus: et, quid[2] dixi vidisse nos? Ego vidi: vos enim tum,[3] judices, nihil laborabatis,[4] neque suspicabamini. Ego tectus præsidio firmo amicorum, Catilinæ tum et Autronii copias et conatum repressi. 52. Num quis[5] est igitur, qui tum dicat in Campum aspirasse[g] Sullam? [*p.* 177.] Atqui si tum se cum Catilina societate sceleris conjunxerat, cur ab eo discedebat? cur cum Autronio non erat? cur in pari[6] causa non paria signa reperiuntur criminis? Sed quoniam Cornelius ipse etiam nunc de indicando[7] dubitat, ut dicitis, informat adhuc adumbratum indicium filii;[8] quid tandem de illa nocte dicit,[9] cum inter falcarios[q] ad[10] M. Leccam,[r] nocte ea, quæ consecuta est posterum diem[11] Nonarum Novemb. me consule, Catilinæ denuntiatione[s] convenit?

[g] *Venisse.*

suscepit.—1 Nonnullæ edd., ut Gothofr. Lugd. 1588. *sed est causa;* ubi in marg. notatur, 'Al. *si est causa mihi ign., neque mihi cum Hort. comm.*' Pro *cum* C habet *tamen*. Post *communicata* ed. Junt. addit *sit*. Tum C H T χ *respondet*. Postea, *sin ut ais* C H T ς ψ, Pith. Franc. 1. 2. Ven. 1483. Crat. cum Oliv. *Sin ut ais illo comitati Autronius et Catilina* habet Manut. *Sin dicis illum comitatum* conjecit Schutz. Vid. Nott. Varr.—2 H *en, quid.*—3 In ς et χ deest *tum.*—4 *Laboratis* C: *laborabitis* χ, qui pro *suspicabamini* habet *supplicabamini.*—5 C *Nam quis.*—6 ψ *cur impari.* Mox, Lamb. *criminis reperiuntur.*—7 C *judicando.*—8 Naug. Manut. Lamb. Grut. Oliv. *informat ad hoc adumbr. ind. filium:* Junt. *infirmat hoc adumbr. ind. filii.* Ceteri ut Ern. nisi quod *adhoc* vel *ad hoc* habeant. In H et ψ desunt verba *indicium filii.* Vid. Nott. Varr.—9 Alii *dixit.* In ed. Manut. deest.—10 Pro *ad* nonnulli ap. Ursinum reponunt *apud*. Dein, alii *Læcam.*—11 In ς desunt verba *posterum diem.* Pro *nonarum* C T *nonam;* χ *nomen novum;* ψ *non novit.* Vocab. *No-*

NOTÆ

[o] *Hortensio*] Hortensius alter Sullæ patronus fuit.

[p] *Consularibus comitiis*] Consularia comitia sunt, in quibus consules creantur.

[q] *Inter falcarios*] Vicus Romæ falcarius dictus est, quod ibi plures erant falcarii. De his diximus orat. I. in Catil. § 8. not.

[r] *M. Leccam*] In Leccæ domo nocturni conventus a conjuratis habebantur.

[s] *Catilinæ denuntiatione*] Apud Leccam conjuratos Catilina convocavit,

Digitized by Google

quæ nox omnium temporum conjurationis acerrima fuit atque acerbissima. Tum Catilinæ dies exeundi, tum ceteris[12] manendi conditio, tum descriptio totam[13] per urbem cædis atque incendiorum constituta est: tunc tuus pater, Corneli, (id quod[14] tandem aliquando confitetur) illam sibi officiosam[t] provinciam depoposcit,[15] ut, cum prima luce consulem salutatum venisset,[16] intromissus meo more et jure amicitiæ, me in meo lectulo[17] trucidaret. XIX. 53. Hoc tempore, cum arderet acerrime conjuratio; cum Catilina egrederetur ad exercitum; Lentulus in urbe[18] relinqueretur; Cassius incendiis, Cethegus cædi præponeretur; Autronio,[19] ut occuparet Etruriam, præscriberetur; cum omnia ordinarentur, instituerentur, pararentur;[20] ubi fuit Sulla, Corneli? Num Romæ? immo longe abfuit. Num in iis regionibus,[1 u] quo se Catilina inferebat? multo etiam longius.[x] Num in agro Camerti,[2 y] Piceno, Gallico; quas oras maxime[z] quasi morbus quidam illius furoris pervaserat? nihil vero minus: fuit enim, ut jam[3] ante dixi, Neapoli: fuit in[4] ea parte Italiæ, quæ maxime ea suspicione caruit. 54. Quid ergo[5] indicat, aut quid affert, aut ipse[6] Cornelius, aut vos, qui ab eo hæc mandata de-

vembris in χ ψ deest. Edd. vett. *nonis*, unde Ern. mavult *nonas*.—12 In T *cum ceteris*. Lamb. *cum* . . . *cum* . . . *cum*.—13 ς *tota*.—14 C *idque*.—15 *Deposcit* Pith. *poscit* χ.—16 Ern. solus edidit e conjectura *venisset*: omnes aliæ edd. *veniret*. Pro *intromissus* χ *introductus*.—17 C H S T ς et edd. nonnullæ ante Lamb. *lecto*.

CAP. XIX. 18 ς *urbem*.—19 Idem Ms. *Antonius*.—20 C *instituerent et par*. Lamb. *instruerentur, par*.—1 Mss. nonnulli et edd. pr. cum Lamb. *legionibus*, prob. Grævio. Dein, *referebat* Hervag. Vict. Manut. Lamb.—2 C *Carmeti*. Mox, pro *morbus* in ς *moribus*.—3 Hervag. *jam* omittit.—4 Nonnulli

NOTÆ

apud quos multa de eorum ignavia conquestus est.

[t] *Officiosam*] Ironia: munus enim et officium interficiendi Ciceronis consulis susceperat.

[u] *Iis regionibus* [*legionibus*] Legiones comparatæ fuerant a Manlio ad Fæsulas contra rempub.

[x] *Multo longius*] Manlii legiones errantin Etruria: P. vero Sulla Neapoli.

[y] *Camerti*] Camers oppidum est in Umbria.

[z] *Oras maxime*] A Catilinariis motus excitati sunt in Gallia, in Agro Piceno, Brutio, Apulia. In Agrum Picenum Q. Metellus Celer, in Apuliam Metellus Creticus missus est: in Gallia erat jam Murena.

Digitized by Google

fertis? Gladiatores emtos esse,[a] Fausti simulatione,[b] ad cædem ac tumultum. Ita prorsus: [7] interpositi sunt gladiatores, quos testamento patris videmus deberi.[8] Arrepta est familia; quæ si esset prætermissa,[c] posset alia familia Fausti munus præbere.[9] Utinam quidem, hæc ipsa [d] non modo iniquorum invidiæ, sed et æquorum [10] expectationi satisfacere posset! Properatum [11] vehementer,[e] cum longe tempus muneris abesset. Quasi vero tempus dandi muneris non valde appropinquaret. Nec opinante Fausto,[f] cum is neque sciret, neque vellet, familia est comparata. 55. At literæ [g] sunt Fausti, per quas ille precibus a P. Sulla petit, ut emat gladiatores, et ut hos ipsos emat; neque solum ad Sullam missæ, sed ad L. Cæsarem,[h] Q.

omittunt præpositionem *in*.—5 C *Quod ergo*.—6 Idem Ms. *ipso*.—7 Edd. nonnullæ tollunt interpunctionem post *prorsus*.—8 C *testimonio patris*; et Junt. Lamb. *deberi videmus*. Tum, pro *Arrepta* Ms. Henr. Stephani, Hervag. Cam. Lamb. habent *At empta*. Vid. Nott. Varr.—9 '*Posset alita familia Faustus munus præbere* mira Schutzii suspicio. Ceterum *alia* mihi quoque corruptum videtur, et substituendum vel *publica*, vel *conducta*, vel nomen aliquod proprium lanistæ tunc temporis omnibus noti. Nimis scil. incertum est hoc *alia familia*.' Orell.—10 *Invidia esset æq.* C H T ς χ ψ, Franc. Dresd. Ven. 1480. 1483. Junt. *invidiæ, sed æq.* e conjectura Lambini dedit Orell.

NOTÆ

[a] *Emtos esse*] A Sulla Cornelius dicebat emtos esse gladiatores; sed hanc calumniam Cicero refutat, quia non ad cædem faciendam, sed ad testamentum persolvendum comparati sunt.

[b] *Fausti simulatione*] Faustus, inquiebant, ludos simulavit, ut Sulla hic gladiatores emeret ad cædem faciendam. Lucius vero Sulla dictator ex uxore Metella filium suscepit, quem Faustum; et filiam, quam Faustam nominavit.

[c] *Prætermissa*] Si non esset emta hæc gladiatorum familia, posset alia emi, quæ posset exhibere munus gladiatorium, quod Faustus testamento patris debebat.

[d] *Hæc ipsa*] Ait gladiatorum familiam illam non esse pertimescendam, cum vix possit satisfacere in ludis æquorum hominum expectationi, quos Faustus exhibere debebat.

[e] *Properatum vehementer*] Id dicitur tanquam objectum ab adversario, quod nempe properavit Sulla in emendis illis gladiatoribus, quos videbatur potius emere ad faciendam cædem, quam ad celebrandum munus, cujus tempus longe aberat.

[f] *Nec opinante Fausto*] Objectio altera adversariorum, quod nesciente Fausto hæc gladiatorum familia comparata est.

[g] *Literæ*] Responsio ad objectionem.

[h] *Ad L. Cæsarem*] Is Cæsar M. Antonii, qui postea triumvir fuit, avunculus fuit.

Digitized by Google

Pompeium,[i] C. Memmium;[k] quorum de sententia tota res gesta est. At præfuit familiæ[l] Cornelius.[12] Jam si in comparanda familia suspicio est nulla; quod præfuit,[13] nihil ad rem pertinet. Sed tamen munere servili obtulit se ad ferramenta[m] prospicienda:[14] præfuit vero nunquam; eaque res per Balbum,[15] Fausti libertum, omni tempore administrata est.

XX. 56. At enim Cincius[16][n] est ab hoc in ulteriorem Hispaniam missus, ut eam provinciam perturbaret. Primum Cincius, judices, L. Julio,[17] C. Figulo consulibus,[o] profectus est aliquanto ante furorem Catilinæ, et ante[18] suspicionem hujus conjurationis: deinde est profectus non tum primum, sed cum in iisdem locis[19] aliquanto ante eadem de causa aliquot annos fuisset: ac profectus est non modo ob causam, sed etiam necessariam causam,[20] magna ratione[p] cum Mauritaniæ rege contracta. [*p.* 178.]

Pro *æquorum* in ς *e quorum.*—11 *Præparat* χ: *præparant* C et ς.—12 Lamb. e conjectura, cum Oliv. et Schutz. deleverunt *Cornelius*, ita ut intelligatur P. Sulla. Mox, *in imperanda fam.* C: *in præparanda fam.* H ψ: *imperanda fam.* S χ: *in paranda fam.* T, Ven. 1483. Crat. Steph. Lamb. Dein Ven. 1483. Junt. *nulla suspicio est.* Car. Steph. omittit vocem *nulla.*—13 χ *præfert:* C T ς, Pith. Franc. 2. Dresd. *profert.*—14 Lamb. *perspicienda*, prob. Orellio. Schutzius conjecit *obtulit se ad ferramenta muneri servili prosp.* Orell. totum locum ut corruptum notavit. Tum C *profuit vero.*—15 C ς χ, Pall. omnes et edd. ante Grut. cum Orell. *Bellum.* Pro *libertum* in T *liberatum.*

Cap. xx. 16 *Sitius* Dresd. *Cicius* Franc. 1. *Sittius* ex Erf. et Pall. nonnullis (qui habent *Siccius*) dederunt Beck. Schutz. et Orell. Vid. Cort. ad Sallust. Catil. c. 21.—17 Pro *Julio* in C *Publio.*—18 H T ς χ, Ven. 1483. Junt. non habent *ante.*—19 C *in hisdem locis.* Mox, ψ *aliquot annis.*—20 H

NOTÆ

[i] *Q. Pompeium*] Sullæ nepos ex filia fuit Pompeius.

[k] *C. Memmium*] P. Sullæ privignus fuit Memmius.

[l] *At præfuit familiæ*] Altera objectio, quod nempe Cornelius hic Sulla huic gladiatorum familiæ præfuit.

[m] *Ad ferramenta*] Per ferramenta intelliguntur sicæ, gladii, aliaque armorum genera ferrea. Aliquando etiam sumuntur pro instrumentis quibusdam ferreis.

[n] *At enim Cincius*] Aliud crimen objectum Sullæ, quod nempe Cincius missus sit in Hispaniam ad eam perturbandam.

[o] *L. Julio, C. Figulo consulibus*] A. U. C. 689. anno ante Ciceronem cos.

[p] *Magna ratione*] Magna ratione contracta, id est magno ære contracto; quod videlicet rex Mauritaniæ Hiempsal debebat Cincio. Mau-

Digitized by Google

Tum autem,[1] illo profecto, Sulla procurante ejus rem et gerente, plurimis et pulcherrimis P. Cincii prædiis venditis, æs alienum ejusdem[2] dissolutum est: ut, quæ causa[3] ceteros ad facinus[h] impulit, cupiditas retinendæ possessionis, ea Cincio non fuerit, prædiis deminutis.[4] [q] 57. Jam vero illud quam incredibile! quam absurdum! qui Romæ cædem facere, qui hanc urbem inflammare vellet, eum[5] familiarissimum suum dimittere ab se, et mandare[i] [6] in ultimas terras![r] utrum[k] quo facilius Romæ ea, quæ conabatur, efficeret, si in Hispania turbatum esset?[l] [7] At hæc ipsa[8] [s] per se, sine ulla conjunctione, agebantur. An in tantis rebus,[t] tam novis consiliis, tam periculosis, tam turbulentis, hominem amantissimum sui, familiarissimum, conjunctissimum officiis, usu, consuetudine, dimittendum esse arbitraretur?[9] Verisimile non est, ut, quem in secundis rebus, quem in otio secum semper habuisset, hunc in ad-

[h] *Conjurationem.* [i] *Mittere.*
[k] *An ut.* [l] *Si Hispania turbata esset.*

ob necess. causam. Pro *magna* in T *magistra*. Ms. Memmian. *magna pecuniæ ratione*; unde Lambinus edidit *magnæ pecuniæ ratione*. In Ms. Steph. et Ven. 1480. *magna ratione pecuniæ*, quod et Sylvius in aliis Mss. scriptum esse dicit. Quidam conjecit *magna feneratione*.—1 H ς χ *Tu autem*. χ quoque *illo profecta*. In C deest copula ante *gerente*.—2 T caret *ejusdem*. C T et Hervag. omittunt *est* post *dissolutum*. In H S ς χ *dissolvisti*.—3 Pro *causa* H et ψ exhibent *etiam*.—4 Al. *diminutis*.—5 Pro *eum* C Ţ *cum*; Lamb. *eum tum*.—6 Ms. Henr. Stephani, cum Lamb. Beck. Schutz. et Orell. *amandare*. Pro *terras* χ *partes*: et pro *utrum* C H T ς χ, Pith. Barb. Ven. 1480. 1483. habent *virum*.—7 Lamb. e Pith. et Mss. suis edidit *in Hispaniam turbatum isset*.—8 Dresd. *At ipse*: ed. Med. *At ipsa*: Lallem. conjecit *An hæc ipsa*. Mox, Schutz. conjecit *sine illa conjunctione*: Lamb. legi maluit *sine ulla coitione*, vel *sine ulla concitatione*; Orell. *sine ulla conjuratione*. Tum Ven. 1483. Med. *agebatur*.—9 Lamb. e Ms. Henr. Steph. recepit

NOTÆ

ritania autem ea pars est Africæ, quæ finitima est Hispaniæ juxta Gades.

[q] *Deminutis*] Vendita sunt a Sulla Cincii plurima prædia, quibus æs contractum dissolutum est.

[r] *In ultimas terras*] Ulteriorem Hispaniam, ultimas terras elate dicit; neque enim tunc erat ultima imperii Romani terra Hispania.

[s] *At hæc ipsa*] Objicit quod quæ Sulla agere conabatur, per se solus efficiebat.

[t] *An in tantis rebus*] Respondet verisimile non esse, ut in rebus tam periculosis Cincium amicum suum abire a se permitteret.

Digitized by Google

versis,[10] et in eo tumultu, quem ipse comparabat, ab se dimitteret. 58. Ipse autem Cincius[w] (non enim mihi deserenda est causa amici veteris atque hospitis) is homo est, aut ea familia[11] ac disciplina, ut hoc credi possit, eum[12] bellum reipublicæ facere voluisse? ut, cujus pater, cum ceteri deficerent finitimi ac vicini, singulari extiterit[13] in rempublicam nostram officio et fide, is sibi nefarium bellum contra patriam suscipiendum putaret?[14] cujus æs alienum videmus,[15] judices, non libidine, sed negotii gerendi[x] studio esse contractum; qui ita Romæ debuit, ut in provinciis et in regnis maximæ ei pecuniæ deberentur; quas cum peteret, non commisit, ut sui procuratores quicquam oneris,[16] absente se, sustinerent; venire omnes suas possessiones, et patrimonio se ornatissimo spoliari maluit, quam ullam moram[y] cuiquam fieri creditorum suorum. 59. A quo quidem genere, judices, ego nunquam timui, cum in illa reipublicæ tempestate versarer. Illud erat genus hominum horribile et pertimescendum, qui tanto amore suas possessiones amplexi[17] tenebant, ut ab his membra divelli citius ac distrahi posse diceres. Cincius nunquam sibi cognationem[z] cum prædiis esse[18] existimavit suis: itaque se

dimitt. a se arb. Verba *Verisimile non est* e conjectura delevit Lamb.—10 χ *hunc et in advers.*—11 ς *ut ea fam.* Pro *ac* ante *discipl.* H ς, Ven. 1480. 1483. *aut ;* χ *ut.*—12 Pro *eum* χ habet *ut eum ;* C T *cum ;* H *tum.* Pro *reipublicæ* Gulielm. maluit *populo Romano.* Dein, T *voluissem.* Pro *cujus* in C *ejus.*—13 ς *singuli,* et C *extiterint.* Tum T *in republica nostra.*—14 Huldric. conjecit *putarit.*—15 ς *vidimus.*—16 Idem Ms. *ut si proc. quidquam honoris.*—17 Lamb. *complexi.*—18 In χ deest *esse.*—19 Pro *armis* ς *animo.* Mox, Hervag. *vendicavit.*

NOTÆ

[w] *Ipse autem Cincius*] Probat non probabile esse Cincium voluisse bellum inferre reipub. cum pater ejus, ceteris deficientibus in bello Italico, summa fide semper fuisset in rempub.

[x] *Negotii gerendi*] Non contraxit æs alienum, effundendo in libidines patrimonium, sed in Hispania cum rege Mauritaniæ negotiando.

[y] *Ullam moram*] Mora dicitur in jure cessatio, frustratio, et improba dilatio. Maluit autem vendere suas possessiones, quam tempore constituto non solvere.

[z] *Nunquam sibi cognationem, &c.*] Cincius prædia sua nunquam ita amavit, quin a se, quando opus fuit, alienaret.

Digitized by Google

non modo ex suspicione tanti sceleris, verum etiam ex omni hominum sermone, non armis,[19] sed patrimonio suo vindicavit.

XXI. 60. Jam vero, quod subjicit,[20] Pompeianos[a] esse a Sulla impulsos, ut ad istam conjurationem et[1] ad hoc nefarium facinus accederent;[2] id cujusmodi sit, intelligere non possum. An tibi Pompeiani conjurasse videntur? quis hoc unquam dixit? aut quæ fuit istius rei vel minima suspicio? Disjunxit, inquit,[3] eos a colonis,[b] ut hoc dissidio,[4] ac dissensione facta, oppidum in sua potestate posset et Pompeianos habere. Primum, omnis Pompeianorum colonorumque dissensio, delata ad patronos[c] est, cum jam inveterasset, ac multos annos esset exagitata:[5] deinde ita a patronis res cognita est,[m] ut nulla in re a ceterorum[d] sententiis Sulla dissenserit: postremo coloni ipsi sic intelligunt, non Pompeianos a Sulla magis, quam sese[6] esse defensos. 61. Atque hoc,[7] judices, ex hac frequentia colonorum,[e] honestissimorum hominum, intelligere potestis; qui adsunt, laborant: hunc patronum, defensorem, custodem illius coloniæ, si in omni fortuna, atque in[8] omni honore in-

[m] *Dijudicata est.*

CAP. XXI. 20 *Subicit* C: *objecit* S: *objicit* H ς χ, Dresd. Plth. Barb. Ms. Lamb. Ven. 1480. et 1483.—1 χ caret copula *et*. H non habet *hoc*.—2 ς *accenderent*. Pro *cujusmodi* in χ *ejusmodi*.—3 Pro *Disjunxit, inquit* χ habet *inquam*.—4 Al. *discidio*.—5 *Excogitati* C H S T: *excogitata* ς χ.—6 T *quam a sese*. In H deest *esse*.—7 χ *hæc*.—8 Mss. pauci et edd. ante Græv. non ha-

NOTÆ

[a] *Pompeianos*] Refutat Pompeianos a Sulla inductos fuisse ad conspirandum. Pompeii porro oppidum fuit in ora Campaniæ apud Sarnum fluvium, prope Neapolim.

[b] *A colonis*] A veteribus civibus ejus oppidi disjunxisse novos colonos dicebant adversarii, ut eos in sua potestate Sulla haberet.

[c] *Ad patronos*] Refutat Cicero objectam Sullæ calumniam, aitque rem totam delatam esse ad triumviros, qui eam coloniam deduxerunt, quique illud oppidum subjecerunt populo Rom. Sic Marcellus Siciliæ, Cato Hispaniæ patroni fuerunt, a quibus illæ gentes domitæ sunt.

[d] *Ceterorum*] Qui nempe patroni erant, e quibus erat Sulla.

[e] *Frequentia colonorum*] Legati publice missi fuerant a Pompeianis et colonis ad istud judicium cum Sullæ laudatione; qui mos ab omnibus provinciis observabatur, quoties eorum patroni vel magistratus in judicio periclitabantur.

Digitized by Google

columem habere non potuerunt, in hoc tamen casu, quo afflictus jacet, per vos tutari conservarique cupiunt. Adsunt pari studio Pompeiani, qui ab illis etiam in crimen vocantur; qui ita de ambulatione[10 f] et de suffragiis suis cum colonis dissenserunt, ut idem de communi salute sentirent. 62. Ac ne[11] hæc quidem P. Sullæ mihi videtur silentio prætereunda esse[12] virtus, quod, cum ab hoc illa colonia deducta sit, et cum commoda colonorum a fortunis Pompeianorum reipublicæ[13] fortuna disjunxerit,[g] ita carus utrisque est atque jucundus, ut non alteros demovisse,[14 h] sed utrosque constituisse videatur.

XXII. At enim[15] et gladiatores,[i] et omnis ista vis, rogationis[k] Cæciliæ causa comparabantur:[16] [*p.* 179.] atque in

bent præpositionem *in*.—9 ς *conservari*, sine copula: Ald. Crat. Lamb. Grut. Græv. Oliv. Lall. *conservareque*.—10 *Ambitione* χ, ed. Mediol. Junt. Lamb. Vid. Nott. Varr.—11 Oliv. solus *At ne*. Pro *hæc* in C H T, Dresd. *hoc*.—12 ς *est*. In Dresd. deest.—13 Junt. Naug. Cam. Lamb. et Orell. *populi Romani*. Ceteri *R. P.* vel *reipublicæ*. Pro *disjunxerit* C H S ς χ, Barb. Pith. Dresd. Franc. 1. 2. et edd. ante Grut. *diviserit*: nonnulli Pall. *dimiserit*; alii *dijusserit*. Ceteri *dijunxerit* aut *disjunxerit*. Garaton., si quid mutandum fuerit, mavult *dejunxerit*.—14 Al. *dimovisse*. Mox, ς *videantur*.

CAP. XXII. 15 *Enim* non est in T.—16 C *Cæcilii causa comparabatur*.

NOTÆ

f *De ambulatione* [*ambitione*] Per ambitionem, magistratuum petitionem significat.

g *Reipublicæ fortuna disjunxerit* [*populi Rom. fortuna diviserit*] Populi Rom. fortuna fecit, ut Romani victores essent, et Pompeiani parte agri mulctarentur.

h *Alteros demovisse*] Id est, Pompeianos agri parte abire coëgisse.

i *At enim et gladiatores*] Aliud crimen, quod Cæcilium adjuverit ferentem rogationem pro ambitu, sive de restituendo Sullam in consulatum.

k *Rogationis*] Rogatio lex erat nondum a populo probata, sed ad cognoscendum et probandum proposita sub hac formula, 'Velitis, jubeatis, Quirites.' A C. Cassio, tribuno plebis, C. Mario, et L. Flacco coss. A. U. C. 554. lex lata est, 'ut quem populus damnasset, cuive imperium abrogasset, in senatu ne esset.' Contra hanc legem L. Cæcilius, tribunus plebis, postea intercessit, quia contra Cæcilium fratrem suum ab infesto tribuno plebis Cassio lata erat. Q. enim Cæcilio, re in Cimbros male gesta, imperium consulare erat abrogatum: arguebat ergo Sullam Torquatus, quasi et ipse damnatus de ambitu, una cum L. Cæcilio contra legem eam, et contra rempub. rogationem illam adjuvisset. Sed utrumque Cicero excusat ab eventu, nihil pertinaciter neque Cæcilium, neque Sullam, aut contra rempub. intercessisse, aut fecisse tollenda lege.

Digitized by Google

hoc loco in L. Cæcilium, pudentissimum atque ornatissimum virum, vehementer invectus est:[17] cujus ego de virtute et constantia, judices, tantum dico; talem hunc in ista rogatione, quam promulgavit,[18] non de tollenda, sed de levanda calamitate fratris sui, fuisse, ut consultum esse voluerit[19] fratri, cum republica[20] pugnare noluerit; promulgarit impulsus amore fraterno, destiterit fratris auctoritate deductus. 63. Atque in ea re per L. Cæcilium Sulla accusatur, in qua re[1] est uterque laudandus: primum Cæcilius, * qui id promulgarit, in quo res judicatas videbatur voluisse rescindere, ut statueretur:[l] Sulla recte reprehendit.[2] Status enim reipublicæ maxime judicatis[3] rebus continetur. Neque ego tantum fraterno amori[m] dandum[4] arbitror, ut quisquam de salute[5] suorum consulat, communem relinquat. Nihil[6] de judicio ferebat: sed pœnam ambitus[n] eam[7] fere-

Tum *atque hoc in loco* Steph. *atque hoc loco*, sine præpositione, edd. aliæ ante Grut. cum Oliv. Lall. et Orell. In Dresd. legitur, *at hoc loco*. Paulo post, H S T ς χ et edd. ante Lamb. *prudentissimum*.—17 χ caret *est*.—18 Car. Steph. *promulgarat*.—19 Græv. e Franc. 1. 2. et ed. pr. recepit *ut consulere voluerit* ut conjecerat Gulielm. Pro *consultum* C S ς χ, Pith. Dresd. Barb. Pall. et Ven. 1480. *consul:* et pro *voluerit* H *noluerit*.—20 Edd. ante Lamb. cum Verburg. et Oliv. *tamen cum republ.* Lamb. *cum republ. tamen*. Ceteri *tamen* omittunt. Mox in ς χ *promulgavit*.—1 Pro *re* C habet *rep.* χ *re p.*—2 Ms. Bergeri, *In qua re est utique laudandus per eum Cæcilius qui si promulgarit: in quo res judicatas videbatur voluisse rescindere: restitueretur Sylla recte reprehendis.* Lamb. edidit, *primum Cæcilius, qui fratris calamitatem levare pœna legis mitiganda voluerit, laudem meretur: deinde Cæcilium, qui id promulgavit, in quo res judicatas videbatur voluisse rescindere, ut Sulla restitueretur, Sulla recte reprehendit.* Ferratius Epp. p. 297. ita correxit, *primum Cæcilius, qui laboraverat, ut frater restitueretur; deinde Cæcilium, qui id promulgarit, in quo res jud. vid. vol. resc., Sulla recte repr.* In C deest *Cæcilium*. Loco *promulgarit* H et ψ habent *promulgaret;* C S T ς χ, Franc. 1. Dresd. *promulgare*. Pro *ut statueretur* Ms. Ursini *ut tueretur:* unde Lall. conjecit *ut fratrem tueretur*, et Garaton. *ut re tueretur:* in ed. Naug. *ut restituerent*. Franc. 2. et ed. 1472. *ut statueret Sulla recte repr.* Amicus quidam Ursini conjecit *in fratre tum Sulla, qui de se reprehenderit*. Vid. Nott. Varr.—3 ς *indicatis*.—4 Idem Ms. *laudandum*.—5 Quidam conjecerunt *dum saluti*.—6 Pro *Nihil* T habet *Inde;* Lamb. *Atqui nihil;* Ferratius conjecit *Nihil tamen*. C H S ς χ omittunt præpositionem ante *judicio*.—7 Pro *eam* χ *ipse*. Pro *eam ferebat* Lamb. et Orell. auc-

NOTÆ

[l] *Ut statueretur*] Id est, ut res judicatæ, et legibus sancitæ, ne irritæ fierent.

[m] *Fraterno amori*] Sulla Cæcilii frater fuit, vel quia ex eadem matre nati sunt, vel quia alter alterius sorori nupserat.

[n] *Sed pœnam ambitus*] Tulit legem

Digitized by Google

bat, quæ fuerat nuper[8] superioribus legibus constituta. Itaque hac rogatione, non judicum sententiam,[9] sed legis vitium corrigebat. Nemo judicium reprehendit cum de pœna queritur,[10] sed legem; damnatio enim est judicum,[11] quæ manebat; pœna legis, quæ levabatur.[12] 64. Noli igitur animos eorum ordinum,[o] qui præsunt judiciis summa cum gravitate et dignitate, alienare a causa. Nemo labefactare judicium est conatus: nihil est ejusmodi promulgatum. Semper Cæcilius in calamitate fratris sui judicum[13] potestatem perpetuandam, legis[14] acerbitatem mitigandam putavit. XXIII. Sed quid ego de hoc plura disputem? Dicerem fortasse, et facile et libenter dicerem. Si paulo etiam longius,[p] quam finis[*] quotidiani officii postulat, pietas et fraternus amor L. Cæcilium[15] protulisset;[•] implorarem sensus vestros;[q] uniuscujusque indulgentiam in suos testarer; peterem errato veniam L. Cæcilii[16] ex intimis vestris cogitationibus, atque ex humanitate communi. 65. Lex dies fuit[r] proposita[17] paucos; ferri cœpta nunquam: posita

[*] *Honestas.* [•] *Provexisset.*

toritate Ms. Memmian. dederunt *auferebat*. Verba *sed pœnam amb. eum fer.* non sunt in H T.—8 Vocem *nuper*, Ernesto suspectam, delevit Schutz.—9 In ϛ *sententia*.—10 Hervag. *quæritur*.—11 ψ *damnato*, et C χ *judicium*.—12 H et ψ *levabitur*. Pro *Noli* Ern. conjecit *Nemo* legend.—13 T χ *judicium*.—14 Pal. 2. *perpetuam quandam legis*.

Cap. XXIII. 15 Franc. 1. 2. et ed. pr. *L. Cælium*. Dein T, Franc. 1. 2. et ed. pr. *pertulisset*: Gulielm. e Ms. Erf. maluit *propulisset*.—16 Schutz. e suspicione Beckii delevit *L. Cæcilii*. Orell. uncis inclusit.—17 Pith. *posita*. Mox, pro *ferri* in Franc. 2. et ed. pr. *fieri*. In Franc. 1. 2. *cœpta: nunquam est posita*: Hervag. *cœpta: nunquam pos.* Loco *posita* Orell. e Ms. Erf. dedit *depo-*

NOTÆ

C. Calpurnius Piso, consul cum M' Glabrione, ut ambitus damnati omni honoris petitione prohiberentur, certaque pecunia mulctarentur. Ita Dio lib. XXVI. Novam huic pœnam adjecit Cicero consul ex senatus auctoritate, ut exilium decem annorum adderetur.

[o] *Eorum ordinum*] Senatus et equester ordo judicabant.

[p] *Si paulo etiam longius*] Id est, si Cæcilius fratris sui causa aliquantulum peccasset.

[q] *Sensus vestros*] Obtestatur judices, ut indicent quid sentirent, si essent in loco Cæcilii, et talem affectum erga fratrem haberent.

[r] *Lex dies fuit*] Jam Cæcilium non peccasse ostendit.

Digitized by Google

est in senatu; populum Romanum latuit. Cum in Capitolium nos[s] senatum convocassemus, nihil est actum prius: et id mandato[18] Sullæ Q. Metellus prætor[t] se loqui dixit, Sullam istam rogationem[19] de se nolle ferri. Ex illo tempore L. Cæcilius multa de republica[20] egit: agrariæ legi,[u] quæ tota a me reprehensa et abjecta est,[1] intercessorem[x] fore professus est: improbis largitionibus restitit: senatus auctoritatem nunquam impedivit; ita se gessit in tribunatu, ut, onere[2] deposito domestici officii,[p] nihil postea nisi de reipublicæ[3] commodis cogitarit. 66. Atque in ipsa rogatione, ne per vim quid ageretur,[4] quis tum nostrum Sullam aut Cæcilium verebatur? nonne omnis ille terror,[5] omnis seditionis timor atque opinio, ex Autronii improbitate[y]

[p] *Relicta cura rei domesticæ.*

sita, prob. Gulielm. Lamb. *proposita*. Post *latuit* in ed. Hervag. comma ponitur. '*Populum Romanum latuit*] Magna hic est lectt. varietas. Franc. 2. ed. pr. 1472. et Ven. 1480., omissis his tribus verbis, habent *relaturi cum in Cap.* Pith. *rel. lati cum in Cap.* Barb. *rel. lat.* . . . reliqnis literis exesis (ut fort. esset *relaturi*): C T *senatu, relaturi cum in Cap.* H *senatum. rel. lateri cum in Cap.* S *senatu relateri, cum in Cap.* ϛ χ *senatu R. lateri cum in Cap.* ed. Med. (præeunte Ven. 1480.) *ferri cœpta: nunquam posita est in senatu: rogatio lata est: cum in Cap.* ed. Vict. (s. Naug.) *ferri cœpta, nunquam posita est in senatu, populum Romanum latuit.* Grævius censuit verba *posita est in senatu*, et *populum Romanum latuit* spuria esse; Garatonus autem hæc omitti voluit, reliqua ita legi, *deposita est in senatu, relaturi cum in Cap.*' Beck. Orellius auctoritate Ms. Teeg. ita dedit, *senatu. Kalendis Januariis cum in Cap.*—18 Pith. Lamb. Græv. et Orell. *mandatu.* Mox, pro *prætor* H, Dresd. Franc. 1. 2. *pater.*—19 Pro *rogationem* C T, Pith. *cognitionem*; ϛ χ *cognationem.* '*Illam*] *Istam* Ern. Beck. Schutz. errore typographico, nam etiam Grut. *illam.*' Orell. —20 Lamb. Schutz. et Orell. auctoritate dederunt *e republ.*—1 Ern. conjecit *objecta erat.* Mox, Lamb. *interc. se fore.* Loco *professus* C H ϛ χ ψ, Pith. Dresd. Franc. 1. 2. ed. 1472. Med. Vict. habent *perpessus.*—2 C H T *honore.* —3 Lamb. *e reipubl.*—4 Ern. conjecit *ageret* vel *agerent.* Tum *quis tamen nostrum* Mss. nonnulli, Ven. 1483. Junt. Steph. Grut. Oliv. Lall. Beck. et Orell. *quis tamen vestrum* Crat. *quis tandem vestrum* Lamb. *quis tum vestrum* alii.—5 Verba *omnis ille terror* in edd. Manut. et Lamb. omittuntur. In Ven. 1483. Hervag. Naug. legitur *omnis terror ille.* In T deest *omnis* ante

NOTÆ

[s] *Nos*] Consul fuit Cicero quo anno Cæcilius tribunus plebis fuit.

[t] *Metellus prætor*] Metellus Celer, post biennium, legitimo intervallo, cum Afranio consul fuit.

[u] *Agrariæ legi*] Agrariam legem promulgaverat Rullus trib. pleb. contra quam Cicero dixit.

[x] *Intercessorem*] Unius intercessio tribuni sufficiebat ad legem impediendam, quam alii plures tribuni ferre voluissent.

[y] *Ex Autronii improbitate*] Autronius, damnatus ambitus, sperabat le-

Digitized by Google

pendebat? ejus voces, ejus minæ ferebantur: ejus aspectus, concursatio, stipatio, greges hominum perditorum, metum[6] nobis seditionesque afferebant. Itaque P. Sulla, hoc[7] importunissimo tum honoris,[q] tum etiam calamitatis socio atque comite, et secundas fortunas amittere coactus est, et in adversis sine ullo remedio atque allevamento[r][8] permanere.

XXIV. 67. Hic tu epistolam[z] meam sæpe recitas, quam ego ad Cn. Pompeium de meis rebus gestis et[9] de summa reipublicæ misi: et ex ea crimen aliquod in P. Sullam quæris: et, si furorem[10] incredibilem, biennio ante conceptum,[a] erupisse in meo consulatu scripsi, me hoc demonstrasse[s] dicis, Sullam in illa fuisse superiore conjuratione.[11] [*p.* 180.] Scilicet is sum, qui existimem, Cn. Pisonem,[b] et Catilinam, et Vargunteium, et Autronium nihil scelerate, nihil audacter ipsos per sese sine P.[12] Sulla facere potuisse. 68. De quo etiam si quis dubitasset antea; num (id quod tu[13] arguis) cogitasset, interfecto patre tuo, consule,[c] descendere[d] Kalendis Januariis[14] cum lictori-

[q] *Consulatus.* [r] *Deminutione.* [s] *Significasse.*

seditionis.—6 Pro *metum* Schutz. conjecit *tumultum* legend.—7 A Pith. abest *hoc.*—8 C *alleviamento.*

CAP. XXIV. 9 Copula non est in C. Tum Teeg. cum Lamb. et Orell. *de summa republica:* Ven. 1483. *de summa R. P.*—10 *Ubi si fur.* Ms. Busbeq. *et quia si fur.* Pal. 1. *et qui fur.* Barb. Ven. 1480. Junt. *quia fur.*, omissis verbis *et si,* Pal. 5. unde Schutz. et Orell. dederunt *et quia fur.* Pro *furorem incredibilem* T habet *incredibile.*—11 H *de me,* omissis verbis *hoc demonstr. . . . conjuratione.*—12 Prænomen *P.* in C et T deest.—13 *Quod* non est in χ, nec *tu*

NOTÆ

gis beneficio, rem de se judicatam labefactari posse, aut pœnam ejus imminui.

[z] *Hic tu epistolam*] Objiciebat Torquatus Sullæ Ciceronis epistolam, quam ad Pompeium in Asia scripserat, qua eum monebat de tota conjuratione, in eaque Sullam inter conjuratos nominari.

[a] *Biennio ante conceptum*] Duobus annis ante Ciceronis consulatum, prima Catilinæ conjuratio facta est.

[b] *Cn. Pisonem*] Cotta et Torquato coss. cum Catilina et Autronio Piso conjuraverat.

[c] *Interfecto patre tuo, consule*] In priore conjuratione L. Torquatum et Cottam, cum consulatum inirent, interficere statuerant, et hunc per vim invadere.

[d] *Descendere*] Omnes fere viri nobiles in collibus habitabant; quare

Digitized by Google

bus?[e] Sustulisti hanc suspicionem, cum dixisti, hunc, ut Catilinam consulem efficeret, contra patrem tuum operas[15] et manum[f] comparasse. Quod si tibi ego confiteor,[16] tu mihi concedas necesse est, hunc, cum[17] Catilinæ suffragaretur, nihil de suo consulatu, quem judicio amiserat, per vim recuperando cogitavisse:[18] neque enim istorum facinorum tantorum, tam atrocium, crimen, judices, P. Sullæ persona suscipit.[19]

69. Jam enim faciam,[20] criminibus omnibus fere dissolutis,[g] contra atque in ceteris causis fieri solet,[1] ut nunc denique de vita hominis ac de moribus dicam. Etenim de principio[2 h] studuit animus occurrere magnitudini criminis,[i] satisfacere expectationi hominum; de me aliquid ipso,[3] qui accusatus eram, dicere: nunc jam revocandi estis eo, quo vos ipsa causa, etiam tacente me, cogit animos[4] mentesque convertere. XXV. Omnibus in rebus, judices, quæ graviores majoresque sunt, quid quisque voluerit, cogitarit, admiserit, non ex crimine, sed ex moribus ejus, qui arguitur, est ponderandum. Neque enim potest quisquam[5] nostrum subito fingi, neque cujusquam repente vita mutari,

in ς.—14 C T *Kalendas Januarias.*—15 Franc. 1. *operam.*—16 Gothofred. et Lamb. *confitebor.*—17 Pro *cum* C et ς *tu.*—18 χ *recogitavisse.*—19 Franc. 1. *suscepit.*—20 T *Jam ego fac.*—1 C *soleret.*—2 Lamb. et Schutz. *a princ.* Mox, C *crimini.*—3 *De me aliquid, et de ipso* edd. pleræque ante Grut. *de me aliquid de ipso* sex Oxonn. Mss. Barb. Franc. 1. 2. Ven. 1480. *de me aliquid ipso* Erf. Grut. et edd. seqq. Dein *accus. erat* C H T, Barb. Franc. 1. 2. Ven. 1480. et al. *accus. est* ς, Hervag. Nang. Maunt. Lamb. *accusator est* Ms. Henr. Stephani: *accusatus eram* ex Erf. dedit Grut. cum edd. seqq.—4 Olim legebatur *cogit, animis.* Pro *cogit . . . Omnibus,* C *aiut omnibus;* H *cogit omnibus* cum spatio; S ς χ *cogit animis omnibus;* ψ *cogit animus omnibus.*

NOTÆ

cum veniebant, descendere in forum dicebantur.

[e] *Cum lictoribus*] Consules, quia fuerant designati, lictores habebant.

[f] *Operas et manum*] Per operas et manum, servitia et ministeria, sive servos et ministros, sive satellites intelligit.

[g] *Dissolutis*] Postquam respondit ad argumenta quæ contra Sullam objecta sunt, de illius jam vita et moribus agit.

[h] *De principio*] Ut de improviso, ita de principio dicitur.

[i] *Magnitudini criminis*] Statuit ostendere Sullam non fuisse in hac conjuratione.

Digitized by Google

aut natura converti.[6] 70. Circumspicite paulisper mentibus vestris, ut alia omittamus, hosce ipsos homines, qui huic affines sceleri[t] [7] fuerunt. Catilina contra rempublicam conjuravit. Cujus aures unquam hoc respuerunt conatum[8] esse hominem usque a pueritia non solum intemperantia et scelere, sed etiam consuetudine et studio[9] in omni flagitio, stupro, cæde versatum? Quis eum contra patriam pugnantem periisse miratur,[10] quem semper omnes ad civile latrocinium[u] natum putaverunt? Quis Lentuli[k] societates cum indicibus,[11] quis insaniam libidinum, quis perversam atque impiam religionem recordatur, qui illum aut nefarie cogitasse, aut stulte sperasse[12] miretur? Quis de C. Cethego, atque ejus in Hispaniam profectione,[l] ac de vulnere Q. Metelli Pii cogitat, cui non ad illius pœnam carcer ædificatus[m] esse videatur? Omitto ceteros, ne sit infinitum.[13] 71. Tantum a vobis peto, ut taciti de omnibus, quos conjurasse cognitum est, cogitetis: intelligetis,[14] unumquemque illorum prius a sua vita, quam nostra suspicione esse damnatum. Ipsum illum Autronium (quoniam ejus nomen finitimum[x] maxime est hujus periculo et crimini) non[15]

[t] *Conjurationi.* [u] *Cives occidendos.* [x] *Conjunctum.*

Cap. xxv. 5 H *cujusquam.*—6 ' Post *natura converti* in Ven. 1480. est glossema, *Nemo repente sit summus, nemo repente turpissimus,* haustum ex Juven. Sat. ii. 83.' *Beck.*—7 ς *sceleris.*—8 Ms. Ursini, Ven. 1480. Junt. *contaminatum,* et sic C supra lin. In C H S T ς χ, Barb. Pith. deest *usque.*—9 Pro *studio* χ *scelere.* Mox, C *flag. et stupro et cæde.* Pro *versatum* T *tum satum;* Erf. *grassatum.* Dein C H T ς *Quis enim contra.*—10 χ *minatur.*—11 Pro *indicibus* T et Pith. *judicibus;* Lamb. *audacibus.*—12 *Aut nefarie aut stulte cogitasse* Mss. plerique et edd. ante Grut.—13 χ *ne sit in infin.* Franc. 1. *ne cui sit infin.* Post *infinitum* nonnullæ edd. comma ponunt, et seqq. his statim adjungunt. Pro *Tantum* in χ *Tamen.* Paulo post, idem Ms. *tacite.*—14 C T ς χ *Intelligitis.* Pro *illorum* H χ *eorum.*—15 Pro *non* in T *nam.* Tum *sua ante acta vita* Naug. Car. Steph. et Orell. *sua consuetudo ac vita* Junt. *sua consuetudo ac vita ante acta* Lamb. et Schutz. *sua consuetudine ac vita* H, Dresd.

NOTÆ

[k] *Quis Lentuli*] Lentulus Sura primus fuit inter socios Catilinæ, et princeps occupandæ reipub.

[l] *In Hispaniam profectione*] Cethegus profectus est in Hispaniam ad Sertorium, qui contra patriam arma sumserat: quo in bello Metellus vulneratus est. Vide Catil. iii.

[m] *Carcer ædificatus*] In carcere strangulatus est.

Digitized by Google

sua hæc vita convincit? semper audax, petulans, libidinosus:[n] quem in stuprorum defensionibus[16] non solum verbis uti improbissimis solitum esse scimus, verum etiam pugnis et calcibus;[o] quem exturbare homines e possessionibus, cædem facere vicinorum, spoliare fana sociorum, vi conatum[17] et armis disturbare judicia, in bonis rebus omnes contemnere, in malis pugnare contra bonos, non reipublicæ cedere, non fortunæ ipsi succumbere. Hujus si causa non manifestissimis rebus[18] teneretur,[y] tamen eum mores ipsius ac vita convincerent. XXVI. 72. Agedum,[19] conferte nunc cum illis vitam P. Sullæ, vobis populoque Romano notissimam, judices, et eam ante oculos vestros proponite.[20] Ecquod[1] hujus factum aut commissum, non dicam audacius, sed quod cuiquam paulo minus consideratum videretur? Factum quæro?[2] verbum ecquod unquam ex ore hujus excidit, unde quisquam[3] posset offendi? At vero in illa gravi L. Sullæ victoria turbulentaque, quis P. Sulla mitior?[p] quis misericordior inventus est?[4] quam multorum hic[5] vitam est a L. Sulla deprecatus![q] quam multi sunt

[y] *Probationibus convinceretur.*

sua hac vita S χ: *sua ac vita* ς. Denique, pro *convincit* in ς *convicat.*—16 Pantagathus legi jussit *detersionibus*, ut est in Ms. Bergeri.—17 Lamb. et Schutz. deleverunt *conatum.* In C H T χ, Barb. Ms. Ursini, Ven. 1483. Junt. *conatu.* Orell., locum esse corruptum censens, conjecit *coactis* legend.—18 Lamb. *manif.* *in rebus.* Mox, in C deest *ipsius.* Postea, C T et Steph. *convinceret.*

Cap. xxvi. 19 ς *Agendum:* Lamb. *Agitedum.* In S deest *conferte.* Postea, *cum illius vitam* C H S ς, Dresd. Barb. et alii, Ven. 1480. 1483. Mediol. Steph. *cum illius vita vitam* Junt. Lamb. Grut. *cum illis vita* T.—20 ς et Lamb. *ponite.*—1 C H χ *Et quod.* Ita et paulo post in C.—2 Lamb. edidit *minus considerate vider. factum qu.* aut si *consideratum* servetur, deleri vocab. *factum* jussit post *vid.*—3 Pro *unde quisquam* ς habet *in quo;* χ *in quisquam;* Steph. *ut quisquam;* Junt. *unde vi quisquam.*—4 Verba *quis misericordior inventus est* non agnoscunt Mss. et edd. ante Grut. qui ea inseruit auctoritate Ms. Erf. Vocem *quam* ante *multorum* Hervag. primus inseruit ex Aul. Gel-

NOTÆ

[n] *Petulans, libidinosus*] De Autronii libidinibus et petulantia loquitur Plutarchus in Lucullo.

[o] *Pugnis et calcibus*] Pugnis et calcibus, id est, omni contumeliæ genere. De hoc proverbio Erasmus scripsit.

[p] *Quis P. Sulla mitior*] Longe aliter de Sulla loquitur, Off. l. II. Locum consule.

[q] *Vitam est a L. Sulla deprecatus*] Apud Sullam precibus suis a vita ci-

Digitized by Google

summi homines et ornatissimi,[6] et nostri[r] et equestris ordinis, quorum pro salute se hic[7] Sullæ obligavit![s] quos ego nominarem (neque enim ipsi[8] nolunt, et huic, animo gratissimo, adsunt): [p. 181.] sed quia majus est beneficium, quam posse debet civis civi dare, ideo[9] a vobis peto, quod potuit, tempori tribuatis,[t] quod fecit,[u] ipsi. 73. Quid reliquam constantiam vitæ commemorem? dignitatem?[10] liberalitatem? moderationem in privatis rebus? splendorem in publicis? quæ ita a fortuna deformata[11] sunt,[x] ut tamen a natura inchoata compareant. Quæ domus! quæ celebratio quotidiana![y] quæ familiaris[z][12] dignitas! quæ studia amicorum![z] quæ ex quoque ordine multitudo! Hæc diu multumque,[13] et multo labore quæsita,[14] una eripuit hora.[a] Accepit P. Sulla, judices,[15] vehemens vulnus et mortiferum; verumtamen ejusmodi,[16] quod videretur ejus vita et natura[b] accipere potuisse. Honestatis et dignitatis

[z] *Familiarium.*

lio Noct. Att. vi. 16.—5 H et Dresd. *hic* omittunt.—6 ς *honoratissimi.* H et T omittunt copulam ante *equestris.*—7 χ *huic.*—8 *Ipsi* non est in H. Tum χ *volunt.* T non habet *et* ante *huic.*—9 Pro *ideo* in C *non.*—10 H *libertatem.* —11 In H deest *deformata.* Pro *inchoata* χ *informata.* In Franc. 1. *coacta,* sed alia manus ascripserat, 'Al. *inchoata.*' Dein, H *appareant.* In Barb. *Quæ domi, quæ.*—12 Quidam, teste Orell., conjecit *familiarium.* In C *familiariter.*—13 C T *Hoc diu:* et Mss. plerique atque edd. vett. *multum* sine copula.—14 C *quæsitum.* Pro *hora* in ς *dies.*—15 Pro *judices* C et T *inde.* Tum Junt. Lamb. *vulnus vehemens.*—16 C T *hujusmodi.* Dein, *videtur* Ven.

NOTÆ

vium periculum avertit, cum alios proscriberet, alios trucidaret.

[r] *Nostri*] Senatorium ordinem significat.

[s] *Hic Sullæ obligavit*] Hic noster Sulla se obligavit, fore ut non alias quam Sullæ partes tuerentur, aut contra eum nihil molirentur et susciperent.

[t] *Tempori tribuatis*] Quia odiosum erat dicere multos hunc Sullam Sullæ dictatori addixisse, hoc idem mitigat, proposita temporis conditione, quo summa Lucius Sulla crudelitate in repub. dominabatur.

[u] *Quod fecit*] Quod civibus præstitit, ipsius bonitati tribuendum est.

[x] *Deformata sunt*] Quia de ambitu condemnatus est, virtutes ejus deformatæ sunt; quarum tamen principia a natura data, adhuc remanent.

[y] *Celebratio quotidiana*] Celebrabatur ejus domus conventu bonorum omnium antequam damnaretur.

[z] *Studia amicorum*] Studiosus amicorum fuit.

[a] *Una eripuit hora*] Cum ambitus damnatus est, perire totus ille dignitatis splendor visus est.

[b] *Vita et natura*] Condemnationis

Digitized by Google

habuisse nimis magnam judicatus est [17] cupiditatem: quam si nemo alius [c] habuit in consulatu petendo, cupidior judicatus est hic fuisse, quam ceteri: sin etiam in aliis nonnullis fuit iste consulatus amor; fortuna in hoc fuit fortasse gravior,[18] quam in ceteris. 74. Postea vero quis P. Sullam, nisi [19] mœrentem, demissum, afflictumque vidit? quis unquam est suspicatus, hunc magis odio, quam pudore hominum aspectum lucemque vitare? Qui cum multa [20] haberet invitamenta urbis et fori, propter summa studia amicorum, quæ tamen ei sola in malis restiterunt; [a] abfuit ab oculis vestris; [1] et, cum lege retineretur,[d] ipse [2] se exilio pæne mulctavit. XXVII. In hoc vos pudore, judices,[3] et in hac vita, tanto sceleri locum fuisse creditis? Aspicite ipsum: contuemini os: conferte crimen [e] cum vita: vitam, ab initio ad hoc tempus explicatam, cum crimine recognoscite.[4] 75. Mitto rempublicam, quæ fuit semper Sullæ carissima: hosne amicos, tales viros, tam cupidos sui, (per quos res ejus secundæ quondam erant ornatæ,[5] nunc sublevantur adversæ) crudelissime perire voluit, ut cum [6] Lentulo et Catilina et Cethego fœdissimam

[a] *Remanserunt.*

1483. Crat. *videatur* conjecit quidam ap. Orell.—17 C *judicatum est.* Ern. legi mavult *judicetur.* Ante *ceteri* C addit *jam.*—18 Dresd. *fortuna etiam hoc fuit fort. grav.*—19 Pro *nisi* ς χ *non.*—20 Manut. et Gothofr. *Qui dum multa.* In C deest *haberet.* Mox ς *restituerunt.*—1 T et Lamb. *nostris.*—2 χ *ipsæ.*

Cap. xxvii. 3 ς, Junt. Ern. et edd. seqq. *judices.* Ceteri *judicii.* Vid. Nott. Varr.—4 '*Conferte .... recognoscite*] Ita ex Ms. Erf. edidit Gruter. quem alii omnes secuti sunt. Fortassis ψ consensit. In Mss. plerisque aliis, ut Pall. Barb. C H S ς χ, edd. vett. ut Ven. 1480. 1483. *conferte crimen cum vita usque ad hoc tempus explicata cum crimine recogn.* Vulgata inde a Naug. usque ad Grut. fuit, *conf. cr. cum vita usque ad hoc tempus explicata: tum crimen recogn.* atque ita Ms. T habet, idemque in Franc. 1. ab aliena manu ascriptum fuit.' *Grut.*—5 C S T ς χ *ordinatæ.*—6 Pro *cum* in T *tum.* In χ deest *et* ante

NOTÆ

accepto vulnere, naturam retinuit.

[c] *Quam si nemo alius*] Excusat Sullæ ambitionem, quod alii eadem quidem cupiditate consulatus ducti sunt; sed quod damnatus sit, et alii sint incolumes, ejus adversa fuit fortuna.

[d] *Lege retineretur*] Lex Calpurnia reum ambitus tantum pecunia mulctabat; sed post hunc damnatum, lex Tullia adjecit exilium.

[e] *Crimen*] Conjurationis crimen, quo jam accusatur, non potuit cum ejus vita reperiri.

Digitized by Google

vitam ac miserrimam, turpissima morte proposita, degeret?[7] Non cadit, non, inquam, cadit in hos mores, non[8] in hunc pudorem, non in hanc vitam, non in hunc hominem ista suspicio. Nova quædam illa immanitas exorta est; incredibilis fuit ac singularis furor: ex multis ab adolescentia collectis perditorum hominum vitiis repente tanta ista importunitas[9] inauditi sceleris exarsit. 76. Nolite, judices, arbitrari, hominum illum impetum et conatum fuisse: neque enim ulla gens[10] tam barbara, aut tam immanis unquam fuit, in qua non modo tot, sed unus tam[11] crudelis hostis patriæ sit inventus. Belluæ quædam[12] illæ ex portentis immanes[f] ac feræ, forma hominum indutæ, extiterunt.[13] Perspicite etiam atque etiam, judices: nihil enim est, quod in hac causa dici possit[14] vehementius: penitus introspicite Catilinæ, Autronii, Cethegi, Lentuli,[15] ceterorumque mentes. Quas vos in his libidines, quæ flagitia, quas turpitudines, quantas audacias, quam incredibiles furores, quas notas scelerum, quæ indicia[16] parricidiorum, quantos acervos facinorum reperietis? Ex magnis, et diuturnis,[17] et jam desperatis reipublicæ morbis ista repente vis erupit, ut, ea confecta et ejecta, convalescere aliquando et sanari civitas posset.[18] Neque enim est quisquam, qui arbitretur, illis inclusis in republica pestibus, diutius hæc stare[19] potuisse. Itaque eos non ad perficiendum scelus, sed ad luendas reipublicæ pœnas, Furiæ quædam incitaverunt.[g]

Catilina. Mox, C *vitam et mis.*—7 ς *tegeret.* A Mss. plerisque et edd. vett. absunt verba *Non cadit*, quæ Lambinus primus inseruit auctoritate Ms. Henr. Stephani.—8 H omittit *non* ante verba *in hunc pudorem.*—9 C *rep. istæ tantum imp.* In H deest *tanta.*—10 ς *illa gens.*—11 Pro *unus tam* idem Ms. habet *unius causa.*—12 Pith. *quidem.*—13 Post *extiterunt* ed. Hervag. et al. comma ponunt.—14 H *posset.*—15 In χ deest *Lentuli.*—16 C *judicia.*—17 H *Ex magn. diut.* T *Ex magnis et ex diut.* Post *morbis* in C plene interpungitur.—18 Ven. 1483. Ern. Beck. Schutz. et Orell. *posset.* Ceteri *possit.*—19 H *diut. hoc stare:* edd. ante Lamb. præter Ven. 1483. Junt. *diut. hoc imperium stare.*

NOTÆ

[f] *Ex portentis immanes*] In prodigiis habentur ea animalia, quæ ceteris sui generis similia non sunt.

[g] *Furiæ quædam incitaverunt*] Pæ-

Digitized by Google

XXVIII. 77. In hunc igitur gregem vos nunc[20] P. Sullam, judices, ex his, qui cum hoc vivunt atque vixerunt, honestissimorum hominum gregibus, rejicietis?[1] ex hoc hominum numero,[2] ex hac familiari dignitate, in impiorum partem, atque in parricidarum cœtum[3] ac numerum transferetis? Ubi erit igitur[h] illud fortissimum[4] præsidium pudoris? [p. 182.] quo in loco nobis vita ante acta proderit? quod ad tempus existimationis partæ[5] fructus reservabitur, si in extremo discrimine ac dimicatione fortunæ deseruerit?[6] si non aderit? si nihil adjuvabit? 78. Quæstiones nobis servorum[i] ac tormenta accusator minitatur:[7] in quibus quanquam nihil periculi suspicamur; tamen illa tormenta gubernat dolor, moderatur natura cujusque[k] tum animi, tum corporis; regit[8] quæsitor;[l] flectit libido;[m] corrumpit spes;[n] infirmat metus; ut in tot rerum angustiis nihil veritati loci[9] relinquatur. Vita P. Sullæ torqueatur:[10][o] ex ea quæratur, num quæ[11] occultetur libido, num quod lateat

CAP. XXVIII. 20 χ *hunc.* Mox, Junt. *ex iis.*—1 χ ψ *rejectis.*—2 In χ deest *numero.* Ante *ex hac fam.* H addit *et.* Pro *familiari* χ, Ven. 1483. Junt. *familiarum.*—3 Pro *cœtum* ς χ habent *cædem.*—4 Lamb. maluit *firmissimum*, prob. Garaton.—5 Pro *partæ* χ *per te.*—6 *Deserit* H S, Barb. Ven. 1483. Grut. *deseritur* Ven. 1480. *deseruit* C T, Franc. 2. *deseret* ς ψ, Lamb. Græv. Oliv. Lall. et Orell. *deseruerit* ceteri.—7 χ *minatur.*—8 T *reget.* Tum *quæstor* H S T ς χ.—9 ς *locus.*—10 Pro *torqueatur* Barb. Pith. Dresd. Franc. 1. 2. omnes Pall. septem Oxonn. Mss. et edd. pr. *Torquate*, prob. Grutero.—11 T

NOTÆ

nas improborum hominum divina voluntate expendi sæpe Cicero significat.

[h] *Ubi erit igitur*] Concludit quod si aliquando vita ejus ipsi profuit, hoc potissimum tempore prodesse debet.

[i] *Quæstiones nobis servorum*] Loquitur de quæstionibus quas accusator minabatur. Per quæstiones autem intelliguntur ea tormenta quæ ad scelerum et sociorum suorum veritatem eruendam adhibentur; quibus tamen non tantam fidem habendam esse contendit.

[k] *Moderatur natura cujusque*] Ut quisque est fidus vel infidus, fortis vel imbecillis, ita respondet.

[l] *Quæsitor*] Quæsitor præest quæstioni, qui sæpe callida interrogatione decipit.

[m] *Libido*] Libido, id est, illius cupiditas qui quærit.

[n] *Spes*] Libertatis spes, et metus tormentorum sæpe veritatem depravant.

[o] *Vita P. Sullæ torqueatur*] Id est, exprimatur veritas ex anteacta vita Sullæ.

Digitized by Google

facinus, num quæ crudelitas, num quæ audacia: nihil erroris erit in causa, nec obscuritatis,[12] judices, si a vobis vitæ perpetuæ vox, ea, quæ gravissima debet esse,[13] audietur. 79. Nullum in hac causa testem timemus: nihil quenquam scire, nihil vidisse, nihil audisse arbitramur. Sed tamen,[14] si nihil vos P. Sullæ fortuna movet, judices, vestra moveat: vestra enim, qui cum summa elegantia atque integritate vixistis,[15] hoc maxime interest, non ex libidine, aut simultate, aut levitate testium causas honestorum[16] hominum ponderari, sed in magnis disquisitionibus, repentinisque periculis, vitam uniuscujusque esse testem. Quam vos, judices, nolite armis suis spoliatam[p] atque nudatam objicere invidiæ, dedere suspicioni. Munite communem arcem[17][q] bonorum, obstruite perfugia[18][r] improborum: valeat[19] ad pœnam et ad salutem plurimum, quam solam videtis ipsam ex vi sua naturaque facillime[20] perspici; subito flecti fingique non posse. XXIX. 80. Quid vero hæc auctoritas, (semper enim de ea dicendum est;[1] quanquam a me timidemo diceque dicetur) quid, inquam, hæc auctoritas nostra,[2] qui a ceteris conjurationis causis[s] abstinuimus, P. Sullam defendimus? nihil hunc tandem juva-

quam: χ *quod:* al. edd. *qua*, atque ita etiam in seqq. Pro *quod* χ habet *quæ*. —12 H *neque obsc.*—13 Barb. *esse debet*, prob. Garaton.—14 ς *Sed tum*. In χ deest *si*. Pro *fortuna* in Ms. Bergeri *acta vita*, ut Pantagath. volebat.—15 *Vixistis atque integritate* e Franc. 1. dederunt Græv. et Lall.—16 H T χ *honestissimorum*.—17 C *artem:* ς *aurem*.—18 *Profugia* T: *perfugio* Lamb. e conjectura.—19 '*Valeat hæc* Lambinus conjecit: sed fuit potius *Ea valeat*.' Orell.—20 H *facile*, et T *prospici*.

Cap. XXIX. 1 C et T *est* omittunt. Mox, in H *et modice:* in C S ς χ *modice* sine copula. Paulo post, H S ς χ non habent *inquam*.—2 H T ς *vestra*.

NOTÆ

[p] *Armis suis spoliatam*] Per arma intelligit vitæ anteactæ integritatem, qua velut armis defenditur Sulla.

[q] *Arcem*] Vitam ejus anteactam arcem vocat, quia munita est contra accusationes quæ contra eum afferri possunt.

[r] *Perfugia*] Falsos testes vocat perfugia, quia sperabant se per eos probaturos esse crimina quæ fingebant in Sullam.

[s] *A ceteris conjurationis causis*] Nullum alium ex conjuratis defendere Cicero voluit.

Digitized by Google

bit? Grave[b] est hoc dictum fortasse, judices, si appetimus aliquid;[3] [t] si, cum ceteri de nobis sileant, non etiam nosmet ipsi tacemus, grave: sed, si lædimur, si accusamur, si in invidiam vocamur; profecto conceditis,[4] judices, ut nobis libertatem[u] retinere liceat, si minus liceat dignitatem. 81. Accusati sunt[5] uno nomine[x] consulares; ut jam videatur honoris amplissimi[c] nomen plus invidiæ, quam dignitatis afferre. Affuerunt, inquit, Catilinæ, illumque laudarunt. Nulla tum[6] patebat, nulla erat cognita conjuratio: defendebant amicum, aderant supplici,[7] vitæ ejus turpitudinem in summis ejus periculis non insequebantur. Quin etiam parens tuus, Torquate, consul reo de pecuniis repetundis[y] Catilinæ fuit advocatus, improbo homini, at supplici;[8] fortasse audaci, at aliquando amico. Cui cum affuit post delatam ad eum primam[9] illam conjurationem; indicavit se audisse aliquid, non credidisse. At idem non affuit[z] alio in judicio, cum adessent ceteri.[a] Si postea[10] cognorat ipse ali-

[b] *Efficax.* [c] *Consulatus.*

Pro *qui* C *quia*.—3 '*Grave est hoc dictum fortasse, judices; grave, si appet.*] Hæc *Grave . . . judices* ex Erf. primus inseruit Gruter. male tamen cum Græv. [Oliv. Lall.] Ern. Schutz. vocab. *grave* ante verba *si appet.* omittens. Restituit Beck. Schutz. præterea, nescio quo errore, tertium illud *grave* in fine clausulæ transposuit ante verba *si, cum ceteri.*' Orell. Pro *ceteri* χ *ceteris*. Postea, C *taceamus*.—4 H S, Franc. 1. Lamb. Græv. Lall. *concedetis*, ut Ursinus conjecerat.—5 Post *Accusati sunt* Lamb. cum Orell. addit *omnes*. In ed. Junt. *Accusati sunt, quæro, num hic ille? sed omnes uno nomine cons.*—6 C H ς *tamen*.—7 H *supplices*.—8 *Atque suppl.* Franc. 1. *ac suppl.* C H ς χ. Pro *at* ante *aliquando* χ habet *et*; ψ *ut*.—9 Vict. Hervag. *primum*.—10 Pith. *Sed*

NOTÆ

[t] *Appetimus aliquid*] Ex sua auctoritate in dicendo laudis erat appetens.

[u] *Libertatem*] Libertatem de se dicendi postulat, si quis eum offendat, neque sibi fas sit de sua gloria dicere.

[x] *Accusati sunt uno nomine*] Catilina bis causam dixit: primum a Clodio repetundarum accusatus est; deinde a L. Lucullo inter sicarios reus factus est, quod fuerit in prima conjuratione: hunc autem aliosque conjuratos in judicium vocatos, et consulares viros Catilinæ affuisse, ceteris defuisse, ab iisque Catilinam laudatum, Cicero significat.

[y] *De pecuniis repetundis*] Catilina prætor Africam vexaverat, et a Pub. Clodio repetundarum accusatus est; cumque consulatum peteret, repulsam passus est. Huic affuit Torquatus pater consul, Cicerone prætore.

[z] *At idem non affuit*] Torquatus pater non affuit Catilinæ, quando parricidii accusatus est.

[a] *Cum adessent ceteri*] Consulares

Digitized by Google

quid, quod in consulatu ignorasset; ignoscendum est iis, qui postea nihil audierunt. Sin illa [11] res [b] prima valuit; non inveterata, quam recens, debuit esse gravior. Sed, si tuus parens, etiam [12] in illa suspicione periculi sui,[c] tamen humanitate adductus advocationem [d] hominis improbissimi sella curuli atque ornamentis et suis [13] et consulatus honestavit; quid est, quamobrem consulares, qui Catilinæ affuerunt,[14] reprehendantur? 82. At iidem iis,[15] qui ante hunc causam de conjuratione dixerunt, non affuerunt. Tanto scelere astrictis hominibus, statuerunt nihil a se adjumenti, nihil opis,[16] nihil auxilii ferri oportere. [*p.* 183.] Atque, ut de eorum constantia atque animo in rempublicam dicam, quorum tacita gravitas [17] et fides de unoquoque loquitur, neque cujusquam ornamenta orationis desiderat; potest quisquam dicere unquam meliores, fortiores, constantiores consulares fuisse, quam iis temporibus [e] et periculis quibus pæne oppressa est respublica? Quis non de communi salute apertissime,[18] quis non fortissime, quis non constantissime sensit? Neque ego præcipue de consula-

postea.—11 T *Sed illa.* 'Legebatur olim in ed. pr., Ven. 1480. Hervag. Naug. prioribus Manut. Lamb. Verburg. *Sin illa res de pecuniis repetundis* (nonn. *res pecuniis de repetundis*) *prima val.* atque ita etiam Pal. 1. Franc. 2. exhibent. Sed in al. codd. Lambini, Pall. Barb. (etiam Oxonn. ut videtur), Ven. 1483. Rom. Brix. Med. Junt. Ald. deest glossema hoc *de pecuniis repetundis*, atque deleri Lamb. et Manut. jusserunt, quibus Græv. Oliv. Ern. Lall. obsecuti sunt.' *Beck.*—12 Pro *parens* χ *pater;* et pro *etiam* C *esset*. Postea, H ς χ *peric. tui.*—13 C *sui.*—14 H *adfuerant.*—15 In ς deest *iis.*—16 C *nihil operis.* Pro *ferri* in χ *ferre.*—17 χ *gratia.*—18 H *aptissime*, et mox *sentit.*—

NOTÆ

plurimi affuerunt Catilinæ in causa de repetundis. Id vero proponit Cicero tanquam dictum a Torquato, ut Cicero consulares purget.

[b] *Sin illa res* [*de pecuniis repetundis*] Id est, si defensio veteris criminis de repetundis valuit, valere etiam recentis debet defensio: at prior valuit; ergo et posterior, quia recens erat et minus consularibus cognita.

[c] *Periculi sui*] Catilina voluerat interficere omnes consulares.

[d] *Advocationem*] Dicit Torquatum advocatum venisse in causam Catilinæ. In judiciis enim tum privatis tum publicis id moris fuit, ut amici reo præsentiam commodarent, ut eorum auctoritate judices moverentur. Dicit autem Torquatum affuisse Catilinæ cum omnibus consulis ornamentis.

[e] *Iis temporibus*] Tempora notat quibus hæc secunda conjuratio facta est.

Digitized by Google

ribus disputo:[19] nam hæc et hominum ornatissimorum, qui prætores fuerunt,[f] et universi senatus, communis est laus; ut constet, post hominum memoriam nunquam in illo ordine plus virtutis, plus amoris in rempublicam, plus gravitatis fuisse. Sed quia sunt descripti consulares,[g] de his tantum mihi dicendum putavi, quod satis esset; attestante memoria[20] omnium,[d] neminem esse ex illo honoris gradu, qui non omni studio, virtute, auctoritate, incubuerit ad rempublicam conservandam. XXX. 83. Sed quid? ego, qui Catilinam non laudavi, qui reo Catilinæ consul non[1] affui, qui testimonium de conjuratione dixi in alios, adeone vobis alienus a sanitate,[2] adeo oblitus constantiæ meæ, adeo immemor rerum a me gestarum esse videor, ut, cum consul bellum gesserim cum conjuratis, nunc eorum ducem[h] conservare[3] cupiam, et in animum inducam,[4] cujus nuper ferrum retuderim, flammamque restinxerim, ejusdem nunc causam vitamque defendere? Si, medius fidius,[i] judices, non me ipsa respublica, meis laboribus et periculis conservata, ad gravitatem animi et constantiam sua dignitate[5] revocaret; tamen hoc natura est insitum, ut, quem

[d] *Testimonio memoriæ omnium.*

19 Pro *disputo* H S ς χ *dico sese disputo.* Pro *nam* Pith. habet *sed.* ς, Steph. Lamb. non habent copulam ante *hominum.*—20 *Attestantem memoriam* C H S T ς χ, Ms. Vict. Pall. Ven. 1483. Grut. Verburg. *ad testandam mem.* Lamb. e conjectura. Ceteri ut Ern. In marg. ed. Lugd. memoratur lectio, 'Al. *adstantem.*' Gulielm. maluit *antestantem mem.*

CAP. XXX. 1 In C deest *non* ante *adfui.* Pro *de conjuratione* χ *conjurationis.*—2 Verba *a sanitate* non sunt in T.—3 *Servarem* T: *servare* C H S ς χ, Pith. Dresd. Franc. 1. 2. Pariss. et edd. pr. pleræque, cum Græv. Lall. Beck. Schutz. et Orell.—4 χ *deducam.* In C deest *nuper*, pro quo H habet *nunc.* Tum *recunderim* ς: *recuderim* χ. Postea, ς *flammamque perstrinxerim.*—5 C

NOTÆ

[f] *Qui prætores fuerunt*] L. Val. Flaccus, L. Pomtinus, qui in ponte Mulvio Allobroges, Gallorum legatos, ad Catilinam properantes, interceperunt.

[g] *Sunt descripti consulares*] Oratione Torquati designati et reprehensi sunt illi consulares.

[h] *Eorum ducem*] Non est probabile Ciceronem, qui bellum conjuratis indixit, voluisse Sullam defendere, qui si fuisset in conjuratione, ipsorum dux extitisset.

[i] *Medius fidius*] Antiqua jurandi formula per Deum fidium; subauditur autem 'juvet;' quasi dicat, Me Deus fidius juvet.

Digitized by Google

timueris, quicum de vita fortunisque contenderis,[e] cujus ex insidiis evaseris, hunc semper oderis. Sed, cum agatur honos meus amplissimus, gloria rerum gestarum singularis; cum, quoties quisquam est in[6] hoc scelere convictus, toties renovetur memoria per me inventæ salutis; ego sim[7] tam demens? ego committam, ut ea,[8] quæ pro salute omnium gessi, casu magis et felicitate a me, quam virtute et consilio gesta esse videantur? 84. Quid ergo? hoc tibi sumis,[f] dicet fortasse quispiam, ut, quia tu defenderis,[9] innocens judicetur? Ego vero, judices, non modo nihil[10] mihi assumo, in quo quispiam repugnet; sed etiam, si quid ab omnibus[11] conceditur, id reddo ac remitto. Non in ea republica versor, non iis temporibus caput meum obtuli pro patria[12] periculis omnibus, non aut ita sunt exstincti, quos vici, aut ita grati, quos servavi, ut ego[13] mihi plus appetere coner, quam quantum omnes inimici invidique patiantur. 85. Grave[g] esse videretur,[14] eum, qui investigarit conjurationem, qui patefecerit, qui oppresserit,[15] cui senatus singularibus verbis gratias egerit,[k] cui uni togato[l] supplicationem decreverit, dicere in[16] judicio, 'Non defenderem, si conjurasset.' Non dico id, quod grave est: dico illud, quod, in his causis conjurationis, non auctoritati assumam, sed pudori meo:[h] 'Ego ille conjurationis investigator atque ultor, certe non defenderem Sullam, si conjurasse ar-

[e] *Qui conatus sit te occidere.* [f] *Arrogas.* [g] *Efficax.*
[h] *Non quod auctoritas, sed modestia permittit.*

gravitate.—6 Lamb. delevit præpositionem *in.*—7 In H et T *sum.*—8 *Ea non* est in H.—9 H *defendis.*—10 C *non nihil.*—11 Pro *omnibus* H *hominibus.* Mox, C *reddo et rem.* Postea, C H *in meo republ.*—12 C H S T χ ψ *patriæ.*—13 C ς χ et edd. nonnullæ *eo.*—14 H S T ς et quædam edd. vett. *videtur.* In ed. Hervag. *Grave esse eum videretur.*—15 C *patefecit, qui oppressit.*—16 H omittit præpositionem *in* ante *judicio.* Pro *non* idem Ms. habet *omnino.*

NOTÆ

[k] *Gratias egerit*] Cum Allobroges et Umbrenus ad Pontem Mulvium sunt deprehensi, ad Ciceronem adducti sunt. Senatus autem ei gratias egit, in æde Concordiæ tunc habitus. Vide tertiam Catilin.

[l] *Cui uni togato*] Ciceroni supplicatio decreta est propter detectam conjurationem, cum nemini togato unquam talis honos decretus fuisset.

Digitized by Google

bitrarer.' Ego, judices, de tantis omnium periculis cum quærerem omnia, multa audirem, non crederem omnia, caverem omnia: dico hoc, quod initio dixi, nullius indicio,[17] nullius suspicione, nullius literis [18] de republica P. Sullæ rem ullam ad me esse delatam. XXXI. 86. Quamobrem vos, Dii patrii ac penates,[19] [m] qui huic urbi atque huic imperio præsidetis, qui hoc imperium, qui hanc libertatem, populumque Romanum, qui hæc tecta atque templa, me consule, vestro numine auxilioque servastis, testor, integro me animo ac libero,[n] P. Sullæ causam defendere; nullum a me sciente facinus occultari; nullum [20] scelus susceptum contra salutem omnium defendi ac tegi. [p. 184.] Nihil de hoc consul comperi, nihil suspicatus sum, nihil audivi. 87. Itaque idem ego ille,[1] qui vehemens [i] in alios, qui inexorabilis in ceteros esse [2] visus sum, persolvi patriæ, quod debui; reliqua jam a me meæ perpetuæ consuetudini naturæque debentur. Tam sum misericors, judices, quam vos; tam mitis, quam qui lenissimus.[3] In quo vehemens fui vobiscum, nihil feci, nisi coactus: reipublicæ præcipitanti [k] subveni: patriam demersam extuli: misericordia civium adducti, tunc fuimus tam vehementes, quam necesse fuit: salus esset omnium amissa una nocte, nisi esset severitas

[i] *Severus.* [k] *Periclitanti.*

—17 ς χ *judicio.*—18 χ, Ven. 1480. Junt. Ern. Schutz. et Orell. *nullius lit.* Omnes alii Mss. et edd. *nullis lit.* Dein, Ms. ap. Lamb. *de reatu P. Sullæ;* unde vir doctus ap. eum *de conjuratione P. Sullæ,* ipse Lamb. *de conjuratu P. Sullæ* legi voluerunt. In Dresd. Franc. 2. ed. 1472. Ven. 1480. *de rep. Sullæ:* Ven. 1483. et al. *de R. P. Sullæ:* Barb. *de re p. Sullæ:* Lamb. Beck. Schutz. et Orell. *de P. Sulla:* septem Oxonn. Mss. Crat. Grut. Græv. Oliv. Lall. *de re P. Sullæ.*

CAP. XXXI. 19 C T *patr. et pen.* In H et ψ deest *huic.*—20 C *testum nullum.*—1 Lambinus *ego idem ille.*—2 *Esse* non est in H.—3 ς χ *levissimus.*—

NOTÆ

[m] *Dii patrii ac penates*] Per Deos patrios et penates intelligit urbis custodes, ut sunt Jupiter Capitolinus et Minerva, qui a Cicerone nominantur in oratione pro Domo sua.

[n] *Integro me animo ac libero*] Testatur se vere et sincere, nullo amore impulsum, Sullæ causam defendere; nam amor liberum sæpe et integrum animum esse non sinit.

Digitized by Google

illa suscepta. Sed ut ad sceleratorum pœnam amore reipublicæ sum adductus, sic ad salutem innocentium voluntate deducor.[4]

88. Nihil video esse in hoc P. Sulla, judices, odio dignum, misericordia digna multa. Neque enim nunc[5] propulsandæ calamitatis suæ causa[6] supplex ad vos, judices, confugit; sed ne qua generi[7] ac nomini suo nota nefariæ turpitudinis inuratur. Nam ipse quidem, si erit vestro judicio liberatus, quæ habet[8] ornamenta, quæ solatia reliquæ vitæ, quibus lætari et perfrui possit? Domus erit, credo,[o] exornata: aperientur majorum imagines:[p] ipse ornatum[9] ac vestitum recuperabit. Omnia, judices, hæc amissa sunt: omnia generis, nominis, honoris insignia atque ornamenta unius judicii calamitate occiderunt.[10] Sed ne exstinctor patriæ, ne proditor, ne hostis appelletur, ne hanc labem tanti sceleris[11] in familia relinquat, id laborat,[l] id metuit; ne denique hic miser, conjurati, et conscelerati, et proditoris filius nominetur:[q] huic puero, qui est ei vita sua multo carior, metuit,[12] cui honoris integros fructus non sit traditurus, ne æternam[13] memoriam dedecoris relinquat. 89. Hic vos orat, judices, parvus,[14] ut se aliquando, si non integra fortuna, at afflicta,[15] patri suo gratulari sinatis. Huic misero notiora[16] sunt judiciorum itinera et fori, quam

[l] *Curat.*

4 H *adducor.*—5 In H T ψ deest *nunc.*—6 C *causæ.* Mox, ς omittit *judices.*—7 C *genere.*—8 Schutz. e conjectura Ernesti recepit *habebit.*—9 H *ornamentum.* Dein, C *recuperavit.*—10 *Cæciderunt* H: *conciderunt* Ms. Henr. Stephani.—11 Pith. et Ms. Henr. Stephani cum Lamb. Ern. Beck. Schutz. *tanti sceleris.* Ceteri *tanti generis.* Pro *familia* C *familiam.*—12 Verba *ne denique . . . metuit* ex Erf. primus inseruit Gruter.—13 Lamb. *ne ei æternam.*—14 Septem Oxonn. Mss. *patruus.*—15 C ς χ *ut afflicta.*—16 Pro *notiora* ς *gratiora.* Mox, verba *campi et* ex Erf. primus inseruit Gruter. *Scholæ et discipl.* e Ms. Henr. Steph.

NOTÆ

[o] *Credo*] Ironia est.

[p] *Aperientur majorum imagines*] Jus imaginis tantum habuere, qui curules magistratus gesserant: ut autem apertis armariis in quibus illæ conservabantur, festis diebus ostendebantur exornatæ; ita cum advenerat aliqua familiæ calamitas, claudebantur.

[q] *Filius nominetur*] Aderat judicio Sullæ filius ad excitandam judicum commiserationem.

Digitized by Google

Campi et disciplinarum.[m] Non jam de vita P. Sullæ, judices, sed de sepultura contenditur.[17] Vita erepta est superiore judicio; nunc, ne corpus ejiciatur, laboramus. Quid enim est huic reliqui, quod eum[18] in vita hac teneat? aut quid est, quamobrem hæc cuiquam vita videatur? XXXII. Nuper is homo fuit in civitate P. Sulla, ut nemo ei se neque honore, neque gratia, nec fortunis anteferret:[19] nunc, spoliatus omni dignitate, quæ erepta sunt, non repetit: quod fortuna in malis reliqui fecit, ut cum parente, cum liberis, cum fratre,[r] cum his necessariis lugere[20] suam calamitatem liceat, id sibi ne eripiatis, judices, vos obtestatur.[1] 90. Te ipsum jam, Torquate, expletum[n] esse[2] hujus miseriis, par erat. Etsi nihil aliud Sullæ nisi consulatum abstulissetis, tamen eo[3] vos contentos esse oportebat: honoris enim contentio[o] vos ad causam, non inimicitiæ deduxerunt.[4] Sed cum huic omnia cum honore detracta sint,[5] cum in hac fortuna misera[6] ac luctuosissima destitutus sit; quid est, quod expetas[7] amplius? Lucisne hanc usuram[8] eripere vis, plenam lacrymarum atque mœroris, in qua cum maximo cruciatu atque dolore retinetur?[9] Libenter reddiderit,[s] ademta ignominia fœdissimi[10] criminis.[p] An vero inimicum ut expellas?[t] cujus ex miseriis,

[m] *Scholarum.* [n] *Saturatum.* [o] *Ambitio.*
[p] *Conjurationis.*

recepit Lamb.—17 Pith. *conditur.*—18 In H deest *eum.* Tum, Lamb. *in hac vita.*

CAP. XXXII. 19 Steph. Lamb. *neque fort.* et ς *auferret.*—20 Pro *lugere* C H T ς χ *jungere.*—1 H et ψ *obtestamur.*—2 Omittunt *esse* quinque Oxonn. Mss. Ven. 1483. Junt. Cam. et Car. Steph. Tum, '*Par erat*] Ita pro olim vulg. *pateat*, quod est etiam in sex Oxonn. (excepto ψ), e suo Ms. ediderunt Stephanus, secuto eum Lambino, atque Gruterus ex Erf. cum omnibus recentt. edd. Sed Gothofredus in marg. ed. Lugd. repugnat, et rescribi vult *sat* (s. *satis*) *erat.*' Beck.—3 χ *eos.*—4 T *duxerunt.*—5 In χ deest *sint.*—6 Lamb. *miserrima.*—7 *Expectas* H S T ς χ, Pith. *expectat* C.—8 Lamb. *hujus usuram.*—9 H ψ *quam cum max. cruc. atque dol. retinet.*—10 ς *fidelissimi.*—

NOTÆ

[r] *Cum fratre*] Cæcilius Sullæ frater fuit, quia ex eadem matre fuit filius.

[s] *Libenter reddiderit*] Hanc lucis usuram reddimus, cum morimur, quia hanc a Deo accepimus.

[t] *Ut expellas*] In exilium abibant, qui condemnabantur.

Digitized by Google

si esses crudelissimus, videndo fructum caperes majorem, quam audiendo.[11] 91. O miserum et infelicem illum diem, quo consul omnibus centuriis [u] P. Sulla renuntiatus est! o falsam spem! o volucrem fortunam! o cæcam cupiditatem! o præposteram [x] gratulationem! quam cito illa omnia [12] ex lætitia et voluptate ad luctum et lacrymas [13] reciderunt, ut, qui paulo ante consul designatus fuisset, retineret [14] repente nullum vestigium pristinæ dignitatis! Quid enim erat mali, quod huic, spoliato honore, fama, fortunis,[15] deesse videretur? [*p.* 185.] aut cui novæ calamitati [16] locus ullus relictus esset?[17] Urget eadem fortuna, quæ cœpit: reperit [18] novum mœrorem: non patitur hominem calamitosum, uno modo afflictum, uno in luctu perire. XXXIII. 92. Sed jam impedior egomet, judices, dolore animi, ne [19] de hujus miseria plura dicam. Vestræ jam sunt partes, judices: in vestra mansuetudine atque humanitate causam totam repono. Vos, rejectione [20] interposita,[y] nihil suspicantibus nobis,[z] repentini in nos [1] judices consedistis, ab accusatoribus delecti [2] ad spem acerbitatis,[a] a fortuna nobis ad præsidium

11 C *majoremque audiendo.*—12 Gulielm. conjecit *illa omina* legend.—13 C *luct. et ad lacr.* ψ *luct., ad lacr.*—14 ς *retinet.* Mox, in eodem Ms. deest *pristinæ.*—15 ς *fortuna.*—16 Idem Ms. *calamitatis.*—17 Ms. Henr. Steph. *rel. esse:* Lamb. *rel. esse putaretur:* Schutz. e conjectura Ernesti *rel. erat.* Pro *Urget* in C *Viget.*—18 Hervag. Cam. *repetit.* Mox, Pith. *hominem calamitoso imo modo afflictum imo in luctu per.*

CAP. XXXIII. 19 χ *nec.*—20 *Vos et reject.* Ven. 1483. Lamb. Grut. Græv.

NOTÆ

[u] *Omnibus centuriis*] Populus Rom. a Servio Tullio rege in classes et centurias distributus est, id est, centenos homines. Hæ autem centuriæ ita divisæ magistratus majores creabant in Campo Martio comitiis centuriatis. De hoc dictum est orat. pro Muren. § 1. not.

[x] *O præposteram*] Præposterum id dicitur, quod mutato et perverso ordine fit, aut dicitur.

[y] *Rejectione interposita*] Facta judicum sortitione, licebat accusatori et reo recusare quos sibi incommodos putabant: ex iis autem qui rejiciebantur, conjiciebat facile populus Rom. qui causæ suæ confideret, aut qui vellet judices corrumpere: deinde fiebat subsortitio aliorum judicum, in locum eorum qui rejecti erant.

[z] *Nihil suspicantibus nobis*] Nullos judices rejecerat, quia causam Sulla desperabat.

[a] *Spem acerbitatis*] Credebant adversarii acerbiores fore in Sullam judices.

Digitized by Google

innocentiæ constituti. Ut ego, quid de me populus Romanus existimaret, quia severus in improbos[3] fueram, laboravi, et, quæ prima innocentis mihi defensio est oblata, suscepi; sic vos severitatem judiciorum,[b] quæ per hos menses in homines audacissimos facta est,[4] lenitate ac misericordia mitigate. 93. Hoc cum impetrare a vobis[5] ipsa causa debet; tum est[6] vestri animi atque virtutis[f] declarare, non esse eos vos, ad quos potissimum, interposita rejectione, devenire convenerit.[7] In quo ego, judices, vos, quantum meus amor in vos postulat, tantum hortor, ut communi studio, quoniam[8] in rebus[9] conjuncti sumus,[c] mansuetudine et misericordia vestra[10] falsam a nobis crudelitatis famam repellamus.

[f] *Fortitudinis.*

Oliv. Lall.—1 C *vos.* Mox, χ *consedetis.*—2 Lamb. *dilecti.*—3 ς *sev. et improbos.*—4 Lamb. legi mavult *facta sunt.*—5 H *Hæc.* ς omittit *a vobis.*—6 C T *tamen est:* H *tum et.*—7 C *convenit.*—8 Idem Ms. *quin.*—9 Pro *rebus* Mss. plerique et edd. ante Grut. cum Lall. et Orell. habent *republica.*—10 Lamb. *nostra.* Mox, H ς χ *a vobis.*

NOTÆ

[b] *Judiciorum*] Per judiciorum acerbitatem notat de conjuratis judicium qui in carcere interfecti sunt; paucis enim mensibus post Ciceronis consulatum hæc causa acta est.

[c] *In rebus* [*In repub.*] *conjuncti sumus*] Senator erat Cicero, ad quem cum ceteris pertinebat reipub. administratio.

Digitized by Google

M. TULLII CICERONIS

PRO A. LICINIO ARCHIA

POETA

ORATIO XXVI.

ARGUMENTUM.

A. Licinius Archias fuit Antiochenus, qui cum poëtica floreret laude, et ab omnibus pæne Italiæ populis expeteretur, inprimisque apud principes quosdam Romanos esset gratiosus, hoc etiam eorum opera consecutus est, ut civitate Romana donaretur. Sed ei controversiam de civitate postea movit Gratius quidam, eumque reum fecit lege Plautia Papiria de civitate, qua cautum erat, ut, qui fœderatis civitatibus ascripti essent, si tum, cum lex ferebatur, in Italia domicilium habuissent, et LX. diebus apud prætorem essent professi, ii demum cives haberentur. Hujus igitur causa suscepta, Cicero, commemorata Archiæ secum et summis hominibus familiaritate, omnia adversarii argumenta diluit ac refellit, sed leviter et non nisi perfunctorie. Itaque, ut justæ orationis mensuram impleret, arripuit occasionem, cum in humanitatis inprimisque poëticæ facultatis, tum in ipsius Archiæ laudes digrediendi, ostenditque, dignissimum civitate Romana Archiam esse.

I. 1. Si quid est in me ingenii,[a] judices, quod sentio

NOTÆ

[a] *Si quid est in me ingenii*] Nihil potentius est ad conciliandos auditorum animos oratori, quam modesta de se commemoratio; nec ad alienandos, quam vana de se ostentatio: hæc autem singularis fuit in Cicerone modestia, ut in plerisque ejus orationibus, ac præcipue pro Quintio, Corn. Balbo, &c. videre est.

Digitized by Google

quam sit[1] exiguum; aut si qua exercitatio dicendi, in qua me non inficior mediocriter esse versatum; aut si hujusce[2] rei[a] ratio aliqua, ab optimarum artium studiis ac disciplina profecta,[3] a qua ego nullum confiteor ætatis meæ[4] tempus[b] abhorruisse; earum rerum omnium[c] vel in primis hic A. Licinius[5] fructum a me repetere prope suo jure[6] debet.[d] Nam quoad longissime potest mens mea respicere spatium præteriti temporis, et pueritiæ memoriam recordari ultimam, inde usque repetens,[7] hunc video mihi principem,[b] et ad suscipiendam, et ad ingrediendam[e] rationem horum studiorum extitisse.[8] Quodsi hæc vox, hujus hortatu præceptisque conformata,[c][9] nonnullis aliquando saluti fuit; a quo[10] id accepimus, quo ceteris opitulari et alios[f] servare

[a] *Dicendi.* [b] *Auctorem.* [c] *Formata.*

CAP. I. 1 In ς deest *sit.*—2 Pro *hujusce* C *hujus;* H *hujusmodi;* χ *hujuscemodi;* ψ 2. *hujuscemodo.*—3 H *disciplinæ,* et ψ 2. *profecto.* Iidem Mss. *a quo ego.*—4 Pro *meæ* ψ 1. *in eo.* ψ 2. omittit *tempus.*—5 Franc. 1. et Dresd. *Aulus Licinius Archias.*—6 ς *pro suo jure:* ψ 2. *prope suæ vitæ.*—7 Verba *inde usque repetens* Hulsemanno suspecta sunt.—8 In C *ad me ingred. rat. istorum stud. extitit.*—9 H S χ ψ 1. Ven. 1488. Junt. *confirmata;* et sic Ms. in Zuiccaviensi Scholastica Bibliotheca. Mox, pro *aliquando* ς *aliis.* Hulseman. con-

NOTÆ

[b] *Ætatis meæ tempus*] Bonarum artium studiis deditus semper ut qui maxime fuit Cicero. Adolescens philosophiæ operam dedit Romæ, seseque tradidit Philoni erudiendum, 'admirabili quodam ad philosophiam studio concitatus,' ut ipse in Bruto ait. Certe de eo scribit Plutarchus, in discendo ejus ingenium ita eluxisse, tantumque sibi nominis et gloriæ inter pueros fecisse, ut parentes, eum visendi gratia, commemoret, ad ludum venisse solitos; quod philosophandi desiderium semper habuit: posteaquam enim ad rempubl. accessit, quod otii supererat, philosophiæ dabat; et cum respubl. perturbata Cæsaris dominatione fuit, dum silebant oratores, iterum philosophiæ vacavit.

[c] *Earum rerum omnium*] Si quid ingenii et exercitationis, rationis et artis in Cicerone fuit, id totum acceptum ad Archiam refert.

[d] *Prope suo jure debet*] Archias ille præceptor fuit Ciceronis. Puer autem Cicero, cum inprimis poësi delectaretur, Pontium Glaucum tetrametris composuit, quem sua etiam ætate extitisse Plutarchus ait.

[e] *Ad suscipiendam et ad ingrediendam*] Suscepit ductus consiliis Archiæ, et ingressus est labore et exercitatione continua, studium literarum.

[f] *Alios*] Ait se edoctum fuisse ab Archia eloquentiam, qua eos sublevavit qui suo patrocinio indigebant.

Digitized by Google

possemus,[11] huic profecto ipsi, quantum est situm in nobis, et opem, et salutem ferre debemus. 2. Ac, ne[12] quis a nobis hoc ita dici forte miretur, quod alia quædam in hoc facultas[g] sit ingenii, neque hæc[13] dicendi ratio aut disciplina; ne nos[h] quidem huic uni[i] studio penitus unquam dediti fuimus.[14] Etenim omnes artes, quæ ad humanitatem pertinent, habent quoddam commune vinculum, et quasi cognatione[15] quadam inter se continentur.[k] II. 3. Sed ne[16] cui vestrum mirum esse videatur, me in quæstione legitima,[l] et in judicio publico,[m] [*p*. 186.] cum res agatur[17]

jecit *aliquanto*.—10 C omittit *a quo*. Dein, in ψ *ceteros*.—11 ψ 2. *possimus*.—12 Pro *Ac ne* in Zuiccav. *Nec*. ψ 2. caret *hoc*.—13 Schutz. e conjectura *atque hæc*. Tum C H S χ ψ 1. 2. edd. Naug. Manut. Lamb. *rat. nec discipl.* Postea, pro *uni*, quod Ern. Beck. Schutz. dederunt e conjectura Lambini, *cuncti* habent Mss. et edd. etiam Grut. Græv. Oliv. Lall. Orell. qui vocem esse corruptam notavit. In Ms. Bergeri *vincti*. Puteanus conjecit *huicce uni*: Pantagath. maluit scribi *juncti*. Passerat. cum in Mss. Memmii invenisset partim *cuncto*, partim *curæ et*, prætulit *huic curæ et studio*. Heumann. deleri *cuncti* maluit, atque deest in C. Vid. Nott. Varr.—14 ς *dediti sumus*: Pantagath. *dediti fuerimus*. In Ms. Bergeri *nunquam ded. fuerimus*. Pro *Etenim* Gulielm. conjecit *sed enim*.—15 ψ 2. *cogitatione*.

CAP. II. 16 Zuiccav. *Sed nec*: Ms. ap. Græv. *Si ne*. Weiske e suspicione delevit *vestrum*. C et ψ 2. omittunt *esse*.—17 Ms. Ambrosian. *agitatur*; unde Maius fecit *agitetur*. Mox, ς et ψ 2. *lætissimum*: Ms. Ambrosian.

NOTÆ

[g] *In hoc facultas*] Archias cum poëta sit, alia facultate præditus est: nam ab oratore differt poëta: quare alia in eo fuit dicendi ratio.

[h] *Ne nos*] Oratores.

[i] *Uni* [*cuncti*] Aptius *uni* legeretur, et ita reponendum Lambinus censet.

[k] *Continentur*] Omnes artes inter se uniri contendit, et loquitur de hac omnium disciplinarum encyclopædia, quam ex sententia Platonis exponit sic lib. III. de Orat. 'Est etiam illa Platonis vera, et tibi, Catule, certe non inaudita vox, omnem doctrinam harum ingenuarum et humanarum artium uno quodam societatis vinculo contineri: ubi enim perspecta vis est rationis ejus, qua causæ rerum atque exitus cognoscuntur, mirus quidam omnium quasi consensus doctrinarum concentusque reperitur.'

[l] *In quæstione legitima*] Quæstio legitima ea causa dicitur, quæ legibus constituta est, et quæ quærendi et vocandi quempiam in judicium potestatem facit.

[m] *In judicio publico*] Publica judicia dicta sunt, quæcunque aut magistratus ipsi jus dicentes decreverunt, aut judices a magistratu jus dicente dati de jure statuerunt. Quoniam autem jus aliud privatum fuit, aliud publicum, propterea judicia alia privata, alia publica extiterunt; privata quidem de controversiis inter cives; publica vero de criminibus agebant.

Digitized by Google

apud prætorem[n] populi Romani, lectissimum virum, et apud severissimos judices,[o] tanto conventu hominum ac frequentia,[18] hoc uti genere dicendi, quod non modo[19] a consuetudine judiciorum, verum etiam a forensi sermone abhorreat; quæso[20] a vobis, ut in hac causa mihi detis hanc veniam,[d] accommodatam huic reo, vobis,[1] quemadmodum spero, non molestam; ut me pro summo poëta atque eruditissimo homine[2] dicentem, hoc concursu hominum literatissimorum,[p] hac vestra humanitate,[3] hoc denique prætore exercente judicium, patiamini de studiis humanitatis ac literarum paulo loqui liberius; et in ejusmodi[e] persona, quæ, propter otium ac studium, minime in judiciis periculisque tractata[4] est,[f] uti prope novo quodam et inusitato genere dicendi. 4. Quod si mihi a vobis tribui concedique sentiam; perficiam profecto, ut hunc A. Licinium non modo non segregandum, cum sit civis, a numero civium; verum etiam, si non esset, putetis asciscendum fuisse.[5]

III. Nam ut primum ex pueris excessit Archias, atque ab iis artibus,[6][q] quibus ætas puerilis ad humanitatem informari solet, se ad scribendi[7] studium contulit; primum

[d] *Potestatem.* [e] *Tali.*
[f] *Nunquam habuit experientiam judiciorum.*

rectissimum.—18 H *et freq.*—19 In eodem Ms. deest *modo*. C et Zuiccav. omittunt præpositionem ante *consuetudine*.—20 ψ 2. *quæro*.—1 Idem Ms. *nobis*. —2 Pro *homine* ψ 2. *hanc*. In Zuiccav. *ac erud. homine*.—3 ψ 2. *humilitate*. In Zuiccav. *ac vestra human.*—4 Schutz. e conjectura Ilgenii *jactata*.— 5 ς *assistendum fuisse*. Barb. a m. pr. omittit *fuisse*, prob. Garaton. sed a manu recentiori additur *esse*.

NOTÆ

[n] *Apud prætorem*] De numero prætorum, et de eorum potestate, jam dictum est in orat. pro Lege Manil. § 5. not. Loquitur de urbano, apud quem de controversiis civium agebatur.

[o] *Severissimos judices*] Dabantur judices a prætore, apud quos nullus misericordiæ et lenitatis locus est.

[p] *Hominum literatissimorum*] Convenerant ad illud judicium fere omnes illi qui bonarum literarum studiis erant dediti, quod non solum Archiæ, verum etiam literarum, literatorumque omnium causa agi videretur.

[q] *Iis artibus*] Grammatica, rhetorica, poësis, historia, geographia, artes sunt, quibus ad humanitatem excoluntur animi, et quasi novam formam accipiunt.

Digitized by Google

Antiochiæ[r] (nam ibi natus est, loco[s] nobili, celebri[8] quondam urbe et copiosa, atque eruditissimis hominibus liberalissimisque studiis affluenti) celeriter antecellere[9] omnibus ingenii gloria contigit: post in ceteris Asiæ partibus, cunctæque Græciæ,[10] sic ejus adventus celebrabantur, ut famam ingenii expectatio hominis, expectationem ipsius adventus admiratioque[11] superaret. 5. Erat Italia tunc[12] plena Græcarum artium[s] ac disciplinarum: studiaque hæc[13] et in Latio[14][t] vehementius tum colebantur, quam nunc iisdem in oppidis; et hic Romæ, propter tranquillitatem[u] reipublicæ,[15] non negligebantur. Itaque hunc et Tarentini,[x] et

[s] *Genere.*

Cap. iii. 6 Edd. nonnullæ *his art.*—7 Zuiccav. *scribendum.*—8 Orell. cum ed. Junt. ita distinxit, *primum Antiochiæ* (*nam ibi natus est loco nobili;*) *celebri, &c.* Ante *celebri* Crat. et Tollius addunt *et.* In C deest copula ante *copiosa.*—9 Lamb. conjecit *cel. ei ut antecelleret:* Ern. maluit *cel. ei antecell.* aut pro *contigit* legi *cœpit:* unde Schutz. dedit *cel. ei antecell.* Dein C *ingeniis gloria contingit.* In Zuiccav. quoque *contingit.*—10 Barb. 1. Lamb. et Schutz. *cunctaque Græcia*, probb. Lallem. et Orell. Pro *sic ejus* C habet *sit ejusque.* Tum *celebratur* C H ς: *celebrabatur* S T χ, ψ 1. 2. Zuiccav. cum Oliv. et Lall. Vocem *ingenii* post *famam* e suspicione delevit Weiske.—11 Pal. 9. Erf. Dresd. *admirationemque:* χ *admiratio.* Gulielm. maluit, *ut famam ingenii expectatio, expectationem hominis ipsius, &c.* Pro *hominis* Weiske mavult *hominum.*—12 Ed. Junt. *Erat tum Italia.*—13 ψ 2. *studioque hoc.*—14 C et ς *Latino.* Pro *colebantur* ψ 2. *celebratur.* Dein, *quam tunc* ς, et *hisdem in opp.* C.—15 Pro

NOTÆ

[r] *Antiochiæ*] Antiochia urbs Syriæ metropolis, quam Strabo lib. xvi. a Seleuco Nicanore conditam ait.

[s] *Græcarum artium*] Ex Græcia in Italiam, tanquam ex fonte, omnes artes liberales profluxerunt; sed maxime post eversam Carthaginem.

[t] *In Latio*] Ante sociale bellum, literæ in Latio floruerunt. Latium separatum fuit ab Italia: nam universa Italia sic dividebatur, ut ejus proprie pars Latium diceretur, a Tiberi usque L millium pass. longitudine, qua in parte Roma fuit. Altera pars nomen universale retinuit, et Italia dicta est. Hinc alii Latini, alii Italici. Tertia, Gallia citerior, in provinciæ formam redacta. Hinc jura quatuor, provincialium, Italicorum, Latinorum, Quiritium, sive civium Rom.

[u] *Romæ, propter tranquillitatem*] Primi Romani literas neglexerunt, sed poëtas præcipue, uni arti militari dediti. Unde Cato in oratione M. Nobiliori, tanquam probrum objecit, quod in provinciam poëtas duxisset. At cum tranquillior facta est respublica, contulerunt se Romani ad disciplinas excolendas, quas a Græcis acceperunt.

[x] *Tarentini, &c.*] Tarentini populi sunt in Majore Græcia, id est, in Calabria et Campania ad oram maritimam, Siciliam versus, ubi sita Neapolis est.

Digitized by Google

Rhegini,[16] et Neapolitani, civitate ceterisque præmiis donarunt:[17] [y] et omnes, qui aliquid de ingeniis poterant judicare, cognitione[18] atque hospitio [z] dignum existimarunt. Hac tanta celebritate famæ cum esset jam absentibus[19] notus, Romam venit, Mario consule et Catulo.[a] Nactus est primum consules eos, quorum alter[b] res ad scribendum maximas, alter cum res[20] gestas,[c] tum etiam studium atque aures adhibere posset. Statim Luculli,[d] cum prætextatus[e] etiam tum[1] Archias esset, eum domum suam receperunt.

reipublicæ Zuiccav. Erf. Franc. 1. 2. Dresd. Pith. duo Barb. et Ven. 1480. *populi Romani;* C ς *populi R.* ψ 2. *P.*—16 '*Et Tarentini, et Rheg. &c.*] Excidit hic *et Locrenses.* Polysyndeton adhibuit auctor, ut multitudinis sensum lectori magis imprimeret. Cur ergo huic consilio repugnans *Locrenses*, quos § 10. addit, hic omiserit?' *Weiske.* In edd. nonnullis *Rhegyni.*—17 ψ 2. *donarent.*—18 Idem Ms. *et cogn.*—19 Heumannus et Ern. maluerunt *absens*, prob. Weiske. Post *venit* Hulsemann. posuit punctum, et verba *Mario cons. et Cat. nactus est, &c.* conjunxit. Heumann. *est* deleri jussit, prob. Weiske. Postea, pro *eos* Zuiccav. habet *ejusmodi.*—20 C H χ et Schutz. *tum res.*—1 C

NOTÆ

[y] *Civitate donarunt*] Ex jure Romano, nemo duarum civitatum civis esse poterat: de quo vide orat. pro Cæcina. At inter alias civitates quisque diversarum jure gaudere poterat. Tarentini vero, Rhegini, et Neapolitani erant civitate donati.

[z] *Hospitio*] Mos invaluerat illis temporibus, ut urbium diversarum cives jus inter se privati hospitii contraherent. Vide orat. pro Rosc. Amer. § 15. not.

[a] *Mario consule et Catulo*] A. U. C. 651. Marius et Catulus coss. fuerunt.

[b] *Quorum alter*] Marius quartum jam consulatum agebat, et capto Jugurtha, devictis Cimbris, Teutonis, et Ambronibus, scribendi maxima argumenta dederat. De rebus ejus gestis vide Plutarchum in ejus vita.

[c] *Alter cum res gestas*] De Catulo magnifice loquitur, tum in libro de Claris Oratoribus, tum in lib. III. de Orat.

[d] *Luculli*] Lucius et Marcus Luculli fratres fuere. Lucius autem de Mithridate et Tigrane, Marcus vero de Macedonia triumphavit. De Lucio scribit Plutarchus, plurimos pulcherrimosque coëgisse libros, et studioso cuique bibliothecam suam perpetuo aperuisse, ibique loquendo, legendo, disputando, diem jucunde Græcos posuisse, quos fovebat, colebat, conviviis excipiebat: denique proprios lares, liberam Græcorum, qui Romam veniebant, aulam fecisse.

[e] *Prætextatus*] Vestis fuit puerorum nobilium et ingenuorum apud Romanos prætexta, qua utebantur ad annum decimum quintum. Credibile est provectiori ætate fuisse Archiam; at dici a Cicerone 'prætextatum,' quod, licet juvenis, tamen propter ingenium et doctrinam, apud Lucullos receptus est, et donatus civitate.

Digitized by Google

Sed etiam hoc[2] non solum ingenii ac literarum, verum etiam naturæ atque virtutis, ut domus, quæ hujus adolescentiæ prima fuerit,[3] eadem esset familiarissima senectuti.[f] 6. Erat temporibus illis jucundus[g] Q.[4] Metello, illi Numidico,[h] et ejus Pio filio:[i] audiebatur a M. Æmilio:[k] vivebat cum Q. Catulo,[l] et patre, et filio: a L. Crasso[m] colebatur:[5] Lucullos vero, et Drusum,[n] et Octavios,[o] et Catonem,[p] et

etiam cum: ψ 2. *etiam dum,* ut Heumann. volebat. Pro *Archias* Wyttenbach. conjecit *Marcus* legend. Dein ς *esse.* Præpositionem *in* ante *domum* C, Zuiccav. Dresd. Franc. 1. 2. duo Barb. Pariss. et edd. vett. cum Lamb. Manut. Grut. Oliv. Lall. et Weiske.—2 Edd. ante Gruter. cum Weiske *Sed enim hoc.* C et Schutz. omittunt *etiam,* quod Orell. uncis includit. In ed. Lamb. *Etenim hoc:* in Franc. 1. *Sed et hoc:* Dresd. *Sed fuit hoc.* Tum in C legitur *non solum nunc;* in ψ 2. *hoc non solus.* Post *virtutis* S χ ψ 1. Ven. 1483. Junt. Lamb. Oliv. Lall. Schutz. addunt *fuit.* Garaton. aut legi vult, *Sed est hoc . . . virtutis, ut, &c.* aut *Sed jam hoc . . . virtutis fuit, ut, &c.*—3 ς ψ 2. Zuiccav. *adol. prima fuit.* Reizius scribebat *adol. prima patuerit,* prob. Ilgenio Op. Philos. II. p. 96. Weiske legi mavult *adol. prima faverit,* aut *adolescentiam foverit.*—4 Prænomen Q. omittunt C ς, Zuiccav. Junt. Lamb. Pro *Numidico* in ψ 2. *Mundico.* Postea, '*Pio*] Heumann. monet h. l. adjectivum esse, ideoque minuscula litera initiali scribendum. Nam si cognomen esset, scribi debuisse *ejus filio, Pio.* Fortassis fuit, *Pio, ejus filio* (ut et Ilgen. censuit, et Lamb. dedit), aut e gloss. accessit *Pio,* quod mihi verisimilius videtur.' *Beck.* Schutz. dedit *et ejus filio Pio.*—5 χ *filio et a L. Crasso col.* Dein, Zuiccav.

NOTÆ

[f] *Familiarissima senectuti*] Vult ostendere Cicero tanta fuisse probitate Archiam, ut eandem laudem, quam sibi juvenis vindicaverat, ad extremam usque senectutem retinuerit.

[g] *Illis jucundus*] Multa grata sunt, quæ non sunt jucunda; at nihil jucundum esse potest, quod non sit gratum.

[h] *Metello Numidico*] Q. Cæcilius Metellus Numidicus appellatus est, quod consul duobus præliis Jugurtham fuderit, et totam Numidiam vastaverit. Hic, Plutarcho referente, Lucullorum avunculus fuit.

[i] *Pio filio*] Q. Metellus, Numidici filius, Pius dictus est, quod precibus suis reditum ab exilio patris obtinuerit.

[k] *M. Æmilio*] Æmilius Scaurus princeps senatus fuit, et magnæ vir apud Romanos auctoritatis.

[l] *Q. Catulo*] Orator fuit et consul Q. Catulus.

[m] *L. Crasso*] Lucius Crassus magnus orator fuit, quem in lib. de Orat. loquentem induxit Cicero.

[n] *Drusum*] M. Catonis is Drusus avunculus fuit, quem tribunum plebis, initio belli socialis, domi interfectum fuisse Velleius scribit.

[o] *Octavios*] Tres fuere Octavii; Cnæus, qui cum Cinna consul fuit, et quem, leges perniciosas molientem, ex urbe expulit: alter Cnæus, non eodem patre natus, qui Curionis in consulatu collega fuit: Lucius, Cnæi frater, qui cum Cotta consul fuit.

[p] *Catonem*] Hic Cato pater Uticensis fuit, qui semetipsum interfecit.

totam Hortensiorum domum, devinctam consuetudine cum teneret, afficiebatur summo honore; quod eum non solum colebant, qui aliquid[6] percipere atque audire studebant, verum etiam, si qui forte simulabant. IV. Interim[h] satis longo[7] intervallo, cum esset cum L. Lucullo[8] in Siciliam profectus,[q] et cum ex ea provincia cum eodem Lucullo decederet, venit Heracleam.[9] [r] Quæ cum esset civitas æquissimo jure ac fœdere,[s] ascribi se in eam civitatem voluit: idque,[10] cum ipse per se dignus putaretur, tum auctoritate et gratia Luculli ab Heracleensibus[11] impetravit. 7. Data est civitas Silvani[12] lege et Carbonis,[t] 'Si qui fœderatis civitatibus ascripti fuissent; si tum,[13] cum lex ferebatur, in Italia domicilium habuissent; et, si sexaginta diebus[14] [u] apud prætorem essent professi.' [*p.* 187.] Cum hic domi-

[h] *Postea.*

Lucullus vero, et Drusus, et Octavius.—6 ψ 2. *qui etiam aliquid;* et nonnullæ edd. vett. *perc. aut audire.*

CAP. IV. 7 Lamb. *longo satis.*—8 Schutz. tacite edidit *cum M. Lucullo.* Vid. varr. lectt. paulo infra. Tum, *in Ciciliam prof.* C. *in Ciliciam prof.* edd. vett. paucæ, cum Weiske, probb. Tollio, Cellario, et Ilgenio. Paulo post, ψ 2. *ex eadem provincia.*—9 *Erachiam* ς: *Heraclean* χ. *Heracliam* edd. ante Ern.—10 Pro *idque* C *idemque;* ς *itaque.* Postea, pro *tum* C *cum;* ς ψ 2. *tamen.*—11 ς *Erachiensibus:* Mss. nonnulli et edd. ante Ern. *Heracliensibus,* constanter.—12 Grut. cum edd. recentt. e conjectura Hotomanni et Manutii dedit *Silvani:* nonnulli *Sylvani:* Mss. plerique et edd. ante Grut. cum Schutz. *Silani.* In C *Sillana:* H χ *Syllani:* S et Zuiccav. *Sillani:* ψ 2. *Villani.* Mox, C *Carbanis.*—13 ψ 2. *si tamen.* Paulo post, C *in Italiam.*—14 Lamb. conjecit *sexag.*

NOTÆ

[q] *Siciliam* [*Ciliciam*] *profectus*] L. Lucullus quæstor in Asiam profectus est, et prætor Siciliam, ac consul Asiam obtinuit; eum Archias in eas provincias secutus est.

[r] *Heracleam*] Heraclea civitas Italiæ in Campaniæ finibus fuit, ubi Tarentum, Rheginum, aliæque civitates, de quibus supra. Strabone teste, primum Troja, sed postea inductis Tarentinorum coloniis, Heraclea dicta est. Cum autem haberet jus civitatis Romanæ hæc urbs Heraclea, atque inter ejus cives ascriptus esset Archias, certe jure civitatis Romanæ fruebatur: nam fœderatæ civitates eodem quo Romani privilegio utebantur.

[s] *Æquissimo jure ac fœdere*] Fœdus illud cum Heraclea sancitum est Pyrrhi temporibus, Fabricio consule, A. U. C. 475.

[t] *Silvani lege et Carbonis*] Cn. Pompeio Strabone et L. Porcio Carbone coss. M. Plautius Silvanus et Cn. Papirius Carbo, tribuni plebis, legem tulere de peregrinis, ut hic subjacet; 'Si qui fœderatis,' &c.

[u] *Sexaginta diebus*] Tria legis capita fuerunt; si quis fœderatæ civitati

cilium Romæ multos jam annos[15] haberet, professus est apud prætorem, Q. Metellum, familiarissimum suum. 8. Si nihil aliud, nisi[16] de civitate ac lege, dicimus, nihil dico amplius: causa dicta[i] est: quid enim horum infirmari, Grati,[17] potest? Heracleæne esse tum ascriptum negabis? Adest vir summa[18] auctoritate, et religione, et fide, M. Lucullus, qui se non opinari,[x] sed scire; non audivisse, sed vidisse; non interfuisse, sed egisse dicit. Adsunt Heracleenses legati,[y] nobilissimi homines, (hujus judicii[19] causa, cum mandatis, et cum publico testimonio venerunt) qui hunc [ascriptum] Heracleensem dicunt. Hic tu tabulas[20] desideras Heracleensium publicas;[z] quas Italico

[i] *Defensa.*

post diebus. Pro *prætorem*, quod in H deest, ς habet *Ro. Po.*—15 Zuiccav. *jam antea annos.*—16 In ψ 2. deest *nisi*. Puteanus et Hotomannus maluerunt *de civ. hac lege dic.* Vir doctus ap. Beck. conjecit legend. *de civitate Heracleæ dicimus.* Idem periodorum transpositionem proposuit, *Cum hic domicilium . . . familiarissimum suum. Data est civitas . . . professi. Si nihil aliud, &c.* Verba *ac lege* Beckio suspecta sunt. Pro *dicimus* in χ *diximus.*—17 *Gratis* S ς ψ 2. duo Barb. tres Mss. Grævii, et plerique Mss. Gruteri, atque Ven. 1480. 1483. et al. *Gracci* H: *Gracchi* χ: *a Gracchis* Franc. 1. *Gracche* Junt. Naug. Manut. Lamb. et Schutz. *Crasse* Hulsemann. legi jussit. Mox, pro *Heracleæne* in C, Dresd. Franc. 1. 2. *Heracliæ non:* et pro *tum* H *tu;* Mss. nonnulli et edd. ante Gruter. *cum*. In Pith. legitur, *Heracleæ ne esse putatis ascriptum tum negabis.*—18 Ante *summa* C addit præpositionem *in*. Mox, H *ac fide*. Tum, *L. Lucullus* Naug. Cam. Lamb. Beck. et Orell. Vid. paulo supra. —19 *Qui hujus jud.* edd. pleræque ante Grut. qui cum edd. seqq. delevit pronomen *qui*, quod abest a Mss. et edd. Ven. 1480. 1483. Junt. Mox etiam Cellar. et Heumannus pronomen *qui* ante verba *hunc ascrip.* omiserunt, ut in Pal. 2. deest, prob. Grut. Ceterum, Hulsemann. interpunctionem tacite mutavit ita, *Adsunt Her. legati! Nobilissimi homines hujus . . . venerunt, qui hunc, &c.* C et ς omittunt præpositionem ante *publico*. In H deest *hunc*. Dein, Lamb. legi voluit *ascriptum Heracliæ esse dic.* unde Schutz. dedit *ascriptum Heracliæ dic. Ascriptum* Ernesto, et *Heracleensem* Beckio suspecta sunt. Orell. notavit esse corruptum. In Barb. 1. *qui Heracleensem ascriptum dic.* in Barb. 2. *qui ascriptum Heracliensem dic.*—20 C H S χ ψ 2. Franc. 1. Dresd.

NOTÆ

ascriptus esset, si in Italia domicilium haberet, si sexaginta diebus censum apud prætorem professus esset, id est, intra diem sexagesimum post latam legem professus esset, se civem Romanum esse.

[x] *Non opinari*] Leviter aliquando opiniones a rei veritate alienæ concipiuntur. Affert testimonium Luculli.

[y] *Adsunt Heracleenses legati*] Locus a testibus, in quo multum roboris et firmamenti est.

[z] *Tabulas publicas*] In tabulis pub-

Digitized by Google

bello,[a] incenso tabulario,[b] interisse scimus omnes. Est ridiculum,[1] ad ea quæ habemus, nihil dicere; quærere, quæ habere non possumus;[c] et de hominum memoria tacere, literarum memoriam flagitare: et, cum habeas amplissimi viri religionem,[d] integerrimi municipii[2] [e] jusjurandum fidemque, ea, quæ depravari nullo modo possunt, repudiare; tabulas,[3] quas idem dicis solere corrumpi, desiderare. 9. At domicilium in Italia non habuit is, qui tot annis ante civitatem datam, sedem omnium rerum[f] ac fortunarum suarum Romæ collocavit?[4] At non est professus. Immo vero[5] iis tabulis professus,[g] quæ solæ ex illa profes-

Pith. Barb. 1. Ven. 1483. *tabellas*. In Zuiccav. *Hic tum tabulas*. Hulsemann. post *tabulas* posuit interrogationis notam, quam post *omnes* Cellar. et Heumann. posuerant.—1 ψ 2. *Et ridiculum*. In ς deest *nihil*. Postea, Zuiccav. *etiam de hom. mem.*—2 In Zuiccav. deest *municipii*. Tum pro *ea quæ* ς *eaque*. Postea, C *pravari*.—3 ς *repudians*, et C *tabellas*. Mox, H *desiderari*.—4 '*At . . . habuit? Is qui . . . collocavit?*] Distinxi cum Ilgenio, Beck. Schutz. Schrœter. Ceteri *At . . . habuit is, qui . . . collocavit?* Fortasse legend. *At . . . non habuit. Non habuit is . . . collocavit?* Pro *At* Lamb. *An*. Pro *Romæ*, e Lambini conjectura, Ernest. Beck. Schutz. *in Italia*, nimis audacter. Delevit *Romæ* Tollius.' *Orell.* In C H S ς χ ψ 2. Franc. 2. Barb. 1. 2. Zuiccav. deest *ante*. Franc. 1. et Pith. *tot annis civitate data:* Ms. Lamb. *tot annos civitate data*. ψ 2. caret *ac* ante *fortun*. Postea, in Zuiccav. *collocat*. Denique, Pith. et Franc. 1. *An non est prof.*—5 Pro *vero* ψ 2. *nota*. Tum Zuiccav. *his*

NOTÆ

licis omnia acta publica civitatis, et omnium civium nomina continebantur.

[a] *Italico bello*] Spe civitatis obtinendæ, Italiæ populi dejecti, tandem facta conspiratione, populo Rom. bellum intulerunt, quod et sociale dictum est, et Marsicum, quod a Marsis primum sit excitatum.

[b] *Incenso tabulario*] Tabularium locus est ubi servabantur tabulæ publicæ.

[c] *Quærere quæ habere non possumus*] Ostendit ridiculum esse tabulas quærere quæ perierunt, quæque dumtaxat proferuntur, ut per eas præteritorum memoria conservetur, cum præsertim recens sit memoria Archiam esse civitate donatum; et habeantur testimonia Luculli, Heracleensium, &c.

[d] *Religionem*] Per religionem intelligit juramentum, quia juratus testis dicebat testimonium, quod tunc religiosum putabatur.

[e] *Municipii*] Municipium oppidum est jure civitatis Romanæ donatum, quod alio nomine Plinius oppidum civium Romanorum appellavit.

[f] *Sedem omnium rerum*] Constituit vivere et mori Romæ Archias: argumentatur a domicilio sive loco.

[g] *Iis tabulis professus*] Curavit nomen suum in eas tabulas referri, sicut lex præscribebat; non in eas tabulas, quæ negligentius asservabantur a prætore, et in quibus plures sæpe nomina sua furtim inscribe-

Digitized by Google

sione, collegioque[6] prætorum, obtinent publicarum tabularum auctoritatem. V. Nam cum Appii tabulæ[h] negligentius asservatæ[7] dicerentur, Gabinii, quamdiu incolumis fuit,[i] levitas, post damnationem[k] calamitas,[8] omnem tabularum fidem resignasset;[l] Metellus,[m] homo sanctissimus modestissimusque omnium,[9] tanta diligentia fuit, ut ad L. Lentulum[10] prætorem et ad judices venerit, et unius nominis[11] litura[n] se commotum esse dixerit. His igitur tabulis nullam lituram in nomen[12] A. Licinii videtis. 10. Quæ cum ita sint,[13] quid est, quod de ejus civitate dubitetis,[14] præsertim cum aliis quoque in civitatibus fuerit ascriptus? Etenim cum mediocribus multis,[o] et aut nulla,[15] aut humili

tabulis. In C deest *professus*, et deleri Tollius malebat.—6 C *collegiorumque*. Mox, *obtinet* H: *detinent* Barb. 2.

CAP. V. 7 *Observatæ* ς, Dresd. *observare* C. Mox, C ς χ ψ 1. et Mss. Ursini *Gabii*, unde Ursinus conjecit *Gavii*. Cf. pro Sext. c. 3. In H *Glabrii:* S *Grabrii:* ψ 2. *Vabrii:* alii *Gabini*.—8 Zuiccav. *potius damn. calamitatis.* Tum ς *omnium tab.* Postea, ψ 2. *resignasse*.—9 Lamb. *omniumque modestissimus*.—10 Wyttenbach. conjecit *P. Lentulum* legend. In ed. Hervag. deest prænomen.—11 C H ψ 1. 2. Dresd. Zuiccav. duo Barb. Ven. 1480. 1483, *hominis*. In ς deest. A Barb. 1. abest *esse*.—12 Barb. 1. Zuiccav. et Tollius *in nomine*, ut volebant Lamb. et Heumann.—13 ψ 1. *ita fuit*.—14 χ et ψ 2. *dubitatis*. In C deest *cum* ante *aliis*. Lamb. delevit præpositionem ante *civitatibus*. Tum, Zuiccav. *descriptus*.—15 Pith. *multi, sed aut nulla*. Mox, χ *præditus*. In Erf. *gratuito gravat civitatem;* unde Grævius conjecit *gratuito non gravate civitatem*. Pro *in Græcia* Heumann. legi maluit *Græci*. Dein, χ

NOTÆ

bant; sed in eas tabulas quæ a Metello, viro sanctissimo, asservatæ sunt. Probat autem tabulis professum esse Archiam.

[h] *Appii tabulæ*] Appius et Gabinius prætores fuerunt, cum Archias professus est.

[i] *Incolumis fuit*] Qui nondum condemnatus in judicio est, dicitur incolumis.

[k] *Post damnationem*] Bis quidem vocatus fuit in judicium Gabinius; 1. a Pub. Sulla de ambitu, sed absolutus: 2. quod Ptolemæum in regnum reduxisset: cujus causam egit Cicero.

[l] *Resignasset*] Tabulæ evulgatæ sunt post damnationem et calamitatem Gabinii, quia antea erant tabulæ ejusmodi prætoris annulo obsignatæ.

[m] *Metellus*] Apud Metellum prætorem Archias professus est.

[n] *Unius nominis litura*] In iis tabulis unius tantum nominis litura reperta est, qua se commotum Metellus dixit: at in Archiæ nomine nulla erat.

[o] *Cum mediocribus multis*] Argumentum a minore ad majus facit: si civitate donati sunt levioris artis homines; certe et ea donatus est Archias, qui præstantissimis artibus ornatus est.

Digitized by Google

aliqua arte præditis, gratuito [p] civitatem in Græcia [q] homines impertiebantur, Rheginos credo,[16] aut Locrenses,[r] aut Neapolitanos, aut Tarentinos, quod scenicis artificibus [17] [s] largiri solebant, id huic, summa ingenii prædito gloria, noluisse. Quid? cum ceteri,[18] non modo post civitatem datam, sed etiam post legem Papiam,[19] [t] aliquo modo in eorum municipiorum tabulas irrepserint; [20] [u] hic, qui ne utitur quidem illis, in quibus est scriptus, quod semper se Heracleensem [1] esse voluit, rejicietur? 11. Census nostros requiris [x] scilicet: est enim obscurum,[2] proximis censoribus, hunc cum clarissimo imperatore, L. Lucullo, apud

et ψ 2. *impartiebant* : H et Barb. 2. *impertiebant*, ut Lambinus volebat.—16 Weiske suspicatur post *credo* addendum *statuemus*, aut *credo* mutandum in *credamus*.—17 ς *artificiis*. In Pith. deest *huic*. Post *noluisse* Erf. addit *scilicet credendum est*.—18 C *ceteris*.—19 ς *Appiam*: Barb. 1. *Papiriam*, ut Augustin. vel scribi voluit, vel in Ms. invenit.—20 *Rescripserunt* C : *irrepserunt* S χ et ed. Hervag. *irrexerunt* ς. Tum, in ψ 2. deest *qui*. Pro *ne* H S χ ψ 2. et nonnullæ edd. vett. cum Græv. *nec*.—1 Post *Heracleensem* Ven. 1480. 1483. Junt. addunt *esse*. Pro *voluit* in ψ 2. *noluit*. Tum ς *rejiceretur*.—2 Lamb. *requiris. Scilicet est obsc.* Hulsemann. e conjectura Ilgenii dedit *requiris. Scilicet : est enim obsc. &c.* Barb. 1. *requiritis. Est enim obsc. &c.* In

NOTÆ

[p] *Gratuito*] Sine merito, et artis alicujus gloria civitatem concedebant: quidni concedetur tam insigni viro?

[q] *In Græcia*] Magnam Græciam intelligit, quæ pars erat Italiæ, cujus initium erat a Latii finibus, et ad Tarentum usque et Cumas extendebatur.

[r] *Locrenses*] A Locrensibus etiam civitate donatus est Archias: populi autem illi sunt in extrema Italiæ ora, quæ Magna Græcia dicta est.

[s] *Scenicis artificibus*] Artes intelligit viles et abjectas: argumentatur a minori ad majus.

[t] *Post legem Papiam*] Primum lege a Petronio latum erat, ut omnes peregrini jure civitatis carerent. Hanc iterum Papius tribunus plebis, coss. Cotta et Manlio, A. U. C. 688. restauravit. De utraque lib. III. de Off. loquitur.

[u] *Tabulas irrepserint*] Cum aliqui curaverint, ut nomen suum vel prætorum negligentia, vel fraude in tabulis publicis latenter inscriberetur; cur non obtinebit Archias, &c.

[x] *Census nostros requiris*] Negabat adversarius a censoribus Archiam censum esse: mos enim fuit apud Romanos, ut quinto quoque anno capita civium Romanorum censerentur. Respondet autem Cicero ideo censum non esse, vel quia Roma aberat, quando censebatur populus, vel quia eo præsente censendi ratio neglecta est. Census autem non confirmat jus civitatis, hoc est, non facit neque confirmat civem, sed tantummodo indicat eum qui sit census.

Digitized by Google

exercitum fuisse; superioribus,[y] cum eodem quæstore fuisse[3] in Asia; primis,[4] Julio et Crasso,[z] nullam populi partem esse censam.[5] Sed, quoniam census non jus civitatis confirmat,[6] ac tantummodo indicat, eum, qui sit census, ita[7] se jam tum gessisse pro cive;[a] iis temporibus,[8] quæ tu criminaris, ne ipsius[b] quidem judicio[9] eum in civium Romanorum jure esse versatum; et testamentum[10] sæpe fecit[c] nostris[11] legibus, et adiit hæreditates[d] civium Romanorum, et in beneficiis ad ærarium[e] delatus est a L. Lucullo prætore et consule. VI. Quære argumenta,[f] si

Zuiccav. quoque deest *scilicet*.—3 In H χ ψ 1. 2. desunt verba *superioribus cum eodem quæst. fuisse*. Pro *quæstore* ς habet *quæ scilicet*.—4 C *in primis*. Verba *Julio et Crasso* Manutio suspecta sunt.—5 H S χ, Zuiccav. Pall. aliquot, Ven. 1480. 1483. et al. *censitam*.—6 In marg. et Gothofred. 'fort. *confert*.' Pro *ac* in ς et ψ 2. *at*.—7 Lamb. delevit *ita*, quod Orell. uncis includit. —8 Zuiccav. *his temp*. Pro *quæ* C *quem*; Lamb. *per quæ*; Schutz. *quibus*. Tollius et Grævius conjecerunt *queis* legend.—9 Ilgen. contendit *indicio* legend. Pronomen *eum* in C H S ς ψ 2. deest.—10 ψ 2. *testem*.—11 Lamb. *nobis*. Mox H χ *hæreditatem*. Ante *ad ærarium* χ addit *et*. In Zuiccav. legitur, *in beneficio ad ær. est*, omisso *delatus*. Postea, in Pith. *a L. Lucullo P. R. consule*; unde Græv. conjecit *a L. Lucullo proconsule*.

NOTÆ

y *Superioribus*] L. Martius Philippus et M. Perpenna lustrum sexagesimum sextum fecerunt, quo tempore in Asia Archias fuit cum Lucullo quæstore. Censura deinde intermissa fuit usque ad annum sexcentesimum septuagesimum tertium, quo L. Gellius, Cn. Lentulus censores lustrum sexagesimum septimum fecerunt, cum Lucullus in Asia bellum contra Mithridatem administrabat: et hi sunt quos Cicero 'proximos' appellat.

z *Julio et Crasso*] L. Julius Cæsar, P. Licinius Crassus censores fuere, Cn. Pompeio et Porcio Catone coss. anno urbis 664.

a *Gessisse pro cive*] Gerit se pro cive, qui jure civitatis utitur, sive civis sit, sive non sit.

b *Ipsius*] Archiæ judicio contendebat adversarius eum non esse civem Romanum.

c *Testamentum fecit*] A testamento facto, ab adita hæreditate, et a delatione ad ærarium, probat Archiam civem esse Rom. Porro testamentum facere, et accipere quid testamento, ad cives tantum pertinebat; utroque jure peregrini privabantur.

d *Adiit hæreditates*] Licebat quemlibet, modo civis Romanus esset, hæredem facere.

e *In beneficiis ad ærarium*] Archias delatus est inter eos qui beneficium aliquod accipere debebant. Id enim moris fuit, ut milites propter rem bene gestam ab imperatore ad ærarium deferrentur, et aliquod suæ generositatis præmium acciperent.

f *Quære argumenta*] Ita fidit suæ causæ Cicero, ut moneat adversarium nunquam posse invenire argumenta satis valida, quibus persua-

qua potes: nunquam enim hic[12] neque suo, neque amicorum judicio revincetur.[k]

12. Quæres[13] a nobis,[g] Grati, cur tantopere hoc nomine[14] delectemur. Quia suppeditat nobis, ubi et animus[15] ex hoc forensi strepitu reficiatur, et aures convicio[h] defessæ conquiescant. An tu existimas aut suppetere nobis[16] posse, quod quotidie dicamus, in tanta varietate rerum, nisi animos nostros doctrina excolamus; aut ferre animos[17] tantam posse contentionem,[18] nisi eos doctrina eadem relaxemus? Ego vero fateor, me his studiis esse deditum. [*p.* 188.] Ceteros pudeat, si qui ita se[19] literis abdiderunt, ut nihil possint ex his neque ad communem afferre fructum, neque in aspectum lucemque proferre: me autem quid pudeat, qui tot annos ita vivo, judices, ut ab nullius unquam[i] me[20]

[k] *Convincetur.*

Cap. vi. 12 In ψ 1. deest *hic.* Mox, C *nec amicorum.* Ilgenius *indicio* scribi jubet. Deinde, Lamb. *convincetur.*—13 χ *Quære:* Lamb. et Weiske *Quæris,* ut Heumann. volebat. Tum, *Gratti* Erf. Pith. Pal. 9. *Gracchi* H χ et plerique Pall. *Gracche* Dresd. Franc. 1. 2. Zuiccav. nonnulli Pall. et edd. multæ: *a Gracchi* ψ.—14 Edd. nonnullæ *nomine,* errore typographico.—15 C H ς χ *ubi animus ex hoc for.* Pith. *ubi etenim lex hoc for.* ς *ubi etenim lex hæc for.* Dresd. *ubi etenim vox hoc for.* Barb. 2. *ubi etenim vox hæc for.* Franc. 1. *ubi vox hæc for.* Mox, Zuiccav. *aut aures.* Pro *convicio* ς *cum vitio.* In χ et ψ 2. deest *defessæ.*—16 ψ 2. *notis.*—17 In Pith. desunt verba *nostros doctr. excol., aut ferre animos.*—18 C a m. sec. *extencionem.* Postea, ς *relapsemus.*—19 Zuiccav. *si quid se ita:* Junt. Lamb. *si qui se ita.* Tum, ψ 2. *abdicaverunt.*—20 *Ut a nullo unquam me* C: *ut nullius unquam me* H χ ψ 2. *ut a nullis unquam*

NOTÆ

deat Archiam poëtam civem non esse.

[g] *Quæres a nobis*] Occupatione transit ad Archiæ commendationem, cum digressione in laudem literarum.

[h] *Convicio*] Convicium proprie maledictum illud est, quod accusator reo objicit præter crimen quod causæ proprium est, et quod nihil habet propositum præter contumeliam.

[i] *Ut ab nullius unquam* [*ut ab illis nullo me unquam*] Locum depravatum putat Petrus Victorius Var. Lect. II. 9. et sic reponendum esse, *ut a nullius unquam me tempore, aut commodo, aut otium meum abstraxerit, &c.* ostendit enim quod literis incubuerit, et nemini obfuerit; nec se esse e genere illorum hominum, qui his studiis vehementer delectati, cuncta officia et publica et privata deserunt; sed semper se præsto fuisse iis qui opera sua uti vellent, et temporibus commodisque eorum diligenter servisse, nec a muneribus illis potuisse aut otio avelli, aut voluptate avocari, aut somno retardari; quare liberum

Digitized by Google

tempore aut commodo,[1] aut otium meum abstraxerit, aut voluptas avocarit,[2] aut denique somnus retardarit? 13. Quare quis tandem me reprehendat, aut quis mihi[3] jure succenseat, si, quantum ceteris ad suas res obeundas, quantum ad festos dies[4] ludorum celebrandos, quantum ad alias voluptates, et ad ipsam requiem animi et corporis conceditur temporum;[5] quantum alii tribuunt tempestivis conviviis;[k] quantum denique[6] aleæ,[l] quantum pilæ; tantum mihi egomet ad hæc studia recolenda[17] sumsero? Atque hoc adeo mihi concedendum est magis, quod ex his studiis hæc quoque censetur[8] oratio[m] et facultas; quæ quantacunque in me,[9] nunquam amicorum periculis defuit. Quæ si cui[10] levior videtur; illa quidem certe, quæ summa sunt, ex quo fonte hauriam,[11] sentio. 14. Nam, nisi multorum

[1] *Repetenda.*

me ς: *ut nullo unquam me* Barb. a m. sec. *ut ab illis nullo me* edd. vett. nonnullæ.—1 ψ 1. 2. Dresd. Franc. 2. Barb. 2. Zuiccav. Ven. 1480. 1483. Junt. Crat. Lamb. Græv. Oliv. Lall. *commodum*, post quam vocem nonnulli putant verbum excidisse.—2 Dresd. *voluntas*, et C cum Zuiccio, *advocaverit.* Mox, ψ 2. *retardat.*—3 ς *me.* Pro *quantum* idem Ms. habet *quam.*—4 χ *festum dierum.* Tum, C *quantumque.*—5 Quinque Oxonn. Mss. Naug. Manut. Cam. Lamb. Oliv. Lall. *temporis*, ut Heumann. volebat. Mox, Lamb. *intempestivis.* —6 In C deest *denique.* Pro *aleæ* Pith. *alveolo*, prob. Grævio.—7 *Recolenda* non est in χ. Tum, C *Atque hæc ideo mihi hoc conced.* Pro *adeo* S ς, Barb. 1. 2. Zuiccav. Ven. 1480. 1483. Naug. habent *ideo;* Lamb. *eo.* Heumann. legi malebat *Atque id eo.*—8 C H S ς χ ψ 2. Barb. 1. 2. Ven. 1483. Junt. Crat. Vict. Manut. Lamb. Weiske, Orell. *crescit:* edd. nonnullæ *crescet:* al. *crescat:* T, ψ 1. Zuic. Ms. Grut. Ven. 1480. Herv. Cam. Grut. et edd. seqq. præter Weiske et Orell. *censetur.* Pro *oratio* Grævius conjecit *ratio* legend.—9 *Quantac. in me est* Junt. Crat. Lamb. *quantac. est in me* Franc. 1. et sex Oxonn. Mss. cum Oliv. Lall. Beck. et Orell.—10 ς *cuiquam.* Pro *levior* H χ *lenior;* Ms. Bergeri *lautior*, ut Pantagathus volebat. Tollius conjecit *leviora* legend.

NOTÆ

esse omni culpa; nam quod tempus poneret in literis, bonisque artibus perdiscendis, statim accurate docet; atque id cum sua magna laude, turpique nota eorum qui longe aliam vitam, quam describit, sequerentur.

[k] *Tempestivis* [*intempestivis*] *conviviis*] Intempestiva seu immoderata convivia hic appellat, quæ ad voluptatem et luxuriam præter valetudinis leges celebrantur.

[l] *Aleæ*] Alea vulgo dicitur, quicquid fortunæ committitur.

[m] *Censetur* [*crescit*] *oratio*] Quintilianus x. 1. ait poëtarum lectionem oratoribus conferre plurimum. Ostendit autem hic a causis efficientibus eloquentiam literis instrui, et vitam institui.

Digitized by Google

præceptis, multisque literis[12] mihi ab adolescentia suasissem, nihil esse in vita magnopere expetendum, nisi laudem atque honestatem; in ea[13] autem persequenda[m] omnes cruciatus corporis, omnia pericula mortis atque exilii,[14] parvi esse ducenda; nunquam me pro salute vestra[15] in tot ac tantas dimicationes,[n] atque in hos profligatorum[n] hominum quotidianos impetus objecissem. Sed pleni[o] omnes sunt libri, plenæ sapientium voces, plena exemplorum vetustas; quæ jacerent in tenebris omnia, nisi literarum lumen accederet.[16 p] Quam multas nobis imagines,[o] non solum ad intuendum,[17] verum etiam ad imitandum, fortissimorum virorum, expressas,[p] scriptores et Græci et Latini reliquerunt! quas ego mihi semper in administranda republica proponens, animum[18] et mentem meam ipsa cogitatione hominum excellentium[q 19] conformabam.

VII. 15. Quæret quispiam, Quid? illi ipsi summi viri, quorum virtutes[q] literis proditæ sunt, istane doctrina, quam

[m] *Inquirenda.* [n] *Perditorum.* [o] *Exempla.* [p] *Veras.* [q] *Cogitando de hominibus excellentibus.*

Mox, ψ 2. *certa.*—11 C *hauriamus.*—12 ψ 2. *nullisque literis.* Post *adolescentia* ς addit *sua.* Verba *mihi ab adolescentia* in H et χ desunt. Tum, Lamb. et Tollius *persuasissem,* probb. Heumanno et Weiske. Porro, C *nihil est.*—13 Zuiccav. omittit verba *in ea.* Dein, in ς et ψ *prosequenda.*—14 Pith. *exilia.* Pro *parvi* ψ 2. *parvius,* et mox *dicenda.* In Zuiccav. quoque *dicenda.*—15 ψ 2. *nostra.* Post *tantas* idem Ms. addit *gentes.* Zuiccav. non agnoscit verba *in tot.*—16 *Accenderet* C S, Barb. 1. Zuiccav. Dresd. Pith. Erf. Ven. 1480. 1488. Junt.—17 Pro *intuendum* ψ 2. *retinendum,* et pro *virorum* C *hominum.* Zuiccav. omittit præpositionem ante *imitandum.* Pro *expressas* in ς *oppressas*; et pro *scriptores* C H χ *scriptiones,* ς *scripturas.*—18 ψ 2. *animam.* Pro *meam* H *in ea.*—19 Zuiccav. *excellentiam.* In χ deest. Tum *confirmabam* C H S.

NOTÆ

[n] *Tantas dimicationes*] Intelligit dissensiones quæ illi fuerunt in reipub. administratione, cum Catilina, et cum ceteris conjuratis.

[o] *Sed pleni*] A testimoniis per traductionem idem de literis probat.

[p] *Lumen accederet*] Multa illustrata literis sunt, quæ vindicantur ab oblivione.

[q] *Virtutes*] Per virtutes, res gestas, et egregia fortitudinis facinora intelligit, quæ passim a Cicerone virtutis nomine exprimuntur.

Digitized by Google

tu laudibus[20] effers, eruditi fuerunt? Difficile est hoc de omnibus confirmare: sed tamen[1] est certum, quid respondeam. Ego multos homines excellenti animo ac virtute fuisse, et sine doctrina, naturæ[2] ipsius habitu prope divino, per seipsos et moderatos et graves extitisse fateor: etiam illud adjungo, sæpius ad laudem atque virtutem naturam[3] sine doctrina, quam sine natura valuisse doctrinam. Atque[4] idem ego contendo, cum ad naturam eximiam atque illustrem accesserit[5] ratio quædam conformatioque doctrinæ, tum illud nescio quid præclarum ac singulare solere existere.[r] [6] 16. Ex hoc esse hunc numero, quem patres nostri viderunt, divinum hominem, Africanum;[r] ex hoc[7] C. Lælium,[s] L. Furium,[t] moderatissimos homines et continentissimos; ex hoc fortissimum virum, et[8] illis temporibus doctissimum, M. Catonem[u] illum senem; qui profecto, si nihil[9] ad percipiendam colendamque virtutem literis adjuvarentur, nunquam se ad earum studium contulissent.[10] Quodsi non hic tantus fructus ostenderetur,[11] et si ex his

[r] *Apparere.*

Cap. vii. 20 A Barb. 1. abest *laudibus*.—1 Pro *tamen*, quod in Barb. 1. deest, Barb. 2. habet *mihi*. Pro *quid*, in ς *de quo*, in Zuiccav. *quod*.—2 χ *natura doctrina*. Copulam *et* ante verba *sine doctr.* deleri maluit Lamb. (ut in C deest), reponi autem ante verba *per semetipsos*. Schutz. legi maluit *fuisse sine doctrina et nat.*—3 ψ 2. *naturamque*.—4 Ilgen. legi mavult *Atqui* aut *At.*—5 Pro *accesserit* C *excrescerit*. Tum, ς ψ 2. Dresd. Pith. *oratio*. Paulo post, Mss. pauci et edd. ante Manut. cum Grut. *confirmatioque*.—6 Lamb. *exsistere solere*. Post *ex hoc* ς addit *enim*.—7 Pro *ex hoc* in ς legitur *at*; et pro *L.* ante *Furium* in ψ 2. *vel*. Dein, *modestissimos homines* C S et edd. ante Grut. Præterea, post *ex hoc* H addit *esse*.—8 Pro *et* ante *illis* H et χ habent *in*. C H S ς χ ψ 2. et ed. Hervag. omittunt prænomen ante *Catonem*.—9 Pro *si nihil* C *nisi*. Mox, Pith. *colendam* sine copula. In H deest *literis*. Tum, Tollius et Jac. Gronov. maluerunt *adjuvaremur*.—10 C *contulisset*.—11 χ *ostendetur*.

NOTÆ

[r] *Africanum*] Pauli Æmilii filius Minor Africanus dictus est: is, ut ait Cicero lib. I. de Off. 'eloquentia cumulavit bellicam gloriam.'

[s] *C. Lælium*] Hic Lælius Sapiens nominatus est, quem in libro de Claris Orat. Scipione illustriorem eloquentia fuisse ait.

[t] *L. Furium*] Eodem lib. de Claris Orat. ait Cicero, quod 'L. Furius perbene Latine loqui putabatur, literatiusque quam ceteri.'

[u] *M. Catonem*] Cato vir gravissimus fortissimusque fuit. In extrema senectute literis Græcis operam dedit, et Latinas pæne senex didicit,

Digitized by Google

studiis delectatio sola peteretur; tamen, ut opinor, hanc animi adversionem [12] humanissimam ac liberalissimam [x] judicaretis. Nam ceteræ [13] [y] neque temporum sunt, neque ætatum omnium, neque locorum; [14] [*p.* 189.] hæc studia adolescentiam agunt, senectutem oblectant, secundas res ornant, adversis perfugium ac [15] solatium præbent, delectant domi, non impediunt foris, [16] pernoctant nobiscum, peregrinantur, rusticantur.

17. Quodsi ipsi hæc [17] neque attingere, neque sensu nostro gustare possemus, tamen ea mirari deberemus, etiam cum in aliis videremus. VIII. Quis nostrum [18] tam animo agresti ac duro fuit, ut Roscii [z] morte nuper non commoveretur? [19] qui cum esset senex mortuus, tamen, propter excellentem artem ac venustatem, [a] videbatur omnino mori

Mox, S *pateretur*. In ς deest *ut* ante *opinor*.—12 Mss. plerique, Ven. 1483. Junt. Crat. Græv. *animadversionem*: Naug. Cam. Lamb. Oliv. Lall. e conjectura Lazari Bonamici dederunt *animi remissionem*. Muretus maluit *animi aversionem*. Heumannus deleri jussit, ut ad pronomen *hanc* subintelligatur *delectationem*, quod jam Gifanius inter Epp. Mureti II. 23. conjecerat. A Gallo quodam grammatico ad marginem ascriptum esse *animi diversionem* suspicatur idem Heumann. Vide P. Victorii Varr. Lect. XXIX. 7. Verba *ac liberalissimam* in ς desunt.—13 Pro *ceteræ* C χ *certe*; S, Zuiccav. Ven. 1483. Junt. Crat. *ceteræ res*; ς *ceteræ rerum*. Mox, Zuiccav. *sint*.—14 In H *atque locorum*. Ante *hæc studia* Grævius auctoritate Ms. Erf. inseruit *at*. Tum, pro *agunt* quinque Oxonn. Mss. et alii, atque Naug. Cam. Lamb. Manut. Verburg. Oliv. Lall. Weiske, et Orell. habent *alunt*; Schrœter. e conjectura Gulielmii *acuunt*.—15 Pro *perfugium ac* C *hoc*; H *profugium ac*.—16 Heumann., quem offendunt verba *non imp. foris*, scribi maluit *delectant domi, foris pernoctant nobiscum, peregr. rust.*

CAP. VIII. 17 C et ς carent *hæc*. In H et χ *hæc attingere nequimus sensu nostro*. Tum, C *gustare possumus*. In H verba *gustare poss.* desunt. Pro *tamen* ψ 2. *cum*. Porro, C omittit præpositionem ante *aliis*.—18 H χ *vestrum*, et Ms. Ambrosian. cum Lamb. *animo tam agr*. In C *agresto*.—19 Ambrosian.

NOTÆ

De illius eloquentia pluribus agit Cic. in Claris Oratoribus, et in lib. de Senect.

[x] *Liberalissimam*] Delectatio ex studiis dignissima est homine liberaliter educato.

[y] *Nam ceteræ* [*cetera*] Alia studia non pertinent ad omnia tempora, neque ad omnes ætates et omnia loca; at studia poëtica hæc universa complectuntur.

[z] *Roscii*] Is est Roscius comœdus ille, pro quo Cicero dixit; et quem Q. Catulus, vir ille gravissimus, oriente sole pulchriorem judicabat, licet oculis perversissimis esset.

[a] *Venustatem*] Habuit hanc venustatem in motibus corporis, quos adeo

Digitized by Google

non debuisse. Ergo ille corporis motu[20] tantum amorem sibi conciliarat a nobis omnibus; nos[1] animorum incredibiles motus celeritatemque ingeniorum negligemus? 18. Quoties ego[2] hunc Archiam vidi, judices, (utar enim vestra benignitate, quoniam me in hoc novo[3] genere dicendi tam diligenter attenditis[f]) quoties ego hunc vidi, cum literam scripsisset[4] nullam,[g] magnum numerum optimorum versuum de his ipsis[5] rebus, quæ tum agerentur, dicere ex tempore! quoties[6] revocatum[b] eandem rem dicere, commutatis verbis atque sententiis! Quæ vero[7] accurate cogitateque scripsisset, ea sic vidi probari,[8] ut ad veterum scriptorum laudem pervenirent. Hunc ego non diligam? non admirer? non omni ratione defendendum putem? Atqui[9] sic a summis hominibus eruditissimisque accepimus, ceterarum rerum studia, et doctrina, et præceptis, et arte constare; poëtam natura ipsa valere,[c] et mentis viribus excitari, et quasi divino quodam spiritu inflari.[10] Quare

[f] *Auditis.* [g] *Nihil omnino scripsisset.*

moveretur. Pro *cum esset* Grut. legi maluit *qui etsi.*—20 Nonnulli ap. Græv. *ille corp. motus:* alii *illo corp. motu.* Mox, ed. Wald. *conciliat.* In H omittitur *a nobis.*—1 Schrœter. *hos* e conjectura Ernesti. Ilgen. Opp. p. 110. maluit *num anim.* et Dœring. *at nos anim.* Pro *animorum* C *amicorum*, et pro *incredibiles* ς *moderabiles.* Tum, H *celeritatem* sine copula: χ *celebritatemque.* Denique, *negligimus* H S ς χ ψ 2.—2 C caret *ego.*—3 Idem Ms. omittit *novo.* Dein, *attendatis* ς.—4 ς *suscepisset.*—5 Zuiccav. Junt. Lamb. et Orell. *de iis ipsis.* Pro *tum* in ς *tamen.* Dein, C H S χ, Zuiccav. *agebantur.*—6 Post *quoties* C addit *ego.* In Ms. Ursini *revocatam.*—7 Pro *vero* χ *nec.* Mox, alii *cogitatoque.*—8 χ *probare.* Tum, idem Ms. *perveniret*, ut volebat Heumann. Porro, nonnullæ edd. vett. *Hunc non ego dil.*—9 ς, Zuic. Schrœt. et Schutz. *Atque.* Dein, S *sic ea a summ.* C et ς *sic ea summ.* Pro *eruditissimisque* C *eruditisque;* S *liberalissimisque.*—10 ς et unus Pariss. *inflammari:* reliqui Pariss. septem Oxonn. Mss. Grævii et Gruteri Mss. atque Barb. 2. edd.

NOTÆ

eleganter exprimebat, ut, qui in aliquo artificio excelleret, is in suo genere Roscius diceretur. Vide Cic. lib. I. de Orat.

[b] *Revocatum*] Postulatus Archias ut aliter diceret, tam facile alia verba et sententias proferebat, ut non aliter res scripta fuisse videretur.

[c] *Poëtam natura ipsa valere*] Affert Cicero quod vulgo celebratur de poëtis, 'poëtam nasci, oratorem fieri.' Certe idem Cic. lib. 1. Tusc. Quæst. poëtam grave plerumque carmen sine cœlesti aliquo mentis instinctu fundere non putat.

Digitized by Google

suo jure noster ille Ennius sanctos appellat poëtas,[d] quod[11] quasi Deorum aliquo dono atque munere commendati[12] nobis esse videantur. 19. Sit igitur,[13] judices, sanctum apud vos, humanissimos homines, hoc poëtæ nomen, quod nulla unquam barbaria violavit. Saxa et solitudines[e] voci[14] respondent;[f] bestiæ sæpe immanes cantu flectuntur[g] atque consistunt: nos, instituti rebus[15] optimis, non poëtarum voce moveamur? Homerum Colophonii[h] civem esse dicunt suum;[16] Chii suum vindicant;[i] Salaminii[k] repetunt; Smyrnæi[l] vero suum esse confirmant (itaque etiam[17] de-

Rom. Brix. Med. Ven. 1483. Grut. et edd. seqq. *inflari.* Ceteri *afflari.* Vid. Nott. Varr.—11 In H et Zuiccav. deest *quod.*—12 Gulielm. conjecit *commodati,* prob. Grutero. In Pith. deest *nobis.*—13 ψ 2. *Sic igitur.* Mox, ς *poëtæ.* Tum, C *nunquam ullam barbariam:* Zuiccav. *nunquam ulla barbaria.*—14 *Voce* Mss. et edd. ante Naug. qui cum edd. seqq. e Quintiliano dedit *voci.*—15 Pro *rebus* Weiske conjecit *moribus* legend.—16 Zuiccav. *dicunt esse suum.* Pro *Chii* ψ 2. habet *Hii.* Ante *suum* Lamb. addit *ut.* Pro *vindicant* H et S *judicant.* Porro, C H χ *Salamini.* Pro *Smyrnæi* C *Simcerinii;* H *Smyrni;* χ *Smyrnii;* Ms. Lambini *Zmyrnæi.* Pro *confirmant,* alii *confitentur.*—17 Pro *itaque etiam* ς *idque esse:* Heumann. legi mavult *atque etiam.* Pro *itaque* Ant. Augustinus legendum conjecit *Ietæque,* h. e. qui insulam Ion incolunt. Tum, pro *ejus* Lamb. edidit *ei;* et pro *oppido* in χ *urbe.*

NOTÆ

[d] *Sanctos appellat poëtas*] Plato poëtas Deorum filios et interpretes vocat.

[e] *Saxa et solitudines*] Cum agat in hac oratione pro poëta Cicero, poëtice etiam loquitur: nam si oratorie loqueretur, vitiosa hæc haberetur oratio, utpote parum veritati conformis.

[f] *Voci* [*voce*] *respondent*] Saxa scilicet per echo respondent: cum enim vox in aliquod corpus solidum et concavum vehementius impulsa est, eadem remittitur, et eundem nostris auribus sonum reddit.

[g] *Bestiæ cantu flectuntur*] Alludit ad Orphei fabulam, quem poëtæ dixerunt tigres, leones, sylvas, arbores suæ testudinis sono demulsisse. Quo figmento voluerunt indicare, quanta sit poësis suavitas ad demulcendos hominum vel agrestissimorum animos.

[h] *Colophonii*] Colophon, unde Colophonii dicti sunt, urbs fuit Ioniæ, celebris Apollinis oraculo, et Nicandri poëtæ patria.

[i] *Chii suum vindicant*] Chio insula fuit Maris Ægæi, et nobilissima, si Stephano credimus, Ionum urbs.

[k] *Salaminii*] Salaminii populi in Cypro insula.

[l] *Smyrnæi*] Smyrna urbs Ioniæ fuit.

Omnes illi quidem populi civem suum Homerum esse contendunt, at eum Chii ceteris æquius sibi vindicare debent, vel vetustissimorum scriptorum testimonio. Certe Plato in Ione apud Chios Homeridas ab ipsa Homeri stirpe fuisse commemorat; et, quod scite Homerum expoli-

Digitized by Google

labrum ejus in oppido dedicaverunt); permulti alii præterea pugnant inter se atque contendunt. IX. Ergo illi alienum,[m] quia poëta fuit, post mortem etiam[18] expetunt: nos hunc vivum,[19] qui et voluntate et legibus noster est, repudiabimus? præsertim cum omne olim studium atque omne ingenium contulerit Archias ad populi Romani gloriam laudemque celebrandam? Nam et Cimbricas[20] res adolescens attigit,[n] et ipsi illi C. Mario,[o] qui durior ad hæc studia videbatur, jucundus[1] fuit. Neque enim[p] quisquam

CAP. IX. 18 C *vero etiam*. In H deest.—19 ψ 2. *virum*. Edd. vett. *et qui vel*. Pro *legibus* H et χ *lege*. Mox, *repudiemus* H χ: *repudiamus* C S ς ψ 2. Erf. Franc. 1. 2. Dresd. Zuiccav. duo Barb. quinque Pall. ed. Wald. Med. Ven. 1480. 1483. Junt. Græv. Beck. Weiske, Schrœter. Schutz. et Orell.—20 ψ 2. *et si Simbricas*. Tum, C et ψ 2. *attingit*. Porro Zuiccav.

NOTÆ

verit, se vel hoc uno nomine dignum sit, qui ab Homeridis aurea corona detur. Huic consentit Strabo lib. XIV. huic Ptolemæus Hephæstio in excerptis apud Photium, qui ex Hypermone historico refert Homeri servum a Chiis mille drachmis mulctatum fuisse, quod mortuum Homerum non exussisset. Julius Pollux IX. 6. ait, apud Chios monetam fuisse, cui nomen Homerus, et illorum numisma, ex una parte Homeri effigie, et ex alia sphinge expressum esse. In eadem sunt sententia Simonides, Pindarus, Theocritus, Euthymenes, Constantinus imperator, Themistius, Claudianus, Paulus Silentiarius, qui Homerum vatem Chium appellarunt; quorum omnium testimonia fuse prosecutus est Leo Allatius, vir doctissimus, in libello quem de Homeri patria conscripsit. Hinc forte nata est de Homero inter civitates contentio, quod varii variis temporibus fuerint Homeri, omnes quidem, aut literis, aut arte aliqua conspicui. Nam præter hunc nostrum Homerum duo floruerunt apud Chios; medicinæ scientia alter, alter magica clarus: apud Salaminos quartus institoria arte vir ditissimus; quintus pictura apud Colophonios, sextus juris civilis scientia, septimus musica apud Athenienses, octavus apud Mæonios Græcarum linguarum peritia floruit.

[m] *Ergo illi alienum*] Isti populi Homerum, licet externum, post mortem habere quasi civem suum voluerunt; igitur Romani Archiam, qui legibus Romanis utitur, civem repudiare non debent.

[n] *Cimbricas res attigit*] Bella contra Cimbros gesta descripsit; in quo gloriam Romani nominis extulit.

[o] *Mario*] Hic Archias Mario gratus et jucundus extitit, qui ab hoc genere studiorum abhorrere videbatur: et ab ipsa illa lingua Græca, qua utebatur Archias, et studio et voluntate alienissimus fuit, ut refert de eo Sallustius.

[p] *Neque enim*] Reddit rationem cur grati sint poëtæ; quia videlicet versi-

Digitized by Google

est[1] tam aversus a Musis, qui non mandari versibus æternum suorum laborum facile præconium patiatur.[3] Themistoclem[q] illum, summum Athenis virum, dixisse aiunt, cum ex eo quæreretur, quod[4] acroama,[r] aut cujus vocem libentissime audiret; 'Ejus, a quo sua virtus optime prædicaretur.' Itaque ille Marius item eximie[5] L. Plotium[s] dilexit, cujus ingenio putabat ea, quæ gesserat, posse celebrari. 21. Mithridaticum vero bellum,[t] magnum atque difficile, et in[6] multa varietate terra marique versatum, totum ab hoc expressum est:[u] qui libri non modo L. Lucullum, fortissimum et clarissimum virum, verum etiam populi Romani nomen illustrant.[7] Populus enim Romanus aperuit, Lucullo imperante,[x] Pontum,[8] et regiis quondam opibus, et ipsa natura regionis vallatum: populi Romani exercitus, eodem duce, non maxima manu[y] innumerabiles Armeniorum[z] copias fudit: populi Romani laus est, urbem

etiam ipsi: in C deest copula.—1 ψ 2. *jucundius.*—2 C et χ omittunt *est.* Dein, in C *adversus.*—3 Junt. et Lamb. *præc. facile pat.*—4 ς non habet *quod.* Tum, ἀκροάτραα C, suprascr. 'i. auscultorem:' χ *acroma;* in H deest, relicto spatio. Erf. *qualia carmina quod acroama.*—5 In ς, Zuiccav. Pith. Franc. 1. 2. et duobus Barb. omittitur *item*, ac in Barb. 1. *eximie.* Lamb. dedit, *Itaque Marius ille item eximie L. Plautium.* In Ms. Ambrosian. *L. Clodium.*—6 Zuiccav. præpositionem omittit.—7 ς *lustrant.*—8 In ψ 2. deest *Pontum.* Tum, C *regii quondam operibus.* In H et ς deest *ipsa* ante *natura.*

NOTÆ

bus suis clarorum virorum gloriam æternæ hominum memoriæ commendant.

[q] *Themistoclem*] Themistocles dux Atheniensis fuit tantus, ut nemo ei Græcorum anteferatur; pauci pares putentur, ut de eo Nepos scripsit.

[r] *Acroama*] Acroama vox, narratio et recitatio est, quæ instrumentis musicis permixta est, tuncque a voce distinguitur.

[s] *Plotium*] Plotius a Suetonio inter claros rhetores numeratur: alius est etiam Plotius poëta et philosophus non ignobilis.

[t] *Mithridaticum bellum*] De hoc bello fuse in orat. pro Lege Manil. dictum est.

[u] *Expressum est*] Ab hoc poëta carmine descriptum fuit illud bellum.

[x] *Lucullo imperante*] De eo in orat. pro Lege Manil. et de Ponto, Mithridatis regno, dictum est.

[y] *Non maxima manu*] Cum Tigranes maximo instructus exercitu venientem cum longe inferiori Lucullum vidisset, dixisse fertur, si legati venirent, satis quidem multos; si vero pugnaturi, paucos admodum esse.

[z] *Armeniorum*] Armeniorum rex

amicissimam Cyzicenorum,[9] [a] ejusdem consilio, ex omni impetu [10] regio, ac totius belli ore ac faucibus [b] ereptam esse atque servatam: [11] [p. 190.] nostra semper feretur et prædicabitur, L. Lucullo dimicante, cum interfectis ducibus depressa hostium classis, et incredibilis [12] apud Tenedum [c] pugna illa navalis: [13] nostra sunt tropæa, nostra monumenta, nostri triumphi. Quare,[14] quorum ingeniis [d] hæc feruntur, ab iis populi Romani fama celebratur. 22. Carus fuit Africano superiori [15] noster Ennius: [e] itaque etiam [16] in sepulcro [f] Scipionum putatur is esse constitutus

—9 C *Ciminerorum:* ς *Agicenorum:* ψ 1. *Cigitenorum.*—10 C *ex omni etiam imp.* Pro *ac totius* in H et Zuiccav. *a totius;* Heumann. legi mavult *ac atrocis.*—11 Naug. Hervag. Cam. Manut. Lamb. *conservatam.*—12 Heumann. scribi jussit, *classis est, incred.*—13 C *navali.*—14 ς χ ψ 1. Franc. 2. et edd. pr. *Quia:* Erf. et Pith. *Quæ,* unde Grævius etiam suspicatus est legi posse, *Quæ quorum ing. fer.* omisso pronom. *hæc.* In χ *feruntur.* Pro *iis* in Zuiccav. *his.* Paulo post, ψ 1. *celebrabatur.*—15 In ς deest *superiori.*—16 Heumann. maluit *atque etiam.* Mox, C caret *esse.* Tum *e marmore.* *At iis laudibus* e conjectura Honorati Fascitelli dederunt Manut. Lamb. et edd. seqq. præter Schutz. qui e conjectura Ilgenii recepit *e marmore.* *At ejus laud.* Ceteri *et*

NOTÆ

erat Tigranes. De copiarum ejus internecione dictum est in orat. pro Lege Manil.

[a] *Urbem Cyzicenorum*] Vide orat. pro Lege Manil. § 20. not.

[b] *Belli ore ac faucibus*] Elegans metaphora, a feris animantibus ducta, quarum in fauces incidere extremi est periculi. Hanc autem civitatem cum sibi Mithridates Asiæ januam fore putaret, qua effracta tota provincia pateret, eo omnem belli impetum converterat.

[c] *Apud Tenedum*] Vide orat. pro Murena, § 34. not.

[d] *Quorum ingeniis*] Hinc concludit quanto in honore habendus sit Archias, et ceteri viri ingeniosi et eruditi, qui Romanorum ducum res gestas, et populi Romani gloriam celebrant.

[e] *Noster Ennius*] Ennius antiquus poëta, Rudiis Calabriæ oppido natus, carmine Annalium libros, atque alia multa scripsit, quæ omnia, præter aliqua eorum fragmenta, temporum vetustate perierunt. De eo sic cecinit Horatius Epist. l. II. 'Ennius ipse pater nunquam nisi potus ad arma Prosiluit dicenda.' Is autem carus fuit inprimis Scipioni Africano; nam, ut Valerius Max. VIII. 1. ait, 'superior Africanus,' qui ab Africa devicta dictus est, 'Ennii poëtæ effigiem in monumentis Corneliæ gentis collocari voluit, quod ingenio ejus opera sua illustrata judicaret.' Huic consentit Ovidius, cum canit, 'Ennius emeruit, Calabris in montibus ortus, Contiguus poni, Scipio magne, tibi.'

[f] *In sepulcro*] Sepulcrum Africani erectum erat in Via Appia intra primum ab urbe lapidem.

Digitized by Google

e marmore. At iis laudibus certe non solum ipsi, qui laudantur,[17] sed etiam populi Romani nomen ornatur. In cœlum hujus proavus[g] Cato tollitur: magnus[18] honos populi Romani rebus adjungitur.[19] Omnes denique illi Maximi,[h] Marcelli,[20] Fulvii, non sine communi omnium nostrum laude decorantur. X. Ergo[1] illum, qui hæc fecerat, Rudium hominem,[i] majores nostri in civitatem receperunt;[k] nos[2] hunc Heracleensem, multis civitatibus expetitum,[l] in hac[3] autem legibus constitutum, de nostra civitate ejiciemus?[4]

---

marmoratis laudibus. Gulielmius suspicatus est aliquid excidisse. Lamb. monet, nonnullos verba *e marmore*, aut *et marmoratis*, delenda putasse. Gronov. conjecit legend. *const., et in atrio. At iis laud.* Heumann. mavult *e marmore. Ac iis laud.* et Schrœter. *e marmore. At illius laud.* Pro *constitutus* nonnulli, teste Grutero, *institutus.*—17 C H, Pith. *ipse qui laudatur.* In marg. ed. Gothofred. 'Forte *ipsorum.*' Pronomen *qui* non est in S, nec *etiam* in ψ 2.—18 Heumann. correxit, *In cœlum cum hujus proav. Cato toll. quam magn. &c.*—19 H *populo R. adj.* Pith. Dresd. Franc. 1. 2. Zuiccav. et ed. pr. *populo Romano adj.* χ, ψ 2. Barb. 2. *populi Romani adj.*—20 Zuiccav. *Marcelli, Maximi.* Tum, Heumann. corrigit, *nonne communi . . . decorantur?* In H et χ deest *nostrum.*

Cap. x. 1 ψ 2. *Ego.* In C et Ms. ap. Græv. *qui hoc fec.* Pro *Rudium hominem*, Zuiccav. *rudem tum honorem;* ψ 2. et Mss. nonnulli Grævii *rudem tamen honorem;* alius *rudem tu hominem;* C H S χ *rudem tum hominem;* ς *eundem tamen hominem;* Ms. Ambrosian. cum Schrœter. et Orell. *Rudinum hominem*, ut volebat Ant. Augustinus. Mox, ς *in civitate.*—2 Pro *nos* in ψ 2. *nunc.* Tum, Lamb. *a multis civ.*—3 Zuiccav. *in hanc.* Ante *legibus* unus Ms.

NOTÆ

g *Hujus proavus*] Designatur aliquis forte ex iis qui huic causæ aderant, aut patroni aut judices. Hic autem est Cato Major, in quo Livius ait tantam vim animi ingeniique fuisse, ut nulla ars neque privata neque publica rei gerendæ ei defuerit. In bello summus imperator fuit, in pace juris peritissimus, in causis orandis eloquentissimus.

h *Illi Maximi, &c.*] Loquitur de illis qui bello Punico secundo victoriis insignes fuere, quosque suis carminibus mirifice Ennius celebravit. Hi fuere præsertim Q. Fabius Maximus, qui cunctando restituit rem; M. Claudius Marcellus, qui docuit Hannibalem vinci posse; Q. Fulvius Flaccus, qui Capuam illustri victoria recepit.

i *Rudium hominem*] Rudiæ porro sitæ sunt in Calabria in Salentinis, civitas a Græcis condita, Ennii patria: quia autem hic præclarissima ducum illorum facinora versibus suis conscripserat, donatus est civitate: an igitur par est ejici Roma Archiam, &c.

k *In civitatem receperunt*] Ennius donatus est civitate Romana a filio M. Fulvii, quem contra Ætolos bellum gerentem secutus erat.

l *Multis civitatibus expetitum*] Superius vidimus a Rheginis, Locrensi-

Digitized by Google

23. Nam si quis minorem[m] gloriæ fructum putat ex Græcis[5] versibus percipi, quam ex Latinis, vehementer errat; propterea, quod Græca leguntur in omnibus fere gentibus,[n] Latina suis finibus, exiguis sane,[6] continentur. Quare si res hæ,[7] quas gessimus, orbis terræ regionibus definiuntur;[8] cupere debemus, quo manuum[9][o] nostrarum tela pervenerint, eodem gloriam famamque penetrare; quod cum[10] ipsis populis, de quorum rebus scribitur, hæc ampla sunt; tum[11] iis certe, qui de vita, gloriæ[12] causa, dimicant, hoc maximum et periculorum[13] incitamentum est, et laborum. 24. Quam multos scriptores rerum suarum magnus ille Alexander secum habuisse dicitur![p]

Grævii addit præpositionem *de*.—4 H *ejicimus*.—5 ς *et Græcis*.—6 C *plane*.—7 *Res ex* Ven. 1480. Junt. Lamb. Schutz. et Orell.—8 ψ *regionibus tibi deferuntur*.—9 Ante *manuum* Mss. plerique et edd. ante Lamb. cum Græv. Oliv. Lall. addunt *minus*, quod omittunt H S, Pal. 2. 3. Franc. 1. Barb. 1. Lamb. Ern. Beck. Weiske, Schutz. et Orell. Schrœter. e conjectura Heumanni edidit *quo minus manum . . . eo tamen glor*. Pantagathus, servato *minus*, maluit *eodem tamen glor*. Tollius, qui *minus* delevit, voluit *eodem quoque glor*. Gulielm. conjecit *quo eminus man*. et Gruterus *quo cominus man*. Hotomannus desiderari aliquid ratus conjecit *eodem nominis noštri glor*. Præterea, H *pervenerunt*.—10 In H χ *tum*. Heumannus censebat *populis* delend.—11 ς et ψ 2. *tamen*.—12 C *vitæ gloria*.—13 Idem Ms. *periculosum*. In ς omittitur *est*.—

NOTÆ

bus, Neapolitanis, &c. civitate donatum fuisse Archiam, a quibus summe expetitus fuerat.

[m] *Nam si quis minorem*] Occupatio est, qua docet eos errare, qui minorem putabant ex Græcorum, quam Latinorum scriptis gloriam colligi, ideoque minoris faciendum Archiam, qui Græce scripsit.

[n] *Leguntur in omnibus gentibus*] Græca lingua ubique erat in usu. Certe Diodorus Siculus, et Cæsar in Commentariis docent, a Gallis ipsis auditam fuisse, cum Latina illis adhuc esset ignota. Sed crescente in dies imperio Romano, illa tandem, inquit Plinius, 'una cunctarum gentium in toto orbe patria facta est.'

[o] *Quo manuum* [*quo minus manuum*] Videtur, tollendam esse hanc particulam *minus*, quæ sensui officit. Sic itaque argumentatur Cicero; cum constet Græcam linguam magis patere quam Latinam, nostraque arma factaque pervagata sint universum orbem, optare debemus, quo manuum nostrarum tela pervenerint, eodem gloriam, famamque penetrare. Hoc eximie præstare potest Græcus sermo; Latinus minime. Quare fovendus est omnique honore afficiendus Licinius, qui ea lingua poëma scribit, ac fortia Romanorum facta celebrat.

[p] *Secum habuisse dicitur*] Probat quanto in honore apud magnos viros poëtæ fuerint, exemplo Alexandri Magni, qui licet habuerit secum mul-

Digitized by Google

Atque is[q] tamen, cum in Sigeo ad Achillis tumulum astitisset, 'O fortunate,' inquit, 'adolescens,[r] qui tuæ virtutis Homerum præconem inveneris!'[14] Et vere: nam, nisi Ilias illa[s] extitisset; idem tumulus, qui corpus ejus[15] contexerat, nomen etiam obruisset. Quid? noster hic Magnus,[t] qui cum virtute fortunam adæquavit,[16] nonne Theophanem Mitylenæum,[u] scriptorem[17] rerum suarum, in concione militum civitate donavit? et nostri illi fortes viri, sed rustici ac milites,[x] dulcedine quadam gloriæ[18] commoti, quasi participes ejusdem[19] laudis, magno illud clamore approbaverunt? 25. Itaque, credo,[y] si civis Romanus Ar-

14 H χ ψ 2. Pith. Zuiccav. *inveneras.* Mox, H ς χ, Barb. 1. 2. Mss. Gruteri, Ven. 1480. *nisi illi ars illa exst.* C *nisi illi ars illa astitisset*: S ψ 2. Ven. 1483. *nisi illi ars exst.* Erf. *nisi ars illa exst.* Crat. *nisi illi ars exst. illa.* Muretus conjecit *nisi Ilias exst. illa*, ut Mannt. et Lamb. dederunt.—15 Zuiccav. omittit *ejus.*—16 In ς *æquavit.*—17 C H S χ *Mitylenum*, et ς cum Zuiccav. *scriptionem.* Mox, pro *militum* Pith. *mylicum*; al., teste Græвio, *ylicium.* Tum C

NOTÆ

tos poëtas, et impolitos quidem, tamen eorum scriptis ita delectabatur, ut eos muneribus cumularet: unde Horatius de eo canit, 'Gratus Alexandro regi magno fuit ille Chœrilus, incultis qui versibus, et male natis, Rettulit acceptos, regale numisma, Philippos.'

[q] *Atque is*] Alexander Magnus gratulatus fuit Achilli felicitatem suam, cum ad Sigeum, promontorium Trojæ, venisset, ubi dicitur fuisse illius sepulcrum.

[r] *O fortunate adolescens*] Duabus de causis quidem felix fuit: 1. propter virtutem suam egregiam; 2. quod virtutem illam egregiam Homerus prædicavit, cujus beneficio apud posteros perpetua futura est, ut sequentia verba indicant.

[s] *Ilias illa*] Ilias opus Homeri nobilissimum fuit, ab eo dicta, quod bellum contineat apud Ilium, quod inter Græcos gestum est et Trojanos ob raptam Helenam.

[t] *Noster hic Magnus*] Probat ab exemplo Pompeii Magni, qui, cum in Hispaniam ad periculosissimum bellum proficisceretur, lege lata a L. Gellio Publicola, et Cn. Cornelio Lentulo, potestatem obtinuit donandi civitate, qui bene se strenueque gessissent in bello.

[u] *Theophanem Mitylenæum*] Theophanes ille fuit historicus et poëta, qui res gestas a Pompeio versibus celebravit, a quo communi militum consensu jus civitatis obtinuit.

[x] *Sed rustici ac milites*] Ex Catone, in libro de Re Rustica, ex agricolis viri fortissimi et strenuissimi milites fiunt, utpote qui magis quam urbani laboribus tolerandis assueti sunt.

[y] *Itaque, credo*] Ironia: si enim Archias donatus non fuisset civitate, id facile beneficium ab aliquo imperatore, Metello nempe obtinuisset, cui familiaris fuit; vel a Sulla, qui

Digitized by Google

chias legibus[20] non esset, ut ab aliquo imperatore civitate[1] donaretur, perficere non potuit. Sulla, cum Hispanos et Gallos donaret;[z] credo,[2] hunc petentem repudiasset: quem nos in concione vidimus, cum ei[3] libellum malus poëta de populo[x] subjecisset, quod epigramma in eum fecisset tantummodo alternis versibus longiusculis,[a] statim ex iis rebus, quas tunc vendebat,[b] jubere[4] ei præmium tribui sub ea conditione, ne quid postea scriberet. Qui sedulitatem[y] mali poëtæ duxerit[5] aliquo tamen præmio dignam, hujus[6] ingenium et virtutem in scribendo[7] et copiam non expetisset? 26. Quid? a Q. Metello Pio, familiarissimo suo, qui civitate multos[8] donavit, neque per se, neque per Lucullos impetravisset? qui præsertim[c] usque eo de suis rebus scribi cuperet, ut etiam Cordubæ natis[d] poëtis, pingue

[x] *Vulgaris.* [y] *Diligentiam.*

civitatem.—18 C *gloria.*—19 Zuiccav. *ejus.*—20 In ψ deest *legibus*. Zuiccav. omittit præpositionem ante *aliquo*.—1 C *civitati*. Mox, Ern. conjecit *perf. non potuisset*. Post *Sulla* S addit *vero*.—2 Schutz. e suspicione delevit *credo*. Tum, in C *repudiasse*.—3 Pro *cum ei* in Zuiccav. et Ven. 1480. *cui cum*. Tollius e conjectura Gulielmii delevit *malus*.—4 S, Ambrosian. Ven. 1480. et 1483. *jussit*. Pro *ei* C *eum*, et pro *sub* H et Ambrosian. *sed*.—5 ς *duxerunt*. In H deest *præmio*.—6 H S T ς χ ψ 2. Pith. Barb. 2. Ven. 1483. Grut. *cujus*. —7 C *virtus scrib*. Mox, H *copia*, et C *appetisset*; H χ *extitisset*: ς *expetissent*. Tum, H et S *Quod*. Pro præpositione *a* ψ 2. habet *nisi*. In C legitur, *Quid? a Q. Metello, familiarissimo Pio filio.*—8 ψ 2. *civitates multas.*—

NOTÆ

etiam in malos poëtas liberalis fuit.

[z] *Hispanos et Gallos donaret*] Probat exemplo Sullæ, qui cum milites Gallos et Hispanos, quorum erat usus in bellis opera, civitate donarit, haud dubie Archiam civitate donavisset, si hanc ab illo gratiam Archias petivisset; quod confirmat exemplo mali poëtæ, &c.

[a] *Alternis versibus longiusculis*] Id est, hexametris et pentametris, vel illis versibus quales ab Horatio plurimi scripti sunt.

[b] *Quas tunc vendebat*] Dedit illi ex bonis civium Rom. quæ sub hasta vendebat in foro, quod Marii partibus studuissent: id invidiose contra Sullam dicit.

[c] *Qui præsertim*] Probat Archiam potuisse obtinere civitatem a Metello, qui cum summa laudis cupiditate flagraret, incultos poëtas ad res suas celebrandas assumsit.

[d] *Cordubæ natis*] Corduba urbs in Hispania Bætica, in qua nati sunt plures eruditione viri clarissimi, inter quos potissimum duo Senecæ et Lucanus commendantur.

Digitized by Google

quiddam[9] sonantibus atque peregrinum,[e] tamen aures suas dederet.[y] XI. Neque enim est hoc dissimulandum, quod obscurari non potest,[10] sed præ nobis ferendum: trahimur omnes laudis studio;[11] et optimus quisque maxime gloria ducitur. [*p*. 191.] Ipsi illi[12] philosophi, etiam illis libellis, quos de contemnenda gloria scribunt,[13] nomen suum inscribunt: in eo ipso, in quo[14] prædicationem nobilitatemque despiciunt, prædicari de se, ac nominari volunt. 27. Decimus[15] quidem Brutus,[f] summus ille[16] vir et imperator, Attii,[17][g] amicissimi sui, carminibus templorum ac monumentorum[18] aditus exornavit suorum. Jam vero ille, qui cum Ætolis,[19] Ennio comite, bellavit, Fulvius,[20][h] non dubitavit Martis[z] manubias[i] Musis consecrare. Quare,

[y] *Accommodaret*. [z] *Belli*.

9 C et ψ 2. *quidem*: Zuiccav. *quoddam*. Dein, χ *somniantibus*. Pro *tamen* in C *haberi*. Postea C *dederit*: H *deberet*.

Cap. XI. 10 ψ 2. *Neque enim hoc obscurandum, quod dissimulari non pot.* In Zuiccav. deest *hoc*.—11 Zuiccav. *studio laudis*.—12 Junt. et Schutz. omittunt *illi*. Mox, *etiam in illis libellis* Mss. pauci, Ven. 1488. Lamb. Græv. *etiam illis in libellis* Junt. *etiam in his libris* Ammian. Marcell. XXII. 7. Ceteri *etiam illis libellis*.—13 H *inscribunt*. Mox, C et H *scribunt*.—14 Pro *in quo* Weiske ex Ammian. Marcell. recepit *quod*. Mox, pro *despiciunt* ψ 2. *disputant*. Lamb. omisit præpositionem ante *se*. Tum, *et nom*. C: *ac se nom*. ex Ammian. Marcell. recepit Weiske.—15 C S et ϛ *Decius*.—16 C H ϛ ψ et Zuiccav. omittunt *ille*.—17 Al. *Accii*.—18 ϛ *munimentorum*.—19 C

NOTÆ

[e] *Pingue quiddam sonantibus atque peregrinum*] Imperitiam illorum poëtarum carpit, quorum stylus indoctus et, ut vulgo dicitur, pingui Minerva elaboratus, neque Latinus satis est, quia in eo peregrina quædam vocum expressio reperitur, quæ Romanæ linguæ puritatem non sapit. Certe in iis supra memoratis auctoribus quidam stylus est turgidus et inflatus, quem facile hinc est observare a temporibus Ciceronis ad ætatem usque Senecarum et Lucani in Cordubensibus viguisse.

[f] *D. Brutus*] D. Brutus consul fuit cum Scipione A. U. C. 616. et in Hispaniam cum imperio profectus sexaginta Gallæciorum millia oppressit: unde Gallæcius dictus est. Vide Paterculum et Strabonem.

[g] *Attii*] Attius, sive Accius, scriptor tragœdiarum fuit, cujus meminit Horatius Sat. I. 10. 'Nil comis tragici mutat Lucilius Acci?'

[h] *Bellavit, Fulvius*] Cum Fulvius Nobilior bellum illaturus in Ætoliam profectus est, duxit secum Ennium: quod, auctore Cicerone Tusc. Q. I. I. a Catone Fulvio tanquam probrum objectum est.

[i] *Manubias*] De his dictum est lib. I. in Verr. § 154. not.

Digitized by Google

in qua urbe[k] imperatores prope armati poëtarum nomen et Musarum delubra coluerunt, in ea non debent togati[1] judices a Musarum honore et a poëtarum salute abhorrere.

28. Atque, ut id libentius faciatis, jam me vobis, judices, indicabo; et de meo quodam amore gloriæ, nimis acri fortasse, verumtamen honesto, vobis confitebor.[2] Nam, quas res nos in consulatu nostro vobiscum simul pro salute[3] hujus urbis[l] atque imperii, et pro vita civium, proque universa republica gessimus, attigit[4] hic versibus atque inchoavit: quibus auditis, quod mihi magna res et jucunda[5] visa est, hunc ad perficiendum hortatus sum. Nullam[6] enim virtus aliam mercedem laborum periculorumque desiderat, præter hanc laudis et gloriæ: qua quidem detracta, judices, quid est, quod in hoc tam exiguo vitæ curriculo, et tam brevi,[7] tantis nos in[8] laboribus exerceamus?[a] 29. Certe, si nihil animus præsentiret in posterum,[m] et, si, quibus re-

[a] *Fatigemus.*

cum illis Æt.—20 Zuiccav. *afulvius.*—1 Pro *togati* χ *locati*; ς *locari*; ψ 2. *totati.* Mox, pro *honore* et ς et Zuiccav. *amore.* In Zuiccav. etiam est *ac* pro *et*, atque *a* ante *poët.* omittitur.—2 ψ 2. *confiteor.* Mox, pro *nos* in H *non.* Postea, ψ 2. *nobiscum*—3 ς *in salute.* Tum, *hujus æque imperii* Mss. multi, Ven. 1483. Junt. *hujus imperii* Steph. In Erf. Franc. 1. Pith. Dresd. deest *urbis.* Gruter. conjecit legend. *pro sal. hujus urbis hujusceque imp.* prob. Grævio. Ante *civium* Zuiccav. addit *omnium.*—4 ψ 2. *attinet.*—5 C *jocunda.* Mox, ψ 2. *proficiendum:* multi Mss., teste Grævio, *conficiendum.* Tum, *adhortatus sum* Erf. *hortatus fui* Barb. *hortavi* C ς ψ 2. Pith. Franc. 2. Zuiccav. et ed. Wald. *adhortavi* Mss. nonnulli Gruteri: *adoravi* Ambrosian.—6 S ς et ψ 2. *Nulla.* In ψ 1. deest *aliam.*—7 ψ 2. *brevis.*—8 Lamb. delevit præpositio-

NOTÆ

[k] *Quare, in qua urbe, &c.*] Conclusio a majore sic profertur. Cum imperatores, bellicis laboribus impediti, poëtas ita coluerint, ut eorum alii templorum ac monumentorum suorum aditus carminibus exornarint, alii secum comites duxerint, ac Musis belli manubias consecrarint; nos certe, qui togati sumus, et in otio cum dignitate vivimus, et ad hæc studia excolenda, et ad honorandos poëtas, eosque conservandos invitamur. Certe Brutus monumenta sua Attii carminibus exornavit: Ennium Fulvius voluit habere comitem.

[l] *Pro salute hujus urbis*] Cicero fatetur eodem desiderio laudis se teneri, quo alii, qui poëtas secum habuerunt; adeoque exhortatum fuisse Archiam, ut, quod opus de se propter conjurationem exstinctam inchoaverat, perficeret.

[m] *Animus præsentiret in posterum*] Docet quod nisi animus immortalem

gionibus[b] [9] vitæ spatium circumscriptum est, eisdem omnes cogitationes terminaret suas;[c] [10] nec tantis se laboribus frangeret, neque tot curis vigiliisque angeretur,[11] neque toties de vita ipsa dimicaret.[n] Nunc[d] insidet quædam [12] in optimo quoque virtus, quæ noctes et dies animum gloriæ stimulis[e] concitat, atque admonet,[13] non cum vitæ tempore esse dimittendam [14] commemorationem nominis nostri, sed cum omni posteritate adæquandam.[15] XII. 30. An vero tam parvi animi[o] videamur [16] esse omnes, qui in republica, atque in his vitæ periculis laboribusque versamur, ut, cum usque ad extremum spatium,[17] nullum tranquillum atque otiosum spiritum duxerimus,[f] nobiscum simul moritura omnia arbitremur? An, cum [18] statuas et imagines,[p] non animorum simulacra, sed corporum, studiose multi summi homines reliquerint,[19] consiliorum relinquere ac virtutum nostrarum [20] effigiem non multo malle debemus, summis in-

[b] *Terminis.* [c] *Et interiret cum corpore.*
[d] *Sed.* [e] *Cupiditate.*
[f] *Nunquam tranquille et otiose vixerimus.*

nem ante *laboribus*, quæ abest a Barb. 1. 2.—9 H. *quis his reg.* Paulo post, pro *est* in H legitur *iste*.—10 Barb. 1. et Ven. 1480. *cogitatus term. suos.* In C *terminarent;* H χ *determinaret.* Tum Lamb. *neque tantis.*—11 Pith. *ageretur.* Dein, C H S *nec toties.* In Zuiccav. *de ipsa vita.*—12 In C deest *quædam.* Mox, Zuiccav. Junt. Steph. *noctes ac dies.*—13 C *admovet.*—14 Lamb. e Mss. dedit *dimetiendam*, prob. Orell. qui locum esse corruptum notavit. Schutzius e conj. recepit *commetiendam.* Vid. Nott. Varr.—15 ς *æquandam.*

CAP. XII. 16 H *videatur:* ψ 2. *videantur.*—17 Zuiccav. *ad extr. spiritum*, et mox *otiosum spatium.* Paulo post, ς *arbitraremur.*—18 In C ψ 2. Zuiccav. Barb. 1. deest *cum.* Schrœter. e conjectura Ilgenii dedit *at cum.*—19 *Reliquerunt* ς χ, Zuiccav. et edd. ante Lamb.—20 C *virt. vestrarum.* Pro *non*

NOTÆ

se futurum præsentiret, non tot se laboribus et curis torqueret.

[n] *De vita ipsa dimicaret*] Dimicare de vita animus, qui immortalis est, non potest; quare per animum, ipsum hominem intelligit.

[o] *Tam parvi animi*] Parvi est animi, cum sciamus omnia esse interitura, hoc parvum vitæ spatium assiduis laboribus et periculis conterere.

[p] *An cum statuas et imagines*] Ostendit, si statuas homines ambiant, quæ vetustate collabuntur, optare potius debere consiliorum suorum et virtutum imagines, quæ per poëtas ad perpetuam nominis gloriam exprimuntur.

Digitized by Google

geniis expressam et politam? Ego vero omnia, quæ gerebam, jam tum in gerendo spargere me [q] ac disseminare arbitrabar in orbis terræ memoriam sempiternam. Hæc vero sive [1] a meo sensu [r] post mortem abfutura est, sive (ut sapientissimi homines [s] putaverunt) ad aliquam animi mei partem [t] pertinebit; [2] nunc quidem certe cogitatione quadam [u] speque delector.

31. Quare conservate, [3] judices, hominem pudore eo, quem amicorum [x] videtis [4] comprobari tum dignitate, tum etiam vetustate; [y] ingenio autem tanto, quantum [5] id convenit existimari, quod summorum hominum [z] ingeniis expe-

omnes Mss. et edd. ante Lamb. cum Grut. Græv. Oliv. Lall. Weiske, et Schrœter. habent *nonne*. Paulo post, Lamb. legi voluit *a summis ing*.—1 In ψ 2. et Pith. deest *sive*. Pro *meo* Pith. habet *me*.—2 C ς, Franc. 1. Pith. Dresd. Barb. 1. 2. et edd. pleræque ante Lamb. *abfutura sunt . . . pertinebunt*. In S quoque *pertinebunt*. Vocem *animi* auctoritate Ms. Ursini et unius Paris. delevit Lallem. quem Berk. et Schutz. secuti sunt. Orell. uncis inclusit.—3 ψ 2. *servate*.—4 Pith. Dresd. Junt. Crat. Grut. *amic. studiis vid*. Mox, ς, Ern. Beck. Schutz. Schrœter. et Orell. *vetustate*, ut volebant Muretus, Villiomarus, Tollius, et Heumannus. Ceteri *venustate*. Vid. Nott. Varr.—5 C H S

NOTÆ

[q] *Spargere me*] Metaphora sumta ab agricolis, qui semina spargunt, ut metant.

[r] *Sive a meo sensu*] Videtur hic dubitare Cicero de animorum immortalitate, aitque sive animo suo exstincto penitus non sentiat, sive senserit post mortem, se res præclaras gessisse, se tamen nunc recordatione earum consolari.

[s] *Sapientissimi homines*] Pythagoras, Socrates, atque omnes Magnæ Græciæ sapientes animos hominum divinos esse senserunt, iisque, cum ex corpore abiissent, optimis quibusque patere aditum ad cœlum.

[t] *Ad aliquam animi mei partem*] Partes esse varias animorum crediderunt quidam e veteribus illis, quarum aliæ alia multa in æternitate contemplabantur, aliæ respiciebant quæ præclare quondam in hac vita mortalitate gesserant. Plato vero ait tres animæ partes esse; unam, qua homo discit; alteram, qua irascitur; tertiam, qua voluptatum cupiditate ducitur: duas illas posteriores cum corpore perire; primam, in qua ratio inest, remanere cum animo.

[u] *Cogitatione quadam, &c.*] Dum cotat animum suum esse immortalem, sperat futurum, ut post mortem sentiens quæ præclare gessit, eorum recordatione consolationem aliquam percepturus sit Cicero.

[x] *Amicorum*] Maximos, et auctoritate præstantes, quales sunt Luculli, Metelli, amicos habuit Archias.

[y] *Vetustate* [*venustate*] Laudat Archiam a venustate poëseos, et ingenio, quo probari a viris maximis, et expeti potuit.

[z] *Summorum hominum*] Maximo vir ingenio Archias habendus est, quod

Digitized by Google

titum[6] esse videatis; causa vero ejusmodi,[7] quæ beneficio legis,[a] auctoritate municipii, testimonio Luculli, tabulis Metelli comprobetur.[8] Quæ cum ita sint; petimus a vobis, judices, si qua non modo humana,[b] verum etiam divina in tantis negotiis commendatio debet esse; ut eum, qui vos, qui vestros[9] imperatores, qui populi Romani res gestas semper ornavit; qui etiam his recentibus[10] nostris, vestrisque domesticis periculis[c] æternum se testimonium laudum[11] daturum esse profitetur; quique est eo numero, qui semper apud omnes sancti sunt habiti atque dicti;[12] sic in vestram accipiatis fidem,[g] ut humanitate vestra levatus potius, quam acerbitate violatus[d] esse videatur. 32. Quæ de causa, pro mea consuetudine, breviter simpliciterque[13] dixi, judices, ea confido probata esse omnibus: quæ non fori, neque judiciali consuetudine,[14][e] et de hominis ingenio, et communi-

g *Tutelam.*

ς χ ψ 2. Zuiccav. Ven. 1483. Junt. Crat. *quanto*. Tum, C et ς *æstimari*.—6 Lamb. *a summ. hom. ing*. et ς *expeditum*.—7 Ed. Vict. *ejuscemodi*.—8 C *probetur*. Mox, S *ita sunt*.—9 ψ 2. *ut eum, quos qui nostros*.—10 Zuiccav. *qui et his*: atque ς *decentibus*. In ψ 2. deest *nostris*. Dein, H et χ omittunt *domesticis*. In S legitur *vestris domesticisque*.—11 H ψ 2. Dresd. et margo Crat. *laudis*. Porro, ς *daturus*. Pro *quique* C H S ς χ, Barb. 1. 2. Zuiccav. Erf. Franc. 2. Dresd. Mss. Gruteri et edd. vett. cum Weiske habent *isque*: ψ 2. *is qui*. Lambinus conjecit *quique eo hominum numero est*, aut *quique eorum numero est*.—12 C H S ψ 2. Zuiccav. Barb. 1. 2. cum Grævio *hab. itaque dicti*. Pro *sic* χ *si*. Præterea, nonnulli *recipiatis fidem*, teste Lambino.—13 Pro *consuetudine* ς *necessitudine*, et pro *simpliciterque* ψ 1. *suppliciterque*.—14 In C H S ς χ ψ 2. Erf. Barb. 1. 2. Pall. Mss. Gulielmii, Ven. 1483. Crat. Steph. *quæ fir-*

NOTÆ

Mariis, Lucullis, Metellis his tantis viris placere potuit.

a *Beneficio legis*] Probat valere illius causam tum a beneficio legis quæ a Silvano et Carbone lata est; tum auctoritate municipii Heracleensis; tum testimonio Luculli, qui non opinari se, sed scire, &c. dicit; tum Metelli tabulis, apud quem professus est.

b *Si qua non modo humana, &c.*] Affirmative hæc particula *si* ponitur: adeo ut sit ille sensus, quandoquidem Archias vestros imperatores, &c. semper ornavit, dignus est qui vobis non modo ab hominibus, sed ab ipsis Diis commendetur.

c *His recentibus periculis*] Pericula illa sunt quibus a Catilina respub. exposita fuit.

d *Violatus*] Violari acerbo aliquo judicio non debet Archias, quia sanctum est nomen poëtæ.

e *Non fori neque judiciali consuetudine*] Cicero postulaverat a judicibus, ut novo quodam et inusitato dicendi genere sibi fas esset uti in defensione Archiæ.

Digitized by Google

ter[f] de ipsius[15] studio locutus sum, ea, judices, a vobis spero esse[16] in bonam partem accepta; ab eo, qui judicium exercet,[g] certo scio.[17]

me (Barb. 2. *firma*) *a me judicialique cons.* et sic ed. pr. nisi quod *judiciali.* Franc. 1. et alii, teste Grævio, *quæ firme a me judiciali cons.* Dresd. *quæ non fori judicialique cons.* Pith. *quæ firmo a me judicialique sermone:* Zuiccav. *quæ sermone a me jud.* Hinc Garaton. colligit locum esse mendosum, et a Cicerone fortasse scriptum *quæ a foro alieno judicialique cons.* Schrœter. legi mavult *quæ sermone alieno a re judicialique cons.* Ceteri ut Ern. Dein, Lamb. *et proprie de hom. ing.*—15 Zuiccav. *ipso.* Lamb. conjecit *de meo atque ipsius studio.*—16 In ψ 2. deest *esse.*—17 Ern. e conjectura, cum Beck. Schutz. et Orell. *certo scio.* Ceteri *certe scio.*

NOTÆ

f *Communiter*] Tractavit locum communem de studio poëtico.

g *Qui judicium exercet*] Prætor exercebat illud judicium, de cujus nomine nihil reperitur.

Digitized by Google

M. TULLII CICERONIS

AD QUIRITES

POST REDITUM

ORATIO XXVII.

ARGUMENTUM.

P. Lentulo et Q. Metello coss. cum, agente Lentulo, deprecante Cn. Pompeio, ab exilio revocatus esset Cicero, in quo sedecim menses fuerat; populo in hac oratione gratias egit. Omnis ergo oratio versatur in demonstranda beneficii sibi tributi magnitudine; quod hæc ipsa est grati animi significatio, cum, quantum sit beneficium, intelligere nos ostendimus, et facilius fidem facimus, gratum nobis beneficium esse. Hæc demonstratio duas partes habet: prima comparat hunc præsentem statum suum, quem populo debebat, cum superiori, illumque huic longe præfert, quanquam et illum amplissimum fuisse fatetur: altera autem restitutionem suam comparat cum restitutione aliorum consularium, P. Popilii, Q. Metelli Numidici, et C. Marii, seque multo honorificentius esse restitutum ostendit; cum illi, deprecantibus propinquis multis, rogantibus tribunis tantum, restituti sint; ipse autem, nemine præter fratrem supplicante, SCto et lege, totius Italiæ consensione, incredibili bonorum omnium studio, agente Lentulo, deprecante Pompeio, revocatus sit. In conclusione populo suam fidem, pietatem, omniaque pollicetur, quæ ab homine grato in populum et rempublicam proficisci possint.

I. 1. [*Ed. Ald. p.* 198.] QUOD precatus [1] a Jove [2] Optimo

In Barb. 2. hæc Oratio sic inscribitur, *M. Tullii pro se ipso gratulatoria de restitutione in patriam incipit*. Huic Orationi Erf. Franc. 1. Lall. Wolff. et Beck. anteposuerunt Orationem in Senatu. Vid. Nott. Varr.

Digitized by Google

Maximo,[b] cæterisque Diis immortalibus, sum, Quirites,[c] eo tempore, cum me fortunasque meas pro vestra incolumitate, otio, concordiaque devovi,[d] ut,[2] si meas rationes[*] unquam vestræ saluti anteposuissem, sempiternam pœnam sustinerem, mea voluntate[3] susceptam: sin et ea, quæ ante gesseram, conservandæ civitatis causa[e] gessissem, et illam miseram profectionem[f] vestræ salutis gratia[4][g] suscepissem; ut, quod odium scelerati homines[h] et audaces in rempublicam[5] et in omnes bonos conceptum jamdiu[i] continerent,[6] id in me uno potius, quam in optimo quoque, et in universa republica deficeret:[7] hoc si animo in vos

[*] *Utilitates.*

Cap. I. 1 Post *precatus* H addit *sum.*—2 ψ 1. *ut vel.* Mox, C *nunquam.*—3 Ms. Ursini *in ea vol.*, ipso prob. Mox, χ *sin ea*, omissa copula; et Franc. 1. *quæ gesseram ante.*—4 Pro *gratia* in χ *causa.*—5 C *ac audaces in rep.*—6 H et 8 *contineret.*—7 Junt. Naug. Cam. Manut. Oliv. Lall. *id in me unum potius, quam in optimum quemque, et in universam rem publicam deflecterent;* et sic Ox-

NOTÆ

[a] *A Jove*] Jupiter hic Cretensis fuit, Saturni filius, cujus sepulcrum in illa insula ostendebatur, ut ait ipse Cic. de Nat. D. l. III. Loquitur in sensu populi, qui hunc summum rerum omnium Deum et patrem venerabatur: alia enim longe mens ejus est, ut patet ex lib. II. de Nat. D. ubi ait, 'esse præstantem aliquam æternamque naturam, et eam suspiciendam admirandamque hominum generi:' et alibi passim.

[b] *Optimo Maximo*] Jupiter optimus est propter multa a se hominum generi, et pop. Rom. collata beneficia; maximus vero propter vim et potestatem.

[c] *Quirites*] Vide orat. pro Lege Manil. ubi de iis fuse § 1. not.

[d] *Devovi*] Verbum istud 'devoveo' de iis dicitur, qui se periculis objiciunt ut alios servent. Cum enim videret Cicero P. Clodii concionibus seditiosis, et corruptis ab eodem consulibus Pisone et Gabinio, inflammari contra se populum, comparari gladiatores, proditum se a Pompeio; aliunde vero bonos omnes, totum senatum, et equestrem ordinem ei summopere favere; maluit urbe cedere, quam bonorum vitam gladiatorum armis et multitudinis furori objicere.

[e] *Conservandæ civitatis causa*] Conservavit Cicero civitatem, cum oppressit cum vitæ periculo Catilinæ conjurationem.

[f] *Miseram profectionem*] Exilium suum significat, quod sponte suscepit.

[g] *Vestræ salutis gratia*] Timebat videlicet ne qua seditio in civitate, et bellum civile in repub. excitaretur, si remaneret.

[h] *Scelerati homines*] Per sceleratos homines, Clodium, et, qui ab ejus stabant partibus, alios intelligit.

[i] *Conceptum jamdiu*] A tempore quo Catilinæ conjurationem oppressit Cicero, multorum in se odium concitavit.

Digitized by Google

liberosque [8] vestros fuissem, ut aliquando vos, patres conscriptos,[9] [k] Italiamque universam, memoria mei, misericordia,[10] desideriumque teneret; ejus devotionis me esse convictum [11] [l] judicio Deorum [m] immortalium, testimonio senatus,[n] consensu Italiæ, confessione inimicorum,[o] beneficio divino immortalique vestro,[12] maxime lætor, Quirites. 2. Etsi [13] homini nihil est magis optandum, quam prospera, æquabilis,[14] perpetuaque fortuna,[p] secundo vitæ sine ulla offensione cursu; [15] tamen, si mihi [16] tranquilla et placata omnia fuissent; incredibili quadam, et pæne divina, qua nunc, vestro beneficio, fruor, lætitiæ voluptate caru-

onn. edd. qui hanc afferunt lectionis varietatem: pro *uno* χ *imo*; tum in eodem *optimo quoque*; pro verbis *in universam rempublicam* C H S χ *in universa civitate*, T (ut Franc. 1. Barb. 1. 2. Ven. 1480.) *universa civitate* sine præpositione *in*. *Civitate* quoque legitur in duobus Mss. Gruteri. Pro *deficeret* ψ, Franc. 1. et al. habent *deflecterent*; T *different*; ed. 1472. *deferrent*; Mss. ap. Hotom. *deficerent*; Manut. *defigerent*, ut Hotomann. et Lamb. conjecerunt. Gesnerus correxit *desæviret*; Heumann. *ejicerent*.—8 C et Dresd. *liberos* sine copula. In C χ deest *vestros*.—9 Pro *patres conscr.* H *populumque R.* T ψ, Franc. 1. Barb. 1. 2. Ven. 1480. 1483. Hervag. Naug. *patresque conscriptos*; χ *patres conscripti*.—10 C H ψ *misericordiaque*. C *desiderium* sine copula.—11 C H χ *conjunctum*.—12 C *mortalique nostro*: χ *mortalique vestro*. In Franc. 1. deest *Quirites*.—13 Edd. vett. cum Beck. *Et si*. Hotomann. mavult *Etsi enim*. In Barb. 1. *Ut si nullum est bonum magis opt*. Lamb. *Et si nihil est hom. opt.*—14 χ *equabilique*.—15 Lamb. e Ms. dedit *secundus . . . cursus*, ut etiam est in H χ. Porro, T χ *secundæ vitæ*. Postea, C *ulla* omittit. In T *nullo modo offensionis*.—16 *Si mihi* in T deest. In C tantum *mihi* omittitur. Mox,

NOTÆ

[k] *Patres conscriptos*] Cum senatus frequens aderat, senatores patrum conscriptorum nomine appellabantur, vel propter senectutem, vel propter curam quam reipub. suscipere debebant.

[l] *Esse convictum*] Convictus seu reus devotionis dicitur, qui voto se aliquo obstrinxit. Sic Virgil. Æn. v. 'Candentem in littore taurum Constituam ante aras, voti reus.'

[m] *Judicio Deorum*] Refert ad Deos, quod frustra reclamantibus tot inimicis, revocatus sit in patriam.

[n] *Testimonio senatus*] Senatus frequens decrevit de Ciceronis reditu, dissentiente nullo; immo frustra Clodio resistente, placuit senatui, nihil in repub. decernere, nulla de re agere, nisi Cicero ab exilio revocaretur. Vide orat. pro Sext.

[o] *Confessione inimicorum*] Forte designat Pompeium, quem pœnituit Ciceronem turpiter deseruisse, quem semper habuerat et defensorem, et virtutum laudatorem: nam de illius reditu, ut scribit Plutarchus, amicorum suorum opera adjutus, agere cœpit.

[p] *Æquabilis fortuna*] Æquabilis fortuna dicitur, quæ florens est semper et beata.

Digitized by Google

issem. Quid dulcius hominum generi a natura datum est, quam sui cuique liberi? mihi[17] vero et propter indulgentiam meam, et propter excellens eorum ingenium, vita sunt mea cariores: tamen non tanta voluptate erant suscepti, quanta nunc sunt restituti. 3. Nihil cuiquam fuit unquam[18] jucundius, quam mihi meus frater: non tam id sentiebam, cum[19] fruebar, quam tunc, cum carebam; et posteaquam vos me illi, et mihi eum reddidistis. Res familiaris sua quemque delectat: reliquæ meæ fortunæ[20] recuperatæ, plus mihi nunc voluptatis afferunt, quam tunc incolumes[1] afferebant. Amicitiæ, consuetudines, vicinitates, clientelæ,[q] ludi[r] denique, et dies festi, quid haberent voluptatis, carendo magis intellexi, quam fruendo. 4. Jam vero honos, dignitas, locus, ordo, beneficia vestra, quanquam mihi semper clarissima[2] visa sunt, tamen ea nunc renovata, illustriora videntur, quam si obscurata non essent. Ipsa autem[3] patria, Dii immortales! dici vix po-

C *fuisset*.—17 Pro *mihi* in H *modo*. C caret copula ante *propter*. Pro *indulgentiam* C *intelligentiam*. Tum idem *et vero et propter excellens*. In T, Barb. 2. et Ven. 1483. pro *excell.* est *ingens*. Paulo post, in C deest *sunt*.—18 *Unquam* non est in χ.—19 Pro *cum* χ *dum*. 'Pro verbis *non tam . . . carebam; et* in C legitur (nescio cur Wolff. dicat correctorem in marg. scripsisse), *Et incredibile est, quantam animo voluptatem perceperim*. Et in Ven. 1480. hoc reperit Garaton. additamentum, *sed postea, quam vos me illi, et mihi eum redd.*, *incredibile est, quantam animo voluptatem perceperim*. Atque hoc ei non contemnendum videtur.' *Beck*. Pro *eum* H habet *illum*.—20 Lambinus conjecit legendum, *reliquiæ mearum fortunarum*. Dein, C *sunt recuperatæ*: H *recuperare*.—1 *Incolumitatis* C H S T χ, Barb. 1. 2. Pall. et alii Mss. ap. Grut. et Græv. atque Ven. 1480. 1483. cum Beck. et Orell. *incolumitates* Mss. pauci, Grut. et Verburg. *incolumi* Junt. Ascens. Crat. Naug. Manut. Lamb. Græv. Oliv. Lall. et Weiske: *incolumitate* Ms. Lambini, qui legi mavult *incolumi totæ*, vel *incolumes totæ*, vel *incolumitas*, vel *incolumitas ipsa*. Hotomannus conjecit *incolumes incolumi*, aut etiam tantum *incolumes*, quod Ern. et Schutz. dederunt. In Barb. 1. legitur, *plus voluptatis afferunt mihi nunc, quam incolumitatis afferebant*.—2 χ *carissima*.—3 *Autem* et mox *vix* in Dresd. deest. Pro *autem* in C est *hujus*; in H ψ *enim*. Heumannus verba *dici vix potest* deleri

NOTÆ

q *Clientelæ*] Clientelarum nomine, et clientum multitudo, et eorundem in patronos officium intelligitur. Clientes omni officiorum genere patronos, patroni vero clientes omni patrociniorum genere proseqnebantur.

r *Ludi*] Ludis civitatis principes intererant; quos tamen neglexisse sæpius dicit, ut scribendis orationibus, vel studiis aliis vacaret.

Digitized by Google

test, quid caritatis, quid voluptatis habeat![4] quæ species Italiæ! quæ celebritas oppidorum![b] quæ forma regionum! qui agri! quæ fruges! quæ pulchritudo urbis! quæ humanitas civium! quæ reipublicæ dignitas! quæ vestra[5] majestas! Quibus ego omnibus antea rebus sic fruebar, ut nemo magis. Sed tanquam bona[6] valetudo jucundior est eis,[7] qui e gravi morbo recreati sunt, quam qui nunquam ægro corpore fuerunt; sic ea omnia[8] desiderata magis, quam assidue percepta, delectant. II. 5. Quorsum igitur hæc disputo?[9] quorsum? ut intelligere possitis, neminem unquam tanta eloquentia fuisse, neque tam divino atque incredibili genere dicendi, qui vestrorum magnitudinem[10] multitudinemque beneficiorum, quæ in me, fratremque meum, et liberos[11] nostros contulistis, non modo augere, aut ornare oratione,[12] sed enumerare, aut consequi possit. A parentibus (id quod necesse erat) parvus[13] sum procreatus: a vobis natus sum consularis.[s] Illi mihi fratrem, incognitum, qualis futurus esset, dederunt: [*p.* 199.] vos spectatum[14] et incredibili pietate cognitum[t] reddidistis. Rempublicam

[b] *Frequentia civium.*

vult.—4 χ, Lamb. 1566. Ern. Beck. Weiske, Schutz. et Orell. *habet*, ut in marg. ed. Gothofred. conjectum. In Mss. ut Guelf., teste Ern., est *ht* vel *hbt*. Ceteri *habeat*. Pro *species* in C et χ *spes*.—5 Heumann. pronomen *vestra* ante *majestas* deleri vult.—6 *Sed sicut tanquam bona* C H S T, Barb. 1. 2. et ed. 1472. *Sed sic tanquam bona* χ: *Sed sic bona* Franc. 1. *Sic tanquam bona* Erf. *Sed sicut bona* edidit Græv.—7 Pro *eis* C et H *his*. Post *qui* C et Dresd. addunt *diu*. In C quoque deest præpositio ante *gravi*.—8 H *sic hæc omnia*.

CAP. II. 9 Nonnullæ edd. vett. *disputatio*. In Dresd. et Barb. 1. desunt verba *Quorsum igitur hæc disp.* Mox, C et Dresd. *possimus*, suprascr. in C *potestis*. Tum, *tantæ eloquentiæ* C T, Guelf. Franc. Dresd. Barb. 1. 2. ed. 1472. et Wald. prob. Grævio.—10 C H S χ, Barb. 1. 2. Ven. 1483. *vestram magn.* et paulo post, pro *quæ* H χ, Barb. 1. et Ven. 1483. habent *quam*.—11 Nonnullæ edd. vett. cum Heumanno *liberosque*.—12 *Oratione* in C T et Dresd. omittitur. Grævius mavult hoc vocab. reponi post *consequi*. Tum, C *sed nec quidem enum.* et χ *consequi posset*.—13 Pro *parvus* Græv. conjecit *magnus*, Heumann. *longus*, et Weiske *Arpinas* legend.—14 C *vos et spect.*—15 In eodem Ms. deest *pæne*. Ern. scribi jussit *amissa esset aut erat*: unde Schutz.

NOTÆ

[s] *Natus sum consularis*] Consulatum habuit a populo; et ab exilio revocatus, quasi novam vitam accepit.

[t] *Cognitum*] Cognovit Cicero exul, quanto eum amore Q. frater prosequeretur: toto enim illo tempore, in urbe et foro pro reditu illius populo supplicavit: immo vero, cum decre-

illis accepi temporibus[w] eam, quæ pæne[15] amissa est:[x] a vobis jam[16] recuperavi, quam aliquando omnes unius opera[17] servatam judicaverunt. Dii immortales mihi liberos dederunt:[18] vos reddidistis. Multa præterea a Diis immortalibus optata[19] consecuti sumus: nisi vestra voluntas fuisset, omnibus divinis muneribus caruissemus.[y] Vestros denique honores, quos eramus gradatim[z] singulos assecuti, nunc a vobis universos habemus; ut, quantum antea parentibus, quantum Diis immortalibus, quantum[20] vobismetipsis, tantum hoc tempore[1] uni populo Romano debeamus.

6. Nam, cum in ipso beneficio[2] vestro tanta magnitudo

dedit *amissa esset.*—16 *Jam* tacite dedit Gruter. quem Græv. Oliv. Ern. Lall. Weiske, et Schutz. secuti sunt. Ceteri *eam.*—17 *Ope* Dresd. *opere* T, Franc. 1. Erf. Barb. 2. ed. 1472. Ven. 1480. et Græv. *Mea un. opera* maluerunt Hotomannus et Heumann.—18 Lamb. *liberos mihi ded.*—19 In χ deest *optata.* Mox, pro *fuisset* Lamb. conjecit *affuisset* vel *favisse* legend. Dein, quidam ap. Lamb. *omn. donis ac muneribus.* Porro, *careremus* H 8, Erf. Mss. Lamb. Ven. 1483. Lamb. et Beck. *carueramus* ψ et Orell. In Pall. partim *careremus*, partim *caruerimus*, quod est in Ms. Vict. Ceteri *caruissemus.* Pro *Vestros* χ *Nostros.*—20 Pro *quantum . . . quantum . . . quantum*, tribus locis χ habet *qui tum.* In C et Dresd. desunt verba *quantum Diis immort.* Tum, Orell. conjecit *nobismet.*—1 Dresd. *tantum hujus temp.* Pro *uni* (quod Ern. e conjectura edidit) T, Barb. 2. ed. 1472. Ven. 1483. Junt. habent *universum cuncto;* T, Erf. Guelf. Pal. 1. Ms. Paris. et Mss. Lambini cum Lallem. *universo cuncto;* 8 χ *universa cuncta;* Mss. Grævii *universe cuncta;* Barb. 1. *in universum cuncto;* edd. pleræque ante Lamb. *universo cuncta;* Lamb. Grut. Græv. Oliv. Lall. Weiske et Schutz. *universim cuncto;* H, Beck. et Orell. *cuncto.* Hotomannus scribi *universe* et *cuncta* deleri jussit: Grævius autem *cuncto* deleri maluit, quod in Franc. 1. et Ms. Lamb. deest. Garaton. conjecit legend. *universo conjuncte.*—2 C *Nam tum ipso benef.* Dein, ed. Oliv.

NOTÆ

tus est reditus, a Clodianis, ut narrat Plutarchus, in foro inter cadavera tanquam occisus jacuit.

[w] *Rempublicam illis accepi temporibus*] Cum consul fractus est, gubernandam rempub. difficillimis temporibus accepit, propter motus quos Catilina excitabat, ut consulatum obtineret.

[x] *Quæ pæne amissa est*] Per Catilinam, et conjurationis socios, pæne amissa est respub. sed hanc vitæ suæ periculo restituit, ut indicant verba quæ proxime sequuntur.

[y] *Divinis muneribus caruissemus*] Ostendit quod nisi fuisset bene affecta in se voluntas senatus, omnibus illis muneribus caruisset; quæ divina, propter excellentiam, appellat.

[z] *Gradatim*] Per gradus dabantur magistratus, habita ætatis ratione: 1. ædilitas, deinde quæstura, tum prætura, et consulatus: suo autem anno quosque se adeptum lib. II. de Off. ait.

Digitized by Google

est, ut eam complecti oratione non possim; tum in studiis vestris tanta animorum declarata est voluntas, ut non solum calamitatem mihi detraxisse,[3] sed etiam dignitatem auxisse videamini. III. Non enim pro meo reditu,[4] ut pro P. Popillii,[a] nobilissimi hominis, adolescentes filii, et multi præterea cognati atque affines deprecati sunt; non, ut pro Q. Metello,[b] clarissimo viro, jam spectata ætate filius, non L. Diadematus,[5] [c] consularis, summa auctoritate vir, non C. Metellus[6] censorius,[d] non eorum liberi, non Q. Metellus Nepos,[e] qui tum consulatum petebat, non sororum[f] filii, Luculli,[g] Servilii,[h] Scipiones:[i] permulti enim tum[7] Metelli,

vestra. Post *eam* C addit *rem;* et pro *oratione* in χ *actione.*—3 C, Erf. Barb. 1. 2. *detraxistis.* Mox, C *videamur.*

Cap. III. 4 H T ψ, Pall. *pro mea reatu.* In C T χ deest præpositio ante *P. Pop.*—5 Ms. Memmian. et tres Oxoun. Mss. cum Gruter. Græv. Oliv. Lall. *filius L. Diad.* Lamb. quater delevit *non.* 'In Pal. 9. *filius Lucius, non Diadematus.* Pro *L.* in S est *Lycius,* T *litius,* Franc. 1. *Lucius.* Tum *Diadematus* est in Ms. Memmian. ap. Lamb. (ubi *L. Metellus Diademate,* sed Metelli nomen e gloss. accessit), Ms. ap. Ursin. Gembl. S. Vict. Erf. Pall. Barb. 1. tribus Oxonn. ed. Ven. 1480. In Franc. 1. Barb. 2. et χ *Diademuter;* C *Diadema;* T *diademate.* ... In ed. 1472. et Ven. 1483. *Delmaticus,* unde hoc, aut *Dalmaticus,* deinde usque ad Lamb. vulgatum est. Perperam Heumann. censet, nihil referre, utrum *Dalmaticus* an *Diadematus* scribatur.' *Beck.*—6 C S T χ, Barb. 2. et edd. pleræque ante Grut. *Q. Metellus.* ψ, Oliv. Lall. prænomen omittunt. In Barb. 1. verba *non C. Metellus cens.* omnino desunt. Pro *censorius* H et S *censorinus.*—7 Pro *enim tum* H *etiam;* ψ *enim tamen.*

NOTÆ

[a] *P. Popillii*] Popillius ille consul fuit A. U. C. 622. cum Manlio, qui de Gallis triumphavit. A Graccho ejectus est in exilium, quod, jubente senatu, in eos animadvertisset, qui cum eo consenserant.

[b] *Q. Metello*] Metellus ille de Jugurtha Numidiæ rege triumphavit. Is cum Gracchi leges, quas Saturninus asserebat, jurejurando confirmare noluisset, in exilium profectus est; a quo, consensu totius populi, anno sequenti revocatus est.

[c] *L. Diadematus* [*L. Dalmaticus*] L. Metellus Dalmaticus a devictis a se Dalmatis vocatus est. Dalmatia porro Illyrici regio est.

[d] *C.* [*Q.*] *Metellus censorius*] Non Q. sed C. legendum est, ut patebit ex sequenti oratione. Is cum Numidico censor fuit.

[e] *Metellus Nepos*] Lentuli collega fuit Metellus Nepos.

[f] *Non sororum*] Sorores illas Metellas in sequenti oratione vocat, ut videbitur.

[g] *Sororum filii, Luculli*] Ex Metella videlicet, Numidici sorore, Lucullus ille natus est.

[h] *Servilii*] Servilius nepos fuit, ex sorore illius Metelli qui exulavit.

[i] *Scipiones*] Metellus Scipio intelligendus est, qui Corneliam filiam habuit, quæ Pompeio nupsit.

Digitized by Google

aut Metellorum liberi pro Q. Metelli reditu vobis ac patribus vestris supplicaverunt. Quodsi ipsius summa[8] dignitas maximæque res gestæ non satis[9] valerent; tamen filii pietas, propinquorum preces, adolescentium squalor, majorum natu[10] lacrymæ populum Romanum movere potuerunt. 7. Nam[11] C. Marii (qui post illos veteres clarissimos consulares, vestra[12] patrumque memoria, tertius ante me consularis, subiit indignissimam fortunam[k] præstantissima sua gloria) dissimilis fuit ratio. Non enim ille[13] deprecatione rediit; sed in discessu[e][14] civium, exercitu se armisque revocavit.[15] Me autem nudum a propinquis, nulla cognatione munitum, nullo[16] armorum ac tumultus metu, C. Pisonis,[l] generi mei, divina quædam et inaudita[17] pietas atque virtus, fratrisque mei[18] miserrimi atque optimi quotidianæ lacrymæ, sordesque lugubres a vobis deprecatæ sunt. 8.

[e] *Dissensione.*

Oliv. et Lall. *tum* omiserunt. Mox, H χ ψ, Mss. ap. Lamb. cum Græv. Oliv. Lall. Weiske, Beck. et Orell. *Metellarum*, ut Hotom. conjecerat. Pro *aut* Hotom. scribi maluit *tum*.—8 Oliv. et Lall. *summa* omiserunt.—9 In χ deest *non satis*. Tum, *valent* C H χ, Guelf. et edd. ante Junt. Pro *filii* in C χ ψ *illi;* in H *illius*.—10 *Natu* non est in C. χ habet *maj. jam lacrymas*. Dein, C *populi Romani*.—11 χ *Non*.—12 C, Barb. 2. et Ms. Lamb. *hac vestra:* H χ, Barb. 1. *ac vestra*. Mox, pro *ante me* in C χ *autem*.—13 C et T carent *ille*.—14 *Dissensu* ψ, Franc. 1. Nang. Lamb. Græv. Oliv. Lall. *disceptu* S.—15 '*Revocavit*] Post hoc verbum in H S additur, *Hoc autem majus est vestrum in nos promeritum, quod non multitudini propinquorum, sed nobismet ipsis nos reddidistis;* quæ leguntur c. 4. init. ibi autem non omissa in illis codd. videntur. χ *revocabit. At me nondum hoc autem magis est vestrum in nos promeritum, quod non multitudine propinquorum: sed vobismet ipsis nos reddidistis.*' Beck. Pro *Me autem* C T, Franc. 1. Barb. 1. 2. Mss. Lambini et Gruteri, atque edd. Nang. Hervag. et al. cum Græv. Beck. Weiske, et Orell. habent *At me*. In duobus Mss. Lambini deest præpositio ante *propinquis*.—16 χ *ullo*. Mox, in C legitur *Cn. Pisonis, generis mei*. In χ quoque *generis*.—17 C T χ, Franc. 1. Dresd. Barb. 1. 2. ed. 1472. omittunt *et inaudita*. Pro *pietas*, quod Ern. e conjectura dedit, omnes aliæ edd. et Mss. habent *auctoritas*.—18 In H T χ ψ, Franc. 1. Dresd. Guelf. Barb. 1. 2. Mss. Pariss. et ed. 1472. deest pronomen *mei;* itaque id deleverunt Græv. Lall. Beck. et Orell. Pro *miserrimi* in T *infimi*, in

NOTÆ

[k] *Indignissimam fortunam*] Indignissima Marii fortuna fuit, quia post sex consulatus a Sulla cum filio ejectus est in exilium.

[l] *C. Pisonis*] Pisones e Numæ Pompilii familia orti sunt, a pinsendo dicti. Caius autem ille Piso propinquus erat L. Pisonis; quo consule, in exilium Cicero profectus est.

Digitized by Google

Frater erat unus, qui suo squalore vestros oculos inflecteret; qui suo fletu desiderium mei,[19] memoriamque renovaret; qui statuerat, Quirites, si vos[20] me sibi non reddidissetis, eandem subire fortunam:[m] et[1] tanto in me amore extitit, ut negaret fas esse, non modo domicilio, sed ne sepulcro quidem se[2] a me esse sejunctum. Pro me præsente senatus, hominumque præterea viginti millia vestem mutaverunt: pro eodem absente[3] unius squalorem sordesque vidistis. Unus hic, qui domi, qui in foro[4] posset esse mihi pietate filius, inventus est beneficio parens, amore idem, qui semper fuit, frater. Nam conjugis miseræ[5] squalor et luctus, atque optimæ filiæ mœror assiduus, filiique parvi[6] desiderium mei, lacrymæque pueriles, aut

χ *miserum.*—19 C χ *mei* omittunt.—20 In C, Franc. 1. Dresd. et ed. 1472. deest *vos.*—1 Copulam non agnoscunt C χ, Franc. 1. Dresd. Barb. 1. 2. ed. 1472. Naug. Græv. et Lall.—2 Pro *se*, quod in H deest, C habet *si.*—3 C S T χ, Barb. 1. 2. et ed. 1472. *pro eo me abs.* Mss. pauci et ed. Junt. cum Grut. Oliv. Weiske, Beck. et Orell. *pro eodem me abs.* Franc. 1. et Ms. Paris. cum Græv. et Lall. *pro me abs.* Lamb. e Ms. *pro abs.* prob. Heumanno. Ern. ex altero Ms. Lamb. cum Schutz. *pro eodem abs.*—4 '*Qui domi, qui in foro*] Mirum est, quomodo se in h. l. torserint viri docti, conjiciendo et interpretando. *Qui domi* sane abest a libris quibusdam scriptis, etiam Guelf. ed. Wald. delevitque Grævius. Edd. Rom. 1480. Brix. *Unus hic qui domi, qui in foro posset esse mihi pietate filius, inventus est enim. Enim* delevit ed. Med. Atque hæc vulgata facta. Junt. dedit *Unus hic domi in foro, qui posset esse mihi ætate filius, inventus est beneficio parens, &c.* Arbitror locum sic esse constituendum, *Unus hic inventus est, qui domi, qui in foro, mihi esse posset* (vel tantum *esset*) *pietate filius, beneficio parens, amore qui semper fuit frater.*' Ern. 'Lambinus correxit, *Unus hic, qui domi posset esse mihi ætate filius, in foro pietate item filius inv. est, benef. par. amore, &c.* Fefellit eum Naugerii editio, exhibens *qui domi, qui in foro posset esse mihi ætate filius*, quanquam in nullo alio libro *ætate* legitur. Codd. lectiones hæ afferuntur: Dresd. *Unus quidem hic in foro:* C S T χ, Barb. 1. 2. *Unus hic quidem in foro*, ut ed. 1472. H *Unus hic, qui demum in foro:* Franc. *Unus qui in foro*, unde Græv. et Lall. (in cujus plerisque codd. verba *qui domi* deerant) ediderunt *Unus hic qui in foro.* Sed rectius Garaton. prætulit, quod in uno e codd. Lallem. erat, *Unus hic, qui quidem in foro.* Quoniam tamen opposita verba *aut itineribus ... aut tectis* videntur duo vocabula postulare, servavi vulgatam scripturam. Ceterum, in nonnullis edd. *possit*, pro quo *posset* legendum docuit Heumann.' *Beck.* In H deest *mihi.* Wolf. conjecit *Unus hic, qui domi, qui in foro posset esse, is mihi pietate filius inv. est, b. p.* Ceteri ut Ern.—5 χ *miser.*—6 '*Parvi*] H S *parvuli:* χ *parvi: vulgi singultus*, quod cum etiam inveniretur in cod. Ursini, Au-

NOTÆ

[m] *Eandem subire fortunam*] Fratris pietatem laudat, qui statuerat cum fratre Cicerone abire in exilium, nisi fuisset revocatus.

Digitized by Google

itineribus[7] necessariis,[n] aut magnam partem tectis ac tenebris continebantur. IV. Quare hoc majus est vestrum in nos promeritum, quod non multitudini[8] propinquorum, sed nobismetipsis nos reddidistis.

9. Sed quemadmodum propinqui, quos ego parare non potui, mihi ad deprecandam calamitatem meam[9] non affuerunt; sic (illud, quod mea virtus præstare debuit) adjutores, auctores,[10] hortatoresque ad me restituendum ita multi fuerunt, ut longe superiores omnes hac dignitate copiaque superarem. Nunquam de P. Popillio,[11] clarissimo atque fortissimo viro; nunquam de Q.[12] Metello, nobilissimo et constantissimo cive; [*p.* 200.] nunquam de C. Mario, custode civitatis atque imperii[o] vestri,[13] in senatu mentio facta est. 10. Tribuniciis [superiores][14] illi rogationibus, nulla auctoritate senatus sunt restituti. Marius

gustinus locum esse mancum ratus (quoniam desiderium in uno filio positum displicebat) conjecit *filiique parvi vagi singultus desiderio mei:* Ursinus autem, *filiique parvi vagiens ejulatus desiderio mei.*' Beck. Pro *desiderium* χ *desiderii.*—7 In C T χ, Franc. Dresd. Barb. 1. 2. Ven. 1480. 1483. deest *aut* ante *itineribus.* In Ven. 1480. et 1483. legitur *lacrymæ pueriles pietatem: vestram moverunt. Aut itiner. &c.* H et S quoque *pietatem vestram moverunt.* Tum, C *itineribusque.* '*Aut* (ante *magnam*) C deest. H S T *ut.* Franc. 1. *ut magna parte,* sed antiqua manus superscripserat, 'Al. *aut magnam.*' Dresd. *itineribus necessariis continerentur,* omissis verbis interjectis. *Magna parte* in nonnullis antiq. edd. legebatur, sed scripturam codd. plerorumque *magnam partem* tuentur Hotom. Lamb. Gruter. Heumann. C *in partem.* Verba *tectis ac tenebris* in C desunt. H S *lectis ac ten.* T *lectus ac tenebris:* χ *tectis: actis tenebris. Lectis* est etiam in Franc. 1. et Gruterianis Mss., Barb. 1. 2. et edd. usque ad Naug. et Hervag.' *Beck.*

CAP. IV. 8 C *in nos vestrumque prom., sed non multitudinem.* Mox, idem Ms. *vobismet.* In ψ deest *nos.*—9 C et Dresd. omittunt *meam.* Tum, *non fuerunt* C H S χ ψ, Franc. 1. Dresd. Barb. 1. 2. et edd. vett. cum Grævio.—10 *Auctores* in C T χ, *hortatoresque* in C H S T χ deest. Utrumque vocab. etiam in Dresd. Franc. 1. Barb. 1. 2. et ed. 1472. 1480. omittitur; unde e glossem. enatum censuere Græv. et Garaton.—11 In C legitur *C. Pupilio.* Pro *atque* C habet *ac;* H *et.*—12 C prænomen Q. omisit. Mox, in χ desunt verba *et constant.*—13 C χ ψ *nostri.*—14 Vox *superiores* Ernesto et Wetzelio

NOTÆ

[n] *Itineribus necessariis*] Filius Ciceronis, filia, conjux, et gener ibant frequenter ad amicorum domos, et ibi pro patre supplicabant.

[o] *Custode civitatis atque imperii*] Marius, deletis Cimbrorum Teutonumque exercitibus, conservator imperii dictus est, vel ab iis qui ejus novitatem despiciebant. Vide Liv. lib. LXVIII.

Digitized by Google

vero non modo non[15] a senatu, sed etiam oppresso senatu est restitutus: nec rerum gestarum memoria in reditu C. Marii, sed exercitus[16] atque arma valuerunt. At de me ut valeret, semper senatus flagitavit: ut aliquando perficeretur,[17] cum primum licuit,[p] frequentia atque auctoritate perfecit. Nullus in eorum reditu motus municipiorum[q] et coloniarum factus est. At me in patriam ter suis decretis[r] Italia cuncta revocavit. Illi, inimicis interfectis, magna civium cæde facta, reducti sunt: ego iis,[18] a quibus ejectus[19] sum, provincias obtinentibus,[s] inimico autem[20] optimo[t] viro et mitissimo, altero consule referente, reductus sum; cum is[t] inimicus,[u] qui ad meam perniciem vocem

suspecta est.—15 Negationem *non*, secundo loco, omittunt C T χ, Dresd. Guelf. Barb. 1. 2. Pariss. ed. 1472. 1480. et eam deleverunt Græv. Lall. et Beck. Pro *etiam*, quod in T χ deest, H habet *ab*.—16 H *et si exerc.* Mox *ut valerem* C, Dresd. *ut valerent* H S, Barb. 1. 2. ed. 1472. Ven. 1483. *ut ne valerent* Ven. 1480.—17 *Proficeretur* C et ed. 1472. *proficeret* Franc. 1. *proficerentur* Barb. 2. *proficiscerentur* Barb. 1. *perficerent* Ven. 1480. 1483. Pro *licuit* in χ *valuit*; et pro *frequentia* H et S *sententia*. Dein, *perfregit* C T χ, Pal. 2. 9. Barb. 1. 2. et Ms. Vict. Denique, Mss. Lambini *Nullius in eorum red.*—18 Verba *magna . . . iis* in C desunt. Pro *magna civium* χ, Barb. 1. ed. 1472. Ven. 1480. habent *magnatum*; ed. Med. *magnatum civium*; Franc. 1. *magna magistratuum*. In Dresd. deest *ego*. Grævius delevit pronomen *iis*, quod abest a Franc. 1. Dresd. Barb. 1. 2. et ed. 1472.—19 *Projectus* S: *rejectus* ed. pr. In C deest *sum*. Mox, χ *provinciam*.—20 Pro *autem* C H S T χ, Dresd. Franc. 1. Barb. 1. 2. Mss. Gruteri et edd. pr. habent *hoc*; et sic Heumann. Beck. et Orell. dederunt. Lambinus e conjectura dedit *inimico autem altero consule opt. viro et mitiss., alt. cons. ref.* Verbum *referente* Ernesto su-

NOTÆ

[p] *Cum primum licuit*] Clodiani prohibebant seditiose ne de Ciceronis salute ageretur; sed eorum vis tandem summo civium consensu superata est.

[q] *Nullus motus municipiorum*] Non arma sumserunt municipia, sed cives e municipiis et coloniis venerunt ad comitia, ut de Cicerone revocando agerent.

[r] *Ter suis decretis*] Fabricius, in vita Ciceronis, refert, Kal. Jun. frequentem senatum de Ciceronis reditu decrevisse: quarto deinde Kal. Novemb. octo tribunos de Ciceronis reditu legem promulgasse: denique Kal. Jun. anno sequente, Lentulo consule referente, senatusconsultum factum esse de Cicerone ab exilio revocando.

[s] *Provincias obtinentibus*] Piso Macedoniam obtinebat; Gabinius Syriam.

[t] *Inimico autem optimo*] Metellum significat consulem, qui, cum Ciceroni, propter Clodium, esset inimicus, rediit in amicitiam cum eo; quia et ejus reditum adjuvit primum, deinde de illo retulit ad senatum.

[u] *Inimicus*] Clodius prohibebat Ci-

Digitized by Google

suam communibus[2] hostibus præbuisset, spiritu duntaxat viveret,[x] re quidem infra omnes mortuos amandatus esset. v. 11. Nunquam[3] de P. Popillio L. Opimius,[y] fortissimus consul, nunquam de Q. Metello non modo C. Marius, qui erat inimicus,[z] sed ne is[4] quidem, qui secutus est, M. Antonius,[a] homo eloquentissimus, cum A. Albino collega senatum aut populum[5] est cohortatus: at pro me superiores consules[b] semper, ut referrent,[6] efflagitati sunt; sed veriti sunt, ne gratiæ causa facere viderentur, quod alter mihi affinis erat, alterius causam capitis receperam: qui provinciarum[7] fœdere irretiti,[c] totum illum annum querelas[8] se-

spectum est.—1 C *his*.—2 Pro *communibus* in χ *omnibus*. Mox, pro *spiritu* C H χ, edd. 1472. Med. Ascens. *si ritu;* Franc. 1. *fere ritu;* Hotom. legi malebat *specie*. Tum, H *vivere*. Pro *re quidem* H *requie;* C χ, Dresd. Franc. 1. ed. 1472. Med. *requiem*. Pro *infra* χ *inter*. Paulo post, *mandatus* C H, Dresd. ed. 1472. Med. *amandatus* Franc. 1.

Cap. v. 3 χ *Nam quod*. Pro *Nunquam* ... *consul* in H tantum legitur *Nam*. Prænomen *P.* in C S T χ deest. Mox C *Popilio*, et C T *Optimus*. Post *nunquam* H et ψ addunt *quidem*. Denique in χ deest *modo*.—4 H *et ne is*. C S χ omittunt *est* post *secutus*.—5 *Sen. et pop.* C S χ, Dresd. Franc. 1. ed. 1472. *sen. populumque* H.—6 C *ut referentes:* H *ut ne referrent*. Tum, Beck. Schutz. et Orell. auctoritate C H S T χ, Barb. 1. 2. dederunt *flagitati sunt*.—7 Heumann. legi vult *sed vel veriti sunt* ... *vel provinciarum*. '*Alter mihi affinis erat*] Mira est lectio e C (neque ex ullo alio libro notata), *aras affinis beatorum*. Grævius in suis codd. omnibus et ed. 1472. pro *alter* scriptum invenit *alius*, quod etiam in utroque Barb. est.' *Beck.* Pro *qui* C *quam*. In χ deest *fœdere*. Pro *irretiti* C et nonnulli Pall. *irritaque;* S *irruptoque;* T, Franc. 1. Pall. plerique, Ms. Lamb., alius Henr. Stephani, et ed. 1472. *irritati;* Pal. 9. *irritatus;* Ms. Vict. *irinati;* Barb. 1. *irritatas;* χ *irritatasque;*

NOTÆ

ceronis reditum, per Pisonem et Gabinium coss. quos omnes communes inimicos habebat Cicero, et quibus suam vocem Clodius præbuit, cum legem de Cicerone ejiciendo in exilium tulit.

[x] *Spiritu viveret*] Loquitur de Clodio, qui ita abjecto et debilitato animo fuit, ut nihil præter spiritum haberet.

[y] *L. Opimius*] Opimius consul cum Q. Fabio C. Gracchum interfecit.

[z] *Erat inimicus*] Quia favebat Saturnino: nobilitati vero inimicus fuit.

[a] *Qui secutus est, M. Antonius*] Antonius ille orator insignis anno sequenti consul fuit cum Albino.

[b] *Superiores consules*] Piso et Gabinius sæpe rogati sunt a populo et senatu, ut de Ciceronis reditu referrent: at noluerunt, veriti, ut dicebant, ne id gratiæ concedere viderentur; quia Piso, gener Ciceronis, affinis erat; et Gabinius a Cicerone in capitis causa defensus erat, ut ait lib. II. Ep. ad Q. Fratrem. Hic autem ironice loquitur.

[c] *Provinciarum fœdere irretiti*] Jam subjicit causam quare nihil de Cice-

Digitized by Google

natus, luctum bonorum, Italiæ gemitum pertulerunt. Kalendis vero Jan.[9] [d] posteaquam orba respublica consulis fidem, tanquam legitimi tutoris,[e] imploravit, P. Lentulus consul,[10] parens, Deus salutis nostræ, vitæ,[11] [f] fortunæ, memoriæ, nominis, simulac de solenni[12] religione retulit,[g] nihil humanarum rerum sibi prius, quam de me agendum judicavit. 12. Atque eo die[13] confecta res esset, nisi is tribunus plebis,[h] quem ego maximis[14] beneficiis quæstorem consul ornaveram, cum et cunctus ordo, et multi eum summi viri orarent, et Cn. Oppius[15] [i] socer, optimus vir, ad pedes ejus[16] flens jaceret; noctem sibi ad deliberandum postulasset: quæ deliberatio non[17] in reddenda, quemadmodum

Barb. 2. *irritasque.*—8 χ *querela:* Lamb. et al. *quærelas.*—9 C *Januarii*; alii *Januariis.* Tum, C *postquam.* Postea, idem Ms. *consul.*—10 *Consul* Weiskio suspectum est.—11 *Salus nostræ vitæ* C H S ψ, Barb. 1. 2. ed. Wald. Junt. Ald. Lamb. Oliv. Weiske, Beck. Schutz. et Orell. Garatonus ex orat. in Sen. c. 4. pro Sext. 69. maluit scribi *parens deus nostræ vitæ*, quod etiam Wolf. præfert, si quid mutandum sit.—12 A Franc. et H abest *solenni.* In Dresd. Gnelf. ed. 1472. Ven. 1480. 1483. Med. *de sole de relig.* C χ ψ et Barb. 2. *sole de relig.* Barb. 1. *simul ac de sola relig.*—13 C T *ea die.*—14 C *maximus.* Pro *quæstorem consul ornaveram* C *consuleram.* Ad *ornaveram* in ed. Oxon. hæc affertur varietas: χ [sic] *ornaveram noctem sibi ad deliberandum postulasset:* χ [sic] *ornatam noctem sibi ad deliberandum postulasset.*—15 Pro *Oppius* C H χ, Dresd. Franc. 1. habent *Pompeius.*—16 In Barb. 1. 2. et Ven. 1483. deest *ejus.* Pro *jaceret, noctem* C *jacentem nocentemque;* χ *jaceret, noctemque.*—17 H *sed deliberatio illa non.* Pro *reddenda* C *re delenda.* Mox, *arbitrantur* H S T, Franc. 1. et ed. 1472. *arbitrentur* C et Dresd. *arbitrarentur*

NOTÆ

rone retulerunt; quia Pub. Clodius Gabinio Syriam, Pisoni Macedoniam spoponderat, si modo ab eis in ejiciendo in exilium Cicerone adjuvaretur.

[d] *Kalendis Januariis*] Kal. Januariis creati consules, P. Lentulus Spinther et Q. Cæcilius Metellus Nepos, magistratum inierunt.

[e] *Legitimi tutoris*] Similitudo est; quemadmodum enim sancta esse debet fides legitimi tutoris in conservandis et administrandis pupilli bonis; ita sincera debet esse consulis fides in repub. gubernanda.

[f] *Deus salutis nostræ, vitæ* [*Deus, salus nostræ vitæ*] Hyperbole illustris, ut suum liberatorem prædicet.

[g] *De solenni religione retulit*] Statim atque inibant magistratum consules, proponebant quid esset decernendum de religione: quo facto, de Cicerone retulit Lentulus.

[h] *Is tribunus plebis*] Attilius Gavianus, unus ex novem qui post Clodium tribuni facti sunt, noctem petiit ad deliberandum. Ejus in se ingrati animi vitium notat.

[i] *Oppius*] Oppius, quem et Cornicinum appellat in orat. pro Sextio, Gaviani socer fuit.

Digitized by Google

nonnulli arbitrabantur, sed, ut patefactum est, in augenda mercede[k] consumta est. Postea res acta est in senatu alia nulla; cum variis rationibus impediretur, et voluntate tamen perfecta senatus[18] causa, ad vos[l] mense Jan. deferebatur. 18. Hic tantum interfuit[m] inter me et inimicos meos. Ego, cum homines in tribunali Aurelio[n] palam conscribi centuriarique[19 o] vidissem; cum intelligerem, veteres ad spem cædis Catilinæ copias esse revocatas;[20] cum viderem, ex ea parte homines, cujus partis[1] nos vel principes numerabamur, partim quod mihi inviderent, partim quod sibi timerent, aut proditores esse, aut desertores[2 p] salutis meæ; cum duo consules,[q] emti pactione provinciarum, auctores se inimicis reipublicæ tradidissent; cum egestatem,

χ, qui, paulo post, habet *in agenda mercede.*—18 *Et cum variis rat. imp., voluntate tamen perspecta senatus, &c.* edd. pleræque ante Grut. cum Oliv. Weiske, Beck. Schutz. et Orell. Pro *variis* in C, Dresd. Barb. 1. 2. est *vanis.* Tum Ven. 1480. *et voluntas;* Barb. 1. 2. Ven. 1483. Naug. *et voluntate.* Postea, χ ψ et pauci alii *perfecta;* H *profecta.* Pro *causa* Barb. 1. 2. et Ven. 1480. *tamen:* pro *causa ad vos* C *tam apud vos;* H *causa ad nos;* χ ψ *causa apud vos;* Dresd. *tam apud nos.*—19 C *contaminarique,* suprascr. 'vel *centuriari.*'—20 *Renovatas* Guelf. Dresd. Franc. Barb. 1. 2. Ms. Ursini, ed. 1472. et Wald. *novatas* C et H.—1 *Cui parti* C H χ, Guelf. Franc. 1. Dresd. Barb. 1. 2. Mss. Pariss. ed. 1472. cum Græv. et Lall. Pro *numerabamur* in C *mirabamur;* et

NOTÆ

[k] *In augenda mercede*] Petiit noctem ille Attilius, non ut de Ciceronis reditu, sed de mercede duplicanda ageret cum Clodianis, ut reditum Ciceronis impediret.

[l] *Causa ad vos*] Per Fabricium, tribunum plebis, causa Ciceronis delata est ad senatum. Scribit autem Plutarchus, cum Clodius senatores videret inclinari ad revocandum Ciceronem, ad mensem Januarium causam differri voluisse.

[m] *Hic tantum interfuit*] Jam incipit controversias omnes exponere, quæ inter se et Clodianos extitere, dum omnes magistratus, et omnis respub. pro se steret.

[n] *In tribunali Aurelio*] Aurelia Orestilla Catilinæ non prius nupsit, quam is suum filium, ætate jam adultum, interfecit: cum itaque velit in odium Clodium adducere, fingit illud tribunal, ut ostendat Clodium collegiorum simulatione servos conscripsisse, et Catilinæ copias cum iisdem ducibus spe incendiorum reduxisse.

[o] *Centuriari*] Centuriari, id est, in centurias, aut classes ordinesque, distribuere: hic autem rationes affert, quare abire maluerit quam cum bonis contra improbos cives decertare.

[p] *Proditores esse aut desertores*] Hic Hortensium notat, a quo scelerate se et insidiose tractatum fuisse, queritur lib. I. Epistt. ad Q. fratrem.

[q] *Duo consules*] Gabinius et Piso.

Digitized by Google

avaritiam, libidines suas viderent expleri[3] non posse, nisi me constrictum domesticis hostibus dedissent;[4] cum senatus equitesque Romani flere pro me, ac, mutata veste, vobis[5] supplicare edictis atque imperiis vetarentur; cum omnium provinciarum pactiones, cum omnia cum omnibus fœdera, reconciliationes[6] gratiarum, sanguine meo sancirentur; cum omnes boni non recusarent, quin vel[7] pro me, vel mecum perirent; armis decertare pro mea salute nolui, quod et[8] vincere et vinci luctuosum reipublicæ fore putavi. 14. At inimici mei, mense Jan. cum de me ageretur, corporibus civium trucidatis,[r] flumine sanguinis meum reditum intercludendum putaverunt. VI. Itaque cum ego abfui,[9] eam rempublicam habuistis, ut æque me, atque illam, restituendam putaretis. [*p.* 201.] Ego autem,[10] in qua civitate nihil valeret senatus, omnis esset impunitas,[11] nulla judicia, vis et ferrum in foro[12] versarentur; cum privati[s]

pro *partim quod* χ utroque loco *partimque*.—2 C *desertos*.—3 C *expelli*. Mox, in H S T χ, Franc. 1. Dresd. Barb. 2. ed. 1472. Ven. 1480. 1483. Med. deest pronomen *me*. Pro *constrictum* C, Franc. 1. Dresd. Barb. 2. Guelf. et edd. ante Ald. habent *conflictum*: unde Grævins conjecit legend. *afflictum*.—4 Barb. 1. Naug. Hervag. Lamb. Beck. Schutz. et Orell. *dedidissent*. Mox, H *equites* sine copula.—5 C *nobis*. Pro *edictis* C et Dresd. *dictis*: pro *vetarentur* C *uterentur*. Tum, χ *cum omnes*.—6 Dresd. *fœdera, conciliationes*: χ *fœderata constitutiones*. Pro *cum omnium prov. . . . sancirentur* in C tantum legitur *cum saturarentur*.—7 C *recusarunt, quem vel*. Mox, χ *perire*, et ψ *decertaret*.—8 *Nolui, quod potui, quoniam et* χ, Barb. 1. 2. Mss. Pariss. et edd. vett. cum Lall, Beck. Schutz. et Orell. 'In Dresd. et Mss. Ursini fuit *nolui quod potui, quod vincere, &c.* Franc. 1. *nolui, quod potui, cum vincere, &c.* Hinc Græv. improbante Heumann. edidit *nolui quod potui, quod et vincere, &c.* sed offendit repetitio vocab. *quod*, et facile *quoniam* in *quod* potuit abire. In H *nolui, quod potui, quando et vinc.* C *nolui, quod potui vincere.* Ea varietas efficere poterat, ut cum Ern. existimaremus *quod potui* e glossem. invectum esse. Heumann. librarium pro *quod putavi* perperam scripsisse *quod potui* existimat, non verisimiliter. Naug. Manut. Lamb. Gruter. Ern. et al. dederunt *nolui, quod et vincere, &c.*' Beck.

CAP. VI. 9 C *affui*: al. *absum*. Mox, pro *æque* C *neque*. Heumann. legi maluit, *æque me, atque illam restituendum*.—10 Pro *autem*, quod in C et T deest, H et S habent *enim*.—11 Dresd. *impuritas*. Weiskium offendit vocab. *omnis*, unde conjicit *omnis scelerum esset imp.*—12 χ omittit *in foro*. In C H χ

NOTÆ

[r] *Corporibus civium trucidatis*] Cum Clodiana lex abrogata est, reditusque Ciceronis, et omnium bonorum restitutio decreta est, tantus exarsit Clodianorum furor, ut corporibus civium Rom. Tiberis completus, et cloacæ refertæ sint.

[s] *Privati*] Cn. Pompeius, cum III.

Digitized by Google

se parietum præsidio, non legum tuerentur; tribuni[13] plebis,[t] vobis inspectantibus, vulnerarentur; ad magistratuum domos cum ferro et facibus iretur;[14] consulis fasces[u] frangerentur; Deorum immortalium templa[x] incenderentur; rempublicam esse nullam putavi.[15] Itaque neque, republica exterminata, mihi locum in hac urbe esse[16] duxi; nec, si illa restitueretur, dubitavi, quin me secum ipsa[17] reduceret. 15. An ego, cum mihi esset exploratissimum, P. Lentulum proximo anno consulem futurum, qui illis ipsis reipublicæ periculosissimis[18] temporibus ædilis curulis,[y] me consule, omnium meorum consiliorum particeps[19] periculorumque socius fuisset; dubitarem, quin is me, confectum consularibus vulneribus,[z] consulari medicina[a] ad salutem reduceret?[20] Hoc duce,[b] collega autem ejus,[1] clementissimo atque optimo viro, primo non adversante,[2] post

legitur *vexaretur*. C caret *cum* ante *privati*. C H χ, Dresd. non agnoscunt pronomen *se*. Denique, Dresd. habet *parietis*.—13 C *tribunus*, et mox *vulneraretur*. In χ *obvulnerarentur*.—14 C *irent*. Mox, H *et Deorum*.—15 Barb. 1. 2. et edd. ante Lamb. *nullam esse put*. Tum, Lamb. *Itaque nec*, et χ *republ. extenuata*.—16 In χ deest *esse*. Dein, C et Dresd. *dixi*.—17 In χ deest *ipsa*. Tum, C *restitueretur*.—18 In H *periculosis*. H et χ omittunt *ædilis curulis*. In C *edile sirrali*. Pro *me consule* C habet *qui me*.—19 Pro *particeps* χ, Dresd. Franc. 1. et ed. 1472. habent *princeps*; C *princes*; Barb. 2. *principes*. In Barb. 1. *princeps sociusque*, omisso vocab. *periculorum*. C habet *periculorum* sine copula.—20 C *reduceretur*.—1 *Et collega ejus* C T, Barb. 1. 2. et Mss. Grævii, qui dedit *collega ejus, et clem.* errore typographico, ut ait Orelli.—2 H *primo*

NOTÆ

idus Sext. in senatum venisset, dicitur servo P. Clodii sicam excidisse, eaque ad Gabinium consulem delata, dictum est, servo imperatum a P. Clodio, ut Pompeius occideretur. Pompeius statim domum rediit; et, ut ait Cic. pro Mil. 'caruit foro Pompeius postea, caruit senatu, caruit publico.' Ita Asconius.

[t] *Tribuni plebis*] Sextius, ut in ejus defensione ait, plus viginti vulneribus affectus est.

[u] *Consulis fasces*] Fasces Gabinii, qui fuere insignia magistratus, fracti sunt.

[x] *Templa*] Castoris, vel Nympharum, templum incensum est. Vide orat. pro Mil.

[y] *Ædilis curulis*] Pub. illi Lentulo, in conjuratione, Lentulus Sura, Catilinæ socius, in libera custodia a Cicerone consule traditus est.

[z] *Consularibus vulneribus*] Quam accepit a Gabinio et Pisone coss. calamitatem, nomine vulnerum appellat.

[a] *Consulari medicina*] Hanc a Lentulo et Metello medicinam accepit, qui eum ab aliis duobus ejectum restituerunt. Allegoria hæc nobilis est.

[b] *Hoc duce*] Lentulo duce, et collega ejus Metello referente, Cicero re-

Digitized by Google

etiam adjuvante, reliqui magistratus pæne omnes[c] fuerunt defensores salutis meæ: ex quibus excellenti animo, virtute, auctoritate, præsidio, copiis,[3] T. Annius et P. Sextius, præstanti[4] in me benevolentia et divino studio extiterunt. Eodemque P. Lentulo auctore, et pariter referente collega, frequentissimus senatus, uno dissentiente,[d] nullo intercedente, dignitatem meam, quibus potuit,[5] verbis amplissimis ornavit; salutem vobis, municipiis coloniisque[6] omnibus commendavit. 16. Ita[7] me nudum a propinquis, nulla cognatione munitum, consules, prætores, tribuni plebis, senatus, Italia cuncta,[8] semper a vobis deprecata est: denique omnes, qui vestris maximis beneficiis honoribusque[4][9] sunt ornati, producti[e] ad vos ab eodem,[10] non solum ad me conservandum vos[11] cohortati sunt, sed etiam rerum mearum gestarum auctores, testes,[12] laudatores fuerunt. VII. Quorum princeps ad cohortandos vos, et ad rogandos[13] fuit Cn. Pompeius, vir omnium, qui sunt, fuerunt,[14] erunt, vir-

[4] *Magistratibus.*

adv., omisso *non*. Pro *etiam* C habet *in*.—3 '*Copiis*, quod in nonnullis edd. defuit, Hotomann. in suo cod. invenit, estque a Grut. restitutum e codd. et edd. vett., quibuscum etiam Barb. et alii faciunt. Heumann. pro glossemate vocab. *præsidio* habet, quanquam nec hoc aptum loco putat. Lamb., ap. quem *copiis* etiam omissum, pro *auct.*, *præsidio*, legi voluit *auctoritate præditi*. Heumannus ex c. 8. orat. in Sen. mavult legi *auctoritate pares*, *T. Ann*, *&c.*' Beck.—4 Gembl. *præsenti*, probb. Gulielmio, Grutero, Garatono.—5 C *potui*. Lamb. *meam verbis*, *quam potuit ampliss.*—6 C *et coloniis:* T, Dresd. Barb. 1. 2. et ed. 1472. *coloniis* sine copula: χ ψ *colonis*. Tum, ψ *omnibusque*.—7 T *Itaque*. Ms. ap. Lamb. omittit præpositionem ante *propinquis*.—8 Pro *cuncta* C *tota*. In H et χ deest *semper*.—9 C H χ *honoribus*.—10 Pal. 2. 9. Dresd. Barb. 1. 8. Vict. et Ms. Lamb. *ab eadem*. In T χ, Franc. 1. Barb. 2. desunt: unde Beck. ea uncis inclusit.—11 C caret *vos*. In H *hortati sunt*.—12 In C T, Dresd. Barb. 2. deest *testes*. Tum *laudatoresque* C S T χ, Franc. 1. Dresd. Barb. 2. et edd. pr. cum Lall.

CAP. VII. 13 C *Quorum ad coh. nos, et rog.* Post *rogandos* χ addit *vos*.—14 Ante *fuerunt* H et χ repetunt *qui*. Ante *erunt*, quod in H deest, C et

NOTÆ

vocatus est.

[c] *Pæne omnes*] Omnes magistratus, præter Attilium Gavianum et Serranum trib. plebis, qui a Clodianis corrupti sunt, Ciceronis saluti faverunt.

[d] *Uno dissentiente*] Attilius, corruptus a Clodio, solus obstitit, vel ipse Clodius.

[e] *Producti*] Fas fuit consulibus privatos producere in rostra ad aliquid populo vel suadendum vel dissuadendum.

Digitized by Google

tate, sapientia, ac gloria princeps;[15] qui mihi unus uni privato amico eadem[16] omnia dedit, quæ universæ reipublicæ, salutem, otium, dignitatem. Cujus oratio fuit, quemadmodum accepi, tripartita: primum vos docuit,[17] meis consiliis rempublicam esse servatam,[18] [f] causamque meam cum communi salute conjunxit; hortatusque est, ut auctoritatem[19] senatus, statum civitatis, fortunas civis bene meriti defenderetis: tum in perorando[20] posuit, vos rogari a senatu, rogari ab equitibus Romanis,[1] rogari ab Italia cuncta: denique ipse ad extremum pro meà vos salute non rogavit solum, verum etiam obsecravit. 17. Huic ego homini, Quirites,[2] tantum debeo, quantum hominem homini debere vix fas est. Hujus consilia, P. Lentuli[3] sententiam, senatus auctoritatem, vos secuti, in eo me[4] loco,[e] in quo vestris beneficiis fueram,[5] iisdem centuriis, quibus collocaratis, reposuistis. Eodem tempore audistis eodem ex loco summos[6] viros, ornatissimos atque amplissimos homines, principes civitatis,[7] omnes consulares, omnes prætorios, eadem

[e] *Ea dignitate.*

Dresd. addunt *et.*—15 *Princeps* non legitur in C H T ψ; sed C H, Franc. 1. Barb. 1. 2. ed. 1472. exhibent *princeps virtute*, uti Græv. et Lall. ediderunt. T ψ *erunt principes, virtute.* Lamb. dedit *virt.*, *sap.*, *gloria princeps*: al. *virt.*, *gloria*, *sap. princeps.*—16 C *animo*, et χ *eodem.* In Barb. 1. 2. et Ven. 1480. legitur *omnia eadem.* Post *salutem* C addit *dedit*; et post *dignitatem* in Ven. 1480. additur *afferebant.*—17 C H χ, Dresd. Franc. 1. *Cujus oratio ita primum vos doc.*, omissis verbis interjectis. Similiter Barb. 1. *Cujus oratio ita primo vos doc.* Barb. 2. *Cujus oratio vos ita primum doc.* Ed. Ven. 1480. etsi retinet verba interjecta, deinde tamen scribit *vos ita primum doc.*—18 C *conservatam*, et mox *cum sal.*—19 C et χ *auctoritate.* Mox, pro *bene meriti* iidem *emeriti.*—20 Pro *in perorando* C H S T χ, Dresd. ed. 1472. *me imperando*; ψ *me in oparando* (sic). Franc. 1. *tum in me recuperando persuasisset, vos, &c.* Pro *posuit* in χ *posuit.*—1 In C H S deest *Romanis.* Mox, pro *denique ipse* C *deinde*; H S *deinde ipse.*—2 *Quirites* non est in C, qui legit *tantum debere*, et paulo post omittit verba *homini debere.* Pro *hominem*, quod in C χ deest, T habet *homines.* Porro, H caret *vix.*—3 Franc. 1. *consilio*; et C χ *P. Lentulus.*—4 In C H S T χ deest *me.* Tum in C *quo* omittitur.—5 H S *quibus fueram.* Post *fueram* excidisse Weiske putat vocab. *collocatus.* Pro *iisdem* C *idem.* In eodem Ms. deest *quibus.* Dein, *collocaretis* C et Dresd. *collocaveratis* Franc. 1. *collocatus fueram* edidit Lamb.—6 C T, Dresd. omittunt *summos.*—7 Pro

NOTÆ

[f] *Rempublicam esse servatam*] Servavit rempub. Cicero, cum Catilinæ conjurationem compressit.

Digitized by Google

dicere, ut omnium testimonio per me unum[8] rempublicam conservatam esse constaret. Itaque cum P. Servilius,[g] gravissimus vir, et ornatissimus civis, dixisset, opera mea rempublicam incolumem magistratibus deinceps traditam,[9] dixerunt in eandem sententiam ceteri. Sed audistis eo tempore clarissimi viri non solum auctoritatem, sed etiam testimonium, L. Gellii;[h] [*p.* 202.] qui, quia suam classem[i] attentatam magno cum suo periculo pæne sensit,[10] dixit in concione vestra,[11] 'Si ego consul, cum[12] fui, non fuissem, rempublicam funditus interituram fuisse.'

VIII. 18. En ego[13] tot testimoniis, Quirites, hac auctoritate senatus, tanta consensione Italiæ, tanto studio bonorum omnium, agente P. Lentulo, consentientibus ceteris magistratibus, deprecante Cn. Pompeio, omnibus hominibus faventibus, Diis denique immortalibus, frugum ubertate,[k] copia, vilitate,[14] reditum meum comprobantibus, mihi, meis, reipublicæ restitutus, tantum vobis, quantum facere[15]

principes civitatis C habet *conjunctos*. In T et Dresd. deest *principes*.—8 In C H S T χ, Dresd. *unum* omittitur.—9 C *tradita*: H *traditum*. Heumannus legi mavult *traditam, deinceps dixerunt . . . Sed et audistis eo*. Pro *eo* H et S *eodem*.—10 'Verba *quia suam classem . . . pæne sensit*, quæ uncis inclusi, alii corrupta statuunt, alii a glossatore ascripta. Posterius ipse probo.' *Weiske*. —11 H S χ, Barb. 1. 2. Franc. 1. Dresd. Mss. Manutii, ed. 1472. Ven. 1480. 1483. *concione vestrum*: C *contentum vestrum*.—12 Pro *cum* H et S *sicut*. Mox, χ *interjectam fuisse*.

CAP. VIII. 13 Pro *En* Heumann. maluit *Nunc*; et pro *En ego* Manut. conjecit *Ergo* legend. Pro *Quirites* C habet *quam rempublicam*; Franc. 1. Dresd. *qui rempublicam*.—14 C S χ, Franc. 1. *utilitate*. Ante *mihi* C addit *se*. —15 *Facere* Ernesto et Wolfio suspectum est. Tum, Guelf. *polliceor*, ut vo-

NOTÆ

[g] *P. Servilius*] Vir consularis Servilius fuit.

[h] *L. Gellii*] L. Gellius fuit consul cum Lentulo, et in senatu dixit civicam coronam Ciceroni deberi a repub.

[i] *Suam classem*] Gellius custos erat suæ classis, dum ferebantur suffragia, ex qua multi corrupti pecunia fuerant, ut contra Ciceronem agerent.

[k] *Frugum ubertate*] Cum summa esset illis temporibus annonæ caritas, atque a senatu plerique consulares abessent, quod tuto se negarent posse sententiam dicere, in Ciceronis sententiam factum est senatusconsultum; atque ex eo lex promulgata, ut Pompeio per quinquennium omnis potestas rei frumentariæ toto orbe daretur. Eodem prope momento frumenti copia secuta est.

Digitized by Google

possum, Quirites, pollicebor: primum, qua sanctissimi homines pietate erga Deos immortales esse solent,[16] eadem me erga populum Romanum semper fore; numenque vestrum [17] æque mihi grave et sanctum, ac Deorum immortalium in omni vita futurum; deinde, quoniam me in civitatem respublica ipsa reduxit, nullo me loco reipublicæ defuturum.[18] 19. Quodsi quis existimat, me aut voluntate esse mutata, aut debilitata virtute, aut animo fracto, vehementer errat. Mihi, quod potuit vis [19] et injuria, et sceleratorum [20] hominum furor detrahere, eripuit, abstulit, dissipavit: quod viro forti adimi non potest, id manet [1] et permanebit. Vidi ego fortissimum virum, municipem meum,[l] C.[2] Marium, (quoniam nobis, quasi aliqua fatali necessitate, non solum cum his, qui hæc [3] delere voluissent, sed etiam cum fortuna [m] belligerandum [4] fuit) eum tamen vidi, cum esset summa senectute, non modo non [5] infracto animo propter magnitudinem calamitatis,[n] sed confirmato atque renovato. 20. Quem egomet dicere audivi,[6] tum se fuisse miserum, cum careret patria, quam obsidione [o] liberavisset; cum sua bona [7] possideri ab inimicis ac diripi audiret; cum adolescentem filium videret ejusdem socium calamitatis; [p] cum

lebat Heumann.—16 H T χ, Franc. 1. *soleant*. Franc. 1. quoqne *me eadem*. In C et χ deest *me*.—17 In C tantum est *numen*, in χ *numen vestrum*.—18 C T, Franc. 1. Dresd. omittunt verba *deinde . . . defuturum*.—19 A Franc. 1. Dresd. Barb. 2. Guelf. ed. 1472. et ed. Wald. abest *vis*, probante Grævio.—20 *Sceleratus* Lamb. qui ante *eripuit* adjecit *id*.—1 Ante *manet* H S χ, Barb. 1. Ven. 1480. 1483. Hervag. addunt *mihi*.—2 Prænomen in C et T deest. Mox, C H T *vobis*. In T *quasi* omittitur.—3 C χ *hoc*: T *hoc imperium*. Dein, χ *debere*, et T χ *voluisset*.—4 *Bellum gerendum* Franc. 1. Dresd. *belligerendum* C: *belli gerendum* ed. 1472.—5 *Non* post *modo* deest in χ et Barb. 1. *Animo* non est in C. Franc. 1. *non fracto animo*. Vid. Nott. Varr.—6 Grævius e Franc. 1. edidit *audivi dicere*. Hotom. et Marclandus legi jusserunt *tum se non fuisse miserum*. Pro *cum* C, Dresd. Pall. et Ms. Vict. habent *si*. Tum, χ *paruisset*

NOTÆ

l *Municipem meum*] Arpinas fuit Marius, Arpinas Cicero.

m *Cum fortuna*] A fortuna victi, et ejecti e patria Marius et Cicero fuerunt.

n *Calamitatis*] Summa fuit Marii calamitas, cum a Sulla fugere coactus est ut vitæ consuleret.

o *Obsidione*] Teutonibus et Cimbris in Italia deletis urbem liberavit.

p *Socium calamitatis*] Filius Marii, a Sulla victus, pulsus et exilio damna-

Digitized by Google

in paludibus demersus,[q] concursu ac misericordia[8] Minturnensium corpus ac vitam suam conservasset; cum parva navicula[9] trajectus in Africam, quibus regna ipse dederat,[10] ad eos inops supplexque venisset: recuperata[11] vero sua dignitate, se non commissurum, ut, cum[12] ea, quæ amiserat, sibi restituta essent, virtutem animi non haberet, quam[13] nunquam perdidisset. Sed hoc[14] inter me atque illum interest: quod ille,[15] qua re plurimum potuit, ea ipsa re inimicos suos ultus est, armis;[16] ego, qua consuevi, utar; quoniam illi arti[17] in bello ac seditione locus est, huic[r] in pace atque otio. 21. Quanquam ille animo[18] irato nihil nisi de inimicis ulciscendis agebat; ego de ipsis inimicis tantum, quantum mihi[19] respublica permittet, cogitabo. IX. Denique, Quirites, quoniam[20] me quatuor omnino genera hominum violarunt; unum eorum,[s] qui odio reipub-

—7 Al. *et cum sua bona.*—8 In C T et Mss. ap. Græv. deest *ac misericordia.* Dein, χ *Miturniensium.* Paulo post, C H S T χ et Mss. ap. Græv. *conservaret.*—9 T *parva in navic.* Lambinus, quia in suis Mss. invenit partim *provectus*, partim *pravectus*, reposuit *travectus.* In Ms. Henr. Steph. et Mss. Ursini *pervectus.* Pro *Africam* C et Dresd. *patriam*—10 C *ipsa*, et Franc. 1. *ademerat.* Mox, Franc. 1. *supplex inopsque.*—11 Pro *recuperata* χ *recte paravero par.*—12 In χ deest *cum.* Pro *amiserat* χ *miseria;* Weiske dedit *amiserit.* In ed. 1472. *ut eam, quæ a miseria restituta.* C χ, Franc. 1. Dresd. *sibi* omittunt. Tum, in C T χ *esset.*—13 χ *qui.*—14 C caret *hoc.*—15 T omittit *quod ille.* Pro *qua re* C *quærere.*—16 *Armis* nonnullis ap. Lamb. suspectum fuit. Tum, C *ego quæ.* Post *utar* in S T χ, Barb. 1. 2. et edd. vett. additur *pietate.* Weiske censet *arte dicendi* aut *oratione* excidisse.—17 C T χ *ante.* Pro *illi arti* Heumannus legit *illis.* Mox, χ *locutus est*, et Franc. 1. *locus fuit.* —18 Franc. 1. *Quanquam quo ille animo.* Weiske e conjectura dedit *Quodque ille animo:* Wolf. conjecit *Itaque ille animo.* Pro *ille* C et H *illi.*—19 In χ deest *mihi.* Mox, C H S χ *permittit.*

CAP. IX. 20 C *quomodo.* Pro *omnino*, quod C et H omittunt, in Barb.

NOTÆ

tus, fugit in Africam.

q *In paludibus demersus*] Marius latitans in paludibus Minturnensium, et ab suis hostibus comprehensus, et iisdem Minturnensibus ad necandum traditus fuit. Postea vero Gallo, qui eum volebat occidere, perterrefacto, nave conscensa in Asiam trajecit. Vide Plut. Minturnæ vero oppidum est in Campania.

r *Huic*] Eloquentiam inter et artem bellicam illud discriminis intercedit, quod ars bellica in seditionibus et tumultibus, eloquentia in pace et in otio dominetur.

s *Unum eorum*] Quatuor hominum genera odio Ciceronem prosequebantur. Primum eorum genus fuit qui Catilinæ latenter favebant, neque ei favere velle videbantur.

Digitized by Google

ficæ, quod eam ipsis invitis[1] conservaram, mihi inimicissimi fuerunt; alterum, qui per simulationem[2] amicitiæ,[t] nefarie prodiderunt; tertium, qui, cum propter inertiam[3] suam eadem assequi non possent, inviderunt laudi[u] et dignitati meæ; quartum, qui,[x] cum custodes reipublicæ esse deberent,[4] salutem meam, statum civitatis, dignitatem ejus imperii, quod erat penes ipsos,[5] vendiderunt; sic ulciscar genera singula,[6] quemadmodum a quibusque sum provocatus: malos cives, rempublicam bene gerendo; perfidos amicos, nihil[7] credendo, atque omnia cavendo; invidos, virtuti et gloriæ serviendo; mercatores provinciarum, revocando domum,[y] atque ab iis[8] provinciarum rationem repetendo. 22. Quanquam mihi majori[9] curæ est, quemadmodum quidem vobis, qui de me estis optime meriti, gra-

1, legitur *orationum*.—1 Pro *invitis* H *victis*; χ *conjunctus*. Tum, C *conservatam*.—2 C H *similitudinem*. Ante *prodiderunt* H χ, Junt. Beck. et Orell. addunt *me*. Weiske edidit *me nef. prod.* Dein, C *perdiderunt*.—3 Franc. 1. et Barb. 2. *per inertiam*. Tum, C *suam eandem ass.* Mox *invident* Franc. I. *inviderent* χ et edd. nonnullæ, teste Grævio.—4 *Debuissent* χ: *debuerint* Heumann. *deberent* Ern. e conjectura, cum Wolf. Weiske, Beck. et Schutz. *debuerant* e conjectura edidit Orell. *debuerunt* ceteri. Dein, H *salute*.—5 In C deest *ipsos*.—6 *Facinora singula* H T χ, Guelf. Franc. 1. Dresd. Barb. 1. 2. Pall. *facinorum singula* C S ψ et Ms. Vict. cum Grut. Græv. Oliv. Lall. *singula genera* Lamb. qui, quia in Mss. invenit *facenorum*, conjecit legend. *ea genera sing.* Ern. ex ed. Junt. dedit *genera sing.* et sic Wolff. Weiske, Beck. Schutz. et Orell. Heumannus legi putat *genera singula*, sed tamen et *genera* et *facinora* deleri mavult. Mox, C *quibus*: χ *quibusdam*.—7 Pro *nihil* Dresd. *mihi*. Tum, χ *omnia carendo*.—8 C et H *ab his*. Dein, C et Dresd. *ratione repetenda*. Heumann. jubet *provinciarum* deleri.—9 Gulielm. lectum olim esse putat, *Quanquam mihi, Quirites, majori, &c.* Tum, T *ut quemadm.* In H, Barb. 1. Ms. Vict. et Mss. Gruteri deest *quidem*, deleveruntque Grævius,

NOTÆ

[t] *Per simulationem amicitiæ*] Q. Hortensium intelligit, qui Ciceroni amicus videbatur, a quo tamen insidiosissime se tractatum queritur apud lib. I. Epistt. ad Q. Fratr.

[u] *Inviderunt laudi*] Tertium genus eorum qui Ciceroni inviderunt, fuere nonnulli e Catilinæ asseclis, qui in honorum petitione inferiores se Cicerone viderunt.

[x] *Quartum, qui*] Pisonem et Gabinium notat, qui a tribuno Clodio provincias acceperunt, ut nocerent Ciceroni.

[y] *Revocando domum*] Domum revocavit inimicos suos, quando de provinciis consularibus habuit orationem, ubi revocandos esse e suis Gabinium et Pisonem, et futuris consulibus earum provincias decernendas esse suasit.

Digitized by Google

tiam referam, quam, quemadmodum inimicorum injurias crudelitatemque persequar.[10] [*p.* 203.] Etenim ulciscendæ injuriæ facilior ratio est, quam beneficii remunerandi; propterea quod superiorem esse contra improbos, minus est negotii, quam bonis exæquari:[11] tum etiam ne tam necessarium quidem est, male meritis, quam optime meritis, referre quod debeas.[12] 23. Odium vel precibus mitigari[13] potest, vel temporibus[f] reipublicæ communique utilitate deponi, vel difficultate ulciscendi teneri,[14] vel vetustate sedari: bene meritos quin[15] colas, nec exorari fas est, nec id reipublicæ repetere[a] utcumque necesse est, neque est excusatio difficultatis, neque æquum est, tempore et die[16] memoriam beneficii definire. Postremo qui in ulciscendo remissior fuit,[17] mox aperte laudatur: at gravissime vitu-

[f] *Periculis.*

Wolf. Weiske, et Schutz. A Dresd. absunt verba *qui de me.*—10 χ *crudelitate*, et C *prosequar. Est enim ulciscendi injuriæ, &c.* Lambinus e Mss. dedit *Etenim cum ulcisc. inj. &c.* Præterea C omittit *est* post *ratio.*—11 χ *bonos exæquare.* Mox, χ, Barb. 1. 2. plures Mss. Grævii, Ven. 1480. 1483. Junt. Græv. *nec tam.*—12 *Non tam male meritis referre quod debeas, quam ut bene meritos colas* H χ, Barb. 1. 2. Franc. 1. et edd. pleræque ante Naug. et sic Junt. nisi quod omittat *non tam* ante *male.* In C S et Dresd. deest *meritis* post *optime.* Pro *referre* ed. Med. habet *ferre.*—13 Ms. Vict. *vindicari*, unde Gulielm. conjecit *medicari*, ut est in Mss. nonnullis ap. Lamb. *mendicari* alii. Dresd. omittit *vel* ante *temporibus.* In Franc. 1. et ed. 1472. *vel temp. et reip.* —14 C *diff. utendi tueri.*—15 In C et Dresd. deest *quin.* Tum, Lamb. *neque exor. . . . neque id.* C et H quoque *neque id.* Paulo post, C *petere*, ut Manut. volebat. H *reputare:* Grævius conjecit *dare;* et Garaton. *remittere unquam:* Ern. quoque volebat *remittere.* Hotom. legi maluit *reip. temporibus unquam necesse est.* Heumannus in Parerg. Crit. p. 67. correxit, *nec id reip. expedit vel unquam necesse est:* in not. ad h. l. scribit *nec id reip. unquam aut nec. est.* Pro *utcunque* C H χ, Ms. Steph. et Ven. 1483. *utrumque;* Lamb. *utique.* In Ven. 1480. legitur *neque id reip. est repetere ut utrumque nec. est.* Vid. Nott. Varr.—16 Pro *et die*, C, Franc. 1. Dresd. habent *excidere.*—17 C *Postr. quia mihi in ulc. remissio fuerit.* In H quoque *fuerit.* Pro *mox* H et Pal. 1. *in os;* Pal. 3. *in os cum.* Lambinus in suis, Gruter. in aliis invenit *in eorum ap.*, quod et in C atque Dresd. est. Tum, pro *laudatur* iidem Lambini Mss. et nonnulli ap. Grut. *utitur;* C et Dresd. *utetur;* et postea Lamb. *aut grav.* ubi Franc. 1. *et graviss.* Lamb. conjecit legend. *in eo partim reprehenditur, partim laudatur.* Heumanno *mox aperte* delendum videtur. Utrumque etiam Weiskio est su-

NOTÆ

[a] *Nec id reipublicæ repetere*] Verbum istud 'repetere,' retrahere aut impedire significat: quare is esse videtur sensus: Respub. non impedit relationem gratiæ; aut reipub. gratia non ita omittitur redditio beneficii, ut maleficii.

Digitized by Google

peratur,[18] qui in tantis beneficiis, quanta vos in me contulistis, remunerandis est tardior: neque solum ingratus,[19] (quod ipsum grave est) verum etiam impius appelletur necesse est. [Atque in officio persolvendo dissimilis est ratio pecuniæ debitæ; propterea quod pecuniam qui retinet, non dissolvit: qui reddidit, non habet: gratiam et qui retulit, habet; et qui habet, dissolvit.][20] X. 24. Quapropter memoriam vestri beneficii colam benevolentia sempiterna, non solum dum[1] anima spirabo mea,[z] sed etiam cum mortuo monumenta vestri in me beneficii permanebunt. In referenda[2] autem gratia hoc vobis repromitto, semperque præstabo, mihi neque in consiliis de republica[3] capiendis, diligentiam; neque in periculis a republica propulsandis, animum; neque in sententia simpliciter referenda,[4][a] fidem; neque in hominum voluntatibus[5]

z *Vivam.*

spectum.—18 C *vituperantur.*—19 Idem Ms. *in gravibus.*—20 Verba *Atque in officio . . . dissolvit* desunt in C χ, Barb. 1. Franc. 1. Guelf. uno Paris. et ed. Wald. Lambinus legi voluit, aut, *Atquin officii persolvendi diss.* aut *Atqui officii persolvendi diss.* Lallem. e duobus Mss. et edidit, *Atque in officio persolv. . . . et pecunia debita.* Heumann. quoque legi vult *pecunia debita.*

CAP. X. 1 ‘*Non solum dum, &c.*] Si *non* est verum, debet esse interpunctio major, i. e. colon post *sempiterna:* alias esse debet *nec solum.* In verbo *spirabo* valde variant scripti et edd. *superabo*, *exsuperabo*, *exspirabo*, *&c.* Illud verum est. *Anima mea* delendum putabat Grævius, et *dum spirabo* vel *superabo* legendum.’ *Ern.* ‘*Non solum* in C H S T ψ et Ms. Vict. deest. Pro *dum* est in C H S ψ *cum*, in T *non.* Ven. 1480. *non modo cum anima, &c.* Mox, χ *sempiterna cum anima.* Ex utroque Barb. affert Garaton. *benivol. sempiterna cum anima*, nescio an interjectis omissis. Ms. Vict. *cum animo exspirabo mea*, neque aliter Pal. 9. nisi quod is habet *anima*, uti et Pal. 1. et 3. nam in Pal. 2. est *exspirando.* Franc. 1. *cum anima exuberabo mea:* Dresd. *dum anima exuperabo mea.* Ed. 1472. ap. Græv. *expirabo:* ita legitur in S T. In C est *exuperabo;* χ *exsuperabo.* Mss. Barbb. et edd. Venn. *exsuperabo.* Manutius dedit *superabo*, Nangerius *superero*, Hervag. et e Mss. Memmian. Lambinus *spirabo*, quæ deinde facta est vulgaris scriptura.’ *Beck.* In ed. Junt. *cum anima superaro mea.* Ceteri ut Ern. Mox, χ *ac etiam:* Barb. 1. *sed etiam vel mortuo.* Hotomannus, cum in vulgatis idoneam desideraret sententiam et in Ms. quodam invenisset scriptum *mortuus*, judicavit deesse quædam: Heumann. legi maluit, *cum me mortuo.* Weiske mavult *mortuo me.* Postea, Ms. ap. Græv. *in me vestri beneficii.* Pro *me* in C legitur *arce.*—2 χ *Jure ferendo.* Mox, C *semper atque præst.*—3 H *pro republ.* In eodem Ms. deest *diligentiam.*—4 Manut. conjecit *efferenda:* Lamb. dedit *dicenda.* Ern. et Garaton. legi maluerunt *ferenda.* Ernesto *simpliciter* suspectum est.—5 C *voluptatibus.* Mss.

NOTÆ

a *In sententia simpliciter referenda*] Profitetur se ingenue suos sensus vel ad populum, vel ad senatum, prolaturum.

Digitized by Google

pro republica lædendis, libertatem; nec[6] in perferendo labore, industriam; nec in vestris commodis augendis, gratam animi benevolentiam defuturam. 25. Atque hæc cura, Quirites, erit infixa animo meo sempiterna,[7] ut, cum vobis, qui apud me Deorum immortalium vim et numen tenetis, tum posteris vestris cunctisque gentibus[8] dignissimus ea civitate videar, quæ suam dignitatem non posse tenere se, nisi me recuperasset, cunctis suffragiis judicavit.[9]

ap. Græv. *in volunt. hom.*—6 C H S *neque.* Pro *perferendo* C *patiendo*, χ *partiendo.* Tum C *neque in vestris.*—7 *Sempiterna* offendit Heumannum, unde primum scribi *in sempiternum* vel *sempiterne*, deinde illud vocab. deleri jussit, ut e gloss. enatum.—8 H *post. vestris omnibus gent.*—9 *Indicavit* χ, Barb. 1. Mss. ap. Lamb. Ven. 1480. 1483. *indicarit* Barb. 2.

Digitized by Google

M. TULLII CICERONIS

POST REDITUM,

IN SENATU,

ORATIO XXVIII.

ARGUMENTUM.

Cum redisset in urbem Cicero, postridie hanc orationem in senatu recitavit, in qua, commemorata beneficii sibi tributi magnitudine, cum senatui in universum omni, tum singulis quibusdam gratias agit. Initium facit a Lentulo et Metello consulibus, quorum illius præcipua opera in Cicerone restituendo enituerat, hic autem; privatis inimicitiis reipubl. condonatis, non intercesserat Lentuli actioni. Hic occasionem arripit ad consules superioris anni, quo ejectus erat, Gabinium et Pisonem digrediendi, eosque omnibus modis vexandi. Pergit deinde ad tribunos plebis, quod eorum post consules maxima erat in legibus ferendis et abrogandis potestas, iisque omnibus, inprimisque Miloni et P. Sextio, nominatim gratias agit. Sequuntur deinde prætores septem, octavus enim Appius Claudius, P. Clodii frater, a reliquis dissenserat, qui omnes nominatim, nullus tamen præcipue laudantur. E reliquis autem senatoribus nulli nisi Pompeio nominatim gratias agit, qui pro Cicerone municipia et colonias adierat, omnique gratia et ope ad ejus restitutionem incubuerat. In conclusione rationem consilii sui reddit, quo erat in relinquenda urbe usus. Erant enim, qui timidum appellarent, quod, cum amicorum opes maximas haberet, tamen cessisset Clodio. Tandem nihil de sua fortitudine in defendenda salute reipublicæ hoc tam gravi casu diminutum esse, confirmat pro Domo sua.

In Barb. 2. hæc Oratio inscribitur, *M. Tullii pro se ipso gratulatoria de restitutione in patriam incipit. Ad Patres Conscriptos.* In Pith. *Oratio M. T. Cic. in Senatu post Reditum de Exilio:* Franc. 1. *M. T. Cic. Oratio, qua gratias Senatui dixit pro sua restitutione in patriam.*

Digitized by Google

I. 1. [*Ed. Ald. p.* 204.] Si, patres conscripti, pro vestris immortalibus in me, fratremque meum, liberosque nostros meritis parum[a] vobis cumulate[1] gratias egero; quæso, obtestorque, ne meæ naturæ[a] potius, quam magnitudini vestrorum beneficiorum, id[2] tribuendum putetis. Quæ enim tanta potest existere[3] ubertas ingenii, quæ tanta dicendi copia, quod[4] tam divinum atque incredibile genus orationis, quo quisquam possit vestra[5] in nos universa promerita, non dicam complecti orando,[6] sed percensere numerando? qui mihi fratrem optatissimum, me fratri amantissimo,[7] liberis nostris parentes, nobis liberos; qui dignitatem, qui ordinem,[b] qui fortunas, qui amplissimam rempublicam, qui patriam, qua nihil potest esse jucundius,[8] qui denique nosmetipsos nobis reddidistis. 2. Quodsi parentes[c] carissimos habere debemus, quod ab iis nobis vita, patrimonium, libertas, civitas tradita est; si Deos immortales, quorum beneficio et hæc tenuimus,[9] et ceteris rebus aucti sumus; si populum Romanum, cujus honoribus in amplissimo consilio,[b] et in altissimo gradu[d] dignitatis, atque in hac omnium[10] terrarum arce[c] collocati sumus; si hunc ipsum ordinem, a quo sæpe magnificentissimis de-

[a] *Minus quam par est.* [b] *Senatu.* [c] *Roma.*

CAP. I. 1 C *cumulare.*—2 ς caret pronomine *id.* Tum, in C *retribuendum*: in Ms. Lamb. *attribuendum.*—3 *Exsistere potest* Ms. Lamb. *Quæ tanta enim potest esse ub. ing.* Franc. 1. Pro *ubertas* ς χ *libertas.*—4 ς *quodque.*—5 Pith. *posset vestrum.* Mox, Ms. ap. Steph. *merita.*—6 Pith. et unus Paris. *ornando*, probb. Græv. et Garaton. Dein, e Ms. H *enumerando* dedit Orell.—7 ς *fratrem amantissimum.*—8 Erf. Franc. 1. Barb. et al. *jocundius.*—9 ς *quorum ben. ex hoc ten.*—10 Idem Ms. *omni.* Mox pro *quiddam* C *quidem*; ς *quod*; χ *qui-*

NOTÆ

[a] *Ne meæ naturæ*] Excusat se a magnitudine beneficii, quod pro meritis extollere satis non potest; eaque utitur ut senatores sibi benevolos et attentos reddat.

[b] *Qui ordinem*] Restitutus Cicero est in senatorium suum ordinem.

[c] *Quodsi parentes*] A comparatione beneficium extollit, quo omnia sibi reddita esse dicit, quæ a parentibus, Diis, populoque Rom. acceperat.

[d] *In altissimo gradu*] Ad consulatum beneficio populi pervenerat, quo nulla dignitas in repub. major extitit. De eo dictum est sæpius.

Digitized by Google

cretis sumus honestati; immensum quiddam et infinitum est, quod vobis debemus, qui vestro singulari studio atque consensu, parentum beneficia, Deorum immortalium munera, populi Romani honores, vestra de me[11] multa judicia, nobis omnia uno tempore reddidistis; ut, cum multa[12] vobis, magna populo Romano, innumerabilia parentibus, omnia Diis immortalibus debeamus; hæc[13] antea singula per illos habuerimus; nunc universa per vos recuperaverimus.[14] II. 3. Itaque, patres conscripti, quod ne optandum quidem est homini, immortalitatem quandam per vos adepti videmur.[15] Quod enim tempus erit unquam, quo vestrorum[16] in nos beneficiorum memoria ac fama moriatur, qui illo ipso tempore, cum vi, ferro, metu, minis obsessi[17][e] teneremini, non multo post discessum meum, universi me[18] revocavistis, referente L. Ninnio,[f] fortissimo atque optimo viro? quem habuit ille pestifer annus et maxime fidelem, et minime timidum, si dimicare[19] placuisset, defensorem salutis meæ: posteaquam[20] vobis potestas decernendi non est permissa per eum tribunum

dam. In Ms. ap. Græv. *imm. quid est et inf.* Mox, e Franc. 1. *debemus* edidit Ern. quem Wolf. Weiske, Beck. Schutz. et Orell. secuti sunt. Ceteri *debeamus.*—11 Pro *de me* ς *deinde.* Paulo post, χ *vobis.*—12 Pith. *ut quo multa.* Tum, *magna* in C χ, et *innumerabilia* in ς omittitur.—13 Ante *hæc* T ψ, Lamb. Grut. Oliv. Lall. addunt *quod.* Vid. Nott. Varr. Post *singula* ς repetit *debemus.*—14 *Recuperavimus* H S, Ven. 1480. *recuperarimus* T χ, Franc. 1. Barb. cum Lamb. Græv. Wolff. Beck. et Orell.

Cap. II. 15 Erf. et alius Ms. cum Lall. *esse ad. vid.* C H T χ, Dresd. Franc. 1. Pith. Barb. et Græv. *ad. esse vid.*—16 H *in quo vestr.* ς *ut cum vestr.* Mox, ς *moriantur.*—17 ς *cum in ferro, metu unius obs.* Tum, C supra lin. *teneremur.*—18 In χ deest *me.* Dein, C *provocavistis.* Pro *referente* C *referrem de;* T *referendo:* in S deest. Porro, Barb. *L. nimio.* In Franc. 1. *referente de me L. Mumio*, et placet Grævio inseri *de me. L. Munio* est quoque in Pith. Dresd. et S: *Munio* in Pariss. et T, unde Lall. edidit *L. Mummio*, ut est in ed. Junt. *L. Munio* ς: *L. Mimmo* χ: *T. Annio* H et Ms. Mureti.—19 Pith. *et si dim.*—20 Græv. e Franc. 1. dedit *postea vero quam.* In Pith. legitur, *posteaquam vobis pot. decern. facta non est.* Verbum *permissa* non est

NOTÆ

[e] *Obsessi*] A difficili tempore auget beneficium, quia revocatus est cum Clodiani omnia armis circumsepta tenerent, et seditiones plurimæ ab eis in foro excitarentur, de quibus pluribus agit in orat. pro Sext.

[f] *L. Ninnio*] Ninnius ille Quadratus dictus est, qui tribunus plebis Kalend. Jun. ad senatum de revocando Cicerone retulit.

Digitized by Google

plebis,[g] qui, cum per se rempublicam lacerare non posset, sub alieno scelere[h] delevit;[1] nunquam de me siluistis, nunquam meam salutem[2] non ab his consulibus, qui vendiderant,[i] flagitavistis.[k] 4. Itaque vestro[3] studio atque auctoritate perfectum est, ut ille ipse annus,[4][l] quem ego mihi, quam patriæ, malueram esse fatalem, hos[5] tribunos haberet, qui et promulgarent de salute mea, et ad vos sæpenumero referrent:[6] nam consules modesti,[7] legumque metuentes, impediebantur lege,[m] non ea quæ de me, sed[8] quæ de ipsis lata erat, cum[9] meus inimicus promulgavit,[10][n]

in ς, Erf. et Colian.—1 Pith. Ms. Henr. Steph. et Mss. Lambini *delituit.* Gulielm. conjecit *posset suo, alieno scel. delevit.*—2 C H S, Barb. 2. Ven. 1483. *nonnunquam meam sal.* Ursini Ms. *nunquam non meam sal.* In χ deest *non* post *salutem.* Tum, Lamb. *ab iis cons.* Postea, C H χ *vendiderunt.*—3 Heumann. legi vult *Et ita vestro.*—4 C H T χ, Franc. 1. Dresd. Barb. *illo ipso anno: ς ut ipse ille minus:* al., teste Grævio, *ut ipse ille annus.*—5 Pro *hos* edd. Vict. Car. Steph. Manut. Hervag. Brut. Hotom. Lamb. Heumann. dederunt *octo:* C χ, Franc. 1. Barb. 2. *cum tribunos.* Post *tribunos* Franc. 1. addit *plebis.* In ed. pr. *cum tribunos haberem.* Pro *haberet* C *nominaret.* Postea, edd. nonnullæ omittunt copulam ante *promulg.*—6 χ *ad nos,* et Barb. 2. *sæpe ref.* —7 H *molesti.* Mox, ς *impediebant.*—8 Post *sed* in edd. Naug. Manut. Lamb. Grut. Oliv. Lall. additur *ea,* sed Grævius cum edd. seqq. auctoritate Mss. Erf. Colin. Dresd. Franc. et ed. pr. (quibus accedunt C T ς χ, Barb.) delevit. In χ etiam *quæ* omittitur.—9 Lamb. *quam.*—10 Ern. conjecit *pro-*

NOTÆ

g *Per eum tribunum plebis*] Ælium Ligurem nominat in orat. pro Sextio, qui contra Ciceronem intercessit, corruptus a Clodianis.

h *Alieno scelere*] Scelere Pisonis et Gabinii, qui consules erant, rempub. delere conatus est, cum contra senatus et populi auctoritatem intercessit.

i *Vendiderant*] Clodius pretio provinciarum, Macedoniæ, quæ a Clodio Pisoni; Syriæ, quæ Gabinio data est, salutem vendiderat. Eas enim illis provincias promiserat, si Cicero in exilium ejiceretur.

k *Flagitavistis*] Flagitare, inquit Hotomannus, debitorem est acrius et vehementius appellare. Senatus autem a consulibus salutem Ciceronis, quasi proprio jure sibi debitam, postulaverat.

l *Ille ipse annus*] Anno 695. quo Piso et Gabinius gesserunt consulatum, decem tribuni fuerunt; sed tantum octo nominat, quia Sext. Attilius et Numerius Quintius ipsum læserunt.

m *Impediebantur lege*] Lex lata fuerat a Clodio ne quis ad senatum de Cicerone referret: quam legem non tam de se ait latam esse, quam de consulibus, quibus provinciæ promittebantur, si Cicero in exilium mitteretur.

n *Inimicus promulgavit*] Hanc legem de Cicerone ejiciendo non esse appellandam contendit, quia ab inimico suo lata est.

Digitized by Google

ut, si revixissent ii,[11] [o] qui hæc pæne deleruut,[12] tum ego redirem: quo facto utrumque confessus est,[p] et se illorum vitam desiderare, et magno in periculo[13] rempublicam futuram, si aut hostes atque[14] interfectores reipublicæ revixissent, aut ego non revertissem.[15] Itaque illo ipso tamen anno, cum ego cessissem, princeps autem civitatis,[16] [q] non legum præsidio, sed parietum, vitam suam tueretur; respublica sine consulibus esset,[r] neque solum parentibus perpetuis,[s] verum etiam tutoribus annuis[17] esset orbata; [*p.* 205.] sententias dicere prohiberemini; caput meæ proscriptionis[t] recitaretur;[18] nunquam dubitastis meam salutem cum

vulgavisset legend.—11 C et ς *revisissent hi.* In S deest *ii.*—12 C *delerent.* Ern. legi mavult *delerant.* Pro *tum* in χ *cum.*—13 C *magno peric.* sine præpositione. Post *futuram* C T χ addunt *esse.*—14 Pro *atque* H S T habent *aut;* et pro *reipublicæ* C *R. populi.*—15 C *revertissent.* Mox, pro *tamen*, quod edd. multæ omittunt, C T χ ψ, Franc. Dresd. et edd. vett. habent *tum.* Paulo post, H S, Ven. 1480. 1483. Med. *cecidissem*, prob. Grævio.—16 *Principes hujus civ. . . . tuerentur* C T χ: *principes civ. . . . tuerentur* Franc. 1. Dresd. Barb. et edd. nonnullæ. In S ψ *princeps hujus civ. . . . tueretur.* Pro *parietum* C et ς *parentum.* Tum, Ms. Vict. et Ms. ap. Lamb. *respubl. sine rep. sine consulibus.* Pro *consulibus* ς *consules.*—17 Pro *annuis* C *a meis.* Dein, ς *sed sententias.*—18 C *recitare.*

NOTÆ

[o] *Si revixissent ii*] Perniciosa fuit hæc lex a Clodio lata contra Ciceronem, qua videlicet aqua et igni interdicebatur, ut si revixissent qui socii Catilinæ in conjuratione fuerant, tum rediret ab exilio, ut eorum conatibus obsisteret.

[p] *Utrumque confessus est*] Dum ita ageret Clodius, confessus est se optare, ut redirent ad vitam, qui rempub. perdere voluerunt; aut reipub. perniciem desiderare, si ipsis redivivis, non rediret, quia fatebatur Clodius solum Ciceronem posse ipsis obsistere.

[q] *Princeps autem civitatis*] Pompeius, de cujus periculo in prima oratione dictum est, fuit ille princeps civitatis, qui appetitus est a Clodianis. Vide § 4. not.

[r] *Sine consulibus esset*] Sine consulibus erat respub. quia consulum est reipub. consulere; hi vero, Piso scilicet et Gabinius, eam funditus evertebant, unde consules non erant appellandi.

[s] *Parentibus perpetuis*] Parentes erant et tutores reipub. consules: annui autem dicuntur, quia singulis annis creabantur; perpetui vero, quia respublica nunquam sine consulibus fuit.

[t] *Caput meæ proscriptionis*] Statim atque discessit Cicero, Clodius de ejus exilio ad populum tulit, atque edictum proposuit, ut illi aqua et ignis interdiceretur, et ne intra quinquaginta millia passuum ab Italia tecto reciperetur. Ita Plutarchus in Cicerone. Dio hoc quoque legi adjectum fuisse tradit, ut si Tullius intra spatium definitum visus esset,

Digitized by Google

communi salute conjungere. III. 5. Postea vero quam[19] singulari et præstantissima virtute P. Lentuli consulis,[u] ex superioris anni caligine et tenebris lucem in republica Kal. Jan.[20] dispicere cœpistis; cum Q. Metelli, nobilissimi hominis atque optimi viri, summa dignitas, cum prætorum, tribunorum plebis[1] pæne omnium[x] virtus et fides, reipublicæ subvenisset; cum virtute, gloria, rebus gestis Cn. Pompeius, omnium gentium, omnium sæculorum, omnis memoriæ facile princeps, tuto se in senatum[2 y] venire arbitraretur; tantus vester consensus de salute mea fuit, ut corpus[3] abesset meum, dignitas jam in patriam revertisset.[4] 6. Quo quidem mense, quid inter me et meos inimicos interesset, existimare potuistis. Ego meam salutem deserui, ne propter me civium vulneribus respublica cruentaretur: illi meum reditum non populi Romani suffragiis,[5] sed flumine sanguinis[z] intercludendum putaverunt. Itaque postea nihil vos civibus, nihil sociis, nihil regibus[a] respondistis; nihil judices sententiis,[6] nihil populus suffragiis, nihil hic

Cap. III. 19 Pro *quam* C, Franc. 1. et ed. pr. *cum;* Dresd. *tum.*—20 ς *Kalendis Januarii:* al. *Kalendis Januariis.* In C pro *Januariis* est *Januarii.* Tum, *respicere* C Þ χ, Guelf. Barb. 2. Hervag. Manut. Lamb. Grut. Græv. Heumann. *despicere* alii. Porro, ς χ *cumque Metelli.*—1 In C T χ ψ, Barb. 2. Franc. 1. Dresd. et ed. pr. deest *plebis.*—2 χ *tantum se senatu.*—3 Edd. vett. *ut licet corpus.*—4 ς *reverteretur.*—5 ς *suffragio.* Mox, χ *interducendum.*—6 Pro *regibus . . . sententiis* in ς tantum est *judicibus summis;* et pro *judices*

NOTÆ

et ipse, et qui eum recepissent, impune interficerentur. Lege Fabric. in vita Cic.

u *Lentuli consulis*] Lentulus et Metellus Pisoni et Gabinio successerunt in consulatu: et licet Metellus frater esset Clodii ex matre, et inimicus Ciceroni, eas tamen inimicitias se deponere dixit reipublicæ causa.

x *Pæne omnium*] E prætoribus solus obstitit Ciceronis reditui Appius Clodius, Pub. Clodii frater; e tribunis vero Attilius Serranus et Q. Numerius Quintius.

y *Tuto se in senatum*] Novis consulibus magistratum gerentibus, credidit Pompeius se tuto in senatum venire posse. Id in invidiam Clodianorum dicit.

z *Flumine sanguinis*] Seditio a Clodianis in foro tanta facta est, ut corporibus civium Tiberis repleretur. Hic autem colligit reipub. calamitatem a signis, quam repetitionibus et interpretationibus amplificat.

a *Sociis, regibus*] Reges et socii populi mittere legationes suas ad senatum solebant.

Digitized by Google

ordo auctoritate declaravit:[7] mutum forum, elinguem[a] curiam, tacitam et fractam civitatem videbatis. 7. Quo quidem tempore, cum is excessisset,[8] [b] qui cædi et flammæ, vobis auctoribus,[9] restiterat, cum ferro et facibus homines[10] tota urbe volitantes, magistratuum tecta impugnata,[11] Deorum templa inflammata, summi viri et clarissimi consulis[12] [c] fasces fractos, fortissimi atque optimi viri, tribuni plebis,[13] [d] sanctissimum corpus,[e] non tactum[14] ac violatum manu, sed vulneratum ferro confectumque vidistis. Qua strage nonnulli permoti[15] magistratus, partim metu mortis, partim desperatione reipublicæ, paulum[16] a mea causa recesserunt:[f] reliqui fuerunt,[17] quos neque terror, neque vis,[18] nec spes, nec metus, nec promissa, nec minæ,[19] nec tela, nec faces a vestra auctoritate,[g] a populi Romani dignitate, a mea salute depellerent. IV. 8. Princeps P. Lentulus, parens ac Deus nostræ vitæ,[20] fortunæ, memoriæ, nominis, hoc specimen[1] virtutis, hoc indicium animi, hoc lumen

[a] *Silentem.*

χ *judicium.* Tum, χ *nihil populi suffr.*—7 Wolf. conjecit *decrevit.*—8 In χ *excessissem.*—9 H et S *vestra auctoritate.* Dein, χ *restiteram.*—10 ϛ *omnes.*—11 *Oppugnata* Mss. pauci et edd. ante Grut.—12 Pro *consulis* in ϛ *cum hos.*—13 χ *plebis officii.*—14 *Non solum tectum* T: *non solum tactum* C H S, Barb. 2. et edd. ante Lamb. præter Junt. qui habet *tractum.*—15 χ *commoti.*—16 S ϛ et edd. nonnullæ *paululum.*—17 Heumann. conjecit *at aliqui fuerunt.*—18 Al. *nec vis:* Lamb. *nec terror, nec vis.*—19 Pro *minæ* C *mina;* H *rapinæ.* Tum, C H T *fasces.*

CAP. IV. 20 ϛ, Pith. Dresd. *deüs nostræ vitæ:* χ *noster Deus vitæ:* Weiske, *Deus vitæ nostræ.*—1 ϛ *speculum.* Mox, C ϛ χ *judicium animi.*—

NOTÆ

[b] *Cum is excessisset*] De se loquitur Cicero, qui fuerat ejectus, quia auctoritate senatus socios conjurationis interfecerat.

[c] *Clarissimi consulis*] P. Lentuli. Fasces hoc tempore fracti sunt, sicut anno superiori Gabinii.

[d] *Tribuni plebis*] De Sextio loquitur, qui a gladiatoribus Clodii in foro vulneratus est, quando, voluntate senatus perspecta, causa revocandi Ciceronis ad populum octavo Kal. Febr. fuit delata.

[e] *Sanctissimum corpus*] Corpora tribunorum pleb. sacris legibus sacrosancta habebantur, adeoque ea violare nefas fuit.

[f] *Recesserunt*] Non prætores, sed fortasse e tribunis aliqui recesserunt, quos Cicero non appellat.

[g] *A vestra auctoritate*] Conjungit salutem suam cum auctoritate senatus, et populi dignitate, quia semper cum senatu sensit, et utilitati populi studuit.

Digitized by Google

consulatus sui fore putavit, si me mihi, si[2] meis, si vobis, si reipublicæ reddidisset. Qui ut est designatus,[3] [h] nunquam dubitavit sententiam de salute mea, se et[4] republica dignam, dicere. Cum a tribuno[5] plebis vetaretur, cum præclarum caput recitaretur, 'Ne quis ad vos[6] referret, ne quis decerneret, ne disputaret, ne loqueretur, ne pedibus iret,[i] ne scribendo[7] adesset;' [k] totam illam, ut ante dixi, proscriptionem, non legem putavit, qua civis optime de republica meritus, nominatim,[8] sine judicio,[l] una cum senatu, reipublicæ esset ereptus. Ut vero iniit[9] magistratum, non dicam, quid egit[10] prius, sed quid omnino egit aliud, nisi, ut, me conservato, vestram in posterum dignitatem auctoritatemque sanciret?[11] 9. Dii immortales! quantum mihi beneficium[m] dedisse videmini, quod hoc anno P. Lentulus[12] consul est! quanto majus dedissetis, si superiore

2 Verba *mihi si* in ϛ desunt.—3 Ante *designatus* Franc. 1. addit *consul.*—4 ϛ caret *mea, se et*. Pro *se et* in C H S T χ, Dresd. Barb. 2. Ven. 1480. 1483. *et de*; et pro *republica* ϛ *reipubl. summam.*—5 ψ *tribunis*: in C et T deest. Tum ϛ *vitaretur*, et Franc. 1. *ne præcl.*—6 T *ad nos*, et mox *decernere tur.*—7 χ *scriberet*. Post *illam* S et nonnullæ edd. vett. addunt *causam*; Naug. Oliv. Lall. *clausulam*. Lambinus conjecit legend. *totam illam rogationem, proscriptionem, ut ante dixi, non legem*; aut, *totam illam legem, proscriptionem, ut ante dixi, non legem*; aut, *totum illud caput, ut ante dixi, proscriptionem, non legem*. In C et ϛ *præscriptionem*. Verba *putavit ... ereptus* in C desunt.—8 ϛ *nominatus*.—9 C *Ut non iniit.*—10 C S T χ ψ, Barb. 2. Junt. Græv. Oliv. Lall. *egerit*, probante Heumanno. Pro *prius* ϛ *plus*. Tum, H, supra lin. *sed quod*, et H ψ *omnino nihil egit*. Pro *nisi ut* in C T χ, Franc. 1. *quam ut*; ed. pr. *quæ ut*. Denique, χ *me conservaret.*—11 χ *sanciretur.*—12 C *Lentulum*. In C T,

NOTÆ

[h] *Qui ut est designatus*] Designati consules in comitiis primi sententiam rogabantur, ita ut qui primus selectus esset, primus diceret.

[i] *Ne pedibus iret*] Inter senatores quidam pedarii dicti sunt, 'qui,' ut refert Gellius, 'non sententiam in senatu dicerent, sed ab aliis dictam moventes se loco approbarent.' Illi autem non curru ut ceteri, sed pedibus veniebant in senatum.

[k] *Ne scribendo adesset*] De scripto aliquando sententia ferebatur, ut in illa Ciceronis causa factum est a Pompeio.

[l] *Sine judicio*] Lege XII. tabularum sancitum est, ne de capite civis, nisi comitiis centuriatis, rogaretur.

[m] *Quantum mihi beneficium*] Deorum in se agnoscit beneficium, quod hoc anno consul fuerit Lentulus, quod longe majus extitisset si superiori factus esset; neque enim tantum a Gabinio et Pisone vulnus seu calamitatem accepisset.

Digitized by Google

anno fuisset! nec enim eguissem[13] medicina consulari, nisi consulari vulnere concidissem. Audieram ex sapientissimo homine, atque optimo civi[14] et viro, Q. Catulo,[n] non sæpe[15] unum consulem improbum, duos vero nunquam, post Romam conditam, excepto illo Cinnano tempore,[o] fuisse. Quare meam causam semper fore firmissimam, dicere solebat, dum vel unus in republica consul esset.[16] [*p.* 206.] Quod vere dixerat, si illud de duobus consulibus, quod ante in republica non fuerat, perenne ac proprium manere potuisset. 10. Quodsi Q. Metellus illo tempore consul fuisset unicus;[17] dubitatis, quo animo fuerit in me conservando futurus, cum in restituendo auctorem fuisse ascriptoremque[18] [p] videatis? Sed fuerunt duo[19] consules,[q] quorum mentes angustæ, humiles, parvæ,[20] op-

Barb. 2. et Ven. 1480. deest *consul.* Pro *est*, quod Grut. cum edd. seqq. dedit auctoritate plerorumque Pall., *præfuit* habent C H S T χ, Franc. 1. Barb. 2. Ven. 1480. 1483. Junt. et *fuit* Erf. Pal. 9. et nonnullæ edd. vett. cum Wolf. et Orell. Ante *quanto* C S T χ, Franc. 1. Barb. 2. ed. 1472. Junt. Græv. Wolf. Beck. et Orell. addunt *quo.*—13 χ *egissem.* Pro *nisi consulari* in ς *neque.*—14 C H S, Barb. 2. et edd. pleræque ante Lamb. *cive.*—15 In ς deest *sæpe.* Verba *post Romam conditam* omittunt C H S T ς χ, Barb. 2. et edd. ante Grut. cum Wolf. Mox, pro *Cinnano* C et Barb. 2. *Cesonii*; T *Cessonii*; H S *Cesonini*; ς *Censurino*; χ *Resonii*; Ven. 1480. 1483. *Cesonino.*—16 ς caret *esset.* In Franc. 1. Barb. 2. Ven. 1480. 1483. et Manut. legitur *esset consul.* Pro *Quod* Pith. habet *Quam.*—17 Pro *unicus* Dresd. Mss. Lambini, Ms. ap. Manut. habent *inimicus*; C H S T χ, Franc. 1. Barb. 2. Ms. Ursini, et edd. vett. *non inimicus.* In ς *cons. fuisset, in quo fuisset inimicus meus qui me exulavit.* Garaton. legi maluit *cons. fuisset homo inimicus.* Ern. conjecit *unus* legend.—18 ς *scriptoremque:* χ *ad scriptoremque.* Tum, C *videratis.*—19 Pro *duo* Mss. Lambini et aliquot Pall. *hii* aut *ii*, quod Lamb. monuit e nota numerali *II.* extitisse. Lambinus autem, prob. Heumanno, *consules* deleri jussit.—20 *Pronæ* Mss. ap. Turneb. *parvæ* C T χ,

NOTÆ

[n] *Q. Catulo*] Hic Catulus illius filius fuit, qui cum Mario consul fuit.

[o] *Cinnano tempore*] Cinna et Papirius Carbo, sceleratissimi consules, discordiis et seditionibus rempub. vexarunt. Vide Appian. Tales autem reperti sunt hoc tempore Piso et Gabinius, qui Clodio tribuno plebis rempublicam vendiderunt.

[p] *Auctorem ascriptoremque*] Is Metellus affinis Clodii, Ciceronis fuerat inimicus; verum permotus tum P. Servilii incredibili dicendi gravitate, absens cum M. Tullio rediit in gratiam, atque auctor fuit ut rediret: ascriptor vero, quia senatusconsulto de Cicerone revocando subscripsit.

[q] *Duo consules*] Pisonis et Gabinii mores describit.

Digitized by Google

pletæ tenebris ac sordibus, nomen ipsum consulatus, splendorem illius honoris, magnitudinem tanti imperii, nec intueri,[1] nec sustinere, nec capere potuerunt: non consules, sed mercatores[r] provinciarum ac venditores vestræ dignitatis.[s] Quorum alter a me Catilinam, amatorem[2] suum,[t] multis audientibus, alter[u] Cethegum, consobrinum,[3] reposcebat: qui me duo sceleratissimi post hominum memoriam, non consules, sed latrones, non modo deseruerunt,[4] in causa præsertim publica et consulari,[5][x] sed prodiderunt, oppugnarunt, omni auxilio,[6] non solum suo,[y] sed etiam vestro,[z] ceterorumque ordinum, spoliatum esse voluerunt: quorum alter[a] tamen neque me, neque[7] quenquam fefellit. v. 11. Quis enim[8] ullam ullius boni spem haberet in eo, cujus primum tempus ætatis palam fuisset ad omnium libidines[9] divulgatum?[c] qui ne a sanctissima quidem parte

[c] *Expositum.*

Guelf. Barb. 2. Pall. Ms. Ursini, ed. Wald. cum Ern. et Orell. *pravæ* ceteri. —1 H ς, Mss. Lallemandi et Turnebi, cum Lall. Beck. Orell. *tueri.*—2 Pro *amatorem* H *materterum.*—3 *Consobr. suum* ς, Ven. 1480. 1483. Hervag. Manut. Dein, ς *reposcebant.*—4 ς *censuerunt.*—5 C *consularum.*—6 ς *omnino aux.* Mox, idem Ms. *nostro.*—7 C et T *nec me, nec.*

Cap. v. 8 In H et S deest *enim.* Tum, C *illius.*—9 *Ad omnes libid.* C H

NOTÆ

[r] *Mercatores*] Suas provincias a Clodio, salute Ciceronis emerant.

[s] *Venditores vestræ dignitatis*] Non pertinebat ad solos consules, sed ad senatum universum cum illis, provincias decernere.

[t] *Amatorem suum*] Catilinam indicat; nam in oratione pro Domo, 'Catilinæ delicias' Gabinium vocat.

[u] *Alter*] Piso Cethegum reposcebat, cui damnato gula per vindices rerum capitalium fracta est in carcere.

[x] *In causa publica et consulari*] Quod gestum est a Cicerone in conjuratione Catilinæ, pro reipub. salute gestum est: quare ejus defensio maxime pertinebat ad consules, quorum est reipub. et periclitantibus pro causa publica civibus consulere.

[y] *Non solum suo*] His sedentibus, inspectantibus, atque adeo adjuvantibus, Cicero conservator patriæ a sceleratissimo tribuno plebis Clodio in exilium ejectus est.

[z] *Sed etiam vestro*] Dio lib. xxxviii. tradit, audita lege de Ciceronis exilio, equites in Capitolium tunc convenisse, atque ad consules et senatum misisse legatos non solum e suo ordine, verum etiam senatores duos, Q. Hortensium et C. Curionem, qui pro Cicerone deprecarentur, sed eos a Gabinio fuisse repudiatos.

[a] *Quorum alter*] Gabinium increpat ab anteacta vita.

Digitized by Google

corporis potuisset hominum impuram intemperantiam [10] propulsare? qui cum suam rem non minus strenue,[11] quam postea publicam [b] confecisset; egestatem et luxuriam [12] domestico lenocinio sustentavit? [13] qui nisi in aram tribunatus confugisset,[c] neque vim prætoris,[d] nec multitudinem [14] creditorum, nec bonorum proscriptionem effugere potuisset. Quo in magistratu nisi rogationem [15] de piratico bello [e] tulisset; profecto egestate [16] et improbitate coactus piraticam ipse fecisset; ac minore quidem cum [17] reipublicæ detrimento, quam quod [18] intra mœnia nefarius hostis, prædoque versatus est: quo inspectante ac sedente, legem tribunus plebis [f] tulit, ne auspiciis obtemperaretur; [g] ne obnuntiare [h] concilio aut comitiis,[i] ne legi intercedere [19]

S T ς, Barb. 2. et al. cum Junt. Lamb. Wolf. Beck. Schutz. et Orell.—10 C *intemperationem*.—11 Pro *strenue* ς *si sene*.—12 ς *egestate*, et Lamb. *luxuriem*. —13 ς *sustentatam*.—14 Idem Ms. *multitudine*. Verba *cred. nec bon. proscript.* in C et χ desunt. In T est *creditorum*, reliquis omissis.—15 C H S T ς χ ψ, Barb. 2. et edd. ante Manut. *Qui*. Mox, C *rogatione*.—16 H S et edd. nonn. *prof. et egest*. Tum, pro *ipse* χ *ipsam*.—17 *Cum* omittunt C, Franc. 1. Barb. 2. et nonnullæ edd. vett. cum Græv. et Wolf.—18 *Quod* delendum judicavit J. F. Gronov. ad Liv. XXVIII. 43. In uno Ms. Paris. punctis subjectis notata erat ea particula. Weiske censet *quo* legend. Pro *infra* C ha-

NOTÆ

[b] *Postea publicam*] In Syria Gabinius equitatum et cohortes optimas perdidit.

[c] *In aram tribunatus confugisset*] Tribunatum obtinuit Gabinius A. U. C. 686. Metello et Marcio coss. sed ea tantum de causa, ne propter æs alienum quisquam ipsi molestus esset, quod nefas erat magistratibus: quare ait ad tribunatum confugisse quasi ad aram, ad quam qui confugiebant, servabantur.

[d] *Vim prætoris*] Apud prætorem urbanum citabantur qui ære alieno tenebantur.

[e] *De piratico bello*] Bellum piraticum Pompeio commissum est, lata lege a Gabinio.

[f] *Tribunus plebis*] Clodius tribunus plebis tulit, ne quis per eos dies, quibus cum populo agi liceret, de cœlo servaret, ut omnibus fastis legem ferri liceret.

[g] *Auspiciis obtemperaretur*] Lex Ælia jubebat ut quoties cum populo ageretur, augures de cœlo servarent.

[h] *Obnuntiare*] Obnuntiare augurum fuit, et impedire ne lex statim ferretur, sed in aliud tempus differretur.

[i] *Concilio aut comitiis*] Concilium dicitur, cum pars tantum populi intra civitatem coit, aut legum ferendarum, aut civis judicandi causa: cum vero universus extra civitatem in Campo Martio ad creandos magistratus, comitia dicuntur.

Digitized by Google

liceret:[k] ut lex Ælia[20] et Fufia[1] ne valerent; quæ nostri majores certissima subsidia[1] reipublicæ contra tribunicios furores esse voluerunt. 12. Idemque postea, cum innumerabilis multitudo bonorum de Capitolio supplex ad eum sordidata venisset,[2] cumque adolescentes nobilissimi,[m] cunctique equites[3] Romani se ad lenonis impurissimi pedes abjecissent; quo vultu cincinnatus[4] ganeo[n] non solum civium lacrymas, verum etiam patriæ preces repudiavit! Neque eo contentus[5] fuit, sed etiam in concionem ascendit,[6] eaque dixit, quæ, si ejus vir Catilina revixisset,[7] dicere non esset ausus: se Nonarum Decembr.[8][o] quæ me consule fuissent,[9] clivique Capitolini[p] pœnas ab equitibus Romanis esse repetiturum: neque solum id dixit, sed quos ei com-

bet *in vestra*.—19 χ ψ *intendere*.—20 S χ *Alia*. Tum, *Fuffia* Franc. 1. *Sufficia* C: *Suffiana* χ: *Fusia* Junt. et Græv. In C et T deest *ne*. Denique, *valeret* C ς χ et edd. nonn.—1 Pro *certissima subsidia* ς *tutissima præsidia*. In C et T deest *reipublicæ*.—2 C *veste venissent*.—3 Pro *cunctique equites* ς *civesque Quirites*. Mox, *len. impudicissimi* H S ς, Erf. Guelf. Gembl. Pal. Ms. Vict. Ms. Lambini, cum Grut. *impudentissimi* Rom. 1480. Ven. 1483. Brix. Tum, C *objecissent*.—4 C S χ, Franc. 1. et ed. pr. *incincinnatus*.—5 Græv. *contentus eo*. Gruter. *eo* omisit.—6 Ms. Vict. *descendit*, unde Gulielm. conjecit *escendit*.—7 ς *revisisset*.—8 *Decembris* Mss. pauci cum Oliv. et Lall.—9 C *fuisset*. Dein, C H S T *clivi* sine copula. Postea, *Capitolii* C: *Capito-*

NOTÆ

[k] *Intercedere liceret*] Intercedere tribunorum fuit; nam cum lex ferebatur, antequam ferrentur suffragia, vetare poterat tribunus ne ferretur.

[l] *Lex Ælia et Fufia*] Lex illa Ælia lata est a Q. Ælio consule, ut quoties cum populo ageretur, augures de cœlo servarent; magistratus et obnuntiandi, id est denuntiandi agi per Jovem non licere, et legislationi intercedendi potestatem haberent: nam cum lex ferretur, augures de cœlo servabant: magistratus, si quid observatum erat, quo impediri comitia possent, nuntiabant.

[m] *Adolescentes nobilissimi*] Dio refert adolescentes numero ad viginti millia sordidatos, deprecatores salutis Ciceronis venisse.

[n] *Cincinnatus ganeo*] Pungit Gabinium, qui calamistro aut ferro calido tortim et undulatim crines inflexos habebat.

[o] *Nonarum Decembrium*] Eo die senatusconsultum de plectendis Catilinæ sociis factum est.

[p] *Clivi Capitolini*] Cum de supplicio conjuratorum ageretur in templo Concordiæ, equester ordo Clivum Capitolinum occupavit, ne quid tumultus a Catilinariis excitaretur contra senatum. Consul autem ille sceleratus respondit se ab equitibus ea de causa pœnas repetiturum.

modum fuit,[f] compellavit:[q] L.[10] vero Lamiam,[r] equitem Romanum, præstanti[11] dignitate hominem, et saluti meæ pro familiaritate, reipublicæ pro fortunis suis,[12] amicissimum, consul imperiosus exire urbe jussit:[s] et cum vos vestem mutandam censuissetis, cunctique mutassetis, atque idem omnes boni jam ante fecissent; ille unguentis oblitus,[t] cum toga prætexta,[u] quam omnes prætores ædilesque tum abjecerant, irrisit squalorem[13] vestrum, et luctum gratissimæ[14] civitatis: fecitque, quod[15] nemo unquam tyrannus,[x] ut, quo minus occulte vestrum[16] malum gemeretis, nihil diceret, ne aperte incommoda patriæ lugeretis, ediceret. VI. 13. Cum vero[17] in Circo Flaminio,[y] non a tribuno plebis consul in concionem, sed a latrone archipirata, productus esset; primum processit, qua auctoritate vir! vini, somni,[18] stupri plenus, madenti coma,[z] compo-

[f] *Quos libuit ei.*

---

lium ς.—10 χ *Lucium*. Ante *vero* H ς χ addunt *jam*. Tum, in C T χ deest *Lamiam*.—11 Ante *præstanti* C et T addunt *jam*.—12 ς *suum*. Mox, idem Ms. *consulem ... urbem*. Ante *urbe* edd. nonn. inserunt præpositionem *ex*. Pro *jussit* in C *vixit*, et pro *cum* idem Ms. *eum*.—13 ς *abjicerent*, *arsit squal.*—14 Edd. nonnullæ *gravissimæ*, et sic Weiske, qui conjecit legend. *gravissime afflictæ civit.*—15 In C et S deest *quod*.—16 ς *nostrum*. In vocab. *nihil* desinit oratio in ς. Heumannus conjecit, *ut qui omnes occulte vestrum malum gemeretis, ne aperte incommoda patriæ lugeretis, eliceret*. Wetzelio etiam locus non sanus videtur. In Dresd. *incommodum patriæ*.

NOTÆ

[q] *Compellavit*] Proprio nomine appellavit, et acerbius increpuit quosdam.

[r] *Lamiam*] Lamia equestris ordinis princeps fuit, qui fortunas amplissimas habebat, et qui fuerat semper reipub. addictissimus. Ab urbe pulsus fuit a Gabinio, quod deprecari ausus esset pro Cicerone.

[s] *Exire urbe jussit*] Abesse jussit, nempe 'millia passuum ducenta,' ut ait in orat. pro Sextio.

[t] *Unguentis oblitus*] Per illa unguenta intelliguntur odores et liquores expressi e floribus, quibus perfusus erat Gabinius.

[u] *Toga prætexta*] De toga prætexta dictum est orat. I. in Verr. § 113. not. hanc autem abjecerant magistratus, ut fit in magna calamitate.

[x] *Unquam tyrannus*] Vetuit ne quisquam gemeret de Cicerone; quod ne vetant quidem tyranni.

[y] *Circo Flaminio*] Circus fuit Romæ, qui Maximus dictus est, ubi ludi exhibebantur et spectacula. Circus autem alius fuit in undecima urbis regione, qui Flaminius dictus est, ubi vitreorum operum officina fuit, in qua pocula fiebant punctis coloratis, quasi gemmis insignita, et crystallinis similia.

[z] *Madenti coma*] Describit Gabinium, quasi hominem mollem et effœ-

Digitized by Google

sito capillo, gravibus oculis, fluentibus buccis,[a] pressa voce et temulenta;[19] [*p.* 207.] quod in cives indemnatos[b] esset animadversum, id sibi dixit gravis auctor[c] vehementissime displicere. Ubi nobis[20] hæc auctoritas tamdiu tanta latuit? cur in lustris[d] et helluationibus[1][e] hujus calamistrati[f] saltatoris[g] tam eximia virtus tamdiu cessavit? Nam ille alter Cæsoninus[2] Calventius,[h] ab adolescentia versatus est in foro, cum eum, præter simulatam versutamque[3] tristitiam, nulla res commendaret; non juris studium, non dicendi, non rei militaris, non cognoscendorum hominum, non liberalitas.[4] Quem præteriens cum incultum, horridum,

Cap. vi. 17 C caret *vero.*—18 C *soni.*—19 C et T *tumulenta:* ψ *tremulenta.*—20 C T et Franc. 1. *vobis.*—1 C *cum illustris et helii actionibus:* χ *cum illustris et elii actionibus:* Franc. 1. *cur in lustris et elii concionibus:* Dresd. *cur in lustris et elii actionibus:* Pith. *cur illustris etiam helluonis:* ed. pr. *cur illustris actionibus.* Postea, in H et S deest *tam.*—2 Mss. nonnulli et edd. vett. *Cæsonius:* χ *Censonius.*—3 Mss. plerique et edd. pr. *irritamque:* Pal. 9. *victamque:* Mss. ap. Turneb. Adv. xxxviii. 17. *mutamque:* Mss. aliquot *fictamque;* unde Grævius conjecit *mimicamque.* Ceteri *versutamque.*—4 In C T χ, Barb. 2. Guelf. et ed. Wald. *non juris . . . liberalitas.* 'Antiqua lectio ante Grut. fuit, *non consulis studium, non discendi initia rei militaris non cognoscendorum hom.* In S *non consulis stud. non discendi vitia.* In Erf. *studium non dis-*

NOTÆ

minatum, a coma quam unguentis de more suo delibutam habebat.

[a] *Fluentibus buccis*] Bucca proprie est pars interior genarum, quæ inflari dicuntur ab arrogantibus, qui inde 'buccones' appellantur.

[b] *Cives indemnatos*] Designat participes et socios conjurationis Catilinariæ, qui a senatu damnati sunt, et quos indemnatos a Cicerone interfectos malitiose et falso objiciebant.

[c] *Gravis auctor*] Proprie auctores dicuntur illi senatores, qui primi in legibus ferendis ad eas suadendas aut dissuadendas adhibentur.

[d] *In lustris*] Lustra loca sunt abdita, quæ gulæ et aliis ejusmodi vitiis apta sunt. Arguit autem illum, quod tamdiu siluerit illud quod Ciceroni crimen modo objiciebat.

[e] *Helluationibus*] Helluationes sunt profusiones epularum et conviviorum, in quibus patrimonium omne consumitur.

[f] *Calamistrati*] Calamistrum acus ferrea est, qua calefacta capilli intorquentur.

[g] *Saltatoris*] Saltare apud Romanos vitiosum fuit: unde sæpe vitio dat multis Cicero saltavisse.

[h] *Nam ille alter Cæsoninus Calventius*] Jam Pisonem pingere aggreditur, quem omnibus ornamentis carere ait, quibus civis Romanus nobilitari debet. Hunc Calventium appellat a Calventio quodam, homine Gallo, qui venit in Italiam cum filia, quam, receptus in civitatem, Pisoni Cæsonino, hujus Pisonis patri, dedit in conjugem.

Digitized by Google

mœstumque vidisses; etiamsi agrestem et inhumanum existimares, tamen libidinosum et perditum non putares.[5] 14. Cum hoc homine,[6] an cum stipite Æthiope[i] si in foro constitisses, nihil crederes interesse: sine sensu, sine sapore,[g] elingue,[7] tardum, inhumanum negotium. Cappadocem[k] modo abreptum[8] de grege venalium diceres. Idem domi quam libidinosus![9] quam impurus! quam intemperans! non janua receptis, sed pseudothyro[l] intromissis[10] voluptatibus. Cum vero etiam[11] literis studere incipit, et

[g] *Jucunditate sermonis.*

cendi vitiari militaris. Vocabulo *viciari* alia manus puncta addiderat, et super illud posuerat *non rei.* Dresd. tum priora legit ut olim scribebantur, tum *vitia rei militaris.* Lamb. partim libris vett. adjutus, partim e conjectura, se locum ita restituisse ait, *non consilium, non dicendi facultas, non scientia rei militaris, non stud. cogn. hom.* Ita etiam Ursinus. Turnebus conjecerat, *non consulendi studium, non dicendi:* Hotom. etiam, *non dicendi initia, non rei milit.* Gruterus ita, ut nunc legitur locum edidit e Pal. 9. quocum Franc. 1. et Pith. consentiunt.' *Beck.*—5 *Putasses* H S et Ms. Ursini: *putasti* C χ, Dresd. Franc. 1. Barb. 2. nonn. Pall. et ed. Wald. sic etiam T, sed *sses* superscr. ab alia manu: Erf. *putastis,* sed al. man. *putares.* Edd. pleræque ante Grut. *dubitares.*—6 Pro *hoc homine* C *hæc hodie;* χ *homine.* Pro *an* C T χ *et;* S et edd. ante Lamb. *aut.* Ms. Erf. *cum vel Æthiope stipite;* unde Grævius putat scribendum *cum Æthiope vel stipite,* omisso *si,* quod Wolf. et Beck. deleverunt: Orell. uncis inclusit. Pro *stipite Æthiope* C χ *esope;* S *stipe Ethiope;* T *æsopo;* Franc. 1. *an cum Essopo.* Pith. *an cum stipite si in foro;* Dresd. *et cum exope, si in foro:* Barb. 2. *et cum Esope:* ed. 1472. *an cum Æsopo.* Dein, χ *constitisse.*—7 Ern. e conjectura, cum Weiske et Schutz. *elingue.* Pro *negotium* Junt. et al. *neglectum;* unde Weiske conjecit *elinguem, tardum, inhumanum, neglectum negotium.* Lamb. dedit *elinguem, tardum, inhumanum, vecordem, Capp.* Edd. pleræque post *negotium* comma tantum ponunt.—8 χ *arreptum;* et sic suprascr. in C. Mox, *venantium* C et Franc. 1. *venarium* χ.—9 Verba *quam libidinosus* in χ desunt.—10 C T, Franc. 1. Dresd. et ed. pr. *non manere cœptis* (aut *ceptis*), *sed porro intermissis:* S *non navare ceptis, sed porro intermissis:* ψ *non manere ceptis porro intermissis:* H *non in avare cœptis sed porro intermissis;* et sic edd. ante Naug.—11 In C H S T χ deest *etiam.* Tum, χ, Barb. 2. ed. 1472.

NOTÆ

[i] *Stipite Æthiope*] Per stipitem, stupiditatem hominis notat; per Æthiopem, deformitatem; cum ille Piso subnigro esset colore: unde ait in orat. contra eum, irrepsisse ad honores 'commendatione fumosarum imaginum, quarum nihil habes præter colorem.'

[k] *Cappadocem*] Cappadox servus venalis dicebatur, cui similis potius quam homini liberali videbatur. Porro multi ex Æthiopia Romam vendendi mittebantur.

[l] *Pseudothyro*] Pseudothyron posticum est ostium, sed in posteriore tantum ædium parte. Vult autem indicare non aperte Pisonem libidinibus, sed occulte se dedisse.

Digitized by Google

belluo immanis[12] cum Græculis[m] philosophari, tum est Epicureus,[13] non penitus illi disciplinæ, quæcumque est,[n] deditus, sed captus uno verbo voluptatis. Habet autem magistros non ex istis ineptis,[o] qui dies totos de officio ac de virtute disserunt,[14] qui ad laborem, ad industriam, ad pericula pro patria subeunda adhortantur;[15] sed eos, qui disputent, horam nullam vacuam voluptate esse debere; in omni parte corporis semper[16] oportere aliquod gaudium delectationemque versari. 15. His utitur quasi præfectis libidinum suarum: hi voluptates omnes vestigant[17] atque odorantur: hi sunt conditores instructoresque[18] convivii: iidem expendunt atque æstimant voluptates, sententiamque dicunt, et judicant, quantum cuique[19] libidini tribuendum esse videatur. Horum ille artibus eruditus, ita contempsit hanc pudentissimam[20] civitatem, ut omnes suas libidines, omnia flagitia latere posse arbitraretur, si modo vultum importunum[1] in forum detulisset. VII. Is me, (quanquam me quidem non; cognoram enim, propter Pisonum affinitatem,[2][p] quam longe hunc[q] ab hoc genere cognatio ma-

Ven. 1483. *literas*. Postea, C *incipis*: Colin. *incepit*: χ *cæperit*.—12 In C χ, Franc. 1. Barb. 2. et ed. 1472. desunt verba *helluo immanis*. Dresd. *belluus imm*. Erf. *helluus imm*. ubi quis superscripserat, '*vel beluam*.' Lambinus, quia in Ms. invenit *bellus*, reposuit *bellua*.—13 χ et ed. 1472. *Epicurus*. Mox, Franc. 1. *ulli disc*.—14 C et χ *dixerunt*.—15 H *adhortentur*: T et Lamb. *cohortantur*. Tum, *disputant* T, Guelf. ed. Wald. 1480. Junt. Lamb.—16 C *sepe*.—17 C T χ, Franc. 1. Barb. 2. ed. 1472. *investigant*. Dein, H S, Dresd. *adorant*: ed. Med. *odorant*.—18 H *structoresque*, prob. Orell. Mox, C *hidem*, et C H S, ed. 1472. *extimant*.—19 C *quantumque*.—20 C H S χ, Junt. Lamb. Schutz. et Orell. *prudentissimam*.—1 Franc. 1. *importunissimum*.

CAP. VII. 2 '*Is me, &c.*] Non præstiterim hunc locum sic, ut Gruterus

NOTÆ

m *Cum Græculis*] Per Græculos intelligit philosophos, qui sua tantum adulatione et garrulitate celebres sunt.

n *Quæcumque est*] Ait inter varia Epicureorum dogmata quædam optima fuisse, nec aliena a philosophiæ sanctitate; sed ea duntaxat amplexum fuisse, quæ ad voluptatem pertinebant.

o *Ex istis ineptis*] Ironice loquitur, et Pisonem quasi loquentem inducit, qui ineptos philosophos, qui de virtute disputabant; at præstantissimos habebat, qui omnia ad voluptatem corporis referebant, quos hic mirifice describit.

p *Propter Pisonum affinitatem*] Ostendit Cicero, Pisonis mores primum non agnovisse, licet ei fuisset affinis;

Digitized by Google

terna Transalpini sanguinis abstulisset) sed vos, populumque Romanum, non consilio, neque eloquentia, quod in multis sæpe accidit, sed rugis supercilioque decepit. 16. L. Piso, tune ausus es [r] isto oculo, non dicam isto animo, ista fronte, non vita, tanto supercilio,[3] (non enim possum dicere, tantis rebus[4] gestis) cum A.[5] Gabinio consociare consilia pestis [h] meæ? Non te illius unguentorum odor,[6] non vini anhelitus, non frons calamistri notata[7] vestigiis, in eam cogitationem [8] adducebat, ut, cum illius re similis fuisses,[9] frontis tibi integumento ad occultanda tanta fla-

[h] *Perditionis.*

constituit, fuisse a Ciceronis manu: sed libri ita variant, ut hic nil certi sit. Itaque sic reliqui. Græviua edidit sic, *Is me quidem minime; cognoram enim pr. Pis. affinitatem: quanquam longe hunc, &c.* quod mihi non placet; certe non *quanquam*, quod nullo modo verum esse potest.' *Ern.* 'Gruterus ita edidit e Mss. Pall. quibuscum S. Vict. fecit. Vetustissima lectio fuit. *Is me quanquam equidem* (et ita H χ ψ, Barb. 2. in C S T *quanquam quidem:* Franc. 1. *Is nunc me, quanquam equidem*) *non cognoveram* (aut *cognitoram*, ut Mss.) *eum* (ita Franc. 1. Barb. 2. utraque Ven. ex C H S T χ ψ affertur *cum*, nescio quam recte) *propt. Pis. aff.* Deinde vulgatum est, *Is non me, quanquam equidem non cognoram eum propt. &c.* Lambinus edidit *Is non me; namque equidem cognoram propt.* In Pith. fuit, *sed me, quanquam minime non cognoscatur a me propt. Pis. aff., quanquam longe hunc ab hoc gen. cogn.* Inde fluxit Græviana scriptura, quam in ordinem receperunt Lallem. et ex parte Weiske. Grævius docuit in Erf. esse, *Is me, quanquam equidem non cognora propter, &c.* sed aliam manum *e* in *equidem* notasse puncto, et ascripsisse *minime:* in *cognoru* autem similiter ultimam syllabam punctis notasse, et ascripsisse *cognoscantur a me.* Heumann. edidit, *Is non me, quanquam equidem non cognoram eum propt. . . . quam longe hinc, &c.* sed in nota emendat, *Is non me, quem equidem cogn. pr. Pis. aff. quam longe* (omissa partic. *hinc*) *ab hoc gen. &c.* ut sit, *quem quam longe . . . abstulisset, cognoram.*' Beck. Pro *Pisonum* in ψ *Pisonis.* Tum, edd. nonnullæ *quem longe.* Pro *hunc* Erf. *sed hunc;* C H S T ψ *hinc;* χ *huic.* Postea, C χ *cognitio.* Grævius maluit *contagio.*—3 In Pith. deest *supercilio.* —4 Omnes Mss. et edd. vett. cum Weiske et Beck. omittunt *rebus*, quod Orell. uncis inclusit.—5 Prænomen sex Oxonn. Mss. omittunt. Præterea in C T χ legitur *Gabino.*—6 C *odorum.* Pro *vini* in χ *vim.*—7 Nonnulli Pall. et ed. Junt. *torta:* Ven. 1483. et Lugd. *intorta*, prob. Gulielmio: Pal. 9. *non otata.* In Ven. 1480. *calamistrinis torta.*—8 C H S ψ, Barb. 2. et edd. vett.

NOTÆ

quia C. Pisoni filiam suam collocaverat.

[q] *Longe hunc*] Maternum genus trahebat e Gallia, et cum eo Gallicos mores assumserat hic Piso consul; quia, ut superius diximus, pater ejus nupserat Calventii filiæ, qui e Gallia Romam venerat.

[r] *Tune ausus es*] Insectatur Pisonem, quod hac severitatis specie usus sit ad societatem, de perdendo Cicerone, cum Gabinio faciendam.

Digitized by Google

gitia diutius uti non liceret? Cum hoc tu [10] coire ausus es, ut consularem dignitatem, ut reipublicæ statum, ut senatus auctoritatem, ut civis optime meriti fortunas provinciarum fœdere addiceres? Te consule, tuis edictis et imperiis, senatui populoque Romano non est licitum, non modo sententiis atque [11] auctoritate sua, sed ne luctu quidem ac vestitu reipublicæ subvenire.[s] 17. Capuæne te putabas,[12] in qua urbe domicilium quondam superbiæ [t] fuit, consulem esse [u] (sicut eras eo tempore), an Romæ, in qua [13] civitate omnes ante vos consules senatui paruerunt? Tu es ausus, in Circo Flaminio productus,[x] cum tuo illo pari [14] dicere, te semper misericordem fuisse? quo verbo senatum,[y] atque omnes bonos tum,[15] cum a patria pestem depellerent, crudeles demonstrabas [16] fuisse. [*p*. 208.] Tu misericors me, affinem tuum, quem [17] comitiis tuis, præro-

cognitionem.—9 χ *rei*, et C *simul fuisses.*—10 E Ms. Pith. *tu* addidit Græv. quem Ern. Weiske, Beck. Schutz. et Orell. secuti sunt. Ceteri omittunt.—10 In C *fœdera.*—11 A Pith. abest *atque*, pro quo alii, teste Heumanno, habent *neque.* Tum pro *luctu* Græv. e Ms. Pith. edidit *vultu*, ut in Erf. superscr.—12 χ *Capuæ ne reputabas.*—13 Naug. *consulem esse, an Romæ, sicut eras eo tempore, in qua, &c.* Pro *an* C et ψ *anne;* et pro *civitate* χ *urbe.* Tum, χ *ante nos*, et C *paraverunt.*—14 Pith. *pare.*—15 *Tum* deest in Ven. 1480. 1483. Med. Hervag. Postea, *expellerent* nonnullæ edd. vett. *depulissent* Lamb. et al. *depulissem* Mss. nonnulli cum Grut. Græv. Oliv. Lall. *depellerent* Heumann. Ern. Wolf. Weiske, Beck. Schutz. et Orell. Verba *tum . . . depellerent*, ut valde suspecta, Beck. uncis includunt: et absunt a C H S T χ, Franc. 1. Dresd. Guelf. Barb. 2. et ed. Wald.—16 C *demonstrabis.*—17 In χ

NOTÆ

[s] *Vestitu subvenire*] Impedivit cum Gabinio, ne senatus suis edictis et luctu reipub. laboranti subveniret, quando edixerunt illi ut senatores, qui pro salute Ciceronis vestem mutaverant, ad vestitum redirent.

[t] *Domicilium superbiæ*] Capua, de qua jam dictum est in Agraria II. § 78. inter maximas urbes cum Roma et Carthagine numerata fuit.

[u] *Consulem esse*] Capuæ duumvir erat Piso, putabatque sibi eodem modo consulatum gerendum esse, sicut eo tempore illum Capuæ gerebat. Capuæ autem se consulem, licet duumvir tantum esset, nominabat.

[x] *Productus*] A Clodio tribuno plebis productus cum Gabinio in concionem, dixit se semper misericordem fuisse erga cives.

[y] *Quo verbo senatum*] Ostendit Pisonis crudelitatem, qui se misericordem prædicabat; 1. quod senatum arguat crudelitatis, quia in conjuratos animadverterat; 2. quod se affinem suum inimicis suis tradiderit.

Digitized by Google

gativæ[z] primum custodem[a] præfeceras, quem Kalendis Jan. tertio loco sententiam rogaras,[18] constrictum inimicis reipublicæ tradidisti: tu meum generum, propinquum tuum; tu affinem tuam, filiam meam, superbissimis et crudelissimis[19] verbis a genibus tuis repulisti: idemque tu, clementia ac misericordia[20] singulari, cum ego una cum republica non tribunicio, sed consulari ictu concidissem, tanto scelere, tantaque intemperantia fuisti, ut ne unam quidem horam interesse paterere inter meam pestem et tuam prædam;[b] saltem dum conticesceret[1] illa lamentatio et gemitus urbis.[c] 18. Nondum palam factum erat occidisse[2] rempublicam, cum tibi arbitria[i] funeris solvebantur. Uno eodemque tempore domus mea diripiebatur, ardebat,[3] bona ad vicinum consulem de Palatio,[d] de Tusculano[e] ad item[4]

[i] *Præmia.*

deest *quem*. Dein, *tuis comitiis* e Pith. et Erf. dederunt Græv. et Orell. *comitiis tuis* Ern. Beck. et Schutz. *Tuis*, quod ceteri omittunt, Beck. uncis inclusit.—18 *Rogabas* C χ ψ, Erf. Franc. Barb. 2. ed. 1472. Ven. 1480. 1483. Mox, Franc. 1. *reipublicæ inimicis*, et C *tradidistis*.—19 Verba *et crudelissimis* in C desunt. Mox, idem *a gentibus tuis*.—20 H *clem. et dignitate ac mis.*—1 χ *consentisceret*. Tum C *gemitibus urbis*. In H et S deest *urbis*.—2 Mss. pauci et edd. ante Lamb. *concidisse*. Mox, *arbitraria* C H χ, Grut.—3 χ *ardebant*. Tum, C *vicinium*.—4 In C χ Franc. 1. Dresd. Barb. 2. ed.

NOTÆ

[z] *Prærogativæ*] Ex Asconio Pædiano, 'prærogativæ sunt tribus, quæ primæ suffragium ferunt ante jure vocatas: mos enim fuerat, quo facilius in comitiis concordia populi firmaretur, bina de iisdem candidatis comitia fieri, quorum tribus primæ prærogativæ dicebantur, quod primo rogarentur quos vellent consules fieri: secundæ jure vocatæ, quod in his sequente populo, ut sæpe contigit, prærogativarum voluntatem, jure omina complerentur.' Prærogativæ autem distinguebantur ab aliis tribubus, quod sortitione et quasi divina voluntate legerentur, quæ primæ omnium suffragium ferrent.

[a] *Primum custodem*] Custos dicebatur qui numerum suffragiorum custodiebat, quæ in gratiam candidatorum data erant a prærogativa tribu.

[b] *Inter meam pestem et tuam prædam*] Statim atque Clodius rogationem de exilio Ciceronis tulit; aliam quoque tulit de provinciis, Macedonia videlicet Pisoni, et Syria Gabinio danda.

[c] *Gemitus urbis*] Tota respub. doluit de exilio Ciceronis, ut patet ex supplicationibus quæ in ejus gratiam factæ sunt.

[d] *De Palatio*] Cicero domum habebat in Palatio, quæ olim ad Crassum pertinuerat. Et hæc vicina fuit Pisonis, ad quam bona Ciceronis deferebantur.

[e] *De Tusculano*] In Tusculano villam habuit Cicero, ubi etiam Gabinius

Digitized by Google

vicinum alterum consulem deferebantur: cum, iisdem[5] operis suffragium ferentibus, eodem gladiatore latore,[f] vacuo non modo[g] a bonis, sed etiam[6] a liberis, atque inani foro, ignaro populo Romano quid ageretur, senatu vero oppresso et afflicto, duobus impiis nefariisque consulibus, ærarium,[h] provinciæ, legiones, imperia donabantur.

VIII. Horum consulum ruinas vos consules[7] [i] vestra virtute fulsistis, summa tribunorum plebis prætorumque fide et diligentia sublevati. 19. Quid ego de præstantissimo viro, T. Annio,[k] dicam? aut quis de tali cive satis digne unquam loquetur?[8] qui cum videret, sceleratum civem, aut domesticum potius hostem, si legibus uti liceret, judicio esse frangendum; sin[9] ipsa judicia vis impediret ac tolleret, audaciam virtute, furorem fortitudine,[10] temeritatem

1472. deest *item.*—5 *Hisdem* C: *idem* χ. Dein, C H χ *operi.*—6 C et χ omittunt *etiam.*

CAP. VIII. 7 χ *consule.* Pro *fulsistis* H in marg. habet *sustulistis.* Tum, *summaque* C T χ, Erf. Franc. 1. Dresd. Postea, C H S T χ, Erf. Franc. 1. omittunt *plebis.* Denique, *sublevastis* Erf. Franc. 1. Barb. 2. et edd. Manutt. —8 Franc. 1. *de tali cive digne unq. loquitur.*—9 Pro *sin* C T χ, Dresd. habent *ne*; H S *ni*; ψ *ne in*; Franc. 1. *sin si.* Tum, C *imp. aut toll.*—10 χ *forti-*

NOTÆ

magnificam postea exstruxit.

[f] *Latore*] Opera Clodii, qui gladiatores comparaverat, pariter bona reipub. et provinciæ iisdem consulibus deferebantur.

[g] *Vacuo non modo*] Interim dum hæc agebantur a Clodio, vacuum erat forum viris bonis, quia nemo se opponere ejus furoribus audebat.

[h] *Ærarium*] Cum Clodius legem tulit de provinciis his coss. decernendis, tulit quoque ut pecunia ex ærario illis daretur ad administrandas provincias, quam postea partitum cum illis fuisse sequenti oratione dicet.

[i] *Vos consules*] Lentulus et Metellus tunc consules illatas a superioribus consulibus reipubl. ruinas repararunt.

[k] *T. Annio*] Milo tribunus unice revocando Ciceroni studuit. Cum autem lex de ejus reditu ferenda esset ad populum, Clodius, acceptis a fratre gladiatoribus, impetum fecit in multitudinem, multosque vulneravit; Milonis et Ciceronis domum incendere conatus est: qua de causa Milo Clodium de vi reum fecit, quod ipsius domum oppugnasset, ut patet ex Dione lib. XXXIX. sed consules, prætor, et tribunus plebis edictu proposuerunt, ne reus adesset: quare Milo cum vidisset sublata esse judicia, gladiatores emit, a quibus Clodii furores compressi sunt, atque ita lata lex est de Cicerone revocando.

Digitized by Google

consilio, manum manu, vim vi esse superandam; primo de vi postulavit. Posteaquam[11] ab eodem judicia sublata esse vidit; ne ille omnia vi posset efficere, curavit: qui docuit, neque tecta, neque templa, neque forum,[12] neque curiam, sine summa virtute, ac maximis opibus[13] et copiis ab intestino latrocinio posse defendi: qui primus, post meum discessum, metum bonis, spem audacibus,[14] timorem huic ordini, servitutem depulit civitati. 20. Quam[15] rationem pari virtute, animo, fide, P. Sextius secutus, pro mea salute, pro vestra auctoritate, pro statu civitatis, nullas sibi inimicitias, nullam vim, nullos impetus, nullum vitæ[16] discrimen vitandum unquam putavit: qui causam senatus, exagitatam[17] concionibus improborum, sic sua diligentia multitudini commendavit, ut nihil tam populare quam vestrum[18] nomen, nihil tam omnibus carum aliquando quam vestra auctoritas videretur: qui me cum omnibus rebus, quibus[19] tribunus plebis potuit, defendit, tum reliquis officiis, juxta[20] ac si meus frater esset, sustentavit: cujus ego clientibus,[1] [l] libertis,[m] familia, copiis, literis ita sum sustentatus, ut meæ calamitatis[2] non adjutor solum, verum etiam socius videretur. 21. Jam ceterorum[3] officia, studiaque vidistis: quam cupidus mei C. Cestilius,[4] quam studiosus

tudinem. Pro *manum manu, vim vi* Erf. Pith. Gembl. et aliquot Pall. habent *manum copiis.* Gulielm. conjecit *vim viribus.* In T deest *vim.*—11 C T χ *Postquam.*—12 C *nec forum.* Tum, C H T *nec cur.*—13 C *operibus:* Mox, C *possem def.* Paulo post, C *primum.*—14 Verba *spem audacibus* omittunt C T χ, Barb. 2. Franc. 1. Dresd. *audacibus* tantum legitur in ψ, Pith. et ed. 1472. *et audacibus* habent H S, Ven. 1480. 1483. *spem etiam audacibus* Erf. *spem audacibus* e Pal. 9. dedit Grut. cum edd. seqq. *metum a bonis, tim. ab hoc ordine, serv. dep. a civitate* e conjectura edidit Lamb.—15 In T superscr. *Quem.* —16 In C T χ deest *vitæ.*—17 C *senatu,* et χ *agitatam.* Pro *concionibus* χ *contemptionibus;* C *conceptionibus;* Pith. *cogitationibus;* Dresd. et Franc. 1. *contentionibus.* Tum, C *sicut sua dil.*—18 C *nostri.*—19 In C deest *quibus.*—20 Pro *juxta* Franc. 1. habet *non aliter.*—1 χ *clientulis.*—2 C *ut non ex calamitatibus.*—3 C H S T χ *cetera.* Tum, *officii* χ, Guelf. et *studia* Guelf. Pith. Dresd. Barb. 2. Ms. Lamb. ed. 1472. et Grut.—4 χ et Dresd. *Testilius:* Erf.

NOTÆ

[l] *Clientibus*] De his dictum est pro Rosc. Amer. § 19. not.

[m] *Libertis*] De his in orat. eadem, not.

Digitized by Google

vestri, quam non varius fuerit in causa. Quid M. Cispius?[5] [n] cui ego ipsi, parenti, fratrique ejus, sentio quantum debeam; qui, cum a me[6] voluntas eorum in privato judicio esset offensa, publici mei beneficii memoria privatam offensionem obliteraverunt.[k] [7] Jam T. Fadius, qui mihi quæstor fuit, M' Curtius,[8] [o] cujus ego patri quæstor[9] fui, studio, amore, animo, huic necessitudini non defuerunt. Multa de me C. Messius,[10] [p] et amicitiæ et reipublicæ causa, dixit: legem separatim[11] initio de salute mea promulgavit. 22. Q. Fabricius,[12] [q] si, quæ de me agere conatus est, ea contra vim et ferrum perficere potuisset; [*p.* 209.] mense Januario nostrum[13] statum recuperassemus: quem ad salutem meam voluntas impulit,[14] vis retardavit, auctoritas vestra revocavit. IX. Jam vero prætores quo animo in

[k] *Deleverunt.*

Cestilius: Manut. *Sestilius*, unde Lamb. fecit *Sextilius*.—5 C S T χ, Barb. 2. et edd. vett. nonnullæ *Mosopius:* H *M. Osopius:* Ms. Lamb. *Molpius*, unde quidam conjecerunt *M. Olbius*. In Pall. plerisque *M. Opsius* aut *Mopsius*. Pro *cui* C et χ habent *cur*.—6 Pro *a me* C H S T, Franc. 1. Dresd. Barb. 2. *mihi;* Ven. 1480. 1483. *mea*. Mox, Erf. *publicis meis beneficiis*. Pro *beneficii* C *officii*.—7 C T χ, Dresd. Barb. 2. ed. 1472. et Ven. 1480. *obliteravit*. Dein, edd. pr. *Fabius*.—8 *M' Curius* C χ ψ, Lamb. Græv. Wolff. Beck. et Orell. *M. Curius* Franc. 1. Dresd. Barb. 2. Ven. 1480. et Schutz. *M' Curtius* H S T, Grut. Oliv. Lall. *M' Curcius* Erf. *M. Curtius* alii.—9 Pith. *quæstor patri*. In χ deest *fui*.—10 S, Junt. Lamb. *C. Messinius*. Ursinus legi maluit *C. Mescinius*.—11 Ven. 1483. *spatiatim:* H S, Dresd. Franc. 1. Erf. Pall. edd. Rom. Brix. Med. Junt. Ald. Græv. *speciatim*. Verba *Multa de me . . . promulgavit* non sunt in C T χ, Barb. ed. Wald. 1480.—12 C *Fabius*.—13 H ψ, Pith. Barb. ed. 1472. *vestrum*. Tum, Pith. *recuperasse si:* H S T χ ψ, Franc. 1. Dresd. Barb. 2. Ven. 1480. 1483. *recuperassem:* unde Garaton. conjecit *veterem statum recuperassem*.—14 χ *implevit*. Dein, C *auct. nostra*.

NOTÆ

[n] *M. Cispius* [*Mosopius*] Alii legunt *Q. M. Cippius*. Alienus hic erat a Cicerone propter judicium in quo judex additus fuerat.

[o] *M' Curtius*] Difficile est conjecturam facere quando et ubi Cicero huic Curtio quæstor fuerit, cum non appareat aut hunc unquam consulem, aut prætorem fuisse in aliqua provincia, sed tantum tribunum eo anno quo Cicero revocatus est ab exilio.

[p] *C. Messius* [*C. Messinius*] Messinius unus e tribunis fuit qui eodem anno creati sunt.

[q] *Q. Fabricius*] Fabricius tribunus plebis rostra summo mane occupavit, ut de Cicerone ageret cum populo, sed a Clodio prohibitus est.

Digitized by Google

me fuerint,[15] vos existimare potuistis, cum L. Cæcilius[16] [r] privatim me suis omnibus copiis studuerit sustentare; publice promulgarit de mea salute cum collegis pæne omnibus;[s] direptoribus autem[17] meorum bonorum in jus adeundi potestatem non fecerit.[t] M. autem Calidius[u] statim, designatus, sententia sua, quam esset cara sibi mea salus, declaravit. 23. Omnia officia C. Septimii,[x] Q. Valerii, P. Crassi, Sex. Quintilii, C. Cornuti,[18] summa et in me, et in rempublicam constiterunt.[1]

Quæ cum libenter commemoro, tum non invitus nonnullorum in me[19] nefarie commissa prætereo. Non est mei temporis injurias meminisse; quas ego etiamsi ulcisci[20] possem, tamen oblivisci mallem. Alio transferenda mea tota vita est, ut bene[1] de me meritis referam gratiam, amicitias igne perspectas tuear,[2] cum apertis hostibus bellum geram, timidis amicis ignoscam, proditoribus meis non indicem dolorem profectionis meæ, defensores reditus dig-

[1] *Fuerunt.*

CAP. IX. 15 χ *quo an. nunc fuerint:* Dresd. *quo an. in me nunc fuerint.*—16 C *Exilius.* Mox, pro *copiis* edd. nonnullæ *studiis.*—17 C *aut.*—18 Idem *fecerint.* Mox, χ *Callidus:* ψ *Cladius.*—18 χ *Cornicii*, et paulo post *astiterunt.*—19 C χ *Quæ cum memorata nominentur nonnullorum in me, &c.* H *Quæ cum libenter commemorem non ingratus; nemo enim gratiarum immemor est gratus inventus nonnullorum in me, &c.* In Franc. 1. Dresd. et ed. 1472. *Quæ cum commemorata nominentur nonnullorum in me, &c.* in Franc. tamen Ms. est *libenter*, sed al. manus ascripserat, 'Al. *quæ cum libenter commemorem, nonnullorum.*' In aliis Mss., teste Grævio, legitur, *Quæ cum libenter commemoro, nemo enim gratiarum immemor, est gratus inventus, tum non invitus, nonnullorum in me, &c.*—20 C *quas si ego ulc.* χ *quas ego si ulc.* In Franc. 1. Dresd. Barb. 2. ed. 1472. Ven. 1480. deest *etiam.*—1 C *ut ut bene.*—2 Verba *amic. igne persp. tuear* non agnoscunt C H S T χ, Barb. 2. et edd. ante Grut. Pro *igne* in Erf.

NOTÆ

[r] *L. Cæcilius*] Prætor urbanus Cæcilius tunc temporis erat.

[s] *Collegis pæne omnibus*] Omnes prætores de Cicerone revocando promulgarunt; sed unus exceptus est, Appius Claudius, Pub. Clodii frater.

[t] *In jus adeundi potestatem non fecerit*] Non dedit ille potestatem de bonis Ciceronis veniendi in judicium. Nam penes erat prætorem urbanum judices dare, vel denegare: credibile videtur de bonis Ciceronis fuisse controversiam.

[u] *Calidius*] Calidius orator optimus fuit, de quo in Bruto; qui tum prætor erat.

[x] *Septimii, &c.*] Hi omnes prætores fuerunt.

Digitized by Google

nitate consoler.[3] 24. Quodsi mihi nullum aliud[4] esset officium in omni vita reliquum, nisi ut erga duces ipsos, et principes, atque auctores salutis meæ, satis gratus judicarer;[5] tamen exiguum reliquæ vitæ tempus non modo ad referendam, verum etiam ad commemorandam gratiam mihi relictum putarem. Quando enim ego huic homini[y] ac liberis ejus, quando omnes mei gratiam referent?[6] quæ memoria, quæ vis ingenii, quæ magnitudo observantiæ, tot tantisque beneficiis respondere poterit? qui mihi primus[7] afflicto et jacenti consularem fidem[m] dextramque porrexit; qui me a morte ad vitam, a desperatione ad spem, ab exitio ad salutem revocavit;[8] qui tanto amore in me, studio in rempublicam, fuit, ut excogitaret, quemadmodum calamitatem meam non modo levaret, sed etiam honestaret. Quid enim magnificentius, quid præclarius mihi[9] accidere potuit, quam quod, illo petente,[10] vos decrevistis, ut cuncti ex omni Italia, qui rempublicam salvam vellent, ad me unum, hominem fractum et prope[11] dissipatum,[n] restituendum et defendendum venirent? ut, qua voce ter omnino post[12] Romam conditam[z] consul usus esset pro universa republica apud

[m] *Præsidium.* [n] *Perditum.*

et Pal. 9. *digne;* Ms. Vict. *segni;* Pith. *dignas.*—3 Erf. Pal. 1. 9. Franc. 1. Dresd. Guelf. Barb. 2. duo Pariss. ed. 1472. Manut. Græv. Lall. *proditores non indicem, dolorem profectionis meæ reditus dignitate cons.* χ, Pal. 4. 8. et Ms. Hotomanni *proditores non vindicem:* C H S T χ ψ *proditores* (sine pronomine) et C T ψ *judicem.* Heumann. edidit *proditores meos non indicem; dol. prof. meæ red. dign. cons.* sed idem verba *prod. meis non indicem* spuria censet. In C H T χ, Pith. deest *defensores.* Tum, C *dignitatem.* Ceteri ut Ern.—4 C T χ omittunt *aliud.* Dein, C *reliqua.*—5 C *judicare:* χ *recusarer.* Postea, Pith. *reliquum.*—6 C *grati referrent:* χ *gratia referent.*—7 Alii *primus mihi.* Mox, H *consulares.*—8 C T χ ψ *vocavit.* Pro *qui tanto* C H S T χ ψ *quanto.*—9 χ caret *mihi.*—10 H *nullo pet.* Græv. e Ms. Pith. *illo referente:* Ms. Lamb. *illo suffragium ferente.*—11 χ *vel prope.* In Pith. desunt verba *et defendendum.*—12 C H S T χ, Franc. 1. Dresd. et plerique alii Mss. atque edd. vett. *qua*

NOTÆ

[y] *Huic homini*] De Lentulo loquitur, qui consul sedebat, et quem nutu vel gestu demonstravit.

[z] *Voce ter omnino post Romam conditam*] In more positum fuit apud Romanos, ut quotiescunque respub. graviter periclitaretur, consul diceret ex senatusconsulto, 'Qui rempub. salvam esse vult, me sequatur.' Id autem tantum ter ante hunc Ciceronis reditum dictum fuerat: 1. Publicola consule, cum App. Herdonius nocte

Digitized by Google

eos solum, qui ejus vocem exaudire possent; eadem voce senatus omnibus agris atque oppidis,[13] cives totamque Italiam ad unius salutem defendendam excitaret. X. 25. Quid ego gloriosius meis posteris potui relinquere, quam hoc senatum judicasse,[14] qui civis me non defendisset, eum rempublicam salvam noluisse? Itaque tantum vestra auctoritas, tantum eximia consulis[15] dignitas valuit, ut dedecus et flagitium[16] se committere putaret, si quis[17] non veniret. Idemque consul, cum illa incredibilis multitudo Romam, et pæne Italia[18] ipsa venisset, vos frequentissimos in Capitolium convocavit. Quo tempore quantam vim naturæ bonitas haberet,[19] aut vera nobilitas, intelligere potuistis: nam Q. Metellus, et[20] inimicus, et frater inimici,[a] perspecta[1] vestra voluntate, omnia privata odia deposuit; quem P. Servilius,[b] vir cum clarissimus,[2] tum vero opti-

voce te, Romule, post, &c. Ubaldinus Bandinellus correxit *qua voce antea semel post, &c.* prob. Manut. In duobus Mss. Lambini *qua voce semel omnino post, &c.* Ceteri ut Ern. Vid. Nott. Varr. Postea, pro *usus* in Pith. *visus.*—13 Post *oppidis* H S et Ven. 1483. addunt *vicis.* Postea inde a Naug. usque ad Grut. editum est, *sen. omnibus agris, vicis atque oppidis:* sed Gruter. delevit vocab. *vicis*, quod nec in suis Mss. reperit, nec est in Barb. atque ed. Ven. 1480. In Ms. Pith. *sen. omnis ex omnibus agr. atque opp. cives:* unde Græv. et Lall. dederunt *sen. omnis omnibus agr. &c.* Ceteri ut Ern.

Cap. x. 14 χ *indicasse.* Dein, pro *eum* in C T χ *cum*, et pro *noluisse* Heumann. conjecit *nolle* legend.—15 χ *nostra auct., tantum eximii cons.*—16 ψ, Pal. 9. Pith. cum Grut. et edd. seqq. præter Weiske *ut dedecus et flag.* In Ms. Vict. *ut deus flag.* Pal. 2. Erf. *ut reus flag.* sed in Erf. superscr. manu antiqua, ' vel *dedecus.*' A Nangerio inde usque ad Grut. editum est, *ut omne in flag.* et sic Weiske. In C H S T legitur *ut omne flag.* χ, Barb. 2. Ven. 1480. 1483. *ut omnis flag.* Hervag. *ut omnes his flag.* Franc. 1. *ut omnes se flag. comm. putarent*, et Ant. Augustinus conjecit *ut omnes flag. se comm. putarent*, ut habet Ms. Ursini.—17 C S T χ, Barb. 2. Beck. et Orell. *si qui.* Tum, S *venirent:* Pith. *venissent*, prob. Heumanno.—18 H *Italiam.*—19 Franc. 1. Hervag. Naug. Mannt. Lamb. *vim haberet vera bonitas.* Ante *vera nob.* Erf. addit copulam *et.*—20 C, Pith. Dresd. omittunt copulam ante *inimicus.*—1 C

NOTÆ

Capitolium et arcem cum exulibus et servis occupavit; 2. L. Opimio, qui Gracchum; 3. C. Mario, qui Saturninum tribunum plebis et Glauciam prætorem interfecit. Hæc quidem verba solennia a consulibus apud præsentes pronuntiabantur. At eadem a toto senatu ad absentes per totam Italiam mittebantur.

[a] *Frater inimici*] Clodium designat, quia Publ. Clodius Cæciliæ filius erat, quæ hujus Metelli amita fuerat. Unde oratorie potius quam vere frater appellatur.

[b] *P. Servilius*] Servilius ille Isauricus dictus est a domitis Isauris in

Digitized by Google

mus, mihique amicissimus, et auctoritatis,[3] et orationis suæ divina quadam gravitate, ad sui generis communisque sanguinis[c] facta virtutesque revocavit, ut haberet in consilio[4] et fratrem ab inferis,[d] socium rerum mearum,[5] et omnes Metellos, præstantissimos cives, pæne ex Acheronte excitatos:[e] in quibus Numidicum[6] illum,[f] cujus quondam de patria discessus[7] molestus omnibus, ipsi ne luctuosus quidem visus fuit. 26. Itaque dimittitur[8] non modo salutis defensor, qui ante hoc unum[9] beneficium fuerat inimicus, verum etiam ascriptor[10g] dignitatis meæ. [*p.* 210.] Quo

et H *prospecta.*—2 C χ *tum clariss.*—3 C *mihique amic.*, *et amantissimus auct.*—4 Lamb. legi maluit *adhiberet in consilium.* Tum, verba *ab inferis*, Lambino suspecta, delevit Heumannus.—5 In C et χ *rerum nostrarum.*—6 Iidem Mss. *Numiticum.* Post *illum* C H S χ, Barb. 2. et edd. ante Manut. addunt *Metellum.*—7 C T χ, Franc. 1. et edd. pr. *decessus.* '*Molestus omnibus, ipsi ne luctuosus quidem.* Sic erat in Mss. tribus optimis, Pal. 9. Erf. Pith. recteque recepit Grævius. Vulg. *honestus ipsi, omnibus luctuosus tandem visus est.*' Ern. 'Ernest. vero etiam scripsit *visus fuit.* Wolf. *visus est.* Equidem pressius secutus sum Pal. 9. et Pith. *est visus.* Grævius autem (cumque eo Lallem.) dedit *molestus omn. sane, ipsi ne luct. quidem visus est*, quoniam ita emendatum perantiqua manu in Ms. Erf. invenit: *tandem*, vulgo adjectum, quod tamen etiam in Pal. 9. et Pith. deerat, frigere recte censuit. Lectionem quam vulg. Ern. dicit, habent edd. Lamb. et Heumann. In ed. 1472. utraque Ven. Naug. et aliis, ut in Ms. Barb. Franc. 1. *honestis omnibus luctuosus tandem visus est.* Lamb. *bonis omn. luct. tandem visus est*, Oliv. cum Manut. *honestus ipsi, bonis omn. tamen luct. visus est.* Weiskius transposuit verba ita, *discessus, luctuosus omni, ipsi ne molest. quidem visus est.* Et Oxonn. adferunt hanc varietatem, C H S T χ *honestis: bonis* in χ deest: ex eodem χ *tandem.*' Beck.—8 Pro *dimittitur* Pal. 9. et Mss. Lambini, cum Græv. Oliv. Lall. Wolf. Beck. et Orell. habent *exstitit:* Franc. 1. Hervag. Manut. Lamb. et Heumann. *fuit is:* Junt. et al. *hic fuit:* C H S T χ, Barb. 2. Guelf. ed. Wald. *dimittit.* In duobus Mss. Lambini *dumittit is.*—9 Erf. a m. sec. *suum*, quod recepit Græv.

NOTÆ

Cilicia: gessit ille consulatum et censuram.

[c] *Communis sanguinis*] Ille Isauricus Q. Metelli Macedonici nepos fuit ex filia.

[d] *Fratrem ab inferis*] Notat Q. Metellum Celerem, qui prætor non mediocrem operam Ciceroni præstitit in exstinguenda Catilinæ conjuratione.

[e] *Acheronte excitatos*] Omnes istos Metellos, non tam antea amicos sibi, dicit poëtice ex Acheronte suscitatos fuisse ad suam defensionem: porro Acheron fluvius fuit apud inferos.

[f] *Numidicum illum*] Metellus ille Numidicus, duobus præliis Jugurtha devicto, totam Numidiam imperio Rom. subjecit. Is maluit in exilium voluntarium Rhodum abire, quam jurare in legem Agrariam, quam Saturninus tribunus plebis per vim tulerat.

[g] *Ascriptor*] Ascribebant nomina sua senatores omnes, cum quid ab illis senatusconsulto latum erat.

Digitized by Google

quidem die, cum CCCCXVII ex senatu essetis,[11] magistratus autem hi omnes[12] adessent, dissensit unus,[h] is,[13] qui sua lege conjuratos etiam ab inferis excitandos[i] putarat. Atque illo die, quo rempublicam[14] meis consiliis conservatam gravissimis verbis et plurimis judicassetis, idem consul curavit, ut eadem[15] a principibus civitatis in concione, postero die, dicerentur: cum[16] quidem ipse egit ornatissime causam meam, perfecitque, adstante atque audiente Italia tota, ut nemo cujusquam conducti aut perditi vocem acerbam[k] atque inimicam bonis posset audire.[17] XI. 27. Ad hæc[18] non modo adjumenta salutis, sed etiam ornamenta dignitatis meæ, reliqua vos iidem addidistis: decrevistis, ne quis ulla ratione rem* impediret;[19] qui id impe-

* *Reditum.*

—10 Pith. *adsertor.*—11 In Mss. paucis et ed. Wald. desunt verba *cum CCCCXVII. . . . Quid denique illo die.* Junt. Lamb. Heumann. *cum CCCCX senatores ess.* Weiske *cum CCCCXVII senatores ess.* Græv. auctoritate Erf. et Pith. addidit *vos*, legens *cum vos CCCCXVII ex senatu ess.* Beck. et Orell. *cum vos CCCCXVII senatores ess.* In H, Franc. 1. Ven. 1480. *cum quadringenti decem senatores ess.* Dresd. *cum CCCCX ess.* S *cum CCCC X* (Ven. 1480. *quadringenti X*) *S. ess.* quod Hervag. Manut. et Lamb. retinuerunt, nota *S* mutata in integrum vocab. *senatores.* Naug. edidit, *cum CCCCXVII ess.* Ms. ap. Hotom. *cum quadringenti nonaginta ess.* alius ap. Lamb. *cum CCCCX et septem ess.* *CCCCXVII* fuit in Pal. et Erf. Pith. *cum vos CCCCXVI magistratus autem adessent.* In Dresd. quoque desunt verba *ex senatu.*—12 S, Dresd. et Ven. 1480. *magistratus qui omnes:* H et edd. ante Græv. cum Heumann. *magistratusque omnes.*—13 H et S carent *is.*—14 H et Naug. *illo die quod remp.* Lamb. legi maluit *illo die, quo die remp.* Garaton. conjecit *illo die, cum remp.*—15 H *ne eadem.*—16 Pro *cum* Franc. 1. *tum*, et pro *quidem* ψ *quibus.*—17 Ven. 1480. et 1488. *ut vix cujusq. cond. atque perd. possent aud.*

Cap. XI. 18 Edd. nonnullæ, teste Heumanno, *At hic.* Tum, H S ψ, Ven. 1480. 1488. *adjumentum.*—19 Franc. 1. *remp. imped.* Dein, Pith. Naug. Cam. omittunt *id*, quod Orell. uncis inclusit. Ante *graviter* Græv. et Orell. auctoritate Ms. Erf. addiderunt *vos.* In Guelf. *qui id impediret.* Ern. conjecit

NOTÆ

[h] *Dissensit unus*] P. Clodius dissensit solus ab omnibus magistratibus.

[i] *Ab inferis excitandos*] Scripserat in lege sua Clodius, ut si revixissent ii quos Cicero morte mulctaverat, tum ab exilio in patriam revocarentur.

[k] *Vocem acerbam*] Si quid dictum esset in concione, quod populo displiceret, fiebat quædam admurmuratio. Sæpe vero contingebat, ut mercede homines improbi conducerentur ab adversariis, ut admurmuratione sua quasi dicenti exprobrarent.

Digitized by Google

disset; graviter molesteque laturos; illum contra rempublicam, salutemque bonorum, concordiamque civium facturum; et ut ad vos de eo statim referretur:[20] meque etiam, si diutius calumniarentur,[l] redire jussistis. Quid? ut agerentur gratiæ,[1] qui e municipiis venissent? quid? ut ad illam diem, cum res redisset,[2] rogarentur, ut pari studio convenirent? Quid denique illo die,[3] quem P. Lentulus, mihi, fratrique meo, liberisque nostris natalem constituit,[m] non modo ad nostram, verum etiam ad sempiterni[4] memoriam temporis? quo die[5] nos comitiis centuriatis,[n] (quæ maxime majores[6] comitia justa dici haberique voluerunt) arcessivit in patriam, ut eædem centuriæ, quæ me consulem fecerant,[7] consulatum meum comprobarent. 28. Quo die quis civis fuit,[8] qui fas esse putaret, quacumque aut ætate aut valitudine esset, non se de salute mea sententiam ferre? Quando tantam frequentiam in[9] Campo,[o] tantum

si quis impediret: Heumanno verba *grav. mol. laturos* ejicienda videntur, et leg. *qui id impedisset.*—20 Pith. *ut ad vos de eo referretur:* H, Ven. 1480. 1483. Manut. Lamb. *ut ad vos ea statim referrentur:* Hervag. Naug. *ut ad vos ea statim referretur.* Tum, pro *meque* in H *neque.*—1 Franc. 1. et Dresd. *ut audirentur gratiæ.* Post *gratiæ*, e conjectura *iis* addidit Ern. cum edd. seqq. In Guelf. *gratis.*—2 Junt. *res cum recidissent:* Hervag. *res cum redisset*, unde Ern. *cum res redisset.* Pro *redissent* H *reddidissent*; Ven. 1483. *recidissent.* Ceteri *res cum redissent.* Hotom. legi maluit *ad res cum redissent:* Manut. *Quid? ut iidem, ad res cum rediissent.* Vid. Nott. Varr.—3 *Quid denique ille dies* Pal. 9. Pith. Erf. duo Pall. cum Græv. Lall. Weiske, Beck. Schutz. et Orell. Lallemandus, quia in tertio Ms. Paris. invenit *qui den. illo die*, legendum conjecit *qui den. ille dies.* In Ven. 1480. quatuor hæc verba *qui den. illo die* desunt. Heumann. conjecit legend. *denique illo die, quem . . . temporis, nos comitiis, &c.* Post *non modo* Ern. censet excidisse *illustrius*, aut simile quid.—4 C H T χ, Barb. 2. et Ven. 1480. *sempiternam.*—5 *Quo die* in C T χ desunt, ut et mox verba *quæ . . . voluerunt.* Lamb. dedit *illo, inquam, die.*—6 Lamb. *majores nostri.* H S χ et edd. nonnullæ cum Heumanno *comitia* omittunt.—7 In C *consule feceram.*—8 ψ *fuerit.* Pro *fas* C χ, Franc. 1. Dresd. Barb. 2. ed. 1472. Ven. 1480. Græv. Beck. et Orell. habent *non nefas.*—9 χ caret præpositione.

NOTÆ

[l] *Calumniarentur*] Id est, astute et malitiose rem producerent, vel moras necterent.

[m] *Natalem constituit*] Diem significat quo Lentulus de Ciceronis reditu decrevit, quo quasi a morte revocatus est.

[n] *Comitiis centuriatis*] Vide orat. pro Rab. § 11. not.

[o] *In Campo*] In Campo Martio centuriata comitia habebantur, ubi a Lentulo lex de Cicerone revocando lata est.

Digitized by Google

splendorem Italiæ totius ordinumque omnium? quando illa dignitate[10] rogatores,[p] diribitores,[q] custodesque[r] vidistis? Itaque P. Lentuli beneficio excellenti atque divino non reducti[11] sumus in patriam, sicut nonnulli clarissimi cives; sed equis[12] insignibus et curru aurato reportati.

29. Possum ego satis in[13] Cn. Pompeium unquam gratus videri, qui non solum apud vos, qui omnes[14] idem sentiebatis, sed etiam apud universum populum Romanum, salutem reipublicæ[15] et conservatam per me, et conjunctam esse cum mea dixerit? qui causam meam prudentibus commendarit, imperitos edocuerit, eodemque tempore improbos auctoritate sua compresserit?[16] bonos excitarit? qui populum Romanum pro me, tanquam pro fratre, aut pro parente, non solum hortatus sit, verum etiam obsecrarit?[17] qui ipse cum propter metum[s] dimicationis et sanguinis, domo se teneret, etiam a superioribus tribunis[18] petierit, ut de salute mea et promulgarent[t] et referrent?[19] qui in co-

—10 H *quando ulla dign.* Pith. *quod illa dign.* Pro *rogatores, diribitores* C T χ, Franc. 1. *tutores;* H *tot rogatores dirivatores;* S *rogatores dirivatores;* Pith. *rogatores, directores;* Dresd. *rogatores custodesque:* edd. nonnullæ *rogatores, tutores, custodesque.*—11 C H S T χ, Franc. 1. Barb. 2. Ven. 1480. 1483. Junt. Lamb. *non solum red.* Verba *in patriam* in T, et verba *sicut cives* in C T χ desunt. Pro *sicut* Pith. *ita ut;* et pro *cives* H S et edd. nonnullæ ante Grut. *viri.*—12 Pro *equis* T *equis equius.* Tum, C T χ *aureato.*—13 χ præpositionem in omisit. Dein, in ψ *Pompeio,* et C T χ ψ *quam gratus.*—14 In C S T χ deest *omnes.*—15 Erf. duo Mss. Pariss. Barb. 2. Ven. 1480. 1483. cum Græv. et Lall. *ap. univ. pop. populi Romani salutem.* In C H S T, Franc. 1. *Romanum* deest, et pro *reip.* in C H S T χ legitur *populi Romani.* Pith. *universam salutem P. R. et conservatam.*—16 C *commendavit . . . eodem temp. . . . compressit.*—17 H *obsecravit.* Integer locus *qui ipse . . . putarit* in C T χ deest. In Barb. desunt omnia a verbis *qui ipse* usque ad initium cap. 12.—18 H *tenere, et a*

NOTÆ

[p] *Illa dignitate rogatores*] Ipsi senatores rogarunt populum pro salute Ciceronis.

[q] *Diribitores*] Diribitores illi sunt, qui tabulas suffragiorum populo per centurias diviso distribuunt.

[r] *Custodes*] Custodes observabant cujusque centuriæ suffragia, et punctis notabant, ne quid fraudis admitteretur. Voluerunt autem ipsi senatores se diribitores, custodesque constituere in gratiam Ciceronis, quod beneficium magnifice prædicat in orat. contra Pison.

[s] *Propter metum*] Deprehensus est homo cum sica, servus Publ. Clodii, in templo Castoris, quem ille ad Cn. Pompeium interficiendum collocarat. Vide superiorem orat. § 14. not.

[t] *Promulgarent*] Promulgari lex di-

Digitized by Google

lonia nuper constituta,[u] cum ipse gereret magistratum,[x] in qua nemo erat emtus intercessor,[20] [y] vim et crudelitatem privilegii,[z] auctoritate honestissimorum hominum, et publicis literis consignarit,[a] princepsque, Italiæ totius præsidium ad meam salutem implorandum putarit? qui, cum ipse mihi semper amicissimus fuisset, etiam ut suos necessarios mihi amicos redderet, elaborarit?[1] XII. 30. Quibus autem officiis T. Annii beneficia remunerabor?[2] cujus omnis actio, ratio, cogitatio, totus denique tribunatus, nihil aliud fuit, nisi constans, perpetua, fortis, invicta defensio salutis meæ? Quid de P. Sextio[3] loquar? qui suam erga me benevolentiam et fidem non solum animi[4] dolore, sed etiam corporis vulneribus[b] ostendit?

Vobis vero, patres conscripti, singulis et egi et agam gratias. Universis egi ab initio,[5] quantum potui: satis or-

sup. trib.—19 Grut. et Lall. *ferrent.*—20 H S, Dresd. Pith. et edd. ante Grut. *intercessorum.*—1 Mss. plerique, ed. Junt. Grut. Græv. Oliv. Lall. *consignavit . . . putavit . . . elaboravit.* In Franc. 1. *princeps*, sine copula. Pro *ut* ante *suos* χ habet *et*.

Cap. xii. 2 Mss. plerique et nonnullæ edd. vett. cum Græv. Wolf. Beck. et Orell. *remunerabo.* Tum, *actio* omittunt C H S T χ, Barb. 2. Ven. 1480. 1483. Naug.—3 In C *Sestio.*—4 Pro *animi* χ *cum.* Dein, C *dolorem.*—5 C ψ,

NOTÆ

citur, cum primum ad populum proponitur cujus est leges probare. Petiit autem Pompeius a tribunis, ut legem de Ciceronis reditu promulgarent, et ad senatum referrent.

[u] *In colonia nuper constituta*] De Capua loquitur, quo Cæsar consul coloniam deduxerat.

[x] *Ipse gereret magistratum*] Cum Cæsar deduxisset coloniam Capuam, ibi duumviros præfecit, L. Pisonem socerum et Cn. Pompeium generum.

[y] *Emtus intercessor*] Hæc loquitur contra Ælium Ligurem, tribunum plebis, qui senatus decreto, quod de Cicerone, referente L. Ninnio, factum est, accepta a Clodio pecunia, intercessit.

[z] *Privilegii*] Legem Clodiam de se latam, et qua pulsus est, invidiose privilegium appellat. Privilegium autem jussum est populi aut plebis, rogante magistratu, non generale, neque de universis civibus; sed de singulis conceptum; ut de reditu Ciceronis.

[a] *Consignarit*] Id est, testatam esse voluit. Videtur hic loqui de decreto, quod Campani de Cicerone adjuvando fecerant, a quibus lex Clodia privilegium appellata est, et tanquam violenta et crudelis notata.

[b] *Corporis vulneribus*] Vulnera plusquam viginti accepit Sextius in illa seditione, quæ a Clodio contra tribunos excitata est, cum causa Ciceronis ad populum delata est.

Digitized by Google

nate agere nullo modo possum.[6] [p. 211.] Et quanquam sunt in me præcipua merita multorum, quæ sileri nullo modo possunt,[7] tamen hujus temporis ac timoris mei non est, conari commemorare beneficia in me singulorum: nam difficile est, non aliquem;[8] nefas, quenquam præterire. Ego vos universos, patres conscripti, Deorum numero colere debeo. Sed, ut in ipsis Diis immortalibus non semper eosdem, atque alias alios solemus et venerari et precari; sic in hominibus[9] de me divinitus meritis, omnis erit ætas mihi ad eorum erga me[10] merita prædicanda atque recolenda.[11] [p] 31. Hodierno autem die nominatim a me magistratibus[12] statui gratias esse agendas, et de privatis uni,[c] qui pro salute mea municipia coloniasque adisset,[13] populum Romanum supplex obsecrasset, sententiam dixisset eam, quam vos secuti, mihi dignitatem meam reddidistis. Vos me florentem semper ornastis; laborantem, mutatione vestis, et prope luctu vestro, quoad licuit,[d] defendistis. Nostra memoria senatores ne in suis quidem periculis mutare vestem solebant: in meo periculo senatus veste mutata fuit, quoad licuit per eorum edicta,[14] qui mea pericula non modo suo præsidio, sed etiam vestra deprecatione nudarunt.

[p] *Repetenda memoria.*

Barb. 2. *in initio.* H S ψ, Junt. Vict. Maunt. Lamb. Wolf. Beck. et Orell. præpositionem omittunt.—6 S *agere non possum.* Tum, ψ *Et quanquam fuit in me præcipue mem.*—7 Græv. e Ms. Erf. *non sileri ullo modo.*—8 C T χ ψ *aliquod.*—9 C χ ψ, Barb. 2. *honoribus.*—10 C *in me.* χ *erga me* omittit. Heumann. conjecit *omni erunt ætate mihi eorum, &c.*—11 χ *reddenda.*—12 Lamb. *et magistr.* Inter *gratias* et *esse* C inserit *statim.*—13 *Colonias ut adesset* Franc. 1. *coloniasque adessent* Dresd. *municipia coloniæque adessent* ed. 1472. *coloniasque adesset* C: *coloniasque adissent* χ. Heumannus conjecit, *qui cum pro sal. . . . adisset, et pop. Rom. . . . dixit eam, &c.* Pro *popillum Romanum* C χ, Franc. 1. Dresd. ed. 1472. *populumque;* H S ψ *populum.*—14 ψ *dicta.* Dein,

NOTÆ

[c] *Uni*] Pompeio, qui tunc nullo magistratu fungebatur, præcipue agere gratias debere dicit.

[d] *Quoad licuit*] Senatus censuerat mutandam esse vestem propter exilium Ciceronis: consules vetuere, qui statim senatores redire ad vestem jusserunt.

32. Quibus ego rebus objectis, cum mihi privato confligendum viderem cum eodem exercitu,[15] quem consul non armis, sed vestra auctoritate superaram;[16] multa mecum ipse reputavi. XIII. Dixerat in concione consul,[e] se clivi[17] Capitolini pœnas ab equitibus Romanis repetiturum. Nominatim alii compellabantur,[q] alii citabantur, alii relegabantur.[18][f] Aditus templorum erant non solum præsidiis[19] et manu, verum etiam demolitione[g] sublati. Alter consul,[20] ut me et rempublicam non modo desererent, sed etiam hostibus reipublicæ proderent, pactionibus eos suorum præmiorum[h] obligarat.[1] Erat alius[i] ad portas cum imperio in[2] multos annos,[k] magnoque exercitu;[l] quem ego[3] inimicum mihi fuisse non dico; tacuisse,[4] cum diceretur esse inimicus, scio. 33. Duæ partes[5] esse in republica cum

[q] *Objurgabantur.*

Heumann. corrigit *qui me non modo.*—15 Al. *cum eorum exerc.*—16 C H χ ψ, Dresd. *superatum.*

Cap. XIII. 17 *Divi* C χ: *clivii* ψ. Mox, χ *repetiturus.*—18 Verba *alii relegabantur* in C T χ desunt.—19 Pro *præsidiis* Pith. *prædatione.*—20 Wolf. Weiske, Beck. et Orell. e conjectura Augustini et Lambini dederunt *consules*, prob. Ern. In Ms. Guelf. *consul.* Mox, C H S T χ, Erf. Barb. 2. Mss. Pariss. ed. 1472. Med. Junt. Græv. *desereret . . . proderet.* Lallem. e conjectura Grævii recepit *Alterum consulem ut me . . . desereret . . . proderet.* Pro *rempublicam* C *ro. populum*, et pro *reipublicæ* S *remp.* Postea, *eos* Grævio et Ernesto suspectum est. Vid. Nott. Varr.—1 χ *obligaret* : ψ *obligarent.*—2 C χ, Franc. 1. *inde.*—3 In iisdem Mss. deest *ego.* χ *mihi* omittit.—4 H *tacuisset.* Pro *cum* χ habet *non.* Vocab. *inimicus* Heumanno suspectum est.—5 Pith.

NOTÆ

[e] *In concione consul*] Gabinius dixerat in concione se pœnas de equitibus Rom. repetiturum, quod ad defensionem Ciceronis in seditione Catilinæ clivum Capitolinum armati occupassent.

[f] *Relegabantur*] Lamia, equestris ordinis princeps, relegatus est.

[g] *Demolitione*] Cum Clodius in templum Castoris ascendisset, ut legem per vim ferret, gradus evellendos curavit, ne quis huc ascenderet, eique adversaretur.

[h] *Pactionibus suorum præmiorum*] In præmium ejecti Ciceronis, Clodius Macedoniam Pisoni, Syriam Gabinio dedit.

[i] *Erat alius*] Cæsar tunc extra urbem erat, qui licet Galliam utramque cum imperio teneret, tamen ad bellum non prius profectus est, quam Cicero abiisset ex Italia.

[k] *In multos annos*] Contra legem Semproniam per annos quinque imperium obtinuit.

[l] *Magnoque exercitu*] Ad bellum Gallicum Cæsar cum quatuor legionibus profectus est.

Digitized by Google

putarentur; altera[m] me deposcere, propter inimicitias; altera[n] timide defendere, propter suspicionem cædis putabatur.[6] Qui autem me deposcere videbantur,[7] in hoc auxerunt dimicationis metum,[o] quod nunquam inficiando[p] suspicionem hominum curamque minuerunt. Quare cum viderem senatum ducibus orbatum, me a magistratibus partim oppugnatum, partim proditum, partim derelictum; servos simulatione collegiorum[q] nominatim esse conscriptos, copias omnes Catilinæ pæne iisdem ducibus ad spem cædis et incendiorum esse revocatas;[8] equites Romanos, proscriptionis;[r] municipia, vastitatis; omnes, cædis metu esse permotos; potui, potui, patres conscripti, multis auctoribus fortissimis viris, me vi[9] armisque defendere: nec mihi ipse[10] ille animus idem meus, vobis non incognitus, defuit. Sed videbam, si vicissem præsentem adversarium, nimium multos mihi alios esse vincendos; si victus essem, multis bonis

Scio duas partes: Franc. 1. Dresd. Ven. 1480. 1483. *Duas partes esse* (in Ven. 1480. deest *esse*) *in rep. cum putaretur.* Verba *Duæ partes . . . cum viderem* in C T χ, Barb. 2. desunt.—6 Ven. 1480. *suspicabantur.*—7 Græv. e Ms. Pith. recepit *dicebantur.* Pro *in hoc* Ven. 1480. 1483. Hervag. habent *ii hujus.*—8 Verba *servos . . . revocatas* absunt a C T χ, Barb. et Guelf. Tum, Franc. 1. Dresd. et Barb. 2. multis omissis, habent *equites Romanos proscriptionis, cædis metu esse perterritos.* In Ven. 1480. 1483. tantum omittuntur verba *municipia* et *omnes.* In C H S T χ deest *omnes.* Pro *vastitatis* χ *vastationis.* Denique, *potui* semel tantum legitur in Franc. 1. Pith. Dresd. Barb. 2. Ven. 1480. 1483. et Oliv.—9 C χ *me in vi.*—10 Heumann. legi mavult *ipsi.* Pro *animus* χ *Arrius.* Barb. 2. omittit verba *idem meus*, non improb. Garaton. In Pith.

NOTÆ

m *Altera*] Clodius et consules Piso et Gabinius nocere Ciceroni volebant.

n *Altera*] Boni cives favebant ei, at timide, ne quid tumultus et seditionis oriretur in repub.

o *Dimicationis metum*] Id est, effecerunt ut viri boni dimicationem timerent; quia Cæsar, qui Ciceroni inimicus credebatur, tacebat.

p *Inficiando*] Id est, cum inimici Ciceronis tacerent, augebatur in bonis civibus dimicationis metus et periculum.

q *Simulatione collegiorum*] Clodius collegia, id est conventus artificum, a Numa rege instituta, et jam ex magna parte, tum a legibus, tum a senatu sublata, in tribunatu suo restituit, ut homines sibi devotos, et paratos semper ad seditiones excitandas haberet.

r *Proscriptionis*] Exemplo Lamiæ, equestris ordinis principis, qui relegatus est, defendere equites Ciceronem non audebant.

Digitized by Google

et pro me, et mecum, etiam[11] post me esse pereundum; tribuniciique sanguinis[s] ultores esse præsentes; meæ mortis[12] pœnas judicio et posteritati reservari.[13] XIV. 34. Nolui,[14] cum consul communem salutem sine ferro[t] defendissem, meam privatus armis defendere: bonosque viros lugere malui meas fortunas, quam suis desperare; ac, si[15] solus essem interfectus, mihi turpe; si cum multis, reipublicæ funestum fore[16] videbatur. Quodsi mihi æternam esse ærumnam propositam arbitrarer;[17] morte me ipse potius, quam sempiterno dolore mulctassem. Sed cum viderem, me non diutius, quam ipsam rempublicam ex hac urbe[18] abfuturum; neque ego illa exterminata[19] mihi remanendum amplius putavi; [*p.* 212.] et illa, simul atque revocata est,[20] me secum pariter reportavit. Mecum leges, mecum quæstiones,[r] mecum jura magistratuum, mecum senatus auctoritas, mecum libertas, mecum etiam frugum ubertas, mecum Deorum et hominum sanctitates omnes et religiones abfuerunt.[1] Quæ si semper abessent; magis vestras fortunas lugerem, quam desiderarem meas. Sin aliquando revocarentur; intelligebam, mihi cum illis una esse redeundum. 35. Cujus mei sensus certissimus testis est hic idem, qui custos

[r] *Judicia.*

deest *vobis.*—11 Pro *etiam* Ven. 1483. habet *et.* In C T χ deest *post me.* Mox, C *tribunitiisque.*—12 Pith. *esse præsentissimæ mortis.*—13 Dresd. *reservare.* H T *reservare volui,* et Franc. 1. *reservari volui,* omisso verbo *Nolui,* quod sequitur. 'Melius cohæreret oratio, si supra esset *Sed quia videbam,* aut *sed cum viderem . . . reservari nolui.*' Ern.

Cap. xiv. 14 χ ψ *Volui.* In C deest.—15 C H χ *at si.*—16 C *esse.*—17 Edd. nonnullæ *esse propos. ærumn. arb.* Mox, Barb. *potius ipse.* In Pith. *morte mei ipsius potius.*—18 H *in hac urbe.*—19 χ *exterminatione.* In C T χ deest *mihi.* C H S T χ, Barb. 2. Mss. Pariss. et edd. ante Grut. cum Lallem. omittunt *amplius.* In Pal. 9. deest *putavi.*—20 C T χ *simul ac rev. est.* Dein, Græv. et Lall. e Ms. Pith. et Erf. receperunt *pariter revocavit.*—1 C H

NOTÆ

[s] *Sanguinis*] Si Cicero ad arma venisset suæ defensionis causa, et pœnas a Clodio repetiisset, multi cives scelerati ejus mortem, non sine manifesto reipub. periculo, defendissent.

[t] *Sine ferro*] Vicit sine ferro Catilinarios, quia decreto senatus et auctoritate, laqueo jussit frangi gulam in carcere condemnatis.

Digitized by Google

capitis fuit, Cn. Plancius,[u] qui, omnibus provincialibus ornamentis[x] commodisque depositis, totam suam quæsturam in me sustentando et conservando collocavit: qui[2] si mihi quæstor imperatori fuisset, in filii loco fuisset: nunc certe erit[3] in parentis, cum fuerit quæstor non imperii, sed doloris mei.

36. Quapropter, patres conscripti, quoniam in rempublicam[4] sum pariter cum republica restitutus; non modo in ea defendenda nihil minuam[5] de libertate mea pristina, sed etiam adaugebo. XV. Etenim, si[6] eam tum defendebam, cum mihi[7] aliquid illa debebat; quid nunc me facere oportet, cum ego illi plurimum debeo?[8] Nam quid est, quod animum meum frangere aut debilitare possit, cujus ipsam calamitatem non modo nullius delicti, sed etiam divinorum in rempublicam[9] beneficiorum testem esse videatis? nam et importata[10] est, quia defenderam civitatem: et mea voluntate suscepta est,[11] ne a me defensa respublica[12] per eundem me extremum in discrimen vocaretur. 37. Pro me[13] non, ut pro P. Popillio,[y] nobilissimo homine, adolescentes filii, non propinquorum multitudo populum Romanum est deprecata: non, ut pro Q. Metello,[z] summo et clarissimo[14] viro, spectata jam adolescentia filius: non[15]

T χ *uffuerunt*.—2 ψ *quin*. Verba *in filii loco fuisset* desunt in χ.—3 In C χ *erat*.—4 C, Erf. et Ven. 1488. *in rep*.—5 Lallem. e Pith. edidit *imminuam*. Tum, C *de liberalitate me prist*. Postea, C χ *sed etiam augebo*. Heumann. scribi jussit *sed eam adaug*.

CAP. XV. 6 Erf. *Et si*.—7 In C H S T χ, Barb. 2. deest *mihi*. Ven. 1483. omittit *aliquid*. In nonnullis edd. vett. *cum aliquid mihi illa*.—8 C H S T χ *debeam*.—9 C *in republica*. Post *beneficiorum* C et T addunt *divinorum*.—10 C H S T χ *nam imp*. sine copula.—11 C χ *in ea voluptate est*. In ψ quoque *voluptate*.—12 C *republica*, et mox *extraneum in discr*.—13 χ *Per me*. Tum, C *P. Pupilio*.—14 Ms. ap. Lamb. *summo ac clariss*. Dein, H S et al. *spectatæ*

NOTÆ

[u] *Cn. Plancius*] Plancius in Macedonia quæstor erat, cum exulabat Cicero, cujus summam in se pietatem commemorat. Hunc postea defendit in judicio.

[x] *Provincialibus ornamentis*] Hic ad Ciceronem Dyrrachium, lictoribus dimissis, et veste mutata, venit.

[y] *Popillio*] Vide orationem superiorem § 9. not.

[z] *Pro Q. Metello*] De hoc aliisque sequentibus, orat. superiore § 9.

Digitized by Google

L. et C. Metelli, consulares, non eorum liberi, non Q. Metellus Nepos, qui tum consulatum petebat, non Luculli, Servilii, Scipiones, Metellorum[16] filii, flentes ac sordidati, populo Romano supplicaverunt: sed unus frater (qui in me pietate filius, consiliis parens, amore, ut erat, frater inventus est) squalore et lacrymis, et[17] quotidianis precibus, desiderium mei nominis renovari,[18] et rerum gestarum memoriam usurpari coëgit. Qui cum statuisset, nisi per vos me[19] recuperasset, eandem subire fortunam, atque idem[20] sibi domicilium et vitæ et mortis deposceret;[1] tamen nunquam nec[2] magnitudinem negotii, nec[3] solitudinem suam, nec vim inimicorum ac tela pertimuit. 38. Alter fuit propugnator mearum fortunarum, et defensor assiduus, summa virtute et pietate, C. Piso, gener; qui minas inimicorum meorum, qui inimicitias affinis mei, propinqui sui, consulis,[4] qui Pontum et Bithyniam[a] quæstor[b] pro mea salute[5] neglexit. Nihil unquam[6] senatus de P. Popillio decrevit, nunquam in hoc ordine Q. Metelli[7] mentio facta est. Tribuniciis sunt illi rogationibus,[c] interfectis inimicis,[d] denique[8] nulla auctoritate senatus, restituti; cum

jam adolescentiæ.—15 Quater *non* omittit Lamb.—16 C H S T χ ψ, Manut. Oliv. Lallem. Heumann. Wolf. Beck. Schutz. et Orell. *Metellarum.* In C T χ desunt verba *non propinq. . . . Metellorum filii.*—17 H omittit copulam ante *lacrymis*, et χ ante *quotidianis.*—18 C et edd. nonnullæ *revocari.* Mox, in C T χ deest *memoriam.* Tum, C *usurpare.*—19 Al. teste Grævio, *nisi vos per me*: al. teste Lamb. *nisi me per vos.*—20 C H T χ *eidem.* Post *sibi* H T ψ addunt *idem.*—1 Edd. nonnullæ *deposcere.* Lamb. Wolf. Beck. et Orell. deleverunt *tamen.* Pro *nec* ante *magnitud.* C habet *me.*—2 Pro *nec* C *ne.* Dein, C H S T *solicitudinem.*—3 Ms. Lamb. *virt. ac piet.*—4 C *consulis sui.*—5 Lamb. *pro mea sal.*—6 C *nunquam*, et mox *Pupilio.*—7 Pith. *de Q. Metello.*—8 Verba *interfectis inimicis denique* C T χ omittunt. Pro *interf. inim.* Pith. habet *refecti nimis.* Verba *nulla auctor. senatus* in Pith. desunt. Postea, χ *restitui.*—

NOTÆ

[a] *Pontum et Bithyniam*] De his regionibus dictum est in orat. pro Lege Manil.

[b] *Quæstor*] Piso, gener Ciceronis, mittebatur quæstor in Pontum et Bithyniam, quo, exule Cicerone, mitti noluit, ut pro ejus salute supplicaret.

[c] *Tribuniciis rogationibus*] Popillius rogatione L. Bestiæ restitutus est.

[d] *Interfectis inimicis*] Gracchus interfectus est, et Saturninus.

Digitized by Google

alter eorum[9] [e] senatui paruisset, alter vim cædemque[f] fugisset. Nam C. quidem[10] Marius, qui hac hominum memoria tertius ante me consularis,[g] tempestate civili expulsus est, non modo a senatu non est restitutus,[11] sed reditu suo senatum cunctum pæne delevit. Nulla de illis magistratuum consensio,[h] nulla[12] ad rempublicam defendendam populi Romani convocatio, nullus Italiæ motus, nulla decreta municipiorum et coloniarum extiterunt. 39. Quare cum me vestra auctoritas arcessierit, populus Romanus revocarit, respublica implorarit, Italia cuncta pæne suis humeris reportarit; non committam, patres conscripti, ut, cum ea mihi sint restituta, quæ in potestate mea non fuerunt, ea non habeam, quæ ipse præstare possim,[i] [13] præsertim cum illa amissa recuperarim, virtutem et fidem nunquam amiserim.

[i] *Quæ sunt in mea potestate.*

9 Hotom. legi voluit *cum tamen alter*. Mox, Dresd. *vim cædis fug*. In C T χ desunt verba *cum alter . . . Nam*.—10 C T χ carent *quidem*.—11 In C *a sen. restitutus non*.—12 Idem Ms. *nullam*. Mox Ms. Pith. *implorante*.—13 Weiske *possum*, ut est in marg. Lamb.

NOTÆ

[e] *Alter eorum*] Popillius videlicet paruit senatui; quo tamen invito discessit.

[f] *Alter vim cædemque*] Metellus, ut fugeret vim Saturnini, sponte abiit e patria.

[g] *Tertius ante me consularis*] Expulsus primus fuit Popillius, Gracchi seditione: secundus Metellus, Saturnini violentia: tertius Marius, armis Sullæ, qui rempublicam vastabat.

[h] *Nulla de illis magistratuum consensio*] Inter suum et Marii reditum discrimen affert, quod Marius sine ulla lege, et magistratuum auctoritate; ipse vero et lege lata, et communi totius Italiæ et reipublicæ voce redierit.

Digitized by Google

Digitized by Google

M. TULLII CICERONIS

PRO DOMO SUA,

AD PONTIFICES,

ORATIO XXIX.

ARGUMENTUM.

Restitutus in patriam Cicero, statim habuit hanc orationem ad pontifices, in qua nervos omnes intendit, ut domum suam, eadem lege publicatam et eversam, deinde (ne profana unquam fieri posset) Libertati consecratam, neque publicari, neque consecrari potuisse ostenderet. Est autem omnis hæc in septem partes distributa oratio. Prima respondet Clodio, qui apud pontifices ea vituperaverat, quæ per eos dies Cicero in senatu de republica, id est, de Cn. Pompeio rei frumentariæ præficiendo senserat. Secunda de jure publico agit, et in ea ostenditur, legibus iis, quibus Romana civitas utatur, non posse quenquam civem ejici, aut de capite ejus, vel de bonis quicquam detrahi, sine judicio senatus, aut populi, aut eorum qui de quaque re constituti judices sint. In eadem rationes afferuntur, cur tribunus pl. esse Clodius non potuerit: quo modo enim, cum patricius esset, ad plebem transivit? adoptione? at ea rata esse non potest; primum, quia servatum adoptandi jus non est: nam cum adoptare debeat is, qui neque procreare jam liberos possit, et, cum potuerit, sit expertus; adoptavit Clodium senatorem annos viginti natus; qui liberos non modo procreare potest, cum habeat uxorem, sed procreavit etiam. Et cum quæri a pontificum collegio soleat, quæ causa sit adoptionis, quæ ratio generum ac dignitatis, quæ sacrorum; nihil horum in illa adoptione quæsitum est. Atque hæc de non servato adoptionis jure (quæ omnis notio pontificum esse debuit) apud ipsos pontifices dicuntur. Ad augures autem, qui aderant, de curiata lege disputat, qua Clodius est adoptatus. Nefas, inquit, est, agi cum populo, cum de cœlo servatur: at quo die lata lex est, Bibulus consul de cœlo servavit: rata igitur esse non potest: quodsi rata non est, qui

Digitized by Google

potuit Clodius, contra auspicia adoptatus, tribunus pl. esse? Accedit ad infirmandam curiatam legem altera ratio. Quid servatur in ferendis legibus? trinundinum, id est, ut promulgata lex per tres nundinas, antequam perferatur, populo pateat: quod spatium, tantum abest, ut servatum sit, ut eam legem Cæsar consul vix per tres horas promulgatam pertulerit. Tertia pars, vel si tribunus pl. et per auspicia, et per leges Clodius esse potuerit, quod utrumque jam negatum est, ab eo tamen legem nominatim de capite civis indemnati ferri non potuisse, demonstrat: id enim privilegium est; quod sacratæ leges et XII tabulæ vetant. Neque vero hoc tantum contra leges, sed illud etiam, quod de ejus capite fortunisque omnibus, qui neque adesse jussus erat, neque citatus, neque accusatus, legem illam Clodius tulit: cum judicia populi ita moderata essent a majoribus constituta, primum, ut ne pœna capitis cum pecunia conjungeretur; deinde, ne, nisi prodicta die, quis accusaretur; tum, ut ante magistratus accusaret, intermissa die, quam mulctam irrogaret, aut judicaret: postremo, ut esset accusatio trinum nundinum, id est, ab eo die, quo quis ad populum accusari cœptus esset, ad diem judicii trinæ nundinæ intercederent, prodicta die, qua die judicium esset futurum: eamque diem si qua res auspiciis aut excusatione sustulisset, tota causa judiciumque tolleretur. Nec verba legis vitio carent; sunt enim hæc: 'Velitis, jubeatis, ut M. Tullio aqua et igni interdictum sit;' cum ferri debuerit, 'ut interdicatur,' non 'ut interdictum sit.' Quomodo enim, quod factum non est, id ut sit factum, ferri ad populum, aut verbis ullis sanciri, aut suffragiis confirmari potest? Peccatum est igitur in forma legis: quid in ipsa veritate? non minus: scriptum est enim, 'Quod M. Tullius falsum S. C. retulerit:' qui si falsum retulit, recte scripta lex est; si verum, nulla est. Verum autem retulisse, nec ipsum pro suo imperio, sed senatus jussu in conjuratos animadvertisse, senatus ipse, cum eum restituit, indicavit. Sunt igitur hæc in lege vitia; primum quod lata nominatim est de capite civis indemnati: alterum, quod imperite, ut interdictum esset aqua et igni, cui nondum interdictum esset: tertium, quod simul de pluribus rebus: quartum, quod per vim. Id quod Lentulus consul in lege vidit, quam de Ciceronis reditu tulit: non enim tulit, 'ut ei venire Romam liceret,' sed 'ut veniret.' Quarta pars Clodii maledictum, exulem, &c. Ciceronem appellantis, refellit duabus causis, vel quod ex peccato, vel quod ex damnatione subeatur exulis nomen. Peccasse me, inquit, negant omnes: optime de patria meritum, senatus, equestris ordinis, scribarum, plebis urbanæ, id est, paganorum, et montanorum, denique etiam municipiorum, coloniarum, et totius Italiæ de meo reditu decreta declarant. In ferenda vero lege, quæ celebritas unquam major populi Romani? quantus omnis generis hominum, ætatum, ordinumque splendor? Quod ad damnationem attinet, exul non sum: indemnatus enim discessi; nemo me ulla unquam lege interrogavit; nemo postulavit; nemo diem dixit. Libertatem vero, aut civitatem amittere civis Romanus nemo potest, nisi auctor ipse factus sit. Infirmatur Clodii maledictum ea quoque ratione, quod in ipsa rogatione nihil tulerat, quo minus Cicero esset non modo in civium, sed etiam in senatorum numero; et quod in lege illa suffragium tulerant non populus Romanus, sed multitudo homi-

Digitized by Google

num e servis conductis, et facinorosis, et egentibus congregata. Quinta primum eidem Clodio respondet, accusanti Ciceronem, quod de se ipse gloriosius prædicaret: deinde iis, qui objicerent ei discessum e patria. Sexta, de domo recuperanda quantum laboret, quamque improbe Clodius fecerit in ea dedicanda, et quid spectarit, ostendit. Dedicatio improbatur, quod non affuerit collegium pontificum, sed unus tantum pontifex, isque frater uxoris Clodii, adolescens imperitus, novus sacerdos, sororis precibus, matris minis adductus, mente et lingua titubante. In extrema parte preces ad Jovem, Junonem, Minervam, ad patrios Penates et familiares, ad Vestam continentur; ut, si nefariam flammam ab eorum templis ac delubris depulerit; si suum caput pro eorum cærimoniis atque templis perditissimorum civium furori ferroque objecerit; si nihil unquam magis, quam de reipublicæ salute laboraverit; hunc fructum ferat, ut sibi redire in suas sedes liceat. Iisdemque precibus, conversus ad pontifices, utitur, ut ab ipsis jam in patriam restitutus, nunc, auctore senatu, manibus eorum in suis sedibus collocetur.

I. 1. [*Ed. Ald. p.* 213.] CUM multa divinitus, pontifices,[a] a[1] majoribus nostris inventa[b] atque instituta sunt;

In Ms. Barb. hæc Oratio inscribitur, *M. Tullii Ciceronis in Clodium, causa cujus erat domus ejus Diis dedicata, oratio incipit.*

NOTÆ

[a] *Pontifices*] Varro L. L. lib. IV. de hac voce sic scribit: 'Pontifex, ut Q. Scævola pontifex maximus dicebat, a 'posse' et 'facere' dictus est: Pontifices ego,' inquit Varro, 'a 'ponte' arbitror; nam ab iis sublicius est factus primum, et restitutus sæpe. Cum ideo sacra, et uls et cis Tiberim non mediocri ritu fiant.' 'Facere' autem est offerre, vel sacrificare. Porro hic pons, unde dictus pontifex, plane ligneus erat, nullo ære aut ferro compactus, quem Romani adeo sacrum existimarunt, ut, si collaberetur, non nisi cæsa victima, et perfecto sacrificio, eum reficere pontifex posset. A pontifice vero pontificium dicitur, quod licentiam sive potestatem significat. Pontifex unus duntaxat a Numa institutus est, inquit Livius, Marcus Marci filius, cui sacra omnia exscripta exsignataque attribuit; quibus hostiis, quibus diebus, ad quæ templa sacra fierent; atque unde in eos sumtus pecunia erogaretur. Cetera quoque omnia publica privataque sacra pontificis scitis subjecit; nec cœlestes modo cærimonias, sed justa quoque funebria, placandosque Manes, ut idem pontifex edoceret. Non multo post, quatuor sunt creati pontifices, quos 'minores' Livius appellat, et unum maximum: qui numerus ad M. Valerium et Q. Apuleium coss. id est, annos amplius quadringentos permansit: quo tempore octo primum lege Ogulnia pontifices, omnes de plebe creati sunt. Hic numerus ad Sullam usque dictatorem permansit, quem tandem ad quindecim ampliavit.

[b] *Inventa*] Inventa dicuntur leges, quæ a nobis proficiscuntur, et in

Digitized by Google

tum nihil præclarius, quam quod [1] eosdem et religionibus Deorum immortalium, et summæ reipublicæ,[c] præesse voluerunt; ut amplissimi et clarissimi [3] cives rempublicam, bene gerendo, [pontifices[4]] religiones sapienter interpretando,[d] [rempublicam] conservarent. Quodsi ullo tempore magna causa in [5] sacerdotum populi Romani judicio ac potestate versata est; hæc profecto tanta est, ut omnis reipublicæ dignitas, omnium civium salus, vita, libertas, aræ,[e] foci,[f] Dii penates,[g] bona, fortunæ, domicilia, vestræ sapientiæ, fidei, potestatique [6] commissa creditaque esse videantur. 2. Vobis hodierno die constituendum est,[7] utrum posthac amentes ac perditos magistratus [h] improborum ac

CAP. I. 1 Duo Mss. Lambini præpositionem omittunt.—2 Post *quod* vulgo inseritur *vos*, quod Ern. et Schutz. deleverunt auctoritate duorum Mss. Lambini.—3 H et S *carissimi*. Tum, ψ *reipublicæ*.—4 *Pontifices*, et paulo post *rempublicam* Ern. conjecit delend. In Pall. nonnullis deest *pontifices*. Pro *sapienter* C et χ *religionibus*. In S, Franc. 1. Barb. Pall. aliquot, ed. 1472. Ven. 1480. *religiones religionibus sapienter int*. Pantagathus scribi jussit *religiosissimi religiones sap. int. eamque conserv.* Lamb. 1566. *religiosissimi religiones sap. int. remp. conserv.* A Dresd. absunt verba *religiones sap. int.*—5 Nonnullæ edd. vett. cum Grutero *in* omittunt. Dein, C *sacerdotis*.—6 Lamb. e Mss. suis edidit *potestati*, copula omissa.—7 T *Vobis hodie const.*

NOTÆ

nostra repub. natæ sunt; instituta vero, quæ ab exteris nationibus ad nos pervenerunt: Romani enim partim suis legibus, partim alienis utebantur.

[c] *Et summæ reipublicæ*] Summa reipub. agebatur in religione et criminibus. Inter pontifices plerique erant senatores, atque adeo publici consilii principes. Certe ad Att. lib. IV. sic ait: 'Kal. Octob. habetur senatus frequens, adhibentur omnes pontifices qui erant senatores.'

[d] *Religiones interpretando*] Dionys. lib. II. pontifices ait de omnibus causis ad sacra pertinentibus judicare, tam inter magistratus sacrificos, quam inter privatos homines; et a profano etiam et imperito vulgo de cultu Deorum ac geniorum, aliisque religionibus consuli.

[e] *Aræ*] Ara nomen habet ab 'ardendo,' quod in ea victimæ incensæ ardeant; vel a similitudine arearum; quod sicut illæ in urbe puræ sunt, ita et aras Deorum puras esse oportet.

[f] *Foci*] Foci ponuntur pro re nobis maxime cara, qualia sunt propria bona.

[g] *Penates*] Penates quasi penites dicti sunt, quod penitissimi Dii sint et proprii, per quos spiramus.

[h] *Amentes ac perditos magistratus*] Clodium intelligit, qui tribunus plebis domum ejus incendit, et in ejus area Libertatis templum exstruxit.

Digitized by Google

sceleratorum civium [i] præsidio nudare, an etiam Deorum immortalium religione armare [k] malitis. Nam si illa labes ac flamma [8] [l] reipublicæ suum illum pestiferum et funestum tribunatum, quem æquitate humana tueri non potest, divina religione defenderit; aliæ cærimoniæ [m] nobis [9] erunt, alii antistites [n] Deorum immortalium, alii interpretes religionum [o] requirendi. Sin autem vestra auctoritate sapientiaque, pontifices, ea, quæ furore improborum in [10] republica, ab aliis oppressa,[p] ab aliis deserta,[q] ab aliis prodita,[r] gesta sunt, rescinduntur; [11] erit causa, cur consilium majorum in amplissimis viris ad sacerdotia [s] deligendis,[12] jure

est. Mox, Franc. 1. *am. et perd.*—8 C *labes et flamma.*—9 In C et χ deest *nobis.*—10 Mss. ap. Ursin. carent præpositione ante *republica.*—11 Pantagathus conjecit *rescindentur,* et Ern. *rescindantur.* Mox, pro *cur* in C H χ legitur *qua.*—12 Ms. ap. Lamb. *diligendis,* unde is conjecit *dilegendis.* In C H S

NOTÆ

[i] *Sceleratorum civium*] Clodius, opera sceleratorum civium, multa contra viros bonos molitus est in tribunatu suo; immo quo die lata lex est de reditu Ciceronis, cædibus multis in foro factis per gladiatores, voluit illum prohibere comparatis ad cædem gladiatoribus.

[k] *Religione armare*] Clodius scelus suum specie religionis texit, cum incensam a se Ciceronis domum in templum convertit.

[l] *Nam si illa labes ac flamma*] Ostendit quam fatalis fuerit Clodii tribunatus, qui instar labis affert dedecus, instar flammæ exitium.

[m] *Cærimoniæ*] De cærimoniis Isidorus lib. VI. cap. ult. sic loquitur: 'Cærimoniæ apud Latinos dicuntur sacra omnia quæ apud Græcos ὄργια vocantur.'

[n] *Antistites*] Antistites sunt qui in administranda religione principem locum tenent.

[o] *Interpretes religionum*] Antistites sunt pontifices, ad quos pertinet religiones interpretari: alios autem cum cærimoniis quærendos interpretes religionis dicit; quia, qui funguntur his modo muneribus, favere sceleri non possunt et impietati.

[p] *Ab aliis oppressa*] Clodius oppressit rempublicam, cum per vim et cædes prohibere voluit, ne lex de Ciceronis reditu ad populum ferretur.

[q] *Ab aliis deserta*] Pompeius, Cæsar, et Crassus deseruerunt rempublicam, cum passi sunt impune Ciceronem ab ea ejici.

[r] *Prodita*] Prodiderunt Piso et Gabinius consules, cum supplicantem totum senatum pro Cicerone, et equestrem ordinem, cum multitudine quæ ex tota urbe et universa Italia convenerat, superbissime repulerunt.

[s] *Sacerdotia*] Conciliat sibi pontifices, suaviterque impellit a consilio majorum, ut tantis malis illatis a Clodio resistere velint, cum ab illis ideo instituti sint, ut quæ contraria sunt religioni, rescindant.

Digitized by Google

ac merito laudare possimus. 3. Sed, quoniam ille demens, si ea,[13] quæ ego per hos dies in senatu de republica sensi,[t] vituperasset,[14] [u] aliquem se aditum[x] ad aures vestras esse habiturum putavit; omittam[15] ordinem dicendi meum: respondebo hominis furiosi non orationi, qua ille uti non potest,[y] sed convicio,[z] cujus exercitationem cum intolerabili petulantia, tum etiam diuturna impunitate munivit.

II. Ac primum[16] illud a te, homine vesano ac furioso,[a] requiro,[a] quæ te tanta pœna tuorum scelerum flagitiorumque vexet, ut hos tales viros,[b] qui non solum consiliis suis, sed etiam specie ipsa[b] dignitatem reipublicæ sustinent, quod ego, in sententia[17] dicenda, salutem civium[c] cum ho-

[a] *Peto.* [b] *Majestate sua.*

χ *eligendis.*—13 Dresd. *si omnia.*—14 H *vituperassent.* Pro *aliquem* in C H χ ψ *aliquando.*—15 Dresd. et Guelf. *non omittam:* sic quoque edidit Grævius. Ern. conjecit legend. *omittam consuetudinem dicendi meam.*

NOTÆ

[t] *Per hos dies in senatu de republica sensi*] Quo tempore rediit Cicero ab exilio, facta est summa annonæ caritas, adeo ut tumultuaretur multitudo, et consulares non auderent in senatum venire, quod tuto negarent posse se sententiam dicere: at factum est senatusconsultum, suadente Cicerone, atque ex eo lex promulgata, ut Pompeio per quinquennium omnis potestas rei frumentariæ toto orbe terrarum daretur.

[u] *Vituperasset*] Videtur Clodius orationem habuisse apud pontifices, quo se muniret contra Ciceronem, quem oraturum esse prospiciebat.

[x] *Aliquem aditum*] Quia Pompeii gloriæ Clodius invidebat, credidit se in odium adducturum Pompeium, quod sine consularibus senatus illud consultum factum esset. Plerique autem ex pontificibus illis erant consulares.

[y] *Qua ille uti non potest*] Habere orationem pertinet ad hominem prudentem, non ad dementem et furiosum, qualis erat Clodius, a quo nihil sapienter dici potest.

[z] *Sed convicio*] Convicium, inquit Ulpianus, dicitur vel a concitatione, vel a conventu, hoc est a collatione vocum: cum enim in unum plures voces conferuntur, convicium appellatur, quasi convocium; aut etiam cum unius plures et repetitæ voces in unum aliquem jactantur.

[a] *Homine vesano ac furioso*] Vesanus est qui parum judicio sanus est; furiosus, qui judicium omnino corruptum habet: talis autem fuit Clodius.

[b] *Tales viros*] Clodius dictitabat pontifices Ciceroni iratos esse, quod Pompeio annonæ procurationem committendam esse censuerat.

[c] *Salutem civium*] Contendit Cicero non sibi ea de causa esse iratos pontifices; quia salus civium annonæ

Digitized by Google

nore Cn. Pompeii conjunxerim, mihi esse iratos, et aliud de summa hoc tempore[18] religione[d] sensuros, ac me absente senserint, arbitrere. 4. Fuisti tu,[19] inquit, apud pontifices superior:[e] sed jam,[20] quoniam te ad populum contulisti, sis inferior, necesse est. Itane vero? quod in[1] imperita multitudine[f] est vitiosissimum, varietas et inconstantia, et crebra, tanquam tempestatum, sic sententiarum, commutatio, hoc tu ad hos transferas, quos ab inconstantia gravitas, a libidinosa sententia[g] certum et definitum jus religionum, vetustas exemplorum, auctoritas[2] literarum monu-

Cap. ii. 16 χ *At primum.*—17 C et χ *cum sent.*—18 Verba *hoc tempore* non agnoscunt T, Franc. Barb. Pal. 4. et ed. 1472. In Pal. 9. *hujus temporis.* Naug. Manut. Lamb. *de summa relig. hoc temp.* et sic duo Mss. Lambini. Mox, pro *absente* C H χ, Franc. Barb. ed. 1472. Ven. 1480. 1488. Junt. et Hervag. habent *præsente.* Paulo post, *arbitrare* C H S T χ: *arbitrarere* Franc. 1.—19 Hotom. conjecit *tum* legendum, prob. Ern. Lambinus dedit *Fuisti, inq., tum ap. pontif.* Dein, C χ *superiores.*—20 C H S T χ ψ *sed etiam.* Pro *populum* Lamb. e conjectura dedit *Pompeium.*—1 T caret præpositione.—2 χ *auc-*

NOTÆ

caritate periclitabatur: quare ipsis erat subveniendum: at nemo melius Pompeio id poterat.

[d] *De summa religione*] Consecrata fuit domus Ciceronis, impellente Clodio, cujus in area templum exstrui curavit Libertati sacrum. Respondet Cicero, quod si se absente domus consecrationem improbarunt pontifices, jam tum se ipso præsente eam improbabunt. Nam cum in senatu a Clodio de domo Ciceronis absentis consecranda actum est, nemo ei assensit.

[e] *Superior*] Objicit Ciceroni Clodius quod revera fuerit apud pontifices superior, quando consecratio domus ejus ab eis est improbata; at inferior, quando de annona committenda Pompeio apud populum effecit; quasi hæc procuratio pontificibus, qui optimates erant, displicuisset.

[f] *Quod in imperita multitudine*] Clodium increpat, qui tam parum sanæ mentis est, ut, et vitia imperitæ multitudinis, ac præsertim levitatem et inconstantiam in viros tam graves cadere credat.

[g] *Libidinosa sententia*] Libidinosa sententia est quam non ratio, sed libido temere regit; qua abduci pontifices non possunt: 1. Quia certum jus habent et definitum, quod in rebus religionis sequi necessario debent. 2. Quia idem jus multis veteribus exemplis confirmatum est. 3. Habent literarum auctoritatem, in quibus ea omnia continentur, quæ scripta sunt de jure dedicandi, et quæ in inferenda vel tollenda religione facienda sunt. 4. Habent monumenta rerum quæ religionis indicio conservatæ sunt. A quibus omnibus cum in jure decernendo deflectere pontifices non possint, regi inconstantia non posse manifestum est.

Digitized by Google

mentorumque deterret? Tune es ille, inquit,[h] quo senatus carere non potuit? quem boni luxerunt? quem respublica desideravit? quo restituto, senatus auctoritatem restitutam putabamus?[3] quam primum adveniens prodidisti? Nondum de mea sententia dico: impudentiæ primum respondebo tuæ. III. 5. Hunc igitur, funesta reipublicæ pestis, hunc tu civem ferro, et armis, et exercitus terrore,[i] et consulum scelere,[k] et audacissimorum hominum minis, servorum delectu,[4] obsessione templorum,[l] occupatione fori,[m] oppressione curiæ, domo et patria, ne cum improbis boni ferro[5] dimicarent, cedere curasti;[e] [6] quem a senatu, quem a bonis omnibus, quem a cuncta Italia desideratum, arcessitum, revocatum,[7] conservandæ reipublicæ causa, confiteris? [*p*. 214.] At enim in senatum venire, in Capitolium intrare turbulento illo die[n] non debuisti.[8] 6. Ego vero

[e] *Coëgisti.*

tores.—3 χ ψ *putamus.*

Cap. III. 4 χ *deletu.* Lamb. e Mss. *dilectu.*—5 In C H S χ deest *ferro.*—6 Lamb. e conjectura dedit *coëgisti.*—7 In χ *renovatum.*—8 Idem Ms. *debu-*

NOTÆ

[h] *Tune es ille, inquit*] Cum vidisset Clodius rogante Cicerone delatam fuisse Pompeio annonæ procurationem, id ei objecit tanquam quod indignum eo cive, quo carere non potuit senatus, quem boni luxerunt, &c. quia eam eo tempore suaserat cum multi senatores et consulares aberant, et liberæ propter seditiones non erant senatus sententiæ. At hæc eadem verba Clodii arripit, atque iis utitur ad eum convincendum impietatis, quod se civem eum, quo carere rempub. non posse fatebatur, cedere patria et domo coëgerit: ab ea autem abire maluit Cicero, quam ut pro se motus aliquis excitaretur in repub. Coëgit autem abire, 1. terrore exercitus; 2. consulum scelere; 3. minis impiorum civium; 4. gladiatorum armis; 5. obsessione templorum, &c.

[i] *Exercitus terrore*] Cæsar comparatum habebat exercitum ut proconsul in Gallias abiret, quo Clodius, quasi Cæsaris amicus, ad injiciendum suis adversariis timorem utebatur. De hoc loquitur in orat. pro Sext.

[k] *Et consulum scelere*] Pisonis et Gabinii scelere et avaritia, quibus provincias et pecuniam pollicitus fuerat Clodius, Cicero abire compulsus est.

[l] *Obsessione templorum*] A Clodianis palam in templum Castoris arma deportata sunt.

[m] *Occupatione fori*] Quo die, ut scribit Dio lib. XXXIX. lex ad populum ferebatur, Clodius, acceptis a fratre Appio gladiatoribus, quos ille in funere Marci propinqui sui daturus erat, impetu in multitudinem facto, multos vulneravit, multosque occidit.

Digitized by Google

neque veni, et domo[9] me tenui, quamdiu turbulentum tempus fuit; cum servos tuos ad rapinam,[10] ad bonorum cædem paratos, cum illa tua consceleratorum[11] ac perditorum manu, armatos,[12] in Capitolium tecum venisse constabat. Quod cum mihi nuntiaretur, scio[13] me domi mansisse, et tibi, et gladiatoribus tuis instaurandæ cædis[o] potestatem non fecisse. Posteaquam mihi nuntiatum est, populum Romanum in Capitolium, propter metum atque inopiam rei frumentariæ,[p] convenisse; ministros autem scelerum tuorum perterritos, partim amissis gladiis, partim ereptis, diffugisse;[14] veni non solum sine ullis copiis ac manu, verum etiam cum paucis amicis. 7. An ego,[q] cum P. Lentulus consul, optime de me ac de republica meritus, cum Q. Metellus,[r] qui, cum meus inimicus esset, frater tuus,[15] et dissensioni nostræ, et precibus tuis, salutem ac

istis.—9 Nonnullæ edd. vett. *domi.*—10 Mss. pauci et edd. vett. cum Beck. Schutz. et Orell. *ad rapinas.* Lamb. e Ms. edidit *cum servos tuos a te jampridem ad bon. cædem par.* In Pal. 9. et Erf. *ad impiam prædam par.*—11 Franc. 1. *sceleratorum.*—12 Post *armatos* C H S T, Dresd. Franc. Barb. Guelf. cum Græv. Oliv. Beck. et Orell. addunt *etiam.*—13 Wolf. legi mavult *scito.*—14 Franc. 1. Dresd. et Barb. *defugisse.*—15 Franc. 1. omittit verba *frater*

NOTÆ

[n] *Turbulento illo die*] Cum L. Cæcilius Rufus prætor ludos Apollinares daret populo, infima multitudo annonæ caritate concitata tumultuata est; atque illa non solum eos expulit, qui in theatro spectandi causa consederant; sed etiam Capitolii incensionem minata est.

[o] *Instaurandæ cædis*] Fatetur Cicero se non venisse in senatum, ne eadem tempestas et seditio propter se exoriretur, quæ nuper excitata est a Clodio per suos gladiatores, ut jamjam diximus.

[p] *Inopiam rei frumentariæ*] Cum Clodii improbitate frumenti inopia in Ciceronem rejiceretur, sententiam dixit, et in eam factum est senatusconsultum: atque ex eo lex promulgata, ut Pompeio per quinquennium omnis potestas rei frumentariæ toto orbe terrarum daretur. Vide epist. 1. lib. IV. ad Att.

[q] *An ego*] Reddit jam rationem quare venerit in Capitolium; quia nempe vocatus est a consulibus, quibus parere debuit; tum maxime propter beneficium quo fuit ab illis affectus, cum Romam ab exilio revocatus est.

[r] *Q. Metellus*] Q. Metellus Nepos, qui sororem Clodii uxorem duxerat, consul Ciceroni vel maxime ex magnis contentionibus reipublicæ fuerat inimicus, permotus cum auctoritate senatus, qui Ciceronem revocari optabat, tum P. Servilii incredibili gravitate dicendi, absens cum M. Tullio rediit in gratiam.

Digitized by Google

dignitatem meam prætulisset, me arcesserent in senatum; cum tanta multitudo civium, tam recenti beneficio[16] suo, me ad referendam gratiam nominatim vocarent,[17] non venirem; cum præsertim te jam illinc cum tua fugitivorum manu discessisse constaret? Hic tu me etiam, custodem defensoremque Capitolii,[s] templorumque omnium, hostem Capitolinum appellare ausus es, quod, cum in Capitolio senatum duo consules haberent, eo venirem?[18] Utrumne est tempus aliquod, quo in senatum venisse turpe sit? an res illa talis erat, de qua agebatur,[t] ut rem ipsam repudiare,[19] et eos, qui agebant, condemnare deberem? IV. 8. Primum dico senatoris esse boni, semper in senatum venire: nec cum his[20] sentio, qui statuunt minus bonis temporibus in senatum ipsi non venire;[1] non intelligentes, hanc suam[2] nimiam perseverantiam vehementer iis, quorum animum offendere voluerunt, gratam et jucundam fuisse. At enim[3] nonnulli,[u] propter timorem, quod se in senatu tuto non esse arbitrabantur, discesserunt. Non reprehendo:[4] nec quæro, fueritne aliquid pertimescendum. Puto, suo quemque arbitratu[5] timere oportere. Cur ego

tuus. In H est *frater ejus.* Dein, Ms. Hotomanni *discessioni nostræ.*—16 Pro *officio* Ern. e conjectura recepit *beneficio.*—17 In χ, Barb. Ven. 1480. Junt. *vocaret.*—18 Garaton. legi mavult *eo venissem*, et mox *venire turpe sit.* Schutz. omisit *aliquod.* Verba *de qua agebatur* desunt in C H S T χ, Franc. Dresd. Ms. Hotomanni, Ven. 1480. 1483.—19 H *repudiarem*: S *repudiaret.* Pro *et eos* T habet *aut eos.*

CAP. IV. 20 Orell. conjecit *cum iis* legend.—1 C H S T χ, Guelf. Dresd. Franc. Barb. ed. 1472. Ven. 1480. 1483. *ut ipsi non venirent.*—2 Franc. non habet *suam.* Mox, in C H S χ, Franc. deest *vehementer.* In Dresd. legitur *hanc sententiam nimia perseverantia iis, &c.* Pro *iis* C *his.*—3 Ed. 1472. *Atque enim.* Mox, C *tutos.*—4 χ *reprehendendo.*—5 C H S T χ, Franc. 1. Dresd.

NOTÆ

[s] *Defensorem Capitolii*] Cicero Capitolium defenderat ab incendio in Catilinæ seditione.

[t] *De qua agebatur*] Agebatur tum in senatu de annonæ caritate sublevanda.

[u] *At enim nonnulli*] Respondet Clodio, qui Ciceroni objiciebat, quod aliqui discesserint, ipse vero venerit in senatum. Aliqui certe viri consulares, et plurimi senatores, cum illis diebus senatus de annona haberetur, a senatu abfuerunt, quod tutò se negarent posse sententiam dicere.

Digitized by Google

non timuerim, quæris? quia te illinc abiisse constabat. Cur, cum viri boni nonnulli putarint, tuto se [6] in senatu esse non posse, ego non idem senserim? Cur, cum ego me [7] existimassem tuto omnino in civitate esse non posse, illuc irem? [8] an aliis licet, et recte licet, in meo metu sibi nihil timere; mihi uni necesse erit et meam et aliorum vicem [9] pertimescere? [d]

9. An, quia non condemnavi [10] [x] sententia mea duo [11] consules, sum reprehendendus? Eos igitur [12] ego potissimum damnare debui, quorum lege perfectum est, ne ego indemnatus, atque optime de republica meritus, damnatorum pœnam sustinerem? quorum etiam delicta, propter eorum egregiam in me conservando voluntatem, non modo me, sed omnes bonos ferre oporteret; eorum optimum consilium ego potissimum, per eos in meam pristinam dignitatem restitutus, consilio repudiarem meo? [13] At quam sententiam dixi? [y] 10. Primum eam, quam populi sermo in animis nostris [14] jam ante defixerat: deinde eam, quæ erat superioribus diebus agitata in senatu: deinde eam, quam senatus frequens, tum, cum mihi est assensus, secutus est; [p. 215.] ut neque allata [15] sit a me res inopi-

[d] *Timere pro me, et pro aliis.*

Barb. *suo quemque arbitrio:* edd. ante Lamb. *arbitrio suo quemque:* Naug. tamen et Hervag. *suo quemque arbitrio.* Lamb. et Græv. dederunt *arbitratu suo quemque.*—6 In H deest *se.*—7 H *mei.* Pro *existimassem* Pal. 9. habet *sensissem.* Tum, C *tutos.*—8 Pro *illuc irem* Erf. et Pal. 9. habent *illi senserunt:* Ms. ap. Manut. cum Manut. Lall. Beck. Schutz. et Orell. *illi non item.* Vir doctus in marg. ed. Lamb. ap. Orell. conjecit *illi remanserint* legend.—9 Pro *vicem* C et χ *cedem;* Dresd. Barb. Ven. 1480. *cædem.* In Franc. 1. legitur *necesse non erit . . . cædem pertim.*—10 Franc. 1. *An quod condemnavi.*—11 Al. *duos.*—12 Pro *igitur* in Franc. 1. *autem.* Mox Oliv. *pœnas.*—13 C, Barb. Ven. 1480. Naug. Hervag. Lamb. *meo cons. rep.* T *me cons. rep.*—14 Beck. et Orell. *in animis vestris,* ut habent Dresd. Guelf. Ms. Ursini, sex Oxonn. Mss.

NOTÆ

[x] *Non condemnavi*] Si Cicero non venisset in senatum vocatus a consulibus, visus esset eos condemnare, a quibus ipse lata lege tanquam indemnatus civis fuerat revocatus ab exilio, quod erat damnatorum pœna.

[y] *At quam sententiam dixi*] Jam æquitatem suæ sententiæ, allatis rationibus, proponit.

Digitized by Google

nata ac recens, nec, si quod in sententia vitium est, magis[16] sit ejus qui dixerit, quam omnium qui probarint. At enim liberum[a] senatus judicium, propter metum, non fuit. Si timuisse eos facis, qui discesserunt; concede, non timuisse eos, qui remanserunt. Sin autem sine iis, qui tum abfuerunt,[17] nihil decerni libere potuit; cum omnes adessent,[a] cœptum est referri de inducendo[e][18] senatusconsulto. Ab universo senatu reclamatum est. V. Sed quæro, in ipsa sententia, quoniam princeps[b] ego sum ejus atque auctor, quid reprehendatur. Utrum causa capiendi novi consilii[19] non fuit? an meæ partes in ea causa non præcipuæ fuerunt? an alio potius confugiendum fuit? Quæ[20] res, quæ causa major esse, quam fames, potuit? quam seditio? quam consilia[1] tua tuorumque; qui, facultate[f] oblata,[c] ad imperitorum[2] animos incitandos, renovaturum te tua

[e] *Abolendo.* [f] *Occasione.*

edd. Ven. 1483. Hervag.—15 χ *ablata.*—16 C H S ψ *majus.*—17 *Affuerunt* C H S χ, Barb. ed. 1472. Ven. 1480. 1483. *defuerunt* Dresd. Franc. In Dresd. *tum* omittitur. Dein, edd. Manut. et Car. Steph. *discerni.*—18 *Indicendo* C H S χ: *incendio* Franc. 1. Dresd. et ed. 1472.

Cap. v. 19 Barb. et Mss. Lambini, atque Ven. 1480. Hervag. Naug. Junt. *novi cons. cap.* Græv. *novi cap. cons.*—20 In C H χ ψ, Barb. Ms. Vict. Pall. Ven. 1480. 1483. deest *Quæ.* Pro *res* Mss. plerique et edd. Junt. Naug. Manut. Lamb. Oliv. Lall. Beck. et Orell. habent *vis.* In S *visque:* in T et ed. 1472. *jusque.* Dein, C T, Barb. et Mss. Lambini, atque ed. 1472. Ven. 1480. Hervag. Naug. Lamb. Græv. Beck. et Orell. *major, quam fames, esse pot.*—1 T *quoniam cons.*—2 χ *imperatorum.* Mox, *renovantur* C χ: *revocaturum* Barb. Pro *illa* C χ, Barb. *illis,* et sic edd. nonnullæ, teste Garaton. Verba *ob annonæ* in T desunt. Denique, *putavisti* Franc. 1. ed. 1472. Junt.

NOTÆ

[a] *At enim liberum*] Aliam proponit objectionem, nempe propter metum populi, qui minas circa curiam intentabat, liberum non fuisse senatus judicium. Hanc Cicero diluit enthymemate a repugnantibus.

[a] *Cum omnes adessent*] Postquam metus remissus est, et omnes senatores affuerunt, de illo decreto abolendo, quo annona Pompeio commissa est, actum est: at illud retinendum nemo non judicavit.

[b] *Princeps*] Princeps sententiæ dicitur, qui primus sententiam aperit, quam alii sequuntur. Quærit autem a Clodio quid in illa sententia reprehendendum est, quam ipse prior aperuit de Pompeio.

[c] *Qui facultate oblata*] Rejicit præcipuam causam in famem, ex qua Clodius occasionem motus excitandi in repub. arripuerat.

Digitized by Google

illa funesta latrocinia ob annonæ causam putarunt? 11. Frumentum provinciæ frumentariæ [d] partim non habebant; partim in alias terras, credo, propter varietatem venditorum,[3] [e] miserant; partim, quo gratius[4] esset, tum, cum in ipsa fame subvenissent, custodiis suis clausum continebant, ut subito novum mitterent. Res erat non in opinione dubia, sed in præsenti[5] atque ante oculos proposito periculo: neque id conjectura prospiciebamus, sed jam experti videbamus: nam, cum ingravesceret annona, ut jam plane inopia ac fames, non caritas timeretur; concursus[6] est ad templum[7] Concordiæ factus, senatum illuc[8] vocante Metello consule. Qui si verus[9] fuit,[f] ex dolore hominum et fame; certe consules causam suscipere, certe senatus aliquid consilii capere potuit.[10] Sin in causa fuit annona, seditionis quidem instimulator[11] [g] et concitator tu fuisti; nonne id agendum nobis omnibus fuit, ut materiem[ε] subtraheremus [h] furori tuo? 12. Quid, si utrum-

ε *Causam.*

Græv. *putavit* C χ, Dresd. Barb. Vid. Nott. Varr.—3 Grævius conjecit legend. *propter avaritiam vend.*—4 ψ *gratus.*—5 *Præsentia* C H S T χ, Barb. Pall. et edd. vett. cum Græv. Beck. et Orell. Mox, Lamb. conjecit *posito peric.*—6 C *concursum.*—7 *Templum* Gulielmio suspectum est.—8 χ *illic.*—9 Pro *verus* H et S *vetus.* Lamb. dedit *qui si verus timor fuit.*—10 Pro *potuit* Lamb. 1566. *debuit.* Tum, *Si in causa* Barb. *Sin autem causa* T: *Sin causa* Mss. nonnulli, ed. 1472. Ven. 1480. Naug. Hervag. Græv. Oliv. Lall. Beck. et Orell. Hotomannus legi maluit *Sin cassa fuit, &c.*—11 H S et edd. ple-

NOTÆ

[d] *Provinciæ frumentariæ*] Provinciæ frumentariæ sunt, quæ vectigal frumenti singulis annis populo Rom. pendunt: his autem temporibus provinciæ frumento carebant.

[e] *Varietatem venditorum*] Aliam rationem caritatis affert, quod in alias terras missum erat frumentum, quod cum aliis mercibus commutabatur; ideoque Romam non afferebatur.

[f] *Qui si verus fuit*] Si verus fuit, id est, si justa de causa factus est ille concursus, nempe propter famem, consul providere, et senatus de remediis deliberare debuit.

[g] *Seditionis quidem instimulator*] Rejicit causam tumultus et seditionis in Clodium, qui Ciceronis causa hanc inopiam frumenti fuisse populo persuasit.

[h] *Materiem subtraheremus*] Materia seditionis Clodio subtrahebatur procuranda populo per Pompeium annona: quia et ea suppeditabatur, et Pompeius Clodii furoribus opponebatur.

Digitized by Google

que fuit, et ut[12] fames stimularet homines, et tu in hoc ulcere,[i] tanquam unguis, existeres? nonne fuit eo major adhibenda medicina, quæ et illud nativum et hoc delatum[13] malum[k] sanare posset? Erat igitur et præsens caritas, et futura fames. Non est satis:[14] facta lapidatio est. Si ex dolore plebei,[15] nullo incitante; magnum malum: si P. Clodii impulsu; usitatum hominis facinorosi scelus: si utrumque, ut et[16] res esset ea, quæ sua sponte multitudinis animos incitaret, et parati atque armati seditionis duces; videturne ipsa respublica[l] et consulis auxilium implorasse, et senatus fidem?[a][17] Atqui utrumque fuisse perspicuum est, difficultatem annonæ, summamque inopiam rei frumentariæ, ut homines non jam diuturnam caritatem, sed ut[18] famem plane timerent: nemo negat. Hanc istum[19] otii et pacis hostem causam[20] arrepturum fuisse ad incendia, cædem,[1] rapinas, nolo, pontifices, suspicemini, nisi videritis.[2] 13. Qui sunt homines a Q. Metello, fratre tuo,[3] consule, in senatu palam nominati, a

[a] *Auxilium.*

ræque ante Grut. *stimulator.*—12 χ ψ, Barb. Lall. Beck. et Orell. *ut et.* Mox, in H S χ deest *tu.* Tum, Ms. Vict. *in hoc viscere.* Pro *unguis* Pal. 9. et Ms. Vict. habent *inguen;* C H S *unguem;* χ *unguentum.*—13 *Delectum* C H S χ et edd. pleræque ante Lamb. *delictum* Franc. 1. Barb. et Mss. Lambini.—14 Pro *non est satis* T *inde;* C H S χ, Franc. 1. Barb. ed. 1472. Ven. 1480. 1488. *inde satis.*—15 Edd. vett. cum Oliv. *plebeio:* C χ *plebis:* T *plebe:* ψ et Ven. 1483. *plebi:* Barb. *plebeo.* Vid. Nott. Varr.—16 C H S T χ carent copula ante *res.*—17 Barb. *fidem senatus.* Tum, C H S *Atque.* Porro, Franc. 1. Dresd. ed. 1472. *utrumque fuisse ad incendia persp. est.*—18 Lamb. *ut* omittit.—19 Mss. nonnulli et edd. ante Lamb. *Hunc istum.*—20 Quidam ap. Lamb. conjecerunt *ansam* legend.—1 C H S χ ψ, Barb. Ven. 1488. Naug. Hervag. Manut. Beck. Schutz. et Orell. *cædes.* Tum, Franc. 1. Barb. Ven.

NOTÆ

[i] *In hoc ulcere*] Ait Clodium fuisse concitatorem illius doloris, similitudine sumta a vulnere.

[k] *Nativum et hoc delatum* [*delectum*] *malum*] Per nativum et delectum malum intelligit internum et externum seu adventitium malum. Nativum autem dicitur, quasi fomes; et delectum, quasi excitatum seditione et furore Clodii.

[l] *Videturne ipsa respub.*] Et propter famem et propter metum seditionis excitandæ a Clodio, respub. debuit consulis, ad quem pertinet ipsi prospicere, et senatus auctoritatem implorare, cujus est edicere consuli in rebus periculosis, ut videat ne quid respubl. detrimenti patiatur.

Digitized by Google

quibus ille se lapidibus appetitum, etiam percussum esse dixit? L. Sergium et M. Lollium nominavit. Quis est iste Lollius?[m] qui sine ferro ne nunc quidem tecum est: qui, te tribuno plebis, nihil de me dicam, sed qui Cn. Pompeium interficiendum depoposcit. Quis est Sergius?[4][n] armiger Catilinæ, stipator tui corporis, signifer seditionis, concitator tabernariorum,[o] damnatus injuriarum, percussor, lapidator, fori depopulator,[i] obsessor curiæ.[5] His atque hujusmodi ducibus, cum tu in annonæ caritate in consules, in senatum, in bona fortunasque locupletium,[6] per causam inopum atque imperitorum,[k] repentinos impetus comparares; cum tibi salus esse in otio nulla posset; cum, desperatis ducibus, decuriatos[p] ac descriptos[7] haberes exercitus perditorum; nonne providendum senatui fuit, ne in hanc tantam materiem seditionis[q] ista funesta fax[r] adhæresceret?

VI. 14. Fuit igitur causa capiendi novi consilii.[9] Videte nunc, fuerintne partes meæ pæne præcipuæ. [*p.* 216.]

[i] *Destructor.* [k] *Prætextu salutis et conservationis inopum.*

1480. 1483. *rapinas. Nolo.*—2 χ *videtis.*—3 Franc. 1. *fratre suo.* Tum pro *etiam* H S χ, Barb. et nonnullæ edd. vett. habent *et.*—4 T *Quis est iste Sergius.* —5 Pro *curiæ* in C S T χ, Barb. Ven. 1480. 1483. *patriæ.* Mox, C T χ, Barb. et Ven. 1480. *ejusmodi.*—6 Al. *locupletum.* Dein, Barb. et Ven. 1480. *per causas.* Pro *imperitorum* C H S T χ et nonnullæ edd. vett. *peregrinorum.*—7 H *dec. et descr.*—8 Pro *adhæresceret* Guelf. habet *ardesceret*; Franc. et ed. Wald. *adolesceret.* Paulo ante, Wolf. conjecit *ad hanc tantam mat.* In Barb. *in hac tantam materiem*: alii ap. Garaton. *ne hæc tanta materies sed. ista funesta face adolesceret.* Grævius legi jussit *ne in hac tanta materia . . . adolesceret.*

CAP. VI. 9 Ms. ap. Lamb. *cons. novi.* Mox, in C H S T χ deest *pæne.*—

NOTÆ

[m] *Quis est iste Lollius*] Lollium describit ab adjunctis.

[n] *Quis est Sergius*] Describit Sergium tanquam hominem natum ad seditiones excitandas.

[o] *Tabernariorum*] Tabernarii dicuntur, qui res venales exponunt in tabernis.

[p] *Decuriatos*] Distributos in decurias. Decuria manipulus est decem hominum, cui præest decurio. Objicit autem Clodio eum distributos in decurias homines sceleratos habuisse semper ad seditiones paratos.

[q] *Materiem seditionis*] Seditio ex fame et annonæ caritate proveniebat.

[r] *Ista funesta fax*] Clodius fax dicitur, qui cum suis paratus ad incendia semper fuit.

Digitized by Google

Quem tum Sergius[10] ille tuus, quem Lollius, quem ceteræ pestes in lapidatione illa nominabant? quem annonam præstare[l] oportere dicebant? nonne me? quid? puerorum[s] illa concursatio nocturna tum[11] a te ipso instituta? Me frumentum flagitabant. Quasi vero ego aut rei[12] frumentariæ præfuissem, aut compressum[m] aliquod frumentum tenerem, aut in isto genere omnino quicquam, aut curatione, aut potestate valuissem. Sed homo ad cædem imminens, meum nomen operis[13] ediderat,[t] imperitis injecerat. Cum de mea dignitate in templo Jovis Optimi Maximi senatus frequentissimus, uno isto[u] dissentiente, decrévisset; subito, illo ipso die, carissimam annonam nec opinata[14] vilitas consecuta est. 15. Erant, qui Deos immortales (id quod ego sentio) numine suo reditum meum dicerent comprobasse. Nonnulli autem illam rem ad illam rationem[15] conjecturamque revocabant, qui,[16] quod in meo reditu spes otii et concordiæ sita videbatur, in discessu autem quotidianus seditionis timor, jam pæne belli depulso metu, commutatam esse annonam dicebant:[17] quæ quia rursus in meo reditu facta erat durior, a me, cujus adventu fore vilitatem boni viri dictitarant,[18] annona flagitabatur.

[l] *Subvenire inopiæ.* [m] *Absconditum.*

10 H S *Quem tu quoque Serg.*—11 Pro *tum,* quod e conjectura dedit Ern. quem Wolf. Beck. et Schutz. secuti sunt, *non* habent Lamb. et Orell. *num* ceteri. —12 In χ deest *rei.*—13 *Operariis* C H S χ, Pall. aliquot, Ven. 1480. 1483. *peritis* Pal. 9. *obæratis* conjecit Gulielm.—14 C *illo ipso, car. ann. inopinata.* —15 Ern. conjecit legend. *nonnulli autem rem ad illam rat.* Gesner. legi maluit *nonnulli autem illam rem ad aliam rat.*—16 *Qui* J. F. Gronovio suspectum est. In ed. Junt. *revocabant. Quid quod.*—17 Ms. Lamb. Barb. Ven. 1480. Naug. Hervag. Car. Steph. *comm. ann. esse dic.* In S deest *annonam.* Edd. nonnullæ *esse* omittunt, errore typographico.—18 Ern. e conjectura dedit *dictita-*

NOTÆ

[s] *Puerorum*] Apposita fuerat multitudo puerorum et servorum, qui de caritate quererentur, et Ciceroni invidiam crearent, quasi calamitatis auctori.

[t] *Operis ediderat*] Per operas, homines operarios intelligit, per quos indicaverat Clodius Ciceronem auctorem esse annonæ; quia tanta eorum undequaque multitudo ad comitia, et ad legem de eo revocando jubendam confluxerat, ut multo gravior annona facta fuerit.

[u] *Uno isto*] Clodius semper Ciceronis dignitati opponebatur.

Digitized by Google

VII. Ego denique non solum ab operis [19] tuis, impulsu tuo, nominabar, sed etiam, depulsis [20] ac dissipatis tuis copiis, a populo Romano universo, qui tum in Capitolium convenerat, cum illo die minus valerem, nominatim in senatum vocabar.[1] 16. Veni expectatus. Multis sententiis jam dictis, rogatus sum sententiam. Dixi reipublicæ saluberrimam, mihi necessariam.[2] Petebatur a me frumenti copia, annonæ vilitas; quasi possem aliquid in ea re gerenda: non habebatur.[3] Flagitabar bonorum expostulatione: improborum convicia sustinere non poteram. Delegavi amico[x] locupletiori, non quo illi, ita de me[4] merito, onus illud imponerem (succubuissem enim potius ipse); sed quia videbam id,[5] quod omnes: quod nos de Cn. Pompeio polliceremur, id illum fide, consilio, virtute, auctoritate, felicitate denique sua facillime perfecturum.[6] 17. Itaque, sive hunc Dii immortales fructum mei reditus populo Romano[7] tribuunt, ut quemadmodum discessu meo frugum inopia, fames, vastitas, cædes, incendia, rapinæ, scelerum impunitas, fuga, formido, discordia fuisset; sic reditu meo ubertas agrorum, frugum copia, spes otii, tranquillitas animorum, judicia, leges, concordia populi, senatus auctoritas, mecum simul reducta videantur; sive egomet aliquid adventu meo,

rant. Omnes aliæ edd. *dictitabant.* Dein, Pithœus conjecit legend. *ann. flagellabatur.*

CAP. VII. 19 C H S χ *operariis.*—20 Lamb. conjecit *dispulsis.*—1 T *revocabar.*—2 *Salub. ac necess.* C H S χ, Ven. 1480. 1483. probante Grævio: *salub. ac mihi necess.* Naug. et al.—3 Pal. aliquot *non debebatur*, unde Grut. olim conjecit *annona debebatur:* Pal. 9. omissa partic. *quasi*, habet *possem aliquod mea regere accusatione habebatur.* In Pal. 8. emendatum est *hærebatur.* Franc. 1. *non hærebatur.* Unus Paris. partic. *quasi* omissa, *possem aliquid in ea re generatio non habebatur.* Lall. e conjectura Grævii recepit *num poss. in ea re gerenda, ratio non hab.* Ant. Augustinus conjecit *gerenda: nominabar, flagitabar, &c.* Pantagathus ap. Ursin. *quasi possem aliquid in ea re gerenda præ ceteris*, aut, ut ex antecedd. verbis Ursini videtur colligi, *gerenda boni præ ceteris.* Lambinus olim reposuerat, *meæ valetudinis ratio non habebatur.* Quidam ap. eundem conjecerunt *meæ personæ rat. non hab.* Beck. legi mavult *gerendæ ratio non hab.* Vid. Nott. Varr.—4 In T deest *me.*—5 Hotom. censuit *id* redundare. Mox C et χ *pollicemur.*—6 T *profecturum.*—7 Lamb. Grut. et

NOTÆ

x *Delegavi amico*] Pompeio munus annonæ commisit Cicero.

Digitized by Google

consilio, auctoritate, diligentia, pro tanto beneficio populi Romani præstare debui, præsto, promitto, spondeo: nihil dico amplius; hoc, quod satis est huic tempori, dico, rempublicam annonæ nomine, in id discrimen, quo vocabatur,[8] non esse venturam. VIII. 18. Num igitur in hoc officio, quod fuit præcipue meum, sententia mea reprehenditur?[9] Rem maximam eripui e peste[10] summi periculi, non solum eam, sed etiam vos a cæde, incendiis, vastitate; nemo negat: cum ad causam caritatis accederet iste[11] speculator[y] communium miseriarum, qui semper in reipublicæ malis sceleris sui faces inflammarit.[12]

Negat oportuisse quicquam uni extra ordinem decerni.[z] Non jam tibi sic respondebo, ut ceteris; Cn. Pompeio plurima,[13] periculosissima, maxima, terra marique bella extra ordinem esse[14] commissa; quarum rerum si quem pœniteat, eum victoriæ populi Romani pœnitere.[15] Non ita tecum ago. 19. Cum his hæc a me[16] haberi oratio potest, qui ita disputant, se, si qua res ad unum deferenda sit,[17] ad Cn.

Ern. *populi Romani*. Omnes aliæ edd. et Mss. *populo Romano*.—8 *Quod vocab.* sex Oxonienses Mss. Ven. 1483. Naug. *in quod vocab.* Barb. et Ven. 1480.

CAP. VIII. 9 S *reprehendatur*.—10 Mss. plerique et edd. vett. cum Græv. Oliv. Lall. Wolf. Beck. Schutz. et Orell. *a peste*. Ms. Vict. et Mss. Lambini *Rem maximam potuisse summi periculi non solum ea me, sed etiam a cæde, &c.* Pal. 9. *Rem maximam fuisse suum periculum, non solum eam, sed etiam a cæde, &c.* Lamb. dedit *Non solum rem. max. eripui e peste summi peric., sed etiam vos.* Gulielm. conjecit *po. fuisse et summi periculi non solum jam me, sed, &c.*—11 *Accedit et iste* C H S χ ψ, Franc. 1. Dresd. ed. Med. *accedat et iste* T et ed. 1472.—12 Lamb. *inflammaret*. Ern. conjecit scribendum *inflammavit* vel *inflammarat*: unde Schutz. dedit *inflammavit*, ut Wolf. volebat.—13 In Franc. 1. et Dresd. deest *plurima*.—14 Pro *esse* C H S T χ, Barb. Dresd. ed. 1472. Ven. 1480. 1483. habent *sunt*. In Franc. 1. *commissa sunt*.—15 C H S T χ, Franc. 1. Dresd. Ms. Hotomanni, Guelf. et edd. ante Vict. cum Græv. Wolf. Schutz. et Orell. *necesse est pœnitere*. Lamb. *pœnitere necesse est*. In Ms. Ursini legitur *eum victoris populi Romani necesse est pœnitere*.—16 C H S χ omittunt voces *a me*. Tum, in C S χ *ratio*. Mox, pro *se* C T χ habent *sed*.—17 *Res est ad unum def.* Dresd. et ed. 1472. *res ad unum est def.* Barb. Ven. 1480.

NOTÆ

[y] *Speculator*] Quia Clodium delectabat publica urbis calamitas, eum vocat speculatorem communium miseriarum, quod ex iis occasionem tumultus excitandi nanciscebatur.

[z] *Extra ordinem decerni*] Extra ordinem fieri dicuntur, quæ legitimo et usitato ordine non observato fiunt.

Digitized by Google

Pompeium delaturos potissimum;[18] sed se extra ordinem nihil cuiquam dare: [*p.* 217.] cum Pompeio datum sit, id se, pro dignitate hominis, ornare ac tueri solere.[19] Horum ego sententiam ne laudem, impedior Cn. Pompeii triumphis;[a] quibus ille, cum esset[20] extra ordinem ad patriam defendendam vocatus, auxit nomen populi Romani, imperiumque honestavit: constantiam probo, qua mihi quoque utendum fuit,[b] quo ille auctore[c] extra ordinem bellum cum Mithridate Tigraneque gessit. 20. Sed cum illis tamen possum aliquid disputare: tua vero quæ tanta impudentia est, ut audeas dicere, extra ordinem dari nihil cuiquam oportere? qui cum lege nefaria[d] Ptolemæum,[e] regem Cypri, fratrem regis Alexandrini, eodem jure regnantem, causa incognita, publicasses,[f] populumque Romanum scelere obligasses; cum in ejus regnum, bona, fortunas, latrocinium[1][g] hujus imperii immisisses, cujus cum patre, avo, majoribus societas nobis et amicitia fuisset; hujus pecuniæ deportandæ, et, si quis suum defenderet,[2] bello gerendo

1483. In ψ *deferendum.* Franc. 1. *sit* omittit.—18 Lamb. *potiss. del.*—19 C H S *orn. et tueri sol.* Tum, Ms. Lamb. *Hor. autem sent.*—20 In Manutii Comment. legitur *tribus triumphis.* Dein, Barb. et Ven. 1480. *quibus cum ille esset.*—1 *Patrocinium* Mss. omnes, Junt. Grut. Oliv. *latrocinium* ceteri.—2 *Si is suum jus def.* Lamb. *si quis suum jus def.* C H S T ψ et edd. vett. paucæ

NOTÆ

[a] *Cn. Pompeii triumphis*] Triumphavit ex Hispania Pompeius, Sertorio et Perpenna; ex Africa, Hierba et Domitio; ex Asia, Mithridate et Tigrane superatis.

[b] *Utendum fuit*] Cicero opus habuit patientia, ut committeret Pompeio negotium hoc necessarium, quia similes Clodio viri resistebant.

[c] *Quo auctore*] Cicero suasit ut Pompeius Mithridaticum bellum gereret, qua de causa habuit orationem pro Lege Manilia.

[d] *Lege nefaria*] Lex nefaria est, quæ lata est contra jus vel humanum vel divinum. Clodium autem hic suomet facto refellit.

[e] *Ptolemæum*] Ptolemæus Ptolemæi Auletis Ægypti regis frater fuit; qui cum Catonem Clodii rogatione adversus se armatum venire audisset, vim non expectavit, sed veneno mortem sibi intulit. Id a Clodio factum est ulciscendæ injuriæ causa, quod rex eum olim a piratis captum neglexisset.

[f] *Publicasses*] Clodius legem tulit, ut Cypri regnum, universaque Gaza regia publicaretur.

[g] *Latrocinium*] Vere ista publicatio latrocinium dici potest, quia contra fidem societatis patri et avo datam, bonis suis lege Clodii spoliatus est.

Digitized by Google

M. Catonem præfecisti.[h] 21. Dices, Quem virum? Sanctissimum, prudentissimum, fortissimum, amicissimum reipublicæ, virtute, consilio, ratione vitæ, mirabili[3] ad laudem, et prope singulari. Sed quid ad te,[4][i] qui negas esse verum, quenquam ulli rei publicæ extra ordinem præfici? IX. Atque in hoc solum inconstantiam redarguo tuam; qui in ipso Catone, quem tu non pro illius dignitate produxeras,[a] sed pro tuo scelere subduxeras;[5] quem[k] tuis Sergiis, Lolliis, Titiis,[6] ceterisque cædis et incendiorum ducibus, objeceras; quem carnificem civium, quem indemnatorum necis principem, quem crudelitatis auctorem fuisse dixeras; ad hunc, honorem et imperium extra ordinem nominatim rogatione tua detulisti; et tanta fuisti intemperantia,[l] ut illius tui sceleris rationem occultare non posses. 22. Li-

[a] *Nominaras palam.*

cum Græv. Oliv. Lall. Vocem *jus* omittunt χ, Barb. Dresd. Franc. 1. edd. ante Ald. cum Ern. Wolf. Beck. Schutz. et Orell. Legendum conjecit Ern. *si is suum def.*—3 *Ratione, vita mirab.* C H S T χ ψ, Franc. 1. Barb. edd. 1472. Ven. 1480. 1483. Junt. Med. Oliv. *ratione vitæ, mirab.* Dresd. Ald. Viet. Manut. Cam. Car. Steph. Lamb. Græv. Lall. Wolf. Beck. Schutz. et Orell. —4 Ern. legi maluit *quid id ad te.* Mox, pro *verum* Franc. 1. Dresd. ed. 1472. Med. habent *juris;* χ et Barb. *virum.* Tum, H *ulli negotio reip.* Denique *præfeci* χ: *præficiendum* H.

Cap. IX. 5 '*Qui in ipso Catone, quem . . . subduxeras*] Hic est vitium orationis, quod nemo vidit superiorum. Nihil est, quod respondeat verbis *qui in ipso Catone.* Aut excidit aliquid, ut *inconstans fuisti*, vel simile quid; aut *qui* delendum est. Deinde punctum scripsi post *subduxeras;* nam in seqq. plena et propria est sententia, *quem . . . objeceras, quem . . . dixeras: ad hunc, &c.*' Ern. Post *non* H S, Ven. 1480. 1483. addunt *modo.* Ms. Lamb. Naug. Cam. et al. *quem tu in eo non, &c.* Pal. 9. *quem tu meo prod.* T caret particula negativa. In C *perduxeras:* χ *prædixeras.*—6 In C H S T χ, deest *Titiis.*—

NOTÆ

[h] *Præfecisti*] Extra ordinem Catonem huic expeditioni præfecit, cujus auctoritate Clodius suum scelus tegebat: ne vero Catonem læderet, in ejus laudes excurrit occupatione.

[i] *Sed quid ad te*] Ait Cicero non excusari Clodium Catonis virtutibus, quod imperium extraordinarium ei dederit; sed prodere Clodium suam inconstantiam, dum conqueritur decretum fuisse ejusmodi Pompeio imperium, quod ipse Catoni decrevit, non propter ejus virtutes, sed ut eum removeret a republica.

[k] *Quem*] Sententiam dixit de conjuratis ultimo supplicio afficiendis, quam senatus secutus est.

[l] *Intemperantia*] Intemperantia est rerum agendarum perturbatus ordo, qui maxime se prodit in Clodio, qui tam sceleratus fuit, ut Catonem amandarit a republica.

Digitized by Google

teras in concione recitasti, quas tibi a C. Cæsare missas diceres: 'Cæsar Pulchro:[7] cum etiam es argumentatus, amoris esse hoc signum, cum nominibus[8] tantum uteretur, neque ascriberet, 'proconsul,'[9] aut 'tribuno plebis:' deinde gratulari tibi, quod idem in posterum M. Catonem tribunatu tuo removisses,[10] et quod idem in posterum de extraordinariis potestatibus libertatem ademisses. Quas aut nunquam tibi ille literas misit; aut, si misit, in concione recitari noluit:[11] [m] aut, sive ille misit, sive tu finxisti, certe consilium tuum de Catonis honore, illarum literarum recitatione patefactum est. Sed omitto Catonem,[n] cujus eximia virtus, dignitas, et in eo negotio, quod gessit, fides et continentia, tegere videntur[12] improbitatem et legis et actionis tuæ.[o] 23. Quid? homini[13] post homines[p] natos turpissimo, sceleratissimo, contaminatissimo,[14] quis illam

7 Pro *Pulchro* in Barb. ed. 1472. Ven. 1480. Hervag. Lamb. legitur *P. Clodio.* —8 Lamb. *quod nom.* prob. Wolfio.—9 *Proconsuli* C S T χ, Barb. ed. 1472. Ven. 1480. Naug. Lamb. *proconsule* e Ms. Franc. edidit Græv. quem Oliv. Wolf. Lall. Beck. et Orell. secuti sunt: sic quoque in H et ψ. Vid. Nott. Varr.—10 Verba *quod idem . . . removisses* in T desunt. Lamb. dedit *grat. tibi, quod M. Catonem a trib. &c.* Pro *idem* (posteriori loco), quod in ψ deest, Ursinus, Gulielm. Gesner. Ernest. maluerunt *eidem.*—11 χ *voluit.* Pro *aut* Ern. conjecit *at* legend. ut est in ed. vet. ap. Wolf.—12 C H S χ *videretur.* In H deest *et* ante *legis.*—13 *Quis provinciam hom.* Junt. Lamb. Grut. *quis homini* Græv. Wolf. Beck. Schutz. et Orell. Pro *quid*, quod in S et edd. Rom. 1480. Brix. legitur, H habet *qui;* C T χ ψ Dresd. Pall. plerique *quod;* Franc. 1. Barb. ed. 1472. Ven. 1483. Lamb. Græv. Oliv. Lall. Wolf. Beck. Schutz. et Orell. *quis.* Post *quis* edd. vett. a Junt. usque ad Græv. cum Oliv. Lall. addunt *provinciam,* quod abest a Mss. omnibus. In Pal. 3. legitur *Quis hominum post, &c.*—14 In T deest *contaminatissimo.* Mox, *optimam* C χ, Franc.

NOTÆ

[m] *Recitari noluit*] Clodium adducit in invidiam, quod ad se scriptas a Cæsare literas divulgarit: nam habebatur injuriosum apud Romanos literas publicare. Certe Phil. II. Cic. ostendit Antonium fecisse contra bonos mores, quod literas, quas ei amicus scripserat, aliis legendas dederit, postquam ei factus est inimicus.

[n] *Sed omitto Catonem*] Jam aliis exemplis aggreditur Clodium reprehendere, quæ interrogationibus et repetitionibus amplificat.

[o] *Legis et actionis tuæ*] Tulit Clodius ut M. Cato quæstor cum jure prætorio, adjecto etiam quæstore, mitteretur in insulam Cyprum, et regis Ptolemæi bonis vendendis, et pecuniæ deportandæ præficeretur.

[p] *Homini post homines, &c.*] Gabinium significat, cui Syriam provinciam decreverat Clodius.

Digitized by Google

opimam fertilemque Syriam, quis bellum pacatissimis[15] gentibus,[q] quis pecuniam[r] ad emendos agros constitutam, ereptam vi ex Cæsaris rebus actis,[16] quis imperium infinitum[s] *dedit? Cui quidem cum Ciliciam dedisses,[17] mutasti pactionem,[t] et Ciliciam ad prætorem item extra ordinem transtulisti; Gabinio, pretio amplificato,[u] Syriam nominatim dedisti. Quid? homini teterrimo, crudelissimo, fallacissimo,[18] omnium scelerum libidinumque maculis notatissimo, L. Pisoni, nonne nominatim populos liberos, multis senatusconsultis, etiam recenti lege generi[19] ipsius[x] liberatos, vinctos, et constrictos tradidisti?* nonne, cum ab eo merces tui beneficii, pretiumque[20] provinciæ, meo sanguine tibi esset persolutum, tamen ærarium cum eo partitus es? 24. Itane vero? tu provincias consulares,[y] quas C. Gracchus,[1] qui unus maxime popularis fuit, non modo non abstulit ab senatu, sed etiam, ut necesse esset quotannis constitui[2] per senatum, decreta[3] lege sanxit;

* *Redegisti in servitutem.*

1. Dresd. et edd. vett. nonnullæ.—15 Post *pacatissimis* Lambinus addidit *inferendum*.—16 *Erept. in Cæs. rebus actis* Franc. 1. *erept. Cæs. rebus actis* Dresd. *erept. vi Cæs. rebus actis* Barb. Ven. 1480. 1483. *erept. ex vi Cæs. rebus actis* χ, Pall. et Ms. Vict. unde Gruter. quærit annon legendum sit *erept. ex Sex. Cæs. rebus actis*. Grævius conjecit *erept. vi Cæs. rebus*. Lamb. dedit *vi erept. ex Cæs. rebus*.—17 C *dedisset*: χ *dedissem*.—18 C H S T χ *fallacissimo* omittunt. —19 *Soceri* Mss. omnes, Junt. Grut. Græv. *generi* ceteri, e conjectura Manutii.—20 C *pretium*.—1 Al. *Graccus* semper.—2 T *constare*.—3 Hotom. aut

NOTÆ

[q] *Pacatissimis gentibus*] Pacatæ gentes dicuntur, a quibus nullum bellum metuitur, et quibuscum pax inita est.

[r] *Quis pecuniam*] Ex ærario publico pecuniam Gabinio et Pisoni dedit, qua emi debebant agri Campani, lege Cæsaris populo dividendi.

[s] *Imperium infinitum*] Imperium infinitum dicitur, quod nullo termino circumscriptum est.

[t] *Pactionem*] Extra ordinem fecit pactionem.

[u] *Amplificato*] Majore quam pro Cilicia pretio, Gabinio Clodius Syriam dedit.

[x] *Generi* [*soceri*] *ipsius*] Tulit legem Cæsar consul cum Bibulo, ut Achaia, Thessalia, cuncta Græcia liberæ essent; neque, in his, magistratibus pop. Rom. jus dicere liceret: at has provincias cum Macedonia Pisoni Clodius dedit.

[y] *Provincias consulares*] Dicuntur provinciæ consulares, quæ administrari a consulibus debebant.

Digitized by Google

[*p.* 218.] eas, lege Sempronia[z] per senatum decretas, rescidisti?[a] extra ordinem, sine sorte, nominatim dedisti, non consulibus, sed reipublicæ pestibus? Nos, quod nominatim rei maximæ,[p] pæne jam desperatæ, summum virum sæpe ad extrema reipublicæ discrimina[4] delectum, præfecimus, a te reprehendemur? X. Quid tandem? si, quæ tum[5] illis reipublicæ tenebris,[b] cæcisque nubibus et procellis, (cum senatum a gubernaculis dejecisses, populum e navi exturbasses; ipse archipirata,[c] cum grege prædonum impurissimo, plenissimis velis navigares)[6] si, quæ tum promulgasti,[7] constituisti, promisisti, vendidisti, perferre potuisses, qui locus in orbe[8] terrarum vacuus extraordinariis fascibus[d] atque imperio Clodiano fuisset? 25. Sed excitatus aliquando Cn. Pompeii (dicam, ipso audiente, quod sensi, et sentio, quoquo animo me auditurus est[9]) excitatus,[e] inquam, aliquando Cn. Pompeii nimium diu

[p] *Frumentariæ.*

tolli *decreta* aut legi *rogata* vult. Tum, in S χ ψ, Franc. 1. Barb. Ven. 1480. 1483. Med. *eas leges Sempronias:* C H *eas lege Sempronias:* T *eas lege Sempronia:* Dresd. *illas leges Sempronias:* ed. 1472. *eas leges sempiternas.* Paulo post, pro *decretas* C et χ *decreta.* Vid. Nott. Varr.—4 Pro *discrimina* χ *subsidia*, et mox *reprehenderemur.*

Cap. x. 5 Pro *quæ tum* H habet *tu quas;* χ ψ *quæ tu.* Ante *illis* C H S T χ ψ, Jant. Lamb. Wolf. Beck. et Orell. addunt *in.*—6 χ ψ, Franc. 1. Dresd. et edd. vett. *navigasses.*—7 Franc. 1. *permisisti.* In Dresd. deest. Mox, *perficere potuisti* Franc. 1. Dresd. Barb. et edd. pleræque ante Lamb.—8 Franc. Dresd. Barb. sex Oxonn. Mss. ed. 1472. Ven. 1480. 1483. *locus orbi.* Garaton. conjecit *locus orbis.*—9 In S desunt verba *dicam . . . auditurus est.* Pro *me*

NOTÆ

[z] *Lege Sempronia*] Sempronius Gracchus tulit, ut senatus quotannis ante comitia consularia, designandis consulibus provincias arbitratu suo decerneret, quas deinde ipsi designati inter se sortirentur: quod ante, vel post designatos, vel post initum consulatum facere solebat: præterea eum antea senatus decreto per tribunos intercedi posset, ne deinceps liceret.

[a] *Decretas rescidisti*] Rescidit legem Sempronii Clodius, quia sine sorte extra ordinem provincias sceleratis consulibus Pisoni et Gabinio dedit. Sorte autem provinciæ ducebantur.

[b] *Illis reipublicæ tenebris, &c.*] Per allegorias sumtas a tempestatibus tristem reipublicæ statum describit.

[c] *Archipirata*] Dux prædonum est archipirata.

[d] *Fascibus*] Magistratus intelligit, quibus fasces, insignia dignitatis, præferebantur.

[e] *Excitatus*] Pompeius veluti sopi-

reconditus, et penitus abstrusus animi dolor, subvenit subito reipublicæ,[10] civitatemque fractam malis, mutam, debilitatam,[11] abjectam metu, ad aliquam spem libertatis et pristinæ dignitatis erexit. Hic vir extra ordinem rei frumentariæ præficiendus non fuit? scilicet tu[12] helluoni[f] spurcissimo, prægustatori libidinum tuarum, homini egentissimo et facinorosissimo, Sex. Clodio,[13] socio tui sanguinis,[g] qui sua lingua etiam sororem tuam a te abalienavit,[14] omne frumentum privatum et publicum, omnes provincias frumentarias, omnes mancipes,[h] omnes horreorum claves lege tua[i] tradidisti. Qua ex re primum caritas nata est; deinde inopia. Impendebat fames, incendia, cædes,[15] direptio: imminebat tuus furor omnium fortunis et bonis. 26. Queritur etiam importuna pestis, ex ore[k]

C H χ ψ habent *modo*. Ante *excitatus* C H χ addunt *vi*.—10 C *remp*.—11 *Mutatam ac debil.* C H S T χ, Barb. Franc. 1. ed. 1472. Ven. 1480. 1483. Med. *mutilatam* vel *mutilam* Mannt. correxit: *nudatam* conjecit Græv.—12 T caret *tu*. Pro *spurcissimo* Ms. Vict. *purgatissimo*; unde Lamb. conjecit *impuratissimo*, Gulielm. *spurcatissimo*.—13 Pro *Clodio* Pal. 9. *Delio*; Ms. Vict. *Clælio*; Dresd. *Celio*. Tum, Pantagathus maluit *socio tui facinoris*. In marg. ed. Gothofred. conjicitur *socio, tuique sang*.—14 C et χ *alienavit*.—15 Franc.

NOTÆ

tus fuerat, cum Ciceronem deseruit, et abire permisit in exilium. Verum Pompeius cum vidisset frequentem senatum dissentiente nullo de ejus reditu retulisse, referente L. Mummio tribuno plebis, se accusans quod Ciceronem prodidisset, ut Plutarchus scribit, de illius reditu, amicorum opera adjutus, agere cœpit, resistente Clodio.

[f] *Helluoni*] Quia omnia consumit fœdissime, helluo dicitur.

[g] *Socio tui sanguinis*] Sextus Clodius socius fuit P. Clodio in turpi suæ sororis consuetudine.

[h] *Omnes mancipes*] 'Manceps,' inquit Festus, 'dicitur, quod manu capiat. Manceps dicitur, qui quid a populo emit, conducitve, quia manu sublata significat se auctorem emtionis esse: qui quidem præs dicitur, quia tam debet præstare populo quod promisit, quam qui pro eo præs factus est.'

[i] *Lege tua*] Tulit P. Clodius trib. pleb. Pisone et Gabinio coss. ut frumentum populo, quod antea senis æris ac trientibus in singulos modios dabatur, gratis daretur, et Sexto Clodio frumentaria procuratio mandaretur: atque ex illa lege adducendo in odium Clodio, concludit annonæ caritatem natam esse.

[k] *Ex ore*] Queritur Clodius, ex impudenti consilio, (per os autem impudentiam sæpe Cicero significat) e Sex. Clodii administratione ereptam esse rem frumentariam, et datam Pompeio.

Digitized by Google

impurissimo Sex. Clodii rem frumentariam esse ereptam, summisque in periculis, ejus viri auxilium implorasse rempublicam,[16] a quo sæpe se et servatam et amplificatam esse meminisset. Extra ordinem ferri[17] [l] nihil placet Clodio. Quid? de me quod tulisse te dicis, patricida,[18] fratricida, sororicida, nonne extra ordinem tulisti? An de peste[9] civis, quemadmodum omnes jam Dii [m] atque homines judicaverunt, conservatoris reipublicæ, quemadmodum autem tute ipse confiteris, non modo indemnati, sed ne accusati quidem, licuit tibi ferre, non legem, sed nefarium privilegium,[n] lugente senatu, mœrentibus bonis omnibus, totius Italiæ precibus repudiatis, oppressa captaque republica? mihi, populo Romano implorante, senatu poscente, temporibus reipublicæ flagitantibus, non licuit de salute populi Romani sententiam dicere?[19] 27. Qua quidem in[20] sententia, si Cn. Pompeii dignitas aucta est, conjuncta cum utilitate communi, certe laudandus essem, si ejus dignitati suffragatus viderer, qui meæ saluti opem et auxilium tulisset. XI. Desinant, desinant[1] homines, iisdem machinis,[o] sperare me restitutum posse labefactari, quibus

[9] *De capite.*

1. *Impendebant cædes, fames, incendia.*—16 C χ *reip.* Sex Oxonn. Mss. omittunt præpositionem ante *quo.* Dein, in T deest *sæpe*, atque etiam copula ante *servatam.*—17 T *fieri.* In C et H deest.—18 C *paricida:* Vict. Manut. *parricida:* χ *patricidia, fratricidia, sororicidia.*—19 Ms. Gembl. *de sal. publicam sent. dic.* unde Grut. scribi maluit *de sal. publica sent. dic.*—20 Wolf. præpositionem ante *sententia* deleri mavult. Lambinus præpos. *cum* ante *utilitate* omisit. Ms. Barb. ita locum exhibet, *Qua quidem in sent. sic Gn. Pomp. dign. aucta est, ut conj. sit cum util. comm.* In Franc. 1. Dresd. ed. 1472. *certe laud. essem . . . tulisset. Desinant.*

NOTÆ

[l] *Extra ordinem ferri*] Accusat Clodium impudentiæ singularis, qui nihil velit ferri extra ordinem, cum extra ordinem de Ciceronis exilio tulerit.

[m] *Omnes Dii*] Dii reditui Ciceronis favere visi sunt, quia tunc viliorem annonam reddiderunt.

[n] *Privilegium*] Privilegium jussum populi est, aut plebis, rogante magistratu, non generale, neque de universis civibus, sed de singulis conceptum, ut de imperio Pompeii, de reditu Ciceronis. Vide Gellium x. 20. illud autem frequentatione per dissolutionem amplificat.

[o] *Iisdem machinis*] Per machinas, calumnias insidiosas intelligit.

Digitized by Google

antea stantem perculerunt.[2] [p] Quod enim par amicitiæ [q] consularis [3] fuit unquam in hac civitate conjunctius, quam fuimus inter nos, ego et Cn. Pompeius? quis apud populum Romanum de illius dignitate industrius,[4] quis senatui sæpius dixit? qui tantus fuit labor, quæ simultas, quæ contentio, quam ego non pro illius dignitate susceperim? qui ab illo in me honos, quæ prædicatio de mea laude, quæ remuneratio benevolentiæ prætermissa est? 28. Hanc nostram conjunctionem, hanc conspirationem in republica bene gerenda, hanc jucundissimam vitæ atque officiorum omnium societatem, certi homines fictis sermonibus et falsis criminibus diremerunt;[5] cum iidem illum, ut me metueret,[6] me caveret, monerent; [*p.* 219.] iidem apud me, mihi illum esse[7] uni inimicissimum, dicerent; ut neque ego, ab illo quæ mihi petenda essent, satis audaciter[8] petere possem; neque ille, tot suspicionibus certorum hominum et scelere exulceratus,[9] quæ meum tempus [r] postularet, satis prolixe mihi polliceretur. 29. Data merces est [s] erroris mei magna, pontifices, ut me non solum pigeat stultitiæ meæ, sed etiam pudeat; qui, cum me non repentinum aliquod meum tempus,[10] sed veteres multo ante suscepti et provisi labores, cum viro fortissimo et clarissimo conjunxissent, sim passus [t] a tali amicitia [11]

CAP. XI. 1 *Desinant* semel tantum legitur in C T.—2 ψ *pertulerunt.*—3 *Consularis* omittunt C H S T, Franc. 1. Dresd. Barb. et edd. pr.—4 Ç S χ, Manut. et Lamb. *illustrius*, prob. Ern. Mox, Guelf. *senatus:* Lamb. *in senatu*, prob. Ern.—5 C *dirimerint.*—6 χ *metuerent:* ψ *metuerunt.* Lamb. *metueret, sibi a me.*—7 χ *illum idem esse.*—8 Al. *audacter.*—9 *Sceleratus* C χ: *scelere exvisceratus* Franc. 1. Dresd. ed. 1472. Mox, C et χ *mecum tempus.*—10 Mss.

NOTÆ

[p] *Perculerunt*] A voce 'percello,' in præterito 'percellui' et 'perculi.' Proprie est de statu mentis dejicere.

[q] *Quod enim par amicitiæ*] Suam cum Pompeio amicitiam ex signis commendat.

[r] *Meum tempus*] Adversum suum tempus intelligit.

[s] *Data merces est*] Confitetur hic errorem suum, et pudere facti sui ostendit.

[t] *Sim passus*] Fictis et falsis sermonibus passus est se in errorem induci.

Digitized by Google

distrahi; neque intellexerim, quibus aut ut apertis[12] inimicis obsisterem, aut ut insidiosis amicis non crederem. Proinde desinant aliquando me iisdem inflammare[13] verbis: 'Quid sibi iste vult?[u] nescit, quantum auctoritate valeat, quas res gesserit, qua dignitate sit restitutus. Cur ornat eum, a quo desertus est?' 30. Ego vero neque me tum desertum puto, sed pæne[14] deditum: nec, quæ sint in illa reipublicæ[15] flamma[r] gesta contra me, neque quomodo, neque per quos, patefaciundum mihi esse arbitror. Si utile reipublicæ fuit, haurire[s] me unum pro omnibus illam indignissimam calamitatem; etiam hoc utile sit,[16] quorum id scelere conflatum sit, me occultare et tacere. Illud vero est hominis ingrati tacere. Itaque libentissime prædicabo, Cn. Pompeium studio et auctoritate, æque ut[17] unumquemque vestrum, opibus, contentione, precibus, periculis denique, præcipue pro salute mea laborasse. XII. Hic tuis, P. Lentule, cum tu nihil aliud, dies et noctes, nisi de salute mea cogitares, consiliis omnibus interfuit: hic tibi gravissimus auctor ad instituendam, fidelissimus socius ad comparandam, fortissimus adjutor ad rem perficiendam fuit: hic municipia[18] coloniasque adiit: hic Italiæ totius auxilium cupientis imploravit:[19] hic in senatu princeps sententiæ fuit: idemque cum dixisset,[t][20] tum etiam pro salute mea populum Romanum obsecravit. 31. Quare istam orationem, qua es usus,[1] omittas licet; post illam sententiam, quam dixeram[2] de annona, pontificum animos

[r] *Incendio.* [s] *Pati.* [t] *Peroravisset.*

Lambini *aliquod tempus meum.*—11 Lamb. *passus sim me a tali amic.*—12 Naug. et Cam. *apertissimis.*—13 *Inflare* C H S χ, Barb. Dresd. Mss. Memmian. Ven. 1483. Lamb.—14 Quidam ap. Lamb. *pœnæ.* Ursinus maluit *plane.*—15 C *rep.*—16 Lamb. *utile est.*—17 Sex Oxonn. Mss. non agnoscunt *ut.*

Cap. XII. 18 C *municipias.*—19 C et χ *adoravit.*—20 Quidam, teste Lamb., legunt *cum dixit.* Lallemando videtur deesse *in concione;* et Garaton. censet locum corruptum.—1 C S T χ *est unus.* Tum, Dresd. *omittas.*—2 *Qui dix-*

NOTÆ

[u] *Quid sibi iste vult*] Id est, cur adeo Pompeium extollit? quid spectat, cum ab ipso desertus sit?

Digitized by Google

esse mutatos: perinde,[3] quasi isti aut de Cn. Pompeio aliter, atque ego existimo, sentiant; aut, quid mihi pro expectatione populi Romani, pro Cn. Pompeii meritis erga me, pro ratione mei temporis faciendum fuerit, ignorent: aut etiam, si cujus forte pontificis[4] animum (quod certo scio aliter esse) mea sententia offendit, alio modo sit constituturus,[5] aut de religione pontificum, aut de republica,[6] quam eum aut cærimoniarum jus, aut civitatis salus coëgerit.

32. Intelligo, pontifices, me plura extra causam dixisse, quam aut opinio[7] tulerat, aut voluntas mea: sed cum me purgatum vobis esse cuperem, tum etiam vestra in me attente audiendo benignitas provexit orationem meam. Sed hoc compensabo brevitate ejus orationis, quæ pertinet ad ipsam cognitionem vestram:[8] quæ cum sit in jus religionis, et in jus reipublicæ distributa, religionis partem, quæ multo est verbosior, prætermittens,[9] de jure reipublicæ dicam. 33. Quid est enim aut tam arrogans, quam de religione, de rebus divinis,[10] cærimoniis, sacris, pontificum collegium docere conari; aut tam stultum, quam, si quis quid[11] in vestris libris invenerit, id narrare vobis; aut tam curiosum, quam ea scire velle, de quibus majores nostri vos solos et consuli et scire voluerunt? XIII. Nego potuisse jure pub-

eram C χ: *qua dixeram* H: *quam qui dixeram* ψ: *qui dixerant* Dresd. *quam dixerim* Lamb. In T illa verba omnino desunt.—3 S T χ, Vict. Manut. Lamb. *proinde*. Pro *quasi* in χ *quas*, et paulo post, *pro Cn. Pompeio*.—4 H et S *pontifices*. Mox, C, Franc. 1. et ed. 1472. *certe*.—5 C S χ *constitutus*.—6 *Aut de religione pontifex, aut de rep. civis* e conjectura Gulielmii dederunt Beck. Schutz. et Orell. probb. Gruter. Garaton. Wolf. Pro *pontificum* T χ, Barb. Pall. plerique, Ven. 1480. et 1483. *pontificis*; Ms. Vict. et Pal. 9. *pontifices*. Pro verbis *de rep. quam eum* Ms. Vict. et Pall. habent *de rep. cujusquam*; Barb. *de republ. civis quam meum aut cær.* sed in marg. ascribitur 'Alii *cujusquam*.' C *de reip. cujusquam*: H *de reip. jure quam eum*: S χ, Ven. 1483. *de r. p. cujusquam meum*: T *de rep. cujusque meum*: Ven. 1480. *de rep. cujusquam metus: aut cær.* Denique in χ deest *salus*.—7 C H S ψ *ut opinio*: Franc. 1. *aut opinio nostra*. Dein, *tulerat* e Franc. 1. dederunt Græv. Lall. Ern. *tulerit* ceteri.—8 Lamb. e Mss. dedit *ad causam cognitionemque vestram*. In Barb. et Ven. 1480. *ad ipsam rem cognitionemque vestram*.—9 Lamb. e Ms. *prætermittam*.—10 Post *divinis* χ addit *dicere*. Tum, Grævius e Ms. Franc. recepit *de cærimoniis, sacris*: Lall. *de cærimoniis sacris*. In Dresd. deest præpositio ante *rebus divinis*.—11 H S T χ *si quis quod*. Mox, C caret *id*.

lico,[x] legibus iis,[12] quibus hæc civitas utitur, quenquam civem ulla ejusmodi calamitate affici, sine judicio: hoc juris in hac civitate, etiam tum,[13] cum reges essent, dico fuisse; [*p.* 220.] hoc nobis esse a majoribus traditum; hoc esse denique proprium liberæ civitatis, ut nihil de capite civis, aut de bonis, sine judicio senatus, aut populi, aut eorum, qui de quaque re constituti judices sint, detrahi possit. 34. Videsne, me non[14] radicitus evellere omnes actiones tuas? neque illud agere, (quod apertum est) te omnino nihil gessisse jure, non fuisse tribunum plebis? hoc dico,[15] esse parricidium.[y] Dico apud pontifices: augures[z] adsunt: versor in medio jure publico. Quod[16] est, pontifices, jus adoptionis?[a] nempe ut is adoptet, qui neque

CAP. XIII. 12 C et H *leg. his.* Mox, χ *quemque civem.*—13 In Ms. Lamb. deest *tum.*—14 Junt. et Lamb. *non* omittunt. Mox, pro *neque* Lamb. habet *ne.*—15 In Pal. 9. desunt verba *hoc dico*, quæ Beck. uncis inclusit. Mss. in marg. ed. Lamb. ap. Orell. *hodie.* Tum, Hotom. e Mss. suis dedit *esse te patricium:* Manut. Græv. Lall. Beck. Schutz. et Orell. *esse patricium*, ut in Pal. 9. et duobus Mss. Pariss. Garatonus conjecit Ciceronem scripsisse *adhuc esse patricium.* In ed. Junt. legitur *non fuisse tribunatum plebis tuum, sed*

NOTÆ

[x] *Jure publico*] Jus publicum est, quod ad statum reipublicæ Romanæ spectat, et quod in sacris, in sacerdotibus, in magistratibus consistit.

[y] *Esse parricidium*] Plerique codices habent *esse patricium.* Certe hanc vocem requirere videtur sententia: ostendit enim non esse legitimum Clodii tribunatum, utpote qui a patriciis descendit ad plebeios: nam inter leges sacratas, hæc adeo custodita est, ut tribunatum nunquam patricii fere ceperint, nisi ad plebem, vel adoptione, vel alia fortasse ratione, (ut de Minutio Augurino tradit cum Plinio Livius) se contulerint.

[z] *Augures*] Augures primum a Romulo instituti et creati tres numero fuerunt, qui unum habuerunt collegium. Deinde quartus a Servio Tullio additus est, tum plures diversis temporibus, adeo ut eorum numerus ad viginti quatuor pervenerit. Qui inter ceteros major, et reliquos ætate superabat, iisque præerat, magister collegii dicebatur. Munus eorum fuit, ex avibus vaticinia observare, signaque rerum futurarum, et a Diis monita contemplari. Aderant autem et augures in hoc judicio, qui pontifices erant, quia hæc causa ad solos pontifices pertinebat.

[a] *Quod est, pontifices, jus adoptionis? &c.*] Ex hoc Ciceronis loco apparet, causas ante legitimas adoptionis quæri, de iisque pontificum collegium cognoscere oportuisse: quas si illi probassent, tum auctoribus pontificibus, lex curiata ad populum a magistratu aliquo, ut a consule, ferebatur: in qua ferenda omnia ser-

Digitized by Google

procreare jam liberos possit, et, cum potuerit, sit expertus.[b] Quæ deinde causa cuique sit adoptionis, quæ ratio generum ac dignitatis,[c] quæ sacrorum,[d] quæri a pontificum collegio solet. Quid est horum in ista adoptione quæsitum?[u] Adoptat annos viginti[e] natus, etiam minor, senatorem.[17][f] Liberorumne causa? At procreare potest: habet uxorem: suscepit[18] etiam liberos. Exhæredabit[g] igitur pater filium. Quid? sacra Clodiæ gentis[h] cur intereunt, quod[19] in te est? quæ[20] omnis notio[x] pontificum, cum adoptarere,[1] esse debuit. 35. Nisi forte ex te ita quæsitum est,[i] num perturbare[2] rempublicam seditionibus

[u] *Examinatum.* [x] *Totum collegium.*

parricidium, hoc dico et dico apud pontif.—16 C *Quid.*—17 C *senatorum:* χ *e natorum.* Tum, χ *Libererum causa.* Pro *At* C habet *Ac.*—18 Schutz. e Pal. 9. et Erf. recepit *suscipiet*, probb. Grut. Garaton. et Wolf. Mox, *Exheredavit* H S T, Pal. 8. Dresd. Barb. Ven. 1480. 1483. Junt. *Exhereditavit* C χ et Dresd.—19 H *quo.*—20 C H, Franc. Dresd. ed. 1472. *quia.* Dein, *natio* H T χ, Franc. Dresd. ed. 1472. et aliæ.—1 S ψ et Ms. Lamb. *adoptare:* C *adoptant:* H T χ, Franc. Dresd. Barb. et edd. vett. *adoptaret.*—2 C H T χ ψ

NOTÆ

vari oportebat, quæ in ceteris ferendis legibus de more servanda erant. Modestinus addit aliquid de ætate; nempe non tantum eum qui adoptat, sed et eum qui arrogat, majorem esse debere eo, quem sibi per adoptionem, vel per arrogationem filium fecit; sed utique plena pubertate, id est decem et octo annis, eum præcedere debere.

[b] *Sit expertus*] Debuit experiri, cum liberos procreare potuit, an revera potuerit.

[c] *Generum ac dignitatis*] Qui adoptantur, amittunt nomen patrium, et nomen accipiunt ab iis a quibus adoptantur.

[d] *Quæ sacrorum*] Sacra privata gentis cujusque fuerunt; quare adoptati, qui in alterius gentem transibant, in ejus gentis sacra transire dicebantur. Vide Val. Max. VII. 7.

[e] *Annos viginti*] Ab ætate reprehendit adoptionem; Clodius enim major fuit natu Fonteio: ergo adoptari ab eo non potuit.

[f] *Senatorem*] Ex dignitate senatoria ætatem ejus arguit: nemo autem in senatu legebatur, nisi saltem annum ætatis vigesimum septimum attigisset.

[g] *Exhæredabit*] Exhæredare, proprie est eum, qui ipso jure hæres designatus erat, ab hæreditate removere. Exhæredabit igitur, seu potius emancipabit pater adoptans filium adoptivum Clodium.

[h] *Sacra Clodiæ gentis*] Sacra patriciæ gentis a Clodio jam retineri non poterant: quia transierat ad sacra familiæ Fonteii, qui plebeius erat.

[i] *Ex te ita quæsitum est*] Cum nulla esset ratio justa cur Clodius adoptaretur, eam refundit in seditiones quas

Digitized by Google

velles; et ob eam causam adoptari,[3] non ut filius esses, sed ut tribunus plebis fieres, et funditus everteres civitatem.[4] Respondisti, credo, te ita velle. Pontificibus bona causa visa est: approbaverunt. Non ætas ejus,[k] qui adoptabat, quæsita est, ut in[5] Cn. Aufidio, M. Pupio;[l] quorum uterque nostra memoria, summa senectute, alter Orestem, alter Pisonem adoptavit. Quas adoptiones, sicut alias innumerabiles, hæreditates nominis,[m] pecuniæ, sacrorum[6] secutæ sunt. Tu neque Fonteius es,[n] qui esse debebas; neque patris hæres;[7] [o] neque, amissis sacris[p] paternis, in hæc adoptiva[y] venisti.[8] Ita perturbatis sacris, contaminatis gentibus,[q] et quam deseruisti,[r] et quam polluisti,[s] jure Quiritium[9] [t] legitimo tutelarum et hæreditatum relicto,[10] factus es ejus filius contra fas, cujus per ætatem pater esse potuisti.[11] XIV. 36. Dico apud ponti-

[y] *In jus adoptionis.*

perturbari.—3 Ms. Vict. et Pal. 9. *optari.* Mox, in H et S deest partic. *ut.* Ante *filius* Pal. 9. et Ms. Vict. cum Beck. Schutz. et Orell. addunt *ejus*, probb. Grut. Garaton. et Ern. In ed. Hervag. legitur *non ut filius ejus esses.* —4 Lamb. *fund. civ. evert.* Mox, in C et χ deest *te.*—5 C H S T ψ carent præpositione. Dein, iidem Mss. cum Lamb. habent *Puppio.*—6 In χ deest *sacrorum.*—7 Hotom. conjecit legend. *partis hæres.*—8 χ *venistis.*—9 Al. *Quiritum.*—10 Lamb. e Ms. *derelicto.*—11 T *pater ejus esse pot.*

NOTÆ

excitare in republica volebat.

[k] *Ætas ejus*] De Fonteii ætate loquitur, qui annos viginti tantum natus erat.

[l] *Cn. Aufidio, M. Pupio*] Cum illi duo adoptati sunt, eorum ætates quæsitæ sunt. Marcus autem ille Pupius Piso, biennio post Ciceronem, cum M. Messalla consul fuit.

[m] *Hæreditates nominis*] Triplex adoptionis jus edocet: qui enim adoptabatur, adoptivi patris prænomen, nomen, cognomen sic assumebat, ut suum duntaxat nomen, idque inflexum atque immutatum, retineret: v. g. pro Octavius, Octavianus dicebatur.

[n] *Tu neque Fonteius es*] Ab illo Fonteio adoptatus est Clodius.

[o] *Neque patris hæres*] Non erat patris hæres, quia jam emancipatus erat, et propterea exhæredatus.

[p] *Amissis sacris*] Suos adhuc Clodius Deos Penates colebat.

[q] *Gentibus*] Clodiorum et Fonteiorum familias contaminavit Clodius.

[r] *Quam deseruisti*] Deseruit Clodius familiam paternam.

[s] *Polluisti*] Polluit familiam Fonteii, a quo adoptatus est.

[t] *Jure Quiritium*] Jus Quiritium dicebatur, quod civium Romanorum causa proprie ita institutum erat, ut peregrini omnes ejus plane expertes essent.

Digitized by Google

fices: nego, istam adoptionem pontificio jure esse[12] factam:[u] primum, quod hæ vestræ sunt ætates, ut is, qui te adoptavit,[13] vel filii tibi loco per ætatem esse potuerit; vel eo, quo fuit:[14] deinde quod causa quæri solet adoptandi, ut et[15] is adoptet, qui, quod natura jam assequi non potest, et[16] legitimo et pontificio jure quærat; et ita adoptet, ut ne quid aut de dignitate generum, aut de sacrorum religione minuatur: illud in primis, ne qua calumnia, ne qua fraus, ne quis dolus adhibeatur; ut hæc simulata adoptio[17] filii quam maxime veritatem illam[18] suscipiendorum liberorum imitata esse videatur. 37. Quæ major calumnia est, quam venire imberbem[x] adolescentulum,[19] bene valentem ac maritum;[20] dicere, filium senatorem populi Romani sibi velle adoptare; id autem scire et videre omnes, non ut ille filius instituatur,[z] sed ut e patriciis exeat, et[1] tribunus plebis fieri possit, idcirco adoptari? neque id obscure;

[z] *Adopletur.*

CAP. XIV. 12 In C H S χ deest *esse*. Mox, Lamb. *quod ex.* Pro *sunt* Ern. e conjectura, cum Wolf. Beck. Schutz. et Orell. dedit *sint*. In Dresd. legitur *quod hoc jure sit ætates:* in ed. 1472. *quod hæ vestræ jure sint ætates.*—13 Post *adoptavit* Franc. 1. ed. 1472. Ven. 1480. Junt. Græv. Lall. Wolf. Beck. et Orell. addunt *patris loco*. Dein, Ms. Lamb. *vel illi tibi loco:* Franc. 1. Barb. ed. 1472. *vel ille tibi loco filii:* C H χ, Ven. 1480. 1483. *vel ille tibi loco.*—14 Mss. nonnulli et edd. ante Grut. non habent verba *vel eo quo fuit.* In C H S χ et al. *vel eo quod fuit:* Franc. 1. *vel ea quæ fuit;* unde Græv. conjecit legend. *vel ea quæ solet.* Vid. Nott. Varr. Mox, pro *causa* H habet *ea.* Tum, Grut. et Græv. *soleat.*—15 Sex Oxonn. Mss. copulam omittunt.—16 Sex Oxonn. Mss. Franc. 1. ed. 1472. Ven. 1480. 1483. Hervag. Naug. non agnoscunt copulam ante *legitimo,* et eam deleverunt Græv. Wolf. Beck.—17 Pro *adoptio* Pal. 9. Gembl. habent *aditio;* Ms. Vict. *adjectio;* T, Franc. 1. Barb. *adoptatio;* Manut. 1583. *susceptio;* Beck. e conjectura Pantagathi *adeptio:* Gruter. conjecit *adlectio,* et Garaton. *adgnatio.*—18 H *illa.*—19 T *invenire imberbem adolescentem.* Lamb. 1566. et Gruter. *imberbum.*—20 Sex Oxonn. Mss. et ed. 1472. *meritum.* In Franc. 1. legitur *ac maritum dici ejus filium sen. pop. Rom. sibi velle adopt.* ed. 1472. *ac meritum dicens Fulvium sen. pop. Rom. sibi filium velle adopt.* Pro *pop. Rom.* in C *equestrem r.* χ *equi. r.* Tum, Franc. 1. et ed. 1472. *id autem scire et videre omnes possunt.* Pro *et* ante *videre* Vict. et Manut. habent *ut.*—1 In C H χ, Franc. 1. ed. 1472. deest

NOTÆ

[u] *Pontificio jure factam*] Affert rationes quare hæc adoptio non sit facta jure pontificio, ideoque nulla sit.

[x] *Imberbem*] Fonteium designat, qui juvenis filium senatorem adoptabat Clodium.

Digitized by Google

nam adoptatum emancipari statim,[y] ne sit ejus filius, qui adoptarit. Cur ergo adoptatur? probate[z] genus adoptionis: jam omnium sacra interierint, quorum custodes vos esse debetis; patricius nemo relinquetur.[2] Cur enim quisquam velit,[3] tribunum plebis se fieri non licere?[4] angustiorem[a] sibi esse petitionem consulatus? in sacerdotium[b] cum possit venire, quia[5] patricio non sit locus, non venire? Ut cuique aliquid[*] acciderit, quare commodius sit esse plebeium, simili ratione adoptabitur.[6] 38. Ita populus Romanus brevi tempore, neque regem sacrorum,[c] neque flamines,[d] nec Salios[7][e] habebit, nec ex parte dimidia reli-

[*] *Quodcunque.*

copula ante *tribunus.*—2 Verba *Cur ergo adoptatur . . . relinquetur* absunt a Franc. 1. Dresd. T, Guelf. Barb. In χ et al. *adoptat:* Pal. 9. *adoptabatur:* Ms. Vict. et Ms. ap. Lamb. *adoptabat.* Pro *jam* in H *nam.* Dein, *interierunt* C H S χ, ed. Rom. 1471. aliæque edd. vett. Paulo post, ante *patricius* omnes Mss. et edd. ante Lamb. cum Oliv. Lall. Wolf. Beck. et Orell. addunt *jam.* Pro *patricius* S *patrius;* Rom. 1471. Ven. 1480. 1483. *patrimus.*—3 Ern. e conjectura cum Beck. et Schutz. *velit:* ceteri *vellet.* Pantagathus legi maluit *volet.*—4 T omittit verba *non licere.*—5 H *qua.* Tum, *non is sit locus,* vel *non sit is locus,* C T χ ψ, Barb. Ven. 1480. Hervag. Naug. Junt. Græv. Wolf. Beck. et Orell.—6 χ *adoptabit.* Dein, nonnullæ edd. vett. *Itaque pop. Rom.* In T desunt verba *brevi tempore.*—7 Franc. et ed. 1472. *nec alios:* Lamb.

NOTÆ

[y] *Emancipari statim*] Adoptatum emancipari statim, id est, emancipatus est statim atque adoptatus est. Emancipatio autem, et suitatis, ut dicunt jurisconsulti, et agnationis jus exstinguit: quomodo ergo plebeius manebat, cujus agnatio nihil aliud esse videatur, quam gens? patet nimirum aliud esse gentem, aliud agnationem; ut gens ad patriciorum et plebeiorum qualitatem referatur, agnatio vero ad propinquitatem.

[z] *Probate*] Si probetur hæc adoptio a pontificibus, jam omnia familiarum sacra evertentur, quos tueri ad pontifices pertinet.

[a] *Angustiorem*] Angustior ideo est patriciis, quam plebeiis petitio consulatus, quia veteri jure duo patricii simul consules esse non poterant: poterant vero duo plebeii.

[b] *In sacerdotium*] Per sacerdotium, munus sacerdotii intelligitur; aitque, cum obtineri illa sacerdotia possint, quorum aditus patriciis non patet, neminem eis privari velle.

[c] *Regem sacrorum*] Rex sacrorum fuit sacrificulus sine imperio, solo nomine rex, quod sacra, quæ penes reges erant, obibat.

[d] *Neque flamines*] Tres sacerdotes fuere flamines; alter Jovis, alter Quirini, Martis ultimus. Flamines porro dicti sunt a 'flameo,' hoc est, velamento capitis, quo utebantur. Id autem 'flameum' vocatum a flammeo colore: hujus vero coloris erat, quia erant sacerdotes Jovis tonantis, cui is color convenit. Vide Festum.

[e] *Salios*] Salii fuere Martis sacer-

Digitized by Google

quos sacerdotes, neque auctores centuriatorum [f] et curiatorum [g] comitiorum: auspiciaque [h] populi Romani, si magistratus patricii creati non sint, intereant necesse est, cum interrex [8] [i] nullus sit, quod et ipsum patricium esse, et a patricio prodi, necesse est. [*p.* 221.] Dixi apud pontifices, istam adoptionem nullo decreto hujus collegii probatam, contra omne pontificium jus factam, pro nihilo esse habendam: qua sublata, intelligis, totum tribunatum tuum concidisse. XV. 39. Venio ad augures; quorum ego libros, si qui sunt reconditi, non scrutor: non sum in exquirendo jure augurum curiosus: [9] hæc, quæ una cum populo didici, quæ sæpe in concionibus [k] responsa sunt, novi. Negant fas esse agi cum populo, [l] cum [10] de cœlo servatum sit. Quo die de te lex curiata [m] lata esse dicatur, audes negare de cœlo esse servatum? [11] Adest præsens vir singu-

neque salios. In Dresd. verba *nec salios habebit* omittuntur. Mox, ψ *ex ea parte.* —8 χ *interim.*

CAP. XV. 9 ψ *curiosius.* Mox, H S *dici.*—10 In C et T deest *cum.*—11

NOTÆ

dotes numero duodecim ex patriciis. A Salio autem 'Salii' dicti sunt, quod ancilia per urbem gestantes salire soliti essent. Vid. Varr. de L. L. lib. IV.

[f] *Auctores centuriatorum*] Ii dicebantur auctores, qui ea probabant quæ centuriatis et curiatis comitiis fiebant, quos ex antiquo more, cum senatus e solis patriciis constabat, patricios fuisse oportuit. De comitiis illis fuse dictum est in orat. pro Rabirio § 11. not.

[g] *Curiatorum*] Curiatorum comitiorum species et imago quædam, triginta lictoribus curias repræsentantibus, auspiciorum causa remanserat.

[h] *Auspiciaque*] Penes patricios magistratus auspicia fuere.

[i] *Interrex*] Cum sine summo imperio civitas esset, tum et patricius, et a patriciis interrex prodebatur, qui dies duntaxat quinque imperium obtineret; a quo alius deinde creabatur, in dies alteros quinque; itemque alius atque alius eodem modo, dum consules creari possent.

[k] *Sæpe in concionibus*] Mos fuit, ut qui quid per auspicia improbare vellet, is augures, et eum, qui cum auguribus de cœlo servarat, in concionem productos interrogaret, ecquid signi animadvertissent.

[l] *Agi cum populo*] Agi cum populo, id est, creare magistratus suffragiis populi. Creare vero magistratus fas non erat, quando de cœlo observatum erat, et cum adversa erant auguria.

[m] *Lex curiata*] Julius Cæsar legem comitiis curiatis tulerat, ut Clodium a plebeio adoptari liceat.

Digitized by Google

lari virtute, constantia, gravitate præditus, M. Bibulus: hunc consulem illo ipso die contendo servasse de cœlo. Infirma sunt[n] igitur, tua sententia,[12] acta C. Cæsaris, viri fortissimi? Minime. Neque enim mea jam quicquam interest, exceptis his[13] telis,[b] quæ ex illius actionibus[c] in meum corpus[d] immissa sunt. 40. Sed hæc de auspiciis, quæ ego nunc perbreviter attingo, acta sunt a te. Tu, tuo præcipitante jam, et[14] debilitato tribunatu, auspiciorum patronus[o] subito extitisti: tu M. Bibulum in concionem,[15] tu augures produxisti: te interrogante augures responderunt, cum de cœlo servatum sit, cum populo agi non posse: tibi M. Bibulus quærenti, se de cœlo servasse respondit: idemque in concione dixit, ab Appio,[16] fratre tuo, productus, te omnino, quod contra auspicia adoptatus esses, tribunum plebis[17] non fuisse. Tua denique omnis actio posterioribus mensibus fuit:[e] omnia, quæ C. Cæsar egisset, quæ[18] contra auspicia essent acta, per senatum rescindi oportere; quod si fieret, dicebas, te tuis humeris me custodem urbis in urbem relaturum. Videte hominis amentiam, ubi[19] per suum tribunatum Cæsaris actis illi-

[b] *Calumniis.* [c] *Actis.* [d] *Meam famam.*
[e] *Egisti per tres illos menses posteriores.*

χ *de Cælio esse negatum:* et Franc. 1. *At est præs. vir.*—12 In C H S T χ, Barb. Dresd. Pall. et edd. pr. deest *sententia.* Ab Ald. etiam *tua* abest. Pro *acta* C *facta.* Lamb. dedit *acta, tua sententia.*—13 Lamb. *iis.*—14 C H S χ copulam omittunt.—15 *In concione* C H S χ, Franc. 1. Barb. Dresd. Rom. 1471. ed. 1472. Ven. 1480. 1488. Cam. Manut. Græv. Wolf. Beck. et Orell. Mox, Lamb. *tibi interroganti.*—16 *Opinio* C χ: *Oppio optimo* H: *Opinio* S et ed. 1472.—17 In C H S χ ψ, Franc. 1. Dresd. Barb. et nonnullis edd. vett. deest *plebis.* Ven. 1480. *tribunum plebem.* Ed. 1472. verba *trib. pl.* post *fuisse* ponit.—18 Quinque Oxonn. Mss. et Mss. Lambini, cum Lamb. Græv. Oliv. Lall. Wolf. Beck. et Orell. *quod.* Augustinus conjecit *quia* legend.—19 C H T χ, Dresd. Barb. Franc. ed. 1472. Ven. 1480. *ut.* Junt. *qui*, ut volebat Ern. In Ven. 1488. deest. Lamb. dedit *Vid. hom. amentiam, qui perire suum*

NOTÆ

[n] *Infirma sunt*] Objectio Clodii, qua in Ciceronem Cæsaris invidia accenditur.

[o] *Auspiciorum patronus*] Cum desineret proxime Clodii tribunatus, quæ contra auspicia facta fuerant a Cæsare, rescindere voluit.

Digitized by Google

gatus[f] teneretur. 41. Si et sacrorum jure pontifices, et auspiciorum religione augures totum evertunt[20] tribunatum tuum, quid quæris amplius? an etiam apertius aliquod jus populi atque legum? XVI. Hora fortasse[1] sexta diei questus sum in judicio, cum C. Antonium, collegam[p] meum, defenderem, quædam de republica, quæ mihi visa sunt ad illius miseri causam pertinere. Hæc homines improbi ad quosdam viros fortes[q] longe aliter, atque a me dicta erant, detulerunt. Hora nona, illo ipso die, tu es adoptatus. Si quod in ceteris legibus trinum nundinum[r] esse oportet, id in adoptione satis est, trinum esse horarum; nihil reprehendo. Sin eadem observanda sunt; si decrevit[2] senatus, M. Drusi legibus,[s] quæ contra legem Cæciliam et Didiam[t] latæ essent, populum non teneri; 42. jam intelligis, omni genere juris, quod in sacris, quod in auspiciis, quod in legibus sit, te tribunum plebis non fuisse.[3] Atque ego[4]

[f] *Conjunctus.*

tribunatum tum demum voluerit, ubi per suum trib. In χ, Barb. ed. 1472. Ven. 1480. deest præpositio ante *suum*. Mox, *alligatus* C H S χ et nonnullæ edd. vett. In ed. Junt. legitur *qui suum tribunatum, Cæsaris actis irritatis tueretur.* —20 C H T χ ψ, Franc. Barb. ed. Rom. Ven. 1480. 1483. *vertunt.*

CAP. XVI. 1 Pro *fortasse* Lamb. edidit *circiter.*—2 χ ψ, Junt. Lamb. Grut. *si* omittunt. Pantagathus correxit *observ.*, *sicut decr.*—3 Post *fuisse* edd. nonnullæ interrogationis notam ponunt.—4 T, Barb. Ven. 1480. *At ego;*

NOTÆ

[p] *Antonium collegam*] Antonius ille, qui collega Ciceronis in consulatu fuerat, de vi a M. Cœlio accusatus et damnatus est.

[q] *Viros fortes*] C. Cæsarem significat, qui legem curiatam de Clodii adoptione consul tulit, ut ille tribunus plebis deinde factus, Ciceronem in exilium pelleret. Vide Sueton. in Jul.

[r] *Trinum nundinum*] Lex nulla ferebatur, nisi promulgata populo per tres nundinas fuisset: at Cæsar legem curiatam de adoptione Clodii tribus horis pertulit.

[s] *M. Drusi legibus*] M. Drusus, tribunus plebis, multas leges tulerat: at Philippus consul, qui ei inimicus erat, obtinuit a senatu, ut leges ejus omnes uno senatusconsulto tollerentur: decretum est enim contra auspicia latas esse, neque iis teneri populum.

[t] *Cæciliam et Didiam*] Tulerunt Q. Cæcilius Metellus et T. Didius coss. anno 655. ne multis de rebus conjunctim una rogatione ad populum ferretur, ne populo necesse esset, in conjunctis rebus compluribus, aut id quod nollet accipere, aut id quod vellet repudiare: item ut in legibus promulgandis trinundinum servaretur.

Digitized by Google

hoc totum[u] non sine causa relinquo. Video enim quosdam clarissimos viros,[x] principes civitatis, aliquot locis judicasse, te cum plebe jure[5] agere potuisse; qui etiam de me ipso,[6] cum tua rogatione[y] funere[7] elatam rempublicam esse dicerent,[8] tamen id funus, etsi miserum atque acerbum fuisset, jure indictum esse dicebant; [quod de me civi,[9] ac de republica bene merito, tulisses, funestum funus te indixisse reipublicæ; quod salvis auspiciis tulisses, jure egisse dicebant.] Quare licebit,[10] ut opinor, nobis, eas actiones[z] non infirmare, quibus illi actionibus constitutum tribunatum tuum comprobaverunt.[11] [a]

43. Fueris sane[12] tribunus plebis tam jure[b] ac lege,[c] quam fuit hic ipse Rullus,[13] vir omnibus rebus claris-

et sic in marg. Ms. ap. Lamb. Mox, in H S χ ψ deest *non.*—5 Franc. 1. non habet *jure.*—6 In χ ψ *de meo ipso.*—7 *Funere* Ernesto suspectum est.—8 H S χ ψ *dicerem.*—9 Græv. et al. *cive.* Mox, C *reip.* Post *merito* Lamb. addit *civi.* Tum, C S χ ψ *tulisse.* Pro *funestum*, H S T χ ψ, Franc. Dresd. Barb. et edd. pr. *funeste.* Lamb. delevit. Orell. uncis inclusit. Denique, χ habet *induxisse.* Verba *quod de me . . . dicebant* Ernesto suspecta sunt, et absunt a Ms. Guelf.—10 Ms. Car. Steph. *licebat.* Dein, C H S T χ *ejus actiones.* T caret *non* ante *infirmare.*—11 Ven. 1480. *tribunatum tum non compr.* —12 Pro *sane* in Guelf. *tamen*, prob. Ern. Mox, H *mihi jure:* S T χ ψ, Barb. edd. Rom. Ven. 1480. 1483. *in jure.* Dein, *tam lege* Lamb. *legeque* Car. Steph. *quem in lege* T et Barb. *ac lege* e conjectura dederunt Ern. et Schutz. *quam lege* ceteri.—13 *Rullius* C H S χ, Rom. Ven. 1480. 1483.

NOTÆ

[u] *Hoc totum*] Ait omnes rationes omittere, quare tribunus plebis revera Clodius non fuerit.

[x] *Clarissimos viros*] Catonem significat, qui Clodii tribunatui favebat, a quo missus fuerat in Cyprum insulam. Contendebat igitur ille Clodium jure agere potuisse, quasi tum de cœlo servatum non fuisset.

[y] *Tua rogatione*] Fatebantur quidem agi de reipublicæ funere, cum rogationem Clodius contra Ciceronem proposuit, quo tota illa nitebatur; at eam proposuisse legitime, quia salva erant auspicia; quæ si negasset Cato, legem Clodiam de Cicerone latam sustulisset.

[z] *Eas actiones*] Intelligit leges a Cæsare latas, inter quas curiata fuit.

[a] *Comprobaverunt*] Negaverunt leges Cæsaris contra auspicia latas esse, ut Clodii tribunatum, et cum eo suas ipsi actiones constituerent.

[b] *Tam jure*] Transit jam per concessionem ad statum proprium causæ, vultque Clodium tam jure sacrorum et auspiciorum factum esse tribunum plebis quam Rullum, qui huic judicio præsens erat inter pontifices.

[c] *Lege*] Nulla per trinundinum lege promulgata, Cicero abire in exilium a Clodio compulsus est, licet indemnatus.

Digitized by Google

simus[14] atque amplissimus: quo jure, quo more, quo exemplo legem nominatim de capite civis indemnati tulisti? XVII. Vetant leges sacratæ,[d] vetant XII tabulæ, leges privis[15] hominibus irrogari: id est enim privilegium.[e] Nemo unquam tulit: [p. 222.] nihil est[16] crudelius, nihil perniciosius, nihil quod minus hæc civitas ferre possit. Proscriptionis miserrimum nomen illud, et omnis acerbitas Sullani temporis,[f] quid habet, quod maxime sit insigne ad memoriam crudelitatis? opinor, pœnam in cives Romanos nominatim sine judicio constitutam. 44. Hanc vos igitur,[17] pontifices, judicio atque auctoritate vestra tribuno plebis potestatem dabitis, ut proscribere possit, quos velit? Quæro[18] enim, quid sit aliud proscribere. 'Velitis, jubeatis, ut M. Tullius in civitate ne sit, bonaque ejus ut mea[19] sint.' Ita enim fecit, etsi aliis verbis tulit. Hoc plebiscitum[20 g] est? hæc lex? hæc rogatio est? hoc vos pati potestis? hoc ferre[1] civitas, ut singuli cives singulis versi-

Franc. Ms. Car. Steph. ed. 1472. *Tulius* Dresd. Barb.—14 χ *clarissimis.* In T desunt verba *atque amplissimus.* Tum, C χ *qui jure.*

CAP. XVII. 15 *Privatas* Lamb. *privis* e conjectura Scaligeri ad Festum in 'Privos' dederunt Ern. Wolf. Beck. Schutz. et Orell. *privatis* ceteri. Ante *hominibus* sex Oxonn. Mss. Barb. Rom. Ven. 1480. 1483. addunt *in*. Fortassis, inquit Garaton., aliquis voluit *privatos in homines.* In H superscr. *abrogari.*—16 Franc. 1. *est* omittit.—17 Franc. 1. Dresd. Barb. *ergo.*—18 ψ *Quære.* Pro *quid* in χ *qui.*—19 Verba *ut mea* in T desunt. H χ ψ tantum *ut* omittunt.—20 *Plebecitum* Rom. *plebescitum* Ven. 1480. 1483. *per plebem scitum*

NOTÆ

[d] *Leges sacratæ*] Sacratæ leges dicebantur, inquit Festus, quibus sancitum erat, ut si quis adversus eas fecisset, sacer alicui Deorum esset. Inter autem illas leges, hæc præcipua fuit, 'ut neque privilegium irrogari, neque de capite civis, nisi comitiis centuriatis, rogari liceret.'

[e] *Privilegium*] Privilegium jussus est populi aut plebis, rogante magistratu, non generalis, neque de universis civibus, sed de singulis conceptus, ut de exilio Ciceronis.

[f] *Sullani temporis*] Sulla dictatore, nulla lex servabatur; sed per summum nefas eo volente et jubente, cives Romani ejiciebantur, proscribebantur, &c. quæ crudelitas a Clodio renovatur.

[g] *Plebiscitum*] Plebiscitum est id quod plebs Romana, tribuno plebis rogante, tributis tantum comitiis constituebat. Lex vero a majoribus magistratibus ferebatur, et a toto populo comitiis centuriatis. Invehitur autem in illud plebiscitum tanquam non legitimum, quod a Clodio contra se Ciceronem prolatum est.

Digitized by Google

culis e civitate tollantur? Equidem jam perfunctus sum: nullam vim, nullum impetum metuo: explevi animos invidorum: placavi odia improborum:[2] saturavi etiam perfidiam et scelus proditorum: denique de mea causa, quæ videbatur perditis civibus ad invidiam esse proposita, jam omnes urbes, omnes ordines, omnes Dii atque homines judicaverunt. 45. Vobismetipsis, pontifices, et vestris liberis, ceterisque civibus, pro vestra auctoritate et sapientia consulere debetis. Nam, cum tam moderata judicia populi sint a majoribus constituta, primum, ut ne pœna capitis cum pecunia conjungatur; deinde, ne, nisi prodicta[3] die,[g] quis accusetur; ut ter ante[h] magistratus[4] accuset, intermissa[h] die, quam[5] mulctam irroget,[i] aut judicet: quarta sit accusatio[k] trinum nundinum prodicta[6] die, qua die judicium sit futurum; tum multa[7] etiam ad placandum, atque ad misericordiam reis[8] concessa sunt; deinde exorabilis populus,[l] facilis suffragatio pro salute; denique etiam si qua res illum diem,[9] aut auspiciis,[m] aut excusa-

[g] *Constituta ante die.* [h] *Interposita.*

Barb.—1 C *ferret.*—2 Verba *placari odia improb.* tres Mss. ap. Lamb. omittunt.—3 Loco *nisi prodicta* C H S χ habent *pro indicta;* Barb. Pall. plerique, Rom. Ven. 1480. 1483. *ne proindicta;* Pal. 9. *deinde proindicta;* Ms. Vict. *ne in prædicta;* Franc. 1. *nisi indicta;* Dresd. *prodicta,* omisso *nisi;* ed. 1472. *nisi, pro indicta;* Naug. et Hotom. *nisi prædicta.*—4 Ald. *tertio ut ante mag.* Franc. 1. Dresd. ed. 1472. *ut cum ante mag.* In edd. vett. nonnullis deest *ter.* Pro *accuset* Lamb. dedit *citet.*—5 Franc. 1. *quæ;* Dresd. *qui.*—6 Franc. 1. *trinundinum,* et χ *pro dicta.* Naug. *prodita:* al. *prædicta.* Tum, C *quo die:* in H et S desunt.—7 Ven. 1480. Naug. et al. *cum multa.*—8 *Ad misorcescendum jam reis* Franc. 1. *miscendum jam reis* Dresd. *ad miserendum jam reis* ed. 1472. Dein, Mss. nonnulli et edd. ante Lamb. *conc. sint:*

NOTÆ

[h] *Ter ante*] Accusatio trinundinum durabat.

[i] *Mulctam irroget*] Irrogare mulctam, est rogare populum, ut mulctam alicui velit imponere. Irrogabant autem soli magistratus.

[k] *Quarta sit accusatio*] Quarta die post trinundinum dies præstituebatur, qua die apud populum reus accusandus erat.

[l] *Exorabilis populus*] Populus facile flectitur erga miseros. Profert hic multa Cicero, quibus severitas judiciorum mitigatur.

[m] *Auspiciis*] Auspicia populi judicium tollebant, si quis obnuntiasset; quia sic quoque cum populo agebatur.

Digitized by Google

tione,[10] [n] sustulit, tota causa [o] judiciumque sublatum est. XVIII. 46. Hæc cum ita sint in re,[11] ubi crimen est, ubi accusator, ubi testes; quid indignius, quam, qui neque adesse sit jussus, neque citatus, neque accusatus, de ejus capite, liberis, fortunis omnibus, conductos,[p] sicarios,[12] egentes, et perditos suffragium ferre, et eam legem putare? At,[13] si hoc de me potuit,[q] quem honos,[i] quem dignitas,[14] quem causa, quem respublica tuebatur, cujus denique pecunia non expetebatur,[15] cui nihil oberat præter conversionem status et inclinationem [k] communium temporum; quid tandem futurum est iis,[16] quorum vita remota ab honore populari et ab hac illustri gratia est, pecuniæ autem tantæ sunt, ut eas nimium multi, egentes, sumtuosi, nobiles concupiscant? 47. Date hanc tribuno plebis licentiam, et intuemini paulisper [17] animis juventutem, et eos maxime, qui imminere jam cupiditate videntur in tribuniciam potestatem: collegia, medius fidius, tribunorum plebis tota repe-

[i] *Magistratus.* [k] *Mutationem.*

ed. 1472. *conc. sit.*—9 Lamb. legi mavult *illam diem.*—10 Lamb. *aut recusatione.*

CAP. XVIII. 11 Lamb. *Hæc cum ita sint constituta jure*: Barb. *Hæc cum ita sint in re.* Edd. pleræque notas interrogationis ponunt post verba *crimen est, accusator, testes.* Vid. Nott. Varr.—12 Ante *sicarios* χ ψ et edd. vett. addunt *et*; Barb. Dresd. Guelf. *ut.* Hinc Garaton. conjecit scriptum fuisse *conductos fures, sic.* Græv. Oliv. Lall. deleverunt comma post *conductos.*—13 C H S χ ψ *Ac.* Tum, *si hæc* H S T χ ψ.—14 Pro *dignitas* in Franc. 1. *civitas.*—15 Franc. 1. Barb. Ms. Car. Steph. ed. 1472. *expectabatur.*—16 C *his.* Mox χ *suspiciosi.*—17 Barb. Mss. ap. Græv. ed. 1472. et Græv. omittunt

NOTÆ

[n] *Excusatione*] Moris fuit ut reipublicæ sæpe vel morbi vel alterius rei excusatio permitteretur.

[o] *Tota causa*] Si vel auspiciis vel aliqua excusatione evitabatur dicta die judicium, in eo judicio, et illa tota accusatione nihil actum videbatur: quare accusatori novum de integro judicium altero trinundino instituendum erat.

[p] *Conductos*] Conqueritur de judicio quod contra se factum est, in quo nulla lege citatus est et accusatus: quodque, cum homines mercede conducti, sicarii, egeni de se suffragium tulerint, tamen de se legem latam esse Clodius contendat.

[q] *At si hoc de me potuit*] Argumento utitur a comparatione ex minore, ut ostendat quam periculosum sit ejusmodi judicium.

rientur, hoc jure firmato,[r] quæ [18] coëant de hominum locupletissimorum bonis, præda præsertim populari et spe largitionis oblata.

At quid [19] tulit legum scriptor peritus et callidus? 'Velitis, jubeatis, ut M. Tullio aqua et igni [20] interdicatur?'[s] Crudele, nefarium, ne [1] in sceleratissimo quidem civi [2] sine judicio ferundum. Non tulit, ut interdicatur: [t] quid ergo? 'ut interdictum sit.' O cœnum, o portentum, o scelus! hanc tibi legem Clodius [3] scripsit, spurciorem lingua sua? ut interdictum sit, cui [4] non sit interdictum? Sexte noster,[5] bona venia,[u] (quoniam jam dialecticus es, et hoc quoque ligurris)[x] quod factum non est, ut [6] sit factum, ferri ad populum, aut verbis ullis sanciri, aut suffragiis confirmari potest? 48. Hoc tu scriptore,[7] [y] hoc consiliario, hoc ministro, omnium non bipedum solum, sed etiam qua-

paulisper.—18 In χ *firmatoque.*—19 *Atqui* C S χ ψ: *Atque* H: *Aut quid* T. In C H S χ ψ, Barb. Mss. Grævii, et edd. vett. deest copula ante *callidus.* In T verba *et callidus* omittuntur. Vox *peritus* Grævio suspecta est.—20 Mss. plerique et edd. vett. cum Oliv. *ignis.* Vid. Nott. Varr.—1 χ *ut.*—2 Al. *cive.*—3 Lamb. et Schutz. *Sex. Clodius.* Mox, H T et al. *spurcitiorem.*—4 T *cum.*—5 Idem *nostra.* In Dresd. deest. Post *venia* Mss. pauci et edd. pleræque ante Lamb. addunt *dic.* Mox, edd. pr. *Dyaleticus.* In χ ψ, Barb. Pall. sex, Mss. Grævii, edd. Rom. 1472. Ven. 1480. 1483. deest *es.*—6 χ

NOTÆ

[r] *Hoc jure firmato*] Si constitutum sit hoc juris esse, et detur hæc tribunis plebis licentia ferendi leges ejusmodi, brevi invadent in hominum divitum fortunas, allicientque ad se populum spe largitionis.

[s] *Aqua et igni interdicatur*] Formula fuit usitata apud Rom. qua civis in exilium mittebatur, et qua usus est contra Ciceronem Clodius.

[t] *Ut interdicatur*] 'Interdicatur' est futuri temporis, et 'interdictum sit' præteriti temporis; Cicero autem dicit affirmationem rerum præteritarum esse falsam et impossibilem. Si falsa est, ergo is qui eam instituit, non est dialecticus; si impossibilis, non est prudens.

[u] *Bona venia*] Non licebat adversariis interloqui, nisi fas eis fuisset per oratorem. Compellat autem Sextum Clodium, qui scriba erat.

[x] *Ligurris*] Dicuntur ligurrire, qui non uno se cibo satiant, sed ex variis paululum delibant. Vult autem significare Sextum Clodium varias disciplinas primoribus tantum labris degustasse.

[y] *Scriptore*] Fœditatem Sexti Clodii insectatur, qui subscripsit accusationi quæ a Pub. Clodio contra Ciceronem facta est. Sciebat autem Sextus Clodium contra leges agere, neque potuisse quenquam assumere sive scribam, sive pontificem, in quo esset aliqua probitas.

Digitized by Google

drupedum impurissimo, rempublicam perdidisti? [*p.* 223.] neque [8] tu eras tam excors, tamque demens, ut nescires, hunc [9] Clodium esse, qui contra leges faceret: alios,[10] qui leges scribere solerent. Sed neque eorum, neque ceterorum, in quibus esset aliquid modestiæ, cujusquam tibi potestas fuit: neque tu legum scriptoribus iisdem potuisti uti, quibus ceteri, neque operum architectis; [11] neque pontificem adhibere, quem velles; postremo ne [12] in prædæ quidem societate mancipem,[a] aut prædem socium, extra tuorum gladiatorum numerum, aut denique suffragii latorem [13] in ista tua proscriptione quenquam, nisi furem, aut sicarium,[14][a] reperire potuisti. XIX. 49. Itaque cum tu [15] florens ac potens per medium cohortis popularis [16] volitares; amici illi tui, te uno amico tecti et beati, qui se populo commiserant,[b] ita repellebantur, ut etiam Palatinam tuam [c] perderent: [17] qui in judicium venerant; sive accu-

quod.—7 H et S *proscriptore.*—8 T *prodidisti. Nec.*—9 Car. Steph. omittit *hunc.* Garaton. cum Manut. mavult *Clodium* delere, tanquam e gloss. enatum.—10 Ante *alios* Mss. pauci et edd. vett. addunt *et.*—11 Ms. Ursini *architectum.* —12 Pro *ne* C H S χ *neque.* Pro *societate* Lallem. e conjectura Pithœi et Grævii recepit *sectione.* Tum, *aut prædonem socium* C H S T χ, Barb. Guelf. et edd. ante Junt. *aut prædæ socium* Victor. Lamb. Græv. Oliv. Lall. Wolf. *aut prædem socium* Manut. Beck. Schutz. et Orell. Maluit Garaton. *ne in pr. quidem sectione manc., aut prædem, socium;* vel *ne in pr. quidem societate manc. aut prædem,* deleto vocab. *socium.*—13 χ *suffr. latronem:* Pal. 9. et Car. Steph. *suffragatorem:* Ms. Vict. *suffragulatorem.*—14 Franc. 1. et Dresd. *non furem, ac sic.* In Ven. 1480. *ut sic.* Barb. Mss. Lambini, Ms. Car. Steph. ed. 1472. Lamb. Græv. *ac sic.* In χ deest *reperire.*

CAP. XIX. 15 T caret *tu.*—16 A Naug. usque ad Grut. cum Oliv. et Lall. editum est *per med. forum popularis:* Pall. et Ms. Vict. *per med. scortum populare.* In C et S quoque *scortum.* Edd. Rom. 1480. Brix. *per med. sortitum popularem:* Dresd. Barb. *per med. scortiis populare:* T *per med. forum scrociis.* Lamb. dedit *per medium forum, scortum populare:* Franc. 1. Junt. Græv. Wolf. Beck. et Orell. *per medium cohortis popularis.* In C S T χ *populare.* Vid. Nott. Varr.—17 Franc. 1. et ed. 1472. *Palatinam tuam: linguam perd.* Pro *tuam* H S *tum.* Pantagathus correxit *Palatinam tribum tuam;*

NOTÆ

[a] *Mancipem*] Manceps dicitur quisquis a populo aliquid emit, aut conducit.

[a] *Sicarium*] Sicarius a 'sica,' latronum gladio, dicitur.

[b] *Populo commiserant*] Committere se populo dicuntur qui in comitiis honores petebant.

[c] *Palatinam tuam*] Per Palatinam, tribum ejus intelligit; erat enim ex Palatina.

Digitized by Google

satores erant, sive rei; te deprecante damnabantur. Denique etiam ille[18] novitius Ligur,[d] venalis ascriptor[e] et subscriptor[f] tuus, cum M. Papirii, sui fratris, esset testamento et judicio improbatus,[g] mortem ejus se velle persequi[h] dixit: nomen Sex. Propertii detulit. Accusare alienæ damnationis[19] scelerisque socios,[i] propter calumniæ metum, non est ausus. 50. De hac igitur lege[k] dicimus, quæ jure rogata videatur;[20] cujus quam quisque partem tetigit, digito, voce, præda, suffragio; quocumque venit, repudiatus convictusque[l] discessit.

Quid, si iis verbis scripta est ista proscriptio, ut se ipsa dissolvat?[m] Est enim,[1] [n] ' quod M. Tullius falsum sena-

Augustinus *Palatinam illam tuam*.—18 C S T χ *Denique illi:* H *Denique ille*. Mox, *Ligus* Pal. 9. Gembl. *Legitur* T. Tum, Mss. ap. Græv. *scriptor*. In Ms. Lamb. deest copula *et*. In Barb. legitur tantum, *ven. ascriptor tuus*.—19 *Dominationis* C S χ, Barb. Guelf. et edd. pr. Mox, *socius* edd. vett. cum Lamb. Wolf. Beck. et Orell.—20 Ed. 1472. *videtur*.—1 Franc. Barb. et ed.

NOTÆ

[d] *Novitius Ligur*] Sextum Ælium, tribunum plebis, carpit, novum hominem, qui Liguris cognomen sibi assumserat, quasi ex antiqua Æliorum familia esset. Is autem intercesserat, cum L. Mummius, tribunus plebis, de reditu Ciceronis retulit.

[e] *Ascriptor*] Dicitur ascriptor, qui in alieno testamento sibi aliquid, quasi a testatore attributum, vel sua, vel eorum qui in sua parte sunt, manu ascribit.

[f] *Subscriptor*] Subscriptor dicitur, qui accusationi subscribit illius, cujus nomen defertur apud judicem aut magistratum.

[g] *Testamento et judicio improbatus*] Testamento improbatus fuerat iste Ligur, id est a fratre non substitutus hæres; fuerat enim exhæredatus. Porro probatio dabatur fratribus, præsertim cum in testamentis prætermissi fuerant.

[h] *Mortem ejus se velle persequi*] Pertinebat ad hæredes omnes mortem defuncti vindicare, alioquin eorum bona fisco addicebantur. Voluit autem Papirii sui fratris mortem persequi, quasi veneno sublatus esset.

[i] *Damnationis socios*] Arguit illum quasi fraternæ cædis socium et participem: nam cum eos accusasset, reliquit accusationem, ne in caput tota criminis suspicio recideret.

[k] *Lege*] Legem vocat proscriptionem suam, cui nemo digito potuit subscribere, nemo apud populum laudare, aut probare suffragio vel accepta pecunia, quin statim fuerit criminis accusatus, ad quodcunque judicium ille venerit.

[l] *Repudiatus convictusque*] Statim si accusator fuit, repudiatus est; si reus, convictus est.

[m] *Se ipsa dissolvat*] Arguit quod illa tam male scripta sit proscriptio, ut vel ipso jure nulla sit, propter vitium quod ipsi inest.

Digitized by Google

tusconsultum retulerit.' Si igitur retulit[o] falsum senatusconsultum, tum[2] est rogatio: si non retulit, nulla est. Satisne tibi videtur a senatu judicatum, me non[3] modo non ementitum esse auctoritatem[1] ejus ordinis, sed etiam[4] unum post urbem conditam diligentissime senatui paruisse? Quot modis doceo, legem istam, quam vocas, non esse legem? Quid, si etiam pluribus de rebus uno sortitu[p] retulisti?[5] tamenne arbitraris, id, quod M. Drusus[q] in legibus suis[6] plerisque, bonus ille vir M. Scaurus,[r] et L. Crassus[s] consularis non obtinuerint, id te posse, omnium facinorum et stuprorum omnium,[7][t] Decumis et Clodiis[8][u] auctoribus,

[1] *Abusum esse auctoritate.*

1472. *Etenim.* Mox, *retulit* Dresd. Franc. Barb. ed. 1472. probante Wolf.—2 χ *tamen.*—3 Pro *me non* in ψ *ne.*—4 In C H S χ deest *etiam.*—5 Manutius conjecit *uno scitu tulisti:* unde Lallem. dedit *uno scitu retulisti.* Tum, χ *tamen non arb.*—6 C S T χ, Pal. 1. 2. *tuis.* Mox, *in bonis ille vir* C H S T χ, Pal. 1. 2. Franc. 1. Dresd. Barb. Mss. Lambini: *bonis ille vir* ed. 1472. *magnus ille vir* maluit Lamb. Dein, *Scauro* C H S χ, sed in H solo *Crasso consulibus.* Pal. 1. 2. *M. Scauro et L. Crasso coss. non obtinuerit.* *Obtinuerit* quoque legitur in H S T χ ψ, Franc. 1. Barb. ed. Rom. et 1472. Manutius legi volebat *consulares.*—7 *Omnium* post *stuprorum* deest in C, Franc. 1. Barb. In Ven. 1480. pro *facinorum* legitur *facinorosorum.* Garaton. conjecit legend. *omn. fac. et stup. hominem.* Hotomann. excidisse putat substantivum

NOTÆ

[n] *Est enim*] Jam profert illud, quod sibi a Clodianis imputatur, quod falsum nempe retulerit senatusconsultum de afficiendis ultimo supplicio conjuratis.

[o] *Si igitur retulit*] Dilemma ex antecedentibus et consequentibus profert.

[p] *Uno sortitu*] Lex Cæcilia Didia, quæ a Q. Cæcilio Metello, T. Didio coss. A. U. C. 655. lata est, vetabat, ne multis de rebus conjunctim una rogatione ad populum ferretur, ne populo necesse esset in conjunctis rebus plurimis, aut id quod nollet accipere; aut id quod vellet repudiare. Clodius autem uno sortitu retulit de pluribus: 1. ut Cicero non reciperetur: 2. ut ejus bona proscriberentur: 3. ut opera publica a se exigerentur.

[q] *M. Drusus*] Tribunus plebis.

[r] *M. Scaurus*] Scaurus constantissimus semper fuit in reipubl. defendenda, ut ait Cic. pro Sextio.

[s] *L. Crassus*] Crassus ætatis suæ princeps oratorum habitus est. Illi omnes non potuerunt ut una lege de pluribus ad populum referretur, ergo neque Clodius, vir sceleratus, debuit obtinere.

[t] *Stuprorum omnium*] Crederem pro altero *omnium* desiderari *principem:* sensus enim esset clarior.

[u] *Decumis et Clodiis*] Significat Decimum et Clodium legem Clodiam tulisse, quæ talis extitit, ' ut M. Tullio Ciceroni, quod falsum SC. retulisset, quod cives Rom. indemnatos necasset, aqua et igni interdictum es-

Digitized by Google

obtinere? 51. Tulisti de me, ne reciperer,[9] [x] non ut exirem; quem tu ipse non poteras dicere non licere esse Romæ. XX. Quid enim diceres? damnatum? certe non. Expulsum? qui licuit? sed tamen ne id quidem est scriptum, ut exirem. Pœna est, qui receperit; quam omnes neglexerunt. Ejectio nusquam[10] est. Verum sit. Quid? operum publicorum exactio;[11] [y] quid? nominis inscriptio, tibi[z] num[12] aliud videtur esse, ac meorum bonorum direptio? præterquam, quod ne id quidem per legem Liciniam,[a] ut ipse tibi curationem[m] ferres, facere potuisti.[13] Quid hoc ipsum,[b] quod nunc apud pontifices agis,[n] te meam domum consecrasse, te monumentum[c] fecisse, in meis ædi-

[m] *Exactionem operis.* [n] *Cupis impetrare.*

principem, aut simile.—8 Alii ap. Lamb. *Clœliis.*—9 S *neque recip.* In T et ed. 1472. *reciperem.* Mox, T *exirer.*

CAP. XX. 10 CS χ *nunquam.*—11 Græv. malebat *exstructio.* Vid. Nott. Varr. —12 *Inscriptio tibi? num* Wolf. Beck. Schutz. et Orell. In Franc. 1. et ed. 1472. *num tibi non aliud videtur esse:* Barb. *non tibi non aliud, &c.* Ven. 1480. *inscriptio: non tibi aliud, &c.* Mox, pro *direptio* Pantag. legit *ereptio.*—13 Pòst *po-*

NOTÆ

set, neve ei intra quingenta passuum millia liceret esse, nequis de ipsius reditu ad senatum referret, ne quis sententiam diceret, ne disputaret, ne loqueretur, ne pedibus iret in sententiam, ne scribendo adesset.'

[x] *Ne reciperer*] Arguit a verbo legis eam non valere: vetat enim nequis tecto Ciceronem recipiat, aut si recipiat, ut pœna mulctaretur. Hanc legem utpote ridiculam verbis sequentibus cavillatur.

[y] *Operum publicorum exactio*] Cum id, quod in publica et eversa Ciceronis domo ædificatum fuerat, Clodius a conductoribus exegisset, id ei facere non licuisse ait, quia opera publica ab iis tantum exigebantur qui ei muneri præpositi erant.

[z] *Inscriptio, tibi*] Clodio homini privato in opere publico inscribere aliquid fas non fuit.

[a] *Legem Liciniam*] Præcipiebat hæc lex, ne ei qui legem de curatione potestateve aliqua tulisset, ejusve collegis, cognatis, affinibus, ea potestas curatiove mandaretur. Hanc autem curationem sibi Clodius assumsit, igitur peccavit contra legem.

[b] *Quid hoc ipsum*] Confirmat quod non solum peccaverit contra legem cum plura simul una rogatione contra ipsum tulit, verum etiam cum domum suam Clodius consecravit: nam 1. eam consecravit; 2. ibi monumentum erexit; 3. statuam dedicavit.

[c] *Monumentum*] Monumentum est, quod ad memoriam perpetuam erigitur.

Digitized by Google

bus[14] te signum dedicasse,[d] eaque te ex una rogatiuncula fecisse; unum et idem[15] [e] videtur esse, atque id quod de me ipso nominatim tulisti? 52. Tam, hercule, est unum, quam quod idem tu[16] lege una tulisti: ut Cyprius rex,[f] cujus majores huic populo socii atque amici semper fuerunt, cum bonis omnibus sub præcone subjiceretur,[17] et exules Byzantium[18] reducerentur. Eidem,[g] inquit, utraque de re negotium dedi.[19] Sed quid, si eidem negotium[h] dedisses,[20] ut in Asia cistophorum[1] [i] flagitaret, inde iret in Hispaniam; cum Roma[2] decessisset, consulatum ei petere liceret; cum factus esset, provinciam Syriam obti-

tulisti edd. nonnullæ punctum, non interrog. signum, ponunt.—14 Edd. vett. paucæ *in mediis ædibus*, prob. Garat. Lamb. dedit *te in meis æd.* In ed. Junt. *te monum. fecisse in ædibus mediis, te sig. ded.* Mox, ψ *ea quæ:* Ven. 1480. *itaque.* Franc. *eaque re ex una rog.*—15 Pro *idem* ψ *diem.* Inter *idem* et *videtur* Franc. 1. Dresd. Barb. et ed. 1472. inserunt *ratione.*—16 C χ *te.* Mox, ψ *Cyprinus.*—17 C *subjicerentur.*—18 Lamb. *Byzantii.*—19 *Dedisses* H S χ ψ, ed. Rom. Ven. 1480. 1483. *dedisse* C T, Naug. Tum, C H S T ψ, Barb. Ms. Car. Steph. et edd. vett. cum Wolf. Beck. Schutz. et Orell. *Sed* omittunt. Lamb. edidit *dedi. Scilicet. Quid.*—20 Sex Oxonn. Mss. *idem neg.* et C H S χ ψ, Barb. atque edd. vett. *dedisset.*—1 C χ ψ *cistophorium.* Ant. Augustinus inter verba *cistoph.* et *flagitaret* interponi voluit *milites:* Ursino hoc non satisfacit, sed pro *flagitaret* aliud desiderari verbum ait, *factitaret*, aut tale quoddam. Pantagathus legit *cistoph. exæquaret.* Wolf. conjecit legend. *cistophorûm M.*—2 *Romæ* C S ψ, Barb. et omnes edd. vett. *inde* Lamb. *Romam*

NOTÆ

[d] *Dedicasse*] Deæ Libertati signum seu statuam erexit.

[e] *Unum et idem*] Ostendit non frustra uno sortitu de pluribus tulisse: quia jam id ante fecerat, cum Cyprium regem proscribendum tulit, et ut Byzantii revocarentur.

[f] *Ut Cyprius rex*] Clodius tulit ut Cyprus insula in provinciæ formam redigeretur: ut Ptolemæus, rex Cypri, sedens cum purpura et sceptro, et illis insignibus regiis, præconi publico subjiceretur, et cum bonis omnibus publicaretur: ut M. Cato quæstor cum jure prætorio, adjecto etiam quæstore, mitteretur in insulam Cyprum, et regiæ Gazæ vendendæ, et pecuniæ deportandæ præficeretur: ut qui Byzantii rerum capitalium damnati exularent, populi Romani nomine in eam civitatem reducerentur. Velleius lib. II.

[g] *Eidem*] Reponebat Clodius una lege potestatem circa res plures conficiendas dedisse M. Catoni, cujus auctoritate nominis hoc factum tegere volebat.

[h] *Quid, si eidem negotium*] A simili exemplo ad absurdum compellit Clodium.

[i] *In Asia cistophorum*] Cistophorus nummus est Asiaticus, qui ita dictus est ab imagine alicujus, qui cistam in eo expressam ferebat. Vide Alex. ab Alex. IV. 15.

Digitized by Google

neret? quoniam de[3] uno homine scriberes, una res esset? 53. Quodsi jam[*] populus Romanus de ista re[4] consultus esset, et non omnia per servos latronesque gessisses, nonne fieri poterat, ut populo de Cyprio rege placeret, de exulibus Byzantinis[5] displiceret? [*p.* 224.] Quæ est, quæso,[6] alia vis, quæ sententia Cæciliæ legis et[7] Didiæ,[k] nisi hæc, ne populo necesse sit in conjunctis rebus compluribus, aut id, quod nolit, accipere, aut id, quod velit, repudiare?

Quid, si per vim[l] tulisti, tamenne lex est? aut quicquam[8] jure gestum videri potest, quod per vim gestum esse constet? An, si in ipsa latione tua, capta jam urbe, lapides jacti, si manus collata non est, idcirco tu ad illam labem atque eluviem[9] civitatis, sine summa vi pervenire potuisti? XXI. 54. Cum in tribunali Aurelio[10][m] conscribebas palam non modo liberos, sed etiam servos, ex omnibus vicis concitatos, vim tum[11] videlicet non parabas? Cum edictis tuis tabernas claudi jubebas, non[12] vim imperitæ multitudinis, sed hominum honestorum modestiam

[*] *Tum.*

conjecit Garaton.—3 C et χ præpositionem omittunt. Mox, in Dresd. et Ms. Car. Steph. *scribere:* in Barb. Franc. 1. sex Oxonn. Mss. et edd. vett. *scriberet.*—4 Lamb. e Mss. *de ista lege.* Mox in Franc. 1. Dresd. et ed. 1472. deest copula. Pro *non* Dresd. habet *ne.*—5 H S et edd. pr. cum Wolf. et Orell. *Byzantiis*, ut omnes § 129.—6 Pro *quæso* Mss. omnes et edd. vett. habent *quasi;* Car. Steph. et Lamb. 1566. *enim.* Lamb. 1584. primus dedit *quæso.*—7 H et S carent copula ante *Didiæ.*—8 Edd. vett. paucæ *an quicquam.*—9 Quidam conjecit *illuviem.*

CAP. XXI. 10 Franc. 1. *in tribunatu Aurelio.*—11 C H S χ Franc. 1. Dresd. Barb. et edd. vett. *vim tuam.* Signa interrog. post *parabas* et reliqua

NOTÆ

[k] *Cæciliæ legis et Didiæ*] De hac superius dictum est, quæ manifeste violabatur hoc facto: nam potuit populo placere quod de rege Cyprio rogavit Clodius, et displicere quod de Byzantiis.

[l] *Quid si per vim*] Probat legem Clodii revera legem non esse, quia per vim lata est, a definitione ex effectis.

[m] *Tribunali Aurelio*] Aurelium tribunal fuit in foro eo ipso anno factum, quo Caius Verres præturam urbanam gerebat. Creditur autem a M. Aurelio Cotta, eo ipso tempore, quo legem judiciariam tulit, habendis judiciis fuisse excitatum.

Digitized by Google

prudentiamque quærebas? Cum arma in ædem Castoris[n] comportabas, nihil aliud, nisi uti ne quid per vim agi posset, machinabare?[13] Cum vero gradus Castoris[o] convellisti ac removisti;[14] tum, ut modeste tibi agere liceret, homines audaces[15] ab ejus templi aditu atque ascensu repulisti? Cum eos, qui in[16] conventu virorum bonorum verba de salute mea fecerant,[17] adesse jussisti, eorumque advocationem,[p] manibus, ferro, lapidibus discussisti; tum profecto ostendisti, vim tibi maxime displicere. 55. Verum hæc furiosa vis vesani tribuni plebis facile superari frangique potuit virorum bonorum vel[18] virtute, vel multitudine. Quid? cum Gabinio Syria dabatur, Macedonia Pisoni, utrique infinitum imperium, ingens pecunia,[q] ut tibi omnia permitterent, te adjuvarent, tibi manum,[19] copias, tibi suos speratos centuriones, tibi pecunias,[20] tibi familias[P] compararent; te suis sceleratis concionibus sublevarent; senatus auctoritatem irriderent, equitibus Romanis mortem proscriptionemque minitarentur; me terrerent minis; mihi[1] cædem et dimicationem denuntiarent; meam domum, refertam viris[2] bonis, per amicos suos complerent;[3] proscriptionis metu me frequentia nudarent viro-

[P] *Servos.*

deleri mavult Wolf. prob. Beck.—12 H χ ψ *num.*—13 C χ *imaginabare.*—14 Verba *ac removisti* in T desunt. Pro *tum* H habet *tu.*—15 Lamb. *audaces* omittit.—16 Mss. plerique et edd. Græv. Wolf. Beck. Schutz. et Orell. non habent præpositionem ante *conventu.*—17 Ms. Ursini et Ms. Lamb. *facerent.* —18 χ caret *vel* ante *virtute.*—19 In C *manuum.* Dein, Lamb. *tibi copias.* Pro *speratos* Pall. plerique, Barb. Mss. Grævii, sex Oxonn. Mss. Junt. Græv. Oliv. Lall. habent *paratos.* Mss. nonnulli, teste Grævio, *patos;* unde Orell. conjecit *tibi suos peronatos cent.*—20 *Pecuniam* C S χ, Barb. Mss. Lamb. In Mss. Lambini quoque legitur *familiam.*—1 Pro *mihi* Dresd. habet *modo.*—2 Ante *viris* χ addit *jam.*—3 *Compulerent* C: *compellerent* H, Dresd. Barb. edd. Rom. 1472. Ven. 1480. 1483. *terrore complerent* e conjectura Grævii

NOTÆ

[n] *Ædem Castoris*] In foro Romano constituta fuit hæc ædes Castoris.

[o] *Gradus Castoris*] Gradus illi lignei et exemtitii fuerunt.

[p] *Advocationem*] Per advocationem amicos intelligit, quibus stipati eo venerant.

[q] *Ingens pecunia*] Tulit Clodius ut pecunia constituta ad emendos agros, quæ erat in ærario, Pisoni et Gabinio euntibus in provincias daretur.

Digitized by Google

rum bonorum, me præsidio spoliarent; senatum[4] pro me non modo pugnare, amplissimum ordinem; sed etiam plorare,[5] et supplicare, mutata veste,[r] prohiberent; ne tum quidem vis erat? XXII. 56. Quid igitur ego cessi,[6] aut qui timor fuit? non dicam, in me:[7] fac me timidum esse natura: quid illa tot virorum fortissimorum millia? quid nostri equites Romani?[8] quid senatus? quid denique omnes boni? si nulla erat vis,[9] cur me flentes[10] potius prosecuti sunt, quam aut increpantes retinuerunt, aut irati reliquerunt? An hoc timebam,[s] si mecum ageretur more[t] institutoque majorum, ut possem præsens sustinere? 57. Utrum si dies dicta esset, judicium mihi fuit pertimescendum? an sine judicio privilegium?[u] judicium in causa[11] tam turpi? Scilicet is homo sum, qui, etiamsi causa esset

recepit Lall. Garaton., deleto vocab. *proscriptionis*, legi jubet *complerent metu: me freq. &c.* Marclandus autem, servato illo vocab., similiter scribit *complerent proscr. metu; me freq. &c.* Vid. Nott. Varr.—4 *Senatum* Ernesto suspectum est. Marclandus conjecit legend. *spoliarent senatus; pro me, &c.* Hotom. scribi maluit *ampl. ord. pro me non modo pugnare.* Antecedentia verba Junt. Lamb. ita distinguunt, ut *virorum bonorum* referretur ad *freq. nudarent.* Loco *pugnare* C H S T χ, Barb. et edd. vett. omnes cum Wolf. Beck. et Orell. habent *propugnare.*—5 H *implorare.*

CAP. XXII. 6 *Cessi* e conjectura Pantagathi dederunt Ern. Lall. Wolf. Beck. Schutz. et Orell. *gessi* ceteri.—7 H S *in me equidem:* edd. ante Lamb. *in me quidem.*—8 *Quid illi eq. Rom.* C H S T χ, Franc. 1. Barb. edd. Rom. Ven. 1480. 1483. Hervag. Junt. Manut. Wolf. Beck. *Quid nostri illi eq. Rom.* Lamb.—9 Edd. ante Grut. cum Wolf. *vis erat.* Grævius ita interpunxit, *quid sen., quid denique omnes boni, si nulla erat vis.*—10 In χ *flentem.*—11 Dresd. *an sine judicio privilegii judicium? In causa, &c.* 'Aut *tam* delendum, aut *turpi* vitiosum est.' *Ern.* Schutz. e conjectura Garaton. recepit *judicium? in causa tam turpi scilicet. An is homo sum.* Verba *is* et *sum* in C H S χ, Dresd. Barb. et edd. pr. desunt. Mox, pro *etiamsi causa* C H S χ et ed. Rom. *eam si jam;* Ven. 1480. 1483. *eam si jam causa;* Barb. *eam si*

NOTÆ

[r] *Supplicare mutata veste*] Vide orationem post Reditum.

[s] *An hoc timebam*] Ostendit senatum, populum, et equestrem ordinem timuisse, nunc se non timore exivisse probat per remotionem: si timui, aut judicium timui, aut privilegium, aut aliud; sed neque judicium, &c. ergo propter aliud exivi, nempe ne causa mea perturbata esset respub.

[t] *More*] Si dicta causa, et legibus observatis quæ a majoribus institutæ sunt, fuisset vocatus in judicium, sibi timendum non fuisse ait: neque enim per populum, neque per judices fuisset condemnatus. Privilegium ad populum, judicium ad judices pertinuit.

[u] *Privilegium*] Lex est privato homini irrogata.

Digitized by Google

ignota,[q] dicendo non possem explicare. An eam causam[12] probare non poteram, cujus tanta bonitas est,[13] ut ea ipsa non modo se, sed etiam me absentem per se[14] probarit? an senatus, an ordines ii,[15] qui cuncta ex Italia ad me revocandum convolaverunt, segniores, me præsente, ad me retinendum et conservandum fuissent in ea causa, quam ipse jam parricida[16] talem dicat fuisse, ut me ab omnibus ad meam pristinam dignitatem expetitum[17] atque revocatum queratur? 58. An vero[18] in judicio periculi nihil fuit; privilegium pertimui, ne, mihi præsenti si mulcta irrogaretur, nemo[19] intercederet?[x] Tam inops autem ego[20] eram ab amicis, aut tam nuda respublica a magistratibus? [*p.* 225.] Quid? si vocatæ tribus essent, proscriptionem non dicam in me, ita de sua salute merito, sed omnino in ullo[1] civi comprobavissent? An, si ego præsens fuissem,[2] veteres illæ copiæ conjuratorum, tuique perditi milites atque egentes, et nova vis[3] sceleratissimorum consulum[y] corpori meo pepercissent? qui cum eorum omnium crudelitati scelerique[4] cessissem, ne absens quidem[5] luctu meo mentes

[q] *Dubia.*

causa: Lamb. e Mss. dedit *qui si jam causa.*—12 C H S χ, Franc. 1. Barb. Ms. Car. Steph. et edd. vett. *An quia causam.*—13 'Legendum *esset* vel *erat.*' Ern.—14 Gruter. auctoritate Pal. 9. delevit voces *per se.* In Ms. Car. Steph. legitur, *ut ea ipsa non modo præsente, sed etiam me absente per se probarit.* Lamb. conjecit *ut ea ipsa se non modo præsente me, sed etiam absente, per se probarit.*—15 *An ordines, an ii* C H S T χ ψ, Dresd. Franc. 1. Barb. et pleræque edd. vett. cum Græv. Oliv. Lall. Wolf. Beck. et Orell. Garaton. addi vult *ceteri* vel *omnes.*—16 Lamb. *etiam patricida.*—17 *Expectatum* χ, Lamb. Grut. In Barb. *dignitatem ac revocatum.*—18 Lamb. *At vero.* Grævius conjecit legend. *An vero si in jud.*—19 Post *nemo* C T χ ψ, Franc. Dresd. ed. 1472. addunt *non.*—20 In C H S χ, Dresd. Franc. deest *ego.* Pro *autem* Ms. Car. Steph. habet *aut.* In ed. 1472. legitur, *Tam inops aut etiam ab am.*—1 *Illo* C χ, Wolf. et *cive* alii. Barb. *in ullum civem.*—2 In χ deest *fuissem.*—3 C et Franc. 1. *non manus;* unde Græv. et Lall. dederunt *nova manus.* In H *novas manus;* Dresd. Barb. et ed. 1472. *novatos nos scel.*—4 In χ, Barb.

NOTÆ

[x] *Nemo intercederet*] Cum magistratus aliquam mulctam irrogabant, poterant alii intercedere.

[y] *Sceleratissimorum consulum*] Pisonis et Gabinii furoribus objectus esset, si in urbe remansisset. Hic describit quam scelerate et crudeliter sui vexati sint se absente, cum motu ad misericordiam.

Digitized by Google

illorum[6] satiare potui. XXIII. 59. Quid enim vos uxor mea misera violarat? quam vexavistis, raptavistis, omni crudelitate laceravistis. Quid mea filia? cujus fletus assiduus, sordesque lugubres, vobis erant jucundæ; ceterorum omnium mentes oculosque flectebant. Quid parvus filius? quem,[7] quamdiu abfui, nemo nisi lacrymantem confectumque[8] vidit; quid fecerat, quod eum toties[9] per insidias interficere voluistis? Quid frater meus? qui cum aliquanto post meum discessum ex provincia venisset, neque sibi vivendum,[10] nisi me restituto putaret; cum ejus mœror, squalor[11] incredibilis et inauditus, omnibus mortalibus miserabilis[12] videretur, quoties ex vestro ferro ac manibus est elapsus?[13] 60. Sed quid ego vestram crudelitatem expromo,[14] quam in ipsum me[15] ac meos adhibuistis; qui parietibus,[16][a] qui tectis, qui columnis ac postibus[17] meis horrificum quoddam et nefarium, omni[18] imbutum odio bellum intulistis? non enim te arbitror, cum post meum discessum, omnium locupletium[19] fortunas, omnium provinciarum fructus,[20] tetrarcharum[b] ac regum bona, spe et avaritia[1] devorasses, argenti et supellectilis meæ cupiditate

Mss. Grævii et edd. ante Junt. deest *scelerique*.—5 χ *quid*.—6 Ms. Car. Steph. cum Lamb. *mentes eorum*.

CAP. XXIII. 7 χ *qui*.—8 In Dresd. et Barb. deest *confectumque*. Ed. Hervag. tantum copulam omittit.—9 Ms. Lamb. *totiens*.—10 C *vivere*.—11 Lamb. *squalorque*.—12 Franc. 1. *omn. mort. inauditus miserabilis*, sed vocab. *inauditus* puncta erant supposita, ut delendum esse notaretur. Dein, *videbatur* C H S T χ, Barb. et edd. ante Lamb. Porro, *quotiens* Franc. Barb. edd. Rom. Ven. 1480. 1483. et sic Ms. Lamb. in marg.—13 Hervag. *elapsus est*. In Franc. *est* omittitur. χ et Franc. 1. habent *manibus lapsus*. Barb. *quotiens est vestro ferro ac manibus lapsus*: Ven. 1480. 1483. et edd. Rom. *quotiens est ex vestro ferro ac* (in Ven. 1480. *ac* deest) *manibus lapsus*.—14 T *exprimo*. Ern. legi maluit *exprobro*.—15 Lamb. *me ipsum*.—16 Ms. Vict. *his qui pariet*.—17 T *pestibus*. Pro *horrificum* Pal. 9. Ms. Vict. Mss. Lambini, et Pal. 1. in marg. *hostificum*; unde Lamb. conjecit *hosticum*.—18 T *omnium*: Lamb. *omnique*.—19 Al. *locupletum*.—20 In T deest *fructus*. Ante *tetrarcharum* C H S χ addunt copulam *et*.—1 Lamb. e Ms. *spe atque*

NOTÆ

[a] *Qui parietibus*] Conqueritur quod sua domus expilata sit a Clodianis.

[b] *Tetrarcharum*] Tetrarcha proprie dicitur, qui quadrantem regionis pleno jure regit. Tamen vulgo sumitur pro quovis, qui præëst regioni.

Digitized by Google

esse cæcatum: non existimo, Campanum illum consulem[b] cum saltatore[2] collega,[c] cum alteri totam Achaiam,[d] Thessaliam, Bœotiam,[3] Græciam, Macedoniam, omnemque barbariam, bona civium Romanorum condonasses;[r] alteri Syriam,[e] Babylonem, Persas, integerrimas pacatissimasque gentes, ad diripiendum tradidisses; illos tam cupidos liminum meorum et columnarum et valvarum fuisse. 61. Neque porro illa manus copiæque[f] Catilinæ cæmentis[4] ac testis tectorum meorum se famem suam[s] expleturas[5] putaverunt. Sed, ut hostium urbes, nec omnium hostium,[6] verum eorum, quibuscum acerbum bellum intestinumque[7] [g] suscepimus, non præda adducti, sed odio,[8] solemus, excidere, quod, in quos propter eorum crudelitatem inflammatæ mentes nostræ fuerunt, cum horum etiam tectis ac sedibus[9] residere aliquando bellum semper videtur: * *

[r] *Concessisses.* [s] *Odia consulum.*

avar.—2 ψ *psaltatore.*—3 C H *Bœtiam.*—4 T *amentis.* Pro *testis* Franc. 1. Barb. Dresd. Pall. sex Oxoun. Mss. et Mss. Lambini cum edd. vett. paucis *tectis;* Hervag. Gryph. et Lamb. *tegulis;* al. *tignis.*—5 C χ *expleturos.*—6 Pal. 9. *urbes, sic nec communium vel omnium host.* unde Gruter. legi vult *nec communium hostium.* Pro *quibuscum* Pal. 9. *quiscum:* unde Græv. edidit *queiscum.*—7 Quidam ap. Lamb. conjecerunt *internecinumque:* Lallem. e conjectura Grævii recepit *internecivumque.* Grævius delevit auctoritate Pal. 9. —8 H S ψ *sed id odio.* Tum, *sol. exscindere* Manut. Lamb. et Lall. *sol. excipere* Barb. et sex Oxonn. Mss. cum Junt. Grut. Græv. Oliv. Pro *in quos* S χ ψ *iniquos.*—9 Lamb. *tectis et sed.* In C H S χ ψ deest copula. Pro *aliquando* omnes Mss. et edd. præter Lamb. Grut. et Ern. habent *aliquod.* Mox, C H S T χ *videretur* sine lacunæ nota. Lacunam sic fere explendam putabat Lamb. *sic vos vestrum in me crudele et immane odium in meam domum profudistis.*

NOTÆ

[b] *Campanum consulem*] Campanum consulem Pisonem nominat, quia ita se Capuæ finxerat. Vide Orat. post Red. in Sen.

[c] *Saltatore collega*] Gabinium saltatorem vocat.

[d] *Alteri totam Achaiam*] Pisoni populos liberos, Macedoniam, Achaiam, Thessaliam, Græciam, et Bœotiam, cum imperio proconsulari dederat Clodius.

[e] *Alteri Syriam*] Gabinio vero Syriam, &c.

[f] *Illa manus copiæque*] Id est, reliqui cives improbi, et Clodii mercenarii.

[g] *Bellum intestinum*] Bellum dicitur intestinum, non tantum illud quod in medio regno vel provincia inter cives nascitur, sed illud etiam quod in animis insitum est.

Digitized by Google

XXIV. 62. Nihil erat latum de me; non adesse eram jussus;[10] non citatus. Abfueram: eram etiam tuo judicio civis incolumis,[11][b] cum domus in Palatio, villa in Tusculano, altera ad alterum consulem,[12][i] transferebatur, senatusconsulta volabant: columnæ marmoreæ ex ædibus meis, inspectante populo Romano, ad socrum[13] consulis[k] portabantur: in fundum autem vicini consulis non instrumentum,[14][*] aut ornamenta villæ, sed etiam arbores transferebantur: cum ipsa villa non prædæ cupiditate, (quid enim erat prædæ?[15]) sed odio et crudelitate funditus everteretur.[16] Domus ardebat in Palatio non fortuito, sed oblato incendio:[17] consules epulabantur, et in conjuratorum gratulatione versabantur, cum alter se Catilinæ delicias,[l] alter Cethegi consobrinum fuisse[18] diceret. 63. Hanc ego vim, pontifices, hoc scelus, hunc furorem meo corpore opposito, ab omnium bonorum cervicibus[19] depuli, omnemque impetum discordiarum, omnem diu collectam vim improborum, quæ inveterata, compresso odio atque tacito, jam

[*] *Supellex.*

Cap. XXIV. 10 Lamb. *jussus eram.* Dein, *non citatus affueram* Junt. *non citatus fueram* Lamb. In C H S T χ, Barb. Ven. 1480. 1483. Naug. Hervag. legitur *affueram.*—11 Post vocem *incolumis* Lamb. 1566. inseruit *senatus consules ad meam salutem auctoritate, atque adeo precibus vocabat.*—12 C *alter ad alt. cons.* Lamb. verba geminavit, et edidit, *altera ad alterum, altera ad alterum cons.* Tum, *senatus consules vocabat* edd. Rom. Ven. 1480. 1483. *senatus consules vocabant* S χ, Barb. Pall. plerique. *Vocabant* quoque Ms. Ursini. In C et H *senatus consules volabant:* Ms. Car. Steph. *senatum consules vocabant:* Dresd. Nang. Oliv. Lall. *senatum consules vetabant.* Garàton. unum verbum supplet, *senatum consules lugere vetant.* Vid. Nott. Varr.—13 Al. *socerum.*—14 C H S T ψ, Nang. Lamb. Oliv. Lall. *non modo instr.* Pro *villæ* H S T χ, Dresd. Barb. ed. Rom. Ven. 1480. 1488. habent *aulæ.*—15 Pro *erat prædæ* χ *prædæ cupiditate.*—16 Lamb. *evertebatur.*—17 Franc. 1. *allato incendio.* Tum, Mss. Lambini *consul epulabatur ... versabatur.*—18 χ *esse.*—19 Lamb.

NOTÆ

[b] *Civis incolumis*] Incolumis civis dicitur, qui damnatus non fuit; neque enim damnatus fuerat.

[i] *Altera ad alterum consulem*] Ciceronis domus ad Pisonem, villa ad Gabinium translata est.

[k] *Ad socrum consulis*] Quæ fuerit socrus Pisonis non invenitur. Raro enim Romani auctores de fœminis loquuntur, nisi ex illustrissimis fuerint familiis.

[l] *Catilinæ delicias*] Gabinium intelligit, quasi Catilina eum turpiter amasset.

Digitized by Google

erumpebat, nacta[20] tam audaces duces, excepi meo corpore. [*p.* 226.] In me uno consulares faces, jactæ[1] manibus tribuniciis; in me omnia, quæ ego[2] quondam retuderam, conjurationis nefaria tela adhæserunt. Quodsi, ut multis[3] fortissimis viris placuit, vi et armis contra vim decertare voluissem; aut vicissem cum magna[4] internecione improborum, sed tamen civium; aut, interfectis bonis omnibus, quod illis optatissimum erat,[5] una cum republica concidissem. 64. Videbam, vivo senatu populoque Romano, celerem mihi[6] summa cum dignitate reditum: nec intelligebam, fieri diutius[7] posse, ut mihi non liceret esse in ea republica, quam ipse servassem.[8] Quod si non liceret; audieram et legeram, clarissimos nostræ civitatis viros se in medios hostes ad perspicuam[u] mortem, pro salute exercitus, injecisse:[9] ego, pro salute reipublicæ universæ,[10] dubitarem hoc meliore conditione esse, quam Decii;[m] quod illi ne auditores quidem suæ gloriæ, ego etiam spectator

[u] *Certam.*

a bon. omn. cervic.—20 Pro *nacta,* quod Lamb. et edd. seqq. dederunt e conjectura Mureti, *in actum* habent C H S T χ et edd. vett. Tum, T *jam:* in Franc. et Dresd. deest. In Pal. 9. legitur *nactam audacis ducis.*—1 Franc. 1. *jactatæ.*—2 χ omittit *ego.* Mox, in Franc. 1. et Barb. *contuderam.*—3 *Multis* non est in Ms. Car. Steph. nec *viris* in H S T χ ψ et edd. vett. Tum, Garaton. legi mavult *placebat.*—4 Quatuor Oxonn. Mss. cum Oliv. et Lall. *cum maxima.* Dein, *internicione,* vel *internitione,* edd. vett. *interemtione* Franc. 1. Barb. *interventione* Dresd.—5 C H S T *erat* omittunt.—6 Post *mihi* Lamb. addit *fore.*—7 Vocem *diutius* Ern. malebat transponi post verba *ut mihi.*—8 Ms. Grævii *conservassem.*—9 Lamb. *objecisse.*—10 Idem *universæ reip.* Dein, *dubitarem hoc meliori conditione quam Decius? quod ille ne auditor* edd. vett. pleræque: sic etiam Barb. nisi quod *meliore* legit, et *Decii. dubitarem? hoc meliore conditione quam Decii, quod illi ne auditores* Lamb. Græv. Lall. Wolf. Beck. Schutz. et Orell. *dubitarem? hoc meliore cond. quam Decius, quod ille ne auditor* Dresd. ed. 1472. et Hervag. probante Camerario. Lamb. 1566. e suis Mss. dedit *dubitarem? Hoc meliore cond. essem, quam Decii, &c.* sed in ed. 1584. *dubitarem? Hoc meliore cond. esse, quam Decii, quod illi ne auditores.* Pro *dubitarem* χ *dubitaveram.* In sex Oxonn. Mss. deest *esse.* Tum, *ille* in H T χ, *auditor* in C H T χ legitur. Ernest. ita legi mavult, *Quid? si non liceret? Audieram . . . injecisse: ego, pro salute . . . potuissem.* Vid. Nott. Varr.—11 Pro *esse* Ern. conjecit *facere* legend.

NOTÆ

[m] *Decii*] Romani duces fortissimi fuerunt, tanta caritate patriam complexi, ut pro ejus salute se Diis Manibus, pater bello Latino, filius Etrusco, devoverint.

Digitized by Google

meæ laudis esse [11] potuissem? XXV. Itaque infractus [x] [12] furor tuus inanes faciebat impetus; omnem enim vim omnium sceleratorum acerbitas mei casus exceperat. Non erat in tam immani injuria tantisque ruinis novæ crudelitati locus. 65. Cato fuerat [13] proximus: [n] quid ageres? non erat,[o] ut qui modus moribus [14] fuerat, idem esset injuriæ. Quid? posses extrudere [p] ad Cypriam pecuniam. Præda

[x] *Debilitatus.*

CAP. XXV. 12 Ed. 1472. *fractus.* Tum, ed. Rom. Ven. 1480. 1483. *furor tuus immanis, faciebat ipse impetus;* quod Gulielm. mutari voluit in, *fatiscebat ipse imp.*—13 Ante *fuerat* Lamb. inseruit *mihi.* Dein, C *proximum.*—14 Wolf., Gronovio hortante, reposuit *modus omnibus rebus,* ut legitur in Rom. Ven. 1480. 1483. Hervag. Naug. Manut. &c. et Ms. Henr. Steph. sed deest *omnibus* in Mss. Car. Steph. Dresd. Franc. Barb. Pariss. Legitur autem totus locus in Franc. et Barb. (etiam χ in plerisque consentiente) *ut qui modus moribus . . . pecuniam prædam petierit: alia non dederit: hanc modo amandandam esse.* Ita et Dresd. nisi quod in eo sit *hunc amandandum* cum vulgg. Codex Henr. Stephani (vid. ejus Castigatt. in Cic. p. 97.) *nisi ut, qui mihi dux in omnibus meis rebus fuerat, socius idem esset injuriæ. Quid? ejicere posses? Non. Quid ergo? extrudere ad Cypriam pecuniam? Præda perierit: alia non deerit: hic modo amandatus sit. . . .* Stephani codicem partim secutus Lamb. edidit, *Cato mihi fuer. prox. Quod ageres non erat, nisi ut, qui mihi dux omnibus in rebus f., idem esset injuriæ socius. Quid posses? extr. &c.* Oliv. et Oxonn. ita constituerunt locum, *Quid ag. non erat; nisi ut, qui mihi dux omnibus in rebus fuerat, idem esset injuriæ socius. Quid posses? extrudere ad Cypr. pecuniam. Præda perierit. Alia non deerit: hunc modo amandandum esse.* Quod si recte varietatem codd. suorum enotaverint, aliquot codd. Oxonn. suffragantur huic lectioni: nam in χ solo deest *nisi,* idemque habet *ut qui modus rebus f.* tum vocab. *socius* in χ ψ deest: in ψ pro *posses* legitur *posset:* tum in C χ ψ *petierit:* porro C T χ pro *hunc* exhibent *hanc;* sed in C H χ *mandatam esse. . . .* Lambinus, antequam lectionem Steph. cod. cognovisset, conjecerat, *Cato mihi in consiliis capiendis rebusque gerendis fuerat prox.: quid ageres? non erat, ut, qui modus omnium rebus fuerat, idem tibi esset adjutor injuriæ.* Propius ad vulgata accedit Garatoni conjectura, *Quid ageres, non erat, ut qui mihi socius omnibus in rebus fuerat, idem esset injuriæ? quid? posses extr. &c.* In fine loci ed. Rom. *hunc modo amandares;* unde

NOTÆ

[n] *Cato fuerat proximus*] Catonem nominat, ut sibi illum conciliet. Obfuit enim multum Ciceroni, quod Cato partes Clodii sequi visus fuerat. Hoc Cicero removet, et inde majus odium suo adversario conflat, dum ostendit, ab eo Catonem e republica ejectum esse, ut omnia pro sua libidine agere posset.

[o] *Non erat*] Id est, nihil erat quod facere posses, nisi, ut quem ducem in omnibus secutus fueram, idem esset injuriæ comes et socius.

[p] *Quid? posses extrudere, &c.*] Id est, quid aliud facere potuisses, quam eum emittere in Cyprum insulam ad vendendum regis Cyprii Ptolemæi bona.

Digitized by Google

perierit:[q] alia non deerit:[r] hunc modo amandandum esse.[s] Sic M. Cato[15] invisus, quasi per beneficium, Cyprum relegatur. Ejiciuntur duo,[t] quos improbi videre[16] non poterant; alter per honorem turpissimum,[u] alter per honestissimam calamitatem.[x] 66. Atque, ut sciatis, non hominibus istum, sed virtutibus[y] hostem semper fuisse; me expulso, Catone amandato, in eum ipsum se convertit, quo auctore,[z] quo adjutore,[17] in concionibus, ea, quæ gerebat, omnia, quæque gesserat, se fecisse[18] et facere dicebat. Cn. Pompeium,[19] quem omnium judicio longe principem esse civitatis videbat, diutius furori suo veniam daturum non arbitrabatur. Qui ex ejus custodia, per insidias, regis amici[a] filium,[20] hostem, captivum, surripuisset, et ea in-

Garaton. existimat fuisse *amandaris*.' Beck. Ceteri ut Ern.—15 *Cato* in S deest, sed in C legitur *invisus Cato*, uti in ed. Rom. unde Garaton. maluit voc. *invisus* deleri; Lamb. autem pro eo reponi *invitus*, quoniam ad *invisus* addi debuerit *perditis hominibus*, aut simile quid.—16 Barb. Mss. Lambini et Ven. 1480. *videre improbi*.—17 Dresd. *adjuventore*.—18 *Se effecisse* Pal. 9. Franc. 1. Barb. Ms. Vict. Ven. 1480. *se egisse* Dresd. *se et fecisse* e conjectura Gulielmii dederunt Beck. Schutz. et Orell.—19 C H S χ, Franc. 1. Dresd. Barb. ed. Rom. 1472. et Ven. 1480. *Pompeius*, et paulo inferius, C S T χ, Franc. 1. Barb. edd. eædem, etiam Ven. 1480. *daturus*.—20 C H S χ ψ, Dresd. *filius*. Mox, C χ *captivos*:

NOTÆ

[q] *Præda perierit*] Verba Clodii: esto, pereat illa pecunia, non curo de illa.

[r] *Alia non deerit*] Nempe præda seu pecunia: aliam facile inveniam.

[s] *Hunc modo amandandum esse*] Id est, stat Catonem emittere e republica. Amandare verbum invidiosum est, ut Catonem a Clodio disjungat.

[t] *Ejiciuntur duo*] Cato scilicet et Cicero.

[u] *Per honorem turpissimum*] Specie honoris Clodius mittebat Catonem in Cyprum insulam, quasi in exilium.

[x] *Per honestissimam calamitatem*] Honestissimam calamitatem exilium suum vocat, quia ab eo honorificentius revocatus est; aut quia sponte in illud abiit, ne ejus causa respublica aliquam calamitatem pateretur.

[y] *Sed virtutibus*] Virtutibus, id est bonis civibus, per hypallagen.

[z] *Quo auctore*] Catone auctore, omnia se suscipere dicebat Clodius, ut facinorum suorum invidiam in eum derivaret.

[a] *Regis amici*] Pompeius, post triumphum Mithridaticum, Tigranis filium in catenis tenebat apud Flavium senatorem, qui postea, cum esset prætor, eodem anno quo tribunus plebis Clodius; petiit ab eo Clodius super cœnam, ut Tigranem adduci juberet, ut eum videret. Adductum collocavit in convivium: deinde Flavio non reddit, Tigranem dimisit, et habuit extra catenas, nec repente Pompeio reddidit. Postea in navem

Digitized by Google

juria virum fortissimum lacessisset; speravit iisdem se copiis cum illo posse confligere, quibuscum ego noluissem, bonorum periculo, dimicare; et primo quidem, adjutoribus consulibus: postea fregit fœdus [b] Gabinius: Piso [1] tamen in fide mansit. 67. Quas iste tum cædes, quas lapidationes,[c] quas fugas fecerit; quam facile [2] ferro, quotidianisque insidiis, cum jam a firmissimo robore copiarum suarum relictus esset, Cn. Pompeium foro,[d] curiaque [3] privarit, domumque conjecerit, vidistis. Ex quo judicare potestis,[4] quanta vis illa fuerit oriens et congregata,[5] cum hæc Cn. Pompeium terruerit jam distracta [6] [e] et exstincta.

XXVI. 68. Hoc vidit in sententia dicenda Kalendis Januariis [7] vir prudentissimus, et cum reipublicæ, tum mihi, tum etiam veritati amicissimus, L. Cotta, qui legem de meo reditu ferendam [8] non censuit; qui me consuluisse reipublicæ, cessisse tempestati,[9] amiciorem vobis ceterisque civibus, quam mihi [10] ac meis extitisse; vi, armis, dissen-

Dresd. *captivis.*—1 Dresd. et ed. 1472. *Gabino* (aut *Gabinio*), *Pisoni.* Pro *Piso* in χ *posito;* et pro *tamen* Lamb. *autem.* Postea, C et χ *remansit.* —2 C H S χ ψ, Dresd. *qui facile.*—3 χ *curiamque.* Tum, sex Oxonn. Mss. *privaret.*—4 *Potuistis* Franc. 1. Barb. Mss. Ursini, ed. 1472. cum Græv. Wolf. Beck. Schutz. et Orell.—5 Barb. ed. 1472. Ven. 1480. Junt. *aggregata*, prob. Grævio.—6 C H S T χ, Franc. 1. Dresd. ed. 1472. *districta.* Pro *exstincta* T habet *distincta.*

Cap. xxvi. 7 Erf. et Pal. 9. *III Kal. Jan.* prob. Grutero. Mox, pro *veritati* in marg. ed. Lamb. conjicitur *libertati.* Verba *et cum* ... *amicissimus* in T desunt.—8 C non habet *ferendam.*—9 In C χ *gessisse*, et C H χ *tempestati morem.* Tum, H S *amicitiorem:* in C χ deest.—10 C χ, Dresd. *qui mihi.*

NOTÆ

deposuit; et cum profugeret ille, tempestate delatus est Antium. Illico, ut deduceretur ad se, Clodius misit Sextum Clodium, qui eum reduceret. Flavius, re cognita, ad diripiendum Tigranem profectus est; ad quartum lapidem ab urbe pugna facta est, in qua multi ex utraque parte occiderunt. Ita Asconius Pedianus in Mil.

[b] *Fregit fœdus*] Renuntiavit Gabinius conspirationi de necando Pompeio, et consilium mutavit; atque ita fœdus quod inierat cum Clodio, de Pompeio necando, fregit.

[c] *Quas lapidationes, &c.*] Lapidationes facere, nihil est aliud quam adversarios suos lapidibus petere et fugare.

[d] *Pompeium foro*] Vide orat. post Reditum ad Quir. § 14. not.

[e] *Distracta*] Vis illa distracta est, cum Gabinius consul a Clodio, Pompeii causa, recessit.

Digitized by Google

sione[11] hominum ad cædem instituta, novoque dominatu pulsum[12] esse dixit: nihil de meo capite potuisse[13] ferri: nihil esse inscriptum,[f] aut posse valere:[14] omnia contra leges moresque[15] majorum, temere, turbulente, per vim, per furorem esse gesta: quodsi illa lex esset, nec referre ad senatum consules,[16] nec sententiam dicere sibi licere:[17] quorum utrumque[18] cum fieret, non oportere, ut de me lex ferretur, decerni; ne illa,[19] quæ nulla esset, esse lex judicaretur. Sententia verior, gravior, utilior, melior[20] reipublicæ nulla esse potuit: hominis[1] enim scelere et furore notato, similis[2] a republica labes in posterum demovebatur.[3] 69. Neque hoc Cn. Pompeius,[g] qui ornatissimam de me sententiam dixit, vosque, pontifices, qui me vestris sententiis auctoritatibusque defendistis, non vidistis, illam esse nullam,[4] atque esse potius flammam[5] temporis, interdictum sceleris,[h] vocem furoris:[6] [*p.* 227.] sed prospexistis, ne qua popularis in vos aliquando invidia redundaret, si sine populi judicio restituti videremur.[7] Eodemque consilio, M. Bibuli, fortissimi viri, senatus sententiam

Pro *ac meis* Franc. et ed. 1472. *ac te me;* H S et Dresd. *acta;* C χ *acta est.* Pro *exstitisse* C H S χ, Franc. 1. et ed. 1472. *expetisse,*—11 Guelf. *discessione*, prob. Ern. Mox, C H χ, ed. 1472. *et cæd. institutam.* In S et Dresd. quoque *institutam* legitur.—12 C S χ ψ *pulsam.*—13 χ ψ, Dresd. et ed. 1472. *potuisset.* Mox, Dresd. Barb. et ed. 1472. *nihil esset.* Pro vulg. *inscriptum*, Lamb. dedit *jure scriptum;* Lallem. e conjectura Pantagathi et Manutii *jure scriptum;* Beck. et Schutz. ex ed. Junt. *scriptum.* In Pal. 9. et Erf. *proscriptum.* Vid. Nott. Varr.—14 C S χ *valeri.* In Dresd. *aut* deest.—15 Manut. Car. Steph. Lamb. Beck. Schutz. et Orell. *moremque*, ut est in Mss. ap. Lamb.—15 Franc. 1. *turbulenter.*—16 Lamb. *consulibus*, prob. Ern.—17 C *sententia*, et Græv. *sibi lic. dic.*—18 ψ *utrum* sine copula.—19 χ *nec illa.*—20 Græv. et Schutz. *gravior*, *verior*, *melior*, *utilior*, ut est in Ms. Lambini. In C H S χ ψ et ed. Rom. *utilior*, in T *melior* deest. *Utilior* Orellio suspectum est.—1 H T χ *homini.*—2 Dresd. et ed. 1472. *simul.*—3 Al. *dimovebatur.*—4 Lamb. *illam legem esse null.* Pantagathus conjecit *legem esse null.*—5 C T χ et ed. 1472. *flamma.*—6 *Vocem furoris* in χ desunt.—7 Ms. Car.

NOTÆ

[f] *Esse inscriptum*] Reponunt fere omnes interpretes *jure scriptum.*

[g] *Cn. Pompeius*] Pompeius, de scripto sententia dicta, uni Ciceroni patriæ conservatæ testimonium dedit; cujus sententiam frequentissimus senatus, uno P. Clodio dissentiente, secutus, M. Tullium ab exilio revocavit.

[h] *Interdictum sceleris*] Interdictum hoc loco usurpatur pro severo et imperioso edicto.

Digitized by Google

secutus est, ut vos de mea domo statueretis;[8] non quod dubitaret, quin ab isto nihil legibus, nihil religionibus, nihil jure esset[9] actum; sed ne quis oriretur aliquando in tanta ubertate improborum, qui in meis ædibus aliquam religionem residere diceret. Nam legem quidem istam nullam esse, quotiescunque[10] de me senatus sententiam dixit, toties judicavit; quoniam quidem[11] scripto illo istius,[j] sententiam dicere vetabatur.[12] 70. Atque hanc[13] rem par illud simile, Piso et Gabinius, vidit. Homines[14] legum judiciorumque metuentes,[15] cum frequentissimus senatus eos, ut de me referrent, quotidie flagitaret, non se rem improbare dicebant, sed lege istius impediri. Erat hoc[16] verum: nam impediebantur, verum ea lege, quam idem iste[17] de Macedonia Syriaque tulerat.[k] XXVII. Hanc tu, P. Lentule, neque privatus, neque consul legem esse unquam putasti: nam, tribunis plebis referentibus, sententiam de me designatus consul sæpe dixisti: ex Kalendis Januariis, quoad perfecta res est, de me retulisti,[18] legem promulgasti, tulisti; quorum tibi, si esset illa lex, nihil liceret. At etiam Q. Metellus, collega tuus, vir clarissimus, quam legem esse homines alienissimi[19] a P. Clodio judicarant, Piso et Gabinius, eam nullam esse, frater P. Clodii, cum

Steph. *si sine populo rest. vid.* Pro *Eodemque* in χ *cædemque.*—8 Edd. nonnullæ *statueritis.*—9 χ *esse.*—10 Franc. 1. *quotienscunque*, et mox *totiens*, ut passim.—11 Naug. *quandoquidem.*—12 *Videbatur* C H S, Franc. Dresd. Barb. Mss. Car. Steph. et Lamb. atque edd. vett. *verebatur* Gothofred. Conjecit Lambinus, *quoniam quidem ex præscripto istius sententiam dicere jubebatur.*—13 ψ *At hanc.* Tum, χ *pari.*—14 *Piso et Gabinius homines, &c.* edd. vett. ap. Garaton. unde is conjecit legend. *Quam ob rem par .... Piso et Gabinius, homines.*—15 Ms. Lamb. *timentes.*—16 C H S χ ψ *impediti erant. Hoc:* Franc. et ed. 1472. omisso verbo *Erat*, legunt *Hoc verum.*—17 In Franc. 1. deest *iste.* Ed. 1472. *iste idem.*

CAP. XXVII. 18 χ *retulistis.*—19 C χ ψ, Franc. Dresd. Ms. Car. Steph. et ed. 1472. *alienissimam.* In C χ ψ, Steph. deest præpositio *a.* Mox, *judicarent* Franc. Dresd. Barb. Ms. Car. Steph. sex Oxonn. Mss. et edd. pr. cum

NOTÆ

[j] *Scripto illo istius*] Loquitur de lege Clodia contra Ciceronem, quam ad curiæ fores Clodius affixerat.

[k] *De Macedonia Syriaque tulerat*] Has provincias pro præmio acceperunt a Clodio consules Gabinius et Piso.

Digitized by Google

de me ad senatum tecum una retulit,[20] judicavit. 71. Sed isti,[1] qui Clodii leges timuerunt, quemadmodum ceteras observarunt? Senatus quidem, cujus est gravissimum judicium de jure legum, quotiescumque de me consultus est, toties eam nullam esse judicavit. Quod idem tu, Lentule,[l] vidisti in ea lege, quam[2] de me tulisti: nam non est ita latum, ut mihi Romam venire liceret, sed ut venirem: non enim voluisti id, quod licebat, ferre, ut liceret; sed me ita esse in republica, magis ut arcessitus imperio populi Romani viderer, quam ad administrandam civitatem restitutus.

72. Hunc tu etiam, portentosa[3] pestis, exulem appellare ausus es, cum tantis sceleribus esses et factis[4] notatus, ut omnem locum, quo adisses, exilii simillimum redderes? quid est enim exul? ipsum per se nomen, calamitatis,[5] non turpitudinis. Quando[6] igitur est turpe? re vera, quando est pœna peccati; opinione[7] autem hominum, etiam[8] si est pœna damnati. Utrum igitur peccato meo exulis[9] nomen subeo, an re judicata?[m] Peccato?[n]

Wolf. Beck. Schutz. et Orell.—20 C *retulerit.* Franc. 1. *una tecum retulit.*—1 *Sed vero isti* C S T χ, Franc. 1. et Ms. Car. Steph. *Sed vere isti* H: *Sed non isti* Dresd. *Si vero isti* ed. 1472.—2 Pro *quam* in χ *jam.* Tum, Franc. 1. et ed. 1472. *ad ministrandam.* '*Ad admin. civ. rest.*] Non convenit illud verbo *restitutus.* Videntur permutata esse hæc, et a Cicerone esse, *magis ut arcessitus ad admin. civitatem viderer, quam imperio pop. Rom. restitutus.*' Ern. —3 H S et edd. vett. *perniciosa.*—4 Verba *et factis* omittunt Franc. Dresd. Barb. et ed. Wald. cum Græv. et Lall. Pro *esses et factis* Guelf. habet *esses annotatus;* C χ *esses et factis;* ψ *factis esse.* Ern. conjecit legend. *esses et malefactis.*—5 Post *calam.* Lamb. addit *est.*—6 Pro *Quando* T *Quod:* in Dresd. deest. Ed. 1472. *Quid igitur est turpe revera.* Ante *re vera* χ addit *est.* Dein, *quum est pœna* C T χ, Franc. 1. Dresd. Barb. Ms. Car. Steph. ed. 1472. Ven. 1480. Junt. Lamb. Wolf. Beck. et Orell.—7 C *opinionem.*—8 In C H S χ deest *etiam.*—9 C H S T χ ψ, Franc. Dresd. et ed. 1472. *exulis* omittunt.

NOTÆ

[l] *Idem tu, Lentule*] Confirmare testimoniis pergit, legem Clodii contra se nullam esse, quia per vim lata est.

[m] *An re judicata*] Nullo judicio damnatus exilio fuit Cicero; ideoque ipsi turpe non fuit.

[n] *Peccato*] Non damnatus fuit propter aliquod peccatum Cicero: neque id dicere audet Clodius, qui felix Catilina a suis appellatur, quia ejecit Ciceronem, quem ipse Catilina non potuit.

Digitized by Google

Jam neque tu id dicere audes, quem isti satellites tui felicem Catilinam nominant, neque quisquam eorum, qui solebant.[10] [o] Non modo[11] jam nemo est tam imperitus, qui ea, quæ gessi in consulatu, peccata esse dicat;[12] sed nemo est tam inimicus patriæ, qui non meis consiliis patriam conservatam esse fateatur. XXVIII. 73. Quod enim est[13] in terris commune tantum tantulumve consilium, quod non de meis rebus gestis ea, quæ mihi essent optatissima et pulcherrima, judicarit? Summum est populi Romani, populorumque et gentium omnium ac regum consilium, senatus. Decrevit, ut omnes, qui rempublicam salvam esse vellent, ad me unum defendendum venirent; ostenditque, nec stare potuisse rempublicam,[14] si ego non fuissem, nec futuram esse ullam, si non rediissem. Proximus est huic dignitati ordo equester. 74. Omnes omnium publicorum[15] [p] societates[q] de meo consulatu, ac de meis rebus gestis amplissima atque ornatissima decreta fecerunt. [*p.* 228.] Scribæ, qui nobiscum in rationibus monumentisque publicis versantur, non obscurum[16] de meis in rempublicam beneficiis suum judicium decretumque esse voluerunt. Nullum est in hac urbe collegium, nulli pagani[r] aut montani, (quoniam plebei[17] quoque urbanæ[s]

—10 In Pal. 9. et Ms. Vict. *qui ei solebant*: ψ *qui soleant*.—11 In T deest *Non modo*. χ caret *jam*. C *tam* omittit. Pro *qui* C H S T ψ habent *quin*.—12 Verba *esse dicat* in S desunt.

Cap. XXVIII. 13 Edd. nonnullæ *est* omittunt. Mox, in T, Dresd. et ed. 1472. *populorum* sine copula. Verba *et gentium* in S desunt. Paulo post, in H S T χ ψ deest *ac*. Tum, Dresd. et al. *consilium*. *Senatus decr.*—14 C *potuisset respubl.* Post *fuissem* sex Oxonn. Mss. et al. cum Junt. Græv. Oliv. et Lall. addunt *restitutus*.—15 *Publicanorum* Dresd. quinque Oxonn. Mss. et edd. vett. cum Græv. Oliv. Lall. Wolf. *populorum* ed. 1472.—16 χ *obscuris*. Mox, χ *in rep.*—17 Franc. et ed. 1472. *plebeii*. Mox, C S χ ψ, Dresd. Franc.

NOTÆ

[o] *Qui solebant*] Nempe sic loqui, antequam restitueretur Cicero.

[p] *Publicorum* [*publicanorum*] Ex equestri ordine erant publicani; ii videlicet qui pop. Rom. vectigalia conducebant.

[q] *Societates*] Societates nomen sumebant ab ea provincia, cujus vectigalia redemerant.

[r] *Nulli pagani*] Pagani dicuntur, qui nullo militiæ sacramento tenentur, quique pagos extra urbem, in agro tamen Romano habitant.

[s] *Plebei urbanæ*] Plebs urbana ea

Digitized by Google

majores nostri conventicula,[t] et quasi consilia quædam esse voluerunt) qui non amplissime, non modo de salute mea, sed etiam de dignitate decreverint.[18] 75. Nam quid ego illa divina atque immortalia municipiorum et coloniarum, et totius Italiæ decreta commemorem, quibus, tanquam gradibus, mihi videor in cœlum ascendisse, non solum [19] in patriam revertisse? Ille vero dies [u] quis fuit,[20] cum te, P. Lentule, legem de me ferentem, populus Romanus vidit, sensitque, quantus et quanta dignitate esses? [1] Constat enim, nullis unquam comitiis, Campum Martium tanta celebritate, tanto splendore omnis generis hominum, ætatum, ordinum floruisse. Omitto civitatum, nationum, provinciarum, regum, orbis denique terrarum de meis in omnes [2] mortales meritis unum judicium, unumque consensum: adventus meus atque introitus in urbem qui fuit! Utrum me patria sic accepit, ut lucem salutemque [3] redditam sibi ac restitutam accipere debuit, an ut crudelem tyrannum? quod vos, Catilinæ gregales, de me dicere solebatis. 76. Itaque ille unus [4] dies, quo die me populus Romanus a porta [x] in Capitolium, atque inde domum sua

1. et ed. 1472. *urbani mores inde convent.* H *urbanique mores inde convent.* Dein, *concilia* Franc. Dresd. Barb. et edd. ante Manut. cum Lall.—18 H S χ *decreverunt.*—19 C χ *non modo.*—20 C, Ms. Steph. et Ms. Lamb. cum Beck. Schutz. et Orell. *qui fuit*, ut Faërnus volebat. Mox, ψ *ad me ferentem*: Ven. 1480. *de me ferente*, ut Faërn. voluit. Tum, edd. ante Græv. cum Oliv. Lall. *pop. Rom. ipse vidit.* In Dresd. *Romanus* deest. Denique, C *sentitque.*—1 *Essem* C H S T χ, Barb. Pall. Ms. Lamb. Ven. 1483. Junt. *esset* Schutz. e conjectura Lambini et Faërni.—2 Dresd. omittit *omnes*. In Franc. 1. est *de meis immortalibus*: Ms. Car. Steph. *de meis in omnes immortalibus*: unde Garaton. conjecit *de meis in omnes immortalibus.*—3 C *salutem*, sine copula.—4 In T deest *unus*. Sex Oxonn. Mss. *die* omittunt. Tum, in Dresd. legitur *popu-*

NOTÆ

fuit, quæ Romam; rustica, quæ rus incolebat.

[t] *Conventicula*] Conventicula a rege Numa instituta sunt, ut Florus testatur.

[u] *Ille vero dies*] Pridie Nonas Sextil. Lentulus de revocando Cicerone retulit.

[x] *A porta*] Cum venisset ab exilio ad portam Capenam, qua Via Appia in urbem ducit, gradus templorum ab infima plebe completi sunt: a qua plausu maximo cum esset Ciceroni gratulatio significata, similis et frequentia, et plausus eum usque in Capitolium celebravit. In foro et in

Digitized by Google

celebritate lætitiaque comitatum[5] honestavit, tantæ mihi jucunditati fuit, ut tua mihi conscelerata illa vis, non modo non[6] propulsanda, sed etiam emenda[7] fuisse videatur. Quare illa calamitas (si ita est appellanda) excussit hoc genus totum maledicti, ne quisquam audeat jam[8] reprehendere consulatum meum, tot, tantis, tam ornatis judiciis, testimoniis, auctoritatibus comprobatum. XXIX. Quodsi[9] in isto tuo maledicto probrum non modo mihi nullum objectas, sed etiam laudem illustras meam; quid te aut fieri aut fingi dementius potest? uno enim maledicto, bis a me patriam servatam esse concedis;[10] semel, cum id feci, quod omnes non negent immortalitati, si fieri potest,[11] mandandum, tu supplicio puniendum putasti; iterum, cum tuum, multorumque propter te,[12] inflammatum in bonos omnes impetum, meo corpore excepi, ne eam civitatem, quam servassem inermis, armatus in discrimen adducerem.[13]

77. Esto, non fuit in me pœna ulla peccati: at fuit[14] judicii. Cujus? quis me unquam ulla lege interrogavit?[y] quis postulavit? quis diem dixit? Potest igitur damnati pœnam sustinere indemnatus? hoc tribunicium est? hoc populare?[15] quanquam ubi tu te popularem, nisi cum

lus a Roma in Cap.—5 Græv. e Franc. 1. dedit *ac comitatu*: etiam Ms. Guelf. habet *comitatu*, sed sine copula. Ern. conjecit *comitatus* legend. Mox, Franc. *jocunditati*, et sic semper.—6 *Non* ante *propulsanda* Barb. et edd. vett. paucæ omittunt.—7 In χ *emendanda*.—8 χ caret *jam*.

CAP. XXIX. 9 C H S T χ *Quod*, omisso *si*.—10 C χ et Dresd. *concedas*.—11 Ern. conjecit *possit*.—12 C H S χ *preter te*.—13 Franc. 1. *advocarem*.—14 C T χ ψ *Affui*.—15 *Pop. est* H S et edd. vett. In Dresd. deest *hoc* ante *populare*. Franc. Dresd. et ed. 1472. *hoc tribunitium est populare*; unde Græv. conjecit *hoc trib. est et pop.* Pantagathus *hoc tribunitium? hoc pop. est?* Mox,

NOTÆ

Capitolio miranda multitudo fuit. Vide Epistt. ad Att. IV. 1.

y *Lege interrogavit*] Lege interrogare, est legis alicujus auctoritate aliquem interrogare, numquid aliquod facinus admiserit: cum enim in jus ventum esset, dicebat accusator apud prætorem reo, 'Aio te, Siculos,' v. g. 'spoliasse.' Si tacuisset, lis ei æstimabatur ut victo: si negasset, petebatur a magistratu dies inquirendorum ejus criminum, et instituebatur accusatio. Occupat autem Cicero id quod a Clodio dicebatur, non propter crimen eum ejectum esse, sed propter judicium: at id refellit ab adjunctis.

Digitized by Google

pro [16] populo fecisti,[z] potes dicere? Scilicet cum hoc juris a majoribus proditum sit, ut nemo civis Romanus aut libertatem [17] aut civitatem possit amittere, nisi ipse auctor [18] factus sit:[y] quod tu ipse potuisti in tua causa discere. Credo enim, quanquam in illa adoptione legitime factum est nihil, tamen te esse interrogatum, auctorne esses, ut in te P. Fonteius vitæ necisque [a] potestatem haberet, ut in filio.[19] Quæro, si aut negasses, aut tacuisses, si tamen [z] id XXX curiæ [20] [b] jussissent, num id jussum [1] esset ratum? certe non. Quid ita? quia jus a majoribus nostris, qui non ficte et fallaciter populares, sed vere et sapienter fuerunt, ita comparatum est, ut civis Romanus libertatem [c] nemo possit [2]

[y] *Nisi ipse consenserit.* [z] *Tametsi.*

in edd. vett. nonnullis deest *tu.*—16 *Pro* omittunt C T χ, Franc. Barb. Pall. Tum, in Ven. 1483. *potest dicere.* Pro *Scilicet* C H S χ, Guelf. et edd. vett. *Sed*; et pro *cum* Ven. 1480. Junt. *quod.* Lamb. e conj. dedit *potes dicere? Potest desinere civis esse, cum hoc juris, &c.*—17 Pro *libertatem* Dresd. *in pietatem*; C T χ *impietatem*, sed C habet asteriscum. Verba *aut civitatem* in χ desunt.—18 Pro *ipse auctor* T *senatus auctoritate*; ψ *se auctor.* Tum, T *factum sit.*—19 *Filium* Lamb. qui tamen hæc *ut in filio* pro spuriis habebat.—20 C H S χ ψ *decuriæ*: Franc. 1. *cives*, prob. Græv. Dein, ed. 1472. *jussi essent.*—1 H et S *id injussum.* Pro verbis *num id jussum esset ratum*, Ms. Car. Steph. habet *num minus jussum est.* Pro *non Quid* in C S χ ψ *nunquid*; H *non nunquid.*—

NOTÆ

[z] *Pro populo fecisti*] Facere pro populo, est sacrificium offerre pro populo. Carpit hic acriter Clodium: vult enim significare muliebri habitu in arcanum Bonæ Deæ ingressum esse, quo adire viris nefas fuit.

[a] *Vitæ necisque*] Cum in alienam familiam quis intraret, aut id per prætorem fiebat, aut per populum: si per prætorem fiebat, adoptio dicebatur: si per populum, arrogatio; quia genus hoc in alienam familiam transitus, per populi rogationem fiebat. Ejus porro rogationis verba hæc sunt: 'Velitis, jubeatis, uti L. Valerius L. Titio tam jure, legeque filius siet, quam si ex eo patre, matreque familias ejus natus esset: utique ei vitæ necisque in eum potestas siet, uti patri endo filio est. Hoc ita ut dixi, ita vos, Quirites, rogo.'

[b] *XXX curiæ*] Curiæ erant urbis partes in quas Romulus populum diviserat: sic dictæ, quod tunc reipublicæ curam per sententias partium earum expediebat. Curiatæ vero leges sunt quæ ad populi curias feruntur, hoc est, quæ curiatis comitiis rogabantur, cum populus per curias suffragia inibat.

[c] *Libertatem*] Is amittebat libertatem, qui per arrogationem in alienam potestatem transibat.

Digitized by Google

invitus amittere. 78. Quinetiam, si[3] decemviri[d] sacramentum[e] in libertatem injustum judicassent, tamen, quotiescumque vellet quis, in hoc genere solo rem judicatam referre[a] posse voluerunt.[4] [p. 229.] Civitatem vero nemo unquam[5] ullo populi jussu amittet invitus. XXX. Qui cives Romani in colonias Latinas proficiscebantur, fieri non poterant Latini, qui non[6] erant auctores facti, nomenque dederant. Qui erant rerum capitalium condemnati, non prius hanc civitatem[f] amittebant, quam erant in eam[7] recepti, quo vertendi, hoc est, mutandi soli causa venerant: id autem ut esset faciundum, non ademtione[8] civitatis, sed tecti, et aquæ et ignis interdictione faciebant. 79. Populus Romanus, L. Sulla[g] dictatore ferente, comitiis centuriatis, municipiis civitatem ademit: ademit iisdem[9] agros. De agris ratum est: fuit enim populi potestas: de civitate, ne tamdiu quidem valuit, quamdiu illa Sullani temporis arma valuerunt. Hanc vero Volaterranis,[10][h] cum etiam tum essent in armis, L. Sulla victor, republica recuperata, comitiis centuriatis, civitatem eripere non potuit:

[a] *Retractare.*

2 Mss. plerique, Junt. Grut. Wolf. Beck. Schntz. et Orell. *posset*.—3 In C H χ *si* deest.—4 Edd. vett. *hoc in genere se rem jud. referre voluerunt.* In C H S χ, Pall. plerisque, et al. legitur *se rem;* in T, Pal. 9. Barb. Ms. Vict. et Mss. Faërni *sororem*. Pro *referre posse* Faërnus, Manut. Hotom. Wolf. malebant *referri*.—5 In T deest *unquam*. Mox, in eodem Ms. legitur *populari jussu.*

CAP. XXX. 6 In Dresd. Franc. 1. sex Oxonn. Mss. et ed. 1472. deest negativa particula ante *erant*.—7 C *in ea*.—8 H *adoptione*.—9 χ ψ *ademit; isdem*. In Barb. et Ven. 1480. semel verbum ponitur, *munic. civ. ademit; eisdem agros.* Astipulantur his ed. Rom. Ven. 1483. et Hervag. nisi quod illæ

NOTÆ

[d] *Decemviri*] Decemviri litibus, sive stlitibus, ut olim loquebantur, judicandis creati sunt. Lites autem, easque causas judicabant, in quibus de jure controversia erat.

[e] *Sacramentum*] Sacramentum certa est et legitima pecuniæ summa, quæ ab actore et reo deponebatur in sacro, ut qui victus et damnatus esset, is pecunia sua mulctaretur: qui vicisset, suam recuperaret.

[f] *Civitatem*] Exemplum affert de amissione civitatis, quam exemplo coloniarum, exulum, et Volaterranorum illustrat; contenditque neminem invitum libertatem amittere.

[g] *L. Sulla*] Sulla multas civitates mœnibus suis nudavit, et tributis afflixit, quas sibi non favisse crediderat.

[h] *Volaterranis*] Volaterra colonia, et urbs Etruriæ antiquissima.

Digitized by Google

hodieque Volaterrani non modo cives, sed etiam optimi cives, fruuntur nobiscum [11] simul hac civitate. Consulari homini [i] P. Clodius, eversa republica, civitatem adimere potuit, concilio advocato,[k] conductis operis [12] non solum egentium, sed etiam servorum, Sedulio [13] principe,[l] qui se illo die [m] confirmavit Romæ non fuisse? 80. Quod si [14] non fuit, quid te audacius, qui in ejus nomen [15] incideris? [n] quid desperatius, qui ne [16] ementiendo quidem potueris auctorem adumbrare meliorem? Sin autem is [17] primus scivit,[o] (quod facile potuit, propter inopiam tecti, in foro per-

hisdem, hæc *iisdem*.—10 Lamb. e conj. edidit *An vero Vol.*—11 H *vobiscum*.—12 C H S χ *operibus*.—13 '*Sedulio*] Ita in quinque codd. Oxonn. scriptum, ut in Rom. et utraque Ven. Franc. Dresd. et ed. 1472. in VV. LL. ed. Græv. dicuntur legere *Sedulio*, sed in Not. *Fidulio*, et ibid. Garaton. ait Barb. cum Græviania legere *Sedulio*. T *Sydulio*: Pith. *Fidulo*. Atque ita semel c. 31. Car. Stephanus e cod. notavit *Fidulus*. Gembl. et Erf. *Fidulio principe, quæstoris filio, qui se, &c.* unde Gulielm. effecit Q. F. sed Gruter. putat *filio* extitisse ex *se illo*. Pal. 9. *Fidulio principe filio illo diem conf. Fidulius* postea (c. 31.) in omnibus Pall. codd. et Vict. legitur.' *Beck.* Tum, *confirmat* Pal. 9. Barb. Pariss. Mss. Lambini ac Grævii, cum Græv. et Lall.—14 Dresd. *Qui si.* Mox, Franc. *audactius.*—15 *Qui ejus nomen* C H S χ ψ, Barb. Pall. ed. Rom. et Ven. 1480. cum Wolf. Beck. Schutz. et Orell. *qui in æs ejus nomen* Manut. Lall. *quis ei nom.* Pal. 9. *qui in æs nomen* Pantagath. Vid. Not. Delph.—16 In Dresd. *ne* deest. H habet *qui te non ement.*—17 ψ *iis.* Dresd. *in primis.* Pro *potuit* C H χ, Rom. Ven. 1480. 1483. *fuit.*—18 Mss. Lamb. et

NOTÆ

[i] *Consulari homini*] Ciceroni non potuit eripere Clodius civitatem in eo concilio, quod ex perditis et egenis conflatum erat, si Sulla Volaterranis non potuit in comitiis centuriatis.

[k] *Concilio advocato*] Veteres concilium dicebant de parte aliqua plebis, quæ ad concionem in foro conveniebat: hinc concilium edicere, non comitia, debebat is, qui non universum populum, sed partem aliquam adesse jubebat. Vid. Gell. xv. 27.

[l] *Sedulio principe*] Sedulius ille fuit ex iis unus, qui legem Clodii comprobasse et jussisse dicebatur, ex cujus testimonio Clodium mendacii arguit.

[m] *Illo die*] Quo die lex illa lata est a Clodio, dixit Sedulius se Roma abfuisse.

[n] *In ejus nomen incideris*] 'Incideris,' id est, qui ejus auctoritatem prætexeris: nisi fortasse melius legendum sit *ejus nomen in æs incideris*; nam in æneis tabulis leges incidebantur, et cum eis eorum nomina, qui primi de iis suffragium tulerant, aut eas sciverant.

[o] *Scivit*] *Scivit* ambiguum est; nam et pro 'jussit,' et pro 'intellexit' sumi potest. Videtur tamen hic sumi pro 'dare suffragium;' quod facile præstare potuit, quia pernoctabat in foro.

Digitized by Google

noctans,[18]) cur non juret se Gadibus[19] fuisse,[p] cum tu te fuisse Interamnæ[20][q] probaveris? Hoc tu igitur, homo popularis, jure munitam civitatem et libertatem nostram putas esse[1] oportere, ut, si, tribuno plebis rogante, 'Velitis, jubeatisne,'[2][r] Sedulii centum se velle[3] et jubere dixerint, possit unusquisque nostrum amittere? Tum igitur majores nostri[s] populares non fuerunt, qui de civitate et libertate ea jura sanxerunt, quæ nec vis temporum, nec potentia[4] magistratuum, nec res tum[5] judicata, nec denique universi populi Romani potestas, quæ ceteris in rebus est maxima, labefactare posset.[6] 81. At tu etiam, ereptor civitatis, legem de injuriis publicis[t] tulisti Anagnino[7] nescio cui Menulæ, per gratiam, qui tibi ob eam legem statuam in meis ædibus posuit; ut locus ipse, in tua tanta[8] injuria,[u] legem et inscriptionem statuæ[x] refelleret. Quæ res muni-

Car. Steph. *pernoctasse.*—19 Franc. et ed. 1472. *cur non juret Gadimus.* In Barb. quoque *Gadimus:* C χ *Gadilias.* Ant. Augustin. conjecit *in gradibus.*—20 C *Interamnem:* ψ *inter amnem.*—1 In C H S χ ψ *esse* omittitur.—2 Lamb. *velitis, jubeatisne.* Tum, C H χ ψ *Sidulii.* Mss. Lamb. *Fidulus,* ubique.—3 C χ *vellet.* Ante *et jub.* C H χ ψ addunt *ei.* Dein, H χ *dixerunt.* Pro *possit* C *posse.* Post *amittere* C H S χ ψ, Barb. et al. atque edd. vett. cum Oliv. et Lall. addunt *civitatem.*—4 Gulielm. legi mavult *impotentia.*—5 Mss. plerique et edd. vett. cum Græv. Lall. Wolf. Beck. Schutz. et Orell. *tum* omittunt. —6 *Posset* e conjectura dederunt Ern. et Beck. *possit* ceteri.—7 C S χ ψ *an agnino scio.* Mox *me nullæ* χ ψ: *Menullæ* Lamb. e Mss.—8 Lamb. e Mss.

NOTÆ

[p] *Gadibus fuisse*] Gades, hodie *Calis,* in capite Bæticæ insula est.

[q] *Interamnæ*] Clodius, accusatus de stupro in penetralibus Bonæ Deæ, juravit se eo die Interamnæ fuisse. Interamna porro urbs est Umbriæ; ita dicta, quod inter duos amnes constituta sit.

[r] *Velitis, jubeatisne*] Requiruntur leges ut ejiciatur civis: neque id pendere ex illis verbis, 'velitis, jubeatis,' debet, quæ facile proferri possunt a tribuno apud centum homines pecunia corruptos, qualis ille Sedulius fuit.

[s] *Tum igitur majores nostri*] Ironia. Proponit autem qui vere populares sunt majorum exemplo.

[t] *De injuriis publicis*] Cum Menulæ, civi Anagnino, injuria publice facta esset, P. Clodius in ejus gratiam, legem aliquam videtur tulisse de publicis injuriis, qua pœnam aliquam constituerat: de qua lege nihil alibi legitur.

[u] *In tua tanta injuria*] Fecit injuriam Ciceroni Clodius, cum ejus ædes incendit ac diruit.

[x] *Inscriptionem statuæ*] Statuæ inscripserat Menula P. Clodio, ob latam legem de publicis injuriis.

Digitized by Google

cipibus Anagninis[9] multo majori dolori fuit, quam quæ idem ille gladiator scelera Anagniæ[y] fecerat.[10] XXXI. Quid? si[11] ne scriptum quidem[z] unquam est in ista ipsa rogatione, quam se Sedulius[12] negat scivisse; tu hujus,[13] ut acta tui præclari tribunatus hominis dignitate cohonestes,[14] auctoritatem amplecteris?

82. Sed, tametsi[15] nihil de me tulisti, quo minus essem non modo in civium numero, sed etiam in eo loco,[a] in quo me honores populi Romani collocaverunt; tamenne eum tua voce[16] violabis, quem post nefarium scelus consulum superiorum, tot vides judiciis senatus, populi Romani, totius Italiæ[17] honestatum? quem ne tum quidem,[18] cum aberam, negare poteras esse tua lege senatorem? Ubi enim tuleras, ut mihi aqua et igni[19] interdiceretur? quod Gracchus de P. Popillio,[b] Saturninus de Metello[c] tulit.

tanta tua. Mox, C H S χ *scriptionem*—9 C χ ψ *an agnitiis.* Post *Anagninis* Mss. et edd. præter Ern. addunt *ornatissimis*, quod abest a Mss. Lambini.—10 χ *effecerat.*

CAP. XXXI. 11 C *Qui si.* Mox, Lallem. e conjectura Gulielmii *usquam.*—12 C S *Sidulius:* χ ψ *Fidulius:* al. *Fidulus.*—13 Pro *hujus* in Ms. Car. Steph. *autem.*—14 *Honestes* H S T χ, Franc. Dresd. Barb. edd. Rom. Wald. Ven. 1480. 1488. Græv. Wolf. et Orell. Tum, *auctorem* C H S χ, et Ms. Car. Steph. Verba *auctor. amplect.* in Franc. Dresd. et ed. 1472. desunt.—15 C H S ψ, Junt. *tamen si:* al. *tamen etsi.* In Franc. Dresd. et ed. 1472. legitur *Si nihil de me.*—16 In Franc. desunt verba *tua voce.* Pro *quem* χ habet *quæ.*—17 Ante *totius Italiæ* Franc. et Dresd. addunt *et.*—18 C et Franc. *tu quidem.* Pro *aberam* Franc. Dresd. et ed. Wald. *ad horam.*—19 *Ignis* C S T

NOTÆ

[y] *Anagniæ*] Anagnia civitas fuit Hernicorum in Latio.

[z] *Ne scriptum quidem*] Si nihil scriptum est in illa rogatione pro qua suffragium Sedulius se dedisse negat, sequi ejus auctoritatem non debet Clodius, vel ejus testimonium, ut inde suo tribunatui dignitatem et gloriam conciliet.

[a] *In eo loco*] Nihil Clodium protulisse ait, quo vel eum a numero civium, vel a senatoria dignitate amoveret; ad quam patebat iis aditus, qui curulem magistratum gesserant.

[b] *Gracchus de P. Popillio*] Gracchus tribunus plebis habuit multas orationes contra Popillium. Tulit autem ille, ne de capite civis Romani injussu populi judicaretur: qui indicta causa in civem Rom. animadvertisset, de eo populi quæstio constitueretur; quod propter Popillium latum est.

[c] *Saturninus de Metello*] Saturninus Apuleius tulit, uti Q. Metello Numidico consuli, quod legi ipsius agrariæ, quæ intra quintum diem jurari in eam jubebat, non paruisset, aqua et igni interdiceretur. Ille in eam le-

Digitized by Google

Homines seditiosissimi de optimis ac fortissimis civibus non, ut esset interdictum, quod ferri non poterat,[20] tulerunt, sed ut interdiceretur. Ubi cavisti, ne meo me loco censor in senatum legeret?[d] quod de omnibus, etiam quibus[1] damnatis interdictum est, scriptum est in legibus.[e] 83. Quære hoc[2] e Sex. Clodio, scriptore legum tuarum: jube[3] adesse: latitat omnino: sed si requiri[b] jusseris, invenient hominem apud sororem tuam, occultantem se, capite demisso.[4] [f] Sed si patrem tuum,[g] civem,[5] medius fidius, egregium, dissimilemque[6] vestri, nemo unquam sanus exulem appellavit (qui, cum de eo tribunus plebis promulgasset, adesse propter iniquitatem[h] illius Cinnani temporis noluit,[7] eique imperium est abrogatum); [*p.* 230.] si in illo pœna legitima turpitudinem non habuit propter vim temporum; in me, cui dies dicta non[8] est,[c] qui reus non fui, qui nunquam sum a tribuno plebis citatus, damnati pœna esse

[b] *Produci.* [c] *Qui nunquam vocatus fui in judicium.*

ψ, Franc. Dresd. et edd. pr. cum Wolf. Beck. Schutz. et Orell.—20 *Quod fieri non poterat* C H, Gryph. Lamb. Grut. *quod ferre non poterant* Franc. Dresd. ed. Wald. et Græv. Ceteri ut Ern.—1 Mss. pauci, Junt. Lamb. Gruter. *quibusdam.* Pantagathus legi maluit *civibus jam damn.* Verba *scriptum est* in χ desunt.—2 S *Quæro,* et Ms. Car. Steph. *hæc.* Tum, edd. ante Grut. *ex Clodio.*—3 H et T *jubet.*—4 Verba *invenient . . . demisso* absunt a Dresd.—5 Franc. et ed. 1472. omittunt *civem.*—6 In Dresd. Barb. sex Oxonn. Mss. Rom. Wald. Ven. 1480. 1483. *dissimilem* sine copula. Dein, T *nostri.*—7 ψ *voluit.* Pro *eique* Franc. Dresd. edd. pr. *et æque;* χ, Barb. *et eque;* ψ *et æquæ;* C *æque;* Ms. Car. Steph. *donec.* Grævius corrigit *et inique.*—8 Pro

NOTÆ

gem jurare noluit.

[d] *In senatum legeret*] Exulibus olim, vel qui ejecti erant, vel voluntarie in exilium exivissent, si quando judicabatur a populo aut senatu, quod inique essent ejecti, reservabatur subsellium vacuum; nemoque in eorum locum substituebatur: si vero quis jure esset ejectus, consensu omnium, et jubentibus legibus, alius in ejus locum substituebatur.

[e] *Scriptum est in legibus*] Scriptum est legibus, ut in locum condemnati aliquis substituatur.

[f] *Capite demisso*] Indicat nefariam hominis turpitudinem.

[g] *Patrem tuum*] Pater Clodii Appius Claudius fuit, qui cum Publio Servilio Isaurico consul fuit, et cui imperium consulare abrogatum est.

[h] *Adesse propter iniquitatem*] Maluit remanere potius in exilio voluntario quam redire Romam, quæ tot factionibus premebatur.

Digitized by Google

potuit, ea præsertim, quæ ne in ipsa quidem rogatione[i] proscripta[9] est? XXXII. 84. At[10] vide, quid intersit inter illum iniquissimum patris tui casum,[11] et hanc fortunam conditionemque nostram. Patrem tuum, civem optimum, clarissimi viri filium, (qui si viveret, qua severitate fuit, tu profecto non viveres) L. Philippus[k] censor, avunculum suum, præteriit in recitando senatu. Nihil enim poterat dicere, quare rata non essent, quæ erant acta[12] in ea republica, in qua se illis ipsis temporibus censorem esse voluisset: me L. Cotta,[13] homo censorius, in senatu juratus[l] dixit, se, si censor tum esset,[14] cum ego aberam, meo loco senatorem recitaturum fuisse. 85. Quis in meum locum judicem subdidit?[m] quis meorum amicorum testamentum discessu meo[d] fecit, qui[15] mihi non idem tribuerit, quod et si adessem?[16] Quis me, non modo civis, sed socius, recipere contra tuam legem et juvare[17] dubitavit? Denique universus senatus multo ante, quam est lata lex de me, gratias agendas censuit civitatibus iis,[18] 'quæ M. Tullium...' tantumne? immo etiam, 'civem optime de republica meritum,

[d] *Me absente.*

non edd. vett. paucæ et Græv. *nunquam*. Tum, Wald. *data est*.—9 *Præscripta* S T χ ψ, Barb. Mss. Lambini ac Grævii, ed. Wald. *perscripta* omnes aliæ edd. præter Ern. qui e conjectura Grævii dedit *proscripta*.

CAP. XXXII. 10 Sex Oxon. Mss. *Ac*. Pro *vide* ψ *inde*.—11 H *causam*.—12 C et χ *quæ essent acta*. In T deest *ea*.—13 Ed. 1472. *M. L. Cocta*.—14 Franc. Dresd. ed. 1472. *juratus dixit rei censor cum esset*. Mox, in C H S T χ, Franc. Dresd. ed. 1472. deest *ego*. Tum, Jannoctius e Ms. Puccii *meo me loco*, ut Manutius volebat.—15 H S T *quis*.—16 'Ed. Juntæ habet *quod si adessem*. Melius. Credo excidisse aliquot syllabas, et fuisse *quod tribueret, si adessem*.' Ern. 'Deest *et* in C χ ψ. Grævius jam conjecit *quam* (sed videtur voluisse *quod*, ut recte Garaton. monuit) *si adessem*, aut *si adfuissem*.' Beck.—17 Franc. et Dresd. *jurare*.—18 H S *his*, omisso *quæ*. In T *iis quæ*

NOTÆ

[i] *In ipsa quidem rogatione*] In rogatione Clodii non scriptum fuit, ut aqua et ignis interdiceretur.

[k] *L. Philippus*] L. Philippus orator eximius fuit, et ejus Philippi pater, qui Octaviani vitricus fuit.

[l] *Juratus*] Addito juramento Cotta dixit, si censor tum fuisset, cum Cicero ejectus est, se eum loco suo nominaturum fuisse inter senatores.

[m] *Judicem subdidit*] Erant judicum decuriæ perscriptæ ex senatorum numero: in demortui autem locum alter sufficiebatur: nemo autem subditus est in Ciceronis locum.

Digitized by Google

recepissent.' Et tu unus, pestifer civis, eum restitutum negas esse civem, quem ejectum [19] universus senatus non modo civem, sed etiam egregium civem semper putavit? 86. At vero, ut annales populi Romani et monumenta vetustatis loquuntur, Cæso [20] ille Quintius,[n] et M. Furius Camillus,[o] et M. Servilius Ahala,[p] cum essent optime de republica meriti, tamen populi incitati vim [c] [1] iracundiamque subierunt: damnatique comitiis centuriatis [q] cum in exilium profugissent, rursus ab eodem populo placato sunt in suam pristinam dignitatem restituti. Quodsi his [2] damnatis non modo non imminuit calamitas clarissimi nominis gloriam, sed etiam honestavit (nam, etsi optabilius [3] est, cursum vitæ conficere sine dolore, et sine injuria; tamen ad immortalitatem gloriæ plus affert, desideratum esse a suis civibus, quam omnino nunquam esse violatum); mihi,[4] sine ullo judicio populi profecto, tum amplissimis [5] omnium judiciis restituto, maledicti locum aut criminis obtinebit? 87. Fortis et constans [6] in optima ratione civis P. Popillius semper fuit: tamen ejus in omni vita nihil est ad laudem [7]

[c] *Seditionem.*

desunt.—19 C χ *electum.*—20 *Kæso* e conjectura Augustini et Manutii dederunt Beck. et Schutz. *Censor* C H S T χ et edd. ante Lamb. Tum, Franc. *Quintus:* al. *Quinctius.* Porro, H *et consularis M. Furius Cam.* Denique, Schutz. e conjectura Mureti et aliorum edidit *C. Servilius Ah.* Pro *Ahala*, quod in C H S T χ, Barb. Rom. Ven. 1483. deest, Franc. habet *Ala*, Lamb. *Hala.*—1 Pro *vim* C H S χ ψ, Franc. Dresd. et ed. 1472. habent *in.* Dein, *iracundiam quæ* H S χ ψ: *iracundiam quam* Franc. *iracundiam quo* Dresd. *iracundiam* Ms. Car. Steph. In Ms. Lambini *populi concitati iracundiam sub.*—2 Edd. vett. cum Græv. Oliv. Lall. *iis.* Tum, T *damnatisque.* In χ deest *non* post *non modo.* Mox, Franc. *minuit.* Pro *nominis* Dresd. habet *hominis.*—3 H *tam*, et C χ *si opt.*—4 Ern. conjecit *in me* legend. Lambinus dedit *mihi, cum sine.*—5 Al. *cum ampl.* Barb. et Ven. 1480. *non cum ampl.*—6 H et S

NOTÆ

[n] *Cæso ille Quintius*] Defensor ille fuit nobilitatis contra plebem, et apud Tuscos exulatum abiit. Probat autem comparatione exemplorum eandem rem, et amplificat.

[o] *Camillus*] Camillus urbem Romam a Gallis liberavit.

[p] *Servilius Ahala*] Hic magister equitum Sp. Melium, regnum affectantem, jussu Quintii Cincinnati dictatoris manu sua interfecit.

[q] *Comitiis centuriatis*] In quibus legem tulit Lentulus de illorum exilio.

Digitized by Google

illustrius, quam calamitas ipsa. Quis enim jam meminisset, eum bene de republica meritum, nisi et ab improbis expulsus esset, et per bonos restitutus? Q. Metelli[r] præclarum imperium in re militari fuit, egregia censura, omnis vita plena gravitatis: tamen hujus viri laudem ad sempiternam memoriam[8] temporis calamitas propagavit. XXXIII. Quodsi et illis,[9] qui expulsi sunt inique, sed tamen legibus reducti, inimicis interfectis,[10] rogationibus tribuniciis, non auctoritate senatus, non comitiis centuriatis, non decretis Italiæ, non desiderio civitatis, inimicorum injuria probro non fuit; in me, qui profectus sum integer,[f] abfui[11] simul cum republica, redii[12] cum maxima dignitate, te vivo, fratre tuo altero consule[13][s] reducente, altero prætore[t] petente,[14] tuum scelus meum probrum putas esse oportere? 88. Ac,[15] si me populus Romanus, incitatus iracundia aut invidia, e civitate ejecisset, idemque postea mea in rempublicam[16] beneficia recordatus, se collegisset, temeritatem atque injuriam[17] suam restitutione mea reprehendisset; [*p.* 231.] tamen profecto nemo tam esset amens, qui mihi populi tale judicium[18] non dignitati potius, quam dedecori putaret esse oportere. Nunc vero, cum me in judi-

[f] *Indemnatus.*

constantis.—7 H S T χ ψ *tam ad laudem.*—8 C H S χ *ad semp. gloriam sive mem.*

CAP. XXXIII. 9 C χ *Quod si ex illis.* Lambinus copulam omisit.—10 C H T χ ψ *interjectis.*—11 Dresd. et ed. 1472. *affui.*—12 Pro *redii*, quod in Franc. 1. et ed. Junt. deest, Mss. nonnulli et edd. pleræque ante Græv. habent *dicam.* In Dresd. Barb. Ms. Car. Steph. ed. 1472. Ven. 1480. et al. deest præpositio *cum*, et legitur *dicam max. dign. abfui simul cum R. P.* Præpositionem quoque omittunt ed. Rom. et Ven. 1483. *Max. cum dign.* dederunt Lamb. Oliv. Lall. Wolf. Pro *te vivo* Pantagathus *te invito* legi maluit. In H S T χ *te* deest.—13 H S T χ ψ, Franc. 1. Dresd. *consulari.*—14 *Petenti* C S χ: *dicente* Pal. 9. *ducente* Gembl. *patiente* Aldus Nepos e conjectura Manutii. In T deest.—15 T, Franc. 1. Dresd. Ms. Steph. et ed. 1472. *At.* Mox, Dresd. *irritatus.*—16 *Mea in rep.* C: *in ea rep.* Dresd.—17 H *incuriam.*—18 Lamb.

NOTÆ

[r] *Q. Metelli*] Q. Metellus Numidicus censor Saturninum notavit, a quo postea tribuno plebis in exilium ejectus est.

[s] *Consule*] Metello Nepote consule referente, revocatus fuit Cicero.

[t] *Prætore*] Appius, Clodii germanus frater, prætor tum erat.

Digitized by Google

cium populi nemo omnium [19] vocarit; condemnari non potuerim, qui accusatus non sim; [20] denique ne expulsus quidem ita sim, ut, [1] si contenderem, superare non possem; contraque a populo Romano [2] semper sim defensus, amplificatus, ornatus; quid est, quare quisquam mihi se ipsa populari ratione [3] anteponat? 89. An tu populum Romanum esse illum putas, [4] qui constat ex iis qui mercede conducuntur? qui impelluntur, ut vim afferant magistratibus? ut obsideant senatum? optent quotidie cædem, [5] incendia, rapinas? quem tu tamen populum, nisi tabernis [6] clausis, [u] frequentare non poteras; cui populo duces Lentidios, [x] Lollios, [7] Plaguleios, Sergios præfeceras. O speciem [y] dignitatemque populi Romani, quam reges, quam nationes exteræ, quam gentes ultimæ pertimescant, [8] multitudinem hominum ex servis, ex conductis, ex facinorosis, ex [9] egentibus congregatam! 90. Illa fuit pulchritudo [z] populi Romani, illa forma, quam in Campo vidisti tum, cum etiam tibi, contra senatus totiusque Italiæ auctoritatem et studium, dicendi potestas fuit. [10] Ille, ille populus est domi-

tale populi jud.—19 Franc. Ms. Puccii, et ed. Junt. *omnino.*—20 χ *fuerim.* Mox, *pulsus* C H S χ, Ms. Car. Steph. ed. Rom. Ven. 1488.—1 Pro *ut* C H S χ ψ habent *ne.* Tum, T *si ne cont.* Dresd. *si me cont.*—2 ψ *a rep.*—3 Car. Steph. et Lamb. *ipsa populi rat.* Ern. legi mavult *in ipsa populari rat.* Pantagathus legit, *in ipsa populari rat. anteponatur.*—4 Lamb. e Ms. *putas illum.* Mox, C *ex his.*—5 Ms. Car. Steph. *optent Catilinæ cædem.* Garaton. legi mavult *qui optant.*—6 Franc. 1. Ms. Car. Steph. et ed. 1472. *nisi his tab.* Pro *nisi* C H S χ et Dresd. habent *in his.*—7 T *Lentulos, liliis.* In C *Lillios.* Dein, Erf. *Placuleios.* Grævius dedit *Lentidios, Plaguleios, Lollios.* In C H S T χ et edd. plerisque ante Lamb. deest *Plaguleios.* Denique, T *Sirgios.*—8 Edd. ante Ern. *pertimescunt.* Tum, C H S T χ *multitudine.* Paulo post, *ex servis, ex conductis* Guelf. Barb. Junt. Græv. Lall. Wolf. Beck. et Orell. *ex servis conductis* ceteri,—9 In Franc. 1. deest præpositio ante *egentibus.*—10 Lamb. *defuit.* Pronomen *ille* semel tantum legitur in C H S T χ, Franc. Dresd. et

NOTÆ

[u] *Nisi tabernis clausis*] Loquitur de plebe urbana, quæ constabat opificibus, quæque inferior rusticana habebatur.

[x] *Lentidios, &c.*] Lentidii, Lollii, Sergii, homines apti ad seditiones concitandas fuerunt, quibus Clodius ad vilem sibi plebeculam comparandam utebatur.

[y] *O speciem*] Ironica exclamatio.

[z] *Illa fuit pulchritudo*] Ostendit qui vere populus Rom. dicendus sit.

Digitized by Google

nus regum, victor atque imperator omnium gentium, quem illo clarissimo die, scelerate, vidisti tum, cum omnes principes civitatis, omnes ordinum[11] atque ætatum omnium, suffragium se, non de civis, sed de civitatis salute ferre[12] censebant: cum denique homines in Campum, non tabernis, sed municipiis[a] clausis, venerunt.[13] XXXIV. 91. Hoc[14] ego populo, si tum consules aut fuissent in republica, aut omnino non fuissent, nullo labore, tuo præcipiti furori atque impio sceleri restitissem. Sed publicam causam contra vim armatam sine populi præsidio[15] suscipere nolui: non quo[16] mihi P. Scipionis,[b] fortissimi viri, vis[17] intima,[g] privati hominis, displiceret; sed[18] Scipionis factum statim P. Mucius[19] consul, qui in gerenda republica putabatur fuisse segnior,[c] gestam[20] multis senatusconsultis non modo defendit, sed etiam ornavit: mihi aut, te interfecto, cum consulibus, aut, te vivo, et tecum, et cum illis, armis decertandum fuit. 92. Erant eo tempore multa etiam alia metuenda. Ad servos, medius fidius, res pervenisset: tantum homines impios ex vetere illa conjuratione[d] inustum[1] nefariis mentibus bonorum odium retinebat.[2]

Hic tu me etiam gloriari vetas: negas esse ferenda, quæ soleam de me prædicare: et homo facetus inducis etiam

[g] *Summa.*

ed. Wald.—11 χ *ordines.* Mox, Ern. conjecit legend. *omnium homines.*—12 C S χ *fore.*—13 C *venerant*, ut Ern. volebat.

CAP. XXXIV. 14 ψ *Hæc.*—15 Garaton. conjecit *sine publico præs.*—16 C H S χ ψ, Junt. Lamb. Wolf. Beck. et Orell. *non quo.* Ceteri *non quod.*—17 In T *vis* deest. Vid. Nott. Varr.—18 χ *sed si.*—19 Al. *Mutius.*—20 *Segnior quam gesta* Lamb. Oliv. *segnior, gestam multis* Ern. e conjectura. *Segnior,*

NOTÆ

[a] *Non tabernis, sed municipiis*] Ait non e tabernis vilem populum, sed x omnibus municipiis et civitatibus venisse pro Cicerone supplicatum.

[b] *P. Scipionis*] Non improbavit Cicero factum P. Scipionis Nasicæ, qui T. Gracchum occidit. Vide Plutarchum in Gracchis.

[c] *Fuisse segnior*] P. Mucius contra T. Gracchum arma capere noluit, ne alicujus belli civilis auctor haberetur; sed multis tamen laudibus Scipionis factum extulit.

[d] *Vetere illa conjuratione*] Ex Catilinaria conjuratione multi ad arma prodiissent, a quibus respublica periclitata esset.

Digitized by Google

sermonem urbanum ac venustum: me dicere solere, esse me Jovem; eundemque[3] dictitare, Minervam esse sororem meam. Non tam insolens sum, quod Jovem esse me dico, quam ineruditus, quod Minervam sororem Jovis esse existimo.[4] Sed tamen, ego mihi sororem virginem [e] ascisco: tu sororem tuam virginem esse non sivisti.[5] [f] Sed vide, ne tu te[6] debeas Jovem dicere, quod tu jure eandem sororem et uxorem appellare possis. XXXV. Et quoniam hoc re-

gesta, multis ceteri.—1 Dresd. *injustum.*—2 Hervag. *tenebat.*—3 χ *eum denique.* Tum, H *dictare.*—4 'Libri quidam scr. et edd. *non tam ineruditus:* alii ut Guelf. ed. Vict. *non tam eruditus:* illud recepit Grævius; male.' *Ernest.* 'Quam Gruterus dedit loci scripturam, ab Ern. et Wolf. quoque servatam, ea petita est ex cod. Gembl. cui astipulatur cod. Vict., nisi quod is habet, ut Pal. 9. *eruditus.* Pal. 9. præterea, *me dicam tam eruditus, quod Min. sororem Jov. esse existimo.* Cod. Franc. *quod Jovem me esse dicam, non tam erud., quod Min. sororem Jovis esse sororem meam existimem* (sed vetusta manus voc. *eruditus* superscripserat *quam ineruditus*). Similiter Dresd. et pleræque vett. edd. nisi quod *ineruditus* habent. Hinc Grævius (cum in codd. Grut. desit *sororem meam*) edidit, *Jovem esse me dico, non tam ineruditus, quod Min. sororem Jovis esse existimo.* Nangerius, *quod Jovem me esse* (s. *esse me*) *dico, quam eruditus, quod Min. sororem Jovis esse existimo.* Eam scripturam, etsi ab Ursino improbatam, retinuerunt Oliv. Lall. Oxonn. (in quibus *esse me*); et Lallem. unum e suis codd. ita legere ostendit. Hervag. et Cam. dederunt, *qui Jovem esse me dicam, non tam ineruditus, qui Min. Jovis sororem meam esse sororem existimem:* ita etiam Car. Steph. Manut. et Lamb. Atque sic legi in cod. quodam Ant. Augustini Ursinus auctor est. Unus e Lall. codd. habet, *qui Jov. esse me dicam, non tam ineruditus, qui Min. Jovis sororem esse existimem.* In cod. Barb. est, *quod Jovem esse me dicam, nec tam eruditus, quod Min. me sororem meam Jovis esse sororem existimem:* quæ etiam ineptiora sunt. Lambinus edidit, *qui Jovem esse me dicam, non tam ineruditus, qui Min. Jovis filiam, meam sororem esse existimem:* idemque monet, Passeratium legere, *qui Min. Jovis* (subintell. filiam), *sororem meam, &c.* Ant. Augustinus legit, *non tam ineruditus qui Min. Jovis esse sororem existimem:* Ursinus autem, Pantagathum secutus, rectissime legi existimat, *qui Jovem esse me dicam, nec tam ineruditus, qui Minervam sororem existimem;* atque ita postea in cod. Nic. Perotti scriptum invenit.' *Beck.* Pro *tam* ante *insolens* C χ habent *ita:* pro *dico* C H S χ ψ *dicam:* pro *quam* C H S χ *non tam.* Tum, C H S χ *me sororem Jovis esse existimem.* Vid. Nojt. Varr.—5 C, ed. Rom. et al. cum Beck. *sisti.*—6 In C T χ *te* deest. Pro *debeas* Pal. 9. Gembl. et Ms. Vict. habent *soleas.* T *dicere* omittit.

NOTÆ

[e] *Sororem virginem*] Ait se tractare Minervam ut virginem, et suis honeste studiis uti. Volunt autem poëtæ hoc figmento Minervæ; quod omnes literati quasi fratres ejus sunt, quia studia tractant liberaliter, non quæstus gratia. Porro filia Jovis, et ex capite illius prognata traditur.

[f] *Non sivisti*] Clodius prostituerat sororem suam, et nunc ei stuprum ejus objicit.

Digitized by Google

prehendis, quod solere me dicas de me ipso gloriosius prædicare; 93. quis unquam audivit, cum ego de me, nisi coactus ac necessario dicerem? Nam si, cum mihi furta, largitiones, libidines objiciuntur, ego respondere soleo, meis consiliis, periculis, laboribus, patriam esse conservatam,[7] non tam sum existimandus de gestis rebus gloriari, quam de objectis[8] non confiteri. [*p.* 232.] Sed si mihi, ante hæc durissima reipublicæ tempora,[g] nihil unquam aliud objectum est, nisi crudelitas illius temporis,[9 h] cum a patria perniciem depuli; quid? me huic maledicto utrum non respondere, an demisse[A] respondere decuit? 94. Ego vero[10] etiam reipublicæ semper interesse putavi, me illius pulcherrimi facti, quod ex auctoritate senatus, consensu bonorum omnium, pro salute patriæ, gessissem, splendorem verbis[11] dignitatemque retinere; præsertim cum mihi uni in hac republica, audiente populo Romano, opera mea hanc urbem et hanc rempublicam esse salvam, jurato dicere fas fuisset.[i] Exstinctum est jam illud maledictum crudelitatis, quod me, non ut crudelem tyrannum, sed ut mitissimum parentem,[12] omnium civium studiis desideratum, repetitum, arcessitum vident. 95. Aliud exortum est: objicitur mihi meus ille discessus: cui ego crimini respondere sine mea maxima laude non possum. Quid enim, pontifices, debeo dicere? Peccati me conscientia

[A] *Lente.*

Cap. xxxv. 7 Barb. Mss. Car. Stephani et Lambini *servatam*. Tum, Lallem. delevit *non* ante *tam sum exist*.—8 Post *objectis* χ addit *rebus*, sed *non* ante *confiteri* omittunt Pal. 9. Ms. Vict. unus Pariss. Ms. Car. Steph. cum Schutz. et Orell.—9 Pro *illius temporis* Erf. Pal. 9. Franc. Ms. Vict. Ms. Car. Steph. habent *ea unius*.—10 Ms. Car. Steph. *vero* omittit. In C H S χ ψ deest *etiam*.—11 C, Franc. Ms. Vict. ed. Ven. 1480. *urbis*. Pro *retinere*

NOTÆ

[g] *Durissima reipublicæ tempora*] Ea intelligit tempora quibus ejectus est.

[h] *Crudelitas illius temporis*] Tempus designat quo Catilinæ conjurationem oppressit.

[i] *Jurato dicere fas fuisset*] Ultimo die consulatus, cum Ciceronem tribunus plebis Q. Metellus Nepos concione privasset, juravit rempub. a se servatam fuisse: tunc populus eum jure jurasse juravit. Vide lib. v. Ep. ad Metellum.

Digitized by Google

profugisse? At[13] id, quod mihi crimini dabatur, non modo peccatum non erat, sed erat res, post natos homines[14] pulcherrima. Judicium populi pertimuisse? At[15] id nec propositum ullum[16] fuit; et, si fuisset, duplicata gloria[k] discessissem. Bonorum mihi præsidium defuisse? falsum est. Me mortem timuisse? turpe est. XXXVI. Dicendum igitur est id, quod non dicerem, nisi coactus: (nihil enim unquam de me dixi sublatius,[i][17] asciscendæ laudis causa potius, quam criminis depellendi:) dico igitur, et quam possum[18] maxima voce dico: 96. Cum omnium perditorum et conjuratorum incitata[19] vis, duce tribuno[l] plebis, consulibus auctoribus, afflicto[20] senatu, perterritis equitibus Romanis, suspensa[k] ac solicita[1] tota civitate, non tam in me impetum faceret, quam per me in omnes bonos; me vidisse, si[2] vicissem, tenues reipublicæ reliquias; si victus essem, nullas futuras. Quod cum judicassem; deflevi conjugis miseræ discidium,[l][3] liberorum carissimorum solitudinem, fratris absentis amantissimi atque optimi casum, subitas fundatissimæ familiæ ruinas: sed his omnibus rebus vitam anteposui meorum civium; remque publicam[4] concidere unius discessu, quam omnium interitu occidere malui. Speravi (id quod accidit) me ja-

[i] *Gloriosius.* [k] *Dubia.* [l] *Disjunctionem.*

Wolf. legi mavult *fueri.*—12 χ *patrem.*—13 C T χ ψ *Aut.* Mox, ψ *crimen.* Pro *modo* H habet *mei.*—14 Lamb. *post hom. natos.*—15 C χ ψ *Aut.*—16 S *illum*: H *illud.*

CAP. XXXVI. 17 Gulielm. conjecit *sufflatius.*—18 Barb. *qua poss.*—19 *Incita* Pal. 9. Barb. Ms. Vict. et Ms. Lamb. cum Grut. In Pal. 3. 4. 5. deest.—20 Ante *afflicto* C H S T χ addunt *et.* Mox, in C et χ *præteritis.*—1 ψ et edd. nonnullæ *solicitata*: Franc. *solicitata ac suspensa.*—2 In χ deest *si.*—3 Edd. ante Lamb. *dissidium.* Tum, C S χ *solicitudinem.* Postea, C *amantissimi.*—4 C H S T *rempublicam.* Dein, *concedere* T, Pal. 1. 9. Ms. Vict. Ms. Car. Steph. Mss. Lambini: *condere* C H S χ, Barb. Mss. Ursini et edd. ante Lamb. *occedere* maluit Gulielm. Pro *unius* C H S T χ, Barb. et edd.

NOTÆ

[k] *Duplicata gloria*] Gloria ejus, 1. fuit cum Catilinæ conjurationem oppressit: 2. cum Clodio cessit, ne respublica perturbaretur, si quid ei restitisset.

[l] *Duce tribuno, &c.*] Consulibus Pisone et Gabinio, tribunus erat Pub. Clodius,

Digitized by Google

centem posse a vivis[5] viris fortibus excitari; si una cum bonis interiissem, nullo modo posse recreari. 97. Accepi, pontifices, magnum atque incredibilem dolorem: non nego: neque istam mihi ascisco sapientiam,[m] quam nonnulli in me requirebant, qui me animo nimis fracto esse atque afflicto loquebantur. An ego poteram, cum a tot rerum tanta varietate[6] divellerer (quas idcirco prætereo, quod ne nunc quidem sine fletu commemorare possum), inficiari me esse hominem, et communem naturæ sensum repudiare? Tum vero neque illud meum factum laudabile, nec[7] beneficium ullum a me in rempublicam[8] profectum dicerem, si quidem ea reipublicæ causa reliquissem, quibus æquo animo carerem: eamque animi duritiam, sicut corporis, quod, cum uritur, non sentit, stuporem potius, quam virtutem putarem. XXXVII. 98. Suscipere tantos animi dolores, atque ea, quæ capta urbe, accidunt victis, stante urbe, unum[9] perpeti, et jam se videre distrahi a complexu suorum, disturbari[10] tecta, diripi fortunas, patriæ denique causa[11] patriam ipsam amittere, spoliari populi Romani beneficiis amplissimis, præcipitari ex altissimo dignitatis gradu, videre prætextatos[12] inimicos,[n] nondum morte complorata, arbitria petentes[13] funeris;[o] hæc omnia subire conservandorum civium causa, atque ita, ut[14] dolenter ab-

vett. *meo;* Gryph. 1550. *meo unius*, prob. Garaton.—5 In T deest *vivis.*—6 Ern. conjecit *suavitate* vel *caritate* legend.—7 Lamb. *neque.*—8 C T *rep.* Franc. *republica.* Tum, T *confectum.*

CAP. XXXVII. 9 Rom. Ven. 1480. 1483. *vivum.*—10 C H S χ *disturbare.*—11 Pro *causa* C H S χ *eam.*—12 H S T χ ψ, Franc. omnes Pall. et Ms. Vict. *prætextos.*—13 *Parentes* C H S χ: *parentis* Dresd.—14 Pro *ut* C *tu;* H S χ *tum;* Dresd. et al. *cum;* Franc. *ut cum;* ed. 1472. *tamen.* Pro *absis* χ et

NOTÆ

[m] *Ascisco sapientiam*] Indolentiam Stoicorum intelligit.

[n] *Prætextatos inimicos*] Prætextatos inimicos dicit, quia magistratus gerebant quorum prætexta insigne fuit.

[o] *Arbitria funeris*] Per arbitria funeris pœnas lethales intelligit: nam vox hæc 'arbitrium' usurpabatur etiam in funeribus pro mercede libitinariorum, vespillonum, pollinctorum, et eorum omnium qui funera curabant.

Digitized by Google

sis, non tam sapiens, quam ii,[p] qui nihil curant, sed tam amans tuorum ac tui, quam communis humanitas postulat;[15] ea laus præclara atque divina. Nam, qui ea, quæ nunquam cara ac jucunda duxit, animo æquo reipublicæ causa deserit, nullam benevolentiam insignem in rempublicam[16] declarat: [*p.* 233.] qui autem ea relinquit, reipublicæ causa, a quibus cum summo dolore divellitur, ei patria cara est; cujus salutem[q] caritati[17] anteponit suorum. 99. Quare, disrumpatur licet ista furia,[r] [atque] audiat hæc ex me, quoniam lacessivit. Bis servavi,[18] ut consul togatus[s] armatos vicerim, privatus[t] consulibus[19] armatis cesserim. Utriusque temporis fructum tuli[20] maximum; superioris, quod[1] ex senatus auctoritate, et senatum, et omnes bonos, meæ salutis causa, mutata veste vidi; posterioris, quod et senatus, et populus Romanus, et omnes mortales, et privatim et publice judicarunt, sine meo reditu rempublicam salvam esse non posse.

100. Sed hic meus reditus, pontifices, vestro[2] judicio

Dresd. *assis; C adsis.*—15 ψ *postulabat.* Edd. pleræque ante Grut. *præcl. ac div.* Lamb. *præcl. est ac div.*—16 C *in rep.*—17 C χ *caritatem.*—18 Lamb. (nisi quod hic *dirumpatur*), Oliv. Beck. et Orell. *Quare rempublicam* (*disrumpatur . . . lacessivit*) *bis servavi, &c.* Schutz. *Quare* (*disrumpatur . . . lacessivit*) *rempublicam bis servavi.* Ernesto *atque* suspectum est. In χ pro *atque* legitur *at:* præterea S χ *dirumpatur.* Garaton. conjecit legend. *Quare dirumpatur licet, audiat hæc ex me ista furia, quoniam lacessivit. Remp. bis servavi, qui consul tog. &c.*—19 ψ *consul.* Lamb. h. l. ita dedit, *et cum consul tog. arm. vici, et cum priv. cons. arm. cessi.*—20 Franc. *retuli.*—1 Pro *quod* ed. Wald. habet *quidem.* In Franc. 1. deest.—2 Pro *vestro* χ habet *non.* Mox, Franc. 1. *in*

NOTÆ

p *Ut dolenter absis, non tam sapiens quam ii*] Dicit Cicero se multa laude dignum esse, quod abfuerit cum suo suorumque dolore, non ut ii philosophi qui nihil rerum humanarum curant, quales sunt Stoici; se autem omnia amplexum fuisse in quibus agebatur de reipublicæ salute.

q *Cujus salutem*] Discessit Cicero in exilium reipublicæ causa, ne si armis se defenderet contra Clodium, rempub. in discrimen adduceret.

r *Disrumpatur ista furia*] Furiam Clodium appellat, quo invito ostendit non minus gloriosum sibi fuisse reditum suum, quam victoriam de Catilinæ conjuratione reportatam.

s *Consul togatus*] Cicero togatus, et versatus semper in foro, Catilinam vicit, et illius socios conjurationis.

t *Privatus*] Clodio et coss. eundo in exilium cessit privatus, quia tunc nullum magistratum gerebat.

Digitized by Google

continetur. Nam, si vos me in meis ædibus collocatis, (id quod in omni mea causa semper studiis, consiliis,[3] auctoritatibus, sententiisque fecistis) video me plane ac sentio restitutum. Sin mea domus non modo mihi non redditur, sed etiam monumentum præbet[4] inimico doloris mei, sceleris sui, publicæ calamitatis; quis erit, qui hunc reditum potius, quam pœnam sempiternam putet? In conspectu præterea totius urbis[5][u] domus est mea, pontifices: in qua si manet illud, non monumentum [urbis], sed sepulcrum, inimico[6] nomine[w] inscriptum; demigrandum potius aliquo est, quam habitandum in ea urbe, in qua tropæa[x] et de me et de republica videam constituta. XXXVIII. 101. An ego tantam aut animi duritiem[7] habere, aut oculorum impudentiam[y] possim, ut, cujus urbis servatorem me esse senatus omnium assensu toties judicarit, in ea possim intueri domum meam eversam, non ab inimico meo, sed ab hoste communi,[8] et ab eodem exstructam et positam in oculis civitatis,[n] ne unquam conquiescere[9] possit fletus bonorum? Sp. Melii,[10][z] regnum appetentis, domus est

[w] *Verbis inimici.* [n] *Conspectu omnium.*

meis sedibus.—3 In C H S χ ψ deest *consiliis.*—4 C *probet.*—5 Verbum *urbis* suspectum est Ernesto.—6 Lamb. *inimici.* Tum, alii *scriptum.*

CAP. XXXVIII. 7 C H T et Lamb. *duritiam.*—8 Pro *communi* χ *criminum.* Ante *exstructam* Lamb. et Oliv. addiderunt *ædem.* Pantagathus conjecit legend. *exstructam sepulturam.* Quidam ap. Ern. conjecit *domum exstructam.* In T *destructam.*—9 χ *nunquam*, et Dresd. *exquiescere.*—10 C χ *Sp. Malii:* ed.

NOTÆ

[u] *In conspectu totius urbis*] In Palatio sita erat domus Ciceronis.

[x] *Tropæa*] Tropæum monumentum dixerunt, nunc marmoreum, nunc æneum cum inscriptione, et titulis ævo perpetuo duraturis. Interdum si materia non suppetebat, lapides in ingentem cumulum aggerendo, vel arborem ingentem excisis ramis, ibidemque hostium spolia statuendo, in memoriam posteritatis, bonis et fortibus viris pro tropæis erigebant. Vide Alex. ab Alex. Genial. Dier. I. 21.

[y] *Oculorum impudentiam*] Oculi signa sunt pudoris.

[z] *Sp. Melii*] Melius ille interfectus est a Servilio Ahala, cum in penuria frumenti largitiones fecisset populo: ejus domus diruta est, et publicata bona.

complanata.[o] Ecquid[11] aliud? æquum accidisse Melio populus Romanus[12] judicavit:[p] nomine ipso Æquimelii,[a] stultitia pœna[13] comprobata est. Sp. Cassii[b] domus ob eandem causam[14] eversa: atque in eodem loco ædes posita Telluris. In Vacci[15] pratis domus fuit M. Vacci,[c] quæ publicata est et eversa, ut illius facinus memoria et nomine loci notaretur. M. Manlius,[16] cum ab ascensu Capitolii Gallorum impetum repulisset,[d] non fuit contentus beneficii sui gloria: regnum appetisse est judicatus: ergo ejus domum eversam duobus lucis[17] convestitam videtis. Quam igitur majores nostri[e] sceleratis ac nefariis civibus maximam pœnam constitui posse arbitrati sunt; eandem ego subibo ac sustinebo, ut apud posteros nostros non exstinctor conjurationis et sceleris, sed auctor et dux fuisse videar?[18] 102. Hanc vero, pontifices, labem[q] turpitudi-

[o] *Æquata solo.*
[p] *Populus judicavit tractatum fuisse pro merito.* [q] *Notam.*

Wald. *Sp. Metelli.* Al. *Mælii . . . Mælio . . . Æquimelii.*—11 C H S *et quid.* In Franc. *et si quid aliud æqui accidisse:* Dresd. et ed. Wald. *et quid aliud æquum accidisse.*—12 C χ ψ *populus R. Mallio:* Barb. et Mss. Lambini *populus R. Melio.*—13 Lambinus dedit *Ecquid aliud* (omisso *æquum*) *accidisse . . . judicavit? nomine . . . stultitiæ pœna.* Schutz. quoque recepit *stultitiæ.* Lallem. e conjectura Grævii recepit *Æquimelii Melii pœna compr. est:* et Beck. de sententia Marclandi *Ecquid aliud? æq. . . . judicavit nomine ipso Æquimælii; stultitia pœna compr. est.* Garaton. conjecit legend. *Sp. Melii oppetentis domus est compl.; æq. accid. Melio populus Romanus jud.: nomine ipso Æquimelii pœna compr. est.* Vid. Nott. Varr.—14 Ms. Lamb. *Sp. Cassio,* et C H S χ *ob eam causam.*—15 χ *Vacti:* ita etiam paulo post C χ ψ. Pro *pratis* C *patris.*—16 Al. *Manilius.*—17 C H T χ, Franc. Dresd. ed. 1472. *locis.*—18 C

NOTÆ

[a] *Æquimelii*] Complanatio illa ubi Melii domus sita erat, postea Æquimelium dictum est.

[b] *Sp. Cassii*] Spurius Cassius ter consul fuit; verum cum in suspicionem regni affectandi venisset, de rupe Tarpeia dejectus est A. U. C. 282. Liv. lib. II.

[c] *M. Vacci*] M. Vaccus, Fundanorum dux, contra Romanos pugnavit: ejus ædes in Palatio dirutæ sunt, et prata Vacci appellatæ.

[d] *Repulisset*] A. U. C. 369. ut Livius lib. VI. refert, Manlius repulit Gallos qui, incensa urbe, in Capitolium irrumpebant. Verum cum in suspicionem regni affectandi venisset, e Capitolio præceps datus est.

[e] *Quam igitur majores nostri*] Ostendit quam indignum sit, ut qui rempublicam conservavit, eadem infamia, spoliatus domo, notetur, qua notati sunt a majoribus, qui eam perdere conati sunt.

Digitized by Google

nis et inconstantiæ poterit populi Romani dignitas sustinere, vivo senatu, vobis[19] principibus publici consilii, ut domus M. Tullii Ciceronis cum domo Fulvii Flacci,[20] [f] ad memoriam pœnæ publice constitutæ conjuncta esse videatur? M. Flaccus, quia cum C. Graccho contra salutem reipublicæ fecerat, et senatus sententia est interfectus, et[1] ejus domus eversa et publicata est; in qua[2] porticum post aliquanto Q. Catulus[g] de manubiis[h] Cimbricis fecit. Ista autem fax[i] ac furia patriæ, cum urbem, Pisone et Gabinio ducibus, cepisset,[3] occupasset, teneret, uno eodemque tempore et clarissimi viri mortui monumenta delebat, et meam domum cum M.[4] Flacci domo conjungebat: ut, qua pœna senatus affecerat eversorem civitatis, eadem iste, oppresso senatu, afficeret eum, quem patres conscripti custodem patriæ judicassent. XXXIX. 103. Hanc vero in Palatio atque in pulcherrimo urbis loco porticum esse patiemini, furoris tribunicii, sceleris consularis, crudelitatis conjuratorum, calamitatis reipublicæ, doloris mei defixum[r] indicium[5] ad memoriam omnium gentium sempiternam? [*p.* 234.] quam porticum pro amore,[6] quem habetis in rempublicam, et semper habuistis, non modo sententiis, sed, si opus esset, manibus vestris disturbare cuperetis;

[r] *Stabilitum.*

videatur.—19 T et Ms. Lamb. *nobis*: χ *vivis.*—20 Lamb. *Fulvii et Flacci.* Mox, ψ *publicæ.*—1 Particulas *et* ante *senatus* atque ante *ejus* delevit Lamb. Pro *ejus* in χ *cujus.*—2 Pro *in qua* Beck. legi mavult *in cujus area.* —3 Pro *ducibus* χ *consulibus*, et pro *cepisset* Franc. Dresd. *confecisset*; ed. 1472. *fecisset.*—4 Prænomen omittunt Franc. Barb. Ms. Steph. et Ms. Lamb.

CAP. XXXIX. 5 C χ *judicium.*—6 In marg. ed. Lamb. conjicitur *pro se*

NOTÆ

[f] *Flacci*] Fuit ille M. Flaccus, qui cum Graccho, Tiberii fratre, a L. Opimio consule interfectus est A. U. C. 632. Lege Plut. in Gracch.

[g] *Q. Catulus*] A. U. C. 652. Q. Lutatius Catulus proconsul cum Mario Cimbros vicit.

[h] *De manubiis*] Manubiæ sunt spolia quæ ab hostium manibus ablata sunt.

[i] *Ista autem fax*] Clodius fax ab Cicerone dicitur, quia rempublicam perdebat.

Digitized by Google

nisi quem forte illius castissimi sacerdotis[k] superstitiosa dedicatio deterret.[7]

104. O rem, quam homines soluti ridere[8] non desinant; tristiores autem sine maximo dolore audire non possint![9] Publiusne Clodius, qui ex pontificis maximi domo religionem eripuit, is[10] in meam intulit? hunccin' vos,[11] qui estis antistites cærimoniarum et sacrorum, auctorem habetis et magistrum publicæ religionis? O Dii immortales! (vos enim hæc audire cupio) P. Clodius vestra sacra curat? vestrum numen horret? res omnes humanas religione vestra contineri putat? Hic non illudit auctoritati horum[12] omnium, qui adsunt, summorum virorum? non vestra, pontifices, gravitate abutitur? Ex isto ore, religionis verbum excidere aut elabi potest? quam[13] tu eodem ore, accusando senatum, quod severe de religione decerneret,[l] impurissime teterrimeque violasti.[14] XL. 105. Aspicite, aspicite,[15] pontifices, hominem religiosum, et, si vobis videtur, (quod est bonorum pontificum) monete eum, modum quendam esse religionis: nimium esse superstitiosum[16][m]

---

amore.—7 T *deterreret.*—8 *Soluti et cura liberati rid.* Franc. Dresd. *soluti, a cura liberati, rid.* edd. ante Grut. qui auctoritate Pal. 9. et Gembl. delevit verba *a cura liberati.* Pro *soluti* in C H S *a cura liberati*; T χ ψ *soluti a cura.* Lamb. edidit *homines cura soluti ac liberati*; et in marg. legitur, ' Al. *homines soluti a cura et liberati.*' Mox, H S χ ψ, Barb. et ed. Hervag. *desinunt.*—9 H ψ, Franc. Dresd. Barb. ed. Hervag. *possunt.*—10 In Ms. Car. Steph. deest *is.* —11 *Hunc, inquam, in vos* C T χ: *hunc, inquam, vos* H S, Franc. Dresd. edd. Rom. Ven. 1480. 1483. *hunc vos* Ms. Car. Steph. *hunc, inquam, etiam vos* Lamb. *hunccine vos* alii.—12 C *eorum.*—13 *Quam* Lamb. Wolf. Beck. et Orell. *quum* ceteri.—14 Post *violasti* Lambinus interrog. notam posuit.

Cap. XL. 15 *Aspicite* semel tantum legitur in T, Ms. Lamb. et Ms. Car. Steph.—16 Verba *nimium esse superstitiosum* suspecta fuerunt Lambino.—

NOTÆ

[k] *Castissimi sacerdotis*] Acerba in Clodium ironia, qui habitu muliebri in domum Cæsaris, pontificis maximi, in qua mulieres pro populo faciebant, libidinis causa ingressus est.

[l] *Quod severe de religione decerneret*] Quando Clodius de incestu accusatus est, spe corrumpendi judicii obtinuit, annitente M. Pupio consule, ne ea de re senatus judicaret.

[m] *Superstitiosum*] Ridet et pungit Clodium ironice, quem superstitiosum nimis esse ait, id est religiosum, et cupidum videndi, quæ viris videre non licet.

Digitized by Google

non oportere. Quid tibi necesse fuit anili[17] superstitione,[n] homo fanatice,[o] sacrificium, quod alienæ domi fieret, invisere? quæ[18] autem te tanta mentis imbecillitas tenuit, ut non putares, Deos satis posse placari, nisi etiam muliebribus[19] religionibus[p] te implicuisses? quem unquam audisti majorum tuorum, qui et sacra privata coluerunt, et publicis sacerdotiis præfuerunt, cum sacrificium Bonæ Deæ fieret, interfuisse? neminem, ne illum quidem,[20] qui cæcus est factus.[1] [q] Ex quo intelligitur, multa in vita falso homines opinari; cum ille, qui nihil viderat[2] sciens quod nefas esset, lumina amisit;[3] istius, qui non solum aspectu, sed etiam incesto flagitio et stupro polluit cærimonias, pœna omnis oculorum ad cæcitatem mentis est conversa.[4] Hoc auctore tam casto, tam religioso, tam sancto, tam pio, potestis, pontifices, non commoveri, cum suis dicat se manibus domum civis optimi evertisse, et eam iisdem manibus consecrasse?

106. Quæ tua fuit consecratio?[r] Tuleram, inquit, ut

17 Franc. *an illa:* ed. 1472. *an illi.*—18 T *An quæ.* In C H S T χ *te* deest. Dein, T *tantæ.*—19 Pro *muliebribus* T *vulneribus.*—20 In H deest *quidem.*—1 Nonnullæ edd. vett. *factus est.*—2 Sex Oxonn. Mss. et ed. 1472. *videret.*—3 Marclandus conjecit *amiserit* legend. Wolf. legi mavult *si quidem . . . amiserit.*—4 Dresd. *stupro ad cæcitatem ment. est conversa;* Franc. 1. et ed. 1472. *stupro ad cæcitatem ment. est conversus,* omissis verbis interjectis.—

NOTÆ

[n] *Anili superstitione*] Iterum significat Clodii ingressum in opertum Bonæ Deæ.

[o] *Fanatice*] Fanatici proprie sacerdotes sunt, qui furore correpti in fanis oracula fundebant. Ii porro furore illo affecti caput jactare, et comas excutientes rotare solebant, ut ait Fabius II. 3. ex quo qui atræ bilis abundantia caput jactant, fanatici quoque appellantur ab Ulpiano.

[p] *Muliebribus religionibus*] Per muliebres religiones ea intelligit sacrificia quæ a solis mulieribus Bonæ Deæ de nocte fiebant. Incestum Clodii impium profert.

[q] *Qui cæcus est factus*] Appius Claudius, licet præ senectute oculis orbatus esset, tamen senatus principatum tenuit, et cum Pyrrho pacem dissuasit. Livius ait lib. IX. ira Deorum excæcatum esse.

[r] *Consecratio*] Consecratio sine aræ aut signi dedicatione, et a tribunis plebis capite velato, concione advocata, adhibito tibicine, foculo posito in rostris, fiebat. Dedicatio vero nec sine templo, vel ara, vel signo adhibito, nec sine universo pontificum collegio, uno eorum postem tenente,

Digitized by Google

mihi liceret.[s] Quid? non exceperas,[5] ut, si quod jus non esset rogare,[t] ne esset rogatum?[6] Jus igitur statuetis[u] esse, uniuscujusque vestrum sedes, aras, focos, Deos penates subjectos[7] esse libidini tribuniciæ? in quem quisque per homines concitatos irruerit, quem impetu[8] perculerit, hujus domum non solum affligere, (quod est præsentis insaniæ,[9] quasi tempestatis repentinæ) sed etiam in posterum tempus religione sempiterna[10] obligare? XLI. 107. Equidem sic accepi, pontifices, in religionibus suscipiendis, caput esse, interpretari, quæ voluntas Deorum immortalium esse videatur: nec est ulla erga Deos pietas, nisi[11] honesta de numine eorum ac mente opinio, cum expeti nihil ab iis, quod sit injustum atque inhonestum,[12] arbitrere. Hominem invenire ista labes tum, cum omnia tenebat, neminem potuit, cui meas ædes[13] addiceret, cui traderet, cui donaret: ipse[14] cum loci illius, cum ædium cupiditate flagraret, ob eamque causam unam, una justa illa rogatione[15] sua vir bonus dominum se in meis bonis esse[16] vo-

5 Edd. nonnullæ, teste Grævio, *Quid nam exc.?* al. *Quid non exc.* ed. 1472. *Quid non expectas?* Mox, pro *quod* C habet *quiem* cum asterisco; H χ ψ *quem*; T, Dresd. Barb. *quis*; Lamb. Wolf. Beck. et Orell. *quid*. In T, Dresd. Barb. deest *ut*.—6 Ms. Car. Steph. *nec esset*, et H *rogatus*. Pro *Jus* C χ habent *His*.—7 χ, Dresd. Franc. ed. 1472. *sublatos*.—8 C H S *impetum*. Tum, H S T χ *pertulerit*.—9 Lamb. e conjectura dedit *infamiæ*.—10 Junt. Lamb. *semp. relig.*

CAP. XLI. 11 Pro *nisi* C χ exhibent *si*. Ante *de numine* χ addit *et*.—12 *Inj. aut inh.* C T, Barb. ed. Hervag. *inj. ac inh.* H et edd. vett. Dein, *arbitrari* H: *arbitrare* C S χ ψ, Barb. et edd. ante Naug.—13 C *meas sedes*: Hervag. Manut. Lamb. *ædes meas*: ed. Rom. Ven. 1483. Naug. *sedes meas*. In Barb. et Ven. 1480. deest *ædes*.—14 C H S χ ψ omittunt *ipse*. Mox, in C H S χ, Franc. ed. Rom. Ven. 1483. legitur *tum ædium*.—15 ' *Una justa illa rog.*]

NOTÆ

et prisca et solennia verba dicente, fiebat.

[s] *Ut mihi liceret*] Per dialogismum narrat Clodium tulisse, ut Ciceronis domus consecraretur; id est, addiceretur numini alicui, et obligatione sempiterna obligaretur.

[t] *Si quod jus non esset rogare, &c.*] Debuisset etiam ferre Clodius, ut, si nullum esset jus legitimum consecrandi meam domum, hæc consecratio nulla foret.

[u] *Jus igitur statuetis*] Ostendit a consequentibus quam furiosa futura sit tribunicia potestas, si ei semel consecrandi domum facultas concedatur.

Digitized by Google

liusset; tamen illo ipso in furore suo non est ausus meam domum, cujus cupiditate inflammatus erat, possidere. [p. 235.] Deos immortales existimatis, cujus labore et consilio sua ipsi templa tenuerunt, in ejus domum afflictam et eversam per unius hominis[17] sceleratissimi nefarium latrocinium, immigrare voluisse?[x] 108. Civis est nemo in tanto populo,[18] extra[t] contaminatam illam et cruentam P. Clodii manum, qui rem ullam de meis bonis attigerit, qui non pro suis opibus in illa tempestate[19] defenderit: at, qui aliqua se contagione prædæ, societatis, emtionis, contaminaverunt, nullius neque privati neque publici judicii pœnam effugere potuerunt. Ex his igitur bonis, quorum nemo[20] rem ullam attigit, qui non omnium judicio sceleratissimus haberetur, Dii immortales domum meam concupiverunt? Ista tua pulchra[y] Libertas Deos penates et[1] familiares meos lares expulit, ut a te ipsa,[2] tanquam in captivis sedibus, collocaretur?[z] 109. Quid est sanctius,[a] quid omni religione munitius, quam domus uniuscujusque civium? hic aræ sunt, hic foci, hic Dii penates, hic sacra,[3] religiones, cærimoniæ, continentur: hoc perfugium est ita sanctum omnibus, ut inde abripi[4] neminem fas sit. XLII. Quo

[t] *Præter.*

Hoc vitiosum esse nemo dubitet. Lambinus corrigit *universa illa rog.* nullo sensu: Gruterus *ista illa rog.* deleto *una*: non melius. Quid si *injusta illa rog.?*' Ern. In C H S χ ψ deest *sua*.—16 C non habet *esse*. Tum, in H et S legitur *voluit*. Paulo post, in χ deest *suo*.—17 Gruter. e Pal. 9. et Ms. Vict. dedit *per vim hominis*. Ern. conjecit *per istius hominis* legend.—18 Junt. Lamb. *tanto in pop.*—19 C H S T χ, Barb. *illam tempestatem*; unde Garaton. conjecit *in illa me temp.* Dein, H S *defenderet*: ψ *defenderim*.—20 Ms. Car. Steph. *quibus nemo*: Ms. Lamb. *ex quibus nemo*.—1 Dresd. copulam omittit. —2 *Ut te ipsa . . . collocaret* Pal. 9. Ms. Vict. Lamb. et Gruter. Pro *ipsa* in T est *ipso*. Pro *captivis* idem Ms. *capitis*. Tum, Dresd. *collocaverunt*. Nonnulli ap. Lamb. legi jusserunt *in capt. ædibus*.—3 C H S T χ *sacræ*. Edd. ante Lamb. *sacræ religionis cerimoniæ*.—4 C T ψ *arripi*.

NOTÆ

[x] *Immigrare voluisse*] Docet Deam Libertatem non venire per latrocinium in ejus ædes eversas, qui libertatem in hac urbe conservavit.

[y] *Ista tua pulchra*] Ironia.

[z] *Ut a te ipsa*] Optabat Clodius hanc habere Ciceronis domum.

[a] *Quid est sanctius*] Dicitur illud sanctum, quod est inviolabile, et religione sancitum ac munitum.

Digitized by Google

magis est furor istius[5] ab auribus vestris repellendus, qui, quæ majores nostri religionibus tuta nobis et sancta esse voluerunt, ea iste[6] non solum contra religionem labefactavit, sed etiam ipsius religionis nomine evertit.

110. At quæ Dea est? Bonam esse oportet,[b] quandoquidem[7] est abs te dedicata. Libertas, inquit, est.[8] Eam tu igitur domi meæ collocasti, quam ex urbe tota sustulisti? Tu, cum collegas[9] tuos, summa potestate præditos, negares liberos[c] esse; cum in templum Castoris aditus[d] esset apertus nemini; cum hunc[e] clarissimum virum, summo genere natum, summis populi beneficiis usum, pontificem, et consularem, et singulari bonitate et modestia[10] præditum, (quem satis mirari, quibus oculis aspicere audeas, non queo[11]) audiente populo Romano, a pedissequis conculcari juberes; cum indemnatum[12 f] exturbares, privilegiis tyrannicis irrogatis; cum principem[g] orbis terræ virum,[13] inclusum domi contineres; cum forum armatis ca-

Cap. xlii. 5 A Franc. Dresd. et ed. 1472. abest *istius*. Mox, C χ *nostris*.—6 Nonnulli, teste Lamb. omittunt *iste*. Mox, in Dresd. deest *ipsius*.—7 *Quoniam quidem* χ, Franc. Barb. Guelf. et edd. vett. quædam: *quin quidem* Dresd. *quæ quidem* conjecit Grævius. In C H χ *est* omittitur.—8 *Est* omittunt C H S T χ, Franc. Dresd. Barb. edd. Rom. Wald. Ven. 1480. 1483. Junt. Lamb. Beck. et Orell. Verba *Eam . . . sustulisti* in Dresd. desunt.—9 *Tecum colligas* χ: *Tum, cum collegas* Dresd. Mox, C χ *negaret*.—10 *Bonitate ejusdem et mod.* Dresd. Barb. ed. 1472. *bonitate eidem et mod.* χ: *bonitate eundem et mod.* Franc.—11 Edd. pleræque ante Lamb. *quem, quibus oculis aspicere audeas, satis mirari non queo*. Pro *audiente* χ habet *audire*; et pro *a pedissequis* Dresd. *impedisse quis*.—12 T *indamnatum*: H *in dominatus*.—13 Franc. *terrarum*, omisso *virum*, prob. Grævio. Mox, in C deest *forum*.—

NOTÆ

[b] *Bonam esse oportet*] Alludit ad Bonam Deam, cujus incestu sacra Clodius violaverat: hincque ei conciliat odium ex repugnantibus: nam libertatem sublatam probat signorum frequentatione.

[c] *Negares liberos*] Cum intercederent ejus collegæ pro reditu Ciceronis, eos esse liberos negavit, adeoque hanc intercedendi potestatem non habuisse.

[d] *In templum Castoris aditus*] Clodius in hoc templo tulit legem contra Ciceronem, qui, ne impediretur, gradus abstulit, ne cui in illud pateret aditus.

[e] *Hunc*] Lucullum intelligit.

[f] *Indemnatum*] Ciceronem significat, qui indemnatus pulsus est in exilium.

[g] *Cum principem*] De Pompeio loquitur, qui cum deprehendisset se a sicario a Clodio immisso appetitum esse, coactus est abstinere a publico.

Digitized by Google

tervis perditorum hominum possideres;[14] Libertatis simulacrum in ea domo[15] collocabas, quæ domus erat ipsa indicio[t] tui crudelissimi dominatus, et miserrimæ populi Romani servitutis? 111. Eumne potissimum Libertas domo sua[16] debuit pellere, qui nisi fuisset, in servorum potestatem civitas tota venisset? XLIII. At unde inventa[17] est ista Libertas? quæsivi enim diligenter. Tanagræa[h] quædam meretrix fuisse dicitur: ejus non longe a Tanagris simulacrum e marmore in sepulcro positum fuit. Hoc quidam homo nobilis,[i] non alienus ab hoc religioso Libertatis sacerdote, ad ornatum ædilitatis suæ deportavit: etenim cogitarat omnes superiores muneris splendore superare. Itaque omnia signa, tabulas,[18] ornamentorum quod superfuit in[19] fanis, et communibus locis, tota e Græcia, atque insulis omnibus, honoris populi Romani causa,[20][k] sane frugaliter[l] domum suam deportavit. 112. Is posteaquam intellexit, posse se, interversa[u][1] ædilitate, a L. Pisone consule prætorem renuntiari, si modo eadem prima[2]

[t] *Nota.* [u] *Subtracta.*

14 Grævius legi mavult *obsideres.*—15 H S *in hac domo.*—16 Franc. *sua domo.* Tum, C T χ, Dresd. *depellere.* Paulo post, C χ et Dresd. *potestate.*

CAP. XLIII. 17 *Inventa* non est in S. Mox, C *diligentes.* Pro *Tanagræa* Dresd. habet *tam grata.*—18 H et S *tabularum.*—19 Dresd. præpositionem omittit. In T et ed. Wald. legitur *infamibus.* Mox, *locis* omittunt S χ, Pal. 9. et Ms. Vict. prob. Grutero. In Franc. legitur *et locis omnibus.* Tum, C T χ *in tota Græcia.* H S præpositionem omittunt. Denique, Lamb. *atque ex insulis.*—20 In Dresd. deest *causa.*—1 Ern. conjecit *intermissa* legend. Pro *ædilitate* χ *utilitate;* et pro verbis *a L. Pisone* C H S χ ψ *Alpis se.* Post *consule* H S addunt *posse.* In S deest *prætorem*, spatio relicto. Denique, C T χ exhibent *renuntiare.*—2 Dresd. *si modo eam prima litera comp. hab. aliquam.*

NOTÆ

[h] *Tanagræa*] Tanagra, seu Tanagris, urbs fuit Bœotiæ. In illa civitate fuit quædam insignis meretrix, cujus statua a Clodio pro Bona Dea, sive Libertate, consecrata fuit.

[i] *Homo nobilis*] Appium Clodii fratrem, hic joco Libertatis sacerdotem appellat.

[k] *Honoris populi Romani causa*] Prima vice qua ædiles ludos dabant, asportari curabant res pretiosissimas e toto orbe, et ex eis præcipue provinciis, in quas aut legati aut quæstores profecti fuerant, ut eas populo exhiberent.

[l] *Sane frugaliter*] Ironice furta Clodii carpit.

Digitized by Google

litera [m] competitorem habuisset aliquem; ædilitatem [n] duobus in locis, partim in arca,[o] partim in hortis suis collocavit: signum de busto [p] meretricis ablatum isti dedit, quod esset signum magis istorum,[3] quam publicæ libertatis. Hanc Deam quisquam violare audeat, imaginem [4] meretricis, ornamentum sepulcri, a fure sublatam, a sacrilego collocatam? hæc me domo mea pellet? [*p.* 236.] hæc, ultrix [5] afflictæ civitatis, reipublicæs poliis ornabitur? hæc erit in eo monumento, quod positum est, ut esset indicium [6] oppressi senatus ad memoriam sempiternam [7] turpitudinis? 113. O Q. Catule,[q] (patremne appellem,[8] an filium? recen-

In C H S T χ quoque legitur *aliquam*. Pantagathus conjecit *si modo eadem prematuritate comp.* Schottus Nod. Cic. I. 18. præposuit, *eadem prima lege*, aut *eadem prima licentia*, aut *si modo ea udemta alterum comp. hab. al.* aut *si modo eadem prætura comp. hab. al.*—3 Lamb. e conjectura *istorum sceleris:* Marclandus legi maluit *istorum licentiæ*.—4 C H S T χ *et imag.*—5 Ern. et Garaton. *victrix* maluerunt.—6 In C S χ *judicium*.—7 Pal. 9. Ms. Vict. et Ms. Car. Steph. *sempiternæ*. Lamb. edidit *turp. sempiternam*.—8 Grævius e Franc.

NOTÆ

[m] *Eadem prima litera*] Id est, si in ædilitate sua competitorem habuisset. Narrat Cicero, hunc nobilem hominem non alienum a Pub. Clodio intellexisse se posse prætorem a L. Pisone consule renuntiari, 'si modo,' inquit, 'eadem prima litera aliquem competitorem habuisset.' Porro appellat Cicero eadem prima litera competitorem, qui ejusdem est prænominis cum Pisone consule, id est, qui Lucius vocatur, quod prænomen prima tantum litera L vulgo scribebatur. Itaque recte dicit Cicero, appellatque eadem cum Pisone consule prima litera competitorem, qui non minus quam Piso, Lucius dicebatur, atque eadem prima litera L designabatur. Dum autem ait se posse prætorem a Pisone renuntiari, si Lucium competitorem habuerit aliquem, ludit scilicet Tullius in hac varia hujus prænominis Lucii acceptione, et data occasione Pisonem consulem hostem suum carpit et notat. 'Lucius' igitur dicebatur homo vilis et improbus, ut patet ex Tertulliano Apol. cap. 3. Dicit igitur Cicero, illum nobilem virum potuisse a Lucio Pisone prætorem renuntiari, si modo Lucium aliquem, hoc est vilem et improbum, non minus quam erat Lucius Piso, competitorem habuisset.

[n] *Ædilitatem*] Per ædilitatem, designat furta quæ in ea patrata sunt a Clodio: nam signa in provinciis ædiles conquirebant, et Romam deportabant ad ludorum ornatum: at hæc postea sibi Clodius retinuit.

[o] *In arca*] Pecuniam furto ablatam in arca sua deposuit, et alia signa in hortis suis, quo essent magnificentiores.

[p] *De busto*] Signum de sepulcro meretricis ablatum dedit Clodio fratri suo. Bustum autem appellat, quia in eodem loco, quo comburebantur corpora, sepeliebantur.

[q] *Q. Catule*] Q. ille Catulus Ciceronem patrem patriæ nominavit.

Digitized by Google

tior memoria filii est, et cum rebus meis gestis conjunctior) tantumne te fefellit, cum mihi summa et quotidie majora præmia in republica fore putabas? negabas fas esse, duos consules[9] esse in hac civitate inimicos reipublicæ. Duo sunt inventi, qui senatum tribuno furenti constrictum traderent; qui pro me patres conscriptos[r] deprecari, et populo supplices esse, edictis atque imperio vetarent; quibus inspectantibus[10] domus mea disturbaretur, diriperetur; qui denique ambustas fortunarum mearum reliquias suas[11] in domos comportari juberent. 114. Venio nunc ad patrem. Tu, Q. Catule, M. Fulvii domum, cum is fratris tui socer fuisset, monumentum tuarum manubiarum[12] [s] esse voluisti, ut ejus, qui perniciosa reipublicæ consilia cepisset, omnis memoria funditus ex oculis hominum ac mentibus tolleretur. Hoc si quis[13] tibi ædificanti illam porticum diceret,[14] fore tempus, cum is tribunus plebis, qui auctoritatem[15] senatus, judicium bonorum omnium neglexisset, tuum monumentum, consulibus non modo inspectantibus, verum adjuvantibus disturbaret, everteret, idque cum ejus civis, qui[16] rempublicam ex senatus auctoritate consul defendisset, domo conjungeret; nonne responderes, id, nisi eversa civitate, accidere non posse?

XLIV. 115. At videte hominis intolerabilem[17] audaciam cum projecta quadam et effrænata cupiditate. Monumen-

dedit *appellemne patrem.* Post *recentior* C H S T χ addunt *enim.*—9 Græv. e Mss. *duo cons.* In H deest *esse.*—10 C H S T χ, Barb. et edd. vett. *spectantibus.*—11 H S, Dresd. Barb. *tuas.* In C H S χ, Dresd. Barb. Ms. Car. Steph. edd. Rom. Ven. 1483. præpositio deest. Pro *comportari juberent* C H S T χ, Dresd. Ven. 1480. habent *comportarent.*—12 χ *monumentorum*, et C *tuorum manubiorum.*—13 Ed. Rom. *si qui.*—14 Ern. conjecit *dixisset*, et paulo post *respondisses.*—15 Franc. 1. *qui ad auct, &c.* ed. 1472. *qui auct. sen. ad jud. bon.*—16 Verba *civis qui* in Dresd. desunt.

NOTÆ

[r] *Patres conscriptos*] Totus senatus intercedebat apud populum pro iis qui injuste a populo damnabantur; ac tum qui intercedebant, patres conscripti dicebantur.

[s] *Manubiarum*] De his jam dictum orat. I. in Verr. § 154. not.

tum iste nunquam aut religionem ullam excogitavit:[18] habitare laxe[19] et magnifice voluit, duasque et magnas et nobiles domos conjungere. Eodem puncto temporis, quo meus discessus isti causam cædis eripuit, a Q. Seio[20][t] contendit, ut sibi domum venderet: cum ille id negaret, primo se luminibus ejus[1] esse obstructurum minabatur. Affirmabat Postumus,[2] se vivo, illam domum istius nunquam futuram. Acutus adolescens ex ipsius sermone intellexit, quid fieri oporteret: hominem veneno apertissime[3] sustulit: emit domum, licitatoribus[4] defatigatis, prope dimidio carius, quam æstimabat.[5] 116. Quorsum igitur hæc oratio pertinet? domus mea illa[6] prope tota vacua est: vix pars ædium mearum decima ad[7] Catuli porticum accessit. Causa[8] fuit ambulatio,[u] et monumentum,[s] et ista[9] Tanagræa,[x] oppressa libertate, Libertas. In Palatio, pulcherrimo prospectu,[10] porticum cum conclavibus[y] pavimentatam tre-

[s] *Ædes sacra.*

CAP. XLIV. 17 χ *intollerabilis.*—18 *Unquam aut rel. ullam excogitavit?* Mss. nonnulli et edd. vett. cum Lallem.—19 Pro *laxe* T habet *late*; et C supra lin. *laxe.*—20 Pro verbis *a Q. Seio* C H S χ, edd. Rom. Brix. Ven. 1480. Med. habent *atque severe*; T *ut quæ sint*; Dresd. et Barb. *quæsivit*; ed. 1472. *ut quæsivit.* Tum, Naug. Oliv. *ut Q. Postumius sibi vend.* Pro verbis *Q. Postumius* C H habent *Vectius*; S, Rom. Brix. Ven. 1480. 1483. Med. *Q. Vesteius.*—1 In ψ deest *ejus.*—2 Nonnullæ edd. vett. cum Oliv. et Lall. *Postumius.* Pantagathus totum locum ita refinxit, *a Q. Seio contendit per Q. Postumium, ut sibi dom. venderet . . . Affirmabat Postumius Seio vivo illam domum, &c.* In Dresd. et Franc. legitur *ullam domum.* Paulo post, C χ *unquam fut.*—3 Dresd. *apparatissime.*—4 *Litigatoribus* Mss. et edd. ante Grut. qui e conjectura Augustini et Pantagathi dedit *licitatoribus* cum edd. seqq. —5 *Existimabat* χ: *extimabat* Franc. et ed. 1472. *æstimabatur* Schutz. e conjectura Garatoni, prob. Orellio.—6 Lamb. e Mss. *domus illa mea.* Pantagathus legi mavult *domus vicina illa.*—7 In Dresd. deest *ad.*—8 Pro *Causa* Ms. Guelf. *cã*, unde Ern. conjecit *ea* legend. Pantagathus legi maluit *Consuta.* —9 χ *ita.*—10 C χ *prospectum*: H *prospectam.* Mox, in C et χ deest *cum.* Tum,

NOTÆ

[t] *A Q. Seio*] Seius ædes continenter habuit: petiit autem ab eo Clodius superbe ut sibi domum venderet; ni faceret, ædificium exstructurum, quo aspectum ejus impediret.

[u] *Causa fuit ambulatio*] Non alia de causa vix decimam domus partem ad porticum Catuli adjecit, quam quia habere voluit ambulationem latam, et templum erigere illi meretrici sub nomine Libertatis.

[x] *Tanagræa*] Id est, meretrix illa, cui, sub nomine Libertatis Deæ, signum erexit.

[y] *Conclavibus*] Conclave locus est secretior in interioribus ædibus.

Digitized by Google

centum pedum concupierat, amplissimum peristylum;[11] [a] cetera ejusmodi, facile ut omnium domos et laxitate et dignitate superaret. Et homo religiosus, cum ædes meas idem emeret et venderet; tamen illis tantis tenebris[12] non est ausus suum nomen emtioni illi ascribere. Posuit scilicet Scatonem[13] illum, hominem sua virtute egentem,[y] [14] ut is, qui in Marsis,[a] ubi natus est, tectum, quo[15] imbris vitandi causa succederet, nullum haberet, ædes in Palatio nobilissimas emisse se diceret. Inferiorem ædium partem assignavit non suæ genti Fonteiæ,[16] [b] sed Clodiæ, quam reliquit: quem in numerum ex multis Clodiis nemo nomen dedit, nisi aut egestate aut scelere perditus. XLV. Hanc vos, pontifices, tam variam, tam novam[17] in omni genere voluntatem, impudentiam,[18] audaciam, cupiditatem comprobabitis?

117. Pontifex, inquit, affuit.[c] Non te pudet, cum apud pontifices res agatur, pontificem dicere, non collegium[19] pontificum affuisse; præsertim cum[20] tribunus plebis, vel denuntiare potueris, vel etiam cogere?[d] Esto: collegium

y *Deditum suis vitiis.*

Dresd. *clavibus.*—11 H et Lamb. *peristylium:* Dresd. *pistillum.*—12 Pantagathus conjecit *tantis in ten.*—13 *Catonem* C H S T χ, ed. Rom. *Stratonem* Gryph. *Statonem* edd. vett. pleræque. In Dresd. et ed. 1472. *posuit esse Catonem.*—14 Lamb. e conjectura dedit *sine virtute, egentem.*—15 C H S T χ, Barb. et edd. omnes ante Lamb. cum Wolf. Beck. Schutz. et Orell. *quod.*—16 C *Fontoiæ.*

Cap. XLV. 17 T *quam novam.*—18 Gulielm. conjecit *volutatam impudentiam.* Tum, *comprobatis* H S χ ψ, Dresd. *improbatis* C: *approbabitis* ed. 1472.—19 Ms. Car. Steph. *dicere, et non coll.* C H S χ ψ *dicere te, non coll.*

NOTÆ

[a] *Peristylum*] Peristylum locus est ædificatus in amplitudinem multis stylis, sive columnis, suffultus: porticus vero in longitudinem. Porro ista porticus strata lapidibus fuit.

[a] *In Marsis*] Marsi fortissimi sunt Italiæ populi, a Marso, Circes filio, orti; ex qua natione erat ille Scato, cujus nomine ædes illæ emebantur, ne eas sibi emere Clodius videretur.

[b] *Genti Fonteiæ*] In gentem Fonteii adoptatus transierat Clodius.

[c] *Pontifex affuit*] In consecratione domus affuisse pontificem Clodius dicebat; ideoque rite fuisse domum consecratam: sed eam ex hoc capite non recte consecratam fuisse probat Cicero.

[d] *Cogere*] Tribunorum hæc potestas fuit, ut pontificum collegium, captis

Digitized by Google

non adhibuisti.[1] Quid? de collegio quis tandem affuit? [*p.* 237.] posuerat enim auctoritatem[e] in uno,[2] quæ est in his omnibus: sed tamen auget et ætas et honos dignitatem. Opus erat etiam[3] scientia; quam etsi omnes consecuti sunt, tamen[4] certe peritiores vetustas facit. 118. Quis ergo affuit? Frater, inquit, uxoris[f] meæ. Si auctoritatem quærimus, etsi id est ætatis,[z] ut nondum[5] consecutus sit; tamen quanta[6] est in adolescente auctoritas, ea, propter tantam conjunctionem affinitatis, minor est putanda. Sin autem scientia est quæsita; quis erat minus peritus, quam is, qui paucis illis diebus in collegium venerat? qui etiam tibi erat magis obstrictus beneficio recenti,[g] cum se, fratrem[7] uxoris tuæ, fratri tuo germano antelatum videbat: etsi in eo providisti,[h] ne frater te accusare posset.[8] Hanc tu igitur dedicationem appellas, ad quam non collegium, non honoribus populi Romani ornatum pontificem, non denique adolescentem quenquam,[9] cum haberes in collegio familiarissimos, adhibere potuisti? Affuit is, si modo affuit, quem tu impulisti, soror rogavit, mater coëgit. 119. Videte igitur, pontifices, quid statuatis in mea causa de omnium fortunis. Ergone pontificem[10] putatis, si is pos-

[z] *Ejus ætatis.*

—20 In C deest *cum.*—1 Post *adhibuisti* in χ signum est interrog. et deinde scribitur *Quis.*—2 Verba *in uno* C H S χ omittunt.—3 Pro *etiam* C habet *et.* Mox, pro *etsi*, quod in Ms. Car. Steph. deest, C H ψ habent *si.*—4 Pal. 9. *tamen* omittit, prob. Grutero.—5 H *non solum.*—6 Lamb. *quanta quanta.*—7 C *fratris.* Mox, H et χ *videbit.*—8 Ms. Lamb. *possit.*—9 Post *quenquam* Lambinus addi volebat *scientem.*—10 *Verbone pontifices* Mss. plerique et edd.

NOTÆ

pignoribus, cogere possent certo loco adesse.

[e] *Posuerat enim auctoritatem*] Unus pontifex nihil efficiebat; sed omnes simul agere debebant: at istum non potuisse consecrare probat ab ætate, ab honore, et scientia, quæ in eo desiderabantur, et ad pontificis auctoritatem requiruntur.

[f] *Frater uxoris*] Fulviæ frater, qui unus erat e pontificibus, adhibitus fuit; qui etsi auctoritatem haberet et ætatem, tamen esset rejiciendus propter affinitatem cum Clodio.

[g] *Beneficio recenti*] Minus peritus erat, quia recenti beneficio Clodii ad pontificatum pervenerat.

[h] *Providisti*] Venenum fratri suo paravit Clodius.

Digitized by Google

tem[i] tenuerit et aliquid dixerit, domum uniuscujusque consecrare posse? At istæ dedicationes, et templorum et delubrorum religiones, ad honorem Deorum immortalium, sine ulla civium calamitate, a majoribus nostris constitutæ sunt. Est inventus[11] tribunus plebis, qui, consularibus copiis instructus, omni impetu furoris in eum civem irruerit, quem perculsum ipsa respublica suis manibus extolleret. XLVI. 120. Quid, si quis similis istius[k] (neque enim jam deerunt, qui imitari velint) aliquem mei dissimilem, cui respublica non tantum debeat, per vim afflixerit, domum ejus per pontificem dedicarit; id, vos ista auctoritate constituetis, ratum esse oportere? Dicetis,[12] quem reperiet pontificem? Quid? et tribunus plebis idem esse non potest pontifex? M. Drusus,[l] ille clarissimus[13] tribunus plebis, pontifex fuit. Ergo, si is Q. Cæpionis, inimici sui, postem[14] ædium tenuisset, et pauca verba fecisset, ædes Cæ-

pr. cum Grut. Oliv. *Ergone pontifices* Mss. pauci cum Græv. Hinc Ern. e conjectura cum Wolf. dedit *Ergone pontificem*. Ern. quoque conjecit legend. *Ergo per pontificem*. Lallem. e duobus Mss. suis recepit *Verbone pontificis*. Lamb. edidit *Verbone, pontifices, putatis, pontificem*. Pro verbis *putatis si* in T legitur *putatis ne*, et pro *postem* in χ ψ *pestem*. Tum, Mss. plerique et edd. vett. cum Græv. Oliv. Lall. Beck. Schutz. et Orell. *consecrari*. Paulo post, *At istæ ... sunt* e conjectura Grævii recepit Ern. *An istæ ... sunt?* ceteri. Dresd. præpositionem omisit ante *majoribus*. Denique, in C S χ *const. sint*.—11 Lamb. *Inventus est*.

CAP. XLVI. 12 C H S χ, Franc. Barb. ed. Rom. 1472. Ven. 1480. 1483. *Dicis:* Naug. Manut. et al. *Dicitis*. Tum, *reperit* C H S T χ, Franc. ed. Wald. *repererit* Ms. Car. Steph. Paulo post, Dresd. *Quidem trib. plebis:* Franc. et ed. 1472. *Qui et trib. pl.* Denique, Lamb. dedit *esse pontifex non potest*. C et edd. nonnullæ *potest* omittunt. In H S T χ ψ, Franc. Dresd. Barb. ed. 1472. Rom. Ven. 1480. 1483. et al. deest *pontifex*.—13 Post *claris-*

NOTÆ

[i] *Si is postem*] Quando ædes consecrabatur, postes ædis tenebantur, et verbis quibusdam sacris, præsentibus omnibus pontificibus, consecrabatur: at nihil horum a Clodio in hac domus consecratione observatum est.

[k] *Quid, si quis similis istius*] Hypothesim eventorum subjicit, ad periculum demonstrandum.

[l] *Drusus*] Cum senatus moleste ferret ab equitibus judicia exerceri, omni ope conatus est, ut per M. Drusum tribunum plebis ad se judicia transferret. Contra Drusum pro equitibus stetit Q. Servilius Cæpio. Si igitur Drusus, qui tribunus plebis erat et pontifex, postem domus Cæpionis tenuisset, additis verbis solennibus, eam consecrasset: quod nemo dixerit.

Digitized by Google

pionis essent dedicatæ? 121. Nihil loquor[m] de pontificio jure, nihil de ipsius verbis dedicationis, nihil de religione, cærimoniis:[15] non dissimulo me nescire ea, quæ, etiamsi scirem, dissimularem, ne aliis molestus,[16] vobis etiam curiosus viderer: etsi effluunt[17] multa ex vestra disciplina, quæ etiam ad nostras aures sæpe permanant. Postem teneri[18] in dedicatione oportere videor audisse templi: ibi enim postis est, ubi[19] templi aditus est et valvæ. Ambulationis postes nemo unquam tenuit in dedicando: simulacrum autem,[n] aut aram si dedicasti, sine religione loco moveri potest. Sed jam hoc dicere[20] tibi non licebit, quoniam pontificem postem tenuisse dixisti.

122. Quanquam quid ego de dedicatione[1] loquor? aut quid de vestro jure, et religione contra, quam proposueram, disputo? XLVII. Ego vero, si omnia solennibus verbis,[o] veteribus et priscis[2] institutis acta esse dicerem; tamen me reipublicæ jure defenderem. An, cum tu ejus civis[3] discessu, cujus unius opera senatus atque omnes boni civitatem[4] esse incolumem toties judicassent, oppressam te-

simus Victor. Lamb. et Grut. addunt *vir.*—14 χ *pestem.*—15 Lamb. *et car.*—16 C *molestiis.*—17 Dresd. et ed. 1472. *affluunt.* Tum, H et ed. 1472. *ex nostra discipl.*—18 ψ *tenere.*—19 Pro *ubi* in Dresd. *ut.* Lamb. malebat *ubi enim postis est, ibi templi, &c.* In Franc. 1. sex Oxonn. Mss. et ed. 1472. deest copula ante *valvæ.* Tum, Franc. Dresd. et edd. vett. verba *valvæ ambulationis* conjungunt.—20 C *dicet:* H S, Barb. ed. Rom. Ven. 1480. 1483. *diceret:* ed. 1472. *dicitur.* Pro *tibi* H S, Barb. Franc. edd. Rom. Wald. Ven. 1480. 1483. habent *ibi.* Tum, C *liceret.* Ante *tenuisse* χ addit *postem.*—1 S χ *de dicatione.* Dein, Ern. e conjectura cum Schutz. *loquor*, et paulo post *disputo*, ut est in Ms. Guelf. Ceteri *loquar . . . disputabo.*

Cap. XLVII. 2 Pro *priscis* in C H χ *præditis;* T et edd. vett. *prædictis;* Franc. Barb. Jannoctian. ed. 1472. *publicis.* Mox, in marg. ed. Lamb. scriptum, 'Fort. *acta esse diceres.*' Tum, ψ *resp. jure defenderet*, et in marg. 'Al. *reprehenderet.*'—3 In Franc. Dresd. Barb. ed. 1472. deest *civis.*—4 C χ omittunt

NOTÆ

[m] *Nihil loquor*] A consecrandi ritu per præteritionem, non legitimam fuisse consecrationem ostendit.

[n] *Simulacrum autem*] Simulacrum Tanagrææ Deæ Libertatis sine piaculo dejici potest, quia sine religione consecratum fuit.

[o] *Solennibus verbis*] Solennia verba sunt, quæ certis temporibus ac cærimoniis dicuntur, quæque legitima et ordinaria sunt. Facit autem hic concessionem hypotheticam, ut ad reipublicæ jus, id est, non sacrum et publicum, transeat.

Digitized by Google

terrimo latrocinio cum duobus sceleratissimis consulibus[p] rempublicam teneres;[5] domum ejus, qui patriam a se servatam perire suo nomine noluisset,[6] per pontificem aliquem dedicasses; posset recreata[a] respublica[7] sustinere. 129. Date[8] huic religioni aditum,[b] pontifices: jam nullum fortunis[q] communibus exitum reperietis. An, si postem tenuerit pontifex,[r] et verba, ad religionem Deorum immortalium composita,[c] ad perniciem civium transtulerit, valebit ad injuriam[9] nomen sanctissimum religionis; si tribunus plebis, verbis non minus[10] priscis, et pæne solennibus, bona civis cujuspiam consecrarit, non valebit? [*p.* 238.] Atqui C. Atinius,[s] patrum memoria, bona Q. Metelli,[t] qui eum ex senatu censor ejecerat,[11] avi tui, Q. Metelle, et tui, P. Servili,[u] et proavi tui, P. Scipio,[x] consecravit,[12] foculo posito

[a] *Restituta.* [b] *Date aditum huic consecrationi.*
[c] *Accommodata.*

civitatem. Pro *toties* ψ *totius.*—5 C H S T χ *tenere.*—6 χ *voluisset.*—7 C *rep.* —8 In T et Ms. Car. Steph. deest *date.* Tum, *de hac religione* habent C H S T χ, Ms. Car. Steph. et edd. ante Grut. Orellius conjecit legend. *Date, date huic religioni.*—9 *Val. injuria* C H S T χ, Pal. 9. Dresd. Barb. Ms. Vict. ed. 1472. *val. in injuriam* Franc. ed. Rom. Ven. 1480. *val. in injuria* Ven. 1483. ut volebat Gruter.—10 Pro *minus* χ *nimis.* Lambinus legi jussit aut *nec minus sol.* aut *et plane sol.* Ern. suspicabatur *bene* legend.— 11 Franc. Dresd. sex Oxonn. Mss. et ed. 1472. *rejecerat.* Tum, χ *Metelli.*

NOTÆ

[p] *Consulibus*] Pisone et Gabinio consulibus annitentibus, Clodius absentis civis domum consecravit, cum rempublicam oppressam teneret: quam consecrationem sibi iniquam ferre non debet respublica jam recreata.

[q] *Jam nullum fortunis, &c.*] Si aditus ille aperiatur, ut domus bene meriti de republica civis consecretur; idem etiam fortunis omnium bonorum civium perdendis ab improbis et factiosis civibus dabitur.

[r] *An, si postem tenuerit pontifex*] Ex pari probat non valere hanc consecrationem.

[s] *Atinius*] Cum Q. Metellus censor in legendo senatu Atinium Labeonem tribunum plebis præteriisset, ab eo de saxo Tarpeio dejici jussus est; sed obstitere reliqui tribuni plebis. Exemplis autem idem quod superius confirmat, ostenditque multas consecrationes factas a tribunis non valuisse.

[t] *Q. Metelli*] Is Metellus Macedonicus dictus est: de quo vide Plin. VII. 44.

[u] *P. Servili*] Loquitur de Servilio Isaurico.

[x] *Proavi tui, P. Scipio*] Is est Scipio, quem Metellus Pius, Numidici filius, adoptavit.

Digitized by Google

in rostris,[y] adhibitoque tibicine. Quid tum? num ille furor tribuni plebis, ductus ex nonnullis[13] veterum temporum exemplis, fraudi Metello fuit,[a] summo illi et clarissimo viro? Certe non fuit.[z] 124. Vidimus, hoc idem Cn. Lentulo[a] censori tribunum plebis facere. Numquid[14] igitur is bona Lentuli religionibus[15] obligavit? Sed quid ego ceteros? Tu, tu, inquam, capite velato,[b] concione advocata, foculo posito, bona tui Gabinii, cui regna omnia Syrorum, Arabum, Persarumque donaras,[16] consecrasti. Quodsi tum nihil est actum,[17] quid in meis bonis agi potuit? sin est ratum, cur ille gurges, helluatus[c] tecum simul reipublicæ[18] sanguinem, ad cœlum tamen exstruxit villam[d] in Tusculano visceribus ærarii; mihi meas ruinas, quarum ego similem totam urbem esse passus non sum, aspicere non licuit? XLVIII. 125. Omitto Gabinium. Quid? exemplo tuo bona tua nonne L. Mummius,[19][e] vir omnium fortissi-

[a] *Nocuit.*

Paulo post, S χ *Servilii.*—12 H *conservavit.*—13 T *nonnullorum.* Dein, *perveterum temporum* C H S χ, Barb. Guelf. Pal. 9. Ms. Vict. Ms. Car. Steph. edd. Rom. Ven. 1480. 1483. Junt. cum Lamb. Wolf. Beck. Schutz. et Orell. Pro *exemplis* in T *exemplum.*—14 χ *Numquam.*—15 *Religioni* χ ψ, Grut. Græv. Oliv. Lall. *religione* Lamb. Tum, T supra lin. *relegavit:* alii *religavit.*—16 C *dona:* H S χ ψ *donas.*—17 C *nihil extractum:* χ *nihil est ratum.* —18 Franc. *simul sugit reip.* ed. 1472. *simul fugit reip.* In C H S χ *sanguine.* Mox, *exstruit* C χ, Franc. Barb. ed. Wald. Beck. Schutz. et Orell. Postea, Lamb. conjecit *de visc. ærarii.*

CAP. XLVIII. 19 *Numius* Barb. *Ninnius* e conjectura Garatoni dederunt

NOTÆ

[y] *Foculo posito in rostris*] Describit ritus observari solitos in consecrationibus, quibus præterea addebatur sacrificium, ut habetur ex Plinio XXII. 6.

[z] *Non fuit*] Nulla fuit illa consecratio, non valuit, et bona sua Metellus, quanquam consecrata, retinuit.

[a] *Cn. Lentulo*] Lentulus censor fuit cum L. Gellio sex annis ante Ciceronem consulem.

[b] *Capite velato*] Pontifices sæpe capite velato sacra faciebant. Consecraverat autem Clodius bona Gabinii; et tamen hæc consecratio nulla habita est: ergo et suæ domus nulla est.

[c] *Helluatus*] Id est, sua omnia bona intemperantissime consumsit Clodius cum Gabinio, cui pecuniam publicam lege sua ex ærario decreverat pro administratione Syriæ.

[d] *Exstruxit villam*] Hac pecuniæ parte, quam non helluatus est in libidinibus, exstruxit villam Gabinius in Tusculano agro magnificentissimam.

[e] *Nonne L. Mummius*] Dilemmate

Digitized by Google

mus atque optimus, consecravit? Quod si, quia[20] ad te pertinet, ratum esse negas oportere; ea jura constituisti in præclaro tribunatu tuo, quibus in te conversis, recusares,[1] alios everteres? Sin ista consecratio[f] legitima est; quid est, quod profanum in tuis bonis esse possit? An consecratio[2] nullum habet jus, dedicatio[g] est religiosa? Quid ergo illa tua tum[3] obtestatio tibicinis? quid foculus? quid preces? quid prisca verba[4] voluerunt? ementiri, fallere, abuti Deorum immortalium numine ad hominum timorem? quid voluisti? Nam si est illud ratum,[h] (mitto Gabinium) tua domus certe, et, quicquid habes aliud, est Cereri consecratum.[i] Sin ille[6] tibi ludus fuit, quid te impurius, qui religiones omnes pollueris[7] aut ementiendo,[k] aut stuprando?[l] 126. Jam fateor,[m] inquit, in Gabinio me[8] nefarium fuisse.

Beck. Schutz. et Orell. Mox, in C H S χ ψ, ed. Rom. Ven. 1480. deest *omnium*, quod Beck. uncis includit.—20 Pro *quia* in Franc. est *quod*, in Dresd. *quam*, in ed. 1472. *qua*. Unde Grævius conjecit legend. *quod si cum ad te pert*. In Ven. 1480. legitur *qua ad te pertinent, ratum, &c.* in Barb. *quæ ad te pertinent, rata, &c.*—1 Alii, teste Grævio, *recusaret*. Hotomann. putabat *uti recusares*.—2 H S *posset*, et T *An si cons*. Tum, Lamb. edidit *nullam habet religionem*: Garaton. conjecit *nullam habet vim*. In C H S χ ψ, Guelf. Barb, Ms. Lambini, Rom. Brix. deest *jus*. Pro verbis *nullam . . . religiosa* in T legitur, *vim non habet vel nullum habet vis dedicatio*.—3 Pro *tum*, quod in Franc. deest, C et χ habent *tam*. Lambinus edidit *tum tua illa obt*.—4 In C H S χ ψ, Barb. ed. Rom. *verba* omittitur. Ven. 1480. Junt. habent *prisca jura*: unde Jannoctian. conjecit *quid rica vol*. Lambinus maluit aut ante *voluerunt* addi *sibi*, aut scribi *valuerunt*.—5 ψ *ab hominis timore*. Tum, *quid* omittunt Manut. Car. Steph. Lamb. Oliv. Lall. Wolf. et Schutz. In C χ legitur *quidem*: in Ms. Car. Steph. *qui*. In ed. Rom. ita interpungitur, *ementiri? fallere? abuti . . . timorem? quid voluisti*.—6 T *Si ille*. In Mss. plerisque et edd. ante Grut. deest *tibi*, quod Beck. et Orell. uncis incluserunt.—7 ψ

NOTÆ

ex pari utitur: nam contendit Clodius non recte a Mummio tribuno plebis bona sua esse consecrata; ergo neque etiam a Clodio bene sua bona consecrata fuisse Cicero juste contendit.

f *Sin ista consecratio*] Consecratio de bonis fiebat.

g *Dedicatio*] De templis dedicatio fiebat.

h *Si est illud ratum*] Dilemmate probat quod si valet dedicatio quam Libertati de suis ædibus fecit Clodius, etiam quæ de bonis Clodii Cereri facta est, valere debet.

i *Cereri consecratum*] Omnes consecrationes alicui numini fiebant.

k *Ementiendo*] Mentitur Clodius, quia mox valere, mox non valere consecrationem ait.

l *Stuprando*] Stuprum intulit in sacrificiis Bonæ Deæ.

m *Jam fateor*] Fatetur Clodius injustum fuisse se in Gabinium, virum

Digitized by Google

Quippe vides, pœnam illam, a te in alium institutam, in te ipsum esse conversam. Sed, homo omnium scelerum flagitiorumque documentum![e] quod in Gabinio fateris, cujus impudicitiam[9] pueritiæ, libidines adolescentiæ, dedecus et egestatem reliquæ vitæ, latrocinium consulatus, vidimus; cui ne ista quidem ipsa[10] calamitas injuria potuit accidere; id in me infirmas?[11] et gravius esse dicis, quod uno adolescente, quam quod concione tota teste,[f][12] fecisti? 127. Dedicatio magnam, inquit, habet religionem. XLIX. Nonne vobis Numa Pompilius[n] videtur loqui? discite orationem, pontifices, et vos, flamines: etiam tu, rex,[o] disce a gentili homine;[p] quanquam[13] ille gentem istam reliquit: sed tamen disce ab homine religionibus dedito, justo, tum[14] omnium religionum perito. Quid? in dedicatione, nonne, et quis dicit,[15] et quid, et quomodo, quæritur? An tu hæc[16] ita confundis et perturbas, ut, quicumque velit, quod velit, quomodo velit, possit dedicare? quis eras tu, qui dedicabas? quo jure? qua lege? quo exemplo? qua potestate? ubi te isti rei populus Romanus præfecerat? Video enim

[e] *Exemplum.* [f] *Teste toto populo.*

polliceris.—8 Lamb. *me in Gab.*—9 C *impudentiæ:* H S χ *impudicitiæ.*—10 In sex Oxonn. Mss. *ipsa* deest.—11 Franc. et ed. 1472. *affirmas.*—12 *Teste* abest a sex Oxonn. Mss. Dein, *effecisti* habent H S T χ ψ, Junt. et Lamb.

CAP. XLIX. 13 C H S χ et nonnullæ edd. vett. *a gentili ambitu, at tu quanq.* T et Barb. *a gentili, at tu quanq.* sed in T suprascr. *ac.* Franc. Dresd. ed. 1472. *e gentili, quanq.* Ascens. et Cratand. *a gent. et tu quanq.* Naug. Manut. Grut. *a gentili homine tuo; quanq.* Lamb. Græv. Oliv. Lall. Wolf. Beck. et Orell. *a gentili tuo; quanq.* Ern. e conjectura et Schutz. *a gentili homine; quanq.*—14 Lamb. e conjectura edidit *ab hom. cum relig. ded., tum,* omissa voce *justo.* Dein, in H *religionum* deest.—15 Lamb. *dicat,* prob. Ern. Tum, C S carent vocibus *et quid.* H χ ψ tantum copulam omittunt.—16 In Dresd. *At tu hæc.* Mox Franc. 1. *quid velit.* Ante *quomodo*

NOTÆ

infamem, et fateri non vult in Ciceronem fuisse.

[n] *Numa Pompilius*] Numa potuit distinguere aves idoneas ad augurandum, ab illis quæ non erant idoneæ. Ridet autem Clodium per dissimulationem.

[o] *Tu, rex*] Loquitur de L. Clodio, rege sacrorum.

[p] *Homine*] P. Clodium ironice ridet.

Digitized by Google

esse legem veterem[17] tribuniciam,[q] quæ vetet, injussu plebis, ædes, terram, aram consecrare. Neque tum[18] hoc ille[r] Q. Papirius, qui hanc legem rogavit, sensit, neque suspicatus est, fore periculum,[19] ne domicilia aut possessiones indemnatorum civium consecrarentur: neque enim id fieri fas erat, neque quisquam fecerat, neque erat causa, cur prohibendo non tam deterrere[20] videretur, quam admonere. 128. Sed quia consecrabantur ædes, non privatorum domicilia, sed quæ sacræ nominantur; [*p.* 239.] consecrabantur agri, non ita[1] ut nostra prædia, si quis[2] vellet, sed ut imperator agros de hostibus captos consecraret; statuebantur aræ, quæ religionem afferrent,[3][s] [ipso] si loco essent consecratæ: hæc, nisi plebs jussisset, fieri vetuit. Quæ si tu interpretaris de nostris ædibus[t] atque agris[4] scripta esse; non repugno: sed quæro, quæ lex lata sit, ut tu ædes meas[5] consecrares; ubi tibi hæc potestas data sit; quo jure feceris. Neque ego nunc de religione, sed de bonis omnium

ed. 1472. addit *et*. Paulo post, C H χ *posset*.—17 Ed. Oliv. *legem veterum*. In T desunt verba *ubi te . . . consecrare*.—18 C H S χ ψ, ed. Rom. 1472. Ven. 1480. 1483. *Neque tamen*. In iisdem Mss. et Franc. Dresd. Barb. ed. Hervag. aliisque ante Naug. deest *ille*, quod Beck. uncis inclusit.—19 *Periculum* non est in χ.—20 H *deterreret*, et mox *admoneret*. In C H S χ ψ deest *videretur*. T, Franc. Dresd. ed. 1472. exhibent *videatur*.—1 *Ita* Ernesto suspectum est.—2 Dresd. *si qui*.—3 T *afferent:* al. *offerrent*. Tum, *ipsi si loco* C H T, Franc. Dresd. Barb. Guelf. et ed. Wald. *ipsi loco* Lamb. Pronomen *ipso*, quod Grævio, Ernesto, et Beckio suspectum est, delevit Schutz.—4 χ

NOTÆ

q *Tribuniciam*] Papirius tulit legem, ne injussu plebis ædes, terra, ara, aliave res ulla consecraretur. Consecravit autem Clodius domum Ciceronis sine jure, sine cærimoniis requisitis, idque confuse et perturbate.

r *Neque tum hoc ille*] Probat ex lege Papirii Clodio non licuisse ædes suas consecrare: tametsi enim licuerit ei hostium bona aliquando consecrare, civium tamen consecrare bona indemnatorum, et sine jussu populi, non licere ostendit, non quidem ex legis Papiriæ verbis, sed ex legitima ejusdem interpretatione.

s *Religionem afferrent*] Erigebantur altaria, ut metum Deorum afferrent; sed non erigebantur sine populi consensu ex lege Papiria.

t *Quæ si tu interpretaris de nostris ædibus*] Fateri se Cicero dicit, suas ædes fuisse consecratas, si quæ lex de iis consecrandis proferatur, vel in ipsa lege Clodii, quæ revera lex non est appellanda.

Digitized by Google

nostrum,[6] nec de pontificio, sed de jure publico disputo. L. Lex Papiria vetat, ædes injussu plebis consecrari. Sit sane hoc de nostris ædibus, ac non de publicis templis. Unum ostende verbum consecrationis in ipsa tua lege; si illa lex est,[7] ac non vox sceleris, et crudelitatis tuæ. 129. Quodsi tibi tum in illo reipublicæ naufragio omnia in mentem venire potuissent, aut si tuus scriptor[u] in illo incendio civitatis non syngraphas cum Byzantiis[8] exulibus[x] et cum legatis regiis[y] faceret, sed vacuo animo tibi ista non scita,[z] sed portenta conscriberet; esses omnia, si minus re, at[9] verbis legitimis consecutus. Sed uno tempore cautiones[a] fiebant pecuniarum; fœdera feriebantur provinciarum; regum appellationes[10] venales erant; servorum[11] omnium vicatim celebrabatur tota urbe descriptio; inimici in gratiam reconciliabantur; imperia ascribebantur[b] novæ juventuti;[12] Q. Seio venenum misero parabatur; de Cn. Pompeio, propugnatore[13] et custode imperii, interficiendo consilia ini-

aris.—5 Lamb. *meas ædes.*—6 Post *nostrum* C addit *disputo*, sed infra *disputo* in C H S T deesse dicitur. C H S T χ omittunt præpositionem ante *pontificio.*

CAP. L. 7 χ non habet *est.*—8 C χ *syngr. et cum Byz.* Pro *regiis* C H S T χ *rogatis.*—9 χ *aut.*—10 Barb. et Græv. sic distinguunt, *fœdera feriebantur; provinciarum, regum appell.* Vid. Nott. Varr.—11 Pro *servorum* Franc. *sermone;* C H S T χ, Dresd. Ms. Car. Steph. ed. 1472. Med. *sermones.* Pro *vicatim* Dresd. *judicaturi.* Tum, ψ *celebrabantur.*—12 Ms. Memmian. *ascrib. nova, juventusque se juvenum;* unde Lamb. recepit *scribebantur nova,* omisso *juventuti.* Beck. Schutz. et Orell. ex ed. Ven. 1480. dederunt *ascr. nova juventuti.* In T, Franc. Dresd. Barb. et Ms. Ursini *ascr. nova juventute.* Pantagathus correxit *ascr.; inveniebantur.* Ursinus maluit *perscribebantur.* Gulielm. conjecit *ascr. nova e juventute.* Garaton. ex orat. pro Sext. c. 30.

NOTÆ

[u] *Tuus scriptor*] Sextus Clodius debet intelligi.

[x] *Byzantiis exulibus*] De his jam dictum § 52.

[y] *Legatis regiis*] Legati a Clodio regum appellationes emebant.

[z] *Non scita*] Scita plebeia appellantur ea, quæ plebs suo suffragio sine patribus jussit, plebeio magistratu interrogante.

[a] *Cautiones*] Venditiones et promissiones, certis conditionibus, Pisoni et Gabinio fiebant. Hic per frequentationem commemorat quæ per vim et scelus a Clodio exercebantur.

[b] *Ascribebantur*] Sorte, non per suffragia, et privatim, juventuti novæ, nondum in reipublicæ rebus exercitæ, donabantur.

Digitized by Google

bantur;[14] senatus ne quid esset;[15] ut lugerent boni semper; ut capta respublica consulum[16] proditione, vi tribunicia teneretur. Hæc cum tot tantaque agerentur; non mirum est, præsertim in furore animi et cæcitate, multa illum[c] et te fefellisse.

130. At videte,[d] quanta vis sit[17] hujus Papiriæ legis, in re tali; non qualem tu affers,[18] sceleris plenam et furoris. Q. Marcius, censor, signum Concordiæ fecerat, idque in publico collocarat. Hoc signum C. Cassius censor cum in curiam transtulisset, collegium vestrum consuluit, numquid esse causæ videretur, quin id signum curiamque Concordiæ dedicaret.[19] LI. Quæso, pontifices, et hominem cum homine,[20] et tempus cum tempore, et rem cum re comparate. Ille erat summa modestia et gravitate censor; hic tribunus plebis, scelere et audacia singulari. Tempus illud erat tranquillum,[1] et in libertate populi et gubernatione positum senatus: tuum porro tempus,[2] libertate populi Romani oppressa, senatus auctoritate deleta. Res illa plena justitiæ, sapientiæ, dignitatis: censor enim, penes quem majores nostri (id quod tu sustulisti[3] [e]) judicium senatus de dignitate esse voluerunt, Concordiæ signum volebat in curia, curiamque[4] ei Deæ dedicare. 131. Præclara voluntas, at-

effecit *describebantur nova juventuti.*—13 χ *procuratore.*—14 C *iniebuntur.*—15 Al. *ne quis*, et Dresd. *deesset.*—16 C *republica consilium.* In χ quoque *consilium :* edd. nonnullæ, teste Grævio, *consilio.*—17 Junt. Lamb. *sit vis.*—18 Erf. et Pal. 9. *asseris.* Pro *plenam* H habet *pænam.* In Ms. Car. Steph. deest prænomen ante *Marcius.*—19 H 8, ed. Rom. Ven. 1480. 1488. *dicaret.*

CAP. LI. 20 Verba *cum homine* in C desunt.—1 χ *erat et tranq.* Mox, C *et in gubern.*—2 χ *tuum vero tempus.* Pro *Romani* C *resp.* χ *r. p.* Paulo post, χ *delata.*—3 ψ *cum tu sust.* Tum, Lamb. edidit *de sen. dign.*—4 Car. Steph.

NOTÆ

[c] *Illum*] Clodium, scriptorem Pub. Clodii, multa fefellisse ait propter animi cæcitatem.

[d] *Videte*] Ex vi Papiriæ legis exemplorum, et rerum differentium contentionem, affert, ut ostendat non juste a Clodio suas ædes fuisse consecratas.

[e] *Quod tu sustulisti*] In more fuerat ut quinto quoque anno censores de moribus populi judicarent; sed eam consuetudinem Clodius tribunus, quæ ultra quadringentos annos duraverat, antiquavit.

Digitized by Google

que omni laude digna. Præscribere enim se[5] arbitrabatur, ut, sine studiis dissensionis, sententiæ dicerentur, si sedem ipsam ac templum publici consilii religione Concordiæ devinxisset. Tu cum[6] ferro, cum metu, cum edictis,[7] cum privilegiis, cum præsentibus copiis perditorum, absentis exercitus terrore[f] et minis, consulum societate et nefario fœdere, servitute oppressam civitatem teneres, Libertatis signum posuisti magis ad ludibrium pudicitiæ,[8] quam ad simulationem religionis. Ille in curia, quæ poterat, sine cujusquam incommodo, dedicabat:[9] tu in civis optime de republica meriti cruore ac pæne ossibus simulacrum, non libertatis publicæ, sed licentiæ,[10] collocasti. 132. Atque ille tamen ad collegium retulit: tu ad quem retulisti? Si quid deliberares, si quid tibi aut piandum aut instituendum fuisset religione domestica; tamen instituto[11] ceterorum vetere, ad pontificem detulisses: [*p.* 240.] novum delubrum cum in urbis clarissimo loco, nefando quodam atque inaudito instituto, inchoares; referendum ad sacerdotes publicos non putasti? At, si collegium[12] pontificum adhibendum non videbatur, nemone horum tibi idoneus visus est, qui ætate, honore, auctoritate antecellunt, ut cum eo dedicationem communicares? quorum quidem tu non contemsisti, sed pertimuisti dignitatem. LII. An tu auderes quærere ex P. Servilio, aut ex M. Lucullo, (quorum ego consilio atque auctoritate rempublicam consul ex vestris manibus ac faucibus[13] eripui) quibusnam verbis, aut quo

et Lamb. *aramque.* In Barb. *Deæ* omittitur. Dein, C H S χ, ed. Rom. Ven. 1480. 1488. *dicare.*—5 Pro *se* Ms. Car. Steph. *sic.* Tum, C H S T ψ *arbitrabantur.*—6 C *Tum cum.*—7 H S *additis:* T *audaciis.*—8 Pal. 9. *impudicitiæ:* Ern. *pudicitiæ*, ut est in marg. Lambini. Ceteri *impudentiæ.*—9 C H S T χ *dedicari.*—10 Marcland. scribi mavult *licentiæ tuæ.*—11 Dresd. *tum inst.* Pro *vetere*, quod in T deest, C H χ ψ, Dresd. Barb. ed. 1472. habent *uterere.* Postea, Lamb. *retulisses.* Denique, C H S χ ψ *non novum del.* Dresd. *non novi del.*—12 In marg. Lamb. conjicitur, *At si tibi coll.*

CAP. LII. 13 Franc. Dresd. Barb. Ms. Car. Steph. et Mss. Lambini *faci-*

NOTÆ

[f] *Absentis exercitus terrore*] Loquitur de Julii Cæsaris exercitu, qui Clodio favebat.

ritu, primum hoc dico, civis domum consecrares; deinde civis ejus, cui princeps senatus, cui etiam ordines [14] omnes, deinde Italia tota, post cunctæ gentes, testimonium hujus urbis atque imperii conservati dedissent? 133. Quid diceres, o nefanda et perniciosa labes civitatis? Ades, ades,[15] Luculle, Servili, dum dedico domum Ciceronis, ut mihi præeatis,[16] [g] postemque teneatis.[h] Es tu quidem cum audacia,[17] tum impudentia singulari; sed tibi tamen oculi, vultus, verba cecidissent,[18] cum te viri, qui sua dignitate personam populi Romani atque auctoritatem imperii sustinerent, verbis gravissimis perterruissent; [19] neque sibi fas esse dixissent, furori interesse tuo, atque [20] in patriæ parricidio et scelere. 134. Quæ cum videres, tum te [1] ad tuum affinem,[i] non delectum a te, sed relictum a ceteris, contulisti: quem ego tamen credo, si est ortus ab illis,[k] quos memoriæ proditum est ab ipso Hercule, perfuncto jam laboribus, sacra didicisse,[2] [l] in viri fortis ærumnis, non ita crudelem fuisse, ut in vivi et jam spirantis [3] caput bustum suis manibus imponeret: qui aut nihil dixit aut fecit omnino, pœnamque hanc [4] maternæ temeritatis tulit,[5] ut mu-

bus: ed. 1472. *fascibus.*—14 Ms. Vict. et Ms. Car. Steph. *tum etiam ord.* In T *cui* deest.—15 *Ades* semel tantum legitur in T. Barb. in marg. sed antiqua manu habet, *Ades, Luculle, ades, Servili:* ed. Ven. 1480. *ades, ades, Luculle, ades, Servili.*—16 C H S T χ, Pall. nonnulli et edd. pr. *pareatis.*—17 H *tum aud.*—18 χ *occidissent.*—19 Mss. Lambini *proterruissent.*—20 'Suspicatus sum delendum esse *atque*, nisi totum est a glossatore *furoris.*' Ern. Garaton. legi maluit *furori int. tuo, in patriæ parr. exultanti.* Pro *parricidio* Lamb. edidit *patricidio;* in χ *periculo.*—1 H *cum te.* Mox, χ *finem.* Tum, C χ, Franc. Dresd. ed. 1472. *dejectum.* Verba *a ceteris* in Dresd. desunt.—2 Dresd. sex Oxonn. Mss. et ed. 1472. *dedisse.*—3 Orell. e conj. Garatoni dedit *viventis etiam et spir.* Lamb. conjecit legend. *vivi etiam tum spir.* Pro *caput bustum* C H S T χ habent *capitibus tum.*—4 *Qui aut nihil dicit, nec fecit*

NOTÆ

[g] *Præeatis*] Prosopopœia invidiosa Clodium inducit petentem a Lucullo et Servilio ut sibi carmen dicant, quod sibi dicendum est in dedicatione ædium inimici, Ciceronis.

[h] *Postem teneatis*] Pontifices tenebant postem domus quam consecrabant.

[i] *Ad tuum affinem*] Fratrem uxoris suæ juniorem pontificem assumsit Clodius.

[k] *Ab illis*] Potitii et Pinarii primi omnium ab Evandro instituti sunt, ut Herculis sacra tractarent.

[l] *Sacra didicisse*] Hercules Romanos docuit cærimonias sacrorum.

Digitized by Google

tam in delicto personam,[m] nomenque præberet; aut, si dixit aliquid verbis hæsitantibus,[6] postemque tremebunda manu tetigit, certe nihil rite, nihil caste, nihil more institutoque perfecit. Viderat ille Murenam,[n] vitricum suum, consulem designatum, ad me consulem cum Allobrogibus communis exitii indicia afferre: audierat ex illo,[7] se a me bis salutem accepisse, separatim[o] semel, iterum[8] cum universis.[p] 135. Quare quis est, qui existimare possit, huic novo pontifici, primam hanc post sacerdotium initum religionem[9] instituenti,[q] vocemque mittenti, non et linguam obmutuisse, et manum obtorpuisse, et mentem debilitatam metu concidisse; præsertim cum ex collegio tanto,[r] non regem, non flaminem, non pontificem videret; fierique particeps alieni sceleris invitus cogeretur, et gravissimas pœnas affinitatis impurissimæ[s] sustineret?

LIII. 136. Sed, ut revertar ad jus publicum vindicandum,[10] quod ipsi pontifices semper, non solum ad suas cærimonias, sed etiam ad populi jussa accommodaverunt;[11]

omnino, pœnamque hanc Ms. Car. Steph. prob. Garaton. *qui aut nihil fecit, aut si fecit, omnino pœnam hanc* Lamb. *qui aut nihil dixit, aut, si fecit, omnino pœnam hanc* Grut. Græv. Oliv. Lall. *qui nihil dixit, aut fecit omnino, pœnamque hanc* conjecit Pantagathus.—5 In marg. Lamb. conjicitur *luit.* Mox, C H χ *mutuam.*—6 Lamb. e conjectura edidit *aut si dixit aliquid, dixit verbis hæs.* Mox, pro *perfecit* Guelf. habet *perfecerit,* prob. Ern.—7 C H S χ *ab illo.*—8 Lamb. *semel sep.* et χ *iterumque.*—9 χ *religione.* Mox, C χ *voceque.*

CAP. LIII. 10 *Judicandi* C H S χ, Ms. Steph. Mss. aliquot Gruteri, ed. Rom. Ven. 1480. 1483. *judicandum* T, Franc. Dresd. Barb. ed. 1472. *dedicandi* Pal. 1. Græv. Oliv. Lall. Wolf. Beck. et Orell.—11 ψ *accommodave-*

NOTÆ

[m] *Mutam personam*] Mutam personam dicit, quia neque Deum nominabat, cui dedicaret Ciceronis ædes; neque suum nomen; dicendo, Ego talis consecro has ædes huic aut illi Deo. Hunc vero Cicero non nominat in tota oratione; quare ignotum est, quisnam fuerit ille juvenis pontifex.

[n] *Murenam*] Murenam defendit in judicio. Extat ejus oratio.

[o] *Separatim*] Murena absolutus est, et evasit judicium ambitus.

[p] *Iterum cum universis*] Cum patefacta est conjuratio Catilinæ, urbi et reipublicæ exitium minitantis.

[q] *Religionem instituenti*] Institui dicitur religio ab aliquo, cum hoc primo sui sacri muneris officio fungitur.

[r] *Collegio tanto*] Pontificum cœtum intelligit.

[s] *Affinitatis impurissimæ*] Quia frater erat uxoris Clodii, hominis impurissimi.

Digitized by Google

habetis in commentariis vestris, C. Cassium censorem de signo Concordiæ dedicando ad pontificum collegium retulisse, eique M. Æmilium,[t] pontificem maximum, pro collegio respondisse, nisi eum populus Romanus nominatim præfecisset, atque ejus jussu [12] faceret; non videri ea [13] recte posse dedicari. Quid, cum Licinia,[14] virgo Vestalis, summo loco nata,[15] sanctissimo sacerdotio prædita, T. Flaminino,[16] Q. Metello, consulibus, aram, et ædiculam, et pulvinar [u] sub Saxo Sacro [17] dedicasset, non eam rem, ex auctoritate senatus, ad hoc collegium Sex. Julius prætor retulit? cum P. Scævola, pontifex maximus,[18] pro collegio respondit, quod in loco publico Licinia, Caii filia,[19] injussu populi dedicasset, sacrum non videri.[20] Quam quidem rem quanta severitate, quantaque diligentia senatus sustulerit,[1] ex ipso senatusconsulto facile cognoscetis. Recita senatusconsultum. (*Senatusconsultum.*[2]) 137. Videtisne, prætori urbano [x] negotium datum, ut curaret, ne id sacrum esset? [*p.* 241.] et ut, si quæ essent incisæ aut inscriptæ literæ, tollerentur? O tempora! o mores! Tum censo-

rint.—12 ψ *atque e jussu.*—13 Ern. conjecit *id* legendum, aut *ea* delendum: hinc Beck. *ea* uncis inclusit. Lamb. edidit *id.* In Ven. 1480. *ea ratione recte posse dedicari.* Garaton. scribi maluit, aut *eum recte posse dedicare*, (quia *dedicare* in Barb. legitur) aut *ab eo dedicari.* Ms. Ursini habet *eo.*—14 C H S χ *Lucinia.* In T deest.—15 Franc. Dresd. Barb. ed. 1472. *nata* omittunt.—16 C H S T χ, Junt. Lamb. *Flaminio.*—17 Franc. *sub sacro saxo*: Dresd. *sub saxo sanco.* In χ et ed. Rom. deest *sacro.* Mox, C T χ *nonne.*—18 C *cui*, *P. Scævola, pontifice maximo.*—19 Pro *Caii filia* T, Franc. et ed. 1472. *castissima fœmina*; χ et Græv. *C. F.* Tum, T *in jussu.*—20 *Videri esse* χ, Junt. Grut. Græv. *viderier esse* Erf. *viderier* Ms. Vict. Beck. Schutz. et Orell. *videri* ceteri.—1 Verbum *sustulerit* Lambino et Ernesto suspectum est.—2 Verba *Recita senatusc. senatusconsultum* desunt in H S T χ, Franc. Dresd. Barb. ed. 1472. aliisque vett. *Recita. Senatusconsultum* dederunt Oliv. et Lall.—

NOTÆ

[t] *M. Æmilium*] Vel is Æmilius intelligitur, qui cum Popillio consul fuit, quinquennio ante censores M. Valerium Messallam et C. Cassium Longinum; vel ejus pater, qui sexies princeps senatus fuit, qui ad Messallam usque et Longinum censores vixit.

[u] *Pulvinar*] Pulvinaria in templis dicebantur lectuli Diis dicati, in quibus illorum simulacra solebant reclinari.

[x] *Prætori urbano*] Julius tum prætor erat urbanus. De prætoribus dictum est.

Digitized by Google

rem,[3] hominem sanctissimum, simulacrum Concordiæ dedicare pontifices in templo inaugurato [y] prohibuerunt: post autem senatus in loco augusto consecratam eam aram,[4] tollendam [z] ex auctoritate pontificum censuit, neque ullum est passus ex ea dedicatione literarum extare monumentum. Tu, procella patriæ, turbo [5] ac tempestas pacis atque otii, quod in naufragio, reipublicæ tenebris offusis,[6] demerso populo Romano, everso atque ejecto senatu, dirueris, ædificaris, religione omni violata, reipublicæ tantum [g] [7] nomine contaminaris; in civis hujusce ædibus, et [8] in urbe, quam suis laboribus ac periculis conservasset,[9] monumentum deletæ reipublicæ collocaris, ad equitum notam,[a] ad dolorem bonorum [10] omnium, sublatoque Q. Catuli nomine, incideris; [11] [b] id sperasti rempublicam diutius, quam, quoad mecum simul expulsa careret his mœnibus, esse laturam?

138. At [12] si, pontifices, neque is,[c] cui licuit, neque id, quod fas fuit, dedicavit; quid me attinet jam illud tertium,

[g] *Tamen.*

3 χ *censores.*—4 Pantagathus legi maluit *jam aram.*—5 C χ *turba.*—6 C H S T, Franc. ed. 1472. *effusis.*—7 Mss. nonnulli et edd. vett. cum Græv. Oliv. Lall. *reipublicæ tamen*: *rei tantum* S T χ ψ, Barb. Ms. Vict. et nonnullæ edd. vett. *religionis tamen* e conjectura Marclandi et Garatoni dederunt Beck. Schutz. et Orell.—8 *Hisce rebus ut* C H S χ: *in his rebus et* Dresd. *in hisce rebus et* ed. Med. *in hujusce rebus et* ed. 1472. In Franc. 1. deest *civis.* —9 χ *consecrasses*: χ, Franc. Barb. edd. Rom. Wald. Ven. 1480. 1483. Med. *consecrasset*, prob. Grævio.—10 In duobus Mss. Lambini et ed. 1472. legebatur *ab equitum nota doloris bonorum, &c.* conjecit autem legend. aut *ad ejus ignominium, ad dolorem, &c.* aut *ad ignominiam ac dolorem, &c.* Pro *ad dolorem* C χ, Dresd. Barb. et edd. pr. *doloris*: Franc. *et dolorem.*—11 Schutz. e conjectura Grævii recepit *tuum incideris.* Vid. Nott. Varr.—12 C H S χ *Ac.* Pro *si* H S T *sic.* Tum, C S T χ *ne quis*: H ψ *ne quid.* Pro *neque id* sex

NOTÆ

[y] *Inaugurato*] Senatum nisi in loco inaugurato haberi fas non fuit. Locus autem auguratus vel inauguratus is erat, qui certis et conceptis verbis ab augure definitus erat.

[z] *Tollendam*] Sublata est ara, quia sine pontifice, a tribuno tantum, aut prætore fuerat dedicata, ad quos ea potestas non pertinebat.

[a] *Ad equitum notam*] Erigebatur simulacrum, in domo Ciceronis consecrata, ad equitum infamiam, quia Cicero erat ex genere equestri.

[b] *Incideris*] Nomen Clodii incidi non passa esset respublica.

[c] *Is*] Minimus omnium pontificum præter fas domum dedicaverat.

Digitized by Google

quod proposueram, docere, non his institutis[13] ac verbis, quibus cærimoniæ postulant, dedicasse?[14] LIV. Dixi a principio, nihil me de scientia vestra, nihil de sacris, nihil de abscondito jure pontificum,[15] dicturum: quæ sunt adhuc a me de jure dedicandi disputata, non sunt quæsita ex occulto aliquo genere literarum, sed sùmta de medio, ex rebus palam per magistratus actis, ad collegiumque delatis,[16] ex senatusconsulto, ex lege. Illa interiora, jam vestra sunt, quid dici,[17] quid præcipi, quid tangi, quid teneri jus fuerit. 139. Quæ si omnia ex Coruncanii[18] [d] scientia, qui peritissimus pontifex fuisse dicitur, acta esse constarent;[19] aut si M. Horatius ille Pulvillus,[e] qui, cum ejus dedicationem[20] multi, propter invidiam, fictis religionibus impedirent, restitit, et constantissima mente[1] Capitolium dedicavit, hujusmodi alicui dedicationi præfuisset; tamen in scelere religio[f] non valeret; nedum valeat[2] id, quod imperitus adolescens, novus sacerdos, sororis precibus, matris

Oxonn. Mss. *ne quid.*—13 Lamb. *iis inst.*—14 C H χ *postulandæ dicasse.*

CAP. LIV. 15 χ ψ *pontificii.*—16 In marg. Lambini, 'Al. *relatis.*' Tum, Franc. *ex S. C. ex lege illa. Interiora.* Ed. 1472. *ex S. C. ex lege illa jam interiora.* Paulo post, Franc. et ed. 1472. *nostra.*—17 C *quid dicere.* Dein, *præcipi* e Ms. Guelf. receperunt Ern. Beck. Schutz. et Orell. In C *percipere.* Ceteri *præcipere.* Verba *quid tangi* absunt a Guelf. Franc. Dresd. Barb. et ed. 1472.—18 C χ *e Corruncanis:* H *Corruncani:* S *Coruncani:* ψ *e corrunchani.* Mox in χ *pontifex* deest.—19 Lamb. *constaret.*—20 Sex Oxonn. Mss. *dedicationem* omittunt. In Ms. Car. Steph. et ed. pr. legitur *cum eum multi.*—1 χ *ex*

NOTÆ

[d] *Coruncanii*] Coruncanius jurisconsultus, consul cum P. Valerio, A. U. C. 682. primus jus civile docere ac profiteri cœpit, cum priores id in latenti retinere cogitarent, solumque consultatoribus vacare. De illo Cicero sic loquitur in Bruto: 'ex pontificum commentariis intelligi eum longe plurimum ingenio valuisse:' et in lib. III. de Orat. pontificem maximum eum fuisse tradit; ad eum, ejusque similes, de omnibus divinis atque humanis rebus referri solitum.

[e] *M. Horatius Pulvillus*] Horatius Pulvillus pontifex fuit maximus tanta constantia, ut cum Capitolini Jovis ædem dedicaret, postemque teneuti de morte filii nuntiatum esset, neque prius vultum mutarit, neque postem remiserit, carmenque, quod pronuntiabat, interruperit, quam esset absoluta dedicatio. Val. Max.

[f] *Religio*] In re instituta contra jus et fas religio non valet, licet ea ab Horatio, maximo pontifice, probaretur: ergo multo minus res illa quæ a novo pontifice, et ignaro cærimoniarum instituta est.

Digitized by Google

minis adductus, ignarus, invitus, sine collegis, sine libris, sine auctore,[2] sine fictore,[3] furtim, mente ac lingua titubante fecisse dicatur: præsertim cum iste impurus atque impius hostis omnium religionum, qui contra fas inter viros [4] [h] sæpe mulier, et [5] inter mulieres [i] vir fuisset, ageret illam rem ita raptim et turbulente, ut neque mens, neque vox, neque lingua consisteret. LV. 140. Delatum tum est[6] ad vos, pontifices, et post omnium sermone celebratum, quemadmodum iste præposteris verbis, ominibus [7] obscœnis, identidem se ipse revocando, dubitans, timens, hæsitans, omnia aliter, ac vos in monumentis habetis, et pronuntiarit, et fecerit. Quod quidem [k] minime mirum est, in tanto scelere, tantaque dementia, ne audaciæ quidem locum ad timorem comprimendum fuisse. Etenim, si nemo unquam prædo tam barbarus atque immanis fuit, qui cum fana [8] spoliasset, deinde aram aliquam in littore deserto, somnis [9] stimulatus, aut religione aliqua, consecraret,[10] non horreret animo, cum divinum numen, scelere violatum, placare precibus cogeretur; qua tandem istum perturbatione mentis, omnium templorum atque tectorum totiusque urbis [11] prædonem, fuisse censetis, cum pro detestatione tot scelerum unam aram nefarie consecraret? 141. Non potuit [12] ullo modo (quanquam et insolentia dominatus extu-

const. mente.—2 C H S T χ *ne valeat.*—3 T *sine victore:* edd. vett. paucæ *sine scriptore.*—4 Ante verba *inter viros* sex Oxonn. Mss. cum Beck. et Orell. addunt *et.*—5 In T deest copula ante *inter mulieres.* Mox, C T *esset.*

CAP. LV. 6 *Delata tum sunt* C χ: *Delata tamen sunt* T, Barb. et Ven. 1480. *Delatum jam tum est* Lamb. Mox, *celebrata* C χ, Barb. et Ven. 1480.—7 H S T χ *omnibus.*—8 Pro *fana* Franc. Dresd. ed. 1472. *funus.* In χ *fama exspoliasset.*—9 *Somniis* C T χ ψ, Barb. Junt. Lamb. Oliv. Lall. Wolf. Beck. Schutz. et Orell.—10 C χ *consecrasset.*—11 C T *totius urbis.*—12 *Poterat*

NOTÆ

g *Sine auctore*] Nullum habebat auctorem qui eum, propter imperitiam, doceret.

h *Inter viros*] In sententiis dicendis mulieri potius similis fuit Clodius, quam viro; adeoque totam illam dedicationem ageret, faciendamque hunc pontificem juniorem doceret.

i *Inter mulieres*] In sacris Bonæ Deæ visus est muliebri habitu Clodius.

k *Quod quidem*] Comparatione cum latrone sacrilego rem auget.

Digitized by Google

lerat animos,[13] et erat incredibili armatus audacia) non in agendo ruere, ac sæpe [14] peccare, præsertim illo pontifice,[l] et magistro, qui cogeretur docere,[15] antequam ipse didicisset. [*p.* 242.] Magna vis est [m] cum in [16] Deorum immortalium numine, tum vero in ipsa republica. Dii immortales suorum templorum custodem [n] ac præsidem sceleratissime pulsum cum viderent, ex suis templis in ejus ædes [17] immigrare nolebant: itaque istius vecordissimi mentem cura metuque terrebant. Res vero publica, quanquam erat exterminata mecum, tamen obversabatur [18] ante oculos exstinctoris sui, et ab istius inflammato atque ignito [19] furore jam tum me seque [20] repetebat. Quare quid est mirum, si iste metus furore instinctus,[1] scelere præceps, neque institutas cærimonias persequi, neque verbum ullum [2] solenne potuit effari?

LVI. 142. Quæ cum ita sint, pontifices, revocate jam animos vestros ab hac subtili [3] nostra disputatione ad universam rempublicam, quam antea cum viris fortibus multis, in hac vero causa solis [4] vestris cervicibus sustinetis. Vobis universi senatus perpetua auctoritas, cui vosmetipsi

C H S χ ψ et edd. pr. cum Lamb. Wolf. Beck. Schutz. et Orell.—13 χ *animo.*—14 Pro *sæpe,* quod in H S deest, C χ habent *se.*—15 H *dicere.*—16 C H S T χ præpositionem omittunt.—17 In Franc. Dresd. Barb. ed. 1472. *in ejus sedes.*—18 C T ψ *observabatur.* Pro *exstinctoris* Franc. Hervag. Car. Steph. et Lamb. *exterminatoris.* In Barb. marg. antiqua manu ascriptum est, 'Alii *exterminatoris.*'—19 *Inico* Pal. 9. *inito* Barb. sex Oxonn. Mss. et edd. pr. pleræque: *imito* ed. 1472. *incito* Junt.—20 Franc. et Lamb. *se meque.* Dresd. et Barb. *meque*, omisso *se.* In T et ed. 1472. *seque* deest.—1 *Si iste invictus metu, furore inst.* Junt. *si iste metu, si furore inst.* Manut. Oliv. Lall. *metu perturbatus, si furori inst.* Lamb. 1584. sed in ed. 1566. *metu perculsus.* Schutz. conjecit legend. *si iste metu instinctus.* Beck. legi mavult *metu agitatus.*—2 C H S χ ψ *verbum unum.* Mox, C *affari.*

CAP. LVI. 3 Dicendum potius fuisse *futili* censet Wolf.—4 Lamb. *soli.*—

NOTÆ

[l] *Illo pontifice*] De juniore et imperito pontifice illo loquitur.

[m] *Magna vis est*] Subjicit amplificationem egregiam a Deorum majestate, et suorum cultorum cura, et reipublicæ dignitate; etenim Dii violatores voluntatum suarum timore et cura replent.

[n] *Templorum custodem*] Se Ciceronem intelligit, qui templa Deorum incendio liberavit, exstincta Catilinæ conjuratione.

Digitized by Google

præstantissimi[5] semper in mea causa præfuistis;[6] vobis Italiæ magnificentissimus ille motus,[o] municipiorumque concursus; vobis Campus,[p] centuriarumque una vox omnium, quarum vos principes atque auctores fuistis; vobis omnes societates, omnes ordines, omnes, qui aut re,[7] aut spe denique sunt bona, omne vobis erga meam dignitatem studium, et judicium non modo commissum, verum etiam commendatum, esse arbitrantur.[8] 143. Denique ipsi Dii immortales, qui hanc urbem atque hoc[9] imperium tuentur, ut esset omnibus gentibus posteritatique perspicuum, divino me numine esse reipublicæ redditum,[10] idcirco mihi videntur fructum ipsum reditus et gratulationis meæ, ad suorum sacerdotum potestatem judiciumque revocasse. Hic est enim reditus, pontifices, hæc restitutio, in domo, in sedibus, in aris, in focis, in Diis penatibus recuperandis: quorum si iste[11] suis sceleratissimis manibus tecta sedesque convellit; ducibusque consulibus, tanquam urbe capta, hanc unam domum, quasi acerrimi propugnatoris, delendam putavit; tamen illi Dii penates ac familiares mei, per vos, in meam domum mecum[12] erunt restituti. LVII. 144. Quocirca te, Capitoline,[13][q] quem propter beneficia

5 Pro *præstantissimi*, quod in Mss. nonnullis deest, teste Lambino, Pantagathus conjecit legend. *præstantissime;* Ern. legi mavult *præsentissime.*—6 χ *fuistis.*—7 H *revera.* Pro *spe* Ursinus *specie* reponi voluit. Tum, *boni* Barb. sex Oxonn. Mss. Junt. Lamb. Grut. Græv. Oliv. Lall. Denique, pro *omne vobis* Franc. habet *omnes hi tum;* unde Græv. et Lall. dederunt *omnes hi suum.* In C H S T χ, Barb. Ms. Car. Steph. et edd. pr. *omnes tum.* Wolf. Beck. et Orell. e conjectura Garatoni receperunt *omne suum.* Ceteri *omne vobis.*—8 *Arbitrabantur* C H S T χ, Franc. Barb. et edd. pr. unde Grut. Græv. et Wolf. dederunt *arbitrabuntur.*—9 In Ms. Car. Steph. et Ven. 1480. *hoc* deest.—10 Franc. Dresd. ed. 1472. *reductum.*—11 Lamb. *quorum etsi iste.*—12 *Mecum* omittit Dresd. in quo et H S χ ψ legitur *erant rest.*

CAP. LVII. 13 Post *Capitoline* H addit *Jupiter,* quod deesse conjiciebat

NOTÆ

[o] *Magnificentissimus ille motus*] Motum exprimit quo tota Italia commota est ad dandum sibi testimonium, ut Romam ab exilio revocaretur.

[p] *Campus*] Loquitur de Campo Martio. De eo dictum est orat. pro Rab. § 11. not.

[q] *Te, Capitoline*] Jupiter Capitolinus dictus est, quia colebatur in Capitolio.

Digitized by Google

populus Romanus Optimum, propter vim Maximum nominavit, teque, Juno regina, et te, custos urbis, Minerva,[r] quæ semper adjutrix consiliorum meorum, testis laborum extitisti, precor ac quæso: vosque, qui maxime me[14] repetistis, atque revocastis, quorum de sedibus hæc mihi proposita est contentio, patrii penates familiaresque, qui huic urbi et reipublicæ præsidetis,[15] vos obtestor, quorum ego[16] a templis ac delubris pestiferam illam et nefariam flammam[17] depuli: teque, Vesta mater,[s] cujus castissimas sacerdotes ab hominum amentia, furore et scelere defendi; cujusque ignem illum sempiternum non sum passus aut sanguine civium restingui, aut cum totius urbis incendio commisceri:[18] 145. ut, si in illo pæne fato reipublicæ objeci meum caput, pro vestris cærimoniis atque templis, perditissimorum civium[19] furori atque ferro; et, si iterum, cum ex mea contentione interitus bonorum omnium quæreretur, vos sum testatus, vobis me ac meos commendavi, meque ac meum[20] caput ea conditione devovi,[t] ut, si et eo ipso[1] tempore, et ante, et in consulatu meo, commodis

Hotomann. Mox, in C et T *populi Ro.*—14 Franc. *me maxime.* In H S T χ *me* deest. Tum, H S *recepistis ac revoc.*—15 C S T χ ψ, Franc. Dresd. et edd. vett. *præsides estis.*—16 In S *ego* deest. Ms. Car. Steph. habet *a templis atque delubr.*—17 Pro *flammam* χ ψ *sedem.* In Ven. 1480. *nef. depuli conspirationem:* Rom. et Ven. 1483. *nef. cædem depuli:* Franc. *pestif. illam feram et nef. flammam.*—18 C *commiserit.* Tum, *ut* in Junt. deest, uti volebat Pantagathus. C *si* omittit. Ed. Rom. Ven. 1480. 1483. habent *et si.*—19 Pro *civium*, in χ *hominum.*—20 Ms. Car. Steph. *meque atque meum.*—1 Idem *ut si*

NOTÆ

[r] *Minerva*] Habebat domi Cicero Minervæ signum, idque longo tempore religiosissime coluerat. Cum autem ex urbe discessurus esset, hoc signum in Capitolio dedicavit, et subscripsit 'Minervæ custodi urbis.' Plut. et Dio.

[s] *Vesta mater*] Vesta Saturni filia ex Ope, quæ non raro a poëtis pro terra sumitur, sive quod omnibus terra vestiatur, sive quod vi sua stet. Interdum etiam ponitur pro igne. Cum Vesta pro terra accipitur, de matre Saturni; quando virginem nominant, de filia ejus est intelligendum, quam ignem esse voluere. A Numa Pompilio Romæ coli cœpta est: huic virgines dedicavit, quæ Vestales dictæ sunt; quarum munus fuit ignem perpetuum fovere et conservare.

[t] *Ea conditione devovi*] De hac devotione vide orat. ad Quir. § 1. not.

Digitized by Google

meis omnibus, emolumentis, præmiis prætermissis, cura, cogitatione, vigiliis omnibus, nihil, nisi de salute meorum civium, laborassem; tum mihi republica aliquando restituta liceret frui: sin autem mea consilia patriæ non profuissent; [p. 243.] ut perpetuum dolorem, avulsus a meis, sustinerem: hanc ego devotionem[2] capitis mei, cum ero in sedes meas restitutus, tum denique convictam esse[3] et commissam putabo. 146. Nam nunc quidem, pontifices, non[4] solum domo, de qua cognoscitis, sed tota urbe careo, in quam videor[5] esse restitutus. Urbis enim celeberrimæ et maximæ partes adversum illud non monumentum, sed vulnus patriæ contuentur: quem cum mihi conspectum morte magis vitandum fugiendumque esse videatis;[6] nolite, quæso, eum, cujus reditu restitutam rempublicam fore putastis, non solum dignitatis ornamentis, sed etiam urbis partibus velle esse privatum.[7] LVIII. Non me bonorum direptio, non tectorum excisio,[8] non depopulatio prædiorum, non præda consulum ex meis fortunis crudelissime capta permovet: caduca semper et mobilia hæc esse duxi: non virtutis atque ingenii, sed fortunæ et temporum munera; quorum ego non tam facultatem unquam et copiam expetendam[9] putavi, quam et in utendo rationem, et in carendo patientiam. Etenim ad nostrum usum propemodum jam est[10] definita moderatio rei familiaris: liberis autem nostris satis amplum patrimonium paterni nominis, ac nostræ memoriæ, relinquemus. Domo per scelus erepta, per latrocinium occupata, per religionis vim sceleratius etiam ædificata, quam eversa, carere, sine maxima ignominia reipublicæ, meo dedecore ac dolore, non possum. Qua-

meo ipso. Pro *et eo* C H S T habent *de eo;* χ *de ipso eo.* Mox, sex Oxonn. Mss. cum Lamb. omittunt copulam ante verba *in cons. meo.*—2 C T χ *devolutionem.*—3 C H χ ψ et Ms. Car. Steph. *conjunctam esse.* Mox, Lamb. conjecit *putem* legend.—4 In χ deest *non.* Pro *solum* C *sum de;* χ *solum de.* Mox, C H χ *cognostis:* S *cognoscis.*—5 C *video.*—6 C H S χ ψ *videatur.* —7 χ *privatam.*

CAP. LVIII. 8 Lamb. *tectorum exsciasio*, omissa partic. *non.*—9 *Extendendam* C H T χ, Franc. Dresd. Barb. Pall. et edd. pr. cum Grut. et Græv. In S *extrudendam.* Mox, C H χ omittunt præpositionem ante *utendo.*—10

Digitized by Google

propter, si Diis immortalibus, si senatui, si populo Romano, si cunctæ Italiæ, si provinciis, si exteris nationibus, si vobismetipsis, qui in mea salute principem semper locum auctoritatemque tenuistis, gratum et jucundum meum reditum intelligitis[11] esse; quæso obtestorque vos, pontifices, ut me, quem auctoritate, studio,[u] sententiis restituistis,[12] nunc, quoniam senatus ita vult, manibus quoque vestris in sedibus meis collocetis.

Dresd. *jam adest.* Tum, verba *rei fam.* in Franc. et ed. 1472. desunt.—11 χ *intelligetis.*—12 ψ *restituitis.*

NOTÆ

[u] *Auctoritate, studio*] Patet ex hoc loco pontifices Ciceroni revocando favisse. Sane factum est senatusconsultum, 'Videri Ciceronis domum judicio pontificum religione liberatam; et, ut magistratus curarent, ut ei sine vi ædificare liceret;' ut sequenti oratione videbitur.

Digitized by Google

M. TULLII CICERONIS

DE HARUSPICUM RESPONSIS,

IN SENATU,

ORATIO XXX.

ARGUMENTUM.

Exaudito in agro propinquo et suburbano, qui Latiniensis vocabatur, strepitu quodam recondito, et horribili armorum fremitu, perterrita tam novo, tantoque motu civitate, senatus (ut solebat in similibus prodigiis atque ostentis) haruspices, Etrusca vetere disciplina instructos, et interpretandi peritos, consulendos censuit. Haruspices hæc responderunt, scriptaque senatui dederunt: 1. Postulationes debitas esse Jovi, Saturno, Neptuno, Diis cœlestibus: 2. Ludos minus diligenter factos, pollutosque: 3. Loca sacra et religiosa profana haberi: 4. Oratores contra jus fasque interfectos: 5. Fidem et jusjurandum neglectum: 6. Sacrificia vetusta occultaque minus diligenter facta, pollutaque: 7. Monere Deos immortales, ne per optimatum discordiam dissensionemque, patribus principibusque cædes periculaque creentur, auxilioque deminuti deficiantur; qua re ad unum imperium provinciæ redeant, exercitusque pulsus, deminutioque accedat: 8. Ne deterioribus repulsisque honos augeatur. Octo sunt hæc haruspicum responsa: quorum ex illo, 'Loca sacra et religiosa profana haberi,' Clodius, ædilis curulis, in concione dixit, in ea causa domum esse Ciceronis; quam a se consecratam, profanam haberi. Inde sumta Cicero occasione suæ domus defendendæ, invidiaque liberandæ, hanc orationem habuit in senatu, in qua, post expiatam ædium suarum religionem, ita in

In Ms. Lamb. inscribitur *De haruspicum responsis in P. Clodium in senatu:* Ms. Barb. *M. T. Ciceronis in P. Clodium oratio incipit:* ed. Ven. 1480. *M. T. C. de responsis aruspicum in P. Clodium oratio.* Asconius in Cornel. *de haruspicum responso* nominat.

Digitized by Google

ipsum Clodium est invectus, ut omnia fere haruspicum responsa ad ipsum pertinere ostenderit; quodsi quid calamitatis reipublicæ impendeat, ejusdem sceleri furorique tribuendum. Nam quod ad primum responsum attinet, unde commota sit ira Deorum immortalium, 'Ludos minus diligenter factos, pollutosque;' non posse ludos ullos, nisi Megalesia significari, quæ Clodius ædilis fecerat, pollueratque servorum multitudine in scenam immissa, cum ad eos ludos liberi tantum homines accedere solerent. De locis sacris religiosis, quod secundum responsum erat, quod in eum Clodius contulerat, in ipsum retorquet, dicitque, suam domum tribus judiciis esse liberatam; quam vero domum Clodius, vetere domino Q. Seio interfecto, teneat, in ea sacellum, aras fuisse: in eadem causa ponit amicos Clodii, L. Pisonem, qui Dianæ sacellum in Cœliculo sustulerat, et Sex. Serranum, qui sacella suffoderat, incenderat, inædificarat, oppresserat. In tertio responso, 'Oratores contra jus fasque interfectos,' notari, ait, scelus Clodii et Pisonis; quorum ille Theodosium Chium, legatum a libera civitate missum, sica percutiendum curaverit; hic Platorem, ex Orestide, libera Macedoniæ parte, cum ad se legatus venisset, crudelissima nece affecerit. Quarto, 'Fidem et jusjurandum neglectum,' designari judices illos, qui manifesto incestus crimine Clodium contra fidem et jusjurandum absolverant. In quinto, 'Sacrificia vetusta, occultaque, minus diligenter facta, pollutaque,' facile Clodii culpam agnosci, qui sacra Bonæ Deæ, omnium vetustissima et occultissima, stupro nefario polluisset. Sextum, ad Clodium ex parte quadam spectare, quia discordiam optimatium moliretur; ex alia parte ad optimates ipsos inter se dissidentes. Septimum, 'Ne deterioribus repulsisque honos augeatur,' distribuitur in Vatinium et Clodium: repulsam enim tulerat Vatinius in petitione ædilitatis: deterrimus autem omnium mortalium Clodius videbatur, qui parentes, Deos immortales, patriam læsisset.

I. 1. [*Ed. Ald. p.* 243.] HESTERNO die,[1] patres conscripti, cum me et vestra dignitas et frequentia[2] equitum Romanorum, quibus senatus dabatur,[a] magnopere commosset; putavi mihi reprimendam[3] esse P. Clodii impu-

[a] *Pro quibus senatus convenerat.*

CAP. I. 1 T *Postremo die.*—2 C *et quod freq.* Post *Romanorum* Mss. quidam addunt *præsentium*, improbante Garaton. Mox in Barb. *movisset;* sed antiqua manus superscripsit *commosset.*—3 χ *reprimendum.* Dein H U χ,

NOTÆ

[a] *Senatus dabatur*] Frequentissimæ fuerunt discordiæ publicanos inter et provinciales; at tunc præcipue temporis exortæ sunt propter Campanum agrum, qui cum vectigalis esset reipublicæ, a Cæsare divisus fuerat.

Digitized by Google

dicam impudentiam, cum is publicanorum[b] causam[4] stultissimis interrogationibus[c] impediret, et[5] P. Tullioni Syro navaret operam, atque ei sese, cui[6] totus venierat, etiam vobis inspectantibus venditaret. Itaque hominem furentem exultantemque continui, simulac periculum judicii[7] intendi: duobus inceptis verbis omnem impetum gladiatoris ferociamque compressi. 2. Attamen ignarus ille, qui consules essent,[d] exsanguis atque æstuans, se[8] ex curia repente proripuit, cum quibusdam fractis jam atque inanibus minis, et cum illius Pisoniani temporis[e] Gabinianique terroribus. Quem cum egredientem insequi cœpissem; cepi equidem fructum maximum, et[9] ex consurrectione[f] omnium vestrum, et ex comitatu publicanorum: sed vecors repente, sine suo vultu, sine colore, sine voce constitit: deinde respexit; et simulac[10] Cn. Lentulum consulem adspexit, concidit in curiæ pæne limine, recordatione, credo, Gabinii sui, desiderioque Pisonis. Cujus ego[11] de effrænato et

Barb. ed. Rom. et Ven. 1480. *impud. impudicitiam*: in T *impudentiam* deest. Oliv. et Lall. deleverunt *impudicam*. Ern. conj. *impunitam imp.* legend.—4 H *causas.* '*Stultissimis*] Melius fuisset *improbis, malitiosis*, aptius etiam furenti exultantique.' *Wolf.*—5 *Et* ante *P. Tull.* in C H S T U χ, Ms. Steph. deest. Tum Ms. Steph. *Tublioni*. Pro *Syro* C *Sico*.—6 Græv. *qui*, errore typographico, ut ait Beck. Mox pro *etiam* C *et*. Dein χ *spectantibus*.—7 *Judici*, antiquam genit. formam, ex H χ ψ reposuit Beck.—8 Pro *se* χ *si*. Mox *ex cur.* Ms. Barb. ed. Ven. 1480. Grut. et omnes postea; at Rom. Ven. 1483. Naug. Cam. Man. Gryph. Steph. Lamb. 1566. *e cur.* Lamb. in ed. 1584. præpositionem omisit.—9 *Et* ante *ex cons.* deest in χ ψ.—10 *Simul ad* C H S T U χ, Franc. Barb. edd. vett. Junt. Græv. et Beck. Orellio error videtur.—11 *Ego*

NOTÆ

[b] *Publicanorum*] De publicanis dictum est in Orat. pro Font. § 3. not.

[c] *Interrogationibus*] Interrogationes in jure ad rei pecuniariæ causas pertinebant; erantque olim institutæ, ut, ne male agendo causa perderetur, liceret apud eum qui jus dicebat, adversarium certis de rebus, antequam actio institueretur, interrogare.

[d] *Consules essent*] Consules erant Lentulus et Philippus, qui de republica optime sentiebant.

[e] *Pisoniani temporis*] Putabat Clodius se timorem injecturum, ut solebat illo tempore, quo videlicet Piso et Gabinius consules erant; ac, quibus annitentibus, in exilium missus est Cicero.

[f] *Consurrectione*] Moris fuit ut, cum utilem reipublicæ sententiam dixerat aliquis, ipso abeunte abirent omnes, quibus ille probaretur, eumque ad domum usque, honoris causa, comitarentur.

Digitized by Google

præcipiti furore quid dicam? haud[12] potest gravioribus a me verbis vulnerari, quam est statim, in facto ipso, a gravissimo viro P. Servilio[g] confectus ac trucidatus; cujus si etiam[13] vim et gravitatem illam singularem, ac pæne divinam, assequi possem;[14] [*p.* 244.] tamen non dubito, quin ea tela, quæ conjecerit inimicus,[h] quam ea, quæ collega patris emisit, leviora atque hebetiora esse videantur.

II. 3. Sed tamen mei facti[i] rationem exponere illis volo, qui hesterno die dolore me elatum, et iracundia longius prope digressum[15] arbitrabantur, quam sapientis hominis cogitata ratio postularet. Nihil feci iratus, nihil impotenti animo, nihil non diu consideratum ac multo ante meditatum. Ego enim,[16] patres conscripti, inimicum me semper esse professus sum duobus,[k] qui me,[17] qui rempublicam,[18] cum defendere deberent, servare possent; cumque ad consulare officium[l] ipsis insignibus illius imperii, ad meam salutem non solum auctoritate, sed etiam precibus vestris

in χ deest.—12 *Haud* deest in Mss. Lamb. et S. Vict. unde Lamb. delevit, positis interr. signis: *aut* est in S χ, Barb. ed. Rom. Ven. 1483. Mss. quibusdam, et in plerisque Pall. *In facto ipso* suspecta sunt Ern. Dein ψ *in sanctissimo viro.*—13 *Si jam* Beck. ex C H S U χ ψ, Pall. Barb. ed. Rom. et Ven. 1483. probante Garaton. *etsi jam* T, Franc. edd. 1472. et Ven. 1480. *si eam* Lambinus.—14 Grut. *possent*, errore typographico, ut ait Ern. Paulo post, pro *quam ea* Ern. suspicabatur *iis* legend. Mox, C H T U, Barb. et edd. vett. *amisit*: Puccii Ms. *immisit.*

CAP. II. 15 *Long. progressum* Beck. ex ψ et Ms. Memm. cum Lamb. et Wolf. *longius prope progressum* Pal. 9. et Ms. Vict. *longius prope digr.* ceteri. Mox *postulasset* U χ, Ms. Barb. edd. vett. et Naug.—16 Post *enim*, P C addunt *nec.*—17 *Me* in C deest.—18 '*Rem meam*] Hanc veterem scripturam, confirmatam plerisque Pall. Franc. 1. C H S T U χ, (de Barb. nihil dictum) et edd. pr. revocavi. Lambinus, cum in cod. reperisset *qui rem* (sine voc. *meam*) ex ingenio edidit *qui remp.* Gruterus autem, e Pal. 9. et Erf. scripsit

NOTÆ

[g] *P. Servilio*] Servilius Isauricus collega fuit in consulatu Appii Claudii, A. U. C. 674. qui P. Clodii pater fuit.

[h] *Inimicus*] Cicero P. Clodii inimicus fuit.

[i] *Sed tamen mei facti*] Purgat se Cicero, ut sibi patres conciliet.

[k] *Duobus*] Pisonem et Gabinium consules exagitat.

[l] *Consulare officium*] In eo potissimum consistit consulum officium, ut rempublicam et bene meritos de ea cives tueantur; quod minime superiores consules, Piso et Gabinius, præstiterunt.

Digitized by Google

vocarentur; primo reliquerunt, deinde[19] prodiderunt, postremo oppugnaverunt, præmiisque nefariæ pactionis[20][m] funditus una cum republica oppressum exstinctumque voluerunt; quique suo[1] ductu[n] et imperio, cruento illo atque funesto, supplicia neque a sociorum mœnibus[o] prohibere, neque hostium urbibus inferre potuerunt; excisionem,[2] inflammationem, eversionem, depopulationem, vastitatem eam,[3] sua cum præda, meis omnibus tectis[p] atque agris intulerunt. 4. Cum his furiis et facibus, cum his, inquam, exitiosis prodigiis, ac pæne hujus imperii pestibus, bellum mihi inexpiabile dico esse susceptum: neque id tamen ipsum tantum, quantum meus ac meorum, sed tantum, quantum[4] vester atque omnium bonorum dolor postulavit. III. In Clodium vero non est hodie meum majus odium, quam illo die fuit, cum illum ambustum[q] religiosissimis ignibus, cognovi muliebri ornatu, ex[5] incesto stupro atque ex domo pontificis maximi[r] emissum: tum, inquam, tum

qui rempublicam, eumque alii secuti sunt.' *Beck.* Wolf. habet *una cum republ.* —19 *Deinde* in H deest. *Prodiderunt* in H omittitur: C U *perdiderunt.* Mox al. *oppugnarunt.*—20 *Factionis* C H S T U χ, omnes Pall. Barb. ed. Rom. et aliæ vett. quod Garaton. repudiat. Tum *una* in χ deest.—1 In Ms. Car. Steph. *suo* omittitur.—2 *Exscissionem* edidit Lamb.—3 *Eam*, tanquam spurium, uncis inclusit Beck. quem Schutz. et Orell. secuti sunt. *Vastitatem, aucti præda* edidit Lamb. Pro *cum* T *tamen*; et pro *his* C *iis.*—4 *Meus ac . . . quantum* in C H S T χ desunt. Mox pro *vester*, C H *videtur.*

NOTÆ

[m] *Nefariæ pactionis*] Piso Macedoniam, et Gabinius Syriam a Clodio acceperunt, ut Ciceroni nocerent.

[n] *Suo ductu*] Imperium significat, quo consulares illas provincias obtinuerunt Gabinius et Piso.

[o] *Sociorum mœnibus*] Permisit Piso, corruptus pecunia a barbaris, ut illi vexarent Thessalonicenses fœderatos cum Romanis: nam ii oppidum relinquere, et arcem munire coacti sunt.

[p] *Omnibus tectis*] Consulibus Pisone et Gabinio, eversa a Clodio Ciceronis domus est, et villæ ejus direptæ, excisæ arbores, &c.

[q] *Cum illum ambustum*] Causam sui odii in Clodium profert, quem invidiose et contemtim ambustum vocat; quasi propius ad sacros illos ignes accessisset, qui excitabantur a mulieribus, dum Bonæ Deæ facerent, cujus in operta se clam immisit muliebri vestitu.

[r] *Domo pontificis max.*] Tunc C. Julius Cæsar erat pontifex, apud quem illa sacra celebrabantur.

Digitized by Google

vidi, ac multo ante prospexi, quanta tempestas excitaretur, quanta impenderet procella reipublicæ. Videbam, illud scelus tam importunum, audaciam tam immanem adolescentis furentis, nobilis, vulnerati,[s] non posse arceri[b] otii finibus; erupturum illud malum aliquando, si impunitum fuisset, ad perniciem civitatis. 5. Non multum[t] mihi sane post ad odium accessit: nihil enim contra me fecit odio mei, sed odio severitatis,[6] [u] odio dignitatis, odio reipublicæ: non me magis violavit, quam senatum, quam equites Romanos, quam omnes bonos, quam Italiam cunctam: non denique in me sceleratior fuit, quam in ipsos Deos immortales.[x] Etenim illos eo scelere violavit,[7] quo nemo antea: in me fuit eodem animo, quo etiam[8] ejus familiaris Catilina, si vicisset, fuisset. Itaque eum nunquam a me esse accusandum putavi non plus, quam stipitem illum,[y] qui, quorum hominum esset,[c] nesciremus, nisi se Ligurem ipse esse diceret. Quid enim hunc[9] persequar, pecudem ac belluam, pabulo inimicorum meorum et glande corruptum?[10] qui si[11] sensit,

[b] *Excludi.* [c] *Cujus nationis.*

CAP. III. 5 C H χ *et.*—6 Franc. et ed. 1472. *veritatis.*—7 Cod. Barb. *eo scel. p. violavit:* ed. Ven. 1480. plene *eo scel. publico viol.* Garaton. censet *P. C.* interponi posse.—8 *Etiam* in H S χ deest. Tum pro *ejus* ed. Rom. *meus*, et C *suus.*—9 Verba *Quid enim hunc* in T desunt. In C superscriptum *hanc.* —10 Ms. Franc. Gryph. et Schntz. *corruptam:* et pro *glande* ed. 1472. *clade;* et Ms. C *gladiatorem* cum asterisco.—11 *Si* in ψ deest. Barb. ed. Ven. Junt.

NOTÆ

[s] *Vulnerati*] Vulneratum dicit, id est, vocatum in judicium propter pollutas cærimonias Bonæ Deæ. Vocatus quidem fuerat ille in judicium, sed pecunia corruptis judicibus, evasit incolumis.

[t] *Non multum, &c.*] Profitetur Cicero, ab illo tempore non sibi fuisse novam rationem eum odio prosequendi.

[u] *Severitatis*] Odio legum, quæ severe sceleratos puniunt, Ciceronem oderat Clodius.

[x] *Quam in ipsos Deos immortales*] Clodius Deorum religionem violavit, cum incestum commisit in Deorum sacris.

[y] *Stipitem illum*] Cicero indicat Ælium Ligurem, qui, Pisone et Gabinio coss. tribunus plebis fuit cum Clodio; qui cum obscurus esset et ignobilis, cognomen ex gente Ælia sibi assumsit. Volunt alii loqui de Pisone, qui ex materno genere Ligur erat.

Digitized by Google

quo sese[12] scelere devinxerit,[z] non dubito, quin sit miserrimus: sin autem id non videt, periculum est, ne[13] se stuporis excusatione defendat. 6. Accedit[14] etiam, quod expectatione omnium, fortissimo et clarissimo viro, T. Annio, devota et constituta ista hostia[a] esse videtur; cui me præripere desponsam jam et destinatam laudem, cum ipse ejus opera et dignitatem et salutem recuperarim,[b] valde est[15] iniquum. IV. Etenim, ut P. ille Scipio natus mihi videtur ad interitum exitiumque Carthaginis, qui illam, a multis imperatoribus obsessam, oppugnatam, labefactatam,[16] pæne captam aliquando, quasi fatali eventu, solus evertit;[c] sic T. Annius ad illam pestem comprimendam, exstinguendam, funditus delendam, natus esse videtur, et quasi divino munere donatus reipublicæ.[17] [*p.* 245.] Solus ille[18] cognovit, quemadmodum armatum civem,[d] qui lapidibus, qui ferro alios fugaret, alios domi contineret,[e] qui

senserit: Lamb. edidit *sentit.*—12 Beck. *se* recepit ex C H S T U, Barb. et edd. vett.; quem secutus est Orellius. *Quo scel. se* Lamb.—13 Mss. Franc. et Barb. *ut.*—14 T *Accedat.*—15 C *et.* Paulo post pro *exitiumque,* C H *excidiumque.*

Cap. IV. 16 T U, Franc. Barb. Mss. Car. Steph. ed. Ven. 1480. Junt. Lamb. *labefactam.* Mox H U, Franc. *adventu.*—17 *Rei publicæ donatus* Lamb. —18 *Ille* in C deest: idem paulo post *totamque* pro *totam, qui:* et pro *templa*

NOTÆ

[z] *Quo sese scelere devinxerit*] Devinxisse se Ligurem dicit, cum se Clodio adjunxit, ut impediret Ciceronis reditum: nam cum de eo referret Minuius, seu Mummius, intercessit. Si de Pisone loquatur, certe mercede provinciarum salutem Ciceronis cum eo mercatus est Clodius.

[a] *Devota et constituta hostia*] Ostendit quod Clodium ipse nolit accusare, quasi hæc actio debita sit Miloni, a quo, tanquam hostia, immolandus est.

[b] *Recuperarim*] Cum Clodius impediret Ciceronis reditum, et omnia ab eodem Clodio sublata judicia viderentur, emit gladiatores Milo, ut ejus potentiæ obsisteret.

[c] *Evertit*] A. U. C. 607. Scipio Carthaginem delevit. Vide Agr. I. § 5. not.

[d] *Armatum civem*] Clodium ille compressit, cum in urbe seditiones excitavit, dum de Ciceronis reditu ageretur. De hoc dictum est, Pro Domo sua.

[e] *Alios domi contineret*] Pompeium domi continuit, quem per sicarium voluit interficere: ideoque pluribus diebus publico abstinuit.

Digitized by Google

urbem totam, qui curiam, qui forum, qui templa omnia cæde incendiisque terreret, non modo vincire, verum etiam vincere[19] oporteret. 7. Huic ego, et tali, et ita de me, ac de[20] patria merito viro, nunquam mea voluntate præripiam eum præsertim reum, cujus ille inimicitias non solum suscepit[1] propter salutem meam, verum etiam appetivit. Sed si etiam nunc illaqueatus[f] jam omnium legum periculis, irretitus odio bonorum omnium, expectatione supplicii jam non diuturna[2] implicatus, feretur tamen hæsitans, et, in me impetum impeditus facere conabitur; resistam, et, aut concedente, aut etiam adjuvante Milone, ejus conatum refutabo: velut hesterno die, cum mihi stans tacenti[3] minaretur, voce tantum attigi legum initium[g] et judicii: consedit ille, conticuit.[4] Diem dixisset,[h] ut jecerat:[5] fecissem, ut ei statim tertius a prætore dies diceretur. Atque hoc sic moderetur,[6] et cogitet, si contentus sit iis sceleribus, quæ commisit, esse jam[7] consecratum Miloni; si quod in

χ *templum.*—19 Edd. vett. Junt. Grut. Græv. Wolf. Beck. Schutz. et Orell. *vincere ... vincire.* Primo loco *vincere* in S deest: in Pal. 9. teste Grut. *vincere ver. et. vinc.* omittitur: in H U χ, Pall. reliquis, Franc. Erf. Barb. ed. 1472. Naug. et Ald. Nep. legitur *vinci*, quod prætulit Camerarius. Fabric. et Ferrat. legi maluerunt *vinci ... vinciri*: in C *lenire*: T *ne inimici*. Vid. Nott. Varr. Mox *ego* post *Huic* omisit Lamb.—20 *De* in H deest.—1 C H *susceperit.*—2 Ms. Franc. ed. 1472. *diuturna non:* et mox H *resistamque.*—3 Ex Lambini et Manutii conjectura, (probante Garaton.) Wolf. et Beck. ediderunt *stanti jacens:* Ern. et Schutz. e conjectura Grævii, *stans tacenti:* ceteri *stanti tacens.* Vide Nott. Varr.—4 Lamb. edidit *concidit ille et cont.* Naug. et Ald. Nep. *concidit ille: cont.* probante Marclando.—5 Ern. e conjectura, *jecerat*, probante Garaton. omnes aliæ edd. *fecerat*. Ms. Steph. *ut faceret.*—6 Quidam ap. Lamb. in not. *meditetur*, probante Garaton. Mox pro *iis*, Ms. Franc. *is*, et ed. 1472. *his.*—7 Junt. Lamb. Oliv. Lall. Wolf. et Beck. *jam se esse:* in C H ψ, Pal. 9. Erf. et Ms. Vict. pronomen deest: in S T U χ, Barb. ed. Rom. 1472. et utraque Ven. *se esse:* in Ms. Franc. verbo *esse* servato, *jam* omittitur. Mox H *intorsit:* S T U χ, Franc. et edd. vett. *intorserit.*

NOTÆ

[f] *Nunc illaqueatus*] Clodius quasi bellua se laqueis implicuit.

[g] *Legum initium*] Accusare de vi Clodium Cicero poterat, quia saxis, ignibus, et ferro vim ejus domibus intulerat.

[h] *Diem dixisset*] Testatur Cicero, si se in judicium vocavisset Clodius dicta die, statim eum etiam vocasset in judicium, et effecisset ut statim ille a prætore ad diem tertium quoque vocaretur: diem vero dicere tantum ad magistratus pertinebat. Erat autem hoc anno ædilis Clodius.

Digitized by Google

me telum intenderit, statim me esse arrepturum arma judiciorum atque legum.

8. Atqui[8] paulo ante, patres conscripti, concionem habuit, quæ est ad me tota delata: cujus concionis primum universum argumentum sententiamque audite: cum riseritis impudentiam hominis, tum a me de tota concione audietis.

V. De religionibus,[i] sacris, et cærimoniis est concionatus, patres conscripti, Clodius:[9] P. (inquam) Clodius sacra et religiones negligi, violari, pollui questus est. Non mirum, si hoc vobis ridiculum videtur:[10] etiam sua concio[k] risit hominem, quomodo ipse gloriari solet, ducentis[d] confixum[11] senatusconsultis; quæ sunt omnia contra illum pro religionibus facta, hominemque eum, qui pulvinaribus[l] Bonæ Deæ stuprum intulerit, eaque sacra, quæ viri oculis, ne imprudentis[12] quidem, adspici fas est, non solum adspectu virili, sed flagitio stuproque violarit, in concione de religionibus neglectis conqueri. 9. Itaque nunc proxima concio ejus expectatur de pudicitia. Quid enim interest, utrum ab altaribus religiosissimis fugatus, de sacris et religionibus conqueratur,[13] an ex sororum cubiculo[m] egressus, pudorem pudicitiamque defendat? Responsum haruspicum hoc recens de fremitu[14][n] in concione recitavit: in quo cum

[d] *Multis.*

—8 *Atque* Mss. aliqui et ed. 1472. Dein pro *ad me*, C H *a me*.

Cap. v. 9 Verba *pat. con. Cl.* in χ desunt: ed. 1472. *P. C. Clodius:* C H, *P. Clodius:* U *C. Clodius.* Mox et *P.* et *Clodius* in T deest, ubi Ms. Franc. Barb. edd. 1472. 1480. *Pulcher inquam Clodius.*—10 *Si h. v. r.* in χ omittuntur: et idem habet *et* pro *etiam.*—11 Post *conf.* χ ψ addunt *se;* et statim Lamb. e Mss. recepit *senati consultis.* Mox pro *relig.* C T *legionibus.*—12 C *impudentis:* Tum pro *flagitio* C *flagio.*—13 Pro *conqueratur* χ *queratur;* et pro *sororum* H χ *suorum.*—14 Ern. suspicatur *terræ* excidisse. Postea *id* ante *quod* in

NOTÆ

[i] *De religionibus*] Conciliat sibi attentionem festiva ironia, qua ridet Clodium agere de religionibus, quas omnes polluit.

[k] *Sua concio*] Amicos intelligit, qui venerant ut ei faverent; qui ne quidem sine risu eum dicentem de religionibus audire potuerant.

[l] *Pulvinaribus*] Pulvinaria pro templis posuit, de quibus dictum est Orat. III. in Catil. § 23. not.

[m] *Ex sororum cubiculo*] Clodius constanti omnium fama creditus est sororibus suis stuprum intulisse.

[n] *De fremitu*] Fremitus auditus fuit in agro Latiniensi.

Digitized by Google

aliis multis scriptum etiam illud est (id quod audistis) 'loca sacra, et religiosa, profana haberi.' In ea causa esse dixit domum meam, a religiosissimo sacerdote,[o] P. Clodio, consecratam. 10. Gaudeo mihi de toto hoc ostento,[p] (quod haud[15] scio, an gravissimum multis his annis huic ordini nuntiatum sit) datam[16] non modo justam, sed etiam necessariam causam esse dicendi. Reperietis enim ex hoc toto prodigio atque responso, nos de[17] istius scelere ac furore, ac de impendentibus periculis maximis, prope jam[18] voce Jovis Optimi Maximi præmoneri. 11. Sed primum expiabo[e] religionem ædium mearum, si id facere vere ac sine cujusquam dubitatione potero: sin scrupulus tenuissimus[19] residere aliquis videbitur, non modo patienti, sed etiam libenti animo, portentis Deorum immortalium religionique parebo.

VI. Sed quæ tandem est in hac urbe tanta domus, ab ista religionis suspicione tam vacua atque pura? Quanquam vestræ[20] domus, patres conscripti, ceterorumque civium, multo maxima ex parte[1] sunt liberæ religione, tamen una mea domus judiciis omnibus liberata, in hac urbe, sola est. Te enim appello, Lentule, et te, Philippe.[q] Ex hoc haruspicum responso decrevit senatus, ut de locis

[e] *Purgabo.*

C deest.—15 ψ *aut.* Mox *an* in χ deest.—16 χ *datum.*—17 C H χ, Ms. Franc. et ed. 1472. *ex:* et postea pro *ac de* C H *ab*, χ ψ *ac.*—18 χ *propriam:* ed. 1472. *propria.* In Ms. Franc. *jam* deest, sed *prope* legitur. Dein C H S T U χ *promoveri.*—19 *Vel tenuissimus* Lamb. Mox pro *religionique*, C H *religionibusque.*

CAP. VI. 20 χ *nostræ.* Pro verbis *patres conscr. ... judiciis* in χ legitur tantum *vitiis.*—1 *Ex parte* aberant a Ms. Lamb. unde Lamb. legendum suspi-

NOTÆ

[o] *Religiosissimo sacerdote*] Ironice vocat sacerdotem, quia sacris Bonæ Deæ affuit contra fas omne.

[p] *Hoc ostento*] Ostentum definit Labeo 'omne contra naturam cujusque rei genitum factumque.' Duo autem genera sunt ostentorum; unum, quoties quid contra naturam nascitur, tribus manibus forte, aut pedibus, aut quavis alia parte corporis, quæ naturæ contraria est; alterum, cum quid prodigiosum videtur.

[q] *Lentule, Philippe*] Hi consules tum erant.

Digitized by Google

sacris[2] religiosis ad hunc ordinem referretis: potestisne referre de mea domo? [*p.* 246.] quæ (ut dixi) sola, in hac urbe, omni religione, omnibus judiciis, liberata est:[r] quam primum inimicus ipse, in illa tempestate ac nocte reipublicæ, cum cetera scelera stylo illo impuro,[s] Sex. Clodii ore tincto, conscripsisset,[3] ne una quidem attigit litera[f] religionis. Deinde eandem domum populus Romanus, cujus est summa potestas omnium rerum, comitiis centuriatis,[t] omnium ætatum ordinumque suffragiis, eodem jure esse[g] jussit,[4] quo fuisset. 12. Postea vos, patres conscripti, non quod dubia res esset, sed ut huic furiæ (si diutius in hac urbe, quam delere cuperet, maneret) vox interdiceretur,[5][u] decrevistis, ut de mearum ædium religione ad pontificum collegium referretur. Quæ tanta religio est,[v] qua non in nostris[6] dubitationibus, atque in maximis superstitionibus, unius P. Servilii ac M. Luculli responso ac verbo liberemur? De sacris publicis,[x] de ludis maximis,[y] de Deorum

[f] *Ne quidem religiosam fecit una litera.* [g] *Frui.*

cabatur *multo maximam partem.*—2 Ed. Ven. 1480. ante *religiosis* addidit *et*, Lamb. *ac.* Mox T *referetis.*—3 In edd. ante Gruterum *ore tincto* aberat, et edebatur *Clodius.* Vitio tamen operarum in ejus ed. mansit *Clodius*, ut ait Ern.—4 C *dixit.* Porro pro *vos* Ms. Steph. *vero.*—5 *Intercluderetur* Lamb. probante Ern. Gulielm. maluit *interciperetur:* J. F. Gronov. *incideretur:* C

NOTÆ

[r] *Liberata est*] Liberata est religione domus Ciceronis per pontifices, apud quos superiorem orationem habuit Pro Domo sua.

[s] *Stylo illo impuro*] Sextus Clodius solitus erat leges scribere P. Clodio, tribuno plebis.

[t] *Comitiis centuriatis*] Vid. Agr. II. § 27. not.

[u] *Vox interdiceretur*] Causa de domo Ciceronis ad pontifices ideo remissa est, ut a Clodio nunquam diceretur eam domum fuisse religione consecratam.

[v] *Quæ tanta religio est*] Nullum esse scrupulum ait, quo non sit liberatus per Servilium et Lucullum, cum agitur de religionibus.

[x] *De sacris publicis*] Sacra publica dicuntur, quæ publico sumtu pro populo fiunt.

[y] *Ludis maximis*] Per ludos maximos vulgo Circenses intelliguntur, quod, ut inquit Pedianus, magnis impensis dati sunt. Instituti sunt autem a Tarquinio Prisco, et propterea Circenses dicti sunt, quod primi in Circo, qui Maximus dictus est, habiti sunt. Solennes deinde annui manserunt; et sacri Jovi, Junoni, ac Minervæ, ab ædilibus curabantur.

Digitized by Google

penatium[z] Vestæque matris[a] cærimoniis, de illo ipso sacrificio, quod fit pro salute populi Romani,[b] quod, post Romam conditam, hujus unius casti tutoris[c] religionum scelere violatum est, quod tres pontifices statuissent, id semper[7] populo Romano, semper senatui, semper ipsis Diis immortalibus satis sanctum, satis augustum, satis religiosum esse visum est. At vero meam domum P. Lentulus, consul et pontifex,[8] P. Servilius, M. Lucullus, Q. Metellus,[d] M' Glabrio,[9] M. Messala,[e] L. Lentulus, flamen Martialis,[f] P. Galba,[g] Q. Metellus Scipio,[10] C. Fannius, M. Lepidus, L. Claudius, rex sacrorum,[h] M. Scaurus, M. Crassus,[11] C. Curio, Sex. Cæsar, flamen Quirinalis,[i] Q. Cornelius, P. Albinovanus, Q. Terentius, pontifices minores,[12] [k] causa cognita, duobus locis dicta,[l] maxima frequentia am-

interdiceret : χ *intercideretur*.—6 C T *vestris*.—7 C *per* : H *idem per* : U *item per* : χ *idem pec*. ψ *idem p*. Mox C H U *populum Romanum*.—8 H *pontifices*. Mox C *Luculus*.—9 Prænomen *M'* in C H T U χ, et ed. 1472. deest: alii legunt *M. Glabrio*. Paulo post C *L. Galba*.—10 In C H S T U χ, Ms. Franc. ed. 1472. est tantum *Scipio*. In Lamb. *Q. Scipio*. Fulv. Ursinus reponi maluit *P. Scipio*. Mox pro *M. Lepidus*, U *ac Lepidus*. Dein Ms. Franc. *et Claudius*. Barb. *r. Claudius*. Van Vaassen, Fasti, p. 377. censet *M' Lepidus*, *C. Claudius* legend.—11 T *Q. Crassus* : et mox pro *Albinovanus*, χ *Albinovianus*.—12 Ms. Franc. et ed. Wolf. *majores*. Mox pro *dicta*, C *eam* : H *ea*.

NOTÆ

[z] *De Deorum penatium*] De his dictum in orat. pro Quintio, § 83. not.

[a] *Vestæque matris*] De ea vide superiorem orationem, § 144. not.

[b] *Quod fit pro salute populi Romani*] Illud sacrificium intelligit, quod in operto Bonæ Deæ fit.

[c] *Casti tutoris*] Clodium ironice tutorem religionum vocat.

[d] *Q. Metellus*] Qui Nepos dictus est.

[e] *M' Glabrio, M. Messala*] Glabrio e gente Acilia fuit, Messala e Valeria; et uterque consularis.

[f] *Flamen Martialis*] Proximus fuit dignitate flamen ille Martialis, ei qui Dialis dictus est. Is ex patribus creabatur, et Marti sacra faciebat.

[g] *Galba*] Sulpicius Galba cum Cicerone consulatum petivit.

[h] *Rex sacrorum*] De hoc dictum est.

[i] *Quirinalis*] Quirinalis major fuit, et patricii generis, a Numa Pompilio in honorem Romuli institutus. Romulus enim Quirinus appellatus est, parens et urbis conditor.

[k] *Pontifices minores*] Pontifices minores fuerunt scribæ pontificum, qui fastos seu annales custodiebant.

[l] *Duobus locis dicta*] Primum dicta fuit causa pro domo Ciceronis in senatu antequam Romam rediisset; deinde apud pontifices ab ipso Cicerone.

Digitized by Google

plissimorum ac sapientissimorum civium adstante, omni religione, una mente, omnes liberaverunt. VII. 13. Nego unquam post sacra constituta, quorum eadem est antiquitas, quæ [13] ipsius urbis,[m] ulla de re, ne de capite quidem virginum Vestalium,[n] tam frequens collegium judicasse: quanquam ad facinoris [14] disquisitionem [o] interest adesse quamplurimos. Ita est enim interpretatio [b] illa pontificum, ut iidem potestatem habeant judicum. Religionis explanatio [15] [p] vel ab uno pontifice perito recte fieri potest; quod idem, in judicio capitis, durum atque iniquum est. Tamen sic reperietis, frequentiores pontifices de mea domo, quam unquam de cærimoniis virginum judicasse. Postero die frequentissimus senatus, te consule designato, Lentule, sententiæ principe,[q] P. Lentulo et Q. Metello consulibus

[b] *Disquisitio.*

CAP. VII. 13 *Quæ* in C deest: et pro *ne de* in C H U legitur *neque de.* Paulo post pro *tam* χ *tamen.*—14 C H *facinorum.* Mox pro *iidem* χ *inde.*—15 Ms. Franc. Junt. Manut. Lamb. Græv. *expiatio:* χ *explanatione.* In ed. Wald. *habeant judicium religionis expiatione, &c.* In Ms. Barb. *expiatione ne ab, &c.* utroque *ne* punctis notato. Pro *vel,* H, superiori linea, *ne:* in S χ

NOTÆ

[m] *Quæ ipsius urbis*] Fere omnia sacra quæ Romæ erant, aut a Romulo, primo urbis conditore; aut a Numa Pompilio, qui anno urbis quadragesimo post Romulum regnavit, instituta fuerunt.

[n] *Vestalium*] Si qua virgo Vestalis polluta crimine detestabili fuerat, omnium pontificum sententiis damnabatur; et ab sacris abstinere jussam stata die, sub effossa humo, ad portam Collinam, in loco qui sceleratus dicebatur, vivam defodiebant. In ea enim subterranea erat fovea, ad quam gradibus descensus fuit, et in imo lectulus, lucerna ardens, panis simul et lac, item aqua, et in gutto oleum. Virginem vero damnatam, demtis vittis e vertice, feretro impositam, cultu miserabili, maximo omnium horrore, eo deducebant; quo cum pervenerat, vinculis solutam, pontifex max. solenne præfatus carmen, capite velato, ad ostium foveæ constituebat; et postquam introgressa fuerat, illo averso, et scalis sublatis, desuper aggesta humo, defodiebant vivam, ita ut ab omni hominis tactu illæsa exstingueretur.

[o] *Ad facinoris disquisitionem*] Ad scelus examinandum, cujus virgo Vestalis arguebatur, maxima judicum multitudo adesse debebat.

[p] *Religionis explanatio*] Lege *expiatio:* supra enim sic habet Cicero, 'Primum expiabo religionem mearum ædium.'

[q] *Sententiæ principe*] Princeps sententiæ dicebatur, qui primus eam proposuerat.

Digitized by Google

referentibus, statuit (cum omnes pontifices, qui erant hujus ordinis,[r] adessent, cumque alii, qui honoribus populi Romani antecedebant, multa de collegii judicio verba fecissent, omnesque iidem [16] scribendo adessent[s]) domum meam, judicio pontificum, religione liberatam videri. 14. De hoc igitur loco sacro [17] potissimum videntur haruspices dicere, qui locus solus ex privatis locis omnibus hoc [18] præcipue juris habet, ut ab ipsis, qui sacris præsunt, sacer non esse judicatus sit? Verum referte:[t] quod ex senatusconsulto facere debetis. Aut vobis cognitio[u] dabitur, qui primi de hac domo sententiam dixistis, et eam religione omni liberastis; aut senatus ipse judicabit, qui, uno illo solo antistite[x] sacrorum dissentiente, frequentissimus antea judicavit; aut, id quod certe fiet, ad pontifices rejicietur, quorum auctoritati, fidei, prudentiæ, majores nostri sacra [19] religionesque, et privatas,[y] et publicas, commendarunt. Quid ergo hi possunt aliud judicare, ac judicaverunt? Multæ sunt domus in hac urbe, patres conscripti, atque haud scio an pæne cunctæ, jure optimo; [*p.* 247.] sed tamen jure privato,[z] jure hæreditario, jure auctoritatis, jure mancipi,

deest. Paulo post pro *recte fieri*, C H S χ *referri*.—16 C H S T U ψ *idem*.—17 Cum Ms. Erf. verbum *sacro* deleverunt Beck. Schutz. et Orell. jubente etiam Garaton.—18 U *hujus:* et mox H T U χ, Ms. Franc. Barb. ed. 1472. utraque Ven. *jus*. Dein pro *ipsis*, C *his;* et pro *judicatus*, idem habet *judicatum*.—19 *Sacra* in C H deest. Postea pro *hi poss.* C *ii poss.* et pro *aliud*,

NOTÆ

[r] *Hujus ordinis*] Senatorium ordinem intelligit.

[s] *Scribendo adessent*] Omnes aderant dum scribebatur senatusconsultum, quod factum erat de domo Ciceronis liberata, et soluta ab omni religione.

[t] *Verum referte*] Hortatur ut ad senatum, quæ responsa sunt ab haruspicibus, referant.

[u] *Vobis cognitio*] Consules designati prima sententiam dixerunt: nam illi designati in sequentem annum primi omnium in senatu sententiam rogabantur.

[x] *Illo solo antistite*] Loquitur de Clodio, quem ironice sacrorum antistitem vocat, quia præter jus omne sacris Bonæ Deæ affuerat.

[y] *Religiones privatas*] Vide quæ de sacris privatis et publicis dicta sunt in orat. superiore.

[z] *Jure privato*] Jus privatum est quod ad singulorum utilitatem spectat.

Digitized by Google

jure nexi.[a] Nego esse ullam domum aliam, æque privato jure, atque optima lege,[20] publico[b] vero omni præcipuo, et humano, et divino jure[1] munitam. 15. Quæ primum ædificatur[c] ex auctoritate senatus, pecunia publica; deinde contra vim nefariam hujus gladiatoris, tot senatusconsultis[2] munita atque septa est. VIII. Primum negotium iisdem[3] magistratibus[d] est datum anno superiore, ut curarent, ut sine vi mihi ædificare liceret, quibus, in maximis periculis, universa respublica commendari solet: deinde, cum ille[e] saxis, et ignibus, et ferro vastitatem meis sedibus[4] intulisset, decrevit senatus, eos, qui id fecissent, lege de vi,[5] quæ esset in eos, qui universam rempublicam oppugnassent, teneri.[t] Vobis vero referentibus, o[6] post hominum memoriam fortissimi atque optimi consules![f] decrevit idem senatus frequentissimus, qui meam domum violasset, contra rempublicam esse facturum. 16. Nego, ullo de opere pub-

[t] *Accusari.*

idem *aliter.*—20 In H T χ deest *æque.* Pro *privato* χ *privatam.* Pro *jure atque* C *eodem quo;* H T χ *eodem quoque.* Mss. Erf. Franc. Barb. et edd. vett. *domum aliam privato, eodem* (Ms. Franc. *eadem*) *quoque opt. lege.* Hinc Garaton. effecit, *nego esse ullam domum aliam privato eodem quo quæ opt. lege,* quod recepit Orellius.—1 Pro *jure* C H ψ *esse.* Ante *Quæ primum* Franc. addit *et.*—2 H ψ *senati consultis,* quam formam prætulit Lamb. Postea pro *est,* C *sit.*

CAP. VIII. 3 Pro *iisdem,* C H *quidem hisdem;* et iidem Mss. pro *curarent* dederunt *curaret.*—4 T, Junt. Lamb. Wolf. et Orell. *ædibus.*—5 In marg. Lamb. conjicitur *de vi publica.* Mox *est* omnes edd. præter Ern. qui e conjectura dedit *esset.*—6 In C T, Ms. Franc. deest *o,* pro quo in ed. 1472. legitur

NOTÆ

[a] *Jure auctoritatis, jure mancipi, jure nexi*] His verbis Cicero 'auctoritatem' pro jure dominii quæsiti usucapione; 'mancipium' pro emtionis et alienationis jure; 'jus nexi' pro obligatione aliqua, v. g. pro oppigneratione usurpavit.

[b] *Publico*] Jus publicum est, quod ad statum rei Romanæ spectat, quod in sacris, in sacerdotibus, in magistratibus consistit.

[c] *Ædificatur*] Nondum plane erat Ciceronis domus ædificata, cum hanc habuit orationem, licet jam ab anno superiore 698. fuisset inchoata.

[d] *Iisdem magistratibus*] P. Lentulo, et Q. Metello negotium ædificandæ domus Ciceronis datum est.

[e] *Ille*] Clodius vis illatæ reus fuit, quod contra senatus auctoritatem vim ædibus Ciceronis intulisset.

[f] *Optimi consules*] Lentulus scilicet, et Philippus de domo Ciceronis ad senatum retulerunt.

Digitized by Google

lico, de monumento,[g] de templo, tot senatus[7] extare consulta, quot de mea domo, quam senatus unam, post hanc urbem constitutam,[8] ex ærario ædificandam, a pontificibus liberandam, a magistratibus defendendam, a judicibus puniendam[9] putaret. P. Valerio,[h] pro maximis in rempublicam beneficiis, data domus est in via publica:[10] at mihi in Palatio restituta. Illi locus; at mihi etiam[11] parietes atque tectum: illi, quam ipse privato jure tueretur; mihi,[12] quam publice magistratus omnes defenderent. Quæ quidem ego si aut per me, aut ab aliis haberem; non prædicarem apud vos, ne nimis gloriari viderer: sed, cum sint mihi data a vobis, cum ea attententur[13][k] ejus lingua, cujus antea manu eversa vos mihi et liberis meis, manibus vestris reddidistis; non ego de meis, sed de vestris factis[14] loquor: nec vereor, ne hæc mea vestrorum beneficiorum prædicatio, non grata potius, quam arrogans videatur. 17. Quanquam, si me, tantis laboribus pro communi salute[15] perfunctum, efferret aliquando ad gloriam, in refutandis[16] maledictis

[k] *Oppugnentur.*

opus.—7 C superiori linea *sententiæ:* et mox pro *consulta*, idem *consultum.*—8 *Quot . . . constitutam* in χ desunt. In marg. Lamb. ' al. *conditam.*'—9 Ex P. Fabri conjectura Grævius probabat *muniendam:* et paulo post pro *rempublicam* χ habet *rep.*—10 Lall. Wolf. Beck. Schutz. et Orell., e conjectura Jani Palmerii, *in Velia publice*, probantibus Græv. et Garaton. Mss. plerique, Lamb. Grut. Græv. et Oliv. *in villa publica.* Vide Nott. Varr.—11 *Etiam* in χ ψ, Ms. Franc. deest: in ed. 1472. *atque mihi par.* Mox pro *ipse* C habet *ipsi.*—12 Garaton. volebat *at mihi.*—13 Ms. Franc. *attentetur*, et statim post *eversam:* at ed. 1472. habet *ante a manu eversa, &c.*—14 In Mss. et edd. vett. *de factis vestris.*—15 Verba *pro com. sal.* in C H S T U χ, et edd. vett. desunt; et statim post pro *perfunctum* χ habet *functum:* et pro *efferret*, Ms. Franc. *huc ferret:* Barb. *hoc ferret:* U χ *hec ferret:* T et ed. 1472. *hoc feret:* C *hæc afferret:* H *hæc efferret:* Venet. edit. 1480. *hoc referret.* Quam omnem varietatem ex antiqua scriptura *ecferret* ortam esse conjicit Garaton. favente lectione U χ.—16 Pro *refutandis* χ habet *reputan-*

NOTÆ

[g] *De monumento*] Monumentum generaliter res est memoriæ causa in posterum prodita; in quod si corpus, vel reliquiæ inferantur, fiat sepulcrum; si vero nihil contra deferatur eorum, erit monumentum memoriæ causa factum.

[h] *P. Valerio*] Instituit comparationem se inter ac P. Valerium Publicolam, qui post expulsos Roma reges Bruti collega fuit, cui data domus est; ostenditque majus sibi datum esse beneficium, cum sua sibi restituta est.

Digitized by Google

improborum hominum, animi quidam dolor, quis non ignosceret? Vidi enim hesterno die quendam murmurantem; quem aiebant negare,[17] ferre me posse, quia, cum [18] ab hoc eodem impurissimo parricida [i] rogarer, cujus essem civitatis, respondi, me,[19] probantibus et vobis, et equitibus Romanis, ejus esse, quæ carere me non potuisset. Ille, ut opinor, ingemuit. Quid igitur responderem? [20] (quæro ex eo ipso, qui ferre me non potest) me civem esse Romanum? literate [l] respondissem. Tacuissem? [1] desertum negotium.[k] Potest quisquam vir,[2] in rebus magnis cum invidia versatus, satis graviter contra inimici contumeliam sine sua laude respondere? At ipse non modo [3] respondet, quicquid potest, cum est lacessitus; sed etiam gaudet, se ab amicis, quid respondeat, admoneri.

IX. 18. Sed, quoniam mea causa expedita est,[l] videamus nunc, quid haruspices dicant. Ego enim fateor, me, et magnitudine ostenti, et gravitate responsi, et una [4] atque constanti haruspicum voce vehementer esse commotum. Neque is sum, qui (si cui forte videor plus, quam ceteri, qui æque, atque ego, sunt [5] occupati, versari in studio literarum) his delecter, aut utar omnino literis, quæ nostros

[l] *Eleganter.*

dis.—17 Ernesti conjecit *se* ante *ferre* excidisse, probante Wolfio.—18 H *tum:* et statim post Lamb. edidit *patricida.*—19 In marg. Lambini conjicitur transponendum esse hoc pronomen ante verba *ejus esse.*—20 C *ergo responderam.* Mox *me* post *ferre* in T et Ms. Franc. deest.—1 C H T U χ, Junt. et Lamb. *an tac.*—2 Verba *vir . . . sine* in χ desunt. Paulo post al. edd. *rebus in magnis.* Dein *contra* in H U deest: at Ms. Franc. habet *in inim. contum.* Ante verba *sine sua laude,* Ms. Franc. addit *satis.*—3 C H ψ, Ms. Franc. *non modo non:* et statim pro *respondet,* C *responderet:* ψ *respondere:* et pro *quicquid* C habet *quicquam.*

CAP. IX. 4 Pro *una* Ms. Franc. *viva.* Mox *vehementer* in C H T χ deest. Tum pro *commotum* C H S T U χ, Ms. Franc. et ed. 1472. *permotum.*—5 C

NOTÆ

[i] *Impurissimo parricida*] Parricidam Clodium appellat, quia Ciceronem, qui patriæ parens a senatu et a Catone nominatus est, abire coëgit in exilium.

[k] *Desertum negotium*] Deserta fuisset a Cicerone sua causa, si tacuisset.

[l] *Sed quoniam mea causa expedita est*] Jam accedit ad haruspicum responsa, et a religionis reverentia sibi primum senatum conciliat.

Digitized by Google

animos deterrent atque avocant a religione. Ego vero primum habeo auctores ac magistros religionum colendarum majores nostros; quorum mihi tanta fuisse sapientia videtur, ut satis superque prudentes sint, qui illorum prudentiam, non dicam assequi, sed, quanta fuerit, perspicere possint; qui statas[6] solennesque cærimonias[m] pontificatu, rerum bene gerendarum auctoritates[n] augurio, fatorum veteres prædictiones[o] Apollinis vatum[p] libris, [*p.* 248.] portentorum explanationes[7] [q] Etruscorum[r] disciplina contineri putarunt: quæ quidem tanta est, ut nostra memoria primum Italici belli[s] funesta illa[8] principia, post Sullani Cinnanique[t] temporis extremum pæne discrimen, tum hanc recentem urbis inflammandæ, delendique imperii conjurati-

sum. Paulo post pro *his*, Lamb. dedit *iis*: et pro *delecter* C *delector*.—6 Mss. nonnulli ap. Lamb. Ms. Car. Steph. et Barb. *statutas*: χ *statuas*. Mox χ habet *solempnisque*; ed. Rom. et Ven. 1483. *sollennisque*: dein pro *pontificatu*, C habet *pontificatus*; et pro *prædictiones*, H S T U χ *prædicationes*.—7 Sigonius et Pighius legi jubent *expiationes*: Lamb. conjungi *explanationes et expiationes* vult. Statim post Lamb. dedit *putaverunt*.—8 *Illa* in H S T U χ, Ms. Franc. deest. Mox verba *post Sull.* in U desunt. In C T legitur *post*

NOTÆ

[m] *Statas solennesque cærimonias*] Majores crediderunt stabilitas religione cærimonias in pontificum scientia contineri.

[n] *Rerum gerendarum auctoritates*] Credebant illi superstitiosi veteres nihil feliciter geri posse, nisi prius ab auguribus probatum esset.

[o] *Fatorum veteres prædictiones*] Per prædictiones fata intelligit, quæ ab aliquo Apollinis oraculo, vel sacerdote prædicta fuerunt, quæque eventura necessario putaverunt.

[p] *Vatum*] Intelligit libros Sibyllarum, quos dubiis in rebus, periculosisque reip. temporibus consulere soliti erant.

[q] *Portentorum explanationes*] De his vocibus sic loquitur Valerius Max. lib. I. cap. 1. 'Majores statas solennesque cærimonias pontificum scientia, bene gerendarum rerum auctoritates augurum observatione, Apollinis prædictiones vatum libris, portentorum depulsiones Etrusca disciplina explicari voluerunt.'

[r] *Etruscorum*] Apud Etruscos hæc primum disciplina florere cœpit, unde hic Etruscorum et haruspicum eadem est significatio.

[s] *Italici belli*] Bellum illud Italicum, Marsicum dictum est, quia primum a Marsis incepit. Exortum est L. Julio Cæsare, et P. Rutilio Coss. anno urbis 663.

[t] *Post Sullani Cinnanique*] Per Sullanum ut Cinnanum tempus designat bellum quod a Sulla et Cinna commotum est in repub. et crudelitate plenum fuit.

Digitized by Google

onem[u] non obscure nobis[9] paulo ante prædixerint.[v] 19. Deinde etiam cognovi,[10] multa homines doctissimos sapientissimosque et dixisse, et scripta de Deorum immortalium numine reliquisse: quæ quanquam divinitus perscripta video, tamen ejusmodi sunt, ut ea majores nostri docuisse illos, non ab illis didicisse videantur. Etenim quis est tam vecors,[x] qui aut, cum suspexerit in cœlum, Deos esse non sentiat, et ea, quæ tanta mente fiunt, ut vix quisquam arte ulla ordinem[11] rerum ac necessitudinem persequi possit, casu fieri putet; aut, cum Deos esse intellexerit, non intelligat, eorum numine hoc tantum[12] imperium esse natum,[13] et auctum, et retentum? Quam volumus, licet, patres conscripti, ipsi nos amemus; tamen nec numero[y] Hispanos, nec robore Gallos, nec calliditate Pœnos, nec artibus Græcos, nec denique hoc ipso hujus gentis ac terræ domestico nativoque sensu, Italos ipsos ac Latinos; sed pietate ac religione, atque hac una sapientia, quod Deorum immortalium[14] numine omnia regi gubernarique perspeximus, omnes gentes nationesque superavimus.

X. 20. Quare, ne plura de re[z] minime loquar dubia,[15]

Sillani. Tum pro *Cinnanique*, C *Cillanique:* U *Cunnanique.*—9 Græv. Lall. et Oliv. habent *vobis:* et mox Grævius, e Ms. Franc. et ed. Wald. edidit *prædixerit.*—10 Pal. 9. et Erf. interjiciunt *Deinde si quid habuit tolli*, quod etiam in Ms. Vict. nisi quod is *habui*. Paulo post in Ms. Franc. *sapientesque*. Dein *et* ante *dixisse* deest in T.—11 U *ordine*. Mox H, et nonnullæ edd. vett. *vicissitudinem.*—12 In Lamb. legitur *totum.*—13 Grævius conjecit *et natum*, probante Ern. Mox pro *Quam*, C H *Quantum:* χ *Quamquam:* Ms. Barb. et edd. Ven. *Quam volumus, P. C. licet ipsi, &c.*—14 Voc. *immortalium* in Ms. Car. Steph. deest: et pro *superavimus* T habet *superamus*.

CAP. X. 15 Lamb. edidit *dubia loquar*. Grævio placet *loquar minime*

NOTÆ

[u] *Conjurationem*] Catilinariam conjurationem ab haruspicibus prædictam fuisse ait Cicero.

[v] *Paulo ante prædixerint*] De prodigiis quæ bellum Italicum præcessere, vide Cic. lib. I. de Divinatione: quæ Sullanum, vide Plutarch. quæ Catilinarium, vide Orat. II. in Catil.

[x] *Quis est tam vecors*] A pulchritudine et ordine mundi Deus cognoscitur; quod fusius l. II. De Nat. Deorum disputat.

[y] *Tamen nec numero*] Affert proprium inter nationes discrimen.

[z] *Quare ne plura de re, &c.*] Hactenus ostendit domum suam ab omni religione liberam esse; nunc docet haruspicum responsa ad Clodium

Digitized by Google

adhibete animos; et mentes vestras, non solum aures, ad haruspicum vocem admovete: 'Quod in agro Latiniensi[16] [a] auditus est strepitus cum fremitu.' Mitto haruspices, mitto illam veterem ab ipsis Diis immortalibus, ut hominum fama est, Etruriæ datam[17] disciplinam: nos nonne haruspices esse possumus? 'Exanditus in agro propinquo et suburbano est strepitus quidam reconditus, et horribilis fremitus armorum.' Quis est ex gigantibus[b] illis, quos poëtæ ferunt bellum Diis immortalibus intulisse, tam impius, qui hoc[18] tam novo tantoque motu non magnum aliquid Deos populo Romano præmonstrare et præcinere fateatur? De ea re scriptum est,[c] 'Postulationes[m] [19] esse Jovi, Saturno, Neptuno, Telluri,[d] Diis cœlestibus.' 21. Audio, quibus Diis violatis expiatio debeatur: sed, hominum quæ ob[20] delicta, quæro. 'Ludos minus diligenter[e] factos, pollutosque.' Quos ludos? te appello, Lentule, (tui sacerdotii

[m] *Expiationes.*

dubia. Mox pro *Quod* H habet *Quid.*—16 C H, Ms. Franc. et Barb. *Latinensi*, quod præfert Grævius. S U χ, Pall. Ms. Vict. Erf. edd. Rom. et Venn. *Latiensi.* T et ed. 1472. *Laterensi*: vet. Ms. Puccii *Laviniensi*, et cap. XXVIII. *Lavinienses.*—17 χ, Barb. et Ven. 1480. *traditam*, uti Car. Steph. Junt. et Lamb. correxerunt, probante Garaton. Statim *nos* in χ deest. Mox pro *quidam* C habet *quidem*; ante quod verbum Ms. Barb. et Ven. 1480. addunt *cum fremitu.*—18 χ *hæc.*—19 Verbum *decretus* ante *esse* legebatur in edd. ante Grut. qui ex auctoritate Mss. plerorumque id delevit cum edd. seqq.—20 H S T U *ob quæ.* Pro *delicta* U habet *delecta*: et pro *quæro* ψ *quem.* Mox *ob* ante *ludos* Grævius excidisse putabat. Statim post pro *minus*, ψ habet *invitis*: pro *sacerdotii*, C *sacerdoti*: pro *tensæ*, in nonnullis edd.

NOTÆ

pertinere, in quem rejicit quicquid ab eo contra se dictum fuerat, singula percurrendo capita.

[a] *In agro Latiniensi*] Agrum illum, ubi quondam populus Latiniensis fuerat, inter Latinos Plin. lib. III. cap. 5. numeravit.

[b] *Ex gigantibus*] Gigantes excelsissimæ staturæ fuerunt homines, quos Titanis et Terræ filios fuisse fabulati sunt, atque in superos bellum movisse: verum præcipites ab illis in Tartara dejectos fuisse alios, alios vero sub Ætna aliisque montibus inclusos fuisse, ubi suæ temeritatis pœnas luunt.

[c] *Scriptum est*] Scriptum est nempe in haruspicum responso, quod in sua oratione Clodius citaverat.

[d] *Telluri*] Tellus terræ Dea est, rerum omnium mater, et alumna.

[e] *Ludos minus diligenter*] Aliud haruspicum responsum.

Digitized by Google

sunt tensæ,[f] curricula, præcentio, ludi, libationes,[g] epulæque ludorum publicorum[1]) vosque, pontifices, ad quos epulones[h] Jovis Optimi Maximi, si quid est prætermissum, aut commissum, afferunt; quorum de sententia illa eadem renovata atque instaurata celebrantur; qui sunt ludi minus diligenter facti? quanto,[2] aut quo scelere polluti? respondebis[i] et pro te, et pro collegis tuis, et[3] pro pontificum collegio, nihil cujusquam aut negligentia contemtum, aut scelere esse pollutum: omnia solennia ac justa ludorum,[k] omnibus rebus observatis,[4] summa cum cærimonia esse servata. XI. 22. Quos igitur[5] haruspices ludos minus diligenter factos pollutosque esse dicunt? eos, quorum ipsi

scribitur *thensæ:* et pro *præcentio*, C H χ ψ *prætensio.*—1 Lamb. abesse verbum *publicorum* a Mss. nonnullis observat: deest etiam in Erf. probante Grævio. Barb. ed. Rom. et utraque Ven. *ludorum, P. C. vosque, pont.* Naug. et Camer. *ludorum publicorum P. C. vosque, &c.* Paulo post verba *aut commissum* in Ms. Franc. desunt: et mox pro *afferunt* Ern. conjecit *deferunt.*—2 *Quando* Schutz. ex Ern. conjectura, probantibus Garaton. et Wolf.—3 Ms. Car. Steph. *etiam.*—4 *Observatis* in ed. Rom. deest, non improbante Garaton.

CAP. XI. 5 Pro *igitur* C H *ergo.* Mox *Mater Dea* habent nonnulli Mss.

NOTÆ

[f] *Tensæ, &c.*] 'Tensæ' vehicula fuerunt ex argento, quibus Deorum effigies vehebantur. 'Curricula' vero alia fuerunt minora vehicula, quibus in pompa sacrorum utebantur. 'Præcentio' fiebat a tibicinibus, qui et ipsi sacris adhibebantur. 'Ludi' erant ipsa spectacula quæ fiebant in honorem Deorum.

[g] *Libationes*] Libationes, degustationes sunt, quæ in sacrificiis fieri solitæ erant. Ritus hic fuit sacrificiorum, ut sacerdos vinum e vasculo degustaret, daretque deinde degustandum ceteris: tum illud vel in victimæ cornua; vel si sacra solo thure absque victima fierent, in ignem aræ impositum: vel si absque igne, ut in conviviis, in mensam invergerent. Denique generatim libatio sumitur pro sacrificio, quia nullum erat sacrificium absque libatione.

[h] *Epulones*] Epulones sacris epulis præerant, et cœnarum pontificum curam agebant, quæ adjiciales dicebantur, id est, quæ fiebant inaugurandi alicujus, aut publicæ lætitiæ causa. Ad eosdem pertinuit epulas Jovi, Diisque ceteris indicere, et si qua justa et solennia sacris deessent, ad pontifices referre; deque illorum consilio et sententia, sacra, et omissas cærimonias decernere. Vid. Max. lib. III. cap. 16.

[i] *Respondebis*] Convertit se ad Lentulum, cujus fuit his rebus omnibus prospicere.

[k] *Justa ludorum*] Quanquam 'justa' sumantur vulgo pro cærimoniis, quæ placandis Manibus fiebant; tamen etiam usurpabantur pro operis quibuslibet debitis.

Digitized by Google

Dii immortales, atque illa Mater Idæa,[1] te, te, Cn. Lentule, cujus abavi[6 m] manibus esset accepta, spectatorem esse voluit. Quod ni tu Megalesia[7 n] illo die spectare voluisses, haud scio an vivere nobis, atque his de rebus jam queri liceret. Vis enim innumerabilis[o] incitata,[8] ex omnibus vicis collecta, servorum ab hoc ædili religioso,[p] repente fornicibus ostiisque omnibus, in scenam, signo dato, immissa irrupit. Tua tum, tua, Cn.[9] Lentule, eadem virtus fuit, quæ in privato quondam tuo proavo:[10 q] [*p.* 249.] te,

edd. vett. Junt. Lamb. Grut. et Oliv. Vide Nott. Varr.—6 In T est *ab avia vel avo.* *Cujus ab avia* habent omnes alii Mss. et edd. (præter P. Manutii, qui *abavi* a. 1540. edidit, cum mallet *atavi*) ante Ern. qui ex emendatione Fr. Fabricii dedit *abavi* cum edd. seqq.—7 C *Megabesia.* Mox pro *queri* Ms. Car. Steph. habet *quærere.*—8 *Incitata* suspectum Ern. Mox Wolf. ex Charis. I. p. 96. ostendit *ædile*, non *ædili*, scribendum esse. Dein *immissa* in χ deest.—9 Ms. Franc. prænomen omisit. Statim post *fuit* in C deest.—10 Ms. vet. Ursini, *quæ privati quondam tui proavi.* Pro *quondam* χ habet

NOTÆ

[l] *Illa Mater Idæa* [*Dea*] Sempronio Tuditano, et M. Cornelio Cethego Coss. A. U. C. 549. legatis Romanis Mater Idæa tradita est per Attalum regem Asiæ, ac Romam deportata. Lapis erat, quem Matrem Deum incolæ vocabant. Excepit eam P. Scipio Nasica, vir optimus a senatu judicatus, adolescens nondum quæstorius; quoniam ita responsum fuerat, ut numen id ab optimo viro reciperetur, consecrareturque. Ludi Megalenses ei Deæ primum instituti sunt, et pridie Idus Apriles habebantur.

[m] *Cujus abavi* [*ab avia*] Avia Lentuli Cos. Claudia fuit: at cum illa Vestalis fuerit, non videtur probabile liberos genuisse; quare videtur legendum *ab avo*, eo nempe Scipione, de quo nota superiori. Hunc porro patrem fuisse P. Scipionis Nasicæ, qui est Corculum appellatus, Cicero ait in Bruto. Eundem fasti Capitolini in consulatu, quem cum Acilio Glabrione anno urbis 562. gessit, ita nominant; 'P. Cornelius Cn. F. L. N. Scipio Nasica.' Sed si P. Scipio Nasica, cujus privati egregia virtus in perditis conatibus T. Gracchi vindicandis fuit, Marcellini proavus recte dicitur; Nasica, qui sacra accepit, ejusdem Marcellini atavus, non abavus fuit; siquidem Paterculus Nasicam, qui Gracchum interfecit, ejus, qui optimus vir judicatus erat, nepotem vocat.

[n] *Megalesia*] Megalesia ludi sunt in honorem Magnæ Matris instituti, quos C. Attilius Serranus, L. Scribonius Libo, ædiles curules, primi omnium fecerunt.

[o] *Vis enim innumerabilis*] Clodius concitavit populum; a quo, eo die, quo exhiberi ludi debebant, scena perturbata est.

[p] *Religioso*] Ironice sacerdotem religiosum Clodium vocat, propter violata Bonæ Deæ ab eo sacra.

[q] *Tuo proavo*] Proavus Lentuli fuit Scipio ille Nasica, qui Tiberium Gracchum, remp. perturbantem, privatus interfecit.

nomen,[r] imperium, vocem, aspectum, impetum tuum, stans senatus, equitesque Romani, et omnes boni sequebantur, cum ille servorum et ludiorum[11] multitudini senatum populumque Romanum vinctum ipso consessu, et constrictum spectaculis, atque impeditum turba et angustiis, tradidisset. 23. An,[12] si ludius[a] constitit, aut tibicen repente conticuit, aut puer ille patrimus et matrimus[s] si terram non tenuit,[t] aut tensam, aut lorum omisit,[13][u] aut, si ædilis verbo, aut simpulo[14] aberravit,[v] ludi sunt non rite facti,

[a] *Saltator.*

quodam. Mox pro *imperium* C H habent *imperii.*—11 C H S T U χ, Ms. Franc. et ed. 1472. *ludentium.* Mox H *senatui populoque R.* et pro *consessu* χ habet *consensu.*—12 C H χ, et ed. Med. *aut.* In Ms. Franc. deest. Statim post pro *ludius* T χ, et ed. Med. *ludus.* In marg. Lamb. notatur 'al. *Lydius.*'—13 Pro *aut* ante *lorum*, in U, Pall. 9. Ms. Vict. Erf. Franc. et Barb. est *si.* (unde extitit in T *sillorum* pro *aut lor.*) Pro *omisit* Garaton. præfert *amisit*, quod habent ψ, Pall. 9. Erf. Mss. Memm. et ed. Lamb. C *ammisit:* H *admisit:* S et utraque Ven. *emisit.* Ant. Augustinus ap. Ursin. corrigit *si thensam non tenuit aut lorum remisit.* Prius etiam in mentem venerat Heraldo ad Arnob. qui præterea *amisit* scribi maluit. Lips. in antt. lectt. *si siserram* (aut *sisarram*) *non ten. aut lor. amisit.* Fabrettus de Col. Traj. p. 163. et Salmasius, Exerc. Plin. p. 1073. *si acerram non ten. aut lor. amisit.* Ern. conjecit *tensæ lorum*, probante Wolf. Garatonus tamen mavult *aut si tensæ lorum amisit; vel si terram non tenuit aut tensam, si lorum, &c.*—14 Pro *aut simpulo*, C H S χ, et edd. ante Lamb. *aut si nutu*, quod tueri conatur Gutherius de Jure Pont. III. 2. 'Lambinus, quia in Mss. invenit *aut symbolo*, (ut est in Ms. Car. Steph. et Ms. Vict.) reposuit *aut sympulo;* maluit tamen *sympinio* (ex perperam scripto Arnobii loco) legi; sed veram scripturam esse *sympu-*

NOTÆ

[r] *Nomen*] Lentulus erat e Cornelia gente, nobilissima apud Rom. ad cujus nutum, et imperium consulare, parati senatores fuerunt, ut olim Scipionem Nasicam secuti sunt.

[s] *Puer patrimus et matrimus*] 'Matrimus ac patrimus dicuntur,' ait Festus, 'quibus patres et matres adhuc vivunt.'

[t] *Terram non tenuit*] Haud dubie cærimonias in Megalensibus sacrificiis seu ludis observari solitas notat; seu terram aliquam præ reverentia Bonæ Deæ, seu ipsum Deæ simulacrum manibus tangerent, quæ Terra, Tellus, Bona Dea, Magna Mater, Ops, Cybele dicta est; seu ipsum lapidem, delatum Romam, sub quo Megalenses illam coluere.

[u] *Aut tensam, aut lorum omisit*] Id est si omisit tensam tangere, aut lorum quo simulacrum alligabatur in tensa. 'Tensæ autem,' ut docet Asconius, 'sunt vehicula cum pompa ordinum et officiorum; sic dictæ quod ante eas lintea tenduntur, quæ gaudent manu tenere et tangere qui eas deducunt.'

[v] *Simpulo aberravit*] Simpulum calix est fictilis, quo vinum in sacrificiis libabatur, a 'sumendo' dictum, quod eo vinum minutatim sumebant.

Digitized by Google

eaque[15] errata expiantur, et mentes Deorum immortalium ludorum instauratione placantur; si ludi ab lætitia ad metum traducti sunt; si non intermissi, sed peremti atque sublati sunt; si civitati universæ scelere ejus, qui ludos ad luctum conferre voluit, extiterunt dies illi festi[16] pæne funesti; dubitabimus, quos ille fremitus nuntiet ludos esse pollutos?[17] 24. Ac, si volumus ea, quæ de quoque Deo nobis tradita sunt, recordari; hanc Matrem Magnam, cujus ludi violati, polluti, pæne ad cædem et ad funus civitatis conversi sunt, hanc, inquam,[18] accepimus, agros et nemora cum quodam strepitu fremituque peragrare. XII. Hæc igitur[19] vobis, hæc populo Romano, et scelerum indicia ostendit, et periculorum signa patefecit. Nam quid ego[x] de illis ludis loquar, quos in Palatio nostri majores ante templum,[y] in ipso Matris Magnæ conspectu, Megalensibus[20][z] fieri celebrarique voluerunt? qui sunt more institutisque maxime casti, solennes, religiosi; quibus ludis

vium post alios docuit Garaton. h. l. unde etiam Herald. reponi maluit *simpuvio* aut *sympuvio*. Ms. Franc. *aut si vultu:* T U *aut si muto:* et fortassis ita etiam Barb. unde ap. Garaton. affertur *simuto*. Ceterum *simpulo* legendum etiam conjecerat Lips. Antt. Lectt. IV. 3. Et Garaton. suspicatur in vett. Mss. scriptum fuisse *sympuio*.' Beck. Mox pro *aberravit*, T habet *oberravit:* Arnobius *deerrarit*.—15 χ *eque*. Paulo post *sunt* post *traducti* omittitur ab Herv. Naug. Car. Steph. et Lamb.—16 Wolf. Beck. Schutz. et Orell. e Mss. Car. Steph. Vict. et Lambini, dederunt *dies illi pro festis:* in C *festis:* H *profestis:* S U χ, Pall. plerique, Franc. Barb. ed. Rom. utraque Ven. *profesti:* Pal. 9. *professi:* T *perfecti* et *pro festis*.—17 Ed. 1483. Manut. Gryph. Steph. et Lamb. *quos ludos ille fremitus nunciet esse poll.* Pro *nuntiet* Barb. *vincet:* Ven. 1480. *injiciet:* (' fort. *indicet*,' ait Garaton.) *ludos* in ed. Rom. deest.—18 Pro *inquam*, C *nunquam*. Mox pro *peragrare*, Garaton. conjecit *peragrasse* legendum.

CAP. XII. 19 Pro *igitur* C *ergo*. Statim post pro *populo Romano* ψ habet *populi R.* Mox C *patefacit* pro *patefecit*.—20 Ms. Barb. *Megalesibus:* Lamb.

NOTÆ

[x] *Nam quid ego*] Loquitur jam de aliis ludis, qui eodem quo Megalenses tempore in Palatio celebrabantur; in quibus non minus quam in superioribus, Clodius servos habuit. Hos ludos Junius Brutus dicitur instituisse anno 431.

[y] *Ante templum*] Cum Romam simulacrum Magnæ Matris advectum est, in æde Victoriæ repositum fuit, donec ei templum erigeretur. Vide Liv. lib. XXIX.

[z] *Megalensibus* [*Megalesiis*] Megalesiis, id est diebus, quibus hi ludi celebrabantur.

Digitized by Google

primum, ante populi consessum, senatui locum P. Africanus[a] iterum consul ille major dedit; ut eos ludos hæc lues impura polluerit:[1] quo[o] si qui[2] liber, aut spectandi, aut etiam religionis causa, accesserat, manus[p] afferebantur:[3] quo matrona nulla adiit, propter vim consessumque servorum. Ita ludos eos, quorum religio tanta est, ut ex ultimis terris[b] arcessita[4] in hac urbe consederit; qui uni ludi ne verbo quidem appellantur[5] Latino, ut vocabulo ipso et appetita[6] religio externa, et Matris Magnæ nomine suscepta declaretur; hos ludos servi fecerunt, servi spectaverunt: tota denique, hoc ædile,[c] servorum Megalesia fuerunt.[q] 25. Pro Dii immortales![7] qui magis[r] nobiscum loqui possetis, si essetis versareminique[8] nobis-

[o] *Ad quos.* [p] *Vis.*
[q] *Toti hi ludi Megalenses fuerunt pro servis.* [r] *An melius.*

e conjectura *Megalesiis.* Postea Lambino ipsi, et ante eum Mureto, aliisque, etiam Ern. suspectum erat hoc voc. Ceterum Asconius ad Orat. I. pro Cornelio hunc locum ita laudat: *Nam quid . . . ante templum Matris Magnæ fieri celebrarique voluerunt; quibus primum ludis ante pop. cons. sen. loc. P. Afr. it. consul et collega ejus Sempronius Longus.* Mox pro *consessum* C habet *consensum.*—1 *Pollueret* Mss. plerique, Lamb. Græv. Lall. et Oliv. Statim post, pro *quo*, H T U χ, Ms. Barb. edd. Rom. Venn. *quod.*—2 *Si qui* χ, Barb. (in quo superscr. litera *s*) ed. Rom. Ven. 1480. Grut. Græv. Wolf. Beck. Schutz. et Orell. Ceteri *si quis.* Mox pro *spectandi*, C *aspectandi:* T *conspectandi.* —3 H superiori linea *efferebantur.* Statim post C habet *illa* pro *nulla:* et χ *consensusque* pro *consessumque.* Dein *Ita* ante *ludos* in C deest.—4 In nonnullis edd. fuit *accersita:* et in C *consederet* pro *consederit.*—5 In C H S T U χ, Ms. Franc. Barb. edd. Rom. Venn. aliisque ante Naug. *uni* deest; in quibus omnibus (exceptis S T U) legitur *ne uno quidem verbo.* Unus Ms. Erf. habet *qui unius ludi.* In Naug. Man. et Gryph. legitur *appellabantur.*—6 Pro *appetita* χ habet *appetitu:* et paulo post pro *declaretur*, C H *declararetur.* Dein pro *hoc* H χ habent *hæc:* et pro *ædile*, C H χ *ædiles.*—7 Cod. Erf. *Per Deos immortales.*—8 Copula deest in C. Paulo post *ludos publicos esse poll.* Grævius edidit, e Ms. Franc. ed. 1472. et Ven. 1480. Ms. Barb. et ed. Herv. *ludos esse publicos poll.* Statim post χ ψ habent *significastis* pro *significatis* —

NOTÆ

[a] *P. Africanus*] De Africano sic loquitur Asconius: 'P. Africanus ille superior, ut dicitur, non solum a sapientissimis hominibus, qui tum erant, verum etiam a se ipso sæpe accusatus est, quod cum consul esset cum T. Longo, passus esset tum primum a populari consessu senatoria subsellia separari.'

[b] *Ex ultimis terris*] Ex Pessinunte, urbe in Phrygia, advecta fuit Romam Magna Mater.

[c] *Hoc ædile*] A Clodio totus ille consessus in ludis perturbatus est vi, quæ a servis fiebat, qui iis unici affuerunt.

Digitized by Google

cum? Ludos esse pollutos[d] significatis ac plane dicitis. Quid magis deformatum, inquinatum, perversum, conturbatum dici potest, quam, omne servitium, permissu[9] magistratus, liberatum, in alteram scenam immissum, alteri præpositum,[*] ut alter consessus[10] potestati servorum objiceretur, alter servorum totus esset? Si examen apum ludis[e] in scenam venisset, haruspices acciendos[11] ex Etruria putaremus: videmus universi repente examina tanta servorum immissa in populum Romanum septum atque inclusum, et non commovemur?[12] Atque in apum fortasse examine, nos ex Etruscorum scriptis haruspices, ut a servitio caveremus, monerent. 26. Quod[13] igitur ex aliquo disjuncto diversoque monstro significatum caveremus, id cum ipsum sibi[14] monstrum est, et cum in eo ipso periculum est, ex quo periculum portenditur, non pertimescemus? Istiusmodi Megalesia fecit pater tuus?[f] istiusmodi patruus? Is mihi etiam generis sui mentionem facit, cum Athenionis,[15] aut Spartaci[g] exemplo ludos facere

[*] *Positum post scenam et ante scenam.*

9 Pro *permissu* ψ habet *permissi*: et mox pro *liberatum* Pucc. et Junt. *liberum*, probante Garaton.—10 C *confessus*. Mox pro *apum* χ dedit *apium*, et ita etiam paulo post. Ita et Ms. Barb. et ed. Rom. utroque loco; altero etiam Ven. 1480. C H, Ms. Franc. ante voc. *ludis* addunt *repente*, probante Grævio. Tum edd. vett. habent *in scænam*, quod præfert Garaton.—11 In marg. Lamb. 'fort. *arciendos*.' Ante *ex Etrusc.* in C additur *et*.—12 Al. (ut in marg. Lamb. notatur) *commonemur*. Statim pro *Atque* in C H legitur *At*. —13 Pro *Quod* C H T habent *quid*: pro *igitur*, C *ergo*: et pro *disjuncto* C ψ *dijuncto*. Tum in T *monstroque*.—14 Ed. 1584. et Grut. *sibi ipsum*. *Ipsum* in C deest. Ordinem verborum nonnullæ edd. mutant, (ut Lamb.) h‹bentque *id cum sibi ipsum monstrum est*. Mox pro *pertimescemus*, C H T *pertimescimus*. —15 C *Athemonis*. Mox pro *cavea* ψ *cauta*. Lambin. edidit *servos exire de*

NOTÆ

d *Ludos pollutos*] His tot prodigiis pollutos fuisse ludos illos contendit.

e *Ludis*] Amplificat a minori per fictionem; aitque si propter examen apum consulendi essent haruspices, quod æquiori ratione consulendi sunt, propter servorum multitudinem immissam in ludos, a quibus perturbati sunt.

f *Pater tuus*] Appius Claudius, cum erat ædilis, alia ratione et sanctiore ludos illos, alia P. Claudius, Appii frater major, celebravit; estque exemplum a dissimili.

g *Athenionis aut Spartaci*] Athenio et Spartacus gladiatores fuerunt, qui,

Digitized by Google

maluerit, quam Caii aut Appii Claudiorum? Illi cum ludos facerent, servos de cavea[f] exire jubebant: tu[16] in alteram servos immisisti, ex altera liberos ejecisti. Itaque qui antea voce præconis a liberis semovebantur,[17] tuis ludis non voce, sed manu liberos a se segregabant. XIII. [*p.* 250.] Ne[18] hoc quidem tibi in mentem veniebat, Sibyllino sacerdoti,[h] hæc sacra majores nostros ex vestris libris expetisse? si illi sunt vestri, quos tu impia mente conquiris, violatis oculis legis, contaminatis manibus attrectas. 27. Hac igitur[19] vate[i] suadente quondam, defessa Italia Punico bello,[k] atque ab Hannibale[20] vexata, sacra ista majores nostri ascita ex Phrygia Romæ collocaverunt;[1] quæ vir is accepit, qui est optimus populi Romani[2] judicatus, P. Scipio;[l] fœmina autem, quæ matronarum castissima putabatur, Q. Claudia; cujus priscam illam severitatem [sacrificii[3]] mirifice tua soror,[m] existimatur imitata.[4] Nihil te igitur neque majores tui, conjuncti[n] cum his religi-

[f] *Theatro.*

cavea jub.—16 ψ *tum.* Statim post, idem Ms. pro *alteram* habet *altera.*—17 In marg. Lamb. conjicitur *summovebantur.*

CAP. XIII. 18 χ *Nec.*—19 C *ergo.*—20 Præpositio in C H T U χ omittitur. Al. edd. *Annibale.* Mox, verbis transpositis, *nostri maj.* edidit Lamb. —1 *Collocarunt* Lamb. quem secutus est Orellius. Paulo post pro *his* ante *accepit*, H habet *ipse.*—2 *A populo Romano* Mss. plerique, Junt. et Lamb. probante Ern.—3 Hoc verbum spurium esse censent Ern. Garaton. Wolf. et Beck. Delevit Schutz. Mox Mss. quidam et edd. *mirifica* habent. In Erf. Ven. 1480. Man. Junt. et Lamb. legitur *tua soror mirifice;* et Lamb. notat alios habere *tua mirifice soror.* Ms. Barb. ed. Rom. et Ven. 1483. *tua soror*

NOTÆ

effracto ludo, bellum servile concitaverunt.

[h] *Sibyllino sacerdoti*] Clodius in quindecimviris Sibyllinis fuit, qui libros Sibyllarum custodiebant.

[i] *Hac igitur vate*] Sibylla Claudia suis versibus suasit, ut Romæ hæc sacra celebrarentur.

[k] *Punico bello*] Loquitur de bello Punico secundo, quod A. U. C. 535. cœpisse Solinus scribit, P. Cornelio, et T. Sempronio coss. duce Carthaginiensium Hannibale, qui multis cladibus Romanos affecit; sed tandem a Scipione Africano fractus ac victus est.

[l] *P. Scipio*] Scipio Nasica, ut superius dictum est, recepit Romæ Magnæ Matris simulacrum.

[m] *Tua soror*] Hujus impudentiam egregie exagitat in oratione pro Cœlio: hic autem de ea ironice loquitur.

[n] *Majores tui, conjuncti*] Claudia

Digitized by Google

onibus, neque sacerdotium[o] ipsum, quo est hæc tota religio constituta, neque curulis ædilitas, quæ maxime hanc tueri religionem solet, permovit,[5] quo minus castissimos ludos omni flagitio pollueres, dedecore maculares, scelere obligares? 28. Sed quid ego id admiror?[6] qui, accepta pecunia, Pessinuntem[p] ipsum, sedem domiciliumque Matris Deorum, vastaris, et Brogitaro[q] Gallogræco, impuro homini ac nefario, (cujus legati, te tribuno, dividere in æde Castoris tuis operis[t] nummos solebant[7]) totum illum locum fanumque vendideris? sacerdotem ab ipsis aris, pulvinaribusque detraxeris? omnia illa,[8] quæ vetustas, quæ Persæ,[r] quæ Syri,[s] quæ reges omnes, qui Europam Asiamque tenuerunt, semper summa religione coluerunt, perverteris? quæ denique nostri majores tam sancta duxerunt,[9] ut, cum refertam urbem atque Italiam fanorum haberemus, tamen nostri imperatores maximis et periculosissimis bellis huic Deæ vota facerent, eaque in ipso Pessinunte, ad illam ipsam principem aram, et in illo loco fanoque, persolverent. 29. Quod cum Deiotarus religione sua castissime tueretur, quem unum habemus in orbe terrarum fidelissimum huic

[t] *Clodianis.*

mirifica.—4 C *mutuata:* U *mutata.* Mox pro *igitur*, C *ergo.*—5 Ms. Car. Steph. *avocavit.*—6 χ *Amiror.* Paulo post pro *Pessinuntem*, C *Pessimuntem:* et idem Ms. mox *Pessimunte.*—7 Hæc verba, *cujus leg . . . solebant*, primus inseruit Victorius: omittunt pæne Mss. omnes. Corrupte leguntur in Erf. ita: *cujus legati tribuno dividere in æde Castoris tui operis nummos solebant.* Paulo post pro *locum*, ex Gulielmii conjectura, Grut. censet legendum esse *lucum.*—8 Ms. Erf. Barb. Grut. Græv. Wolf. Beck. Schutz. et Orell. habent *omina.* Mox in C H U χ ψ legitur *securi* pro *Syri.*—9 C *dixerunt:* H *dilexe-*

NOTÆ

Magnam Matrem suis manibus accepit, et ei sacra fecit.

[o] *Neque sacerdotium*] Clodius unus erat ex quindecimviris qui præerant huic religioni, et qui libros Sibyllinos custodiebant.

[p] *Pessinuntem*] Urbs fuit in Phrygia, ubi mater illa Deorum nobilissimum templum habuit.

[q] *Brogitaro*] Brogitarus gener fuit Deiotari, Gallogræciæ regis, cui lege sua Clodius fanum Magnæ Matris attribuit, rejecto proprio illius fani sacerdote.

[r] *Quæ Persæ*] Persæ populi sunt in Asia notissimi.

[s] *Quæ Syri*] Syri populi Asiæ: amplificat hic religionem fani Pessinuntini a multitudine cultorum, ab imperatorum Rom. auctoritate et judicio.

Digitized by Google

imperio atque amantissimum nostri nominis;[10] Brogitaro, ut ante dixi, addictum pecunia tradidisti. Atque hunc tamen[11] Deiotarum, sæpe a senatu regali nomine dignum existimatum, clarissimorum imperatorum testimoniis ornatum, tu etiam regem appellari cum Brogitaro jubes. Sed[12] alter est rex judicio senatus per nos; pecunia Brogitarus per te, appellatus: alterum putabo regem,[13] si habuerit, unde tibi solvat, quod ei per syngrapham[14] credidisti: nam cum multa regia sunt in Deiotaro, tum illa maxime, quod tibi nummum[15] nullum dedit; quod eam partem legis tuæ, quæ congruebat cum judicio senatus, ut ipse rex esset, non[16] repudiavit; quod Pessinuntem, per scelus a te violatum, et sacerdote sacrisque spoliatum, recuperavit, ut in pristina religione servaret;[17] quod cærimonias, ab omni vetustate acceptas, a Brogitaro pollui non sinit,[18] mavultque generum suum munere tuo, quam illud fanum antiquitate religionis carere. Sed, ut ad hæc haruspicum[t] responsa redeam, ex quibus est primum de ludis;[a] quis est, qui id non totum[u] in istius ludos prædictum et responsum esse fateatur?

[a] *Primum quorum spectat ad ludos.*

---

runt. Dein pro *persolverent*, T *persolverunt:* χ *persolveret.*—10 Post *nostri nominis* Lamb. addidit *regem.*—11 Verbum *tamen* in χ omittitur. Mox in C deest *clarissimorum.*—12 χ *si.* Postea in H legitur *per jus* pro *per nos.* Dein statim *pecunia* in χ deest.—13 Ursinus ita conjecit hunc locum legendum: *alterum semper, alterum tum putabo regem.* Garaton. duplicem conjecturam proponit: aut *sed alter est rex, judicio senatus per nos, non pecunia per te appellatus:* aut, *pecunia per te alter appellatus; quem* (vel *hunc*) *putabo regem.* Ita Schutz. conjecit: *sed alter est rex judicio senatus per nos appellatus; alterum putabo regem.*—14 H S χ *syngraphum*, sed in H hoc superiori linea legitur. Statim post idem Ms. in marg. scribit *tradidisti* pro *credidisti.*—15 Hoc verbum in χ deest. In Ms. Barb. edd. Rom. et vett. *quod tibi nullum munus:* ed. Ven. 1480. *quod nullum tibi munus.*—16 *Non* deleri censebat J. F. Gronov. probante Ern. improbantibus tamen Garaton. et Wolf.—17 Nonnulli ap. Lamb. legi jubent *ut pristinam religionem serv.* Ms. Erf. *ut in pristinas religiones servares*, unde Græv. legendum conjecit *ut pristinas religiones servares.*—18 C H U *sivit.* Mox pro *redeam*, C H ψ *redeamus.*

NOTÆ

[t] *Sed ut ad hæc haruspicum*] Jam aggreditur ostendere non suam, sed Clodii domum esse religiosam, quod tabulis et testibus se probaturum dicit.

[u] *Qui id non totum, &c.*] Id est,

XIV. 30. Sequitur de locis sacris, religiosis. O impudentiam miram! de mea domo dicere audes? Committe vel consulibus, vel senatui, vel collegio pontificum tuam. Ac[19] mea quidem his tribus omnibus judiciis, ut dixi antea, liberata est.[20] At in iis ædibus, quas tu, Q. Seio,[v] equite Romano, viro optimo, per te apertissime interfecto, tenes, sacellum[x] dico fuisse et aras: tabulis hoc censorum, memoria multorum firmabo ac docebo. 31. Agatur modo hæc res, (quod[1] ex eo senatusconsulto, quod nuper est factum, referri ad vos necesse est) habeo, quæ de locis religiosis velim dicere. Cum de domo tua dixero, (in qua tamen ita est inædificatum[a] sacellum, ut alius fecerit, tibi tantummodo sit demoliendum) tum videbo, num mihi necesse sit de aliis etiam aliquid dicere. [*p.* 251.] Putant enim nonnulli ad me[2] pertinere, armamentarium[y] Telluris aperire. Nuper id patuisse dicunt,[3] et ego recordor: nunc sanctissimam partem ac sedem maximæ religionis privato dicunt vestibulo contineri.[z] Multa me movent: quod ædes

[a] *Ædificatum.*

CAP. XIV. 19 Pro *Ac* C *At.*—20 χ et Ms. Barb. *libera.* In edd. Rom. et Ven. 1483. ita legitur: *At mea quidem his tribus omnibus periculis liberata est.* Vocabula *his tribus* suspecta sunt Garatono; et in ed. Ven. 1480. et Junt. *tribus* post *omnibus* collocatur. Mox, pro *Seio* C H χ *Syro.* In ed. 1472. *M. Quinto Syro.* Dein copula *et* ante *aras* deest in C H T χ, Ms. Franc. ed. 1472. Med. et al. Statim post, pro *tabulis*, C T χ, Ms. Franc. et nonnullæ edd. vett. *tabulas:* ita ut hoc cum *aras* jungatur et post *tabulas* colon ponatur: et mox C H χ, Ms. Franc. ed. 1472. Med. et al. *censores.* In al. legitur *aras tabulas: hæc censores:* al. *aras tabulas: hic censores.*—1 Ern. conjecit *quam.* Postea pro *vos*, C H U ψ habent *nos.*—2 Verba *ad me* in C desunt. Mox, pro *armam.* Mss. Lamb. *agmentarium* vel *magmentarium*, in marg.—3 Ver-

NOTÆ

quis non confiteatur responsum illud esse omnino contrarium illis ludis, quos Clodius celebrari curavit?

[v] *Q. Seio*] Q. Seium Postumum veneno sustulit Clodius: de eo egit in Orat. pro Domo Sua.

[x] *Sacellum*] Festus Pomp. lib. XVII. de vet. verb. signif. 'Sacella,' inquit, 'dicuntur loca Diis sacrata sine tecto.'

[y] *Armamentarium*] Armamentarium locus est in quo arma asservabantur; tamen hic videtur sumi pro loco ubi tota templi supellex asservabatur.

[z] *Privato dicunt vestibulo contineri*] Pars hujus templi sanctissima in vestibulo ædificando privatæ domus insumitur.

Digitized by Google

Telluris est curationis meæ:[a] quod is, qui illud armamentarium sustulit,[b] meam domum pontificum judicio liberatam, secundum fratrem suum judicatam[4] esse dicebat: movet me etiam, in hac caritate annonæ, sterilitate[5] agrorum, inopia frugum, religio Telluris, et eo magis, quod eodem ostento Telluri postulatio[6][y] deberi dicitur. 32. Vetera fortasse loquimur: quanquam hoc si minus civili jure perscriptum est, lege tamen naturæ, communi jure gentium sancitum[7] est, ut nihil mortales a Diis immortalibus usu capere[c] possint. XV. Verumtamen[8] antiqua negligimus: etiamne ea negligemus, quæ fiunt cum maxime?[9] quæ videmus? L. Pisonem, quis nescit, his ipsis temporibus, maximum et sanctissimum Dianæ sacellum in Cœliculo[10][d] sustulisse? adsunt vicini ejus loci: multi sunt etiam in hoc ordine, qui sacrificia gentilitia,[11][e] illo ipso in sacello, statuto loco,[12] anniversarii factitarint.[13] Et conquirimus, Dii

[y] *Expiatio.*

bum *dicunt* deest in Erf. probante Grævio. Postea pro *privato* C *private.*—4 H T U χ ψ *judicatum:* Mss. multi et Junt. *indicatum.*—5 χ *sterilitatem:* ψ *sterilitates.*—6 Mss. nonnulli ap. Lamb. *postulo:* Pal. 9. et Ms. Vict. *postillo.* Wolfio placuit *postulio.*—7 Alii, ut est in marg. Lamb. *sanctum.*

CAP. XV. 8 In marg. Lamb. post *verumtamen* additur *si.* Paulo post verba *etiamne ea negligemus* in C desunt.—9 In C H S T U χ, plerisque Mss. Pall. Barb. et edd. vett. *cum* omittitur: *nunc maxime* Car. Steph. et Lamb.—10 C H *incendiculo.* Schutz. habet *Cœliolo*, ex Græv. Garaton. et Wolf. sententia. Pucc. e conjectura, *in Cœlio.* Mox, *etiam* in C deest.—11 Ms. Barb. et Ven. 1480. habent *gentilica:* ed. 1584. Grut. Græv. et Gronov. *gentilia.*—12 *Stato loco* Junt. et Schutz. probantibus Ern. Garaton. et Wolf. *statuto anni tempore* ed. Mediol. In T *loco* deest. Statim post S χ ψ, Ms. Barb. *anniversari:* T *animadversari.* Lamb. Garaton. Wolf. et Schutz. *anniversaria.*—13 C T, Ms. Barb. et ed. Ven. 1480. *factitarunt*, quod Grut. in nota habet.

NOTÆ

[a] *Curationis meæ*] Curatio erat, qua quis ædem sacram, vel alium locum tuendum habebat; hoc est sartum tectum præstandum.

[b] *Armamentarium sustulit*] Appius Claudius Pulcher, Pub. Clodii frater. Ex Epist. ad Att. IV. 2.

[c] *Usu capere*] Usu capere est utendo re aliqua, ejus acquirere dominium; quod fit per continuationem possessionis legitimo tempore constitutæ.

[d] *In Cœliculo*] Cœliculum mons urbis Romanæ fuit.

[e] *Sacrificia gentilitia*] Quæ gentilitia sacrificia hic a Cicerone vocantur, dicta sunt etiam privata, quæ singularum familiarum, vel gentium propria fuerunt. Hæc autem sacra patresfamilias pro arbitratu suo privata sibi religione constituebant.

Digitized by Google

immortales quæ loca desiderent, quid significent, de quo loquantur? A Sex. Serrano[14] [f] sanctissima sacella suffossa, inædificata, oppressa, summa denique turpitudine esse fœdata nescimus? 33. Tu meam domum religiosam facere potuisti? ecqua[15] mente? quam amiseras: qua manu? qua disturbaras: qua voce? qua incendi jusseras: qua lege? quam[16] ne in illa quidem impunitate tua scripseras:[g] quo pulvinari?[h] quod[17] stupraras: quo simulacro? quod ereptum ex meretricis[i] sepulcro in imperatoris[18] monumento[k] collocaras. Quid habet mea domus religiosi, nisi quod impuri et sacrilegi parietem tangit?[l] Itaque, ne quis meorum imprudens introspicere possit tuam domum, ac te sacra illa tua[19] facientem videre, tollam altius tectum; non ut ego te despiciam, sed ne tu aspicias urbem eam, quam delere voluisti.

XVI. 34. Sed jam haruspicum[m] reliqua responsa videa-

Mox pro *conquirimus*, C H T U χ habent *quid primum*. Aliqui Mss. *quærimus*. Dein pro *desiderent*, C *si desiderent*: H *si desiderant*: T U χ ψ *desiderant*. Seq. verb. *quid* in C deest.—14 Ed. 1472. *Sirano*, et paulo post *suffusa*. Verbum *incensa* post *suffossa* additur in nonnullis Mss. quod Lall. Oliv. et Wolf. retinent. Orellius uncis inclusit.—15 C H S T U *Et qua*. Lamb. *At qua*. Mox pro *quam amiseras*, Ms. Vict. Naug. Junt. Manut. Lamb. Car. Steph. aliique nonnulli *qua invaseras*.—16 χ *quam*. Mox pro *illa*, C *illam*. Verba *qua lege? . . . scripseras* in H omittuntur.—17 *Quo* in H S T U χ. Pro *stupraras* χ *stupratas*: et idem Ms. paulo post habet *ceptum* pro *ereptum*.—18 Præpositio deest in S U. Pro *imperatoris* in C T est *patris*. Statim post χ *collocatas*.—19 Verbum *tua* in χ omittitur.

NOTÆ

[f] *A Sexto Serrano*] Serranus ille fuit ex Attilia gente nobilissima, et tunc tribunus, cum de Ciceronis reditu promulgata lex est; cui, cum collega suo Quintio, adversatus est.

[g] *Scripseras*] Latam a P. Clodio legem de sacranda Ciceronis domo, scripsit Sextus Clodius.

[h] *Quo pulvinari*] Pulvinar lectulus fuit, in quo collocabantur Deorum imagines.

[i] *Meretricis*] De meretrice Tanagræa loquitur, de qua dictum est in Orat. pro Domo Sua.

[k] *In imperatoris monumento*] Per imperatorem illum intelligit Q. Catulum, qui porticum vicinam habebat domo Ciceronis, quam, cum domo ejusdem Ciceronis eversam, Libertati consecravit.

[l] *Sacrilegi parietem tangit*] Clodium intelligit, cujus cum domo sua erat conjuncta.

[m] *Sed jam haruspicum*] Jam ad tertium responsum de legatis violatis venit.

Digitized by Google

mus. 'Oratores contra jus fasque interfectos.'[20] Quid est hoc? de Alexandrinis[n] esse video[1] sermonem: quem ego non refuto. Sic enim sentio, jus legatorum,[o] cum hominum præsidio munitum sit, tum etiam divino jure esse vallatum.[2] Sed quæro ab illo,[x] qui omnes judices[3][p] tribunus e carcere in forum effudit, cujus arbitrio sicæ[q] omnes nunc atque omnia venena tractantur, qui cum Hermacho Chio[4][r] syngraphas fecit; ecquid sciat, unum acerrimum adversarium Hermachi, Theodosium, legatum ad senatum a civitate libera[s] missum, sica percussum? quod non minus, quam de Alexandrinis, indignum Diis immortalibus esse visum, certo[5] scio. 35. Nec confero nunc in te unum omnia. Spes major esset salutis, si, præter te, nemo esset impurus: plures sunt:[t] hoc et tu tibi[6] confidis magis, et nos prope jure diffidimus. Quis Platorem,[7] ex Orestide,[u] (quæ pars Macedoniæ libera est) hominem in

[x] *Clodio.*

CAP. XVI. 20 Verba *Oratores . . . interfectos* desunt in S. *Fas* sine *que* habet χ.—1 *Video esse* in Junt. et Lamb.—2 S U, Ms. Franc. et ed. 1472. *velatum:* T *bellatum.* Mox pro *omnes*, H *omnibus:* χ *omnis:* Lamb. *omneis.*—3 *Judices* Mss. nonnulli, et ed. Junt. Lambinus rescripsit *audaces;* mavult tamen cum quibusdam legi *omnes judicatos.* Pro *tribunus*, C H S T U χ *tribunos.* Paulo post *nunc* in C H deest.—4 C *Hermuchoro:* χ *Hermachoichio.* Schutz. cum Gœrenzio, de Fin. II. 30. dedit *Hermarcho*, quem sequitur Orellius. Dein pro *ecquid*, in C H legitur *et qui:* in χ *et quis.*—5 C H S T U χ *certe.* Mox voc. *nunc* in C deest.—6 χ *mihi.* Post verbum *diffidimus*, Wolf. supplet *saluti nostræ*, probante Beck.—7 C T χ, Ms. Erf. Barb. ed. Rom. Brut. utraque Ven. Herv. Gryph. et Car. Steph. *Platonem.* Pro *Orestide*, C

NOTÆ

[n] *De Alexandrinis*] Ex legatis missis Romam Alexandria Ptolemæus rex ex insidiis plurimos interfici jussit.

[o] *Jus legatorum*] Tam sanctum jus illud legatorum habebatur, ut si quis legatum hostium pulsasset, is eorum potestati permitteretur. Vide Livium, lib. XL.

[p] *Qui omnes indices* [*judices*] Clodius, factus tribunus plebis, omnes qui erant carceribus inclusi, liberavit, eosque judices constituit.

[q] *Sicæ*] Sica genus est gladii, quo sicarii utebantur.

[r] *Chio*] Id est, ex insula Chio.

[s] *A civitate libera*] Libera civitas dicta est, quæ nihil vectigalis causa populo Rom. pendit.

[t] *Plures sunt*] Designat Pisonem proconsulem in Macedonia, quem tam infamem quam Clodium fuisse ait.

[u] *Orestide*] Orestis, seu Orestes, regio est Macedoniæ, in qua oppidum Orestias.

Digitized by Google

illis locis clarum ac nobilem, legatum Thessalonicam[v] ad nostrum (ut se[8] ipse appellavit) imperatorem[x] venisse nescit? quem ille, propter pecuniam, quam ab eo extorquere non poterat, in vincula conjecit, et medicum intromisit suum, qui legato, socio, amico, libero, fœdissime et crudelissime venas incideret.[9] Secures suas cruentari scelere noluit: nomen quidem populi Romani tanto scelere contaminavit, ut id nulla re possit, nisi ipsius supplicio, expiari. Quales hunc carnifices putamus habere, qui etiam medicis suis non ad salutem, sed ad necem utatur?

XVII. 36. [*p.* 252.] Sed recitemus,[y] quid sequatur:[10] 'Fidem et jusjurandum neglectum.' Hoc quid sit, per se ipsum non facile interpretor: sed ex eo, quod sequitur, suspicor de tuorum judicum manifesto perjurio[z] dici; quibus olim erepti essent nummi,[a] nisi a senatu præsidium postulassent. Quare autem de his dici[11] suspicer, hæc causa est, quod sic statuo,[12] et illud in hac civitate esse maxime illustre atque insigne perjurium, et te ipsum ta-

Horestide: T *Oristite.* Porro *est* post *libera* in Lall. et Oliv. omittitur: quod verbum in uno Ms. χ additur.—8 χ ψ *sæpe.*—9 S T U χ *inciderit.* Mox pro *ipsius,* Ms. Car. Steph. *illius.* Denique pro *necem* C habet *perniciem.*

CAP. XVII. 10 *Sequitur* est in C, et superiori linea in H. Lamb. edidit *quod sequitur.* Mox copula *et* ante *jusjurandum* in χ omittitur. Ms. Franc. habet *jusjurandumque:* C *jusquejurandum:* T *noslis jusque jurandum.*—11 In Ms. Franc. desunt verba *de his:* in ed. 1472. verbum *dici* omittitur.—12 C H *si statuto tuo:* χ *sic statuto.* Paulo post pro *in perjurii pœnam,* C et ed. 1472. *in perjurium impune:* χ *in perjurium inprime.* Pro *ab iis,* Ms. Franc. et ed. 1472.

NOTÆ

[v] *Thessalonicam*] Thessalonica urbs est Macedoniæ.

[x] *Imperatorem*] Pisonem ridet, quem imperatorem ironice appellat.

[y] *Sed recitemus*] De fide et jurejurando neglecto agit, illudque in Clodium retorquet.

[z] *De tuorum judicum manifesto perjurio*] Patefacto Clodii scelere a virginibus et pontificibus, tres Lentuli eum incesti crimine accusarunt, ut a Valerio Maximo, lib. IV. cap. 2. dicitur. Sed judices a M. Crasso pecunia ita corrupti sunt, ut viginti quinque tantum condemnarint, et triginta absolverint.

[a] *Erepti essent nummi, &c.*] Cum Catulus quendam ex judicibus corruptis vidisset, 'Quid vos,' inquit, 'præsidium a nobis postulabitis? an ne nummi eriperentur vobis, timebatis?'

men in perjurii pœnam ab iis, quibuscum conjurasti,[b] non vocari.

37. Et video, in haruspicum[c] responsis,[13] hæc esse subjuncta, 'Sacrificia vetusta occultaque minus diligenter facta, pollutaque.' Haruspices hæc loquuntur, an patrii penatesque Dii? multi enim sunt, credo, in quos hujus maleficii suspicio cadat. Quis præter hunc unum? Obscure dicitur,[14] quæ sacra polluta sint? quid planius, quid gravius, quid religiosius dici potest? 'vetusta occultaque.' Nego ulla verba Lentulum, gravem oratorem ac disertum, sæpius, cum te accusaret, usurpasse, quam hæc, quæ nunc ex Etruscis libris in te conversa atque interpretata dicuntur. Etenim quod sacrificium tam vetustum[15] est, quam hoc,[d] quod a regibus æquale huic urbi[16] accepimus? quod autem tam occultum, quam id, quod non solum curiosos oculos excludit, sed etiam errantes?[e] quo[17] non modo improbitas, sed ne imprudentia quidem possit intrare? Quod quidem sacrificium nemo ante P. Clodium,[18] omni memoria, violavit, nemo unquam adiit, nemo neglexit, nemo vir aspicere non horruit:[19] quod fit per virgines Vestales;[f] fit

ab his.—13 Ms. Franc. et ed. 1472. *responsum.* Statim post, C et Ms. Erf. pro *subjuncta* habent *subjecta*, probantibus Græv. et Garat. Mox pro *vetusta* Ms. Franc. *vetera*: ed. 1472. *tecta.*—14 C *dicit.* C S T χ habent *sunt* pro *sint.*—15 Edd. vett. *vetus.* Ms. Barb. et Junt. *tam verum est.*—16 C H S T χ et Junt. *hujus urbis*: Ms. Barb. ed. Rom. et utraque Ven. *hujus juris.*—17 χ *quæ.* Mox pro *intrare* C *jurare.*—18 *Nemo nisi P. Clodius* Ms. Barb. Erf. Franc. ed. Rom. utraque Ven. Wolf. Beck. et Orell. In H S χ pro *ante* est *nisi*, in T *mihi vel nisi.* Pro *P.* T habet *quod.* *In* ante *omni* additur in Lamb. et Grut. C habet *omnium.*—19 C *abhorruit.* Mox in marg. edd. Lamb. notatur al. habere,

NOTÆ

[b] *Ab iis quibuscum conjurasti*] Loquitur de iis judicibus, quos olim Clodius pecunia corrupit,

[c] *Et video in haruspicum*] De sexto capite respondet de sacrificiis minus diligenter factis.

[d] *Tam vetustum est, quam hoc*] Vetustissimum hoc sacrificium elate dicit: nam ejus cultus Bonæ Deæ majori pompa celebrari Romæ tantum cœptus est A. U. C. 549. quo Romam delata est.

[e] *Curiosos oculos excludit, sed etiam errantes*] Ex sacrificio non modo excluduntur curiosorum hominum intuitus, sed et eorum etiam qui ne quidem de malo cogitant.

[f] *Vestales*] Vestales in Italiam a Trojanis adductæ sunt; deinde a Numa, ut refert Dionysius, creatæ sunt quatuor: munus earum erat ignem sacrum conservare; qui si fuisset ex-

Digitized by Google

pro populo Romano; fit in ea domo quæ est in imperio;[g] fit incredibili cærimonia; fit ei Deæ, cujus ne nomen quidem viros scire fas est; quam iste idcirco Bonam dicit, quod in tanto sibi scelere ignoverit.[20] XVIII. Non ignovit, mihi crede, non: nisi forte tibi[1] ignotum[a] putas, quod te judices emiserunt[2] excussum et exhaustum;[h] suo judicio, absolutum; omnium, condemnatum; aut quod oculos, ut opinio illius religionis est,[b] non perdidisti. 38. Quis enim ante te[3] sacra illa vir sciens viderat, ut quisquam pœnam, quæ sequeretur illud scelus, scire posset? An tibi luminis obesset cæcitas plus, quam[4] libidinis? ne id quidem sentis, conniventes[5] illos oculos abavi tui,[i] magis optandos fuisse, quam hos flagrantes[c] sororis?[6] Tibi vero, si diligenter attenderis, intelliges hominum pœnas deesse adhuc, non De-

[a] *Ignosci.* [b] *Vulgo dicitur de illo sacrificio.* [c] *Impudicos.*

quæ est cum imperio; al. *in qua est imperium*.—20 C *ignoraverit*.

CAP. XVIII. 1 Verbum *tibi* in χ et ed. Rom. deest, probante Garaton. Ven. 1480. habet *ibi*. Ante *ignotum*, C H, Ms. Car. Steph. edd. Herv. et Nang. addunt *esse*. Pro *putas* T et Ms. Barb. *putes*.—2 Car. Steph. Junt. Græv. et Wolf. habent *dimiserunt*. In H S U χ, Ms. Barb. ed. Rom. et Ven. 1483. *omiserunt* : C *omiserint* : T *obmiserunt*. Mox *suo* in χ deest. Dein verba *ut opinio illius religionis est* in χ omittuntur. Marclandus censet scribi debuisse *ut falsa opinio, &c.* at Wolf. totam sententiam putidam esse monet.—3 *Te* in C H T χ ψ deest. Paulo post pro *quisquam* C habet *quis*. In H omittitur. Deinde pro *illud*, C H T U χ *id*.—4 Verba *scire . . . plus, quam* in T exciderunt. Pro *posset* C habet *posse*.—5 χ et Ms. Franc. *conniventis*, quod habent omnes edd. vett. ante P. Manut. Ms. Barb. *contuentis*.—6 Pro *hos* H ψ, Ms. Franc. Barb. Pucc. et edd. vett. *os*. Statim post, C H χ, et Ms. Franc. habent *flagrantis*. In marg. Lamb. notatur alios *fragranteis* (s. *fragrantes*) habere. *Quam os fragrantis sororis* Junt. et al. Mox pro *attenderis*,

NOTÆ

stinctus, aut violatus earum pudor, vivæ defodiebantur. De earum supplicio dictum est in hac orat. cap. VII. § 13. not.

[g] *Quæ est in imperio*] Domus Cæsaris auctoritatem et dignitatem quisque revereri debebat: erat enim summi pontificis, ubi hæc sacra in honorem Bonæ Deæ peragebantur.

[h] *Emiserunt excussum et exhaustum*] Inanem et exhaustum nummis Clodium reddiderunt, quia eos pecunia corrupit.

[i] *Conniventes* [*Continentes*] *illos oculos abavi tui*] Avus Clodii, C. Claudius, consul cum M. Perpenna fuit A. U. C. 623. proavus C. Claudius, qui cum T. Graccho consul fuit anno 586. In fastis Capitolinis sic nominatur: 'C. Claudius App. F. P. N. Pulcher.' Hujus C. Claudii pater, P. Clodii abavus, fuit Ap. Claudius Cæcus.

Digitized by Google

orum. Homines te in re [7] fœdissima defenderunt: homines turpissimum nocentissimumque laudarunt: homines prope confitentem propter pecuniam judicio liberaverunt: [8] hominibus injuria tui stupri, illata in ipsos, dolori [9] non fuit: homines tibi arma, alii in me, alii post in illum invictum civem [k] dederunt: hominum beneficia prorsus concedo [d] tibi; ac majora [10] non esse quærenda. 39. A Diis quidem immortalibus quæ potest homini major esse pœna, furore [11] atque dementia? nisi forte in tragœdiis, quos vulnere ac dolore corporis cruciari vides et consumi, graviores Deorum immortalium iras subire, quam illos, qui furentes [12] inducuntur, putas. Non sunt illi ejulatus et gemitus Philoctetæ [l] tam miseri (quanquam sunt acerbi) quam illa exultatio Athamantis,[m] et quam somnium matricidarum.[13] [n]

[d] *Relinquo.*

C H U χ, Ms. Franc. Barb. *attendes:* T *attendis.*—7 Verbum *re* in C deest.—8 Verba *prope confitentem* desunt in Junt. Herv. Man. et Car. Steph. relictis vocc. *propter pecuniam*, quæ pluribus libris absunt. Grut. auctoritate Pal. 9. edidit *homines confitentem judicio liberaverunt*. Sed Naug. Gryph. Græv. Oliv. Lall. et Wolf. dederunt *homines prope confitentem judicio liberaverunt;* quæ scriptura confirmatur Mss. Vict. et Car. Steph. Verba *propter pecuniam*, cum deest in multis Mss. uncis incluserunt Beck. et Orellius. Lamb. dedit *liberarunt*. In C H χ et nonnullis Pall. pro *prope* est *quippe*. S T U, quidam Pall. Mss. Franc. Barb. et ed. 1472. *hom. prope jud. lib.* omisso part. *confitentem*. Edd. Rom. et utraque Ven. *hom. prope pecunia jud. lib.* Gruterus judicabat verbum *prope* ortum esse e glossemate *pro pe.* i. e. 'pro pecunia,' aut 'propter pecuniam.'—9 C *deleri*. Mox verba *alii in me* desunt in Lamb. operarum negligentia, ut ait Beck.—10 Hunc locum ita Lambinus edidit: *hominum in te beneficia concedo tibi prorsus esse maxima, et majora, &c.* Pro *ac*, in U χ ψ legitur *at*.—11 C *fuore*. Mox *cruciari et consumi vides* Junt. et Orell. *cruciari ac cons. vides* Lamb. Græv. et Wolf. *cruc. vides ac cons.* Beck.—12 χ *furentis:* et statim post pro *sunt* in χ legitur *sint*.—13 *Senium* est in omnibus Pall. Ms. Vict. Erf. duobus Mss. Lall. edd. Rom. et utraque Ven. In C χ legitur *sensium:* in H *senum*. Garaton. magis placeret *quam insania matric.*

NOTÆ

[k] *Illum invictum civem*] Designat Pompeium, qui domi remanere coactus est a tribuno plebis Clodio, propter insidias quas ei parabat: jam superiori oratione de eo dictum est.

[l] *Philoctetæ*] Philocteta socius Herculis fuit, cui ille sagittas suas tradiderat; e quibus una cum illapsa fuisset in pedem, Philoctetam vehementer cruciavit.

[m] *Athamantis*] Athamas, Inus maritus, Learchum filium per insaniam occidit; quam ob causam se Ino cum Melicerta filio in mare projecit.

[n] *Matricidarum*] Orestes et Alcmæon matricidæ notissimi sunt.

Digitized by Google

Tu, cum furiales in concionibus[14] voces mittis, cum domos civium evertis, cum lapidibus optimos viros foro pellis, cum ardentes faces in vicinorum tecta jactas, cum ædes sacras inflammas, cum servos concitas, cum sacra ludosque conturbas, cum uxorem sororemque non discernis; cum, quod ineas cubile,[o] non sentis, cum baccharis, cum furis; tum das eas pœnas, quæ solæ[15] sunt hominum sceleri a Diis immortalibus constitutæ. Nam corporis quidem nostri infirmitas multos subit casus per se: denique ipsum corpus tenuissima sæpe de causa conficitur:[16] [*p.* 253.] Deorum tela in impiorum mentibus figuntur. Quare miserior es, cum in omnem fraudem raperis oculis, quam si omnino oculos non haberes.

XIX. 40. Sed, quoniam[p] de iis omnibus, quæ haruspices[17] commissa esse dicunt, satis est dictum, videamus, quid iidem haruspices a Diis jam immortalibus[18] dicant moneri: 'Ne[19] per optimatium discordiam dissensionemque, patribus principibusque cædes, periculaque creentur, auxilioque deminuti[20] deficiantur; qua re ad unum imperium provinciæ redeant, exercitusque pulsus, deminutioque

defendit tamen scripturam *senium*. Græv. susp. *et quam somnia matricidæ*. Lamb. omisit copulam *et*, ediditque locum sic: *quam somnum et matricidarum*. —14 χ ψ *concionis:* et mox pro *ardentes*, χ, Ms. Barb. edd. Rom. et Ven. 1483. habent *ardentis*.—15 Verbum *solæ* in χ omittitur. In Lamb. legitur *quæ sunt solæ*.—16 *De causa sæpe conf.* Lamb.—17 Mss. Erf. et Car. Steph. *habueris*.

CAP. XIX. 17 *Aruspices* semper in Ms. Franc. scribitur. Paulo post pro *commissa*, H U χ ψ, Ms. Franc. et Barb. *omissa*, quod edd. Rom. et utraque Ven. habent. Ed. 1472. *ommissa*. Hinc extitit *omina* in C, *ominosa* in Erf. Dein ante *iidem* Lamb. addidit *nos*. Verba *haruspices* ..... *iidem* in T desunt.—18 Verba *a Diis jam immort*. in χ omittuntur. In T U, Ms. Barb. et Ven. 1480. *jam* haud invenitur, atque deleri jubet Garaton.—19 *Moneri. Monent*, *Ne* habent omnes Mss. et edd. præter Lamb. Grut. et Ern. qui dederunt *moneri*, *Ne*, *&c.*—20 Quidam Mss. et edd. *diminuti*. In C S, ed. Ven. 1483. *divinitus*. Mox *pecuniæ* legitur pro *provinciæ* in C H U χ, edd. Rom. et utraque Ven. '*Auxilioque dem.*] Vide ne locus corruptus emendandus sit e § 54. ubi idem sic affertur: 'ne in unius imperium res recidat.'' *Orell.* Ita Lamb. edidit: *auxiliisque diminutis efficiatur, qua re ad unius im-*

NOTÆ

[o] *Ineas cubile*] Clodius uxorem Julii Cæsaris, pontificis maximi, violavit.

[p] *Sed quoniam*] Transit jam ad monita haruspicum, de quibus agit.

Digitized by Google

accedat.' Haruspicum verba sunt hæc omnia: nihil addo de meo. Quis igitur[1] hanc optimatium discordiam molitur? idem iste; nec ulla vi ingenii aut consilii sui, sed quodam errore nostro: quem quidem ille, quod obscurus non erat, facile perspexit. Hoc enim etiam turpius afflictatur respublica, quod ne ab eo quidem vexatur, ut, tanquam fortis in pugna vir, acceptis a forti adversario vulneribus adversis,[2][q] cadere videatur. 41. Ti. Gracchus[r] convellit[3] statum civitatis: qua gravitate vir! qua eloquentia! qua dignitate! nihil ut patris avique Africani[s] præstabili insignique virtute, præterquam quod a senatu desciverat, deflexisset. Secutus est C. Gracchus: quo ingenio! quanta vi! quanta gravitate dicendi! ut dolerent boni omnes, non illa tanta ornamenta ad meliorem mentem voluntatemque esse conversa. Ipse L. Saturninus[4][t] ita fuit effrænatus et pæne demens, ut auctor esset egregius, et ad animos imperitorum excitandos inflammandosque perfectus. Nam quid ego de P. Sulpicio[u] loquar? cujus tanta in di-

perium res redeat, exercitusque pulsus ad diminutionem accedat.—1 Pro *igitur* in C S legitur *ergo*. Seq. verb. *hanc* in Ms. Car. Steph. deest.—2 Ante *adversis* C addit *et*. Beckius, ex Ursini Ms. ed. Gryph. Græv. et Wolf. ante *cadere* verbum *honeste* addidit; quem Schutz. sequitur. Pal. 9. Ms. Erf. edd. Naug. Vict. Manut. Car. Steph. Lamb. et Orell. *adversis et honestis cad. vid.* Pro *honeste* in plerisque Pall. Ms. Franc. omnibus Ox. Ms. Barb. et edd. pr. legitur *homines*. Pro *cadere* in C H S T U χ, Ms. Barb. et edd. pr. *cedere*: in ψ *cædere*. Mox S et Junt. *videantur*.—3 *Convertit* Lamb. Mox præpositio *a* ante *patris* in χ omittitur.—4 Prænomen *L.* in C deest. *Saturnius* le-

NOTÆ

[q] *Vulneribus adversis*] Adversa dicuntur vulnera, quæ adverso pectore recipiebantur, et honesta erant.

[r] *Tiberius Gracchus*] Tiberius Gracchus filius fuit Sempronii Gracchi, mirabilis eloquentiæ juvenis, qui se ad partes populi, relictis optimatibus, contulit cum fratre Caio. Tiberius occisus est prior in concione a Scipione Nasica; Caius vero, jussu Opimii, biennio post, cum Capitolium occupasset.

[s] *Patris avique Africani*] Mater Gracchorum Cornelia fuit, filia Africani Majoris; quare avum maternum habuit Africanum.

[t] *Saturninus*] Saturninus tribunus, cum legem agrariam ferret invito senatu, nec in eam jurare vellet Q. Metellus, illum in exilium egit. Ipse postea, cum Glaucia prætore, a C. Mario consule est occisus.

[u] *De Publio Sulpicio*] P. Sulpicius cum perniciosas leges ferret, ex ea-

Digitized by Google

cendo gravitas, tanta jucunditas, tanta brevitas fuit, ut posset, vel ut prudentes errarent, vel ut boni minus bene sentirent, perficere dicendo. Cum his conflictari, et pro salute patriæ quotidie dimicare, erat omnino illis, qui tum rempublicam gubernabant, molestum; sed habebat ea[5] molestia quandam tamen dignitatem. XX. 42. Hic vero, de quo[v] ego[6] ipse tam multa nunc dico, pro Dii immortales! quid est? quid valet? quid affert, ut tanta civitas, si cadet,[7] (quod Dii omen obruant!) a viro tamen confecta videatur? qui post patris mortem, primam illam ætatulam suam ad scurrarum locupletium[8] libidines detulit: quorum intemperantia expleta, in domesticis est germanitatis stupris[9][x] volutatus: deinde, jam robustus, provinciæ se ac rei militari dedit; atque ibi piratarum[y] contumelias perpessus,[10] etiam Cilicum libidines barbarorumque satiavit:[11] post, exercitu L. Luculli[z] solicitato, per nefandum scelus,

gitur in S. Paulo post *et* ante *pæne* haud apparet in χ.—5 *Ea* in C deest. Deinde pro *tamen* C H S *tum*.

Cap. XX. 6 *Ego* abest χ ψ. Paulo post Ms. Erf. habet *per Deos immortales!* in quo Ms. desunt verba *quid affert*.—7 *Si cadat* conjecit Ern. Mox pro *obruant* C *avertant*. In Ms. Erf. est *quod Dii omnes obruant*. Præpositio *a* ante *viro* abest U χ ψ. Ante *confecta* C H S T U χ, Ms. Barb. edd. Rom. utraque Ven. addunt *tali*.—8 In Lamb. *locupletum*. Pro *quorum* χ ψ *horum*: et pro *est* C *et in*.—9 Offenderunt hæc Lambinum, qui reponi voluit, aut *cum germanis sororibus stupris*, aut *in domesticis germanisque stupris*.—10 Post *perpessus*, C H, edd. Rom. utraque Ven. habent *est*. Statim post *etiam* in C omittitur. Naug. ita interpunxit: *perpessus etiam: Cilicum, &c.*—11 C *satia-*

NOTÆ

rum una C. Mario bellum Mithridaticum decrevit; at ei L. Sulla cum ceteris optimatibus adversatus, cum exercitu in urbem venit, et pulsis Marianis, Sulpicium, cum ceteris adversariis, in fuga occidit. Vide Plutar. in Mar. et Sull.

[v] *Hic vero, de quo*] Clodius tam contemtus est, ut nulla ratione cum his viris, de quibus supra, conferendus sit: imo vero si caderet per eum respub. cadere ab abjectissimo viro diceretur.

[x] *In domesticis est germanitatis stupris*] Sororem stupravit Clodius.

[y] *Atque ibi piratarum*] Sunt qui hoc ad bellum piraticum a P. Servilio gestum referunt: atqui Servilius, ex consulatu, quo anno 674. functus est, in Ciliciam profectus, bellum piraticum gessit. P. vero Clodium anno 686. relicto Lucullo, ad Marcium in Ciliciam venisse, ibique classi præfectum a piratis captum fuisse, Dio scribit.

[z] *Luculli*] Lucullus contra Mithridatem missus est A. U. C. 679. Clodius autem solicitavit Luculli exer-

Digitized by Google

fugit illinc,[12] Romæque, recenti adventu suo, cum propinquis suis decidit,[a] ne[13] reos faceret: a Catilina pecuniam accepit, ut turpissime prævaricaretur:[b] inde cum Murena se in Galliam contulit; in qua provincia mortuorum testamenta conscripsit, pupillos necavit, nefarias cum multis scelerum pactiones societatesque conflavit: unde ut rediit, quæstum illum[14][c] maxime fœcundum uberemque, campestrem,[15] totum ad se ita redegit,[*] ut homo popularis fraudaret improbissime populum,[16] idemque vir clemens[d] divisores[e] omnium tribuum domi ipse suæ crudelissima morte mactaret. 43. Exorta est illa, reipublicæ,[17] sacris, religionibus, auctoritati vestræ, judiciis publicis funesta quæstura;[f] in qua idem iste Deos hominesque, pudorem, pudicitiam, senatus auctoritatem, jus, fas, leges, judicia, violavit. Atque hic ei gradus,[g] (o misera tempora, stultasque nostras discordias!) P. Clodio gradus ad rempublicam, hic primus

[*] *Ita attribuit sibi.*

runt. *L.* ante *Luculli* abest C T U.—12 Ms. Erf. *illum*: unde Grævius suspicatur lectum olim fuisse *illim*, probante Garaton. Ms. Barb. *illuc*.—13 Manut. ait omnes libros veteres habere *ut*, quod etiam est in C et ed. 1483. Ed. 1472. post *decidit* plene interpunxit: in Nang. dicitur colon poni, et deinde legi, *ne res faceret a Cat.*—14 C H T U χ, Ms. Franc. Barb. edd. Rom. 1472. atque utraque Ven. *quæsturam illam*. Mox Ms. Franc. et edd. dictæ *fæcundam*, quod ex C H etiam notatur, non ex aliis Oxx.—15 C H χ *ea tempestate in*. Edd. Rom. et Ven. *ea tempestate* legunt; unde Garaton. conjecit *uberemque ea tempestate campestrem*.—16 Ms. Barb. *fraudaret in promissione populum*: sed margini ascribitur 'al. *improbissime*.' Dein pro *clemens* in C H legitur *demens*. In iisdem Mss. paulo post scribitur *mactavit*.—17 C *resp*. Mox C H

NOTÆ

citum in Nisibis urbis obsidione, ut Dio narrat, lib. xxxv.

[a] *Decidit*] Romæ cum propinquis suis pactus est, ut non eos vocaret in judicium.

[b] *Prævaricaretur*] Prævaricari est, partem in judicio, quam tuendam quis suscepit, prodere, atque adeo colludere cum adversario.

[c] *Quæstum illum*] Loquitur de quæstu, quem facere populus solebat divisoribus in Campo Martio, cum pecuniam distribuebant.

[d] *Vir clemens*] Ironia.

[e] *Divisores*] Dicebantur divisores, qui singulis nummos distribuebant, eorum nomine, qui ad magistratus aspirabant, ut ad eos a populo promoverentur.

[f] *Funesta quæstura*] De Clodii quæstura jam agit.

[g] *Hic ei gradus*] Quæstura primus fuit gradus ad reliquos honores; nam postea tribunus plebis, et ædilis factus est.

Digitized by Google

est aditus[18] ad popularem jactationem atque ascensus. [*p.* 254.] Nam Ti. Graccho invidia Numantini fœderis, (cui feriendo, quæstor C. Mancini consulis[h] cum esset, interfuerat) et in eo fœdere improbando senatus severitas, dolori et timori fuit: istaque[19] res illum, fortem et clarum virum, a gravitate patrum desciscere[20] coëgit. C. autem Gracchum mors fraterna, pietas, dolor, magnitudo animi, ad expetendas domestici sanguinis pœnas excitavit. Saturninum,[i] quod[1] in annonæ caritate quæstorem a sua frumentaria[2] procuratione senatus amovit, eique rei M. Scaurum præfecit, scimus, dolore factum esse popularem. Sulpicium[3] ab optima causa profectum, Caioque Julio,[4 k] consulatum contra leges petenti, resistentem, longius, quam voluit, popularis aura provexit. XXI. 44. Fuit in his omnibus[5] causa, etsi non justa, (nulla enim potest cuiquam

habent *pudicitiamque*.—18 Lamb. (quem Schutz. sequitur) ita edidit: *gradus ad rempublicam hic primus* (*primum* Schutz.) *fuit; hic primus aditus*. Ceteri *gradus ad remp. hic primus et aditus*.—19 T et Ms. Vict. *itaque*. In Pal. 9. et Erf. ita legitur: *itaque illum fortem, &c.* probante Garaton.—20 Ms. Franc. et ed. 1472. *desistere*. Mox pro *magnitudo*, χ *magnitudine*.—1 Pro *quod* χ habet *que*. Manutius monet alios legere *Saturn. quidem in, &c.* Ipse mallet *Saturn. quod eum, &c.*—2 Viri quidam docti apud Lamb. *sua* delendum putaverunt. Etiam verbum *frumentaria* suspectum fuit Ern. utramque conjecturam repudiante Wolf.—3 C *Sulpicius*. Dein verbum *profectum* in H deest.—4 In Mss. Pall. scribitur *Tuccio*, seu *Tutio*, seu *Thuscio*. (quod ultimum olim editum.) In C est *C. Tuscio:* H *Caioque Tuscio:* S *C. que Tuscio:* T *Gayoque Lucio:* U *Gaioque tucio:* χ *C. q. tutio*. *Tutio* est in Mss. Car. Steph. Franc. et Barb. In ed. 1472. *Caioque Ticio*. Mox pro *petenti* in H legitur *potenti*.

CAP. XXI. 5 Pro *his omnibus* in χ legitur *hominibus*. Mox pro *cuiquam* C S *unquam:* et paulo post pro *merendi*, C H T U, Ms. Franc. et edd. vett.

NOTÆ

h *C. Mancini consulis*] A. U. C. 616. Popillio consuli C. Mancinus consul ad Numantiam successit, ubi victus est a Numantinis, et castris exutus: cum spes nulla servandi exercitus esset, pacem cum eis fecit ignominiosam; quam ratam esse senatus vetuit.

i *Saturninum*] Saturninus quæstor Ostiensis fuit, et rei frumentariæ præfectus.

k *Caioque Julio*] De hoc sic Asconius loquitur: 'C. Cæsar ædilicius quidem mortuus est: sed tantum in civitate potuit, ut causa belli civilis contentio ejus cum Sulpicio trib. fuerit: nam et sperabat, et id agebat Cæsar, ut, omissa prætura, consul fieret; cui cum primis temporibus jure Sulpicius resisteret, postea omni contentione, ad ferrum et ad arma processit.'

Digitized by Google

male de republica merendi justa esse causa) gravis[6] tamen, et cum aliquo animi, et virili dolore conjuncta. P. Clodius a crocota,[l] a mitra,[7][m] a muliebribus soleis, purpureisque fasciolis,[n] strophio,[o] a psalterio,[8][p] a flagitio, a stupro, est factus repente popularis. Nisi eum mulieres exornatum ita[9] deprehendissent; nisi ex eo loco, quo eum adire fas non erat,[10] ancillarum beneficio emissus[q] esset; populari homine populus Romanus, respublica cive tali careret.[11] Hanc ob amentiam, in discordiis nostris, de quibus ipsis, his prodigiis recentibus, a Diis immortalibus admonemur, arreptus est[r] unus ex patriciis, cui tribuno[s] plebis fieri [non][12] liceret. 45. Quod anno[t] ante frater Metellus, et concors etiam tum senatus, principe[f] Cn. Pompeio sententiam dicente,[13] excluserat, acerrimeque una voce ac mente

[f] *Primo loco.*

nonnullæ *merenti.*—6 C H S *gravius.* Pro *virili* C H U χ, edd. Rom. et Ven. 1483. *viri.* Ms. Barb. Ven. 1480. Naug. et Junt. legunt *et juris.* Copulam *et* deleri censebat Camerarius.—7 C S *a cicronia amicia:* H *a croma, a mitra:* T *ancronia amithra:* χ *a chroma, a mitria:* ψ *a croma a Cicronia a Micia a mitra.* Pro *muliebribus* C T χ *mulieribus:* et pro *soleis* Lamb. maluit legi *stolis.*—8 Edd. Wald. et Ald. Nep. habent *a psaltria:* Junt. Lamb. Grut. et Græv. *a psaltrio.* Mox C H S omittunt voces *a flagitio.*—9 Lamb. edidit *ita exornatum.*—10 χ ψ, Mss. Car. Steph. Barb. edd. 1480. Herv. et Naug. *fuerat*, probante Garaton.—11 Lamb. sic legit: *cive tali respublica careret.* Post, pro *admonemur*, H *commonemur:* χ *amoneremur.* Mox præpositio *ex* in C deest, relicto spatio. Idem Ms. habet *tribunis.*—12 Verbum *non* uncis inclusit Ern. probante Garaton. Porro pro *Quod* U *Quid.*—13 *Principi . . . dicenti* Mss. nonnulli, Junt. Lamb. Grut. et Græv. Statim post, pro *excluserat*, T et ed.

NOTÆ

[l] *Crocota*] Crocota crocei coloris muliebris vestis fuit.

[m] *Mitra*] Mitra muliebre fuit tegumentum capitis.

[n] *Fasciolis*] Fasciæ pectoris mulieris ornamentum erant.

[o] *Strophio*] Strophium fascia pectoralis fuit, qua papillas mulieres cohibebant.

[p] *Psalterio*] Psalterium instrumentum est musicum, quo in sacrificiis Bonæ Deæ utebantur.

[q] *Emissus*] Beneficio non matronarum, sed ancillarum, emissus est Clodius e domo Cæsaris, pontificis maximi.

[r] *Arreptus est*] Clodius e patriciis, beneficio Cæsaris, ad plebeios transivit. Vide Suet. in Julio.

[s] *Cui tribuno*] Clodius tribunus plebis esse non poterat, cum esset patricius: assumebantur enim tribuni de plebe, non e patricio genere.

[t] *Quod anno*] Metellus consul fuit ante Cæsarem, a quo Clodius ad plebem traductus est. Metellus autem ille, qui Celer dictus est, Pub. Clodii non germanus, sed consobrinus fuit.

Digitized by Google

restiterat; id, post dissidium[14] optimatium, de quo ipso nunc monemur, ita perturbatum, itaque permutatum est, ut, quod frater consul, ne fieret, obstiterat, quod affinis[u] et sodalis, vir clarissimus,[15] qui illum reum non laudarat,[v] excluserat; id is consul[x] efficeret[16] in discordiis principum, qui illi unus inimicissimus esse debuerat; et eo fecisse auctore se diceret, cujus auctoritatis neminem posset pœnitere. Injecta est fax fœda ac luctuosa reipublicæ. Petita[g] est auctoritas vestra, gravitas amplissimorum ordinum,[17] consensio bonorum omnium, totus denique civitatis status. Hæc enim certe petebantur, cum in me, cognitorem[h] harum omnium rerum, illa flamma illorum temporum conjiciebatur.[18] Excepi, et pro patria solus exarsi; sic tamen, ut vos, iisdem ignibus circumsepti, me primum ictum pro vobis et fumantem videretis.[19] XXII. 46. Non sedabantur[20] discordiæ: sed etiam crescebat in eos odium, a quibus nos[1] defendi putabamur. Ecce, iisdem auctoribus, Pompeio principe, qui cupientem Italiam, populum

[g] *Oppugnata.* [h] *Defensorem.*

1472. *concluserat:* Lambinus olim legendum censuerat *excusserat.*—14 C H S *discidium.* Mox verbum *est* post *perm.* deest in χ.—15 *Clariss. vir* Junt. et Lamb. Statim pro *qui,* in χ legitur *quin:* et pro *laudarat* C T habent *laudaret.* Seq. verb. in *excusserat* mutavit iterum Lamb.—16 Ante *in* C S addunt *et:* sed copulam ante *eo* in χ ψ deest. Dein pro *pœnitere,* C *pœniteret.* Lamb. edidit *nem. pæn. posset.*—17 Ms. Erf. *hominum.* Mox pro *petebantur,* Grut. Græv. et Gronov. habent *petebatur,* errore typographico, ut dicunt Ern. et Orell.—18 Vet. Ms. Lamb. *conicicbatur.* Pro *et,* post *excepi,* χ habet *etiam.* Postea pro *exarsi,* Ern. conjecit *arsi.*—19 C *videret.*

CAP. XXII. 20 *Non modo non sed.* edidit Lamb. Pro *crescebat* in C legitur *crescebant.*—1 Verbum *nos* in H T U χ ψ, Ms. Franc. Naug. et edd. vett. deest. In Ms. Barb. legitur ita: *sed etiam crescebat in nos odium, a quibus defendi putabamus.* Ms. Erf. legit *crescebat in consules odium.* Sequens verbum legitur in C *defensi,* quod habent P. Victorius, Naug. et Grut. In edd. vett. nonnullis, ut in Rom. Wald. utraque Ven. Med. Asc. Crat. est *a quibus defendi putabamur;* uti in Ms. Erf. et aliis quibusdam. In Ms. Franc. legitur

NOTÆ

[u] *Affinis*] Pompeius Clodii affinis fuit, quia ejus filius Appii filiam, fratris Pub. Clodii, uxorem duxerat.

[v] *Non laudarat*] Mos fuit ut rei a claris viris laudarentur.

[x] *Is consul*] Cæsar, qui inimicus Clodio esse debebat propter incestum cum illius conjuge, eum ad plebeios traduxit.

Digitized by Google

Romanum desiderantem, flagitantes[2] vos, non auctoritate sua solum, sed etiam precibus ad meam salutem excitavit, restituti sumus. Sit discordiarum finis aliquando: a diuturnis dissensionibus conquiescamus. Non sinit eadem ista labes: eas habet conciones,[3] ea miscet ac turbat, ut se modo vendat his, modo illis;[4] nec tamen ita, ut se quisquam, si ab isto laudatus sit, laudatiorem[5] putet; sed ut eos, quos non amant, ab eodem gaudeant vituperari. Atque ego hunc non miror; quid[6] enim faciat aliud? illos homines sapientissimos gravissimosque miror: primum, quod quenquam[7] clarum hominem, atque optime de republica meritum, impurissimi voce hominis violari[8] facile patiuntur: deinde quod existimant,[9] perditi hominis profligatique maledictis posse (id quod minime conducit ipsis) cujusquam gloriam dignitatemque violari: postremo, non sentiunt id, quod tamen mihi jam suspicari videntur, illius furentis ac volatici[10] impetus in se ipsos posse converti. 47. [p. 255.]

a quibus defendi putabam.—2 χ, Ms. Barb. et ed. Ven. 1483. *flagitantis.* In al. edd. ut in marg. Lamb. verba *flagitantes vos* ante *Pop. Rom. desid.* ponuntur.—3 Mss. aliqui, Man. Steph. et Beck. *ea habet conc.* probante Garaton. non probante Orellio. In C H χ, Ms. Franc. et edd. vett. plerisque *ea facit conc.:* ed. 1472. *ea fecit contentiones:* Ms. Barb. *ea facit contentiones.* In Ms. Erf. verba *eas* (aut *ea*) *hab. conciones* desunt. In Ms. Car. Steph. legitur *suas habet conciones.* Statim post, idem Ms. habet *eas miscet ac turbat: ea misc. ea turb.* habent χ, Ms. Franc. Barb. edd. 1472. 1480. Junt. Wald. et Græv. improbante Garaton.—4 Lamb. Ita edidit, ex uno Ms. *ut se modo his, modo vendat illis.* Eum sequuntur Oliv. et Orellius. Manutius conjecit *ut modo se venditet his, modo illis,* quod probat Grævius; *ut modo vendat illis* Grut. *ut sese vendat illis* Junt. Pantagathus conjecit *ut modo se vendat his, modo illis.* Ursinus in Mss. esse ait *ut modo venditet illis,* quod Græv. recepit. Lallemand. dedit *ut modo his, modo se venditet illis.* Ms. Pucc. *ut sese vendat illis.* Ed. Gryph. 1550. *ut modo his sese vendat, modo illis.* C H S U χ *ut modo vendat illis:* T *non modo vendat illis.* Mox *ita* post *tamen* deest in T U χ.—5 Ms. Franc. edd. 1472. 1480. et Ascens. *laudatum:* Ms. Erf. et Barb. *laudatorem:* (in Barb. marg. adscriptum *laudatum*) C χ ψ, ed. Rom. Ven. 1483. et Med. *laudationem.*—6 In C legitur *quod.* Mox pro *aliud? illos,* in C H, et Ms. Franc. legitur *at illos:* et pro *homines,* Schutz. ex auctoritate unius Ms. Franc. dedit *viros.* Verba *quid enim . . . miror* in T U χ, et ed. 1472. desunt. —7 Verbum *quenquam* omittitur in T, Ms. Franc. edd. 1472. et 1480. Delevit Græv. improbante Garaton. Mox *sæpe,* quod olim ante *meritum* legebatur, delevit Græv. cum edd. seqq. deest etiam in C H T U χ, Ms. Franc. et Barb. et edd. ante Naugerium.—8 Ern. susp. *tam* ante *facile* excidisse. Post pro *deinde,* ed. 1472. *dein.*—9 C H U χ ψ, Ms. Car. Steph. Barb. et edd. ante Naug. *si exist.* Ms. Franc. *si sic exist.* Mox in ψ legitur *tam* pro *tamen.* —10 *Illius furentes ac volaticos* Ms. Car. Steph. aliquot Pall. Erf. Barb. ed. 1472. Herv. Græv. Wolf. Beck. Schutz. et Orellius: *illius furentes ac violentos*

Digitized by Google

Atque ex hac nimia nonnullorum alienatione, et quibusdam hærentia tela in republica,[11] quæ quamdiu hærebant in uno me, graviter equidem, sed aliquanto levius ferebam. An iste,[y] nisi primo se dedisset[12] iis,[z] quorum animos a vestra auctoritate sejunctos esse arbitrabatur;[13] nisi eos in cœlum[a] suis laudibus præclarus auctor extolleret; nisi exercitum[14] C. Cæsaris, (in quo fallebat,[15] sed eum nemo redarguebat) nisi eum, inquam, exercitum signis infestis[b] in curiam se immissurum minitaretur; nisi Cn. Pompeio adjutore, M. Crasso auctore, quæ faciebat, facere clamaret; nisi consules[c] causam conjunxisse secum, in quo uno non mentiebatur, confirmaret; tam crudelis mei, tam sceleratus reipublicæ vexator esse potuisset? XXIII. 48. Idem, posteaquam respirare vos a metu cædis, emergere auctori-

habent Lamb. Oliv. et Lall. In Pall. quibusdam est *illius furentis ac violenti cos. impetus.* In C H, Ms. Franc. edd. Rom. et Venet. 1483. scribitur *ill. fur. ac viol. consulis imp.* In Pal. 9. fuit *furentis ac violari quos imp.* Ed. Ven. 1480. *ac violantis imp.* In C H S U χ *furentis:* (ergo T ψ *furentes* confirmant, et tres habere *violentos* videntur) C S *violentis:* χ *violati eos.*—11 Lall. Beck. Schutz. et Orell. ex Manut. conjectura, scribunt *ex hac nimia nonnull. alien. a quibusdam hærent ea tela in rep.* probante Garaton. Lambinus ita edidit: *atque ex hac a me nonn. alien. et quibusdam occultis odiis hærent etiam tela in rep.* Wolf. dedit *a quibusdam:* sed *hærentia tela* reliquit. Legebatur antea, *atque ex hac nonnull. alien. et quibusdam hærentia tela in rep.* Ern. vult deleri *et*, (quod et a Junt. abest) et deinde scribi *quibusdam hærent jam tela in rep.* In Mss. Franc. et Pucc. est *a quibusdam.* Vide Nott. Varr. Pro *republica* in H legitur *rempublicam.*—12 *Dedidisset* legitur in edd. P. Manut. Car. Steph. Lamb. et Wolf. Probat Lambinus conjecturam *se vendidisset.*—13 In C H S T U χ, Mss. Franc. Erf. edd. vett. et Græv. *arbitrabamur,* quod verbum defendit Ferratius. Mss. Barb. edd. Rom. et Brix. *arbitramur.*—14 χ *exercitu.* Mox prænomen *C.* in χ deest.—15 Post *fallebat* in Naug. Lamb. et nonnullis edd. vett. addebatur *multos.* Ms. Franc. *in quo fallebatur.* Statim post, *cum* ante *inquam* in χ deest.

NOTÆ

[y] *An iste*] Tempus indicat a quo ipse pulsus est.

[z] *Nisi se dedisset iis*] Intelligit Pompeium, Cæsarem, et Crassum; cum enim essent inter se conjunctissimi, ab auctoritate senatus et repub. recesserant: eos autem hic oblique carpit.

[a] *Nisi eos in cœlum, &c.*] Clodius Pompeium, cum reliquis, laudabat tum, cum tribunus plebis erat.

[b] *Signis infestis*] Minitabatur Clodius se immissurum exercitum ad perdendam senatus auctoritatem si non abiret Cicero.

[c] *Consules*] Pisonem et Gabinium intellige, quorum auctoritate et auxilio se facere omnia Clodius jactitabat; in quo solum verum dicebat, et in aliis omnibus mentiebatur.

Digitized by Google

tatem vestram e fluctibus[16] illius servitutis, reviviscere[17] memoriam ac desiderium mei vidit, vobis se cœpit subito fallacissime venditare. Tum leges Julias[d] contra auspicia latas, et hic, et in concionibus dicere: in quibus legibus inerat curiata illa [lex],[e] quæ totum ejus tribunatum continebat; quam cæcus amentia non videbat. Producebat fortissimum virum, M. Bibulum: quærebat ex eo, C. Cæsare[18] leges ferente,[f] de cœlo semperne servasset?[g] semper se ille servasse dicebat. Augures[h] interrogabat, quæ ita lata essent, rectene lata essent? illi vitio[19 i] lata esse dicebant. Ferebant in oculis[k] hominem quidam boni viri,[l] et de me optime meriti; sed illius, ut ego arbitror, furoris ignari.

[i] *Cum defectu.* [k] *Probabant aperte.*

CAP. XXIII. 16 χ ψ et Lamb. habent *a fluct.* Mox pro *illius*, Mss. Oxx. Erf. edd. Lamb. Grut. Lall. et Oliv. habent *illis*.—17 Lamb. conjecit *revirescere*. Paulo post, *fallacissime* abest C S: et pro *venditare* C habet *vendicare*. Dein in ante *quibus* omittit ψ.—18 Pro *Cæsare* H *cæsa*.—19 C H *jure*: Ms. Franc. *nullo vitio*. Mox pro *quidam* C habet *quidem*: et paulo post C H

NOTÆ

[d] *Leges Julias*] Leges, quæ a Julio Cæsare latæ fuerant, in quibus ejus adoptio continebatur, nullas esse dicebat, quia contra auspicia factæ sunt.

[e] *Curiata illa lex*] Si hæc lex, quæ de ejus adoptione lata fuerat, non valuisset, corruebat totus Clodii tribunatus; quia cum e patriciis esset, non poterat ad tribunatum, qui plebeiis tantum dabatur, aspirare. Porro lex curiata dicebatur, quæ in comitiis curiatis a toto populo ferebatur. Postea vero non a toto populo, sed a triginta lictoribus, ad speciem atque usurpationem vetustatis; hoc est, ad triginta veteres curias repræsentandas constitutis, jubebatur. Vide Livium, lib. IX.

[f] *Cæsare leges ferente*] Cum Cæsar ferret leges illas de Clodii adoptione, collega ejus Bibulus obnuntiavit; at armis a Cæsare e foro pulsus fuit. Plutarch. in vita Cæs.

[g] *Semperne servasset*] Petebat Clodius a Bibulo, an, dum Cæsar leges proponeret, auspicia semper observasset. Servare autem de cœlo est, nuntiare aut pluisse, aut intonuisse, atque adeo diruptum esse auspicium: qua obnuntiatione facta, si quis tamen in re cœpta persisteret, id contra auspicia fieri dicebatur.

[h] *Augures*] Ad augures pertinuit, ex cantu, volatu avium, aut ex pullorum tripudiis, futura præsagire; de prodigiis, somniis, portentis, oraculis, responsa dare; quidque per ea reipub. portenderetur.

[l] *Quidam boni viri*] Cato, Favonius, Marcellus, Hortensius, et Domitius, quibus Pompeii et Cæsaris potentia non placebat, favere Clodio videbantur.

Digitized by Google

Longius processit: in ipsum Cn. Pompeium, auctorem (ut prædicare est[20] solitus) consiliorum suorum, invehi cœpit: inibat gratiam a nonnullis. 49. Tum vero est ratus, se posse, quoniam[1] togatum[k] domestici belli exstinctorem nefario scelere fœdasset, illum etiam, illum externorum bellorum, hostiumque victorem, affligere:[l] tum est illa in templo Castoris scelerata et pæne deletrix hujus imperii sica deprehensa: tum ille, cui nulla hostium diutius urbs unquam fuit clausa,[2] qui omnes angustias, omnes altitudines, omnium objecta tela, semper[3] vi et virtute perfregit, obsessus est ipse domi;[m] meque nonnulla imperitorum vituperatione timiditatis meæ, consilio et facto suo, liberavit. Nam, si Cn. Pompeio, viro uni omnium fortissimo, quicumque nati sunt, miserum[4] magis fuit, quam turpe, quamdiu ille tribunus plebis fuit, lucem non aspicere, carere publico, minas ejus perferre; cum in concionibus diceret, velle se in Carinis[n] ædificare alteram porticum, quæ Palatio responderet; certe mihi exire domo mea, ad privatum dolorem fuit luctuosum, ad rationem reipublicæ gloriosum. XXIV. 50. Videtis igitur,[5] hominem per seipsum jampridem afflictum ac jacentem, perniciosis optimatium discor-

U χ habent *illi* pro *illius*.—20 *Erat* conjecit Ern. Dein pro *Tum* χ ψ *Tunc*.—1 Ms. Erf. edd. Græv. Beck. Schutz. et Orell. (nisi quod Schutz. retinuit *quoniam*) hunc locum ita habent: *Tum vero elatus spe, posse se, quo modo tog.* probantibus Garaton. et Wolf. Ms. Car. Steph. habet *Tum vero elatus esse, posse se, quomodo tog. &c.*—2 χ *causa fuit*. Lamb. ita edidit: *cui nulla urbs hostium diutius unquam clausa fuit*.—3 Lamb. hunc locum sic dedit: *omnes altitudines montium objectas, semper*. Mox pro *est ipse* Lamb. dedit *ipse est*.—4 C H S T U χ, Ms. Barb. et edd. vett. *miserrimum*. Paulo post χ habet *duceret* pro *diceret*. Deinde *mihi* et mox *mea* χ absunt.

NOTÆ

[k] *Togatum*] De se Cicero loquitur, qui bellum Catilinarium exstinxit.

[l] *Victorem affligere*] De Pompeio dicit, cum in templo Castoris hominem armatum sica collocavit ad eum interficiendum.

[m] *Obsessus est domi*] Pompeius, ab eo tempore quo voluit ex insidiis eum occidere vir ille deprehensus cum sica, caruit publico, seque domi continuit, ut dicitur in Orat. pro Milone.

[n] *In Carinis*] Carinæ vicus fuit Romæ, ubi Pompeii domus fuit. Varro Carinas dici ait, quod hinc oriretur caput Sacræ Viæ; caput enim Græce Κάρα dicitur. Minatus autem fuerat Pompeio Clodius, idem in domum ejus facturum, quod in Ciceronis fecisset.

Digitized by Google

diis excitari: cujus initia furoris, dissensionibus[o] eorum, qui tum a vobis sejuncti videbantur, sustentata sunt. Reliqua jam præcipitantis tribunatus,[l] etiam[6] post tribunatum, obtrectatores eorum[p] atque adversarii defenderunt: ne a republica reipublicæ pestis removeretur, restiterunt: etiam, ne causam diceret:[q] etiam, ne privatus[r] esset. Etiamne in sinu[7] atque in deliciis quidam optimi viri viperam illam venenatam ac pestiferam[s] habere potuerunt? quo tandem decepti munere? Volo, inquiunt,[8] esse, qui in concione detrahat de Pompeio. Detrahat ille vituperando? Velim sic hoc vir summus[t] atque optime de mea salute meritus[9] accipiat, ut a me dicitur: dicam quidem certe, quod sentio.[10] [*p.* 256.] Mihi (medius fidius) tum de illius amplissima dignitate detrahere, cum maximis laudibus efferebat, videbatur. 51. Utrum tandem[11] C. Marius splendidior, cum eum C. Glaucia[u] laudabat, an cum eundem iratus

[l] *Finem ejus tribunatus.*

CAP. XXIV. 5 In C S *ergo.*—6 In C χ ψ *et.* Mox pro *reipublicæ* C H S T χ habent *a.* 'Num fortasse in iis fuit *peste?*' Beck. Statim post, in C legitur *restituerunt* pro *restiterunt.* H U χ, Ms. Franc. et ed. 1472. ante *causam* addunt *meam.*—7 C H T U χ ψ *senatu.* Dein pro *quidam*, C *quidem.* In edd. nonnullis *optimi quidam viri.* Postea *decepti* Wolfio, et *munere* Ern. suspecta sunt.—8 *Inquit* edidit Lamb. Dein pro *Velim sic* C χ habent *Velim si:* et pro *hoc*, χ ψ *hæc.*—9 Ms. Franc. et ed. 1472. ante *meritus* addiderunt *optime:* et *quidem*, paulo infra, C H T U χ ψ abest.—10 U *quid sencio.* Mox, ante *maximis* voc. *illum* addiderunt Wolf. Beck. Schutz. et Orellius. Porro Grævius, e χ ψ, Ms. Erf. Barb. et duabus edd. legit *efferri videbatur.* Junt. locum sic edidit: *detraheret, quam quum illum maximis laudibus efferret videbatur.* —11 In χ *tum.* Paulo infra in χ legitur *Gaius Glauciæ*, in ψ *Graius Glauciæ.*

NOTÆ

[o] *Dissensionibus*] Dissidebant inter se Pompeius, Crassus, et Cæsar; et eorum dissensionibus utebatur Clodius ad omnia in republ. permiscenda.

[p] *Obtrectatores eorum*] Scilicet Bibulus, Cato, Domitius.

[q] *Ne causam diceret*] Prohibuerunt ne judicium fieret de eo, cum a Milone de vi apud Lentulum accusaretur.

[r] *Ne privatus*] Hoc ad ædilitatem refertur, quam statim post tribunatum suum obtinuit. Nam qui erant in dignitate accusari non poterant.

[s] *Ac pestiferam*] Miratur repertos esse, qui Clodio faverent, quem pestiferam viperam vocat, quia vim omnibus inferebat; qua de causa a Milone de vi accusatus est.

[t] *Vir summus*] Papirium indicat, qui adversari Pompeio videbatur.

[u] *C. Glaucia*] Prætor Glaucia amicitiam habuit cum consule Mario primum; deinde inimicus ejus fuit et

Digitized by Google

postea vituperabat? an ille demens, et jampridem ad pœnam exitiumque præceps,[m] fœdior atque inquinatior in Cn. Pompeio accusando, quam in universo[12] senatu vituperando fuit? quod quidem miror, cum alterum gratum sit iratis,[v] alterum esse[13] tam bonis civibus non acerbum. Sed, ne id viros optimos diutius delectet, legant hanc ejus concionem, de qua loquor: in qua Pompeium ornat, an potius deformat? Certe laudat, et unum[14] esse in hac civitate dignum hujus imperii gloria dicit: et significat, se illi amicissimum esse, et reconciliationem esse gratiæ factam. 52. Quod ego quanquam, quid[15] sit, nescio; tamen hoc statuo, hunc, si amicus esset Pompeio, laudaturum illum non fuisse. Quid enim, si illi[16] inimicissimus esset, amplius ad ejus laudem minuendam[x] facere potuisset? Videant ii,[y] qui illum Cn. Pompeio inimicum[17] esse gaudebant, ob eamque causam in tot tantisque sceleribus connivebant,[18] et nonnunquam ejus indomitos atque effrænatos furores plausu etiam suo prosequebantur, quam se cito inverterit: nunc enim jam laudat illum; in eos invehitur,

[m] *Ruens.*

—12 Verba *quam in univ.* in C χ ψ omittuntur.—13 In C legitur *esset*. Statim post, pro *civibus* ψ *omnibus*.—14 In χ *virum*. Verbum *dignum* paulo infra deest in Ms. Erf. et *gloria* omittitur in C H S T U χ, Ms. Franc. Barb. et edd. omnibus ante Junt. Hoc verbum delendum putavit Ern. Mox Lamb. edidit *esse amicissimum*.—15 In H U χ legitur *quis:* et pro *hoc statuo* χ habet *hæc statuo*. Verbum *sic*, ante *si amicus*, excidisse putat Græv. probante Ern. Pro *Pompeio* H *Pompeius*.—16 Post *illi* voc. *certe* addiderunt C H. Paulo post, pro *ejus* χ *eam*.—17 Ms. Franc. et ed. 1472. *illum Pompeium inimicum*. Prænomen *Cn.* in C T U χ deest.—18 χ, Ms. Car. Steph. Erf. Franc. Barb. et ed. 1472. *contuebantur:* H, edd. Rom. Venet. 1480. et Mediol. *continebantur:* C et ed. Venet. 1483. *continebant*. Paulo infra pro

NOTÆ.

reip. et interfectus cum Saturnino. Probat autem exemplis improbi laudem in vituperatione esse.

[v] *Gratum sit iratis*] Ait se mirari Cicero, quod hominibus iracundis gratum fuerit Pompeium a Clodio vituperari; et senatum vituperari, bonis civibus acerbum non fuerit.

[x] *Ad ejus laudem minuendam*] Non poterat melius imminuere Pompeii laudes, quam illas celebrare; quia gloriosum non est laudari ab improbo homine.

[y] *Videant ii*] Illos alloquitur Cicero, quibus facta Clodii probantur, ut videant, ne, si Clodius reconciliet se cum Pompeio, fretus ejus auctoritate iterum in senatum insurgat.

Digitized by Google

quibus se antea venditabat. Quid existimatis, eum, si reditus ei gratiæ[19] patuerit, esse facturum, qui tam libenter in opinionem gratiæ irrepat? XXV. 53. Quas ego alias[20 z] optimatium discordias a Diis immortalibus definiri putem? nam hoc quidem verbo neque P. Clodius, neque quisquam de gregalibus[a] ejus, aut de consiliariis designatur. Habent Etrusci libri certa nomina, quæ in id genus civium cadere possunt.[1] 'Deteriores, repulsos,' [quod jam audietis] hos appellant, quorum et mentes et res sunt perditæ, longeque a communi salute disjunctæ. Quare, cum Dii immortales monent de optimatium discordiis,[2] de clarissimorum et optime meritorum civium dissensione prædicunt; cum principibus periculum cædemque portendunt, in tuto collocant Clodium,[a] qui tantum abest a principibus, quantum a puris, quantum a religiosis. 54. Vobis, o clarissimi[3] atque optimi cives! et vestræ saluti, consulendum et prospiciendum vident. Cædes principum ostenditur:[b] id, quod interitum optimatium sequi necesse est, adjungitur: ne[4] in unius imperium res recidat, admonemur. Ad quem me-

[a] *Nihil portendunt ei mali.*

---

effrenatos in C legitur *renatos*.—19 Lambinus, e conjectura, edidit *in gratiam*. Mox pro *irrepat*, C H T U χ ψ *increpat*.

Cap. xxv. 20 *Alias* in T deest.—1 Ms. Franc. *possint*. Paulo infra pro *quod jam audietis*, in Car. Steph. Lamb. et Grut. legitur *quos jam aud*. Hæc tria verba Ern. spuria videntur. Pro *audietis* in Ms. Franc. *audistis*.— 2 C H S χ, Ms. Car. Steph. et ed. Naug. *discordia*. Verba *et optime meritorum* desunt in Ms. Car. Steph. unde Garaton. conjicit olim lectum esse *et meritorum*. Mox pro *puris* in Ms. Car. Steph. *pueris*.—3 *O* in T omittitur: pro verbo seq. χ habet *carissimi*: et mox in C legitur *perspiciendum*.—4 Verba *id quod ... necesse est* in χ, Ms. Franc. et ed. 1472. desunt. *Adjungitur; etiam ne* Junt. Lamb. et Grut. *Adjungitur etiam; ne* Græv. In Ms. Car. Steph. voc. *ne* omittitur. Mox pro *unius* T habet *hujus*. Dein in H S χ, et Junt. *decidat*:

NOTÆ

[z] *Quas ego alias*] Quærit de quibus aliis discordiis optimatum loqui Deos putet per tot prodigia quæ facta sunt: non sane de Clodii; quia optimates viri boni sunt: At Clodius sceleratus est; et qui eum sequuntur, improbi.

[a] *De gregalibus*] Gregales de iis dicuntur, qui ex eodem grege sunt. Tales vocat Clodianos ad contemtum.

[b] *Cædes principum ostenditur*] Ait Cicero per hæc prodigia indicari cædes principum reipub. et periculum ne in unius potestatem tota recidat.

Digitized by Google

tum si Deorum monitis non duceremur,[5] tamen ipsi nostro sensu conjecturaque raperemur. Neque enim ullus alius[c] discordiarum solet esse exitus inter claros et potentes viros, nisi aut universus interitus, aut victoris dominatus, aut regnum. Dissensit cum Mario, clarissimo cive, consul nobilissimus et fortissimus, L. Sulla.[d] Horum uterque ita cecidit victus, ut victor idem regnaverit.[6] Cum Octavio collega Cinna[e] dissedit: utrique[7] horum secunda fortuna regnum est largita, adversa mortem. Idem iterum Sulla superavit: tum[8] sine dubio habuit regalem potestatem, quanquam rempublicam recuperavit. 55. Inest hoc tempore haud obscurum odium,[9] atque id insitum penitus, et inustum animis hominum amplissimorum: dissident principes: captatur occasio.[f] Qui non tantum opibus valent, nescio quam fortunam tamen ac tempus expectant. Qui sine controversia plus possunt, hi fortasse[10] nonnun-

T *recidat.* Sequens verbum Lamb. edidit *monemur.*—5 Verba *ad quem* ... *duceremur* C absunt. Dein pro *ullus* in χ legitur *ullius:* porro idem Ms. habet *potentis* pro *et potentes.*—6 Ern. susp. *regnaret.*—7 *Dissensit: utrisque* Junt. Grut. Verb. Lall. et Oliv. *dissensit: utrique* Mss. aliqui et Græv. In Ms. Franc. est *discedit:* in eodem Ms. et ed. 1472. *utrisque eorum.*—8 In χ et Ms. Franc. *tamen.* Statim post *recuperarit* edidit Lambinus.—9 *Odium* χ abest, ut mox τὸ *id.* Pro *dissident* χ *assident.*—10 Ms. Franc. *ii fort.* Lambi-

NOTÆ

[c] *Neque enim ullus alius*] Dissensiones quæ inter principes oriuntur hunc habere solent exitum, nempe aut ut tota respub. pereat; aut ut, qui victor est, dominetur, aut ut regni imperium sibi assumat; quod maxime Romanis invisum erat.

[d] *Dissensit cum Mario Sulla*] Marius plebis partes, Sulla nobilitatis secutus est. Sulla rerum potitus est.

[e] *Cum Octavio collega Cinna*] Octavius et Cinna collegæ in consulatu fuerunt. Cinna de partibus Marianis fuit: hic legem tulit ut novi cives cum veteribus ferrent suffragium; quod in eorum gratiam faciebat, qui Marium suis suffragiis extulerant. Ob hoc Octavius collega commotus, Cinnam, annitentibus veteribus civibus, in exilium compulit. Pulsus igitur Cinna cum vagaretur, venit in Africam, ubi Marius inops erat: confecto exercitu, ambo ad urbem rediere, ubi Octavius, Sullæ satelles, et Cinna, propter crudelitatem, a suis occisus est. Marius Carbonem sibi adjunxit, contra quos Sulla exercitum duxit, a quo ille superatus est. Sulla victor crudeliter sæviit in cives, ac possedit ipse rempub. ac se talem præbuit, ut Cinnana et Mariana (quod ultimum erat) dominatio quæreretur.

[f] *Captatur occasio*] Quæritur occasio aliquid in repub. moliendi.

Digitized by Google

quam consilia ac sententias inimicorum suorum extimescunt. Tollatur hæc[11] e civitate discordia: jam omnes isti, qui portenduntur metus, exstinguentur: jam ista serpens,[g] quæ tum hic delitescit, tum se emergit et fertur illuc,[12] compressa atque elisa morietur. XXVI. [p. 257.] Monent enim[13] iidem,[h] ne occultis consiliis respublica lædatur. Quæ sunt occultiora,[14] quam ejus, qui in concione ausus est dicere, justitium[i] edici oportere, jurisdictionem intermitti, claudi ærarium, judicia tolli? nisi forte existimatis, hanc tantam colluvionem illi,[15] tantamque eversionem civitatis, in mentem subito in Rostris[k] nec cogitanti venire potuisse. Est quidem ille[16] plenus vini, stupri, somni, plenusque inconsideratissimæ ac dementissimæ temeritatis: verumtamen nocturnis vigiliis, etiam[17] coitione hominum, justitium illud concoctum ac meditatum est. Mementote, patres con-

nus e Mss. edidit *ei fort.* quod etiam in Ms. Barb. fuit a prima manu, atque inde factum est *et fort.* ut etiam in vett. edd. legitur.—11 Verbum *hæc* H S T U χ, Ms. Barb. ed. Rom. et utraque Ven. abest. Ms. Franc. habet *hic.*—12 Lambinus correxit ita: *fertur huc et illuc.* Grævius ita conjecit: *et effert illico.* Mox omnes edd. habent *illisa* præter Ern. qui e Grævii conjectura dedit *elisa.* Westerhovius ad Ter. Andr. III. 3. 30. ita correxit: *jam ista serpens, quæ nunc hic delitescit, dum se emergit et effert, illico compressa atque elisa morietur.*

CAP. XXVI. 13 Garaton. conjecit *etiam.* Porro T U χ *eidem.* In edd. Venet. 1480. et Barb. est *eadem.* Mox in H χ legitur *populus lædatur.*—14 H *exculptiora.* Paulo infra Lambinus edidit, ex edd. nonnullis, *qui ausus in contione est dicere.* C *jurisdictionis int.*—15 *Colluvionem illi* Lamb. *Nec* ante *cogitanti* in lib. vett. deesse monet Lambinus, unde ipse conjecit legendum *in Rostris concionandi.* Pro *venire,* χ, Ms. Franc. et ed. 1472. habent *evenire.*—16 *Ille quidem* Lamb. Pro *temeritatis* in C legitur *civitatis.*—17 C H, et edd. vett. nonnullæ *et.* Fr. Fabricius observat in nonnullis edd. esse *coactione.* Ms. Barb. *coctione:* Ms. Car. Steph. *concione:* H χ, edd. Rom. et utraque Ven. *contione.* Dein pro *concoctum,* in Mss. quibusdam, Junt. Lamb. et Grut. lege

NOTÆ

g *Ista serpens*] Clodius designatur per allegoriam: vult autem ostendere, quod in senatu delitescat ille, et mentem occultet suam, et eam palam aperiat in foro.

h *Monent iidem*] Haruspices monent ut prospiciatur nequis remp. tectis et occultis consiliis lædat. Hoc monitum interpretatur Cicero de Clodio, qui ausus est dicere, &c.

i *Justitium*] Justitium est juris dicendi intermissio, quæ in publico luctu, et insigni aliqua reipub. calamitate fieri solet.

k *In Rostris*] De his dictum est Orat. pro Lege Manil. § 1. not. Ibi ædilis concionari ad populum poterat.

scripti, verbo illo nefario tentatas aures vestras,[18] et perniciosam viam, audiendi consuetudine, esse munitam.

56. Sequitur illud, 'Ne deterioribus repulsisque honos augeatur.' Repulsos videamus: nam deteriores qui sint, post docebo. Sed tamen in eum[19] cadere hoc verbum maxime, qui sit unus omnium mortalium, sine ulla dubitatione, deterrimus, concedendum est. Qui sunt igitur repulsi? non, ut opinor, ii, qui aliquando honorem, vitio civitatis, non suo, non sunt[20] assecuti; nam id quidem multis sæpe optimis civibus[l] atque honestissimis viris accidit. Repulsi sunt ii, quos ad omnia progredientes, quos munera contra leges gladiatoria parantes,[1] quos apertissime largientes, non solum alieni, sed etiam sui, vicini, tribules,[m] urbani, rustici repulerunt. Hi ne honore augeantur, monemur. Debet esse gratum, quod prædicunt:[n] sed tamen huic malo populus Romanus ipse, nullo haruspicum admonitu,[2] sua sponte prospexit. 57. Deteriores cavete;[o] quorum quidem magna est natio: sed tamen[3] eorum omnium hic dux est atque princeps. Etenim, si unum hominem[4] deterrimum poëta præstanti aliquis ingenio fictis conquisitisque vitiis deformatum[a] vellet inducere; nullum profecto dedecus reperire posset, quod in hoc non

[a] *Depictum.*

batur *conceptum.* Vide Nott. Varr.—18 Lamb. edidit *vestras aures* (s. *aureis*) *tentatas.* Pro *vestras,* C χ ψ *nostras.*—19 In C *meum.* Verbum *unus* paulo post in χ deest.—20 In C *sint.* Verba *non ut* ... *Repulsi* χ absunt.—1 In ψ *gladiatorias parentes.* Mox pro *Hi* in C legitur *Ii:* et pro *prædicunt,* in H U *prædicant.*—2 *Monitu* Lamb. Statim post, C S χ *perspexit.*— 3 Voc. *tamen* C abest.—4 In ψ legitur *hominum.*

NOTÆ

[l] *Optimis civibus*] Non repulsi haberi debent, qui cum digni sint magistratibus, vitio civitatis repelluntur: non Cato repulsam passus est cum præturam petebat cum Gabinio: sed qui ludos gladiatorios contra leges exhibent, qui largitiones faciunt ut promoveantur ad magistratus.

[m] *Tribules*] Qui ex eadem tribu sunt, tribules dicuntur.

[n] *Prædicunt*] Quod haruspices prædicunt pluris debet æstimari.

[o] *Deteriores cavete*] Aliud haruspicum monitum, quod ad Clodium transfert, qui Deos, patriam, et parentes perdidit.

Digitized by Google

inesset; multaque in eo penitus defixa atque hærentia præteriret. XXVII. Parentibus, et Diis immortalibus, et patriæ nos primum natura conciliat: eodem enim tempore et[5] suscipimur in lucem, et hoc cœlesti spiritu augemur, et certam in sedem civitatis ac libertatis adscribimur. Iste parentum nomen, sacra, memoriam, gentem, Fonteiano nomine[p] obruit: Deorum ignes,[6][q] solia, mensas, abditos ac penetrales focos, occulta, et maribus non invisa[ϸ] solum, sed etiam inaudita[ϙ] sacra, inexpiabili scelere pervertit: idemque earum templum[r] inflammavit Dearum, quarum ope etiam aliis incendiis subvenitur. 58. Quid de patria loquar? qui primum eum civem vi, ferro,[7] periculis, urbe, omnibus patriæ præsidiis[8] depulit, quem vos patriæ conservatorem esse sæpissime judicaveratis:[9] deinde everso senatus, ut ego semper dixi, comite, duce, ut ille dicebat,[10] senatum ipsum, principem salutis mentisque publicæ, vi, cæde, incendiisque pervertit: sustulit duas leges, Æliam[s] et Fufiam,[11][t] maxime reipublicæ salutares; censuram ex-

[ϸ] *Non visa.* [ϙ] *Non audita.*

CAP. XXVII. 5 Copula ante *suscipimur* in C H S deest. Lamb. edidit *et in lucem suscipimur.*—6 In C H *ignis.* In Mss. quibusdam, Junt. Lamb. et Grut. *solennes mensas* legitur. Vide Nott. Varr. In ed. 1472. Grævius esse dicit *solia, mensas abditas.* Ita etiam T U; sed in U, sup. lin. *abditos:* et idem Ms. paulo post *penetrabiles.*—7 T U habent *in ferro.* Pro *periculis* Guil. conjecit *terriculis.*—8 In χ *periculis.*—9 In C est *judicantis:* H *judicastis:* χ ψ *judicaretis.* In Mss. Car. Steph. et Barb. edd. Rom. utraque Ven. Herv. Junt. Naug. et Gryph. legitur *judicaveritis,* non improbante Garaton. Mox pro *everso,* C habet *eversos.* Statim post C H U χ, et vett. edd. *senatu.*—10 *Ut ille dicebat, duce* Lamb.—11 In edd. nonnullis *Fusiam.* Dein Lamb. edidit

NOTÆ

[p] *Fonteiano nomine*] Clodius, assumendo nomen Fonteii, a quo adoptatus est, perdidit sacra domestica suæ gentis Clodianæ.

[q] *Deorum ignes*] Ignes significat, qui accendebantur in sacris Bonæ Deæ, quæ polluta sunt a Clodio.

[r] *Earum templum*] Nympharum templum intelligit. Unde ipse Cicero Paradoxo 4. in Clodium, 'Ædes Nympharum tua manu deflagravit.'

[s] *Æliam*] Legem tulit de comitiis Q. Ælius consul cum M. Junio an. 586. ut quoties cum populo ageretur, augures de cœlo servarent; magistratus et obnuntiandi, id est, denuntiandi, agi per Jovem non licere, et legislationi intercedendi potestatem haberent. Nam cum lex ferretur, augures de cœlo servabant; magistratus, si quid observatum erat, quo impediri comitia possent, nuntiabant.

Digitized by Google

stinxit:[u] intercessionem removit:[v] auspicia delevit:[x] consules, sceleris sui socios, ærario, provinciis, exercitu armavit: reges, qui erant, vendidit; qui non erant, appellavit:[y] Cn. Pompeium vi,[12] ferro, domum compulit: imperatorum monumenta[z] evertit: inimicorum domos[a] disturbavit: vestris monumentis[b] nomen suum inscripsit. Infinita sunt scelera, quæ ab illo in patriam sunt edita. Quid, quæ[13] in singulos cives, quos necavit? socios, quos diripuit? imperatores,[c] quos prodidit? exercitus, quos tentavit? 59. Quid vero? ea,[14] quanta sunt, quæ in ipsum se scelera, quæ in suos edidit! quis minus unquam pepercit hostium castris, quam ille[15] omnibus corporis sui partibus? quæ navis unquam in flumine publico tam vulgata omnibus, quam istius ætas fuit? quis unquam nepos[d] tam libere est cum scortis, quam hic cum sororibus volutatus?[16]

emovit pro *removit*.—12 Voc. *vi* deest in C T U χ. Paulo infra, *domum* H omittit.—13 C H S U χ ψ *quæque:* Ms. Franc. *quid quæque*.—14 In H legitur *et*. Mox in ψ *se* deest. *Quæ scelera in ipsum* in Ms. Franc. legitur. *In se ipsum* Junt. Lamb. Wolf. Beck. et Orell.—15 *Iste* Lamb. probante Garaton.—

NOTÆ

[t] *Fufiam*] Tulit P. Furius, sive Fufius consul cum Sexto Attilio, anno urbis 616. ut certis diebus, qui tamen fasti essent, agi cum populo non liceret.

[u] *Censuram exstinxit*] Tulerat ne quem censores in legendo senatu præterirent, neve qua ignominia afficerent, nisi accusatum apud eos, et utriusque sententia condemnatum.

[v] *Intercessionem removit*] Licebat collegæ contra seditiosos cives intercedere, cum quid ab alio in illorum gratiam factum fuerat; quod lege Ælia, et Fufia confirmabatur.

[x] *Auspicia delevit*] Tulit Clodius, ne quis per eos dies quibus cum populo agi liceret, de cœlo servaret.

[y] *Appellavit*] Brogitarum Gallogræcum regem appellavit, et Ptolemæum, regem Cypri, præconi subjecit. Vide Orat. pro Dom. § 52. not.

[z] *Imperatorum monumenta*] Q. Catuli porticum, Ciceronis domo vicinam, evertit. Vide supra.

[a] *Inimicorum domos*] Ciceronis domum evertit, de qua fusius in orat. superiori.

[b] *Vestris monumentis*] Significat domum suam, quæ diruta est a Clodio, et quæ publicis sumtibus restaurata fuit.

[c] *Imperatores*] Cum Lucullus facile posset Mithridatem opprimere, ab exercitu suo derelictus, nihil profecit: fuere autem legiones, quæ primum sub Valerio Flacco, postea sub Flavio Fimbria meruerunt, quæ, a Clodio solicitatæ, imperatorem sequi noluerunt.

[d] *Nepos*] Nepos profligatus ganeo est, et decoctor.

Digitized by Google

[*p.* 258.] quam denique tam immanem Charybdim[e] poëtæ fingendo exprimere potuerunt, quæ tantos exhaurire gurgites posset,[17] quantas iste Byzantiorum[f] Brogitarorumque[18 g] prædas exsorbuit? aut tam eminentibus canibus[h] Scyllam, tamque jejunis, quam, quibus istum videtis, Gelliis,[19] Clodiis, Titiis, Rostra ipsa mandentem?

60. Quare (id quod[20] extremum est in haruspicum responsis) 'Providete, ne reipublicæ status commutetur.' Etenim vix hæc, si undique fulciamus, jam labefacta,[1] vix, inquam, innixa in omnium nostrum humeris cohærebunt. XXVIII. Fuit quondam ita firma hæc civitas, et[2] valens, ut negligentiam senatus, vel etiam injurias civium ferre posset. Jam non potest. Ærarium nullum[r] est: vectigalibus non fruuntur,[i] qui redemerunt: auctoritas principum cecidit: consensus ordinum est divulsus: judicia perierunt: suffragia descripta[3] tenentur[k] a paucis: bonorum

[r] *Vacuum.*

16 Ante *volutatus* H S χ addunt *est.*—17 In C H χ ψ est *possit:* et in χ *quantus.*—18 T *Bizanticorum Hermachochiorumque:* U *bitanticorum brogitarorumque:* ed. 1472. *Biranticorum hermachochiorumque.* Pal. 9. Gembl. et Erf. pro postremo vocabulo *Largitanorumque:* Ms. Barb. *Borgitatorumque.* Pro *exsorbuit* in Ms. Franc. fuit *exorbuit.* Mox, *Imminentibus* Marclandi suspicio.—19 Pro *Gelliis* C S χ ψ habent *Gellis.* Mox C U *Clæliis Titiis:* T *coeliisticis:* Ms. Vict. Pal. 9. et Erf. *Clæliis Titiis.* Dein pro *mandentem* H habet *madentem:* T χ ψ, ed. Wald. et 1480. *mandantem.* Græviu conjecit legendum *lambentem.*—20 In C *quidem.*—1 In ψ *labefactata.* Pro *inquam,* C H S ψ habent *unquam:* et pro *innixa,* omnes Mss. Oxon. *nixa.*

CAP. XXVIII. 2 In C *ut.* Dein χ habet *negligentia.*—3 *Districta* in

NOTÆ

[e] *Charybdim*] Charybdis locus est periculosus et scopulis plenus in freto Siculo.

[f] *Byzantiorum*] Exules fuerunt illi, quos lege sua Clodius restituit. Vide Orat. pro Domo Sua § 52. not.

[g] *Brogitarorumque*] Brogitarus Gallogræcus fuit, cui Clodius vendidit Pessinuntem, ubi fanum Magnæ Matris erat.

[h] *Aut tam eminentibus canibus*] Asseclas Clodii canes vocat fame rabidos, nempe Gellios, Clodios, et Titios, quibus vorat tribunatum et omnia civium bona.

[i] *Vectigalibus non fruuntur, &c.*] Licet jam nullum esset in repub. bellum, tamen dicit publicanos vectigalibus non frui, propter avaritiam et rapinas eorum qui provinciis populi Romani præerant.

[k] *Suffragia descripta* [*districta*] *tenentur*] Dicit suffragia teneri districta; quia tanta erat candidatorum cupiditas, ut pecunia populum corrumperent, ut magistratus assequerentur.

Digitized by Google

animus ad nutum nostri ordinis[1] expeditus[4] jam non erit: civem, qui se pro patriæ salute opponat invidiæ, frustra posthac requiretis. 61. Quare hunc statum, qui nunc est, qualiscumque est,[5] nulla alia re, nisi concordia, retinere possumus: nam, ut meliore simus[6] loco, ne optandum quidem est, illo impunito; deteriore autem statu ut simus, unus est inferior gradus, aut interitus, aut servitutis; quo ne trudamur,[7] Dii immortales nos admonent, quoniam jampridem humana consilia ceciderunt. Atque ego hanc orationem,[8] patres conscripti, tam tristem, tam gravem, non suscepissem, non, inquam, nisi hanc personam,[9] et has partes,[10] honoribus populi Romani, vestris plurimis ornamentis mihi tributis deberem, et possem sustinere: sed tamen[11] facile, tacentibus ceteris, reticuissem; sed hæc oratio omnis fuit non auctoritatis meæ, sed publicæ religionis. Mea[12] fuerunt verba fortasse plura: sententiæ quidem omnes haruspicum: ad quos aut referri nuntiata ostenta non convenit, aut eorum responsis commoveri necesse est. 62. Quodsi cetera magis pervulgata nos sæpe et leviora moverunt; vox ipsa Deorum immortalium non mentes omnium permovebit? Nolite enim id putare accidere posse, quod in fabulis sæpe[13] videtis fieri, ut Deus aliquis, lapsus de cœlo,[14] cœtus hominum adeat, versetur

C H S, ed. Rom. Ven. 1483. Junt. Lamb. et al. ante Grut. in H tamen marg. *descripta* legitur. In aliquot Mss. Lambinus invenit *discripta*, quod Garaton. præfert.—4 Hoc voc. *expeditus* in C S deest: et mox pro *requiretis*, H habet *requiritis*.—5 Verba *qualiscumque est* C absunt.—6 In χ *sumus*.—7 In C *detrudamur*.—8 Ursinus e Ms. auctoritate conjecit *actionem*, probante Ern.—9 *Non, quin hanc personam* legitur in Pal. 9. Ms. Vict. et Erf. Lamb. Beck. Schutz. et Orell.—10 Pro *partes* χ habet *partis*. In Lamb. *parteis*. Verba *honoribus populi Romani* Grævio glossema videbantur: et voc. *honoribus* in ψ, Ven. 1480. Rom. et Wald. deest, probante Ern. Garaton. monet, aut legendum *populo Rom. et vestris, &c.* aut *vestris* delendum esse.—11 Lamb. e conjectura edidit *sed quia*. Pro *sed* Ern. conjecit *attamen*.—12 Verbum *mea* omittitur in ψ, Ms. Franc. Barb. et ed. Wald. probante Grævio. χ habet *meæ*. Mox pro *quidem*, in C legitur *idem:* et pro *omnes*, in χ *omnis*.—13 *Sæpe* in χ deest. In χ ψ legitur *videretis*.—14 Pro *aliquis*, Mss. nonnulli ap. Lamb. et Ms. Vict. habent *aliqui*. Statim post, *delapsus cœlo* le-

NOTÆ

[1] *Nostri ordinis*] Senatorii.

Digitized by Google

in terris, cum hominibus colloquatur. Cogitate genus sonitus ejus, quem[15] Latinienses nuntiarunt: recordamini illud etiam, quod nondum est relatum, quod eodem fere tempore factus[16] in agro Piceno Potentiæ[m] nuntiatur terræ motus horribilis, cum quibusdam multis metuendisque rebus: hæc eadem profecto, quæ futura[17] prospicimus, impendentia pertimescetis. 63. Etenim hæc Deorum immortalium vox, hæc pæne oratio judicanda est, cum ipse mundus, cum aër atque terræ,[18] motu quodam novo contremiscunt, et inusitato aliquid sono, incredibilique prædicunt. In quo constituendæ nobis quidem sunt procurationes,[s][19] et obsecratio,[20] quemadmodum monemur. Sed faciles sunt preces apud eos, qui ultro nobis viam salutis ostendunt:[n] nostræ nobis[1] sunt inter nos iræ discordiæque placandæ.

[s] *Expiationes.*

gitur in Ms. Erf. Beck. Schutz. et Orell. In T U χ ψ, Ms. Franc. Barb. edd. 1471. 1472. Venn. et Ald. fuit *lapsus e cœlo:* in C H S, et edd. plerisque ante Lamb. *elapsus e cœlo.* Lambinus e suis libris dedit *delapsus de cœlo.* Gruterus, e Pal. 9. et Ms. Vict. edidit *delapsus e cœlo*, eumque Græv. Oliv. Lall. et Wolf. secuti sunt.—15 In C *que.* Sequens verbum legitur *Lavinienses* in ed. Junt.—16 In H χ ψ legitur *factum.* Pro *Potentiæ*, Ms. Franc. *Pomptino.*—17 Voc. *futura* deest in septem Mss. Oxon. Erf. Franc. Barb. et ed. Wald. 1480. Uncis inclusit Beck. Statim post, C H S habent *perspicimus:* T χ *prospiciamus:* et in χ ψ legitur *impudentia* pro *impendentia.*—18 *Aër atque terra* de Garatoni conjectura habent Wolf. Beck. Schutz. et Orell. *Agri terræ motu* legitur in Junt. et Lamb. Ms. Franc. et Barb. atque ed. Ven. 1480. legunt *mundus atque agri cum terræ motu, &c.* Ms. Car. Steph. *mundus cum agri atque terræ motu, &c.* In C H S T U etiam *agri* est pro *aër:* in χ ψ *igitur agri.* Mox C T habent *contremescunt.*—19 Lambino hoc verbum depravatum videbatur: itaque maluit *precationes* vel *postulationes* reponi.—20 In H ψ et ed. Lamb. legitur *obsecrationes.* Schottus, Nod. Cic. III. 17. malebat *observationes.* Mox pro *faciles* ψ habet *facile.*—1 In C H χ ψ *vobis.* Paulo infra, pro *inter*, C ψ *intra.*

NOTÆ

[m] *Potentiæ*] Potentia urbs Picenorum est, nunc ubi Loretana ædes; vulgo *Notre-Dame de Lorette.*

[n] *Viam salutis ostendunt*] Deos his ostentis, et terræ motibus, quasi voce sua, pericula prædicere reputandum est.

Digitized by Google

M. TULLII CICERONIS

PRO CN. PLANCIO

ORATIO XXXI.

ARGUMENTUM.

Cum ædilitatem simul petissent Cn. Plancius et M. Junius Laterensis, creatus ædilis est Plancius, Laterensis præteritus. Qua ille ignominia commotus, Plancium ex lege Licinia de sodalitiis, h. e. coitionibus ad corrumpenda populi suffragia factis, (nam quorum opera tribus corrumpebantur, sodales et sequestres dicebantur: vid. pro Cœlio c. 7.) accusavit, quod inter ambitus crimina gravissimum est. In hoc periculo confugit Plancius ad Ciceronem, (quem olim exulem quæstor Macedoniæ complexus erat, omnibusque modis foverat) ut hoc tantum periculum a se depelleret. Itaque Cicero eum hac oratione accurate defendit ad quæsitorem C. Alfium, quem accusator, pro facultate quam lex Licinia dabat, ediderat una cum judicibus reliquis; qui inde judices editicii appellantur. Primis et ultimis quatuordecim capitibus diluuntur ea, quæ cum in Ciceronem erant dicta, tum in genere totaque vita Plancii reprehensa ab accusatore erant. Reliqua autem oratio, c. 15—27. in ipso accusationis capite refutando versatur.

I. 1. [*Ed. Ald. p.* 259.] CUM propter egregiam[1] et singularem Cn. Plancii, judices, in mea[2] salute custodienda fidem,[a] tam multos et bonos viros ejus honori[b] viderem

CAP. I. 1 *Cum per egr.* Dresd. Mox in ψ *Cn. Pompeii Plancii.*—2 In χ 3.

NOTÆ

[a] *In mea salute custodienda fidem*] Cum lege Clodia pulsus fuisset in exilium Cicero, in Macedoniam, ad Plancium perrexit, et cum eo Thes-

Digitized by Google

esse fautores;[3] capiebam animo non mediocrem voluptatem, quod, cujus officium mihi saluti fuisset, ei meorum temporum[c] memoriam suffragari[d] videbam.[4] Cum autem audirem, meos partim inimicos, partim invidos,[e] huic accusationi esse fautores,[5] eandemque rem adversariam esse in judicio Cn. Plancio, quæ[6] in petitione fuisset adjutrix; dolebam, judices, et acerbe ferebam, si hujus salus ob eam ipsam[7] causam esset infestior,[a] quod is meam salutem atque vitam sua benevolentia, præsidio, custodiaque texisset. 2. Nunc autem vester,[8] [f] judices, conspectus et consessus iste reficit et recreat mentem meam, cum intueor et contemplor unumquemque vestrum. Video enim hoc in numero neminem, cui mea salus[g] cara non fuerit;[9] cujus non extet in me suum[10] meritum; cui non sim obstrictus memoria beneficii sempiterna. Itaque non extimesco, ne[11] Cn. Plancio custodia meæ salutis apud eos obsit, qui

[a] *Oppugnaretur.*

ea, et in χ 1. *constituenda* leguntur. Paulo post χ 3. habet *honore*.—3 *Fauturos* Mss. pauci, et edd. ante Grut. *favitores* utrobique Teeg.—4 In ς *videbat*. Infra, verbum *partim* ante *inimicos* in *u* deest.—5 Alii *fauturos*. Verba *in judicio* non agnoscunt H ς.—6 χ 3. habet *quem*. Mox pro *dolebam* in C scribitur *debebam*; et pro *si hujus*, in *u* χ 3. *si hæc*.—7 *Ipsam* in *u* deest, et statim post pro *quod* χ 3. habet *quam*.—8 In *u videtur*. Mox *et recreat* ς absunt.—9 χ 3. habet *non cura*. Ed. Ven. Junt. et Steph. legunt *non cara fuerit*.—10 *Summum* in tribus Oxon. Mss. Erf. Teeg. Lamb. Græv. Weiske, et Orell. Manutio videtur aut abundare *suum*, aut *summum* esse reponendum. Mox

NOTÆ

salonicam x Kal. Junii venit, ubi eum omnibus humanitatis officiis prosecutus est. Vide epist. ad Att. III. 8. erat enim quæstor in ista provincia.

[b] *Ejus honori*] Ad ædilitatem aspirabat, qua communi omnium suffragio potitus est. Inter honores seu dignitates ædilitas habebatur.

[c] *Meorum temporum*] Tempora intelligit, quibus Clodianorum, et ipsius Clodii furoribus tantopere vexatus est.

[d] *Suffragari*] Id est, auxilio esse, ad ædilitatem obtinendam.

[e] *Partim inimicos, partim invidos*] Inimici manifesti sunt, invidi obscuri: utrique autem hanc accusationem Plancii promoverunt.

[f] *Nunc autem vester*] Locus ad benevolentiam: nam cum accusator judices ediderit contra legis sententiam, quos infestos reo fore speraverat, eos sibi ita gratos esse ait, ut eos optasse etiam videatur.

[g] *Cui mea salus*] Loquitur de suo exilio, a quo communi omnium optimatum voce perhonorifice, renitentibus frustra Clodianis, Romam revocatus est.

Digitized by Google

meipsum maxime salvum videre voluerunt: sæpiusque, judices, mihi venit in mentem, admirandum esse, M. Laterensem, hominem studiosissimum et dignitatis et salutis meæ,[12] [h] reum sibi hunc potissimum delegisse,[i] quam metuendum, ne vobis id ille magna ratione[13] fecisse videatur. 3. Quanquam mihi non sumo[b] tantum, judices, neque arrogo,[14] ut Cn. Plancium suis erga me meritis impunitatem[c] consecuturum[15] putem. Nisi ejus integerrimam vitam,[k] modestissimos mores, summam fidem, continentiam, pietatem, innocentiam ostendero; nihil de pœna[d] recusabo: sin omnia præstitero, quæ sunt a bonis viris expectanda;[16] petam a vobis, judices, ut, cujus misericordia salus mea custodita[17] sit, ei vos vestram misericordiam, me deprecante, tribuatis. Equidem[18] ad reliquos labores,[l] quos in hac causa majores suscipio, quam in ceteris, etiam hanc molestiam assumo, quod mihi non solum pro Cn. Plancio dicendum est, cujus ego salutem non secus, ac meam, tueri debeo, sed etiam pro[19] me ipso, de quo accusatores

[b] *Præsumo.* [c] *Absolutionem.* [d] *Damnatione.*

astrictus *v* χ 3. *beneficiorum* H.—11 *Nec modo* H.—12 *Et studiosissimum et diligentissimum salutis meæ* C H S *v* ς χ 1. ψ, Franc. uterque, omnes edd. ante Grut. atque Weisk. *studiosiss. et dignissimum sal. meæ* T χ 3. Pall. aliquot et Dresd. Postea in χ 3. legitur *quem metuendum:* et in *v* *ne nobis.*—13 In C *re* legitur pro *ratione:* mox in χ 1. *summo tantum:* in χ 3. *summo unde.*—14 *Neque arrogo, judices* Lamb.—15 *Consecutum* Teeg. non improbante Garaton. Infra, post voc. *fidem,* χ 1. addidit *patientiam:* et præpositio ante *pœna* in ς deest.—16 *Ab omnibus viris expect.* C. *expetenda* scribitur in H S T ς χ 1. ψ, et edd. vett. *spectanda* Weiske. Mox *judices, a vobis* habent Franc. edd. vett. ante Lambinum, et Weiske.—17 In H *consecuta.*—18 *Et quidem* H. Paulo infra, verbum *hac* χ 3. abest: et pro *suscipio* idem Ms. habet *suspicio.* Dein *sumo* pro *assumo* legendum suspexit Ern.—19 *Sed et pro* habet C: *sed*

NOTÆ

[h] *Salutis meæ*] Laterensis ille, cum amicus Ciceronis esset, nocere sane non debuit Plancio, qui Ciceronem amicum tam benigne exulem receperat.

[i] *Reum hunc potissimum delegisse*] Adolescentes Romani, ut famam sibi facerent, soliti erant aliquem ex nobilioribus accusare in judicio.

[k] *Integerrimam vitam*] Propositio est orationis.

[l] *Equidem ad reliquos labores*] Partitio.

Digitized by Google

plura pæne quam de re[20] reoque dixerunt. II. 4. Quanquam, judices, si quid est in me ipso ita reprehensum, ut id[1] ab hoc sejunctum sit, non me id magnopere conturbat:[2] non enim timeo, ne, quia perraro grati homines reperiantur, idcirco, cum me nimium gratum illi esse dicant, id mihi criminosum esse possit: quæ vero ita sunt agitata ab illis, ut aut merita Cn. Plancii erga me minora esse dicerent,[3] quam a me ipso prædicarentur; aut, si essent summa, negarent ea tamen ita magni, ut ego putarem, ponderis apud vos esse debere; hæc mihi sunt tractanda, judices, et modice, ne quid[4] ipse offendam;[m] et tum denique, cum respondero criminibus,[5] ne non tam innocentia reus sua, quam recordatione meorum temporum, defensus esse videatur.[6]

5. Sed mihi in causa facili atque explicata, perdifficilis, judices, et lubrica[n] defensionis ratio[7] proponitur: nam, si tantummodo mihi necesse esset contra Laterensem dicere, tamen id ipsum esset in tanto usu nostro[*][8] tantaque amicitia molestum: vetus enim est lex illa justæ veræque amicitiæ, quæ mihi cum illo jam[9] diu est, ut idem amici

[*] *In tanta familiaritate.*

pro χ 1. *sed etiam de* χ 3.—20 *Re* in ψ deest.

CAP. II. 1 *Hic* in C: et seq. verbum in ς scribitur *ad*. S, et edd. pleræque ante Grut. cum Weiske, ediderunt *ab hoc alienum sit*. C ψ, et Pall. aliquot *ut id ab hoc dictum sit*; aut *ab hoc dictum*: at plures tamen *ab hoc sit*, sine alia voce: Franc. 2. et ed. 1472. *ut id ad hoc sit*. Verbum *alienum* in T χ 1. deest. Statim post, *ne me id* T; *non id* ψ.—2 *Conturbet* H ψ, Ven. Junt. Lamb. Grut. et Schutz. Mox pro *ne, quia* in C χ 3. legitur *neque*; in ς *quia*. Verbum *illi* post *gratum* in υ omittitur.—3 In ψ legitur *dicant*; et post *a me*, verbum *ipso* in χ 3. deest.—4 In C omittitur *quid*. Dein pro *et tum*, C H ς χ 1. 3. ψ, Dresd. Pith. *cetum*: υ *tecum*.—5 In υ *respondere*: Ms. Erf. et Græv. *respondero omnibus*. Vide Nott. Varr. Sequens verbum in ς legitur *me*.—6 χ 1. habet *videar*.—7 Pro *defensionis ratio* ς habet *defensio*. Mox

NOTÆ

[m] *Ne quid ipse offendam*] Pollicetur se modeste de Plancio dicturum, ne quid committat quod jure reprehendi possit, si Plancii beneficia, sibi collata, nimium extollat.

[n] *Lubrica*] Lubrica et incerta est Plancii defensio, quippe quæ aut contra Plancium futura sit, si cedatur dignitati Laterensis; aut contumeliosa in Laterensem, si illi Plancius æquetur.

Digitized by Google

semper velint: neque est ullum certius amicitiæ vinculum, quam consensus et societas consiliorum et voluntatum. [*p.* 260.] Mihi autem non modo [10] est in hac re molestissimum contra illum dicere, sed multo illud magis, quod [11] in ea causa contra dicendum est, in qua quædam hominum ipsorum videtur facienda esse contentio.[f] 6. Quærit [12] enim Laterensis, atque hoc uno maxime urget, qua se virtute, qua laude Plancius, qua dignitate superarit. Ita, si cedo illius ornamentis, quæ multa et magna sunt; non solum hujus [13] dignitatis jactura facienda est, sed etiam largitionis recipienda [14] suspicio [o] est: sin [15] hunc illi antepono, contumeliosa habenda est oratio,[p] et dicendum est id,[16] quod ille me flagitat, Laterensem a Plancio dignitate esse superatum. Ita[g] aut amicissimi hominis existimatio offendenda [17] est, si illam accusationis conditionem sequar; aut optime de me meriti salus deserenda est.[18] III. Sed ego, Laterensis, cæcum[h] [19] me et præcipitem ferri confitear in causa, si te aut a Plancio, aut ab ullo,[20] dignitate po-

[f] *Comparatio.* [g] *Itaque.* [h] *Nullius esse judicii.*

esset post *id ipsum* C abest.—8 In ς *vestro.*—9 *Jam* in C deest.—10 *Modo* omittitur in C H S T υ ς χ 1. 3. ψ. *Mihi autem non id est in hac re molestissimum* Ms. Erf. Teeg. ed. Rom. Ven. Crat. Lamb. et Orell. *non id est in hac re solum molestum* Junt. Naug. *non modo id est in hac re molestissimum* Grut. et Græv. *non est in hac re molestissimum* Steph. *non modo id est in hac re molestissimum* Pall. aliquot, Franc. 2. ed. 1472. et Oliv. *non est solum in hac re molestum* Franc. 1. cum multis edd. *Mihi autem non est in hac re solum molestum* Weiske. Pro *molestissimum* ψ habet *modestissimum.*—11 In χ 3. legitur *quam.* —12 χ 3. *Quæritur.* Voc. *enim* in C omittitur: et T habet *Lataranensis.*— 13 J. F. Gronovius conjecit *huic*, probante Ern.—14 In ψ *respicienda.* Verbum *est*, post *suspicio*, omittitur in Manut. Lamb. et Weiske.—15 In ψ *si.* Mox pro *oratio* ψ habet *ratio.*—16 Voc. *id* in H deest. *Latarensem* habet C paulo infra.—17 In χ 3. *offerenda.*—18 *Desideranda* υ χ 3. *dicenda* ς: *deserenda* ψ. Verbum *est* omittit Lamb.

CAP. III. 19 H υ *tecum.* Statim post, pro *ferri*, χ 3. *fieri.*—20 ς habet *illo.* In Ms. Teeg. hic locus ita legitur: *si te a Plancio aut ab ullo dignitate*

NOTÆ

[o] *Recipienda suspicio*] Recipere suspicionem rei, est rem obscure fateri. Hinc tota causa pendet; an largitione ædilitatem sit consecutus.

[p] *Contumeliosa habenda est oratio*] Contumeliosum est, agere contra leges amicitiæ. Est autem hic argumentatio anceps utrimque constringens.

tuisse superari dixero. Itaque discedam[1] ab ea contentione, ad quam tu me vocas, et veniam ad illam, ad quam me causa ipsa deducit. 7. Quid? tu dignitatis judicem[2] putas esse populum? Fortasse nonnunquam est. Utinam vero[3] semper esset![q] sed est perraro; et si quando est, in iis magistratibus est mandandis,[r] quibus salutem suam committi putat: his levioribus comitiis,[s] diligentia,[t] et gratia[u] petitorum honos paritur,[i][4] non iis ornamentis,[x] quæ esse in te videmus. Nam, quod ad populum pertinet, semper dignitatis iniquus judex[5] est, qui aut invidet, aut favet. Quanquam nihil potes[6] in te, Laterensis, constituere,[k] quod sit proprium laudis tuæ, quin id tibi sit commune cum Plancio. 8. Sed hoc totum agetur alio loco;

[i] *Magistratus obtinetur.* [k] *Arrogare tibi.*

superari dixero. In ς *illo.*—1 *Discendam* in ς: *discedam in eu condicione* legitur in Franc. 1.—2 *Quid tum? an dign. jud.* Ms. Erf. *Quid? tu magni dign. jud.* Ms. Teeg. *Quid? tu an dign. jud.* Græv. et Weiske: *Quid tu inanem dign. jud.* υ, Franc. uterque, edd. 1472. 1480. *Quid tune inanem dign. jud.* χ 1. Ven. et Junt. *Quid tu non inanem dign. jud.* Man. et Grut. *Quid? tune æquum dign. jud.* Lamb. *Quid? tu idoneum dign. jud.* Schutz. ex Ernesti conjectura. *Quid? tu non dign. jud.* Oliv. Pro *tu*, H S habent *tune;* υ *tu inanem;* ς *tu inane;* ψ *tu me inanem.* Post voc. *populum*, υ addit *Rom.*—3 Pro *vero*, ψ legit *non;* amicus Ursini *vero.* Statim post, verbum *est* in C omittitur.—4 *Partitur* C: *patitur* υ ς: *paratur* Ms. Erf. Mox *re vid.* legitur in C.—5 *Dign. unicus judex* Ms. Pith. Paulo infra *aut faciet* habet χ 3.—6 *Potes* in C omittitur: H S T υ ς ψ, et Ms. Pith. habent *potest.* Dein pro *quod sit*, υ *quid sit;* χ 3. *quin sit.*

NOTÆ

[q] *Vero semper esset*] Non est dubium quin *verus* legendum sit: *verus* enim et *inanis* opponuntur: hic indicat, populum non verum, sed inanem dignitatis judicem esse.

[r] *Magistratibus mandandis*] Probat non verum semper judicem esse populum in magistratibus eligendis, quales sunt consulatus, præfectura, et censura; idque probat, 1. a levitate populi; 2. a jure populi; 3. a more majorum.

[s] *His levioribus comitiis*] Inter majores magistratus A. Gellius reponit consules, prætores, censores, quia majoribus auspiciis, alii vero minores minoribus creabantur.

[t] *Diligentia*] Qui petebant aliquam dignitatem, soliti erant sibi populum demereri salutando diligenter omnes, rogando et supplicando.

[u] *Et gratia*] Qui gratia valebant apud populum, facilius obtinebant magistratus.

[x] *Iis ornamentis*] Ostendit Cicero ornamenta familiæ Laterensis, utpote consularis, non tam ad magistratus obtinendos, quam apud populum diligentiam et gratiam prodesse.

Digitized by Google

nunc tantum disputo de jure populi; qui et potest et solet[y] nonnunquam dignos[7] præterire: nec, si a populo præteritus est, quem non oportuit, a judicibus condemnandus est, qui præteritus non est. Nam si ita esset, quod patres apud majores nostros tenere[l] non potuerunt, ut reprehensores[m] essent comitiorum, id haberent judices;[z] vel,[8] quod multo etiam minus esset ferendum. Tum[9] enim magistratum non gerebat is, qui ceperat,[a] si patres auctores non erant facti: nunc postulatur a vobis, ut ejus exilio,[10] qui creatus sit, judicium populi Romani reprehendatis. Itaque quanquam, qua nolui, janua[b] sum ingressus in causam, sperare videor, tantum[11] abfuturam esse orationem meam a minima suspicione offensionis tuæ, te ut potius objurgem,[12] quod iniquum in discrimen adducas dignitatem tuam, quam ut ego eam ulla contumelia coner attingere. IV. 9. Tu continentiam, tu industriam, tu animum in rempublicam, tu virtutem, tu innocentiam, tu fidem, tu labores

[l] *Retinere.* [m] *Emendatores.*

Mox in *u* *nunc autem disp.* Dein *et*, ante *potest*, in H T χ 3. deest.—7 *Quam indignos* H: *nec, si appello u.*—8 *Vel* omisit ed. 1584. et Schutz. *Etiam* in *u* deest. C habet *esset referendum*: omnes alii Mss. et edd. præter Teeg. Junt. Ern. Schutz. et Orell. *est ferendum.*—9 *Tuum* in ς. Mox *ferebat* agnoscit χ 3. et paulo post idem Ms. habet *facti essent; enim postulatus.*—10 *Auxilio* habent H S. Dein pro *Itaque*, in *u* legitur *Ita*. Mox *qua volui* in C H χ, Teeg. Junt. Verbum *nolui* omisit ς. *Sim ingr.* uterque Franc. Ms. Lamb. ed. 1472. Ven. Grut. et Græv.—11 *Tamen* in ψ *u*: *affuturum* in C χ. *Tum a nimia susp.* in *u* legitur. *Ut* ante *potius* omisit χ 3.—12 *Ut te potius objurgem* Junt. *objurgare* H *u* ψ, et alii Mss. *objurgere* C χ 1. In χ 3. ψ, *quam iniquum*, in χ 1. *quam in inimicum* legitur. Mox *ut ego ulla* habet *u*, *ut ego ea ulla* ς.

NOTÆ

[y] *Potest et solet*] Populus jure suo potest, et solet, ad magistratus non assumere quos illis dignos putat.

[z] *Haberent judices*] Vult ostendere, si judices vellent prohibere a magistratu aliquo obtinendo, qui a populo selecti sunt, eos et populo et patribus majorem habituros esse auctoritatem; quod ferendum est minime. Per patres autem intelligit senatum.

[a] *Qui ceperat*] Id est, qui populi suffragiis magistratum fuerat assecutus, nisi electionem senatus comprobasset, magistratum non assumebat: at hoc jus majores retinere non potuerunt, ne judicium populi corrigi ab iis videretur. Idem postulat Laterensis a judicibus, uti corrigant electionem quam fecit populus.

[b] *Qua janua*] Metaphorice januam pro propositione dicit.

Digitized by Google

tuos, quod[13] ædilis non sis factus, fractos esse et abjectos et repudiatos putas? Vide tandem, Laterensis, quantum a te dissentiam. Si, medius fidius,[c] decem soli essent[d] in civitate viri boni, sapientes, justi, graves,[14] qui te indignum ædilitate judicavissent; gravius de te judicatum putarem, quam[15] est hoc, quod tu metuis, ne a populo judicatum esse videatur: non enim comitiis judicat semper populus, sed movetur plerumque gratia;[e] cedit precibus;[16] facit eos, a quibus est maxime ambitus:[a] denique, si judicat,[17] non delectu aliquo aut sapientia ducitur ad judicandum, sed impetu nonnunquam,[18] et quadam etiam temeritate. Non est enim consilium in vulgo, non ratio, non discrimen,[f] non diligentia:[19] semperque sapientes ea, quæ populus fecisset, ferenda, non semper laudanda duxerunt.[20] Quare cum te ædilem fieri oportuisse dicis, populi culpam, non competitoris, accusas.[1] 10. [*p.* 261.] At fueris dignior, quam Plancius: de quo ipso[2] ita tecum contendam paulo post, ut conservem dignitatem tuam: sed, ut fueris dignior; non competitor, a quo es[3] victus, sed populus, a

[a] *Rogatus.*

CAP. IV. 13 *Quum* habet ψ: *Vide tamen* υ. Paulo infra, post voc. *quantum,* inseritur *ego* in Erf. Teeg. Græv. Schutz. et Orell.—14 *Graves* in υ deest. Dein *judicarent* C: *judicassent* Junt.—15 In υ *quanquam* legitur; in ψ est *quod te met.* Præpositio *a* ante *populo* deest in C.—16 In ψ scribitur *cedit populus*: idem Ms. habet statim post *favet* pro *facit.*—17 Ms. Erf. *etsi judicat*: Ms. Teeg. *etiamsi jud.* omisso *etiam* ante v. *temeritatis.* Pro *delectu* al. *dilectu.*—18 In χ *nonunquam.* Voc. *etiam* in T omittitur.—19 χ 3. habet *diligentia: non opportunitas*: et χ 1. *semper.*—20 In C H T υ ϛ χ 1. χ 3. ψ, Teeg. Franc. utrisque, Dresd. et ed. 1472. legitur *dixerunt.*—1 In C *accusas*: ϛ *causam accusas.* Verba, *Quare .... accusas* in υ omittuntur. *Ut fueris dign.* legitur in Erf. Teeg. Lamb. Græv. Schutz. et Orell.—2 *Ipso* deest in C H S T υ ϛ χ 1. 3. ψ, et edd. ante Græv. In Ms. Teeg. *ipse* scribitur.—3 In χ 3

NOTÆ

[c] *Medius fidius*] Id est, ita me Jovis filius, Hercules scilicet, amet.

[d] *Decem soli essent*] Paucorum sapientum judicium judicio totius imperitæ multitudinis anteponendum est: quare gravius esse deberet Laterensi judicatum ab illis fuisse indignum ædilitate, quam a toto populo.

[e] *Movetur gratia*] Gratia movetur erga eum quem promovet ad magistratum.

[f] *Non discrimen*] Nescit populus judicare de merito et dignitate eorum qui petunt magistratus.

Digitized by Google

quo es præteritus, in culpa est. In quo primum illud debes putare, comitiis,[4] præsertim ædiliciis,[g] studium[e] esse populi, non judicium: eblandita[h] illa, non enucleata[i] esse[5] suffragia: eos, qui suffragium ferant, quid denique ipsi debeant,[6] considerare sæpius, quam, quid cuique a republica videatur deberi.[7] Sin autem mavis esse judicium; non tibi id rescindendum est, sed ferendum.[8] 11. Male judicavit populus: at judicavit. Non debuit: at potuit. Non fero: at multi clarissimi et sapientissimi cives[9] tulerunt: est enim hæc conditio liberorum populorum, præcipueque hujus principis populi, et omnium gentium domini ac[10] victoris, posse suffragiis vel dare, vel detrahere, quod velit, cuique: nostrum est autem,[11] qui in hac tempestate populi jactamur ac fluctibus, ferre modice[k] populi voluntates, allicere alienas,[l] retinere partas,[12] placare turbatas:[m] honores si magni non putemus, non ser-

[e] *Favorem.*

est.—4 Præpositionem *in* ante *comitiis* addidit Lamb. Mox *est populi* habet *υ*.—5 Verbum *esse* in H deest: et statim post idem Ms. et ψ scribunt *eosque*: pro *ferant* χ *ferunt.*—6 *Quid cuique ipsi debeant* in Erf. Teeg. Lamb. Græv. Schutz. et Orellio: in ς *debent*, in χ 3. *habeant* legitur. Statim, *deliberare sæp.* in T χ 3. et Car. Steph.—7 *Quid cuique a re publica debeatur* Ms. Erf. et Teeg. quos sequitur Orellius. Pro *cuique υ* habet *tibi*: et verbum *deberi* idem Ms. delevit. *Sed autem* in C legitur. Pro *mavis esse*, C habet *magis est*: *υ* ς χ 3. *majus est*. Mox in C *restinguendum*: in χ 3. *restituendum.*—8 In ψ *referendum.*—9 Ante *tulerunt* ς addidit *non*. Particula *hæc* ante *conditio*, abest C H S T *υ* ς ψ, Ms. Erf. edd. vett. ante Grut. atque Weiske. Statim post ς habet *præcipue.*—10 *Atque* agnoscunt Ven. Junt. Crat. Lamb. Weiske et Orell. Pro *domini* in χ 1. legitur *domi*. Particulam *vel*, ante *dare*, in C deest. Idem Ms. paulo post habet *quod velit, cujusque.*—11 *Nostrum autem est* Ven. Lamb. et Weiske. *nostrum est autem*, *nostrum* Ms. Erf. Teeg. quos sequitur Orellius. Mox *jactemur* agnoscunt Erf. Teeg. Mss. plerique, Ven. Junt. et Orell.—12 In *υ paratas*. Particulam *si* post *honores* in

NOTÆ

[g] *Comitiis ædiliciis*] In comitiis curiatis, sive tributis, minores magistratus creabantur. De comitiis fuse dictum est in Agr. II. § 27. not.

[h] *Eblandita*] Eblandita, id est blanditiis quæsita; qualia plerumque sunt curiata, ubi gratia et precibus sæpe magistratus obtinentur.

[i] *Enucleata*] Enucleata, id est diligentius examinata, qualia fuerunt centuriata, ubi creabantur magistratus consilio et ratione.

[k] *Modice*] Modice, est æquo et moderato animo ferre.

[l] *Allicere alienas*] Qui magistratus quærit, debet sibi conciliare voluntates eorum qui ab eo alieni sunt, et competitoribus favent.

[m] *Turbatas*] Turbatas vocat quæ iracundæ sunt et infensæ.

Digitized by Google

viæ populo; sin eos expetamus,[13] non defatigari supplicando.

v. 12. Venio nunc[14] ad ipsius populi partes, ut illius contra te oratione potius, quam mea, disputem: qui si tecum congrediatur, et si una voce[15] loqui possit, hæc dicat: Ego tibi, Laterensis, Plancium non anteposui; sed, cum essetis æque boni viri, meum beneficium[p] potius ad eum detuli,[16] qui a me contenderat,[q] quam ad eum, qui mihi non nimis submisse supplicarat. Respondebis, credo, te splendore et vetustate familiæ fretum, non valde ambiendum putasse. At vero[17] te ille ad sua instituta, suorumque majorum exempla revocabit: semper se dicet rogari voluisse, semper sibi supplicari:[18] M. Seium,[n] qui ne equestrem quidem splendorem incolumem a calamitate judicii retinere potuisset, homini nobilissimo, innocentissimo, eloquentissimo, M. Pisoni, prætulisse:[o] præposuisse se Q. Catulo,[p] summa in[19] familia nato, sapientissimo et sanctissimo viro, non dico C. Seranum,[20] [q] non stultissimum

[p] *Suffragium.* [q] *Postulaverat.*

eodem Ms. deest: pro *magni* ς habet *magnos.*—13 *Expectamus* in C H *u* ς χ 1. Franc. 1. et Dresd.: *expetimus* in Franc. 2. ed. 1472. et Junt. In Ms. Teeg. legitur *defetigari.*

Cap. v. 14 *Jam* agnoscunt C H S T χ 1. 3. ψ, Teeg.. alii Mss. edd. vett. Græv. Weiske, et Orellius. Verba *Venio* ..... *disputem* *u* absunt. Paulo infra *congrediar* habent C T.—15 *Viva voce* in ψ, Franc. 2. Dresd. et ed. 1472. Mox Ms. Teeg. *ac dicat:* et χ 3. *Plancius.* Paulo infra *cæteris æque* in *u* scribitur.—16 *Ad eum potius detuli* Ms. Teeg. et Junt. quos sequitur Orellius. Præpositio *a* ante *me* in *u* omittitur: *qui a me non cont.* legitur in χ 1.—17 Voc. *vero* in *u*, *ille* in H desunt.—18 Post *supplicari* Ms. Teeg. addit *se.* In Erf. legitur *et semper sibi suppl.* idque recepit Græv. *semper se dicet rogari, semper sibi supplicari voluisse* Lamb. *semper se dicet rogari, semper placuisse* Ven. Junt. *semper sibi placuisse* Grut. Verbum *sibi* deest in C H S T *u* ς χ 1. 3. ψ. Pro *supplicari*, in *u* ς χ 1. 3. ψ, legitur *placuisse.* Mox pro *Seium* ψ habet *secum.*—19 *In summa* Lamb.—20 H *Serennium.* Mss. plerique et

NOTÆ

[n] *M. Seium*] Seius hic fuit eques, qui tanquam indignus eo ordine condemnatus est. Probat jam ab exemplis, multos assecutos non fuisse magistratus, qui populo non placebant.

[o] *M. Pisoni prætulisse*] Puppium Pisonem indicat, e patricio genere, qui biennio post Ciceronem consul fuit; vir singulari eruditione, et qui de Hispania triumphavit. Huic Seius præpositus fuit.

[p] *Q. Catulo*] Vide Orat. pro Murena, § 36. not.

[q] *C. Seranum*] Credit Manutius

Digitized by Google

hominem, (fuit enim et animi satis magni, et consilii) sed[1] Cn. Manlium, non solum ignobilem, verum sine virtute, sine ingenio, vita etiam contemta ac sordida. 13. Desiderarunt[2] te, inquit, oculi mei, cum tu esses Cyrenis:[r] me enim, quam socios, tua frui virtute malebam; et, quo plus intererat, eo plus aberas a me: certe non videbam.[3] Deinde sitientem[4] me virtutis tuæ[s] deseruisti ac dereliquisti:[t] cœperas enim petere tribunatum[u] plebis temporibus iis, quæ istam eloquentiam et virtutem requirebant: quam petitionem cum reliquisses, si hoc indicasti,[5] tanta in tempestate te gubernare non posse, de virtute tua dubitavi;[x] si nolle,[6] de voluntate: sin, quod magis intelligo, tempori-

edd. vett. *C. Serenum, subtilissimum hominem; fuit enim et animi, &c.* Mss. nonnulli, Græv. et edd. seqq. *C. Seranum, non stultissimum hominem; fuit enim et animi, &c.* Orellius, ex Ms. Teeg. *C. Serranum, stultissimum hominem: fuit enim tamen nobilis: non C. Fimbriam, novum hominem: fuit enim et animi, &c.* Manutius conjecit *Serranum* legend. Paulo post, *fuit enim homo* in *u* legitur: atque *et* ante *animi* in H deest.—1 *Sed et* habet C. Tum *Cn. Manilium* C ψ: *C. Manlium* Oliv. *Cn. Mallium* Orell. ex fide Inscript. Grut. p. 207. Mox pro *contemta* J. F. Gronov. conjecit *contenta.*—2 In C *Desiderant.* —3 *Et cur quo plus intererat, eo plus aberas a me, certe non videbam* Franc. 1. et alii Mss. *Et cur etiam quo plus intererant, eo plus aberat a me certe non videbam* Franc. 2. Dresd. et ed. 1472. *Et quo populus intererant, eo plus aberat* Ms. Pith. ceteris omissis. Pro *et, quo, u* habet *qua.* Voc. *quo* abest H ς χ 1. 3. ψ. Orellio excidisse videtur verbum ante *quo.* Pro *plus*, C H *u* ψ *populus;* pro *intererat*, ψ *intereat;* et pro *aberas*, *u* *aberat.* Mox *te certe non videbam* edidit Lamb. *cum te non videbam* Ms. Teeg. Garaton. conjecit legendum *certe te non videbam.*—4 *Sitiente* scribitur in C: et mox χ 3. habet *tribus plebis.* Statim post, pro *iis quæ*, in C *his quo* scribitur.—5 *Judicasti* in Erf. edd. vett. et Græv.—6 *Si nolles* Pucc. et Junt. Pro *si* legitur *sed* in χ 3, et *sin*, *quidem* in

NOTÆ

legendum esse *Serranum*, qui proxime consul fuit ante Mallium.

[r] *Cyrenis*] Cyrenæ Libyæ oppidum nobilissimum est, de quo loquitur Plin. lib. v. cap. 5.

[s] *Sitientem me virtutis tuæ*] Desiderabat Laterensis virtutem, cum Clodii furoribus expositus fuit: si enim ejus collega fuisset, sua eloquentia et virtute ipsi obstitisset.

[t] *Deseruisti ac dereliquisti*] Deseruit ipso tempore, dereliquit post tempus: deseritur enim in re præsenti, derelinquitur post rem præsentem.

[u] *Petere tribunatum*] Cœpit petere tribunatum, Cæsare et Bibulo consulibus, A. U. C. 694. quo tempore videlicet in legem Agrariam jurari voluit Cæsar. Destitit autem Laterensis ab illa petitione, ne jurare ipse cogeretur.

[x] *De virtute tua dubitavi*] Non satis eum fortem esse patriæ judicavit, quia desistendo videbatur fugere pericula, quibus pro republica exponere se bonus civis debuit.

Digitized by Google

bus[r] te aliis reservasti; ego quoque, inquam,[7] et respublica ad ea te tempora revocavi, ad quæ tu te ipse servaras.[8] Pete igitur eum magistratum, in quo mihi magnæ utilitati[9] esse possis: ædiles quicumque[y] erunt, iidem mihi sunt judices parati: tribuni plebis, permagni interest, qui sint: quare aut redde mihi quod ostenderas; aut,[10] si, quod mea minus interest,[s] id te magis forte delectat, reddam tibi istam ædilitatem, etiam negligenter petenti. Sed amplissimos honores[t] ut pro dignitate tua consequare,[11] condiscas, censeo, mihi paulo diligentius supplicare.

VI. 14. Hæc populi oratio est;[12] mea vero, Laterensis, hæc: Quare victus sis, non debere[13] judicem quærere, modo ne largitione sis victus. Nam si, quotiescumque præteritus erit is,[14] qui non debuerit præteriri, toties oportebit, eum, qui factus erit, condemnari; [*p.* 262.] nihil jam est, quod populo supplicetur; nihil, quod diremtio,[15][z] ni-

[r] *Periculis.* [s] *Minus utile est mihi.* [t] *Magistratus.*

C.—7 *Nunquam* in C: *reipublicæ* in C ψ. Ms. Teeg. habet *ego autem, inquiet populus Romanus, ad ea tempora rev.* unde Orellius dedit, *ego quoque, inquiet populus Romanus, ad ea te tempora rev.* Lambinus, *ego quoque, ego, inquam, et res publica.* Orellius quoque conjecit *ego item.*—8 In χ 1. *reservas*: quidam in marg. Lambin. *reservaras.*—9 *Utilitatis* legitur in C ς. In Mss. paucis et edd. ante Grut. omittuntur verba *semper judices ... redde mihi*: sed in Dresd. post *erunt idem mihi,* additum est *facient* a secunda manu. Pro *erunt idem mihi* in Ms. Ursini legitur *erunt id da mihi.* Pantagathus legebat *ædiles quicumque erunt, tu des mihi quod ostenderas.* Pro *parati* Grævius conjecit *grati* legendum. Pro *judices* Schutz. et Orell. e conjectura Ernesti et Garatoni dederunt *ludi.* Beier. legi mavult *sunt ludi circenses parati.* Vide Nott. Varr. Pro *quicumque* H habet *quinque.*—10 In H legitur *At.* Præpositio *in* ante *mea* additur in C.—11 *Consequar* habet C. Verbum *ante* additur post *paulo* in H, T ν ς χ 1. 3. ψ.

CAP. VI. 12 Verbum *est* in χ deest. *Mea mea* in C, *Laterenensis* in eodem Ms. legitur. Dresd. et alii, paulo post, habent *est hæc,* probante Grævio.—13 Franc. 1. *non te debere.* Mox verba *sis victus* Garatono suspecta sunt. *Quare ... sis victus* in ν omittuntur.—14 *Is est* in χ: statim post, *præteriti* χ 1. *Jam,* post *nihil,* deest in C, qui habet *jam populo*; H ν ς χ 1. 3. *a populo.*—15 *Direptio* habent edd. ante Lamb. qui, cum Orellio, ex Erf. Teeg. dedit *diribitio.*

NOTÆ

[y] *Ædiles quicumque, &c.*] Quicumque erunt ædiles aliis temporibus, idem patriæ præstare poterunt, quod a Laterensi sibi præstari speraverat, si hic ædilis fuisset.

[z] *Diremtio* [*Diribitio*] Diribitio nihil est aliud quam tabularum distributio, quibus populus utebatur ad ferenda suffragia; vel distributio populi in suas tribus vel classes.

Digitized by Google

hil; quod [supplicatio magistratuum,[a]] renuntiatio[b] suffragiorum expectetur; simul ut, qui sint professi,[c] videro, dicam:[16] 15. Hic familia consulari est,[d] ille prætoria: reliquos video esse equestri loco: sunt omnes sine macula, sunt æque boni viri atque integri: sed servari necesse est gradus:[17] cedat consulari generi prætorium, nec contendat cum prætorio equester locus.[*] Sublata sunt studia,[e] exstinctæ[18] suffragationes, nullæ contentiones,[f] nulla libertas populi in mandandis[*] magistratibus, nulla expectatio suffragiorum: nihil, ut plerumque evenit, præter opinionem

[*] *Ordo.* [*] *Tribuendis.*

Ceteri *diremtio.* Pantagathus conjecit totum locum sic legendum esse: *Nihil jam est, quod populo supplicetur; nihil quod diremptio; nihil quod supputatio suffragiorum; renuntiatio magistratuum expectetur.* Verba *supplicatio magistratuum* uncis includunt Ern. et Orell. ea delevit Weiske. *Nihil quod supp. magist.* Schutz. delevit. E Garatoni sententia, *suffragiorum* uncis includit Orellius. Beiero in mentem venit, *nihil quod diribitio, nihil quod sitellæ delatio magistratuum, renuntiatio suffragiorum exp.* Ms. *u* pro *diremtio* habet *directio:* ς χ 1. 3. ψ *direptio:* Oliv. *diribitio.* Mox in T legitur *magistratus:* et pro *expectetur* C habet *spectetur.*—16 Edd. nonnullæ ante Græv. et Oliv. sic legunt: *Simul ut qui sint professi, video quid dicam.* C habet *similiter:* seq. verb. *et* legitur in *u*: pro *qui* ψ agnoscit *quid: video dicam* præbet χ 3. Sequens verbum *Hic* in *u* deest: et mox pro *ille* H habet *is.* Ante *equestri loco* præpositionem *ex* habent omnes Mss. et edd. præter Ms. Dresd. Ern. et Schutz. Vocc. *esse* in ψ, et *loco* in *u* desunt.—17 *Gradum* quidam Mss. et edd. Mox Erf. Teeg. Græv. et Orell. ante *equester* addunt *nomine.*—18 *Exstinctæque* in C. Mox

NOTÆ

[a] *Supplicatio magistratuum*] Supplicationes preces sunt, quibus utuntur magistratus apud populum, ad eum demerendum candidatis quibus favebant.

[b] *Renuntiatio*] Qui consul comitia consularia habebat, latis suffragiis, populo renuntiabat, qui majore suffragiorum numero consules erant declarati.

[c] *Ut qui sint professi*] Profiteri in hoc loco, nihil aliud est quam magistratum in comitiis petere, et nomen suum inscribi jubere: nam mos fuit apud Romanos, cum quis magistratum petebat, ante profiteretur, quam populus ferret suffragia. Videtur autem hic quasi imperfecta oratio, quali utitur nonnunquam Cicero, ut minus præparata videatur.

[d] *Consulari est*] Jam affert absurda quæ sequerentur, si gradus dignitatis in eligendis magistratibus observaretur; qui enim in sua familia consules habuisset, ei qui tantum prætores, esset anteponendus in electione.

[e] *Sublata sunt studia*] Si hæc vera sunt, ut consulari prætorius cedat, omnia studia et æmulatio e repub. tolluntur.

[f] *Contentiones*] Quæ inter competitores accidunt, contentiones significat.

Digitized by Google

accidet: nulla erit posthac varietas comitiorum. Sin hoc persæpe[19] accidit, ut et factos aliquos et non factos esse miremur; si[20] Campus,[g] atque illæ undæ comitiorum, ut mare profundum et immensum, sic effervescunt quodam quasi æstu,[h] ut ad alios accedant, ab aliis autem recedant;[i] in[1] tanto nos impetu studiorum et motu temeritatis, modum aliquem, et consilium, et rationem requiremus?[2] 16. Quare noli me ad contentionem[y][k] vestram revocare,[3] Laterensis. Etenim si populo grata est tabella,[l] quæ frontes aperit hominum, mentes tegit;[m] datque eam libertatem, ut, quod velint, faciant; promittant autem, quod rogentur; cur tu in judicio exprimis,[n] quod non fit in Campo?[4] Hic, quam ille,[o] dignior: perquam grave est dictu.

[y] *Comparationem.*

libertas populis habet χ 3.—19 In ψ *hæc sæpe*. In C legitur *accidit*: in Junt. *sæpe accidet*.—20 In χ 1. *sim*. Post, χ 3. *efrenescunt*: ς *et in alios*.—1 Præpositio in C T υ χ 3. abest: et pro *tanto* in ς scribitur *toto*. Ms. Teeg. habet *tamen nos*.—2 *Requiramus* Mss. quidam et edd. vett.—3 *Ad content. vestram vocare* Erf. Teeg. Franc. 1. alii Mss. et edd. ante Naug. *ad content. vocare* Franc. 2. *ad concionem vocare* ed. 1472. *ad content. vestrum revocare* Mss. aliqui, Ven. Junt. et Lamb. Pro *contentionem* in χ 3. legitur *condicionem*: et T χ 1. 3. ψ habent *vocare*. *Laterenensis* agnoscit T. Mox in C *tabula*: et *eam* ante *libert.* in υ χ 3. omittitur. Denique pro *autem* C habet *at*.—4 In Ms. Erf. Teeg. Græv. et Orell. sic legitur: *Cur tu id in judicio ut fiat exprimis, quod non fit in Campo*. Grævius tamen pro *exprimis* maluit scribi *exigis*. Pro *perquam*,

NOTÆ

[g] *Si Campus*] Martium Campum, ubi comitia celebrabantur, eleganti similitudine exprimit.

[h] *Æstu*] Petentium cupiditatem per æstum describit.

[i] *Accedant, ab aliis recedant*] Alii aliis sua dent suffragia, aliis alii negent.

[k] *Noli me ad contentionem*] Probat liberum esse debere populi suffragium in electione magistratuum.

[l] *Grata est tabella*] Suffragia primum voce populus Romanus tulit; deinde Gabinia lege, et Cassia, quæ biennio post lata est, tabella ferre cœpit, tam in magistratibus decernendis, quam in reis judicandis.

[m] *Frontes aperit hominum, mentes tegit*] Frontes quidem aperit, quia potest unusquisque læta fronte polliceri; tegit autem, quia in suffragio ferendo potest aliter agere, ac promisit

[n] *Exprimis*] Conqueritur Cicero, extorquere velle in judicio Laterensem, quod non fit in Campo Martio, cum videlicet feruntur suffragia.

[o] *Hic, quam ille*] Utitur dialogismo, et petit quare velit ut quæratur cur Laterensis dignior magistratu sit, quam Plancius. Porro hanc facere comparationem odiosum est.

Digitized by Google

Quomodo igitur est æquius?[5] Sic credo; quod agitur;[p] quod satis est judici;[q] hic factus est. Cur iste[6] potius, quam ego? Vel nescio, vel non dico, vel denique, quod mihi gravissimum esset sic dicere,[7] sed impune tamen deberem dicere, Non recte.[r] Nam quid assequerer,[8] si illa extrema defensione[s] uterer, Populum, quod voluisset, fecisse, non quod debuisset?

VII. 17. Quid, si populi quoque factum defendo, Laterensis,[9] et doceo, Cn. Plancium non obrepsisse[t] ad honorem, sed eo venisse cursu, qui semper patuerit hominibus[10] hoc nostro equestri loco? possumne eripere orationi tuæ contentionem[1] vestram,[11] quæ tractari sine contumelia non potest, et te ad causam[u] aliquando[12] crimenque deducere? Si, quod equitis Romani filius est, inferior esse[2] debuit;

[1] *Comparationem.* [2] *Pati repulsam.*

paulo infra, *u* χ 3. ψ habent *et quam*: ς *per quem*.—5 *Æquum* omnes edd. ante Græv. qui cum edd. seqq. præter Weiske et Oliv. habent *æquius*: χ 3. *equus*. Statim post, Franc. 2. et ed. 1472. *Sic credo, quod agitatur*. A Ms. Dresd. absunt verba *quod agitur*, probante Garaton. In ed. Plant. M. Bruti sic hic locus distinguitur: *Sic credo (quod agitur, quod satis est judici) hic factus est*, quem sequitur Weiske. Pro *Sic* ψ habet *Si*. In χ 3. legitur *judicii*. In Franc. 2. et ed. 1472. *iudicii*.—6 *Ipse* in C, paulo post, *ut denique* in H scribitur. —7 E conjectura Lamb. edidit *quod mihi gravissimum esset dicere;* qui etiam conjecit *quod mihi grav. esset, si dicerem*, probante Grævio. Hanc lect. in textum admisit Orell. ex Ms. Erf. et Teeg. Pro *mihi* χ 1. habet *nihil*. Mox ς *debere dicere*.—8 Ms. Erf. ς χ 3. ψ, et libri Lambini habent *Nunc quid assequerer*. Manut. Grut. et Orell. *Nam quid assequerere*.

Cap. vii. 9 In T *Laterenensis*: et mox pro *patuerit* in χ 3. legitur *patuit*. —10 Ms. Erf. Teeg. Græv. Oliv. et Orell. post *hominibus* habent *ortis*. In multis Mss. et edd. scribitur *patuerit omnibus*. Statim post, in χ 3. *hæc*.—11 Mss. C χ 3. edd. nonnullæ, cum Oliv. et Orellio, *vestrum*.—12 Verbum *aliquando* deest in omnibus codd. Oxon. et edd. vett. nonnullis, cum Lamb. et Weiske. *Deducere* emittitur in omnibus edd. ante Grut. Mox pro *Re*-

NOTÆ

[p] *Quod agitur*] Id est, de quo modo quæstio est, nempe quod Laterensis dignior sit ædilitate, quam Plancius.

[q] *Quod satis est judici*] Sufficit judici quod hic sit electus ædilis.

[r] *Non recte*] Id est, non recte factus est ædilis.

[s] *Illa extrema defensione*] Extrema defensio hæc est, quod nempe populo ita placuit Plancium ædilem creare.

[t] *Obrepsisse*] Qui malis artibus ad magistratus perveniunt, dicuntur ad eos obrepsisse.

[u] *Ad causam*] Agitur in hac quæstione, utrum populus largitione corruptus sit.

Digitized by Google

omnes tecum equitum Romanorum filii petiverunt. Nihil dico amplius: hoc tamen[13] miror, cur tu huic potissimum irascare, qui longissime a te abfuit.[14][x] Equidem, si quando, ut fit, jactor in turba, non illum accuso, qui est[15] in summa Sacra Via,[y] cum ego ad Fabium fornicem[z] impellor; sed eum, qui in me ipsum incurrit[b][16] atque incidit. Tu neque Q. Pedio,[a] forti viro, succenses, neque huic A. Plotio, ornatissimo homini, familiari meo: et ab eo, qui hos dimovit,[17] potius, quam ab iis, qui in te ipsum incubuerunt,[b] te depulsum putas. 18. Sed tamen hæc tibi est prima[18] cum Plancio generis vestri familiæque contentio, qua abs te vincitur. Cur enim non confitear, quod necesse est? sed non hic magis, quam ego a meis competitoribus, et alias,[19][c]

[b] *Qui trudit me.*

mani χ 1. dedit *racioni:* dein pro *Romanorum* χ 3. *terrarum*, ψ *Romani.*—13 *Tantum* in υ, Pucc. Junt. ut volebat Pantagathus. Paulo post C T *irascere.*—14 *Affuit* habet χ 3. Statim *Et quidem* in H: *fiat* in C: et *jactatorum* in χ 1.—15 *Est* deest in C: et *ego* post *cum*, in υ. Paulo infra *ad Fabianum forn.* agnoscit Weiske. Dein in υ legitur *qui me ipsum.*—16 Pseudo-Fronto Maii, p. 382. ed. Rom. *incumbit*. Tum *Q. Padio* habet χ 3.—17 Ms. Dresd. *qui vos dimovit:* υ *qui vos domuit.* Ms. Erf. Lamb. et Schutz. habent *demovit.* Verbum *te* ante *ipsum* χ 3. abest. Mox *tamen* in H omittitur.—18 *Hæc prima est tibi* in Junt. In C *vicitur*. Paulo post, *hæc magis* C.—19 In ς *aliis.* Statim, ante *in*, C T υ χ 3. addunt *etiam.* Pro *vincebar* in C

NOTÆ

[x] *Longissime a te abfuit*] Laterensis non contendit cum Plancio, sed solum pro se petiit ædilitatem: immo populus de aliis prius quam de Plancio suffragium tulit: quare a Laterensi longe Plancius abfuit.

[y] *In summa Sacra Via*] Summa Sacra Via est ultima pars Sacræ Viæ. Ea autem Via Sacra dicta est, quod in ea fœdus ictum sit inter Romulum et Sabinos. Est vero argumentum a simili.

[z] *Ad Fabium fornicem*] Actione secunda in Verrem legitur 'Fabianum fornicem.' Est autem fornix Fabianus, ut ait Asconius Pedianus, arcus juxta regiam in Sacra Via, a Q. Fabio Allobrogico censore constructus, ubi scuta ejus posita sunt.

[a] *Q. Pedio*] Q. Pedius et Plotius videntur fuisse equestri genere nati, et Laterensis competitores.

[b] *In te incubuerunt*] In te incubuerunt; id est, qui te de ædilitate dejicere voluerunt, ut ipsi ædiles crearentur.

[c] *Et alias*] Argumentatur a pari Cicero, aitque Plancium in petitione ædilitatis non magis infra Laterensem fuisse, quam ipsum Ciceronem infra competitores in præturæ et consulatus petitione.

Digitized by Google

et in consulatus petitione[d] vincebar. Sed vide, ne hæc[20] ipsa, quæ despicis, huic suffragata sint. Sic enim conferamus. Est tuum nomen utraque familia[e] consulare. Num[1] dubitas igitur, quin omnes, qui favent nobilitati, qui id putant esse pulcherrimum, qui imaginibus,[f] qui nominibus vestris ducuntur, te ædilem fecerint? Equidem non dubito. Sed, si parum multi sunt, qui nobilitatem ament;[2] num ista est nostra culpa? Etenim ad caput[*] et ad fontem utriusque generis[g] veniamus. VIII. 19. Tu es ex municipio antiquissimo Tusculano,[h] ex qui plurimæ[3] familiæ sunt consulares,[i] (in quibus est etiam Juventia[k]) quot[4] e

[*] *Originem.*

legitur *vincebat.*—20 Voc. *hæc* deest in T. Mox *suffragia sint* agnoscunt T υ χ 3. Dein pro *utraque*, υ *utrum*, ς *tuaque* legunt.—1 *Non* habent C H ς χ 1. ψ: *dubites* præbet H. Tum pro *omnes* υ habet *eos.*—2 *Amant* in Junt. et statim post, *vestra culpa* in C T et Franc. 1. legitur. Mox Ern. suspicabatur *At enim ad cap.* Ms. ς *Etenim et.* Præpositio *ad* ante *fontem* in H deest.

CAP. VIII. 3 Ant. Augustinus *plures* malebat; Gulielmius *primæ.*—4 Ms. Erf. Teeg. Franc. uterque, Pith. Dresd. ed. 1472. Græv. et Orell. habent *tot e reliquis.* In Ms. Teeg. totus locus sic legitur: *ex quo sunt plurimæ fam. cons. in quibus etiam Juventia: tot, &c.* In C est *in vegintina tot:* in H in

NOTÆ

[d] *In consulatus petitione*] Asconius scribit 'sex habuisse Ciceronem competitores in petitione consulatus: duos patricios, P. Sulpicium Galbam, et Catilinam: quatuor plebeios, ex quibus duo nobiles fuerunt, C. Antonium, M. Antonii oratoris filium, et L. Cassium Longinum; duos, qui tamen non primi ex familiis suis magistratum adepti erant, Q. Cornificium, et C. Licinium Sacerdotem: solus Cicero ex competitoribus equestri loco natus erat.'

[e] *Utraque familia*] Id est ex genere paterno et materno consules habuerat in sua familia Laterensis.

[f] *Qui imaginibus*] Servabantur in familiis majorum imagines ad claritatem generis ostendendam.

[g] *Utriusque generis*] Laterensis videlicet, et Plancii familias investigat: licet autem nobilior fuerit Laterensis, tamen superior fuit, propter studium popularium suorum, Plancius.

[h] *Tusculano*] Tusculum oppidum fuit in Latio conditum a Telegono, Ulyssis et Circes filio, ut canit Silius Italicus, lib. VII. statim autem illud, post exactos reges, venit in potestatem Romanorum, ut ait Livius.

[i] *Consulares familiæ*] Nota quod consulares non modo dicebantur, qui consulatum gesserant, sed quorum etiam majores ad hanc pervenerant dignitatem.

[k] *Juventia*] Ex Juventia familia fuit Laterensis, quem ideo Velleius Paterculus M. Juventium Laterensem nominat.

Digitized by Google

reliquis[l] municipiis omnibus non sunt. Hic est e præfectura[m] Atinati,[5] [n] non tam prisca,[o] non tam honorata, non tam suburbana. Quantum interesse vis[p] ad rationem petendi?[6] [*p.* 263.] Primum utrum magis favere putas Atinates, an Tusculanos, suis? alteri[q] (scire enim hoc propter vicinitatem[r] facile possum[7]) cum hujus ornatissimi atque optimi viri, Cn. Saturnini,[s] patrem ædilem, cum prætorem viderunt, (quod primus ille[8] non modo in eam familiam, sed etiam in præfecturam illam, sellam curulem[t] attulisset) mirandum in modum lætati sunt: alteros (credo, quia refertum[9] est municipium consularibus; nam malevolos non esse certo scio) nunquam intellexi vehementius hominum[10]

ventitia quot et: in *v* ς χ 1. ψ *inventitia tot.*—5 C *Arpinati.* Voc. *tam* ante *prisca* in Dresd. deest. Paulo post χ 1. præbet *Quantum interest*: qui Ms. cum ψ, statim habet *jus* pro *vis.*—6 χ 1. *attendi.* Tum χ 3. *Attinatos.*—7 H *et facere possunt*: χ 1. *facile possunt.* Mox *cum prat.* *viderent* legitur in χ 3. —8 *Ille* in *v* deest. Post *præfecturam*, in H S ς omittitur *illam*: *v* habet *illa.* Tum pro *lætati* χ 3. dedit *delectati.*—9 In *v* *interfectum.* Statim post, *municipum* præbet H, et *num* χ 3. Dein H T χ 3. edd. ante Man. et Lamb. *certe scio.*—10 Ex auctoritate Ms. Erf. *municipum* dederunt Græv. et Orell.

NOTÆ

[l] *Quot e reliquis*] Multæ aliæ sunt familiæ, ex aliis municipiis, tam nobiles quam Juventia.

[m] *Præfectura*] Præfecturæ oppida dicebantur quædam Italiæ, quorum incolæ cives Rom. erant. Hæc tamen a municipiis discrepabant, quod non suis legibus utebantur, nec ullos e suo corpore magistratus, ut coloni, creare poterant; sed magistratibus, qui Roma quotannis mittebantur, Romanis legibus regebantur: ii magistratus præfecti dicebantur, unde nomen præfecturæ. Vide Livium, lib. XXXVI.

[n] *Atinati*] Atina vicinum oppidum fuit Arpinatium, non procul a Roma.

[o] *Non tam prisca*] Atina non tam antiquum oppidum fuit, nec tam honoratum, quia non tot consulares habuit: nec tam suburbanum, quia non tam propinquum Romæ fuit.

[p] *Quantum interesse vis*] Interest ad magistratus petendos, ut oppidum non tam Romæ vicinum sit, neque tot viros claros habuerit; cum enim tales habere optent, cupidius suis honores deferunt oppidani: quare Atinates, cum pauciores habuerint Tusculanis, vehementius suis favent.

[q] *Alteri*] Jam exemplis probat Atinates, præ ceteris, suis favere civibus.

[r] *Propter vicinitatem*] Arpinum, ex quo ortus est Cicero, Atinæ vicinum fuit. Utrumque autem oppidum in Samnio fuit.

[s] *Cn. Saturnini*] Saturninus unus e judicibus fuit in hac causa.

[t] *Sellam curulem*] Sive ædiles, sive prætores, sive consules, sella curuli vehebantur, cum in senatum veniebant, aut in locum aliquem alium jus dicturi.

Digitized by Google

suorum honore lætari. 20. Habemus hoc nos: habent nostra municipia. Quid ego de me, de fratre meo [11] loquar? quorum honoribus agri, prope dicam, ipsi montesque faverunt. Num quando [12] vides Tusculanum aliquem de M. Catone [u] illo, in omni virtute principe, num de Ti. Coruncanio,[v] municipe suo, num de tot Fulviis [x] gloriari? [13] verbum nemo facit. At, in quemcunque Arpinatem incideris, etiamsi nolis, erit tamen tibi, fortasse [14] de nobis aliquid, aliquid certe de C. Mario [y] audiendum. Primum igitur hic habuit [15] studia suorum ardentia: [d] tu tanta, quanta in hominibus jam saturatis honoribus esse potuerunt. 21. Deinde [16] tui municipes sunt illi quidem splendidissimi homines: sed tamen pauci, si quidem cum Atinatibus conferantur. Hujus præfectura, plena virorum fortissimorum, sic ut nulla tota Italia frequentior dici possit; quam quidem nunc multitudinem videtis, judices, in squalore et luctu [z]

[d] *Singularem amorem suorum.*

Uncis inclusit Orell. Ms. Teeg. habet *municipium.* Ern. et Schutz. e codice Ursini legunt *hominum.* Ceteri *hospitum:* υ χ 1. ψ *hospitiam.* Mox C habet *Haberemus:* ς *Habeamus.* Dein in υ *vestra municipia.*—11 Lamb. edidit *aut de fratre meo:* Græv. conjecit *quid de fratre meo.*—12 *Nunc quando* habet C. *Num aliquando* H S ς χ, Ven. Junt. et Weiske. Post *Catone,* in ψ legitur *illum.* Mox C H S *Coruncano:* Junt. Lamb. et Weiske pro prænomine *Ti.* habent *T.* Tum *municipe suo* in ς, *num* in χ 3. desunt.—13 *Fabius gloriari* agnoscunt υ ς χ 1. 3. Grut. et al. *filiis gloriari* est in Ms. Dresd. Ant. Augustinus maluit legi *aliis glor.* Mox pro *etiamsi nolis,* in υ ς χ 1. *si nolis,* in χ 3. *etiamsi nobis.*—14 Voc. *etiam* inseritur post *fortasse* in Græv. Weiske, et Orell. ex auctoritate Ms. Erf. et Teeg. Paulo post *aliquid sed certe* Ms. Erf. Teeg. et Græv. probante Garaton. *sed aliquid certe* habet Weiske. *aliquid et de C. M.* legitur in ed. 1472. *aliquid de C. M.* in Lamb. Pro voce. *aliquid certe* in C H S T υ ς χ 3. legitur *et.*—15 In υ *habuerit.* Dein *omnibus. jam* præbet C.—16. *Denique* in υ. Tum *Attinatibus* C: et *Hujusmodi* ψ.—

NOTÆ

[u] *De M. Catone*] Cato jurisconsultus consul fuit, qui libros de jure scripsit, ut ait Pomponius, vir omni eruditione, et rei bellicæ laude clarus.

[v] *Ti. Coruncanio*] Is primus cœpit profiteri juris scientiam, cum priores id in latenti retinere cogitarent, solumque consultoribus vacare.

[x] *De tot Fulviis* [*Fabiis*] Fabii, Romanorum nobilissimi, qui bellum adversus Veientes soli cum suis clientibus et servis, in se receperunt.

[y] *De C. Mario*] Is Arpinas fuit: de eo sæpius jam dictum est.

[z] *In squalore et luctu*] Amici sup-

supplicem vobis.[17] Hi tot equites Romani, tot tribuni ærarii[18][a] (nam plebem a judicio dimisimus, quæ cuncta comitiis affuit) quid roboris, quid dignitatis hujus petitioni attulerunt? Non enim tribum[19] Terentinam,[b] (de qua dicam alio loco) sed dignitatem, sed oculorum conjectum,[e] sed solidam et robustam[f] et assiduam frequentiam[c] præbuerunt.[20] Jam municipia conjunctione etiam vicinitatis vehementer moventur. IX. 22. Omnia, quæ dico de Plancio, dico expertus in nobis; sumus enim[1][d] finitimi Atinatibus. Laudanda est, vel etiam amanda vicinitas, retinens veterem illum officii morem, non[2] infuscata malevolentia,[g] non assueta mendaciis, non fucata,[h] non fallax, non erudita artificio simulationis vel suburbano vel etiam urbano.[e]

[e] *Significationem voluntatis.* [f] *Integram, firmam.*
[g] *Livida invidia.* [h] *Fraudulenta.*

17 χ 3. *nobis.*—18 Franc. uterque et ed. 1472. *tot tribuni Atatini:* Pith. *tot tribuni cæretini:* Dresd. *tot tribuni actitini:* C *Attinatinii:* H *Atinatini:* T *Actinatini:* ʊ χ 3. *aretini:* ς *anetini.* Mox Franc. 1. *a jud. divisimus:* χ 1. *com. abfuit.* Dein *attulerit* habet C.—19 C *tribunum:* χ 1. *tribuni.* ς χ 1. *Teretinam.* Pro *dignitatem* in χ *veritatem* scribitur.—20 χ 1. 3. *tribuerunt.* Verbum *nostrum* ante *munic.* addidit Orell. de Garaton. sententia. *Nostra munic.* omisso *jam,* Ms. Erf. et Teeg. Statim post, *conventione* habet C. Mox pro *moventur,* in C *monentur,* in ψ *movetur* legitur.

CAP. IX. 1 *Enim* in χ 3. deest. In H legitur *sumus omnes.* Post *laudanda,* voc. *enim* inseruit Franc. 1. Verbum *amanda,* paulo post, in χ 1. omittitur. Dein in H ψ *veterem illius.* Pro *morem* C præbet *amorem:* Teeg. *mentem.*—2 ψ habet *in non:* et ψ *offuscata.* Porro pro *fucata,* Græv. Schutz.

NOTÆ

plices veniebant ad judicium, ut sua præsentia reo faverent, cum ejus causa dicebatur.

[a] *Tribuni ærarii*] Tribuni ærarii dicebantur, inquit Varro, quibus attributa erat pecunia, ut militi eam redderent. Diversi autem illi fuerunt a quæstoribus, quod ærarii pecuniam in urbe signatam custodirent; quæstores ex vectigalibus collectam. Lege autem Aurelia latum est, ut judicia, quæ penes solos senatores erant, cum equitibus et tribunis ærarii communicarentur.

[b] *Tribum Terentinam*] In tribu Terentina Atinates suffragium ferebant.

[c] *Assiduam frequentiam*] Frequentes venerant, ut Plancio faverent.

[d] *Sumus enim*] Arpinates finitimi sunt Atinatibus.

[e] *Vel suburbano vel urbano*] Vult ostendere, Arpinates, remotiores Romæ, non tam callidos esse et fraudulentos, quam suburbanos et urbanos, qui solent esse astutissimi.

Digitized by Google

Nemo Arpinas non Plancio studuit, nemo Soranus,[3] [f] nemo Casinas,[g] nemo Aquinas:[h] totus ille tractus[4] [i] celeberrimus,[ι] Venafranus,[k] Allifanus,[l] tota denique nostra illa aspera, et montuosa,[5] et fidelis, et simplex, et fautrix suorum regio, se hujus honore ornari, se augeri dignitate arbitrabatur:[6] iisdemque nunc a municipiis adsunt equites Romani publice,[7] cum legationis testimonio:[m] nec minore nunc[n] sunt solicitudine, quam tum erant studio; etenim est gravius spoliari fortunis, quam non augeri dignitate.[8] 23. Ergo ut alia in te erant illustriora, Laterensis,[9] quæ tibi majores tui reliquerant; sic te Plancius hoc non solum municipii, verum etiam vicinitatis genere vincebat: nisi forte te Lavicana,[o] aut Bovillana, aut Gabina[10] vicinitas

[ι] *Populosissimus.*

et Orell. ex auctoritate Ms. Erf. et Teeg. dederunt *fucosa.*—3 C ς χ 1. ψ, Franc. 1. et alii Mss. *Sopanus:* T *Yelpanus.* Statim post, C, Franc. 1. et alii Mss. cum Lamb. *Cassinas.*—4 *Tractus ille cel.* Ms. Teeg. probante Garaton. *Tractus* omittunt C H S T υ ς χ 1. 3. ψ. *Venefranus*, C: qui Ms. item habet *Allifanus:* ψ *Allifranus.*—5 *Montosa* in H et Mss. quibusdam, Ven. et Lamb. *modicos* in χ 3. Seq. verbum legitur *at* in Man. et Lamb. probante Garaton. —6 *Arbitrabantur* in H ψ, Dresd. Barb. *arbitratur* alii. Statim infra, pro *iisdemque* in ψ scribitur *iis denique.* Mox *ex municipiis* habent C H S, uterque Franc. Dresd. edd. vett. et Græv. *e munic.* χ 1. alii: *et munic.* χ 3.—7 H *plurimi:* υ ς χ 1. 3. *p.* Tum C H S υ ς χ 1. 3. Teeg. Franc. 1. et ed. pr. *cum legatione testimonio:* Orell. ex auctoritate Ms. Dresd. habet *cum legatione et testimonio.* Mox *nec minore nec* legitur in C. Sequens verbum, *sunt*, in υ χ 3. deest. Deinde pro *quam tum*, C habet *quantum:* H *quam tunc.* In χ 3. hæc verba desunt.—8 *Dignitatem* in ς. Vocc. *etenim . . . dignitate* omittuntur in χ 3.—9 *Laterenensis* T: *leterensi* χ 3. Mox H habet *reliquerunt.* Voc. *etiam* post *verum* υ abest.—10 In Ms. Ambr. Teeg. Ven. Junt. Crat. et Orell. legitur *Labicana, aut Gabina, aut Bovillana:* in Franc. 1.

NOTÆ

[f] *Soranus*] Sora colonia et urbs Latii, ad Lirim fluvium, in Campania, inter Ferentinum et Atinam, Arpino proxima. Omnes populos citat qui Plancio faverunt.

[g] *Casinas*] Casina Campaniæ oppidum est.

[h] *Aquinas*] Aquinum Latinorum oppidum est, ad fines Samnitum.

[i] *Ille tractus*] Tractus dicitur pro spatio terræ, quam regionem dicimus vulgo *une contrée.*

[k] *Venafranus*] Venafrum civitas Campaniæ oleis abundans.

[l] *Allifanus*] Allifa Italiæ oppidum prope Vulturni ripam.

[m] *Cum legationis testimonio*] Legati publice mittebantur a civitatibus ad fovendam dignitatem suorum municipum, cum de iis Romæ agebatur, sive in honoribus obtinendis, sive in judicio subeundo.

[n] *Nec minore nunc*] Tam soliciti adsunt in hoc judicio, ubi de dignitate,

Digitized by Google

adjuvabat; quibus e municipiis vix jam, qui carnem Latinis petant,[p] inveniuntur.[11] Adjungam, si vis, id, quod tu etiam huic obesse putas, patrem publicanum:[q] qui ordo quanto adjumento sit in honore, quis nescit? flos[12] enim equitum Romanorum, ornamentum civitatis, firmamentum reipublicæ, publicanorum ordine continetur. 24. Quis est igitur,[13] qui neget, ordinis ejus studium fuisse in honore Plancii[r] singulare? neque injuria; vel quod erat pater is,[14] qui est princeps[s] jam diu publicanorum; vel quod is ab sociis unice[t] diligebatur; vel quod diligentissime rogabat;[u] vel quia pro filio supplicabat; vel quia hujus[15] in illum

Lavitana, aut Gabina, aut Sabina: in Franc. 2. ed. 1472. et aliis nonnullis, *Lavicana, aut Gabina, aut Bovillana, aut Sabina.* C *Lavitana:* υ ς χ 1. *Laticana, an Gabina:* C *Bajulana:* υ *Gabinas:* ς ψ *Sabina.* Tum pro *vicinitas,* ς χ 1. ψ *aut Sabina civitas:* C H S et Oliv. *civitas.* Mox *est munic.* habet υ: *vix tam* χ 1. *qui carmen* χ 3.—11 Orell. ex auctoritate Mss. Ambr. et Teeg. *reperiuntur.* In Ms. Ambr. quoque legitur *Adjungemus.* Verbum *etiam,* paulo post, χ 3. abest; qui Ms. item habet *abesse.* Orellius, ex auctoritate Mss. Ambr. et Teeg. dedit *huic obesse etiam.*—12 *Qui flos* in C: in eodem Ms. voc. *Romanorum* omittitur. Mox *ord. continentur* in ψ.—13 *Quis est ergo* H S ς χ 1. et edd. pleræque ante Grut. *Quis ergo est* edidit Lamb. Mox *in honorem* habet υ. Dein C *P. Plancii:* ψ *Planciis.*—14 *Patria* in χ 3.: *qui erat* habet C. Voc. *is,* ante *ab soc.* omisit Ms. Ambr.—15 Franc. Dresd.

NOTÆ

et periculis Plancii agitur, 'quam tum;' nempe cum in comitiis ædiliciis ædilis nominatus est.

[o] *Lavicana*] Lavicum et Bovillæ oppida sunt in Latio, quæ suburbana dicta sunt, quia Romæ proxima. Gabii vero Volscorum urbs est.

[p] *Carnem Latinis petant*] Id dicit pro paucissimis, qui Laterensi affuerunt. Periphrasis est, quam sumsit a more priscorum Latinorum: mos enim fuit, ut, sacrificio facto in monte Albano feriis Latinis, qui affuissent e municipibus, eis cæsarum hostiarum caro divideretur.

[q] *Patrem publicanum*] Objecit Laterensis Plancio, quod pater ejus esset publicanus. Publicani autem male audiebant apud populum; quia munus illorum fuit magnis rationibus quæstus sui causa populi Romani vectigalia conducere. Erant autem illi ex equestri ordine.

[r] *In honore Plancii*] Publicani in ædilitate obtinenda plurimum Plancio profuerunt.

[s] *Vel quod erat pater .... princeps*] Affert rationes quæ non mediocriter impulerunt populum ad Plancium ædilem creandum. Dicitur autem pater ejus princeps publicanorum, quia inter mancipes principem locum tenebat.

[t] *Ab sociis unice*] Ab reliquis publicanis maxime Plancius pater diligebatur.

[u] *Rogabat*] Socios et cives Romanos rogabat pro filio.

Digitized by Google

ordinem summa officia[k] quæsturæ tribunatusque[x] constabant; [*p.* 264.] vel quod illi in hoc ornando ordinem se ornare,[16] et consulere liberis suis arbitrabantur. X. Aliquid[17] præterea, (timide dico, sed tamen dicendum est) non enim opibus, non invidiosa gratia, non potentia vix ferenda, sed commemoratione beneficii,[y] sed misericordia, sed precibus aliquid attulimus etiam nos.[4] Appellavi populum;[z] tribubus submisi me, et supplicavi: ultro, mehercules,[5] se mihi etiam offerentes, ultro pollicentes[a] rogavi. Valuit causa rogandi, non gratia. 25. Nec, si vir amplissimus,[b] cui nihil est, quod roganti concedi[6] non jure possit, de aliquo, ut dicis, non impetravit, ego sum arrogans, quod me valuisse dico.[7][c] Nam (ut omittam illud, quod ego pro eo laborabam,[8] qui valebat ipse per sese) rogatio ipsa semper est gratiosissima, quæ est[9] officio necessitudinis con-

[k] *Maxima beneficia.*

edd. vett. nonnullæ, Græv. Weiske, et Orell. legunt *hujus ipsius*.—16 Ms. Erf. dedit *ordine se ornare*. Verba *summa* ... *ordinem* C T absunt: *ordinem se* desunt in ψ. Denique *arbitrabatur* in C scribitur.

CAP. X. 17 χ 1. 3. *Aliud*. Ms. Ambr. legit, statim post, *tim. dicam*. Franc. 1. 2. *dico timide*. Voc. *est*, post *dicendum*, χ ς H abest. Mox in ς legitur *sed enim opibus, sed invid. gratia, sed potentia, &c.*—4 *Aliquid etiam attulimus nos* Franc. 1. Pro *etiam* C habet *et*: pro *nos*, χ 3. ψ *vos*. Tum Orellius, ex auctoritate Ms. Erf. et Teeg. dedit *tributim*: T *tribulus*: χ 1. *tribuum*. Pro *submisi* χ 3. præbet *summissime*, ψ *summis*.—5 *Mehercule* Lamb. Weiske et Orell. e Ms. Ambr. Verba *meh.* ... *ultro* in C desunt: in eodem Ms. *valuit* .... *roganti* omittuntur.—6 *Concedi* ς abest.—7 P. Victor. et nonnullæ aliæ edd. necnon Mss. Pith. Pacc. Junt. Naug. et Cam. *qui me val. dico*, probante Græv. Mox post *omitt. illud* ψ posuit *rogans*: et *ego* in χ 3. omittitur.—8 Ed. Junt. *laboravi*. Pro *sese* H dedit *se*. Statim infra, *ipsa* C abest: in Ms. Ambr. legitur *rogatio hæc*. In Franc. 1. *rogatio semper ipsa est*. Mox *gratissima* in ψ.—9 Omisit *est* Ms. Teeg. Pro *necessitudinis* ...

NOTÆ

[x] *Quæsturæ tribunatusque*] Quæstor et tribunus fuit Plancius, ut infra videbitur.

[y] *Sed commemoratione beneficii*] Exulem Ciceronem et profugum excepit in Macedonia; quare ei favit Cicero.

[z] *Appellavi populum*] Appellari dicitur populus in rebus necessariis et bonis.

[a] *Ultro pollicentes*] Suffragia sua pro Plancio propter Ciceronem multi polliciti sunt.

[b] *Vir amplissimus*] Solent oratores sæpe de re universali loqui, tanquam de singulari. Sic vir amplissimus pro quolibet dicitur.

[c] *Me valuisse dico*] Ostendit se satis gratia apud populum valuisse, ut hanc a populo ædilitatem Plancio obtineret.

Digitized by Google

juncta maxime. Neque enim ego sic rogabam, ut petere viderer, quia familiaris esset meus, quia vicinus, quia hujus parente semper plurimum essem usus; sed ut quasi parenti, et custodi meo.[10 d] Non potentia mea, sed causa rogationis fuit gratiosa. Nemo mea restitutione lætatus est, nemo injuria doluit, cui non hujus in me misericordia grata fuerit.[11] 26. Etenim, si ante reditum meum Cn. Plancio se vulgo[l] viri boni, cum hic tribunatum peteret, ultro efferebant; cui nomen meum absentis[12] honori fuisset,[e] ei meas præsentis preces non putas profuisse? An Minturnenses[13] coloni,[f] quod C. Marium[g] ex civili errore, atque ex impiis manibus eripuerunt; quod tecto receperunt;

[l] *Universi.*

esset, C habet *ne*. Paulo post v. *enim* deest in H S T χ 1. 3. ψ, edd. vett. Lamb. et Weiske.—10 *Et custodi salutis meæ* dederunt Ms. Erf. Teeg. Græv. et Orell. Pronomen *meo* in χ 3. omittitur. Mox in χ 3. ψ, est *gloriosa*; et statim infra χ 1. habet *Nemo in ea*.—11 Voc. *fuerit* C abest. In Junt. legitur *fuerit grata*. Pro *Etenim* C legit *Et*. Dein *si vulgo* habet ψ.—12 In T est *non absentis*. Verbum *absentis* deest in C H S T ϛ χ 1. 3. ψ, Franc. 1. 2. et omnibus edd. vett. ante Gruterum. Statim post, pro *ei*, C habet *et*. In C H χ 1. 3. ψ, est *et mihi præsentes*.—13 C χ 3. *Miturnenses*. Mox *e civili ferro*, ex auctoritate Ms. Ambr. edidit Orellius: *civili errore*, omisso *ex*, edd. ante Lamb. et Græv. *e civili errore* dedit Lamb. et Weiske: *ex civili cruore* cod. Ursini, Pal. 7. et Schutz. *e civili terrore* conjecit quidam apud Lamb. Præpositio *ex* in C H S T ϛ χ 1. 3. ψ omittitur. Quoque *ex* ante *impiis*, T ψ abest. Tum χ 3. legit *arripuerunt*: et verba sequentia, *quod*

NOTÆ

[d] *Custodi meo*] Auxilio fuit Ciceroni in exilio suo Plancius; quare pro se, quasi parente, supplicabat.

[e] *Honori fuisset*] Viri boni ad tribunatum Plancio obtinendum sese ei ante Ciceronis reditum offerebant: non est sane dubitandum, quin supplicationes, quas pro eo fecit Cicero, ipsi fuerint utilissimæ ad ædilitatem obtinendam.

[f] *Minturnenses coloni*] Minturnæ colonia populi Romani fuit; coloni autem dicuntur coloniarum incolæ, qui cives Romani sunt.

[g] *Quod C. Marium*] Civili bello expulsus a Sulla Marius, cujus vires fregerat, coactus est ad Minturnenses confugere, ubi in eorum paludibus delituit; sed extractus a civibus, navi impositus, in Africam venit. Vide Liv. lib. LXXVII. Argumentatur autem sic a pari: si gloriosum fuit Minturnensibus operam suam Mario præstitisse postquam ejectus est; non est dubium quin Plancio tam gloriosum fuerit, me recepisse, postquam violentia Clodianorum in exilium ejectus sum. Hoc redditum Ciceroni beneficium ipsi honori fuit.

Digitized by Google

quod fessum inedia[14] fluctibusque recrearunt; quod viaticum congesserunt; quod navigium dederunt; quod eum linquentem terram eam, quam servaverat, votis, ominibus, lacrymis[15] prosecuti sunt, æterna in laude versantur; Plancio, quod me vel vi pulsum,[16] vel ratione cedentem receperit, juverit, custodierit; his, et[17] senatui, populoque Romano, ut haberent, quem reducerent, conservarit; honori hanc fidem, misericordiam, virtutem fuisse miraris?

XI. 27. Vitia, mehercule,[h] Cn. Plancii, res hæ,[18] de quibus dixi, tegere potuerunt; ne tu, in ea vita, de qua jam dicam, tot et tanta adjumenta huic honori fuisse mirere.[19] Hic est enim, qui adolescentulus cum A. Torquato[i] profectus in Africam, sic ab illo gravissimo, et sanctissimo, atque omni laude et honore[20] dignissimo viro dilectus est, ut et contubernii necessitudo,[k] et adolescentuli modestissimi

tecto recep. desunt in H S ϛ χ 1.—14 In ψ est *media:* in C χ 3. *fluctibus* pro *fluctibusque;* post quod verbum, *confectum* legitur in Franc. 1. et Schutz. Post, *viat. concesserunt* legitur in C, et paulo post *cum linq.* in χ 3.—15 Ex ed. Lamb. *lacrymis, votis ominibusque* dedit Orellius: *lacrymis votisque omnibus* Mss. plerique, edd. ante Lamb. Grut. et Oliv. *votis, ominibus lacrymisque* Erf. Ms. Paris. Græv. et Lall. *votis, ominibus, lacrymis* e conjectura Ern. cum Weiske et Schutz. *votis ominibusque et lacrymis* Medvig. I. p. 40. Pro *votis* χ 3. habet *vocisque.*—16 In H T ϛ χ 3. est *vel impulsum:* in χ 1. *vel impulsu.* Verba *vel ratione* desunt in T. *Vel Romæ* scribitur in C. Voc. *tempori,* ante *receperit,* habent edd. vett. nonnullæ, quas Weiske secutus est. Mox pro *juverit* χ 1. legit *vicerit.*—17 *Is et* in C T, et edd. ante Manut. Paulo post, pro *haberent* χ 3. *haberet.* In C est *haberent, quod.* Vid. Nott. Var. Denique χ præbet *misericordia, virtute esse miraris?*

CAP. XI. 18 In H est *hujus:* in χ 3. *res hæc:* in Franc. 1. *hæ res Cn. Plancii.* Infra, pronomen *me* ante *tegere* addidit ψ. Pro *tu, in ea* χ 3. præbet *tamen ea.*—19 *Mirere* in H deest: ϛ legit *merere.* Post *hic,* omisit *est* Ms. Teeg. unde etiam *qui* deleri censebat Garaton. Post, pro prænomine *A.* in C legitur *Allo.*—20 Verba *illo . . . honore* in ϛ desunt. Particula *et* ante *contub.* omittitur in ϛ. Mox *adoles. honestissimi* habet χ 1. et idem Ms. *postu-*

NOTÆ

[h] *Vitia, mehercule*] Jam Plancii vitam commendat.

[i] *A. Torquato*] Is est Torquatus, ad quem aliquæ Ciceronis epistolæ sunt lib. VI. et qui post gestam præturam, Africam rexit.

[k] *Contubernii necessitudo*] Moris fuit apud Romanos, ut clarorum virorum, et amicorum filios adolescentes, secum imperatores in provincias deducerent, suoque tabernaculo acciperent, ut ad artem militarem instituerentur.

Digitized by Google

pudor postulabat: qui[1] si adesset, non minus ille declararet, quam hic illius frater patruelis, et socer T. Torquatus, illi omni virtute[2] et laude par; qui est quidem cum illo maximis vinculis et propinquitatis[l] et affinitatis[m] conjunctus; sed ita magni[3] amoris, ut illæ necessitudinis causæ leves esse videantur. Fuit in Creta postea contubernalis Saturnini, propinqui sui, miles[4] hujus Q. Metelli:[n] quibus cum fuerit probatissimus, hodieque sit, omnibus esse se probatum debet sperare. In ea provincia legatus fuit C. Sacerdos,[o] qua virtute, qua constantia vir! L. Flaccus,[p] qui homo! qui civis? qualem hunc putent, assiduitate[q] testimonioque declarant. 28. In Macedonia tribunus militum[r] fuit; in eadem provincia postea quæstor. Primum Macedonia sic eum diligit, ut indicant hi[5] principes civitatum suarum; qui cum missi sint ob aliam causam, tamen hujus repentino periculo commoti, huic assident,[6] pro hoc laborant; huic si præsto fuerint,[m] gratius

[m] *Si adsint.*

lat.—1 *Quod* scribitur in Ms. Erf. Teeg. omnibus Oxon. Junt. Lamb. Oliv. Weiske, et Orell. Infra, voc. *minus* C abest. Tum *pater patruelis* habet χ 1. et *Torquatus* in ς omittitur.—2 *Omni illi et virtute* Ms. Erf. Ex auctoritate codd. Garaton. et C χ 3. Orellius edidit *illi omni et virtute*. Paulo post, pro *quidem* χ 3. præbet *quid*.—3 E Pantagathi conjectura Schutz. et Orell. dederunt *magnis*, probante Ursino: *magni* omnes alii. Pro *magni*, C, a manu recentiori, præbet *causæ*: χ 3. *magis*. Statim infra, ante *ut*, voc. *causæ* additur in ψ. In C χ 1. 3. est *necessitudines*.—4 In ψ *similes*. Mox pro *quibus*, C H ς χ 1. 3. scribunt *qui*; H *cui*; ψ *cui qui*. Tum *se*, post *esse*, deest in χ: et pro *probatum* in χ 3. legitur *speratum*.—5 In C *judicantur ii*; qui Ms. paulo infra scribit *qui tum*. Pro *sint*, legitur *sunt* in C χ 1. 3. Statim post, pro *ob* χ 3. habet *ad*.—6 Verba *huic assident* χ 3. absunt. Mox prono-

NOTÆ

[l] *Et propinquitatis*] Propinquitas de iis dicitur qui cognati sunt.

[m] *Affinitatis*] Affinitas dicitur de iis qui aliorum cognatam habent in matrimonio, et quorum propinquam alter uxorem duxit.

[n] *Miles hujus Q. Metelli*] Metellus hic Creticus fuit, qui a devicta Creta insula Creticus dictus est. Huic autem affuit judicio, vel ut judex, vel ut advocatus.

[o] *C. Sacerdos*] Sacerdoti huic successit prætor Verres in Sicilia.

[p] *L. Flaccus*] Cicerone consule, Romæ prætor fuit Flaccus, quem reum repetundarum defendit.

[q] *Assiduitate*] Assiduitas hic pro diligenti advocatione sumitur.

[r] *Tribunus militum*] Zonaras lib. II. scribit tribunos militum eos appella-

Digitized by Google

se civitatibus suis facturos putant, quam si[7] legationem et mandata sua confecerint. L. vero Apuleius[s] hunc tanti facit,[8] ut morem illum majorum, qui præscribit, in parentum loco quæstoribus suis prætores esse oportere, officiis benevolentiaque superarit.[9] [*p.* 265.] Tribunus plebis fuit, non fortasse tam vehemens,[t] quam isti, quos tu jure laudas;[10] sed certe talis, quales si omnes semper fuissent, nunquam desideratus vehemens esset tribunus. XII. 29. Omitto illa, quæ si minus in scena[11] sunt, at certe, cum sunt prolata, laudantur: ut vivat cum suis; primum cum parente, (nam meo judicio pietas fundamentum est omnium virtutum) quem[12] veretur ut Deum, (neque enim est multo secus parens liberis[u]) amat vero ut sodalem, ut fratrem, ut æqualem. Quid dicam cum patruo? cum affinibus? cum propinquis? cum hoc C. Saturnino,[13] ornatissimo viro?

men *se*, ante *civitatibus*, in χ 1. omittitur. *Huic . . . putant* in C desunt.—7 *Quasi* in C. Dein Ms. Teeg. Schutz. et Orell. habent *quam si legationem suam, et mandata conf.* Ms. Erf. *quam si legationem suam, si mandata conf.* Pro *confecerint*, in C *consecuterint*.—8 In ς χ 1. 3. est *fecit*. Mox pro *officiis* χ 1. dedit *officio*.—9 In C *superaret*. Post voc. *vehemens* ς addidit *esset tribunus*.—10 *Jure* suspectum fuit Ern. Quidam legendum putant *quos tu dilaudas*: at Gulielmius *quos tu mire laudas*. Paulo infra, in χ 3. est *qualis si omnis*: verbum *semper* in eodem Ms. omittitur. Denique *esset vehemens tribunus* legitur in Græv. Voc. *esset* C abest: in χ 3. scribitur *esse*.

CAP. XII. 11 H S χ 1. Franc. 1. ed. Ven. et Junt. habent *si minus necessaria*. Mox *prolata sint* in H et Franc. 1.—12 In C legitur *fundamentum omniumque virtutumque, veretur, &c.* Pro *quem* χ 3. ψ præbent *quam*: pro *enim*, H dedit *vero*. Sequens verbum *est* omittitur in omnibus edd. vett. ante Græviam. Ex auctoritate Ms. Teeg. Orellius dedit *multo secus est*. Mox in ψ *amant vero*. Particula *ut*, ante *fratrem*, in χ 1. deest.—13 Omnes

NOTÆ

tos esse, qui imperium in mille viros habebant. Alii rufuli dicebantur, qui in exercitu creabantur; alii comitiati, qui Romæ comitiis designabantur.

[s] *L. Apuleius*] Apuleius prætor Macedoniæ fuit, cum quo Plancius quæstor profectus est.

[t] *Tribunus plebis fuit, non fortasse tam vehemens*] Plancius non tam vehemens fuit erga populum, quam gratiosus, quia eum sibi devincire conatus est. Dicebantur vero vehementes, qui magna ex parte populares et seditiosi erant, nec senatui parebant. Laudabantur vero qui senatui parebant, et qui fortiter seditiosis collegarum conatibus obsistebant.

[u] *Neque enim est multo secus parens liberis*] Scilicet, est quam Deus hominibus. Nam singulari honore et amore prosequi liberi parentes de-

Digitized by Google

cujus quantam honoris hujus cupiditatem fuisse creditis, cum videatis[14] luctus societatem?[x] Quid de me dicam, qui mihi, in hujus periculo, reus esse videor? quid de his tot viris talibus, quos videtis veste mutata? Atqui hæc sunt indicia solida,[n] judices, et expressa; hæc signa[15] probitatis, non fucata forensi specie,[16 y] sed domesticis inusta notis veritatis.[o] Facilis est illa occursatio et blanditia popularis:[p] aspicitur, non attrectatur;[z] procul apparet, non excutitur, non in manus sumitur. 30. Omnibus igitur rebus ornatum hominem, tam externis,[a] quam domesticis,[17 b] nonnullis rebus inferiorem, quam te, generis et nominis, dico;[18] superiorem aliis, municipum, vicinorum, societatum[c] studio, temporum meorum memoria;[d] parem vir-

[n] *Vera et certa.* [o] *Indicantia veritatem affectu domestico.*
[p] *Facile est obvios salutare, et blandiri populariter.*

Mss. (ψ habet *Gaio*) et edd. legunt *Cn. Saturn.* præter Ern. et Schutz. qui dederunt *C. Saturn.* errore typographico, ut ait Orellius.—14 Ex auctoritate Ms. Teeg. Orellius dedit *videtis*: omnes ceteri Mss. et edd. *videatis*. Mox præpositionem *in* ante *hujus*, et *his* ante *tot*, omisit χ: *de his tot viris ac talibus* edidit Lamb.—15 Schutz. e Ms. Ursini, legit *Atque hæc sunt indicia solida, judices, hæc expressa signa, &c.* Lamb. dedit *Atqui hæc sunt ind. sol. jud. et expressa virtutis; hæc signa, &c.* In C S χ 1. est *judicia*; in χ 3. *solita*.—16 *Spe* in χ 3. Statim post, *injusta votis* in χ 3. Mox H *concursatio*. Dein in C *attractatur*.—17 *Qua externis, qua domesticis* legitur in Ms. S, Teeg. marg. Crat. Herv. Lamb. Grut. et Orell. *quem extern. quem domest.* in C H T χ 3. Franc. 1. et edd. ante Lamb. *quam ext. quam domest.* χ 1. et edd. quædam.—18 *Generis, dico, et nominis* Orellius, ex auctoritate Ms. Teeg.

NOTÆ

bent, a quibus vitam accepere.

[x] *Luctus societatem*] Aderant in hoc judicio multi cum Plancio mutata veste, ut facilius moverent judices ad misericordiam: qui mos familiaris fuit apud Rom.

[y] *Fucata forensi specie*] Quidam aliquando in reorum judicio simulabant dolorem, quo nullo modo tangebantur; quia tantum veste mutata aderant, aut rogati, aut conducti.

[z] *Aspicitur, non attrectatur*] Aspicitur prima frons rerum; attrectantur autem interiora. Magis autem cognoscuntur quæ tanguntur et attrectantur, quam quæ tantum videntur.

[a] *Tam externis*] Externæ res dicuntur bona fortunæ, vel quæ non sunt domesticæ.

[b] *Domesticis*] Nomen in Laterensi nobilius erat; nam tum paternum, tum maternum nomen a consularibus trahebat.

[c] *Societatum*] Numerat res quibus superior Laterensi fuit Plancius; cujus pater publicanus fuit, quorum maximus fuit Romæ numerus.

[d] *Temporum meorum memoria*] Plan-

Digitized by Google

tute,[19] integritate, modestia; ædilem factum esse miraris? Hunc tu vitæ splendorem maculis adspergis istis? Jacis adulteria, quæ nemo, non modo nomine,[20] sed ne suspicione quidem possit agnoscere. Bimaritum [1] appellas, ut verba etiam fingas, non solum crimina. Ductum esse ab eo in provinciam [e] aliquem dicis, libidinis causa; quod non crimen est,[2] sed impunitum in maledicto mendacium: raptam esse mimulam;[f] quod dicitur Atinæ [3] factum a juvene, vetere quodam in scenicos jure maximeque oppidano. 31. O adolescentiam[4] traductam eleganter! cui quidem cum, quod licuerit, objiciatur, tamen id ipsum falsum reperiatur. Emissus aliquis[5] [g] e carcere, et quidem emissus, ut cognostis,[6] necessarii hominis optimique adolescentis rogatu:

Statim post, χ 1. ψ *municipium:* χ 3. *municipiis.* Dein *societatem* in ψ. Voc. *meorum* ς χ 1. ψ abest.—19 *Patris virtute* legitur in C H S T ς χ 1. 3. aliis Mss. et edd. Infra, pro *miraris* C habet *mireris.*—20 *Non modo crimine* suspicabatur Lamb.—1 *Maritum* scribitur in C H S T ς χ 1. et edd. vett. Faërnus maluit legi *marimaritum:* Ant. Augustinus *maritam.* χ 3. habet *meritum.* Voc. *etiam,* ante *fingas,* omittitur in H *u* ψ, Man. Grut. et Weiske. Mox pro *Ductum,* χ 1. habet *Dictum;* C *Ductam.* Paulo post, ς præbet *provincia:* in C χ 3. *in provinciam aliquam.* Pro *dicis,* χ 1. 3. ψ *dicas.* Negativa particula ante *crimen* deest in ψ.—2 *In reo* addunt Mss. Garaton. Lamb. et Weiske. Paulo infra, verba *in maledicto* uncis includit Orell. *in maledico* legitur in edd. vett. Lamb. et Oliv. *in maleficio* alii: *impunitum maledici mendacium* suspexit Orell. *etiam maledicto* in C. Actutum *Raptum* H. Pro *mimulam,* in C χ 3. *mimolam:* in H *in molam:* in χ 1. *numolam.*—3 *Attinæ* C: *Anne* χ 3. Tum ex auctoritate Ms. Teeg. Orellius dedit *a juventute.* Pro *juvene* C *vivere:* et pro *quodam,* H *quondam,* ψ *quoddam.* Statim post, *jureque, maxime* in ψ: *oppidacio* legitur in χ 3.—4 *O adolescentulam* χ 1. *Quod,* ante *licuerit,* in H deest. Mox *ad ipsum* præbent C χ 3. Porro pro *reperiatur* H habet *objiciatur.*—5 *Aliqui* Orell. et Ms. Teeg. *a carc.* H: *est e carc.* ς. Præpositio *e* in χ 1. omittitur. Statim post, *equidem* scribitur in C ψ.—6 In ς χ, Erf. Teeg. Græv. Oliv. Schutz. et Orell. hic locus sic legitur: *et quidem emissus per im-*

NOTÆ

cius omnes, qui a Ciceronis parte stabant, amicos, et patronos habuit, et adjutores in ædilitate petenda, propter beneficium Ciceroni collatum in Macedonia, cum cedentem eum tempori recepit.

e *In provinciam*] In Macedoniam Plancius quæstor profectus est.

f *Mimulam*] Mimula illa adolescentula quædam fuit scenica, quæ in comœdiis agebat.

g *Emissus aliquis*] Forte cum Plancius tribunus plebis fuit, emisit aliquem e carcere; nam tribuni jus habebant prehendendi, et in carcerem mittendi, ut ex Varrone Gellius XIII. 12. scribit. Hanc porro objectionem non solvit, sed humanitatis causa excusat.

Digitized by Google

idem postea præmandatis[7] requisitus.[h] Atque hæc, nec ulla alia, sunt conjecta [maledicta] in ejus vitam,[8] de cujus vos pudore, religione, integritate dubitetis. XIII. Pater vero, inquit, etiam[9] obesse filio debet. O vocem duram atque indignam tua probitate, Laterensis! Pater ut in judicio capitis, pater ut in dimicatione fortunarum,[10] pater ut apud tales viros[q] obesse filio debeat? qui si esset turpissimus, si sordidissimus, tamen ipso[11] nomine patrio valeret apud clementes judices et misericordes: valeret, inquam, communi sensu[12] omnium, et dulcissima commendatione naturæ. 32. Sed cum sit Cn. Plancius is eques Romanus, ea primum vetustate equestris ordinis,[13] ut pater, ut avus, ut majores ejus omnes equites Romani fuerint, summum in præfectura[i] florentissima gradum tenuerint et dignitatis et gratiæ; deinde, ut ipse in legionibus P. Crassi,[14] imperatoris, inter ornatissimos homines, equites Romanos, summo splendore fuerit; ut postea princeps[15] inter suos; plurimarum rerum sanctissimus[k] et justissimus judex;

q *Judices.*

prudentiam, emissus, ut cognostis. C H ς χ 1. Franc. 1. et Dresd. *ut cognoscis:* T *ut cognoscitis.*—7 *Postea prætoris mandatu* Lamb. Oliv. et Schutz. e Turnebi conjectura: *postea prætoris mandatis* C H S T χ 1. ψ, Cod. Rawlinsonianus, Sec. XV. Beierus conjecit *postea a præmandatis:* Orellius suspicabatur *postea per præmandatos.* Actutum *ne ulla* scribitur in C: *nec multa* in χ 3.—8 Ernestio voc. *maledicta* suspectum de glossa fuit; conjecitque locum ita legendum: *hæc sunt conjecta in vitam ejus.* Mox ante *dubitetis,* in Ms. H additur negativa particula *non.*

CAP. XIII. 9 In χ 3. *et:* in C *debebat.* Paulo post in χ 3. *tu probitatem.* In T legitur *Laterenensis.*—10 C habet *in judicio fortunarum suarum.* Verba *Pater . . . fortunarum* in T χ 3. omittuntur. Pro *fortunarum* in ψ *formarum.* Statim post, *ut* ante *apud* H abest. Deinde pro *debeat,* C habet *debebat,* χ 3. *debeant.* *Si,* ante *sordidissimus,* omittitur in quibusdam Mss. et edd. vett.—11 *In ipso* Lamb. 1566.—12 *Consensu* χ 1. Mox *commemoratione naturæ* S χ 1. *commendatione valeret* Ms. Dresd.—13 Ex auctoritate Ms. Tegg. Orellius dedit *equestris nominis:* omnes alii Mss. et edd. *ordinis.* Mox *Rom. fuerunt* habent ς χ 3. *gradum tenuerunt* ς χ 3. ψ.—14 ψ *Classi.*—15 *Principes*

NOTÆ

h *Requisitus*] Ad carcerem et custodiam redire a prætore requisitus est.

i *Præfectura*] De hac voce dictum est § 19. not.

k *Sanctissimus*] Dicitur sanctus, qui a nullo violandus est propter innocentiam et integritatem.

Digitized by Google

maximarum societatum auctor,[l] plurimarum magister; si non modo in eo nihil unquam reprehensum, sed laudata sunt omnia; tamen is oberit honestissimo filio pater, qui vel minus honestum et alienum tueri vel auctoritate sua, vel gratia possit? 33. Asperius,[16] inquit,[m] locutus est aliquid aliquando. Immo fortasse liberius. At id ipsum, inquit, non est ferendum. Ergo hi ferendi sunt, qui queruntur,[17] libertatem equitis Romani se ferre non posse? Ubinam ille mos? ubi illa æquitas juris? [p. 266.] ubi illa antiqua libertas, quæ malis oppressa civilibus,[18 n] extollere jam caput, et aliquando recreata, se erigere debebat? Equitum ego Romanorum etiam[19] in homines nobilissimos maledicta, publicanorum in Q. Scævolam,[o] virum omnibus ingenio, justitia, integritate præstantem, aspere, et ferociter, et libere dicta commemorem? XIV. Consuli P. Nasicæ[20 p] præco Granius, medio in foro, cum ille,

legitur in χ 1. Paulo infra *max. civitatum auctor* in χ 3.—16 *Aperius* in ϛ.—17 *Qui hoc queruntur* Ms. Teeg. *qui queruntur hoc* Erf. In χ 1. legitur *querunt.* Mox pro *Ubinam* T scribit *Ubi.*—18 *Civibus* in ϛ et Franc. 1. Paulo infra *erig. debeat* præbent C H, et Ms. Teeg. Actutum C *Equitum vero:* χ 1. 3. *Equitum ergo.*—19 Voc. *etiam* abest H ϛ, Ms. Teeg. Ven. Junt. et Crat. probante Garaton. Uncis inclusit Orellius. Mox *ego publicanorum* Ms. Ambr. Statim, pro *in*, C habet *M.* Denique *et libere* omisit cod. Ambr.

CAP. XIV. 20 χ 1. *Nascitæ.* Dein C H χ 1. 3. *præco gravius.* Actutum

NOTÆ

l *Maximarum societatum auctor*] Societates inter publicanos erant in vectigalibus exercendis; et longe maximis inter eos, et amplissimis rationibus constabant.

m *Asperius, inquit, &c.*] C. Cæsare et M. Bibulo coss. an. 694. cum agrum Campanum, invitis optimatibus, in plebem Cæsar divisisset, a senatu publicani petebant, ut propter varia onera parte aliqua vectigalium levarentur; sed cum eam ob rem senatus gravaretur, et propter contentiones partium, responsum dari non posset, indignati publicani, liberius conquesti sunt, et inter eos potissimum Plancius, quasi ceterorum princeps. Hinc invidiam Plancio conflare Laterensis studuerat.

n *Malis oppressa civilibus*] Cum Sulla et Marius tot bella in republica excitarant.

o *In Q. Scævolam*] Scævola Asiam rexit, et ab injuriis publicanorum suam provinciam defendit.

p *P. Nasicæ*] Nasica ille Serapionis filius fuit, qui, ut in Bruto ait Cicero, in consulatu mortuus est.

Digitized by Google

edicto justitio,[q] domum descendens[1] rogasset Granium, quid tristis esset; an quod auctiones[2][r] essent? Immo vero, inquit, quod legiones.[3][s] Idem tribuno plebis, potentissimo homini, M. Druso, sed multa in rempublicam[4] molienti,[t] cum ille eum salutasset (ut fit) dixissetque, Quid agis, Grani? respondit, Immo vero, tu, Druse, quid agis?[r] Ille L. Crassi, ille M. Antonii[u] voluntatem[5][s] asperioribus facetiis sæpe perstrinxit[t] impune. Nunc usque eo oppressa vestra[6] arrogantia[x] civitas est, ut, quæ fuit olim præconi in ridendo, nunc equiti Romano in plorando, non sit concessa libertas. 34. Quæ enim unquam fuit Plancio vox?[7]

[r] *Turbas.* [s] *Consilia.* [t] *Insectatus est.*

in medio foro scribitur in Ms. Teeg. Tum *indicto just.* in H.—1 *Decedens* legit Orellius, ex Ms. Ambr. *decendens* scribitur in Ms. Erf. *descendens* edd. omnes præter Schutz. qui, cum cod. Maffeiano, dedit *discedens:* H *discendens.* Mox in C *Graminium:* ψ *Gravium.*—2 *Rejectæ auctiones essent* Mss. Ambr. Teeg. Erf. Græv. Weiske, Schutz. et Orell. Faërnus pro *essent* reponebat *cessent:* hoc verbum in χ 3. deest. Pro *auctiones* ς habet *auctores.*—3 *Quod legationes* Ms. Ambr. Erf. Græv. Weiske, et Orell. *quot legiones* in ψ: *quod religiones* in ς χ 1. *quod leges* Freinsh. et Schutz. Vide Nott. Var. Mox pro *tribuno,* in C *tribunus.* Prænomen *M.* ante *Druso* in C deest.—4 Ed. Ven. Weiske et Orell. *in re publica.* Paulo infra, *ut fit, dixitque* habet C. Pro *Quid agis, Grani* χ 3. præbet *agis eram:* C H χ 1. *Quid agis, Gravi.* Actutum *Immo* omittitur in C.—5 Orell. conjecit *volubilitatem.* Statim pro *asperioribus* χ 3. habet *a superioribus.* Paulo post, *præstrinxit* legitur in χ 1. Verbum *eo* post *usque* in χ 3. omittitur.—6 *Nostra* est in χ 3. Mss. Ambr. et Teeg. Mox in ς *et, quæ fuit.* Pro *in ridendo,* C H T *irridendo:* pro *in plorando,* H T ψ *implorando.*—7 Ex auctoritate Ms. Erf. et Teeg. Orell. dedit

NOTÆ

[q] *Justitio*] Justitium dicitur, quasi statio juris dicundi, quando fit vacatio judiciorum. Ejusmodi vacationes ob rem bene gestam consules decernebant.

[r] *Auctiones*] Auctiones publicæ sunt venditiones, quibus ille Granius delectabatur, quia pecuniam ex iis colligebat.

[s] *Quod legiones*] Indicto illo justitio, legiones colligebantur, quibus uti velle videbantur consules ad reipublicæ perniciem.

[t] *Multa in rempublicam molienti*] Drusus tribunus plebis voluit ut Itali civitate donarentur; unde postea Italicum bellum exortum est. De eo plura in orat. pro Milone dicentur.

[u] *Ille L. Crassi, Antonii*] Hi duo celeberrimi oratores paulo ante Ciceronis ætatem vixerunt, quos in libris de Oratore disputantes inducit.

[x] *Vestra arrogantia*] Loquitur de optimatibus, quorum tanta erat arrogantia, ut nefas esset equiti Romano contra eos loqui.

Digitized by Google

contumeliæ potius, quam doloris?[y] quid est autem unquam questus, nisi cum a sociis[z] et a se injuriam propulsaret? Cum senatus impediretur,[a] quo minus (id quod hostibus semper erat tributum) responsum equitibus Romanis redderetur; omnibus illa injuria dolori[8] publicanis fuit: sed eum ipsum dolorem hic tulit paulo apertius.[w] Communis ille sensus[b] in aliis fortasse latuit: hic, quod cum ceteris animo sentiebat, id magis, quam ceteri, et vultu promtum habuit,[x] et lingua. 35. Quanquam, judices, (agnosco enim ex[9] me) permulta in Plancium, quæ ab eo nunquam dicta sunt, conferuntur. Ego quia dico aliquid aliquando, non studio adductus, sed contentione dicendi, aut lacessitus; et quia (ut fit in multis) exit aliquando aliquid, si[10] non perfacetum, attamen fortasse non rusticum; quod quisque dixit, me id dixisse dicunt. Ego autem, si quid est, quod mihi scitum[y] esse videatur, et homine[11] ingenuo dignum

[w] *Minus dissimulavit.* [x] *Patefecit.* [y] *Elegans.*

Plancii vox fuit. Voc. *autem*, post *quid est*, C abest. Actutum, *nisi quod a soc.* habet χ 3.—8 *Dolori* deest in χ 3. Mox *paulo asperius* legitur in C. Statim post, *Communis ille sensus malus fortasse latuit* Franc. 1. *Cum minus ille sensus in aliis fortasse latuit* Ms. Dresd. *Cum nimius ille sensus in aliis fortasse latuit* Franc. 2. et ed. 1472. *Cum minus* scribitur in C H T ς χ 1. Pro *in aliis* C *male*, H ς *malus*. Præpositio *cum*, ante *ceteris*, in χ omittitur: *cum ceteris ante sent.* in H: *cum ceteris ante animo sent.* in ψ. Mox pro *vultu*, ς *multum*: χ 3. *multi*. Pro *lingua* C ψ *linguam*.—9 *Et* in χ 3. Tum, verbum *adductus* deest in eodem Ms. Post sequens voc. *sed*, inseritur *aut* ab Orellio, ex auctoritate Ms. Erf. et Teeg. Pro *lacessitus*, H *lacessendi*: pro *exit*, C χ 3. *erit*. Hic locus in Ms. Ambr. et Orell. sic distinguitur: *et quia, ut fit, in multis exit, &c.*—10 *Sed si* in C. Mox *si quod est* habent C H T χ 1. 3.—11 *Hominem* in C. Pro *ingenuo*, in χ 1. ψ *ingenio*. Paulo post *stoma-*

NOTÆ

[y] *Contumeliæ potius quam doloris*] Ostendit quod si vox aliqua durius a Plancio prolata sit, dolori ejus, potius quam contumeliæ defendendæ desiderio, tribuenda est.

[z] *A sociis*] Plancius pater publicanorum magister fuit. Quid autem præcise petierint publicani, aut quam injuriam ab eorum societate propulsare voluerit Plancius, non aperte dicitur, nisi forte ut de pretio, quo vectigalia conduxerant, aliquid remitteretur; vel debitum condonaretur; vel ad aliquod tempus differretur.

[a] *Impediretur*] Interpellatione videlicet quorundam hominum.

[b] *Communis ille sensus*] Ait considerationem illius indignitatis in omnium animis, sed potissimum in Plancio, communem fuisse.

Digitized by Google

atque docto, non aspernor; stomachor vero, cum aliorum non [12] me digna in me conferuntur. Nam quod primus scivit[a] legem de publicanis, tum, cum vir amplissimus consul[c] id illi ordini per populum[a] dedit, quod per senatum, si licuisset,[d] dedisset; si in eo crimen est, quia [13] suffragium tulit;[b] quis non tulit publicanus? si, quia primus [14] scivit; utrum id sortis esse[e] vis, an ejus,[f] qui illam legem ferebat? si sortis; [15] nullum crimen est in casu:[g] si consulis; splendor[h] etiam Plancii, hunc a summo viro principem ordinis esse judicatum.

XV. 36. Sed aliquando veniamus ad causam:[i] in qua tu nomine [16] legis Liciniæ,[k] quæ est de sodalitiis, omnes am-

[a] *Probavit.* [a] *Probante populo.* [b] *Dixit sententiam.*

---

thorum habet χ 3. et idem Ms. præbet *cum aliis*.—12 *Non modo* C: *nec num* χ 3. Præpositio *in*, ante *me*, deest in C. Mox pro *tum*, H χ 1. scribunt *tamen*.—13 H *quod:* ς *qui*. Verba *quis non tulit* omittitur in χ 3. qui Ms. scribit *publicanis*. Pro *si* ψ præbet *sed*.—14 *Primum* C ψ, et edd. pleræque ante Lamb. cum Weiske. Paulo post *sortis esset* habet C. Deinde *eam legem* C χ 1.—15 *Si fortis* in χ 1. Denique *esse ordinis indic.* legitur in Ms. Erf. Teeg. Græv. et Orell. omiserunt *esse* edd. ante Græv.

Cap. XV. 16 C *nomen*, suprascr. *nomine* a manu rec. χ 1. *omne*. Pro *sodalitiis* in ς *solidariis:* et pro *omnes* in C *omnis*. Edd. vett. nonnullæ ante Lamb. legunt *omnes ambitus legis*. Verba *legis* . . . *leges* desunt in T.—

NOTÆ

[c] *Vir amplissimus consul*] Cæsarem consulem intelligit, qui tulit legem, ut publicani tertia pecuniæ debitæ parte levarentur.

[d] *Quod per senatum si licuisset*] Consules tantum leges ex senatus auctoritate ferre poterant.

[e] *Id sortis esse*] Suffragia sorte mittebantur: si autem id suffragio Plancius consecutus est, vacat crimine; quia id fortuito accidit.

[f] *An ejus*] Si Cæsaris consulis voluntate factum est, Plancio gloriosum est, quia ab eo Plancius ordinis princeps judicatus est.

[g] *In casu*] Casus et sors impune peccant.

[h] *Splendor*] Subauditur *est*. Nota dilemma ex pari a casu et causa.

[i] *Ad causam*] Venit ad causam, in qua nempe de ambitus crimine agitur.

[k] *Legis Liciniæ*] Lex illa Licinia, nempe a M. Licinio Crasso lata, jubet, ut in sodalitiis judices ab accusatore ex tribubus edantur. Laterensis Plancium accusaverat de sodalitiis lege illa Licinia, quæ non ad universum ambitum, sed proprie ad sodalitia pertinebat: nihil autem Laterensis, vocando Plancium in judicium, spectavit, quam ut ederet reo judices quos volebat, et ex quibus tribubus volebat. Hoc porro genus judicii acerbum erat, quia accusator vel suos necessarios, vel inimicos reo,

Digitized by Google

bitus leges[l] complexus es. Neque enim quicquam aliud in hac lege, nisi editicios[17] judices,[m] es secutus: quod genus judiciorum si est æquum nulla in re,[18] nisi hac tribuaria;[n] non intelligo, quamobrem senatus hoc uno[o] in genere tribus edi voluerit ab accusatore, neque eandem editionem transtulerit in ceteras causas; de ipso denique ambitu, rejectionem fieri[19] voluerit judicum alternorum:[p] cumque nullum genus acerbitatis[c] prætermitteret, hoc tamen unum prætereundum putarit. 37. Quid? hujus rei obscura[d] causa est?[20] an et agitata, cum ista in senatu res agebatur,[q] et disputata hesterno die copiosius[1] a Q. Hor-

[c] *Severitatis.* [d] *Ignorata.*

17 *Editios* χ 1. *ediatios* χ 3. Tum *secutus es* Ms. Ambr. Lamb. et Orellius. Pro *judiciorum* Lamb. dedit *judicum.*—18 *Ulla in re* legitur in T ς χ 1. 3. Erf. Teeg. Franc. 1. 2. Dresd. ed. 1472. Venn. Mediol. Manut. Crat. Herv. Græv. Weiske, Schutz. et Orell. *si non est æquum ulla in re* Lamb. 1566. *si nulla in re est æquum* Lamb. 1584. in marg. Tum ex auctoritate Ms. Ambr. inseruit præpositionem *in* ante *hac* Orellius: *tributaria* agnoscunt C S T χ 1. 3. ψ, Venn. 1480. 1483. et Crat. *tribunaria* Barb. et Junt. *tributarii* ς.—19 *De rejectione* Ven. Grut. In ed. Lamb. hic totus locus ita legitur: *in ipso denique judicio de ambitu rejectionem fieri, &c.* Mox *judicum altern.* Pantagathus, probante Ursino. Deinde χ 3. habet *prætermittere;* et ψ *putavit.*—20 Ex auctoritate Mss. Erf. et Teeg. Orellius dedit *Quid? hujusce rei tandem obscura causa est?* Schutz. *Quid? hujus rei tandem obscura causa est?* Tum sequitur *an etiam* in C. Statim post, pro *ista,* in eodem Ms. *ita.*—1 Ex Mss. Erf. et

NOTÆ

qui accusabatur, judices edere, id est, seligere poterat.

[l] *Omnes ambitus leges*] Conqueritur Cicero, quod Laterensis assumat legem Liciniam, quæ de sodalitiis est, ut ambitus Plancium accuset; nec assumat legem, quæ sit propria ambitus crimini.

[m] *Editicios judices*] Cum assumsit legem Liciniam, hoc unum respiciebat; scilicet, ut haberet editicios judices, quos in causa de sodalitiis accusator ex omni populo poterat eligere. Id autem fecit Laterensis, ut sibi commodos habere posset.

[n] *Tribuaria* [*tributaria*] Legunt alii *tribuaria.* Reprehendit Laterensem, quod cum unice de ambitu, non de sodalitiis agat; tamen edat judices: quod tantum fas erat in actione tribuaria, sive tributaria.

[o] *Hoc uno*] In hoc tantum sodalitii, non vero in ambitus crimine fas fuit edere judices; licet ambitus magnam habeat cum sodalitiis affinitatem.

[p] *Judicum alternorum*] In omnibus causis, exceptis quæ de sodalitiis erant, fas fuit primum rejicere reo et accusatori incommodos judices, qui sortitione evenerant, et alios subsortiri, qui in eorum locum substituerentur. Laterensis, ut hanc rejectionem evitaret, lege Licinia Plancium accusavit.

[q] *In senatu res agebatur*] Hoc eo-

Digitized by Google

tensio?[r] cui tum est senatus assensus. Hoc igitur sensimus:[s] cujuscumque tribus largitor esset, per hanc consensionem, quæ honeste magis quam vere sodalitas nominaretur,[2] quam quisque tribum[3] turpi largitione corrumperet, eum maxime iis hominibus, qui ejus tribus essent, esse notum. [*p.* 267.] Ita putavit senatus, cum reo[4] tribus ederentur eæ, quas is[5] largitione devinctas haberet,[e] eosdem fore testes et judices. Acerbum omnino genus judicii: sed tamen, si vel sua, vel ea, quæ maxime esset cuique[6] conjuncta, tribus ederetur, vix recusandum.[t] XVI. 38. Tu autem, Laterensis, quas tribus edidisti? Terentinam,[u] credo. Fuit[7] id æquum, et certe expectatum est, et fuit dignum

[e] *Corrupisset largitione.*

Teeg. Orellius habet *copiosissime.* Hoc verbum deest in H. Pro *tum* χ 1. et Dresd. *tamen:* χ 1. paulo post dedit *Hoc agitur.*—2 Ex Ms. Teeg. Orellius sic dedit: *quæ magis honeste quam vere sodal. nomin.* In Ms. Erf. Græv. et Oliv. hic locus ita legitur: *cujusc. trib. larg. esset, et per hanc consensionem, quæ honeste magis* (Erf. *magis honeste*) *quam vere sodal. nomin.* In Junt. et Lamb. *cujuscunque trib. larg. esset, et per consensionem magistratuum, quæ honeste sodal. nomin.* Verba *magis quam vere* in Weiske omittuntur. Vide Nott. Varr. *Cujusque trib.* legitur in χ 1. Verbum *hanc* ante *cons.* in H. deest. Pro *consensionem* C habet *confessionem:* H χ 1. *consensionemque.* Tum pro *quæ honeste,* C *honestaque:* H ς ψ *honesteque:* χ 3. omisit *quæ.* Denique in χ 1. *nominatur.*—3 *Tribuni* in C. Mox pro *eum max.* C χ 3. ψ, Franc. 1. *cum max.*—4 In ς *eo.* Tum in ψ *ederent.* In C χ 3. *ederentur hæc.*—5 C *ii:* ψ *his:* Junt. *ipse.* Pro *devinctas* C habet *devictas:* et pro *eosdem,* ς χ 3. *eodem.*—6 *Essent cuique* ψ: *esset quicunque* χ 3. Voc. *cuique* deest in ς.

CAP. XVI. 7 In T est *Terentianam? crede fuit:* in χ *Terenciana, credo id certe fuit:* in C H S T ς χ 1. Franc. 1. Dresd. edd. ante Lamb. Græv. Weiske, et Orell. *Terentinam, credo. Fuit certe id.* Particulam *et* post

NOTÆ

dem anno ista res jam acta fuerat in senatu per Domitium, qui consul erat, et legum ambitus auctor erat. Sæpe autem prius in curia, quam in foro, de criminibus agebatur.

[r] *A Q. Hortensio*] Hortensius ante Ciceronem hanc causam jam egerat.

[s] *Hoc igitur sensimus*] Senatus judicium refert: tale autem illud fuit, ut, qui corrumpit tribus per aliquam largitionem, omnibus qui in tribu sunt, notus sit; et qui corrupti sunt, testes sint et judices.

[t] *Vix recusandum*] Etsi judicium illud acerbum sit, eosdem habere testes et judices, neque eorum quenquam posse rejicere; tamen non est omnino recusandum, si ex sua tribu reo judices producantur, aut ex ea tribu quæ cum sua conjuncta sit; quia quisque facile suis tribulibus favet.

[u] *Terentinam*] Profert Laterensis iniquitatem, qui, cum Terentinam, Plancii tribum, producere deberet, non eam tamen edidit.

Digitized by Google

constantia tua. Cujus tu tribus venditorem,[8] et corruptorem, et sequestrem [x] Plancium fuisse clamitas; eam tribum profecto, severissimorum præsertim hominum et gravissimorum, edere debuisti.[9] [y] At Voltiniam: libet enim tibi nescio quid etiam de illa tribu criminari. Hanc igitur ipsam cur non edidisti?[10] Quid Plancio cum Lemonia?[z] quid cum Veientina?[11] quid cum Crustumina? nam Metiam, non quæ judicaret,[12] sed quæ rejiceretur,[a] esse voluisti. 39. Dubitatis igitur, judices, quin vos M. Laterensis suo judicio, non ad[13] sententiam legis, sed ad suam spem[b] aliquam de civitate[f] delegerit? dubitatis, quin eas tribus, in quibus magnas necessitudines habet Plancius, cum ille non ediderit, judicarit officiis ab[14] hoc observatas,[c] non lar-

[f] *Populo.*

æquum deleri censebat Ern. '*Certo* mihi hoc loco videbatur scribendum in ed. Lips. nunc id non facile prætulerim, nisi ante v. *scio*. Ceterum etiamnunc in hoc repetito *certe* offendo. Altior corruptela in his videtur latere: *et a cunctis expectatum est* nescio cujus suspicio.' *Orell.* Suffridus annotat in Erf. semper extare *Teretinam*.—8 *Emtorem* susp. Lamb. Mox pro *tribum* C habet *tribuni*. Verbum *hominum*, post *præsertim*, in Mss. nonnullis deest.—9 *Voluisti* in C. Mox in χ 1. *Volitiniam*. Tum *lubet etenim* Ms. Teeg. probante Garaton.—10 C ς χ 1. *edisti*. In χ 3. *Quid Planc. est elemonia*.—11 C H χ 3. *cum Vientina*: S T χ 1. et Pall. *cum mentina*: ex auctoritate Mss. Erf. et Teeg. Orell. dedit *cum Ufentina*. Pro *Crustumina*, C H *Clustamina*: T *Claustamina*: χ 3. *illustamia*. Mox pro *Metiam* C et edd. vett. nonnullæ *tertiam eam*, suprascr. in C a manu recenti *Terentinam*: H *tres etiam*: S ς *M. etiam*: T *m eciam*: χ 1. 3. *vi eciam*: Ms. Erf. Lambinus et Orellius *Mæciam*, ut habent Inscriptt.—12 ς *vendicaret*: ψ *judicaretur*. Tum H S χ 1. *rejicerentur*. Pro *igitur* ed. Junt. dedit *ergo*: pro *judices* C *inde*: pro *vos* C χ 3. *nos*.—13 Præpositionem *ad* omisit C.—14 χ 3. *ad*. Omnes Mss.

NOTÆ

[x] *Sequestrem*] Sequester is erat, apud quem pecunia deponebatur in petitione magistratuum, quæ tum distribuebatur cum candidatus magistratum obtinuerat.

[y] *Edere debuisti*] Producere Plancio hanc tribum debuit Laterensis, quia in ea sunt multi viri sancti et severi, qui corrumpi pecunia non possunt: at id non fecit Laterensis, quia non sperabat a se tribum illam, nec Voltiniam corrumpi posse.

[z] *Cum Lemonia*] Laterensis Lemoniam edidit, quacum nihil conjunctum habebat Plancius.

[a] *Sed quæ rejiceretur*] Cum accusator tres tribus produxerat, tertiam reus poterat rejicere.

[b] *Ad suam spem*] Ostendit hinc manifesto sequi Laterensem illas tribus edidisse non ex sententia legis Liciniæ, sed ex desiderio quod conceperat, fore ut Plancius ab illis damnaretur.

[c] *Ab hoc observatas*] Patet autem quod Plancius, qui eas tribus non

gitione corruptas? Quid enim potest dicere, cur ista editio non summam habeat acerbitatem, remota ratione illa, quam in decernendo secuti[15] sumus? 40. Tu deligas[d] ex omni populo aut amicos tuos, aut inimicos meos, aut denique eos, quos inexorabiles, quos inhumanos, quos crudeles existimes? Tu, me ignaro, nec opinante, inscio,[16] notes[g] et tuos, et tuorum necessarios, vel iniquos meos,[17] [h] vel etiam defensorum meorum? eodemque adjungas, quos natura putes asperos, atque omnibus iniquos? deinde[18] effundas[i] repente,[e] ut ante consessum eorum judicum videam, quam potuerim, qui essent futuri, suspicari? apud eosque me,[19] ne quinque quidem rejectis,[f] quod in proximo reo[g] de consilii[k] sententia constitutum est, cogas causam de fortunis omnibus dicere? 41. Non enim, si aut[20] Plancius ita

[g] *Eligas.* [h] *Contrarios mihi.* [i] *Producas.* [k] *Judicum.*

et edd. præter Erf. Teeg. Græv. Ern. Weiske, Schutz. et Orell. omittunt verbum *corruptas* post *largitione*. Tum S ς χ *Quidni enim:* χ 3. *Quin enim:* H *Quid metiam:* ψ *Quid etiam*. Mox *cum ista* in H ψ. Pro *habeat* C H T ς χ 1. 3. ψ *habet*.—15 *Sicuti* χ 3. Porro C S T χ 1. præbent *deligis:* ς *delegis:* χ 3. *diligis*. Mox *quos crudeles existimas* in χ 1.—16 *In sicco* H S T ς χ 1. Erf. Franc. 1. 2. Dresd. ed. 1472. Ven. Junt. Pall. præferunt partim *in sicco*, partim *insicio*. Pantagathus conjecit *in secreto* probante Græv. S. Victor. habuit *insuto*, alias *insicto*. Schutz. conjecit *in sinu*. Wopkens. susp. *invito*. Statim infra, χ 3. *notos*. Post *tuorum*, verbum *amicorum* inseritur in Ms. Erf. et Teeg.—17 *Iniquos vel meos* ς χ 1. 3. Ms. Erf. et Orell. *vel iniquos, vel meos* legitur in cod. Geraten. ed. Rom. Ven. 1480. 1483. Crat. Herv. Cam. *vel inimicos meos* C H S T, Franc. 1. Dresd. Junt. et Græv. *inimicos vel meos* conjecit Geraten. Mox pro *eodemque* in C H, et Franc. 1. *eosdemque*.—18 χ 3. *denique*. Mox pro *consessum* ψ habet *consensum*. Ex auctoritate Ms. Teeg. Orell. dedit *cons. meorum judicum:* C χ 1. ψ *cons. eorum judicium*.—19 Pronomen *me* in H omittitur. Statim post, pro *quinque* ψ *quique*.—20 *Autem* in

NOTÆ

edidit, eas sibi non pecunia, sed quadam observantia et officiis devinxerit.

[d] *Tu deligas*] Amplificat, ostenditque quam sit indignum Laterensem non sequi senatus judicium; sed eos seligere judices qui sibi amici sunt, et inimici Plancio; quos rejicere ipsi non fas est.

[e] *Effundas repente*] Significat eos judices tanquam ex insidiis immitti a Laterensi contra Plancium.

[f] *Ne quinque quidem rejectis*] Fas erat ex senatus sententia in ambitus crimine aliquos rejicere judices; quod tamen Plancio permissum non est.

[g] *In proximo reo*] Quis fuerit ille reus ignotum est; at ex sequentibus patet, sex et septuaginta judices rejecisse.

Digitized by Google

vixit, ut offenderet sciens neminem, aut tu ita errasti, ut eos ederes imprudens, ut nos, invito te, tamen ad judices, non ad carnifices veniremus,[i] idcirco ista editio[1] per se non acerba est.[h] XVII. An vero nuper[i] clarissimi cives nomen editi[2] judicis non tulerunt, cum ex CXXV judicibus, principibus equestris ordinis, quinque et LXX reus[3] rejiceret, L referret; omniaque[4] potius permiscuerunt, quam ei legi conditionique parerent; nos neque[5] ex delectis judicibus, sed ex omni populo, neque editos ad rejiciendum, sed ab accusatore constitutos judices ita feremus, ut neminem rejiciamus? 42. Neque ego[6] nunc legis iniquitatem queror, sed factum tuum a sententia legis doceo discrepare: et illud acerbum judicium, si quemadmodum senatus censuit, populusque jussit, ita fecisses, ut in hunc[7] et suam,[k] et ab hoc observatas tribus ederes;[8] non modo non quererer,

[i] *Et certe licet Plancius ita vixerit, ut sciens offenderit neminem; et ita erraveris, ut imprudens nominaveris, de quibus possumus dicere nos venire ad judices, non ad carnifices.*

C. Actutum *ita vixerit* in H ψ. Mox pro *tu ita*, C præbet *ita ut tu.*—1 *Ista conditio* in C: *illa editio* in ed. Junt.

Cap. XVII. 2 *Editicii* habet Orellius, ex Ms. Erf. et Teeg. *edicti* est in S χ 1. Verbum sequens in χ 3. legitur *judices.*—3 *Rem* in ς. Mox pro *referret*, J. F. Gronovius conjecit *ferret:* H ψ præbent *refert.*—4 *Omnia quæ* ψ. Tum *potius permiserunt* ς. Mox pro *neque ex*, χ 1. habet *denique:* in C est *neque ex dilectis.*—5 Voc. *neque* H delevit. Statim infra, C H ς χ 3. Franc. 1. 2. et Dresd. habent *reficiendum.*—6 In C *Neque enim.*—7 Ex auctoritate Ms. Teeg. Orellius edidit *ut huic:* omnes Mss. et edd. *ut in hunc*, præter C H T ς χ 1. 3. ubi præpositio *in* omittitur. Tum pro *suam* C habet *suos.*—8 Voc. *tribus* abest ab Mss. plerisque et edd. ante Grut. Edd. vett. *ederent.*

NOTÆ

[h] *Ista editio per se non acerba est*] Conciliat sibi judices: ait enim electionem illam non esse acerbam, quia viri sapientes et boni electi sunt judices; at esse acerbam, quia infensos Plancio edidisse Laterensis existimavit.

[i] *An vero nuper*] Probat exemplo a minori, inhumanam esse hanc editionem judicum; quia nuper qui in ultimo nempe judicio reus factus est, potuit tam multos rejicere, comprobantibus tot viris clarissimis; Plancius vero ex electis ex omni populo nullum poterit rejicere.

[k] *Ut in hunc et suam*] Si Laterensis produxisset tribum, e qua erat Plancius, et eas quas officiis suis, non largitione, observavit, non conquereretur Cicero de illius acerbitate judicii; sed potius reputaret Plancium ab ipsis judicibus absolutum, quos et testes Laterensis produxerat.

Digitized by Google

sed hunc, judicibus editis, qui testes iidem[9] esse possent, absolutum putarem: neque nunc multo secus existimo.[l] Cum enim has tribus edidisti, ignotis te judicibus uti malle, quam notis, indicavisti:[10] fugisti sententiam legis:[m] æquitatem omnem rejecisti: in tenebris, quam in luce,[11] causam versari maluisti. 43. Voltinia[12] tribus ab hoc corrupta:[n] Terentinam habuerat venalem. Quid[13] diceret apud Voltinienses, aut tribules suos judices? immo vero tu quid diceres? quem judicem ex illis aut tacitum[14] testem[o] haberes, aut vero etiam excitares? Etenim, si reus tribum[15] ederet, Voltiniam fortasse Plancius, propter vicinitatem ac necessitudinem suam, non edidisset: et, si quæsitor[16] edendus fuisset,[p] quem tandem potius, quam hunc C. Alfium,[17]

Pro *observatas*, C χ S T ς χ 1. 3. *servatas*: ψ *servatos*. Pro *tribus ederes*, C *ederunt*: H S T ς χ 1. ψ *ederent*: χ 3. *ederet*. Mox ex auctoritate Ms. Teeg. Orellius addidit *iis*, ante *jud. editis*.—9 C *iisdem*: χ 3. *idem*.—10 *Judicavisti* est in C S χ 1. 3. Ms. Teeg. et ed. Junt.—11 In ς est *lucem*. Statim post, voc. *causam* deest in χ. Verba *fugisti* ... *maluisti* in χ 3. omittuntur.—12 *Volitinia* in H ς ψ: *Volitania* in χ 1. Actutum *ad hoc* in eodem Ms.—13 In ψ *Qui*. Tum ς habet *Volitinienses*. Ante *tribules*, Orellius addidit præpositionem *apud*, ex Ms. Teeg. Mox post *tu*, verbum *versari* inseritur in χ 3. *Quid* ... *diceres* delevit C.—14 In χ 3. est *tantum*.—15 Ms. Teeg. aliique nonnulli, Junt. Lamb. Weiske et Orellius habent *tribus*. Mox ς præbet *Volitiniam*. Paulo post, in χ 3. est *per necessitudinem*: in ς *propter necessitatem ac vicissitudinem*. Pro *non edidisset*, in C est *vero edisset*: in ς χ 1. 3. *vero edidisset*. Ex auctoritate Ms. Teeg. Orellins sic dedit: *propter necessitudinem et vicinitatem, suam vero certe edidisset*.—16 In C H ς χ 1. Franc. 1. 2. et ed. 1472. est *quæstor*, suprascr. in C a recenti manu 'vel *quæsitor*.' Post hoc verbum Orellio inseritur *huic*, ex auctoritate Ms. Teeg.—17 Victorius et Franc. 1. habent *C. Alphium*: Schutz. e conjectura Ant. Augustini *C. Flavium*: in C

NOTÆ

l *Neque nunc multo secus existimo*] Id est, non propterea Plancium minus absolutum existimo; idque a signis probat, quia judices maluit habere, quibus incognitus, quam cognitus Plancius esset, &c.

m *Fugisti sententiam legis*] In eo non est Laterensis legis sententiam secutus, quod in Plancium reum, suam tribum, et aliam ab eo observatam, non produxerit.

n *Voltinia tribus ab hoc corrupta*] Profert Laterensis excusationem; simulque ostendit a Plancio corruptam illam tribum non esse, neque Terentinam habuisse venalem.

o *Tacitum testem*] Nullum tacitum testem haberet Laterensis, si tribus illas edidisset; quia nullus esset qui de Plancii innocentia non diceret testimonium.

p *Si quæsitor edendus fuisset*] Quæsitor dicitur, qui quæstioni et judicio præest. Præfuisset autem illi quæstioni Alfius, quem summopere, propter æquitatem, Plancius exoptabat.

Digitized by Google

quem habet, cui notissimus esse debet, vicinum,[18] tribulem, gravissimum hominem justissimumque, edidisset? [*p.* 268.] cujus quidem æquitas, et meæ similis voluntas[19] erga Cn. Plancii salutem, quam ille sine ulla cupiditatis suspicione præ[20] se fert, facile declarat, non fuisse fugiendum tribulem huic judicem, cui quæsitorem tribulem exoptandum fuisse videatis.

XVIII. 44. Neque ego nunc consilium reprehendo tuum, quod non[1] eas tribus, quibus hic maxime notus erat, edideris: sed a te doceo consilium non servatum senatus.[q] Etenim quis te tum[2] audiret illorum? aut quid diceres? sequestremne[r] Plancium? respuerent aures; nemo agnosceret; repudiaretur.[3] An gratiosum? illi libenter audirent: nos non timide confiteremur. Noli enim putare, Laterensis,[4] legibus istis, quas senatus de ambitu sancire voluerit, id esse actum, ut suffragatio,[s] ut observantia, ut gratia tolleretur. Semper fuerunt boni viri, qui apud tribules suos gratiosi esse vellent.[5] 45. Neque vero tam durus in plebem

Alscuum: in H *Alsium*: in ς *Alfrum*: in χ 1. *Alfrus*.—18 *Quem vicinum* Schutz. qui susp. hunc locum ita legendum: *cui notissimus esse debet, quem habet vicinum, &c.* Ern. maluit legi *debeat*. Post voc. *hominem* χ addidit *esse tribuisti*. Paulo post, in χ 3. est *edidisti*.—19 Orellius, ex Ms. Erf. et Teeg. dedit *et ea voluntas*: C T ς χ 1. 3. Ven. *et mea voluntas*: Junt. *et mera voluntas*: Crat. *et mea simul voluntas*: H *et sua voluntas*. Mox pro *Plancii* in ς χ 3. est *Plancium*. —20 *Per* in ς. Porro *fugiendos tribules huic judices* sex Oxon. Mss. Erf. Teeg. ed. Garaton. Oliv. et Orell. probante Grævio. Mox Franc. 1. 2. et ed. 1472. *cui quæstorem*. Denique *explorandum* legitur in χ 3.

CAP. XVIII. 1 ς χ 1. ψ, et Teeg. omiserunt negativam particulam *non*. Mox Orell. e Ms. Teeg. edidit *quibus erat hic maxime notus*. Pro *hic*, in χ 1. est *nunc*: et *max. motus* in χ 3. Tum ante *edideris* ψ addidit *non*.—2 In C ς *cum*: in χ 3. *non*.—3 Ex auctoritate Ms. Erf. et Teeg. Orellius edidit *repudiarent*. Statim post, pro *an* C habet *aut*. Paulo post, *nos* in χ 3. deest.—4 In T *Laterenensis*. Mox in χ 3. *de amb. sentire*. Deinde C habet *ut suffragio*.—5 In χ 1. *gratiosissimi esse debent*. Statim post, *vero* omisit Ms. Teeg. et pro *durus* in ψ scribitur

NOTÆ

[q] *Consilium non servatum senatus*] Mens senatus fuit, ut in crimine sodalitii ex tribu rei testes et judices producerentur; id autem in Plancii causa non factum est.

[r] *Sequestrem*] Sequester, seu divisor dicebatur, apud quem pecuniæ deponebantur.

[s] *Suffragatio*] Senatus suffragationem tribulium erga competitores permittit.

Digitized by Google

noster ordo[t] fuit, ut eam coli nostra modica[6] liberalitate noluerit: neque hoc liberis nostris interdicendum est, ne observent tribules suos, ne diligant, ne conficere[7] necessariis suis[m] suam tribum possint, ne par ab iis munus in sua petitione respectent:[n] hæc enim[8] plena sunt officii,[o] plena observantiæ, plena etiam antiquitatis.[u] Isto[9] in genere et fuimus ipsi, cum ambitionis[x] nostræ[10] tempora postulabant; et clarissimos viros esse vidimus, et hodie esse videmus quamplurimos gratiosos. Decuriatio tribulium,[11] [y] descriptio populi, suffragia largitione devincta, severitatem senatus, et bonorum omnium vim ac dolorem excitarunt. Hæc doce, hæc profer,[12] huc incumbe, Laterensis, decuriasse[z] Plancium, conscripsisse, sequestrem fuisse,[a] pronuntiasse,[13] divisisse: tum mirabor, te iis armis uti, quæ tibi lex dabat, noluisse: tribulibus enim[14] judicibus,[b]

[m] *Reddere amicis suis.* [n] *Expectent.* [o] *Beneficii.*

dirus.—6 In H ς χ 1. *a modo.* Actutum *libertate* in T ς χ 3. et Ms. Dresd. Pro *noluerit* C χ 3. habent *voluerit.* Mox voc. *hoc* in C omittitur. In ψ legitur *interd. esse.*—7 Edd. vett. et Lamb. *reficere.* Mox *in his* habet Lamb. Pro *munus* in C *minus:* in χ 3. *mirans.* Paulo post in T *respicerent.*—8 *Cum* in χ 1. Mox pro *officii* χ habet *officiis.*—9 In H *Hoc.* Tum *et* ante *fuimus* delevit H.—10 *Nostra* legitur in C H χ 1. 3. ψ, et edd. ante Grut. Mox pro *videmus,* C H ς χ 1. habent *volumus:* χ 3. *nolumus.*—11 *Tribuum* habet H.—12 *Hoc doce, hoc profer* habet C. *hunc incumbe* in χ 1. 3. *Laterenensis* in T.—13 In ψ *provincias se.* Statim post, in C *dividisse:* in ψ *dimisisse.* Mox pro *te,* ante *iis,* H habet *et.* Deinde pronomen *tibi,* ante *lex,* χ 3. abest. Pro *noluisse* χ 1. præbet *divisisse.*—14 *Cum* in χ 3. Porro pro *vultus* ψ habet *vultu.*

NOTÆ

[t] ***Noster ordo***] Senatores non tam duri fuere, ut legibus gratiam et humanitatem tolli voluerint.

[u] ***Antiquitatis***] Ita egerunt majores, ut exemplum humanitatis in isto genere suffragationis, gratiæ et observantiæ dederint.

[x] ***Ambitionis***] Horum officiorum ipse Cicero se dedisse exemplum profitetur, cum consulatum postulavit.

[y] ***Decuriatio tribulium***] Objecit Laterensis Plancium coivisse cum tribubus, et corrupisse populum: decuriare vero et convocare populum, et conventus seu convivia facere, idem significant. Id porro fiebat a candidatis.

[z] ***Decuriasse***] Jam refutat Cicero, per tribus populum distinxisse, pecuniam promisisse, eamque consignasse, ut suffragia populi corrumperet.

[a] ***Sequestrem fuisse***] Sequestrem fuisse negat, id est exercitatum fuisse in tribubus corrumpendis.

[b] ***Tribulibus enim judicibus***]. Ratio-

Digitized by Google

non modo severitatem illorum, si ista vera sunt, sed ne vultus quidem ferre possemus. 46. Hanc tu rationem[15] cum fugeris,[c] cumque eos judices habere nolueris, quorum in hujus delicto cum scientia[16] certissima, tum dolor gravissimus esse debuerit; quid apud hos dices,[17] qui abs te taciti requirunt, cur hoc sibi oneris imposueris, cur se potissimum delegeris, cur denique se divinare[18] malueris, quam eos, qui scirent, judicare? XIX. Ego Plancium, Laterensis,[19] et ipsum gratiosum esse dico, et habuisse in petitione multos cupidos[d] sui, gratiosos; quos tu si sodales vocas,[e] officiosam amicitiam nomine inquinas criminoso;[20] sin, quia gratiosi sunt, accusandos putas;[f] noli mirari, te id, quod tua dignitas postularit, repudiandis gratiosorum amicitiis non esse assecutum. 47. Jam, ut ego doceo[g] gratiosum esse tribulibus[1] Plancium, quod multis benigne fecerit, pro multis spoponderit, in operas plurimos[2]

—15 *Curationem* C. Paulo infra, C H S T χ 1. 3. et Lamb. *hos judices:* ς *hoc judicium.* Tum pro *nolueris* C ς χ 1. 3. *volueris.* Mox *ejus delicto* legitur in Junt.—16 *Tum scientia* scribitur in Junt. et Schutz. *tum sententia* in C ψ: *conscientia* in H ς: *tu sententia* in χ 3. Actutum H ς χ 1. præbent *tamen dolor.*—17 χ 1. *duces.* Tum ψ *tacite req.* Pro *cur hoc* χ 3. dedit *cur hec.*—18 Pronomen *se* in T deest; et in H punctis subnotatur: in χ 3. *se divina re.*

CAP. XIX. 19 In T *Laterenensis.* Mox in Franc. scribitur *sui cupidos gratiosos.*—20 *Vitioso* in χ 3. Tum *gratiosi sint* habet Ms. Teeg. Pro *mirari*, statim post, in H ς χ 1. legitur *me.*—1 Ex auctoritate Ms. Erf. et Teeg. Orellius dedit *grat. esse in sua tribu:* in Ven. utraque et Junt. *tribubus:* Lamb. e conjectura, *apud tribules.* Pro *tribulibus* C H S T χ 1. 3. habent *tribu:* ς *tribui.* Mox χ 1. habet *denique fecerit.* Tum in ς est *spopondit.*—2 *Plurimo-*

NOTÆ

nem reddit, quare hæc omnia Plancius non fecerit; quia si habuisset judices ex eadem tribu, horum omnium cognitionem habuissent.

[c] *Hanc tu rationem cum fugeris*] Jam fraudulenter Laterensem egisse probat, quod judices habere noluerit, qui scirent utrum a Plancio corrupta esset tribus sua, sed eos, qui, cum contra legis sententiam ab eo editi sint, nesciunt an Plancius tribus pecunia corruperit.

[d] *Multos cupidos*] Docet Plancium habuisse multos sui honoris cupidos, qui honori suo faverunt.

[e] *Sodales vocas*] Sodales illos Plancii amicos vocat in malam partem, quasi nempe ambitus sui socios: at in hoc Laterensem arguit.

[f] *Accusandos putas*] Quia Laterensis gratiosorum amicitias repudiavit, ideo non est petitionem assecutus.

[g] *Jam, ut ego doceo*] Docet jam quare Plancius tam gratus suis tribulibus fuerit.

Digitized by Google

patris auctoritate et gratia miserit; quod denique omnibus officiis per se, per patrem, per majores suos totam Atinatem [3] præfecturam comprehenderit; sic tu doce, sequestrem fuisse, largitum esse, conscripsisse, tribules decuriavisse: [4] quod si non potes, noli tollere ex ordine nostro liberalitatem, [5] noli maleficium putare esse gratiam, noli observantiam sancire pœna.

Itaque hæsitantem [6] te in hoc sodalitiorum tribuario crimine,[h] ad communem ambitus causam [i] contulisti, in qua desinamus aliquando, si videtur, vulgari et pervagata declamatione [7] contendere: sic enim tecum ago. 48. Quam tibi commodum est, unam tribum delige tu: doce (id,[8] quod debes) per quem sequestrem, quo divisore [k] corrupta sit. Ego,[9] si id facere non potueris, (quod, ut opinio mea fert, ne incipies quidem) per quem [10] tulerit, docebo. Estne hæc vera contentio? placetne sic agi? Non possum magis [11] pedem conferre (ut aiunt) aut propius accedere. [*p.* 269.] Quid taces? quid dissimulas? quid tergiversaris? etiam atque [12] etiam insto atque urgeo, insector, posco, atque adeo flagito crimen: quamcumque tribum, inquam,[13] delegeris, quam tulerit Plancius, tu ostendito, si poteris,

rum in C: *plurimas* in ϛ χ 1. et Dresd.—3 C *Attinatem:* χ 1. *Attinitatem:* ϛ *Atinatem profecturam.* Deinde pro *doce* in χ 3. est *doces.*—4 *Conscripsisse tribules, decuriavisse* distinguit Junt. *tribulos* est in χ 3. ψ.—5 *Libertatem* in C T χ 3. Tum *noli* omittit χ 1. Mox pro *pœna* Ms. Dresd. dedit *pœnam.*—6 H ϛ χ 1. ψ, et Franc. 1. *hæsitante.* Deinde in C legitur *tribunariis crimen:* in H *tributario crimine.* Mox pro *contulisti* H habet *detulisti.*—7 *Pervulgata decl.* edd. nonnullæ: *declinatione* in χ 1. Pro *sic* χ 1. dedit *sin.* Mox in χ 3. scribitur *Quid tibi.*—8 *Delige: tum doce id* Junt. confirmans Gul. suspicionem.—9 *Ergo* in C. Actutum in χ 3. *non poteris.*—10 *Per quas* conjecit Weiske. Paulo post, *Et ne* habet χ 3. Actutum *vera ista* in χ. Tum pro *agi* C præbet *agere.*—11 *Num possum magis?* dedit Orell. ex Ms. Teg. Hanc lectionem quondam conjecit Gulielm. probante Grutero. Paulo infra, Ms. C dedit *proprius.*—12 *Atque* omiserunt T χ 3. Pro *urgeo* C T *urgeor:*

NOTÆ

[h] *Tribuario crimine*] Tribuarium crimen de corruptis pecunia tribubus dicitur.

[i] *Ad communem ambitus causam*] Quia Laterensis non potuit arguere Plancium tribuarii criminis, agit contra eum ambitus, quasi omnium legum reus esset, quæ contra ambitiosos latæ sunt.

[k] *Quo divisore*] Divisor dicebatur, qui dividebat pecuniam in tribus, quæ apud sequestrem deposita erat.

Digitized by Google

vitium: ego, qua ratione tulerit,[p] docebo: nec[14] erit hæc alia ratio[l] Plancio ac Laterensi.[15] Nam ut, quas tribus tu tulisti,[m] si jam[16] ex te requiram, possis, quorum studio tuleris, explicare; sic ego hoc[17] contendo, me tibi ipsi adversario, cujuscumque tribus rationem poposceris, redditurum.

XX. 49. Sed cur ego[18] sic ago? quasi non comitiis jam superioribus sit Plancius designatus ædilis. Quæ comitia primum habere cœpit consul,[n] cum[19] omnibus in rebus summa auctoritate, tum harum ipsarum legum ambitus auctor:[o] deinde habere cœpit subito, præter opinionem omnium;[20] ut ne, si cogitasset quidem quispiam largiri, daretur spatium comparandi. Vocatæ tribus:[p] latum suffragium: descriptæ,[1] renuntiatæ: longe plurimum valuit

[p] *Prensarit.*

H *rogo.* In Ms. Erf. est *insequor, urgeo.*—13 χ 1. *in qua:* ψ *unquam.*—14 *Ne* in χ 1. Statim post, *hæc* in C χ 3. deest.—15 In T *Laterenensi.* Ex auctoritate Ms. Erf. et Teeg. Orellius dedit *Plancio, ac tibi, Laterensis:* Junt. *atque Laterensi.* Actutum habet Lamb. *Nam ut tu, quas tribus tulisti.* Pro *ut*, C S T χ 1. 3. *in.*—16 C H, et Franc. 1. *sententiam suam:* ς *suas:* χ 1. 3. *suam.* Postea, C habet *studiorum quorum.* Mox verbum *tuleris* in χ 1. omittitur.—17 *Hoc* deest in H: in ψ legitur *hæc.* Tum *ipsi*, post *tibi*, C T, et ed. Junt. abest. Denique pro *cujuscumque* in χ 3. *cujusque.*

CAP. XX. 18 Pronomen *ego* deest in Erf. Barb. et Græv. Verbum *primum*, ante *habere*, in Franc. 1. omittitur.—19 *Tum* in C H ς χ 1. et ed. Manut. Mox pro *auctoritate* in H est *constantia:* in ψ *auctoritate, constantia:* pro *harum*, in C et ed. Lamb. *earum.* Voc. *legum* omisit χ 3.—20 In H ψ est *hominum.* Mox in χ 3. *quidam quispiam.* Pro *daretur* in χ 1. legitur *dedit.*—1 *Diribitæ* in Ms. Erf. *rescriptæ* in C T χ 3. Paulo infra, in ς *voluit Planc.*

NOTÆ

[l] *Nec erit alia ratio*] Ait Cicero se non alia ratione usurum pro Plancio, quam pro Laterensi.

[m] *Tulisti*] Ferre tribum est eam sibi suffragantem habere; quærit autem quarum tribuum suffragia cum sua habuerit: quod enim in Plancio Laterensis arguit, idem in Laterensi Plancius arguere potest.

[n] *Cœpit consul*] Probabile est tum consules fuisse L. Domitium Ænobarbum, et Appium Claudium Pulchrum: uter autem habuerit comitia, incertum est.

[o] *Legum ambitus auctor*] Leges et senatusconsulta intelligit, quæ propter nimiam ambitus licentiam tum lata sunt: removet autem suspicionem voluntatis et facultatis, a tempore.

[p] *Vocatæ tribus*] Ad sententiam dicendam vocatæ sunt subito, quas idcirco corrumpere non potuit Plancius.

Digitized by Google

Plancius:[q] nulla largitionis nec fuit, nec esse potuit suspicio. An tandem[2] una centuria[r] prærogativa tantum habet auctoritatis, ut nemo unquam prior eam tulerit, quin renuntiatus sit; tu, aut his ipsis comitiis consularibus,[s] aut certe in illum annum,[t] ædilem Plancium factum[3] miraris, in quo non exigua pars populi, sed universus populus voluntatem suam declararit? cujus in honore non unius tribus pars, sed comitia tota comitiis fuerint prærogata?[4][u] 50. Quo quidem tempore,[x] si[5] id, Laterensis, facere voluisses, aut si gravitatis esse putasses tuæ, quod multi nobiles sæpe fecerunt, ut, cum minus valuissent[6] suffragiis, quam putassent, postea, prolatis[9] comitiis, prosternerent se, et populo Romano, fracto animo atque humili suppli-

[9] *Dilatis.*

in χ 1. *noluit Planc.*—2 *Ain tandem? una, &c.* Ms. Teeg. Statim post, *prærogata* legitur in ψ et Franc. 1.—3 Orellius e Teeg. et quatuor Mss. Oxon. dedit *sit aut iis ipsis comitiis consul, aut certe in illum annum: ædilem tu Plancium factum, &c.* In Franc. 1. *aut his comitiis consularibus, aut certe:* in Dresd. *aut ipsis comitiis consularibus, aut certe:* in Franc. 2. et ed. 1472. *aut his ipsis comitiis consul, aut certe:* ed. Mediol. *aut his ipsis comitiis consularibus? aut certe.* Tum in Franc. 1. *in illum annum? ædilem Plancium factum, &c.* in ed. 1472. Mediol. et Franc. 2. *in illum ædilem tu Plancium factum, &c.* Post *factum* ψ addidit *esse.*—4 In Erf. et Pitb. deest *comitiis.* Tum *fuerit* Erf. Postea *prærogativa* Erf. Teeg. Pith. quatuor codd. Oxon. ed. 1480. Junt. Græv. et Orellius.—5 In χ 3. *at si.* Tum in Ms. Teeg. *Laterensis, si id:* in T legitur *Laterenensis.* Postea, *esse* ante *putasses* in χ 3. deest.—6 In χ 3. est *maluissent.* Mox H habet *collatis comitiis.* Paulo infra, particulam *et*, ante

NOTÆ

[q] *Valuit Plancius*] Suffragiorum nempe numero superior fuit Plancius, quæ longe plura quam Laterensis habuit.

[r] *Una centuria*] Intelligitur pars unius tribus in comitiis centuriatis, quam dicit tantam habere auctoritatem, ut ejus primam sententiam reliquæ fere omnes sequi soleant in secundis suffragiis.

[s] *Comitiis consularibus*] Comitia quæ a consule habentur, consularia dicuntur.

[t] *In illum annum*] Sequenti anno Plancius ædilis factus est.

[u] *Sed comitia tota comitiis fuerint prærogata*] Quanto omnium studio Plancius ædilis factus fuerit, ostendit; quia non una tantum tribus pars, sed omnia comitia in ejus gratiam suffragium tulerunt: per 'comitia' autem 'tota,' secunda intelligit, quæ, primis habitis, a consule prærogata sunt. 'Prærogare' autem, est rogatione præponere.

[x] *Quo quidem tempore*] Rationem reddit cur repulsam Laterensis tulerit; quia nempe elato animo quam supplici apud populum esse maluerit.

Digitized by Google

carent; non dubito, quin omnis ad te conversura se[7] fuerit multitudo. Nunquam enim nobilitas, integra præsertim atque innocens, a populo Romano supplex repudiata fuit. Sed, si tibi gravitas tua, et magnitudo animi, pluris fuit, sicut[8] esse debuit, quam ædilitas; noli, cum habeas id, quod malueris, desiderare id, quod minoris putaris. Equidem primum ut honore dignus essem, maxime semper laboravi: secundo ut existimarer:[9] tertium mihi fuit illud, quod plerisque primum est, ipse honos:[r] qui iis denique debet[10] esse jucundus, quorum dignitati populus Romanus testimonium, non beneficium ambitioni, dedit.[s]

XXI. 51. Quæris etiam, Laterensis,[11] quid imaginibus tuis,[y] quid ornatissimo atque optimo viro, patri tuo, respondeas mortuo. Noli ista meditari: atque illud cave potius,[12] ne tua ista querela dolorque nimius ab illis sapientissimis viris reprehendatur. Vidit enim pater tuus, Appium Claudium,[13][z] nobilissimum hominem, vivo patre suo, potentissimo et clarissimo cive, C. Claudio,[14] ædilem non esse factum, et eundem sine repulsa factum esse consulem:

[r] *Magistratus.*
[s] *Quos populus Romanus fecit propter dignitatem, non propter ambitionem.*

populo, delevit H.—7 C *censura:* Weiske *conversa:* Mss. Teeg. Dresd. Franc. 1. sex Oxonn. alii codd. Arusianus, ed. Rom. et Ven. omittunt *se.* Mox Mss. Erf. Teeg. Græv. et Orell. post *enim,* addunt voc. *fere.* Pro *innocens* H dedit *nocens.* Statim post, præpositio *a* omittunt Ven. Junt. et Crat.—8 *Sicuti* edidit Orell. ex auctoritate Ms. Teeg. Paulo infra, pro *noli* ψ habet *nolis.*—9 χ 1. *existimer:* ψ *existimaret.* Deinde *ut plerisque* scribitur in C: et pro *iis* in χ 1. est *is.*—10 C *debuit.* Tum in ψ *dignitatem.*

CAP. XXI. 11 In ς *enim, Laterensis:* in T *etiam, Laterenensis.*—12 In Mss. nonnullis et Græv. est *atque illud potius cave:* in Frenc. 1. *atqui illud cave potius.* Actutum in ς legitur *querenda dolorque.* Deinde pro *nimius* in χ 3. est *minus.*—13 χ 3. nonnulli Mss. et Græv. habent *Clodium.* Mox *vivo fratre suo* conjecit Borghesius in Giornale Arcadico, Nov. 1825. p. 234. Paulo post, pro *cive,* in χ 1. 3. est *civi.*—14 *Clodio* in Græv. et Mss. nonnullis.—

NOTÆ

[y] *Imaginibus tuis*] Loquitur de imaginibus majorum, quæ in familia, ad dignitatem asservabantur: confirmat autem exemplis, quod dixit, nobilibus sæpe alios anteponi.

[z] *Appium Claudium*] Appius Claudius pater fuit P. Clodii, quem toties Cicero insequitur. Is vero Claudius consul fuit cum Perpenna.

Digitized by Google

vidit, hominem sibi maxime conjunctum, egregium virum, L. Volcatium:[15] [a] vidit, M. Pisonem[b] in ista ædilitate, offensiuncula[t] accepta, summos a populo Romano esse honores[c] adeptos. Avus vero tuus, et P. Nasicæ,[d] tibi ædiliciam prædicaret[u] repulsam, quo cive neminem ego statuo[16] in hac republica fortiorem; et C. Marii, qui duabus ædilitatis[e] acceptis repulsis,[17] septies consul est factus: et L. Cæsaris,[f] Cn. Octavii,[g] M. Tullii;[h] quos omnes scimus ædilitate præteritos, consules esse factos. 52. Sed quid ego ædilicias repulsas[18] colligo? quæ sæpe ejusmodi habitæ sunt, ut iis, qui præteriti essent, benigne a populo factum[19] videretur. Tribunus militum, L. Philippus,[i] sum-

[t] *Repulsa.* [u] *Narraret palam.*

15 In C *Voltacium.* Verba *hominem* ... *vidit* in χ 1. omittuntur. Mox, *Ista in ædil.* Prisc. p. 614. ed. Putsch. Statim infra, *offensiuncula una acc.* habet C. Deinde pro *adeptos* in χ 3. est *adepto.* Mox pro prænomine *P.* in χ 1. scribitur *pater:* pro *prædicaret* in ς est *prædicare:* pro *cive* in χ 3. *civem.*—16 *Statuo ego* in Junt.—17 Ex auctoritate Ms. Erf. Orellius dedit *repulsus,* non improbante Grævio. In ς *repulsis* omittitur. Voc. *est,* ante *factus,* deest in C: in χ 3. legitur *esse.* Tum *Cn. Optavii* habet C: in χ 3. et Ms. Pith. non legitur *M. Tullii.*—18 Post *repulsas* additur *esse* in χ 3.—19 *Esse* post *factum* in eodem Ms.—

NOTÆ

[a] *L. Volcatium*] Volcatius ille Tullus dictus est; consul autem fuit cum Lepido.

[b] *M. Pisonem*] Marcus Piso M. Seio populi Romani suffragiis postpositus est.

[c] *Summos honores*] Dignitatem consularem intelligit, qua nulla Romæ clarior fuit.

[d] *P. Nasicæ*] Nasica ille, togatæ potentiæ clarissimum lumen, Gracchum interfecit: cum autem ædilitatem peteret, accepit manum cujusdam rustici, ut sibi suffragari vellet, quam cum callosam sensisset, ut erat facetus, ait, Puto te manibus ambulare; quam vocem ægre tulit rusticus, et ad suos contribules detulit, qui, arbitrati se ab homine nobili derideri, sua illi suffragia denegarunt. Vide Val. lib. VII. cap. 5.

[e] *Duabus ædilitatis*] Duo fuerunt ædilium genera; alii curules, alii plebeii dicebantur, de quibus eodem die comitia habebantur. Marius, ædilitatem curulem rogans, repulsam passus, aliam petivit, quam etiam non obtinuit. Vide Plut. in ejus vita.

[f] *L. Cæsaris*] Livius lib. LXXIX. refert hunc fuisse consulem ante Marii et Sullæ bella civilia.

[g] *Cn. Octavii*] Cn. Octavius consul collegam suum Cornelium Cinnam, perniciosas leges molientem, e civitate ejecit bello civili; a quo postea, cum eum in urbem recepisset, occisus est.

[h] *M. Tullii*] Consule hoc M. Tullio facta sunt senatusconsulta de rebus, quæ ad imperium pertinebant, vendendis.

[i] *L. Philippus*] Philippus consul

Digitized by Google

ma nobilitate et eloquentia; quæstor C. Cœlius,[20][k] clarissimus ac fortissimus adolescens; [*p.* 270.] tribuni plebis P. Rutilius Rufus,[1][l] C. Fimbria,[m] C. Cassius,[1][n] Cn. Orestes,[o] facti non sunt: quos tamen omnes consules factos scimus esse. Quæ tibi ultro pater,[2] et majores tui, non consolandi tui gratia, dicerent,[3] neque vero, quo te liberarent aliqua culpa,[x] quam tu vereris, ne a te suscepta[y] videatur; sed ut te ad cursum istum tenendum, quem a prima ætate suscepisti, cohortarentur: nihil est enim,[4] mihi crede, Laterensis, de te detractum:[z] detractum dico?[5] si, mehercules, vere, quod accidit, interpretari velis, est aliquid etiam de virtute significatum tua. XXII. Noli enim existimare,[6] non magnum quendam motum[p] fuisse illius petitionis tuæ, de qua, ne aliquid jurares, destitisti. Denuntiasti, homo adolescens, quid de summa republica[7] sen-

[x] *Ut excusent.* [y] *Admissa.* [z] *Diminutum de tuo honore.*

20 In χ 1. est *Q. Cecilius:* in C H S T χ 3. Ms. Teeg. edd. ante Manut. et Weiske *Q. Cœlius.* Alii *C. Cœlius.* Mox *tribunus plebis* agnoscit ψ. Statim infra prænomen *P.* deest in C H T ϛ χ 1. 3. ψ: *P. Rut. Ruffus* habet C.—1 *C. Crassus* est in Junt.—2 χ 1. 3. *patres.*—3 *Dicent* scribitur in C H χ 1. 3. Ms. Teeg. ed. Rom. et Orell. Paulo infra, *liberent* . . . *cohortentur* omnes Mss. et edd. præter Lamb. Ern. et Schutz. qui e conjectura Manutii dederunt *liberarent* . . . *cohortarentur.* Pro *quam tu* C habet *qua tu.*—4 Voc. *enim* deest in C. Postea, in T est *Laterenensis.*—5 Verbum *detractum,* ante *dico,* C H S T χ 1. 3. ψ abest. In ed. 1472. sic legitur: *de te detractum dico si me hercule:* in edd. vett. nonnullis, *de te detractum. Dico si me hercules.* χ 3. habet *me hercule:* ψ, Ms. Teeg. Junt. Weiske et Orell. *mehercule.*

CAP. XXII. 6 In C *existimari.* Mox, pro *jurares* idem Ms. habet *juvare.*—7 In C T ψ *rep.* In Ms. Teeg. edd. nonnullis ante Lamb. Oliv. et Weiske,

NOTÆ

fuit cum Sexto Julio Cæsare anno ante bellum sociale: vir fuit magno ingenio; de quo Cic. De Off. lib. II. et De Orat. lib. II.

[k] *C. Cœlius*] Cœlius Caldus consul fuit cum L. Domitio Ænobarbo, an. 659.

[l] *Rutilius Rufus*] Consul fuit cum Cn. Mallio.

[m] *C. Fimbria*] Fimbriæ meminit Cic. in Orat. pro Rabir. perduellionis reo. Consul fuit cum Mario.

[n] *C. Cassius*] Cassius consul fuit cum Domitio Ænobarbo.

[o] *Cn. Orestes*] Orestes consul fuit cum Lentulo Sura, A. U. C. 682.

[p] *Non magnum quendam motum*] Indicat aliquam fuisse populi famam cum tribunus factus est, et destitit de sua illa petitione, ne juraret in legem, quam de agris Cæsar tulit, in qua de populi commodis agebatur.

Digitized by Google

tires: fortius tu quidem, quam nonnulli defuncti honoribus,[a] sed apertius, quam vel ambitionis,[b] vel ætatis tuæ ratio postulabat. 53. Quamobrem in dissentiente populo noli[8] putare, nullos fuisse, quorum animos tuus ille fortis animus offenderet: qui te incautum fortasse nunc tuo loco demovere[9] potuerunt, providentem ante et præcaventem nunquam certe movebunt.

An te[10] illa argumenta duxerunt?[c] Dubitabitis, inquit,[11] quin coitio facta sit,[q] cum tribus plerasque cum Plotio tulerit Plancius? An una fieri[12] potuerunt, si una tribus non tulissent? At nonnullas punctis[13] pæne totidem. Quippe cum jam facti prope superioribus comitiis declaratique venissent: quanquam ne id[14] quidem suspicionem coitionis habuerit: neque enim unquam majores nostri sortitionem constituissent ædiliciam,[r] nisi viderent accidere posse, ut

[a] *Magistratibus.* [b] *Petitionis.* [c] *Persuaserunt tibi.*

legitur *reipublicæ.*—8 *Nulli* in ς. Paulo infra, pro *incautum*, C habet *in cunctum.*—9 *Dimovere* ed. Rom. Ven. utraque, Junt. et Crat. Actutum verba *providentem ante* desunt in C: in H est *prævidentem ante:* in χ 1. Ms. Teeg. et Lamb. *providentem autem.* Mox pro *movebunt* Ern. conjecit *demovebunt.*—10 In χ 1. est *Ante:* Orellius suspicabatur legendum *At te ... duxerunt:* in ς χ 1. est *dixerunt.*—11 *Dubitatis, inquit* legitur in Mss. Teeg. sex Oxonn. et aliis, nonnullis edd. vett. et Crat. *dubitabitis, inquis* Weiske. Tum pro *coitio* C dedit *contio*, suprascr. a manu recenti *coecio:* H ς *tortio:* χ 1. *tertio:* χ 3. *concio.* Deinde, pro *Plotio* χ 3. habet *Plancio.*—12 In C ς χ 1. est *Anima fieri:* in H *An vere fieri:* in χ 3. *An fieri:* in Franc. 1. *An non fieri:* in Franc. 2. et ed. 1472. *An annua fieri:* in Ms. Dresd. *An vero fieri.*—13 *An nonnullas punctis* est in Erf. Teeg. Mss. quibusdam, Ven. et Junt. *Cum nonnullas punctis* Naug. et Cam. *Cum punctis nonnullas* Lamb. 1566. *An* scribitur in C H T ς χ 1. 3. Pro *nonnullas* in T *vero nullis:* in χ 3. *nonnullis.* Tum in H legitur *puncti.* Pro *pæne* in Franc. 1. *fere* scribitur. Mox *Quippe; cum* distinxit Schutz. Statim post, *jam factis* est in C H ς χ 1. 3. ψ. Tum *pro se* in ς: *declaratisque* in C.—14 Verbum *id* deest in χ 3. Dein pro *coitionis*, C habet *contionis*, suprascr. a manu recenti *coecionis:* H ς *tortionis:* χ 1. *tertionis.* Paulo infra, in H χ 1. est *sortionem:* in Franc. 1. *consortitionem.*—

NOTÆ

[q] *Coitio facta sit*] Contendebat Laterensis quod facta esset contentio et conspiratio sodalitatis inter Plotium et Plancium. Dicuntur autem competitores coire, quando se mutuo juvant in ambiendo. Respondet vero iis qui coisse Plancium arguebant.

[r] *Sortitionem ædiliciam*] Licet plures haberent suffragia pro ædilitate, duo tamen creabantur: quare si pares essent suffragiis, sortiebantur magistratum; si duo vero aliis superiores essent suffragiis, sine sortitione ædiles renuntiabantur.

Digitized by Google

competitores pares suffragiis essent. 54. Et ais, prioribus comitiis[s] Aniensem a Plotio,[15] [t] Terentinam a Plancio tibi esse concessam: nunc ab utroque eas avulsas,[d] ne[16] in angustum venirent.[e] Quam convenit, nondum cognita populi voluntate,[u] hos, quos jam tum conjunctos fuisse dicis, jacturam suarum tribuum, quo[17] vos adjuvaremini, fecisse; eosdem, cum jam essent experti, quid valerent, restrictos et tenaces fuisse? Etenim verebantur, credo, angustias:[x] quasi res[18] in contentionem aut in discrimen aliquod posset venire.[19] Sed tamen tu an Plotium, virum ornatissimum, in idem crimen vocandum judicas? an dicis eum te arripuisse,[20] [f] a quo non sis rogatus? Nam quod questus es,

[d] *Remotas.* [e] *Haberent pauciora suffragia.*
[f] *Accusasse te Plancium.*

15 Ex auctoritate Mss. Erf. et Teeg. Orellius dedit *a Plotio Pedio:* in ς est *Aniensem A. potius Plodio:* in χ 1. *Aniensem A. Potius Plodio:* in χ 3. *Anensem a Plotio Plodio:* in ψ *Aniensem a plotius plodio.* Tum in C est *Tarantinam.* Præpositio *a*, ante *Plancio,* deest in H et Ms. Erf. Paulo infra *esse avulsas* legitur in Franc. 1.—16 *Non* in C. Tum in eodem Ms. *Quam cognitam nundum convenit.*—17 *Qua* habet C: *quos* ψ. Pro *vos* in C H est *nos.* Tum in χ est *adjuvarem ni:* in ψ *juvare admiremini.* Pro *fecisse* ψ dedit *infecisse.* —18 Verba *quasi res* in χ 3. omittuntur. Statim post *in contionem* est in C H.—19 Vocc. *posset venire* desunt in χ 3. *posse evenire* est in ψ.—20 E Ms. Erf. Junt. et Garaton. Orellius hunc locum sic dedit: *Sed tamen tu A. Plotium, virum ornatissimum, in idem crimen vocando indicas, eum te arripuisse, &c.* Edd. vett. nonnullæ et sex Oxoun. Mss. omittunt *an dicis.* Pro *tamen,* in ς χ 1. est *tum:* hoc verbum in χ 3. deest. Mox pro *quod questus* C dedit *conquestus.* Pronomen *te,* ante *testes,* χ 3. abest. Tum in C χ 3. est *Voli-*

NOTÆ

[s] *Prioribus comitiis*] In petitione ædilitatis bis habebantur comitia, in secundis renuntiabantur ædiles. Objiciebatur autem, in primis comitiis Plotium Laterensi tribum Aniensem, et Terentinam Plancium concessisse, et a Laterensi quasi per vim avulsas fuisse; ne si Laterensi eædem posterioribus comitiis concederentur, de sua creatione dubitarent.

[t] *A Plotio*] Plotius erat e tribu Aniensi, et Plancius e Terentina, quibus duabus illis postremis tribuum numerus auctus est.

[u] *Nondum cognita populi voluntate*] Jam vero respondet Cicero probabile non esse, quod suarum tribuum suffragia perdere voluerint, cum nondum de populi voluntate certi essent, qui suffragiorum avarus videbatur.

[x] *Verebantur angustias*] Ironia, quasi esset cur timerent ne sibi suffragia deessent. Non est quod vereatur Plotius ne propter idem ambitus crimen veniat in judicium, quia ille quoque ædilis designatus est.

Digitized by Google

plures te testes habere de Voltinia, quam quot[1] in ea tribu puncta[g] tuleris; indicas, aut eos testes te adducere, qui, quia nummos acceperint,[2] te præterierint; aut, te ne gratuita quidem eorum suffragia tulisse.[y] XXIII. 55. Illud vero crimen de nummis, quos in circo Flaminio[z] deprehensos esse dixisti, caluit re[3] recenti:[a] nunc in causa refrixit. Neque enim, qui[4] illi nummi fuerint, nec, quæ tribus,[b] nec, qui divisor, ostenderis. Atque is quidem, eductus[5] ad consules, qui tum in crimen vocabatur,[h] se inique a tuis jactatum graviter querebatur: qui si erat divisor, præsertim ejus, quem tu habebas reum, cur abs te[6] reus non est factus? cur non ejus damnatione aliquid ad hoc judicium præjudicii comparasti?[c] Sed neque tu[7] habes hæc, neque eis confidis: alia te ratio,[d] alia cogitatio ad

[g] *Suffragia.* [h] *Reus dicebatur deprehensus.*

tinia.—1 *Quod* est in χ 3. Paulo infra, pro *indicas* C χ 1. habent *judicas.* Tum ex auctoritate Ms. Erf. et Teeg. Orellius dedit *producere.*—2 In ϛ *nummo acceperint:* in C *nummos acceperunt.* Statim post, pronomen *te* in χ 3. deest. Pro *ne* ψ habet *non.*

CAP. XXIII. 3 *Re* H abest: in ψ legitur *te.* Pro *in causa* χ 3. dedit *vicum:* pro *Neque* in C est *Nec.*—4 *Qui* deest in C. Tum in eodem Ms. scribitur *nummi fuerunt.* Mox pro *ostenderis* in Franc. 1. est *ostendas,* in Ms. Teeg. *ostendis.* Deinde pro *Atque* in χ 3. legitur *At.*—5 In ed. Junt. Lamb. et Weiske est *adductus.* Paulo post, *jacturam graviter* habent C ϛ χ 3. Pro *divisor* C dedit *diversor.*—6 In H *ab isto.* Porro pro *non,* post *reus,* C habet *in.*—7 *Sed utique* in χ 3. Ante *eis* pronomen *tu* additur in H ψ. Statim

NOTÆ

[y] *Gratuita eorum suffragia tulisse*] Indicat quod illi sua suffragia, pecunia corrupti, dederint.

[z] *In circo Flaminio*] Livius lib. III. refert circum Flaminium in pratis Flaminii fuisse, indeque Flaminium dictum esse.

[a] *Caluit re recenti*] Refutat objectum Plancio crimen, pecuniam nempe dedisse. Sensus itaque est, quod ante judicium, illud crimen jactatum sit, pecuniam nempe obtulisse; sed statim atque fieri cœpit judicium, ubi maxime illud erat probandum, famam illam certam non remansisse.

[b] *Nec quæ tribus*] Quæ tribus pecuniam acceperit, nec ille a quo data sit, potest indicari.

[c] *Præjudicii comparasti*] Hinc contra Plancium præjudicia comparare debebat ad eum accusandum. Sed quia hæc non habebat, iis non potest tuto uti Laterensis.

[d] *Alia ratio*] Jam veras rationes profert cur sperarit Laterensis Plancium opprimere: 1. eas sumit ab ejus potentia, et gratia: 2. ab inimicorum invidia cui expositus est Plancius: 3. a probitate patris Plancii, qui contra omnes equitum jura de-

Digitized by Google

spem hujus opprimendi excitavit. Magnæ sunt in te opes: late patet gratia:[i] multi amici, multi cupidi[k] tui, multi fautores laudis tuæ: multi huic invident: multis etiam pater, optimus vir, nimium retinens equestris juris et libertatis videtur: multi etiam[8] communes inimici reorum omnium; [*p.* 271.] qui ita semper testimonium de ambitu dicunt, quasi aut moveant animos judicum[9] suis testimoniis, aut gratum populo Romano sit, aut ab eo facilius ob eam causam, dignitatem,[10] quam volunt, consequantur. 56. Quibuscum me, judices,[11] pugnantem meo more pristino non videbitis: non quo[12] mihi fas sit quicquam defugere, quod salus Plancii postulet; sed quia[13] neque necesse est, me id persequi voce, quod vos mente videatis; et quod ita de me meriti sunt illi ipsi, quos ego testes video paratos, ut[14] eorum reprehensionem vos vestræ prudentiæ assumere, meæ modestiæ remittere debeatis. Illud unum vos magnopere oro atque obsecro, judices, cum[15] hujus, quem defendo, tum communis periculi causa, ne fictis auditionibus,[e] ne disseminato dispersoque sermoni, fortunas innocentium subjiciendas[16] putetis. 57. Multi amici accusatoris, nonnulli etiam nostri iniqui, multi communes

[i] *Tu es gratiosus.* [k] *Studiosi.*

post, pro *alia te*, in ς χ 1. 3. et ed. Oliv. legitur *alia re*.—8 *Enim* est in C. Deinde C ς χ 1. 3. et Ms. Dresd. habent *rerum omnium*: Franc. 1. *reorum civium*.—9 C H S T ς χ 1. 3. alii Mss. et edd. vett. omittunt verbum *judicum*.—10 Pro *aut* in χ 3. legitur *cur*. Schutz. e Franc. 1. omisit *ab* ante *eo*. Orellio verum videbatur *aut eo facilius dignitatem*, ceteris deletis.—11 In χ 3. *judicibus*: tum statim post, in C *pugnare*. Mox *more meo* habet Ms. Teeg.—12 *Non quod* est in S χ 1. ed. 1472. Cam. Lamb. et Weiske. Mox *effugere* in C H T ς χ 1. 3. Ms. Teeg. quibusdam aliis, et edd. vett. ante Lamb.—13 *Qua* est in ς. Statim infra C habet *meque*. Mox pro *quod vos*, χ 3. dedit *quod ipsi quos vos*. Tum *ipsi*, ante *quos*, in Franc. 1. deest.—14 In χ 3. *et*. Deinde *reiterare debeatis* in ψ.—15 C χ 3. et Franc. 1. *tum*. Pro *communis* H habet *hujus*. Mox in χ 3. est *factis auditionibus*: in ψ *fictis auditoribus*.—16 In C *subiciendas*. Actutum *non multi etiam* in eodem Ms. Tum pro *iniqui* Lamb. conjecit *inimici*. Mox *ac omnium* præbet

NOTÆ

fendit: 4. a multitudine inimicorum qui accusantur.

[e] *Fictis auditionibus*] Per fictas auditiones intelligit famam fictam, et vanam, quæ tantum sparsis rumoribus, et non visis rebus constat.

Digitized by Google

obtrectatores, atque omnium invidi multa finxerunt. Nihil est autem[17] tam volucre, quam maledictum; nihil facilius emittitur,[18] nihil citius excipitur, nihil latius dissipatur. Neque ego, si fontem maledicti reperietis, ut aut[19] negligatis, aut dissimuletis, unquam postulabo: sed, si quid sine capite[l] manabit,[20] aut si quid erit ejusmodi, ut non extet auctor, qui audierit; aut ita[1] negligens vobis esse videbitur, ut,[2] unde audierit, oblitus sit; aut ita levem habebit auctorem, ut memoria dignum non putarit; hujus illa vox vulgaris,[3] 'Audivi,'[f] ne quid reo innocenti noceat, oramus.

XXIV. 58. Sed venio jam ad L. Cassium,[g] familiarem[4] meum, cujus ex oratione ne illum quidem Juventium tecum expostulavi:[h] quem ille, omni et virtute et humanitate ornatus adolescens, primum de plebe ædilem curulem factum esse dixit. In quo, Cassi, si ita[5] tibi respondeam,

[l] *Sine auctore.*

C: *at omnium* H.—17 In C ϛ, Franc. 1. 2. Dresd. et quibusdam aliis, est *enim*. Pro *tam volucre* ϛ habet *causa volucre*.—18 In H *enotatur*. Tum voc. *nihil*, ante *latius*, omittitur in C H S T ϛ χ 1. 3. ed. Ven. Junt. et Crat. Paulo post, *Neque si ego* legitur in C. Verbum *maledicti* in C H deest.—19 *Aut* omittitur in sex Oxon. Mss. Teeg. ed. Ven. Junt. Crat. et Lamb. uncis inclusit Orellius. Mox in C T χ 3. *nunquam post.* legitur.—20 In C ϛ est *manebit*. Statim post, voc. *si* C H T ϛ χ 1. abest. Pro *quid* χ 3. habet *qui*.—1 Septem Oxon. Mss. præbent *illa*.—2 In ψ *aut*.—3 Post *vulgaris* χ 3. addidit verbum *judicii*. Tum *auditu* legitur in quinque Oxon. Mss. et edd. ante Lamb. Pro *reo* in χ 3. est *re*. Denique *nocenti noceat* scribitur in χ 1.

CAP. XXIV. 4 *Ad famil.* est in C T ϛ χ 1. 3. ψ. Mox in ϛ *et oratione*. Statim post, negativa particula *ne* in C deest. Pro *Juventium*, in C H est *inventum*, in χ 3. *juventum*. Actutum, Schutz. edidit *expostulabo*, e Pantagathi conjectura. Weiske suspicabatur *expostulaverim*.—5 C ϛ χ 3. *illa*: χ 1. *ista*. Pronomen *id*, ante *populum*, omittunt H ψ, et Franc. 1. in Ms. Teeg. legitur *id fuisse qui*: in χ 1. *fuisset qui id*: in C *fuisse quid id*. Idem Ms. actutum habet *narret*. Paulo infra, post *mortuo*, verbum *longe* additur

NOTÆ

[f] *Audivi*] Petit a judicibus, ut non e rumore falso ac inani qui spargitur, sed ex ipsa rei veritate judicent.

[g] *Sed venio ad L. Cassium*] Postquam respondit iis, quæ a Laterensi contra Plancium objecta sunt, aggreditur jam refellere, quæ contra eundem Plancium Cassius attulit.

[h] *Ne illum quidem Juventium tecum expostulavi*] Ex Cassio quærere potuit Cicero, quisnam fuerit ille Juventius, quem ait primum de plebe ædilem factum esse.

Digitized by Google

nescisse id populum Romanum, neque fuisse qui id nobis narraret, præsertim mortuo Longino;[i] non, ut opinor, admirere,[6] cum ego ipse, non abhorrens a studio antiquitatis,[m] me hic id[7] ex te primum audisse confitear. Et, quoniam tua fuit perelegans ac persubtilis oratio, digna equitis Romani[8] vel studio vel pudore; quoniamque sic ab his es auditus,[9] ut magnus honos et ingenio et humanitati[n] tuæ tribueretur; respondebo ad ea, quæ dixisti;[10] quæ pleraque de ipso me[k] fuerunt: in quibus ipsi aculei, si quos habuisti in me reprehendendo,[11] tamen mihi non ingrati acciderunt. 59. Quæsisti, utrum mihi putarem,[12] equitis Romani filio, faciliorem fuisse ad adipiscendos[13] honores viam, an futuram esse filio meo, qui[14] esset familia consulari.[l] Ego vero, quanquam illi omnia[15] malo,[m] quam mihi; tamen illi honorum aditus nunquam faciliores optavi,[16] quam mihi fuerunt. Quin etiam (ne forte ille sibi

[m] *Non indoctus antiquitatis.* [n] *Doctrinæ.*

in Ms. Erf.—6 In ψ est *admirer*: in Franc. 1. *admirabere*, ut quondam conjecit Camerarius: *admirarere* Crat.—7 In C χ 3. est *hoc id*: in H *hæc ideo*. Mox *confiteri* legitur in ς.—8 Post verbum *Romani* in ed. Junt. inseritur *contra quem agebas*. Vocc. *vel pudore* in χ 3. desunt. Pro *quoniamque* in H est *quoniam*.—9 Pro *es auditus* C habet *exauditus*: et idem Ms. paulo infra dedit *tribuetur*.—10 *Quæ dixisti in fine* Weiskii suspicio: *quæ dixisti de fine* conjecit Orellius. Mox pro *quæ pleraque* in ψ est *pluraque*. Tum *de me ipso* habet Weiske: *de ipso fine* codd. plerique, edd. ante Lamb. et Grut. *de ipso me fuerint* T.—11 In χ 3. *reprehendo*. Pro *tamen* in χ 8. est *tam*.—12 *Utrum putarem mihi* in Franc. 1. et Græv. *utrum mihi putaverim* in C.—13 In χ 1. pro *ad adipiscendos* legitur *adipiscendo*.—14 In C H S T ψ, Ms. Teeg. Ven. et Junt. scribitur *quia*: et post *consulari*, verbum *paterna* additur in Franc. 1. —15 *Omnia illi* habet ed. Junt.—16 In Ms. Teeg. legitur *tamen nunquam illi faciliores honorum aditus optavi*. Mox *ne* ante *forte* in χ 8. deest.—

NOTÆ

[i] *Mortuo Longino*] Quis fuerit iste Longinus non ita constat, nisi is fuerit, qui consul fuit Cn. Domitio Ænobarbo. Porro videtur fuisse Longinus ille antiquitatis peritissimus.

[k] *De ipso me* [*fine*] Sylvius interpretatur finem de consulatu, qui fuit finis, et terminus honorum, qui Romæ maximi habebantur. Alii legunt *de filio*.

[l] *Qui esset familia consulari*] Cicero fuit ex equestri genere; tum postea allectus inter senatores, et tandem consul fuit. Unde filius ejus natus fuit familia consulari.

[m] *Illi omnia malo*] Ait se prospera omnia ipsi filio apprecari, et quam sibi feliciora.

Digitized by Google

me potius peperisse jam honores, quam iter demonstrasse adipiscendorum putet) hæc illi soleo[17] præcipere, (quanquam ad præcepta ætas non est gravis[18 n]) quæ ille,[o] a Jove ortus, suis præcipit[19] filiis:[p]

'Vigilandum est semper: multæ insidiæ sunt bonis.'

Nostis cetera:[20]

'Non te id quod multi invideant...'

quæ scripsit gravis ille et ingeniosus poëta:[q] scripsit, non ut[1] illos regios pueros,[r] qui jam nusquam erant,[2] sed ut nos et nostros liberos ad laborem et laudem excitaret. 60. Quæris, quid potuerit amplius assequi Plancius, si Cn.[3] Scipionis fuisset filius. Magis ædilis fieri non potuisset: sed hoc præstaret,[4] quod ei minus invideretur. Etenim ho-

17 In C est *soli.* Præpositio *ad,* ante *præcepta,* in C omittitur.—18 Garaton. et Orell. censent verbum *gravis* delendum esse: *gnarus* habet Ms. Teeg. *gnati* Ven. Junt. Crat. et Oliv. *nati* Lamb. *a Jove gnatus* ς: *gnatus* χ 1. et Ms. Pith. *gnata* ψ. In H hoc verbum deest, cum spatio. Mox pro *quæ* H ς χ 1. habent *quare.* Tum ς omisit verba *a Jove.*—19 In septem Oxon. Mss. Crat. et Lamb. legitur *præcepit.* Deinde *Vigil. esse* præbet ψ.—20 C *nostris et cetera que:* S *ceteraque:* ς χ 1. *nostris, cæteraque:* χ 3. *nostris. Cæteraque.* —1 Ex auctoritate Ms. Erf. et ed. Junt. sic constituit hunc locum Orellius: *Vig.... bonis. — Nosti cetera. Nonne?* [*-id quod multi invideant*], *quæ scripsit gravis ille et ingeniosus poëta, non ut, &c.* In ed. Ven. *Vig.... bonis nostris: ceteraque nonne id quod multi videant: quæ scripsit gravis ille et ingeniosus poëta: scripsit non ut, &c.* In ed. Lamb. 1566. *Vig.... bonis. Non te id quod multi invideant, multique expetant. Nostis cetera, quæ scripsit gravis et ingeniosus poëta, non ut, &c.* Schutz. dedit *Vig.... bonis. Non te id quod multi invideant. Nostis cetera: quæ gravis ille et ing. poëta scripsit, non ut, &c.* Weiske habet *Sed te id quod, &c.* Alii Mss. et edd. *Non ne id quod multi vident:* al. *Non ne id quod multi* * *invideant:* in nonnullis Oxon. Mss. et Dresd. *Non ne id quod multi videant.* Pronomen *te* in H deest. Tum pro *quæ scripsit* C habet *quia scripsit.* Statim post, pro *ille* in C est *ædilis:* at hoc voc. omittitur in ς χ 1. 3. ψ, et Franc. 1.—2 In C est *erat.* Paulo infra, ex auctoritate Ms. Teeg. Orellius habet *et ad laudem.* Porro *poterit* est in χ 3.—3 In χ 3. *gnei.* Tum *hoc* ante *præstaret* omisit ς.—4 In omnibus Mss. et edd.

NOTÆ

[n] *Ad præcepta ætas non est gravis* [*nati*] Filius Ciceronis, cum habuit hanc orationem, undecimum vix annum agebat.

[o] *Quæ ille*] Quis ille sit, nisi Atreus? qui Jovis pronepos fuit: ex Jove enim Tantalus, ex Tantalo Pelops, ex quo Atreus natus est.

[p] *Præcipit filiis*] Agamemnon et Menelaus, quamvis Plisthenis filii fuerint, Atrei tamen filii dicti sunt, quia Plisthenis pater fuit.

[q] *Ingeniosus poëta*] Credunt alii hunc poëtam Attium fuisse, alii fortasse melius Ennium; nam inscripsit tragœdiam cui nomen Atreus.

[r] *Illos regios pueros*] Agamemnonem et Menelaum.

Digitized by Google

norum gradus[5] summis hominibus et infimis sunt pares; gloriæ dispares. XXV. Quis nostrum se dicit M.[6] Curio,[s] quis C. Fabricio,[t] quis C. Duellio[u] parem? quis Atilio Calatino?[7 x] quis Cn. et P. Scipionibus?[y] quis Africano, Marcello,[z] Maximo?[a] tamen eosdem sumus[8] honorum gradus,[b] quos illi, assecuti. Etenim in virtute multi ascensus;[9] ut is gloria maxime excellat, qui virtute plurimum præstet. Honorum populi finis est consulatus; quem magistratum jam octingenti[c] fere consecuti[10] sunt. Horum, si diligenter quæras, vix decimam partem reperies[11] gloria

præter Ms. Teeg. Junt. Ern. Weiske, Schutz. et Orell. legitur *præstare:* post quod verbum ψ habet *potuisset.* Gulielmius conjecit *sed hoc præstaret ei minus inv.*—5 In C *graccus.* Tum χ 1. dedit *summis honoribus.* Pro *infimis* C habet *in summis.* Porro in eodem Ms. scribitur *dispartiet.*

Cap. XXV. 6 Prænomen *M'* est in Lamb. Grut. Græv. et Orell. Mox ψ habet *Q. Fabricio.* Tum *C. Duilio* legunt Garaton. et Orell. ex Ursini conjectura. *P. Duellio* edd. ante Ern. et Weiske.—7 In C *Attilio,* omisso *Calatino:* in χ 3. *Attillio Callacio.* Verba *quis Atilio . . . Scipionibus* desunt in T. Paulo post, *Maximo* C abest. Tum C H S T ς χ 1. 3. ψ omittunt *tamen.*—8 Verbum *sumus* deest in Mss. quibusdam et edd. vett. ante Grut. in ς est *summos:* in χ 1. 3. ψ *summus.* Mox C dedit *illi assequuntur.* Pro *Etenim* in Oliv. *Est enim:* in C *Est.* T omisit verba *in virtute.*—9 Orellius, ex Ms. Erf. et Teeg. dedit *Etenim in virt. multi sunt adscensus:* Ven. Junt. Grut. Græv. *Est enim in virtute multis adscensus.* Lamb. *Est enim ad virtutem multus adscensus.* Pro sequenti verbo *ut,* Venett. et Lambinus habent *uti.* Pro *is,* in T *his:* pro *maxime* in χ 3. *magis.*—10 *Secuti* ψ.—11 *Quæres . . . reperis* Erf. Teeg. et Grævius: *quæres . . . reperies* quidam ap.

NOTÆ

[s] *M. Curio*] Curius Dentatus consul de devictis Samnitibus et Sabinis, qui rebelles fuerant, bis in suo consulatu triumphavit.

[t] *Fabricio*] Fabricius Pyrrhi bello consul fuit.

[u] *Duellio*] Devicta Pœnorum classe, primo bello Punico, primus omnium navalis victoriæ triumphum egit Duellius.

[x] *Atilio Calatino*] Calatinus bello primo Punico consul fuit; tum dictator, primus extra Italiam exercitum duxit.

[y] *Cn. et P. Scipionibus*] Hi bello secundo Punico in Hispania occubuerunt.

[z] *Marcello*] M. Marcellus quinquies consul fuit, et occisus ab Hannibale anno undecimo belli secundi Punici.

[a] *Maximo*] Hic Quintus Fabius Maximus cunctando restituit rem.

[b] *Honorum gradus*] Gloriatur Cicero se quoque ad eandem consulis dignitatem pervenisse.

[c] *Octingenti*] Freigius de numero consulum sic observavit et quidem diligentissime: 'Primi duo consules creati sunt A. U. C. 244.: cum hæc diceret Cicero, agebatur annus 699.: interjecti sunt igitur anni 455. qui si duplicentur, (semper enim bini consules creati sunt) erunt 910.: quod si tribunos militum, qui aliquando pro

Digitized by Google

dignam. [*p.* 272.] Sed nemo unquam sic egit, ut tu: 'Cur iste fit consul?[d] quid potuit amplius, si L. Brutus esset, qui civitatem dominatù regio liberavit?'[e] Honore nihil amplius,[f] laude multum. Sic igitur Plancius nihilominus quæstor[12] est factus, et tribunus plebis, et ædilis, quam si esset summo loco natus: sed hæc, pari loco orti, sunt innumerabiles alii consecuti. 61. Profers triumphos T. Didii[13 g] et C. Marii;[h] et quæris, quid simile in Plancio. Quasi vero isti, quos commemoras, propterea magis laude fuerint digni, quod triumpharunt, et non, quia commissi sunt iis magistratus, in quibus re bene gesta triumpharent.[14] Rogas, quæ castra viderit;[i] qui et miles[15] in Creta, Metello hoc imperatore, et tribunus in Macedonia militum fuerit, et quæstor tantum ex re militari[16] detraxe-

Orell. *quæras* ... *reperias* Naug. Lamb. Grut. Oliv. Weiske, et Schutz. In C est *reperis*: in S T χ 1. 3. ψ *reperieris*: in ς *reppereris*. Mox pro *iste fit* in al. est *iste sit*.—12 *Consul* in ς. Mox *sed hoc* habet C.—13 *T.* cum lacunæ signo ed. Ven. *Ti. Gracchi* Junt. et Oliv. *Titi* ψ. *Didii* omittitur in septem Oxon. Mss.—14 Grævius hunc locum sic edidit: *propterea magistratus ceperint, quod,* &c. Ed. Junt. sic habet: *propterea magistratus gesserint, quod triumpharunt, et non quia commissi sunt his magistratus, in quibus re bene gesta triumpharent*: Schutz. e cod. Ursini: *propterea magistratus ceperint, quod triumpharunt, et non quia commissi sunt iis magistratus, in his* (*iis* Ms. Ursini) *re bene gesta triumpharent.* Pro *magis* ... *quod* in C est *magisque*: in H S ς χ 1. 3. *magis quod,* sed est spatium in H. Tum in ψ est *fuerint*. Paulo infra, in C est *triumpharent*: in χ 1. 3. et Franc. 1. *triumpharant*. Mox *an non* legitur in H. Pro *quia* χ 1. dedit *qua*: pro *re* ς *res*. Vocc. *et non* ... *triumpharent* in C desunt.—15 Pro *et miles* in T legitur *nullus*: particula *et* omittitur in C. Mox Mss. et edd. omnes ante Hervag. cum Orellio *Metello* omittunt. Pro *imperatore* in C est *in parte*: in T ς *in patre*. Hoc verbum omisit χ 3.—16 Vocc. *ex re militari* desunt in χ 3. Idem Ms. paulo infra

NOTÆ

coss. creati sunt, tollas, ad octingentos illi fere redibunt.'

[d] *Cur iste consul*] Verba L. Cassii repetit, ut ea refellat.

[e] *Liberavit*] L. Junius Brutus, exactis regibus, primus Romæ cum L. Tarquinio factus est consul.

[f] *Honore nihil amplius*] Non major esset dignitate, si L. Brutus esset; sed gloria et laude major esset.

[g] *Triumphos T. Didii* [*Tiberii Gracchi*] Tiberius Gracchus pater illorum Gracchorum fuit, qui propter perniciosas suas reipublicæ leges interfecti sunt. Primo de Celtiberis, deinde de Sardis triumphavit.

[h] *C. Marii*] Marius de Jugurtha et de Cimbris triumphavit.

[i] *Castra viderit*] Plancius nempe in Creta Saturnini contubernalis fuit, ut superius dictum est; miles Q. Metelli, et tribunus militum in Macedonia.

Digitized by Google

rit temporis, quantum in me custodiendum[k] transferre maluerit. 62. Quæris, num[17] disertus? Immo, id quod secundum est, ne sibi quidem videtur.[l] Num jurisconsultus? Quasi quisquam[18] sit, qui sibi hunc falsum de jure respondisse[m] dicat. Omnes enim istiusmodi[19] artes in iis reprehenduntur, qui, cum professi fuerint,[20] satisfacere non possunt; non in iis, qui[1] abfuisse ab istis studiis confitentur. Virtus, probitas, integritas[2] in candidato, non linguæ volubilitas, non ars, non scientia requiri solet. Ut nos in mancipiis parandis,[o] quamvis frugi hominem si pro fabro, aut pro tectore[3] emimus, ferre moleste solemus, si eas artes, quas in emendo secuti sumus,[p] forte nesciverit;[4] sin autem emimus, quem villicum imponeremus,[q] quem pecori[5] præficeremus, nihil in eo, nisi frugalitatem, laborem, vigilantiam, esse curamus; sic populus Romanus deligit magistratus, quasi reipublicæ villicos; in quibus si qua[6] præterea est ars, patitur; sin minus, virtute eorum et innocentia contentus est. Quotus enim quisque disertus,

[o] *Servis emendis.* [p] *Quas putavimus eum habere.*
[q] *Præficeremus.*

omisit *temporis.* Porro præpositio *in* χ 1. abest. Deinde χ 3. dedit *maluerunt.*—17 In ψ est *non.* Tum in C H *disertui.* Verbum *sit* post *disertus* legitur in Ms. Erf. et Græv.—18 *Quispiam* in ψ. Actutum *falso* est in H.—19 C *istius mundi:* χ 1. *hujusmodi.* Pro *in iis* ψ habet *nihil.*—20 In C, Ms. Teeg. cum aliis Mss. legitur *sunt.* Mox pro negativa particula *non* ante *possunt,* ψ habet *nisi.* Actutum præpositio *in,* ante *iis,* in ς deest.—1 Pronomen *se,* ante *abfuisse,* legitur in Ms. Erf. Teeg. Græv. Lall. et Orell. *afuisse se* in Lamb. *abfuisse ab his studiis* in S T, ed. Vict. et Oliv. *abfuisse ab istius studiis* in C H χ 3. ψ, ed. Grut. et seqq. Pro *confitentur* in χ 3. est *profitentur.*—2 *Integritas* deest in χ 3. qui Ms. dedit *linguæ nobilitas.* Verba *non ars* in χ 3. omittuntur.—3 *Textore* legitur in omnibus Mss. et edd. præter C, Erf. Teeg. Ern. Schutz. et Orell. qui habent *tectore.* Pro sequenti verbo, *emimus,* in χ 3. est *eminus,* in ψ *accepimus.*—4 In Franc. 1. *nescivit:* C *nescierint:* χ 1. *resciverit.* Pro voc. *sin* C dedit *si.* Verbum *autem* omisit T et ed. Junt. Pro *emimus* in χ 3. est *e minus.*—5 In χ 3. *pectori.* Mox χ 1. dedit *curaremus.* Tum in H ψ legitur *delegit.*—6 In χ 3. *si que.* Deinde pro

NOTÆ

[k] *In me custodiendum*] Plancius (ut ait in oratione post reditum in senatu) 'totam suam quæsturam in me sustentando et conservando collocavit.'

[l] *Sibi videtur*] Non disertus esse sibi Plancius videtur.

[m] *Falsum de jure respondisse*] Nunquam falsum aliquod responsum dedit Plancius de jure interrogatus.

Digitized by Google

quotus quisque juris peritus est, ut eos numeres,[7] qui volunt esse? quodsi præterea honore dignus nemo,[8] quidnam tot optimis et ornatissimis civibus est futurum?

XXVI. 63. Jubes Plancium de vitiis Laterensis[9] dicere. Nihil potest, nisi eum nimis in se iracundum putabis fuisse.[10] Idem effers Laterensem laudibus. Facile patior, id te agere multis verbis, quod ad judicium non pertineat; et id te accusantem tamdiu dicere, quod ego defensor sine periculo possim confiteri. Atqui non modo confiteor, summa in Laterense[11] ornamenta esse; sed te etiam reprehendo, quod ea non enumeres, alia quædam inania et levia conquiras. Præneste[12] fecisse ludos.[n] Quid? alii quæstores[o] non fecerunt? Cyrenis[p] liberalem[13] in publicanos, justum in socios[q] fuisse. Quis negat? sed ita multa Romæ geruntur, ut vix ea, quæ fiunt in provinciis, audiantur. 64. Non vereor, ne mihi aliquid, judices, videar arrogasse,[14] si de quæstura mea dixero. Quamvis enim illa floru-

sin C χ 3. habent *si.*—7 *Numeros* in C. Tum in Franc. 1. legitur *qui nolunt esse:* dein in H est *propterea.*—8 *Honore dignus est nemo* Lamb. 1566. cum Orell. *nemo est hon. dignus* Ms. Teeg. *honore dignus nemo est* ψ et ed. Junt. Voc. *nemo* in C ς χ 1. 3. deest. Pro *quidnam tot* in C legitur *quid jam.* Denique C dedit *esse futurum.*

Cap. XXVI. 9 *Laterenensis* est in T. Mox pro *eum* H S χ 1. 3. præbent *cum:* pro *nimis* S χ 1. *mimis:* pro *in se* C *esse.*—10 Mss. pauci, Schutz. et Orell. legunt *putabit fuisse.* Verbum *putabit* tamen Orellius (cum Lall. et Garaton.) delendum fuisse suspicabatur: *nisi in eum nimis anquirendum putabis fuisse* in Lamb. 1566. In S χ 1. scribitur *putabit esse.* Mox in C est *Laterense;* in T *Laterenense.* Paulo infra in χ 3. legitur *quo ad jud.* in χ 1. præpositio *ad* deest. *Tamdiu dicerer* est in ς. Deinde pro *possim* C habet *possum.*—11 In T *Laterenense.* Pronomen *te,* ante *etiam,* ς abest. Pro *etiam* in χ 3. est *eciam non neque.*—12 In ς *Prænestre:* in χ 3. *pernosce.* Mox *nonne fecerunt* habent omnes codd. et edd. præter Ern. Weiske, Schutz. et Orell. qui dederunt *non fecerunt.*—13 In χ 1. *liberalis:* in ψ *libertatem.* Deinde in ς *in sociis.*—14 Ex auctoritate Mss. Ambr. et Teeg. Orellius

NOTÆ

[n] *Præneste fecisse ludos*] Præneste ludos scenicos fecit. Præneste autem urbs est in Italia, non longe ab urbe Roma, quæ a Cæculo, Vulcani filio, condita dicitur.

[o] *Alii quæstores*] Non tantum ædiles, sed quæstores etiam ludos exhibuerunt; aliique magistratus, ut prætores. Vide Ciceronem in orat. pro Mur.

[p] *Cyrenis*] Cyrenæ oppidum est in Libya, ubi quæstor fuit Laterensis.

[q] *In socios*] Cyrenæi socii erant populi Romani.

Digitized by Google

erit, tamen eum[15] me postea fuisse in maximis imperiis[16 r] arbitror, ut non ita mihi multum sit[17] ex quæsturæ laude repetendum: sed tamen non vereor, ne quis audeat dicere, ullius[18] in Sicilia quæsturam aut gratiorem aut clariorem fuisse. Vere, mehercules, hoc dicam: sic tum existimabam, nihil homines aliud Romæ,[19] nisi de quæstura mea, loqui. Frumenti[20] in summa caritate maximum numerum miseram: negotiatoribus comis, mercatoribus justus, municipibus[1] liberalis, sociis abstinens,[s] omnibus eram visus in omni officio diligentissimus. Excogitati quidam erant a Siculis honores inauditi. 65. Itaque hac spe decedebam,[2] ut mihi populum Romanum ultro omnia delaturum putarem. [*p.* 273.] At ego, cum casu diebus iis, itineris faciendi causa, decedens[3] e provincia, Puteolos[t] forte venissem; cum plurimi et lautissimi[4] solent esse in iis locis, concidi pæne, judices, cum ex me quidam quæsisset, quo die Roma exissem,[5] et numquid in ea esset novi.

dedit *arrogare.*—15 In χ 3. *floruit causam cum:* ψ quoque præbet *cum.*—16 *Rebus* est in Junt. Crat. Lamb. Grut. Oliv. et Weiske. Excidit *imperiis* in C H T ς χ 1. 3. ψ, aliis Mss. et edd. vett.—17 Ante *sit*, verbum *gloriæ* edidit Orell. ex auctoritate Ms. Teeg.—18 In χ 1. *illius.* Mox in Ms. Teeg. legitur *aut clariorem, aut gratiorem fuisse.* Deinde in sex Oxon. Mss. Erf. Teeg. Barb. Ven. utraque Junt. est *mehercule.* Pro *sic tum* C habet *si:* χ 3. *sic cum.*—19 *Nihil hom. unquam aliud Romæ* Crat. et edd. vett. cum Weiske: *Nihil hom. Romæ* Franc. 1. Pro *Nihil* in C est *Tunc nihil.*—20 *Frumentum* in ψ. Paulo infra, ψ *miserum:* ς *misericordiam.* Statim post, in Franc. 1. legitur *merc. comis, neg. justus.* Verbum *negotiatoribus* C abest.—1 In ψ *municipiis.* Mox pro *Siculis* in C scribitur *Siculo.* Vocc. *in me*, ante *inauditi*, leguntur in Ms. Erf. Teeg. Græv. et Orell. omnes ceteri omiserunt.—2 In C *docebam:* in ς *decebam.* Mox pro *ultro* χ 3. habet *ultra:* et pro *putarem* idem Ms. præbet *putavi.*—3 In ς *dicens.* Statim post, *ex prov.* legitur in C χ 1. Porro ψ dedit *Puteolis.*—4 In C *etiam lautissimi:* in χ 3. *et laudacissimi.* Paulo infra, in Ms. Teeg. *in iis locis solent esse.*—5 *Exisset* χ 3. Dein-

NOTÆ

[r] *In maximis imperiis* [*rebus*] Per res maximas notat majores magistratus, præturam scilicet et consulatum, quos gessit Cicero. Idem antea fuerat in Sicilia quæstor.

[s] *Sociis abstinens*] Quæsturam suam laudat Cicero, in qua tam feliciter se gessit, ut se tum Romæ, tum in Sicilia abstinentem probaverit: qua de causa ne sibi quidem petenti maximos honores deferre ei Siculi voluerunt.

[t] *Puteolos*] Puteoli oppidum situm in ora Campaniæ, in Baiano sinu, ab aquis calidis ita dictum, quo balnei causa multi confluebant.

Cui cum respondissem, me e[6] provincia decedere; 'Etiam, mehercules,' inquit, 'ut opinor, ex Africa.' XXVII. Huic, ego jam[7] stomachans[r] fastidiose, 'Immo ex Sicilia,' inquam. Tum quidam, quasi qui omnia sciret, 'Quid? tu nescis,'[8] inquit, 'hunc Syracusis[u] quæstorem fuisse?' Quid multa? destiti stomachari, et me unum ex iis feci, qui ad aquas venissent. 66. Sed ea res, judices, haud scio an plus[9] mihi profuerit, quam si mihi tum essent omnes congratulati. Nam posteaquam sensi, populum Romanum aures hebetiores,[s] oculos acres atque acutos habere;[10] destiti, quid de me audituri essent homines, cogitare: feci, ut postea quotidie me præsentem viderent:[11] habitavi in oculis:[t] pressi forum:[u] neminem a congressu meo, neque janitor meus, neque somnus absterruit. Ecquid[12] ego dicam de occupatis meis temporibus,[x] cui fuerit ne otium quidem unquam otiosum?[y] nam, quas tu commemoras,

[r] *Irascens.*
[s] *Oblivisci facile.*
[t] *Mansi in conspectu.*
[u] *Frequentavi forum.*

de ex auctoritate Ms. Erf. et Teeg. Orellius dedit *et numquidnam esset novi.* Tum in χ 3. *respondisset.*—6 Pro *me e*, in χ 1. ψ scribitur *mea e.* Denique in C T ς χ 3. Græv. et Orell. est *mehercule.*

CAP. XXVII. 7 *Jam* H abest. Mox pro *immo*, ψ *nemo:* al. *ime.* Pro voce. *Tum quidam* χ 3. dedit *Cum quidem.* Sequens verbum, *quasi*, omisit Ms. Teeg. et post *qui*, voc. *jam* additur in C.—8 In ψ *scisne.* Actutum, pro *inquit*, *hunc*, C habet *cum:* ψ *inquit? Nunc.* Tum in χ 3. est *quæstore.*—9 In Ms. Ambr. est *an pluris.* Deinde verbum *omnes* in ψ deest; et *gratulati* legitur in Ms. Ambr.—10 E Ms. Erf. et Teeg. hunc locum sic dedit Orellius: *Num post. sensi populo Romano aures hebetiores, oculos autem esse acres atque* (Ms. Erf. *et*) *acutos.* Ceteri ut Ern. præter Græv. qui e Ms. Erf. duntaxat *autem* recepit ante *acres.* Pro hoc verbo, quod in χ 3. deest, C habet *acros.* In H *atque acutos*, in χ 3. *acutos* solum omittitur. Pro *destiti* in s est *dedisti:* in χ 3. *destitisti.*—11 Verba *feci . . . viderent* omittuntur in Ms. H. Mox sex Mss. Oxon. Teeg. alii nonnulli et edd. vett. *pressi eorum.* Tum pro *janitor meus* in C est *jam iter meum.* Deinde in C χ 3. est *sonus absterruit:* in ς *somnus absternit.*—12 *Et quid* C et plerique alii Mss. *Sed quid* Lamb. Mox *cum fuerit* in C. Pro *ne otium*, sex Oxon. et alii Mss. habent *negotium.* Porro

NOTÆ

[u] *Hunc Syracusis*] Duo quæstores in Sicilia fuerunt; unus Syracusanus, alter Lilybitanus.

[x] *Occupatis meis temporibus*] Intelligit tempora quibus consul vacavit reipublicæ gerendæ.

[y] *Ne otium quidem otiosum*] Vult ostendere quod ipsis ludorum temporibus, quibus omnes magistratus vacabant, tum studiis indulgebat.

Digitized by Google

Cassi, legere te solere orationes, cum otiosus[13] sis; has ego scripsi ludis et feriis,[z] ne omnino unquam essem otiosus. Etenim M. Catonis illud, quod in principio scripsit Originum[a] suarum,[14] semper magnificum et præclarum putavi, 'Clarorum virorum[15] atque magnorum, non minus otii, quam negotii, rationem extare[x] oportere.' Ita,[16] si quam habeo laudem, quæ, quanta sit, nescio, parta Romæ est, quæsita in foro: meaque privata consilia publici quoque casus[y] comprobaverunt, ut etiam summa respublica[17][b] mihi domi fuerit gerenda, et urbs in urbe servanda. 67. Eadem igitur, Cassi, via munita Laterensi est, idem virtutis cursus ad gloriam: hoc facilior fortasse, quod ego huc, a me ortus et per me nixus,[18][c] ascendi; istius egregia virtus adjuvabitur commendatione majorum. Sed, ut redeam ad Plancium, nunquam[19] ex urbe abfuit, nisi sorte, lege, necessitate.[d] Non valuit rebus iisdem,[20] quibus fortasse nonnulli: at valuit assiduitate,[1] valuit observandis

x *Reddere.* y *Actiones publicæ.*

nunquam *otiosum* scribitur in C.—13 *Occisus* ψ. Actutum, in C ς χ 1. 3. est *rudis et ferus*: in ψ *rudis et feriis*. Tum in ψ *essem occisus*.—14 *Suarum* omittitur in H. Pro *putavi* ς habet *putavit*.—15 Ex auctoritate Ms. Erf. Grævius dedit *hominum*. Pro *atque* in T legitur *at*. Paulo post C præbet *ratione*.—16 *Jam* in χ 3. Mox pro *meaque* in χ 3. est *mea*. Tum H dedit *publicique*.—17 In C, Franc. 1. aliis Mss. et edd. vett. nonnullis est *rei publicæ*. Tum pro *Laterensi* C H ς χ 3. ψ habent *Laterensis*: T *Laterenensis*.—18 In χ 3. est *jussus*. Pro *istius* in eodem Ms. legitur *justius*: qui Ms. quoque habet *adjuvabatur*.—19 Post *nunquam* Orellius addidit *is*, ex auctoritate Ms. Teeg. Paulo infra, pro *sorte*, Mss. Oxon. Erf. edd. vett. ante Lamb. et Oliv. præbent *forte*. In Franc. 1. scribitur *nisi forte legis necessitate*: in ψ *nisi forte, lege necessitatis*.—20 In C *his*: in χ 3. *hiis*.—1 Vocabulum *at* ante *valuit*,

NOTÆ

z *Feriis*] Feriæ aliæ repentinæ, aliæ solennes dictæ sunt: repentinæ, quas re feliciter gesta principes indicunt; solennes, quæ sunt anniversariæ ac legitimæ. Istis autem diebus forensia omnia intermittebantur.

a *Originum*] Cato scripsit librum de Rerum Origine.

b *Summa respub.*] Per summam rempub. intelligit ejus salutem, quæ ipsi, præsertim cum oppugnata est a Catilina, gerenda fuit.

c *Per me nixus*] Sibi confisus Cicero se illustravit. 'Nitor' autem habet in præterito 'nixus,' cum confidere; 'nisus' vero, cum elaborare significat.

d *Lege, necessitate*] Abfuit Roma lege militiæ, cum ad bellum profectus est; abfuit necessitate, quando

Digitized by Google

amicis, valuit liberalitate:[2] fuit in oculis; petivit;[e] ea est usus ratione,[3] qua, minima invidia, novi homines plurimi[4] eosdem honores consecuti sunt. XXVIII. 68. Nam, quod ais, Cassi, non plus me Plancio debere, quam bonis omnibus,[5] quod iis æque mea salus cara fuerit; ego me debere bonis omnibus fateor: sed etiam[6] hi, quibus ego debeo, boni viri, et cives, ædiliciis comitiis aliquid se meo nomine debere Plancio dicebant. Verum fac me multis debere, et in iis[z][7] Plancio: utrum igitur me conturbare oportet;[f] an ceteris, cum cujusque[a] dies venerit;[g] hoc nomen,[b] quod urget,[8] nunc, cum petitur, dissolvere? Quanquam dissimilis est pecuniæ debitio, et gratiæ: nam qui pecuniam dissolvit, statim non habet[9] id, quod reddidit;

[z] *Inter eos.* [a] *Uniuscujusque.* [b] *Hoc debitum.*

additur in H, edd. vett. Oliv. et Weiske. Pro *observandis*, octo Mss. Oxon. edd. ante Naug. et Græv. præbent *servandis*: Mss. Erf. et Teeg. *adservandis*.—2 Ante *valuit liberalitate* H addidit particulam *at*: in χ 1. est *valuit in liberal.* Actutum in χ 3. est *fuit mihi oculis*: in Ms. Teeg. *fuit in oculis, fuit.*—3 *Est usus ea ratione* Lamb. 1566. et Weiske: septem Oxon. Mss. et edd. vett. ante Lamb. omiserunt *ea*. Pro *usus ratione* in T est *visus Rome*. Post verbum *ratione*, ex auctoritate Ms. Teeg. Orellius dedit *vitæ*. Ceteri omnes omiserunt.—4 In C est *plurimos*. Denique pro *consecuti sunt* C habet *consecutos*. Verbum *sunt*, post *consecuti*, delevit Orellius, ex auctoritate Ms. Teeg.

Cap. XXVIII. 5 *Hominibus* C. Paulo post pro *omnibus* in χ 3. legitur *hominibus*. Verba *quod iis ... omnibus* in ς χ 1. omittuntur.—6 Voc. *etiam* in C deest. Pro voc. *hi*, ed. Ven. Junt. Crat. Weiske et Orell. habent *ii*: Cam. et Lamb. *iis*. Mox in Lamb. est *comitiis ædiliciis*. Tum *aliquid* C H abest. Mss. nonnulli et Græv. habent *aliquid meo se nomine*.—7 *His* legitur in Junt. Lamb. Weiske, et Orell. Pro *conturbare* in H est *contribuere*: in ς *turbare*. Verbum *oportet* in χ 3. deest. Tum in χ 1. est *an ceteri*. Mox, post *venerit*, verbum *satisfacere* additur in ψ.—8 In Franc. 1. et ed. 1472. est *hoc nomen debitoris quo urget*: in Ms. Dresd. *hoc nomen debito, qui urget*. Pro *nomen*, in H χ 3. est *nomine*: in ψ *nomen debitoris*. Tum in C H T χ 1. 3. ψ legitur *quo urget*. Deinde pro *cum petitur* in Ms. Pith. *cumpetitor*, in C H χ 1. 3. ψ,

NOTÆ

tribunus militum factus est.

[e] *Petivit*] Ædilitatem petivit Plancius, his officiis homines sibi demerendo.

[f] *Conturbare oportet*] Respondet, et quærit Cicero a Laterensi, utrum sibi oporteat confundere ea quæ bonis omnibus debet, ut ea non dissolvat, nisi universis, aut ne universis quidem. Est autem similitudo ab ære alieno sumta.

[g] *Dies venerit*] Ait sibi commodius esse, cum tempus venit quo unicuique debitum est, persolvere.

Digitized by Google

qui autem debet, æs retinet alienum:[10] gratiam autem, et qui refert, habet; et qui habet, in eo ipso, quod habet, refert. Neque ego[11] nunc Plancio desinam debere,[h] si hoc solvero; nec minus ei redderem voluntate ipsa, si hoc molestiæ[*] non accidisset. 69. Quæris a me, Cassi, quid pro fratre meo, qui mihi est carissimus, quid pro meis liberis, quibus nihil potest[12] esse jucundius, amplius, quam pro Plancio facio, facere possim: nec vides, istorum ipsorum caritate[13] ad hujus salutem defendendam maxime stimulari me atque excitari. Nam neque illis[14] hujus salute, a quo meam sciunt esse defensam, quicquam est optatius: [*p.* 274.] et ego ipse nunquam illos aspicio, quin per[15] hunc me his conservatum esse meminerim, hujusque meriti[16][i] in me recorder. Opimium damnatum[k] esse comme-

[*] *Hæc accusatio.*

Franc. 1. 2. Dresd. et ed. 1472. *competitor.*—9 *Haberet* in ς.—10 In ed. Lamb. hic locus sic editur: *qui autem habet, is retinet alienum:* T ς, Mss. nonnulli, Crat. Herv. Cam. et Weiske dederunt *is.* Verbum *æs* in χ 3. deest.—11 In χ 3. *enim.* Mox particula *et* additur ante *ei* in H ψ: *ei* omittunt ς et Franc. 1. *minus et redderem* legitur in χ 3. Tum pro *molestiæ*, in C χ 1. et Franc. 1. legitur *moleste.*—12 Verbum *mihi*, ante *esse*, inseruerunt S ς χ 1. 3. ψ, alii codd. edd. vett. cum Lamb. 1566. Weiske et Orell. In loco verbi *esse*, in T scribitur *mihi;* qui Ms. post habet *jocundius.* Actutum Ms. Erf. Teeg. Græv. Weiske et Orell. præbent *quam quod pro Planc. facio*, probante Lamb. Verbum *facio* in χ 1. deest. *Possim* omittitur in χ 3. pro quo verbo in ψ legitur *possem.*—13 In C est *caritatem:* in ψ *temporum caritas.* Paulo infra, in χ 3. est *sal. defendam.* Tum pro *me atque* in C est *meque atque:* in H *meque.*—14 *Illius* in ς. Mox C habet *esse offensam.* Actutum *quidquam esse* scribitur in χ 3.—15 Præpositio *per* in ς deest.—16 Ex auctoritate Mss. Erf. et Teeg. hunc locum sic dedit Orellius: *quin cum per hunc me iis* (Ms. Erf. *his*) *conservatum esse* (Erf. omittit *esse*) *meminerim, hujus meritum, &c.* Græv. et Schutz. sic habent: *quin cum per hunc me his conservatum esse me-*

NOTÆ

[h] *Desinam debere*] Affert discrimen inter pecuniam debitam, et gratiam: qui enim pecuniam debitam reddidit, nihil amplius debet; at qui gratiam, nunquam reddit, quia semper se debitorem fatetur.

[i] *Hujusque meriti*] De Cicerone bene meritus est, cum in Macedonia eum exulem recepit Plancius.

[k] *Opimium damnatum*] Hæc exempla quæ sequuntur allata sunt ab Cassio. Opimius consul Gracchum, perniciosas leges ferentem, occiderat, ut refertur a Plutarcho in vita Gracchi; sed ipse postea missus legatus in Africam, ut regnum inter Jugurtham et Adherbalem divideret, se corrumpi a Jugurtha passus est; quare accusatus est ad populum, et damnatus.

Digitized by Google

moras, servatorem ipsum reipublicæ: Calidium [17] adjungis,[1] cujus lege Q. Metellus in civitatem sit restitutus: reprehendis meas pro Plancio preces, quod nec [18] Opimius suo nomine liberatus sit, nec Q. Metelli Calidius. XXIX. De Calidio tibi tantum [19] respondeo, quod ipse vidi: Q. Metellum Pium, consulem,[20] prætoriis comitiis,[m] petente Q. Calidio, populo Romano supplicasse, cum quidem non dubitaret et consul, et homo nobilissimus, patronum illum esse [1] suum, et familiæ suæ [nobilissimæ] dicere. 70. Quo loco quæro ex te, num [2] id in judicio Calidii putes, quod ego in Plancii facio, aut Metellum Pium, si Romæ esse potuisset, aut patrem ejus, si vixisset, non fuisse [3] facturum. Nam Opimii quidem calamitas[d] utinam ex hominum memoria posset evelli! vulnus illud reipublicæ, dedecus hujus imperii, turpitudo populi Romani, non judicium putandum est.[4] Quam enim illi judices, si judices, et non parricidæ patriæ nominandi sunt, graviorem potuerunt reipublicæ infligere [5] securim,[e] quam, cum illum e civitate

[d] *Condemnatio.* [e] *Afferre gravius incommodum.*

minerim, hujus (Schutz. *hujusce*) *meriti, &c.* *Hujus meritum* habent quinque Oxon. Mss. ed. Rom. Ven. utraque et Lamb. *et hujus meritum* in Junt. Pro *iis* in Lamb. legitur *illis*. Tum pro *recorder*, in C est *recordare*: in χ 1. *recordor*. Statim post χ 3. habet *Opinium*. Tum in Ms. Dresd. et ψ est *servatorem ipsius*.—17 In χ 1. est *Callidum*: in Franc. 1. *Callidium*. Tum pro *Metellus* C habet *Metello*. Statim post, C χ 3. ψ præbent *in civitate*.—18 In C et Ms. Teeg. *neque*. Tum χ 3. *Opinius*. Verbum *nomine* in χ 3. deest. Actutum in Ms. Dresd. est *liberatus fuit*. Denique Garaton. suspic. legendum esse *neque Metelli*.

Cap. xxix. 19 Pro *tantum* in C χ 3. legitur *non*: pro *vidi* in ψ *jud*.—20 In Franc. 1. non habetur *consulem*. Tum *com. prætoriis* scribitur in ed. Lamb. Paulo infra C habet *populum R*.—1 Pro *esse* Ern. conjecit *et*, probante Garaton. Mox Ms. Erf. et Teeg. omittunt *suæ*. Schutz. de sententia Ernesti, delevit *nobilissimæ*.—2 *Non* in χ 3. Deinde in C ψ, et Franc. 1. est *in Plancio*: in χ 3. *in Plancium*.—3 In ς *fuisset*. Paulo infra Ms. Dresd. dedit *potuisset evelli*.—4 Verbum *est* in C deest. Porro *et*, post *judices*, in H omittitur. Voc. *patriæ* χ 3. abest.—5 In C et Ms. Dresd. est *infringere*.

NOTÆ

[1] *Calidium adjungis*] Q. Metellus, qui Numidicus dictus est, cum urbe cedere, quam in L. Saturnini, tribuni plebis, leges jurare maluisset; postea, interfecto Saturnino, lege Q. Calidii restitutus est A. U. C. 654.

[m] *Prætoriis comitiis*] Prætoria comitia dicuntur, in quibus prætores eliguntur.

Digitized by Google

ejecerunt,[f] qui prætor finitimo,[n] consul domestico bello,[o] rempublicam liberarat?[6] 71. At enim nimis ego magnum beneficium Plancii facio,[7] et, ut ais, id verbis exaggero: quasi vero me tuo arbitratu, et non meo, gratum esse oporteat. Quod istius tantum meritum? inquit; an quia te non jugulavit?[8] immo vero, quia jugulari passus non est.[q] Quo quidem tu loco, Cassi, etiam purgasti inimicos meos, meæque vitæ nullas ab illis insidias fuisse dixisti.[9] Posuit hoc idem Laterensis. Quamobrem de isto paulo post plura dicam: de te tantum requiro,[g] utrum putes odium in me mediocre inimicorum fuisse? quod fuit ullorum unquam[r] barbarorum tam immane ac tam crudele in hostem? an fuisse[10] in iis aliquem aut famæ metum, aut pœnæ, quorum vidisti toto illo anno[11] ferrum in foro, flammam in delubris, vim in tota urbe versari? nisi forte existimas, eos idcirco vitæ meæ pepercisse, quod de[12] reditu meo non timerent; et quenquam putas fuisse tam excordem,[h] qui,

[f] *Ejecerunt in exilium.* [g] *Interrogo.* [h] *Stultum.*

Statim infra, voc. *quam* in H ϛ χ 1. deest: et C omisit *illum*.—6 Verba *qui . . . liberarat* T absunt.—7 *Plancio facio* est in Ms. Erf. et Græv. *Plancio*, omisso *facio*, legitur in ϛ, χ 1. 2. aliis Mss. nonnullis, et edd. vett. ante Lamb. In Mss. quibusdam *magnum beneficium jacto scilicet me debere.* Mox, verbum *id*, ante *verbis*, in Franc. 1. deletur. Pro *exaggero* C habet *exagrego: ϛ aggero.*—8 In C T est *vigilavit*, et paulo post in C *vigilari.* Tum pro *tu*, ante *loco*, χ 2. habet *in*. Deinde in C *neque vita:* in ψ *meque vitæ.*—9 Post *dixisti* Lamb. addidit verbum *comparatas.* Tum T dedit *Laterenensis.* Verbum *plura*, ante *dicam*, H et Ms. Dresd. abest.—10 In Ven. Junt. Lamb. Grut. hic locus ita legitur: *Quod fuit ullorum tantum? requiro utrum putes odium unquam barbarorum tam immane ac tam crudele in hostem? an fuisse, &c.* J. F. Gronovius maluit legi sic: *Quod fuit ullorum tantum odium unquam barbarorum, tam immane, &c.* Pro *iis* C dedit *his*.—11 In H ψ est *toto fere anno.* Mox octo Mss. Oxon. et edd. vett. omittunt verbum *forte* post *nisi*.—12 Præpositio *de* in ϛ deest. Deinde ex auctoritate Mss. Erf. et Teg. Orellius edidit *nihil timerent.* Paulo post, Gryph. Lamb. et Grut. dederunt

NOTÆ

[n] *Finitimo bello*] L. Opimius prætor Fregellanos excidit. Vide Agr. II. § 89.

[o] *Domestico bello*] De bello loquitur, quod C. Gracchus excitabat in republica.

[q] *Jugulari passus non est*] Ciceronem a Clodianis jugulari non passum esse Plancium ait; nam ejus vitæ insidiabantur.

[r] *Quod fuit ullorum unquam*] Odium amplificat, quo Ciceronem ejus hostes prosequebantur.

Digitized by Google

vivis his,[13] stante urbe et curia, rediturum me, si viverem, non putaret? Quamobrem non debet [14] is homo, et is civis, prædicare, vitam meam, quæ fidelitate amicorum conservata sit, inimicorum modestia [15] non esse appetitam.

XXX. 72. Respondebo [16] tibi nunc, Laterensis, minus fortasse vehementer, quam abs te sum provocatus; sed profecto nec considerate minus, nec minus amice: nam primum illud fuit asperius, me, quæ de Plancio dicerem,[17] mentiri, et temporis causa[s] fingere. Scilicet homo sapiens[t] excogitavi, quamobrem viderer maximis beneficii vinculis obstrictus, cum liber essem et solutus.[18] Quid enim? mihi ad defendendum Plancium parum multæ, parum justæ necessitudines[i] erant familiaritatis, vicinitatis,[19][u] patris amicitiæ? quæ si non essent, vererer, credo,[x] ne turpiter facerem, si hoc splendore et hac dignitate [20] hominem defenderem. Fingenda fuit mihi, judices,[1] causa peracute, ut ei, quem mihi debere oporteret, ego me omnia debere dicerem. At id etiam gregarii[2] milites[y] faciunt inviti, ut

[i] *Necessariæ causæ.*

ecquem putas: T *quanquam putas.*—13 *His* deest in C: qui Ms. delevit particulam *et* ante *curia.* Tum C ψ habent *redditurum.*—14 C H ϛ χ 1. et edd. ante Lamb. cum Weiske et Orell. *debes.*—15 ψ, Ms. Teeg. Ven. utraque, Junt. et Crat. habent *molestia:* ϛ *modestiam:* χ 1. *molestiam.*

CAP. XXX. 16 *Respondeo* in ψ. Tum in T est *Laterenensis.*—17 *Dicere* in ψ. Mox in C χ 3. legitur *quamobrem viderem.* Pro *beneficii* χ 3. dedit *beneficiis.*—18 In Franc. 1. est *absolutus.* Mox verba *parum multæ* in χ 3. omittuntur. Actutum pro *erant* C præbet *essent.*—19 In C est *in civitatis.* Verba *patris . . . vererer* in T omittuntur. Pro *vererer, credo,* ϛ χ 3. edd. ante Lamb. et Grut. præbent *vereor, credo:* χ 1. *vereor.*—20 C delevit verba *hoc spl. . . . dignitate.*—1 Pro *judices,* in χ 1. ψ, Erf. Teeg. Græv. Oliv. Schutz. et Orell. est *videlicet.* Mox *peracuta* est in omnibus codd. et edd. ante Ern. qui e conjectura in textum admisit *peracute.* Schutz. dedit *perastute.* Statim post, Lambinus conjecit *cur ei.*—2 In ψ *egregii.* Mox in ed. Junt. est *dent ei*

NOTÆ

[s] *Temporis causa*] Objiciebat Laterensis, ut honestam defendendi causam habere videretur Cicero, multa mentiri de Plancio.

[t] *Homo sapiens*] Ironia.

[u] *Vicinitatis*] Affert jam rationes quare teneatur defendere; quas sumit ab antiqua necessitudine, a vicinitate (nam Atinas Arpino vicina erat, ubi natus erat Cicero), a patris amicitia, &c.

[x] *Vererer, credo*] Ironia.

[y] *Gregarii milites*] Gregarii milites sunt qui nullum munus habeant in exercitu.

Digitized by Google

coronam dent civicam,[a] et se ab aliquo servatos esse fateantur; non quo[k] [3] turpe sit, protectum in acie, hostium manibus eripi, (nam id accidere, nisi forti viro, et pugnanti cominus,[l] non potest) sed onus[m] beneficii reformidant, quod permagnum est, alieno debere idem,[4] quod parenti. 73. Ego, cum ceteri vera beneficia, etiam minora, dissimulent, ne obligati esse videantur; [*p.* 275.] eo me beneficio obstrictum esse ementiar,[5] cui ne referri quidem gratia posse videatur? An hoc tu, Laterensis, ignoras? qui, cum mihi esses amicissimus, cum vel periculum vitæ tuæ mecum sociare voluisses, cum me in illo tristi et acerbo[a] luctu, atque discessu, non lacrymis solum tuis, sed animo, corpore,[6] copiis prosecutus esses, cum meos liberos, et uxorem, me absente, tuis opibus, auxilioque defendisses, sic mecum semper egisti, te mihi remittere atque concedere,[b] ut omne studium meum[7] in Cn. Plancii honorem

[k] *Quod.* [l] *Propius.* [m] *Magnitudinem.*

civicam: Lambinus dedit *dent cuiquam civicam.* Orellius e conjectura in textum admisit *dent civi civicam.* Pro *civicam,* in C *cui eam:* in χ 3. *cuneam.* Tum *fateamur* legitur in C.—3 In Ms. C et ed. Lamb. *non quod.* Paulo infra, ante *hostium,* Orellius, cum Ms. Teeg. addidit præpositionem *ex.* Pro *eripi* χ 3. habet *arripi.* Tum *viro* in C deest. Porro in ς est *oppugnanti:* in χ 3. *compugnanti:* in C ψ *pugnanti quo minus.*—4 χ 3. *id.* Mox pro *vera,* quod in χ 1. omittitur, H dedit *viri.* Deinde *et minora* est in C H.—5 In C est *instructum esse amentior:* ς χ 1. 3. Ms. Teeg. Franc. 1. ed. Rom. Ven. 1480. 1488. et Junt. cum Orellio, dederunt *ementior:* H et Ms. Dresd. *mentior.* Pro *cui* in C est *cujus.* In ψ est *me referri:* in ς *ne referre.* Tum pro *videatur* χ 1. habet *videant.* Infra, verbum *ignoras* C abest.—6 *Corde* est in χ 3.—7 *Meum* non agnoscit χ 1. Deinde pro *honorem,* quatuor codd. Oxon. Teeg. ed. 1480. et Lamb. cum Weiske, habent *honore.* Tum pro *in me meritum* C præbet *immeritum.* Post *etiam,* ς χ 1. 3. Ms. Erf. Teeg. Græv. Oliv.

NOTÆ

[a] *Dent civicam*] Corona civica erat quercea; eaque ob servatum civem in prælio militi dabatur in præmium.

[a] *Illo tristi et acerbo*] Vult innuere Cicero, Laterensem sibi auctorem fuisse, ne abiret in exilium, sed manu cum inimicis decertaret; eumque sibi operam suam et auxilium pollicitum esse.

[b] *Te mihi remittere atque concedere*] Vult significare Cicero, quod sæpe Laterensis sibi dixerit, se contentum esse, ut gratiam sibi minorem referret, dummodo Plancio majorem referat. Ex Laterensis autem sententia, ostendit beneficia quæ a Plancio accepit majora esse maximis iis quæ sibi Laterensis contulit.

Digitized by Google

consumerem, quod ejus in me meritum tibi etiam gratum esse dicebas. 74. Nihil autem me novi, nihil[8] temporis causa dicere, nonne etiam illa testis est oratio, quæ est a me prima habita in senatu? in qua cum perpaucis[9] nominatim egissem gratias, quod omnes enumerari nullo modo possent, scelus autem esset quenquam præteriri,[10] statuissemque eos solum nominare, qui causæ nostræ duces et quasi signiferi[c] fuissent; in his[a] Plancio gratias egi. Recitetur[11] oratio, quæ propter rei magnitudinem dicta de scripto est:[d] in qua ego homo astutus[e] ei me dedebam,[12] cui nihil magnopere deberem, et hujus tanti officii servitutem astringebam[f] testimonio sempiterno. Nolo cetera, quæ a me mandata[13] sunt literis, recitare: prætermitto, ne aut proferre videar ad tempus,[14] aut eo genere uti literarum, quod meis studiis aptius, quam consuetudini judiciorum, esse videatur.

[a] *Inter hos.*

et Orell. præbent *ipsi:* in C est *gratum etiam esse.*—8 Pro *nihil* in H ψ legitur *vel:* χ 3. delevit *nihil.* Paulo post ς habet *tristis est oratio.*—9 In C *pro paucis.* Actutum idem Ms. præbet *egisse:* H ψ *egissemus.* Tum in C est *quod eas enumerari:* in ς *quod omnes enumerare.*—10 *Præteriti* in C χ 3. Voc. *solum* in H deest. Tum *nominari* legitur in ψ. Pro *causæ nostræ* C deest *esse nostros.*—11 *Reciteturque* in octo Mss. Oxon. et edd. vett. quibusdam. Deinde *propter ejus magn.* scribitur in Mss. Oxon. et edd. vett. ante Græv. cum Oliv. Tum *dictu descripta* est in C ψ: *dicta descripta* in Franc. 2. et ed. 1472.—12 Mss. quidam et edd. vett. *dedam:* H et Franc. 1. *debebam:* C 8 T ς χ 1. ψ *debeam.* Mox pro *deberem,* in Mss. nonnullis, Naug. Man. Cam. legitur *debeam.* Tum *adstringam* est in ς χ 1. 3. ψ, Ven. Junt. Crat. et Grut.—13 In H *dicta.* Tum *prætermitto illa* legitur in septem Oxon. Mss. Crat. Lamb. Grut. Græv. Oliv. et Weiske.—14 Lambinus conjecit *videar diem:* J. F Gronovius et Schutz. legi maluerunt *videar ante tempus.* Paulo post *aut ego* est in C: *aut eo uti genere* legitur in ed. Junt. Denique pro *aptius* C habet *apertius.*

NOTÆ

[c] *Et quasi signiferi*] Per signiferos, designat auctores reditus sui, a quibus, invitis Clodianis omnibus, ab exilio revocatus est. Translatio est a re militari; nam signiferi sunt qui signa portant.

[d] *Dicta de scripto est*] Legendo, non memoriter pronuntiando, habuit hanc orationem post reditum.

[e] *Homo astutus*] Ironia.

[f] *Servitutem astringebam* [*astringam*] Id est, me servitute astringam testimonio orationis scriptæ; quæ cum recitata diutius conservetur, conservabit memoriam sempiternam illius testimonii.

Digitized by Google

XXXI. 75. Atque etiam clamitas,[15] Laterensis: 'Quousque ista dicis? nihil in Cispio profecisti:[g] obsoletæ[16] jam sunt preces tuæ.'[h] De Cispio mihine tu objicies,[17] quem ego, de me bene meritum, quia, te teste, cognoveram,[18][i] te eodem auctore defendi? et ei dices, 'Quousque,' quem negas, quod pro Cispio contenderit,[19] impetrare potuisse? Nam istius verbi,[k] 'Quousque,'[20] hæc poterat esse invidia: datus est tibi[l] ille: condonatus ille: non facis finem:[m] ferre non possumus. Ei quidem, qui pro uno laborarit, et ipsum id[1] non obtinuerit, dici, 'Quousque,' irridentis magis est, quam reprehendentis: nisi forte ego unus ita[2] me gessi in judiciis, ita et cum his et inter hos vixi, is in causis patronus, is in republica civis et sum et semper fui, solus ut a te constituar, qui nihil a[3] judicibus

CAP. XXXI. 15 In ς χ 3. *calamitas.* Item in T est *Laterenensis.* Mox pro *Cispio* quinque Oxon. Mss. Franc. 1. et al. *Sciprio:* ed. 1472. *Cyprio:* edd. quædam *Crispio*, et sic in seqq.—16 *Absolutæ* omnes Mss. et edd. præter Ern. Weiske, Schutz. et Orell. qui habent *obsoletæ*, ut est in Ms. Teeg. sic quoque conjecit Manutius.—17 *Mihi videtur objicies* Franc. 1. 2. ed. 1472. Ven. Mediol. et Junt.: *mihi videlicet objicies* Ascens. Crat. Herv. *mihine tu videlicet objicies* Lamb. in ed. 1584. *mihi igitur objicies* Ms. Teeg. unde Orell. conjecit *mihi igitur tu objicies.*—18 Ex auctoritate Ms. Teeg. Orellius dedit *cognoram.*—19 ς χ 1. 3. ψ, Ms. Erf. Franc. 1. al. Ven. 1480. 1483. Mediol. Junt. Crat. *contenderim:* unde Græv. conjecit, *Et mihi dices, Quousque, quem negas quod pro Cispio contenderim, &c.* Franc. 2. et ed. 1472. præbent *quid negas, quod pro Cyprio contenderim.*—20 Voc. *Quousque* C abest. Tum in cod. Ambr. est *poterat hæc.* Pro *condonatus* ψ habet *condemnatus est.*—1 Schutz. e conjectura Lamb. dedit *et id ipsum.* In C ς χ 3. particula *et*, in C T χ 3. pronomen *id* desunt.—2 *Ista* in C. Particula *et*, ante *cum*, deletur in H ς. Pro *hos* C habet *eos;* qui Ms. cum ς ψ pro *is* dedit *his.*—3 In

NOTÆ

g *Cispio profecisti*] Cispius tribunus plebis fuit, cum Cicero rediit ab exilio; qui ab eo defensus, condemnatus est. Id autem Laterensis quasi probro vertit Ciceroni.

h *Obsoletæ* [*absolutæ*] *jam sunt preces tuæ*] Objicit quod nihil profuerunt preces Ciceronis apud judices. Legit Manutius, *obsoletæ sunt*, quasi jam tritæ et consumtæ.

i *Te teste, cognoveram*] Rejicit Cicero calumniam illam objectam a Laterensi in eundem Laterensem: nam ait Cicero, eo impellente et suadente, Cispii defensionem suscepisse.

k *Istius verbi*] Istius verbi, 'quousque,' alienam et ineptam usurpationem arguit a personarum differentia. Hoc autem verbo usus fuerat Laterensis.

l *Datus est tibi*] Prosopopœia, qua loquentem adversarium fingit.

m *Non facis finem*] Cavillari Ciceronem Laterensis videbatur, quod non

debeam unquam impetrare. 76. Et mihi lacrymulam Cispiani judicii objectas:[n] sic enim dixisti: 'Vidi ego tuam lacrymulam.' Vide, quam me[4] verbi tui pœniteat: non modo lacrymulam, sed multas lacrymas, et fletum cum singultu videre potuisti. An ego, qui meorum lacrymis, me absente, commotus, simultates, quas mecum[5] habebat, deposuisset, meæque salutis non modo non oppugnator (ut inimici mei putarant) sed etiam defensor fuisset, hujus in[6] periculo non dolorem meum significarem? 77. Tu autem, Laterensis, qui tum lacrymas meas gratas esse dicebas, nunc easdem vis invidiosas videri.

XXXII. Negas, tribunatum Plancii quicquam attulisse adjumenti dignitati meæ: atque hoc loco (quod verissime facere potes) L. Racilii,[7] [o] fortissimi et constantissimi viri, divina in me merita commemoras. Cui quidem ego, sicut in Plancio,[8] nunquam dissimulavi me plurimum debere, semperque præ me[9] feram.[*] Nullas enim sibi ille neque contentiones, neque inimicitias, neque vitæ dimicationes, nec pro republica, nec pro me defugiendas putavit. Atque utinam,[10] quam ego sum in illum gratus, tam licu-

[*] *Patefaciam.*

χ 3. est *in judicio et a.* Mox pro *Cispiani* C *Sciprianam*: ς χ 1. 3. ψ *Crispiani.* —4 Omisit verbum *me* Ms. Teeg. Voc. *modo*, post *Non*, in χ 3. omittitur. Tum pro *singultu* in C est *singluctu.*—5 Pronomen *mecum* C abest. In χ 3. est *mecum habebam.* Paulo infra, in H ς χ 1. *meæ salutis*: in H conjunctiva particula *et* ponitur post *salutis.* Mox pro *putarant*, C H T χ 1. 3. habent *putarent.*—6 Præpositio *in* H abest. Deinde *nam dolorem* scribitur in χ 3. Ms. Teeg. dedit *non signif. dolorem meum?* Pro *Laterensis* T habet *Laterenensis.*

CAP. XXXII. 7 In T *L. Lacullei.*—8 Præpositio *in* deest in edd. vett. nonnullis ante Grut. cum Weiske: *sicuti Plancio* Lamb. Orellius e conjectura in textum admisit *sicut Cn. Plancio.*—9 Verba *præ me* in T omittuntur. C quoque delevit voc. *neque* ante *inimicitias.* Verba *in. neque vitæ dim. nec* T absunt. Tum *neque pro rep.* legitur in C. Deinde pro *defugiendas* in Franc. 1. est *fugiendas*: in C *nec diffugiendas putavi.*—10 In χ 3. *uter.* Pro

NOTÆ

faceret finem nempe defendendi quos volebat, licet Cispio salutem non obtinuisset.

[n] *Lacrymulam objectas*] Objecerat Laterensis Ciceroni, quod, condemnato Cispio, lacrymas præ invidia et dolore profudisset: immo fatetur se multas effudisse.

[o] *Racilii*] Racilius tribunus plebis fuit cum Plancio.

Digitized by Google

isset, per hominum vim, et injuriam populi Romani,[11] ei gratiam referri! Sed, si non eadem contendit in tribunatu Plancius; existimare[12] debes, non huic voluntatem defuisse, sed me, cum jam Plancio deberem, Racilii beneficiis fuisse contentum. 78. An vero putas, judices idcirco[13] minus mea causa facturos, quod me esse gratum crimineris? [*p.* 276.] an, cum populus Romanus[14] illo senatusconsulto, quod in monumento Marii[p] factum est, quo mea salus omnibus[15] est gentibus commendata, uni Cn. Plancio gratias egerit,[16] (unus enim fuit de magistratibus[q] defensor salutis meæ, cui senatus pro me gratias agendas putavit[17]) ei ego a me referendam gratiam non putem? Atqui, hæc cum vides,[18] quo me tandem animo in te putas[19] esse, Laterensis? ullum esse tantum periculum, tantum laborem, tantam contentionem,[r] quam ego non[20] modo

[r] *Tantas injurias.*

gratus χ 1. dedit *ingratus.* Paulo infra, in χ 3. *per hominum vita.*—11 Ms: Teeg. (confirmans Garaton. et Weiskii conjecturam) et Orell. sic habent hunc locum: *populo Romano ei gratiam referre:* nonnulli Mss. habent *injuriam P. R.* Ms. Pith. *injuriam rei p.*—12 In C est *æstimare.* Paulo infra, Ms. Erf. Teeg. Græv. Schutz. et Orell. legunt *cum tantum jam.* Voc. *jam* in C omittitur. Prænomen *M.* ante *Racilii* est in Mss. et edd. quibusdam. Nonnullæ edd. vett. præbent *beneficio* pro *beneficiis.*—13 Pro *idcirco* H dedit *non:* ψ *idcirco non.* In Ms. Erf. hic locus sic se habet: *An vero putas, idcirco minus libenter judices mea causa facturos.* Porro *in ea causa* legitur in ς χ 3. Mox in χ 3. est *gratus crimineris.*—14 Ex auctoritate Ms. Teeg. Orellius sic locum edidit: *An cum Patres illo sen. &c.* Garaton. conjecit legendum *Patres conscripti,* probante Orell. H habet *populi R.*—15 ς χ 1. 3. ψ, et Oliv. *omnium.* Statim infra pro *est* in H ψ *esset.*—16 Ex auctoritate Ms. Teeg. Orellius dedit *egerint:* ceteri *egerit.* Mox in χ 3. est *ei fuit:* voc. *fuit* deest in H. Paulo infra, post *de magistratibus,* χ 3. Mss. Gruteri et Grævii, edd. ante Ald. tum Grut. Græv. et Orell. dederunt *aut pro magistratibus.* Garaton. conjecit legendum *de magistratibus, prove magistratibus.*—17 Pantagathus legebat *putarat:* Ern. conjecit *putaret.* Mox pro *a me* in H ψ scribitur *nunc.*—18 *Atque hæc cum vides* Erf. *Atqui eum cum vides* edd. vett. Lamb. Græv. Oliv. et Weiske. Pro *hæc cum* ς χ 1. 3. *atque cum:* H. *tum.*—19 Ex auctoritate Ms. Teeg. Orellius dedit *in te animo putas:* in C est *animo in te putes.* Tum T præbet *Laterenensis.* Paulo post pro *ullum,* H χ 1. ψ, et Franc. 1. *nullum.*—20 Negativa particula *non* in Franc. 1.

NOTÆ

[p] *In monumento Marii*] Per monumentum Marii intelligit illud templum Virtutis, quod a Mario exstructum est. Neque enim in alio loco quam consecrato haberi senatum fas erat.

[q] *Unus fuit de magistratibus*] Plancius quæstor erat in Macedonia, ideoque magistratu fungebatur.

Digitized by Google

pro salute tua, sed etiam pro dignitate defugerem? Quo quidem etiam magis sum, non dicam miser,[1] (nam hoc quidem abhorret a virtute verbum[2] [r]) sed certe exercitus:[q] non quia multis debeo, (leve[3] enim onus[r] beneficii gratia) sed quia sæpe concurrit,[s] propter aliquorum de me[4] meritorum inter ipsos contentiones, ut eodem tempore in omnes verear ne vix possim gratus videri. 79. Sed ego[5] hoc meis ponderibus examinabo,[t] non solum quid cuique debeam, sed etiam[6] quid cujusque intersit,[u] et quid a me cujusque tempus poscat. XXXIII. Agitur studium tuum, vel etiam, si vis, existimatio,[7] laus, ædilitas; at Cn. Plancii salus,[s] patria, fortunæ. Salvum tu me esse cupisti; hic[8] fecit etiam, ut esse possem. Distineor tamen et divellor dolore, et in causa dispari offendi te a me, doleo: sed, medius fidius, multo citius[9] meam salutem pro te abjecero, quam Cn. Plancii salutem tradidero[x] contentioni tuæ. 80. Etenim, judices, cum[10] omnibus virtutibus me affectum esse cupiam, tamen nihil est, quod malim, quam

[q] *Exagitatus.* [r] *Compensatio.* [s] *Contingit.*
[t] *Ponderabo apud me.* [u] *Quisque requirat.* [x] *Deseruero.*

omittitur. Actutum in C est *difugerem:* in Ms. Teeg. *defugerim.*—1 ς χ 1. 3. dederunt *miser natura.* Pro *nam hoc* in C H S ψ, est *natura:* in T *nam.*—2 Verbum *hoc,* ante *quidem,* omisit Ms. Teeg. Pro *verbum* C H S T ς χ 1. *verbi.* In Ven. Junt. et Lamb. ita locus hic editur: *natura quidem abhorret a virtute verbi.*—3 In ς *lene.* Tum ex auctoritate Ms. Teeg. Orellius dedit *leve enim est onus, &c.*—4 E Ms. Teeg. Orell. legit *concurrunt, propter aliquorum bene de me, &c.* Pronomen *me* in χ 3. deest. Mox *inter ipsos* in χ 3. ψ. Verba *in omnes* omisit H.—5 Voc. *ego* H abest: item a Lamb. 1566. probante Garaton. Ms. Teeg. habet *ego hæc.* Voc. *hoc* omisit ψ.—6 χ 3. delevit *etiam.* Tum in C est *quod cujusque:* in ς χ 1. *quid cumque.*

CAP. XXXIII. 7 In C *extimatio.* Tum Ms. Erf. Teeg. Dresd. alii codd. cum ed. 1472. Ven. 1480. 1483. Junt. et Orell. habent *laus ædilitatis.* Verba *ædilitas .... salus* desunt in T. Mox in T legitur *fortuna.*—8 In C est *hoc;* in Franc. 1. 2. legitur *hic etiam fecit.* Pro *Distineor* in C et Franc. 1. est *Distrahor.*—9 In ς *cujus.* Actutum, *objecero* in Lamb. Græv. Oliv. et Weiske. Vid. Nott. Varr.—10 χ 3 omisit *cum.* Paulo infra, Ms. Teeg. et alii, ed. 1480. Junt. Lamb. atque Orell. habent *cupio, tum:* alii Mss. et edd. vett.

NOTÆ

[r] *Abhorret a virtute verbum*] Miser dicitur, qui ab omni virtute destitutus est.

[s] *Plancii salus, &c.*] Patria et honoribus Plancius carebit, si damnetur.

Digitized by Google

me et gratum esse, et videri. Hæc est enim[11] una virtus non solum maxima, sed etiam mater virtutum omnium reliquarum. Quid est pietas, nisi voluntas[12] grata in parentes? qui sunt boni cives, qui belli, qui domi[y] de patria bene merentes, nisi qui patriæ beneficia meminerunt?[13] qui sancti, qui religionum colentes, nisi qui meritam Diis immortalibus gratiam justis honoribus, et[14] memori[z] mente persolvunt? Quæ potest esse jucunditas vitæ, sublatis amicitiis? quæ porro amicitia potest esse inter ingratos? 81. Quis est[15] nostrum liberaliter educatus, cui non educatores, cui non magistri sui, atque doctores, cui non locus ille mutus ipse, ubi altus[a] aut doctus[16] est, cum grata recordatione in mente versetur?[17] Cujus opes tantæ esse possunt, aut unquam fuerunt, quæ sine multorum amicorum officiis stare possint? quæ certe, sublata memoria et gratia, nullæ[18] extare possunt. Equidem nil tam proprium hominis existimo, quam non modo beneficio, sed etiam benevolentiæ significatione[19] alligari: nihil porro tam inhumanum, tam immane, tam ferum,[20] quam committere, ut beneficio non dicam indignus, sed victus, esse videare.

[y] *In pace.* [z] *Grata.* [a] *Nutritus.*

nonnullæ *cupiam, tum.* Pro *cupiam,* T ς χ 3. habent *cupio:* pro *tamen,* C T ψ *tum.* Mox in χ 3. scribitur *quod mali.*—11 C delevit *enim.* Verbum *una* in T deest.—12 In χ 3. *voluptas.*—13 Grævius conjecit hunc locum aut ita legendum: *Qui sunt boni cives? nisi qui belli, qui domi de patria bene merentes patriæ beneficia meminerunt?* aut distinguendum: *Qui sunt boni cives, qui belli, qui domi de patria bene merentes? nisi qui, &c.* Pronomen *qui,* ante *patriæ,* in χ 3. deletur. Deinde in Ms. Dresd. scribitur *religionem colentes.* Actutum pro *meritam* in C est *merita.*—14 Particula *et* C abest. Tum *memori mentem* est in C.—15 In ς *enim:* in χ 3. *Quis est vestrum.*—16 Orellius, ex auctoritate Ms. Teeg. sic edidit: *cui non locus ipse mutus ille, ubi altus* (*alitus* Teeg.) *aut doctus est.* In Junt. Lamb. Grut. et Weiske, hic locus sic se habet: *cui non locus ille mutus, ubi ipse altus aut* (*atque* ed. 1480. Junt.) *doctus:* Græv. *cui non locus ipse ille mutus, ubi ipse alitus aut doctus.* Pro *cui non locus* C habet *cujus locus non.* Mox præpositio *cum* in C deest.—17 C *versatur:* Franc. 1. *versentur.* Deinde *tanto esse* scribitur in C. Verba *aut unquam fuerunt* omittuntur in χ 3.—18 *Nullæ* Erf. Teeg. Græv. Ern. et Schutz. *nulla* ceteri. Tum C χ 3. delent verba *quæ . . . . possunt.* Paulo infra, *Equidem nihil* Erf. Teeg. Græv. et Orell. Tum in χ 3. est *proprium homini.*—19 In ψ *omni significatione.*—20 *Ferreum* in C. Garaton. conjecit *nihil porro tam inhumanum, tam ferreum.* Pro *committere* in χ 3. est *omittere.*

Digitized by Google

82. Quæ cum ita sint, jam[1] succumbam, Laterensis, isti tuæ orationi;[b] in eo ipso,[c] in quo nihil potest esse nimium, quoniam ita] tu[2] vis, nimium me gratum esse concedam; petamque a vobis, judices, ut eum beneficio complectamini,[d] quem qui reprehendit, in eo reprehendit, quod gratum præter modum dicat esse. Neque enim[3] ad negligendam meam gratiam debet valere, quod dixit idem, vos nec nocentes, nec litigiosos[t] esse, quo minus me apud vos valere oporteret.[4] Quasi vero in amicitia mea non hæc præsidia (si qua forte sunt in me) parata semper amicis esse maluerim, quam necessaria. Etenim ego de me tantum audeo dicere, amicitiam meam voluptati pluribus, quam præsidio fuisse: meque[5] vehementer vitæ meæ pœniteret, si in mea familiaritate locus esset nemini, nisi litigioso, aut nocenti.

XXXIV. 83. [*p.* 277.] Sed hoc nescio quomodo[6] frequenter in me congessisti, saneque in eo creber fuisti, te idcirco in ludos[u] causam conjicere noluisse,[7] ne ego, mea

[b] *Fatebor quod dicis.* [c] *Gratitudine.* [d] *Afficiatis.*

Mox pro *dicam* χ 3. habet *dico.*—1 Voc. *jam* in C deest. T habet *Laterenensis.* Post, in Ms. Erf. Teeg. Græv. et Orell. est *isti tuo crimini: meque in eo ipso, in quo, &c.* Pali. decem et ed. vet. *isti tuo ore nimio, in quo, &c.* sic Grut. et S. Vict. nisi quod habent *nimioque.* Pro *tuæ orationi* in octo Mss. Oxon. *tuo ori:* in Ms. Dresd. *tuo nimio.* Pro *in eo* C S ψ *nimioque in eo:* H *nimio in eo.*—2 In χ 3. *ut.* Tum verba *quoniam .... nimium me* in C delentur. Pronomen *me* quoque omittitur in omnibus edd. præter Ald. Crat. Lamb. Grut. Ern. Weiske, et Schutz. Præpositio *a* ante *vobis* in χ 3. deest. Paulo infra, verba, *in eo reprehendit*, non sunt in C. Tum idem Ms. dedit *gratiam.*—3 Post *enim*, verbum *illud* additur in Ms. Erf. Teeg. Græv. et Orell. Deinde pro *ad negligendam* in H ς ψ *id ad negligentiam.* Mox in χ 1. est *nec religiosos.*—4 Weiske conjecit *oportere.* Infra, *si quæ* est in Ms. Erf. Teeg. Græv. et Orell.—5 In ς *neque.* Mox voc. *nemini* post *esset* deest in Ms. Pith.

CAP. XXXIV. 6 In χ 3. est *quo.* Pro *congessisti* Mss. nonnulli et edd. *conjecisti.*—7 Ms. Pith. dedit *illusos causam convincere voluisse:* Pal. sex, *illusos tamen convincere noluisti:* al. *in locos causam conjicere noluisse:* edd.

NOTÆ

[t] *Nec nocentes, nec litigiosos*] Duo hic perstringit judiciorum genera; publicum, in quo de nocentium; privatum, in quo de privatorum causis agitur.

[u] *In ludos* [*locos*] Locos communes intelligit, qui ab oratore amplificandi gratia assumuntur, cum a causa sua digreditur: refellit autem quod objecerat Laterensis, Ciceronem paratos locos habere.

Digitized by Google

consuetudine, aliquid de thensis,[x] misericordiæ causa,[y] dicerem; quod in aliis ædilibus ante fecissem. Nonnihil egisti hoc loco: nam mihi eripuisti ornamentum[z] orationis meæ. Deridebor,[8] si mentionem thensarum fecero, cum tu id prædixeris: sine thensis autem quid potero dicere? Hic etiam addidisti, me idcirco mea lege[a] ex isto ambitu traxisse,[9] ut miserabiliores epilogos[e] possem dicere. Non[10] vobis videor cum aliquo declamatore, non cum laboris et fori discipulo disputare? 84. Rhodi[b] enim, inquit,[11] non fui: me vult fuisse: sed fui, inquit, Nicææ[c] (putabam in Vaccæis dicturum) bis [in Bithynia].[12] Si

[e] *Conclusiones.*

nonnullæ *in locos communes causam conjicere noluisse.* Pro *in ludos,* C habet *in locis:* H *deficit illusos:* S T ς χ 1. 3. ψ *illusos.* Pro *causa* in T est *tum.* Pro *conjicere,* H S ψ *convincere:* T *conficere.* Tum in eodem Ms. *noluisti.* Paulo infra, præpositio *a* additur ante *mea* in H. Præpositio *ante* post *ædilibus* in Franc. 1. deest.—8 In H est *Derideor.* Deinde pro *thensarum* in C est *thenseum:* in χ 3. ψ *thesaurum.* Tum C habet *sed sine thensis.* Statim post, voc. *autem* in C deest.—9 Orellius, ex auctoritate Ms. Ambr. dedit lectionem, quam olim conjecit Garaton. *me idcirco mea lege exilio ambitum sanxisse.* Schutz. e conjectura dedit *me idcirco meam istam legem de ambitu tulisse.* In Lamb. 1566. totus hic locus ita legitur: *Hic etiam dixisti, addidisse me idcirco meæ legi, 'Nisi ex testamento præstituta die.'* In χ 1. est *ea lege.* Pro *isto,* in C H S χ 1. 3. ψ, Ven. Crat. Herv. Cam. est *illo.* Tum in H ψ *miserabiles epilogos.* Deinde pro *dicere,* in ed. Manut. Steph. et Lamb. est *elicere.*—10 *Num* in ed. 1472. *Nonne* est in ed. Weiske. Pro *cum* C T χ 3. ψ *causa.* Verbum *discipulo* omittitur in octo Mss. Oxon. Edd. vett. ante Lamb. hunc locum sic ediderunt: *Non* (*Num* Ven. et Junt.) *vobis videtur cum al. decl. non causa laboris et fori disc. &c.* Lamb. sic habet: *Non vobis videtur cum al. decl. non cum oratore disc. &c.* Pro *videor* Ms. Teeg. cum Orellio, habet *videtur.* Mss. et edd. nonnullæ: *non causa laboris et fori disputare:* Franc. 1. *non cum causa laboris et fori disputare.*—11 H S ς χ 1. omittunt *inquit.* Pronomen *ego,* post hoc voc. additur in Orell. ex auctoritate Mss. Ambr. et Teeg. Pro verbo *fui* post *sed* T habet *fuit.*—12 Lambinus, quem sequitur Orellius, sic locum hunc edidit in ed. 1584. *sed fui, inquit (putabam in Vaccæis dic-*

NOTÆ

[x] *De thensis*] De iis dictum est in orat. De Harusp. Resp. § 21. not.

[y] *Misericordiæ causa*] Id est ad movendam judicibus misericordiam.

[z] *Ornamentum*] Ex locis communibus repetitur ornamentum, quo res ornate dicitur.

[a] *Mea lege*] Legem consul tulit Cicero, qua decem annis exilium contra reos ambitus augebat.

[b] *Rhodi*] Postquam Sex. Roscium defendit Cicero, Athenas venit; inde totam Asiam peragravit: postea Rhodum venit, seque ad eundem, quem Romæ Molonem audiverat, applicuit, ut fusius scribit in Claris Oratoribus.

[c] *Nicææ*] Nicæa urbs est Bithyniæ.

Digitized by Google

locus habet reprehensionis ansam aliquam,[f] nescio cur severiorem Nicæam[13] putes, quam Rhodum: si spectanda causa est, et tu in Bithynia summa cum dignitate fuisti, et ego Rhodi non minore. Nam, quod[14] in eo me reprehendisti, quod nimium multos defenderim; utinam et tu, qui potes,[d] et ceteri, qui defugiunt, vellent[15] me labore hoc levare! Sed fit vestra diligentia,[e] qui in causis ponderandis[g] omnes fere repudiatis, ut ad nos pleræque[16] confluant,[h] qui miseris et laborantibus nihil negare possumus. 85. Admonuisti etiam, quod in Creta fuisses,[f] aliquid[17 g] in petitionem tuam dici potuisse: me id perdidisse.[i] Uter[18] igitur nostrum est cupidior dicti? egone, qui, quod dici potuit, non dixerim; an tu, qui etiam ipse in te dixeris?

[f] *Dat aliquam causam reprehensionis.*
[g] *Eligendis.* [h] *Deferantur.* [i] *Non dixisse.*

turum) *bis Nicææ in Bithynia:* in ed. 1566. omittitur *bis.* In Ven. Junt. et Græv. *sed fui, inquit: (putabam in Vaccæis* [*Niceis* Junt.] *dicturum) bis in Bithynia.* In Grut. *sed fui, inq. Nicæis (put. in Vaccæis dicit) bis in Bith.* Beierus conjecit vel *vix in Bith.* vel *quis in Bith.?* Pro *in Vaccæis*, Puccius conjecit *in Vacci pratis.* Alii Mss. et edd. *sed fui, inquit, (put. in Nicæis dict.) bis in Bith.* Franc. 1. *sed fui, inquit, Nicæis, put. in Vaceris dicturum*, omissis aliis. Franc. 2. et ed. 1472. *sed fui, inquit, put. in Vaceris dict. bis in Bith.* Verbum *putabam* non est in χ 1. Tum pro *Vaccæis* in C ψ *vaccis*, in H *niceis*, in T χ 3. *vacreis*, in χ 1. *vacclis*, in Ms. Dresd. *Vaceeis.* Deinde C habet *Bithyniam:* T *Bithimia.* Paulo infra, pro *ansam*, C ς χ 3. ψ, Mss. alii et edd. vett. nonnullæ habent *causam.*—13 Pro *Nicæam*, C *in terra:* ψ *Viceam:* ς *Vaccæam.* Tum in H *expetenda causa.*—14 In χ 3. est *Namque.* Actutum in Mss. H, Ambr. et Teeg. legitur *defenderem.* Paulo post, *quid potes* est in ψ.—15 In χ 3. *vellet.* Tum H habet *labore isto.* Porro in ψ *vestra negligentia.* Præpositionem *in* ante *causis* omisit Ms. Teeg.—16 Mss. quidam *plerique.* Pro *negare* χ 1. ψ *denegare.*—17 Pro *aliquid* in omnibus edd. præter Ern. et Schutz. legitur *dictum aliquod.* In H S χ 1. 3. et Franc. 1. est *dictum aliquid:* in T *dictum aut.* Paulo post, plerique Mss. et edd. fere omnes *in petitione tua*, præter Ern. Schutz. et Orell. qui e conjectura Lambini, et ex auctoritate Ms. Teeg. habent *in petitionem tuam.* Verba *me id perdidisse* omittuntur in T χ 3.—18 In C *Utinam.* Pro *nostrum* C T habent *noster.* Infra in Franc. 1.

NOTÆ

[d] *Qui potes*] Videtur carpere Laterensem, qui cum possit multos defendere, neminem defendit.

[e] *Vestra diligentia*] Ironia.

[f] *In Creta fuisses*] Cum Saturnino in Creta fuit Laterensis, ut supra dictum est.

[g] *Aliquid* [*dictum aliquod*] Facetum nempe et ridiculum dictum omisisse Ciceronem dixerat Laterensis, quo contra eundem Laterensem uti poterat, dum petebat ædilitatem.

Digitized by Google

Te[19] aiebas de tuis rebus gestis[h] nullas literas misisse, quod mihi meæ, quas ad aliquem misissem,[i] obfuissent: quas ego mihi obfuisse non intelligo: reipublicæ video prodesse potuisse.

XXXV. 86. Sed sunt[20] hæc leviora: illa vero graviora atque magna, quod meum discessum,[k] quem sæpe defleras, nunc quasi reprehendere et subaccusare[1] voluisti: dixisti enim, non auxilium mihi, sed me auxilio defuisse.[a] Ego vero fateor, mehercule,[2] quod viderim mihi auxilium non deesse, idcirco me illi auxilio pepercisse: qui[3] enim status, quod discrimen, quæ fuerit in republica tempestas illa, quis nescit?[4] Tribunicius me terror,[l] an consularis furor movit? decertare mihi ferro magnum fuit cum reliquiis eorum, quos ego[5] florentes atque integros sine ferro viceram? Consules post hominum memoriam teterrimi atque turpissimi, sicut[6] et illa principia, et hi recentes rerum exitus declararunt, (quorum alter exercitum perdidit,[m] alter vendidit[n]) emtis[7] provinciis,[o] a senatu, a repub-

[a] *Uti noluisse illo auxilio.*

legitur *dici potuerit.*—19 In C H T ς ψ *Tu.* Deinde χ 3. habet *ullas literas.* Denique pro *mihi,* ante *obfuisse,* in T legitur *inde.*

CAP. XXXV. 20 Verbum *sunt* non est in H. Actutum, ex auctoritate Ms. Teeg. Orellius habet *illa vera gravia.* Paulo infra χ 1. *in eum discessum* Pro *sæpe* in C legitur *semper.*—1 In C χ 3. *accusare.* Pro *me* ante *auxilio* in C scribitur *mehercule.*—2 Pro *mehercule,* in H S T ς χ 3. Ms. Teeg. Barb. Junt. Lamb. 1566. et Orell. inseritur *me:* Ms. Dresd. omisit hoc verbum. Porro pronomen *me* ante *illi* non est in T χ 3. Ms. Teeg. edd. vett. quibusdam et Orell. —3 In T χ 3. Franc. 1. et edd. nonnullis est *Quis.* Pro *status* Gulielmius conjecit *flatus.*—4 In C *nescis.* Tum pro *me* ante *terror* in χ 1. est *ne.*—5 Pronomen *ego* in C omittitur.—6 In C *sic.*—7 Gulielmius conjecit *emti.*

NOTÆ

[h] *De tuis rebus gestis*] Dixerat Laterensis nullas literas de rebus misisse, quas nempe vel in Creta vel Cyrenis gesserat, ne sibi nocerent, ut Ciceroni nocuere, quas ille scripserat.

[i] *Ad aliquem misissem*] Forte per illas literas, aut aliquas intelligit, quas quæstor in Sicilia Romam, aut consul ad Pompeium in Asiam misit.

[k] *Discessum*] Discessum Ciceronis in exilium reprehenderat Laterensis: ei jam respondet.

[l] *Tribunicius me terror, &c.*] Per tribunicium terrorem, Clodii tribuni plebis, et furiosorum in se consulum Pisonis et Gabinii odium intelligit, a quibus abire in exilium compulsus est, ne quid tumultus in republ. excitaretur.

[m] *Quorum alter exercitum perdidit*] Piso consul, cum Macedoniam provinciam obtineret, concisum a Thra-

Digitized by Google

lica, a bonis omnibus defecerant: qui exercitibus,[p] qui armis, qui opibus[q] plurimum poterant, cum, quid sentirent, nesciretur, furialis illa vox,[r] nefariis stupris, religiosis altaribus effœminata, secum[l] et illos et[8] consules facere, acerbissime personabat. Egentes in locupletes, perditi in bonos, servi in dominos armabantur. 87. Aderat mecum senatus, et quidem veste mutata;[s] quod pro me uno post hominum[9] memoriam publico consilio[m] susceptum est. Sed recordare, qui tum fuerint consulum nomine[t] hostes; qui soli in hac urbe senatum senatui[u] parere[10] non siverunt, edictoque suo non luctum patribus conscriptis, sed luctus indicia[x] ademerunt. Aderat mecum cunctus equester ordo; quem quidem in concionibus saltator ille, [y][Cati-

[l] *Pro se.* [m] *Sententia senatus.*

Tum pro *a republica* χ 8. habet *r. p.* Mox H et Ms. Teeg. *exercitu.* Paulo infra in χ 8. est *pluribus poterant.*—8 In octo Mss. Oxon. copulativa particula *et* omittitur ante *consules.* Garaton. verba *et consules* deleri censebat. Actutum pro *acerbissime*, Schutz. e Lambini conjectura dedit *acerrime*, probante Ern. in Ms. S est *acerbissimos.* Pro *in locupletes* ψ habet *illocupletes.*—9 Voc. *hominum* non est in χ 8. Tum in H legitur *jam publico.*—10 *Parere* in ψ deest. Paulo post omnes Mss. et edd. habent *siverint* .... *ademerint* præter Ern. et Schutz. qui dederunt e conjectura *siverunt* .... *ademerunt.* Pro *patribus conscriptis* in ψ est *patres conscripsit.* Deinde pro *indicia* C T *judicia.*

NOTÆ

cibus exercitum perdidit.

[n] *Alter vendidit*] Gabinius, accepta a Ptolemæo rege pecunia, ducto exercitu e Syria in Ægyptum, eundem, injussu senatus, in regnum restituit.

[o] *Emtis provinciis*] Emerant a Clodio provincias. Nam Macedoniam Pisoni, Gabinio Syriam lege lata dedit, sed eo consilio ut ipsum in perdendo Cicerone adjuvarent.

[p] *Qui exercitibus*] Designat Cæsarem, qui cum exercitu erat in Italia.

[q] *Qui opibus*] Pompeium et Crassum intelligit. De his dicetur in oratione pro Sextio.

[r] *Furialis illa vox*] Loquitur de Clodio, qui in sacris Bonæ Deæ habitu muliebri deprehensus est, quo accedere viris nefas fuit.

[s] *Veste mutata*] Vestis mutabatur in publico luctu, ut in Ciceronis exilio factum est.

[t] *Consulum nomine*] Nomine consules erant Piso et Gabinius, sed hostes revera patriæ.

[u] *Senatum senatui*] Non permiserunt senatum parere suo senatusconsulto. Nam senatusconsultum factum fuit, ut Cicero publico præsidio juvaretur.

[x] *Luctus indicia*] Ad significandum dolorem vestis mutatio fiebat. Ad vestem communem redire senatum jusserunt consules, cum eam pro Cicerone senatus mutavit.

[y] *Saltator ille*] Gabinium saltato-

Digitized by Google

linæ][11] consul, proscriptionis denuntiatione[n] terrebat: at[12] tota Italia convenerat; cui quidem belli intestini et vastitatis metus inferebatur. XXXVI. Hisce ego auxiliis studentibus[o][13] atque incitatis[a] uti me, Laterensis, potuisse confiteor: sed erat non jure, non legibus, non disceptando[p] decertandum: nam profecto, præsertim tam bona in causa, nunquam, quo[14] ceteri sæpe abundarunt, id mihi ipsi auxilium meum defuisset: armis fuit, armis, inquam, fuit dimicandum: [*p.* 278.] quibus a servis, atque a servorum ducibus cædem fieri senatus et bonorum, reipublicæ exitiosum fuisset. 88. Vinci autem improbos a bonis, fateor fuisse præclarum, si finem eum[15] vincendi[a] viderem; quem profecto non videbam. Ubi enim præsto fuisset[16] mihi aut tam fortis consul, quam L. Opimius?[b] quam C. Marius? quam L. Flaccus? quibus ducibus improbos cives respublica vicit[17] armatis: aut, si minus fortes,[c] attamen

[n] *Comminatione.* [o] *Faventibus.* [p] *Verbis.*]

Post *cunctus* χ 3. addit verbum *senatus*. Tum pro *concionibus* C T ς χ 3. præbent *contentionibus*.—11 Schutz. e sententia Ern. delet *Catilinæ*. Actutum in ς est *perscriptionis*: in ψ *præscriptionis*.—12 Voc. *at* omittitur in ed. Manut. Lamb. et Weiske. Pantagathus conjecit *ac*.

CAP. XXXVI. 13 Gulielmius maluit legi *lubentibus*, haud improbante Grutero. Paulo infra in T est *Laterenensis*.—14 In C est *nusquam que*. Verbum *sæpe* ante *abundarunt* omittitur in edd. ante Græv. cum Weiske. Tum in ψ est *abundare*. Mox *ipsi* non est in C: quinque Mss. Oxon. Ms. Teeg. ed. Rom. et Ven. præbent *ipsum*. Verbum *meum* post *auxilium* deest in H, Crat. Naug. Cam. ut volebat Weiske.—15 *Si finem tum* in C χ 3. Ms. Erf. et Teeg. Tum verba *quem pr. non vid.* non leguntur in Ms. Pith. et Teeg. Cod. Garaton. in margine habebat. Uncis inclusit Orellius.—16 In ψ *fuissent*: unde Garaton. præfert *fuissent* . . . *fortes consules*.—17 In ς *vidit*. Mox

NOTÆ

rem vocat, quem et saltatricem contra Pisonem vocat; ignominiosum autem fuit apud Romanos veteres, si cui objecta esset saltatio.

[a] *Incitatis*] Auxiliis potuit uti paratis ad suam salutem defendendam Cicero, sed noluit.

[a] *Si finem eum vincendi*] Si vidisset fore ut improbi a bonis vincerentur, iis usus auxiliis fuisset; sed id non videbat fieri posse, propter improborum civium potentiam.

[b] *L. Opimius*] L. Opimius consul contra Gracchum, Marius contra L. Saturninum, L. Flaccus contra Sullam pugnaverunt, facta a senatu potestate; 'viderent nempe consules, ne quid respub. detrimenti caperet.' At his consulibus caruit Cicero.

[c] *Aut, si minus fortes*] Conqueritur

Digitized by Google

tam justi, quam P. Mucius, qui arma, quæ privatus P. Scipio sumserat, ea, Ti. Graccho interemto, jure optimo sumta esse defendit? Esset igitur pugnandum cum[18] consulibus: nihil amplius dico, nisi illud; Victoriæ nostræ graves adversarios paratos, interitus nullos ultores esse videbam.[19] 89. Hisce ego auxiliis salutis meæ si idcirco defui, quia nolui[20] dimicare; fatebor, id quod vis, non mihi auxilium,[1] sed me auxilio defuisse. Sin autem, quo majora studia in me bonorum fuerunt, hoc iis magis consulendum et parcendum putavi; tu id in me reprehendis, quod Q. Metello[d] laudi datum est, hodieque est, et semper erit maximæ gloriæ? quem, ut potes[2] ex multis audire, qui tum affuerunt, constat, invitissimis viris bonis, cessisse;[3] nec fuisse dubium, quin contentione et armis superior posset esse. Ergo ille cum suum, non cum[4] senatus factum[e] defenderet, cum perseverantiam sententiæ suæ, non salutem reipublicæ retinuisset; tamen, quod illud voluntarium vulnus accepit,[5] justissimos omnium Metello-

pro *sumserat* Ms. Erf. et Teeg. habent *ceperat.*—18 In χ 3. *ut.* Tum in loco *amplius,* C ψ *aliud.*—19 *Esse ultores videbam* ed. Lamb. in ed. 1584.—20 In C *volui.* Tum pro *fatebor* in T χ 3. *fateor.*—1 *Auxilium mihi* in ed. Lamb. Mox χ 3. præbet *hujus iis magis.*—2 In eodem Ms. legitur *putes.*—3 Mss. nonnulli et edd. vett. ante Græv. legunt *invitissimis viris constat bonis cessisse,* nisi quod in Crat. et Grut. est *invictissimis.* Passeratius tamen legit *invictissimis viris constat tribunis cessisse:* in ς χ 1. 3. ψ est *invictissimis.*—4 Voc. *cum* non legitur in C. Tum *senatus* non est in χ 3. Mox *et persev.* in eodem Ms. scribitur.—5 In Franc. 1. et aliis nonnullis Mss. et edd. vett. cum Græv. ita locus hic legitur: *tamen ob illam quod* (*quo* multi codd. *qua* Ven.) *illud vol. vul. accepit:* Junt. Naug. et Grut. ita edidere: *tamen ob illam constantiam, qua illud vol. vul. accepit:* Cod. Lambini, *tamen ob illam, qua illud vol. vul. acc. constantiam:* verbum *constantiam* tamen Orellio ex interpolatione videtur esse: qui dicit in nullo cod. nunc noto, nisi Puccii, extare. Orellius, e Garaton. conjectura, dedit *tamen quum illud vol. vul. acc.* Idem conjecit quoque *tamen hora illa, qua illud vol. vul. acc.* Voc. *tamen* in H deest. Pro *quod* sex Oxon. Mss. habent *quo.* Tum in loco *accepit,* C præbet *acceperit.*

NOTÆ

quod ne justos quidem consules habuerit. Id autem dicit in odium Pisonis et Gabinii.

[d] *Q. Metello*] Agit de illo Metello, qui tempore Saturnini, maluit abire in voluntarium exilium quam in ejus leges jurare.

[e] *Cum suum, non senatus factum*] Omnes senatores, Metello excepto, in Saturnini leges coacti juraverant.

Digitized by Google

rum[f] et clarissimos triumphos gloriæ laude[6] superavit, quod et illos ipsos improbissimos cives interfici noluit, et, ne quis[7] bonus interiret in eadem cæde, providit; ego, tantis periculis propositis, (cum, si victus essem, interitus reipublicæ, si vicissem, infinita dimicatio pararetur) committerem, ut idem[8] perditor reipublicæ nominarer, qui servator fuissem? XXXVII. 90. Mortem me timuisse dicis.[g] Ego vero ne immortalitatem quidem contra rempublicam accipiendam putarem, nedum emori cum pernicie reipublicæ vellem. Nam, qui pro republica[9] vitam dediderunt, (licet me desipere dicatis) nunquam, mehercule, eos mortem potius, quam immortalitatem assecutos putavi.[10] Ego vero, si tum[h] illorum impiorum ferro ac manu concidissem, in perpetuum respublica civile præsidium salutis suæ perdidisset. Quin etiam, si me[11] vis aliqua morbi, aut natura ipsa consumsisset; tamen auxilia posteritatis essent imminuta, quod peremtum esset mea morte id exemplum, qualis futurus in[12] me retinendo fuisset senatus populusque Romanus. An, si unquam in me vitæ cupiditas fuisset,[13]

Actutum pro *justissimos*, in χ 1. *justissimus*: in ψ *justissimis*.—6 In C *et laude*, confirmans Garaton. conjecturam. Verbum *illos* ante *ipsos* in χ 3. omittitur. Mox in C ς *interf. voluit*.—7 In ψ *aliquis*. Paulo infra copulativa particula *et* additur ante *si vicissem*.—8 C *ipse*. Mox idem Ms. habet *nominarem*: H *nominaretur*. Verba *ego . . . . dicis* in ς omittuntur.

Cap. XXXVII. 9 In H est *porro reip*. Statim post, Ms. Erf. Teeg. Græv, Schutz. et Orell. *ediderunt*: Crat. et Lamb. *reddiderunt*: Franc. 1. et Pith. cum Weiske *dederunt*: edd. nonnullæ *tradiderunt*. Tum in ς *desipere dicitis*. 10 In H ψ *consecutos putavi*: in χ 3. *assecutos putavit*. Paulo post in C *si cum*: in χ 3. *si tam*. Deinde *aut manu* legitur in ψ.—11 Pronomen *me* in χ 3. deest. Infra, in C *essent immunita*: in ψ *essent immutata*. Porro in H *peremtum esse*. Verbum *esset* non est in χ 3.—12 C omisit *in*. Garaton. suspic. legendum esse *in me restituendo*.—13 In Ms. Teeg. *si unq. vita cup. in*

NOTÆ

[f] *Omnium Metellorum*] Metelli plurimi triumphaverunt, et ex devictis nationibus nominati sunt, ut Macedonicus, Numidicus, Dalmaticus, Balearicus, Creticus.

[g] *Mortem me timuisse dicis*] Respondet alteri objectioni, mortem videlicet Ciceronem timuisse; sed hanc refellit ab honesto; quia licet honestum esset mori, tamen honestius fuit vitare periculum, et reip. consulere.

[h] *Ego vero, si tum*] Contendit e republ. fuisse ut tum viveret, tum ad salutem illius, tum ad posteritatis exemplum.

Digitized by Google

ego mense Decembri[i] mei consulatus, omnium parricidarum[q] tela commossem? quæ, si viginti quiessem dies,[14] in aliorum jugulum[k] consulum recidissent. Quamobrem, si vitæ cupiditas contra rempublicam est turpis,[15] certe multo mortis cupiditas mea turpior fuisset cum pernicie civitatis.

91. Nam quod[16] te in republica liberum esse gloriatus es, id ego et fateor et lætor, et tibi etiam in hoc gratulor: quod me autem negasti, in eo neque te, neque quenquam diutius patiar errare. XXXVIII. Nam, si quis idcirco aliquid de libertate[17] mea deminutum putat, quod non ab omnibus eisdem,[l] a quibus antea solitus sum dissentire,[18] dissentiam; primum, si bene de me meritis gratum me præbeo, non desino[19] incurrere in crimen hominis nimium memoris nimiumque grati; sin autem, sine ullo reipublicæ detrimento, respicio etiam[20] aliquando salutem tum meam, tum meorum; certe non modo non sum reprehendendus, sed

[q] *Conjuratorum.*

me fuisset: in C est *si me unq.* Tum in eodem Ms. *ego mensi.*—14 *Si XX dies quiessem* Junt. Mox pro *jugulum*, in χ 1. 3. ψ, Erf. Teeg. aliis codd. nonnullis, Ald. Crat. et Orell. legitur *vigiliam.* χ 3. quoque dedit *racidisset.*—15 In C *turpe.*—16 In C T ς χ 1. *quod esse.* Pro *republica* ψ dedit *remp.* Verbum *esse* post *liberum* in C deletur. *Nam quod te esse in rep. lib. es glor.* Ms. Teeg. *Nam quod esse te in rep. lib. glor. es* quatuor Mss. Oxon. et Junt. Paulo infra, Ms. C omisit verba *in hoc.* Denique pro *gratulor* ψ habet *congratulor.*

Cap. XXXVIII. 17 In C ψ *dignitate.* Præpositio *a* ante *quibus* in C omittitur. Tum ψ dedit *ante.*—18 Verbum *dissentire* suspectum Ern. Actutum in C est *primus si:* in χ 3. *primum, sibi.* Tum pronomen *me* ante *meritis* deest in Franc. 1.—19 Lamb. conjecit legendum *non debeo.* Paulo post in H ψ est *etiam crimen.* Tum pro *memoris* in χ 3. est *meroris.*—20 Voc. *etiam* in H deest: *aliquando* abest ab Ms. Erf. Hic locus sic editur in Ms. Teeg. *sin au-*

NOTÆ

[i] *Mense Decembri*] Hoc mense conjuratio Catilinæ deprehensa est, cum Ciceronis periculo.

[k] *In aliorum jugulum*] Si expectasset adhuc viginti dies, recidissent in caput Silani et Murenæ, qui Calendis Januariis novi consules magistratum inibant, et ea a se Cicero depulisset.

[l] *Non ab omnibus eisdem*] Arguitur levitatis a Laterensi Cicero, quod mox sentiat cum quibusdam, mox dissentiat. Certe amicus fuit Pompeio et Cæsari, postea vero inimicus. Sed illius mutationis rationem edocet.

Digitized by Google

etiam, si ruere[r] vellem, boni viri me, ut id ne facerem,[1] rogarent. 92. Res vero ipsa publica, si loqui posset, ageret mecum,[m] ut, quoniam sibi servissem semper, nunquam mihi; fructus[2] autem ex sese non, ut oportuisset, lætos et uberes, sed magna acerbitate permixtos,[3] tulissem;[s] ut jam mihi servirem, consulerem meis: [*p.* 279.] se non modo satis habere a me, sed etiam vereri, ne parum mihi pro eo, quod tum a me[4] haberet, reddidisset. 93. Quid, si horum ego nihil cogito? et idem sum in republica, qui fui semper? tamenne tu[5] libertatem requires[t] meam? quam tu ponis in eo, si semper cum iis, quibuscum aliquando contendimus, depugnemus: quod est longe secus. Stare enim omnes debemus, tanquam in orbe aliquo reipublicæ, qui quoniam[n] versatur,[6] eam deligere partem, ad quam nos illius utilitas salusque converterit. XXXIX. Ego autem Cn. Pompeium,[7] non dico auctorem, ducem, defensorem salutis meæ, (nam hæc privatim fortasse officiorum memoriam et

[r] *Cadere.* [s] *Accepissem.* [t] *Desiderabis.*

tem aliquando sine ullo reip. detr. resp. etiam sal.—1 In ed. Junt. *boni viri, ut ne id fac. me rog.* Pro *ne* χ 1. habet *non.*—2 χ 3. omisit *fructus*: verbum *autem* non est in H.—3 Post *permixtos* C addit *fuisset.* Mox idem Ms. dedit *consulem meis.* Statim post, pro *se* in χ 3. est *sed.*—4 In S ς χ 1. est *quod cum a me*: in Ms. Teeg. *quam tum a me*, unde Orellius conjecit *quantum a me.* In Ms. H, et Junt. *quod a me*: Guliel. susp. *quod ortum a me*, probante Grut. Ern. maluit legi *quod jam a me*: Garaton. conjecit *quod tamdiu a me.* Verba *a me* non sunt in T χ 3. Tum *Quod si* in H T, Ms. Teeg. cum aliis Mss. et edd. vett. Actutum pronomen *ego* non est in χ 3.—5 Septem Oxon. Mss. Franc. 1. et alii Mss. cum Ven. Crat. Herv. Lamb. et Orell. omittunt *tu*: ed. Junt. habet *tune libertatem*, omisso *tamen.* Statim post, in H est *requiras.*—6 In Ms. Erf. *qui quomodo versatur*: edd. vett. nonnullæ *qui quoniam versetur*: Manutius conjecit *qui quum versetur.* Pro *deligere* iu C H *diligere.* Tum *partem debemus* in ed. Junt. Crat. Herv. Ita conjecit Schutz.: *Stamus enim omnes* (vel *Stare enim omnes*) *videmur tan. in orbe al. reip. qui quon. versatur, eam delig. partem debemus.*

CAP. XXXIX. 7 In H *Pompeio.* Tum ς omisit v. *ducem.* Paulo infra, pro *quærunt* in H est *quærit.* Ex auctoritate Ms. Teeg. Orellius dedit *officiorum memoriam quærunt, et gratiam.* Verba *pertinet .... republica* non sunt in χ 3.

NOTÆ

[m] *Ageret mecum*] Prosopopœia patriæ Ciceronem alloquentis.

[n] *Qui quoniam*] Id est, qui quia facile rotatur. Objecerat Laterensis Ciceronem facile mutari. Respondet, eleganti similitudine navis, mutavisse sententiam secundum reipub. utilitatem.

Digitized by Google

gratiam quærunt[w]) sed dico hoc, quod ad salutem reipublicæ pertinet: ego eum non tuear, quem omnes in republica principem esse concedant?[8] ego C. Cæsaris laudibus desim,[x] quas primum populi Romani, nunc etiam senatus, cui me semper[9] addixi, plurimis atque amplissimis judiciis[o] videam esse celebratas? Tum, hercule, me confitear, non judicium aliquod habuisse de reipublicæ utilitate, sed hominibus[10] amicum aut inimicum fuisse. 94. An, cum videam navem secundis ventis cursum tenentem suum, si non eum[11] petat portum, quem ego aliquando probavi, sed alium non minus tutum atque tranquillum; cum tempestate pugnem periculose potius, quam illi, salute præsertim proposita,[12] obtemperem et paream? Neque enim inconstantis puto, sententiam, tanquam aliquod navigium atque cursum, ex reipublicæ tempestate moderari. Ego vero hæc didici, hæc vidi,[13] hæc scripta legi: hæc de sapientissimis et clarissimis viris, et in hac republica, et in aliis[14] civitatibus, monumenta nobis, literæ, prodiderunt: non semper easdem sententias ab iisdem,[15] sed, quascumque reipublicæ status, inclinatio[y] temporum, ratio concordiæ postularet, esse defendendas.[16] Quod ego et facio, Laterensis, et semper

[w] *Postulant.* [x] *Non laudem Cæsarem.* [y] *Mutatio.*

Pro *republica* ψ habet *remp.*—8 *Concedunt* omnes Mss. et edd. præter Ern. qui e conjectura dedit *concedant*. Paulo post, in C *laudibus desum*. Statim, pro *quas*, C χ 3. Steph. cod. Garaton. cum Barb. habent *qui*. Deinde in H est *populus Romanus*.—9 In C est *non me cui semper senatus*. Pro *addixi* in χ 3. *addi*. Mox pro *videam* in Junt. legitur *viderem*. Tum in C *esse celebratum*.—10 In χ 3. *omnibus*.—11 In ς χ 1. Ven. Ald. Crat. Grut. legitur *si non ea eum*. Pronomen *ego*, post *quem*, desideratur in Franc. 1.—12 *Salutem præsertim propositam* in C. Tum pro *paream*, in eodem Ms. legitur *peream*. Sequens periodus, *Neque .... moderari*, (ex Orat. pro Balb. c. XXVII.) omittitur in octo Mss. Oxon. cum Orellio.—13 In C est *hoc didici, hoc vidi*. Pro *didici* in χ 3. *dici*. Porro C omisit verba *hæc scripta legi*.—14 In C *aliis multis*. Tum pro *literæ*, legebat Pantagathus *literarum*, probante Ursino. Mox præpositio *per* in ψ additur ante *easdem*.—15 In C H *ab eisdem*. Paulo post, in septem Oxon. Mss. et Franc. 1. legitur *indignatio temporum*: in T *inclinatio temporis*.

NOTÆ

[o] *Plurimis atque amplissimis judiciis*] Cum Cæsar bellum in Gallia gereret, senatus ei supplicationem dierum quindecim, stipendia, et legatos decem mittendos decrevit.

Digitized by Google

faciam; libertatemque,[17] quam in me requiris, quam ego neque dimisi unquam, neque dimittam, non in pertinacia, sed in quadam moderatione positam putabo.

XL. 95. Nunc venio ad illud extremum, quod[18] dixisti, dum Plancii in me meritum verbis extollerem, me arcem facere ex cloaca,[p] lapidemque[19] e sepulcro venerari pro Deo: neque enim mihi insidiarum periculum ullum, neque mortis fuisse. Cujus ego temporis rationem explicabo brevi,[20] neque invitus; nihil enim ex meis est temporibus,[q] quod minus pervagatum,[1] quodque minus aut mea commemoratione celebratum sit, aut hominibus auditum atque notum. Ego enim, Laterensis, ex illo incendio legum,[r] juris, senatus, bonorum omnium, cedens, cum[2] mea domus ardore suo deflagrationem urbi atque Italiæ toti minaretur, nisi quievissem; Siciliam petivi animo,[3] quæ et ipsa erat mihi, sicut domus una,[s] conjuncta, et obtinebatur[4] a C. Virgilio;[t] quocum me uno vel maxime cum ve-

—16 Ex auctoritate Ms. Teeg. Orellius dedit *defensas*.—17 In C H *libertatem*. Statim post *quam* Orell. admisit *tu*, ex auctoritate Ms. Teeg. Mox pronomen *ego* in ς deest. Denique χ 3. omisit *unquam*.

CAP. XL. 18 Ms. Teeg. dedit *in quo*, probante Orell. Tum in C legitur *quod dixi dum*: in ed. Junt. *quod dixisti quum*. Pro *meritum* C habet *meritis*. Deinde pronomen *me* in χ 3. omittitur. Tum *e cloaca* est in Ms. Teeg.—19 In H ς χ 1. ψ *lapidem*. Statim post, *ex sep*. ed. Junt. Mox pro *ullum* in χ 3. est *nullum*.—20 Lamb. conjecit *breviter*.—1 In marg. Lamb. 1584. scribitur 'al. *pervulgatum*.' Actutum, post *mea* voc. *celebratione* additur in C H ς χ 1. ψ. Tum pro *celebratum* in H S *commemoratum*: in χ 3. *celebratur*. Porro in T est *Laterenensis*.—2 In C *tum*: idem Ms. paulo post habet *urbis*. In χ 1. est *nisi quæsissem*.—3 Pro *animo* Pantagathus olim dedit *a Vibone*: postea ita emendavit, *Sic. petii eo animo*. Mox *ipsa* in C, *erat* in ς desunt.—4 In T *ob-*

NOTÆ

[p] *Arcem facere ex cloaca*] Dixerat contra Ciceronem Laterensis, eum ex re humili et abjecta magnam facere, et rem contemnendam plus æquo commendare, dum extollit Plancii beneficium.

[q] *Meis temporibus*] Tempora Ciceronis fuerunt, quibus ab improbis civibus vexatus est.

[r] *Ex illo incendio legum*] Incendium metaphorice tempus Clodianum vocat, quo statim post profectionem in exilium domus sua deflagravit; vel quo, nullus erat Romæ locus legibus, juri, senatui, bonis civibus, propter tribunatum Clodii.

[s] *Erat mihi sicut domus una*] In Sicilia quæstor fuerat, sibique devinxerat Siculos, quos contra Verrem defenderat.

[t] *A C. Virgilio*] C. Virgilius prætor erat in Sicilia, qui licet Ciceronis

Digitized by Google

tusta amicitia, tum mei fratris collegia,[u] tum respublica sociarat.[5] 96. Vide nunc caliginem temporum illorum. Cum ipsa pæne insula mihi sese obviam ferre vellet; prætor[6] ille (ejusdem tribuni plebis concionibus, propter eandem reipublicæ causam, sæpe vexatus) nihil amplius dico, nisi[7] me in Siciliam venire noluit. Quid dicam? C. Virgilio, tali civi et viro, benevolentiam in me, memoriam communium temporum, pietatem,[8] humanitatem, fidem defuisse? Nihil, judices, est eorum: sed, quam tempestatem nos vobiscum non tulissemus, metuit, ut eam ipse posset[9] opibus suis sustinere. [*p.* 280.] Tum, consilio repente mutato, iter[10] a Vibone Brundisium[x] terra petere contendi; nam maritimos[11] cursus præcludebat hyemis magnitudo. XLI. 97. Cum omnia illa[12] municipia, quæ sunt a Vibone Brundisium,[x] in fide mea,[y] judices, essent;

tinebam: in ψ *opprimebatur.* Statim post, *a C. Virginio* in ed. Lamb. 1584. In C H est *a C. Virgilio, quo tum.*—5 Ex auctoritate Mss. Erf. et Teeg. (probante Garaton.) Orellius hunc locum ita edidit: *vel maxime cum vetustas, tum amicitia, cum mei fratris collegia, tum reip. causa sociarat.* Pro *cum vetusta,* in C S ϛ χ 1. 3. ψ. *tum vetustatum:* in H *cum vetustatum.* Franc. 1. habet *tum vetusta.* Pro *collegia* in χ 3. *collega.* Tum verbum *sociarat* in χ 3. deletur: in C est *sociaret.* Mox pro *Vide* in χ 3. legitur *Vidi.*—6 C H T ϛ χ 1. *pater.* Tum in C est *ejus de tribuni:* in χ 1. *ejusdem tribus.* Mox in eodem Ms. *propter eam.*—7 Ms. H omisit *nisi.* Præpositio *in* ante *Siciliam* deest in χ 1.—8 *Pietatem* non est in C. Mox pro *judices,* in septem Oxon. Mss. cum aliis nonnullis et edd. vett. legitur *videlicet.* Paulo infra, in χ 3. est *vos vobiscum:* in C ψ *nos nobiscum.*—9 Lamb. in ed. 1566. ita dedit: *metuit, ne eam ipse non posset.* Pro *ut* C habet *utique:* pro *ipse* C *ipsam,* H *ipse non;* pro *posset* ϛ χ 1. 3. ψ *non posset.*—10 *Iterum* ed. Lamb. De Ern. suspicione Schutz. delevit voc. *iter.* Tum in C S *Dibone.* Pro *petere* in C legitur *patere.* Ita Pantagathus hunc locum emendavit: *Tum, cons. rep. mut. terra Vibone Brundisium petere contendi.*—11 χ 3. omisit verba *terra . . . maritimos.* Denique in H est *præcluserat.*

CAP. XLI. 12 Voc. *illa* omittitur in Franc. 1. Tum in C est *Dibone.*

NOTÆ

opera sæpius usus esset, eum tamen insulæ aditu prohibuit.

[u] *Mei fratris collegia*] Virgilius Quinti Ciceronis collega fuit in prætura.

[x] *A Vibone Brundisium*] Vibo oppidum est Lucaniæ ad fretum, quod prius Hippo dicebatur, ut ait Pomp. Mela, lib. II. Brundisium vero oppidum est in Calabria, portu celebre, quo ex Italia in Epirum navigatur.

[y] *In fide mea*] A quo tempore Cicero in Sicilia fuit quæstor, se patronum semper Siculorum exhibuit.

Digitized by Google

iter mihi tutum,[13] multis minitantibus, magno cum suo metu præstiterunt. Brundisium veni, vel potius ad mœnia accessi.[14] Urbem unam mihi amicissimam declinavi, quæ se vel potius exscindi, quam, e suo complexu ut eriperer, facile pateretur. In hortos me M. Lenii[15] Flacci[z] contuli; cui cum omnis metus, publicatio bonorum, exilium, mors proponeretur, hæc perpeti, si acciderent, maluit, quam custodiam mei capitis dimittere. Hujus[16] ego, et parentis ejus, prudentissimi atque optimi senis, et utriusque filii manibus,[17] in navi tuta ac fideli collocatus, eorumque preces et vota de meo reditu exaudiens, Dyrrachium,[18][a] quod erat in fide mea, petere contendi. 98. Quo cum venissem, cognovi, (id quod audieram) refertam esse Græciam[19] sceleratissimorum hominum[b] ac nefariorum; quorum impium ferrum ignesque pestiferos[c] meus ille consulatus e manibus extorserat:[20] qui antequam de meo adventu audire potuissent, (cum tantum abessent[1] aliquorum dierum viam) in Macedoniam, ad Planciumque perrexi. Hic vero simul

Deinde H omisit verbum *judices.*—13 *Tunc iter mihi tutum* Ms. Teeg. *tunc mihi iter tutum* ed. 1480. et Junt. *tunc iter tutum* H S, ed. Rom. Ven. et Crat. *tum iter tutum* C χ 1. ψ: *tunc michi tutum* T χ 3.—14 Ms. Teeg. omisit verbum *accessi.* Paulo infra Weiske e conjectura dedit *potius vel exscindi*, probante Orellio. Schutz. ita edidit e conjectura: *quæ se vel exscindi, quam, e suo comp. ut erip. facilius pateretur.* Pro *quam e* in ς *quæ est.*—15 In C *Leni.* Mox in eodem Ms. legitur *mors præponeretur.* Tum in χ 3. *si hæc acciderent.*—16 Ms. Teeg. *Cujus.* Pro *ego et* in χ 3. est *ergo ut.*—17 In Ms. Erf. Teeg. ed. Græv. et Orell. *optimi senis, et fratris, et utriusque filiorum* (Erf. *filii*) *manibus:* edd. vett. ante Græv. cum Weiske *optimi senis, et utriusque filiorum manibus:* Schutz. *optimi senis et fratris utriusque filiorum manibus*, improbante Orellio.—18 In C χ 3. *Durachium.*—19 In C *Graciam.* Tum pro *hominum* in ψ *virorum.*—20 In H *extorserit.*—1 Ex auctoritate Ms. Teeg. Orellius legit *tamen abessent*, ut est quoque in C: ceteri, cum Lamb. et Oliv. *tum abessent.* ψ dedit *abesset.* Tum pro *aliquorum*, in tribus codd. Oxon. Erf. Teeg. Lamb.

NOTÆ

[z] *In hortos M. Lenii Flacci*] Flacci villa hortis erat nobilis.

[a] *Dyrrachium*] Dyrrachium est urbs in Epiro contra Calabriam, Epidamnus olim; ab Epidamno, rege barbarorum, condita et nominata.

[b] *Sceleratissimorum hominum*] Eos indicat qui fuerant e Catilinæ conjuratione.

[c] *Ignesque pestiferos*] Romam illi conjurati flammis exscindere voluerant, a quibus per Ciceronem erepta est.

Digitized by Google

atque me mare transisse cognovit, (audi, audi,[2] atque attende, Laterensis, ut scias, quid ego Plancio debeam, confitearque[3] aliquando, me, quod faciam, et grate, et pie facere; huic, quæ pro salute mea fecerit, si minus profutura sint,[4] obesse certe non oportere:) nam, simulac me Dyrrachium attigisse audivit, statim ad me, lictoribus dimissis,[d] insignibus abjectis, veste mutata, profectus est. 99. O[5] acerbam mihi, judices, memoriam temporis illius et loci, cum hic in me incidit,[e] cum[6] complexus est, conspersitque lacrymis, nec loqui præ mœrore potuit! o rem, cum auditu crudelem, tum visu nefariam![7] o reliquos omnes dies noctesque eas, quibus iste a me non recedens, Thessalonicam[f] me, in[8] quæstoriumque[g] perduxit! Hic ego nunc de prætore Macedoniæ nihil dicam amplius, nisi, eum et civem optimum semper, et mihi amicum fuisse;[9] sed eadem timuisse, quæ ceteros: Cn. Plancium fuisse[10] unum, non qui minus timeret; sed, si[11] acciderent ea, quæ timerentur,

Græv. Oliv. Lall. Weiske et Orell. legitur *aliquot.*—2 Omiserunt alterum *audi* Steph. in contextu, Lamb. et Weiske. Paulo infra, in T est *Laterenensis.* Deinde χ 1. habet *qui ego.*—3 In C *consideraque:* in T *confiteare.* Paulo post in C T *quid faciam.* In edd. vett. nonnullis, cum Lamb. et Weiske, hic locus ita editur: *aliquando, quod faciam me et grate, &c.* Ed. Junt. omisit copulativam particulam *et.*—4 In C *essent:* in ς *sunt.* Mox pro *lictoribus* C habet *litoribus.* Tum in ψ est *insig. adjectis.* Dein in T *profecta est.*—5 *O* deest in χ 3. Actutum verbum *judices* non est in C. Infra, pro *hic in me* ψ dedit *mihi in me.*—6 Voc. *cum* omittitur in υ ς χ 1. 3. Ms. Teeg. Lamb. Oliv. et Weiske. Actutum Franc. 1. habet *adspersitque.* Deinde in χ 3. *ne loqui.* Pro *cum auditu* in C H, Franc. 1. et ed. Schutz. *tum auditu.*—7 χ 3. omisit verba *O . . . nefariam.* Mox *O reliquas* legitur in χ 1. et edd. ante Lamb. Seq. verbum, *omnes,* in ψ deest. Deinde in Franc. 1. est *a me iste.*—8 H omisit præpositionem *in.* Tum Ms. C et Junt. habent *in quæstorium.* In T est *perduxi:* in ψ *produxit.* Paulo post, χ 3. legit *de præt. Macedone.*—9 In H verbum *fuisse* deest.—10 Verba *sed . . . fuisse* non sunt in T χ 3. *Non,* ante *qui,* χ 1. abest.—11 E conjectura Ursini Lamb. in ed. 1584. dedit *sed qui, si.*

NOTÆ

[d] *Lictoribus dimissis*] Ex hoc loco patet quæstores in provincia lictores habuisse, sed senos tantum; quos honoris causa dimisit, cum Ciceroni obvius venit.

[e] *In me incidit*] Plancius accessit ad eum cum magna amoris significatione.

[f] *Thessalonicam*] Urbs Macedoniæ fuit Thessalonica.

[g] *Quæstorium*] Quæstorium domus quæstoris, sicut prætorium domus prætoris dicitur.

Digitized by Google

mecum ea subire et perpeti vellet. 100. Qui, cum ad me[12] L. Tubero,[h] meus necessarius, qui fratri meo legatus fuisset, decedens ex Asia venisset, easque insidias, quas mihi paratas ab exulibus conjuratis audierat,[13] animo amicissimo detulisset; in Asiam me ire (propter ejus provinciæ mecum[14] et cum meo fratre necessitudinem) comparantem, non est passus: vi me, inquam,[15] Plancius, et complexu suo retinuit, multosque menses a capite meo non discessit, abjecta quæstoria persona, comitisque sumta.

XLII. 101. O excubias[i] tuas,[16] Cn. Planci, miseras! o flebiles vigilias! o noctes acerbas! o custodiam etiam mei capitis infelicem! si quidem ego tibi vivus[17] non prosum, qui fortasse mortuus profuissem. Memini enim, memini, neque unquam obliviscar[18] noctis illius, cum tibi vigilanti, assidenti, mœrenti, vana quædam miser,[19] atque inania, falsa spe inductus, pollicebar; me, si essem in patriam[20] restitutus, præsentem tibi gratiam relaturum: sin autem vitam mihi sors[1] ademisset, aut vis aliqua major reditum

Pro *subire* in C est *subiret*.—12 In C *a me et*.—13 In H *conjurationis*: in ψ *conjurationis auderet*. Tum ante *animo*, verba *ad me* adduntur in Ms. Teeg.—14 In ς χ 1. 3. Ms. Erf. Franc. 1. et edd. ante Grut. legitur *metum*: in C H S T *me tum*. Sequens verbum, *et*, in T deest. Pro *comparantem* in ed. Lamb. est *comparatam*. In edd. vett. nonnullis hic locus ita editur: *propter ejus provinciæ metum, et cum meo fratre necis insidias comparatas*.—15 In Franc. 1. est *vi me, vi me, inquam*, probante Græv. Orellius maluit legi *vi me, vi, inquam*. Paulo infra, in ς est *abjecit quæstoria*. Posterius verbum in C omittitur. Denique pro *comitisque* in ς *comitiisque*.

CAP. XLII. 16 Verbum *tuas* haud agnoscit C: qui Ms. cum T χ 3. et ed. Junt. paulo infra omittit *etiam* ante *mei*.—17 In χ 3. *minus*. Mox *prosim* est in ed. Rom. Ven. Crat. et Naug. Verba *ego* ... *mortuus* desunt in Ms. C. Tum pro *profuissem* in H ψ *defuissem*: in T *fuissem*.—18 In H ς χ 1. *obliviscor*. Ante *noctis* pronomen *tuæ* inseritur in ς χ 1. ψ, codd. nonnullis Steph. ed. Rom. Ven. et Junt. In χ 3. scribitur *meæ noctis*. Deinde pro *vigilanti* in C est *vigilatim*: pro *mœrenti* in ψ *meriti*.—19 In H *varia quædam miser*: in C ψ *vana quædam misera*. Tum C H habent *atque inani*.—20 In χ 1. ψ *in patria*. Mox pro *gratiam*, Ms. Erf. Teeg. et Græv. habent *gratias*, probante Grutero. Tum in T est *si autem*: in C *sin mihi*. Statim post, *vitam* in ς, *mihi* in C omittuntur.—1 In quatuor Oxon. Mss. Erf. Teeg. Lamb. Lall.

NOTÆ

[h] *L. Tubero*] Tubero Ciceronis propinquus fuit, nam eum ita appellat in oratione pro Ligario.

[i] *O excubias*] Perorationem incipit per vehementem exclamationem ad commiserationem excitandam.

Digitized by Google

peremisset; hos, hos (quos enim ego tum alios animo intuebar?) omnia[2] tibi illorum laborum præmia pro me persoluturos. Quid me aspectas? quid mea promissa repetis? quid meam fidem imploras? nihil tibi ego tum de meis opibus pollicebar, sed de horum[k] erga me benevolentia[3] promittebam: [*p.* 281.] hos pro me lugere, hos gemere, hos decertare pro meo capite, vel vitæ periculo velle videbam: de eorum desiderio,[4] luctu, querelis quotidie aliquid tecum simul audiebam: nunc timeo, ne nihil tibi, præter lacrymas, queam reddere, quas tu in meis acerbitatibus plurimas effudisti. 102. Quid enim possum aliud,[5] nisi mœrere? nisi flere? nisi te cum mea salute complecti? salutem tibi iidem dare possunt, qui mihi reddiderunt. Huc exsurge tamen,[l] quæso:[6] retinebo et complectar: nec me solum deprecatorem fortunarum tuarum,[7] sed comitem sociumque profitebor: atque (ut spero) nemo erit tam crudeli animo, tamque inhumano, nec tam immemor,[8] non dicam meorum in bonos meritorum, sed bonorum in me, qui a me mei servatorem capitis divellat, ac distrahat. Non ego meis ornatum beneficiis a vobis deprecor,[m] judices,[9] sed

Oliv. et Orell. legitur *fors.* Mox voc. *hos* haud repetitum est in Franc. 1. Tum H omisit *enim.* Pro *alios* C T χ 3. *aliquos:* H *alio.*—2 Ante *omnia* H inseruit *et.* Dein in C χ 1. est *per me persol.* Pro *mea promissu* χ 3. dedit *me in fidem.* Verbum *tibi* ante *ego* non est in H. Porro in C H T ς χ 1. et Franc. 1. scribitur *eorum erga me.*—3 In Ms. Erf. hic locus ita datur: *sed de horum ego benevolentia:* in edd. vett. cum Lamb. *sed horum erga me benevolentiam:* al. *sed horum ego benerolentiam.* Mox ς χ 1. omittunt verba *vos gemere.* Tum in ψ *vel jure periculo.*—4 In Ms. Erf. Teeg. Lamb. Weiske, et Orell. legitur *de horum des.* Pro *desiderio* in C est *considero.* Paulo infra ψ habet *propter lacrymas.*—5 In χ 3. *aliquid.* Verba *cum mea salute* delevit Schntz. Deinde in C est *qui me redd.*—6 In Ms. Erf. Teeg. Paris. Græv. Lall. Schntz. et Orell. legitur *Te tamen, (exsurge, quæso) ret. &c.* In ed. Lamb. *Nunc, exsurge tamen quæso.* In Franc. 1. *Huc tandem exsurge, quæso.* Pro *Huc* χ 3. dedit *Nec.*—7 *Tuarum* in C deest: in χ 1. est *mearum.* Tum ψ omittit *ut* ante *spero.*—8 In H est *neque tam memor:* in ς *nec immemor.* Statim post, in edd. vett. ante Lamb. *meorum non dicam.* Deinde H omittit verbum *capitis.*

NOTÆ

[k] *Sed de horum*] Judicum, qui sedent in hoc judicio, benevolentiam ait Plancio se pollicitum fuisse, quam summam in se cognoscebat.

[l] *Exsurge tamen*] Sedebat reus in minori subsellio prope suum oratorem.

[m] *Deprecor*] Non capit precando

Digitized by Google

custodem salutis meæ: non opibus contendo, non auctoritate, non gratia; sed precibus, sed lacrymis, sed misericordia: mecumque[10] vos simul hic miserrimus et optimus obtestatur parens, et pro uno filio duo patres[n] deprecamur. 103. Nolite, judices, per vos, per fortunas vestras, per liberos vestros,[11] inimicis meis, his præsertim, quos ego pro vestra salute suscepi, dare lætitiam, gloriantibus vos[12] (jam oblitos mei salutisque ejus, a quo mea salus conservata est) hostes extitisse: nolite animum meum debilitare tum luctu, tum etiam metu[13] commutatæ vestræ voluntatis erga me: sinite me, quod vobis fretus huic sæpe promisi, id a vobis[z] ei persolvere. 104. Teque, C. Flavi,[14][o] oro et obtestor, (qui meorum consiliorum in consulatu socius, periculorum particeps, rerum, quas gessi, adjutor fuisti; meque non modo salvum semper, sed etiam ornatum, florentemque esse voluisti) ut mihi per hos[15] conserves eum, per quem me tibi et his conservatum vides. Plura ne dicam, tuæ me etiam[16] lacrymæ impediunt vestræque, judices, non solum meæ: quibus ego, magno in metu meo, subito inducor

[z] *Per vos.*

—9 In χ 3. *judicibus.*—10 In C H *mecum.* Tum ς χ 1. 3. ψ, edd. vett. ante Græv. cum Weiske, non habent *hic* ante *miserrimus.* Porro in χ 1. legitur *duos patres.*—11 E conjectura Garaton. Orellius dedit *per, vos, fortunas, per liberos vestros:* Erf. et Græv. *per vos, per fortunas, per liberos vestros:* edd. vett. ante Græv. *per vos, per fortunas vestras, per liberos,* omisso *vestros:* quam lectionem recepit Weiske, nisi quod habet *et per liberos.* Actutum *iis præsertim* scribitur in Ms. Teeg. Junt. Steph. Lamb. Weiske et Orellio.—12 Voc. *vos* non est in ς χ 1. Post *oblitos* ed. Lamb. inseruit *esse.* Tum pro *salutisque* in quinque Mss. Oxon. Teeg. ed. 1472. Ven. 1480. 1483. cum Orellio, est *salutis.*—13 Pro *etiam metu* in C est *veste.* Verbum *metu* non est in ψ. Pro *vestræ* C habet *metu.* Dein in ψ est *vestræ voluntates.*—14 E conjectura Garaton. Orell. dedit *C. Flave.* Mox pro *consulatu* in χ 1. est *senatu.*—15 In C *per eos:* qui Ms. paulo infra omisit *et* post *tibi.* Pro *conservatum* in ς est *consulatum:* in ψ *servatum.* Ante *vides* Ms. C inseruit *esse.*—16 In C *tuæ e*

NOTÆ

absolvi Plancium, quasi suis beneficiis civem ornatum, sed custodem salutis suæ.

[n] *Duo patres*] Plancius pater, et ipse Cicero, ratione nempe officii et ætatis ejus parens, pro Plancio filio deprecantur.

[o] *C. Flavi*] Flavius huic præsidebat judicio.

Digitized by Google

in spem, vos eosdem [17] in hoc conservando futuros, qui fueritis in me; quoniam istis vestris lacrymis de illis recordor, quas pro me sæpe et [18] multum profudistis.

et.—17 *Vos in eosdem* legitur in C: qui Ms. pro *qui fueritis* dedit *qui futuris.* —18 Ms. C omisit *et.* Pro *multum* Garat. conjecit *multas.* Denique in χ 1. est *multum profudisti:* in χ 3. *multum profugistis.*

Digitized by Google

M. TULLII CICERONIS

PRO P. SEXTIO†

ORATIO XXXII.

ARGUMENTUM.

P. Sextius tribunus plebis fuit, P. Lentulo Spinthere et Q. Metello Celere consulibus. Is cum esset Ciceronis et optimatium omnium amantissimus, totum tribunatum suum et ad Ciceronem restituendum et ad perniciosas leges impediendas contulit. Quæ res parum abfuit, quin ei summam perniciem afferret. Nam cum primo, senatusconsulto de revocando Cicerone facto, Fabricius tribunus pl. VIII Kal. Febr. rostra conscendisset, ut ad populum de eadem re ferret, operæ Clodianæ impetum in eum fecerunt, ut eum de rostris dejicerent; et orta utrimque pugna, magna cædes facta est: deinde cum Q. Metellus in templo Castoris cum populo ageret, et legem aliquam ad populum ferret, Sextiusque eam perniciosam existimans, descendisset, eique obnuntiavisset, iterum vis a Clodianis orta est, qua ipse pæne Sextius est deletus. Harum rerum culpam cum in Sextium conferre Clodiani cuperent, eum proximo anno lege Lutatia reum de vi fecerunt. In quo periculo cum præter alios Hortensius et Cicero subvenissent, eumque orationibus defendissent, absolutus est judicum sententiis. Defensionis autem Ciceronianæ hæc est ratio, ut, qualis Sextius inde a pueritia, inprimisque in tribunatu fuerit, commemoret, et quæcumque vis in foro et in templo Castoris versata sit, eam a Clodianis ortam esse ostendat. Et quoniam accusator Sextii quædam etiam in Ciceronem dixerat, inprimisque, quænam esset illa optimatium natio, per ludibrium ex Cicerone quæsierat; hac occasione arrepta, fuse et graviter, qui sint optimates et populares, docet, et simul ostendit, populum Romanum etiam nunc in comitiis, concionibus, ludisque significare, magis sibi optimates quam populares placere.

† *Pro P. Sextio*] Pal. 2. ac 9. item Erf. et Gembl. hunc hominem semper appellant *Sestium;* ut etiam liber S. Victoris: adeo ut sic rescribendum

Digitized by Google

I. 1. [*Ed. Ald. p.*3.] Si quis antea, judices, mirabatur, quid esset, quod, pro tantis opibus[1] reipublicæ, tantaque dignitate[a] imperii, nequaquam satis multi cives forti[2] et magno animo invenirentur, qui auderent se et salutem suam[3] in discrimen offerre pro statu civitatis, et pro communi libertate; ex hoc tempore miretur potius, si quem bonum et fortem civem[4] viderit, quam si quem aut timidum, aut sibi potius, quam reipublicæ consulentem.[5] Nam, ut omittatis de uniuscujusque casu cogitando recordari, uno aspectu intueri potestis, eos,[a] qui cum senatu, cum bonis omnibus, rempublicam afflictam excitarint, et latrocinio domestico liberarint, mœstos, sordidatos,[b] reos, de capite, de fama, de civitate, de fortunis, de liberis dimicare;[6] eos autem, qui omnia divina et humana violarint, vexarint,[7] perturbarint, everterint, non solum alacres lætosque volitare,[b] [c] sed etiam voluntarios[8] [d] fortissimis[e] atque optimis civibus periculum moliri,

[a] *Cum tantæ sint opes reipublicæ, tantaque dignitas.*
[b] *Incedere alacriter et superbe.*

videatur: ut fecit P. Victorius. Annotatum tamen Cl. Puteano scribendum *Sextio*, quoniam sit familiæ plebeiæ: *Sestium* enim notare patriciam.' *Grut.* 'In Mediol. ed. legitur *Sestio;* sed in Franc. 1. *Sextio.*' Græv. Vulg. *Sextio.*

Cap. I. 1 Dresd. *quod tantis opibus*, sine præpositione. Mox, C *dign. r.* (i. e. *Romani*) *imperii.*—2 H S χ, Ven. 1483. Junt. Lamb. *fortes.*—3 In ψ deest *suam.*—4 Dresd. *virum.*—5 Hervag. *consultum.* Mox, χ *ut omittamus.*—6 Ern. e conjectura cum Schutz. *dimicare.* Ceteri *dimicantes.*—7 Hervag. *vex.*, *viol.*—8 T, Dresd. Franc. 1. Pall. Ms. Car. Steph. Ven. 1480. Hervag. Schutz. omittunt *voluntarios*, quod Orell. uncis inclusit. In ed. Junt. *volun-*

NOTÆ

[a] *Intueri potestis eos*] Intelligit Sextium et Milonem: Sextium qui modo reus adducitur in judicium; Milonem, cui Clodius diem dixit, quod gladiatoribus rempublicam obsedisset: non sperabat autem Clodius Milonem condemnatum iri, quia patronos magnos, et Pompeium maxime habebat; sed eum in judicium vocavit, ut per hanc causam, et Milonem oppugnaret, et patronos ejus vexaret.

[b] *Sordidatos*] Qui rei vocabantur in judicium, una cum amicis sordidis vestibus et maculatis aderant, quo judices ad misericordiam inflecterent.

[c] *Lætos volitare*] Læti dicuntur volitare, qui superbe incedunt.

[d] *Voluntarios*] Voluntarios, id est, nulla causa impulsos, sed sua voluntate adductos.

[e] *Fortissimis*] Pompeio insidias struxit Clodius, quia in gradibus palatii per sicarium eum occidere volu-

Digitized by Google

de se nihil timere. 2. In quo cum multa sint[9] indigna, tum nihil minus est ferendum, quam quod jam non per latrones[f] suos,[10] non per homines egestate et scelere perditos, sed per vos[g] nobis, per optimos viros optimis civibus,[11] periculum inferre conantur: et, quos lapidibus,[h] quos ferro,[i] quos facibus,[k] quos vi, manu, copiis[l] delere non potuerunt, hos[12][m] vestra auctoritate, vestra religione,[n] vestris sententiis se oppressuros arbitrantur.[13] Ego autem, judices, quia,[14] qua voce mihi in agendis gratiis, commemorandoque eorum, qui de me optime sunt meriti,[o] bene-

tario. Ern. conjecit Ciceronem scripsisse *ultro*, prob. Garaton.—9 C H S T χ, Ven. 1483. Junt. Hervag. Ern. *sint.* Ceteri *sunt.*—10 ψ *jam per latrones*, omissis vocibus *non* et *suos.*—11 Pro *viros*, χ habet *cives*, et pro *civibus* Dresd. *viris.*—12 C *hoc.*—13 Dresd. *arbitrentur.*—14 *Quia*, auctoritate Ms. Hoto-

NOTÆ

it, qui cum sica deprehensus est.

[f] *Per latrones*] Latrones sive latrunculi dicebantur, quibus publice decretum indictumque bellum non fuerat, cum tamen hostiliter grassarentur.

[g] *Sed per vos*] Apud judices vocabant quasi reos capitis, quos cives optimos noverant.

[h] *Quos lapidibus*] De semetipso loquitur: cum enim, mutata veste, ut reus sordidatus, populo supplicaret, Clodius illi omnibus vicis occurrebat, stipatus hominibus contumeliosis, qui petulanter mutationem vestis, et habitum ejus exagitabant, multisque locis luto et lapidibus in eum conjectis, supplicationes impediebant.

[i] *Quos ferro*] Plutarchus refert, cum senatus frequens mutandam vestem pro Cicerone censuisset, Clodium tum fuisse in curia cum armis, et senatores non paucos e senatu, vestibus discissis, et clamore sublato, se proripuisse.

[k] *Quos facibus*] Domum Ciceronis incendit Clodius, et Milonis ædes oppugnavit.

[l] *Quos vi, manu, copiis*] Cum lex de Cicerone revocando ferretur ad populum, acceptis a fratre Appio gladiatoribus, impetu in multitudinem facto, multos vulneravit Clodius, multos occidit. In foro tribuni vulnerati sunt, et Q. Cicero inter cadavera tanquam mortuus jacuit. Vide Dion. lib. XXXIX. et Plut. in Cic.

[m] *Hos*] Arbitrati sunt illi cives seditiosi, se, vocando in judicium, perdituros Milonem et Sextium. Unde Sextius ab Albinovano de vi accusatus est lege Lutatia: quæ nempe a Q. Lutatio Catulo consule cum Mario, A. U. C. 651. lata est, ut de seditiosis civibus quotidie, etiam diebus festis, Indisque publicis quæreretur: Milo vero a Clodio ædile curuli ad judicium vocatus est.

[n] *Vestra religione*] Jurati judices sententiam ferebant: quare teneri religione censebantur.

[o] *Optime sunt meriti*] Octo tribuni plebis, inter quos potissimum fuit Sextius, legem de Ciceronis reditu promulgarunt ex senatusconsulto.

Digitized by Google

ficia,[15] esse utendum putabam, ea nunc uti cogor in eorum periculis depellendis; iis potissimum vox hæc serviat,[16] quorum opera et mihi, et vobis, et populo Romano restituta est. II. 3. Et, quanquam a Q. Hortensio,[17] [p] clarissimo viro atque eloquentissimo, causa est P. Sextii perorata, nihilque ab eo prætermissum est,[18] quod aut pro republica conquerendum fuit, aut pro reo disputandum; tamen aggrediar ad dicendum, ne mea propugnatio ei potissimum defuisse videatur, per quem est perfectum, ne ceteris civibus deesset.[19] Atque ego sic statuo, judices, a me [20] in hac causa, atque hoc extremo dicendi loco,[q] pietatis potius, quam defensionis; querelæ, quam eloquentiæ; doloris, quam ingenii partes esse susceptas. 4. Itaque, si aut acrius egero, aut liberius, quam qui ante me dixerunt; peto a vobis, ut tantum orationi meæ concedatis, quantum et pio dolori et justæ iracundiæ concedendum putetis: neque enim officio [1] conjunctior dolor ullius esse potest, quam hic meus, susceptus [2] ex hominis, de me optime meriti, periculo: neque iracundia magis ulla [3] laudanda,

manni et Pariss. addiderunt Lallem. Ern. Schutz. Ceteri omittunt.—15 *Beneficio* omnes Mss. et edd. præter Franc. 1. Barb. Græv. Ern. et Schutz. qui habent *beneficia*. Vid. Nott. Varr. In Dresd. *commemorando eorum, qui optimi de me sunt meriti beneficio*: in ed. Hervag. *optime de me*. Mox, *putavi* C T, Franc. 1. *putavi et* ψ.—16 Lamb. *servit*.

CAP. II. 17 C T ψ *ab Hortensio*. In Franc. 1. Dresd. *Quæ quanq. ab Hortensio*. Mox, χ *causa est Sextii peror*. Franc. 1. Dresd. *causa est publice peror*.—18 Ern. censet *est* delend.—19 ψ *deessem*.—20 Verba *a me* absunt a Franc. 1. Dresd. quatuor Oxonn. Mss. et edd. vett. quæ exhibent, *judices in hac causa atque in exercitatione dicendi a me locum pietatis pot. quam def., querelam, quam eloquentiam*. In Franc. 1. et Dresd. *atque exercitatione* (Dresd. *ex̃tione*) *dicendi locum*. Tum, Franc. 1. *querelam quam eloquentiam*: C H T χ ψ, Dresd. *querelam quam eloquentiæ*. Pro *hoc extremo* C χ ψ *exercitio*; H *in exercitio*; T *in exercitatione*. Porro, *locum* H: *a me locum* C T χ ψ.—1 *Neque off*. H S χ: *Nunquam off*. C T ψ, Franc. 1. *Neque enim unquam* Crat. Mox, H *dolor illius*: C T ψ, Franc. 1. Dresd. et edd. vett. *dolor ullus*.—2 In Franc.

NOTÆ

[p] *A Q. Hortensio*] De eo jam dictum in Divin. in Verrem.

[q] *Hoc extremo dicendi loco*] Cum plures ad eandem causam agendam oratores assumebantur; extremus dicendi locus semper Ciceroni relictus est: unde de se in Oratore sic testatur; 'in quo ut viderer excellere, non ingenio, sed dolore, assequebar.'

Digitized by Google

quam ea, quæ me[4] inflammat eorum scelere, qui cum omnibus salutis meæ[5] defensoribus bellum esse sibi gerendum judicaverunt. 5. Sed, quoniam singulis criminibus [r] ceteri responderunt, dicam ego de omni statu P. Sextii,[6] de genere vitæ, de natura, de moribus, de incredibili amore in bonos, de studio conservandæ salutis communis atque otii; contendamque, si modo id consequi potero,[7] ut in hac confusa atque universa defensione,[s] nihil a me, quod[8] ad vestram quæstionem; nihil, quod ad reum; nihil, quod ad rempublicam pertineat, prætermissum esse videatur. [*p*. 4.] Et, quoniam in gravissimis temporibus civitatis, atque in ruinis eversæ atque afflictæ reipublicæ, P.[9] Sextii tribunatus est a fortuna ipsa collocatus; non aggrediar ad illa maxima atque amplissima, prius quam docuero, quibus initiis ac fundamentis[10] hæ tantæ summis in rebus laudes excitatæ sint.

III. 6. Parente P. Sextius natus est, judices, homine, ut plerique meministis, et sapiente, et sancto, et severo; qui, cum tribunus plebis primus[t] inter homines nobilissimos[u] temporibus optimis[11] factus esset, reliquis honoribus[e] non tam uti voluit, quam dignus videri. Eo auctore duxit honestissimi et spectatissimi viri, C. Albini, filiam;[x] ex qua

[e] *Magistratibus.*

1. et Dresd. deest *susceptus*, non improb. Grævio.—3 χ non habet *ulla*.—4 ψ *me* caret.—5 Junt. *meæ sal.* et mox *gerendum sibi.*—6 H *Sestii.*—7 Junt. *assequi pot.* Pro *confusa* χ *causa.*—8 H *nihil quod ad me.*—9 χ prænomen omittit.—10 In ψ *init. aut fund.* Mox, *exortæ sunt* H S χ, edd. Rom. Ven. 1480. 1483. Junt.

CAP. III. 11 C ψ *temp. opportunis.* Pro *factus* χ ψ *statutus.*—12 ψ *etiam*

NOTÆ

[r] *Sed quoniam singulis criminibus*] Propositionem hic facit totius orationis, in qua non tam de criminibus objectis, quoniam jam ab aliis oratoribus et Hortensio maxime refutata sunt; quam de tota ejus vita et moribus dicendum statuit.

[s] *Confusa atque universa defensione*] Confusam defensionem vocat, quia non est ejus criminis propria, sed generatim ad omnem Sextii vitam pertinet.

[t] *Primus*] Qui longe plura ceteris suffragia in sortitione magistratuum tulerat, primus omnium renuntiabatur.

[u] *Inter homines nobilissimos*] Quamvis esset e plebeiis Sextius, tamen fuit e familia consulari. Refert enim Livius lib. VI. Lucium Sextium de plebe primum consulem factum esse.

[x] *Albini filiam*] Albinus senator

Digitized by Google

hic est puer, et nupta [12] jam filia. Duobus his gravissimæ antiquitatis viris sic probatus fuit, ut utrique eorum et carus [13] maxime et jucundus esset. Ademit Albino soceri nomen [14] [y] mors filiæ, sed caritatem [15] illius necessitudinis et benevolentiam non ademit. Hodie sic hunc diligit,[16] ut vos [17] facillime potestis ex hac vel assiduitate ejus, vel solicitudine et molestia, judicare. 7. Duxit uxorem,[18] patre vivo, optimi, at calamitosissimi [z] viri filiam, C. Scipionis. Clara in hoc P. Sextii pietas extitit,[19] et omnibus grata, quod et Massiliam [a] statim profectus est,[20] ut socerum videre consolarique posset, fluctibus reipublicæ [b] expulsum, in alienis terris jacentem, quem in majorum suorum [c] vestigiis stare oportebat; [1] et ad eum filiam ejus ad-

nupta. Mox, in C T, Franc. Dresd. Pal. 3. 4. 5. 8. Car. Steph. Crat. *his* deest. Tum, *gravissimis* habent C H S χ ψ, Franc. 1. Dresd. et edd. pleræque ante Grut. Lambinus edidit *gravissimis ac sanctissimis viris*.—13 C ψ et Car. Steph. *utrique eorum ut et carus*, nisi quod ψ *uterque*.—14 *Alb. ceterum nomen* Gembl. et Ms. Vict. *Alb. ceterorum nomen* Pal. 9.—15 H *caritatis*. Mox, Lamb. *benevolentiæ*.—16 χ *si hunc dil.* Excidisse h. l. quædam censet Ern. Verba *Hodie sic hunc dil.* Schutz. uncis inclusit.—17 ψ *et vos*. Tum, H S χ *possitis*.—18 Schutz. conjecit legend. *Alteram duxit ux.* '*Patre vivo*] Hoc quorsum pertineat, non intelligo, nisi forte ex aliquo libro veteri addi possit *atque auctore*.' Græv. Tum, Ern. et Schutz. e conjectura Robortelli receperunt *opt. at calam.* Ceteri *opt. et calam.* Ante *filiam*, quod in C deest, T ψ addunt *Summi*. Denique, Hervag. Naug. Lamb. habent *L. Scipionis*.—19 ψ *in hac*, et H χ *pietas extat*. In C T deest copula ante *omnibus*.—20 H χ *profectus* sine *est*. Mox, C *possit*. In ψ desunt verba *profectus* . . . *fluctibus*

NOTÆ

fuit, cujus ex filia natus est Sextius. Honestus porro dicebatur apud veteres illos Romanos, ut notat Asconius, vel qui dives et opulentus, vel qui non capite diminutus, aut infamis fuerat.

[y] *Ademit soceri nomen*] Ademit nomen soceri filiæ mors, quia novas nuptias contraxit Sextius, et uxorem accepit filiam Lucii Scipionis.

[z] *Calamitosissimi*] Calamitosus dicitur, quia desertus est a suo exercitu; et ejectus e patria Massiliam venit; sive quod sibi timeret a Sulla, sive quod nollet redire Romam privatus, ubi consul et imperator antea fuisset.

[a] *Massiliam*] De hac urbe dictum est in orat. pro Font. § 3. not.

[b] *Fluctibus reipublicæ*] Allegoria sumta e naufragio: significat autem bellum illud civile, quod Sullam inter et Marium exarsit.

[c] *Majorum suorum*] Sex ex illa clarissima familia fuere consulares; imperatores plurimi, qui suis victoriis et triumphis, non mediocriter nomen Scipionum, et Romanum, sed potissimum receptis Hispaniis, superato Hannibale, Antiocho devicto in Asia,

Digitized by Google

duxit, ut illo[a] insperato aspectu complexuque, si non omnem, at aliquam[3] partem mœroris sui deponeret; et maximis officiis et illius ærumnam, quoad vixit,[4] et filiæ solitudinem sustentavit. Possum multa dicere de liberalitate, de domesticis officiis, de tribunatu militari,[5] [d] de provinciali in eo magistratu abstinentia;[d] sed mihi ante oculos obversatur reipublicæ dignitas, quæ me ad sese rapit,[6] hæc minora relinquere hortatur.

8. Quæstor hic[e] C.[7] Antonii, collegæ mei, judices, fuit sorte, sed societate consiliorum, meus. Impedior nonnullius officii, ut ego interpretor, religione,[f] quo minus exponam, quam multa ad me[8] detulerit,[g] quanto ante providerit. Atque ego de Antonio nihil dico, præter unum; nunquam illum in illo[9] summo timore ac periculo civitatis, neque communem metum[h] omnium, neque propriam non-

[d] *Moderatione.*

reipublicæ. Paulo post, ψ omittit *terris.*—1 H *oporteat.*—2 H S χ ψ, Franc. edd. Rom. Ven. 1483. Junt. *ille.* Tum, *insp. affectu* Mss. nonnulli, Ven. 1480. Junt. Denique, C *amplexuque.*—3 C *attamen aliq.*—4 ψ *quo adjunxit.*—5 C T, Barb. Ald. Hervag. *de trib. militum.* Mox, pro verbis *in eo* χ *meo.* Tum, H *mag. et abst.*—6 *Ad rem rapit* C: *ad se rapit* H S T, Ven. 1483. Junt. Hervag.—7 C T ψ prænomen omittunt.—8 *Quanta ad me* C H T, Crat. Hervag. Mox, χ *quanto prov.*—9 C H χ ψ, Car. Steph. Rom. Ven. 1483. *illum illo* sine præpositione. Mox, pro *civitatis* C H χ ψ et Car. Steph. *societatis.* Tum, C *nunquam comm.* et H *nec propr.* Postea, in H *tollere* deest. A Ms.

NOTÆ

excisis Sagunto et Carthagine, illustrarunt.

[d] *De tribunatu militari*] Tribunorum fuit inter milites jus dicere, excubiis signum dare, vigilias, exercitia, munitiones, et alia id genus curare, legionisque pedites ita regere, ut nullus aliis plus posset, nec unus uni parti præesset, et alter alteri; sed integræ legioni singuli: non simul tamen, sed per statas vices bini.

[e] *Quæstor hic*] Quæstores in comitiis creabantur. Hic autem Sextius, ut ait in Vatinium, omnium suffragiis factus est. Creati vero quæstores provincias sortiebantur. Huic obtigit consularis provincia Macedonia, quam Antonius, Ciceronis collega in consulatu, administravit.

[f] *Religione*] Summa necessitudo esse debuit quæstorem inter et proconsulem, ut dictum est in I. et III. Verr.

[g] *Quam multa ad me detulerit*] Sextius multa retulit Ciceroni; nempe de Antonio, qui, repetundarum accusatus, defensus ab eo est.

[h] *Communem metum*] Antonius, referente Plutarcho, creditus est vulgo, propter æris alieni magnitudinem, propensissimus fuisse ad Catilinæ sequenda consilia. Unde sequenti-

Digitized by Google

nullorum de ipso suspicionem, aut inficiando tollere, aut dissimulando sedare voluisse. In quo collega sustinendo atque moderando,[10] si meam in illum indulgentiam, conjunctam cum summa custodia reipublicæ,[11] laudare vere solebatis; par prope laus P. Sextii esse[12] debet, qui suum ita[13] consulem observavit, ut et illi quæstor bonus, et vobis[14] omnibus optimus civis videretur. IV. 9. Idem, cum illa conjuratio ex latebris[i] atque ex tenebris erupisset, palamque armata volitaret, venit cum exercitu[15] Capuam;[k] quam urbem, propter plurimas belli opportunitates, ab illa impia et scelerata manu attentari[e] [16] suspicabamur: et inde M. Aulanum, tribunum militum Antonii, Capua[l] præcipitem ejecit, hominem perditum, et non obscure Pisauri,[17] [m]

[e] *Invadi.*

T absunt verba *nihil dico ... sedare voluisse,* et a Franc. *Atque ego de Antonio ... sedare voluisse.*—10 χ *sust. aut mod.*' Dein, Grævius e Franc. et Dresd. edidit *meam indulg. in illum.*—11 *Cum summo studio reip.* S χ, edd. ante Ald. cum Lamb. Mox, in χ deest *vere.*—12 C non habet *esse.*—13 *Ita suum* Ven. 1483. Junt. Lamb.—14 ψ *nobis.*

CAP. IV. 15 Franc. et Dresd. verba *cum exercitu* omittunt.—16 Pro *attentari* C S χ *temptari;* H et Pall. aliquot *tentari;* ψ *ut tentati,* sed in marg. 'al. *tentari.*' Tum, C *suspicabamus;* S χ ψ et al. *conspiciebamus;* al. *conspicabamus.* Verba *et inde* Mss. multi omittunt. Pro *M. Aulanum* S, Erf. Gembl. Lamb. *C. Menulanum;* T *meculanum;* χ *C. Metiulanum;* Pall. 3. 4. 5. *me Aulanum;* Ms. Vict. *C. Mevulcanum;* ed. P. Manut. *M. Aulianum;* Ven. 1483. Junt. *C. Mevulanum;* Pal. 8. *Meaulcanum,* ascriptumque, 'al. *M. Aulum:*' Pantagathus *M. Aulanium,* qui post nomen *Antonii* addit *castra,* pro eo quod in Mss. est *Capua.* Pro *militum* T et Franc. 1. *militiæ.* Porro, H, Franc. 1. *Antronii;* et C T, Franc. 1. *Caput.* Denique, *projecit* χ, Ven. 1483. Junt. *egit* alii.—17 ψ *Pasauri.* Mox, H *in illa alia conj.* Verba *hominem*

NOTÆ

bus proxime verbis in eo sustinendo suam laudat indulgentiam.

[i] *Cum illa conjuratio ex latebris*] Id est, cum patefacta fuisset conjuratio, deprehensis conjuratorum literis, quæ in senatu lectæ sunt, et conjecti fuissent in vincula aliquot conjurati, Sextius reipublicæ conservandæ operam dedit.

[k] *Venit cum exercitu Capuam*] Refertur a Sallustio Q. Pompeium prætorem Capuam senatus decreto missum esse, ut pro tempore exercitum compararet. Cicero tamen aperte testatur Sextium habuisse exercitum, qui fortasse jussu consulis Antonii ei datus est.

[l] *Capua*] Capua urbium Campaniæ nobilissima. Hanc a Capy Samnitum duce dictam fuisse, Livius scribit; Virgilius vero a Capy Æneæ comite conditam fuisse et appellatam, in Æneid. refert.

[m] *Pisauri*] Pisaurus Piceni fluvius

Digitized by Google

et in aliis agri Gallici partibus, in illa conjuratione versatum. Idemque C. Marcellum,[n] cum is non solum Capuam venisset, verum etiam se, quasi armorum studio, in maximam familiam [o] conjecisset, exterminandum ex illa urbe [18] curavit: qua de causa et tum conventus ille [p] Capuæ, qui, propter salutem illius urbis consulatu conservatam [19] meo me unum patronum adoptavit,[q] huic apud me P. Sextio [20] maximas gratias egit; et hoc tempore [1] iidem homines, nomine commutato, coloni, decurionesque[r] fortissimi atque optimi viri, beneficium P. Sextii testimonio declarant,

perd. ... *curavit* in T, Franc. 1. et Dresd. desunt.—18 S χ ψ *cum illa urbe.*—19 χ *servatam:* Lamb. *conservatæ.* Verba *conservatam meo, me inaurata statua donarat: me unum, &c.* ex orat. in Pisonem margini Ms. ap. Ursin. ascripserat vir doctus. A Dresd. T, et Franc. 1. absunt verba *qui propter sal.* ... *adoptavit.*—20 *Sextio* Manutio suspectum est. In Franc. et Barb. *huic P. Sextio apud me.*—1 *Quo quidem temp.* H S χ ψ, et Car. Steph. *et hoc quidem temp.* Junt. Pro *iidem homines* C *fidem hominis;* H S χ *homines.* Tum, H S χ *nemine comm.* Pro *nomine comm.* ... *Sextii* C habet tantum *beneficiumque.* In Franc. et Dresd. legitur, *Et hoc tempore fidem hominis beneficiumque testi-*

NOTÆ

est, a quo Pisaurum Umbriæ civitas nominata est, quam alluit.

[n] *C. Marcellum*] De quo in orat. I. in Catil.

[o] *In maximam familiam*] Sallustius narrat gladiatorum familias senatus decreto missas Capuam, et in alia municipia distributas fuisse, ne, si in urbe remanerent, assumerentur a conjuratis contra rempublicam. Marcellus autem simulatione addiscendæ militaris exercitationis se illis tradidit: nam revera tradebant se multi gladiatoribus addiscendæ militaris exercitationis causa.

[p] *Conventus ille*] 'Conventus,' inquit Festus, 'uno modo intelligitur, cum a magistratibus judicii causa populus congregatur.' Id autem in præfecturis Italiæ potissimum fiebat, tum etiam in provinciis. In provinciis autem urbes, ac potissimum metropoles constituebantur, ad quas e locis vicinis vadimonia præmittebantur, ut rectores cum aliquot equitum Rom. consilio jus de controversiis dicerent.

[q] *Patronum adoptavit*] Præter magistratus, fuerunt patroni coloniarum. Hos Romulus in rempub. induxit: ut enim cives patricios plebeiorum tutores constituit, sic coloniis ac sociis populi Rom. quos vellent, ex civibus Rom. sibi patronos deligendi copiam fecit, quorum opera in civitate uterentur, si quid esset, quod sua interesset, ac Romæ curandum esset.

[r] *Decuriones*] Antequam Capuam deducta esset colonia a Cæsare, illius urbis conventus senatus dicebatur: sed tandem qui illum conflabant, sicut in reliquis coloniis et municipiis, decuriones nominati sunt.

[s] *P. Sextii*] Filius Sextii prætextatus aderat patris judicio. Moris autem fuit, ut scribæ darentur recitanda, quæ proprie ad judicium perti-

Digitized by Google

periculumque[1] decreto suo deprecantur. 10. Recita, quæso, P. Sexti,[2] quid decreverint Capuæ decuriones; [*p.* 5.] ut jam puerilis[3] tua vox possit [aliquid] significare inimicis nostris, quiduam, cum se corroborarit,[4] effectura esse videatur. (*Decretum decurionum.*) Non recito decretum officio aliquo expressum vicinitatis, aut clientelæ, aut hospitii publici,[t] aut ambitionis, aut commendationis[5] gratia; sed recito memoriam perfuncti periculi, prædicationem[6] amplissimi beneficii, vicem[7] officii[ſ] præsentis, testimonium præteriti temporis. 11. Atque illis temporibus iisdem,[8] cum jam Capuam metu Sextius liberasset,[u] urbem senatus atque omnes boni, deprehensis atque oppressis domesticis hostibus, me duce, ex periculis maximis extraxissent;[9] ego literis eum Capua arcessivi cum illo exercitu, quem tum secum habebat. Quibus hic literis[10] lectis ad urbem confestim incredibili celeritate advolavit. Atque, ut illius temporis[11] atrocitatem recordari possitis, audite literas, et vestram memoriam ad timoris præteriti cogita-

[ſ] *Relationem gratiæ.*

monio declarant, ceteris omnibus omissis.—2 H S T χ, Car. Steph. Ven. 1483. Junt. Lamb. et Orell. *periculum*, sine copula. Pro *deprecantur* Ms. Hotomanni habet *testantur*.—3 Mss. plerique et edd. ante Grut. *virilis*. Vid. Nott. Varr. Mox, Schutz. de sententia Ernesti *aliquid* delevit. Tum, χ *assignare inimicis vestris*. Steph. *nostris* omittit.—4 Pro *corroborarit* C T *corroboraret*; χ *corroborari et*. Dein, C H *et effectura*. Postea, χ *Decreta Decurionem*. In Franc. et Dresd. legitur, *Quidnam cum se corroboraret effecta esse videantur decreta decurionum*.—5 H χ *commodationis*.—6 Dresd. *prædicatorem*.—7 Lamb. et Schutz. *vocem*.—8 In C T, Franc. Dresd. deest *iisdem*. Pro *cum* χ exhibet *cui*, et paulo post *liberavit*.—9 Naug. *detraxissent*. C T, Franc. Dresd. non agnoscunt voces *urbem ... extraxissent*. Mox, pro *eum* χ ψ, Car. Steph. Ven. 1483. Junt. habent *P. Sextium*. Postea, in C T, Franc. Dresd. desunt verba *cum illo exerc., quem tum secum hab.*—10 A Franc. 1. C T absunt *hic literis*. In C, Dresd. Franc. 1. omittuntur verba *Atque ut illius temporis ... periculo suo defendissent*, (§ 12.) sed in C *Sextius* quoque omittitur. In T desunt verba *advolavit*. *Atque ut illius temp. ... summa celeritate* (§ 12).—11 χ ψ *Atque*

NOTÆ

nebant. At id ejus filio alteri (nam unus in epistola ad Brutum Lucius dicitur) legendum datum est.

[t] *Aut hospitii publici*] De hospitiis dictum est in orat. pro Roscio Am. § 5.

[u] *Liberasset*] Revocaverat Capua M. Aulanum et Marcellum, a quibus seditionis periculum Capuæ metuendum erat.

Digitized by Google

tionem [12] excitate. (*Literæ Ciceronis,*[x] *consulis.*) v. Hoc adventu [13] P. Sextii, tribunorum plebis novorum,[y] qui tum,[14] extremis diebus consulatus mei, res eas, quas gesseram, vexare cupiebant, reliquique [15] conjurationis impetus et conatus sunt retardati. 12. Ac, posteaquam est intellectum, Catone,[16] tribuno plebis fortissimo atque optimo cive, rempublicam defendente, per seipsum senatum populumque Romanum,[17] sine militum præsidio, tueri facile majestatem suam, et dignitatem [18] eorum, qui salutem communem periculo suo defendissent; Sextius, cum illo suo exercitu, summa celeritate est [19] Antonium consecutus.[z] Hic ego quid prædicem, quibus hic rebus consulem ad rem gerendam excitarit? quot stimulos [20] admoverit homini, studioso fortassis victoriæ, sed tamen nimium communem Martem bellique casum [f] metuenti? Longum est ea [1] dicere; sed hoc breve dicam. Si M. Petreii [a] non excellens

[f] *Periculum belli.*

ne illius temp. Mox, pro *audite* H S χ ψ *claudite.*—12 Lamb. solus *cognitionem.* Titulum sequentem omittit Junt.

Cap. v. 13 In H S χ ψ deest *adventu.*—14 ψ *qui cum.*—15 Lamb. solus *reliquæque.*—16 Orell. jubet legi *M. Catone.* Mox, ed. Rom. et Lamb. *optimo civi.* In H *optimo civi Romano defendente:* χ *optimo civi R. defendente.*—17 ψ *senatus populusque Rom.*—18 *Facile maj. suam, dign.* Ven. 1483. *facile cum maj. suam, tum dign.* Junt. et Orell.—19 Franc. Dresd. *et cum illo suo exerc. eadem celeritate est:* Rom. Ven. 1480. 1483. Junt. Ald. Hervag. Orell. *cum illo suo exerc. summa est celeritate.* In H χ *suo* deest. Pro *summa* C et ψ exhibent *eadem.* Mox, χ *Hoc ego.*—20 Ms. Ursini, ed. Hervag. Cam. Lall. *quos stimulos,* prob. Garaton. Tum, C *amoverit.* Pro verbis *homini studioso . . . metuenti,* quæ a C T, Franc. 1. Dresd. absunt, in C *hominis* tantum legitur. Pro *bellique casum* χ ψ habent *bellicosum,* et pro *metuenti* H χ ψ *intuenti.*—1 Sex

NOTÆ

[x] *Literæ Ciceronis*] Lectæ sunt hic illæ literæ, quæ a consule Cicerone ad Sextium Capuam missæ sunt.

[y] *Tribunorum plebis novorum*] Intelligit tribunos, qui magistratum v Idus Septembris inierant, in quibus Q. Metellus Nepos fuit, qui Ciceroni concionandi potestatem ademit. Sallustius significat Bestiam ex iis fuisse tribunis: 'Constituerat ut L. Bestia, tribunus plebis, concione habita, quereretur de actionibus Ciceronis, bellique gravissimi invidiam optimo consuli imponeret.'

[z] *Antonium consecutus*] Antonius videbatur quidem Catilinæ favere; quare eum tergiversantem Sextius, qui cum suis copiis ad eum advenerat, et M. Petreius, legatus, ad dimicandum cum Catilina compulerunt.

[a] *M. Petreii*] Cum Antonius pedibus æger esset, ac adesse prælio non posset, exercitum Petreio commisit. Sallust.

Digitized by Google

animo et amore reipublicæ, non præstans in republica virtus,[2] non summa auctoritas apud milites, non mirificus usus[b] in re militari extitisset, neque[3] adjutor ei P. Sextius ad excitandum Antonium, cohortandum, impellendum fuisset; datus illo in bello esset hyemi locus,[A] neque unquam Catilina,[4] cum e pruina Apennini,[c] atque e nivibus illis emersisset, atque æstatem integram nactus, Italiæ calles et pastorum stabula præclara[d] cepisset,[5] sine multo sanguine, ac sine totius Italiæ vastitate miserrima[6] concidisset.[e]

[A] *Non finis impositus esset bello hyeme.*

Oxonn. Mss. et edd. vett. omittunt *ea*, quod Orell. uncis inclusit. Gryph. habet *omnia*. Mox, *breve dictu* Lamb. *brevi dicam* Junt. Crat. et Orell.—2 *Non exc. animo et amore reip. virtus* Ascens. Crat. Græv. *non exc. animus amore* [Schutz. *in amore*] *reip., non præstans in rep. virtus* Lamb. et Schutz. *non exc. animus, non præstans in rep. virtus* Junt. Orell. Ceteri ut Ern. Gulielmius conjecit legend. *non exc. animus et amor reip. non præstans, &c.* Orell. malit *non exc. animus in rem publicam, non præstans virtus.* Verba *Si M. Petreii . . . extitisset* absunt a C T, Dresd. Franc. 1. et ed. pr.—3 Pro *neque* C T ψ, Franc. 1. Dresd. et ed. pr. habent *nisi*, et pro *ei P.* C *P.* H T ψ, Pal. 9. *reip.* S χ *r. p.* Franc. 1. Dresd. et ed. pr. *rei P.* Mox, *ad exc. Anton. ad coh. fuisset datus* Franc. 1. Dresd. et ed. pr. *ad exc. Anton., coh., accusandum, impell. fuisset; datus* χ ψ, Car. Steph. Ven. 1483. Junt. Lamb. et Orell. In C T, Franc. 1. Dresd. et ed. pr. *impellendum* deest. Gruterus suspicabatur Ciceronem scripsisse, *adjutor ei Publius ad exc., coh. accusandum, impell.*—4 C H S T χ *datus illo in bello nequaquam Catil.* ψ *datus illo in bello neq q̄ Catil.* Franc. 1. Dresd. et ed. pr. *datus unquam Catil.* Mox, C *Apenn. et niv.*—5 *Stab. præclara cœpisset* Ven. 1483. Junt. *stab. prædari cœpisset* Ms. Ursini, Naug. Gryph. Schutz. et Orell. Verba *atque æstatem . . . cepisset* in C et T omittuntur.—6 Verba *ac sine totius Italiæ vast. mis.* absunt a C T, Franc. 1. Dresd. et ed. pr. sed in Pal. 9. legitur *ac sine totius Italiæ vicissitate mis.* Dein,

NOTÆ

[b] *Mirificus usus*] Amplius annis 30. tribunus, præfectus, aut legatus, aut prætor, summa cum gloria, in exercitu fuerat Petreius. Sallust. in Catil.

[c] *E pruina Apennini*] Sic Apenninum descripsit M. Vitruvius Pollio, II. 10. 'Montis Apennini primæ radices ab Tyrrheno mari in Alpes, et in extremas Etruriæ regiones oriuntur. Ejus vero montis jugum se circumagens, et media curvatura prope tangens oras maris Adriatici, pertingit circuitionibus contra fretum. Itaque citerior ejus curvatura, quæ vergit ad Etruriæ Campaniæque regiones, apricis est potestatibus; namque impetus habet perpetuos a solis cursu: ulterior autem, quæ est proclinata ad Superum Mare, septemtrionali regioni subjecta, continetur umbrosis et opacis perpetuitatibus.'

[d] *Stabula præclara* [*prædari*] E pastorum stabulis prædam abstulisset ad alendum suum exercitum Catilina.

[e] *Concidisset*] Catilina concidisset.

Digitized by Google

13. Hunc igitur animum ad tribunatum attulit P.[7] Sextius; ut quæsturam[8] Macedoniæ[f] relinquam, et aliquando ad hæc propiora veniam: quanquam non est omittenda singularis illa integritas provincialis, cujus ego[9] nuper in Macedonia vidi vestigia non pressa leviter ad exigui prædicationem temporis, sed fixa ad memoriam illius provinciæ[10] sempiternam. Verum hæc ita prætereamus, ut tamen intuentes et respectantes[11] relinquamus. VI. Ad tribunatum, quia ipse ad sese jamdudum vocat, et quodammodo absorbet[12] orationem meam, contento studio[i] cursuque veniamus. 14. De quo quidem tribunatu ita dictum a Q. Hortensio,[13] ut ejus oratio non defensionem modo criminum videretur continere, sed etiam memoria digna esset,[14] uti et reipublicæ capessendæ auctoritatem disciplinamque præscriberet.[k] Sed tamen, quoniam tribunatus[g] quidem totus P. Sextii nihil aliud, nisi meum nomen causamque sustinuit,[15] necessario mihi de iisdem rebus esse

[i] *Totis viribus.*
[k] *Præscriberet rationem regendæ reipublicæ cum auctoritate.*

S χ ψ *cecidisset.*—7 C non habet prænomen.—8 In S χ *præturam.* Verba *et aliquando ad hæc propiora veniam* Franc. Dresd. et ed. pr. omittunt.—9 χ *quamvis ego.*—10 ψ *sed fixam ad mem. illam prov.*—11 H *respirantes.*

Cap. VI. 12 C H χ *abservat.* Tum, ψ *contempto studio:* Franc. 1. Dresd. *contendentes studio.* Porro, S χ *veniam.*—13 H *dictum a Q. Hortensio est:* Junt. et Orell. *dictum est a Q. Hort.* Tum, H S ψ *ut ejus oratio defensionem modo criminum non videretur continere.* In Pal. 9. deest *criminum.* Pro verbis *De quo . . . nihil aliud* C T habent *Qui tribunatus. quoniam nihil aliud.*—14 H S χ ψ, Ven. 1483. Junt. Crat. Hervag. [hæ duæ *uti et reip.*] omittunt *esset*, ut etiam *et* ante *reip.* Lambinus e conjectura Turnebi dedit *sed etiam memoriam dignam reip. . . . præscribere:* Schutz. e conjectura Ernesti recepit *sed etiam reip. . . . præscribere.* Orell. *et* delevit ante *reip.* In Ms. Ursini legitur *sed etiam memoria dignam in rep. capessenda dignitatem.* Pantagathus correxit *sed etiam memoriæ dignitatem.* Nonnulli ap. Turneb. legi volunt *sed etiam memoria dignam in rep. capessenda.* H S χ quoque habent *præscribere;* ψ *rescribere.* A Franc. 1. Dresd. et ed. pr. absunt verba *De quo quidem trib. . . . præscriberet. Sed tamen.* In iisdem legitur *qui tribunatus quoniam nihil aliud.* Car. Steph. et Naug. omittunt *quidem.*—15 C T, Franc. Dresd. et al. *conti-*

NOTÆ

[f] *Ut quæsturam Macedoniæ*] Cum Antonius vicisset Catilinam, non statim Romam rediit, sed proconsul in Macedoniam profectus est cum Sextio quæstore suo.

[g] *Sed tamen, quoniam tribunatus*] Ut agat de tribunatu Sextii, utitur præmunitione ad conciliandos sibi judices.

arbitror, si non subtilius disputandum, at certe,[16] judices, dolentius deplorandum. Qua in oratione si asperius in quosdam homines invehi vellem, quis non concederet, ut eos, quorum sceleris furore[17] violatus essem, vocis libertate perstringerem? Sed ut agam moderate,[18] et huic potius tempori serviam, quam dolori meo; [*p.* 6.] si qui occulte a salute nostra[19] dissentiunt, lateant: si qui fecerunt aliquid aliquando, atque iidem nunc tacent et quiescunt; nos quoque simus obliti: si qui se offerunt[20] insolenter et insectantur; quoad ferri poterunt, perferemus; neque quenquam offendet oratio mea,[1] nisi qui se ita obtulerit, ut in eum non invasisse, sed incurrisse videamur.[2]

15. Sed necesse est, antequam de tribunatu P. Sextii dicere incipiam, me totum, superioris anni, reipublicæ[3] naufragium[b] exponere: in quo colligendo, ac reficienda salute[4] communi, omnia reperientur P. Sextii dicta, facta, consilia

nuit.—16 χ *aut certe.* In C T et edd. vett. paucis *judices* deest. Tum, H S χ *dolenter depl.* Postea, C *Qua orat.* H χ *Qua in ratione.*—17 *Quorum scelere furore* C T χ ψ et edd. vett. sed T *furore* omittit. In ed. Junt. *quorum scelere ac furore.* Grævius e Dresd. recepit *quorum scelere et furore.* In Franc. 1. et ed. pr. *quorum scelere violatus essem et furore.*—18 *Sed ut quam mod.* C H S χ ψ, Pal. 2. 9. Ven. 1480. 1483. *sed quam mod.* T, Franc. 1. Pall. plerique, ed. 1472. Med. *sed inquam mod.* Junt. *sed agam* e Ms. Hotomanni recepit Lambinus, quem Orell. sequitur. Dein, *hujus potius tempori* C H S T, duo Mss. Lambini, cum Lamb. Oliv. et Orell.—19 ψ *a sal. vestra*, et Lamb. *dissenserunt.*—20 Pro *offerunt* Lamb. habet *offerent*; Franc. 1. Dresd. Pall. 1. 3. 4. 5. 8. ed. pr. et Junt. cum Orell. *efferunt*; S χ, Pal. 9. Gembl. Erf. *offendunt.* Tum, ab Mss. omnibus et edd. vett. abest *insolenter*, quod Orell. uncis inclusit. In Mss. quibusdam copula quoque deest. Porro, *insequuntur* habent S χ, Erf. Pall. 1. 4. 9. Gembl. ed. Med. Rom. Ven. 1480. 1483. *insectantur* Pall. 1. 4. Franc. 1. *insectanter* Pall. 3. 5. 8. *insectabuntur* Lamb. Grævius conjecit Ciceronem scripsisse *si qui se efferunt insolenter, quoad ferri pot. &c.* In Ms. Bergeri *perferri.*—1 χ non agnoscit *mea.*—2 Pantagathus *ut in me non invas., sed incurrisse videatur.* Vir doctus in marg. ed. Lamb. ap. Orell. *incucurrisse.* A Franc. 1. Dresd. et ed. pr. absunt verba *Sed necesse est ... repugnantibus amicissimus*, et a C T *Sed necese est ... salutis inimici.*—3 Erf. et Car. Steph. *in rep.* Ernesto *reipublicæ* suspectum est.—4 In H S χ *reficiendo saluti.*

NOTÆ

[b] *Reipublicæ naufragium*] Loquitur de tribunatu Clodii, et de sua ejectione in exilium, et utrumque per naufragium exprimit, quia et ipse Clodius contra leges omnes tribunus factus est, cum esset e patricio genere, et Cicero ejectus in exilium est.

Digitized by Google

versata. VII. Fuerat ille annus in reipublicæ magno motu,[5] et multorum timore, tanquam[6] intentus arcus in me unum, sicut vulgo ignari rerum loquebantur; re quidem vera in universam rempublicam, traductione ad plebem[7] [i] furibundi hominis ac perditi, mihi irati,[k] sed multo acrius[8] otii[l] et communis salutis inimici. Hunc vir clarissimus[9] mihique, multis repugnantibus, amicissimus, Cn. Pompeius, omni cautione,[l] fœdere,[10] execratione devinxerat, nihil in tribunatu contra me esse[11] facturum. At ille nefarius,[m] ex omnium scelerum colluvione natus, parum se[12] fœdus violaturum est arbitratus, nisi ipsum cautorem[13] [n] alieni

[l] *Pacis.*

Cap. VII. 5 H S ψ, Rom. Ven. 1480. 1483. Junt. *annus tanquam in rep.* [edd. *R. P.*] *judices quam in magno metu* [S *motu*]: χ *annus in r. p. tanquam in r. p. judices, magno metu:* Naug. *annus tanquam in rei p. magno metu.* 'Pall. omnes hic mire mutilati sunt a librariis, præter nonum; is exhibet *annus tam in rep. videlicet quam in magno motu*, sine illo *tanquam*; neque aliter S. Victoris, quam quod is *in repub. judices, quam in magno metu;* quod et in codice scripto Henrici Stephani, nisi quod is *motu.*' Gruter.—6 In H et S deest *tanquam.* Mox, H ψ *arctius.*—7 Pro *plebem* χ habet *ferrum.*—8 'Si *acrius* verum est, post esse debere videtur *otio et saluti communi:* ut *inimici* sit adjectivum; nam substantive dictum non fert adverbium *acrius:* nisi quis malit *sed multo magis.*' Ern.—9 Pro verbis *Hunc vir clarissimus* C habet *vir clarissimus hunc tribunum;* H *Hunc tribunum vir clarissimus;* T *genere. Pompeius hunc tribunum mihi vir utique clarissimus.* Tum, H S χ ψ *mihi*, sine copula. Pro verbis *mihique ... Pompeius*, quæ in T deest, C *mihi* tantum habet. Pro *repugnantibus* χ *repugnationibus.*—10 Franc. 1. Dresd. et ed. pr. *Cn. Pompeius hunc tribunum mihi vir utique clarissimus omni* [ed. pr. *omnium*] *cautionum fœdere.* Tum, χ ψ *exercitatione devinx.* Dresd. *execrationem devinx.*—11 In H S χ *esse* omittitur. Mox, pro *nefarius* H S χ *sceleratissimus*, sed in H supra lin. *nefarius.*—12 *Se* non est in χ. Dein, Ms. Bergeri *arbitratus est*, ut Pantagathus volebat. In C H S χ et edd. vett. *est* omittitur.—13 *Cautiorem* H χ ψ: *cautione*

NOTÆ

[i] *Traductione ad plebem*] Erat Clodius e patricio genere: patriciis vero non patebat aditus ad tribunatum; quare se ab homine plebeio Fonteio videlicet voluit adoptari, legem Cæsare ferente. Id autem Clodius fecit, ut certius Ciceroni noceret.

[k] *Mihi irati*] Iratus fuit Ciceroni Clodius, quod cum accusaretur in operta Bonæ Deæ muliebri habitu irrepsisse, daretque testimonium Cassinii scholæ, se eodem die Interamnæ fuisse, productus est ab accusatore Cicero, qui testatus est se cum Clodio eodem illo die collocutum diu fuisse. Corruptis pecunia judicibus absolutus, cœpit de Cicerone perniciose cogitare.

[l] *Cautione*] Cautio proprie est scriptura aut syngrapha, quæ ad majorem securitatem fœneratoribus tribuitur.

[m] *Ille nefarius*] In plenissimam et brevissimam Clodii vituperationem incurrit.

[n] *Cautorem*] Pompeio Clodius promiserat, se nihil Ciceroni nociturum.

Digitized by Google

periculi suis propriis periculis terruisset.[o] 16. Hanc tetram immanemque belluam,[p] vinctam auspiciis,[14][q] alligatam more majorum,[r] constrictam legum sacratarum[s] catenis, solvit subito [legum] consul,[15] vel, ut ego arbitror, exoratus,[16] vel, ut non nemo putat,[17] mihi iratus,[u] ignarus quidem certe et imprudens impendentium tantorum scelerum ac malorum: qui tribunus[x] plebis felix in evertenda republica fuit nullis suis nervis. Qui enim in ejusmodi vita[18] nervi esse potuerunt hominis, fraternis flagitiis,[y] sororiis stupris,[19][z] omni inaudita libidine[a] infamis? 17. Sed

Franc. 1. *cautionem* ed. pr. In T *alieni* deest. Mox, '*Suis propriis*] An alterum delendum?' *Ern.* Verba *Hanc tetram* ... *qui tribunus plebis* absunt a C T, Franc. Dresd. et ed. pr.—14 χ ψ *victam ausp.* Tum, H *alligata:* ψ *obligatam.* Paulo post, χ ψ *legum sacrarum.*—15 *Legum curia* Ms. Turnebi: *legum cura* ed. Hervag. *legum vinculis consul* Manut. Pantagathus conjecit *solvit laqueo legum consul.* Schutz. de sententia Ernesti *legum* delevit. Vid. Nott. Varr.—16 ψ *exhortatus.*—17 Ern. e conjectura cum Schutz. edidit *putat.* Ceteri *putaret.* Garaton. suspicabatur legend. *putabat*, vel delend. *putaret.* In χ deest *mihi.* Pro *iratus* H habet *juratus;* χ *miratus.* Tum, ψ *gnarus.*—18 *In ejus vita* C T et ed. pr. *in vita* Franc. Dresd.—19 H χ

NOTÆ

o *Periculis terruisset*] Clodius voluit ex insidiis interficere Pompeium per sicarium, qui in vestibulo curiæ cum sica deprehensus est.

p *Tetram immanemque belluam*] Clodium belluam appellat, quia legum omnium vincula et religiones disrupit, ut tribunus fieret beneficio Cæsaris, qui ei favere videbatur.

q *Vinctam auspiciis*] Vetabant auspicia ne e patriciis fierent plebeii; quia ad patricios tantum auspicia habere pertinebat.

r *Alligatam more majorum*] Non vetuit lex ulla e patriciis transire ad plebeios, sed mos tantum majorum, qui legis vim obtinet.

s *Legum sacratarum* [*sacrarum*] Leges sacræ dictæ sunt, aut quia, qui earum aliquam violabat, sacer alicui Deorum putabatur, inquit Festus; aut quia juramento, quod sacrum est, sancitæ erant.

u *Mihi iratus*] Iratus Ciceroni Cæsar fuit, quia questus erat de republica, cum Antonium collegam suum in judicio defendit, Cæsare et Bibulo coss.

x *Qui tribunus*] Clodius non suis, sed improborum coss. Gabinii et Pisonis viribus felix fuit, quorum ope omnia sua consilia improba ad exitum perducere potuit.

y *Fraternis flagitiis*] Appium fratrem suum de possessione sui fundi absentem dejecit, ut ait ipse in orat. pro Milone.

z *Sororiis stupris*] Ex sororibus Clodii una nupsit Q. Marcio Regi, altera Q. Metello Celeri, tertia L. Lucullo. Dicitur duas priores Clodius violasse.

a *Inaudita libidine*] Solus arguitur irrepsisse in operta Bonæ Deæ, ut

fuit profecto quædam illa reipublicæ fortuna[20] fatalis, ut ille cæcus[b] atque amens tribunus plebis nancisceretur,[1] quid dicam consules? hoccine ut[2] ego appellem nomine eversores hujus imperii? proditores vestræ dignitatis?[3][c] hostes bonorum omnium? qui ad delendum senatum, affligendum equestrem ordinem, exstinguenda omnia jura atque instituta majorum, se illis fascibus[d] ceterisque insignibus[e] summi honoris atque imperii ornatos[4] esse arbitrabantur? Quorum, per Deos immortales, si nondum[5] scelera vulneraque inusta[6] reipublicæ vultis recordari, vultum atque incessum animis intueamini.[7] Facilius facta eorum occurrent[8] mentibus vestris, si ora ipsa oculis proposueritis. VIII. 18. Alter[f] unguentis[m][9] affluens, calamistrata coma,[g] despiciens conscios[10] stuprorum, ac veteres vexatores[n] ætatulæ suæ, puteali[11][h] et fœneratorum

[m] *Odoribus.* [n] *Corruptores.*

ψ *fratris flag.* et H S T χ ψ, Junt. *sororis stup.* Dein, *somni inaud.* Franc. 1. Postea, *libid. insani* omnes Mss. et edd. vett. cum Grævio: *libid. infami* Junt.—20 *Prof. in illa rep. fort.* C T, Franc. Dresd. et ed. pr. *prof. quædam illa republica fort.* ψ. Tum, *facilis* T, Franc. Dresd. et ed. pr.—1 H *tribunatum plebis*, et T *nanciscerentur.*—2 H S T et Dresd. omittunt *ut.*—3 In H T χ *nostræ dign.*—4 H χ *natos.* Dein, H S T *arbitramur:* χ *arbitrantur.*—5 Pro *nondum* Pantagathus legi maluit *unquam*, et Ern. *non.*—6 χ ψ *in ista.*—7 *Intuemini* C H S χ ψ, ed. Rom. Ven. 1480. 1483. Junt. Lamb. et Orell.—8 T *occurrerent.* Mox, H S χ et ed. Hervag. *oculis vestris propos.*

CAP. VIII. 9 H S χ *unguenti.*—10 H *conscius.* Pro *stuprorum* H *furtorum*; χ *furorum.* Tum, H S *veterum vexatorum:* χ ψ *veterum vexationum.*—11 C χ

NOTÆ

Pompeia, Cæsaris uxore, ad libidinem suam abuteretur.

[b] *Ille cæcus*] Clodium cæcum vocat, quia non consilio, sed effrænata quadam cupiditate consules ad perdendam rempublicam sibi comparavit.

[c] *Proditores vestræ dignitatis*] Alloquitur judices, qui ex omni ordinum gradu, senatorio scilicet et equestri, conflati erant; quos omnes videntur prodidisse, cum Cicero civis indemnatus turpissime in exilium a consulibus ejectus est.

[d] *Fascibus*] Fasces fuerunt virgarum fasciculi alligati securibus, qui consulibus præferebantur ad ostendendam sui magistratus potentiam.

[e] *Ceteris insignibus*] Alia consulum insignia fuerunt sella curulis eburnea, prætexta, &c.

[f] *Alter*] Gabinii descriptionem elegantem per hypotyposim et ethopœiam affert.

[g] *Calamistrata coma*] Arguit eum crines ferro calido vibratos et contortos habuisse. Calamistrum autem est, quasi acus ferrea, qua capilli crispantur.

Digitized by Google

gregibus inflatus[i] atque perculsus, olim, ne Scyllæo illo æris alieni in freto[k] ad columnam adhæresceret,[l] in tribunatus portum[m] perfugerat. Contemnebat equites Romanos, minitabatur senatui, venditabat se operis,* atque ab iis se ereptum,[12] ne de ambitu causam diceret,[n] prædicabat; ab iisdemque se, etiam invito senatu,[o] provinciam sperare dicebat: eamque nisi adeptus esset, se incolumem nullo modo fore arbitrabatur. 19. Alter,[p] o Dii boni!

* *Operariis.*

ψ, Franc. Dresd. et edd. pr. *putealis*: H et margo Crat. *puteolis*. Dein, C T et Franc. *fœneratoribus*. Pro *inflatus* alii legi volunt *infractus*; alii *inflictus*; alii *infensus*; Gulielm. *inlatus*; Lamb. *afflictus*: Schutz. e conjectura Ernesti dedit *jactatus*. Porro, *atque compulsus* Pal. 9. Ms. Vict. Mss. ap. Lamb. cum Naug. et Lamb. 1566. Verba *atque perculsus* absunt a Ms. Hotomanni et plerisque Pall. In C T, Franc. Dresd. et ed. pr. desunt verba *atque perculsus* usque ad *perfugerat*. Pro *ne Scyllæo* χ ψ exhibent *nesculcio*; Alciatus in Parerg. *ne Herculeo*; Junt. *ne Esculeio*; Hervag. *ne Herculeio*. Postea, pro *adhæresceret* χ *accresceret*, et pro *perfugerat* S ψ, Junt. *infugeret*. Denique, T *contemnebant*. Pantagathus hunc locum ita correxit, *Puteali et fœneratorum gregibus infensus æque atque compulsus olim, ne Scyllæo ... portum perfugere*, sive, ut est in aliis, *confugere*. Garaton. conjecit, *puteali et feneratorum gregi subiratus, a quo compulsus olim ... perfugerat, contemnebat*. Orell. legi maluit *a puteali et fen. gregibus inflatus atque compulsus*, &c. Vid. Nott. Varr.—12 χ *atque abisse ereptum*: Ursinus legi jubet *atque ab iis iri se ereptum*. In C T, Franc. Dresd. et ed. pr. verba *minabatur senatui ... fore arbitrabatur*

NOTÆ

[h] *Puteali*] Puteal basilica fuit a Scribonio Libone exstructa in comitio, ubi causæ fœnebres agebantur.

[i] *Inflatus*] Tumebat videlicet circumseptus debitoribus, qui ab eo pecuniam exigere non audebant, quia magistratum gerebat, a quibus alioquin propter immensum æs alienum oppressus fuisset.

[k] *Scyllæo illo æris alieni in freto*] Æs alienum comparat cum Scylla et Charybdi: nam ut naves allisæ ad duos illos scopulos fluctibus hauriebantur; ita, qui alienum æs contraxerant, a creditoribus tanquam freto scopuloso sorbebantur. Porro Scylla et Charybdis duo sunt scopuli infames naufragiis.

[l] *Ad columnam adhæresceret*] Adhæresceret, id est, allideretur aut faceret naufragium. Intelligit Mæniam columnam, ad quam trahebantur rei æris alieni, judicandi a triumviris capitalibus.

[m] *Tribunatus portum*] Nemo molestus esse poterat magistratum gerenti, rei privatæ causa: quare tribunatus beneficio liber evasit a creditoribus suis.

[n] *De ambitu causam diceret*] Delatum nomen Gabinii fuerat, quod consulatum pecunia quæsiverat.

[o] *Invito senatu*] Venditabat Gabinius, etiamsi senatus ei provinciam denegaret, se tamen eam per tribunos plebis habiturum.

[p] *Alter*] Pisonem jam describit, consulum alterum.

Digitized by Google

quam teter[p] incedebat! quam truculentus! quam terribilis[13] aspectu! unum aliquem te[14] ex barbatis illis,[q] exemplum imperii veteris, imaginem antiquitatis,[r] columen reipublicæ, diceres intueri.[15] Vestitus aspere nostra hac purpura plebeia[s] ac pæne fusca; capillo ita horrido,[q] [16] ut Capua,[t] in qua ipse tum, imaginis ornandæ causa,[u] duumviratum gerebat,[x] Seplasiam sublaturus videretur. Nam quid ego de supercilio[r] [17] dicam? quod tum hominibus non supercilium, sed pignus reipublicæ videbatur.[18] [*p.* 7.] Tanta erat gravitas in oculo, tanta contractio frontis, ut illo supercilio respublica, tanquam Atlante[y] cœlum,[19] niti

[p] *Fœdus.* [q] *Impexo.* [r] *Gravitate.*

omittuntur.—13 Edd. vett. *terribili.*—14 C T *te* omittunt. Mox, in ψ *barbaris.* —15 C T *dic. tu int.* Tum, Franc. Dresd. et edd. vett. cum Orell. *Vest. asper.* In T *Vest. asper ac nostra purp.*—16 H *capillo illo horrido.* Pro *in qua* idem Ms. habet *quæ;* χ ψ *qua.* Dein, H S χ ψ *ipsa.* Porro, *imag. formandæ causa* S χ ψ, edd. ante Lamb. et *duumvirum ger.* χ ψ. Vid. Nott. Varr. Pro *Seplasiam* H S χ ψ *sæpius jam;* et pro *sublaturus* χ *sublaurus,* ψ *sublautus.* Verba *Capua in qua ... de superc. dicam* in C T, Franc. Dresd. et ed. pr. omittuntur.—17 χ *super illo.* Pro *quod tum* C T, Franc. Dresd. et ed. pr. habent *jam.*—18 C *videret:* T, Franc. et ed. pr. *videretur.*—19 Pro verbis *respublica tanquam Atlante cœlum* H exhibet *aumentius ille;* S χ ψ, Ven. 1483.

NOTÆ

[q] *Ex barbatis illis*] Ex barba ait similem fuisse Pisonem iis veteribus Romanis, qui rempublicam administrabant, aut antiquis illis philosophis, qui intonsa barba cultum corporis negligebant.

[r] *Imaginem antiquitatis*] Ridet Pisonem, qui cum colore fusco esset, referebat illas majorum imagines, quæ in familiis asservabantur.

[s] *Purpura plebeia*] Patricii ac senatores veste purpurea utebantur, cum lato clavo intexto; plebeii vero veste quidem purpurea, sed fusca, et crassioribus filis texta.

[t] *Ut Capua*] Ex urbe Capua videbatur sublaturus Seplasiam. Hue autem missus fuerat duumvir, ut magistratum urbis gereret. Seplasia vero vicus fuit, ubi unguenta vendebantur.

[u] *Imaginis ornandæ* [*formandæ*] *causa*] Piso exercebat in illa urbe duumviratum, in quo sustinere personæ consulis dignitatem studebat, quam anno proxime sequenti obtinere debebat.

[x] *Duumviratum gerebat*] Qui Romæ consules, in coloniis duumviri dicebantur.

[y] *Atlante*] Atlas rex fuit Mauritaniæ, astrologiæ deditus; qui, quia primus inter homines de sphæra disputavit, dictus est humeris cœlum sustinere. Hinc poëtæ fabulati sunt in montem fuisse conversum, quo cœlum sustinebatur.

Digitized by Google

videretur. 20. Erat denique[20] hic omnium sermo:[*] Est tamen[a] reipublicæ magnum firmumque subsidium: habeo quem opponam labi illi[1] atque cœno:[a] vultu, medius fidius,[b] collegæ sui libidinem levitatemque franget: habebit[2] senatus, in hunc annum quem sequatur: non deerit auctor et dux bonis. Mihi denique homines[3] præcipue gratulabantur, quod habiturus essem contra tribunum[c] plebis furiosum et audacem, cum amicum et affinem,[4][d] tum etiam

[*] *Omnes de illo loquebantur.*

aumantius ille. Tum, H S χ, Ven. 1483. *niti tanquam videretur.* In ed. Junt. legitur *ut illo supercilio niti resp. tanquam Atlantis humeris cœlum videretur.* '*Ut illo supercilio annus ille tanquam Atlante cœlum niti videretur*] Omnes fere libri Mss. habent *ut illo supercilio an mantuus ille tanquam niti videretur*; mendose, fateor; sed unde suspicari possis vulgatam esse mendosiorem: nam neque est in lib. vet. *respub.* neque *Atlante cœlum*, quod tamen proximum retinui, propter *tanquam*, quod est in libris illis. Hic igitur locus considerandus. Ego interea tamen ex illo toto *an mantuus ille* feci *annus ille*, ejecta voce *respub.* quæ non reperitur in veteribus libris. Non dissimulabo tamen, quendam in suis notis hunc locum sic proferre, quasi certum sit ita in libris omnibus legi, *ut illo supercilio tanquam Rhadamanthus illi niti videretur*, quam lectionem, ut dicam libere quod sentio, probare non possum.' *Lamb.* '*Ut illo supercilio resp. tanquam Atlante cœlum niti videretur*] Lectio fictitia, neque melior ea, quam substituit Lambinus. Primæ edd. habent *ut illo supercilio aumantius ille niti tanquam videretur*; a qua nihil recedunt Mss. nostri; nam Pal. 9. exhibet *ut illo supercilio vel amnantius anancius, ille niti tanquam videretur*: S. Victoris *ut illo supercilio mantuus ille niti tanquam videretur.* Videatur Turnebus Advers. xx. 3. nam ego hic nihil video, nisi latere *anancæum*.' Gruter. 'Turnebus conjicit pro *mantius*, quod est in veteribus libris, posse legi aut *mortuus* aut *mancus*.' Græv. Schutz. conjecit legend. *ut illo supercilio consulatus ille tanquam niti vid.* Wolf. legi maluit *ut illo supercilio, quæ augurabantur illi, tanquam niti vid.* Verba *ut illo ... videretur* absunt a C T, Franc. Dresd. et ed. pr.—20 In H S χ deest *denique*. Tum, χ *sermone*. In H χ *est* omittitur. Pro *tamen*. C T ψ, Franc. Dresd. ed. pr. Rom. Ven. 1480. 1483. habent *tandem*.—1 χ *habeo quæ opp.* et C T χ *labei illi*.—2 H T χ *frangeret*, et χ *habebat*: ψ *habebis*. Mox, ψ *sequetur*. Postea, H S χ ψ *boni*.—3 C T *omnes*. Dein, H S χ, Ven. 1483. Junt. Crat. *congratulabantur*: T *gratulabuntur*.—4 H S χ *cum et am. et aff.* C *cum am. etiam aff.*

NOTÆ

[a] *Est tamen*] Id est, hic Piso.

[a] *Labi illi atque cœno*] Gabinium labem reipublicæ vocat, quod labefacturus erat rempublicam; cui ait Pisonem opponendum esse; quia quam comtus erat et calamistratus Gabinius, tam asper et horridus erat Piso.

[b] *Medius fidius*] Jusjurandum apud Romanos usurpatum, de quo diximus in orat. pro Roscio Com.

[c] *Contra tribunum*] Clodium intelligit.

[d] *Cum amicum et affinem*] Affinis fuit Cicero Pisoni, quia filiam suam Pisoni Crassipedi junxerat matrimonio.

Digitized by Google

fortem et gravem consulem. IX. Atque eorum alter[e] fefellit neminem. Quis enim clavum tanti imperii tenere, et gubernacula reipublicæ tractare[5] in maximo cursu ac fluctibus posse arbitraretur hominem emersum subito ex diuturnis tenebris lustrorum[6 f] ac stuprorum, vino, ganeis,[g] lenociniis, adulteriisque confectum? cum is præter spem in altissimo gradu[h] alienis opibus[i] positus esset, qui non modo tempestatem[k] impendentem intueri temulentus,[t 7] sed ne lucem quidem insolitam aspicere posset? 21. Alter[l] multos plane in omnes partes fefellit:[8] erat enim[9] hominum opinioni nobilitate[m] ipsa, blanda conciliatricula, commendatus. Omnes boni semper[10] nobilitati favemus, et, quia utile est[11] reipublicæ, nobiles homines esse dignos majoribus suis, et quia valet apud nos clarorum hominum et bene de republica meritorum memoria, etiam mortuorum. Quia tristem[12] semper, quia taciturnum, quia subhorridum atque incultum[13] videbant, et quod erat eo nomine,[u] ut ingenerata familiæ[14] frugalitas[n] videretur, favebant, gaude-

[t] *Vinosus.* [u] *Ea familia.*

CAP. IX. 5 ψ *attrectare.* Pro *cursu* Ern. conjecit *æstu* legend.—6 Junt. *ex diurnis lustrorum temp.*—7 χ *temulentis.* Mox, ψ *luce.*—8 *Alter multos plane fef.* C T: *Alter plane omnes fef.* Junt.—9 In C deest *enim.* Tum, *opinione* Franc. Dresd. sex Oxonn. Mss. et edd. ante Vict. cum Græv.—10 In C T *semper* omittitur.—11 H *utile esse.* Paulo post, pro *bene* H S χ ψ et tres alii Mss. ac ed. vet. habent *senex.* Verba *et quia utile ... etiam mortuorum* non leguntur in C T, Franc. Dresd. et ed. pr.—12 Ante *tristem* C T addunt *cum.* In Franc. legitur, *Et quod eum tristem:* Dresd. *Quia eum tristem:* Junt. *Et quia eum tristem.*—13 Franc. et Dresd. *quia subhorridum esse et incultum.* Tum, ψ *videbatur.*—14 Quinque Mss. et ed. vet. *familia,* unde Gulielmius

NOTÆ

[e] *Eorum alter*] Gabinium ab antecedentibus, sive ex repugnantibus describit.

[f] *Lustrorum*] In locis abditis et secretis, voluptatibus indulgebat.

[g] *Ganeis*] 'Ganeum,' ut inquit Festus, 'antiqui locum abditum, ac velut sub terra dixerunt.'

[h] *In altissimo gradu*] Altissimum gradum consulatum vocat, quia omnium magistratuum erat maximus.

[i] *Alienis opibus*] Gratia et favore Pompeii pervenit ad consulatum.

[k] *Tempestatem*] Mala quæ impendebant e tribunatu Clodii, allegorice per tempestatem exprimit.

[l] *Alter*] Pisonis jam mores et vitam describit.

[m] *Nobilitate*] Erat Piso e Calpurniorum nobilissima et antiquissima familia, utpote patricia.

[n] *Familiæ frugalitas*] Piso Frugi

bant, et ad integritatem majorum spe sua hominem vocabant, materni generis obliti.[o] 22. Ego autem[15] (vere hoc dicam, judices) tantum esse in homine sceleris, audaciæ, crudelitatis, quantum ipse cum republica[16] sensi, nunquam putavi: nequam esse hominem,[17] et levem, et falsa opinione,[p] errore hominum, ab adolescentia commendatum, sciebam. Etenim animus ejus vultu,[18] [q] flagitia parietibus tegebantur: sed hæc obstructio[19] nec diuturna est, nec obducta ita,[20] ut curiosis oculis perspici non possit. X. Videbamus genus vitæ, desidiam, inertiam:[1] inclusas ejus libidines, qui[2] paulo propius accesserant, intuebantur. Denique etiam sermonis ansas[a] [3] dabat, quibus reconditos ejus sensus tenere possemus. 23. Laudabat homo doctus philosophos, nescio quos;[r] neque eorum tamen nomina poterat dicere: sed tamen eos[4] laudabat maxime, qui dicuntur præter ceteros esse auctores et laudatores[5] voluptatis; cujus,[6] [s] et quo tempore, et quo modo,[t] non quære-

[a] *Occasiones.*

faciebat *a familia.* Pro *frugalitas* C T et Franc. *nobilitas;* tres alii Mss. *integritas.*—15 *Autem* non est in H S. *Vere dicam* legunt C T, Steph. Crat. Hervag. Nang. Lamb. et Orell. *ego hoc vere dicam* ed. Rom. Ven. 1480. 1483. Junt.—16 Lamb. conjecit legend. *cum populo Romano.*—17 C *Neque enim hom.* Franc. Dresd. *Neq; enim hom.* T *Nequam enim hom.* In ψ desunt verba *et levem.*—18 ψ *vultus.*—19 Franc. *obstrusio.*—20 C et Lamb. *neque obd. ita.*

CAP. X. 1 Barb. ed. Wald. et Græv. *desid. et inertiam.*—2 H *quis.*—3 Franc. *causas.*—4 *Sed eos tamen* ed. Rom. Ven. 1480. 1483. Junt. Crat. Hervag. Lamb. In ed. Junt. *maxime* deest. Pro verbis *qui dicuntur* H χ ψ, ed. Rom. Ven. 1480. 1483. Junt. habent *quos novit.* 'Fortasse, *quos novimus.*' Orell.—5 Verba *et laudatores* absunt a Dresd.—6 χ ψ *quovis.* In C T, Franc.

NOTÆ

dictus est a singulari continentia. Bellum servorum in Sicilia confecit.

[o] *Materni generis obliti*] Piso hic habuit matrem homine Gallo natam, qui, cum Romam venisset, Pisoni Cæsonio filiam collocavit.

[p] *Falsa opinione*] Imbiberant homines bonam opinionem de Pisone, tum ob frontis severitatem, tum ob generis nobilitatem; at aliam prorsus de eo habuit Cicero.

[q] *Vultu*] Vultu tristis et taciturnus videbatur.

[r] *Philosophos nescio quos*] Epicureos scilicet philosophos Piso sequebatur; sed tam stolido erat ingenio, ut vel eorum nomen appellare non posset.

[s] *Cujus*] Non intelligebat Piso, cum illi philosophi de voluptate loquebantur, eos non de corporis, sed de animi voluptate loqui.

[t] *Quo tempore, et quo modo*] Quæ-

Digitized by Google

bat. Verbum ipsum[u] omnibus modis animi et corporis devorabat:[7] eosdemque præclare dicere aiebat, sapientes omnia sua causa facere:[x] rempublicam capessere hominem bene sanum non oportere: nihil[8] esse præstabilius otiosa vita, et plena, et conferta[9] voluptatibus: eos autem,[10] qui dicerent, dignitati esse serviendum, reipublicæ consulendum, officii rationem in omni vita, non commodi, esse ducendam, subeunda[11] pro patria pericula, vulnera excipienda, mortem oppetendam,[12] vaticinari[y] atque insanire dicebat. 24. Ex his assiduis ejus quotidianisque sermonibus, et quod videbam, quibuscum hominibus in[13] interiore ædium parte viveret, et quod ita domus ipsa fumabat,[14] ut multa ejus sermonis indicia redoleret,[15] statuebam sic, boni nihil ab illis nugis[16] expectandum, mali quidem certe nihil pertimescendum. Sed ita est, judices, ut, si gladium parvo puero, aut si imbecillo seni aut debili[17] dederis, ipse impetu suo nemini noceat; sin ad nudum[18] vel fortissimi viri corpus accesserit, possit acie ipsa et[19] ferri viribus vulnerari: [*p.* 8.] ita cum hominibus enervatis atque exsanguibus[y] consulatus, tanquam gladius, esset

y *Errare.*

Dresd. et ed. pr. desunt *cujus et quo temp. . . . non oportere*, sed addunt *aiebat* ante *nihil.*—7 *Devorat* χ ψ, Ven. 1483. *devorarat* Junt. Verba *animi et corporis* Ern. delend. censebat, Schutz. etiam voces *omnibus modis.* Orell. notavit locum esse corruptum.—8 ψ *aiebat nihil.* Post *præstabilius* C addit *illius;* H *illis.*—9 *Et conferta plena* ed. Rom. Ven. 1480. 1483. *et conf. ac plena* Junt. *et conf. et plena* Crat. unde verba *et plena* suspecta Garatono.—10 Pro *autem* χ, Ven. 1483. Junt. habent *hoc.*—11 C T ψ, Franc. Dresd. ed. pr. Car. Steph. Lamb. *adeunda.*—12 Franc. et Dresd. *appetendam.*—13 C S T carent præpositione. In χ *ædium* deest. Pro *viveret* H S habent *ageret;* χ ψ *ageret; ne diu viveret.*—14 C *fundabat:* ψ *firmabat.*—15 *Sermonibus* χ; *judicia* ψ; et *redolerent* C H S T χ ψ, et alii, atque edd. ante Manut. cum Lamb. et Orell.—16 Pro *nugis* C habet *magis;* H *magis esse;* S, Ven. 1483. Junt. *nugis esse.*—17 H χ, Ven. 1483. Junt. *imbecilli seni*, et Lamb. *ac deb.* Tum, ψ *dederitis.*—18 C *si ad nud.*—19 Pro *et* C H χ habent *vel.* Dein, *ferri viribus vulnerare*

NOTÆ

modo et quando capienda erat ejusmodi voluptas, non animadvertebat propter stoliditatem animi.

u *Verbum ipsum*] Ut pecus, solum voluptatis verbum amplectebatur.

x *Omnia sua causa facere*] Doctrina hæc Epicureorum fuit, ut omnia sua, non civium et reipublicæ causa facere debere dicerent.

y *Enervatis atque exsanguibus*] Piso-

Digitized by Google

datus; qui per se pungere neminem unquam potuissent,[20] hi summi imperii[z] nomine armati[1] rempublicam contrucidaverunt. Fœdus fecerunt cum tribuno plebis palam,[2] ut ab eo provincias acciperent, quas ipsi vellent; exercitum, et pecuniam,[z] quantam vellent, ea lege, si ipsi prius tribuno plebis afflictam et constrictam[3] rempublicam tradidissent: id autem fœdus[4] meo sanguine ictum sanciri[a] posse dicebant. 25. Qua re patefacta,[b] (neque enim[5] dissimulari tantum scelus poterat, nec latere) promulgantur uno eodemque tempore rogationes ab eodem tribuno de mea pernicie,[c] et de provinciis consulum[d] nominatim.[6]

XI. Hic tum senatus solicitus, vos equites excitati,[7] Italia cuncta permota, omnes denique omnium generum atque ordinum cives summæ reipublicæ[e] a consulibus atque a summo

[s] *Consulatus.* [e] *Reipublicæ periclitantis.*

Lamb. *fervoribus vulnerari* Franc. Dresd. et ed. pr. In χ *ita* deest.—20 Franc. *pungere neminem;* et C *unq. potuisset.*—1 Post *armati* χ addit *tamen.* Tum, C T et ed. pr. *trucidarunt:* H S χ ψ, Franc. Dresd. *trucidaverunt.* Verba *Fædus fecerunt ... auxilium arbitrabantur* absunt a C T, Franc. Dresd. et ed. pr.—2 In H deest *palam.*—3 Ms. Henr. et Car. Stephani *conscriptam;* unde Henr. Steph. faciebat *circumscriptam.* H S χ ψ et edd. ante Lamb. non agnoscunt voces *et constrictam.*—4 In H S χ ψ legitur *Id enim fœdus.*—5 H S χ omittunt *enim.*—6 *Consules nom.* H S χ: *consularibus nom.* ψ: *nom. consularibus* Hervag. *nom. consulum* Ven. 1483. Junt.

NOTÆ

nem et Gabinium per illos enervatos intelligit, viros nempe deliciis fractos, reipublicæ administrandæ minime idoneos.

[z] *Exercitum et pecuniam*] Duæ legiones consulibus proficiscentibus in provinciam dabantur cum pecunia, quæ sumebatur ex ærario.

[a] *Ictum sanciri*] Alludit ad sanctionem fœderum: nam veteres Romani in sanciendis fœderibus soliti fuerunt silice porcum, aut terram ferire, attestando se velle a Jove feriri, si a fœdere deficerent, ut porcum vel terram feribant.

[b] *Qua re patefacta*] Cognito fœdere et actione inter Clodium et consules, de provinciis accipiendis, de Ciceronis exilio actum est a Clodio.

[c] *De mea pernicie*] Per suam perniciem, significat legem quæ lata est a Clodio contra Ciceronem: ut qui civem Romanum indemnatum interfecisset, ei aqua et igni interdiceretur: licet enim Ciceronem non nominarit, tamen ad eum hæc lex pertinere videbatur, quod in suo consulatu Cethegum, Lentulum, et alios cives, Catilinariæ conjurationis affines, necandos in carcere jussisset.

[d] *De provinciis consulum*] Clodius, tribunus plebis, legem promulgavit, qua dabatur Macedonia Pisoni, et Gabinio Syria.

Digitized by Google

imperio petendum esse auxilium arbitrabantur, cum illi soli essent,[8] præter furiosum illum tribunum,[e] duo reipublicæ turbines,[f] qui non modo præcipitanti patriæ non subvenirent,[9] sed eam etiam nimium tarde concidere mœrerent. Flagitabatur ab his quotidie, cum querelis bonorum omnium, tum etiam[10] precibus senatus, ut meam causam susciperent, agerent; aliquid denique[11] ad senatum referrent.[g] Hi non modo negando, sed etiam[12] irridendo, amplissimum quemque illius ordinis insequebantur. 26. Hic[h] subito cum incredibilis in Capitolium[i] multitudo ex tota urbe, cunctaque Italia convenisset;[13] vestem mutandam[k] omnes, meque etiam omni ratione, privato consilio, (quoniam publicis ducibus respublica careret) defendendum putarunt. Erat eodem tempore senatus in æde Concordiæ,[l] quod ip-

CAP. XI. 7 H S χ *sunt exc.* Pro *Italia* H S ψ *Ita illa.*—8 C T, Franc. Dresd. et ed. pr. *arb., hi duo soli fuerunt.* Pro *furiosum* χ ψ, Ven. 1483. Junt. exhibent *flagitiosum.*—9 χ *patriæ subvenerunt.* Tum, *sed eam nim.* C H S χ, Franc. ed. pr. Ald. Crat. Naug. Cam. Græv. et Oliv. *sed etiam nim.* ψ, Ven. 1483. Junt. Hervag. Lamb. Grut. *sed nim.* Dresd. et edd. vett. nonnullæ: *sed eam etiam nim.* Ern. Schutz. et Orell. In H S χ ψ legitur *nimis.* Verba *non modo præcip. . . . referrent. Hi* in T desunt.—10 C *cum etiam.*—11 Junt. Hervag. distinguunt *agerent aliquid, denique;* et sic Franc. Dresd. et ed. pr. in quibus omittuntur voces *denique ad sen. ref.*—12 C *sed ne etiam,*

NOTÆ

[e] *Tribunum*] Clodius otii et pacis publicæ hostis erat.

[f] *Duo reipublicæ turbines*] Pisonem et Gabinium turbines vocat, quia illi seditiones alebant in republica.

[g] *Ad senatum referrent*] Cum respublica periclitabatur, referre de præsenti rerum statu ad senatum debebant consules, ut patet ex Cæsare de Bello Civ. l. I. Monebantur autem consules illi, ut de iis quæ seditiose a Clodio fiebant in republica, ad senatum referrent.

[h] *Hic*] Id est, hoc præsenti rerum statu.

[i] *Capitolium*] Capitolium arx Romæ celebris fuit in monte Saturnino, a Tarquinio Superbo exstructa.

[k] *Vestem mutandam*] Plutarchus refert, Ciceronem reum vestem mutavisse, et sordidatum populo supplicasse, et cum eo omnem fere equestrem ordinem, eumque nobilissimos adolescentes, numero ad viginti millia, sordidatos, deprecatores ejus salutis, fuisse comitatos.

[l] *In æde Concordiæ*] Ædes Concordiæ Opimii monumentum appellata est. Cum enim ille legatus ad Jugurtham regem Numidiæ missus esset, ab eo pecunia corruptus est, ac repetundarum damnatus; senatus decreto hanc ædem in foro erigere jussus est. Vide Plut. in Gracchis.

Digitized by Google

sum templum repræsentabat[14] memoriam consulatus mei, cum flens universus ordo cincinnatum consulem[m] orabat:[15] nam alter ille horridus[n] et severus consulto[16] se domi continebat. Qua tum superbia[17] cœnum illud ac labes, amplissimi ordinis preces, et clarissimorum civium[18] lacrymas repudiavit![o] me ipsum ut contemsit helluo patriæ![19][p] nam quid ego patrimonii dicam, quod ille, cum quasi[20] quæstum faceret,[q] amisit? Cum venisset ad senatum,[1] vos, inquam, equites Romani, et omnes boni, veste mutata, vos, inquam, pro meo capite ad pedes lenonis impurissimi projecistis, cum, vestris precibus a latrone illo repudiatis, vir incredibili[2] fide, magnitudine animi, constantia,[3] L. Ninnius,[r] ad

et mox *insequebatur.*—13 Ed. pr. Ven. 1480. 1483. *convenissent.*—14 H χ *repræsentabant.* Pro *memoriam* χ ψ habent *me.*—15 C T, Franc. Dresd. et ed. pr. *Hic subito senatus et universus ordo flens consulatus mei causa Cincinnatum consulem orabat,* omissis verbis *cum incred. in Cap. . . . Erat eodem temp.*—16 Hotom. conjecit legend. *sev. consul cons.*—17 C T, Franc. Dresd. et ed. pr. *Quanta sup.* H χ *Quantum sup.*—18 χ *amplissimorum civium.* In T, Franc. Dresd. et ed. pr. omittuntur *clariss. civium.*—19 Ed. vet. *patris.*—20 Ed. Rom. Ven. 1480. 1483. Junt. Hervag. Lamb. *tum quasi.*—1 Verba *Cum venisset ad senatum* omittunt C H S χ ψ, Franc. Dresd. et edd. pr. cum Orell. Tum, Lamb. habet *Vos, vos, inquam.* Mox, Orell. ex H S χ recepit *vestem mutastis,* et ex H S *vosque pro meo cap.* Pro *lenonis* C ψ habent *latronis;* χ *leonis.*—2 H S χ ψ et Orell. *repudiati estis. Vir incred.* In χ legitur *incredibilis.* Verba *cum vestris precibus . . . mutandam censuit* absunt a C T, Franc. Dresd. et ed. pr.—3 In S χ ψ deest *constantia.* Dein, *L. Mummius* habent edd. ante Lamb. cum Grut. et Græv. Cf. cap. XXXI.

NOTÆ

[m] *Cincinnatum consulem*] Gabinium designat, quem sic antea descripsit a capillis calamistratis ad contemtum; quem vel ironice carpit alludendo ad Quintium Cincinnatum, singularis abstinentiæ virum, qui ab aratro ad consulatum, ad dictaturam, et ad triumphum pervenit.

[n] *Ille horridus*] Pisonem indicat, quem ita superius descripsit.

[o] *Repudiavit*] Dio lib. XXXVIII. tradit equites ad Capitolium convenisse, atque ad consules et senatum misisse legatos non solum e suo ordine, verum etiam senatores duos, Q. Hortensium et C. Curionem, qui pro Cicerone deprecarentur: sed eos repudiavit Gabinius.

[p] *Helluo patriæ*] Helluo dicitur, qui patrimonium in ganeis et popinis dilapidavit; et 'helluo patriæ' Gabinius, quia ærarium exhausit.

[q] *Cum quasi quæstum faceret*] Notat hic impudicitiam Gabinii, qui quasi meretrix, divulgato corpore, quæstum faciebat.

[r] *L. Ninnius* [*L. Mummius*] Is Mummius, quem Dio L. Ninnium Quadratum nominat, tribunus plebis, auctor fuit populo, ut tanquam in aliqua publica calamitate, vestem pro salute Ciceronis mutaret.

Digitized by Google

senatum de republica retulit,[a] senatusque frequens vestem pro mea salute mutandam censuit. XII. 27. O diem illum, judices, funestum senatui bonisque omnibus! reipublicæ luctuosum! mihi ad domesticum mœrorem, gravem! ad posteritatis memoriam, gloriosum! Quid enim quisquam potest ex omni memoria sumere[4] illustrius, quam, pro uno cive[5] et bonos omnes privato consensu, et universum senatum publico consilio mutasse vestem? quæ quidem tum mutatio non deprecationis causa[6][t] est facta, sed luctus: quem enim deprecarentur, cum omnes essent sordidati? cumque[7] hoc satis esset signi, esse improbum, qui mutata veste non esset? Hac mutatione vestis facta,[8] tanto in luctu civitatis, omitto, quid ille tribunus, omnium rerum divinarum[u] humanarumque prædo, fecerit; qui adesse nobilissimos adolescentes, honestissimos equites Romanos, deprecatores salutis meæ jusserit, eosque operarum[b] suarum gladiis et lapidibus objecerit: de consulibus[9] loquor, quorum fide[c] respublica niti debuit. 28. Exanimatus[10] evolat ex senatu, non minus perturbato animo atque vultu, quam si paucis ante annis[11] in creditorum[x] conventum in-

[b] *Opificum.* [c] *Patrocinio.*

CAP. XII. 4 *Sumere* suspectum est Ernesto.—5 Ven. 1483. Junt. Hervag. *pro me uno cive.*—6 In χ deest *causa.* Mox, Hervag. *Quem enim deprecari esset:* Ms. Ursini *Quem enim deprecati essent:* H *Quem enim deprecati se:* χ ψ *Quem enim deprecari se.* Verba *quæ quidem tum mutatio . . . vestis facta* non sunt in C T.—7 Car. Steph. *quum* sine copula.—8 H et ψ *Ac mutatione;* et Ven. 1483. Junt. Hervag. cum Orell. *facta vestis.*—9 χ *de consule.* Verba *qui adesse . . . niti debuit* in C et T omittuntur.—10 ψ *Examinatus.*—11 *Animis*

NOTÆ

[s] *De republica retulit*] Primis reipublicæ temporibus tantum ad consules, non autem ad tribunos referre de republica pertinuit. Icilius tribunus plebis id primus omnium tentavit.

[t] *Non deprecationis causa*] Duplici de causa vestis mutabatur, vel deprecationis vel luctus. In luctu toga sordida sumebatur; in deprecatione pulla.

[u] *Rerum divinarum*] Rerum divinarum Clodium prædatorem nominat, quia religiones Bonæ Deæ violavit; de quibus sæpe jam: et humanarum, quia pecuniam publicam ad libitum attribuit.

[x] *In creditorum*] In magno ære alieno fuit Gabinius, et molestos habuit suos creditores toto illo tempore, quod tribunatum inter et illius consulatum intercessit.

Digitized by Google

cidisset: advocat concionem: habet orationem talem consul, qualem nunquam [12] Catilina victor habuisset: Errare homines, si etiam tum senatum aliquid in republica posse arbitrarentur: [*p.* 9.] equites vero Romanos daturos illius diei [13] pœnas,[d] quo, me consule, cum gladiis, in clivo Capitolino [y] fuissent: venisse tempus iis, qui in timore fuissent, (conjuratos [14] videlicet [z] dicebat,) ulciscendi se. Si dixisset hoc solum, omni supplicio esset dignus: [15] nam oratio ipsa consulis [16] perniciosa potest rempublicam labefactare. 29. Quid fecerit, videte. L. Lamiam,[17] [a] (qui, cum me ipsum pro summa familiaritate, quæ mihi cum fratre, cum patre ejus erat,[18] unice diligebat, tum [19] pro republica vel mortem oppetere cupiebat) in concione relegavit: [20] [b] edixitque, ut ab urbe abesset millia passuum [c] ducenta; quod [1] esset au-

[d] *Se puniturum propter illum diem.*

ante paucis C T: *annis ante paucis* Mss. pauci et edd. ante Grut. cum Lamb. 1566. et Orell. Delenda hæc censebat Ern., qui etiam conjecit legend. *aut quam cum paucis ante annis*, aut *quam si, ut paucis ante annis.* Tum, χ *in cred. conventu.* Ante *advocat*, ac ante *habet* tres Oxonn. Mss. ed. Rom. Ven. 1480. 1483. Junt. addunt *et.*—12 In H deest *nunquam.*—13 Ms. Lamb. cum Grut. *dies.* Vid. Nott. Varr. Pro *quo* χ exhibet *qui.* Dein, H χ *me consulem.* Postea, H S χ ψ *cum gladiis in Capitolium duci fecissent.* A Franc. Dresd. C T et ed. pr. absunt verba *Errare homines* usque *libertatemque pervertere*, ad fin. § 30.—14 H χ ψ *comparatis.* Mox, χ ψ *ulciscendis.* Pro *se. Si* H χ ψ habent *nisi.*—15 ψ *esset dignum:* Lamb. *dignus esset.*—16 In ψ verba *ipsa consulis* omittuntur.—17 Pro *L. Lamiam* H χ ψ habent *illum jam.*—18 H S χ *cum fratre, compare cum patre ejus erat:* ψ *cum fratre compare ejus erat.* Pro *erat* Car. Steph. habet *est.*—19 H S χ ψ *tum cum.*—20 *In conc. sine lege releg.* Ms. Ursini: *in conc. lege religavit* ψ: *in conc. lege releg.* H S χ et edd. ante Naug. qui delevit *lege.*—1 H S χ ψ *abesset M. P. A. quod.* Mox, edd. ante Lamb. *pro cive, pro bene merito cive.*

NOTÆ

[y] *In clivo Capitolino*] Cum Cicero consul in æde Concordiæ ad senatum referret de Catilinæ conjuratione, in clivo Capitolino, præsidii causa, armatos equites Romanos collocavit.

[z] *Conjuratos videlicet*] Eos designat, qui in conjuratione Catilinæ erant.

[a] *L. Lamiam*] L. Lamia equestris ordinis princeps fuit.

[b] *Relegavit*] Relegati dicuntur, quibus ignominiæ aut pœnæ causa, necesse est ab urbe Roma alioque loco abesse, lege, senatusconsulto, vel edicto magistratus. Ita Festus Pompeius. Hanc porro ejus ejectionem per orationem gradatim ascendentem describit.

[c] *Millia passuum*] Milliarium sive millia passuum eodem recidunt. Milliarium porro mille passibus terminatur, inquit Isidorus, XV. 15. et habet pedes quinque millia, et stadia octo.

Digitized by Google

sus pro civi, pro bene merito civi, pro amico, pro republica deprecari. XIII. Quid hoc homine facias?[e] aut[2] quo civem importunum, aut quo[f] potius[3] hostem tam sceleratum reserves? qui (ut omittam cetera, quæ sunt ei cum collega immani impuroque conjuncta atque communia) hoc unum habet proprium, ut expulerit ex urbe, relegarit, non dico equitem Romanum, non ornatissimum atque optimum virum, non amicissimum reipublicæ civem, non illo ipso tempore una cum senatu, et cum bonis omnibus, casum[4] amici reique publicæ lugentem; sed civem Romanum sine ullo judicio, aut edicto,[5] [d] ex patria consul ejecerit. 30. Nihil acerbius socii Latini[e] ferre[6] soliti sunt, quam (id quod perraro accidit) ex urbe exire a consulibus juberi.[7] Atque illis tum erat[8] reditus in suas civitates, ad suos lares[f] familiares: et in illo communi incommodo nulla in quenquam propria ignominia nominatim cadebat. Hoc vero quid est? exterminabit cives Romanos edicto consul[9] a suis Diis penatibus?[g] expellet a patria? deliget quem

[e] *Statues de hoc homine.* [f] *Ad quid.*

CAP. XIII. 2 Hoc *aut* Garatono suspectum.—3 Ed. Junt. et Orell. *aut potius*, ut volebat Garaton.—4 H χ ψ *causam.* Tum, H ψ *remque p. lugentem.* —5 *Jud. atque edicto* H S χ ψ et edd. ante Vict. *jud. edicto* e conjectura Garatoni recepit Orell. *jud.*, *suo edicto* Pantagathus et Schutz. de sententia Manutii, et sic legitur in Bergeri Ms. 'Non credo *edicto* verum esse: nam 'edicto ejecisse,' ante ipse Cicero dixit et paulo post dicit. Puto scripsisse *Scto:* nisi quis malit totum hoc *aut edicto* cum Manutio, Lambino, et Grævio delere.' *Ern.*—6 *Acerb. societati inferre* H S χ et ed. vet. *acerb. socii Reatini ferre* Ms. Vict. Dein, H S ψ *quam si id.*—7 H S χ ψ *ire*, et H χ ψ *a consule jub.* —8 Lamb. *erat tum.*—9 H χ *consul quos:* ψ *consulum quos.* Mox, *penetralibus?*

NOTÆ

[d] *Aut edicto*] Edictum pertinet ad magistratus.

[e] *Socii Latini*] Tarquinio Superbo regnante, Latini cum Romanis in societatem fœderis venerunt. Ab eo Latinæ feriæ Jovi Latiali sunt institutæ, quæ postea a civitatibus Latinis septem et quadraginta celebratæ sunt, in monte Albano, quo cum populo Romano quotannis conveniebant ad taurum Jovi Latiali sacrificandum. Vide Dionys. Hal. lib. IV.

[f] *Ad suos lares*] Lares Dii erant, quos pater quisque familias cum familia sua privatim aliqua in domus suæ parte colebat. His ara et focus erat consecratus, ex quo illud, 'Pro aris et focis pugnare.'

[g] *Diis penatibus*] Dii penates domestici fuerunt, ut ait Cic. de Nat.

Digitized by Google

volet? damnabit atque ejiciet nominatim? Hic,[h] si unquam vos eos, qui nunc estis, in republica fore putasset,[10] si denique imaginem judiciorum, aut simulacrum aliquod futurum in civitate reliquum credidisset, unquam [11] ausus esset senatum de republica tollere? equitum Romanorum [12] preces aspernari? civium denique omnium, novis et inauditis [g] edictis,[13] jus libertatemque pervertere?

31. Etsi me attentissimis animis, summa cum benignitate auditis, judices; tamen vereor, ne quis forte vestrum miretur, quid hæc [14] mea oratio tam longa ac tam alte [15] repetita velit, aut quid ad P. Sextii causam, eorum, qui [16] ante hujus tribunatum [i] rempublicam vexarunt, delicta pertineant.[17] Mihi autem hoc propositum est ostendere, omnia consilia P. Sextii, mentemque totius tribunatus hanc fuisse, ut afflictæ et perditæ reipublicæ, quantum posset, mederetur. Ac, si in exponendis vulneribus [h] illis de me ipso plura dicere videbor, ignoscite: [18] nam et illam meam cladem vos et omnes boni maximum esse reipublicæ vulnus judicastis; et P. Sextius est reus, non suo, sed meo nomine: qui cum omnem vim sui tribunatus [19] in mea salute consumserit, necesse est, meam causam præteriti temporis cum hujus præsenti defensione esse conjunctam.

[g] *Inusitatis.* [h] *Cladibus.*

expelleret χ; et *ex patria* Arnsian. *e patria* Lamb. Pro *deliget* χ ψ, ed. Rom. Ven. 1480. 1483. Junt. habent *videlicet.*—10 H *putaslis:* χ *putasti.*—11 H χ ψ *nunquam.*—12 H *equites Romanos:* S *equites nos r.* χ *equites R* —13 H χ ψ *dictis.* Mox, *evertere* H S χ, Car. Steph. ed. Rom. Ven. 1480. 1483. Junt. Hervag.—14 H S χ *nostrum min.* et C. *quod hæc.*—15 *Tam alta aut tam longe* tres Oxonn. Mss. Ven. 1483. Junt. *tam longa aut tam alte* C et Franc. *tam longe ac tam alte* Lamb. e conjectura Hotomanni.—16 C *quæ.*—17 χ *pertinent.* Tum, *Mihi enim prop.* H S χ: *Mihi autem prop.* Hervag.—18 C H, Naug. Cam. Lamb. *ignoscitote.* Verba *quantum posset ... esse reipublicæ* in T desunt. —19 Verba *sui tribunatus* non sunt in χ.

NOTÆ

D. L. II. 'ita dicti, quod penes nos nati sint; vel quod non longe absint ab hac vita; sive quod penitus insident.'

[h] *Hic*] Gabinius.

[i] *Ante hujus tribunatum*] Sextius tribunus fuit anno urbis 696. sequente consulatum Pisonis et Gabinii, et Clodii tribunatum.

XIV. 32. Erat igitur in luctu senatus:[k] squalebat civitas publico consilio[l] mutata veste: nullum erat Italiæ municipium,[m] nulla colonia,[n] nulla præfectura,[o] nulla Romæ societas vectigalium,[p] nullum collegium,[q] aut concilium,[20 r] aut omnino aliquod commune consilium,[s] quod tum non honorificentissime decrevisset de mea salute; cum subito edicunt duo consules, ut ad suum vestitum senatores redirent. Quis unquam consul[1 t] senatum ipsius decretis parere prohibuit? quis tyrannus miseros lugere vetuit? Parumne est, Piso,[2] (ut omittam Gabinium) quod tantum homines[3] fefellisti, ut negligeres auctoritatem senatus? optimi cujusque consilia contemneres? rempublicam prode-

CAP. XIV. 20 C et nonnullæ edd. vett. *concilium.*—1 Franc. Dresd. et ed. pr. *consul* omittunt. Pro *consul senatum* C habet *S. C.* Pro *ipsius* H χ *ipsum.*—2 In χ *Piso* deest. Mox, ψ *Gabinum.*—3 *Quod tam hom.* Franc.

NOTÆ

[k] *In luctu senatus*] Senatus frequens cum convenisset, vestem, tanquam in publico luctu, mutandam censuit.

[l] *Publico consilio*] Consilium sumitur, vel pro consessu eorum qui causam vel publicam vel privatam cognoscunt. Convenerat autem totus senatus, ut, mutata veste, pro Cicerone supplicaret.

[m] *Nullum municipium*] Municipium id hominum genus est, qui cum Romam venissent, neque Romani cives essent, participes tamen fuerunt omnium rerum ad munus fungendum una cum Romanis civibus, excepto ferendo suffragio, aut capiendo magistratu.

[n] *Nulla colonia*] Colonia quodvis erat oppidum, quo Romani magistratus ex urbe cives traduxerant, qui ferendi suffragii jus habebant.

[o] *Nulla præfectura*] Præfecturæ dicebantur quædam Italiæ oppida, quorum incolæ cives Romani erant, qui in hoc a municipiis distinguebantur, quod non suis legibus utebantur, sed a magistratibus, quo Roma quotannis mittebantur, Romanis legibus regebantur. Ii magistratus præfecti dicebantur.

[p] *Nulla societas vectigalium*] Societates plurimæ Romæ publicanorum fuerunt, qui vectigalia provinciarum communi periculo redimebant.

[q] *Nullum collegium*] Collegia, quæ et sodalitates dicuntur, sunt conventus hominum artem aliquam certam factitantium.

[r] *Concilium*] Concilium veteres dicebant de plebis parte aliqua, quæ ad concionem in foro conveniebat. Hinc concilium edicere, non comitia, debet is qui non universum populum, sed partem aliquam adesse jubet. Vide Gell. XV. 27.

[s] *Commune consilium*] Commune consilium dicitur quivis conventus, sive consessus.

[t] *Quis unquam consul*] Decreti indignitatem amplificat.

Digitized by Google

res? consulare nomen affligeres? [*p.* 10.] etiamne edicere[4] audebas, ne mœrerent homines[5] meam, suam, reipublicæ calamitatem? ne hunc[6] suum dolorem veste significarent? Sive illa vestis mutatio ad luctum ipsorum, sive ad deprecandum valebat; quis unquam tam crudelis fuit, qui prohiberet[7] quenquam aut sibi mœrere, aut ceteris supplicare?[u] 33. Quid? sua sponte homines in amicorum periculis vestitum mutare non solent? pro te ipso, Piso,[x] nemone[8] mutavit? ne isti quidem, quos legatos[9][y] non modo nullo[10] senatusconsulto, sed etiam repugnante senatu, tute tibi legasti?[11] Ergo hominis[12] desperati, et proditoris reipublicæ casum lugebunt fortasse, qui volent: civis florentissimi[z] benevolentia bonorum, et optime de salute patriæ meriti, periculum, conjunctum cum periculo civitatis, lugere senatui[13] non licebit? Iidem consules,[14] (si appellandi sunt consules, quos nemo est, qui non modo ex memoria, sed etiam ex fastis[a] evellendos[15] putet,) pacto jam fœdere[b] provinciarum, producti in circo Flaminio[c] in con-

Dresd. et ed. pr. *quod tu hom.* Ven. 1483.—4 C *etne edicere;* et *audebas* Franc. Ern. Schutz. *audes* χ et Ven. 1483. *audeas* ceteri. Pro *ne* χ habet *non.*—5 In C deest *homines.*—6 C H ψ, Franc. Dresd. et edd. ante Lamb. *neve hunc.* C T *suum* omittunt. Post *veste* C H S T χ, Franc. Dresd. et edd. ante Naug. addunt *mutata.*—7 ψ *prohibere.*—8 Pro *Piso, nemone* H ψ habent *Pisone, nemo;* et χ *Pisone.* Tum, *mutabit* dedit Orell. e conjectura Lallemandi. Wolf. conjecit legend. *mutaret.* Verba *Quid? sua sponte* absunt a C T, Franc. Dresd. et ed. pr.—9 *Legatos* suspectum J. F. Gronovio.—10 H S *nullos.*—11 Victorius legi mavult *legisti.* In H desunt verba *tute tibi legasti.*—12 H ψ *homines,* et mox *proditores.* Postea, H χ ψ *lugebant.*—13 H *senatu.*—14 C *Iidemque cons.* χ ψ *Idemque cons.* Verba *si appellandi sunt consules* Lamb. omittit.—15 In C *avellendos.* Ante *putet* T χ, Ald.

NOTÆ

u *Ceteris supplicare*] Id est, pro ceteris supplicare.

x *Pro te ipso, Piso*] Convertit orationem ad Pisonem, qui tum aberat: erat enim in Macedonia proconsul.

y *Quos legatos*] Dabantur legati a senatu proconsulibus; sed eos sibi Piso ad arbitrium suum delegit, nempe L. Flaccum et Q. Martium.

z *Civis florentissimi*] De se loquitur Cicero, cujus casum omnes boni luxere.

a *Ex fastis*] Fasti consulum dicebantur ii libri, in quibus nomina et res gestæ consulum scribebantur.

b *Pacto fœdere*] Fœdus inter se fecisse consules et tribunum plebis, indicat, ut nempe Pisoni Macedonia, Gabinio Cilicia, quæ in Syriam mutata est, decernerentur: liceret vero

Digitized by Google

cionem ab illa furia[d] ac peste patriæ,[16] maximo cum gemitu vestro, illa omnia, quæ tum contra me, contraque rempublicam[17] dixerat, voce ac sententia sua comprobaverunt. XV. Iisdem consulibus sedentibus atque inspectantibus, lata lex est, ne auspicia valerent,[e] ne quis obnuntiaret,[f] ne quis legi[18] intercederet;[g] ut omnibus fastis diebus[h] legem ferri liceret; ut lex Ælia, lex Fufia[19][i] ne valeret: qua una ro-

Lamb. et Oliv. addunt *non*.—16 *Patriæ* non est in H.—17 H, Rom. Ven. 1480. 1483. *quam quæ contra remp.* In Ms. Ursini edd. Ald. Hervag. *tam quæ contra me, quam contra remp.* In H ψ quoque legitur *tam*. Dein, *dixerant* H χ, Ven. 1483. Hervag. Naug. *fiebant* Car. Steph. *agebat* Lamb. Paulo post, in H χ deest *sua*. Pro *comprobaverunt* Franc. habet *decreverunt*; et pro verbis *comprobaverunt Iisdem cons. atque sed.* C T habent *decreverunt aut.* A Dresd. absunt verba *sententia sua comprobaverunt*.

CAP. XV. 18 H et ψ *lege*. Mox, χ ψ et nonnullæ edd. vett. *festis*. In Franc. Dresd. et ed. pr. verba *Iisdem consulibus* ... *incitarentur* absunt a Franc. Dresd. et ed. pr.—19 Mss. nonnulli cum Græv. *Fusia*. Tum, ψ *vale-*

NOTÆ

tribuno Clodio leges ferre quas sibi placeret, quamvis reipublicæ perniciosas.

[c] *Circo Flaminio*] Circus Flaminius inde appellatus est, quod circa Flaminium campum ædificatus fuerit; vel a consule Flaminio. In hoc campo equestres ludi celebrabantur, ibique aliquando senatus habebatur.

[d] *Ab illa furia*] Furiam Clodium nominat, quia omnia furiose et per vim miscebat in republica.

[e] *Auspicia valerent*] Pergit narrare consulum facinora contra rempublicam, ac inprimis ne quo die cum populo ageretur, quisquam de cœlo servaret, aut ejus rei ratio haberetur ad concionem discutiendam.

[f] *Ne quis obnuntiaret*] Vetuerunt ne a magistratibus renuntiaretur, quid advertissent augures observantes de cœlo, qua obnuntiatione concionem dissolverent.

[g] *Legi intercederet*] Novem tribunis legem ferentibus unus intercedere poterat, ne qua lex ferretur. Sed legem tulit Clodius, ut libera et soluta in ferendis legibus tribunorum plebis potestas esset, neque intercessione impediretur.

[h] *Fastis* [*festis*] *diebus*] Dies alii festi dicti sunt apud Romanos, alii profesti, alii intercisi. Festi dies Diis dicati erant: profesti hominibus ad administrandam rem privatam publicamque concessi: intercisi Deorum hominumque erant communes. Festis inerant sacrificia, epulæ, ludi, feriæ: profestis fasti, comitiales, comperendini, stati, præliares: intercisi, in se, non in alios dividebantur; illorum enim dierum quibusdam horis fas erat, quibusdam fas non erat jus dicere. Fasti dies erant quibus licebat fari prætori tria verba, 'Do, dico, addico.' His contrarii nefasti. Porro comitiales erant, quibus cum populo agi licebat: et festis quidem lege agi poterat, cum populo agi non poterat; comitialibus utrumque poterat. Comperendini, quibus vadimonium licebat dicere. Stati denique, qui judicii causa cum peregrino instituebantur. Vide Macrobium, Sat. I. 16.

Digitized by Google

gatione, quis est, qui non intelligat, universam rempublicam esse deletam? 34. Iisdem consulibus[10] inspectantibus, servorum delectus[k] habebatur pro tribunali Aurelio,[l] nomine collegiorum, cum vicatim homines conscriberentur,[1] decuriarentur:[m] ad vim, ad manus, ad cædem, ad direptionem[2] incitarentur. Iisdem consulibus[n] arma in templum[3] Castoris[o] palam comportabantur; gradus ejusdem templi tollebantur: armati homines forum et conciones tenebant: cædes lapidationesque fiebant: nullus erat senatus, nihil reliqui magistratus: unus omnem[4] omnium potestatem armis et latrociniis possidebat, non aliqua vi sua; sed cum duo[5] consules a republica provinciarum fœdere retraxisset,[6] insultabat, dominabatur: aliis pollicebatur: terrore ac metu multos,[7] plures etiam spe et promissis tenebat.

35. Quæ cum essent ejusmodi, judices, cum senatus duces nullos, ac pro ducibus proditores, aut potius apertos hostes haberet;[8] equester ordo reus[p] a consulibus citaretur;[9] Italiæ totius auctoritas repudiaretur; alii nomina-

rent.—20 ψ *deleiam hisce cons.* Dein, Franc. Dresd. ed. pr. *ut serv. delectus haberet.* In C *delicius*, et C T *haberetur.*—1 *Aur., ut vicatim homines scriberentur* Franc. Dresd. *Aur., ut judicaturi homines scriberentur* T et ed. pr. In C *conscriberent* : χ *circumscriberentur.*—2 χ *directionem.* Verba *Iisdem consulibus arma . . . tenebat* non leguntur in C T. Franc. Dresd. et ed. pr.—3 H χ ψ *templo.* Dein, H χ *portabantur.*—4 In H S χ ψ deest *omnem.*—5 Al. *duos.* Ernesto vocab. *duo* suspectum est.—6 Lamb. e Mss. *fœdera retraxissent.*—7 ψ *multo.*—8 Idem Ms. *haberent.*—9 H χ *sciscitaretur.* In Dresd. *reus ad*

NOTÆ

[i] *Lex Ælia, lex Fufia*] Vide orat. de Harusp. Resp. § 58. nott.

[k] *Servorum delectus*] Servi ad arma conscribebantur prætextu collegiorum, quasi vellet eos inter societates ejusmodi conscribere.

[l] *Pro tribunali Aurelio*] Juxta Aurelium tribunal, quod a M. Aurelio Cotta excitatum est in foro, delectus ille habebatur.

[m] *Decuriarentur*] Decuriare est in decurias conscribere. Decuria vero decem equites habebat, qui ab uno decurione regebantur.

[n] *Iisdem consulibus*] Inspectantibus iisdem consulibus Pisone et Gabinio.

[o] *Arma in templum Castoris*] Clodius templum Castoris, revulsis gradibus, qui erant exemtitii, armatis hominibus occupavit.

[p] *Equester ordo reus*] Accusabat hunc ordinem integrum Gabinius, quod Cicerone consule arma sumsisset ad opprimendam Catilinæ conjurationem.

Digitized by Google

tim relegarentur,[10] alii metu ac periculo terrerentur; arma essent in templis, armati in foro; eaque non silentio consulum dissimularentur, sed et voce[11] et sententia comprobarentur; cum omnes urbem nondum excisam[12] et eversam, sed jam captam atque oppressam videremus;[13] tamen his tantis malis, tanto bonorum studio, judices, restitissemus. XVI. 36. Sed me alii metus, atque aliæ curæ suspicionesque moverunt. Exponam enim hodierno die, judices, omnem rationem facti et consilii mei: neque huic vestro tanto studio audiendi, neque vero[14] huic tantæ multitudini, quanta, mea[15] memoria, nunquam ullo in judicio fuit, deero. Nam, si ego in causa tam bona,[16] tanto studio senatus, consensu tam incredibili bonorum omnium, tam parato, tota denique Italia ad omnem contentionem[i] expedita,[17] cessi tribuni plebis, despicatissimi hominis, furori, contemtissimorum consulum[18] levitatem audaciamque pertimui; nimium me timidum, nullius animi, nullius consilii fuisse confiteor. 37. Quid enim simile fuit in Q. Metello?[19][q] cujus causam etsi omnes boni probabant,[20] tamen neque senatus publice, neque ullus ordo proprie, neque suis decretis Italia tota[1] susceperat. [p. 11.] Ad suam enim magis quandam[2] ille gloriam, quam ad perspicuam salutem reipublicæ sumserat,[3] cum unus in legem

[i] *Pugnam.*

consulem cit. ed. pr. *reus a consule cit.*—10 C ψ *religarentur.*—11 C T, Dresd. et ed. pr. *sed voce*, copula omissa.—12 Lamb. *excissam.*—13 ψ *videamus.*

CAP. XVI. 14 *Vero* omittunt C, Franc. Dresd. ed. pr. Junt. Ald. Hervag. Græv.—15 In H S T χ deest *mea.* Mox, χ *unquam.* Vox *ullo* non est in C. Pro *fuit* H S χ habent *fecerit.*—16 H S χ ψ *in causa bona.* Verba *Nam si ego . . . enixeque susceperant* absunt a C T, Franc. Dresd. et ed. pr.—17 H S χ ψ *exped. esset.* Mox H *despicacissimi.*—18 H S *contempti consulis:* χ *contempsi cons.* ψ *contempsi cons.* Tum, S χ *pertimuit:* H ψ *pertinuit.* Pro *nimium* χ exhibet *a*; ψ *ad.*—19 H S χ *in M. Metello.*—20 χ *probant.*—1 Margo Crat. *Italia cuncta.*—2 Lamb. *quandam magis.* χ, Ven. 1483. Junt. Hervag. omittunt *quandam.*—3 Pro *sumserat* C H S T, Ald. Lamb. Oliv. Schutz. et Orell. habent *spectarat.* Ern. conjecit legend. *fecerat.* Wolf. legi maluit *sumpserat*

NOTÆ

[q] *In Q. Metello*] Q. Metellus, qui Numidicus dictus est, cum in legem Apuleiam, de agro a Cimbris recepto viritim dividendo, solus e senatu jurare nollet, de civitate maluit, quam de sententia discedere. Jam excusat suam fugam magnorum virorum exemplo.

Digitized by Google

per vim latam jurare noluerat:[4] denique videbatur ea conditione tam fortis fuisse, ut cum patriæ caritate constantiæ gloriam commutaret.[k] Erat autem ei res[5] cum exercitu C. Marii invicto: habebat inimicum[6] C. Marium, conservatorem[r] patriæ, sextum jam illum consulatum gerentem: res erat cum L. Saturnino, iterum tribuno plebis, vigilante homine, et in causa populari[s] si non moderate,[t] at certe populariter[u] abstinenterque[x] versato. Cessit,[7] ne aut victus a fortibus viris cum dedecore caderet, aut victor multis et fortibus[8] civibus rempublicam orbaret. 38. Meam causam senatus palam, equester ordo acerrime, cuncta Italia publice, omnes boni proprie[9] enixeque susceperant: eas res gesseram, quarum non unus auctor, sed dux[l] omnium[10] voluntatis fuissem, quæque non modo ad singularem meam gloriam, sed ad salutem communem omnium civium, et prope gentium, pertinerent:[11] ea conditione gesseram, ut meum factum semper omnes præstare[y] tuerique deberent. XVII. Erat autem mihi[12] contentio non cum victore exercitu, sed cum operis[m][13] conductis, et ad diripiendam urbem con-

[k] *Anteponeret gloriam constantiæ caritati patriæ.* [l] *Executor.*
[m] *Servis.*

sibi.—4 χ *voluerat.*—5 *Erat enim hæc res* H S χ ψ: *Erat autem res ei* Naug. Lamb. *Erat enim huic res* Junt. et Hervag. *Erat autem hæc res* Ven. 1483.—6 H S χ ψ *initium.*—7 *Populariter at isti ne tergiversato. Cessit* H S χ, Ven. 1483. *populariter agenti, attamen nec tergiversatus cessit* Junt. Crat. Hervag. 'Ad oram libri emendati a viro doctissimo ita hic locus restitutus est, *Cessit tamen nihil tergiversatus, ne aut victus, &c.*' Ursinus.—8 χ *multis eo fort.* ψ *multis fort.*—9 In H S χ ψ *proprie* deest.—10 C et T non habent *omnium.* Pro *voluntatis* in χ *voluptatum.*—11 In C T ψ *gentium omnium*, et χ *pertineret.* Verba *ea conditione deberent* absunt a C et T.

CAP. XVII. 12 H S χ *Erat enim mihi.*—13 C *operariis.* Mox, χ *ad ra-*

NOTÆ

[r] *Marium conservatorem*] Jugurtham in Africa Marius devicit; Cimbros, Ambronas, et Teutonas delevit, qui per Alpes in Italiam irrumpebant.

[s] *In causa populari*] Popularis erat illa causa, quia populo grata erat, nam legem agrariam ferebat.

[t] *Si non moderate*] Numium, qui tribunatum, et Memmium, qui petebat consulatum, interficiendos curavit. Livius in Epit.

[u] *Populariter*] Nihil enim non effecit, ut sibi populum devinciret.

[x] *Abstinenterque*] Hac voce utitur ad invidiam Clodio conciliandam, præ quo moderatus fuit.

[y] *Præstare*] Præstare est accipere in se omne periculum.

Digitized by Google

citatis: habebam inimicum non C. Marium, terrorem hostium, spem subsidiumque patriæ; sed duo importuna prodigia,[a] quos egestas,[14] quos æris alieni magnitudo, quos levitas, quos improbitas tribuno[15] plebis[a] constrictos addixerat. 39. Nec mihi res erat cum Saturnino, qui, quod a se, quæstore Ostiensi,[16 b] per ignominiam, ad principem et senatus[c] et civitatis,[17] M. Scaurum, rem frumentariam translatam sciebat, dolorem suum magna contentione animi persequebatur; sed cum scurrarum[d] locupletium[18] scorto, cum sororis adultero,[e] cum stuprorum sacerdote,[f] cum venefico,[g] cum testamentario,[h] cum sicario,[i] cum latrone:[19 k] quos homines, si (id[20] quod facile factu fuit, et quod fieri debuit, quodque a me optimi et fortissimi cives[l] flagita-

piendam urbem.—14 C omittit *quos egestas.*—15 H *tribuni.* In ψ deest *constrictos.* Tum, *adduxerat* H S T χ.—16 H S χ ψ *quod a quæst. Ostiensi,* omisso *se.* Verba *qui quod ... animi persequebatur* absunt a C T, Franc. Dresd. et ed. pr. —17 χ ψ *per ignorantiam ad principem et senatum civ.* Dein, in H S χ ψ desunt verba *dolorem ... persequebatur.*—18 T, Franc. Dresd. *locuplete.* Mox, ψ *adulterio.*—19 ψ *cum venefico latrone:* C T *latrone* sine præpositione.—20 C T ψ, Franc. Dresd. et ed. pr. cum Græv. *id* omittunt. Mox, H χ ψ

NOTÆ

[a] *Importuna prodigia*] Pisonem et Gabinium.

[a] *Tribuno plebis*] Clodio se addixerant propter speratam ab illo pecuniam et provincias obtinendas.

[b] *Quæstore Ostiensi*] Ostia oppidum est, qua Tiberis influit in mare. Huc autem appellebant naves quæ ex Africa et Sicilia frumentum Romam devehebant.

[c] *Ad principem et senatus*] Quæstor erat Ostiensis Saturninus; cum autem perfunctorie munus suum agere videretur, in ejus locum M. Scaurus suffectus est. Princeps vero senatus dicebatur, quem censores in recitando senatu primum nominaverant. Primus autem ille sententiam rogabatur.

[d] *Scurrarum*] Scurræ in conviviis adhibebantur, ut convivas delectarent.

[e] *Cum sororis adultero*] Cum germana Clodius adulterium commisit.

[f] *Stuprorum sacerdote*] Clodius in opertum Bonæ Deæ muliebri habitu ingressus est, et per ancillarum manus servatus.

[g] *Cum venefico*] Q. Seium veneno sustulit Clodius, ut domum ejus sibi compararet.

[h] *Testamentario*] Testamentarius dicitur testamenti scriptor. Sed quandoque, et hic maxime, sumitur pro corruptore testamentorum.

[i] *Sicario*] Sicarium Clodium appellat, quia Papirium in Via Appia dicitur occidisse, et posuisse servum in excubiis ad Pompeium interficiendum.

[k] *Latrone*] Latro dicitur, quia Etruriam depopulatus est.

[l] *Fortissimi cives*] Lucullus auctor fuit Ciceroni, ut vim vi repelleret.

Digitized by Google

bant) vi armisque superassem,[1] non verebar, ne quis aut vim vi repulsam[2] reprehenderet, aut perditorum civium, vel potius domesticorum hostium, mortem mœreret. Sed me illa moverunt:[3] omnibus in concionibus illa furia[m] clamabat, se, quæ faceret contra salutem meam, facere auctore Cn. Pompeio, clarissimo viro, mihique et nunc, et quoad licuit,[4][n] amicissimo. M. Crassus, quocum mihi erant omnes amicitiæ necessitudines,[5] vir fortissimus, ab eadem illa peste infestissimus esse meis fortunis prædicabatur.[6] C. Cæsar,[o] qui a me nullo meo[7] merito alienus esse debebat, inimicissimus esse meæ saluti ab eodem quotidianis concionibus[8] dicebatur. 40. His se tribus auctoribus[*] in consiliis capiendis,[p] adjutoribus in re gerenda esse[9] usurum dicebat: ex quibus unum habere exercitum[q] in Italia maximum;[10] duo,[r] qui privati tum[11] essent, et præesse, et parare,[12] si vellent, exercitum posse: idque facturos esse dicebat. Nec mihi ille judicium po-

[*] *Impulsoribus.*

non agnoscunt *fuit*. Verba *et quod fieri . . . flagitabant* absunt a C T, Franc. Dresd. et ed. pr.—1 H S χ *superassent.*—2 *Depulsam* C H S T χ ψ, Franc. et ed. pr. cum Grævio. Verba *aut perd. civium . . . mortem mœreret* in C T, Franc. Dresd. et ed. pr. omittuntur. Pro *mortem* Junt. habet *morte*, et Car. Steph. *cæde.*—3 ψ *nocuerunt.* Mox, in T *furia* deest.—4 C *et nunc, quoad licuit.*—5 Verba *quocum mihi erant omnes amic. necessitudines* non sunt in T, Franc. Dresd. et ed. pr.—6 C *prædicebatur.*—7 χ non agnoscit *meo.*—8 χ *criminibus.*—9 C non habet *esse.* Dein, verba *ex quibus unum . . . dicebat* non inveniuntur in C T, Franc. Dresd. et ed. pr.—10 Hervag. *max. in Italia.*—11 In H S χ ψ *tum* deest.—12 *Et præessent et pararent* tres Oxonn. Mss.

NOTÆ

[m] *Illa furia*] Clodius hoc sæpe infami furiæ nomine appellatur.

[n] *Quoad licuit*] Videtur hic excusare Pompeium, a quo ipse proditus et derelictus est, cum urbe maluit cedere, quam bonorum vitam servis armatis objicere.

[o] *C. Cæsar*] Visus quoque est alienus a Cicerone Cæsar, quod ejus legatus in Galliam ire, et inter viginti viros agro Campano dividendo esse noluerit.

[p] *In consiliis capiendis*] Dicebat Clodius se cum Pompeio, Crasso, et Cæsare consilium iniisse de Cicerone perdendo.

[q] *Unum habere exercitum*] Cæsar Galliam Cisalpinam cum exercitu quatuor legionum obtinebat.

[r] *Duo*] Crassus divitiis suis, Pompeius ex militibus quos confecto bello Mithridatico ex Asia reduxerat, exercitum facile comparare poterant.

Digitized by Google

puli,[s] nec legitimam [13] aliquam contentionem,[t] nec disceptationem,[u] aut causæ dictionem,[x] sed vim, arma, exercitus, imperatores, castra denuntiabat. XVIII. Quid ergo? inimici oratio, vana* præsertim, tam improbe in clarissimos viros conjecta,[14] me movit? Me vero non illius oratio, sed eorum taciturnitas, in quos illa oratio tam improba conferebatur: qui tum, quanquam ob aliam causam [15] tacebant, tamen hominibus, omnia timentibus, tacendo loqui, non inficiando confiteri videbantur. [*p.* 12.] Illi autem, aliquo tum timore perterriti,[16] quod acta illa [y] atque omnes res anni superioris [17] labefactari a prætoribus,[z] infirmari a senatu [a] atque principibus [18] civitatis [b] putabant, tribunum

* *Falsa.*

Ven. 1483. Junt. Pro *parare* S habet *parerent.* Schutz. de sententia Ernesti delevit verba *et præesse.* Wolf. conjecit *et præsto esse* legend. Orell. locum esse corruptum notavit. Tum, Car. Steph. verba *si vellent* omittit. Paulo post, H S χ non habent *posse.* Pro *idque* in ψ legitur *id quod.*—13 H *ne leg.*

CAP. XVIII. 14 H S χ ψ *viros tunc injecta.* Voces *Me vero non* in ψ desunt. Post *non* C H S T χ, Dresd. et al. atque ed. pr. Ven. 1483. Junt. Hervag. Græv. et Orell. addunt *movit;* Franc. *commovit.* Lamb. transposuit post *taciturnitas.* Ante *eorum* Pal. 9. Grut. Oliv. inserunt *etiam,* quod abest a C H S T χ ψ et plerisque aliis Mss.—15 C T ψ, Franc. Dresd. ed. pr. Mediol. Naug. Cam. Lamb. *ob alias causas.*—16 Hervag. *Illi autem mali timore perterr.* H S χ *Illi enim mali qui cum perterr.* Verba *Illi autem aliquo ... fratrem præfecerat* in C T, Franc. Dresd. et ed. pr. omittuntur.—17 Edd. ante

NOTÆ

[s] *Judicium populi*] Populi judicium illud dicitur, quod populus in foro per tribus; in campo Martio per centurias distributus exercebat.

[t] *Legitimam contentionem*] Legitima contentio tum est, cum actores, posito sacramento, litigant inter se.

[u] *Disceptationem*] Disceptatio est summa quæstio nata ex ratione, et firmamento, quæ dicitur judicatio. Disceptator autem dicitur tam arbiter, quam judex.

[x] *Causæ dictionem*] Causæ dictio est causæ dicendæ jus atque potestas. Nihil horum ex more populi Rom. sed omnia per vim agere voluit, minitando arma, &c.

[y] *Acta illa*] De actis loquitur, quæ Cæsar in suo consulatu fecerat, agrorum videlicet divisionem, vectigalium remissionem, &c.

[z] *Labefactari a prætoribus*] Memmius et Lucius Domitius ea acta labefactare voluerunt: quare de iis ad senatum retulerunt.

[a] *Infirmari a senatu*] Hæc acta infirmata fuissent statim a senatu, si hæc contra auspicia lata esse declarasset.

[b] *Principibus civitatis*] M. Bibulus, M. Cato, L. Domitius, et Q. Hortensius, erant Cæsaris inimici.

Digitized by Google

popularem a se alienare[19] nolebant, suaque sibi propiora pericula esse, quam mea, loquebantur. 41. Sed tamen et Crassus[20] a consulibus[c] meam causam suscipiendam esse dicebat, et eorum fidem[p] Pompeius implorabat; neque se privatum publice susceptæ[d] causæ[1] defuturum esse dicebat: quem virums tudiosum mei, cupidissimum reipublicæ conservandæ, [domi meæ[2]] certi homines, ad eam rem compositi,[e] monuerunt, ut esset cautior; ejusque vitæ a me insidias apud me domi positas esse dixerunt: atque hanc ei suspicionem alii literis mittendis, alii nuntiis, alii coram ipsi[3] excitaverunt, ut ille, cum a me certe nihil timeret, ab illis, ne quid meo nomine molirentur,[4] sibi cavendum putaret. Ipse autem Cæsar,[5] quem maxime homines ignari veritatis[6] mihi esse iratum putabant, erat ad portas,[f] erat[7] cum imperio: erat in Italia ejus exercitus, inque eo exercitu[8] ipsius tribuni plebis, inimici mei, fratrem præfecerat.[g]

[p] *Patrocinium.*

Naug. *superioris anni.*—18 Lamb. e Ms. cum Orell. *atque a princip.*—19 Hervag. *alienari*, omittens *suaque ... loquebantur.*—20 H S *Et tamen Crassus.*—1 *Publice causæ suæ susceptæ* H S ψ: *publicæ causæ susceptæ* Hervag.—2 Schutz. de sententia Ernesti delevit verba *domi meæ*, quæ Orell. uncis inclusit. Lamb. conjecit legend. *domi suæ*. Tum, χ ψ *certe*. Hervag. non habet *homines*, neque S χ ψ, voces *ad eam*. Paulo post, *positi* H S χ ψ, Pal. 9. Ms. Vict. Hervag. Naug.—3 H χ ψ *coram ipso*. Mox, pro *ut ille* in H χ *Tot ille.*—4 χ *moliretur.*—5 H χ ψ *L. ipse autem Cæsar*, et sic S, ed. Rom. Ven. 1480. 1483. Junt. nisi quod *autem* omittant.—6 *Ign. hom. ver.* edd. ante Naug. *ign. ver. hom.* Lamb.—7 In ψ deest *erat.*—8 ψ *in quod eo exercitu*: Lamb. *eique exercitui.* Mox, ψ *perfecerat.*

NOTÆ

[c] *A consulibus*] A Pisone et Gabinio suscipiendam esse Ciceronis causam dicebat Crassus. Refutat porro quod a Clodio dictum fuerat, auctores Crassum, Pompeium, et Cæsarem contra Ciceronem habuisse.

[d] *Publicæ susceptæ*] Dicebat Pompeius se suscepturum causam Ciceronis, si consules, qui publicam habent auctoritatem, eam tuerentur.

[e] *Ad eam rem compositi*] Homines Ciceroni infesti subornati sunt a Clodio, ut Pompeium ab illo alienarent.

[f] *Erat ad portas*] Qui cum imperio in provincias missi erant, simulatque portam Romæ ingrediebantur, imperium deponebant. Deinde non prius exivit in provinciam Cæsar, quam Cicero profectus est in exilium. Unde facile fuit conjicere Cæsarem inimicum fuisse Ciceroni.

[g] *Fratrem præfecerat*] Præfecerat Appium Pulchrum, Clodii fratrem.

Digitized by Google

XIX. 42. Hæc ego[9] cum viderem, (neque enim erant occulta) senatum, sine quo civitas stare non posset,[10] omnino de civitate esse sublatum; consules, qui publici consilii duces esse deberent,[11] perfecisse, ut per ipsos[12] publicum consilium funditus tolleretur; eos, qui plurimum possent, opponi omnibus concionibus,[13] falso, sed formidolose tamen, auctores ad perniciem meam; conciones[14] haberi quotidie contra me; vocem pro me, ac pro republica neminem mittere; intenta signa legionum existimari[g] cervicibus ac bonis vestris, falso, sed putari tamen;[15] conjuratorum copias veteres,[16] et fusam illam[h] [ac superatam] Catilinæ manum importunam, novo duce,[17] et insperata commutatione rerum esse renovatam: 43. hæc cum viderem, quid agerem, judices?[18] scio enim, tum non mihi vestrum studium, sed meum prope vestro[19] defuisse.[i] Contenderem contra tribunum plebis privatus[20] armis? Vicissent improbos boni, fortes inertes: interfectus esset is,[k] qui hac una medicina sola potuit a reipublicæ peste de-

[g] *Minari.*

Cap. XIX. 9 T *Hic ego:* Lamb. *Hæc ergo.*—10 H S χ *possit.*—11 Franc. et Dresd. *debebant.*—12 χ *ut ipsos*, sine præpositione: Franc. et ed. pr. *ut per eos publ.*—13 Franc. *opp. omnibus contentionibus.* Tum, H S χ *falsos.* Pro *sed* H S ψ habent *et.* Postea, χ *formidolosos.* In C T, Franc. Dresd. et ed. pr. deest *tamen.*—14 *Conciones* omittitur in T, Franc. Dresd. et ed. pr.—15 Verba *intenta signa . . . putari tamen* absunt a C T, Franc. Dresd. et ed. pr.—16 Hervag. Naug. et Orell. *veteres copias.* Dein, *et effusam* Mss. et edd. ante Ern. qui e conjectura Gulielmii dedit *et fusam*, sic etiam Schutz. et Orell. In C T, Franc. Dresd. ed. pr. omittuntur voces *ac superatam*, et eas Schutz. delevit. Orell. conjecit legend. *ac dissipatam.*—17 C *uno duce.* Pro *insperata comm.* in H S χ legitur *mihi speratam commutationem.*—18 *Quid agerem luderem* Franc. Dresd. *quid agerem: laudarem* ed. pr.—19 Franc. Dresd. et ed. pr. non agnoscunt *vestro.*—20 Nonnullæ edd. vett. *privatis.*—

NOTÆ

[h] *Et fusam illam, &c.*] Cum videret Cicero homines illos, qui supererant e conjuratione Catilinæ, habere Clodium ducem et restauratorem, nullum esse senatum, tolli per consules publicum consilium, haberi contra se conciones, parari exercitus, judicavit sibi abeundum esse.

[i] *Prope vestro defuisse*] Defuit senatus studio studium Ciceronis, quia pugnare noluit, dum ei bellum a tot bonis civibus suadebatur, quos servorum furori noluit exponere.

[k] *Interfectus esset is*] Tantum Clodii morte huic reipublicæ calamitati remedium afferri poterat.

Digitized by Google

pelli. Quid deinde?[1] quid reliquiarum restaret? quid denique erat dubium, quin ille sanguis tribunicius,[l] nullo præsertim publico consilio profusus, consules ultores[2] et defensores[m] esset habiturus? cum quidem[3] in concione dixisset, aut mihi semel pereundum, aut bis esse[4] vincendum.[n] Quid erat bis vincere? Id profecto, ut, cum amentissimo tribuno[5] plebis cum decertassem, cum consulibus, ceterisque ejus ultoribus[6] dimicarem. 44. Ego vero, si mihi uni[7] pereundum non fuisset, ac modo accipienda plaga, mihi sanabilis, illis mortifera, qui eam imposuissent; semel perire tamen,[8] judices, maluissem, quam bis vincere. Erat enim illa altera ejusmodi contentio,[9][o] ut neque victi, neque victores rempublicam tenere possemus.

1 C *Quod deinde*. Tum, *quid reliqui restaret* C T, Franc. Dresd. et ed. pr. *quid reliquarum restat* χ: *quis reliqua ire staret* Ms. Vict. *quis reliqui restaret* al. *quæ reliquæ starent* conjecit Lamb. *quis reliqua præstaret? cui denique erat, &c.* tentabat Gulielm. Pro *denique* ψ habet *deinque*.—2 ψ et edd. nonnullæ *auctores*.—3 C T *quid*.—4 ψ, Franc. Dresd. et ed. pr. *esset*.—5 χ *cum amicissimo trib.* In C H S T, Franc. Dresd. et ed. pr. deest *cum* ante *decertassem*.—6 χ *ceterisque prius ult.* Tum, C H T, Franc. Dresd. ed. pr. *dimicassem*, sed in H supra lin.—7 Pro verbis *si mihi uni* H χ ψ habent *veni*. Ante *fuisset* Ern. e conjectura addidit *non*. Dein, *ac non accip. plaga mihi sanabilis, illi mortifera, qua eum posuissent* Pal. 9. *ac non accip. plaga mihi insanabilis illa mortifera, qua ei imposuisset* ed. 1472. et Med. *ac non accip. plaga mihi insanabilis, illa* (vel *illi*) *mortifera, quam reip. imposuissent* (vel *imposuissem*) al. *ac non accip. plaga mihi insanabilis illis mortifera quæ imposuisset* Ms. Vict. *ac non accip. plaga mihi sanabilis, illis mortifera, qui eam imposuissent* Lamb. Grut. Græv. *ac modo mihi accip. plaga insanabilis illa mortifera, quam is imposuisset* Junt. *ac non accip. rei publicæ plaga, insanabilis illa et mortifera, quam illi imposuissent* Schutz. e conjectura: *ac non accip. plaga mihi insanabilis, reipublicæ mortifera, quam illi imposuissem* Oliv. e conjectura Manutii. Oxonn. ita var. lect. afferunt: χ ψ habent *sanabilis*: H *illis*: S *illa*: dein, H ψ *quam ei imposuisset*; S *qua ei imposuisset*; χ *qua ei jam posuisset*. Verba *Ego vero ... imposuissent* absunt a T, Franc. Dresd. et ed. pr.—8 C et Orell. *tum*. Pro *judices* Franc. et ed. pr. habent *videri*.—9 Hervag. *altera ejusmodi contentio illa*. Verba *Erat enim*

NOTÆ

[l] *Sanguis tribunicius*] Si sanguis tribuni plebis Clodii nullo publico consilio, id est, sine senatus auctoritate, profusus fuisset, Gabinius et Piso consules de eo vindictam sumsissent,

[m] *Et defensores*] Defensorem Cæsarem et ejus exercitum habuisset; cum enim Cæsar gener esset Pisonis, et totius seditionis auctor, opem Pisoni attulisset.

[n] *Aut bis esse vincendum*] Vincendus erat Clodius cum suis, et vincendi consules, quod non sine maxima civium strage, et pessimo exemplo in republica fieri poterat.

[o] *Altera ejusmodi contentio*] Contentio habenda erat alia cum consulibus, in qua necessario agebatur de reipublicæ pernicie; si enim boni cives victi essent, stare amplius respublica non poterat; si vicissent, gravem plagam a cæde consulum accepisset.

Digitized by Google

Quid, si in prima contentione,[10] vi tribunicia victus, in foro, cum multis bonis viris[11] concidissem? Senatum consules, credo, vocassent, quem totum de civitate delerant: ad arma vocassent,[12] qui ne vestitu quidem defendi rempublicam sissent: a tribuno plebis post interitum meum dissidissent, qui eandem horam meæ pestis et suorum præmiorum[13] [p] esse voluissent. XX. 45. Unum enim[14] mihi restabat illud, quod forsitan non nemo vir fortis, et acris animi magnique, dixerit: restitisses, repugnasses,[15] mortem pugnans oppetisses. De quo te, te, inquam, patria, testor,[16] et vos penates, patriique Dii, me vestrarum sedum[17] templorumque causa, me propter salutem meorum civium,[18] quæ mihi semper fuit mea carior vita, dimicationem cædemque fugisse.[19] Etenim, si mihi in aliqua nave cum meis amicis naviganti, hoc,[20] judices, accidisset, ut multi ex[1] multis locis prædones classibus eam navem se oppressuros minitarentur,[2] nisi me unum sibi dedidissent; si id vectores[q] negarent, ac mecum simul interire, quam

...*possemus* desunt in C T, Franc. Dresd. et ed. pr.—10 C *contione:* Franc. Dresd. et ed. pr. *concione.*—11 In C et T *viris* omittitur. Dein, H S χ *Senatumque.* Verba *consules, credo vocassent* non sunt in S χ. Pro *vocassent* ψ habet *venissent.* Denique, S χ, ed. Rom. Ven. 1480. 1483. Ald. Hervag. *quem tum de civ. dejecerant*, sed Ald. Hervag. *delerant.*—12 Ern. e conjectura cum Schutz. dedit *vocassent:* ceteri *vocarent.* Orell. conjecit legend. *vocarent ... vocarent .... dissiderent.* Tum, *qui ni vestitum quidem defendissent* Franc. Dresd. et edd. ante Grut. In C S T χ ψ *vestitum:* H *vestitui:* T caret *quidem.* In C H S T χ ψ *defendissent.* Pro *rempublicam* S χ *r. p.* ψ *reip.* T omittit. Vox *sissent* abest a C H S T χ ψ. Pro verbis *a tribuno plebis ... dissidissent*, quæ in T et ed. pr. desunt, Franc. habet *remp. a tribuno pl. post interitum defendissent*, et Dresd. *remp. post interitum dissidissent.* S et edd. vett. non agnoscunt *meum.* H exhibet *discidissent* supra lin. Denique, T *qui tandem hora:* ψ, Dresd. et ed. pr. *qui tandem horam.*—13 S χ, Ven. 1483. Junt. *sui præmii.*

CAP. XX. 14 S χ, Franc. Dresd. et ed. pr. cum Græv. et Schutz. omittunt *enim.*—15 C *repugnares.* Garaton. suspicabatur *depugnasses* legend.—16 H S χ et edd. ante Naug. *obtestor.* In C deest *vos.* Mox, *Dii patriæque* Franc. Dresd. *Dii patriique* ed. pr.—17 Mss. nonnulli et edd. *sedium.*—18 H S *sal. eorum civium.*—19 ψ *sedemque*, et χ *fugisset.*—20 C T carent *hoc.*—1 In H χ ψ præpositio deest.—2 χ *minarentur.* Mox, C H S T χ *dedissent.*—

NOTÆ

[p] *Horam meæ pestis, et suorum præmiorum*] Clodius tribunus plebis eodem die duas leges tulit; de exilio Ciceronis alteram, alteram de provinciis.

[q] *Vectores*] Eos intelligit, qui in

Digitized by Google

me tradere hostibus mallent; [*p.* 13.] jecissem[3] me ipse potius in profundum, ut ceteros conservarem, quam illos mei tam cupidos, non modo ad certam mortem, sed in magnum vitæ discrimen adducerem. 46. Cum vero in hanc reipublicæ navem, ereptis senatui gubernaculis, fluitantem in alto tempestatibus seditionum ac discordiarum, armatæ tot classes, nisi ego unus deditus essem,[4] incursuræ viderentur; cum proscriptio, cædes, direptio denuntiarentur; cum alii me suspicione periculi sui[r] non defenderent, alii vetere[5] odio bonorum incitarentur, alii inviderent,[s] alii obstare sibi me arbitrarentur,[6] alii ulcisci dolorem suum aliquem[7] vellent, alii rem ipsam publicam, atque hunc bonorum statum otiumque odissent, et ob hasce causas, tot, tamque varias, me unum deposcerent; depugnarem[8] potius cum summo, non dicam[9] exitio, sed periculo certe vestro liberorumque vestrorum,[10] quam non id, quod omnibus impendebat, unus[11] pro omnibus susciperem ac subirem? XXI. 47. Victi essent improbi. At cives,[12] at ab eo privato, qui sine armis etiam consul rempublicam conservarat.[t] Sin victi essent boni; quid superesset?[13] non ad

3 ψ *jecissent*. Tum, *ipse me potius* Nang. et Orell. *me potius ipse* ed. Rom. Ven. 1480. 1483. Ald. In C *ipse* omittitur.—4 Barb. Nang. Cam. *nisi ego essem unus deditus*. χ non habet *unus*. Pro *incursuræ* Franc. exhibet *incursare*. Verba *cum proscriptio . . . unum deposcerent* absunt a C T, Franc. Dresd. et ed. pr.—5 χ *vero*.—6 In χ desunt voces *alii inviderent, alii obst. sibi me arb.*—7 Lamb. et Schutz. *dol. aliquem suum*.—8 T *depugnaret*.—9 Franc. *ne dicam*.—10 χ *liberorum quam vestrorum*.—11 In Franc. Dresd. et ed. pr. desunt verba *quod omnibus impendebat, unus;* et in C omittuntur *impendebat, unus pro omnibus*, pro quibus verbis in T tantum legitur *instar et*.

Cap. xxi. 12 ψ *ac cives*. Ante *privato* Lamb. e Ms. inseruit *armato*. Paulo post, *remp. etiam consul* Crat. Hervag. Cam. Lamb. et Orell. *etiam remp. consul* Ven. 1483. Junt. Verba *Victi essent improbi . . . venturam fuisse* absunt a C T, Franc. Dresd. et ed. pr.—13 *Quid superasset* ψ: *qui superessent*

NOTÆ

eadem nave simul vehuntur: hic autem ficto exemplo utitur, quo sibi et Sextio judices conciliet.

[r] *Suspicione periculi sui*] Indicat a bonis civibus vidisse se desertum propter pericula, licet eum salvum et defensum cuperent.

[s] *Alii inviderent*] Lucullus et Hortensius videntur intelligi.

[t] *Consul rempublicam conservarat*] Exstincto Catilina et sociis conjurationis, urbem Cicero servaverat, quam jam privatus noluit perdere.

Digitized by Google

servos videtis rem[14] venturam fuisse? An mihi ipsi, ut quidam putant, fuit mors æquo animo oppetenda? Quid? tum mortemne fugiebam?[15] an erat res ulla, quam mihi[16] magis optandam putarem? aut ego illas res[17] tantas, in tanta improborum multitudine, cum gerebam, non mihi mors, non exilium ob oculos versabantur?[18] non hæc denique a me tum, tanquam fata, in ipsa re gerenda canebantur?[u] an erat mihi, in tanto luctu meorum, tanta disjunctione,[19] tanta acerbitate, tanta spoliatione omnium rerum, quas mihi aut natura aut fortuna dederat, vita retinenda? tam eram rudis? tam ignarus rerum? tam expers consilii, aut ingenii? nihil audieram? nihil videram? nihil ipse legendo quærendoque cognoveram? nesciebam vitæ brevem[20] esse cursum, gloriæ sempiternum? cum esset omnibus definita mors, optandum esse,[1] ut vita, quæ necessitati deberetur, patriæ potius donata, quam reservata naturæ videretur? nesciebam, inter sapientissimos homines hanc contentionem[2] fuisse, ut alii dicerent animos hominum sensusque morte restingui,[x] alii autem tum maxime[3] mentes sapientium ac fortium virorum, cum e[4] cor-

Lamb. qui cum H S χ et Naug. pro *non* dedit *nonne.*—14 H S et edd. vett. *remp.* vel *rempublicam.*—15 *Quid tamen? mortemne fugiam* ed. pr. *Quid? tum mortem non fugiebam* χ: *Quid tum mortemne effugi* Franc. *Quid? tum mortem ne fugiam* Dresd.—16 In C T deest *mihi.*—17 χ *an vero illas res.*—18 C T, Franc. *ante oculos,* et T, Franc. Naug. Lamb. *versabatur.* Dein, *num hæc denique a me tanquam in ipsa re ger. canebantur* C: *non hæc denique tum a me in ipsa re ger. cavebantur* Franc. *non hæc denique a me, tum tanquam in ipsa re ger. cavebantur* Dresd. sic et ed. pr. nisi quod hæc, *num hæc denique, &c.* Pro *canebantur* χ exhibet *cum canebantur;* S et edd. pr. *concanebantur;* unde Gulielm. fecit *consule canebantur.* , T ψ, Hervag. Naug. Grut. Oliv. *concinebantur.* Denique, T *an erit.*—19 C H S χ *luctu eorum,* et Hervag. *in tanta.*—20 C H S T χ ψ *vitam brevem.* In Franc. Dresd. ed. pr. Rom. Ven. 1480. 1483. Junt. Ald. *vitam brevem esse, cursum gloriæ.*—1 C *opt. esset.*—2 χ *contionem.*—3 ψ *cum maxime.* Tum, *sapientum* edd. ante Grut.—4 C caret præpositione. Mox, pro *sentire ac vigere* T habet *censere ac jungere.* Gulielm. legi maluit *sentire ac vegere.*—

NOTÆ

[u] *Canebantur* [*concinebantur*] Concino vox vatum est, qui prænuntiant res futuras.

[x] *Morte restingui*] Senserunt Epicurei philosophi cum vita animum exstingui.

Digitized by Google

pore excessissent, sentire ac vigere?[y] quorum alterum fugiendum non esse, carere sensu; alterum etiam[5] optandum, meliore esse sensu. 48. Denique, cum omnia semper ad dignitatem retulissem, nec sine ea quicquam expetendum esse homini in vita putassem; mortem, quam etiam virgines[6] Athenis, (regis, opinor, Erechthei[7 z] filiæ) pro patria contemsisse dicuntur, ego, vir consularis, tantis rebus gestis, timerem? præsertim cum ejus essem civitatis, ex qua Q. Mucius[a] solus in castra Porsenæ[8] venisset, eumque interficere, proposita sibi morte, conatus esset? ex qua P. Decius[b] primum pater, post aliquot annos[9] patria virtute præditus filius,[c] se, ac vitam suam, instructa acie,

5 Pro *etiam* in C T legitur *vel*, et pro *optandum* in H S *obtinendum*. Dein, S T *meliorem*.—6 Græv. tacite dedit *etiam quam virg*.—7 C *Arithei: χ erethei*. —8 Al. *Porsennæ*. Tum, T *venisset*.—9 C *annis*. Mox in H *præditus* deest.

NOTÆ

[y] *Sentire ac vigere*] Plato et Aristoteles animorum immortalitatem crediderunt.

[z] *Erechthei*] Cum Eumolpus rex Thraciæ bellum Atheniensibus inferret, una ex filiabus Erechthei se pro patria ad voluntariam mortem obtulit, eaque a patre, quæ omnium erat minima, mactata est. Quinque reliquæ sibi ipsis mortem intulerunt. Paus. in Att.

[a] *Q. Mucius*] Mucius Scævola, ingressus in castra Porsenæ, regis Etruscorum, qui Romam obsidebat, pro eo scribam ejus interemit; comprehensus autem ab Etruscis manum sibi combussit. Livius, Florus, &c.

[b] *P. Decius*] Pugnantibus contra Latinos A. U. C. 613. Romanis, consulibus Torquato et Decio, ad Capuam; in quiete utrique audire visum est, ex una acie imperatorem, ex altera exercitum Diis Manibus, matrique Terræ deberi; qui utrius exercitus imperator legiones hostium, superque eas se devovisset, ejus populi, partisque victoriam fore. Cum autem nocturnos visus contulissent, ita inter eos conventio facta est, ut cujus cornu in acie laboraret, Diis se Manibus devoveret. Factum est ut, post, inita ad Veserim cum hoste pugna, inclinante Decii parte, is se et hostes per M. Valerium pontificem Diis Manibus devoverit, et impetu in eos facto, morte sua victoriam suis pepererit. Val. Max. v. 6.

[c] *Præditus filius*] Anno urbis 658. quadragesimo quinto videlicet post Decium patrem, sic se filius devovit. Quartum ille consul cum Fabio Max. cum Galli, Samnites, Umbri, Tusci contra Romam conspirassent; ibi exercitu in aciem ducto, et cornu inclinante, exemplum patris imitatus, advocato M. Livio pontifice; hastæ insistens, et solennia verba respondens, se et hostes Diis Manibus devovit. Impetu in hostes facto, victoriam suis reliquit. Aurelius Victor de Vir. Illust.

Digitized by Google

pro salute populi Romani victoriaque devovisset?[d] ex qua innumerabiles alii, partim adipiscendæ laudis, partim vitandæ turpitudinis causa, mortem in variis bellis, æquissimis animis, oppetissent? in qua civitate ipse meminissem, patrem hujus M. Crassi, fortissimum virum, ne videret victorem inimicum,[10] eadem sibi manu vitam exhausisse,[r 11 e] qua mortem sæpe hostibus obtulisset? XXII. 49. Hæc ego et multa alia cogitans, hoc videbam, si causam publicam mea mors peremisset, [*p.* 14.] neminem unquam fore, qui auderet suscipere contra improbos cives[12] reipublicæ salutem. Itaque non solum si vi[13] interissem, sed etiam si morbo exstinctus essem, fore putabam, ut exemplum reipublicæ conservandæ mecum simul interiret. Quis enim unquam, me a senatu populoque Romano,[14] tanto omnium bonorum studio, non restituto,[g] (quod certe, si

[r] *Eripuisse.*

—10 Ante *inimicum* Junt. Hervag. Naug. Lamb. et Orell. addunt *vivus*, quod Græv. Ern. Schutz. deleverunt, et abest a Franc. Dresd. ed. pr. Wald. —11 χ *exhausisset.*

CAP. XXII. 12 H et S *cives* omittunt. In ed. Rom. Ven. 1480. 1483. Junt. legitur *qui auderet contra improbos R. P. suscipere salutem.*—13 C *sive:* in T deest. Mox, C *sed sive etiam morbo extinctum essem.* Verba *sed etiam . . . reipublicæ* non sunt in T.—14 H *unq., in eo senatu populi R.* Dein, *bonorum omnium* nonnullæ edd. vett. cum Orell. Pro *omnium*, quod nonnulli ap. Lamb. omittunt, in χ legitur *hominum.* Ald. Crat. Hervag. *studio nunc restituto, omnia adire pericula pro rep. dubitabit? quod certe si essem interfectus, nunquam accidere potuisset, ut quisquam ullam reip. partem cum sua min. invid. aud. attingere.* In Ms. Ursini, emendato a viro doctissimo, sic legitur, *studio rest., omnia pro rep. pericula adire dubitabit? quod certe si essem interf. nunquam accidere pot., ut quisquam ullam reip. partem, &c.* ψ habet *studio nunc non rest.*

NOTÆ

[d] *Devovisset*] Hæc sunt verba devotionis, quibus usus est Decius, quæ a Livio lib. VIII. referuntur: 'Jane, Jupiter, Mars pater, Quirine, Bellona, Lares, Dii Novensiles, Dii Indigetes, Divi, quorum est potestas nostrorum hostiumque, Diique Manes, vos precor, veneror, veniam peto feroque, uti populo Romano Quiritium vim victoriamque prosperetis, hostesque populi Romani Quiritium terrore, formidine, morteque afficiatis. Sicut verbis nuncupavi, ita pro republica Quiritium, legiones auxiliaque hostium mecum Diis Manibus, Tellurique devoveo.'

[e] *Vitam exhausisse*] Bello Cinnano, ne vivus, capta urbe, in manus hostium incideret, seipsum interfecit. Ita Hotomannus.

[g] *Non restituto* [*nunc rest.*] Revocatus ab exilio in patriam est summo bonorum omnium consensu.

Digitized by Google

essem interfectus, accidere non potuisset) ullam reipublicæ partem cum[15] sua minima invidia[h] auderet attingere? Servavi igitur rempublicam discessu meo, judices: cædem[16] a vobis liberisque vestris; vastitatem, incendia, rapinas, meo dolore luctuque[17] depuli: et unus bis rempublicam servavi, semel gloria,[i] iterum ærumna[k] mea. Neque enim in hoc me hominem esse[18] inficiabor unquam, ut me optimo fratre, carissimis liberis, fidelissima[19] conjuge, vestro conspectu, patria, hoc honoris gradu, sine dolore caruisse glorier. Quod si fecissem; quod a me beneficium haberetis, cum pro vobis ea, quæ mihi essent vilia, reliquissem? Hoc, meo quidem animo, summi in patriam amoris mei signum esse debet certissimum, quod, cum abesse ab ea non possem sine summo dolore,[20] hunc me perpeti, quam illam labefactari ab improbis, malui. 50. Memineram, judices, divinum illum virum,[l] atque ex iisdem, quibus nos, radicibus[m] natum ad salutem imperii hujus,[1] C. Marium, summa senectute,[n] cum vim prope justorum armorum pro-

C *studio nunc rest.* In Franc. Dresd. et ed. pr. *certe* deest.—15 C, Franc. Dresd. et ed. pr. præpositionem omittunt.—16 In C, Franc. *et cædem.*—17 *Meo dol. meoque luctu* Franc. Dresd. Barb. ed. pr. Græv. Lall. Schutz. Mox, pro *bis* C H χ exhibent *vobis.* *Unus remp. bis serv.* habent omnes alii Mss. et edd. præter Græv. Ern. Schutz. qui dederunt *unus bis remp. serv.*—18 χ et Hervag. non habent *esse.* In Junt. legitur *hominem esse me.* Verba *Neque enim in hoc . . . nunc me restituto, vivit* absunt a C T, Franc. Dresd. et ed. pr.—19 H S et edd. vett. cum Orell. *fidissima.*—20 Naug. Cam. Lamb. *sine summo dol. non possem.* Mox, *labefactarier* ψ, Car. Steph. ed. Rom. Ven. 1480. 1483. Junt.—1 Naug. Cam. Lamb. *hujus imp.* Mox, *cum prope vim* edd.

NOTÆ

[h] *Cum sua minima invidia*] Nemo, si interfectus fuisset Cicero, se vel minimo periculo ad defendendam aliquam reipublicæ partem exponeret.

[i] *Semel gloria*] Exstincta Catilinæ conjuratione, summa cum gloria rempublicam servavit.

[k] *Iterum ærumna*] Eundo potius in exilium, quam in urbe remanendo cum periculo civium, patriam iterum a perditione liberavit.

[l] *Divinum illum virum*] Divinum hominem Marium appellat, propter multa ejus præclara facinora et victorias, quibus et illustravit rempublicam, et ab hostibus liberavit.

[m] *Ex iisdem radicibus*] Eodem oppido Arpinate, quo Cicero fuit.

[n] *Summa senectute*] Marius post sextum consulatum, anno ætatis suæ 70. profugit in parietinas Carthagi-

Digitized by Google

fugisset, primo senile corpus paludibus occultasse demersum; deinde ad infimorum[2] ac tenuissimorum hominum Minturnis[o] misericordiam confugisse; inde navigio perparvo, cum omnes portus terrasque fugeret, in oras Africæ desertissimas pervenisse. Atque ille vitam suam, ne inultus[3] esset, ad incertissimam spem,[p] et ad reipublicæ statum[4] reservavit:[q] ego, qui (quemadmodum multi in senatu, me absente, dixerunt) periculo reipublicæ vivebam,[5][r] quique ob eam causam consularibus literis[s] de senatus sententia exteris nationibus[6] commendabar, nonne, si meam vitam deseruissem,[7] rempublicam prodidissem? In

ante Naug. *cum propter vim* Lamb.—2 H ψ *infirmorum*. Tum, Lamb. *hominum Minturnensium*.—3 H *invictus*: χ ψ *invitus*.—4 ' *Ad reipub. statum*] Profecto videtur aliquid ejusmodi deesse, *ad turbulentissimum*, aut *perditissimum*, aut tale quidpiam.' *Hotom*. ' Reposui sic, *ad incertissimam spem reip. recuperandæ*, [et sic edidit Schutz.] cum reperissem in libris veteribus ita scriptum, *ad incertissimam spem rep. rata*: al. *ratam*: al. *randum*.' Lamb. ' Ms. Vict. *et ad remp. ratam*. Lambini scripti *spem rep. rata*: forsan, *repub. irata*, inquit Gulielm.' *Gruter*. Pantagathus correxit, *ad incert. spem reip. fatum*. Grævius conjecit legend. *ad incert. spem recuperandi statum suum*; et Garaton. *ad incert. spem et alium reip. statum*. Ern. legi maluit *et ad incertum reip. statum*; et Wolf. *ad incertissimam spem reip*.—5 H *remp. juvabam*: χ ψ *r. p. juvabam*.—6 H *ceteris nat.* χ ψ *et ceteris nat.*—7 H χ ψ *meam mulctam*

NOTÆ

nis, ubi in summa inopia vitam in tugurio toleravit.

[o] *Minturnis*] Cum ad Minturnenses venisset, illi fessum eum inedia et fluctibus recrearunt, viaticum dederunt, et inde in Africam navigavit.

[p] *Ad incertissimam spem*] Quid enim sperare is, aut ab eo sperare respublica poterat, qui profugus, qui desertus ab omnibus erat?

[q] *Ad reipublicæ statum reservavit*] Licet is Marius in summa illa esset calamitate, tamen Sulla ad bellum Mithridaticum profecto, pristinam suam dignitatem recuperavit, et iis interfectis, qui Sullæ partes tuebantur, tandem ad septimum consulatum pervenit.

[r] *Periculo reipublicæ vivebam*] Is reipublicæ periculo vivit, cujus casus potissimum damno futurus est reipublicæ.

[s] *Consularibus literis*] Non literas illas scripserant Piso et Gabinius, qui tum consules erant, cum abire in exilium coactus est, quos auctores suæ profectionis toties insectatur; at certe Lentulus Spinther et Metellus Nepos, qui eis successerunt. ' Factum enim,' inquit in hac oratione, ' S. C.' fuit, ut literis consularibus cuncta ex Italia omnes, qui rempublicam salvam vellent, convocarentur.' Et in alio loco: ' Senatus idem decrevit, ut qui provincias cum imperio obtinerent, qui quæstores legatique essent, salutem et vitam Ciceronis custodirent.'

Digitized by Google

qua[8] quidem nunc, me restituto,[9] vivit mecum simul exemplum fidei publicæ, exemplum reipublicæ defendendæ.[10] Quod si immortale[1] retinetur, quis non intelligit, immortalem hanc civitatem futuram? XXIII. 51. Nam externa bella regum, gentium, nationum, jampridem ita exstincta sunt, ut præclare cum iis agamus, quos pacatos esse patiamur. Denique ex bellica victoria non fere quenquam[2] est invidia civium consecuta. Domesticis malis, et audacium civium consiliis sæpe est resistendum; eorumque periculorum[3] est in republica retinenda medicina; quam omnem,[4] judices, perdidissetis, si meo interitu senatui populoque Romano doloris sui de me declarandi[5] potestas esset erepta. Quare moneo vos, adolescentes, atque hoc meo jure præcipio, qui dignitatem, qui rempublicam, qui gloriam spectatis; ne,[6] si qua vos aliquando necessitas ad rempublicam contra improbos cives defendendam vocabit,[7] segniores sitis, et recordatione mei casus a consiliis fortibus refugiatis. 52. Primum, non est periculum, ne qui[8] unquam sint in civitate ejusmodi consules,[t] præsertim si erit[9] his id, quod debetur, persolutum.[s] Deinde nunquam jam,[10] ut spero, quisquam improbus,[u] consilio et auxilio

[s] *Si punirentur, ut meriti sunt.*

deser.—8 Ern. e conjectura cum Schutz. et Orell. dedit *In qua*. Ceteri *In quo*.—9 ψ *restituo*.—10 Verba *exemplum fidei publicæ* absunt a T, et *exemplum reipublicæ defendendæ* a C H S et nonnullis ap. Lamb. unde ipse conjecit legend. *exemplum fidei publicæ defendendæ*. Junt. omittit *alterum exemplum*.—1 *Mortale* T; et *tenetur* C T, Franc. Dresd. ed. pr. *retineretur* Med. Tum, C T *intelligat*. Paulo post, in ψ *futuram* deest.

Cap. XXIII. 2 H χ *non fere quam:* Junt. *non temere unquam*, prob. Ern. Tum, in χ deest *civium*. Verba *Nam externa . . . potestas esset erepta* absunt a C et T.—3 χ ψ, edd. ante Hervag. *periculo*. Pro *eorumque* Pantagathus emendavit *bonorumque*.—4 χ ψ *omnes*.—5 χ *declaranda*.—6 C *non*. In H S χ *qua* deest.—7 Ern. conjecit *vocarit*. Dein, ψ *et recordationis:* C *ex recordatione*.—8 H χ ψ *ne quis*. Pro verbis *sint in civitate* H S χ ψ habent *incitati*. Ms. Car. Steph. Hervag. Naug. Cam. et Orell. exhibent *ne quis unquam incidat in ejusmodi consules:* Lamb. 1566. *ne civitas unquam incidat in ejusmodi cons.* In C T, Franc. Dresd. et ed. pr. omittuntur verba *Primum, non est peric. . . . esse revocatum*.—9 χ et ψ *eritis*. In H χ ψ deest *his*. Hervag. et Naug. habent *iis*.—

NOTÆ

[t] *Ejusmodi consules*] Tam improbi videlicet, quam Piso et Gabinius, deinceps consules futuri sunt.

[u] *Quisquam improbus*] Clodium de-

bonorum se oppugnare rempublicam dicet, illis tacentibus; nec armati exercitus[x] terrorem opponet togatis; neque erit justa causa ad portas sedenti[1] imperatori, quare terrorem suum falso jactari opponique patiatur. Nunquam enim[2] erit tam oppressus senatus, ut ei ne supplicandi[3][y] quidem ac lugendi sit potestas; tam captus equester ordo, ut equites Romani a consule relegentur.[4][z] Quæ cum omnia, atque etiam multo[5] alia majora, quæ consulto[6] prætereo, accidissent, videtis[7] me tamen in pristinam meam dignitatem, brevis temporis dolore interjecto,[a] [*p.* 15.] reipublicæ voce esse revocatum.[b]

XXIV. 53. Sed, ut revertar ad illud, quod mihi in hac omni est oratione propositum, omnibus malis illo anno,[8][c] scelere consulum, rempublicam esse confectam: primum illo ipso die,[d] qui mihi funestus fuit, omnibus bonis luctu-

10 H χ omittunt *jam.*—1 Grævius conjecit legend. *sedendi.*—2 Pro *enim* Garaton. suspicatur *etiam* vel *autem* legend. Orell. legi mavult *jam.*—3 Ven. 1483. *suspicandi:* Junt. *suspirandi.*—4 ψ *religarentur.*—5 Ern. conjecit *multa.* —6 χ *consulti.*—7 S ψ, Lamb. Grut. Græv. Oliv. *vidissetis.* Mox, Lamb. e Mss. cum Naug. et Orell. *in pristinam meam dign.* Tum, *brevis temporis dolore int.* Ern. et Schutz. e conjectura Hotomanni: *brevi tempore doloris interj.* Car. Steph. e Ms. cum Orell. *brevi dolore int.* Lamb. *brevi temporis dolore int.* ceteri.

NOTÆ

signat, qui dicebat se consilio Cæsaris, Pompeii, et Crassi facere quæcunque ad reipublicæ perniciem moliebatur.

[x] *Nec armati exercitus, &c.*] Non erit aliquis tam sceleratus quam Clodius qui dicet se habere paratum exercitum, quem opponat consilio togatorum: palam enim dictitabat Clodius habere se ad manum Cæsaris exercitum; qui revera Cæsar in provinciam tantum profectus est, cum Cicero discessit e patria in exilium.

[y] *Ut ei ne supplicandi*] Cum universus senatus pro Cicerone supplicaret, et vestem mutandam censuisset, edixerunt coss. Piso et Gabinius, ut ad suum vestitum redirent senatores.

[z] *Relegentur*] Cum pro Cicerone supplicaret Lamia, princeps equestris ordinis, a Gabinio relegatus est.

[a] *Brevis temporis dolore interjecto*] Post sexdecim menses a sua profectione, revocatus est Cicero.

[b] *Reipublicæ voce esse revocatum*] Lentulus cum convocasset senatum in Capitolium, quadringenti et decem senatores affuerunt cum omnibus magistratibus, qui una voce Ciceronem, dissentiente uno Clodio, revocandum esse dixerunt.

[c] *Illo anno*] Anno 695. quo abiit in exilium, coss. Pisone et Gabinio.

[d] *Illo ipso die*] Extremo mense Martio.

Digitized by Google

osus, cum ego me e[9] complexu patriæ, conspectuque vestro eripuissem, et metu vestri periculi,[10] non mei, furori hominis,[e] sceleri, perfidiæ, telis, minisque cessissem, patriamque, quæ mihi erat carissima, propter ipsius patriæ caritatem reliquissem; cum meum illum[1] casum, tam horribilem, tam gravem,[2] tam repentinum, non solum homines, sed tecta[3] urbis ac templa lugerent; nemo vestrum forum,[4] [f] nemo curiam, nemo lucem aspicere vellet: illo, inquam, ipso die, die dico? immo hora, atque etiam puncto temporis eodem, mihi reique publicæ pernicies,[g] Gabinio et Pisoni provincia, rogata est. Pro Dii immortales, custodes[h] et conservatores hujus urbis atque imperii! quænam illa in republica monstra, quæ scelera vidistis? Civis erat expulsus, is, qui rempublicam ex senatus auctoritate cum omnibus bonis defenderat,[i] et expulsus non alio aliquo, sed eo ipso crimine.[k] Erat autem[5] expulsus sine judicio,[l] vi,[6] lapidibus, ferro,[m] servitio[t] denique concitato:

[t] *Servis.*

CAP. XXIV. 8 In H S χ deest *anno.* Dein, ψ *scelere consilium.*—9 Mss. plerique et edd. vett. paucæ cum Schutz. præpositionem omittunt.—10 Hervag. Naug. *peric. vestri.* Mox, *furori hominum* H S χ ψ, Rom. Ven. 1480. 1483. Junt. Paulo post, pro *minisque* C T, Franc. Dresd. et ed. pr. habent *injuriisque.* Verba *cessissem ... caritatem* non sunt in T.—1 In χ desunt *meum illum.*—2 Franc. *tam gravem, tam horribilem*: C *ita horrib., tam gravem.*—3 Ante *tecta* Lamb. e Ms. inseruit *etiam.* Tum, C *urbes.*—4 In χ non legitur *forum.*—5 S χ ψ, Rom. Ven. 1480. 1483. *Erat enim.* Junt. Ald. Crat. omittunt voces *Erat autem.* Verba *Civis erat expulsus ... veste mutata* absunt a C T, Franc. Dresd. et ed. pr.—6 H S χ ψ, et Hervag. non habent *vi.*—

NOTÆ

[e] *Furori hominis*] Clodii tribuni plebis furori cessit abeundo e patria in exilium.

[f] *Nemo vestrum forum*] Placuit senatui, frustra resistente Clodio, nihil in republica decernere, nulla de re agere, nisi Cicero ab exilio revocaretur.

[g] *Mihi reique publicæ pernicies*] Lex Clodia de Ciceronis exilio, et de Macedonia Pisoni, et Cilicia Gabinio decernenda lata est.

[h] *Custodes*] Jupiter et Minerva vulgo habiti sunt urbis Romæ custodes.

[i] *Defenderat*] Contra Catilinam, Cethegum, et Lentulum, qui contra eam conspiraverant.

[k] *Sed eo ipso crimine*] Cicero nullius alterius criminis affinis fuit, quam quod senatusconsulto conjuratores, cives sceleratos, et hostes reipublicæ, morte mulctaverit.

[l] *Sine judicio*] Non fas erat civem indemnatum ejicere sine populi judicio.

lex erat lata,[n] vastato[u][7] ac relicto foro, et sicariis servisque tradito, et ea lex, quæ ut ne ferretur, senatus fuerat veste mutata. 54. Hac tanta perturbatione civitatis, ne noctem quidem consules inter meum discrimen et eorum prædam[8] interesse passi sunt: statim, me perculso,[9] ad meum sanguinem hauriendum, et, spirante etiam republica,[10] ad ejus spolia detrahenda advolaverunt. Omitto gratulationes,[o] epulas, partitionem ærarii,[p] beneficia,[x] spem, promissa,[1] prædam, lætitiam paucorum in luctu omnium.[2] Vexabatur uxor mea:[q] liberi ad necem quærebantur: gener,[3] et Piso gener,[r] a Pisonis consulis pedibus supplex rejiciebatur: bona diripiebantur, eaque ad consules deferebantur:[4][s] domus ardebat in Palatio: consules epulabantur. Quodsi meis incommodis lætabantur, urbis tamen periculo commoverentur.[t]

[u] *Deserto.* [x] *Immunitates.*

7 Schutz. e conjectura Manutii recepit *vasto.*—8 *Meum discrimen et suam prædam* Lamb. *meum casum et suam prædam* C T, et Pall. plerique cum Schutz. et Orell. *inter meum et sui arma præda* Pal. 9. *inter meum et suum præda* Ms. Vict. *inter meum et suum præmium* legi maluit Gulielm. Ceteri, ut Ern. Pro *interesse* ψ habet *interfuisse.*—9 Pro *perculso* C *periculose*; T *percusso.*—10 C et ψ *spirantem etiam rempublicam.*—1 Pro *spem, promissa* C T ψ, et ed. pr. exhibent *sæpe repromissa*; χ et ed. Mediol. *spe promissa*; Dresd. *spe repromissa.* In Franc. deest *spem.*—2 Supra *omnium* in H scribitur *communi.* Orell. censet potius *bonorum* excidisse.—3 *Gener*, primo loco, omittunt H et Lamb. In S χ et edd. ante Ald. desunt verba *gener, et Piso gener.* —4 Orell. conjecit legend. *prædaque ad coss. deferebatur.*

NOTÆ

[m] *Ferro*] Gladiatores armatos Clodius apposuerat, qui curiam occupaverant.

[n] *Lex erat lata*] Lex de pernicie Ciceronis lata fuit præter omnem æquitatem.

[o] *Omitto gratulationes*] Profert gratulationes quas sibi mutuo faciebant consules et tribunus, sive quas illi a veteribus conjuratis, Catilinæ sociis, accipiebant.

[p] *Partitionem ærarii*] Clodius legem tulerat de maximis pecuniis Pisoni et Gabinio, quasi in provinciam euntibus, attribuendis, quas cum ipsis deinde partitus est.

[q] *Uxor mea*] Uxor, ut ipse scribit Epist. ad Fam. XIV. 2. ducta est a Vesta ad tabulam Valeriam.

[r] *Gener, et Piso gener*] Bis repetit ad invidiam Pisonis, cujus cum affinis esset et consanguineus, ab eo defendi debebat. Piso ille gener Calpurnius Piso Frugi dicebatur.

[s] *Ad consules deferebantur*] Villa Tusculana ad Gabinium, domus in Palatio ad Pisonem delata est.

[t] *Commoverentur*] Commoveri de-

Digitized by Google

XXV. 55. Sed, ut a mea causa jam recedam, reliquas illius anni pestes recordamini; sic enim facillime perspicietis, quantam vim omnium remediorum a magistratibus[5] proximis[u] respublica desiderarit; legum multitudinem, cum earum,[6] quæ latæ sunt, tum vero, quæ promulgatæ[x] fuerunt. Nam latæ quidem[7] sunt consulibus illis tacentibus dicam? immo vero approbantibus etiam:[8] ut censoria notio[y] et gravissimum judicium sanctissimi magistratus de republica tolleretur: ut collegia[9] non modo illa vetera[z] contra senatusconsultum restituerentur,[10] sed ab uno gladiatore innumerabilia alia nova conscriberentur: ut, remissis semissibus[1] [a] et trientibus,[b] quinta prope pars vectiga-

CAP. XXV. 5 χ *remed. et mag.* Mox, pro *desiderarit* χ habet *desiderari;* H *declararit;* T et Dresd. *declarat;* Franc. et ed. pr. *declararet.* Græv. dedit *desiderarit: declararat legum multitudinem:* Schutz. e suspic. *desideravit. Declarat legum multitudo.* Verba *legum multitudinem* . . . usque ad *ex civitate exturbari,* § 65. non leguntur in C T, Franc. Dresd. et ed. pr.—6 H χ *eorum.* —7 In H S χ ψ deest *quidem.*—8 Naug. Lamb. *etiam approb.* Dein, *ut censori annotatio* H S χ: *ut censoria notatio* edd. vett.—9 Hervag. *toll. de rep.* et H S χ *ut collega.*—10 H χ *contra se rest.* In χ ψ deest præpositio ante *uno.*

NOTÆ

bebant, propter imminens reipublicæ periculum.

[u] *A magistratibus proximis*] Proximos eos dicit, qui post Clodium tribunum, post Pisonem et Gabinium consules, eosdem inierunt magistratus.

[x] *Quæ promulgatæ*] Promulgantur leges quæ exponuntur per trinundinum; sed non latæ sunt intercedente aliquo tribuno.

[y] *Censoria notio*] Tulit legem Clodius, ne quem censores in legendo præterirent, neve qua ignominia afficerent, nisi qui apud eos accusatus, et utriusque censoris sententia damnatus esset.

[z] *Collegia non modo illa vetera*] Tulit Clodius, ut collegia, id est conventus artificum a Numa instituti, et magna ex parte, partim legibus, partim senatusconsultis sublati, restituerentur.

[a] *Remissis semissibus*] Tulit Pub. Clodius, tribunus plebis, Pisone et Gabinio coss. ut frumentum populo, quod antea senis æris ac trientibus in singulos modios dabatur, gratis daretur, et Sexto Clodio frumentaria procuratio mandaretur: aliquot enim fuere civium millia, quibus frumentariæ tesseræ dabantur, ut iis nullo aut exiguo pretio frumentum de publico habere liceret.

Semissibus] Semissis media pars est rei cujuslibet, vel media pars assis, qui duodecim denariis constat.

[b] *Trientibus*] Triens tertia pars est rei cujuslibet, cujus duodecim partes sunt. Nota autem, quod Gracchus legem tulerat, ut populo frumentum e publico daretur, isque tantum in singulos modios trientem et semissem persolveret. At Clodius legem eam

Digitized by Google

lium tolleretur: ut Gabinio, pro illa sua Cilicia, quam sibi, si[2] rempublicam prodidisset, pactus erat, Syria daretur: ut uni helluoni bis de eadem re deliberandi, et, rogata lege, potestas fieret[3] provinciæ commutandæ. XXVI. 56. Mitto eam legem,[c] quæ omnia jura religionum,[4] auspiciorum, potestatum, omnes leges, quæ sunt de jure, et de tempore legum rogandarum, una rogatione delevit: mitto omnem domesticam labem:[5] etiam exteras nationes illius anni furore conquassatas videbamus. Lege tribunicia Matris Magnæ[d] Pessinuntius[e] ille sacerdos expulsus, et spoliatus sacerdotio est, fanumque sanctissimarum atque antiquissimarum[f] religionum venditum[g] pecunia grandi, Brogitaro,[6] impuro homini, atque indigno illa religione; præsertim cum ea[7] sibi ille non colendi, sed violandi[8] causa appetisset: [*p.* 16.] appellati reges[h] a populo, qui id nunquam ne a senatu quidem postulassent: reducti[9] exules Byzantium[i] condemnati tum, cum indemnati cives[k]

—1 H S χ *semis.*—2 χ non habet *si.*—3 Mss. Lambini *rogata legem fieret.* In ed. Junt. legitur *delib. esset potestas, lege rogata; legem ferret:* H χ *delib. esset, rogata legem potestas fieret:* Ald. Hervag. et Orell. *delib. esset potestas: ut, rogata lege, legem ferret.*

Cap. xxvi. 4 Junt. Hervag. *relig. jura.*—5 H χ ψ *laudem.*—6 ψ *Broitaro.* —7 Lamb. *eam.*—8 ψ *volandi.*—9 χ *relicti.* Tum, Lamb. *Byzantii.* Schutz.

NOTÆ

abrogavit, tulitque aliam, ut daretur gratis.

[c] *Mitto eam legem*] Tulit Clodius, ne quis per eos dies, quibus cum populo agi liceret, de cœlo servaret, ut omnibus fastis legem ferri liceret.

[d] *Lege tribunicia Matris Magnæ*] Dea Tellus Magna Mater dicta est.

[e] *Pessinuntius*] Tulit Clodius, ut Pessinuntius Matris Magnæ sacerdos suo sacerdotio spoliaretur, fanumque illud Brogitaro Gallogræco attribueretur.

[f] *Antiquissimarum*] Religionem Magnæ Matris ad Midam et Dardanum refert Ammianus lib. xxii.

[g] *Venditum*] Dionysius lib. ii. ait Romulum tulisse legem, ne sacerdotia pecunia vel sorte ducerentur; sed ex quaque tribu duo viri assumerentur quinquagenarii, ceteris virtute et nobilitate præstantes, nullaque corporis parte mutili, qui sacerdotes eligerentur.

[h] *Appellati reges*] Reges exteri in summo beneficio et honore ponebant, si a senatu populoque Romano reges socii et amici appellarentur: tum autem aurea corona, aurea patera, sella curulis eburnea, scipio eburneus, toga picta et palmata, et calcei coccinei dono mittebantur.

[i] *Byzantium*] Ordo est, exules tum condemnati, reducti Byzantium; tum

e civitate ejiciebantur. 57. Rex Ptolemæus,[l] qui, si nondum erat ipse a senatu socius appellatus, erat tamen frater ejus regis,[m] qui, cum esset in eadem causa, jam erat a senatu[10] honorem istum consecutus: erat eodem genere, iisdemque majoribus,[1] eadem vetustate societatis:[n] denique erat rex, si nondum[2] socius, at non hostis: pacatus, quietus, fretus imperio populi Romani, regno paterno atque avito: regali otio perfruebatur. De hoc nihil cogitante, nihil suspicante, eisdem[3] operis[y] suffragium ferentibus, est rogatum, ut sedens, cum purpura et sceptro, et illis insignibus regiis, præconi[4] publico subjiceretur: et imperante populo Romano, qui etiam bello victis regibus regna reddere consuevit, rex amicus, nulla injuria commemorata, nullis repetitis rebus,[5] cum bonis omnibus publicaretur. XXVII. 58. Multa acerba, multa turpia, multa turbulenta habuit ille annus: tamen illi sceleri, quod in me illorum immanitas edidit,[6] haud scio, an recte hoc proximum esse dicam. Antiochum[o] illum Magnum majores nostri, magna belli contentione terra marique superatum,[p] intra montem

[y] *Operariis.*

e conjectura Lambini recepit *condemnati exules Byzantium reducti.*—10 Pro verbis *erat a senatu* H exhibet *parata senatus*; χ *parata senatu.*—1 H S *his denique maj.*—2 H χ *sed nondum.*—3 χ ψ *ejusdem.*—4 ψ *prædoni.* Verbum *publico* suspectum erat Ernesto.—5 Lamb. *nullis rebus rep.* In χ deest *rebus.*

NOTÆ

indemnati cives ejiciebantur.

[k] *Indemnati cives*] Cicero et Lamia indemnati ejecti sunt a tribuno et consulibus.

[l] *Rex Ptolemæus*] Ptolemæus rex Cypri fuit. Pulso ex Italia Cicerone, Clodius legem tulit, ut ejus regnum in formam provinciæ redigeretur, ejusque bona in foro hastæ subjicerentur. Indignam ejus publicationem ab adjunctis describit.

[m] *Frater ejus regis*] Frater fuit Ptolemæi Auletæ, regis Alexandrini.

[n] *Vetustate societatis*] Ab eo tempore quo Pyrrhus rex in Italiam transiit, populus Rom. cum Ægypti rege Ptolemæo societatem fecerat.

[o] *Antiochum*] Antiochus, Asiæ rex, Epiphanes, sive illustris et magnus, dictus est, quia superiores reges alios omnes opibus et potentia superavit.

[p] *Superatum*] A L. Scipione, Africani Majoris fratre, A. U. C. 564. qui inde Asiaticus dictus est, ad Magnesiam superatus fuit, ubi quinquaginta peditum millia interfecit Scipio, equitum quatuor millia: ad Myonesum vero undetriginta naves, partim

Taurum[q] regnare jusserunt: Asiam, qua illum mulctarunt, Attalo,[r] ut is regnaret in ea, condonaverunt.[*] Cum[7] Armeniorum rege, Tigrane,[s] grave bellum perdiuturnumque[8] [t] gessimus; cum ille, injuriis in socios[u] nostros inferendis, bello prope nos lacessisset. Hic et ipse per se vehemens fuit, et acerrimum hostem hujus imperii Mithridatem,[x] pulsum Ponto,[9] opibus suis regnoque defendit: et a Lucullo, summo viro atque imperatore, pulsus,[10] animo tamen hostili cum reliquis copiis suis in pristina mente mansit. Hunc Cn. Pompeius, cum in suis castris supplicem abjectumque vidisset, erexit, atque insigne regium,[*] [1] quod ille de suo capite abjecerat, reposuit, et, imperatis certis rebus,[2] [y] regnare jussit: nec minus et sibi, et huic imperio gloriosum putavit, constitutum a se regem, quam constrictum videri.[z] [a] 59. Qui[3] et ipse hostis fuit populi Romani, et acerrimum hostem in regnum[4] recepit; qui conflixit,

[*] *Donaverunt.* [*] *Diadema.*

CAP. XXVII. 6 χ *reddidit.* Pro *an* ψ habet *at.*—7 H S χ *Quocum.*—8 Nang. Steph. Lamb. *diuturnumque*, prob. Garaton.—9 H χ *pulsum pro eo.*—10 H χ ψ *pulsum.* Mox, pro *copiis suis* in ψ legitur *corpus suum.*—1 χ *regnum.*—2 *Certis imp. rebus* Nang. *certis rebus imp.* Lamb.—3 Ante *Qui* Mss. nonnulli et edd. ante Lamb. cum Grut. Græv. addunt *Tulit, gessit.* Junt. Ern. et Schutz. exhibent *videri. Qui et ipse, &c.* Ceteri *videri. Tigranes igitur qui, &c.* Pro *Tigranes* Pantagathus legi mavult *Albanus rex*, aut *Comma-*

NOTÆ

accepit, partim submersit.

[q] *Montem Taurum*] Cum Antiochus devictus fuisset a Scipione, Tauro tenus regnare jussus est. Taurus porro mons Asiæ est, qui committitur Caucaso: a Cappadocis se attollens, Ciliciam præterit, Armeniæque montibus jungitur.

[r] *Attalo*] Attalus Pergami rex fuit, qui moriens populum Romanum hæredem reliquit.

[s] *Tigrane*] De Tigrane sæpius et fuse dictum est in orat. pro lege Manilia.

[t] *Perdiuturnum*] Per annos quadraginta gestum est illud bellum.

[u] *Injuriis in socios*] Vexavit ille Græcos, Cilices, et Cappadoces, qui, victo Antiocho, cum Romanis societatem fecerant.

[x] *Mithridatem*] De toto hoc bello, et de victoriis relatis a Lucullo, dictum est in oratione pro lege Manilia.

[y] *Imperatis certis rebus*] Parte Cappadociæ et Syriæ, item Phœnice, quas provincias invaserat, mulctatus est.

[z] [*Tulit*] Id est, projecit ad pedes Pompeii diadema suum.

[a] [*Gessit*] Gessit iterum diadema, quod Pompeius restituit ejus capiti.

Digitized by Google

qui signa contulit, qui de imperio pæne certavit, regnat hodie, et amicitiæ nomen ac societatis, quod armis violarat, id precibus est consecutus: ille Cyprius[b] miser, qui semper socius, semper amicus fuit; de quo nulla unquam suspicio durior aut[5] ad senatum, aut ad imperatores nostros allata est; vivus (ut aiunt) est et videns[c] cum victu ac vestitu[6] suo, publicatus. En, cur ceteri reges stabilem esse suam fortunam arbitrentur, cum, hoc illius funesti anni prodito[7] exemplo, videant, per tribunum aliquem, et sexcentas[8] operas,[d] se fortunis spoliari, et regno omni posse nudari. XXVIII. 60. At etiam eo negotio M. Catonis splendorem maculare voluerunt, ignari, quid gravitas, quid integritas, quid magnitudo animi, quid denique virtus valeret: quæ in tempestate sæva[9] quieta est, et lucet in tenebris, et pulsa loco manet tamen, atque hæret in patria, splendetque per se[10] semper, neque alienis unquam sordibus obsolescit. Non illi[1] ornandum M. Catonem,[e] sed relegandum; nec illi committendum[2] illud negotium, sed imponendum putaverunt: qui in concione palam dixerint, linguam se evellisse M. Catoni, quæ semper contra extraordinarias[f] potestates libera fuisset. Tulit, gessit. Sed

genus. Cf. cap. XXVIII.—4 χ *in regem*.—5 In H S χ deest *τὸ aut* post *durior*. χ quoque omittit præpositionem ante *imperatores*.—6 H S *cum victu aut vest*. —7 H S χ et edd. ante Grut. *perdito*.—8 ‘*Sexcentas*] Mirum hoc. Ern. susp. *serviles*; sed, si quid corrupti hic latet, est potius *excitatas, concitatas*, (§ 65.) *comparatas*, &c.’ Orell.

CAP. XXVIII. 9 Pro *sæva*, quod Junt. et Hervag. omittunt, in χ legitur *sua*. Deinde, ψ *luctet in ten*.—10 Edd. Rom. Ven. utraque, Junt. Ald. Hervag. et Orell. *per sese*.—1 H χ *illo*.—2 Verba *nec illi committendum* omittun-

NOTÆ

[b] *Ille Cyprius*] Ptolemæus rex Cypri a Clodio publicatus est.

[c] *Vivus et videns*] Proverbium, cujus meminit et Terentius, cum ait in Eunucho, ‘vivus, vidensque pereo.’

[d] *Sexcentas operas*] Multi homines collecti a tribuno, quos pecunia habet sibi addictos, approbarunt, ut a tribuno lex de publicatione regis Cyprii ferretur.

[e] *Ornandum M. Catonem*] Clodius legem tulit, ut Catoni provincia daretur regiæ gazæ vendendæ, et pecuniæ deportandæ; partim ut virum fortissimum, et improbis civibus infensum, a republica removeret; partim ut eum socium ac defensorem haberet, si quis legem de Cypro publicatam criminari vellet.

[f] *Contra extraordinarias*] Per extra-

Digitized by Google

sentient,[3] ut spero, brevi tempore, manere libertatem illam; atque hoc etiam, si fieri poterit, esse majorem, quod cum consulibus illis M. Cato, etiam cum jam desperasset aliquid auctoritate sua profici[4] posse, tamen voce ipsa ac dolore pugnavit, et post meum discessum, iis Pisonem verbis, fiens meum et reipublicæ casum, [*p.* 17.] vexavit, ut illum hominem perditissimum atque impudentissimum pæne jam provinciæ pœniteret. 61. Cur igitur rogationi paruit?[g] Quasi vero[h] ille non in alias[5] quoque leges, quas injuste rogatas putaret, jam ante jurarit.[6] [i] Non offert se ille istis[7] temeritatibus, ut, cum reipublicæ nihil prosit, se cive rempublicam[8] privet.[k] Consule me, cum esset[9] designatus tribunus plebis, obtulit in discrimen vitam suam: dixit eam sententiam,[l] cujus invidiam[10] capitis periculo sibi præstandam videbat: dixit vehementer: egit acriter: ea quæ sensit,[1] præ se tulit: dux, auctor, actor rerum illarum[m] fuit; non quo periculum suum non viderit;[2] sed in tanta reipublicæ tempestate nihil sibi, nisi

tur in H S χ ψ.—3 Ern. e conjectura *fuisset*. *Tulit, gessit*. *Sed sentient*. Ceteri *fuisset*. *Sentient*. Vid. Varr. Lett. in cap. præced.—4 *Perficere* H: *proficere* χ et edd. ante Lamb. cum Orell.—5 H S χ ψ *alteras*.—6 Pro *jurarit* H S χ habent *rogari*; ψ *rogatas*.—7 Pro *istis* χ ψ, Junt. et Hervag. habent *testis*. ' Vereor, ut locus sit persanatus a Naug. in illis, *istis temeritatibus*. Fuitne *tempestatibus*? nam *temere* minus placet.' *Orell*.—8 *Se civi Romano* H: *se civi r.* S χ: *se civitati Ro.* Junt. Hervag.—9 ψ *esse*.—10 H χ ψ *cui invid.*—1 Pro *sensit* in χ *egit*.—2 Edd. pleræque ante Lamb. cum Orell. *videret*.

NOTÆ

ordinarias potestates Pompeium significat et Cæsarem; nam auctor fuit Cato, ut victo Mithridate, cum exercitu in Italiam Pompeius rediret, et ne Cæsari cum Galliis Illyricum daretur.

[g] *Rogationi paruit*] Rogatio dicta est, quod plebs aut populus rogetur, ut aliquid velit et jubeat.

[h] *Quasi vero*] Quæ sequuntur, ironice dicit.

[i] *Jam ante jurarit*] Jurare in leges aliud nihil est, quam jurare aliquem se legi obtemperaturum.

[k] *Se cive rempublicam privet*] Excusat Catonem, quod in leges latas a Cæsare, de agro Campano dividendo, contra collegæ sui obnuntiationem juraverit; nempe quod se tam bono cive, quo indigebat respublica, privare noluerit.

[l] *Dixit eam sententiam*] Censuit Cato conjuratos morte esse afficiendos.

[m] *Rerum illarum*] Auctor, id est, senatusconsulti fuit, quo censuit senatus, Cethegum et Lentulum morte esse afficiendos.

Digitized by Google

de patriæ periculis, cogitandum putabat. XXIX. 62. Consecutus est ipsius tribunatus. Quid ego[3] de singulari magnitudine animi ejus, ac de incredibili virtute dicam? Meministis illum diem, cum, templo[n] a collega[o] occupato, nobis omnibus de vita ejus viri et civis timentibus, ipse animo fortissimo venit in templum, et clamorem hominum auctoritate, impetum improborum virtute, sedavit. Adiit tum periculum,[4] sed adiit ob causam:[p] quæ quanta fuerit, jam[5] mihi dicere non est necesse. At, si isti Cypriæ rogationi[q] sceleratissimæ non paruisset; hæreret[6] illa nihilominus in republica turpitudo. Regno enim jam publicato, de ipso Catone erat nominatim[r] rogatum: quod ille si repudiasset, dubitatis, quin ei vis esset allata,[7] cum omnia acta illius anni per illum unum labefactari[s] viderentur? 63. Atque etiam hoc videbat: quoniam illa in republica macula regni publicati maneret, quam nemo jam posset eluere; quod ex malis boni[8 t] posset in republica

CAP. XXIX. 3 χ *Quid ergo*.—4 Ven. 1483. Junt. Ald. Crat. *cum periculo*. Tum, *sed adiit causam* H S χ, Ven. 1483. *sed adiit cum causa* Junt. Ald. Crat. Hervag. Cam. Orellius putat notas *R. P.* excidisse, ita ut legendum sit, *sed adiit causam rei publicæ*.—5 In H S χ ψ deest *jam*.—6 χ *hæret*.—7 Idem Ms. *ablata*. Mox, Naug. Lamb. *per unum illum*.—8 H *bonum*. Tum, Ern. e

NOTÆ

[n] *Cum templo*] Rostra intelligit, quæ sæpe nomine templorum appellantur, quia omnia loca auguriis consecrata, templa a Romanis dicebantur.

[o] *A collega*] Q. Metellus Nepos, Catonis collega in tribunatu, legem iniquam de Pompeio laturus, rostra occupavit: non tulit Cato, sed in locum irrupit, et silere jussit præconem, qui jamjam legem recitaturus erat.

[p] *Sed adiit ob causam*] Non aliam ob causam hoc egit Cato, quam quia metuebat, ne, si Pompeius cum exercitu rediret ad rempublicam componendam, ipse sibi dominatum usurparet.

[q] *Cypriæ rogationi*] Excusat Catonem, et liberat ab infamia: licet enim non paruisset huic legi quam tulit Clodius, ut ille vir tantus mitteretur in insulam Cyprum, ad regiam gazam vendendam, et pecuniam Romam deportandam; et licet huic legi non paruisset tam sceleratæ, tamen jam infamiæ notam subierat respublica.

[r] *Nominatim*] Si parere ille huic legi recusasset, facile lex de altero ferri potuisset.

[s] *Per illum labefactari*] Sane Cato rempublicam labefactasset, si contemta lege Clodii tribuni, in Cyprum ire recusasset; nam ostendisset, leges latas a Clodio nullas esse.

[t] *Quod ex malis boni*] Malum fuis-

provenire, id utilius esse per se conservari, quam per alios.[9] Atque ille etiamsi aliquapiam[10] vi expelleretur illis temporibus ex hac urbe, facile pateretur: etenim, qui superiore anno[u] senatu caruisset, quo[1] si tum veniret, me tamen socium suorum in republica consiliorum videre posset;[2] is æquo animo tum, me expulso, et meo nomine, cum universo senatu, tum sententia sua condemnata,[x] in hac urbe esse posset?[3] Ille vero eidem tempori, cui nos; eidem furori,[4] eisdem consulibus, eisdem minis, insidiis, periculis cessit. Luctum nos hausimus majorem, dolorem[5] ille animi non minorem.

XXX. 64. His de tot[6] tantisque injuriis in socios,[y] in reges, in liberas civitates, consulum querela esse debuit. In ejus magistratus tutela, reges,[7] atque exteræ nationes semper fuerunt. Ecquæ vox[8] unquam est audita consulum? Quanquam quis audiret, si maxime queri vellent?[9] De Cyprio rege quererentur,[10] qui me civem, nullo meo

conjectura, cum Schutz. et Orell. *posset*: ceteri *possit*. Porro, edd. vett. *in R. P.* vel *in rep.* Orell. *in rempublicam*. Denique, *pervenire* H S χ, edd. Rom. Ven. utraque, Junt. Hervag. Cam. et Orell.—9 Post *alios* Gulielmius putabat excidisse verbum *dilapidare*, aut aliud tale.—10 Pal. 9. *aliapiam*: ed. vet. *aliquadam*: Gembl. edd. Med. Rom. et Orell. *aliquapiam*.—1 H S χ *qua*.—2 H S χ ψ *possit*.—3 Iidem *posse*.—4 H S χ *quo nos; et eisdem furori*. In Mss. ap. Lamb. *ejusdem furori*.—5 In H S χ *dolorem* deest. Pro *ille* χ et ψ habent *illi*.

Cap. XXX. 6 H S χ non habent *tot*. Tum in χ *consilium*.—7 *Reges* non est in χ.—8 H ψ *Hæc quæ vox*; et H χ ψ *nunquam*.—9 Ms. Paris. Lall. Ern. Schutz. et Orell. *quis audiret ... vellent*, ut Pantagathus volebat. *Vellent* quoque habent H S χ ψ, edd. Rom. Junt. Hervag. Ceteri *quis auderet* ...

NOTÆ

set insonti regi suum eripere bonum; bonum vero reipublicæ coactam de bonis illius pecuniam in ærarium inferre. Id autem a Catone fieri optatius fuit, utpote viro probo, quam ab alio quovis, cujus non tanti fieret integritas.

[u] *Superiore anno*] Hoc anno, quo Cæsar consul fuit, nihil more majorum actum est: unde iratus Cato senatu abstinuit.

[x] *Sententia sua condemnata*] Catonis sententia fuit, ut conjurati morte damnarentur; quam secutus est senatus: quare qua lege Clodii damnatus est Cicero, damnatus est senatus et Cato.

[y] *In socios*] Conqueri debuerunt consules de sociis Pessinuntiis vexatis, de Ptolemæo et Deiotaro male tractatis, de Byzantio, libera civitate offensa, cujus exules restituit Clodius.

Digitized by Google

crimine, patriæ nomine[z] laborantem, non modo stantem non defenderant,[1] sed ne jacentem quidem protexerant? Cesseram,[2] si alienam a me plebem fuisse vultis, quæ[3] non fuit, invidiæ; si commoveri omnia videbantur, tempori; si vis suberat,[4] armis; si societas, magistratuum pactioni;[a] si periculum civium, reipublicæ. 65. Cur, cum de capite civis (non disputo, cujusmodi civis) et de bonis proscriptio[5] ferretur, cum et sacratis legibus[b] et XII tabulis[c] sancitum esset, ut neque privilegium[d] irrogari liceret, neque[6] de capite,[e] nisi comitiis centuriatis, rogari, nulla vox est audita consulum? constitutumque est illo anno, quantum in illis duabus hujus imperii pestibus[f] fuit, jure posse, per operas concitatas,[i] quemvis civem nominatim, tribuni plebis concilio,[7] ex civitate exturbari?[8] 66. Quæ vero[9]

[i] *Per suffragia servorum.*

vellet.—10 H S χ ψ *quærere.*—1 χ *defenderent.* Ern. e conjectura cum Schutz. *defenderant* . . . *protexerant.* Ceteri *defenderunt* . . . *protexerunt.*—2 χ *Cessaram.*—3 H χ *qua.* Mox, pro *commoveri* H χ ψ *quo moveri.*—4 χ *si jus susceperat.*—5 χ ψ, Ven. 1483. Junt. Hervag. *proscripti.* Mox, H. S χ *sacris legibus.*—6 ‘ *Neque* . . . *neve* H S χ ψ, Rom. Ven. utraque, Junt. *neve* . . . *neve* Lamb. Verum videtur *ut ne priv.* . . . . *neve.*’ Orell.—7 Edd. ante Ald. cum Ern. et Schutz. *concilio.* Ceteri *consilio.*—8 *Perturbari* S χ et edd. ante Naug. unde Garaton. conjecit *proturbari.*—9 Pro *vero* H χ habent *cum,*

NOTÆ

[z] *Patriæ nomine*] Laborabat Cicero, quia patriam defenderat contra Catilinam, et alios conjuratos, quem tueri debuerunt consules: ergo minus regem Cyprium tuebantur.

[a] *Magistratuum pactioni*] Pepigerant fœdus inter se consules et tribunus mercede provinciarum, ut consules provincias haberent a tribuno, tribunus ut Ciceronem ejiceret.

[b] *Sacratis legibus*] Sacratas leges tulit Junius Brutus tribunus plebis A. U. C. 240.

[c] *Et XII tabulis*] Decem tabulæ leges sunt, quæ a decemviris perlatæ sunt, et in duodecim tabulis æreis incisæ, unde et nomen habuerunt. Leges autem illæ in omni ratione juris præcipuam auctoritatem habuerunt.

[d] *Privilegium*] Privilegium jussum est populi aut plebis, rogante magistratu, non generale, neque de universis civibus, sed de singulis conceptum, ut de imperio Cn. Pompeii, de Ciceronis reditu.

[e] *Neque de capite*] Cum agitur de cive aut bonis illius, nihil contra eum decerni potest, nisi comitiis centuriatis. De iis dictum est in orat. pro Mur. § 1. not.

[f] *Illis duabus pestibus*] Coss. Gabinium et Pisonem pestes appellat, quia omnia violari in republ. permittebant, expelli cives, &c.

Digitized by Google

promulgata[g] illo anno fuerunt? quæ promissa multis?[h] quæ conscripta? quæ sperata?[10] quæ cogitata? quid dicam? qui locus orbis terræ jam non erat alicui destinatus? cujus negotii publici cogitari, optari, fingi curatio[c] potuit,[1] quæ non esset attributa atque descripta?[d] [*p.* 18.] quod genus imperii, aut quæ provincia,[2] quæ ratio auferendæ aut conflandæ[e][3] pecuniæ non reperiebatur? quæ regio orave terrarum erat latior, in qua non regnum aliquod statueretur?[4] quis autem rex, qui illo anno non aut emendum sibi, quod non habebat, aut redimendum, quod habebat,[5] arbitraretur? quis provinciam, quis pecuniam, quis legationem ab senatu petebat? Damnatis de vi,[i] restitutio; consulatus petitio ipsi illi populari sacerdoti[k] comparabatur. Hæc gemebant boni, sperabant improbi, agebat tribunus plebis, consules adjuvabant.

XXXI. 67. Hic, aliquanto[6] serius, quam ipse vellet, Cn. Pompeius,[l] invitissimis iis,[7] qui mentem optimi ac fortis-

[c] *Administratio.* [d] *Concessa et distributa.* [e] *Conquirendæ.*

et T *non*. Deinde, Franc. *pervulgata*. Postea, H χ *fuerant*.—10 Verba *quæ sperata* in H et S desunt. Pro *cogitata* H et χ *rogitata*. Verba *qui locus . . . descripta* absunt a C T, Franc. Dresd. et ed. pr.—1 *Fingique ratio potuit* Junt. et al. *fingique procuratio potuit* Hervag. *fingique ratio potuit* Med. *fingi ratio doluit* χ.—2 H S χ ψ et Ven. utraque *imp.*, *quæque prov.* In edd. Junt. Hervag. Lamb. *aut* omittitur.—3 Pro *conflandæ* Hervag. Lamb. et al. habent *auferendæ*; Mss. pauci, ed. Med. Junt. Grut. *flandæ*.—4 Verba *quæ regio . . . statueretur* absunt a C et T. Mox, pro *autem* H S χ ψ habent *hic*. Post *rex* C H S T χ addunt *erat*.—5 χ *haberet*.

CAP. XXXI. 6 *Hæc* H χ, et *aliquando* Naug. Lamb. et al.—7 χ *invictissi-*

NOTÆ

[g] *Promulgata*] Promulgare legem nihil aliud est, quam populo per trinundinum legem ferendam proponere.

[h] *Quæ promissa multis*] Per effectorum conglobationem agit in acta consulum.

[i] *Damnatis de vi*] Leges vetabant eos, qui de vi damnati erant, restitui in pristinum statum. Pœna autem non alia, quam exilio puniebantur.

[k] *Populari sacerdoti*] Clodium sacerdotem appellat, quia in operta Bonæ Deæ, libidinis causa, penetravit: popularem vero, quia unice populo placere voluit.

[l] *Cn. Pompeius*] Excusat Pompeium, quod a principio nefariis Clodii consiliis non obstiterit: nam ut Cæsari satisfaceret suorum actorum dissolutionem metuenti, Clodium furere in Ciceronem passus est.

Digitized by Google

simi viri, suis consiliis, fictisque[8] terroribus a defensione meæ salutis averterant, excitavit illam suam non sopitam,[9] sed suspicione aliqua retardatam consuetudinem reipublicæ bene gerendæ. Non est passus ille vir, qui sceleratissimos cives,[m] qui acerrimos[10] hostes, qui maximas nationes,[n] qui reges, qui gentes feras atque inauditas, qui prædonum[o] infinitam manum, qui etiam servitia[1] [p] virtute victoriaque domuisset; qui omnibus bellis terra marique compressis,[2] imperium populi Romani orbis terrarum terminis definisset, rempublicam everti scelere paucorum; quam ipse non solum consiliis,[3] sed etiam sanguine suo sæpe servasset: accessit ad causam publicam: restitit auctoritate sua reliquis rebus:[q] de præteritis questus est.[4] Fieri quædam ad meliorem spem inclinatio[f] visa est. 68. Decrevit senatus frequens de meo reditu Kalendis Jun.[5] dissentiente nullo, referente L. Ninnio,[6] [r] cujus in mea causa

[f] *Mutatio.*

mis iis. Verba *ac fortissimi* non sunt in C et T.—8 Edd. vett. *cons. ac fictis.* —9 *Solitam* C T: *solutam* ed. pr. Ascens. et Hervag. *insolitam* Franc. Med. Rom. Ven. 1483. Junt. Naug.—10 *Acerbissimos* Franc. *asperrimos* χ, Rom. Ven. utraque, Junt.—1 C *qui non serv.* T *qui serv.*—2 ψ *compressit.*—3 χ *cum filiis.* Mox, C T, Ald. Hervag. *sang. suo sæpe defendisset; accessit, &c.* sic etiam Franc. nisi quod *sæpe* omittat.—4 Naug. Lamb. *questus est de præteritis.* In C T, Franc. Dresd. et ed. pr. omittuntur verba *reliquis rebus: de præt. questus est.* In χ *reliquis* tantum deest.—5 H *Junii:* T *Jan.*—6 C

NOTÆ

[m] *Sceleratissimos cives*] Domuit Carbonem, Domitium, Q. Sertorium: primum in Sicilia, secundum in Africa, tertium in Hispania, qui omnes rebelles erant patriæ.

[n] *Maximas nationes*] Domuit Hierbam, Mithridatem, Tigranem, et plurimas alias nationes; quæ ei aditum negaverant, dum Mithridatem insequeretur, eas adjecit imperio Rom. De quibus vide orat. pro lege Manilia.

[o] *Prædonum*] Piratarum bellum confecit undequinquagesimo die, quo lege Gabinia ei delatum est.

[p] *Servitia*] Domuit reliquias servorum, qui, Spartaco duce, Italiam populabantur: quatuor enim et septuaginta gladiatores Capuæ ex ludo Lentuli profugerunt, et congregata servorum multitudine, Crixo et Spartaco ducibus, bello excitato, Claudium Pulchrum legatum et P. Varinium prætorem vicerunt: eosdem item prælio fractos Appianus et Plutarchus tradidit.

[q] *Reliquis rebus*] Restitit rebus aliis omnibus quas Clodius meditabatur.

[r] *L. Ninnio*] Alii legunt *L. Mummio*, qui tribunus plebis tum erat.

Digitized by Google

nunquam fides virtusque contremuit. Intercessit Ligus iste,[s] nescio qui, additamentum[7][t] inimicorum meorum. Res[8] erat et causa nostra eo jam[9] loci, ut erigere oculos, et vivere videretur. Quisquis erat, qui aliquam partem in meo luctu sceleris Clodiani attigisset, quocumque venerat, quod judicium cumque subierat, damnabatur.[10] Inveniebatur nemo, qui se suffragium de me tulisse confiteretur. Decesserat ex Asia[1][u] frater meus magno squalore, sed multo etiam majore mœrore. Huic ad urbem venienti tota obviam[2] civitas cum lacrymis gemituque processerat: loquebatur liberius senatus: concurrebant equites Romani: Piso ille, gener meus,[3] cui fructum pietatis suæ[4] neque ex me, neque a populo Romano ferre licuit, a propinquo suo[x] socerum suum flagitabat: omnia senatus rejiciebat,[y] nisi de me primum[5] consules retulissent. XXXII. 69. Quæ cum res jam manibus[6] teneretur;[z] et[7] cum consules provin-

[z] *Prope esset confecta.*

Nunio: H *Ninio,* sed in marg. *ninio:* S *Mimmio:* T *Munio:* χ et edd. pleræque ante Lamb. *Mummio:* ed. pr. *Mimio.* ' Pall. nostri, præter nonum, inclinant ad *Mimium* aut *Mumium,* aut sane *Numium.*' Grut. Pro *cujus* H S χ habent *cui.*—7 Orell. conjecit *auctoramentum.* Verba *Intercessit Ligus . . . consules retulissent* absunt a C T, Franc. Dresd. et ed. pr.—8 ψ *Rem.*—9 H S χ ψ et edd. ante Hervag. non agnoscunt *jam.* Mox, in ψ *eligere oculos.*—10 χ ψ *sibi, erat damnab.* Manutius conjecit legend. *subierat, repellebatur, damnab.*—1 S ψ *Discesserat,* et H S χ ψ *ab Asia.*—2 H χ *obvia.*—3 Lamb. *meæ* omittit.—4 χ *piet. meæ.* Tum, *neque a me* Car. Steph. et Lamb. 1566.—5 H S χ ψ *primo.*

CAP. XXXII. 6 ψ *Quæ enim res,* et T *jam in manibus.*—7 H S χ et nonnul-

NOTÆ

[s] *Ligus iste*] Ælium Ligurem designat, qui hoc sibi nomen ex antiqua Æliorum familia assumserat; quem tamen ostendit in Liguria natum esse.

[t] *Additamentum*] Is se ad Clodium et ad Ciceronis inimicos adjunxerat.

[u] *Ex Asia*] Minorem Asiam Q. Cicero proconsul administraverat, ex qua aliquanto post fratris discessum rediit.

[x] *A propinquo suo*] A Pisone consule, qui propinquus erat, repetebat Ciceronem exulem.

[y] *Senatus rejiciebat*] Statim atque Mummius de Cicerone revocando retulit, frustra Ligo intercedente, ut scribit Plutarchus, Pompeius se accusans, quod Ciceronem prodidisset, de illius reditu, amicorum opera adjutus, agere cœpit. Resistente frustra Clodio, placuit senatui nihil in republica decernere, nulla de re agere, nisi Cicero ab exilio revocaretur.

Digitized by Google

ciarum pactione[z] libertatem omnem perdidissent, qui cum in senatu, privatim,[8] ut de me sententias dicerent, flagitabantur, legem illi se Clodiam timere[a] dicebant: cum hæc non possent jam diutius sustinere,[9] initur consilium de interitu Cn. Pompeii; quo patefacto, ferroque deprehenso,[b] ille inclusus domi tamdiu fuit, quamdiu inimicus meus[c] in tribunatu. De meo reditu octo tribuni promulgarunt.[h] [10] Ex quo intellectum est, mihi absenti crevisse amicos, in ea præsertim fortuna, in qua nonnulli etiam, quos esse putaveram, non erant; sed eos voluntatem semper eandem, libertatem non eandem[1] semper habuisse: nam ex novem tribunis,[2] quos tunc habueram, unus, me absente, defluxit,[i] qui cognomen sibi ex Æliorum imaginibus[3] [d] arripuit, quo magis nationis ejus esse, quam generis, videretur. 70. Hoc

[h] *Proposuerunt.* [i] *Recessit.*

læ edd. vett. non habent copulam. Verba *et cum consules . . . diutius sustinere* non sunt in C et T.—8 H S χ et edd. ante Manut. *privati.* Vid. Nott. Varr. Pro *dicerent* Schutz. e conjectura Garatoni recepit *rogarent;* Wolf. suspicabatur legend. *dicere liceret:* quidam, teste Orell., legi maluerunt *ut sententias darent.* Aliquis ap. Lamb. *cum* (omisso *qui*) *in senatu permulti, ut sententias dicere liceret, flagitabant.*—9 Manut. *sustineri.* Deinde, H *initum:* ψ *initus.*—10 χ *promulgarent.* Ante *mihi absenti* Car. Steph. Lamb. Schutz. et Orell. e conjectura Manutii addiderunt *non.* Pro *crevisse* quidam ap. Orell. *decrevisse.* Totus locus suspectus erat Ernesto. Verba *Ex quo intell. est . . . fidem convertissent* absunt a C T, Franc. Dresd. et ed. pr.—1 Pro verbis *libertatem non eandem* in χ tantum legitur *non.*—2 H S χ *ex octo trib.* Mox, Ern. suspicabatur *tunc* delend., vel legend. *ante.*—3 H *ex aliorum imag.* χ *ex aliis imag.* Deinde, pro *quo* χ habet *quod ;* ψ *quos.* Schutz. e conjectura Ursini recepit *quo magis nationis ejus esse, quam generis.* Vid. Nott. Varr.—

NOTÆ

[z] *Provinciarum pactione*] Consules Piso et Gabinius suas provincias a populo, non a senatu, ut moris erat, obtinuerant.

[a] *Legem Clodiam timere*] In illa lege illud continebatur, ne quis de Ciceronis reditu referret, ne quis decerneret, ne disputaret, ne loqueretur, ne pedibus iret in sententiam, neve scribendo adesset.

[b] *Ferroque deprehenso*] Collocatus est quidam Clodii libertus nomine Damnio in insidiis ad vestibulum templi Castoris, qui deprehensus fuit cum sica ad interficiendum Pompeium.

[c] *Inimicus meus*] Quamdiu Clodius tribunus fuit, tamdiu Pompeius domi suæ delituit,

[d] *Æliorum imaginibus*] Ælia gens nobilis imagines habuit, ex qua gente sibi nomen assumsit Stalenus; qui, cum Ligur esset, credidit hoc cognomine nationem suam celare. Ligures autem fallaciarum et superbiæ nomine pessime audiebant.

Digitized by Google

igitur anno, magistratibus novis designatis,[e] cum omnes boni omnem spem melioris status in eorum fidem convertissent;[a] princeps[4] P. Lentulus,[f] auctoritate ac sententia sua,[5] Pisone et Gabinio repugnantibus, causam suscepit, tribunisque plebis octo referentibus,[g] præstantissimam de me sententiam dixit. [*p.* 19.] Qui cum ad gloriam suam, atque ad amplissimi[6] beneficii gratiam magis pertinere videret, causam illam integram ad suum consulatum reservari, tamen rem talem per alios citius, quam per se tardius confici malebat. XXXIII. 71. Hoc interim[7] tempore[h] P. Sextius, judices, designatus, iter ad C. Cæsarem[i] pro mea salute suscepit. Quid egerit, quantum profecerit, nihil ad causam. Equidem existimo, si ille (ut arbitror) æquus nobis[8] fuerit, nihil ab hoc profectum: sin iratior,[9][k] non multum: sed tamen sedulitatem atque integritatem hominis videtis. Ingredior jam in Sextii tribunatum: nam hoc primum iter designatus[l] reipublicæ causa[10]

[a] *Speravissent meliorem statum ex eorum probitate.*

4 Post *princeps* C T addunt *etiam.*—5 In H et χ *sua* deest.—6 χ *amplissimam.* Verba *Qui cum ad gloriam* . . . *confici malebat* absunt a C T, Franc. Dresd. et ed. pr.

CAP. XXXIII. 7 C *iterum.* Pro *judices,* quod in T deest, H S χ ψ, Franc. Dresd. ed. pr. Ven. 1483. Junt. habent *judex.* In ed. Car. Steph. legitur *judices, tribunus designatus.*—8 *Nobis* non est in χ. Pro *fuerit* Ms. Ursini exhibet *fuerat.* Verba *Equidem existimo* . . . *causa suscepit* absunt a C T, Franc. Dresd. et ed. pr.—9 χ *ratio.*—10 In H *causa* omittitur. Verba *Ingredior jam*

NOTÆ

[e] *Magistratibus novis designatis*] Anno urbis 695. designati sunt in annum sequentem consules P. Lentulus Spinther et Q. Metellus Nepos: tribuni vero plebis T. Annius Milo, P. Sextius, C. Sestilius, M. Cispius, T. Fadius, M. Curtius, C. Messinius, Q. Fabricius, Sex. Attilius Serranus, et Numerius Quintius.

[f] *Princeps P. Lentulus*] Hic princeps dicitur Lentulus, quia primus omnium censuit revocandum esse Ciceronem.

[g] *Tribunis referentibus*] Jus fuit tribunis ad senatum referre de republica.

[h] *Hoc interim tempore*] Aggreditur jam de Sextii tribunatu dicere, ut ad suam defensionem, quæ est de vi, perveniat.

[i] *Ad C. Cæsarem*] Tunc Cæsar erat in Galliis, quas administrabat.

[k] *Sin iratior*] Cæsar Ciceroni subiratus videbatur, quod in judicio quodam deplorans reipublicæ statum, eum læserat.

[l] *Designatus*] Statim atque Sextius tribunus designatus est, iter in Gal-

suscepit. Pertinere et ad concordiam civium putavit, et ad perficiundi [1] facultatem, animum Cæsaris a causa non abhorrere.

Abiit ille annus.[m] Respirasse [2] homines videbantur, nondum re, sed spe [3] reipublicæ recuperandæ. Exierunt malis ominibus [4] [n] atque execrationibus [o] duo vulturii [p] paludati; [q] quibus utinam ipsis [5] evenissent ea, quæ tum homines precabantur! neque nos [r] provinciam Macedoniam cum exercitu, neque equitatum in Syria, et cohortes optimas,[s] perdidissemus.[6] 72. Ineunt magistratum [t] tribuni

in *Sextii . . . causa suscepit* Schutz. uncis inclusit. Pro *Pertinere et* in T legitur *Pertinet sed.* C et Franc. copulam omittunt.—1 χ *putare, et ad perficiendum.*—2 C T, Franc. *respirare.*—3 ψ *nondum rep., sed spei.* Tum, Lamb. *republica recuperata.*—4 C T χ *omnibus.*—5 H χ *se ipsi.*—6 C T, Franc. Dresd. et ed. pr. non habent verba *neque nos provinciam . . . perdidissemus.* Mox, pro verbis *tribuni plebis* C T, Franc. et ed. pr. exhibent *alii.* In Dresd. legitur *magistr., qui omnes alii se de me, &c.* Pro *qui* χ ψ habent *quod,* et pro *se de* iidem *sæpe.* Edd. vett. omittunt *se.* In Ms. C *me* deest. Denique, C *pro-*

NOTÆ

liam pro Cicerone ad Cæsarem suscepit.

[m] *Abiit ille annus*] Quo fuere consules Piso et Gabinius, tandem ille annus effluxit.

[n] *Malis ominibus*] Omen quoddam est præsagium ex hominum vocibus collectum: nam a captantibus omina pueri foras in vicum mittebantur, qui prætereuntium voces aucuparentur, easque domum referrent, ex quibus omina colligebant.

[o] *Execrationibus*] Cum abibant in provinciam consules, solebat eos populus cum amicis ex Capitolio ad portas civitatis deducere. Faustis eos acclamationibus et ominibus prosequebantur amici, inimici vero precibus detestabantur: hæc porro preces diræ seu execrationes dicebantur.

[p] *Duo vulturii*] Vultures appellat Pisonem et Gabinium, quasi mali ominis aves.

[q] *Paludati*] Profecturi in provincias consules et prætores, vota nuncupabant in Capitolio, unde paludati discedebant. Paludamentum autem genus fuit vestis, qua imperatores utebantur, aliique milites in castris.

[r] *Neque nos*] Si mala quæ ipsis omnes apprecabantur, evenissent, nunquam venissent in provincias; et Piso non vendidisset Thracibus ac Dardanis pacem, neque his Macedoniam vexandam permisisset, neque fame exercitum perdidisset; neque Gabinius equitatum amisisset.

[s] *Cohortes optimas*] Cohortes peditum fuerunt, sicut turmæ equitum. Cohors continebat tres manipulos, unum principum, alterum hastatorum, tertium triariorum. Vide plura de iis in orat. pro Marcello.

[t] *Ineunt magistratum*] Quarto Idus Decembres illi tribuni, de quibus dictum est superius, magistratum inierunt.

Digitized by Google

plebis, qui omnes se de me promulgaturos confirmarant. Ex his princeps emitur[7] ab inimicis meis is,[8] quem homines, in luctu irridentes, Gracchum vocabant;[u] quoniam[9] id etiam fatum civitatis[x] fuit, ut illa[10] ex vepreculis extracta nitedula[y] rempublicam conaretur arrodere.[1] Alter vero, non ille Serranus[z] ab aratro, sed ex deserto[a] Gavi Oleli horreo calatis granis,[2] in Calatinos Attilios[b] insitus, subito nominibus in tabulas relatis,[3][c] nomen suum de tabula sus-

mulgatores, et C H T *confirmarunt*: χ *confirmant*.—7 χ *emittitur*: Franc. *eruitur*.—8 C et T non habent *is*.—9 χ *quod*. Deinde, χ ψ *factum*.—10 χ *ut ille*: T *ne illa*. Tum, *vepretulis* C H S χ et al. Pro *nitedula* T ψ *in cedula*; al. *nicedula*.—1 C *conarentur*, et χ *abrodere*. Verba *Alter vero . . . tabula sustulit* non sunt in C T, Franc. Dresd. et ed. pr.—2 Mss. ap. Lamb. *Gavio Lælior ea colatis ganis*; al. *ganiis*; al. *granis*: unde ipse conjecit legend. *Gaviani Atilii horreo, et calatis Gaviis*, vel *Gavii Atilii horreo calathis Gavianis*. Pal. 9. habet *gravi leliore a calatis gravis*: Ms. Vict. *gravi lætior ea calatis gaviis*: Gembl. *gavi oleli orea calathis granis*: Junt. *Gavi et Leli horreo calatis granis*. Perizonius, Animadv. Hist. cap. 1. sic correxit, *Gavii Cæpionis horreo, calatis granis*. Manut. Grut. et omnes edd. seqq. dederunt *Gavi* (vel *Gavii*) *Oleli horreo calatis granis*, e conjectura Pantagathi. Pro verbis *Gavi Oleli horreo* H S habent *gavioleliorea*, cum asterisco in margine; χ *gaviolæ liorea*: pro *granis* χ ψ *gravis*. Grut. conjecit *Calavii Ofelli horreo calatis granis*. Mox, pro *Atilios* Gembl. et ed. pr. exhibent *at illos*; H S, Ven. 1483. *atque illos*; Junt. *atque Lelios*. Viri docti hunc locum esse corruptum dicunt.—3 χ *relictis*.—

NOTÆ

[u] *Gracchum vocabant*] Ironia est. Gracchus Quintiæ gentis, et Semproniæ cognomen fuit: significat autem Numerium Quintium, cujus pater se filium Tiberii Gracchi venditabat.

[x] *Fatum civitatis*] Ridet hominem; ut enim Tiberius Gracchus, tribunus plebis, evertit rempublicam seditionibus, sic iste Numerius Quintius, tribunus plebis, evertere rempublicam conatus est.

[y] *Nitedula*] Nitedula musculi species est: facete autem id dictum est de infimæ sortis homine, qui sic virum dignitate insignem lædere conatur, ut nitedulæ arbores corrodunt.

[z] *Serranus*] C. Attilius Serranus dictus est, ex eo quod serentem invenerunt: at istius in horreo tam pauca erant grana, ut calari, id est nominari, possent: unde Calatinus dictus est.

[a] *Sed ex deserto*] Iste Serranus tribunus plebis, qui a Clodianis emtus est, non a Serrano præstantissimo illo homine, cujus cognomen refert, originem traxit; sed, cum Gavi cujusdam Oleli filius esset, ab inope et vacuo patris horreo in Attiliam familiam per adoptionem transiit: quod quasi jure quodam factum est; nam cum in deserto illo Gavi horreo ita pauca grana essent ut calarentur, id est numerarentur, merito hic ejus filius a calatis granis, in eam familiam, quæ Calatini cognomen habet, insitus est.

[b] *Attilios*] E gente Attiliorum fuere Calatini.

[c] *Nominibus in tabulas relatis*] Qui

Digitized by Google

tulit. Veniunt kalendæ Januarii: 4 [d] vos hæc melius scire potestis: [e] equidem audita dico: quæ tum frequentia senatus,[f] quæ expectatio populi, qui concursus legatorum ex Italia cuncta, quæ virtus, actio, gravitas P. Lentuli consulis fuerit, quæ etiam collegæ ejus [g] moderatio de me; qui cum inimicitias sibi mecum ex reipublicæ dissensione 5 susceptas esse dixisset, eas se patribus conscriptis, dixit, et temporibus reipublicæ permissurum. XXXIV. 73. Tum princeps [h] rogatus sententiam L. Cotta, dixit 6 id, quod dignissimum republica 7 fuit, nihil de me actum esse jure, nihil more majorum, nihil legibus: non posse quenquam de civitate tolli sine judicio: de capite non modo 8 ferri, sed ne judicari quidem posse, nisi comitiis centuriatis: [i] vim fuisse illam,[k] flammam quassatæ 9 reipublicæ perturbato-

4 Garaton. et Orell. *Januariæ*. Ceteri *Jan.* vel *Januarii*. Verba *vos hæc melius scire pot.; equidem aud. dico* non leguntur in C T, Franc. Dresd. et ed. pr. —5 ψ *dissessione*. Pro verbis *se patribus conscriptis* H S χ habent *sæpe*. Tum, H, Junt. Lamb. *et temp. et reipublicæ*. Pro *permissurum* Lamb. legi maluit *remissurum*. In C T, Franc. Dresd. et ed. pr. omittuntur verba *qui concursus legatorum . . . temp. reip. permissurum.*

CAP. XXXIV. 6 ψ *Cottæ*, et C T χ *edixit*.—7 C *reip.*—8 χ *de cap. nemo modo*. Mox, pro *quidem* H χ *quenquam*. Schutz. e conjectura edidit *de cap. non modo judicari, sed ne ferri quidem*.—9 H S *quæsitæ*. Tum, *perturbato undi-*

NOTÆ

in familiam novam adoptabantur, nomina sua in censorum tabulas referebant. Ut primum igitur locuples factus est per illam adoptionem, nomen suum de creditorum tabula sustulit, ære alieno dissoluto: nisi potius tabulam auctionariam significet, quæ de illius proscriptis bonis fixa erat.

[d] *Veniunt kalendæ Januarii*] Kalendis Januariis P. Lentulus Spinther et Q. Metellus Nepos consulatum inierunt, anno urbis 696.

[e] *Hæc melius scire potestis*] Quia tum absens et in exilio erat Cicero, non ita quæ tum gesta sunt, ac judices, qui præsentes erant, nosse potuit.

[f] *Frequentia senatus*] Quadringenti et decem senatores, magistratusque omnes affuerunt, cum de Cicerone revocando relatum est.

[g] *Collegæ ejus*] Metellum Nepotem indicat, qui cum Pub. Clodii frater esset ex matre, et inimicus Ciceronis et tribunus plebis consulatu abeuntem concionis habendæ potestate privavisset, tamen Lentulo referente, cum eo absente rediit in gratiam.

[h] *Princeps*] Princeps senatus dicebatur, qui primus a censoribus nominabatur.

[i] *Comitiis centuriatis*] De comitiis illis dictum est in orat. II. de lege Agr. § 27. not. in quibus tantum de civis capite fas erat judicare.

[k] *Vim illam*] Vis quæ a Clodio contra Ciceronem excitata est, quasi

Digitized by Google

rumque temporum, jure judiciisque sublatis: magna rerum[l] perturbatione[10] impendente, declinasse[1] me paululum, et, spe reliquæ tranquillitatis, præsentes fluctus tempestatemque[2] fugisse. Quare, cum absens rempublicam non minus magnis periculis, quam quodam[3] tempore præsens[m] liberassem, non restitui me solum, sed etiam ornari a senatu decere. Disputavit etiam multa prudenter, ita de me[4] illum amentissimum et profligatissimum hostem pudoris et pudicitiæ scripsisse quæ scripserat,[5] iis verbis, rebus, sententiis, ut, etiamsi jure[6] esset rogatum,[l] tamen vim habere non posset: quare me, qui nulla lege[7] abessem, non restitui lege, sed revocari senatus auctoritate oportere. 74. Hunc,[8] nemo erat, quin verissime sentire diceret.[9] Sed post eum rogatus Cn. Pompeius, approbata laudataque Cottæ sententia,[10] dixit, sese otii mei causa, ut omni populari concitatione defungerer,[m] [1] censere, ut ad senatus auctoritatem populi quoque Romani beneficium erga me adjungeretur. Cum omnes certatim, aliusque alio[2] gravius atque ornatius de mea salute dixisset,[3] fieretque sine

[l] *Perlatum.*

[m] *Ut essem expers omnis periculi.*

---

que tempore C H T χ ψ, Franc. Dresd. et edd. ante Hervag.—10 *Permutatione* C T, Franc. Dresd. Ald. Naug. Car. Steph. Mannt. Græv. Lall. et Orell. *commutatione* Lamb. *perturbatione* ceteri.—1 χ *inclinasse.* Tum Lamb. *paulum.* Postea, C *reliqua.*—2 Franc. Dresd. et ed. pr. *tempestatesque.*—3 χ *quondam.*—4 Idem Ms. *ita a me.*—5 C H T χ ψ, Rom. Ven. 1480. Junt. Lamb. *scripsisset.*—6 C *etiam sine jure.* Mox, idem Ms. *non possem*: Franc. Dresd. et ed. pr. *non posse.*—7 *Lege* abest a C T, Franc. Dresd. et ed. pr. non improb. Grævio. Deinde, C *obessem*: Franc. Dresd. et ed. pr. *abesse.* —8 Pro *Hunc* T, Franc. Dresd. et ed. pr. habent *Homo.*—9 ψ *deberet.* In C T et ed. Hervag. deest *Sed.*—10 *Sententiam Cottæ laudavit et approbavit* C T: *approbavit laudavitque Cottæ sententiam* Franc. Dresd. et ed. pr.—1 χ *defringier.* Pro *ut* H habet *et*; ψ *aut.* Pro verbis *ad senatus auct. . . . adjungeretur* in H et S legitur *ad senatum non ad se referri jussit.* Verba *sese otii mei causa . . . adjungeretur* absunt a Franc. Dresd. et ed. pr.—2 Car. Steph. Lamb. et Orell. *alius alio.*—3 Pro *dixisset* Rom. Ven. utraque, Junt. Hervag.

NOTÆ

flamma fuit reipublicæ perturbatæ.

[l] *Magna rerum*] Nisi Cicero abliisset, impendebat civile bellum reipublicæ, quod cum Clodio, cum consulibus et Cæsare gerendum fuisset.

[m] *Quodam tempore præsens*] Intelligit tempus quo Catilinæ seditionem exstinxit, cui similis reipublicæ impendebat.

Digitized by Google

ulla varietate discessio;[n] surrexit, ut scitis,[4] Attilius hic Gavianus: nec ausus est, cum esset emtus, intercedere; noctem sibi ad deliberandum postulavit.[o] Clamor senatus,[p] querelæ, preces, socer ad pedes[q] abjectus. Ille se affirmare, postero die moram nullam esse facturum. Creditum est: discessum est. Illi interea deliberatori merces, longa interposita nocte, duplicata est. Consecuti dies pauci[r] omnino Januario mense, per quos senatum haberi liceret; sed tamen actum nihil, nisi de me.

XXXV. 75. Cum omni mora, ludificatione, calumnia, senatus auctoritas impediretur, venit tandem[5] concilii de me agendi dies, VIII kalendis Febr. Princeps rogationis,[s] vir mihi amicissimus, Q. Fabricius, templum[t] aliquanto[6] ante lucem[u] occupavit. [*p.* 20.] Quietus eo die Sextius,[7]

et Orell. habent *dixissent*. Pro verbis *dixisset fieretque* usque ad *auctoritas impediretur* in ψ tantum legitur *dixissent*, in C H S T χ *sine ulla varietate dixissent*, in Franc. Dresd. et ed. pr. *dixisset sine ulla varietate*.—4 Hervag. Lamb. *sciatis*.

CAP. XXXV. 5 In C H S T, Franc. Dresd. et ed. pr. deest *tandem*. Tum, *consilii* Franc. Junt. Hervag. Nang. Vocem *concilii* de sententia Garatoni et Ernesti Orellius uncis inclusit. In Lamb. ed. 1566. legitur *venit tandem in comitio de me agendi*. Abramius conjecit legend. *concilii de me habendi*. Pro *VIII* C T habent *nonus*, et Junt. *nono*. Porro, Ern. *kalendis*: alii *kal.* vel *kalendas*. Denique, Junt. *Februarii*.—6 Franc. *C. Fabricius*, et T *tem-*

NOTÆ

[n] *Fieretque discessio*] Omnes senatores ibant in partem eorum, qui reditum Ciceronis postulabant: qui enim aliter sentiebant, in aliam partem transibant.

[o] *Ad deliberandum postulavit*] Licet tribunis fas esset intercedere, et tempus ad deliberandum postulare, tamen illius spatium poterat a senatu circumscribi.

[p] *Clamor senatus*] Clamor factus est a senatu contra tribunum indignante.

[q] *Socer ad pedes*] Moris id fuit apud antiquos, cum supplicarent, ut ejus, quem precarentur, caput, manum dextram, et genu contingerent. Socer autem Attilii, Cn. Oppius, ad generi sui pedes abjectus est.

[r] *Dies pauci*] Nec a Kalendis Januarii ad XVIII Kal. Febr. quotidie senatum habere fas est, propter dies comitiales; nec unquam ad VIII kal. Feb. propter legem Pupiam. Cic. Epist. ad Fam. I. 4. et ad Q. Fratr. II. 11.

[s] *Princeps rogationis*] Q. Fabricius princeps rogationis de Ciceronis reditu dicitur, quia prior rogationem tulit de illo, cui omnes alii magistratus subscripserunt.

[t] *Templum*] Per templum rostra intelligit, quia omnis locus auguriis consecratus templum dicebatur.

[u] *Ante lucem*] Occupavit rostra ne

Digitized by Google

is, qui est de vi reus: actor hic defensorque causæ meæ, nihil progreditur, consilia expectat inimicorum meorum. Quid illi,[8] quorum consilio P. Sextius in judicium vocatur? quo se pacto gerunt?[9] Cum forum,[x] comitium,[y] curiam,[z] multa de nocte, armatis hominibus ac servis plerisque[10] occupavissent, impetum faciunt in Fabricium, manus afferunt, occidunt nonnullos, vulnerant multos. 76. Venientem in forum, virum optimum et constantissimum, M. Cispium, tribunum plebis, vi depellunt; cædem in foro maximam faciunt:[1] universique, destrictis gladiis et cruentis, in omnibus fori partibus, fratrem meum, virum optimum, fortissimum, meique amantissimum, oculis[2] quærebant, voce poscebant: quorum ille telis libenter, in tanto luctu, ac desiderio mei, non repugnandi,[3] sed moriendi causa corpus obtulisset suum, nisi suam vitam ad spem mei reditus reservasset.[4] Subiit tamen vim illam nefariam consceleratorum latronum: et, cum ad fratris salutem a populo Romano deprecandam[5] venisset, pulsus e rostris,[a]

plum aliquantulum.—7 Al. *Sestius.*—8 χ *illorum.*—9 *Quo se spectato ger.* C H S χ: *quo se spectatum ger.* Franc. Dresd. et ed. pr.—10 Gulielmius suspicabatur *operisque* legend.—1 Verba *Venientem in forum . . . max. faciunt* absunt a C H S T χ ψ, Franc. Dresd. et ed. pr. Deinde, *universique districtis* habent C H et nonnullæ edd. vett.—2 Pro verbis *fortissimum . . . oculis*, quæ C H S χ omittunt, in T ψ *oculis* tantum legitur.—3 Schutz. e Ms. Hotomanni recepit *depugnandi.* In C H S T χ, Franc. Dresd. et ed. pr. desunt verba *in tanto luctu . . . moriendi causa.*—4 Post *reservasset* in χ ψ additur *pulsus tamen e rostris in comitio.* Verba *Subiit tamen vim . . . deprec. venisset* in C H S T, Franc. Dresd. et ed. pr. omittuntur.—5 Naug. Manut. Car. Steph. *deprecandumque* cum defectus signo. Lamb. *a P. R. implorandam deprecandamque.* Tum, *pulsus tamen* C H S T, Hervag. 'Fortasse *tandem*,'

NOTÆ

aditu a Clodianis prohiberetur; nam ante lucem agere cum populo legibus fas non erat.

[x] *Forum*] Forum locus et platea fuit, ubi judicia fiebant, agebatur cum populo, et conciones habebantur.

[y] *Comitium*] Comitium locus fuit fori sacratior in faucibus Sacræ Viæ situs. Comitium autem dictum est, quod eo coibant comitiis curiatis, et litium causa.

[z] *Curiam*] Curia Romæ fuit locus, ubi senatus cogebatur; qualis curia Hostilia, Pompeia, et Julia fuit. Curia vero in municipiis et coloniis locus erat, in quo consilium publicum habebatur.

[a] *Rostris*] Rostris, id est, e suggestu ante curiam Hostiliam posito,

Digitized by Google

in comitio jacuit, seque servorum et libertorum[b] corporibus obtexit, vitamque tum[6] suam noctis et fugæ præsidio, non juris judiciorumque defendit. 77. Meministis tum, judices, corporibus civium Tiberim compleri,[7] cloacas[c] referciri, e foro spongiis effingi[a 8] sanguinem, ut omnes tantam illam copiam, et tam magnificum apparatum, non privatum, aut plebeium, sed patricium et prætorium[d] esse arbitrarentur. XXXVI. Nihil, neque[9] ante hoc tempus, neque hoc ipso turbulentissimo die, criminationis esse in Sextium.[10] Atqui vis in foro versata est. Certe: quando enim major? Lapidationes persæpe vidimus: non ita sæpe, sed nimium tamen sæpe gladios: cædem vero tantam, tantos acervos corporum exstructos, nisi forte illo Cinnano atque Octaviano[e] die, quis unquam in foro vidit? qua ex concertatione[1] animorum?[f] Nam ex pertinacia,

[a] *Exprimi.*

ait Orell.—6 In H S T χ, Ven. 1483. Junt. deest *tum*.—7 C et Hervag. *repleri*. In χ deest. Mox, al. *refarciri*. In C H S T χ, Franc. Dresd. et ed. pr. non leguntur verba *e foro .... arbitrarentur*.—8 Edd. nonnullæ ante Lamb. *effundi*.

Cap. XXXVI. 9 *Nihil neque* e Ms. dederunt Lamb. Grut. Ern. Schutz. et Orell. Ceteri *Nihilque neque*. Ern. conjecit legend. *Nihil itaque*, aut simile quid.—10 Naug. Lamb. Grut. *criminamini Sextium:* Abram. ed. *criminandum Sextium:* nonnulli ap. Lamb. *criminationis est in Sext.* Hervag. et Cam. omittunt *esse*, unde Orell. uncis inclusit. Pro *criminationis*, Ern. legi maluit *criminis*. Verba *Atqui vis in foro* usque ad *sanguine saginantur* absunt a C H S T χ, Franc. Dresd. et ed. pr.—1 Lamb. *vidit, sine aliqua conc.*

NOTÆ

unde orationes suas habebant oratores.

[b] *Servorum et libertorum*] Suorum libertorum et servorum, qui pro comitii foribus pernoctarunt, corporibus, Q. Cicero se texit, quia gladios ad eum defendendum non habebant.

[c] *Cloacas*] Cloacæ meatus subterranei fuere, quibus ad Tiberim aqua corrivatur: ex earum structura, ait Dionysius Halicarnassus imperii Romani magnitudinem judicari.

[d] *Patricium et prætorium*] Appium Pulchrum notat, qui et patriciæ gentis erat, et præturam eo anno gerebat. Hic enim eos gladiatores, quos in funere Marci propinqui sui daturus erat, P. Clodio fratri suo commodavit.

[e] *Cinnano atque Octaviano*] Ab illo die, quo Cinna et Cn. Octavius coss. inter se dissidentes, magnam civium stragem ediderunt, (de quo Velleius, lib. II.) nunquam tanta cædes facta est.

[f] *Qua ex concertatione animorum*] Affert hic causas omnes seditionum; vel enim oriuntur illæ ex animorum concertationibus, vel ex tribuno qui contra legem intercedit, vel ex ipso

Digitized by Google

aut constantia intercessoris, oritur sæpe seditio, culpa atque improbitate latoris, commodo aliquo imperitis, aut largitione proposita: oritur ex concertatione magistratuum: oritur sensim ex clamore primum; deinde aliqua discessione [a] [2] concionis: vix, sero et raro ad manus pervenitur: nullo vero verbo facto,[g] nulla concione advocata, nulla lege recitata, concitatam [3] nocturnam seditionem, quis audivit? 78. An verisimile est,[4] ut civis Romanus, aut homo liber quisquam cum gladio in forum descenderit ante lucem, ne de me ferri pateretur, præter eos, qui ab illo pestifero ac perdito cive [h] jampridem reipublicæ sanguine saginantur? Hic jam [5] de ipso accusatore [i] quæro, qui P. Sextium queritur cum multitudine [6] in tribunatu, et cum præsidio magno fuisse, num illo die fuerit. Certe, certe [7] non fuit. Victa igitur est causa reipublicæ, et victa, non auspiciis,[k] non intercessione,[l] non suffragiis; [m] sed vi, manu, ferro: nam, si obnuntiasset Fabricio is prætor, qui se servasse de cœlo [8] dixerat; accepisset respublica [n] pla-

[a] *Dissensione.*

Orell. conjecit *concitatione* legend.—2 Orell. suspicatur *dissensione* legend.—3 Hervag. *nulla lege, tam concitata:* Lamb. *nulla lege promulgata, concitatam.* In Mss. nonnullis et edd. ante Grut. deest *recitata.*—4 Verba *An verisimile est* Lambino suspecta erant.—5 *Saginabantur* Pantagathus, et *Hic etiam* C H S T χ, Franc. Dresd. et ed. pr.—6 Voces *cum multitudine* in Franc. et ed. pr. desunt.—7 *Certe* semel tantum legitur in C H S T χ, et edd. ante Grut. Verba *Victa igitur ... læsisset* absunt a C H S T χ.—8 *Is tribunus*

NOTÆ

legislatore qui contra intercessorem suam legem tueri vult, quique multa commoda sperare imperitæ multitudini jubet; vel ex concertatione magistratuum, vel ex clamore qui fit a populo, &c.

[g] *Nullo vero verbo facto, &c.*] At nihil horum factum est; nullam enim Fabricius aut Cispius occasionem pugnæ aut seditionis dederunt.

[h] *Perdito cive*] Clodius civis erat tam perditus, ut seditionibus aleretur.

[i] *Ipso accusatore*] M. Tullius Albinovanus accusabat Sextium de vi.

[k] *Auspiciis*] Non enim aliquis magistratus renuntiavit se spectasse de cœlo, aut signum aliquod cœleste observavisse, quo impediretur ne lex ferretur de Ciceronis reditu: nam obnuntiationibus leges impediebantur.

[l] *Non intercessione*] Nullus magistratus aut tribunus plebis intercessit.

[m] *Non suffragiis*] Nulla suffragia populi contra legem illam de Cicerone fuerunt, quibus lex antiquabatur.

[n] *Accepisset respublica*] Magnam qui-

Digitized by Google

gam, sed eam, quam acceptam gemere posset:[9] si intercessisset collega Fabricio, læsisset rempublicam, sed rempublicam jure læsisset. Gladiatores tu novicios,[o] pro expectata ædilitate suppositos, cum sicariis[10] e carcere emissis ante lucem immittas?[1] magistratus templo dejicias?[2] cædem maximam facias? forum purges?[p][3] et, cum omnia vi et armis egeris,[4] accuses eum, qui se præsidio munierit, non ut te oppugnaret, sed ut vitam suam posset defendere?[5]

XXXVII. 79. Atqui ne ex eo quidem[6] tempore id egit Sextius, ut a suis munitus, tuto[7] in foro magistratum gereret, rempublicam administraret. Itaque fretus sanctitate tribunatus,[p] cum se non modo contra vim et ferrum, sed etiam contra verba[8] atque interfationem[q] legibus sacratis[r]

[p] *Vacues.*

plebis, qui servasse de cælo edd. ante Lamb. *is prætor, qui se servaturum esse de cælo* Schutz. recepit e conjectura Ernesti.—9 Schutz. e conjectura cujusdam ap. Ursinum edidit *gemere, non queri posset.*—10 *Gladiatores tu supponas cum sicariis* C H S T χ, Franc. Dresd. et edd. ante Hervag.—1 *Ante lucem in forum immittas* C H S χ, Barb. et edd. ante Grut. cum Orell. sic etiam T, Franc. Dresd. et ed. pr. nisi quod habeant *emittas.*—2 C H S T χ et edd. ante Naug. *ejicias.*—3 Manutius legi maluit *spurces.* Schutz. de sententia Ernesti uncis inclusit voces *forum purges.*—4 C T *omnia vim et armis egeris:* χ *omnia armis gesseris.*—5 In T desunt verba *posset defendere.*

Cap. XXXVII. 6 Pro verbis *Atqui ne ex eo quidem* (quæ in T χ desunt) C H ψ, Dresd. ed. pr. Ven. 1480. Junt. habent *Ex eo autem;* S et edd. vett. pleræque *Ex eo.* In Franc. legitur *Ex eo temp. autem quid egit Sextius, nisi ut a suis, &c.*—7 C *tute.* Post *foro* Naug. Cam. Manut. Græv. Lall. addunt *tum;* χ, Franc. Pal. 9. Ms. Vict. edd. Rom. Ven. utraque, Grut. *tuo.* Gulielm. legi maluit *tuto in foro tamen mag.* et Garaton. *tuto in foro suum mag.* In Dresd. omittuntur verba *tuto in foro tum mag. ger.* Ante *rempublicam* C H S T χ, Franc. et edd. ante Naug. repetunt verba *ut a suis munitus.*—8 Voces

NOTÆ

dem plagam accepisset respublica, sed non tantam quantam accepit, cum vis facta est: quia obnuntiatione et intercessione, quæ legitimæ sunt, in republica allata fuisset; at nunquam vis est legitima.

[o] *Tu novicios*] Novicii gladiatores dicebantur, qui nondum satis erant a lanistis eruditi: hos autem fingebat Clodius se pro ædilitate, quam expectabat, comparasse.

[p] *Sanctitate tribunatus*] Sacrosancti habebantur tribuni plebis, quos violare nefas fuit, non solum ferro et vi, sed etiam verbis et interfatione.

[q] *Interfationem* [*intercessionem*] Legunt alii *interfationem.* Fas autem non fuit tribuno plebis loquenti interfari, seu interloqui.

[r] *Legibus sacratis*] Sacratæ leges

Digitized by Google

esse armatum putaret, venit in templum Castoris: obnuntiavit consuli:[s] cum subito[9] manus illa Clodiana, in cæde civium sæpe jam victrix, exclamat,[10] incitatur, invadit: inermem atque imparatum tribunum alii gladiis adoriuntur, alii fragmentis septorum[t] et fustibus:[1] a quibus hic, multis vulneribus acceptis, ac[2] debilitato corpore et contrucidato, se abjecit exanimatus: neque ulla alia re ab se mortem, nisi opinione mortis[u] depulit.[3] Quem cum jacentem et concisum[4] plurimis vulneribus extremo spiritu exsanguem et confectum viderent; defatigatione magis et errore,[5] quam misericordia et modo, aliquando cædere destiterunt. 80. Et causam dicit[q] Sextius de vi?[6] Quid ita? quia vivit. At id[7] non sua culpa: plaga una illa extrema defuit; quæ[8] si accessisset, reliquum spiritum exhausisset. Accusa Lentidium:[x] non percussit locum:[9][y]

[q] *Defendit se.*

cum se non . . . verba absunt a T. Mox, *interfectionem* Mss. et edd. ante Junt. *intercessionem* Junt. Hervag. *interfationem* Lamb. et edd. seqq. e conjectura Turnebi. Hotom. legi maluit *insectationem*, aut aliud quidpiam ejusmodi. 'Sed undenam constat de voc. *interfatio*, nisi e Quintil. IV. 2. 50.? ubi ad hanc conj. Turnebianam, quam maxime dubiam, recurrit Spalding. In oratione tam fœde corrupta *interfectionem* oriri poterat etiam ex voc. *interpellationem*, quod vocab. est Tullianum.' *Orell.*—9 ψ *subita.*—10 C S T χ ψ, Franc. *exclamabat.*—1 ψ *et etiam fust.*—2 *Ac* suspectum est Garatono.—3 Ven. 1480. Junt. *repulit.*—4 Eædem edd. *conscissum.* Deinde, S T χ *pluribus.* Post *vulneribus* Franc. addit *acceptis.*—5 Margo Crat. et Henr. Steph. *mag. et terrore.*—6 χ *de vita.*—7 H S T χ ψ *Et id.*—8 C *qui.*—9 Pro *locum* Ven. 1483. habet *eum;* Junt. *ad letum.* Tum, *maledicto* χ: *maledicite* ψ. Pro

NOTÆ

sunt, quas plebs dicitur jurata in Monte Sacro sancivisse; vel, ut Festus ait, 'sacratæ leges dicebantur, quibus sancitum erat, ut si quis adversus eas fecisset, sacer alicui Deorum esset.'

[s] *Consuli*] Quis fuerit ille consul, non liquet: neque enim credibile est Metello aut Lentulo obnuntiasse, cum uterque pro Cicerone staret; nisi fortasse obnuntiaverit aliqua alia de causa.

[t] *Fragmentis septorum*] Forum, comitium, et Campus Martius septis ligneis, ad instar cancellorum claudebantur.

[u] *Nisi opinione mortis*] Sextius simulavit se mortuum, ut mortem evitaret, quæ ei a Clodianis inferretur.

[x] *Lentidium*] Lentidius mortem inferre Sextio voluit.

[y] *Percussit locum*] Non vulneravit Sextium in ea parte corporis, ubi eum ferire oportebat, ut interficeretur.

Digitized by Google

maledicito Sabinio, homini Reatino,[z] cur tam [10] tempori exclamarit occisum. Ipsum vero quid accusas? num defuit gladiis? num repugnavit? [1] Num, ut gladiatoribus [a] imperari solet, ferrum non recepit? XXXVIII. An hæc ipsa vis est, non posse emori? an illa, quod tribunus plebis templum [b] cruentavit? an, quod, cum esset ablatus, primumque resipuisset,[2] non se referri jussit? Ubi est crimen, quod reprehenditis? 81. Hic quæro, judices, si illo die gens ista Clodia,[3] [c] quod facere voluit, effecisset; si P. Sextius, qui pro occiso relictus est,[4] occisus esset; fuistisne ad arma ituri? fuistisne vos ad patrium illum animum, majorumque virtutem excitaturi? fuistisne aliquando rempublicam a funesto latrone [d] repetituri? [5] an etiam tunc quiesceretis, cunctaremini, timeretis, cum rempublicam a facinorosissimis sicariis, et a servis esse oppressam atque occupatam [6] videretis? [*p.* 21.] Cujus igitur mortem ulcisceremini, siquidem liberi esse, et habere [7]

Sabinio, quod C H S T χ, et edd. ante Hervag. omittunt, Naug. et Lamb. habent *Sabino*; unus Pal. *Sulinio*. ‘Pantagathus ex vestigiis antiquæ scripturæ *maledic Titio Sabino*, et recte. Ego autem pro *Titio* mallem *Titurio*.’ Ursin.—10 Pro *tam* C T et Franc. habent *tanto*. Deinde, *tempore* C S T χ, Franc. Pall. sex, et edd. ante Hervag. *temere* Vict. Manut. Hervag. Lamb. Vid. Nott. Varr. Denique, *exclamaret* C H S T et Franc.—1 Nonnullæ edd. vett. *repudiavit*.

Cap. XXXVIII. 2 *Recepisset* T: *resipisceret* ed. 1472. Ven. 1480. Junt. *resipisset* C S χ ψ, Erf. Gemb. sex Pall. edd. Rom. Ven. 1483. Ald. Naug. Grut. Græv. Oliv. et Orell.—3 *Clodiana* C H S T χ, Franc. edd. pleræque ante Naug. cum Orell. qui pro *gens* suspicatur *manus* legend.—4 H S χ non habent *est*.—5 H *erepturi*.—6 ‘*Oppr. atque occupatam*] Habent quidem istud plerique Pall. sed nonus præfert *occultam*, neque secus Gembl. aut Ms. Vict. Gulielmius conjicit *conculcatam* sive *occulcatam*; quod ultimum non displi-

NOTÆ

[z] *Reatino*] Reate oppidum est in Sabinis, cujus origo ad Aborigines refertur.

[a] *Gladiatoribus*] Cum gladiatores in arena populo non satisfecerant pugnando, præbere guttur, ut interficerentur, a lanista, eorum magistro, jubebantur.

[b] *Templum*] Sextius Castoris templum sanguine suo cruentavit, cum se furori consulis opposuit, et ejus legi intercessit.

[c] *Gens ista Clodia*] Appium Clodium pungit, ad quem illi gladiatores pertinebant.

[d] *Funesto latrone*] Clodium latronem dicit, quia misere rempublicam opprimebat.

Digitized by Google

rempublicam cogitaretis; de ejus virtute viri [8] quid vos loqui, quid sentire, quid cogitare, quid judicare oporteat, dubitandum [9] putatis? 82. At vero illi ipsi parricidæ,[e] quorum effrænatus furor alitur impunitate diuturna, adeo vim facinoris sui perhorruerant, ut, si paulo longior opinio mortis Sextii fuisset, Gracchum illum [f] suum, transferendi in nos [10] criminis causa, occidere cogitarint. Sensit rusticulus [g] non incautus, (neque enim homines nequam [1] tacere potuerunt) suum sanguinem quæri ad restinguendam invidiam [2] facinoris Clodiani: mulionicam [3] pænulam [h] arripuit, cum qua primum Romam ad comitia [i] venerat: messoria se corbe [4] contexit. Cum quærerent alii Numerium,[5] alii Quintium, gemini nominis [k] errore servatus est. Atque hoc scitis omnes,[6] usque adeo hominem in periculo fuisse, quoad scitum sit [7] Sextium vivere: quod nisi esset patefactum paulo citius quam vellem, non illi [8] quidem morte

cet.' *Grut.*—7 Lamb. legi maluit *et aliquam hab.*—8 *Vivi* vir doctus in marg. ed. Lamb. ap. Orell. qui id recepit; et sic legend. conjecit Beier, Fragmm. Cic. p. 61.—9 C H S χ *judicandum.* Mox, χ ψ *An vero.*—10 Franc. *vos.*—1 In H S T χ ψ deest *nequam.* Deinde, Ern. suspicabatur *potuerant* legend.—2 C H S T χ ψ *quærunt*, et χ *ad restituendam invid.*—3 *Mulioniam* Mss. plerique et edd. ante Lamb. *multoniam* C S χ: *multoriam* Franc. *multa jam* T: *multo mea* ψ. Tum, *plenulam* C ψ: *penula* T.—4 ψ *corve.*—5 *Numerum* S χ et Pall. plerique: *Numenium* T et Pal. 9. non improbante Grutero: *Numeium* ed. pr. 'Cum *Numerius* sit prænomen, consentaneum erat ut pro *Quintium* legeretur *Quintum*: sed infra § 94. recurrit *Numerius*, nominis, non prænominis loco. Accedo nunc Grutero, corruptum utrobique hoc judicanti. Cf. Weiske Clar. Vir. Epp. p. 44.' *Orell.* in Addend.—6 ψ *Atque hæc*, et C *satis omnes.*—7 C H S T χ et edd. ante Hervag. *est.* Mox, C H S T χ, Ven.

NOTÆ

[e] *Parricidæ*] Parricida hic sumitur pro eo qui voluit tribunum occidere, quia non modo sacrosanctus est ille magistratus, sed etiam pater plebis.

[f] *Gracchum illum*] Numerium Quintium intelligit, quem facete Gracchum appellabant; de quo supra, § 72. not.

[g] *Sensit rusticulus*] Numerius rusticulus dicitur, quia incognitus se ex Gracchorum familia jactitabat.

[h] *Mulionicam pænulam*] Pænula mulionica vestis est rusticana arcendis pluviis idonea, qua muliones utebantur.

[i] *Romam ad comitia*] Ignobilem et rusticum hunc Numerium fuisse declarat; utpote qui habitu rustico veniebat ad comitia.

[k] *Gemini nominis*] Prænomen Numerii nomen appellat.

mercenarii[1] sui transferre potuissent invidiam in quos[9] putabant, sed acerbissimi sceleris[m] infamiam grato[10] quodam scelere[n] minuissent.[1] 83. Ac, si tunc P. Sextius, judices, in templo Castoris animam, quam vix retinuit, edidisset;[r] non dubito, quin, si modo esset in republica senatus, si majestas populi Romani revixisset, aliquando statua[2] [o] huic, ob rempublicam interfecto, in foro statueretur. Nec vero illorum quisquam, quos a majoribus nostris, morte obita, positos in illo loco, atque in rostris collocatos videtis,[3] esset P. Sextio aut acerbitate mortis, aut animo in rempublicam[4] præponendus: qui, cum causam civis calamitosi, causam[5] amici, causam bene de republica meriti,[6] causam senatus,[p] causam Italiæ, causam reipublicæ suscepisset; cumque auspiciis religionique parens obnuntiaret, quod senserat;[7] luce, palam, a nefariis pestibus[8] in Deorum hominumque conspectu esset occisus, sanctissimo in templo, sanctissima in causa, sanctissimo in magistratu.[q] Ejus igitur vitam quisquam[9] spoliandam ornamentis esse dicet, cujus mortem ornandam monumento sempiterno putaretis?

[r] *Reddidisset.*

1483. Junt. Lamb. *quod ni esset.*—8 C H T χ ψ *nonnulli.*—9 H *invidia*, et ψ *in quod.*—10 C *gracco.*—1 C *meminissent:* H *lenissent:* T *munivissent.*—2 χ *statuam.*—3 *Videtis* non est in H.—4 C H *in reip. animo:* Hervag. *in remp. animo.*—5 χ non habet *causam.*—6 C T *causam bene reip. mer.* Franc. et ed. pr. *causam reip. mer.* Tum, T χ, Franc. Dresd. et ed. pr. *causam senatoris.* Verba *causam sen., causam Italiæ, causam reip.* in C et H desunt. In T verba *causam reipublicæ* tantum omittuntur.—7 In χ legitur *suscep.; causam auspiciis religionique obnuntiasset, quod sens.* Pantagathus correxit *renuntiaret, quod servarat.*—8 C *testibus.*—9 C H χ *quisnam.*

NOTÆ

[l] *Mercenarii*] Mercenarium vocat Numerium, quia a Clodio corruptus ad suam factionem venerat.

[m] *Acerbissimi sceleris*] Intelligit scelus de morte Sextii.

[n] *Grato scelere*] Id est, morte Numerii Quintii, qui tribunus plebis erat.

[o] *Statua*] Mos fuit, ut qui pro republica mortem obierant, iis statuæ in foro prope rostra ponerentur.

[p] *Causam senatus*] Senatus causa, Italiæ, et reipublicæ cum Ciceronis reditu conjungebatur; quia senatus, cum tota Italia, et bonis omnibus, Ciceronis reditum optabat.

[q] *Sanctissimo in magistratu*] Tribunatus sacrosanctus erat, neque impune a quoquam violari debebant tribuni.

Digitized by Google

XXXIX. 84. Homines, inquit,[r] emisti, coëgisti, parasti. Quid uti faceret?[*] senatum obsideret? cives indemnatos[s] expelleret?[10] bona diriperet? ædes incenderet? tecta disturbaret? templa Deorum[t] immortalium inflammaret? tribunos plebis[u] ferro e rostris[1] expelleret? provincias, quas vellet,[x] quibus vellet, venderet? reges appellaret?[y] rerum capitalium[z] condemnatos in liberas civitates per legatos nostros reduceret?[2] principem civitatis[a] ferro obsessum teneret? hæc ut efficere posset, quæ fieri, nisi armis oppressa[3] republica, nullo modo poterant, idcirco, credo, manum sibi P. Sextius et copias[4] comparavit. At nondum erat maturum: nondum res ipsa[5] ad ejusmodi præsidia viros bonos compellebat: pulsi nos eramus, non omnino ista manu sola, sed tamen non sine ista: vos taciti mœrebatis.[6] 85. Captum erat forum anno superiore,[b] æde Castoris, tanquam arce aliqua, a fugitivis occupata: silebatur: omnia hominum, cum egestate,[7] tum audacia per-

[*] *Ad quid faciendum?*

CAP. XXXIX. 10 *Cives in domos exp.* Franc. *cives indomitos exp.* Dresd. Deinde, Franc. *bona dissiparet.*—1 C *foro et rostris.*—2 Pro verbis *in liberas civitates per leg. nostros reduceret*, (quæ absunt a C S T χ, Franc. Dresd. et ed. pr.) in H tantum legitur *restitueret.*—3 H *obsessa.*—4 χ *et sibi copias.* —5 Hervag. *dum res ipsa.* In C H S T χ, Franc. Dresd. ed. pr. Med. Ascens. Crat. omittuntur verba *at nondum erat maturum . . . mentio nulla.*— 6 *Mirabamini* Argentor. 1548. Mich. Bruti Planciana 1585. Lamb. Godofredus: *mærebamini* Hervag. Naug. Manut. Car. Steph. Grut. *merebamini* Mss.

NOTÆ

[r] *Homines, inquit*] Objectio Albinovani, et occupatio, quam solvit ironia, et exornat.

[s] *Cives indemnatos*] Ciceronem indemnatum expulit Clodius sine ullo judicio.

[t] *Templa Deorum*] Clodius templum Nympharum incendit.

[u] *Tribunos plebis*] Cum factus est impetus in Fabricium et Cispium, tribuni plebis venientem in forum vi depulerunt.

[x] *Provincias quas vellet*] Clodius Macedoniam Pisoni dedit, Syriam Gabinio.

[y] *Reges appellaret*] Clodius Brogitarum regem appellari voluit a populo.

[z] *Rerum capitalium*] Exules condemnatos Byzantium reducit Clodius.

[a] *Principem civitatis*] Pompeium indicat, quem per sicarium voluit occidere: unde postea caruit foro.

[b] *Anno superiore*] Coss. Lentulo et Metello, VIII kal. Feb. nam tum Milo et Serranus tribuni fuerunt.

Digitized by Google

ditorum, clamore, concursu, vi, manu gerebantur: perferebatis.[8] Magistratus templis pellebantur:[c] alii omnino aditu ac foro prohibebantur:[d] nemo resistebat. Gladiatores ex prætoris[e] comitatu, comprehensi, in senatum introducti, confessi, in vincula conjecti a Milone, emissi[9] a Serrano:[f] mentio nulla. Forum[10] corporibus civium Romanorum constratum cæde nocturna. Non modo nulla nova quæstio,[g] sed etiam vetera judicia[h] sublata. Tribunum plebis[i] plus viginti vulneribus acceptis jacentem moribundumque vidistis: alterius tribuni[k] plebis, divini[1] hominis, (dicam enim quod sentio, et quod mecum sentiunt omnes) divini, insigni quadam, inaudita, nova magnitudine animi, gravitate, fide præditi, domus est oppugnata[2] ferro, facibus, exercitu Clodiano. XL. 86. Et tu hoc loco laudas Milonem,[l] et jure laudas: quem enim unquam virum tam immortali virtute[3] vidimus? qui, nullo præmio proposito, præter hoc, quod jam contritum[m] et contemtum

ap. Lamb.—7 Schutz. *tum eg.*—8 Hervag. Cam. Manut. Lamb. *ferebatis.*—9 Edd. ante Grut. *missi.*—10 C H S T χ *Cum forum:* Franc. Dresd. et edd. vett. nonnullæ *At cum forum.* Mox, C H S T χ *Rom. esset constr.*—1 Ven. 1483. Junt. Hervag. *divina.* In Franc. *quod mecum sentiunt omnes boni, insigni quadam.*—2 Franc. *expugnata.*

NOTÆ

[c] *Magistratus pellebantur*] De Fabricio superius dictum est § 75.

[d] *Prohibebantur*] M. Cispius, cum veniret in forum, depulsus est.

[e] *Ex prætoris*] Appius Clodius gladiatores comparaverat ad funus Marci consanguinei.

[f] *Emissi a Serrano*] Cum gladiatores in vincula conjecti essent a Milone, liberati sunt a Serrano.

[g] *Nova quæstio*] Cum propter casum aliquem insignem, qualis tum fuit, quæstio acciderat, solebat ferri ad populum, ut certus ejus criminis quæsitor extra ordinem crearetur.

[h] *Vetera judicia*] Lege Plautia quæstio constituta est contra eos qui vim publicam armatis hominibus fecissent: sed hæc lex sublata est, cum Metellus Nepos consul, Appius Clodius prætor, Serranus tribunus plebis, edictum proposuerunt, ne Clodius, de vi accusatus a Milone, reus adesset, aut de ipso quæreretur.

[i] *Tribunum plebis*] Sextium multis affectum vulneribus, quasi mortuum reliquerunt.

[k] *Alterius tribuni*] Milonis domus oppugnata est a Clodianis.

[l] *Laudas Milonem*] Alloquitur Albinovanum, qui Sextium accusabat.

[m] *Jam contritum*] Hoc dicit, quia nemo judicium bonum tanti facit, ut hoc ad recte agendum præmio ducatur.

Digitized by Google

putatur, judicium bonorum, omnia pericula, summos labores, gravissimas contentiones inimicitiasque suscepit? [*p.* 22.] qui mihi unus ex omnibus civibus videtur re docuisse, non verbis, quid oporteret[4] a præstantissimis viris in republica fieri, et quid necesse esset:[5] oportere hominum audacium,[6] [n] eversorum reipublicæ sceleri, legibus et judiciis resistere. Si leges non valerent, judicia[7] non essent; si respublica vi, consensuque audacium, armis oppressa teneretur; præsidio et copiis defendi vitam et libertatem necesse esse. Hoc sentire, prudentiæ est: facere, fortitudinis: et[8] sentire vero, et facere, perfectæ cumulatæque virtutis. 87. Adiit ad[t] rempublicam tribunus plebis, Milo: de cujus laude plura dicam, non quo aut ipse hæc dici, quam existimari malit, aut ego hunc laudis fructum præsenti libenter impertiam,[9] præsertim cum verbis consequi non possim:[10] sed quod existimo, si Milonis causam accusatoris voce collaudatam probaro, vos in hoc crimine parem Sextii causam existimaturos. Adiit igitur T. Annius ad causam reipublicæ, sic ut civem patriæ recuperare vellet ereptum. Simplex[1] causa,[o] constans ratio, plena consensionis omnium, plena concordiæ. Collegas adjutores[p] habebat; consulis alterius summum studium,[q]

[t] *Amplexus est.*

CAP. XL. 3 Post *virtute* T et edd. ante Grut. addunt *præditum.*—4 *Quid oporteat* Barb. Ven. 1480. Junt. *et quid oporteret* Car. Steph. et Lamb. Tum, *a præstantibus viris* Franc. Barb. Car. Steph. Lamb. et Orell.—5 ψ *aut quid nec. esset.*—6 H ψ *audaciam.* Mox, *sceleribus* C H S T, Franc. Dresd. et edd. ante Naug. cum Græv. Lall. et Orell.—7 Lamb. *si jud.*—8 C H S T et ed. Hervag. cum Græv. omittunt copulam ante *sentire.*—9 In T *impartiar* : χ *in patriam.*—10 C S χ *possum.*—1 Edd. vett. *sicut civem patriæ recuperare te velle, te remp. tum simplex, &c.* Manut. conjecit *sic ut civem patriæ recuperare vellet, reipub. civem. Simplex, &c.* Robortellus Emend. l. II. correxit *sic, ut*

NOTÆ

[n] *Oportere hominum audacium*] Platonis præcepta de republica profert.

[o] *Simplex causa*] Simplex causa dicitur, quæ unam tantum complectitur actionem: sic id unum spectabat Milo, ut reipublicæ commodis inserviret.

[p] *Collegas adjutores*] Exceptis Serrano et Quintio, Sextius reditus Ciceronis omnes collegas suos adjutores habebat.

[q] *Alterius summum studium*] P. Len-

alterius animus[r] pæne placatus. De prætoribus unus alienus:[s] senatus incredibilis voluntas: equitum Romanorum animi ad causam excitati, erecta Italia. Duo soli erant emti ad impediendum: qui si, homines despecti et contemti, tantam rem sustinere non potuissent; se causam, quam susceperat, nullo labore peracturum videbat. Agebat auctoritate,[t] agebat consilio, agebat per summum ordinem,[u] agebat exemplo bonorum et fortium[2] civium: quid republica, quid se dignum esset, quis ipse esset,[3] quid sperare, quid majoribus suis[x] reddere deberet, diligentissime cogitarat.[4] XLI. 88. Huic gravitati hominis, videbat ille gladiator,[y] se, si moribus ageret,[z] parem esse non posse: ad ferrum, ad faces, ad quotidianam cædem, incendia, rapinas, se cum exercitu suo contulit: domum oppugnare, itineribus occurrere, vi lacessere, et terrere cœpit. Non movit hominem[a] summa gravitate, summaque constantia; sed quanquam dolor animi, innata libertas, promta excellensque virtus, fortissimum virum hortabantur,[5] vi vim ob-

civem patriæ recuperare vellet. Reipublicæ tum simplex, &c. Verba *Adiit igitur T. Annius ... in reip. periculo pertimesceret* absunt a C H S T χ, Franc. Dresd. ed. pr. Mediol. Ascens. Crat.—2 Junt. Naug. Lamb. et Orell. *bon. ac fort.*—3 *Quis etiam ipse esset* Mss. pauci, ed. 1472. Ven. 1480. Junt. Græv. *quis ipse posset* al.—4 Edd. ante Grut. cum Orell. *cogitabat*: Grut. tacite, et edd. seqq. *cogitarat.*

NOTÆ

tuli studium summum fuit in Milonem.

[r] *Alterius animus*] Q. Metellum Nepotem indicat, qui, licet cum Cicerone rediisset in gratiam, nolebat Clodium fratrem suum accusari a Milone.

[s] *Unus alienus*] Appius Clodius, frater Pub. Clodii, alienus erat a Milone.

[t] *Agebat auctoritate*] In iis est auctoritas, quorum extant in rempublicam merita.

[u] *Per summum ordinem*] Senatum intelligit, qui omnium ordinum supremus fuit.

[x] *Majoribus suis*] Putant aliqui Anniorum gentem e Latio, ex L. Annio Setino, Latinorum prætore, descendisse.

[y] *Ille gladiator*] Clodius dicitur gladiator, quia iis usus erat ad cædem patrandam in foro.

[z] *Si moribus ageret*] Agere moribus, est, legibus more institutoque civitatis agere.

[a] *Movit hominem*] Milo, vir gravis, moveri non potuit minis et terroribus Clodii.

Digitized by Google

latam, præsertim sæpius, ut frangeret et refutaret; tanta moderatio fuit hominis,[6] tantum consilium, ut contineret dolorem, neque eadem se re ulcisceretur, qua esset lacessitus; sed illum, tot jam funeribus [7] reipublicæ exultantem ac tripudiantem, legum, si posset, laqueis constringeret. 89. Descendit ad accusandum.[b] Quis unquam tam proprie reipublicæ causa; [8] nullis inimicitiis, nullis præmiis, nulla hominum postulatione, aut etiam opinione, id unquam esse facturum? [9] Fracti erant animi hominis: hoc enim accusante pristini illius sui judicii[c] turpitudinem desperabat. Ecce tibi consul, prætor, tribunus plebis, nova novi generis edicta proponunt: Ne reus adsit,[d] ne citetur, ne quæratur, ne mentionem omnino cuiquam judicum aut judiciorum facere liceat. Quid ageret vir ad virtutem, dignitatem, gloriam natus, vi sceleratorum hominum corroborata, legibus judiciisque sublatis? Cervices tribunus plebis privato; præstantissimus vir profligatissimo homini daret? an causam susceptam affligeret? [10] an se domi contineret? Et vinci turpe putavit, et deterreri. Etiam e republica credidit, ut, quoniam [1] sibi in illum legibus uti non liceret, illius vim neque in suo, neque in reipub-

Cap. xli. 5 Car. Steph. Naug. Cam. *hortabatur.*—6 Post *hominis* Lamb. addit *tamen.*—7 Edd. ante Ald. cum Orell. *tot jam in fun.*—8 Vict. Lamb. Mannt. *Quis unq. tam proprie? reip. causa, &c.* Grut. *Quis unq. tam propriæ reip. causa? &c.* Vid. Nott. Varr.—9 Ms. Car. Steph. *fact. speravit.*—10 Ern. suspicabatur *amitteret* legend.—1 *Deterreri etiam* eripi rejecit, ut quoniam, &c.* edd. ante Lamb. qui dedit *deterreri. Esse jam e re p. credidit, quoniam,*

NOTÆ

[b] *Descendit ad accusandum*] Milo venit in forum ad accusandum Clodium de vi.

[c] *Pristini illius sui judicii*] Clodius vocatus fuerat in judicium, quod sacra Bonæ Deæ polluisset; sed corruptis judicibus pecunia, vim legum ac judicii evitavit.

[d] *Ne reus adsit, &c.*] Dio scribit, in judicium non adductum fuisse a Milone Clodium, quod nondum creati quæstores essent, per quos judicum sortitionem fieri oportebat: prætori vero consul edixerat, ne ullum judicium fieret antequam sorte judices deligerentur. Quæstores vero creari non poterant, nisi prius ædilicia comitia haberentur, in quibus ædilis P. Clodius creandus erat.

Digitized by Google

licæ periculo pertimesceret.[2] XLII. 90. Quomodo[3] igitur hoc in genere præsidii comparati accusas Sextium, cum idem laudes Milonem? An, qui sua tecta defendit; qui[4] ab aris, focis,[e] ferrum flammamque depellit; qui sibi licere vult tuto esse in foro, in templo,[f] in curia; qui vitæ præsidium[5] comparat; qui vulneribus, quæ cernit quotidie toto corpore, movetur,[6] ut aliquo præsidio caput, et cervices, et jugulum,[7] ac latera tutetur, hunc de vi accusandum putas? 91. Quis enim vestrum,[g] judices, ignorat, ita naturam rerum tulisse,[8] ut quodam tempore homines, nondum neque naturali neque civili jure descripto, fusi per agros ac dispersi vagarentur, tantumque haberent,[9] quantum manu ac viribus per cædem ac vulnera aut eripere aut retinere potuissent? Qui igitur primi[h] virtute et consilio præstanti extiterunt, ii, perspecto[10] genere humanæ docilitatis atque ingenii, dissipatos[1] unum in locum congregarunt, eosque ex feritate illa[2] ad justitiam atque mansuetudinem transduxerunt. Tum res, ad communem utilitatem, quas publicas appellamus, tum conventicula hominum, quæ postea civitates nominatæ sunt,[3] tum domicilia conjuncta, quas urbes dicimus, invento et divino et

&c. Ceteri ut Ern., e conjectura Lambini.—2 Lamb. *pertimescere.*

CAP. XLII. 3 T *Quo.* In C H S T χ deest *igitur.* Deinde, *in hoc gen.* Junt. Hervag. Lamb.—4 H *quia.* Tum, Græv. e Franc. recepit *focisque.* Paulo post, C et Franc. *depulit.*—5 *Qui jure præs.* H S T χ, Franc. et edd. ante Junt. *jure præsid.*, omisso *qui*, Lall. *vitæ præsid.* Orell. *qui vitæ præsid.* ceteri.—6 C H S χ, edd. Rom. Ven. 1483. Junt. Hervag. Naug. Lamb. Lall. et Orell. *monetur.*—7 χ *jugum.*—8 C *nat. eorum tul.*—9 ψ *tantum hab.*—10 C H S T *hi persp.* Orell. conjecit legend. *ii perspecto toto genere, &c.*—1 Pal. 9. *disputatos:* Gembl. *disparatos.*—2 T *ex ferocitate illa.* Mox, *mansuetudinemque transtulerunt* Franc. *Transtulerunt* quoque habent H S T χ ψ. Deinde, *res comm. util.* C H S χ et al. *res comm. util. continentes* Med. Ald. *res ad comm. util. continentes* Hervag. Naug. Cam. *res ad comm. util. pertinentes*

NOTÆ

[e] *Ab aris, focis*] In his aris et focis sacra sua domestica Diis Laribus faciebant.

[f] *In templo*] In templo, id est, rostris et comitio, quæ loca religiosa habebantur.

[g] *Quis enim vestrum*] Digressio elegans de vi, de injuria et jure, ac de ipsa juris origine.

[h] *Qui igitur primi*] Primus omnium dicitur Cain civitatem ædificasse, ut ex Genes. cap. 4. colligitur.

Digitized by Google

humano jure,[4] mœnibus sepserunt. 92. Atque inter hanc vitam perpolitam humanitate, et illam immanem, nihil tam interest, quam jus atque vis.[5] Horum utro[w] uti nolimus, altero est utendum. Vim volumus[6] exstingui? jus valeat necesse est, id est, judicia, quibus omne jus continetur. Judicia displicent, aut nulla sunt? Vis dominetur necesse est. Hæc[7] vident omnes: Milo et vidit, et fecit, ut jus experiretur,[i] vim depelleret. Altero uti voluit, ut virtus audaciam vinceret: altero usus necessario[8] est, ne virtus ab audacia vinceretur. Eademque ratio[9] fuit P. Sextii, si minus in accusando, (neque enim per omnes fuit idem necesse fieri[10]) at certe in necessitate defendendæ[1] salutis suæ, præsidioque contra vim et manum comparando.[2]

XLIII. 93. O Dii immortales! quemnam ostenditis[3] exitum nobis? quam spem reipublicæ datis? quotusquisque invenietur tanta virtute vir, qui optimam quamque causam reipublicæ amplectatur? qui bonis viris deserviat?[x][4] qui solidam laudem veramque[5] quærat? cum sciat, duo illa reipublicæ pæne fata,[y] Gabinium et Pisonem, alterum hau-

[w] *Uno.* [x] *Serviat.* [y] *Duos illos fatales.*

Lamb.—3 Sex Oxonn. Mss. et edd. ante Naug. *nominaverunt.*—4 Naug. Lamb. *et div. jure et hum.* Tum, S T *scripserunt.*—5 ψ *nihil tamen int., quam vis et jus.* Mox, C H S χ *nolumus:* T *noluimus.* In ed. Hervag. *uti volumus, altero est carendum.*—6 C *nolumus.* In C H S T deest *valeat.*—7 Ven. 1480. Junt. Lamb. *Hoc.*—8 ψ *necessarios.* C non habet *est.*—9 Pantagathus suspicabatur legend. *Eadem quoque ratio.*—10 Naug. Lamb. et Orell. *fieri necesse.* Tum, Lamb. *ac certe:* C S χ *ut certe.*—1 H S χ et Hervag. *defensionis.*—2 In C H S T χ ψ Franc. Dresd. et ed. pr. legitur, *manum comparato* (Franc. Dresd. *parato*). *Nam quid ageret vir ad dignitatem et gloriam natus? Agebat auctoritate; agebat consilio* (verba *Ag. auct., ag. cons.* in T desunt); *agebat per summum ordinem; agebat consilio* (χ ψ, Franc. Dresd. ed. pr. *exemplo:*) *bonorum ac fortium civium: quid remp.* (H, Franc. Dresd. ed. pr. *rep.* S χ *r. p.*) *quid se dignum esset* (S *esse*), *quid* (H S χ ψ *quis*) *esse ipse posset* (Franc. Dresd. ed. pr. *quid etiam ipse esset;* T *quid de rep. quid dignum esset*), *quid sperare, quid majoribus suis reddere deberet diligentissime cogitabat.*

Cap. XLIII. 3 C H S χ ψ, Rom. Ven. 1483. *quem jam ostend.* In Dresd. omittuntur verba *quemnam ostend. ... laudem veramque quærat.*—4 C χ ψ *eserviat.*—5 Græv. tacite edidit *solidam veramque laudem.* Verba *cum sciat duo*

NOTÆ

[1] *Jus experiretur*] Is experiri jus dicitur, qui in judicium vocat, quoniam judiciorum incertus est exitus.

Digitized by Google

rire [k] quotidie ex pacatissimis atque opulentissimis Syriæ gazis innumerabile pondus auri? bellum inferre quiescentibus, ut eorum veteres illibatasque divitias [z] in profundissimum libidinum suarum gurgitem profundat? villam ædificare in oculis omnium tantam, tugurium ut jam videatur esse illa villa, quam ipse tribunus plebis pictam olim [l] in concionibus explicabat, quo fortissimum ac summum civem in invidiam homo castus,[a] ac non cupidus vocaret? 94. alterum Thracibus [m] ac Dardanis [n] primum pacem maxima pecunia vendidisse? deinde, ut illi pecuniam conficere possent, vexandam his Macedoniam et spoliandam tradidisse? eundemque bona creditorum,[o] civium Romanorum, cum debitoribus Græcis divisisse? cogere pecunias maximas a Dyrrachinis,[p] spoliare Thessalos,[q] certam Achæis [r] in annos singulos pecuniam imperavisse: neque tamen ullo in publico aut religioso loco signum, aut tabu-

[z] *Intactos thesauros.* [a] *Abstinens.*

illa usque ad *accusavit de vi Milonem* absunt a C H S T χ ψ, etiam a Franc. Dresd. et ed. pr. in quibus quoque desunt voces *neque hic tamen ulla unquam*

NOTÆ

[k] *Alterum haurire*] Gabinius ex Syria abstulit quater millies sestertium, qui vulgo numerus revocatur ad denos scutatorum milliones.

[l] *Pictam olim*] Lucullus villas habuit plurimas magnifice exstructas. Cum vero hunc in odium populi Romani vocare vellet, tabulam pro concione ad populum exposuit, in qua picta quædam erat Luculli villa.

[m] *Thracibus*] Thraces populi bellicosissimi fuerunt, quorum in finibus procreatum Martem fuisse veteres credidere. Ita Arnobius lib. IV.

[n] *Dardanis*] Dardani populi sunt Samothraciæ.

[o] *Bona creditorum*] Cives Romani complures partim in provinciis negotiabantur, et miseris provincialibus pecunias credebant, eosque fœnore trucidabant. At Pisoni lege Clodia permissum est, ut jus in liberos populos de creditis pecuniis diceret: deinde aut jus non dixit, aut ita dixit, ut bonis cives Romanos everteret.

[p] *Dyrrachinis*] Dyrrachium urbs est in ea parte Macedoniæ, quæ Mari Adriatico incumbit, ac portu celebris est.

[q] *Thessalos*] Thessalia regio et pars Macedoniæ, apud Ptolemæum; quam tamen Plinius ab ea distinguit.

[r] *Achæis*] Achæa Sarmatiæ Asiaticæ vicus ad Pontum Euxinum, cujus incolæ Achæi dicti sunt, teste Ptolemæo.

Digitized by Google

lam, aut ornamentum reliquisse? hos[s] sic illudere,[6] quibus omne supplicium atque omnis jure optimo pœna debetur? reos esse hos duos,[t] quos videtis? omitto jam Numerium, Serranum, Ælium, quisquilias seditionis Clodianæ; sed tamen hi quoque etiam nunc volitant,[b] ut videtis: nec, dum vos de vobis aliquid timebitis illi unquam de se pertimescent.[7] XLIV. 95. Nam quid ego de ædile[8] ipso[u] loquar, qui etiam diem dixit, et accusavit de vi Milonem? Neque hic tamen ulla unquam injuria adducetur, ut eum[9] tali virtute, tantaque firmitate animi se in rempublicam[10] fuisse pœniteat: [p. 23.] sed, qui hæc vident,[1] adolescentes, quonam suas mentes conferent? ille, qui monumenta[2] publica,[x] qui ædes sacras,[y] qui domos inimicorum[z] suorum oppugnavit, excidit, incendit, qui stipatus[3] semper sicariis, septus armatis, munitus indicibus[a] fuit, quorum hodie copia redundat,[4] qui et peregrinam manum[b] facino-

[b] *Ostentant se.*

injuria.—6 Hervag. *Hoc sic includere.* Garaton. legi mavult *Hos sic eludere.* —7 Hervag. *aliquid timetis, illi unquam de se pertimescunt.*

CAP. XLIV. 8 Hervag. Cam. *ædili.*—9 H T *cum.*—10 C ψ *in rep.* Pro *fuisse* T habet *venisse.*—1 Barb. Ven. 1480. Junt. *qui hoc vident.* Mox, ψ *quoniam.*—2 C H S χ ψ *munimenta.* In T desunt verba *qui ædes sacras, qui domos inim. suorum.* Tum, H S χ *expugnavit,* et Lamb. *excidit.*—3 ψ *stipatis,* et mox *armatus.* In χ *armis.* Deinde, *munitus judicibus* C H, Med. et ed. pr. *municipibus* Franc.—4 *Redundant* C H T: *redundas* S: *redundans* χ ψ.

NOTÆ

[s] *Hos*] Pisonem et Gabinium, quibus propter facinora debetur supplicium, florere queritur.

[t] *Hos duos*] Milonem, qui a Clodio; Sextium, qui ab Albinovano accusantur, opprimi a sceleratis etiam queritur.

[u] *Ædile ipso*] Clodius, qui tunc erat ædilis, Milonem in judicium de vi vocavit.

[x] *Monumenta publica*] Porticum quam Q. Catulus in memoriam victoriæ de manubiis Cimbrorum exstruxerat, intelligit, quam suis ædibus adjungere voluit.

[y] *Ædes sacras*] Ædem nempe Nympharum incendit, et templum Castoris, quod, avulsis gradibus, tanquam arcem occupavit, et replevit hominibus armatis.

[z] *Domos inimicorum*] Oppugnavit Clodius domum Milonis, Ciceronis excidit, et Q. Ciceronis incendit.

[a] *Indicibus*] Indices falsi testes sunt, et accusationum ministri, quos ad manum semper Clodius habuit.

[b] *Peregrinam manum*] Homines ex Etruria collectos intelligit, ad omne facinus paratos.

Digitized by Google

rosorum concitavit, et servos ad cædem idoneos emit, et in tribunatu carcerem[c] totum in forum effudit, volitat ædilis,[5] accusat eum,[d] qui aliqua ex parte ejus[6] furorem exultantem repressit: hic, qui se est tutatus sic, ut in privata re Deos penates suos, in republica jura tribunatus auspiciaque[7] defenderet, accusare eum moderate, a quo ipse nefarie accusatur, per senatus auctoritatem non est situs.[e]

96. Nimirum hoc illud est, quod de me potissimum tu[8] in accusatione quæsisti, quæ esset nostra natio[e] optimatium:[f] sic enim dixisti. Rem quæris[9] præclaram juventuti ad discendum, nec mihi difficilem ad perdocendum: de qua pauca, judices, dicam; et, ut arbitror, nec ab utilitate eorum, qui audient, nec ab officio nostro, nec ab ipsa causa P. Sextii abhorrebit oratio[10] mea. XLV. Duo genera semper in hac civitate fuerunt eorum, qui versari in republica, atque in ea se excellentius gerere studuerunt:[1] quibus ex generibus alteri se populares, alteri optimates et haberi et esse voluerunt. Qui ea, quæ faciebant, quæque dicebant, multitudini jucunda esse volebant, populares:[2] qui autem ita se gerebant, ut sua consilia optimo cuique probarent,[3] optimates habebantur. 97. Quis ergo iste optimus quisque?[4] De numero si quæris, innumerabiles: neque

[e] *Permissus.*

Verba *qui et peregr. . . . in forum effudit* absunt a C S χ ψ, Franc. et ed. pr.—5 Franc. *ædibus.*—6 H S T χ ψ non agnoscunt *ejus.*—7 Naug. Cam. Lamb. *atque auspicia:* C H S χ ψ *auspicia* sine copula.—8 In χ deest *tu.*—9 χ ψ *quæritis.* Ante *præclaram* C H S T addunt *et.*—10 Pro *oratio* in χ legitur *causa.*

CAP. XLV. 1 'Rectius *studerent.*' Ern.—2 χ *mult. juc. esse vol., esse pop.*—3 χ ψ, Rom. Ven. utraque, Ald. Naug. *probarentur.*—4 *Quis ergo iste opt.*

NOTÆ

[c] *Carcerem*] Clodius eduxit servos tum ex carcere, tum ex ergastulis, quos in forum emisit ad turbandas conciones.

[d] *Accusat eum*] Conqueritur quod Milonem accusat Clodius, qui ejus furoribus obstitit.

[e] *Nostra natio*] Natio quandoque in malam partem sumitur.

[f] *Optimatium*] Digreditur Cicero ad optimates; etenim quinam essent, a Cicerone quæsierat Albinovanus: huic itaque respondet.

Digitized by Google

enim aliter stare possemus. Sunt principes consilii publici:[g] sunt, qui eorum sectam sequuntur: sunt maximorum ordinum homines,[h] quibus patet curia: sunt municipales,[i] rusticique[k] Romani: sunt negotia[5] gerentes:[l] sunt etiam libertini[m] optimates. Numerus, ut dixi,[6] hujus generis, late et varie diffusus est: sed genus universum (ut tollatur error) brevi circumscribi et definiri potest. Omnes optimates sunt, qui neque nocentes sunt, nec natura[7] improbi, nec furiosi, nec malis domesticis impediti. Esto igitur,[8] ut hi sint, (quam tu nationem appellasti) quiqui[9] integri sunt, et sani, et bene de rebus domesticis constituti. Horum qui voluntati, commodis, opinioni in gubernanda republica[10] serviunt, defensores optimatium; ipsique optimates[1] gravissimi et clarissimi cives numerantur,[2] et principes civitatis. 98. Quid est igitur propositum his reipublicæ gubernatoribus,[3] quod intueri, et quo cursum suum diri-

quisquis? H S: *quis ergo ist. opt. quis?* χ ψ et Oliv. *quis ergo optimus iste? quis?* edd. vett. pleræque: *qui ergo isti optimates? qui?* Lamb. 1566. et Schutz. *qui ergo isti? optimus quisque* Orell. e conjectura. Ceteri ut Ern. In C H S T et edd. vett. omittitur præpositio ante *numero.*—5 *Negotii* C T, Pal. 1. 2. 4. 8. Ven. 1480. Lamb. et Orell.—6 Verba *ut dixi* non sunt in C. H S T χ ψ.—7 Junt. Lamb. *neque nat.*—8 Mss. nonnulli ap. Lamb. *Est igitur:* al. *Ei igitur.* Post *hi sint* in Ms. Ursini et edd. vett. paucis additur *optimates.*—9 Pro *quiqui* C H S T, Ven. 1483. Junt. Hervag. Naug. habent *et qui;* ψ *si qui;* Manut. Lamb. Oliv. et Orell. *qui et.* A Mss. quibusdam et edd. vett. absunt verba *quiqui integri sunt . . . constituti.*—10 C *in gubernacula reip.*—1 ψ *ipsi quoque opt.*—2 ψ *muniantur:* edd. vett. *nominantur.* In T χ et Franc. legitur, *et clarissimi numerantur principes civitatis.*—3 C *guber-*

NOTÆ

[g] *Principes consilii publici*] Principes consilii publici sunt qui inter senatores, vel rebus gestis, vel virtutis gloria, excellebant.

[h] *Maximorum ordinum homines*] Maximi ordines fuerunt senatus, et equester ordo.

[i] *Municipales*] Aul. Gellius XVI. 13. sic municipes describit: 'Municipes sunt cives Romani ex municipiis, legibus suis et suo jure utentes, muneris tantum cum populo Romano honorarii principes: a quo munere capessendo appellati videntur, nullis aliis necessitatibus, neque ulla populi Romani lege astricti, ni, inquam, populus eorum fundus factus est.'

[k] *Rusticique*] Per rusticos colonos intelligit, et eos cives qui in pagis agriculturæ causa habitabant.

[l] *Negotia gerentes*] Maxima fuit multitudo Romanorum, qui in variis mundi partibus negotia gerebant.

[m] *Libertini*] Libertini sunt, qui ex justa servitute nati sunt.

Digitized by Google

gere debeant? Id quod[4] est præstantissimum, maximeque optabile omnibus[5] sanis, et bonis, et beatis, cum dignitate otium. Hoc qui volunt, omnes optimates; qui efficiunt, summi viri, et conservatores civitatis putantur. Neque enim rerum gerendarum dignitate homines efferri ita convenit, ut otio non prospiciant;[6] neque ullum amplexari otium,[7] quod abhorreat a dignitate. XLVI. Hujus autem otiosæ dignitatis hæc fundamenta sunt, hæc membra, quæ tuenda principibus, et vel capitis periculo defendenda sunt: religiones, auspicia, potestates magistratuum, senatus auctoritas,[8] leges, mos majorum, judicia, jurisdictio, fides, provinciæ, socii, imperii laus, res militaris, ærarium. 99. Harum rerum tot atque tantarum esse defensorem et patronum, magni animi[9] est, magni ingenii, magnæque constantiæ. Etenim in tanto civium numero magna multitudo est eorum, qui aut[10] propter metum pœnæ,[a] peccatorum suorum conscii, novos motus conversionesque reipublicæ quærant; aut qui, propter insitum quendam animi furorem, discordiis civium ac seditione pascantur; aut qui, propter implicationem rei familiaris, communi incendio malint, quam suo, deflagrare. Qui cum auctores sunt et duces suorum studiorum vitiorumque nacti, in republica fluctus excitantur; ut vigilandum sit iis, qui sibi gubernacula patriæ depoposcerunt, enitendumque omni scientia[1] ac diligentia, ut, conservatis his, quæ ego paulo ante fundamenta ac membra[2] esse dixi, tenere cursum possint et capere otii

nantibus.—4 ψ *Ita quod:* χ *Id quo.*—5 C H S T χ, Hervag. omittunt *omnibus.* —6 C H S ψ *ut otio prosp.* omisso *non.*—7 C H *odium.* Tum, ψ *abhorreret.* In C et S deest præpositio ante *dignitate.*

CAP. XLVI. 8 χ *auctoritates.* In T deest *harum.*—9 χ *magnanimi.*—10 Car. Steph. *aut qui.* In C H S T χ ψ, Franc. Dresd. et ed. pr. omittuntur verba *Etenim in tanto ... portum et dignitatis.*—1 Hotom. conjecit *omni studio* legend. prob. Ern.—2 Post *membra* Lamb. solus addit *otiosæ dignitatis.*—

NOTÆ

[a] *Propter metum pœnæ*] Causam significat, quæ Tiberium Gracchum ab optimatibus alienavit; quia nempe judicii de se futuri formidine ab optimatibus, quorum pater princeps ac defensor perpetuo fuerat, defecit.

Digitized by Google

illum portum et dignitatis. 100. Hanc ego viam, judices, si aut asperam, aut arduam,[3] aut plenam esse periculorum aut insidiarum[4] negem, mentiar; præsertim cum id non modo intellexerim semper, sed etiam præter ceteros senserim.[o] XLVII. Majoribus præsidiis[p] et copiis oppugnatur respublica, quam defenditur, propterea quod audaces homines et perditi nutu impelluntur; et ipsi etiam sponte sua contra[5] rempublicam incitantur: boni (nescio quomodo) tardiores sunt, et, principiis rerum neglectis, ad extremum ipsa denique necessitate excitantur; [p. 24.] ita ut nonnunquam cunctatione ac tarditate, dum otium volunt etiam[6] sine dignitate retinere, ipsi utrumque amittant. 101. Propugnatores autem reipublicæ qui esse voluerunt,[8] si leviores sunt, desciscunt; si timidiores, desunt:[9] permanent illi soli, atque omnia reipublicæ causa perferunt, qui sunt tales, qualis pater tuus, M Scaure,[q r] fuit, qui a Graccho[10] usque ad Q. Varium[s] seditiosis omnibus restitit; quem nulla unquam vis, nullæ minæ,

3 H S T ψ et edd. ante Lamb. cum Orell. *asp. atque ard.*—4 Garaton. suspic. *peric. atque insid.* legend.

CAP. XLVII. 5 In C deest *contra.*—6 Idem Ms. *et.*—7 *Ipsi* Garatono suspectum est.—8 T *volunt.* Verba *si leviores sunt . . . perm. illi soli atque* absunt a C H S T χ ψ, Franc. Dresd. et ed. pr.—9 Hervag. Cam. *desinunt.* Grævius suspicabatur Ciceronem scripsisse *deserunt.* Orell. notavit *desunt* ut corruptum.—10 *A C. Graccho* χ, Hervag. Naug. Car. Steph. Lamb. Tum, *ad C. Marium* Hervag. Vict. Manut. Lamb. In C H S T ψ, Franc. Dresd.

NOTÆ

[o] *Præter ceteros senserim*] Sensit id, et expertus fuit Cicero in consulatu, quando ei fuit seditiosis civibus resistendum.

[p] *Majoribus præsidiis*] Improbi acriores ad evertendam rempublicam, quam boni ad conservandam solent esse.

[q] *Pater tuus, M. Scaure*] M. Scaurus, princeps senatus, semper in republica defendenda constans fuit. Itaque Saturnini tumultu armatus in comitio constitit: cum ingredi vix posset, non ad insequendum sibi tarditatem pedum, sed ad fugiendum impedimento fore putavit.

[r] *M. Scaure*] Prætor tunc erat Scaurus, et apud eum hæc causa agebatur.

[s] *Ad Q. Varium* [*ad C. Marium*] Hunc septimum consulatum gerentem hortatus est, ut contra Saturninum, tribunum plebis, libertatem legesque manu defenderet, statimque sibi jussit arma afferri; quibus allatis ultima senectute confectum corpus induit, spiculoque innixus ante fores curiæ constitit.

Digitized by Google

nulla invidia [s] labefecit; aut qualis Q. Metellus,[t] patruus matris tuæ; qui, cum florentem hominem in populari ratione, L. Saturninum, censor notasset, cumque insitivum [2] Gracchum [u] contra vim multitudinis incitatæ censu prohibuisset, cumque in eam legem, quam non jure rogatam judicarat, jurare unus noluisset; [x] de civitate maluit, quam de sententia demoveri; [3] aut (ut vetera exempla, quorum est copia digna hujus imperii gloria, relinquam, neve eorum aliquem, qui vivunt, nominem) qualis nuper Q. Catulus [y] fuit; quem neque periculi tempestas, neque honoris aura [z] potuit unquam [4] de suo cursu, aut spe, aut metu demovere. XLVIII. 102. Hæc imitamini,[5] per Deos immortales! qui dignitatem, qui laudem, qui gloriam quæritis. Hæc ampla sunt, hæc divina,[6] hæc immortalia: hæc fama celebrantur, monumentis [7] annalium mandantur, posteritati propagantur. Est labor: non nego. Pericula magna; fateor. 'Multæ insidiæ sunt [d] [a] bonis:'[8] verissime dictum est.

[d] *Fiunt.*

et ed. pr. desunt verba *a C. Graccho usque ad Q. Varium.*—1 C H S T *ulla invid.* Car. Steph. et Lamb. *quem nunquam ulla vis, ullæ minæ, ulla invid.* Mox, verba *cum florentem hominem ... unus noluisset* omittuntur in C H S T χ, Franc. Dresd. et ed. pr.—2 Hervag. Cam. *insititium.*—3 Al. *dimoveri.*—4 C *hon. causa pot.* et T *nunquam.* Post *cursu* C H S T χ, Franc. et edd. ante Naug. addunt *vitæ.* Deinde, *removere* T, Franc. et ed. pr. *dimovere* al.

Cap. XLVIII. 5 ψ *imitemini.*—6 Verba *hæc divina* non sunt in C et Franc. In ed. pr. legitur *hæc ampla sunt, hæc immortalia, hæc divina.*—7 Franc. *hæc monum.*—8 '*Multæ insidiæ sunt bonis, &c.*] Hos versiculos sic constitui partim cum Hervag., in qua hic locus primum comparet, partim cum Bothe Poëtæ Scen. p. 283. *Multa,* ut *insidiæ* sit num. sing. conjecit Bothe. Cf. Planc. c. 24. Ceterum Garaton. illa quoque *Est labor, pericula*

NOTÆ

[t] *Q. Metellus*] Numidicus scilicet.

[u] *Insitivum Gracchum*] C. Quintius Gracchus Tiberii se Gracchi filium mentitus est: quo mendacio plebem usque eo decepit, ut tribunus plebis designaretur.

[x] *Jurare unus noluisset*] Postquam lex per trinundinum promulgata esset, et ad extremum perlata, cives omnes in ejus verba jurabant.

[y] *Q. Catulus*] Q. Catulus filius ejus fuit, qui cum Mario consul fuit, quique statim post Ciceronis consulatum periit.

[z] *Honoris aura*] Aura significat proprie splendorem et felicem propitiumque ventum.

[a] *Multæ insidiæ sunt*] Sententiæ desumtæ sunt ab Accio poëta, qui Æacum, Jovis filium, hæc suis liberis præcipientem induxit.

Digitized by Google

'Sed, te id,[9] quod multi invideant, multique expetant, Inscitia sit,'[10] inquit, 'postulare, si tu laborem summa cum cura efferas[e][1] Nullum.' Idem alio loco dixit, quod exciperent improbi cives, 'Oderint, dum metuant.'[b] 103. Præclara enim illa præcepta dederat juventuti. Sed tamen hæc via, hæc ratio[2] reipublicæ capessendæ,[f] olim erat magis pertimescenda, cum multis in rebus multitudinis studium ad populi[3] commodum ab utilitate reipublicæ discrepabat. Tabellaria lex[c] ab L. Cassio ferebatur. Populus libertatem[d] agi putabat suam. Dissentiebant principes;[e] et in salute optimatium, temeritatem multitudinis, et tabellæ licentiam[f] pertimescebant. Agrariam[g] Ti. Grac-

[e] *Afferas.* [f] *Gubernandæ.*

magna poëtæ (Attio) tribuit, quasi fuerit versiculus, *Est labos, pericla magna, multæ ins. sunt bonis:* verius tamen e Planciana hac refertur, *Vigilandum est semper: multæ ins. sunt bonis.*' Orell. In C H S T χ, Franc. Dresd. ed. pr. Med. omittuntur verba *Est labor* usque ad *maxime commovebatur,* § 105.—9 '*Sed id*] Sic Hervag. optima auctoritate, Bothe. *Sed te id* Naug. Cam. Lamb. seqq.' *Orell.*—10 '*Inscitia sit*] Veteres codices habent partim *inscita sunt;* plane mendose; sed hinc conjiciunt quidam legend. *inscitum sit:* partim *instutia sit,* unde feci olim *stultitia sit:* nunc vulgatum, *inscitia,* retineo.' *Lamb.* Gembl. Hervag. *inscitia est,* ut volebat Bothe: Pal. 9. *inscientia est.* Mox, pro *si tu* Pal. 9. habet *suum;* Ms. Vict. *si tui,* Gulielm. tentabat *si tuum.* Bothe conjecit legend. *Te postulare, si lab.* unde Orell. dedit *expetant, inscitia est,* (*inquit,*) | *Te postulare, si lab.*—1 Schutz. e conjectura Abramii recepit *afferas.*—2 Hervag. Cam. *hæc via, ratio;* unde Orell. conjecit legend. *hæc via ac ratio.*—3 Schutz. et Orell. e conjectura Lambini receperunt *stu-*

NOTÆ

[b] *Oderint, dum metuant*] Ex eodem poëta desumta sententia, quæ a Tullio et Seneca usurpatur.

[c] *Tabellaria lex*] Lex tabellaria, quæ et Cassia dicta est, lata fuit a L. Cassio tribuno plebis, Lepido et Mancino coss. anno urbis 616. nempe ut judices sententias, quas voce dicebant, tabellis ferrent.

[d] *Populus libertatem, &c.*] Populus legem illam in primis probabat, quia liberius suam sententiam ferebat.

[e] *Dissentiebant principes*] Non probabant hanc legem optimates, quia vita et fortunæ occultis illis populi suffragiis committebantur.

[f] *Tabellæ licentiam*] Longe major est licentia, ubi per tabulas datur suffragium.

[g] *Agrariam*] Lex illa Licinia quoque dicta est, a Licinio lata A. U. C. 377. ne quis plus quingenta jugera agri, centum pecoris majoris capita, quingenta minoris possideret. Hanc legem restituit Tib. Sempronius Gracchus trib. pleb. P. Mucio Scævola et L. Calpurnio coss. A. U. C. 620. ne quis ex publico agro plus quingenta jugera possideret, quorum tamen dimidium filiis habere liceret: ut, si

chus legem ferebat.[4] Grata erat populo: fortunæ constitui tenuiorum videbantur. Nitebantur contra optimates, quod ea discordiam[5] excitari videbant: et, cum locupletes possessionibus diuturnis moverentur, spoliari rempublicam propugnatoribus arbitrabantur. Frumentariam[h] legem C. Gracchus ferebat. Jucunda res plebi Romanæ:[6] victus enim suppeditabatur large sine labore. Repugnabant boni, quod et ab industria plebem ad desidiam avocari putabant, et ærarium exhauriri videbatur. XLIX. Multa etiam nostra memoria, quæ consulto prætereo, fuerunt in ea contentione, ut popularis cupiditas a consilio principum dissideret. 104. Nunc jam[7] nihil est, quod populus a delectis principibusque dissentiat:[g] nec flagitat rem ullam, neque novarum rerum est cupidus, et otio suo, et dignitate optimi cujusque, et universæ reipublicæ gloria delectatur. Itaque homines seditiosi ac turbulenti, quia nulla jam largitione populum Romanum concitare possunt, quod plebs perfuncta gravissimis seditionibus ac discordiis otium malle[8] videatur, conductas habent conciones:[i] neque id agunt, ut ea dicant, aut ferant, quæ illi velint audire, qui in concione sunt; sed pretio ac mercede perficiunt, ut quicquid dicant, id illi velle audire videantur. 105. Num vos existimatis, Gracchos, aut Saturninum, aut quenquam illorum veterum,

[g] *Separet.*

dium ac populi.—4 Lamb. *Agrariam legem Ti. Gracchus ferebat.*—5 Hervag. Cam. et Orell. *quod et disc.*—6 In ed. Hervag. *Romanæ* omittitur.

CAP. XLIX. 7 Pro *jam* Hervag. habet *tamen*, et Lamb. *autem.*—8 *Otium*

NOTÆ

quis latius agrum patefaceret, triumviri quotannis data opera creati judicarent, qua publicus ager, qua privatus esset.

[h] *Frumentariam*] Frugum decimæ prius solvebantur populo Romano; quas quæstores vendebant, et pecuniam ex iis collectam ad ærarium deferebant. Gracchus tulit legem, N. Fulvio et M. Plautio coss. A. U. C. 628. ut semisse et triente frumentum menstruum plebi ex publico viritim daretur. Appian. de Bello Civ. Velleius lib. II. Plutarch. in vitis.

[i] *Conductas habent conciones*] Id est, conducunt homines pretio, ut veniant in conciones, et simulent se suffragiis suis comprobare, quæ dicuntur ab illis popularibus.

Digitized by Google

qui populares habebantur, ullum unquam in concione habuisse conductum?[k] Nemo habuit: ipsa enim largitio, et spes commodi propositi, sine mercede ulla multitudinem concitabat. Itaque temporibus illis, qui populares erant, offendebant illi quidem apud graves et honestos homines, sed populi judiciis atque omni significatione florebant.[l] His in theatro plaudebatur: hi suffragiis, quod contenderant, consequebantur. Horum homines nomen, orationem, vultum, incessum amabant. Qui autem adversabantur ei generi, graves et magni homines[9] habebantur; sed valebant in senatu multum, apud bonos viros plurimum: multitudini jucundi non erant: suffragiis offendebatur[m] sæpe eorum voluntas; plausum vero, etiamsi quis eorum aliquando acceperat, ne quid peccasset, pertimescebat. Attamen, si qua res erat major, idem ille populus horum auctoritate maxime commovebatur.

L. 106. Nunc, nisi me fallit, in eo statu civitas est, ut, si operas[a] conductorum[10] removeris, omnes idem de republica sensuri esse videantur. Etenim tribus locis significari maxime populi Romani judicium ac voluntas potest, concione,[n] comitiis,[o] ludorum[p] gladiatorumque consessu.[1] Quæ concio fuit per hos annos, quæ quidem esset non con-

[a] *Servos.*

ferre male Hervag. *otium fere malle* Cam. et Orell.—9 Hervag. *homines* omisit.

CAP. L. 10 Wolf. malebat *operas conductas*, ut § 118. Deinde, *removeritis*

NOTÆ

[k] *Habuisse conductum*] Habebant illi pecunia conductos homines, ut probare se simularent leges quas volebant ferre.

[l] *Significatione florebant*] Cum in theatrum populares homines veniebant, populus, ad benevolentiam significandam, plausus dabat.

[m] *Suffragiis offendebatur*] Sæpe optimates repulsam ferebant, cum petebant magistratus.

[n] *Concione*] In foro conciones apud populum habebantur.

[o] *Comitiis*] In Campo Martio cum populus conveniebat ad comitia, ad ferenda suffragia, leges approbandas, et creandos magistratus.

[p] *Ludorum*] In theatro ubi ludi scenici et gladiatorii habebantur: in his omnibus conductos pecunia homines habebant.

Digitized by Google

ducta, sed vera, in qua populi Romani consensus perspici non[2] posset? Habitæ sunt multæ de me a[3] gladiatore[q] sceleratissimo, ad quas nemo adibat incorruptus, nemo integer: nemo illum fœdum vultum[r] aspicere, nemo furialem vocem bonus audire poterat.[4] Erant, erant illæ conciones perditorum hominum necessario turbulentæ. 107. Habuit de eodem me[s]. P. Lentulus consul[5] concionem. Concursus est populi Romani[6] factus: omnes ordines, tota in illa concione Italia constitit.[7][t] Egit causam summa cum gravitate copiaque dicendi, tanto silentio, tanta approbatione omnium, nihil ut unquam videretur tam populare ad populi Romani aures accidisse. Productus est ab eo Cn. Pompeius,[u] qui se non solum auctorem meæ salutis,[8] sed etiam supplicem populo Romano exhibuit. Hujus oratio et pergravis, et grata concioni[9] fuit. Sic contendo, nunquam neque sententiam ejus auctoritate, neque eloquentiam jucunditate, fuisse majore.[10] 108. Quo silentio sunt auditi de me ceteri principes civitatis! quos idcirco[1] non appello hoc loco, ne mea oratio, si minus de aliquo dixero,

Franc.—1 C S ψ, Franc. ed. pr. et Med. *consensu.*—2 Ern. Schutz. et Orell. addiderunt *non* e conjectura Lambini. Ceteri omittunt.—3 In C S T deest præpositio ante *gladiatore.* Tum, T *gladiatorie.* Post *sceleratissimo* C H S addunt *contiones;* T *compericione;* ψ et edd. ante Naug. cum Orell. *conciones.* In χ legitur *sceleratissimæ conciones.*—4 In C H S T ψ, Franc. ed. pr. Med. verba *nemo illum fœdum ... audire poterat* omittuntur. Tum, C H S T ψ habent *Erant enim illæ, &c.*—5 In χ deest *consul.*—6 ψ *populus Ro.*—7 C H S T χ, Franc. ed. pr. Med. non agnoscunt verba *omnes ord., tota in illa conc. Italia const.*—8 χ *suæ sal.*—9 '*In concionibus* sex Oxonn. Mss. cod. Steph. Ven. 1483. Junt. *in concione* Crat. Hervag. Cam. Fuitne, *in concione omnibus?*' Orell.—10 Ern. Schutz. et Orell. *majore* e conjectura Ursini et Augustini. Ceteri *majorem.* Verba *Sic contendo ... fuisse majore* non leguntur in C H S

NOTÆ

[q] *A gladiatore*] Clodium nominat gladiatorem.

[r] *Fœdum vultum*] Pulcher fuit Clodius, sed fœdum eum vultu appellat ob perditissimos mores.

[s] *De eodem me*] De Cicerone revocando ab exilio in patriam concionem habuit Lentulus.

[t] *Italia constitit*] Ex omnibus Italiæ municipiis et urbibus legati missi fuerant ad revocandum Ciceronem.

[u] *Productus est ab eo Cn. Pompeius*] Concionandi potestatem de Cicerone permisit Pompeio. Neque enim privato civi fas fuit agere et concionari apud populum, nisi facultatem illam habuisset a magistratu, a quo producebatur.

Digitized by Google

ingrata;[2] si satis de omnibus, infinita esse videatur. Cedo[3] nunc ejusdem illius inimici mei, de me eodem, ad verum[4] populum in Campo Martio[x] concionem. Quis non modo approbavit,[5] sed non indignissimum facinus putavit, illum non dicam loqui, sed vivere ac spirare? quis fuit, qui non ejus voce maculari rempublicam,[6] seque, si eum audiret, scelere astringi arbitraretur? LI. 109. Venio ad comitia,[y] sive magistratuum placet, sive legum. Leges videmus sæpe ferri multas. Omitto eas, quæ feruntur ita, vix ut quini, et hi ex alia[7] tribu, qui suffragium ferant, reperiantur. De me,[z] quem tyrannum, atque ereptorem libertatis esse dicebat, in illa ruina[8] reipublicæ dicit se legem tulisse. Quis est, qui se, cum[9] contra me ferebatur, inisse[i] suffragium confiteatur? Cum autem[a] de me eodem ex senatusconsulto, comitiis centuriatis, ferebatur, quis est, qui non profiteatur se affuisse, et suffragium de salute mea tulisse? Utra igitur causa popularis debet videri; in qua

[i] *Dedisse.*

T χ et edd. ante Hervag.—1 T *quos quorum idc.*—2 Post *ingrata* C T χ ψ, Franc. Hervag. addunt *sit.*—3 χ *Credo.*—4 Voces *ad verum* in T ψ desunt, cum spatio.—5 ψ *non modo non appr.*—6 C *resp.* et mox C χ *si cum aud.* Franc. *si tum aud.*

CAP. LI. 7 Pro *alia* Pal. 9. Erf. Gembl. habent *aliena;* Hervag. Cam. et Orell. *ima.* Augustinus conjecit *una* legend. Verba *Leges videmus sæpe . . . ferant, reperiantur* absunt a C H S T χ ψ, Franc. et ed. pr.—8 C H S T χ, Franc. et ed. pr. *illa ruina* sine præpositione.—9 ψ omittit *se cum.* Mox,

NOTÆ

[x] *In Campo Martio*] In Campo Martio veri tantum, et non perditi cives; locupletes, non miseri, distribuebantur in suas classes, audituri conciones, quæ pro capite civis habebantur.

[y] *Ad comitia*] In comitiis eligebantur magistratus, et leges ferebantur.

[z] *De me*] Tulit Clodius, ut M. Tullio Ciceroni, quod falsum senatusconsultum retulisset, quod cives Rom. indemnatos necasset, aqua et igni interdictum esset, &c. At ostendit Cicero eam legem non esse, quia contra auspicia et per vim lata est, et quia verbis legitimis concepta non fuit.

[a] *Cum autem*] Cum de Ciceronis reditu lex ferebatur, ea lata est ex senatusconsulto a Lentulo consule, comitiis centuriatis in Campo Martio: at quæ contra Ciceronem a Clodio, neque ex senatusconsulto, neque comitiis centuriatis, neque in Campo Martio perlata est: quare injuste, et per vim lata est, ideoque nulla haberi debet.

Digitized by Google

omnes honestates civitatis,[k] omnes ætates,[10] omnes ordines una consentiunt? an in qua furiæ concitatæ, tanquam ad funus reipublicæ, convolant? 110. An, sicubi[l] aderit Gellius, homo et fratre indignus, viro clarissimo, [atque optimo consule,[1]] et ordine equestri, cujus ille ordinis nomen retinet, ornamenta confecit;[b] id erit populare? Est enim homo iste populo Romano deditus. Nihil vidi magis: qui cum ejus adolescentia in amplissimis honoribus summi viri, L. Philippi,[c] vitrici,[d] florere potuisset,[2] usque eo[m] non fuit popularis, ut bona solus comesset. Deinde ex impuro adolescente et petulante, posteaquam rem paternam ab idiotarum[e] divitiis[3] ad philosophorum regulam[f] perduxit; Græculum[g] se atque otiosum putari voluit; studio literarum se subito dedidit. Nihil sane Attæ juvabant:[4 h] anagnostæ,[i] libelli etiam pro vino sæpe oppigne-

[k] *Omnes honesti cives.* [l] *Si.* [m] *Ita.*

pro *inisse* in eodem Ms. legitur *quis est qui non profitebatur.*—10 In T deest *civitatis,* et in H desunt *omnes ætates.* Manutius delevit verba *omnes honestates,* ut Faërnus volebat. Pro *honestates* Orell. conjecit *potestates* legend.—1 Verba *atque optimo cons.* omittunt χ ψ, Franc. et edd. ante Hervag. cum Schutz. et ea spuria esse censebat Ern. Manutius conjecit legend. *atque optimo cive.*—2 In C H χ ψ, Franc. ed. pr. Med. Ascens. Hervag. omittuntur verba *Est enim homo . . . florere potuisset;* et ab iisdem Mss. et edd. absunt verba *Deinde ex impuro* usque ad *anagnostæ.*—3 Pantagathus correxit *deliciis.* —4 *Nihil sane a te juvabant* Pal. 9. *nihil sane a te juvabatur* edd. vett. ple-

NOTÆ

[b] *Ornamenta confecit*] Gellius abligurivit bona quæ per ornamenta explicat. Hæc autem equestris dignitatis fuere, ut quadringenta millia sestertium haberet ex censu.

[c] *L. Philippi*] Philippus ille summus fuit orator; de quo lib. III. de Oratore. De eodem agetur orat. de Prov. Cons.

[d] *Vitrici*] Vitricus pater est conjugis. Vitricus vero Gellii fuit, quia matrem Gellii duxerat uxorem.

[e] *Idiotarum*] Idiotæ homines imperiti sunt, qui vulgarem quandam sine modo vivendi rationem sequuntur.

[f] *Ad philosophorum regulam*] Philosophi doctrina instructi et temperati exquisitum quoddam vitæ genus accurate servant.

[g] *Græculum*] Græculos vocabant Romani, qui se philosophiæ studiis applicabant, ut ex Plut. patet in Cicerone.

[h] *Attæ juvabant*] Atta cognomentum fuit familiæ Quintianæ Numerianæ, e qua fuit ille Titus Quintius, comicus poëta, qui circa Olymp. 175. floruit, et de quo Horat. Epist. II. loquitur. Itaque per Attas intelligit orator Quintium Numerium, et alios, qui cum eo, contra Sextium, Gellio et Clodio favebant.

[i] *Anagnostæ*] Anagnostæ servi fuere Græco hoc nomine appellati, quo-

Digitized by Google

rabantur. Manebat insaturabile abdomen, copiæ deficiebant. Itaque semper versabatur in spe rerum novarum: otio[5] et tranquillitate reipublicæ consenescebat. LII. Ecquæ seditio unquam fuit, in qua non ille princeps? ecqui seditiosus, cui ille non familiaris? ecquæ turbulenta[6] concio, cujus ille non concitator? cui bene dixit unquam bono? bene dixit? immo, quem fortem et bonum civem non petulantissime est insectatus? qui, ut credo, non libidinis causa, sed ut plebicola[7] videretur,[k] libertinam duxit uxorem. 111. Is de me suffragium tulit, is affuit, is interfuit epulis[l] et gratulationibus parricidarum. In quo tamen est me ultus, cum illo ore inimicos est meos suaviatus:[n 8 m]

[n] *Osculatus.*

ræque: *nihil sane te juvabant* Hervag. Nonnulli ap. Lamb. legi voluerunt *nihil sane arte juvabatur*, vel *arte adjuvabatur*, vel *chartæ adjuvabant*; alii *nihil sane te juvabant anagnostæ*. Pantagathus correxit *nihil sane a re juvabatur*. Abraminus conjecit *nihil sane Atticæ juvabant*; et J. F. Gronov. *nihil sane ea re juvabatur*. Schütz. legi maluit *nihil ganeonem istæ juvabant*.—5 Hervag. et Orell. *vers. in rerum novarum cogitatione: otio, &c.* In C H S χ, Franc. et edd. pr. non leguntur verba *Itaque semper vers.* .... usque ad *suaviatus*, § 111.

CAP. LII. 6 Lamb. *Ecqua sed.* .... *ecquis sed.* .... *ecqua turb.*—7 Edd. paucæ *poplicola.*—8 Hervag. et Naug. *In quo tum est* * *ne ullus cum illo reo inimicus? est meus Savoniatus* (Naug. *suaviatus*): Vict. et Steph. *In quo tamen est ne ullus cum illo reo inimicus est meus suaviatus**. In Ms. Ursini legitur *In quo tamen quid esset, quamobrem inimicus ille esset meus, qui quasi, &c.* Lamb. et edd. seqq. e conjectura Pantagathi, *In quo tamen est me ultus, cum illo ore inimicos est meos suaviatus. Qui quasi, &c.* Turnebus conjecit legend. *In quo tamen nullus tum illum ore inimicus est meus suaviatus. Qui quasi, &c.*—

NOTÆ

rum opera in legendis libris utebantur. Horum meminit Cornelius Nepos in Attici vita: 'Namque in ea familia erant pueri literatissimi, anagnostæ optimi, et plurimi librarii.'

[k] *Plebicola* [*publicola*] *videretur*] Quemadmodum Valerius, primi consulis collega, Publicola dictus est, quod fasces et imperium populo submiserit; ita Gellium ridicule appellat Publicolam, quod, contemtis nobilibus mulieribus, ex ima plebe mulierem duxerit.

[l] *Epulis*] Interfuit epulis quas Clodius cum consulibus Pisone et Gabinio post Ciceronis discessum celebrarunt. Hos vero nominat parricidas, quod Ciceronem, patrem patriæ appellatum, ejecerunt.

[m] *Est suaviatus*] Suaviatus, id est osculatus; mos enim fuit apud illos veteres, ut cum gratulari aliquid alicui vellent, oscularentur. Unde Martialis Epigr. I. 4. 'Audieris cum grande sophos et basia captas.' Ait autem, quod hic homo se Ciceronem de his consulibus ultus fuit, cum eos impuro ore et putido osculatus est.

Digitized by Google

qui, quasi mea culpa bona[9] perdiderit, ita ob eam ipsam causam est mihi inimicus, quia nihil habet. [*p.* 25.] Utrum ego tibi patrimonium eripui, Gelli, an tu comedisti? quid? tu meo periculo, gurges ac vorago patrimonii, helluabare:[10][n] ut, si ego consul rempublicam contra te et gregales tuos[o] defendissem, in civitate esse me nolles? Te nemo tuorum videre[1] vult: omnes aditum, sermonem, congressum tuum fugiunt: te sororis filius Postumus,[2] adolescens gravis, senili judicio, notavit, cum in magno numero tutorem liberis non instituit.[p] Sed elatus odio, et meo, et reipublicæ nomine, (quorum ille utri sit inimicior, nescio) plura dixi, quam dicendum fuit, in furiosissimum[3] atque egentissimum ganeonem. 112. Illuc revertor: contra me cum sit actum,[4] capta urbe atque oppressa, Gellium, Firmidium, Titium,[q] ejusdemmodi furias, illis mercenariis gregibus duces et auctores fuisse, cum ipse lator[r] nihil ab horum turpitudine, audacia, sordibus abhorreret. At, cum de dignitate mea ferebatur, nemo sibi nec valetudinis excusationem, nec senectutis, satis justam putavit: nemo fuit, qui se non rempublicam mecum simul revocare in suas sedes arbitraretur. LIII. 113. Videamus nunc comitia magistratuum.[s] Fuit collegium nuper[t] tribunicium,

9 In C deest *bona*. Mox, a Franc. absunt verba *quia nihil habet*.—10 χ *helluare:* ψ *helluabere*.—1 χ *videres*.—2 Græv. *postumus*: edd. ante Lamb. cum Orell. *Postumius*. In C H T χ ψ desunt verba *te sororis filius* ... *inimicior, nescio*.—3 Franc. et Ven. 1480. *furiosum*. Pro *atque* C exhibet *at is*. Mox, C H S T χ ψ, Franc. Dresd. ed. pr. Med. Ascens. Crat. non agnoscunt verba *Illuc revertor* usque ad *dignissimos judicet*, § 114.—4 *Quid si actum* Hervag.

NOTÆ

[n] *Meo periculo helluabare*] Helluabatur periculo Ciceronis, quia ejus helluatio in eum recidebat.

[o] *Gregales tuos*] Gregales socios ejus ad contemtum vocat.

[p] *Tutorem liberis non instituit*] Ignominiosum fuit consanguineum non liberis tutorem institui, aut præteriri in testamento. Vide orat. pro Cluentio.

[q] *Gellium, Firmidium, Titium*] De his, Pro Domo sua, jam egit, quos canes Clodii vocat.

[r] *Ipse lator*] Clodius legem tulit contra Ciceronem, de qua superius § 109. not.

[s] *Comitia magistratuum*] In comitiis eligebantur magistratus.

[t] *Nuper*] Nempe biennio ante, Cæsare et Bibulo coss. fuit enim tribu-

Digitized by Google

in quo tres[u] minime, vehementer duo populares[x] existimabantur. Ex his, qui populares non habebantur, quibus in illo genere conductarum concionum[y] consistendi potestas non erat, duo[5] a populo Romano prætores video esse factos:[z] et, quantum sermonibus[6] vulgi et suffragiis intelligere potui, præ se populus Romanus ferebat, sibi illum in tribunatu Cn. Domitii animum constantem et egregium, et Q. Ancharii[7] fidem[a] ac fortitudinem, etiamsi nihil agere potuissent, tamen voluntate ipsa gratum[8] fuisse. Jam de C. Fannio quæ sit existimatio, videmus: quod judicium populi Romani in honoribus ejus futurum sit, nemini dubium esse debet. 114. Quid? populares illi duo quid egerunt? Alter, (qui tamen se continuerat, tulerat nihil:[b] senserat tantum de republica aliud, atque homines èxpectabant) vir et bonus, et innocens, et bonis viris semper probatus, (quod parum videlicet intellexit in tribunatu, quid vero populo probaretur, et quod illum esse populum Romanum, qui in concione erat, arbitrabatur) non tenuit eum locum, in quem, nisi popularis esse voluisset, facillime pervenisset. Alter, qui ita se in populari ratione jactarat,[*] ut auspicia, legem Æliam,[c] senatus auctoritatem, consu-

[*] *Gesserat.*

unde Orell. suspicatur legend. *quicquid sit actum*, et censet locum esse corruptum.

CAP. LIII. 5 Al. *duos*.—6 Lamb. *quantum ex serm.*—7 *Atque Ancharii*

NOTÆ.

nus plebis eo anno Vatinius; quem hic significat.

[u] *Tres*] Cn. Domitius, Q. Ancharius, Cn. Fannius.

[x] *Duo populares*] Populares fuere Vatinius et alter nescio quis, quem non vult appellare: fortasse Alfium subindicat.

[y] *Conductarum concionum*] Per conductas conciones eos homines intelligit, qui pecunia corrupti et conducti erant.

[z] *Prætores esse factos*] Domitius et Ancharius prætores creati sunt.

[a] *Ancharii fidem*] Quia, quamvis quotidie de cœlo servarent, ut Vatinio leges ferenti impedimento essent, tribuni tres, ille tamen, auspiciis neglectis, et multas et reipublicæ exitiosas pro Cæsaris potentia leges pertulit.

[b] *Tulerat nihil*] Legem quidem promulgaverat, sed non tulit, quia servaverant de cœlo tribuni tres.

[c] *Legem Æliam*] Lex Ælia vetabat agi cum populo, obnuntiantibus magistratibus.

Digitized by Google

lem, collegas, bonorum judicium, nihil[9] putaret,[p] ædilitatem petivit cum bonis viris, et hominibus primis, sed non præstantissimis opibus et gratia: tribum suam non tulit:[d] Palatinam denique,[e] per quam omnes illæ pestes vexare populum Romanum[10] dicebantur, perdidit:[f] nec quicquam illis comitiis, quod boni viri vellent,[1] nisi repulsam, tulit. Videtis igitur, populum ipsum, ut ita dicam, jam non esse popularem: qui ita vehementer eos, qui populares habentur, respuat; eos autem, qui ei generi adversantur, honore dignissimos judicet.

LIV. 115. Veniamus ad ludos.[g] Facit enim, judices, vester[2] in me animorum oculorumque conjectus, ut mihi jam licere putem remissiore[q] uti genere dicendi. Comitiorum et concionum significationes[r] interdum veræ sunt,

[p] *Nihili faceret.* [q] *Abjectiore.* [r] *Testimonia.*

Hervag. *atque Q. Ancharii* Naug. Cam.—8 Lamb. *gratam.*—9 Hotom. conjecit *nihili* legend.—10 Pro verbis *populum Romanum,* quæ Orell. ut corrupta notat, Garaton. suspicabatur legend. *rem publicam* (*R. P.* pro *P. R.*).—1 Orell. censet verba *quod boni viri vellent* spuria esse, et suspicatur legend. *quod boni viri vicerant,* vel *quod bonos viros mallent.*

CAP. LIV. 2 Post *vester* C H S T ψ, Hervag. Vict. Lamb. 1566. Græv. Oliv. et Orell. addunt *iste.* Deinde, Franc. et ed. Vict. *oculorumque* omittunt. Pro *conjectus* C H S T ψ, Franc. Dresd. et edd. ante Lamb. habent *contuitus;* χ *intuitus;* Pal. 9. et Mss. ap. Lamb. *contectus.* Paulo post, verba *Comitiorum et concionum ... necesse est* absunt a C S χ ψ, etiam a Franc. Dresd. ed. pr. Med. Ascens. Crat. in quibus omittuntur verba omnia usque ad

NOTÆ

[d] *Tribum suam non tulit*] Tribum non tulit, id est, non obtinuit suffragia tribus suæ: erat autem insignis ignominia, si quis candidatus, in petitione magistratus, suæ tribus suffragia non obtineret.

[e] *Palatinam denique*] Tribus Palatina ita secundum Varronem L. L. l. IV. dicta est a Palatino monte, quem cum foro et Capitolio obtinebat. Fuit porro una ex urbanis, et omnium vilissima, quippe quæ libertinis et egentibus referta erat.

[f] *Perdidit*] Tribus Palatinæ suffragia non habuit.

[g] *Veniamus ad ludos*] Varia ludorum genera apud Romanos exhibebantur: alii fuere theatrales, quibus tragœdiæ et comœdiæ habebantur: alii gladiatorii, quibus aliquot gladiatorum paria inter se committebantur: alii venatici, seu venationes, in quibus homines cum bestiis depugnabant, qui et bestiarii dicebantur. Hos ludos omnes magnis impensis ædiles curabant, præter Apollinares, qui a prætore urbano fiebant.

Digitized by Google

nonnunquam vitiatæ atque corruptæ: theatrales gladiatoriique consessus dicuntur omnino solere, levitate nonnullorum emtos, plausus exiles[3] et raros excitare. Attamen facile est, cum id fit, quemadmodum, et a quibus fiat, et quid integra multitudo[h] faciat, videre. Quid ego nunc dicam, quibus viris, aut cui generi civium, maxime applaudatur? neminem vestrum fallit.[e] Sit hoc sane leve;[i] quod non ita est, quoniam[4] optimo cuique impertitur: sed, si est leve, homini gravi leve est:[f] ei vero, qui pendet a[5] rebus levissimis, qui rumore, et (ut ipsi loquuntur) favore populi tenetur et ducitur, plausum immortalitatem,[k] sibilum mortem videri necesse est. 116. Ex te igitur, Scaure, potissimum quæro, qui ludos apparatissimos[l] magnificentissimosque fecisti, ecquis istorum popularium tuos ludos aspexerit; ecquis se theatro populoque Romano commiserit.[6] Ipse ille maxime ludius,[7][m] non solum spectator,[8] sed actor et acroama,[n] qui omnia sororis embolia[o] novit, qui in

[e] *Nemo vestrum ignorat.* [f] *Gravis homo non curat.*

exprimeret ipse actor, § 118.—3 Naug. Lamb. Grut. et Græv. *plausus et exiles.*—4 Alii ap. Ursin. *quando.*—5 Naug. præpositionem omisit, probante Garaton. Ad oram libri, teste Ursino, scriptum est, *qui pendet, qui rebus leviss.*—6 Verba *ecquis istorum* . . . *commiserit* non leguntur in χ ψ. In C H S T verba *Ex te igitur, Scaure* . . . *in judicio loquar*, § 119. transponuntur post *qui putentur* in eadem sectione.—7 C S χ *maxime ludus*: Ern. conjecit legend. *maximus ludius.*—8 C ψ *exspectator*. Tum, χ ψ *acroma.*

NOTÆ

[h] *Integra multitudo*] Integra multitudo, id est, populus qui corruptus pecunia non est.

[i] *Sit hoc sane leve*] Ait quod levis sit ille plausus; sed qui tamen levis esse non potest, quia optimis quibusque datur.

[k] *Plausum immortalitatem, &c.*] Id est, tanti facit plausum, quanti immortalitatem, et tantopere de sibilo dolet, quantum de ipsa morte. Porro est observandum moris fuisse in consessu ludorum, ut si quis vir summus et gratus populo ingrederetur, ei plausus daretur; sin minus, sibilis exciperetur.

[l] *Ludos apparatissimos*] Totam illorum ludorum magnificentiam, qui dati sunt a Scauro, describit Plinius lib. xxxvi. cap. 51. Hunc consule.

[m] *Ludius*] Clodius ludius appellatur, quia et ludis delectabatur, et ipse fabulæ argumenta maxima suppeditabat.

[n] *Acroama*] Acroama festivus homo dicitur, qui urbanis dictis alios delectat. Acroama etiam sumitur pro ipsa re quæ recitatur.

[o] *Embolia*] Embolium, 1. sumitur pro eo quod in media fabula a mimis

cœtum[9] mulierum pro psaltria[p] adducitur, nec tuos ludos aspexit in illo ardenti tribunatu suo, nec ullos alios,[10] nisi eos, a quibus vix vivus effugit.[1 q] Semel, inquam, se ludis homo popularis commisit omnino, cum in templo Honoris-Virtutis honos[2] habitus esset virtuti,[r] Caiique Marii, conservatoris hujus imperii, monumentum, municipi ejus[s] et reipublicæ defensori sedem ad salutem præbuisset. LV. 117. Quo quidem tempore, quid populus Romanus sentire se ostenderit,[3] utroque in genere declaratum est: primo, cum, audito senatusconsulto, ore[t] ipsi[4] atque absenti senatui plausus est ab universis datus: deinde, cum senato-

Paulo post, ψ *eubolia.*—9 χ, Rom. Ven. 1483. Junt. *in cœtu.*—10 χ *nec illos alios.*—1 C S χ ψ *vix unus eff.* Deinde, Orell. suspicabatur legend. *Semel, semel, inquam.* Verba *Semel ... mente venisset* non sunt in C χ ψ.—2 *In templo Honoris honos* Pal. 9. *in templo honoris honos* Ms. Vict. *in templo honori honos* Hervag. *in templo Virtutis honos* edd. vett. pleræque.

CAP. LV. 3 Naug. *ostenderet.* Schutz. e conjectura Ernesti recepit *quid pop. Rom. senserit, utroque in gen. &c.* Wolf. legi mavult *quid pop. Rom. sentiret, se ostendit, et utroque in gen. &c.*—4 '*Ore ipsi*] Locus corruptus. *Ore* delevit Schutz. *coram ipsi* Ern. susp. *rei ipsi* dubia Garatoni susp. *relatori ipsi*, scil. P. Lentulo, nescio cujus suspic. Bonum est vocabulum: sed fortasse latet in his nihil aliud nisi *præconi* vel *recitatori ipsi.*' Orell. Vid.

NOTÆ

interponebatur, a voce Græca ἐμβάλλω, *intersero.* 2. sumitur pro introitu et januis quibus ad proscenium transeunt actores, cum suis spectatoribus se volunt exhibere. Cum itaque dicat Clodium omnia sororis embolia novisse, sane vult ostendere sororis turpitudinem, quacum incestum commiserat; quia cum per latentes januas ad ejus cubiculum accederet, interesse ludicro alteri spectaculo noluit.

[p] *Pro psaltria*] Clodius cum psaltriæ habitu in opertum Bonæ Deæ ingressus erat, libidinis causa.

[q] *Vix vivus effugit*] Quo die in templo Virtutis de Ciceronis reditu actum est, ludi celebrati sunt, quibus, dimisso senatu, cum Clodius affuisset, nihil propius fuit, quam ut in eum populus irrueret.

[r] *Honos habitus esset virtuti*] In templo Virtutis de salute civis actum est, qui sua virtute civitatem ab incendio, et rempublicam a pernicie contra Catilinæ furores vindicaverat. Porro templum Virtutis erectum fuit a Mario de manubiis Cimbricis et Teutonicis. Ante eum jam alii plures exstruxerant.

[s] *Municipi ejus*] Cicero ex eodem erat Arpinate municipio, quo Marius.

[t] *Ore* [*auctori*] Lentulus consul retulit de Cicerone revocando, quia et ipse Metellus Nepos, cujus ludis Clodius frater interesse voluit, cum ab aliis abfuisset.

Digitized by Google

tribus singulis spectatum e senatu redeuntibus.[u] Cum vero ipse, qui ludos faciebat, consul assedit, stantes,[x] et manibus[5] passis[*] gratias agentes, et lacrymantes gaudio, suam erga me benevolentiam ac misericordiam declararunt. At, cum ille furibundus, incitata[6] illa sua vecordi mente, venisset; vix se[7] populus Romanus tenuit: vix homines odium suum a corpore ejus impuro atque infando[8] represserunt. Voces quidem, et palmarum intentus,[y] et maledictorum clamorem omnes profuderunt. 118. Sed quid ego populi Romani animum virtutemque commemoro, libertatem jam ex diuturna servitute[z] respicientis[9] in eo homine, cui tum petenti jam ædilitatem[a] ne histriones quidem coram sedenti pepercerunt? Nam cum ageretur Togata,[b] Simulans,[c] ut opinor, caterva tota[d] clarissima concentione,[10] in ore impuri hominis imminens, concionata est: 'Huic vitæ

[*] *Extensis.*

Nott. Varr.—5 Hervag. *ei man.*—6 Quidam ap. Orell. conjecit *incitatus.*—7 In T *se* deest.—8 S T ψ, Junt. *nefando.* Garaton. legi maluit *infami.* In C χ ψ non leguntur *Voces quidem* . . . *ædilitatem.*—9 Hervag. Naug. Cam. *despicientis.*—10 Nonnullæ edd. vett. *contentione.* Pro verbis *in ore* Schutz. conjecit legend. *in os* vel *ori.* Verba *Nam cum ageretur* . . . *exprimeret ipse*

NOTÆ

[u] *Spectatum redeuntibus*] Cum senatores redirent e templo Virtutis, ubi de Ciceronis reditu actum fuit, ad spectandos ludos, ipsis plausus ab omni populo datus est, propter senatusconsultum quod de Ciceronis reditu dederant.

[x] *Stantes*] Cum amoris significationem dare volebat populus, solebat assurgere, et rectis pedibus stare; unde Epist. ad Att. II. 19. 'Inimici erant equitibus, qui Curioni stantes plauserant.'

[y] *Palmarum intentus*] Significat eam consuetudinem quam vulgus observabat in sibilis faciendis, cum omnes simul manus porrigebant.

[z] *Ex diuturna servitute*] Per illam servitutem, intelligit libertatem imminutam, quam passus est per duos annos populus, Cæsar et Bibulo, tum Pisone et Gabinio coss.

[a] *Petenti jam ædilitatem*] Primo anno post tribunatum, petere ædilitatem licuit. Hanc Clodius eo tempore petivit.

[b] *Togata*] Togata comœdia dicitur, quæ Romanum habet argumentum; et ideo togata dicta est, quod Romani togis uterentur.

[c] *Simulans*] Hoc erat argumentum comœdiæ, 'Simulans,' quam scripserat Afranius.

[d] *Caterva tota*] Grex histrionum, cum erat aliquid cantandum, quod in Clodii opprobrium verti posset, ei imminens recitabat, et illa maxime verba quæ sequuntur. Nota autem, quod

tuæ . . .' et, 'Postprincipia,'[1] atque exitus vitiosæ vitæ?' [p. 25.] Sedebat exanimatus: et is, qui antea cantorum convicio[e] conciones celebrare suas solebat, cantorum ipsorum vocibus ejiciebatur. Et, quoniam facta mentio est ludorum, ne illud quidem prætermittam, in magna varietate sententiarum, nunquam ullum fuisse locum, in quo aliquid a poëta dictum, cadere in tempus nostrum[f] videretur, quod aut populum universum fugeret, aut non exprimeret ipse actor. 119. Et, quæso, hoc loco,[g] judices, ne qua me levitate ductum ad insolitum genus dicendi labi putetis, si de poëtis, de histrionibus, de ludis in judicio loquar. LVI. Non sum tam ignarus, judices, causarum, non tam insolens[x] in dicendo, ut omni ex genere orationem aucuper,[y] et omnes undique flosculos carpam atque delibem.[z 2] Scio, quid gravitas vestra, quid hæc advocatio,[h] quid ille[3] conventus, quid dignitas P. Sextii, quid periculi magnitudo, quid ætas, quid honos meus postulet. Sed mihi sumsi[i] hoc loco doctrinam quandam juventuti,[a] qui essent optimates. In

[x] *Novus.* [y] *Quæram.* [z] *Seligam.*
[a] *Ad erudiendam juventutem.*

actor absunt a C χ ψ.—1 *Huic Tite, et tua post-principia* Gembl. *Huic tuæ, et tua post-principia* Pal. 9. *Huic vitæ tua post-principia* Ms. Vict. *Huic vice* * *tua post principia* Hervag. Lambinus dedit *et post, Principia.* Pro *atque* Pantagathus *ecqui.*

CAP. LVI. 2 C T *debilem* : ψ *debilitem.*—3 Hervag. Lamb. et Grut. *illi.* Mox, pro *P. Sextii* Mss. plerique et edd. ante Naug. habent *populi*

NOTÆ

in theatris fieri solita esset symphonia et concentus.

[e] *Cantorum convicio*] Convicium quasi convocium dictum esse Ulpianus putat; hoc est, a collatione vocum, quia plures in unum conferuntur. Ridet autem Clodium, qui cantores, data opera, ad suas conciones evocabat, ut sibi apud populum concionanti, pro consuetudine acclamarent, 'Bene et præclare,' 'belle et festive,' a quibus modo deluditur.

[f] *In tempus nostrum*] Quæcumque Ciceroni quadrabant, aut quæ his acta temporibus fuerant, exprimere histriones gestiebant.

[g] *Et quæso, hoc loco*] Utitur hic præmunitione, qua insolitam orationem de scenicis ludis excusat.

[h] *Quid hæc advocatio*] Advocatio sumitur pro patrocinio, quod reo sive ab amicis, qui causæ aderant, sive ab ipso oratore dabatur.

[i] *Sed mihi sumsi*] Ineptias vitat, ostenditque, ad rem pertinere hanc de ludis scenicis digressionem.

Digitized by Google

ea explicanda demonstrandum est,[4] non esse populares omnes eos, qui putentur. Id facillime consequar, si universi populi judicium verum et incorruptum, et, si intimos sensus civitatis expressero. 120. Quid fuit illud,[k] quod, recenti nuntio de illo senatusconsulto, quod factum est in templo Virtutis,[5] ad ludos scenamque perlato, consessu maximo, summus artifex,[l] et mehercule semper partium[m] in republica,[6] tanquam in scena,[n] optimarum,[b][7] flens, et recenti lætitia, et misto[8] dolore ac desiderio mei, egit aperte multo[9] gravioribus verbis meam causam, quam egomet de me agere potuissem? Summi enim poëtæ ingenium non solum arte sua, sed etiam dolore exprimebat.[10] 'Quid enim? qui rempublicam certo[c] animo adjuverit, statuerit,[1] steterit[d] cum Achivis.'[o] Vobiscum me stetisse dicebat, vestros ordines demonstrabat. Revocabatur ab universis. 'Re dubia,[p] nec

[b] *Tam bonus civis quam actor.* [c] *Magno.* [d] *Manserit.*

Rom.—4 C H S T χ ψ, Franc. Dresd. et edd. vett. *dem. fuit.* Mox, pro *omnes* in ψ *putemus* legitur. In T deest *eos.* Verba *Id facill. cons. . . . expressero* non leguntur in C ψ, Franc. Dresd. et edd. pr.—5 Garaton. conjecit *Honoris-Virtutis.* Verba *recenti nuntio . . . scena optimarum* absunt a C H S T χ, Franc. Dresd. et edd. pr. sed in iisdem sic legitur, *Quid fuit illud, quod summus artifex flens, et recenti lætitia, &c.*—6 Hervag. *partium inter plebem.*—7 Naug. Grut. Græv. *optimatium.*—8 C H S T χ. Rom. Ven. utraque, Ald. *mesto*, vel *mæsto.*—9 Hervag. et Orell. *egit apud populum Romanum multo.* Pro *aperte* C habet *a parte*, cum asterisco; H *a prætore;* χ *a pr.*—10 C H S T χ ψ *sed quis dol.* et T *exprimebant.* Verba *Quid enim . . . ingenio præditum* absunt a C H S χ ψ. Pro *Quid* Hervag. habet *Qua;* Naug. Cam. *Quam.*—

NOTÆ

[k] *Quid fuit illud*] Declarat quid judicari debeat de illa singulari in se populi benevolentia, cum illud senatusconsultum perlatum est de suo reditu in templo Virtutis.

[l] *Summus artifex*] Æsopus fuit tragœdus Ciceronis temporibus nobilissimus, qui in theatro multas sententias veterum poëtarum amico Ciceroni accommodavit.

[m] *Semper partium*] Partes sunt personarum gradus, quæ repræsentantur.

[n] *In scena*] Scena est, quæ ludorum faciendorum causa, quolibet loco, ubi quis consistat, moveaturque, spectaculum sui præbiturus, posita sit in publico privatoque, vel in vico: quo tamen loco passim homines spectaculi causa admittantur.

[o] *Cum Achivis*] Sententia illa fortasse desumta fuit ab Accio poëta tragico Græco, et dicta de Telamone, qui post multa collata in patriam beneficia, exulavit. Cum eo Ciceronem confert.

[p] *Re dubia*] Re dubia, id est, cum

dubitarit vitam offerre, nec capiti pepercerit.' 121. Hæc quantis ab illo clamoribus agebantur! cum jam, omisso gestu,[p] verbis poëtæ, et studio[2] actoris,[q] et expectationi[r] nostræ plauderetur. 'Summum amicum, summo in bello . . .' (nam illud ipse actor adjungebat amico animo, et fortassis[3] homines propter aliquod desiderium approbabant) 'summo ingenio præditum.' LVII. Tum illa,[4] quanto cum gemitu populi Romani ab eodem paulo post in eadem fabula sunt acta! 'O pater! . . .' Me, me ille absentem, ut patrem, deplorandum putabat,[5] quem Q. Catulus, quem multi alii sæpe in senatu[6] patrem patriæ nominarant. Quanto cum fletu de illis nostris incendiis ac ruinis,[7] cum patrem pulsum, patriam afflictam[8] deploraret, domum incensam, eversamque! Sic egit, ut demonstrata pristina fortuna, cum se convertisset, 'Hæc omnia vidi inflammari,'[9][s] . . . fletum etiam inimicis atque invidis[10] excitaret. 122. Pro, Dii immortales! quid? illa quemadmodum dixit idem? quæ mihi quidem ita et acta et scripta

[p] *Actore.*

1 Nonnullæ edd. vett. *statuerit* omittunt.—2 Orell. suspicabatur legend. *omisso gestu et verbis poëtæ studio*, vel *omisso gestu ac verbis poëtæ, et studio.*—3 Hervag. Cam. *et quod fortassis*: Naug. et Orell. *et fortasse.*

CAP. LVII. 4 Nonnullæ edd. vett. cum Orell. *Jam illa.* Deinde, C H S, Franc. Dresd. et edd. pr. non agnoscunt verba *pop. Rom. ab eod. paulo post in ead. fab.* In χ desunt quoque verba *O pater . . . depl. putarat.*—5 *Putaret* Græv. *putabat* Hervag. Lamb. Ern. Schutz. et Orell. *putarat* ceteri.—6 C *in senatum.*—7 Verba *de illis nostris incendiis ac ruinis* non leguntur in H S T χ, Franc. Dresd. et edd. pr. neque in C et ψ: sed in C quoque deest *fletu*, pro quo ψ exhibet *conflictu.*—8 T *pulsum, tum patriæ affl.* In Barb. et Ven. 1480. legitur *pulsum patria, afflictam domum depl., incensam eversamque.*—9 In C H S χ ψ, Franc. Dresd. et edd. pr. omittuntur voces *cum se convert., Hæc omnia vidi inflamm.*—10 Dresd. *inim. atque in ludis.* Verba *Pro, Dii imm.* usque ad *principes civitatis*, § 123. absunt a C H S χ ψ, Franc. Dresd. et edd. pr.—

NOTÆ

summopere respublica sive patria periclitaretur.

[q] *Studio actoris*] Applaudebant omnes Æsopo, propter studium singulare, quo ille in Ciceronem ferri videbatur.

[r] *Et expectationi*] Omnes reditum Ciceronis summopere expectabant.

[s] *Vidi inflammari*] Ex eadem Accii fabula desumta sententia est: quam autem bene quadret in Ciceronem, patet: nam pulso eo, omnia ejus bona publicata sunt, domus incensa, prædia direpta, lex de ejus exilio lata, &c.

Digitized by Google

videntur esse,[t] ut vel a Catulo, si revixisset,[u] præclare posse dici viderentur. Is enim libere reprehendere, et accusare populi nonnunquam temeritatem solebat, aut errorem senatus: 'O ingratifici Argivi,[x] inanes Graii, immemores beneficii!' Non erat illud quidem verum: non enim ingrati, sed miseri, quibus reddere salutem, a quo acceperant, non liceret; [*p.* 25.] nec unus in quenquam unquam gratior, quam in me universi: sed tamen illud scripsit disertissimus poëta pro me:[1] egit fortissimus actor, non solum optimus, de me, cum omnes ordines demonstraret; senatum, equites Romanos, universum populum Romanum, accusaret: 'Exulare sinitis, sivistis[2] pelli, pulsum patimini.' Quæ tum significatio fuerit omnium, quæ declaratio voluntatis ab universo populo Romano in causa hominis non popularis, equidem audiebamus:[3] existimare facilius possunt, qui affuerunt. LVIII. 123. Et, quoniam me huc provexit[4] oratio, histrio[y] casum meum toties collacrymavit, cum ita dolenter ageret causam meam, ut vox ejus illa præclara lacrymis impediretur. Neque poëtæ, quorum ego semper ingenia dilexi, tempori meo defuerunt; eaque populus Romanus non solum plausu, sed etiam gemitu suo comprobavit. Utrum igitur hæc Æsopum potius pro me, aut Accium dicere oportuit, si populus Romanus liber esset, an principes civitatis? Nominatim sum appellatus

1 Lamb. *pro Telamone.*—2 Lamb. *siistis:* al. *sistis.*—3 Hervag. Lamb. et Orell. *equidem audiebam.* Hæc delevit Schutz. de Gœrenzii sententia ad Fin. III. p. 307. Ern. conjecit legend. *nos quidem audiebamus.* Vid. Clav. in *Equidem.* Pro *existimare* in Ms. Ursini *æstimare.*

CAP. LVIII. 4 Nang. Lamb. *huc me prov.* Hervag. *me huc produxit.*—

NOTÆ

[t] *Scripta videntur esse*] Erat tunc in exilio, quando hæc acta sunt ab Æsopo.

[u] *Si revixisset*] Catulus ille Ciceronem patrem patriæ appellavit, et obiit paulo post ejus consulatum.

[x] *O ingratifici Argivi, &c.*] Versus pro Telamone scripti ab Accio, quos Æsopus causæ Ciceronis accommodavit.

[y] *Histrio*] Æsopus ille actor toties lacrymas emisit, quoties de Cicerone diceret.

Digitized by Google

in Bruto,[z] 'Tullius, qui libertatem[a] civibus stabiliverat.'[5] Millies revocatum est.[b] Parumne videbatur populum Romanum[6] judicare, id a me, et a senatu esse constitutum, quod perditi cives sublatum per nos criminabantur? 124. Maximum[7] vero populi Romani judicium universo[8] consessu gladiatorio declaratum est: erat enim munus Scipionis,[c] dignum et eo ipso, et illo Q. Metello, cui dabatur. Id autem spectaculi genus erat, quod omni frequentia, atque omni genere hominum celebratur, quo multitudo maxime delectatur. In hunc consessum P. Sextius,[9] tribunus plebis, cum ageret nihil aliud in eo magistratu, nisi meam causam, venit, et se populo[10] dedit, non plausus cupiditate, sed ut ipsi inimici nostri voluntatem universi populi viderent. Venit[1] (ut scitis) ad columnam Meniam.[d]

5 H S χ ψ *stabiliveram.* Pro *Millies* C χ ψ *Miles,* et pro *revocatum* C H S χ ψ *revocatus;* T *renovatum.* In ed. pr. legitur *renovatum est hoc consilium. Videb. populum, &c.* '*Revocatum est*] Nescio quid viros doctos moverit, ut ad marginem ascriberent, 'Forte *recitatum,* vel *repetitum.*'' Abram. In C H S χ ψ non leguntur *Parumne videbatur ... maxime delectatur.*—6 Cam. *populo Romano:* Orell. *populus Romanus.*—7 Hervag. Cam. et Orell. *Maxime.*—8 Schutz. e conjectura, cum Orell. *universi.*—9 C H S T χ *consensum P. Sextius:* Franc. *consensum: quod Sextius.*—10 C H S T χ ψ *causam egit, is se pop.* Franc. *causam egit. Ideo se pop.* Dresd. *causam. Is se pop.*—1 S *Veni.* Tum, *a columna* H S ψ et al. Franc. *ad columia.* Pro *Meniam* C χ, Rom. Brix. Med. habent *æneam;* H S *mena;* χ, Franc. et al. *Menia;* edd. nonnul-

NOTÆ

[z] *Appellatus in Bruto*] Tragœdiam Accius scripsit, quæ Brutus inscribitur, de qua lib. I. de Divinatione loquitur.

[a] *Tullius, qui libertatem*] Quoties nominandus erat Brutus, toties Tullius ab Æsopo nominabatur.

[b] *Millies revocatum est*] Si quid ab histrione diceretur, quod populo probaretur, toties a populo repetere jubebatur.

[c] *Munus Scipionis*] Per munus intelligit spectaculum gladiatorum, quod Cæcilius Metellus Scipio exhibuit in honorem mortui Q. Metelli Celeris. Nota porro, quod verbum hoc 'munus' non tantum venationes, sed etiam certamina gladiatorum complectatur, teste Seneca, qui de Benef. l. I. sic loquitur: 'Nemo tam stultus est, ut monendus sit, ne cui gladiatores, aut venationem, jam munere edito, mittat.'

[d] *Ad columnam Meniam*] 'Menius cum domum suam venderet Catoni et Flacco censoribus, ut ibi basilica ædificaretur, exceperat jus sibi unius columnæ, unde ipse et posteri ejus spectare munus gladiatorium possent, quod etiam tum in foro dabatur.'

Digitized by Google

Tantus est ex omnibus spectaculis usque a Capitolio, tantus ex fori cancellis plausus excitatus, ut nunquam major consensio, aut apertior populi Romani universi fuisse ulla in causa diceretur. 125. Ubi erant tum illi concionum moderatores, legum domini, civium expulsores? aliusne est aliquis improbis civibus peculiaris populus, cui nos offensi [2] invisique fuerimus? LIX. Equidem existimo, nullum tempus esse frequentioris populi, quam illud gladiatorium; neque concionis ullius, neque vero ullorum comitiorum. Hæc igitur innumerabilis hominum multitudo, hæc populi Romani tanta significatio, sine ulla varietate, universi, cum illis ipsis diebus de me actum iri putaretur, quid declaravit, nisi optimorum civium salutem et dignitatem populo Romano caram esse universo? 126. At vero et ille [3] tribunus plebis,[e] qui de me, non patris, avi, proavi,[f] majorum denique suorum omnium, sed Græculorum instituto,[g] concionem interrogare solebat, Velletne me redire; et, cum erat reclamatum semivivis[ʃ] mercenariorum vocibus, populum Romanum negare dicebat: is, cum quotidie gladiatores spectaret, nunquam [4] est conspectus.[h] Cum

ʃ *Languentibus.*

læ *Mæniam.*—2 Ms. Ursini *infensi.* Verba *Ubi erant tum illi* usque ad *significatione decorari* § 127. absunt a C H S χ ψ.

Cap. LIX. 3 Hervag. Cam. Lamb. et Orell. *At vero ille.* Pro *tribunus plebis* Garaton. suspic. *prætor* legend.—4 *Nunquam* bis legitur in Pal. 9. Tum, Naug. Manut. Lall. Garaton. Schutz. et Orell. sic distinguunt, *conspectus, cum veniret.* *Emerg. subito.* Pro *emergebat* Ms. Ursini *sed emerg.* Her-

NOTÆ

Ita Asconius. Erat autem projectum impositum columnæ, unde gladiatorum certamina in foro spectabantur. Hic assedit Sextius, cui plausus a toto populo datus est.

[e] *Ille tribunus plebis*] Non erat tribunus Clodius, sed tribunicius, quando hæc acta sunt.

[f] *Non patris, avi, proavi*] Pater Clodii tribuni fuit Appius Clodius, qui consul fuit A. U. C. 674. avus Caius Clodius, item consul anno 661. proavus Appius Pulcher, consul anno 610.

[g] *Græculorum instituto*] Hi Græculi scire se omnia profitentur.

[h] *Nunquam est conspectus*] Cum exsibilari se Clodius a populo vereretur, veniebat quidem ad ludos, sed sub eas tabulas occulte subrependo, quæ temporariæ ad spectacula conspicienda exstructæ erant.

Digitized by Google

veniret, emergebat subito,[i] cum sub tabulas subrepserat, ut 'Mater te appello' . . . dicturus videretur. Itaque illa via latebrosa, qua spectatum ille veniebat, Appia[5] jam vocabatur. Qui tamen,[6] quoquo tempore conspectus erat, non modo gladiatores, sed equi ipsi gladiatorum[k] repentinis sibilis extimescebant. 127. Videtisne igitur, quantum inter populum Romanum et concionem intersit? dominos concionum omni odio populi notari? quibus autem consistere in operarum concionibus[g] non liceat, eos omni populi Romani significatione decorari?

[*p.* 26.] Tu mihi etiam M. Atilium Regulum[l] commemoras, qui redire ipse Carthaginem sua voluntate ad supplicium, quam sine iis captivis,[7] a quibus ad senatum missus erat, Romæ manere maluerit? et mihi negas optandum reditum fuisse per familias comparatas[m] et homines armatos.[8] LX. Vim scilicet ego desideravi, qui, dum

[g] *Conventu hominum pecunia corruptorum.*

vag. *immergebat.* Pro *veniret* Ern. conjecit *venerat* legend.—5 Schutz. e conjectura Manutii *Attilia.* Vid. Nott. Varr.—6 Ern. conjecit *Quem tamen* legend.—7 Post *captivis* ψ addit *parere.* Deinde, *pro quibus* Ald. Crat. *de quibus* Ms. Ursini.—8 '*Et mihi negas . . . armatos?*] Mire hæsit in h. l. Ern. propter defectum signi interrog.' *Orell.* Verba *per familias . . . labefactare potuisset* non sunt in C H S χ ψ.

NOTÆ

[i] *Emergebat subito*] Posteaquam consederat, a populo conspectus exsibilabatur, adeo ut similis emergeret Memnoni Auroræ filio, qui insepultus post mortem, matrem sic alloquebatur: 'Mater, te appello, quæ curam somno suspensam levas.' Cum ille Memnon in auxilium Priamo venisset, in pugna ab Achille occisus est.

[k] *Equi ipsi gladiatorum*] Inter gladiatores quidam essedarii dicti sunt, quod ex essedis, in curribus militaribus pugnarent. Ait autem quod, cum repentini illi sibili fierent, conspecto Clodio, tum gladiatores, tum equi terrebantur.

[l] *Regulum*] Cum fidem Regulus hosti datam nollet fallere, ad hostes reversum, resectis palpebris, vigilando necaverunt. Refellit autem illud exemplum quod ab adversario afferebatur contra se, quia non est simile.]

[m] *Per familias comparatas*] Gladiatorum familias intelligit. Familia autem dicebatur, seu grex, manus, et schola gladiatorum. Objiciebatur autem Ciceroni, quod per illos gladiatores reditum in patriam obtinuerat. Huic Cicero objectioni respondet, et diluit.

Digitized by Google

vis fuit, nihil egi, et quem, si vis non fuisset, nulla res labefactare potuisset. 128. Hunc ego reditum repudiarem, qui ita florens fuit, ut verear, ne quis me studio gloriæ putet idcirco[9] exisse, ut ita redirem? Quem enim unquam senatus civem, nisi me, nationibus exteris commendavit? cujus unquam propter salutem, nisi meam, senatus publice sociis populi Romani[n] gratias egit? De me uno patres conscripti decreverunt, ut, qui provincias cum imperio obtinerent, qui quæstores legatique essent, salutem et vitam meam custodirent. In una mea causa[10] post Romam conditam factum est, ut literis consularibus ex senatusconsulto, cuncta ex Italia, omnes, qui rempublicam salvam vellent, convocarentur. Quod nunquam senatus in universæ reipublicæ periculo decrevit, id in unius mea salute conservanda decernendum putavit. Quem curia magis requisivit?[1] quem forum luxit? quem æque ipsa tribunalia desideraverunt? Omnia discessu meo deserta, horrida, muta, plena luctus et mœroris fuerunt. Quis est Italiæ locus, in quo non fixum sit in publicis monumentis studium salutis meæ, testimonium dignitatis?[2] LXI. 129. Nam quid ego illa de me divina senatusconsulta[o] commemorem? vel quod in templo Jovis Optimi Maximi factum est, cum vir is,[p] qui tripartitas[3] orbis terrarum oras atque regiones tribus tri-

Cap. lx. 9 ψ *idcirca*. Mox, verba *cujus unquam propter . . . decernendum putavit* absunt a C H S χ ψ.—10 Hervag. *In mea una causa*.—1 In Mss. Grævii desunt verba *Quem curia magis requisivit* usque ad *consiliorum meorum*, § 131.—2 In C omittuntur *testimonium dignitatis* usque ad *porrexerint Brundisini*, § 131. et in H S T χ non leguntur verba *Nam quid ego illa* usque ad *consiliorum meorum* in eadem sectione.

NOTÆ

[n] *Sociis populi Romani*] Dicebantur exteræ omnes nationes sociæ, quæ fœdere aliquo vel æquo vel iniquo, populo Romano conjunctæ erant. His autem gratias egit senatus, quod Ciceroni favissent. Hinc excurrit et amplificat studium, quo omnes eum complexi sunt.

[o] *Divina senatusconsulta*] Quatuor de se restituendo, in orat. post Reditum in Senatum, senatusconsulta commemorat.

[p] *Vir is*] De Pompeio loquitur, qui de Africa, Asia, et Hispania Europæ parte triumphavit.

Digitized by Google

umphis adjunctas huic imperio notavit, de scripto sententia dicta, mihi uni testimonium patriæ conservatæ dedit? cujus sententiam ita frequentissimus senatus secutus est, ut unus dissentiret hostis;[q] idque ipsum tabulis publicis mandaretur, ad memoriam posteri temporis sempiternam: vel quod est postridie decretum in curia, populi ipsius Romani, et eorum, qui ex municipiis convenerant, admonitu, ne quis de cœlo servaret?[r] ne quis moram ullam afferret? si quis aliter fecisset, eum plane eversorem reipublicæ fore, idque senatum gravissime laturum; et ut statim de ejus facto referretur? Qua gravitate sua cum frequens senatus nonnullorum scelus audaciamque tardasset; tamen[4] illud addidit, si diebus quinque,[s] quibus agi de me potuisset, non esset actum, redirem in patriam, dignitate omni recuperata. LXII. Decrevit eodem tempore senatus, ut iis, qui ex tota Italia salutis meæ causa convenerant, agerentur gratiæ, atque ut iidem, ad res redeuntes[t] ut venirent, rogarentur. 130. Hæc erat studiorum in mea salute contentio; ut ii, qui a senatu de me rogabantur, iidem senatui pro me supplicarent. Atque ita in his rebus unus est solus inventus,[u] qui ab hac tam impensa voluntate bonorum palam dissideret, ut etiam Q. Metellus[x] consul, qui mihi vel maxime ex magnis contentionibus reipublicæ fuisset inimicus, de mea salute retulerit. Qui excitatus summa cum auctoritate P.

CAP. LXI. 3 Al. *tripertitas.*—4 Naug. Cam. Lamb. *tum.* Deinde Pal. 2. et Gembl. *add., diebus is* (vel *iis*) *quibus agi, &c.* Hervag. *non de quinque, quibus agi de me pot., si esset actum, &c.*

NOTÆ

q *Dissentiret hostis*] Unus Clodius sententiæ Pompeii de revocando Cicerone restitit.

r *Ne quis de cœlo servaret*] Vetuit populus, ne quis constitutus in magistratu auguria captaret, ne lex de Ciceronis reditu ferenda impediretur.

s *Diebus quinque*] Comitiales intelligi debent, quibus agi cum populo licebat; non quidem continuis; sed quinque, quibus agi potuisset.

t *Ad res redeuntes*] Rogati sunt, ut iterum redirent, si eadem aliquando de causa Romam vocarentur.

u *Solus inventus*] P. Clodius.

x *Q. Metellus*] Metellus Clodii fuit frater ex matre, qui tribunus plebis consulatu decedentem Ciceronem dicere de republica prohibuit.

Digitized by Google

Servilii, tum quadam gravitate[5] dicendi, cum ille omnes prope ab inferis evocasset Metellos, et ad illius generis, quod sibi cum eo commune[y] esset, dignitatem, propinqui sui mentem a Clodianis latrociniis reflexisset;[6] cumque eum ad domestici exempli memoriam, et ad Numidici illius Metelli casum[7] [z] vel gloriosum, vel gravem convertisset; collacrymavit vir[8] egregius ac vere Metellus,[a] totumque se P. Servilio diceuti etiam tum[9] tradidit: [*p.* 26.] nec illam divinam gravitatem, plenam antiquitatis, diutius homo ejusdem sanguinis potuit sustinere, et mecum absens beneficio[10] rediit in gratiam. 131. Quod certe, si est aliqui sensus[1] in morte præclarorum virorum, cum omnibus Metellis, tum vero uni viro fortissimo, et præstantissimo civi, gratissimum, fratri suo,[b] fecit, socio laborum, periculorum, consiliorum meorum. LXIII. Reditus vero meus qui fuerit, quis ignorat? quemadmodum mihi advenienti tanquam

---

CAP. LXII. 5 Ms. Ursini *summa cum auct. vestra, tum P. Servili, tum quadam grav.* '*Cum summa auct. P. Servilii, tum quadam grav.*] Hæc est lectio Hervag., in qua manifeste post voc. *tum* vel *quadam* excidit *divina* (ut equidem mallem post voc. *quadam* ex orat. post Red. in Sen. c. 10.), vel *incredibili* ut conjecit Manut. deditque Lamb. (prob. Græv.) scil. *cum summa auct. P. Serv., tum incred. quodam grav. Summa cum auct. P. Serv., quadam grav.* Naug. Cam. Grut. cum codd. suis: *summa cum auct. P. Serv., tum quadam grav.* Ern. Schutz. lectione Hervag. et Naug. permixta.' *Orell.*—6 Car. Steph. et Hervag. *refixisset.*—7 Lamb. Lall. Ern. Schutz. et Orell. *et ad Numidici illius Metelli casum* e conjectura Manutii. Faërnus, *et ad unum Numidici Metelli casum.* Ceteri *et ad unum dicto citius Metelli casum.* Vid. Nott. Varr.—8 Hervag. Naug. Cam. Grut. Græv. *coll. ut vir.*—9 Lamb. *etiam tum dic.*—10 Manutius conjecit legend. *absens suo benef.*—1 Hervag. et Lamb. *aliquis sensus.*

NOTÆ

[y] *Cum eo commune*] Metellus et Servilius communem avum habuerunt, Metellum Macedonicum.

[z] *Metelli casum*] Metellus ille, qui Lucius dictus est, cum Palladium, æde Vestæ conflagrante, ab incendio liberaret, oculis orbatus est: de Pœnis triumphavit.

[a] *Vere Metellus*] Vere Metellum eum appellat, propter illustrissimæ familiæ splendorem: nam quamvis ex familia plebeia nati essent Metelli, tamen nulla tot habuit viros virtute et factis illustres: refert enim Velleius Paterculus, intra duodecim annos, aut consules habuisse aut censores, et triumphasse amplius duodecim Metellos.

[b] *Fratri suo*] Q. ille Metellus Q. Metelli Celeris filius fuit, qui cum Q. Vario, C. Curione tribunatum gessit.

Digitized by Google

totius Italiæ atque ipsius patriæ dextram[a] porrexerint Brundisini; cum ipsis nonis Sext. idem dies adventus mei fuisset reditusque, natalis idem carissimæ filiæ, quam[3] ex gravissimo tum primum desiderio, luctuque conspexi, idem etiam ipsius coloniæ Brundisinæ, idemque Salutis;[4] cumque me domus eadem optimorum et doctissimorum[5] virorum, Lenii Flacci,[c] et patris, et fratris ejus, lætissima accepisset, quæ proximo anno mœrens receperat, et suo præsidio, periculoque defenderat; cumque itinere toto urbes Italiæ festos dies agere adventus mei videbantur,[6] viæ multitudine legatorum undique missorum celebrabantur,[b] ad urbem accessus incredibili hominum multitudine et[7] gratulatione florebat, iter a porta,[d] in Capitolium ascensus,[e]

[b] *Frequentabantur.*

CAP. LXIII. 2 Hervag. Cam. *patriæ propugnatori dext.* In H S T χ ψ, Franc. Dresd. et edd. pr. desunt verba *quemadmodum mihi adv. . . . porr. Brundisini.*—3 *Non. Sext. idem dies reditus mei fuisset, qui et natalis meus* (*fuisset* addunt Ven. 1480. Junt.), *idem et filiæ meæ carissimæ: cumque itinere toto* edd. ante Hervag. *Non. Sext. idem dies adventus mei fuisset qui reditus natalis: idem et carissimæ filiæ* Car. Steph. *Non. Sext. idem dies adventus mei fuisset, qui natalis idem carissimæ filiæ* Hervag. Naug. Cam. et Orell. *Non. Sext. idem dies reditus mei fuisset, qui et natalis idem carissimæ filiæ* Græv. qui tamen putat legend. *qui idem et natalis filiæ meæ cariss.* In Franc. *Non. Sext. idem dies reditus mei fuisset, qui et natalis meus: idem et filiæ meæ carissimæ;* non aliter Dresd. ed. pr. Ascens. Crat. nisi quod Dresd. pro *reditus* scribit *adventus.* Oxonn. hanc varietatem afferunt: T *Sectilibus;* ψ *Sestilibus:* pro *adventus* C H S T χ ψ *reditus:* tum ψ *mei fuissent.* Pro *idem* C H S T χ ψ *meus idem et:* ante *filiæ* C H S T ψ addunt *meæ.* Abramius conjecit legend. *Non Sext. idem dies adventus mei fuisset natalis: idem cariss. filiæ;* et Petr. Faber, *Non Sext. idem dies adventus mei fuisset, qui reditus? natalis idem cariss. filiæ?* Pantagathus correxit, *Non. Sext. idem dies adventus mei fuisset, qui natalis idem cariss. filiæ.* Verba *quam ex graviss. . . . periculoque defenderat* absunt a C H S T χ ψ, Franc. Dresd. et edd. vett.—4 Pro *idemque Salutis* Pal. 9. habet *idemque ut scitis;* Hervag. Naug. Cam. *idem ut scitis;* Lamb. et Orell. *idem Salutis, ut scitis:* Manut. conjecit *idem et Salutis* legend. Petr. Faber *Brundisinæ dies, ut scitis.*—5 Garaton. legi maluit *fortissimorum:* Orell. suspicatur *doctissimorum* esse corruptum.—6 C H S T χ ψ *agerent adventus mei,* omisso *videbantur.*—7 Iidem Mss. cum Franc. Dresd. edd. vett. non agnoscunt

NOTÆ

[c] *Lenii Flacci*] In Lenii Flacci hortos se contulit Cicero, de quo dictum est orat. pro Plancio.

[d] *Iter a porta*] Cum venisset Cicero ad Portam Capenam, gradus templorum ab infima plebe completi sunt.

[e] *In Capitolium ascensus*] Mos fuit in triumphis, ut victores prius in Capitolium Diis gratias acturi ascenderent, quam venirent ad domum, quos Cicero, Romam, quasi triumphator, rediens, imitatus est.

Digitized by Google

domum[8] reditus, erat ejusmodi, ut summa in lætitia illud dolerem, civitatem tam gratam, tam miseram atque oppressam fuisse?

132. Habes igitur, quod ex me quæsisti, qui essent optimates. Non est natio, ut dixisti; quod ego verbum agnovi:[9] est enim illius,[f] a quo uno maxime P. Sextius se oppugnari videt, hominis ejus, qui hanc nationem deleri[g] et concidi cupivit: qui C. Cæsarem, mitem hominem, et a cæde abhorrentem, sæpe increpuit, sæpe accusavit, cum affirmaret, illum nunquam, dum hæc natio viveret, sine cura futurum. Nihil profecit de universis:[h] de me agere non destitit: me oppugnavit, primum per indicem Vettium,[i][10] quem in concione de me, et de clarissimis viris interrogavit. In quo tamen eos cives conjunxit eodem periculo[i] et crimine, ut a me inierit gratiam,[k] quod me cum amplissimis et fortissimis viris congregavit. LXIV. 133. Sed postea mihi, nullo meo merito,[l] nisi quod bonis placere cupiebam, omnes est insidias sceleratissime machinatus. Ille ad eos, a quibus audiebatur, quotidie aliquid defecti afferebat:[1] ille hominem mihi amicissimum, Cn. Pompeium, monebat, ut meam domum metueret, atque a me ipso ca-

[i] *Testimonio Vettii.*
[k] *Ut meritus sit meam gratiam.*
[l] *Sine ulla causa.*

verba *multitudine et.*—8 In C H S T χ ψ omittuntur verba *iter a porta, in Cap. ascensus, domum.* Tum, *hujusmodi* C χ. Paulo post, T *illum dolerem.*—9 In C H S χ ψ desunt verba *quod ego verbum agnovi* usque ad *assecla negligatur,* § 135. Absunt etiam, ut apparet, a Franc. Dresd. et edd. pr.—10 Ursinus ex nummis veteribus conjecit *per Judicem Vettium* legend.

CAP. LXIV. 1 '*Aliquid de me ficti aff.*, de Manutii ingeniosa conjectura, Lamb. Schutz. neque tamen deterior est Garatoni suspic. *aliquid ficti deferebat.*' Orell. Abramius legit *aliquid de me aff.* Ern. et Orell. *defecti* vitiosum

NOTÆ

[f] *Est enim illius*] De Vatinio agit, qui testis fuit contra Sextium.

[g] *Qui hanc nationem deleri*] Vatinius sæpe fuerat exhortatus Cæsarem, ut hanc optimatum nationem deleret.

[h] *De universis*] Ille Vatinius non obtinuit a Cæsare, ut omnes optimates deleret.

[i] *Eodem periculo*] In eodem periculo Bibulum, L. Lucullum, Curionem, Domitium, Lentulum, Paulum, et Pisonem generum Ciceronis involvit, quos volebat a Cæsare deleri.

Digitized by Google

veret: ille se sic cum inimico meo[k] copularat, ut illum meæ proscriptionis (quam adjuvabat Sex. Clodius, homo iis dignissimus, quibuscum vivit) tabulam esse,[l] se scriptorem diceret:[2] ille unus ordinis nostri discessu meo, luctu vestro, palam exultavit. De quo ego, cum quotidie rueret,[m] verbum feci, judices, nunquam: neque putavi, cum omnibus machinis ac tormentis, vi, exercitu, copiis[3] [n] oppugnarer, de uno sagittario[o] me queri convenire. Acta mea sibi ait displicere: quis nescit?[4] qui legem eam[p] contemnat, quæ dilucide vetat, gladiatores biennio, quo quis petierit,[5] aut petiturus sit, dare? 134. In quo ejus temeritatem satis mirari, judices, non queo. Facit apertissime contra legem: facit is, qui neque elabi ex judicio jucunditate sua,[q] neque emitti[6] gratia[r] potest, neque opibus et potentia leges ac judicia perfringere. Quæ res hominem impellit, ut sit tam intemperans? Ista[7] nimia gloriæ cupiditate familiam gladiatoriam, credo, nactus est, speciosam, nobilem, gloriosam: norat studia populi: vi-

esse putant. Vid. Nott. Varr.—2 *Quam adjuvabat*, *Sex. Clodius* Schutz. et Orell. qui legi maluerunt *adjuverat*. In edd. ante Naug. legitur, *ut illius meæ proscr., quam adjuvabat Sestius Clotellus* (Cam. *Sex. Clodius*) *homo iis dign., quibuscum vivit unanimis, sese scriptorem esse diceret.*—3 Hervag. *tormentis, exercitu copiisque.*—4 Edd. vett. pancæ *Acta mea illi displ., quis nescit?* Lamb. e conjectura Memmii recepit *Acta mea ait sibi displicere. Quis nescit?* Mox Manut. et Lamb. *eam* omittunt.—5 Pantagathus correxit *petat*, ut in Vatin. c. 15. prob. Garaton.—6 Edd. vett. cum Orell. *exiti.*—7 Hervag. Cam.

NOTÆ

[k] *Inimico meo*] Clodio.

[l] *Tabulam esse*] P. Clodius erat tabula, quia apud illum concipiebatur et scribebatur lex. Vatinius autem et Sex. Clodius eo ventitabant, ut operas conferrent.

[m] *Quotidie rueret*] Rueret, id est, quotidie aliquid furiose faceret.

[n] *Vi, exercitu, copiis*] Oppugnabatur Cicero a Sextio Clodio, vi quam habebat a Clodio; exercitu, quem paratum habebat a Cæsare; copiis, quas habebat; et a perniciosis civibus, qui ei favebant.

[o] *Sagittario*] Vatinium sagittarium ad contemtum, quasi gregalem militem appellat.

[p] *Qui legem eam*] Legem Tulliam de ambitu intelligit, quæ vetat, ne quis munus gladiatorium ederet biennio, quo magistratum petierat, petiturusve erat, nisi ex testamento præstituta die.

[q] *Jucunditate sua*] Ironia: fuit enim homo deformis Vatinius.

[r] *Gratia*] Gratia nulla apud Cæsarem valebat.

Digitized by Google

debat clamores et concursus futuros. Hac expectatione elatus homo, flagrans cupiditate gloriæ, tenere se non potuit, quin hos gladiatores induceret, quorum esset ipse pulcherrimus.[s] Si ob eam causam peccaret, et,[8] pro recenti populi Romani in se beneficio, populari studio elatus; tamen ignosceret nemo: cum vero ne de venalibus[t] quidem homines electos, sed ex ergastulis[u] emtos, nominibus gladiatoriis ornarit, et sortito alios Samnites,[x] alios Provocatores fecerit; tanta licentia, tanta legum contemtio, quem habitura sit exitum, non pertimescit?[9] 135. Sed habet defensiones duas: primum, Do, inquit, bestiarios:[y] lex est scripta de gladiatoribus. Festive. Accipite aliquid[10] etiam acutius. Dicit se non gladiatores, sed unum gladiatorem[1] dare, et totam ædilitatem[z] in munus hoc transtulisse. Præclara ædilitas: unus leo; ducenti bestiarii.[a] Verum utatur hac defensione: cupio eum suæ causæ confidere. Solet enim tribunos plebis appellare,[b] et vi judi-

Iste.—8 In ed. Manut. deest *et*, ut Orell. mavult.—9 *Contemptione, non* (Naug. Cam. *contemptio ne*) *hab. sit exitum, pert.* edd. ante Lamb. *contemtio, quem hab. sit exitum, non pert.* Ern. e conjectura, cum Schutz. *contemptio, non, quem hab. sit exitum, pert.* Orell. *contemtio, nonne, quem hab. sit exitum, pert.* ceteri.—10 Lamb. *aliud.*—1 Pro *unum gladiatorem* Pantagathus

NOTÆ

[s] *Pulcherrimus*] Ironia: ait enim de eo Velleius lib. II. deformitate corporis cum turpitudine certasse ingenii.

[t] *De venalibus*] Venales erant gladiatores.

[u] *Ex ergastulis*] In ergastulis fuere servi viliores catenis vincti, et inusti notis.

[x] *Alios Samnites*] Gladiatorum alii provocatores dicebantur, quod adversarium acriter lacessebant; alii Samnites, qui lentius pugnabant: rursus alii retiarii, alii mirmillones.

[y] *Bestiarios*] Bestiarii dicebantur, qui cum bestiis in amphitheatro pugnabant.

[z] *Totam ædilitatem*] In ædilitate petenda repulsam passus fuerat Vatinius; unde festive eum irridet, referendo quæ facturus erat, si eam obtinuisset.

[a] *Unus leo: ducenti bestiarii*] Produceret nempe unum leonem, et ducentos bestiarios, qui contra eum decertarent.

[b] *Tribunos appellare*] Privati homines, si quid contra populi Romani libertatem, si quid contra jus ab aliquo magistratu decretum putarent actum, ad tribunos appellabant. 'Appellare' vero est compellare, et postulare a tribunis, ut civi oppresso auxilium ferant.

Digitized by Google

cium disturbare, cum diffidit. Quem non tam admiror,[2] quod meam legem [c] contemnat, hominis inimici, quam quod se statuit [3] omnino consularem legem nullam putare. Aciliam,[4] Didiam,[d] Liciniam, Juniam [e] contemsit. Etiamne ejus, quem sua lege [f] et suo beneficio ornatum, munitum, armatum solet gloriari, C. Cæsaris legem [g] de pecuniis repetundis non putat esse legem? Et aiunt, alios esse, qui acta Cæsaris rescindant, cum hæc optima lex, et ab illo socero ejus,[h] et ab hoc assecla [5 i] negligatur? LXV. Et cohortari ausus est accusator [6 k] in hac causa vos, judices, ut aliquando essetis severi, aliquando medicinam adhiberetis [7] reipublicæ. Non est ea medicina, cum sanæ parti corporis scalpellum adhibetur [m 8] atque integræ: carnificina est ista et crudelitas. Hi medentur reipublicæ, qui

[m] *Cum sana pars corporis scinditur.*

et Ursinus habent *unam venationem.*—2 Lamb. *demiror.*—3 Idem *quod statuat.* —4 '*Cæciliam* scripsi de Manutii conjectura, cum Lamb. (qui tamen sic edidit, *Cæciliam et Didiam, Liciniam et Juniam*) probb. Ern. in Ind. Leg., Garaton. et Wolfio. *Anciliam* Mss. Gruteri, Hervag. *Aciliam* ceteri.' *Orell.* —5 Alii *assecula.*

CAP. LXV. 6 In Franc. Dresd. et edd. pr. non est *accusator.* Mox, in ψ deest *vos.*—7 T, Ven. 1480. Junt. *exhiberetis.* Pro *reipublicæ* in C *populo*

NOTÆ

[c] *Meam legem*] Tulliam nempe, de qua supra, § 133. not.

[d] *Aciliam, Didiam*] *Cæciliam, Didiam* repone, quam Cæcilius Metellus, et Didius coss. anno urbis 655. tulere, ut in legibus promulgandis trinundinum servetur.

[e] *Liciniam, Juniam*] Tulere hanc legem D. Junius et Licinius coss. ut leges trinundino ante promulgarentur, quam ad populum ferrentur.

[f] *Sua lege*] De Vatinia lege loquitur, quam tulit Vatinius tribunus plebis, C. Cæsare et Bibulo coss. anno urbis 694. ut C. Cæsari Gallia Cisalpina cum Illyrico in quinquennium, sine senatus decreto, et extra sortem, mandaretur; ut ii, quos in lege nominabat, legati sine senatus decreto cum Cæsare proficiscerentur; ut eidem pecunia ex ærario ad exercitum attribueretur.

[g] *C. Cæsaris legem*] Cæsar tulit de repetundis legem, ne cui, qui in provincia cum potestate imperiove esset, pecuniam capere, conciliare liceret: extra quam si ad templum monumentumque capiat.

[h] *Illo socero ejus*] Pisonem intelligit, qui vastat Macedoniam, quam proconsul regit.

[i] *Ab hoc assecla*] Vatinium Cæsaris asseclam vocat.

[k] *Accusator*] Albinovanus accusabat Sextium.

Digitized by Google

exsecant[9] pestem aliquam, tanquam strumam[l] civitatis.

136. Sed, ut extremum habeat aliquid oratio mea, et ut ego ante dicendi finem faciam, quam vos me tam[10] attente audiendi; concludam illud de optimatibus, eorumque principibus ac reipublicæ defensoribus: vosque, adolescentes, et qui nobiles estis, ad majorum vestrum imitationem excitabo, et qui ingenio et virtute nobilitatem potestis consequi, ad eam rationem, in qua multi homines novi[m] et honore et gloria floruerunt, cohortabor. 137. Hæc est una via, mihi credite, et laudis, et dignitatis, et honoris:[1] a bonis viris, sapientibus, et bene natura constitutis, laudari, et diligi: nosse descriptionem civitatis, a[2] majoribus nostris sapientissime constitutam; qui cum regum[3] potestatem non tulissent,[n] ita magistratus[o] annuos creaverunt, ut consilium senatus reipublicæ præponerent[4] sempiternum: deligerentur autem in id consilium[5] ab universo populo,[p] aditusque in illum summum ordinem omnium civium industriæ ac virtuti[6] pateret. Senatum reipublicæ custodem, præsidem, propugnatorem collocaverunt: hujus ordinis auctoritate uti[7] magistratus, et quasi ministros gravissimi consilii esse voluerunt: senatum autem ipsum proximo-

Romano.—8 χ *adhiberetur.*—9 ψ *mederentur*, et mox *exsecrant.*—10 C H S T χ, Franc. Dresd. et edd. pr. non habent *tam.*—1 Hervag. *et hon. et dign.* Deinde, C H S T χ ψ, Hervag. *a bonis viris et sap.*, *bene a nat.* unde Orell. cum Barb. Rom. Ven. 1483. Junt. inseruit præpositionem ante *natura.*—2 C S χ præpositionem omittunt.—3 C H χ ψ et edd. vett. cum Orell. *regiam.*—4 '*Proponerent* Lamb. 1584. errore typogr., Grut. Græv. Oliv. Lall.' *Orell.*—5 Franc. Dresd. et edd. vett. *deligerentur autem id consilium:* Barb. *deligeretur consilium id:* Ven. 1480. *deligeretur autem cons. id.* Hotom. et Græv. legi maluerunt *ex univ. pop.*—6 C H S T χ ψ et edd. ante Naug. *industria ac virtute.*—7 Pro *auctoritate uti* in C χ legitur *verti auctoritate;* H S χ *auctori-*

NOTÆ

[l] *Strumam*] Jocatur in Vatinium, qui strumis laborabat, quem idcirco tumidum oratorem alibi nuncupavit.

[m] *Homines novi*] Qui primi nobilitatem et magistratus curules in suam familiam invexerunt, homines novi dicti sunt.

[n] *Regum potestatem non tulissent*] Tarquinios ob crudelitatem ejecerunt.

[o] *Magistratus*] Singulis annis creabantur magistratus, et una perpetua erat senatus auctoritas.

[p] *Deligerentur in id consilium ab universo populo*] Lege *ex universo populo*, sive *ex quovis ordine et genere civium.*

Digitized by Google

rum ordinum splendore[8] confirmari, plebis libertatem et commoda tueri atque augere[9] voluerunt. LXVI. 138. Hæc qui pro virili parte[10] defendunt, optimates sunt, cujuscumque sint[1] ordinis: qui autem præcipue suis cervicibus[q] tanta munia[2] atque rempublicam sustinent, ii[3] semper habiti sunt optimatium principes, auctores et conservatores civitatis. Huic[4] hominum generi fateor, ut ante dixi, multos adversarios, inimicos, invidos esse, multa proponi pericula, multas[5] inferri injurias, magnos esse experiundos[6] et subeundos labores: sed mihi omnis oratio est cum virtute, non cum desidia; cum[7] dignitate, non cum voluptate; cum iis, qui se patriæ, qui suis civibus, qui laudi, qui gloriæ; non qui somno, et conviviis, et delectationi natos arbitrantur. Nam, si qui voluptatibus ducuntur,[8] et se vitiorum illecebris[9] et cupiditatum lenociniis dediderunt; missos faciant honores: ne[10] attingant rempublicam: patiantur viros fortes labore, se otio suo perfrui.[1] 139. Qui autem bonam famam bonorum, quæ sola vere gloria nominari potest, expetunt, aliis otium quærere debent et voluptates, non sibi. Sudandum est his pro communibus commodis,[2] adeundæ inimicitiæ, subeundæ sæpe pro republica tempestates; cum multis audacibus, improbis, nonnunquam etiam potentibus, dimicandum. Hæc

tate veteri.—8 Franc. Dresd. et edd. pr. *prox. hominum splend.*—9 C H S χ ψ *augeri.*

CAP. LXVI. 10 ψ *Hoc*, et C *pro viri parte.*—1 ψ *cujusque*, et χ ψ, Ven. 1480. *sunt.* Mox, in S et T deest *autem.*—2 *Injuria* ψ: *munera* C T χ, Franc.—3 C H S *hi*: T *alii.*—4 T non habet *Huic.* Pro *hominum* in C *omnium.* Verba *ut ante dixi* absunt a C H S T χ, Dresd.—5 S *multa*: T *multis.* Tum, *inf. invidia* S: *insidias* Naug. *invidias* Pal. 9. Ms. Vict. et Car. Steph.—6 χ *exprimendos*: Franc. *excipiendos.*—7 In χ deest præpositio ante *dignitate.*—8 C H *ducantur*: S T χ ψ, Franc. Dresd. et edd. vett. *dicantur.*—9 ψ *illecebrum.*—10 S T χ ψ, Franc. *nec.*—1 *Viros laborum patientes frui* C H S χ ψ et edd. ante Hervag. *viros fortes laborum patientes frui* Franc. Dresd. et Mss. Manutii: *virorum fortium labore se otio suo perfrui* Ms. Car. Steph. et Hervag. cum Orell. Ceteri ut Ern. Rubenius conjecit legend. *viros fortes labore*

NOTÆ

[q] *Suis cervicibus*] Cervices pro humeris dicit: quæ dicendi ratio satis Ciceroni familiaris est.

Digitized by Google

audivimus de clarissimorum virorum consiliis[3] et factis: hæc accepimus, hæc legimus. [*p.* 27.] Neque eos in laude positos videmus, qui incitarunt aliquando populi animos ad seditionem, aut qui largitione cæcarunt[4] mentes imperitorum, aut qui fortes et claros viros, et bene de republica meritos, in invidiam aliquam vocaverunt. Leves hos semper nostri homines, et audaces, et malos, et perniciosos cives putaverunt.[5] At vero qui horum impetus et conatus represserunt; qui auctoritate, qui fide, qui constantia, qui magnitudine animi, consiliis audacium restiterunt; ii graves, ii principes, ii duces, ii auctores hujus ordinis, et dignitatis, atque imperii[6] semper habiti sunt. LXVII. 140. Ac, ne quis ex nostro, aut aliquorum præterea casu hanc vitæ viam pertimescat; unus in hac civitate, quem quidem ego possim dicere, præclare vir de republica meritus, L. Opimius,[r] indignissime concidit: cujus monumentum celeberrimum in foro, sepulcrum desertissimum in littore Dyrrachino[s] relictum est. Atque hunc tamen flagrantem invidia,[t] propter interitum C. Gracchi, semper ipse populus Romanus periculo liberavit.[a] Alia quædam[u] civem egregium iniqui judicii procella pervertit. Ceteri vero, aut repentina vi perculsi, ac tempestate populari,[7] per populum

[a] *Populus absolvit.*

patienter frui.—2 ψ *Suadendum est*, et χ *pro omnibus commodis.*—3 Franc. *de clarorum virorum cons.* In C H S χ, Barb. Rom. Ven. 1483. deest *virorum*, prob. Garaton.—4 C *certarunt.*—5 Verba *Leves hos* . . . *cives putaverunt* non sunt in T. Verba *nostri homines* tantum absunt a C H S χ ψ.—6 *Auct. hujus ordinis et dignitatis imperii* S: *auct. hujus dignitatis atque imp.* Pal. 9. Naug. Car. Steph. Lamb. *auct. hujus ord. atque imp.* Schutz. e conjectura Ernesti: Gulielm. legi maluit *auct. hujus civitatis atque imp.* Orell. suspicatur aliquid excidisse.

CAP. LXVII. 7 Pro verbis *Ac ne quis ex nostro . . . tempestate populari* in

NOTÆ

[r] *L. Opimius*] L. Opimius templum Victoriæ exstruxerat.

[s] *Dyrrachino*] Dyrrachium prius Epidamnus dicebatur; urbs Macedoniæ, portu celebris.

[t] *Flagrantem invidia*] Multi Opimium oderant, quia Gracchum interfecerat.

[u] *Alia quædam, &c.*] Opimius damnatus est postea equitum judiciis; non quia Gracchum occiderat, sed quia munera acceperat.

Digitized by Google

tamen ipsum recreati sunt atque revocati; aut omnino invulnerati inviolatique vixerunt. At vero ii, qui senatus consilium, qui auctoritatem bonorum, qui instituta majorum neglexerunt, et imperitæ aut[8] concitatæ multitudini jucundi esse voluerunt, omnes fere reipublicæ pœnas, aut præsenti morte, aut turpi exilio, dependerunt.*[9] 141. Quodsi apud Athenienses, homines Græcos, longe a nostrorum hominum gravitate disjunctos, non deerant, qui rempublicam contra populi temeritatem defenderent, cum omnes, qui ita fecerant, a civitate ejicerentur;[10] si Themistoclem illum,[x] conservatorem patriæ, non deterruit a republica defendenda nec Miltiadis calamitas,[y] qui illam civitatem paulo ante servarat, nec Aristidis fuga,[z] qui unus[1] omnium justissimus fuisse traditur; si postea summi ejusdem civitatis viri, quos nominatim appellari non est necesse, propositis tot exemplis iracundiæ levitatisque popularis, tamen suam rempublicam illam defenderunt;[2] quid nos tandem facere debemus, primum in ea civitate nati, unde orta mihi gravitas et magnitudo animi videtur; tum

* *Dederunt.*

C H S T χ ψ, Franc. legitur, *et si quos* (H *quis*) *eorum aut iniqui judicis* (Franc. *judicii*) *quædam procella pervertit* (Franc. *evertit*), *aut aliqua repentina vis ac* (Franc. *atque*) *tempestas pertulit* (H S χ ψ, Franc. *perculit*) *populares*, vel *popularis*. Dresd. et edd. vett. *et si quos eorum aut iniqui judicii quædam procella evertit aut aliqua vis tempestate perculit popularis*. In Ms. Hotomanni legitur, *et si quos eorum aut iniqui judicii quædam procella aut aliqua repentina vis aut tempestas perculit populum tamen ipsum et creati sunt ac revocati, aut animo invulnerati atque inviolati vixerunt.*—8 Franc. *atque*. Mox, in Dresd. *jucundi* deest.—9 C S χ ψ *deprehenderunt.*—10 χ, Barb. et edd. ante Hervag. *fecerunt*. Tum, C *in civ. ejecerunt.*—1 C non habet *unus*.—2 In C H S T χ

NOTÆ

[x] *Themistoclem illum*] Themistocles Xerxis exercitum profligavit, et Xerxem ipsum e Græcia abire impulit.

[y] *Miltiadis calamitas*] Miltiades accusatus est a rege Persarum, pecunia corruptum infectis rebus a pugna recessisse; quare ingenti pecunia mulctatus est; quam cum solvere non posset, in vincula publica conjectus, misera et indigna morte periit.

[z] *Aristidis fuga*] Aristides vir Atheniensis fuit nobilitate et justitia sua celeberrimus, qui cum ab Themistocle dissensisset, abire in exilium coactus est, sed ab eodem Themistocle anno ferme sexto revocatus est, uti Cornelius Nepos in ejus vita scribit.

Digitized by Google

in tanta gloria insistentes,[3] ut omnia humana leviora videri debeant; deinde ad eam rempublicam tuendam[4] aggressi, quæ tanta dignitate est, ut eam defendentem occidere non aliud sit, quam oppugnantem rerum potiri?[a] LXVIII. 142. Homines Græci, quos antea nominavi, inique[5] a suis civibus damnati atque expulsi, tamen, quia bene sunt de suis civitatibus meriti, tanta hodie gloria sunt, non in Græcia solum, sed etiam apud nos, atque in ceteris terris, ut eos, a quibus illi oppressi sunt, nemo nominet, horum calamitatem dominationi illorum omnes anteponant. Quis[6] Carthaginiensium pluris fuit Hannibale,[b] consilio,[p] virtute, rebus gestis; qui unus cum tot imperatoribus nostris per tot annos de imperio et de gloria decertavit?[7] Hunc sui cives e civitate ejecerunt: nos etiam hostem literis nostris, et memoria videmus esse celebratum. 143. Quare imitemur nostros Brutos,[c] Camillos,[d] Ahalas,[e] Decios,[f] Curios,[g]

[p] *Superavit Hannibalem consilio.*

omittuntur voces *si postea ... illam defenderunt.*—3 ψ *gloria videntur insistentes.* —4 C S χ *ad eam rem tuend.* Mox, Schutz. e conjectura dedit *occidere optabilius sit, quam, &c.* Wolf. legi mavult *occidere non gravius sit, quam, &c.* Tum, Lamb. *pugnantem.*

CAP. LXVIII. 5 H *iniquo.*—6 Arusianus *Qui.*—7 *Qui unus nobiscum tot annos de imp., de gloria decert.* quatuor Oxonn. Mss. *qui vobiscum tot annos* Franc. *qui unus cum tot annos* Dresd. et edd. vett. Verba *et de gloria* absunt a χ. In Ven. 1480. Junt. sic legitur, *qui unus cum tot annos de imp., de gloria*

NOTÆ

[a] *Oppugnantem rerum potiri*] Ostendit Cicero, tantam esse reipublicæ Romanæ dignitatem et potentiam, ut, qui ejus defensorem occiderit, necesse sit, ut summum rerum omnium dominatum obtineat.

[b] *Hannibale*] Hannibal dux Carthaginiensium fuit, qui Romanos debellaturus Alpes trajecit, et eos multis cladibus affecit; sed odio civium suorum, tandem ad Antiochum fugit. Justinus lib. XXXI. rem narrat.

[c] *Brutos*] Brutorum primus, qui Junius dictus est, Tarquinios ejecit, et primus factus est consul.

[d] *Camillos*] Loquitur de Furio Camillo, qui Gallos delevit, a quibus Capitolium, urbe incensa, obsidebatur.

[e] *Ahalas*] Ahala Servilius interemit Spurium Melium, cum venisset in suspicionem regni.

[f] *Decios*] Decii pater et filius se devoverunt pro patria; pater bello Latino ad Veserim, filius bello Samnitico.

[g] *Curios*] M. Curius Dentatus de Samnitibus, de Sabinis, et Pyrrho triumphavit. Vide lib. de Senectute.

Digitized by Google

Fabricios,[h] Maximos,[i] Scipiones,[k] Lentulos,[l] Æmilios,[m] innumerabiles alios, qui hanc rempublicam stabiliverunt; quos equidem in Deorum immortalium cœtu ac numero repono. Amemus patriam, pareamus senatui, consulamus bonis: præsentes fructus negligamus, posteritatis gloriæ [8] serviamus: id esse optimum putemus, quod erit rectissimum: speremus quæ [9] volumus, sed quod acciderit, feramus: cogitemus denique, corpus virorum fortium, magnorumque hominum,[10] esse mortale; animi vero motus, et virtutis gloriam, sempiternam: neque hanc opinionem si in illo sanctissimo Hercule consecratam [q] videmus, cujus corpore ambusto,[1] [n] vitam ejus et virtutem immortalitas [2] excepisse dicitur, minus existimemus eos, qui hanc tantam rempublicam suis consiliis ac laboribus [3] aut auxerint, aut defenderint, aut servarint, esse immortalem gloriam consecutos.[4]

[q] *Confirmatam.*

cum Po. Ro. decertaverit, hunc sui cives, &c. Pro *sui cives* Lamb. et Grut. habent *si cives.* Deinde, *de civitate* Mss. nonnulli et edd. vett.—8 *Posteritati, gloriæ* C H S χ ψ, Rom. Ven. 1483. *posteritati et gloriæ* T, Ven. 1483. Junt. Lamb. Oliv.—9 C H S χ ψ, Dresd. et edd. pleræque ante Naug. *quod:* in T deest. Tum, *voluerimus* Franc.—10 C S T *magnorum hom.*—1 Franc. Dresd. et edd. vett. cum Schutz. *combusto.*—2 Dresd. *immortales.*—3 *Cons. ac lab.* Ven. 1480. Junt. Ern. Schutz. et Orell. *cons. aut lab.* ceteri.—4 T, Ven. 1483. Lamb. *consecuturos.*

NOTÆ

[h] *Fabricios*] Fabricius vir pauperrimus, qui tamen forti animo Samnitum dona respuit, nec pollicitationibus Pyrrhi Epirotæ tentari potuit.

[i] *Maximos*] Fabius Maximus, qui cunctando restituit rem, quinquies consul fuit post Cannensem pugnam; ac postea, factus dictator, Hannibalem sua patientia superavit.

[k] *Scipiones*] Primus Scipionum fuit Cornelius, a quo gens patricia Scipionum initium habuit. Scipio autem dictus est, quod cæcum patrem regeret. Ex illa familia Africani, Æmiliani, Numantini, Asiatici, et Nasicæ extitere victoriis, triumphis, consulatibus, et eruditione longe omnium Romanorum nobilissimi.

[l] *Lentulos*] Lentuli, Romani cives clarissimi, a Lente nominati sunt, inter quos viginti quatuor et amplius consulatum gesserunt.

[m] *Æmilios*] Æmilii varii fuerunt apud Romanos; Æmilius Lepidus, cui, propter hostem interfectum in acie, et servatum civem, ex senatusconsulto bullata statua posita est. Æmilius Regillus, cui triumphus navalis decretus est. Æmilius Scaurus, de quo in orat. pro Fonteio.

[n] *Corpore ambusto*] De ejus ambustione vide Sophoclem in Trachiniis.

Digitized by Google

LXIX. 144. Sed me repente, judices, de fortissimorum et clarissimorum civium dignitate et gloria dicentem, et plura etiam dicere parantem, horum aspectus[5] in ipso cursu orationis repressit. [*p.* 28.] Video P. Sextium, meæ salutis, vestræ auctoritatis, publicæ causæ defensorem, propugnatorem, auctorem,[6] reum: video hunc prætextatum ejus filium[o] oculis lacrymantibus me intuentem: video Milonem, vindicem vestræ libertatis,[7] custodem salutis meæ, subsidium afflictæ reipublicæ, exstinctorem domestici latrocinii, repressorem cædis quotidianæ, defensorem templorum atque tectorum, præsidium curiæ, sordidatum[p] et reum: video P. Lentulum,[q] cujus ego patrem, Deum ac parentem statuo fortunæ ac nominis mei, et fratris, rerumque nostrarum, in hoc misero squalore et sordibus: cui superior[8] annus[r] idem, et virilem, patris, et prætextam, populi judicio, togam dederit, hunc hoc anno, in hac toga, rogationis injustissimæ subitam acerbitatem pro patre fortissimo et clarissimo cive deprecantem.

145. Atque hic tot et talium civium squalor, hic luctus,[9] hæ sordes, susceptæ sunt propter unum me, quia me defenderunt, quia meum[10] casum luctumque doluerunt, quia me lugenti patriæ, flagitanti senatui, poscenti Italiæ, vobis omnibus orantibus reddiderunt. Quod tantum est in me scelus? quid tantopere deliqui illo, illo die,[11] cum ad vos

CAP. LXIX. 5 ψ *aspectu.*—6 Mss. Lambini *actorem.*—7 T et Lamb. *vind. nostræ lib.*—8 χ *cum sup.*—9 C H S χ *hi luctus.*—10 χ *qui meum.*—1 C S χ

NOTÆ

[o] *Prætextatum ejus filium*] De prætexta dictum est lib. I. in Verr. § 13. not.

[p] *Sordidatum*] Veste alba vulgo Romani utebantur, quam in luctu et in judicio deponebant, assumta attrita et lacera ad movendam misericordiam judicum.

[q] *P. Lentulum*] P. ille Lentulus fuit illius filius, qui Ciceronem ab exilio revocavit. Cato autem tulerat legem tribunus plebis, ut patri Lentulo Ciliciæ imperium abrogaretur. Hac de causa sordidatus huic judicio affuit.

[r] *Superior annus*] Anno superiore Lentulus ille filius virilem togam a patre consule acceperat, et prætextam augur creatus. Augures autem a populo creabantur, et maturius quam ceteri magistratus. Certe ex Suetonio habemus Cæsarem anno 17.

Digitized by Google

indicia, literas, confessiones communis exitii detuli? cum parui vobis? At, si [2] scelestum est amare patriam, pertuli pœnarum satis: eversa domus est, fortunæ vexatæ, dissipati liberi,[3] raptata conjux, frater optimus, incredibili pietate, amore inaudito, maximo in squalore volutatus est ad pedes inimicissimorum:[t] ego pulsus aris, focis, Diis penatibus,[4] distractus a meis, carui patria, quam (uti[5] levissime dicam) certe texeram: pertuli crudelitatem inimicorum, scelus infidelium,[6] fraudem invidorum.

146. Si hoc non est satis, quod hæc omnia deleta videntur reditu meo; multo mihi, multo, inquam, judices, præstat, in eandem illam recidere fortunam, quam tantam importare meis defensoribus et conservatoribus calamitatem. An ego in hac urbe esse possim,[7] his pulsis, qui me hujus urbis compotem fecerunt? non ero: non potero esse, judices: neque hic unquam puer, qui his lacrymis, qua sit pietate, declarat, amisso patre suo propter me, me ipsum incolumem videbit: nec,[8] quotiescumque me viderit, ingemiscet, ac pestem suam,[u] et patris sui, sese dicet videre. Ego vero vos in omni fortuna, quæcumque erit oblata, complectar: nec me ab iis, quos meo nomine[9] sordidatos videtis, unquam ulla fortuna divellet: neque eæ nationes,[10] quibus me senatus commendavit, quibus de me gratias egit, hunc exulem propter me sine me videbunt.

del., *eo die.*—2 C H S χ *Ac si.*—3 Quidam, teste Orell., conjecit legend. *fortunæ dissipatæ, vexati liberi.* Tum, S T ψ *rapta conjux.*—4 ψ *de his penat.* —5 Schutz. *ut.*—6 Ant. Augustinus suspicabatur *infidorum* legend.—7 χ ψ et nonnullæ edd. vett. *possum.*—8 Pro *nec* sex Oxonn. Mss. et edd. ante Naug. habent *et.*—9 ψ *quos modo nom.* Mox, H *nunquam.*—10 C H S *hæ*

NOTÆ

flaminem Dialem, patre mortuo, fuisse designatum.

[s] *Illo die*] Nonis Decembribus Cicero totam Catilinæ conjurationem detexit cum indiciis. Vide orat. III. in Catilinam.

[t] *Inimicissimorum*] Ad consulum Pisonis et Gabinii pedes supplex venit Q. frater pro Tullio fratre supplicaturus.

[u] *Pestem suam*] Si damnetur Sextius, filius ejus Ciceronem tanquam suæ et paternæ calamitatis auctorem respiciet, quia damnabitur, quod Ciceronis patrocinium suscepit.

Digitized by Google

147. Sed hæc Dii immortales, qui me suis templis advenientem receperunt, stipatum ab his viris,[x] et P. Lentulo consule,[1] atque ipsa respublica, qua nihil est sanctius, vestræ potestati, judices,[2] commiserunt. Vos hoc judicio omnium bonorum mentes confirmare, improborum reprimere potestis: vos his civibus uti optimis, vos me reficere, et renovare rempublicam.[3] Quare vos obtestor, atque obsecro, ut, si me salvum esse voluistis, eos conservetis, per quos me recuperavistis.

nationes.—1 C H S χ ψ et edd. ante Hervag. cum Nang. Cam. Lamb. *P. Lentulus consul:* T *P. Lentulus*, omisso *consul.*—2 In C H S T χ deest *judices.* Mox, pro *judicio omnium* ψ habet *judices.*—3 T *improborum mentes repr. potestis*, omissis verbis *vos his civibus . . . renovare rempublicam.* Post *renov. rempublicam* C H S χ ψ et edd. ante Grut. addunt *potestis.*

NOTÆ

x *Stipatum ab his viris*] Sextio et Milone stipatus rediit in patriam Cicero.

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google